

JULII PONTEDERÆ

ANTIQUITATUM LATINARUM
GRÆCARUMQUE

ENARRATIONES ATQUE EMENDATIONES

Præcipue ad veteris anni Rationem attinentes

EPISTOLIS LXVIII. COMPENSÆ

Et Tabulis plurimis ornata.

PATAVII. Typis Seminarii. C1810CCXL.

Apud Joannem Manfrè.

SUPERIORUM PERMISSU, & PRIVILEGIO.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

<http://www.archive.org/details/juliipontederaea00pont>

ILLUSTRISSIMIS atque EXCELLENTISSIMIS
VIRIS
PATAVINI GYMNASII
MODERATORIBUS
JO: PETRO PASCHALICO,
JOANNI EMO
Ædis D. Marci Procuratori,
LAURENTIO THEUPOLO
Equiti Ædisque D. Marci Procuratori,
TOTIQUE LITERARIORUM TRIUMVIRUM
ORDINI AMPLISSIMO

Julius Pontedera S. P. D.

*Ogitanti mihi ac sæpius animo
revolventi, Senatores Prestan-
tissimi, qui fiat, ut humanum
genus statim ac per ætatem respicit, & quid præ-
stet, certa ratione ac consilio ponderat, & dijudi-
cat,*

cat ; ad vetera semper se convertat , sua tempora , mores , atque instituta despiciat ; succurrebat antiquiora magis probari , quam nova ; quoniam illa inter tot fortuna vicissitudines variosque casus versata reprehensionem offensionemque omnem post se reliquerunt : hac vero negligi contemptio- ni haberi atque improbari , quippe qualem exitum cultoribus allatura sint , non plane manifestum . Quapropter cum duo optima sint hominum instituta , quibus nihil fructuosius nihilque prastantius mortalium vita agit , alterum publica vel privata rei administrande studium , alterum animi excolendi ; qui publicarum rationum curam consultissimi suscipiunt , ad vetusta jura , leges , ac disciplinas ita respiciunt , ut his potius quam recentibus , cuncta regant & moderentur . Qua in re Vos , Amplissimi Viri , Vestraque Augusta Respublica (ut spero atque opto) immortalis , instar omnium clarissimum specimen atque exemplum sic excellitis , ut nulla civitas , nulla gens , nullum regnum aut imperium cum Vestro conferri diuturnitate possit ; propterea quod non modo a Majorum Vestrorum sapientia & consilio unquam non descivistis , verum etiam iisdem legibus atque institutis , quibus Urbs Vestra nobilissima primum constitu-

stituta fuit , publica utilitati semper consulistis , libertatemque & gloriam diutissime tutati estis , & tutamini . Illi autem qui inter privatos parietes rem domesticam strenue agere instituunt , ea solitudine a parentibus traditam regulam ac disciplinam intuentur , ut eorum dicta & facta memoriam quotidie retractent , iisdemque tanquam legibus se addicant & obstringant . Jam vero qui ; hac cura posthabita , animum optimis artibus praeclarisque doctrinis imbuunt atque informant , nonne ab ultima antiquitate praecipuos formatoresque arcessunt , quorum sapientiam imitentur , facundiam excolant , mores induant , & totis viribus ad illorum similitudinem se fingant & componant ? A qua consuetudine quamvis abhorrere videantur , qui in naturae contemplatione assidue versari solent , tamen , secus ac vulgaris opinio fert , existimandi sunt , cum ad nova investiganda non prius descendant , quam a veteribus quidquid proditum memoria fuerit , exploratum teneant perceptumque . Porro quae proferuntur nova , propterea talia & habentur & dicuntur , quoniam tota de iis antiquitas silet . At quanta pars ex veterum scriptis superest ? Ex horum igitur interitus ignota quadam atque obscura in
lu-

lucem revocamus, auctoresque dicimur; quod primi fortasse repertores inter immensas antiquitatis tenebras demersi jacent, penitusque extincti. Quorum monumenta si extarent, pro certo asserere auderem, pleraque qua nostra tempora suspiciunt, & summis laudibus prosequuntur, inventa ab antiquis fuisse atque exculta. Equidem nihil nisi summum & perfectissimum de antiquitate esse statuendum vetustissimæ Tabula Eugubina, in quibus tanta inexplicabilis sapientie signa renident, declarant, idemque divina Homeri & Hesiodi opera confirmant. Quare nos utrumque amplexi, & veterem disciplinam cognoscendam imitandamque jamdudum suscepimus, & que a veteribus desiderari poterant, in stirpium historia illustranda atque amplificanda pro nostra virili moliti sumus, & molimur. Quorum alterum aperte indicant ea volumina qua in publica commoda præteritis annis edidimus, Vobisque sacravimus: clariusque Hortus Vester Patavinus, cui per annos XXI., Vobis jubentibus, præsumus, demonstrat eo stirpium numero refertus, ut inter ceteros hortos, quos vetustate, amplitudine, decore facile præstabat, hoc etiam ornamento excellat. Alterum itaque restat, quod ad hoc tempus Vobis
tri-

tribuendum distuli ; siquidem hoc opus quod nunc
Vobis, Nobilissimi Senatores, nuncupo sacrumque
dico, jampridem Immortalis memoria Viri Geor-
gii Cornelii Cardinalis ac Patavini Pontificis præ-
stantissimi hortatu susceptum, cum immensi ferme
esset laboris, & plurimi otii, hibernis tantum
mensibus quibus a publico munere & diuturnis
peregrinationibus vacabam, excolui & peregi.
Hoc igitur studiis Vestris secundis & faustis, Ve-
straque Humanitate singulari ita suscipite & tuea-
mini, ut quæ commoda utilitatesque Græcæ &
Latina historia ac linguæ studiosi hinc percepturi
sunt, ad Vos omnes deferant, ut ego ultro de-
fero; quandoquidem a tantis difficultatibus, er-
roribus, atque ambagibus nunquam emerissem,
nisi Auspicia Vestra semper optima semperque au-
gusta mihi præfulsissent. Valete.

Dabam Patavio IIX. cal. Maii. CIO IDCC XL.

JULII PONTEDERÆ

IN EPISTOLAS

PRÆFATIO.

Æpenumero nonnullos qui sapientiæ titulo decorantur, de sua sorte conquerentes adverti, quod infimo hoc ætatis gradu natis nihil jam sibi superfit, in quo vires exercere, ingenium & studium ostendere, ac tempus cum laude & existimatione transigere possint, cum omnia ab antiquis prospecta sint & prærepta. Quorum querimoniis, ne dicam socordia atque inertia, cum nuper audirem quosdam spectatæ indolis juvenes non modo ab investigando deterreri, sed etiam a veteri sapientia percipienda avocari, tam desperantes nova invenire, quam vetera meliora efficere, antequam latius dispergatur malum, succurrendum statui, ut illi ignaviam potius suam, quam fortunam & nostra tempora culpanda esse cognoscerent; hi vero erecti & confirmati, ad certam spem revocarentur. Et quoniam gemina hinc procedit quaestio, quarum altera ad naturalium rerum contemplatorem cultoremque pertinet, ad vetera imitantem aut reparantem altera, de illa primum pauca, de hac deinde plura proponam. Et sane objurgatione potius, quam longo sermone illi digni videntur, qui naturam, quæ omnium communis parens dicta atque habita est, omnia longe & late diffusa majesta-

te sua complectens , & celans , vel tam iniquo animo , vel tam sterili & inani ubere esse credunt , ut olim mater cuncta mortalibus largita sit , nunc noverca ab effecto atque exhausto sinu natos rejiciat & repellat . Ecquando enim cuiquam ita indulgit , aut indulgere potuit , ut totam se mortali oculo subjiceret , penitusque revelaret ? Ecquando quæ in aere inenarrabili modo , & subtilitate mira contingunt , qua ratione fierent , aut qua cognosci præscirique possint , edocuit ? Ecquando quæ mari abdidit , ab imis recessibus cuncta effudit ; quæ terræ sinu fovet , deprompsit ; quæ fontibus , quæ lacubus , quæ fluminibus abscondit , protulit in apertum , & minutatim detexit ? Sed quid de abditis loquor ? Quota pars eorum quæ in solo summo gignuntur , quæ oculis cernimus , quæ manu pertractamus , nobis nota sunt , & perspecta ? Pleraque in abstruso jacent , & semper ab inquirente se subducunt , profundiusque recondunt , ne ab investigando & cognoscendo hominum sedulitas unquam cesset . Et quisquam conqueretur omnia præoccupata esse a veteribus & prævisa ? Quæ tamen cum dico , non perinde accipi volo , quasi eorum sententiæ adhæream , qui omnia summa antiquis negant . Ea quæ hominis est scire antiquitati jure ac merito concedo . Attamen , innumeris mortalium libris consumptis , quæ per illos detecta erant , & cognita , in eadem quibus natura celavit , adyta iterum recesserunt . Hæc itaque retegere & proferre quid vetat ? At eorum opera , qui postquam literæ instituari recrearique ceptæ sunt , floruerunt , omnia patefacta sunt , commentariis expolita , memoriæque mandata ? Multa quidem inventa & restituta fatemur : non omnia tamen . Propterea nemo de-

terreri debet, animumque despondere; tum quia quæ homines conquirunt & curant, nunquam talia inveniuntur, ut meliora reddi non possint; tum etiam quia multa prætermittuntur, quæ perseveranter confectando, colligendo, atque ornando non minorem laudem ex rara segete parvum manipulum, quam illi ex densa magnum, afferentes consequemur. Quod dum de iis spondeo quæ in naturæ arcanis latent, ex quibus nullo unquam tempore philosophandi materiam mortalibus defuturam plane contenderim, ea non posthabeo quæ a veteribus posteritati tradita ad nos pervenerunt. Hæc enim quæ humano generi utilissima, scituque maximopere necessaria inveniuntur, rimantem, consequentem, expolientemque, & qua interpretum qua librariorum vitiis eximentem quis satis unquam commendare poterit, cum ejus nominis famam, & merita nulla ætas deletura videatur? Non sum tamen nescius qui de physicis jam præreptis acerbe conqueruntur, in veterum doctrina ætatem nostram acerbius culpant; quod præterita ingenia totius posteritatis studium restinxerint. Quam opinionem jam publice conceptam, & plurimorum exemplo confirmatam ut ab hominum animis omnino evellerem, librum hunc in ordinem digessi, edendumque curavi, quo, me tacente, nostra juvenus intelligeret non solum spicilegium, verum etiam uberrimam messem cuique ex antiqua segete superesse. In hac quidem solertissimus quisque non modo ingenium exercere, animum excolere, atque optimis artibus imbuere poterit, sed & præclara illustrando tam præsentem quam futuram ætatem beneficio summo sibi obstringet, meritæque gloriæ ac prædicationis fructus quam maximos decerpit. Nam (ut de libro jam dicere
insti-

institutam) quoties & a quibus de Latinæ linguæ origine ejusque etymis commentaria edita non sunt? Quis igitur eorum auctoritate non deterritus eandem quæstionem iterum pertractandam susciperet? Nemo quidem, nisi si quis aliena recoquere mallet. Tamen nos, quantulicunque simus, non audacia aut superbia elati, sed veritatis studio ducti alios fontes reteximus; quippe nobis firmum & stabile infederat nihil esse tam perfectum, quod alienam industriam repudiaret. Itaque vetustam scribendi rationem secuti, quanto longius ab aliorum institutis recessimus, tanto propius ad linguæ primordia penetravimus, eaque in hominum lucem quæ jam non solum obsoleverant, sed etiam evanuerant, revocare nixi, non mediocre ad Latinæ linguæ intelligentiam contulisse commodum visi sumus. Quid vero de Latinæ gentis exordio dicam? An quisquam qui Latinum sermonem a Græco emanare intelliget, Latinos quoque a Græcis ortos non fatebitur? Et quoniam qui sanguinis & linguæ societate junguntur, religione quoque & legibus non dissidere inter se rationi consentaneum est, pleraque Romana sacra, leges, instituta unde petenda nisi a Græcia? Jam vero cum Romanos Græce loquentes a Troja in Italiam venisse historia doceat, Trojanos item Græcorum quondam fuisse coloniam non conijcimus? Quod etiam Græca nomina a Trojanis usurpata, connubia inter utranque gentem communia, atque hospitalia jura demonstrant. Hæc itaque commoda atque alia quæ prætereo, ex veteri Latinæ linguæ scriptura percipimus. Quam nihilominus adeo parvi fecere editores, ut in Catone & Varone tanquam vetustatis deliramenta non immutarent solum, sed etiam ferme totam extinxerint;

Attamen cum hujus utilitas in confesso sit, quis ante nos editoribus id vitio vertit? Quis reprehensionem dedit? Quis restituendi auctor extitit? Nemo profecto, quamvis post Turnebum, Josephum Scaligerum, Ursinum, Popman, Victorium, aliosque magni nominis viros de Catone & Varrone commentaria ediderim. Quibus quid amplius præstiterim, malo ex aliorum judicio cognoscere, quam mea sententia statuere. Porro (ut ad alia transeamus, quæ proposita quæstio utique flagitat) de veteri astronomia, annorumque ratione ac discrimine quanta & qualia a Petavio, Scaligero, aliisque egregia opera non habemus? Quis tantæ auctoritati non cessisset, ut inhonoris potius in otio & quiete langueretur, quam materiam illam perfecte elaboratam pertractaret? Nos id ausos esse fatemur, veritate cohortante, & duce. Cujus auspicia sequentes tam longe ab eorum scriptis declinavimus, ut mirum profecto sit ex adeo dissimili principio aut illos vera confectatos fuisse, aut nos. Verumtamen quantum ab illis recessimus, tantum veteribus adhæsimus, cum nihil sine veteri auctoritate atque exemplo statuendum esse judicarem.

Principio igitur Chaldaicum annum, cujus fama jam apud nos evanuerat, ex Herodoto & Plutarcho contexuimus, eundemque in Romanam civitatem recepimus primi. Quo constituto, Bœotii anni, qui celeberrimus quondam viguit tam Scriptorum ceu Hesiodi, Thaletis, Anaximandri, Hippocratis, Democriti, Eudoxi, Diodori Siculi, Plutarchi nomine, quam gentium nempe Bœotiæ, Spartanæ, Corinthiæ, Syracusanæ nobilitate, hoc autem ævo extinctus jacebat, necnon Attici atque Olympici ambitus civilia principia in anno Romano patuere.

Quorum utilitatem quis vel contemnere jure poterit, vel improbare? Hinc enim Græca historia ita elucescit, ut, collatis Græcorum annis, mensibus, & diebus cum Latinis, quidquid in Græcia contigit cum Olympiadibus, ut mos ferebat, conjunctum, quo mente, & quo die Latino evenerit, uno obtutu cognoscatur. Ab ultima deinde antiquitate repetitis annorum differentiis, de Dieteride, de Tetracteride (qua Olympiades primum definiebantur; mox enim Oeteateride usa est Græcia) de Oeteateride, de anno magno Metonico & Callippico quæ comperimus, in tabulas digessimus, quibus præcipuarum gentium instituta, Bœotiæ videlicet, Spartanæ, Corinthiæ, Syracusanæ (de quibus supra retuli) Thebanæ, Atticæ, Olympicæ, Macedonicæ in duas sectas distributæ, & Bithynæ subjiciuntur, & declarantur. Neque de civili tantum anno, qui res gestas, qui magistratuum auspicia, qui sacra & profana omnia moderabatur, hæc animadvertimus; sed & solarem ex Græca astronomia, quæ foede lacera medicam manum exposcebat, in hominum memoriam revocavimus. Cujus quatuor præcipuis generibus in ordinem redactis, Bœotii scilicet, Attici, Macedonici, & Callippici, Callippicum usu & præstantia inter omnia ita excellit, ut in hac tanta astronomiæ luce cæteris facile præstet, Gregorianumque vocetur.

Ad Latinos deinde conversus, a Lavinii primordiis ducto initio, ad annum U.C. ICCCVIII. quartumque Julii Cæsaris consulatum tempora certa ratione connexa ita deduxi, ut quantum Lavinio anno, quantum Albano, quantum Romuleo, quantum Pompilio sive Romano attribuendum sit, diligenti admodum cura computarem. Neque his contentus,

de unaquaque periodo singillatim referendo , quæ cognoscere hominis erat , nostraque facultatis , sepositis fabulis , aut vera , aut veris propiora ex penitissima antiquitate derivavi . Idcirco in Trieteride Lavinia , qua tres anni lunares in orbem redibant , quid Calendæ , quid Nonæ , quid Idus (quarum nomina & sedes receperunt Romani , usus nequaquam) annis & mensibus definiendis conferrent , ita sum affectus , ut illius ætatis simul ingenii perspicuitatem & acumen , simul in cœlesti disciplina prudentiam plurimum admirarer . In Albano vero Romuleoque annis , quorum modus idem , mensium intervalla dissimilia , solis motum sic metiti sumus , ut quinto quoque anno solaris orbis die præiret ; sexto autem recederet civilis : Quorum inconstantia Numa Pompilius sublata , Chaldaicum annum , qui ea tempestate propter Olympia celeberrimus in Græcia ferebatur , edixit , Terminalibusque clausit , CCCCL. dies complexus , quibus altero quoque anno mensis intercalaris dierum XXX. quem Mercedinum vocarunt , & quarto dies qui ex quadrantibus fit , Olympia & Mysteria Romana appellatus , inferebantur . Hunc annum die tantum mox auctum , qui ex intercalariis exemptus post reges sacer habitus est , *Regifugium* a debellato Tarquinio dictus , per annos IDC LXIX. fuisse Romæ , eodemque sacra & civilia omnia comprehensa quis ante nos retexit , & evulgavit ? Cujus quidem conquestio , & notio quamvis in propatulo non essent ; ab inferis tamen excitanda non erant , sed ab iis voluminibus quæ omnium manu teruntur , eruenda , & determinanda . Hoc igitur Romanæ historiæ fundamento posito , reliquæ quæ ad anni partes , & discrimina , quæque ad consulatus initia pertinebant , nullo negotio peregi . Ce-

pi deinde , his rebus cognitis , facilius & expeditius regulam ac viam considerare , qua Julius Cæsar ab anno Romano & Chaldaico ad solarem Ægyptium transitum fecerat . Neque multæ industriæ fuit ex iisdem veteribus memoriis colligere animo , quale principium anno Cæsar attribuerit , quasve in partes discriminauerit , & quo intervallo , præsertim cum superiora tempora a nobis remensa & descripta quæ nova institutione adimplenda erant , ante oculos starent . Dissimulare tamen non esse fidei nostræ censeo , cum hoc ipsum transigere , expedire , atque absolvere instituerem , tot me interpretum ambages circumstetisse , ut ab Ægypto Ægyptius annus , qualem Cæsar expresserat , arcessendus fuerit , quo certiori argumento novam anni formam a tantis difficultatibus erroribusque extricarem . Jam nihil superesse opinabar , quod propositi nostri ratio poscere videretur , cum Ovidium , Plinium , & Columellam adhuc inter sordes jacere animadverti . Quid facerem ? Humanum esse videbam , optimis scriptoribus opem eousque ferre quo pro facultate possem . Hoc itaque mihi perpendenti , & in varias partes mentem cogitationemque versanti lux quædam ex ipso Plinio affulgere visa est , qua ad diligentioris disquisitionem erectus geminas anni normas , alteram quidem a Cæsare proditam , alteram vero quæ Italica ratio vocabatur , ab obscuro auctore apud Plinium referri cognovi . Neque diu novæ astronomiæ caput & fons me sefellit . Nam cum in Ovidio eandem recognoscerem , atque hunc ab Julio anno tam temere declinasse non crederem , ut in Augusti domum quod ab Julia Augustanaque lege discrepabat , mittere ausus esset , novum institutum Augusto esse assignandum statuebam . Hoc maxime mo-

do Augusti de anno tabula, quam ab eodem in publicum prolatam, cum Julium annum Italico Cœlo minus aptum, utpote Ægyptium, emendaret, Macrobius memorię mandavit, mihi innotuit; quo adminiculo usus tres illos auctores tam a vitiis quam a reprehensione vindicavi.

Sed quid de singulis scribere pergo? Liber in vestibulo adest: ad ipsum legentes remitto. In quo si ea quæ leviter perstringo quæque consulto prætermitto, suæ expectationi respondere forte offenderint, spero fore ut intelligant, neque sibi, neque cuiquam qui ætatem & ingenium otio, languore, & desidia terere recuset, ad bonas artes & præclara inventa viam esse ab antiquis interceptam & præclusam. Etenim si mihi, in quo omnia quam sint exigua, & sentio, & fateor, in ea scientia & doctrina quam mihi non vindico, talia & tanta detegere atque illustrare contigerit, quid illis sperandum est, qui vires integras, ingenium maximum, summam eruditionem & eloquentiam ad vetera monumenta reparanda contulerint? Desinant igitur aut sortem culpæ, aut animum abjicere; manet quemque sua laus, & gloria; semperque manebit. Nec mortaliū quisquam ignobilis atque inhonorus vivet, nisi sua culpa.

EPISTOLARUM

Ad Clarissimum & Nobilissimum Virum

ANDREAM MARANUM

ARGUMENTA.

I. Epistola: De veteri scribendi ratione.	pag. 1.
II. De veteris orthographiæ utilitate.	13
III. Emendatur M. Cato in caput VIII. rust. ver.	24
IV. Emendatur M. Cato a capite VIII. in caput XXXIX.	36
V. Emendatur M. Cato a capite XXXIX. in caput LXXIV.	51
VI. Emendatur M. Cato a capite LXXIV. in caput CLVII.	65
VII. Emendatur M. Cato a capite CLVII. ad extrema.	82
VIII. Emendatur Varronis liber I. de Agricultura in caput XIV.	90
IX. Emendatur Varro a capite XIV. in caput XXIV.	105
X. Emendatur Varro a capite XXIV. in caput XXX.	121
XI. Emendatur Varro a capite XXX. in caput XXXVIII.	134
XII. Emendatur Varro a capite XXXVIII. in caput XLIV.	147
XIII. Emendatur Varro a capite XLIV. ad extremum.	160
XIV. Ut Varro de temporum ratione agens emendetur, quid præstandum sit.	172
XV. De Chaldaicæ dieteride, ejusque principio in anno nostro, qua Græci & Romani usi sunt.	174
XVI. De Chaldaicæ astrorum ratione.	182
XVII. De Chaldaeorum annis solaribus & canicularibus.	188
XVIII. De Manilii astronomia, ejusque anno cælesti.	193
XIX. De Bæotiorum astronomia, & anno solari.	200
XX. De Dieteride ac Tetraeteride Bæotia, deque Eudoxi Oſteeteride.	210.
XXI. De Attica Astronomia, atque anno Attico solari.	213
XXII. De mensium Atticorum ordine.	220
XXIII. De Atticorum annorum discriminibus.	230
XXIV. De antiquissimo anno solari, quo Græci Latiniq; usi sunt, & ad- huc utimur.	244
XXV. De anno Callippico solari.	253
	XXVI.

XXVI. De anno Olympico, de Olympiadibus, Pythiis, Isthmiis, ac Nemeis.	259
XXVII. De anno Lacedemonio, & de Panathenæis, Carniis sacris, atque Hyacinthiis.	265
XXVIII. De anni Macedonici discriminibus, & de Bithynico anno.	271
XXIX. Qua ratione Græcorum anni, menses, ac dies cum Latinis comparantur.	277
XXX. Annos X. mensibus definitos, quibus diu usi Latini, non esse fabulosos, neque civilibus commodis inutiles.	279
XXXI. De mirabili trieteridis Lævinia natura, & qua ratione per calendæ, nonas, idus in annos lunares separaretur.	287
XXXII. De Albana Hexæteride.	295
XXXIII. De Romulea Hexæteride, quo anno Olympico incepit, & quo anni tempore, unde Romæ principium ducitur.	304
XXXIV. Annum solare Romanum, quo usi post Romulum reges, ac Respubl. fuisse Chaldaicum dies CCCL. antiquitus complexum, & Terminalibus absolutum.	310
XXXV. Varronis locus de L. L. illustratur; confirmaturque anni Romani terminus; demum de intercalatione agitur.	317
XXXVI. Quot fuerint post Numam Romæ anni initia, & quoties consularis auspicia immutata.	323
XXXVII. De anno Romano intercalario, & de Olympiis sive mysteriis, & quibus annis de intercalatione antiquæ memoriæ loquantur.	328
XXXVIII. De Diæteride Romana civili & solari.	335
XXXIX. De Diæteride Romana Eudoxi Fastis exornata.	338
XL. De Diæteride Romana solari diebus LIII. a cal. Januar. remota.	340.
XLI. Macrobius Saturnalia uno die finita scribens falsitatis coarguitur: deinde de anno ab U. C. DCCVII. qui Confusionis vocatur, agitur.	348.
XLII. De anno solari Julio, sive de Tabula Cæsaris Dictatoris.	352
XLIII. De anno Ægyptiaco, a quo J. Cæsar suum exscripsit.	362
XLIV. De stellarum oriu & occasu, ipsarumque significatione, quæ Julius Cæsar Græcæ in publicum usum emisit.	372
XLV. De Plinii anno solari, sive de Tabula Augusti.	380
XLVI. Calendarium Rusticum Farnesianum; Calendarium quo Ovidii fastos illustrent; Calendarium Magni Constantini tempore expressum habitum; libros qui inscribuntur de re medica Largi Designationi, Plinii, Prisciani, Sorani Epbesii esse monumenta tam nullius pretii,	

<i>iii, quam fordide & barbaræ originis.</i>	393
<i>XLVII. De Ovidii Fastis ex Augusti tabula, Eudoxo, aliisque.</i>	400
<i>XLVIII. De Ptolemæi libro falso hoc nomine prodito, qui inscribitur</i> <i>φάσκει ἀπλάτων ἐπισημασίων.</i>	412
<i>XLIX. Explicatur, emendaturque Varronis lib. II. de re pecuaria in ca-</i> <i>put V.</i>	416
<i>L. Emendatur, explicaturque Varronis lib. II. de R. P. a capite V. ad</i> <i>extrema.</i>	428
<i>LI. Explicatur, emendaturque Varronis liber III. de villaticis pastionibus</i> <i>a primo capite in caput XII.</i>	446
<i>LII. Explicatur, emendaturque Varronis lib. III. de villaticis pastionibus</i> <i>a capite XII. ad extrema.</i>	454
<i>LIII. De Lipsiensi Rusticorum auctorum editione, & de fragmento falso</i> <i>Gargilii Martialis titulo nuper prodito.</i>	462
<i>LIV. Columellæ liber I. emendatur, illustraturque.</i>	471
<i>LV. Emendatur, illustraturque Columellæ liber II. in caput XIII.</i>	484
<i>LVI. Emendatur, illustraturque Columellæ liber II. a capite XIII. ad</i> <i>extrema.</i>	495
<i>LVII. Emendatur, illustraturque Columellæ liber III.</i>	501
<i>LVIII. Illustratur, emendaturque Columellæ liber IV.</i>	512
<i>LIX. Emendatur, illustraturque Columellæ liber V.</i>	522
<i>LX. Emendatur, illustraturque Columellæ liber VI.</i>	538
<i>LXI. Illustratur, emendaturque Columellæ liber VII.</i>	551
<i>LXII. Emendatur, illustraturque Columellæ liber VIII.</i>	560
<i>LXIII. Emendatur, illustraturque Columellæ liber IX.</i>	564
<i>LXIV. Emendatur, illustraturque Columellæ liber X.</i>	573
<i>LXV. Emendatur, illustraturque Columellæ liber XI.</i>	579
<i>LXVI. Emendatur, illustraturque Columellæ liber XII.</i>	586
<i>LXVII. Emendatur illustraturque Columellæ liber qui de Arboribus inscri-</i> <i>bitur.</i>	599
<i>LXVIII. De pomo; deinde nonnulla in Plinio & Theophrasto emendantur,</i> <i>illustranturque.</i>	610

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

A Vendo veduto per la Fede di Revisione, e Approvazione del P. F. Paolo Tomaso Manuelli Inquisitore nel Libro intitolato: *Julii Pontederæ Antiquitatum Latinarum Græcarumque Enarrationes, atque Emendationes &c.*, non v'esser cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza a Gio: Manfrè Stampatore, che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

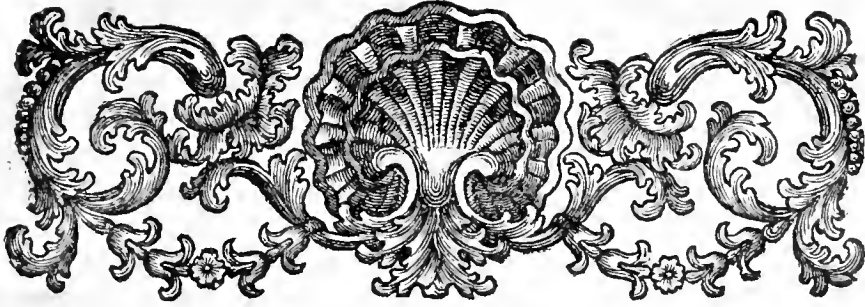
Dat. 4. Marzo 1739.

(Gio: Francesco Morosini Cav. Rif.
(Gio: Pietro Pasqualigo Rif.
(Daniel Bragadin Cav. Proc. Rif.

Agostino Gadaldini Segr.

1739. 16. Marzo. Registrato nel Magistrato Eccellentissimo contro la Bestemmia.

Vettor Gradenigo Segr.

JULII PONTEDERÆ

ANTIQUITATUM LATINARUM

GRÆCARUMQUE

ENARRATIONES ATQUE EMENDATIONES.

EPISTOLA I.

De veteri scribendi ratione.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Litteras tuas quas egregio viro Felici Josepho Cornoltio familiari meo tradidisti Saturnalibus secundis datas, ut resignavi atque inspexi, non mediocriter admiratus sum, mihi novo argumento, quod a pristina tua consuetudine recederet; epistolam venisse. Nihil enim quod ad stirpium disciplinam pertineret, ut consueveras, scribis; nihil super Horti Patavini historia in qua me totum jam dudum esse haud ignoras, sciscitaris; nihil demum ex tuis musis (quæ tecum nunquam silent) quo a molesto labore paulisper requiescam & recreer, largiris. Verum, omnibus posthabitis, in eo tota tua epistola versatur, ut, quicquid ad Latinos Rei Rust. Scriptores illustrandos olim commentatus fueram, Lipsiamque rogatus miseram, ut suis sedibus infereretur, quod Thomas

A

Frits-

Fritschius istud opus jam pridem excudendum susceperat; ad te; qua possem celeritate, perscriberem. Multum jam tempus interfluxisse arguis, ex quo id tibi me præstiturum receperam: tamen nunquam præstitisse; modo Fritschii interitum, modo eorum quibus post demandata cura fuerat, occupationes; modo alia atque alia causando: & hac ratione desiderium tuum debito usufructu defraudasse. Nunc ex longo intervallo tanquam ex malo nomine non solum usuram, sed etiam sortem repetere. Hoc amplius non nescire addis me de ista re Venetias sæpe scriptitare; ideoque hoc exemplum reposcere haud novum vel illaboratum. Quid dicam? Non equidem inficier Christino Martinello præstantissimo viro Patricio Veneto meique amantissimo rusticos commentariolos mittere, sed de iis quorum argumentum ille mihi injungit; ideo qua quid de Catone expetit, qua de Columella, obsequor, atque ejus voluntate tenus rescribo: nonnunquam Varronis locum, sæpe Plinii, quo mirifice delectatur, ut sibi explanem, mandat: item alia atque alia & poscit, & reddo. At tu de omnibus flagitas; non igitur eadem est scribendi ratio. Quid dicam illaboratam? Etenim quicumque de veterum scriptorum monumentis agere instituit, is sane nescio quid immensi negotii suscipit, summæque difficultatis, in quo industria plurima adhibenda, in quo gravissimæ operæ laborisque maximi onus sustinendum, in quo assidue cogitandum, vigilandum, sudandum. Siquidem ex penitissima rerum abditarum obscuritate quæ ab inquirente semper se subducunt, altiusque recedunt, eruenda sunt omnia, atque in lucem proferenda. Jam vero homines qui ab his temporibus quam remotissimi vixerunt, moribus, institutis, legibus, totoque scribendi ordine, & lingua ipsa dissimiles, quid sentierint, quid optaverint, quid effecerint, qui vult assequi, neque sententiam solum, verum etiam rimari verba, nonne humanæ fortis quodammodo oblivisci videtur? Deo certe, ut ita dicam, simillimus censendus est qui per tantas rerum ambages, per detruncata verba, perque varia operarum atque interpretum discrimina, veritatem se assecuturum promittit. In quo si quis ita se jactaret, ostentaretque, dum nostræ conditionis fines transcendere crederet, non divinus existimaretur, sed hominum ignavissimus. Conjectare quidem homini licet, & conjecturas proferre, eademque rejicere subinde, si meliora nactus sit, ac repudiare: vera polliceri non licet. Quapropter nos qui non modo homines esse nos intelligimus, verum etiam inter homines ab ingenio, doctrina, viribus infirmos, noli credere, mi Andrea, tanquam de tripode oracula tibi scripturos; sed, ut homunculi solent, fortasse nugas meras. Labori pro-

profecto & diligentia non pepercisse, ut vera invenirem, aut quam maxime veri similia, fatebor. Id fuerimne consecutus, an contra, quandoquidem tibi obtemperandum statuo, videbis. Sane ut talia non miram; satis superque mihi erit, idque tuæ referam humanitati, si probabilia judicaveris. Nam quod in extrema tuæ epistolæ parte positum video, sperare scilicet quæ scripsissem, tibi ex voto successura; quoniam in rei rusticæ studio quod illi qui veteres eas memorias ante nos expoliendo explicandoque vacarunt, contempserunt, usum maximum atque exercitationem habeam, scito, ut Varronis verbis utar, *omnes qui habent citharam non esse citharædos*. Equidem a puero agriculturæ deditus fui: in qua re domesticum exemplum habebam; nam Laurentius Pontedera patruus meus quocum ab ineunte ætate vixi, vel in primis egregius agricola habitus est, ac propterea fundum omni furculorum genere refertissimum summeque fructuosum mihi testamento reliquit. Neque ipse solum tali delectatione tenebatur, sed etiam uxorem agricolandi studiosam fortitus fuerat, quæ cum liberis careret, tanquam ex se ortum me lactentem adhuc susceperat, atque eduxit pro suo. Hæc itaque non ludis, non choreis, non theatris, ut summo genere ortæ mulieres solent, atque uberrime dotata, sed prædiis suburbanis colendis unice inserviebat. Propterea non contenta quæ matremfamilia decet, scire, partim rustica præcepta legendo, partim a viro & a peritis percontando, quo tempore vertenda esset terra; quis cultus huic vel illi agro conveniret; quod seminis genus aptum collinis, quod campestribus tractibus; quæ Vitis in pingui, quæ in gracili, quæ in mediocri solo melius responderet, ita callebat, ut quam maxime. Nullum item vitæ suæ tempus vacuum fuit in quo hortum urbanum non coleret pluribus stirpibus refertum. Neque ingravescens ætas, & infirma valetudo ab hoc studio ipsam abducere unquam valuit, aut remorari: verum in eodem consenuit, in eodem extremum spiritum deposuit. Ideoque ejus diligentia ac peritia plurimas stirpes quæ in hoc publico Horto coluntur, adultas & servatas refero, cum, me in longinquis Alpibus degente, meas vices gereret, meoque munere egregie fungeretur. Atque utinam tanto bono non invidissent Parca, & meis votis fatum immutari retardarive potuisset, ut te, Optima parens, mihi atque Horto adhuc servarem, & in futurum longius producerem. Etenim, cum anno elapso jam extremo senio confectam extulissem, quantum detrimentum, hac amissa, hortus accepit, ex Alpibus reversus statim cognovi. Cum itaque domi tales rei rusticæ præceptores, informatoresque haberem, huic disciplina statim

me addixi, & subinde, adolescente ætate, ea sedulitate ipsam colui; ut quod tempus ab optimis literis præclarisque artibus subducere poteram, colendis stirpibus adjicerem, atque in eas omne meum studium, operam, delectationemque conferrem. Surculis enim inferendis manum admovere, Vitium capita per tabulata digerere, tum propaginem in mergum deponere, malleolosque pangere, aut viviradicem purgare, nunquam ingenuis viris turpe vel alienum, ut molles sed fastu elati isti juvenes ducunt, existimavi. Quapropter agriculturæ præceptis a quibus nullum unquam ætatis meæ spatium alienum fuit, satis informatum me imbutumque opinor. Et hæc quidem ad ea quæ a Catone ac Varrone commemorata in agris similitudinem servant, intelligenda atque illustranda plurimum conducunt. At censesne nihil a Catonis Varronisque ævo ad ista nostra tempora in ruris disciplina immutatum? Sane plurima sunt quæ alio modo nunc fiunt, alio tunc fiebant. Neque in universa Italia hoc contingit, sed in pluribus ipsius partibus; alius enim est vitium cultus in agro Pisano, alius in Florentino, vel Romano, neque hic qui in Bononiensi, neque qui illic apud Patavinos idem. Similiter in alia terra alius atque alius. Porro vertendi soli rationem quæ ab anni temporibus siderumque motibus pendet, quis nostram ad veterem normam redegerit, quando annus tot discrimina subiverit, & sidera ipsa a pristina statione recesserint? Quid de stirpibus dicam? Multa in agris colimus majoribus nostris ignorata. Maxium, Phagopyrum, Oryzam, Sorgum apud illos culta non invenies: neque apud nos Cytisus, Sesamum, semen adereum uspiam in arvis occurrunt. Quid de animalibus? Quis hoc tempore mellationem facit, ut veteres faciebant? Quis gallis gallinaceis candente ferro, ut capi fiant, calcaria inurit? Quis glires nostra ætate doliis condit & saginat? Contra bombycum qui nunc magnum afferunt agricolis proventum utilitatemque, antiquis ignota natura, & propterea Mori colenda neglecta ars, quæ inter præcipuas agriculturæ partes nunc recensentur. Indicos quoque Pavones, Indicasque Anates ex quibus cum nostratibus pullos opimos procreare soles, & mihi, cum ad te venio, adiciamali cœna apponere, quis a veteribus alere didicit, cum illa ætas careret? Et ne plura complectar: alio modo vina condimus; alio præsci solebant; neque quo vase torculo hi oleum exprimebant, eodem nos conficimus. Cumque illis mel in deliciis esset, nobis saccharum quod inferiore tempore India misit, præstat. Quare multa quæ ruri nunc moliantur coloni, nihil ad veterem disciplinam intelligendam conferunt; quippe vel nova, vel diversa. In plurimis tamen similitudo

qua

qua utemur ; retinetur . Verum enim vero alia apud veteres agricolas reperiuntur non ab agri cultu ducta , sed aliunde petita , qualia in primis quæ de anni partibus stellarumque progressionibus tradunt . Quæ sane plurimum difficultatis habere mihi videntur ; quod tum vitiis sca- tent , tum detortis opinionibus implicantur . Neque minorem curam diligentiamque postulat antiqua scribendi ratio , quam in Catone & Var- rone interpretes , ac librarii non immutarunt solum , verum ferme totam sustulerunt . A quo itaque repetam , nisi a vetustis monumentis , & ab auctoribus qui de eadem commentaria reliquerunt ? Quapropter ante- quam de iis dicam quæ in scientia sunt , multa prius de prisca ortho- graphia investiganda sunt ; quoniam nemo quæ a Catone & Varrone habemus , recta intelligentia assequi poterit , nisi si ea veste qua or- nabantur , iterum cooperiantur . Id igitur primum agam . Si principia respexeris , reliqua proximis diebus alacrius persequemur .

Veteres igitur , cum litera *V* quam Æolicum digamma dicunt , alte- ri *V* annectebatur , hanc in *O* mutabant , ut *darvos* , *servos* , *equos* , *ignavos* , *equos* , *cervos* , *corvos* pro *darvus* , *servus* , *equus* , *ignavus* , *equus* , *cervus* , *corvus* : item *reliquom* , *ovom* , *iniquom* , *divom* , *vi- vom* , *corvom* , *vacivom* , *avom* ; & in verbis : *vivom* , *distinguom* , *confluom* , *restinguom* , *exfaciom* . Quare apud Catonem scribere oportet : *quom* , *servom* *senem* , *servom* *morbosum* , *servos* , *clarvos* , *novos* , *alvos* . Sic *tortivom* , *obliquom* , *acervom* , *alvom* , *ervom* , *ovom* , quæ in vulgum emittuntur vitiata . Nec non eadem Varroni restituenda , ceu *subficivom* , *antiquos* , *æstivos* , *avos* , *proavos* , *calvos* . Cujus generis apud utrunque scriptorem in probato Politiani & Victorii Codice servan- tur ista : *alvos* , *alvom* , *ovom* , *deorsom* , *ervom* , *nativom* . Sed plura in Varronianis editionibus quæ de lingua Latina inscribuntur , retinentur .

Neque id in extremis tantum syllabis usum invenit , verum etiam in mediis , & primis : in mediis : ut *parvolus* , *servolus* , *Scævola* , *clarvola* , *convolvulus* : in primis ; *volnus* , *volt* , *voltus* , *volsus* , *voluta* (a quo in Varrone restat *volutis intumis*) *volsella* , *volpes* , *volturnus* , *vulgus* , *volcanalia* , *Volcanus* .

Nonnunquam cum illam *E* litera sequeretur : ceu *voster* pro *ve- ster* , quam in *verto* atque in iis quæ ab eodem deducuntur , di- ligenter retentum est : *vorto* , *volsito* , *vorsus* (quod in editis Varro- nis etiam occurrit) *sursumvorsum* , *quoquorsum* , *advorsus* , *transvor- sus* , *divorto* (unde *divortium*) *divorsorium* in Pandectis , *Mavors* quod mala vertat , ut ait Cicero , *vortex* susceptum etiam a politioribus ur- banis , ut separetur a *vertice* ; quippe utrunque ab eodem fonte . Qua-

pro

propter quis ignorat quæ in Catone vitiose scribuntur : *controversiis* , *sepe vertet* , *transversos* , *advertito* , *adversum* , *conversum* , *versato* (quod Cap. XL. recte *vorsato*). In Varrone a quo plura supersunt , plura quoque vitii ac mendi coarguuntur , ut *vertere* , *versus* , *transversa* , *versantur* , & similia . Ex quibus quantum inferior ætas Catoni , Varro , Salustio , aliisque scriptoribus qui vetustissimos imitati sunt , subdlexerint , intelligere possumus , si Quintilianum audiamus . Hic enim refert a patrio ritu Scipionem Africanum primum recessisse , o litera in *vorsum* , & *vortices* in *e versa* . Quod tamen inferiori temporis gradu receptum est ; quandoquidem ipse etiam Quintilianus fateatur , cum esset apud præceptores , nunquam *servum* aut *cervum* usurpari audivisse , sed *servom* , & *cervom* , quæ mox suæ ætatis mores gemino *u* scribere instituerunt .

Licet etiam animadvertere cum *i* porrectam syllabam efficiebat , vetusta consuetudine *e* sibi asciscere , ut *preivata* , *scriptei* , *preimus* , *fruci* , *ameiserunt* , *usci* , *fructei sunt* , *meilites* , *numei* , *eidus* , *quei* , *inveisa* , *cicis* , *agreis* , *loceis* , *capiundeis* , & sexcenta hujusmodi , quibus vetera monumenta referta sunt . Cujus antiquitatis nullum excusum in rusticis nostris vestigium superest ; ista enim *Epeirus* , *Epeivota* , *ciuncidum* , *scopei* ab optimo codice repetenda . At in Varronianis de L. L. libris quamvis ex frequenti librorum exscriptio multum pristini decoris detractum fuerit , & quotidie detrahatur , plurima tamen servantur : *libreis* , *suais* , *beic* , *bei* , *nummei* , *dandei* , *equei* , *eidus* , *unei* , *licei* , *commutateis* , *vernaculeis* , *beis* , *modeis* . Quæ in Catone tanta cura confectati sunt editores , ut omnia sustulerint , & minorem natu induxerint , quam Varronem & Salustium , quibus tot annis præcessit . Cur , inquires , propria & nativa ornamenta demunt ; aliena apponunt , ac præstigiis fucant ? Quia ut mulieres solent quotquot annis ad sarcinatore & phrygionem vestes fingere & refingere , ne quid sit quod a communi infania differat , ita veteres libri ad seculi mores accommodantur . In qua quidem re neque Popmam , neque alios qui postremi Varronianos L. L. libros forinis excuderunt , ac commentariis illustrarunt , ab reprehensione vindicare possum , quod has afflictæ vetustatis reliquias omnino extinxerunt .

In hac tamen quam narravi , regula nomina excepta video per *i* in utroque numero desinentia ; nam in singulari differentia causa *i* solo finita sunt , in plurali *e* atque *i* , ut dixi ; ideo *hujus domini* , *hi dominei* , *hujus equi* , *hi equei* .

Porro quo discrimine nomina in *i* desinentia singularia ab iis quæ numeri

numeri multitudinis essent *i* quoque finita separabant, eodem casu nominandi plurales in *es* exeuntes ab obliquis eodem fine similibus distinguebant, ut *hi sapientes*, *hos sapienteis*. Sed multa grammatici hinc recipiunt. Quæ tam nominativum, inquit Priscianus, quam genitivum similem gerunt, eorum accusativum multitudinis raro in *es*, frequenter in *is* terminari: item semper pluralia: in *er* quoque desinentia quæ *i* ablativum terminant, sæpe per *is*, raro per *es* accusativum facere: eorum similiter in *is* accusativum exire, quæ per *ns* vel *rs* finiuntur. Sed ab exceptis hæc sibi propria vindicat Varro (ut apud Sospitrum meminit Plinius) *has falces*, *has merces*, *hos axes*, *lintres*, *ventres*, *has urbes*, *vestes*, *corbes*, *stirpes*, *neptes*. De reliquis itaque quæ in *is* accusativum produnt, *eis* apud veteres esse debere non est cur dubitemus.

Mos quoque apud antiquos obtinuit, in verborum in *is* secunda inflexione desinentium participiis, *e* in *u* transire, ut *exigundum*, *faciundum*, *experiundum*, quæ a Plauto, Terentio, Lucretio, Salustio crebro usurpantur. Cujus quid in Catone antiquitatis retinetur in his: *legunda*, *faciunda*, *conserundo*, *faciundi*, *faciundum*. In Varrone *capiundum*, *faciundo*, *accipiundos*, *dividundos*, *capiundi*, *ferunda*, *faciundum*. Ex quo numero quantum innovarint librarii atque editores, manifestum.

Quid vero de superlativis scribam, in quibus penultima litera *u* vetustioribus erat? In Catone & Varrone omnia secus inveniuntur: *amplissime*, *fortissimi*, *strenuissimi*, *maximi*, *stabilissimus*, *minime*, *optimo*, *optimum*, *opportunitissimum*, *plurima*, *potissimum*, *rectissimum*, *longissimos*, *minimum*, *altissimum*, *aquosissimus*, *frigidissimus*, *calidissimus*, *diutissime*, *proximis*, *infimam*, *candidissimam*, *altissima*, *apertissimum*, *stercorosissimum*, *simillimum*, *sæpissime*, *altissime*, *tenuissimas*, *acerbissimas*, *calidissimum*, *tenerrimis*. In quibus Varronianos Lat. Ling. libros edentes modum servarunt. Fertur autem C. Julius Cæsar in quadam inscriptione veterem formam primus repudiassè. Cui atque illis qui partum a Cæfare imperium mox adepti sunt, gratificantes docti pariter indoctique morem acceperunt.

Neque tantum superlativa nomina per *u* intonsi Romani scribere maluerunt, verum & alia: ut *carnufex*, *astumo*, *lubentia*, *lubenter*, *lubido*, *vicesumus*, *decumus*, *sacrufico*, *frundes*. Propterea in optimis Varronis Catonisque exemplaribus scriptum est: *tutas* (quod etiam in Eugubina tabula legi a Cl. Gorio certior factus sum) pro *totas*, *rutundas* pro *rotundas*, *fabuli* & *fabulia* pro *fabali* & *fabalia*. Item *formidulo-*

sa, *displudantur*; *detudent*, *acrusfolios*, *æditumus* ab *æde* & *tueor*; *trigesumam*, *furnacem* a *furno*, *ipsus*, *adulescentia*. Quare existimo, *libentius*, *libebit*, *libido*, *frondem*, *decimo*, *centesima* nonne præter Catonis institutum, atque illius ævi normam scribuntur? Similiter in Varone multa invenies secus ac ille solebat, enunciata.

Contra *oi* sive *oe* pro *u* prisca ætas frequentius extulit, ut ex antiquis legibus & monumentis exempla assumes: *coiravit*, *oitele*, *oitantur*, *moincipio*, *Poinicio*, *moinio* sive *moenio*, ex quo *mænia*. Hinc Plautus prodidit:

Pergamum divina moenitum manu,

Ex eodem etiam laudatur:

Hoc ego oppidum admoenire ut hodie capiatur, volo.

Quod & *Poenulus* comœdia pro *Punulus* confirmat. Sic *moeris murus* Virgiliano etiam carmine nobilitatum:

Aggeribus moerorum.

Quod in Lucretio minus miramur:

æstus ab undis

Æquoris, exosor moerorum litora circum.

a quo & *poenire* & *poenibat* pro *punire*, *punibat*; hinc enim *pœna*, & vetus *impoenis*, quod nunc *impunis*. *Moenera* quoque antiquis fuerat, quod posteritas in *munera* mutavit, & de *moenus amœnum* conjicit Servius Grammaticus. *Cœnum* similiter a *coenire* descendit quod recentiores *cunire* dicunt, & ab illo *cunus* quod tunc unico *u*, nunc cum gemino *cunus*. Ab eadem origine fortasse *cuna* in qua pueruli cuniunt, & *incunio*, ex quo Varronianum *incunatum* quod *inquinatum* peperit. Patria & recepta regula scripsisse Catonem hæc indicant *Poenicum* & *Poenicam*; neque ab eadem abhorruisse Varronem de *L. L.* libri ostendunt, ubi istas reliquiarum reliquias videmus: *Moerum*, *Poetilium*, *Poenicum*, *Poenicorum*, *Moeris*. In rusticis exemplaribus hoc superest depromptum a Victorio *Poetam* hoc est *Pætum* quod apud alios *Poetum*.

Multa etiam quæ per *u* scribimus, vetusti per *o* scribebant, ut *traboleis*, *publice*, *singolos*, *detolerit*, *forticolæ*, *hujusce*, *nonciata*, *florio*. Quod frequentius in extremis usurpatur: *suom*, *Luciom*, *consentiont*, *quom*, *mortuos* (mortuus) *perpetuom*, *compasculos* (compasculus) *compasculom*, *confluont*, *tuom*, *exfociont*, & alia in antiquis monumentis. In Catonis autem codicibus: *Jogales*, *istoc*, *torcolarium*, *paulolum*, *colicoli*: in Varronis vero: *possont*, *tribolum*, *paulola*, *tabernola*.

Au in *o* contractum quis ignorat? *Si audes fodes*, *scrantum scrotum*; *gudex codex*, *saurex forex*, *Sauraste Soraste*, *Aurata orata*, *Caurus co-*

ius, *Claudius Clodius*, *aulla olla*, *cauda coda*, *plaustrum plostrum*, *plaudo plodo* ex quo *explodo*, *Plautus Plotus*, *Paululum & Paulum*, ut vult *Scaurus*, *polulum & polum*, *aurichalcum orichalcum*, *claustrum clostrum*. Quorum nonnulla rusticis nostris editores reliquerunt, ceu *haustus* pro *haustus*, *olla*, *coda*, *plostrum*.

At *ou* quod pro *o* Græco adjungebant, ut *Marius Victorinus* refert, æquod remanet vestigium? Omnia a librariis subducta sunt, penitusque extincta. In antiquis tamen monumentis multa hujusmodi leguntur: *jous*, *injourias*, *joudicaverunt*, *joudicem*, *jourato*, *jourent*, *jouferunt*, *Loucerios*, *Fourios*, *Loumen*. Nullas etiam *ai* loco *æ* quo *Lucretius* atque alii vel antiqui vel antiquitatis studiosi scripserunt, reliquias in *Catone* & *Varrone* inveni. Quod tamen *Poetis* proprium non fuisse antiqui lapidæ declarant. Neque id tantum in extremis syllabis, ut *Victoriat*, *Romai*, *viai*, *Semproniat*, *Gallai*, *Sextiliat*, *patriat*, *Bonai*, *Dei*; verum etiam in primis, ceu: *Quaistores*, *aides*, *aidiles*, *aire*, *Caifare*. Eandem scripturam sed ex dissimili ratione deflexam protulit ex *Varroniano* exemplari *Victorius*: *Aittici*, nempe *Attici*, quale illud apud *Gruterum*: *paivimentum*.

Si veteres quoque memorias inspiciamus, ad antiquam speciem non respondent vocabula quæ apud utrunque auctorem in duo *ii* sejungunt: *preti pretii*, *Pompeis Pompeis*, *deiciuntur dejiciuntur*, *deicito dejicito*, *coicito cojjicito*, *conici conjici*, *Mauli Maulii*, *eicito ejicito*, *Lavinii Lavinii*, *nugatori nugatorii*, *Pontis Pontiis*, *Torcolari torcularii*, alii alii.

In ea itidem male vertunt, quæ vetustas in *ia* enunciabat: ut *caveis*, *bederacia bederacea*, *cotonia cotonea*, *olearia olearea*, *vinaciis vinaceis*, *vinia* (a quo *vinum* *Varronianum*) *vinea*, *ordeacia ordeacea*, *nausie nausæ*, *tinia tineæ*. Quæ tamen, nisi ex *Politiani* aut ab aliis sinceræ vetustatis libris reptas, in editis *Catonis* & *Varronis* investigaveris frustra.

Jam vero Græcum *y* quod per Latium cum vagabatur, in patrium *u* mutabant Romani scribentes *Babulonica*, *bombucina*, *murra*, *crustallinus*, *Purrus*, & *Burrus*, *sulvanus*, *lacruma*, *clutus*, *inclutus*, cur *Catoni* *Varronique* non reponunt? Numquid antiquum institutum ista non retinent quæ optima exemplaria servant: *amulum*, *murteam*, *murta*, *zurneum*, *zurna*, *serpullum*, *Subaris*, *Turannius* a tyranno?

Non prætereundum demum est in iisdem *Victorii* & *Politiani* libris quos in hac rustica institutione ut maxime probo, ita tibi sæpe laudabo, dictionum simplicium vocales in compositis non mutari. Quod

ad vocabulorum originem & naturam inquirendam quantum vel compendii vel adjumenti afferat, probe intelligis. Ut primum *conspargant*, *aspargant*, *aspargo*, quod Virgilius hoc carmine complectitur:

Salsa spumant aspargine cautes,

intelegitur, *disquero*, *decarpo*, *inlutos*, *Tubicinam*, *vescari*, *senifices*; *subsicuerint*, *subsicent* a *sico* (unde *sici*, & *sicarius*) *praefectos* legimus, non simul agnoscimus, unde coalescant? Tamen quota pars eorum a librariis recipitur? Nonne in Terentio & Plauto quasi vitia quotidie confectari solent, eaque eximunt, & conterunt? Haecenus de vocalibus strictim & cursim scripsisse sufficiat: ad consonantes transeo. Principio quæ semivocales dicuntur, non geminabantur; *anorum*, *anus* (anus) *colega*, *inocenti*, *comodus*, *comubium*, *macelum*, *bela*, *castelum*, *suma*, *meiliarius*, *meilia*, *trulæ*, *numei*, *olorum* (illorum) *pelens*, *terra*, *referi*, atque alia in antiquis memoriis. A qua consuetudine neque Cato, neque Varro recedunt, si ex antiquioribus libris exempla feligamus; ibi enim *ola*, *alium*, *ani*, *anuclæ* pro *olla*, *allium*, *anni*, *anniculæ*; *numis*, *trulas*, *vilicum*, *vilicam*, *molitam*, *politori* & *politiones*, *polulas*, *armila*, *porinam*, *farito*, *poluceto*, *ovilum*, *intelegitur*, *trulus*, *matelio*, *culens*, *scabilia*, *salere*, *canabina*, *mulior* non *mollior*, & ab illo *mulier*; quippe si *vir* a *vi*, cur non a *mollitie mulier*?

Semivocalium regulam *f* item sequitur; ideo non duplicatur iteraturque. Scribitur propterea: *jousit*, *jouferit*, *claseis*, *posedit*, & apud Varronem *sesum*. Cui potius *x* adjugebant, ut antiquæ tabulæ testantur: videlicet: *Cappadoxs*, *coniunxs*, *felixs*, *proxsumis*, *maxsumis*, *vixsit*, *auxsilium*, *dedouxsit*, *deixsistis*, *pexsus*, *exsedra*, *exsiat*, *exseplum*, *exsibeas*, *faxsit*, *uxfori*. Quæ omnia nostris auctoribus sublata sunt, hæc si excipias Varroniana quæ de Politiani libro exscriperunt: *existunt*, *existimi*.

II Græcum in præpositionibus, ubi nunc *b* ponimus, prima ætas servabat, quoniam prius *apo* ab *ἀπό*, deinde *ab*: ceu *apsenti*, *apstinere*, *apsolutus*, *apsonum*, *apstulit*, ut in isto lapide illud Virgilianum:

Apstulit atra dies,

opsignetur, *aptinebit*, *opteritur*, *opsepit*, *opsouatoris*, *opstetrix*, ut in alio lapide:

Antoniæ . Aug. L

Thalusa

Opstetrix.

Necnon ab *ὑπό*, aspiratione in *f* conversa; ut in multis, *supsignare*; *supsignet*, *supsicivom*. Nihil istorum in Varronianis, Catonianisque libris

bris qui in vulgum emittuntur, residit. In manu exaratis Politiani ope: *suptile*, *apstubi*, *opturariet*, *opsevisse*, *opsequito* oblivioni eripiuntur.

Ad similiter quod *a* cum *d* finali constat, pristinam formam apud antiquos in compositis tuetur, ut *adtamen*, *adposita*, *adprime*, *adglutinat*, *adportat*, *adspicio*, *adsuctus*, *adlocutus*, *adpellat*, *adserere*, *adsignificat*, *adtingat*, *adtributa*, & alia in Plauto, Terentio, Lucretio, Varrone de L. L. Pandectis Florentinis, ac lapidariis literis. Horum pauca optimus codex nostris villicis sepeluit: *adnutriant*, *adpotissimum*, *adcognoscant*. In eodem tamen cernere licet alias literas in propositionibus componendo non immutari, nempe: *compulari*, *conlibrato*, *deluito*, *deminuat*, *destantes*, *derectos*, *dejungunt*, *derigo*, *devertitur*, *descreta*, *derectum*, *deffundere*, *delectus*, *inlicium*, *inlicio*. Quanquam in contractum sit ab *indu*, ut *indulgeo* ex *indu* atque ἀνδύω, ut ait Nonius, quod est *doleo*, coalescit; ideo *indulgeo* non *doleo*; ab *indu* & *oleo* *indolesco*, atque *indoles*: cum *sub*, *suboles* quod recentioribus *suboles*. Verum illud antiquius & Varronianum, quod etiam vetus sepulchrum hoc versu demonstrat:

Et faciet suboles multos memorata per annos.

Scire tamen refert *ad*, de quo dixi, ante *F* & *v* digamma *d* in *r* verti; ideo *arvolare*, *arvari*, *arvenas*, *arventores*, *arvocatos*, *arfinas*, *arferia* (aqua apud Festum quæ inferis libabatur, a ferendo dicta) *arvectum*, & Catonianum *arvehunt*. Sic a vetustissimo *arflare* vernaculum nostrum derivatur *arfiare*. Qui mos his finibus non concluditur & coarctatur; quoniam *arceo* ex *ad* ac *cio* advoco, & congregatos contineo, ideo alvo arceri & contineri quod recipit, scribit M. Tullius, & cœlesti orbe extimo reliquos arceri & comprehendere. Idem flumina arceri dixit, quæ ripis cohibentur. Ad prohibendum vero cum traducitur, *arcere* est ab *se* in diversum advocare. Sic *arx* arcet hostes & cives, nimirum hos advocat ac complectitur; illos avocat & traducit. Similiter *arcus* qui circa se posita continet, & sustentat. *Arcesso* ex *ad* & *cesso* quod obsolevit, & evanuit. Apparet tamen in *cedo cefsus*; quare *arcesso* advoco. Quod mirari desinas; siquidem Latina lingua, ut ferme omnes, non ab uno fonte omnia hausit, sed a rivis plurima. Quæ itaque vocabula *ad* servant, ea desumpta videntur ab iis populis qui *d* vocalibus subijcere solebant: quæ vero *d* in *r* vertunt, ab aliis quibus patrius mos *r* adnectere non denegabat. Ita de aliis quæ dissimili modo dicuntur, & efferuntur, conjicere possumus. Neque enim a qua gente *fero*, & *sum* venit, ab eadem *tuli* ac *fui* ac-

cessit; sed aliunde. Quia quæ nata atque educata domi, ita aluntur, ut quæ sibi necessaria sunt, extrinsecus non arcessant.

Sed videamus alia. Verba quæ *trans* sibi apponunt, veteri consuetudine *tra* struuntur, veluti a *τρέπε* *πρά* deinde *tra*, ceu *traduco*, *travio*, *trado*, *traluceo*, *traverto* a quo Varronianum *traversis* pro *travorseis*, *trabo*, *tracto*, *tradux*.

Est etiam, ut retulit in literas Priscianus, quando *N* principalis syllaba ante se assumit *G*, ut *natus gnatus*, unde *agnatus*, *cognatus*, *prognatus*; *natio gnatio* quod manet in *pregnatio*, *pregnans*, *pregno*; *notus*, *gnotus*, *ignotus*, *cognitus*; *nosco*, *gnosco*, *agnosco*, *cognosco*, *dignosco*, *ignosco*; *nobilis*, *gnobilis*, *ignobilis*, *ignobilitas*; *navus*, *gnavus*, *ignavus*, *ignavia*; *naviter*, *gnaviter*, *ignaviter*; *nomen*, *gnomen*, *cognomen*, *agnomen*, *ignominia*; *naro* unico *r*, *gnarus*, *ignarus*, *ignorantia*; *neus*, *gneus*. Qua scriptura Plautus, Terentius, Virgilius cum usi sint, quis eandem Catoni Varronive negaverit? Sane dum ita scribunt, propius ad Græciam accedunt, quam eo modo quo utimur; nam *gnomen* γνομὴν, *gnosco* γινώσκω, *pugnis* πυγνός, τὰγμα, reiecto *t*, *agnen*.

Neque tamen *G* literæ in aliis ita indulgit antiquitas, ut, ea posthabita, *c* non receperit, ut in his: *Carriacineses*, *macistratos*, *leciones*, & in Catone ac Varrone, ut ex Politiano discimus, *Saccontinos*, *cenendi*, *Acrius*, *clævis*, *inecerint*, *virculæ*, *fricora*, *Cortynia*, *acnuæ* quod in Columella *agna*.

Sæpenumero eandem literam pro *Q* subjiciunt, neque defunt in Politiano exempla: *ablacuari*, *decocunt*, *cocat*, *percocat*, *incunatum*, *cotidie*, *eculi*, *eculum*, *anticum* pro *antiquum*, *oblicum*, *secuntur*, *silicæ*; *silicula*, *stercilinum*. Quæ editores tanquam deliramenta, & aniles fabellas despiciunt, cum ex antiquis lapidibus vetus ista regula abunde confirmetur.

At in his quæ exscribam, præter vulgarem usum *cu* in *qu* vertunt: *quoi* *cui*, *quojus* *cujus*, *quom* *cum*, *pequdes* *pecudes*, *pequnia* *pecunia*; *arquus* *arcus*, *oquulus* *oculus*, *quur* *cur*. Quæ tanto studio consecrati sunt librarii, ut hæc sola *quojus* & *quom*, ut mea est memoria, in Catone supersint.

Eisdem tamen in *H* liberaliores invenies, quam illa ætas, & Varronis institutum ferebat. Crebrum inserunt eos imitati, qui, raptis bonis, mala rependunt. Verum plus fidei apud me plusque auctoritatis invenit probatus Victorii & Politiani codex, quam istorum omnium quotquot sunt, aut fuerunt, negligentia ac levitas. Ibi itaque scribitur:

bitur : *corda* & *cordi* pro *chorda* & *chordi*, *aenum*, *Tusco*, *orcitem*, *comprendit*, *turis* pro *thuris*, *umor*, *umectus*, *umidum* ab *ιμαδδς*, *istonas*, *catenas*, *acratoforo*, *sulpur*, *silfium*. Quæ in Varrone auctoritate confirmantur, referente ex Agnæo Cornuto Cassiodoro Varronianam scribendi regulam sine afflatu polcere *Rodum*, *Renum*, *Rinton*, *redarius*. Equidem & M. Tullius in suo *Oratore* docet majorum institutum fuisse, ut nusquam, nisi in vocali, aspiratione uterentur, scribendo : *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem*. Sunt alia præterea in Politiano quæ antiquitatem tuentur, ut *tibe*, & *ube* ex quo nostrum *ore*, *sifsum*, unde nos *suso*, *deosum* pro *deorsum*, *mensum* non *mensium*, *temperi* non *tempori* quod tempus omnia moderatur, & temperat, *melios* non *melior*, *urbis*, *vomeris*, *verris* recto casu, & alia, de quibus, siquid usu venerit, diligentius scribam. Modo enim indicasse sufficiat, alia scriptura usos Catonem ac Varronem, alia editores atque interpretes. Quorum inertia, desidia, audacia, temeritate quantum dedecoris & detrimenti acceperint auctores, & quantum ex lingua Latina imminutum fuerit, ac dispersum, dabo operam ut proximis literis clarius intelligas. Nunc cura ut valeas.

D. Patavio XII. Cal. Jan. CIO IDCC XXXI.

E P I S T O L A I I .

De veteris orthographiæ utilitate.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

A M I C O S U O S. D.

GRatissimas meas literas tibi fuisse significas, quibus de eo genere primum scripsissem, quod tu vel maxime probares : odisse enim semper tale institutum, odisse interpretes, odisse editores, quorum opera veteres libri, dempto naturali ornamento, & antiqua venustate, novis pigmentis finguntur, ac dedecorantur. Et profecto non odio & execratione, sed cruce digni existimandi sunt, quod eo nomine faciunt, ut emptorem facilius inveniant, & fallant. Norunt enim humanum genus novitate capi; propterea student, ut vetera nova fiant, quo melius decipiatur. Quod dum in homines peccant, cum grave est, & detestabile, tum majori scelere se astringunt, quod ea violant & temerant, quæ summa fide & religione colere & venerari debemus. Sed gravissi.

vissimum & maximum facinus habendum, quia, antiqua sublata scriptura, viam intercludunt, qua verborum origines, & linguæ primordia, gentiumque propagines inquirere & patefacere possumus. Qua de re, quoniam recenter scripsi quanta & qualia Catoni & Varroni subduxerint, nunc id agam, ut tibi commoda utilitatesque breviter & summam percenseam, quæ de vetusta scribendi ratione percipimus, dum, hac duce, ad prima Latinæ linguæ incunabula penetramus.

Antiquissimo more Latini diæctiones contrahunt, ut *oracula*, *vinculum*, *periculum* quod manet in *perichitor*, *circulus*, *valde*, *Heracle*, *populus*, ex quo *publicola* Valerius appellatus, *ardum* pro aridum ex Nonio, unde in veteri monumento *cementa arda* habemus, *nomenclator* nomenclator, *clam* celam. Hujusmodi instituto & nostri auctores inserviunt, ut ex Politiano docemur, qui prodidit: *treblæ* trebulæ, *foldum*, *caldum*, *lardum* (quod in vulgum apud nos fertur *foldo*, *caldo*, *larido*) *operimenta* operimenta, *lammis* laminis, *vellimna* vellimina, *asperitatem* asperitatem, *faritores* saritores, *forda* a *φορδα*, *rudeata* rudeata, *annicula* anniculæ, *divito* dividito, & ab illo Horatius *divisse* deduxit. Quorum fons in Eugubinis Tabulis tam Thuscis quam Pelasgis; ibi enim *popler* populus, *angla* angela, *stiploa* (quod in Varroniano codice *stipla*) stipula, *nomme* nomine, *cunacle* cunacula. Has quoque inflexiones ab iisdem populis didicit Latium: *lectus* a *leco*, *lentus*, *juncus juncitus* juncus, hinc & *Juncus* herba, *docitus doctus*, *scriptus scriptus* a *scripo* tanquam *cripo* quod a *κρίσω*; nam pro *κ* c, pro *σ* p usurpatum a Latinis indicavimus, iterumque indicemus. *Iustus justus* ab *jusio*, unde Cato *justus* extulit. Quod enim lege jubetur *justum* sive *justum*. *Jus* item non *juris*, sed *justis* olim; Similiter *libertus* & *liberta* pro *liberatus* & *liberata*. Eodem exemplo Pelasgis erat *exvettu* ab *exvello*, *posti* pro *positi*, quod etiam Latini amplexi sunt, ut Lucretius:

In terraque retro requiescere postæ

& alibi: *Janua ne bis potius regionibus esse*

Credatur postæ.

ut Lucilius: *Quam lepide lexes compositæ ut tessera omnes*

Arte pavimento atque emblemmate vermiculato.

In antiquis etiam Legibus apud Fulvium Ursinum *postum* legitur, & in Catonis codice *expostum*, *posturus*. Hinc nos accepimus *posto*, *esposto* & cognata, cum plebs Romana vetera potius usurparet, quam novitia politionibus reservata. Sed ad tabulas Eugubinas redeamus, ubi *mersus fust*, *iberter* cum *er* finali *ibert* *er* quasi *territi*, *vapersus* & *vapersuto* valde *persus* sive potius *dispersus*. Illinc *va* particula Romam

trans-

translata, ubi radices egit: *vacillo*, *vacerra*, *vaser*, *vasellus*. Similiter *vapulo* ex *va* & *pello pepuli*, dempto augmento. *Pello* autem a *πάλλω*, & *pepuli* eo significato quo Sophocles usurpat: *πάλλων φόβω*, hoc est *παλλόμενος*. Hinc etiam *pallor* quod *παλλόμενος* induit. Neque *vaporo* longius repeto, quam ab *va* ac *πέρω*, atque istinc *porus*. Haud secus de *vaslo* opinarer, & ab *ἴσχυμι* quod est deterius statuo vel reddo, revocarem. Neque *vacuo* ab alio fonte deducere, quam ab *va* cum *κίω* vel *κίω* desideo. *Vacuus* etiam quod prius *vacivus* erat, hanc originem respuere non videtur, *cio* enim *cis*, *civi*; hinc & *cives* qui desides ac vacui in urbe otiantur. Nisi mavis a *civi movere* quod significat; quoniam dispersi, fuerint congregati. Porro eadem *va* particula *a* in *e* sæpe mutat, unde *vecors vecordia*, *vegrandis*, *vexilum* a *ξύλον*, quippe in oblonga hasta aquila ferebatur. *Vexo* similiter *ve ἄζω* ab *ἄζω*, *veredarius* *ve redarius*, *veredus* *ve reda*, *vestibulum* (quod ex Varrone Politianus *vestubulum* exscripsit quasi *vestabulum*) Gellius apposite ab *ve* & *stabulum* derivat. *Imbecillis*, *imbecillitas* & hujusmodi alia dum ita scribuntur, originem occultant: at veteri more *imvecillis*, *imvecillitas* (in antiquissimo enim Varronis libro *imvecillæ* non *imbecillæ* scriptum est) ab *im* & *vacillo* oriri continuo in animum inducimus.

Multa contra expanduntur apud veteres, quæ secuta ætas compingit & coarctat: *cavitum cautum*, *vacivus vacuus*. Varro *acutum* posuit pro *acutum*, *irrigiva* pro *irrigua*, *tricilinio* pro *triclinio*, *nuculeos* pro *nucleos* (quo etiam Cato usus) *purigare* pro *purgare* a *πυρίζω πύρεκα*, primum *purico*, deinde *purigo*, demum *purgo*. Sic *purifico* τῷ πυρί *facio*; quod igne omnia emundantur.

In vetustissima C. Duilii inscriptione cernere licet singulas vocales ditionem finientes in *d* desinere, ut *marid*, *Dictatored*, *navaled*, *altod*, *predad*. In alio etiam monumento: *moltaticod*, *monimentid*: apud Plautum: *ted*, *med*. Cum itaque illa ætas usitatum haberet vocibus per vocalem finitis *d* adjicere, scripsisse autumo a *λέγω*, *λέγεις*, *λέγει* *lecod* *lecis* *lecid*: deinde ut *lecid* sejungerent a *lecid* quod erat dandi casus a *lex*, hoc integro relicto, illud, *d* in *t* verso, *lecid* factum. Sequioris subinde seculi usus cum hujusmodi scribendi formam in universum improbasset, in nonnullis tamen vocibus discriminis causa institutum retinuit, ceu in *quid* & *quod*, ut illud a *qui* quod communis generis ferebatur, & a *quit* separaretur; hoc vero tum a *quo*, tum a *quot*; in *quit* enim & *quot* *d* in *t* transivit. Hac ratione sejunctum *item* ab *idem* atque *id* ab *it*. Ex hac consuetudine, quam etiam Quintilianus Sospaterque Charisius confirmant, in veteri Catonis libro: *quod*
annis

annis pro quot annis remanfit. Præterea in multis vocabulis vestigia fuperfunt, ut in profum a pro & sum, prodes (ex quo Italicum prode) prodest, quippe primum disjunctim scribebatur prod es, prod est, prod estis. Contra in præsum non immiscetur d; quoniam non a præ fit, ut volunt, sed a præes prædis. Quare præes es, præes est, præes esse (quod ab antiquis extrat, non præesse) ac præes ens præfens. Etenim qui est præes, is utique præfens. Quid enim aliud indicat Terentius in Phorm.

Non tu hunc habeas præsentem Deum?

Quid aliud Virgilius:

Agrestum præsentia numina Fauni.

Quid aliud M. Tullius in 1v. *Tusc.* dum scribit, Herculem tantum & tam præsentem Deum esse? Nam si præsum esset a præ, diceretur prædest, prædes, ut prædopto dicitur, prodigo, ac prodest. Nec mirari debemus non præssum ac præssit scribi, sed præsum, præsit vetustissimis s litteram minime geminantibus. *Suadted* apud Festum legitur, & id esse ac sic re declaratur. Certe de sua & te cum d additio coalescit. Posteriores, primo d in p mutato, alteroque exempto, fecere *suapte*. Ita *meapte*, *tuapte*, *nostrapte* olim *meadted*, *tuadted*, *nostradted*. *Met* etiam quod cum ego, tu, ipse, ille, & aliis copulatur, *med* fuisse crediderim.

Re similiter sibi arcefferat d, ut retinetur in verbis *redamo*, *redarguo*, *redemo*, *redemptor*, *vedeo*, *redhostio*, *redigo*, *redintegro*, *redundo*. Quæ separata notabant: *red amo*, *red arguo*, *red emo*, *red emptor*, *red eo*, *red hostio*, *red ago*, *red integro*, *red undo*, *redimiculum* *red amiculum*, *redimio* *red amio*, tanquam iterum circum eo.

Quidam ex qui cum d atque am (eam) compositum videtur, ut *quidam* sit nescio quid inter marem & scœminam medium, ac promiscuum. Sic *quidem* ex qui & eum; nam em quondam eum. *Is*, *ea*, *i*, appositoque d, id, ut a verbo i sejungatur. De i sive id atque em *idem*; memoriæ enim reliquit Festus, non *eundem* fuisse vetustioribus, sed *emem*. Hic & hæc *alis*, & hoc *ali* sive *alid*, ex quo *aliquis*, & cum *ubi aliubei*, ut in Plebiscito post C. Sempronium Gracchum edito legitur, nunc *eliso u*, *alibi*. *Pridem* ad πριϋ referitur, velut *pridem*, quod ante eum interpretamur. Verum πριϋ quarti casus adverbii modo usurpatum, & per alios etiam casus inflexum existimo, ceu *pris*, *pris*, *pri*, *prin*. Quapropter cum *pris* sit positivum, *prior* & *prius* comparativum erit, *primus* summum, ac superlativum. A *pris* *priscus*, ab eodem cum πριϋς *pristinus*, necnon a *prin* & *ceps* *princeps*.

Non pretereundum quoque est *pri* esse idem ac *præ*; quoniam veteres non *præ*, sed *pri* scribebant, ut memorat Festus; quare *præcidere*

se pcedere ante cedere, *prænomen prinomen* ante nomen, *præfacio* *prifacio* ante *facio*, *præfagire* *prifagire* ante *fagire* id est *fapere*, *præfto* *prifto* ante *ftare*, ut homines ait Saluftius cæteris animantibus *ftudere* *fefe præftare*. Et *præftites* five *prifites* nonne idem ex Fefto, quod inferior ætas *antiftites* vocabat?

Quid est *interim*? Videamus quid *interatim* quod pro illo antiqui ponunt. Non cernimus esse ab *intera*, & hoc ab *entera* cum *im*? *Enteradim* itaque primum, *interatim* deinde, denique, subductis *a* & *t*, *interim*. Quod interpretor *inter id*, ut *interea* inter ea. Nos vernacula consuetudine: *fra quefto*, *in quefto*, Latinis item feperantibus, ut apud Plautum *Ciftell*.

Inter rem iftam agendam heræ huic respondi quod rogabat.
Et in *Stich*.

Inter illud negotium meis amicis curavi, ut cœna effet cocta.
Post longo circuitu a Græcis repetit Voſſius: ego a *poſto* cogito; ideoque *poſtidea* a *poſti* cum *d* finali atque *ea*, de quo Plautus *Stich*.

Quem æquius eſt nos potioreſſem habere te, poſtidea viros noſtros.

Idem in *Ciftell*.

Id erit factum, ornamenta ponent, poſtidea loci qui deliquerit, vapulabit.

De eodem Terentius *Hec*.

Quod faciundum fortaffe fit poſtidea.

Quare *poſtidea* primigenia forma, mox *poſtea*. *Poſti* igitur ea, cum *poſiti* ſint ea, vel ea *poſita*. Ita Saluſtius *Cat*. *Ubi periculum advenit, invidia atque ſuperbia poſt fuere*, nempe *poſita fuere*. Idem. *Poſtea Piſo in citeriorem Hiſpaniam miſſus eſt*, ſcilicet ea re *poſita*. Virgilius *Æneid*. vi.
venerabile donum

Fatalis virgæ longo poſt tempore viſum.

Poſito longo tempore ſive *interpoſito*. Et hoc ſepulchrale carmen:

Cunctorum hæc ſuboli ſedem poſt morte reliquit.

Nempe *poſta* morte ſive *transacta*. *Poſthac* *poſita* hac re, *poſtilla* quo uſus Catullus hoc verſu:

Nec ſibi poſtilla metuebant talia verba,
illa re *poſita*. *Poſthabeo* habeo *poſitum*, relinquo; *poſtmitto* mitto *poſitum* ſive *prætermiſſum*; *poſthumus* qui patre, *poſita humo*, ſive *humato* naſcitur. *Poſtea quam* ſive *poſtquam* *poſita* ea re quam commemoravi, ut Virgilianum illud:

Poſtquam res Aſiæ, Priamique evertere gentem

immeritam visum superis.

Posita ea re sive transacta quam retuli, videlicet visum superis Asiaticas res, ac Priami regnum evertere. Invenitur etiam *post nummos*, & alia, ut in Horatio:

*O cives cives, querenda pecunia primum est,
Virtus post nummos.*

Cum positi erunt nummi, sive positis nummis in loculos, conditis uno nomine. Sic Livius: *positis omnium aliarum rerum curis* dum dicit, post curas aliarum omnium rerum significat, ut frequentius usurpatur.

Hucusque evagatus sum, ut *d* literæ dictionem claudentis vestigia tibi ostenderem: videamus alia quæ ex antiqua specie facilius cognoscimus, & declaramus. *Die craftini, proximi, noni*, ut veteres scribunt, si diligentius perpendamus, patrici casus absolute positi inveniuntur, Græcorum qui sexto casu carebant, exemplo. Etenim quo propius Latina lingua originem suam contingebat, eo similior Græcæ apparet. Quare *die* pro *diei*, ut *acie, fide, requie, specie* pro *aciei, fidei, requiei, speciei* posita Gellius ac Priscianus confirmant. Pari modo *quotidie, postridie, pridie*, nimirum *quoti diei, posteri diei, pris diei*. Neque aliter habenda *diu, interdiu, jam diu*, cum sciamus ex Nonio Marcello ante *diu* quam *die* in Latio vagatum. *Diu* autem nonne genitivus a *δῖος*, ex quo *dies*? *Diu* igitur ἀπὸ δῖος, & δῖοςτιν[⊙] *diutinus* absolute in patrio casu relictum. *Intus* quoque quod antiquis *entus* ab ἐντ[⊙], pari casu ordinatur. Equidem *alias* atque *alteras* cum apud veteres legeris, genitivos habebis adverbialiter constitutos, cujusmodi multa apud Græcos fuisse pulchre calles; genitivos tamen, quales *materfamilias, paterfamilias*, & in Livio Prisco, prodeunte Prisciano, *escas, monetas, fortunas, teras, vias, Latonas* loco *escæ, monetæ, fortune, terræ, viæ, Latonæ*.

Cum *sulpur* Catonis regula scriptum inspicimus, & apud Ulpianum *sulpurata*, citius scrutamur originem, quam recentiorum consuetudine *sulphur*, & *sulphurata*; a πῦρ enim componi discimus, atque ab ὄλον propter aspirationem *solon*, ut ἐξ *sex*, ἐπτά *septem*, ἔρτω *serpo*, ἐρπυλλον *serpullum*, ὑπὲρ *super*, ὕδωρ *sudor*, ὕπν[⊙] ὑπὸ νῆς, primum *supnos*, deinde, ut in optimo Victorii libro extat, *summos*, demum *sonnus*. Ab eodem ὄλον & *præs, præsul*, sive vetusto modo *præsol*, ut *consol*; quod *præsul* præ singularis & primus.

Qui *aruspex* unde descendat, indagat, atque *aru* offenditur, hac scriptura *entasiaru urnasiaru*, quam ex Tabulis Eugubinis Clar. Gorius mihi deprompsit, consequi poterit, dummodo sic distinguat: *entas iaru*,

urnas

urnas iaru, quod est *urnas in ara positas*. *Aru* itaque ab Hetruscis emanasse discet, & inflexionem item pro *aræ*, cujusmodi in antiquis nummis *Menandru*, *Apollodoru*, & in Varroniano R.R. volumine III. *Antepbilu*. Ut *aruspex*, ita *carnufex*, *locuples*, *quadruplex*, *sacrufico*, *acrusfolium* apud Catonem. Quæ a Græcis ad Tuscos, & inde Romam migrarunt.

Biceps, *triceps* & similia ex quo componantur, vetus scribendi norma demonstrat, quæ est *bicepsos*, *tricepsos*, *quadricepsos*, ut Varro ex Argeorum sacris ostendit. *Cepsos* autem (ex quo nostrum *cesso*) a κεφαλι, pro φ litera qua Latini carent, p subjuncta, & pro aspiratione f, reliquis in os conversis.

Interdum veteribus *interduatim* erat, ideo, remoto *inter*, *duatim* remanet (quod separatum *duatim* verto in *det id*) ex quo *dum* coaluit. Itaque *dum* vel *duatim*, si tempus, ratio, modus id concedat, ut *dum scribo*, nonne tempus dat sive finit scribere? Similiter veniam ad te, *dummodo valeam*, quod indicat, me venturum, si Deus dederit tunc me valere. Idcirco *interdum* antiqua forma: *entera duatim*, hoc est: *id interponit*. Ceu, ut exemplo pateat: *legit ille, interdum scribit; intervenit tempus quo scribit, sive interjicitur scriptura*.

Tum quondam *tuatim*, quod fortasse a *tuo*, *is* pro *tueor*, unde non *tuitus*, sed *tutus* dicitur: & *tuatim*, *videat id*, ut Tullianum illud ad Atticum: *differo in utranque partem tum Græce, tum Latine*, nimirum: *differo in utranque partem, siquis id intueatur Græce, siquis id Latine*, sive *ecce Græce, ecce Latine*. Itali melius: *guarda in Greco, guarda in Latino*.

Enim en im: in id, ut nos: *in ciò, in questo*. Ipse novicius est, vetus *ipfus*, quod in Plauto & Catone retinetur: in antiquis memoriis *ipfos*. Num ex *is* ac *fos suus*, *ipfos* primum, quale nostrum vernaculum *esso*, deinde, quoniam prisca ætas f non iterabat, altero f in p mutato *ipfos*? Quod ex *is* & *fos* in vulgum nos eleganter reddimus: *quel proprio*.

Non olim neuu quod ex geminato *ne ne* & ð videtur. Id imitatur, dum loquimur, & scribimus: *nò nò*: id Tassus metro complexus est:

*Nò, nò, più non potrei, vinto mi chiamo,
ne corteccia spogliar, ne foeller ramo.*

Mium (quod manet in vocandi casu *o mi*) veterum, *meum* posteriorum consuetudini inservit. Ex illo nos *mio* sumpsimus. Illinc *nimum* repeterem, tanquam *ni mium*, sive *ne meum*; quod enim nemo sibi vindicat, abundat.

Toties ; *quoties* ; *aliquoties* detegere non facile : at nullius negotii , si , ut antiquitas instituit , legamus : *totiens* , *quotiens* , *aliquotiens* ; nam obsoletum participium *ens* quo & *triens* & *presens* componitur , recipere ostendit . *Totiens* igitur *totiens* , hoc est *cum tot vices sint* , *quotiens cum quot* . Nostra lingua : *tante volte* , *quante volte* . Neque tibi dubitandum est quin hoc exemplo scripserint antiqui , quod tum Marius Victorinus , Priscianus , Caper confirmant , tum libri manu exarati vel formis impressi , ut in Catone : *quotiens ibis* , *totiens magis placebit* . Item : *Aliquotiens facito scopas* . Ex eodem id refert Festus , A. Gellius ; sed Festus hoc amplius : *compluriens* . Neque Varro dissimilis : *Quotienscumque haras subulcus purgat* , *totiens arenam injicere oportet* . Et de L. L. L. *Ælius noster literis ornatissimus memoria nostra erravit aliquotiens* . Plautus item *Amph.*

Quotiens vis dictum?

Virgilius etiam recepit *Georg.* 1.

Quotiens Cyclopum effervere in agrum

Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam?

ac M. Tullius *Arat. Phœn.*

Sed mediocre jaccens quotiens e corpore lumen.

Præterea apud Ulpianum , Callistratum , Julianum , Labeonem , Pomponium *totiens quotiens* in optimis libris inveniuntur . Vetusstæ denique lapidariæ memoriæ ad veritatis confessionem etiam invitos traducunt :

Quotiens . quis . eorum . suis . coronas . ponent

Quotiens . quonque . sei . quis . faxsit . Quotiens

In Ancyrana inscript.

Quo lustro . Civium . Romanum . censita

Sunt . capita . quadragens . centum millia

Et . sexaginta . tria .

Quis *guttur* unde existeret , sic tibi unquam enucleavit , ut probares ? Nec mirum : adeo vetustum est , atque adeo occultas radices egit , ut non facile effodere valeas , atque in apricum proferre . Goro itaque gratias habeo , & debito cultu eum prosequor , qui primus ex Tabulis Eugubinis hanc scripturam ad nos misit : *utituru* , *utthur* , ac *guttur* reddidit ex quo constat . Istud itaque ex duabus vocibus componitur *ut* & *turu* : hoc a Græco *θύρα* , & *janua* esse tenes . Quod in Latio etiam vigeat , ut *obturo* ostendit , *turunda* & alia . Illud autem de *ῥωα* five *ῥττα* amputatum credimus , *o* in *u* converso , ut in multis . Igitur *guttur* vocis *janua* . Sic *γλώσσα* five *γλώττα* quæ vocem excavat , & efformat ; nam ex *γλάρω* puto atque *ῥωα* , eademque *ῥττα* .

Nec.

Necnon *audio* ab ἀὐδή cum ἴω, sive ἰέω; quippe qui audit; voces & imagines induit.

Piaculum ac *piaculo* qua de causa nominentur, eadem Eugubina monumenta tibi probabunt, in quibus exsculptum est: *Pibaculo*. Etymon habere videtur a πῖϙ & ἀλλύω, nempe: quod etiam selectis hostiis numina averit, sive quem rite sacrificantem numina non audiunt. Et hac figura *piaculum* scelus habetur. Sin autem hoc modo scribatur: *Pibaculo*, sacrificium indicat quo numina hostias accipiunt, & sacrificantem exaudiunt. Hinc apud Latinos *piaculum* sacrificium, & *piaculo* sacrificio, subducta vero aspiratione & discrimine dempto, unico vocabulo tam delictum, quam sacrificium declarat. Propter quod sæpe opinatus sum, multa utriusque linguæ nomina, quæ ad alia atque alia significanda traducta sunt, exserta asperi spiritus nota, in unam figuram, unamque faciem confusa. Cæterum a πῖϙ *pius* est, qui optimis victimis deos precatur; impius contra. Ex hac antiquissima orthographia reventa nonnulla in Latio, atque in nostram memoriam propagata: ut *veho*, *vehiculum* ex *ve* & *eo*; *veba via* quod Varronis ævo ruri durasse fertur, simili ratione *vehemens*, *vehementia*, scilicet *ve amens*, *ve amentia*, ut vernacula nostra: *gran pazzo*, *gran pazzia*. *Cobortes* in optimis rusticis exemplaribus notatur, non *cortes*, quod indicat ex duobus factum *co ortes*. Id puto posse a χάρα & ὀρταλις, quia *cobors* Gallicarum fedes, esse probari.

A præcl. viro Abbatio Oliviero cum Eugubinas tabulas commentaretur, accepi *avieclir* & *avieclu* quod *arator aratoresque* interpretatur. Cui tamen haud assentior, cum ex duabus dictionibus componi existimem: *avia* & *clir* cum *r* additio (cujus antiquitatem atque usum ex C. Duilii memoria deduximus) ac sine *r* *cli* & *clu*. Utraque profecto Græca ἀβιϙ & κλώ sive κλω; ideo primum *avia* qui κλω; secundum qui κλω, demptis extremis, pro κλωσι. At quam scite: *infructuosa qui colit*, ac *colunt*. Nam κλω frango, & hinc, interposita litera, *colo*; qui enim terram colit, sive aratro, sive farculo, sive bipalio colat, terram frangit, scindit, ac cædit; quod ad majus radicum stirpiumque incrementum,

omne quotannis

Terre quaterve solum scindendum, glæbaque versis

Æternum frangenda bidentibus.

Ab eodem κλω apud Græcos κλων viget, apud Latinos *virgultum*, quod antiqua Varroniana forma *vircultum*; quippe manu colitur, dum cæditur, & putatur, Vetustissimi igitur Pelasgi suas calamitates in Eugubi-

na precatone misere deplorant, dum colonos qui proprie *arvabclu*, vocandi erant, *arvibclu* appellant; quandoquidem ob cœli inclementiam, terræque siccitatem nihil ex laborioso cultu percipiebant. *Arva* autem ab Hetruscis ex eodem egregio Gorio primum appellata adverto *aruvia*, hoc est τῆς ἀρύρας βία, sive bona quæ arando consequimur, nisi potius: bona sive arva aratro relicta, ut rustici nostri loquuntur, *terre arative*. Id postea in *arva* contractum, unde Hetruscum *arvamen*, cujusmodi multa Latini receperunt: *velamen*, *purgamen*, *nutamen*, *novamen*, *moderamen*, *meditamen*. Credere etiam licet *arvamen* apud Hetruscos ita usurpatum, ut nos in vulgum efferimus: *Bestiame*, *Carname*, *offame*, *pelame*, *pollame*, *uccellame*. Ex illo βία derivatur quoque superbia ὑπὲρ βία; qui enim supra facultates & bona sive animi, sive corporis, vel supra hominis fortunas attollitur, is merito superbus. Quare ut a terendo *teræ* antiquitus, inferiori ætatis gradu *terra* vocata, sic a frangendo arvo *clo*, mox *colo*. Necnon a κίω sive κίω id est scindo (unde Catoni *tracio* superesse ostendam) *vervactum* existit, sive priscum *vervacium*, si *va* particula quæ nominis vim & significationem intendit, præponatur. *Vacio* igitur valde findo idest profcindo; ideoque terra quæ vere profcinditur, *vervactum*.

Semen ac *semino* quis a prima origine deduxit? Latet ea tanta annorum mole obruta & penitus demersa; neque de eadem quicquam haberem quod tibi notum facerem, nisi Eugubinis literis scriptum esset *sehmenier*, quod idem Abbatius *semini* reddit. Binis dictionibus glutinari vides, interposito asperi spiritus indice, *se* & *menier*. Verum *er* addititium puto, quod Latini etiam ornandi causa replendive receperunt, præsertim vetustiores, ut Plautus *argutarier*, *memorarier*, *ludificarier*, *irascier*, & plura hujusmodi qui dixerit; ut Terentius: *deludier*, *immutarier*, *adipiscier*; ut Lucretius: *convertier*, *celarier*, *vertier*, *mirarier*; & noster Cato: *obturarier*. Apud M. Tullium hoc item invenimus ad Trebatium missum: *ut inter bonos bene agier oportet*. Et in Plinio ex veteri historico Hemina relatum *arbitrarier*. Restat igitur, *er* remoto, *meni* a κίω, ac *se* propter aspirationem, quod Græcis erat. Quapropter ē κίω *semen*, quod *se* manet, *seque* expectat, & *renovet*: quoniam in id redit a quo prodit. Quo quid brevius, quid elegantius, quid ad seminis naturam declarandam accommodatius excogitari potest, aut fingi? Et mirabitur quisquam solertissimum fuisse Homerum, quando tot sæculis ante in dictione una doctrina tanta & sapientia elucescit?

Ab eodem Abbatio Florentia missum Eugubinum *vestifier* expositum-
que

que *vestibus*, quod arbitror *vestisi er* sive *vestiri*; nam pro *r*, *f* quondam usurpatum ex Saliari carmine ostendit Varro, ut *dolosi*, *eso*, *muses*, *ruse*, *plurima*, *casmena*, *asena* pro *dolori*, *ero*, *mures*, *rure*, *plurima*, *carmina*, *arena*.

A Pelalgiis non solum *er*, de quo supra indicatum est, sumpsit Latium, verum etiam *r* simplex multis vocabulis subnexum, ut in verbis quæ passionem significant, atque in adverbis multis declaratur. Origo ex hac inscriptione clarius apparet:

Lerpirior. Santirpior

Duir. For

Foufer. Dertier. Dierir. Votir

Faver. Vef. Naratu. vef. Poni

Sirtir

Quæ, quoniam *far*, *nardum*, & coronam meminit, *Lari* domestico sacrata videbitur, primum versus hoc ordine separantibus: *Ler. pior. santir. pior*: videlicet *Lari. focacio. sancto. pio*. Porro si *For* idem ac *Por*, *Foufer* sive *Foufe* *Dui* filium esse quis crederet. Equidem & Romanæ memoriæ exhibent: *Quinti vel Sexti filius: Quinti vel Sexti Nepos*. Sic a numero *Dui* filius, ut *Duilius* quod in gentis titulum transit, nec non *Quintius* a quinto, *Sextius* a sexto, *Septimius* a septimo, ab octavo *Octavius*. *Por* autem mansit in his: *Caipor, Lucipor, Marcipor, Quintipor*. Sed & *Porfena* Tusci regis nomen quasi *Porfena* sive *hena*, hoc est *Senæ* vel *Henæ* filius. Quæ dictio quod ex duabus coit, credere licet, primum, interposito *b*, designatum *Porbena*, deinde *b* in *f* transiisse. Propterea *Porfena* unico *n*, antiquis, ut dixi, semivocales non iterantibus, tanquam *Ennii Filius*. Idem indicare opinatus sum *Sifenæ* velut *ἑς henna*, idem *Perpenna* Πᾶς τῆ penne aut *fennæ*. Eadem ratione *Saturnus Urani fatus* sive filius vocatur. At *Lar* nomen tam Diis quam hominibus commune; nam *Lar Porfena*, *Larunda* vel *Lar Unda* Tiberina Nympha, & hinc *Lares*.

Revertamur Romam. Cur vocabula nonnulla in *f* & *r* definant, ut sciamus, primum ab antiquis petendum, alterum a recentioribus; *labos* enim *labofis*, *arbos* *arbofis*, *lepos* *leposis* illi efferebant: hi *labor* *laboris*, *arbor* *arboris*, *lepor* *leporis*. Illi item *plusia* a πλῦσι, & ab hoc *plus*, *plurima*: hi *plura* & *plurima*. Sed veteres etiam *plera* pro *plura* scribebant, unde *pleraque* ac *plerunque* habemus. Quare mirari non debemus in multis analogiam nos sequi, ceu: *mus muris*, *rus ruris*, *foedus foederis*; rectum enim casum antiquis dabis; posterioribus reliquos. Neque *Fusios*, *Vetusios*, *Papifios* cum legeris, alios esse,

ac

ac *Furios* ; *Veturios* , *Papirios* existimabis ; neque verba multa in diversum exire inconstantiæ tribues, sed temporis. Etenim cum *c* pro *g* plurimum uteretur prisca gens, ut proxima epistola indicavi, multa aliis literis incipere, in alias desinere notabis : *lego* , *legis* , *lectum* ; *ago* , *egi* , *actum* ; *rego* , *rex* , *rectum* ; *mingo* , *minxi* , *mixtum* ; *figo* , *fixi* , *fixum* ; *fugo* , *fuxi* , *fuctum* . Cum *c* hæc atque alia bene multa incipiebant : *leco* ; *aco* , ex quo *acus* , *acumen* , *acutus* ; *reco* ; *minco* ; *fico* ; *fuco* unde *fucus* descendit . *Nec otium* olim , nunc *negotium* ; *pugno* a *πυκνίζω* & ab hoc *πυκνός* ; quippe conferti ac stipati in acie stant ; *cuperno* *guberno* a *κυβερνάω* .

Accidit cum plura ad te mittere vellem, ut egregius juvenis Fabricius Morgagnus ad me veniret, significans se cras summo mane Vicentiam profecturum, atque ut de se literas ad te darem, rogaret. Scitanti mihi cur id a parente suo non peteret tecum summa necessitudine conjuncto, senatoris cujusdam curatione Venetias accitum jam biduo abesse subjecit. Ejus itaque desiderio indulsi, quod, non inconsulto patre, discessurum sciebam, epistolamque istam tradidi non commendaticiam, verum qua amici utriusque nostrum carissimi filium cum literis excultum, tum optimis moribus exornatum ad te futurum denunciarem. Fac valeas.

D. Patavio III. Cal. Jan. CIO IOCC XXXI.

E P I S T O L A III.

Emendatur M. Cato in caput VIII. Rusticarum rerum.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆE MARANO

A M I C O S U O S. D.

QUæ ad vetustam scribendi rationem Catoni ac Varroni restituendam attinere visa sunt, quæque ex eadem commoda percipimus, præcipua ac maxime necessària, proximis literis brevitate qua potui, ad te misi. Nunc Catonem diligentius percurram ordine quem hoc tempore liber præbet. Ante omnia tamen de editionibus te monitum volo, ne titulo decipiaris; quod quæ optimæ in aliis Latinæ linguæ scriptoribus & habentur, & dicuntur, in rusticis pessimas & deterrimas depredes. Harum tria discrimina video: primum ac præcipuum quod Petrus Victorius ex vetustissimo libro curavit edendum, quodque

ab illo secuti sunt ferme omnes : secundum genere , sed tempore primum ab Jenſonio Gallo Venetiis proditum : tertium excudit Aldus Manutius ; qui , quoniam de ſæce hauſerat , interpolatum fucatumque emiſit . Ab Aldo accepit Joannes Parvus , & Gymnicus . Aldum quoque ſeſtantur Juntæ ; quippe in paucis diſſimiles . Meurſii item codex illius quo uſus fuerat Aldus , exemplum habetur . Victoriſiana itaque præſtant , verum non in omnibus : quæ de probatiſſimo exemplari vel exſcripſit , vel emendavit , optima cenſenda : quæ retinuit ex Aldo (hujus enim libris itemque Juntinis utebatur) ultimæ notæ ſunt , & abjicienda . In his igitur ad Jenſonium reſpicere oportet , atque exemptis Aldinis , veteri ſcriptura lacunam explere . Hæc de editionibus : ſequuntur libri manu exarati . Optimus omnium , ut ſæpius tibi inculco , quem ex bibliotheca D. Marci Florentina laudat Victoriſius ; ideoque de eodem quæ hic refert , neque expurgat , pro virili diligentiffime perpendam . Et quando liber iſte jam evanuit , dedi operam , ut nonnulla quæ Angelus Politianus ante Victoriſium de eodem tranſcripſerat , item ex alio qui ad S. Reparatæ aſſervatur , mihi Florentia per Hieronymum Lagomarfimum literarum omnium humanitate imbutum tranſmitterentur . Cumque Cæſenæ in bibliotheca Fratrum , ut vocant , *Minorum Conventualium* cuſtodiri codicem , qui de Victoriſiano illo exſcriptus ſerebatur , accepiffem , per amicos curavi , ut eorum quæ dubia atque obſcura habebam , exemplum remitterent . Acceſſerunt quoque nonnulla ex bibliothecis Vaticana deprompta , ac Medicæ , quæ in ſuum quæque locum digeſta reddam . Multa etiam per me Venetiis cum antiquo D. Marci exemplari contuli , ac collata referam , atque , ubi dubitabimus , in conſilium revocabo . Neque Petrum Creſcentium qui de agricultura impolito ſtilo , ut ea tempora ſerebant , commentarios reliquit , legiſſe pœnitebit ; quoniam multa de Catone , Varrone , Palladio (nam Columella carebat) exſcripta intexit . Præterea ſiquid aliud quod auctoritate nititur , proferam , ex quo hauſerim , intelliges ; vetera enim veterum libris magis eluceſcunt , libentiuſque recipiuntur , quam interpretum ſolertia , & doctrina . His itaque præſidiis ad id quod mandavi , aggrediar , & totam commiſſam ſegetem percurram ; ex qua tamen non meſſem colligam , verum ſpicilegium faciam ; quandoquidem alienos manipulos religare , ut meam impleam corbem , neque noſtri eſt inſtituti , neque tuæ voluntatis .

Primum in veſtibus paululum immorari oportet dum Libri titulum expendamus : *M. Cato de re ruſtica* , quem M. Tullius tueri videtur , cum in libro *de Senect.* Catonem ita loquentem faciat : *Quid de utili-*

tate stercorandi loquar? Dixi in eo libro quem de rebus rusticis scripsi. At Varro de *Agricultura* editum a Catone volumen memorat, & improbat scripsisse ea quæ ad agriculturam, hoc est ad libri argumentum minime pertinebant, *ceu qua ratione placentam facere oporteret, quo pacto libum, quo pernas salire*; libum enim & placentam facere neque ad agri cultum, neque ad rem rusticam pertinet, sed ad pistorem, ac cocum: contra pernas salire etsi ad agriculturam non spectat, ad rusticam tamen rationem spectat. Plutarchus non absimilia in Catonis vita refert. Servius item ad Virgilianum illud: *laudato ingentia rura: exiguum colito*, ait, id Catonianum esse de *agricultura* ad filium scriptum. Attamen Gellius in diversa abit: Lib. III. citat librum Catonis de *agricultura*, quem Lib. X. de *re rustica* vocat. Quid ergo, inquires, potius? De *Agricultura*, & de *re rustica* opinor, ne veterum auctoritati atque iis quæ traduntur, repugnet, sed ad filium adderem.

In præfatione deinde hoc mecum perpendas: *majores enim nostri sic habuerunt, & ita in legibus posiverunt*. Ante extremum verbum hoc inferitur in Codicibus Cæsenate, & Veneto, quod etiam Jenfonius recepit. Id neque a Catone abhorret, ex quo hæc invenio: *vicini quo pacto niteant, id animo advertito: id mane jejunus cyathum sumito: postea id utito vini cyathum mane jejunus*; neque a Latina consuetudine, quo M. Tullius usus: *credamus hoc Sext. Nevium ejus auribus pepercisse*: item: *Quis hoc non intelligit, istum ex manibus P. R. eripi non posse?* Quo Ovidius:

Ipse sed hoc vidit qui prævidet omnia Cæsar,

Stultitiam dici crimina posse mea.

Quo Plinius: *Hoc amplius, in Euphrate tradunt & scapum ipsum & florem vespere mergi usque in medias noctes.*

Est etiam quod in eadem præfatione extrema duplici modo scriptum prodit: principes excusi libri quos secuti sunt multi, sic ponunt: *nunc, ut ad rem redeam, quod promisi institutum, primum hoc erit*: alii qui Victorium sectantur, *primum in principium mutant*; quasi *primum a principio* longe diversum, siquidem quod primum est, id sane initium præbet. Præterea *primum pro principio* usurpat Livius Lib. VIII. *quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubie pervenisset ad Romanos*. Usurpat & Tacitus Lib. XVIII. *prima conciliorum frustra ceciderunt*.

Antequam ad alia transeamus, velim existimes: *foenum, foeneratorem, foenerari, foetus* sine o primam syllabam esse scribendam; Varro enim,

enim , atque ex Varrone Nonius Marcellus hanc esse **Catonianam** scripturam tradunt , exemplisque confirmant.

Caput 1. antiqui editores sic ordiuntur : *Prædium cum comparare cogitabis* , quæ tam in Veneto codice legi , quam in Crescentio : recentiores vero : *quum parare cogitabis* . Quid sequendum sit , si me rogabis , dicam , ex argumentis quæ de primo versu plerunque sumebant , antiqua distingui : *Quo modo agrum emi pararique oporteat* . Quapropter *parare* a Catone positum crediderim . Sed sine te nihil certi constituam .

Attamen hæc leviora : quæ in eodem loco leguntur , potius perpendenda ; editum enim a priicis : *solum bonum sua virtute valeat* ; ab Aldo , idcirco magis suspectum : *solo bono sua virtute valeat* , quod deinceps amplexi sunt cuncti . His ex Plinio addamus quæ de Catone exscriptisse fatetur : *Cato* , ait , *inter prima spectari jubet* , *non solum sua virtute valeat* . Quæ ex antiquis editoribus huc transtuli ; quippe vulgatiore exemplaria hoc modo : *ut solum sua virtute valeat* . Vetera itaque sic malimus : *num solum sua virtute valeat* . Animadvertito , inquit Cato , utrum solum sua virtute valeat , an cultorum industria ; si sua virtute colono respondet , bonum erit ; sin contra ob diligentiam & labores , despiciendum . Propterea instrumenta quibus ager colitur , consideranda inculcat ; nam si multa , ager sumptuosus est , neque sua virtute valet . Quid ergo de *bonum* ? Abjicias , per me licet ; cur enim approbem , quod constat aliena opera infertum , quodque Catonis præceptum evertit ? Docet Cato qua via de soli conditione conjecturam capere possimus ; ideo nondum constat esse bonum .

Verum , quoniam vetera illustranda qui suscipit , non modo depravata emendare , & vetustate deperdita reparare ac reponere , sed etiam inferta atque aliena demere debet , videto alia quæ non longe ab eo loco de quo modo scribebam , leguntur , num Catonis esse videantur : *instrumenti ne magni fiet* , *loco bono fiet* . Mihi certe suspecta , quin etiam tanquam indices in margine quondam adnotata contemno . Quid enim insulsius : *instrumenti ne magni fiet* , quando statim adjicitur : *videto quam minimi instrumenti* , *sumptuosus ager ne fiet* ? Non cernis illa hujus moriti argumentum esse ? Præterea *loco bono fiet* . Quid ? Prædiumne ? At id jam expressit Cato cum dixit : *uti bonum cælum habeat* : *ne calamitosum fiet* : *si poteris sub radice montis fiet* ; *in meridiem spectet* , *loco salubri* . His bono in loco debere esse prædium satis non declaratur ? Cur igitur eadem extra sedem iterum ? Sed , credo , non de prædio aut de villa ista sunt accipienda , verum de instrumentorum sede ; quoniam instrumentis proxima collocantur . Quasi emptor ,

si instrumenta viderit non apto in loco posita, ab emendo deterreatur. Non ita ineptus Cato, ut talia præceperit. Instrumenta, ut aiebam, emptori sunt attendenda, quippe ubi multa, multas operas exigunt (quod patrifamiliæ alienum) & hoc pacto magnis impensis agrum colli certa conjectura emptor animadvertit. Perpicuum itaque jam est commentatoris cujusdam qui in codicis labro quæ de prædii qualitate jam adnotaverat, esse verba, non Catonis, huc ab imperitis addita atque afficta. Cujus certissimum indicium præbet exemplar Cæsenas, in quo inferiori loco collocantur hoc modo: *scito idem agrum quod hominem quamvis questuosus fiet, loco bono fiet, si sumptuosus fiet, relinqui non multum.*

Et quoniam quasi casu in hunc locum incidimus, consideres velim, utrum præstet hoc Aldinum *relinqui*, ut in omnibus posterioribus libris habemus, an *relinquere* quod in antiquis. Sane mihi expeditior videtur sententia: *scito idem agrum quod hominem quamvis questuosus fiet, si sumptuosus erit, relinquere non multum*, quam eo modo. Quibus nos, ut modo dicebam, admonet Cato, cum magnus sit in emenda villa instrumentorum apparatus, magnis impensis culturam sustineri, disci & certo signo cognosci; propterea non multum utilitatis agrum colono relinquere; quia omnia fere quæ reddit, colendo absumuntur. Idque exemplo nepotis hominis declarat, qui dum voluptuose vivit, quamvis multa comparat, parum tamen post se relinquit. Quod egregie Terentius in *Hecyra* numeris signavit:

Laches: *cedo quid relinquit Phania*

Consobrinius noster? Pamph. sane homo voluptati obsequens

Fuit, dum vixit, & qui sic sunt, haud multum heredem adjuvant.

Porro Catoniana sic expressit Plinius: *agroque ut homini quamvis questuosus sit, si tamen & sumptuosus, non multum superesse.* Ex quibus vulgata in Catone concinnare possumus scribendo: *scito idem agro quod homini, quamvis questuosus fiet, si sumptuosus erit, relinqui non multum.* Sed antiqua malo.

Antequam hoc caput relinquamus, ostendam in quo editorum diligentiam desiderare poteris; nam in cunctis excusis libris, principibus exceptis, sic scribitur: *Prædium quod primum fiet, si me rogabis, sic dicam, de omnibus agris optimoque loco si emeris jugera agri centum, vinea est prima, si vino multo fiet.* Quæ melius in antiquis distinguuntur: *Prædium quod primum fiet, si me rogabis, sic dicam de omnibus agris. Optimo loco emito jugera agri centum. Vineam est prima, si vino multo est.* Attamen neque in his, neque in illis extrema integra autumo,

mo, cum apud M. Varronem de *agric. lib. i.* plura ex Catone commemorata videam : *Cato quidem*, inquit, *gradatim proponens*, alium alio agrum meliorem dixit esse in novem discriminibus, quod sit primus, ubi vineæ possint esse bono vino & multo. Vinum enim quamvis multum, nisi bonum, improbat. Quam vineæ qualitatem iterum ab eodem Varro confirmatam intelliges, dum majorum suorum indigentiam arguit, qui ex arvo æque magno, sed male confito, & minus multum, & minus bonum faciebant vinum. Integer itaque Catonis locus videtur, si vino bono & multo fiet. Sed ecce alia macula ex Quintiliano scaturit : Catonem ait Cenforium, *dicam & faciam, dicem & faciem* scribere solere, eandemque in cæteris quæ similiter cadunt, modum renuisse, idque ex veteribus ejus libris cognosci. Quare : *sic dicem de omnibus agris.*

Venio ad secundum caput, cui præponendus antiquus titulus : *Patrifamilias officia*, qui etiam III. & IV. caput moderatur ; ut V. hic : *Hec erunt villici officia* ; LXI. *Custodis & capulitoris officia* ; CXLII. *Vilici officia quæ sunt* ; CXLIII. *Vilicæ quæ sunt officia.*

Deinde ista cognoscere debes perperam distracta ac divulsa : *Ubi ea cognovit, rationem inire oportet operarum dierum. Si ei opus non apparet, dicit villicus.* Si patrifamilias opus, quod, se absente, factum ostendit villicus, tale pro temporis modo ac familia non apparet, operarum dierumque rationem inire oportet. Quare distinguendum hoc pacto : *Ubi ea cognovit, rationem inire oportet, operarum dierum, si ei opus non apparet. Dicit villicus.* Sic interpuncta exscripsit a Catone etiam Crescentius. Jenfonius insuper immutat *operarum dierum* in *operarium dierum*, nempe *operariorum dierum*, ut nos vulgo *giorni di lavoro, feriali* utimur.

Hinc quæ domino villicus in excusationem afferre soleat, cum negligentia coarguitur, recenset Cato. *Dicit villicus sedulo se fecisse.* Fulvius Ursinus ex veteri codice substituit *sedolo*. Quod si *sedulo* esset retinendum, non alio modo mallet. Tamen aliud mihi fert animus, cum apud Jenfonium legam : *dicit villicus se dolosa fecisse* (quod item ex codice S. Reparatae apud me servo) apud Crescentium vero ex Catonis scripto : *se dolo caruisse*. Quid autem? Dicam : *se dolo caruisse*, videlicet : diligentia & industria cavisse ; dolus enim cum in malam partem accipitur, veteres *malus* adjungunt, ut idem Cato cap. CXLIV. & CXLV. ostendit. Exposita a villico prima ignavia excusatione, secundæ accedit cura : *servos non valuisse* ; & tertiæ : *tempestates malas fuisse* ; de quibus nihil subest quod tibi scribam. At de quarta : *servos aufugisse*, est cur dubitem. Etenim in iis quæ sequuntur, dum ad

fingu-

singulas villici excusationes respondet paterfamilia, nihil de fervorum fuga exprobrat, quæ dum evenit, villici plerunque causa contingit; ideoque se a culpa non liberat villicus, servos aufugisse asserendo. Quoniam autem nil temere pronuntiandum est, perpendamus diligenter, si vera rimari possimus. Dicit villicus *tempestates malas fuisse*; dominus contra quæ, pluvio cælo, in villa fieri possunt, commemorat: *dolia lavari, picari, vilam purgari, frumentum transferri*, & alia quæ ordine describit Cato. Ille subjicit: *servos non valuisse*: Paterfamilia ad hoc refert, si servi non valuerunt, cur tantos sumptus fecisti? Cur cibaria tanta ægrotantibus dedisti? At ad illud villici *servos aufugisse*, quid reponit dominus? Per ferias, ait, fossæ veteres tergentur, via publica munitur, vepres reciduntur, hortus foditur, purgatur pratum, virgæ vinciantur. Cur tam multa per ferias posse fieri retractat paterfamilia villico, quem de feriis sermonem fecisse non videmus, nisi illud *servos aufugisse* esse debere *ferias se fecisse* conjiciamus? Hac enim ratione par pari respondet, & ad singula allata a villico ordine paterfamilia redit. Etenim ferias a villico esse servandas inter villici officia capite v. includit Cato.

Hæc tamen ad conjecturas frequentius spectant; ideo ad alia quæ proxima sunt, transeamus. *Cum ægrotarint, cibaria tanta dari non oportuisse*: in quo *servi* reciperem, videlicet: *cum servi ægrotarint*. Id exscripsit Petrus Crescentius, id in cunctis codicibus de quibus accipi, asservatur. Cæterum hæc ad Aldi libros, & ad eos qui Aldum sequuntur, non pertinent. Cur, inquires? Quia pro Catone laboramus, non pro nugatoribus. Quid enim ineptius: *servis excocta cibaria non tanta dari, quanta cum sine tempestate operantur in agris*? Cato de ægrotis loquitur; isti de otiosis servis, ac feriatis. Quid *excocta cibaria*? Quasi crudus cibus sit assatim præbendus, coctus minime. Et quoniam quæ ab hujusmodi quisquilliis veniunt, inter præclara antiquitatis ornamenta retinenda non sunt, tertium in his: *Per Ferias potuisse fossas veteres tergeri*, de quibus supra loquebar, temere habitum Caronianum restabor; quod eo prima edita carent, eodemque sublato, reliqua satis aperta atque æquabilia concurrunt: *per ferias fossas veteres tergeri*. Crescentii liber quo utor, non integer, qui hæc tantum: *fossas veteres tergeri*. Tamen Franciscus Sansovinus sinceram editionem natæ, ut ex Catone retuli, Crescentium interpretatur: *e ne' tempi delle ferie vader fosse vecchie*. In quibus de *potuisse* nihil; quare Aldi ipsiusque exemplaris munus remittamus.

Supereft ex hoc capite appendix, cujus titulum: *auctionem uti facias*;

cias ; quod quia in Cæsenate & Veneto codicibus video , ut Catonianum nunc recipio & amplector . In hac itaque appendice libet animadvertere (quod facile prætermitterem , si quicquam in vetustissimo scriptore præmittendum existimarem) ex antiquis editoribus legi : *vendat oleum , si pretium non habeat* . Quod levi immutatione corrigitur : *si pretium tunc habeat* . Expedi enim patrifamiliæ aptum ad vendendum tempus expectare , quod Cato etiam inter præcipua domini officia caritatem esse attendendam monet . Aldus & ab Aldo reliqui nihil illi non substituentes , ediderunt : *vendat oleum , si pretium habeat* . Quod nunquam improbassem , nisi vetera admonerent , & Aldi exemplar despicerem .

Sequitur tertium caput , cujus initium : *prima adolescentia patremfamilia agrum conferere studere oportet* . Ex his dissimile in antiquis editis *studere* quod est *studiose* , nempe accurate , diligenterque . Verum & *patremfamilias* hic & alibi scribendum esse compertum habes .

Caput iv. sine capite jacet : *Bubilia bona , bonas præsepis , faliscas caltratas* . Reponenda quæ in argumentum amputata fuerant : *Bubilia bona , bonas præsepis , faliscas caltratas uti bene ædificata habeas* .

Verum , hoc capite posthabito , quod divellitur a tertio , ut hoc a secundo , in quinto ubi de villici officiis agitur , paulisper morari juvat . Et primum hoc tibi ut optimum laudabo : *litibus familie supersedeat* , quod apud Jensonium , & Crescentium custoditur , ac Crescentii vernaculum interpretem : *appresso dee procurare che la sua famiglia non sia litigante* . Cæteri qui Aldum respiciunt , edunt alio modo : *litibus familia supersedeat* , quasi de familiæ officiis loqueretur Cato . Villicus itaque inter familiæ jurgia discernere debet , imperioque componere , & rixam sedare .

Vetusta quoque in proximo collocata : *familia male ne sit , provideat* , potiora censeo , quam posteriora quæ *provideat* subducunt . Crescentius in luto jacet : *familia ne sit mala* , quod librariis culpæ dabis ; recte enim in vernacula editum : *appresso dee procurare che la detta famiglia non stia male* . Refert nunc Plinii subjicere verba : *Inter prima idem (Cato) cavet , ne familie male sint* , quæ Pintianus ad Catonis modum redegit .

Contra ista quæ ab omnibus recipiuntur : *familiam exerceat* , ut inlittitia eximerem reiceremque ; quippe eorum quæ præcedunt : *opere bene exerceat* , scilicet *familiam* , adnotatio videtur , sed aliena in sede , ut videbis , inserta : *ad cœnam ne quo eat , familiam exerceat , consideret que dominus imperaverit , fiant* . Mediis itaque remotis , nonne Cato-

niana clariora : *ad cœnam ne quo eat , consideret que dominus imperaverit , fiant ?*

Duo in his malo quam tria : *operarium , mercenarium , politorem diutius eundem ne habeat die .* Aliter ac vulgo fit , discreta magis decere visa sunt : *operarium , mercenarium politorem ; operarius enim , quoniam ad opus mercede conducitur , semper mercenarius ; politor non semper , siquidem plerunque non pecuniam , sed fructus partem ex terræ cultu accipit , eoque labor rependitur & compensatur .*

Paulo post cum optime per Victorium legeretur : *scribit in mente familie quid fiet , & illi animo æquiore facient ,* extitit Meursius qui vetera sed depravata reddere conatus est , recoquens pro *scribit scribit .* Scilicet ariolus villicus qui hominum cogitationes perspicit ? Sane scribit in mente familiæ hoc a se factum , cui munus & officium imperandi , non faciendi est injunctum ; ideo æquiore animo familia in opus incumbet . Hac de causa præmittitur a Catone : *dum ne lassus fiat ;* id enim in exemplum arriperent servi .

Hæc a villici officiis separanda sunt quæ ad filium conversus præcipit Cato : *Boves maxima diligentia curatos habeto . Bubulcis obsequitor partim quo libentius boves curent .* Inter prima monetur magis esse bubulcis quam reliquis operis , & servis indulgendum , quo proniori studio nutriendis bubus inserviant & vacent . Itaque *partim* idem ac *præcipue* , vel *maxime* , sive , ut nos vernaculo more , *particolarmente* .

Ex capite VI. duo tibi consideranda proponam : primum quod ad Asparagum circa arundineta ferendum spectat : *ibi Corudam serito , unde asparagi fiant .* In plerisque editis *ibi* solum habemus ; in antiquis *ibique* , quod sic explico : *ibi quoque* . Id per se clarum & apertum , clarius atque apertius habebis , si Varronem adeas lib. I. ex Catone describentem : *ibi quoque Corudam (feri) unde asparagi fiant .* De hoc item loco sic Plinius : *Cato feri eam (Arundinem) jubet in humidis agris , bipalio subacto prius solo , oculis dispositis intervallo ternorum pedum : simul & Corudam , unde asparagi fiant ; concordare enim amicitiam .* Quibus reliqua in Catone : *nam convenit arundinetum cum Coruda ,* Ursino suspecta confirmantur .

Alterum : *qui locus crassus erit , aut nebulosior , ibi amineum majus .* Scriberem : *qui locus crassior erit , aut nebulosior ,* quod Plinius comprobat Catoniana referens .

Nunc ad caput VII. transeamus , cujus principium ab Aldo propositum : *Fundum suburbanum arbuslum maxime convenit habere ,* posthabendum ; quippe in vetustis editionibus potius : *Fundo suburbano ,* hoc est :

est: in fundo suburbano. Id proxima indicant: in eodem fundo suum quidquid conferi oportet, id etiam vetus titulus: Quo in loco arbuta & virgæ serantur, ostendit.

Proximis si iudicium adhibeas, prava ex Aldi licentia resultare fateberis: arbutoque Vitem copulari. Amineum minusculum, & majusculum, & Apicium. Non excudit Jenfonius majusculum, verum malum, quod verto in majus; amineum enim majus capite insequenti, ut videbimus, appellat. Neque aliter Plinius exscripsit. Præterea sic distinguito: arbutoque Vitem copulari, amineum minusculum, & majus, & Apicium. Hæc in ollis: olle in vinaciis conduntur. Eadem in sapa, in musto, in lora recte conduntur.

Quæ fortasse leviora iudicabis; graviora restant: Quas suspendas duracinas, amineas majores, & scantianas opportunissimas esse, vel ad fabrum ferrarium pro passis ea recte servantur. Hæc communi editorum consensu recipiuntur, & approbantur, quamvis non Catoniana, ex Varro, ut perite censebat Victorius, exprompta, atque exornata. Antiqua profecto differunt: quæ suspendas duratura, aminea majora utilia: ad fabrum ferrarium pro passis ea recte servantur. Hæc Catonis propria sunt censenda; quandoquidem neutro genere uvas semper enunciat, ut amineum minusculum, geminum eugeneum, helveolum minusculum, amineum majus, Murgentinum, Apicium, Lucanum. Neque tamen eo mihi sententia inclinât, ut duratura in duracinas mutem; Varro enim, & Plinius ut non aminea exscripserunt, ut Cato inflexerat, sed amineas seculo inservientes; ita duracinas, non duratura; quod ea ætas fortasse non ferebat. Nolito igitur mirari si Varro a Catone differat, si differat Plinius, qui in hunc modum Catoniana suis commentariis illustrat: quas suspendas duracinas, amineas majores vel ad fabrum ferrarium pro passis ea recte servantur. Sed heus tu, inquires, ubi in Plinio quod vel utilis Catonis significet, vel opportunissimas Varronis? Latet in illo vel ob literarum in scribendo elisionem, cum utiles Plinius posuisset. Cæterum haud sincera & intemerata, quæ ex Varrone supra commemoravi: Quas suspendas opportunissimas esse duracinas & amineas, & scantianas; aminea enim major ac scantiana una est uva, tradente Plinio, amineam a Varrone scantianam vocari. Quod apud Jenfonium facilius discernitur: duracinas & amineas scantianas. Quare non dubiis signis cognoscimus quæ Catoni attribuuntur, accessisse ex Varro, quando eadem vitia secum ducunt.

His itaque quæ ad conditivas uvas pertinent, ita vel acceptis vel compositis, majorem diligentia curam requirunt, quæ de Malis anne-

Et Cato : *Poma mala : struthæa , cotonea , scantiana , Quiriniana , item alia conditiva mala mustea & punica , eo lotium suillum aut sterces ad radicem addere oportet , uti stabilia mala fiant .* Ex quibus extrema : *stabilia mala communiter* recepta veterum librorum auctoritate tanquam falsa improbantur , ac rejiciuntur ; proditum enim est de optimo exemplari a Victorio pro iis *fabulim malorum* , quæ in Veneto quoque reperi , quæque in Cæsenate extare nunciatum est . Ista alia ratione Scaliger , alia Popma redintegrare moliuntur , ideo ille in *fabulium alarum* distinguit : hic in : *favuli malorum* . De quibus quid pro mea ingenii mediocritate censeam , antequam tibi aperiam , videndum est , id ipsum pertinere ad omnia mala , an ad Punica sola ; nam si ad omnia , corrui facile Popmæ labor ; si ad Punica contrahitur , Scaligeri . Id autem quo celerius exequar , & ne multa complectar , illa : *eo lotium suillum aut sterces ad mala Punica tantum pertinere judico ; ad omnia , quæ infra leguntur : serito vel inserito .* Etenim de Malis , de Piris , de Oleis dum in univrsam quam plurima esse ferenda atque inferenda meminit Cato , quid unicuique proprium habetur , interponit : ut de Pomis loquens , Punicæ aptum cultum inserit : de Piris , volema , Aniciana , sementiva optime in sapa condiri : de Oleis , orchites & pausias recte esse vel virides in muria , vel in lentisco contusas , insuper orchites nigras sale confricari , vel sine sale in defrutum condiri . Quæ dum librariorum negligentia male distrahuntur , obscurantur . Ordinemus itaque primum distinguendo : *Poma : mala struthæa , cotonea , scantiana , Quiriniana , item alia : conditiva , mala mustea , & Punica (eo lotium suillum aut sterces ad radicem addere oportet , uti fabulim malorum fiant) pira volema , Aniciana , sementiva (hæc conditiva in sapa bona erunt) Tarentina , mustea , item alia genera quamplurima serito atque inserito : oleas orchites , pausias ; eæ optimæ conduntur .* His jam in sua membra digestis , Scaligeri emendationem nullius esse momenti videmus ; constat enim suillo lotio vel stercore , ut a Columella , Palladio , & aliis traditur , quod etiam pervulgatus agricolarum mos docet , malum Punicam plurimum lætari . Superest altera Popmæ : *uti favuli malorum fiant* , quæ extant in codice ad S. Reparata hoc exemplo : *uti favuli malorum fiant* . Quæ ita accipienda sunt , ut acini in malis grandescant , fiantque vinosi ; quippe Punica mala favorum instar sinuosa proveniunt . His erat Popmæ *favuli* castigationem fulcire . At quæ commentus est : *Fiant* , inquit , *ad radicem parva exsculpta foramina quæ lotio aut stercore suillo repleta veluti favuli malis fomenta suppeditent .* Veruntamen ista homini Frisio qui malum Punicam nisi forte in pariete pictam ,

nusquam viderat, largiamur. Ut ad propositum redeam, quamvis multum laudato codici tribuam, in Catonem tamen id non reciperem, quod ea ætas & Catonis institutum repudiat, rejicitque. Quare ad prima Victoriana revolvar *fabulum malorum*, *i in u* converso, quod erit: *pabulum malorum* commemoratum item ex alio codice a Victorio; cum re vera lotium vel stercus suillum optimum, ut indicabam, punicæ pabulum censeatur. *Fabulum* autem ex antiqua scriptura; videturque geminis vocibus glutinari: *φάβω ὕλη*, & primum *fabule*, deinde *fabule*, & *fabulum*, demum *pabulum* quo utimur, perfectum, & probatum.

Restat levis macula in iis quæ extremo loco de Catone exscribebam: *œ optime conduntur*; siquidem *optime* reposco tum a Varrone qui Catoniana sic repetit: *oleas esui optime condi scribit Cato orbites & pauscas aridas vel virides in muria, vel in lentisco contusas*; tum a Plinio qui eadem in hoc exemplum redegit: *Nec alio ullo modo laudat condi olivas, optime orbites & pauscas quam vel virides in muria, vel fractas in lentisco*. In Victorii item castigationibus *optime* legitur, ex quo conjecturam capio in vetustissimo libro repertum, sed editorum levitate non receptum. *Optime* vero non ad Olearum genus & qualitatem, sed ad condituram refertur.

Ut epistolæ finem cum capite VI. imponam, hæc indicare atque animadvertere oportet: *forba in sapa cum vis condere vel siccare, arida facias*. Quis *arida* a reprehensione vindicaverit, quod in primis excusis & manu quoque scriptis libris *viridia* est? *Viridia* autem primigenio sensu accipies, quo a *βίη* sive *vi* cum *r* additio atque *ἴω* (induo) derivatur, ceu *viridis juvenus, viridisque senectus* apud Virgilium. Ab hoc ad stirpes transfertur, quæ, dum virent, robur ostendunt, & vim habere; ideo ex qualitate quam induunt, *virides*. Sic nactus color viridis. Itaque *forba viridia* quæ perfectam maturitatem affecuta sunt; quæ enim id non habent, vel acerba dicuntur, vel mitia, quorum alterum nondum ad perfectionem venit, alterum jam recessit. Scire etiam refert in antiquis Catonis & Varronis exemplaribus *forva*, & *forvo* scribi, non *forba* & *forbo*, ut editores fingunt. Ex hoc facile detegitur etymon: primum enim *ἴβω* vel *ἴβω*, & cum *r* finali *ἴρ*, *ἴρ*, postea aspiratione in *f* versa, *fer ve, for vo*, demum *forva, forvo*. Vale.

D. Patavio Prid. Id. Jan. CIO IOCCXXXII.

EPISTOLA IV.

Emendatur M. Cato a capite VIII. in caput XXXIIX.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

DEderam nudius tertius ad te de Catone literas, quibus in caput VIII. quæ visa sunt, misi. Non dubito quin tibi redditæ sint; nam tabellario ut opportune & commendatæ traderentur, curavi. Hodie non minores excudam, nisi interpellabor. De capitibus VIII. & IX. nihil memoriæ succurrit, quod nostra cura potius desideres. Quare ad X. veniam, quod a cervice incipit; caput enim dempsit vetustas, & seorûm in argumentum projecit: *Vilicum, vilicam, operarios V. Annetamus itaque primum quæ recisa jacent: Quomodo oletum agri jug. CCXL. instruere oportet: vilicum, vilicam, operarios V.* Quod Varro lib. I. confirmat: *De familia: Cato dirigit ad duas metas, ad certum modum agri, & genus sationis, scribens de olivetis & vineis ut duas formulas: unam in qua præcipit, quomodo olivetum agri jugerum CCXL. instruere oporteat. Dicit in eo modo hæc: mancipia XIII. habenda, vilicum, vilicam.* Ex quibus habere repetere poteris, si videbitur.

Boves trinos. Eadem apud Varronem, sed in utroque vitiosa. Scriptum erat, ut in reliquis servatur, per notas: *boves VI.* ex qua primum *tri*, deinde *trinos*. Certe minor numerus non probatur. Præterea non enumerat *plostra majora III.*, *juga cum loris ornata III.*? Igitur tria boum juga. Aratra quoque duplicantur; nam *VI.* ponuntur; quoniam, uno effracto, alterum paratum singula juga habeant, ne opus cesset. Ita in altero modo vinea jug. *C. boves II.*, *aratra II.*, sed *bubulcum I.*, qui in hac formula *III.*, nempe ad singula juga singuli: addit *ornamenta bubus VI.*, sex igitur boves. Verum quid argutor? Pergamus ad Varronem: *Saserna*, inquit, *ad jugera CC arvi, boum juga duo satis esse scribit: Cato in olivetis CCXL. jugerum boves trinos.* Ita fit ut *Saserna* dicat verum ad centum jugerum, jugum opus esse, si *Cato ad octogena*. Jam liquet si ad jugera *LXXX.* unum jugum necessarium habetur, ad *CCXL.* tria necessaria esse oportere. Demum capite *LXII.* non scribit Cato, quot juga boum, asinorum, mulorum esse, totidem plaustra esse paranda? Itaque ubi *plostra III.*, juga item boum *III.*,
sive

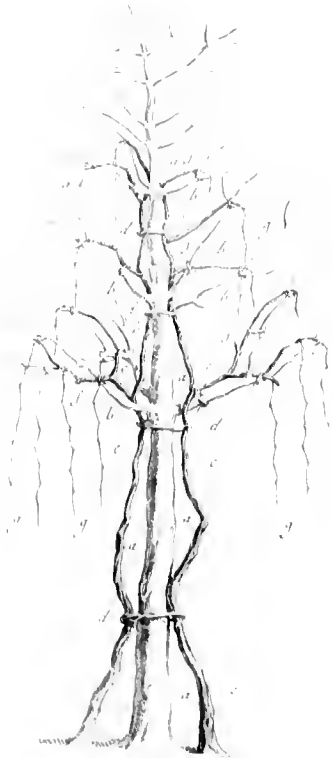

Fig. I

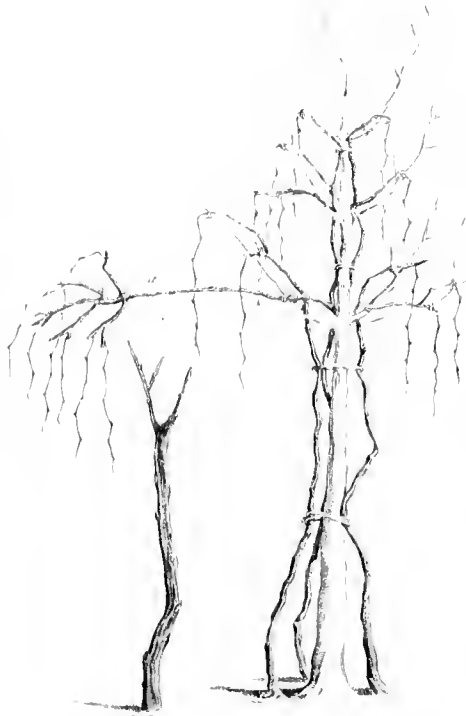

Fig. II

Fig. III

Fig. IV

Fig. V

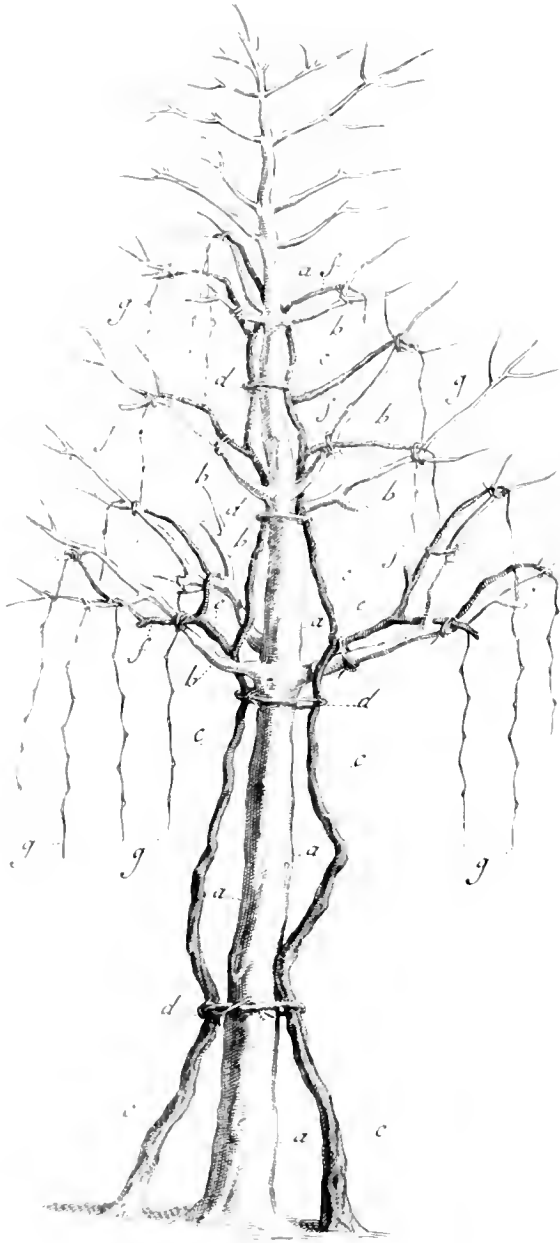

Fig I

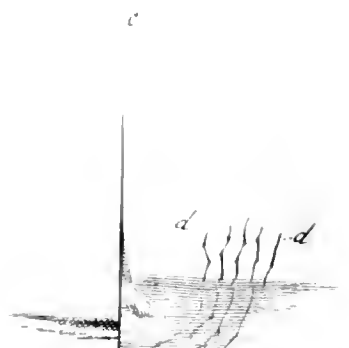

Fig II

Abrahe. Sculp.

sive boves VI., quod utique in Varrone reficies, atque instaurabis. Cave tamen, in hoc modo Asinos ad plaustra revoces; clitellarii enim dicuntur qui sterqus vectant, non qui vehunt.

Dolia olearia C. Quamvis ex optimo libro nota sumatur, non caret suspicione, cum in antiquis excusis legamus: *dolia olearia X.* Etenim si amurcaria dolia X. numerat Cato, cum amurcæ semper plus fluat, quam olei, potius pauciora quam plura olearia esse debere inficiabitur nemo.

Opercula doliis, seviis, priva plura. Quid plura? Non satis singularis singula? Opinor cum *priva* quid esset, ignoraretur, *plura* id significare in margine indocte adnotatum. Quid? Capite proximo num plura quam singula, vasis attribuuntur? Verum quid blatero? Uterque codex Florentinus *plura* omittit.

Et quando de instrumentorum cap. x. apparatu rustico hæc pauca recensui, plura ex proximo colligam & mittam. Primum erit quod tituli locum obtinet: *Quomodo viniam jugerum C instruere oportet: vilicum, vilicam.* Id in antiquam sedem colloces, censeo.

Dolia V. ubi vindemiæ esse possint. Quis numerum V. vel Jenfonia-num IV. in vinea C. jugerum receperit? Si capite x. ubi vineæ minor modus, oliveti major statuitur, dolia vinaria X. recensentur, cur in majori vinea V.? Confidenter locum corrigerem in XX. verso numero, hac conjectura edoctus. Cum videam cap. x. dolia vinaria esse X., totidemque ea quæ vinaceos asservant, eadem uterer hoc loco proportionem. Propterea ubi dolia quibus vinaceis conduntur, XX., dolia item vinaria XX. fuisse opinarer. Non me latet secus visum Turnebo, qui notam etiam V. de Catone demebat, illos editores secutus qui omit-tunt. Veruntamen quem hujus facti approbatorem inveniet? Omnia instrumenta per certos numeros diligentissime Cato designat, & dolia in primis. At Varro qui id a Catone accipiebat, numerum non servat? Scilicet qui primi de Catone sustulerunt, vel deperditum invenerunt; magis de Varrone quam de Catone sollicitos fuisse existimemus? Non omit-tendum est utrosque Florentinos codices videri depravatos librarii vitio, qui notam V. inter *ubi* & *vindemiæ* inferuerit, quasi totidem dolia sint paranda quibus V. annorum vindemiæ condantur. Quod cui patrifami-liæ expedit? Quid dicam Catoni semper vendaci qui ne servum quidem morbosum, aut senem domi retinebat, sed ære permutabat? Certe Varro cum tantum culleorum numerum a Catone definitum miraretur, id interpretabatur, ne quotannis dominus vinum in summa vilitate venderet. Sextum annum esse attendendum neque suspicatus est,

neque

neque poterat ex tanto viro, ac summo in unaquaque re Catone suspi-
cari.

Ornamenta bubus. Quot? Ubi boves VI., totidem ornamenta: igitur
ubi boves II., *ornamenta II.* Sic asinis qui III., *ornamenta instrata III.*
comparata videmus.

De falcibus nunc quærendum: *falces vineaticæ VI.* Totidem in Var-
rone qui Catoniana in exemplum refert. In quo tamen Victorius notam
VI. in XL. convertit ex veteri scriptura *exi*. Quem numerum nemo
probaverit. Puto ex isto *exi* aptius deduci XI.; nam *e* repetitum vi-
detur, cum præcederet *esse*. Hic numerus ad operariorum summam
convenit; quippe operarii sunt X., & falcitarius unus, qui etiam vi-
neatica falce in putandis falcitibus, legendisque viminibus utitur. Alte-
rum falcium genus sequitur, *scirpiculæ*; tertium *silvaticæ*; quartum
arborariæ quæ III. ponuntur. Sed notam suspectam habeo; quoniam ca-
pite X., in quo operarii V., totidem falces arborarias accipiunt; igi-
tur XI. operæ cum falcitario falces XI. exigunt. Quintum genus *facu-
læ*, de quibus traditum est: *faculas vineaticas XL.* esse oportere. Nota
L., basi nimis producta, tantam facularum peperit multitudinem. Quot
falces vineaticæ, & quot arborariæ, totidem faculæ videntur necessa-
riæ, nimirum singulis putatoribus singulæ. Restant *rufcarie*, quod edi-
torum vitium est, cum Victorius *rustariæ* posuisset. Hoc esse pervetu-
stum quod etiam Varro inter Catoniana recepit, ex Politiano cognovi.

Vomeres ferreos X. Quid *ferreos*? Num quis ligneo vomere arat?
Videtur legendum *vomeres II.*, *ferreas X.*; nam cum aratra duo sint,
totidem debent instrui vomeribus, ut cap. X. *aratra cum vomeribus sex*
ponuntur. Præterea hic ferreas X quæ capite X., ubi pauciores qui u-
tantur, VIII. Verum quid fuerit ferrea, assequi nequeo: instrumentum
apparet ex capite CLV. ad moliendam terram paratum.

Alia tibi commemorare possum, quæ cum X. capite collata propor-
tione non conveniunt: ut *cuneos III.* in illa hominum summa, qui in
hac dupla IV. pro VI. Similiter secures VI. ad X. homines, non V.;
si ad V., III.. Eadem ratione si operariis V. palæ IV. attribuuntur,
rutra V.; operis X. palas VIII. non VI., rutra X. non IV. necessa-
ria existimamus. Illa etiam quæ hominibus peculiariter dantur, pro ma-
jori vel minori numero addere vel demere debemus. Itaque si XIII.
hominibus lecti VIII. fatis visi sunt, culcitæ VIII., instrangula VIII.,
pulvini XVI., operimenta X.: hominibus XVI. quo pacto sufficient le-
cti IV., culcitæ IV., instrangula IV., pulvini VI., operimenta VI.
Quis porro verus numerus? Si modicæ essent notæ XIII. & XVI., vel

ego pollicerer. Sed cum ratione certa inter se non referantur, inter cætera ob antiquitatem obscura atque incomperta hoc quoque in incerto relinquam.

Nonnulli etiam capitis insequentis XII. vitiantur numeri, ut *trochleas* V. quod in vetustis editionibus: *trochleas decem*, atque in Cæsennate exemplari: *trochlias* X. nempe antiquo more: *trochlias* X. . Et recte quidem; nam capite III. traditum est singulis medipontis binas esse necessarias trochleas; igitur cum in hoc loco V. sint mediponti, necesse est X. trochleas assumere. Item: *fibulas* XL.; quod scribendum: *fibulas* LX. ex eodem capite quo singulis medipontis fibulas duodenas assignat Cato. Tertium: *vestes* XL. pro *vestes* XXX.; ut enim singuli mediponti ad senos vestes respondent, ita V. mediponti se habent ad vestes XXX. .

Et hæc quidem, quoniam auxilia extrinsecus arcessimus, facile tolluntur: Verum hæc capitis XIII. certa similitudine non procedunt: *lectum stratum ubi duo custodes liberi cubent, & tertius servus una cum factoribus ubi cubet*. Quot homines in uno lecto dormiunt coacervati? Fortassè scribendum: *& III. servos una cum factoribus ubi cubet*. Ita capite X. lectos gradatim proponens numerat: *lectum in cubiculo ubi vilicus & vilica cubet: lectos loris subtentos* IV.: *& lectos* III. *communis*. Quod extremum editum ab Iensonio cur reiiciant posteriores, nondum me esse affectum fatebor. Exemplum abolescere vellem.

Sequitur: *fiscinas novas veteres, epidromum, pulvinum, corium unum*. Quid *fiscinæ* inter ea quæ ad hominum usum pertinent? Dabine fuisse *culcitra*s, & *novas privas* hoc est singulis lectis singulas; *veteres* autem adjectum, ne novæ coinquinarentur? At *epidromum*? Insolens certe in Catone Græcum vocabulum. Sed magis mirum in torculario hominum operimenta non esse, quæ hibernis temporibus, quibus conficitur oleum, pernecessaria habenda. Attamen dicet quis, nonne & *fiscinæ* ad oleum cogendum necessariæ? Etiam: eas nihilominus in magno illo instrumentorum apparatu quo olivetum jugerum CCXL. exornat Cato, non recenset. Eisdem commemorat cap. LXVII. ubi de custedis officiis agit, dicens: *fiscinas spongia effingat*. In hoc item loco de quo scribo, infra duæ spongiæ quæ proximas *fiscinas* poscunt, non numerantur? Id tamen in sua sede evanuit, in aliena retentum. Erunt fortassè qui putent in his: *claves cum clostris* III., *cellas duas* latere *fiscinas*; quoniam in cella duæ aliæ cellæ non quadrant. Quibus certior vocabuli similitudo ex Iensoniana editione paratur: *claves cum clostris in cellas duas*, tanquam: *claves cum clostreis, fiscellas duas*, quo numero cap. CLII. *fiscinas* olearias auctor circumscribit.

Atque

Atque hæc & similia inter leves conjecturas relinquamus. Proximum est, ut de capite xiv. scribam, & prima ista diligentius separanda censeo: *Hæ rei materiam, & que opus sunt, dominus præbebit, & ad opus dabit; succidet, dolabit. Serram I., lineam I. Materiam dumtaxat secabit, facietque. Conductor lapidem, calcem, arenam, aquam, paleas, terram unde lutum fiat. Distinguamus itaque hoc modo: Hæ rei — lineam I. (materiem dumtaxat sicabit facietque conductor) lapidem. Cuncta enim præbenda a domino, etiam instrumenta, ut ferra, linea.*

Villa lapide calce. Num: Vila ex lapide, calce; ut infra: cætera lex uti vila ex calce, cementis, & cap. xv.: macerias ex calce, cementis, silice. Perpende quæso & ista: orbem abena duo; neque enim quisquam ut credam, facile me induxerit, a fabro, cui parietes, & quæ ligno fiunt, facienda locantur, ex ære vasa conficienda conduci. Quid ergo abena? Catbenas fuisse reor, quod ex cap. xviii. explicabo: orbem, scribit Cato, olearium latum pedibus IV. punicanis cogmentis facito. In eum orbem tris catbenas indito. Eas catbenas cum orbibus clavibus ferreis corrigito. Quare: orbem, catbenas II.

His breviter animadversis, ad caput xvii. transgressus primum indicem in antiquam sedem reponam, ut reliqua membra in unum corpus coalescant. *Materies quid anni tempestriva fiet. Robus, materies item pro vidica, ubi solstitium fuerit ad brumam, semper tempestriva est. Antiqua esse quid anni ostendit, & Catoniana, quibus simillimum aliud in eodem capite: Quidvis anni. Postea admirari subit ea ætate ab hominibus naturalium rerum contemplationi minime addictis tam accurate illa animadversa quæ nostrum seculum inter præcipua sibi arrogat & assumit. Cupressi enim Pinique fructus non tantum quæ essent discrimina, sedulo adnotarunt, verum & maturitatis signum, tempus, atque ordinem contemplati sunt, quæque distincte & apposite definiendo. Ex quibus certa conjectura intelligere possumus, in pluribus quod de paucis prodiderunt, usum habuisse exercitationemque. Fieri enim non potest, ut quis pauca plene ac perfecte intelligat, nisi pluribus ad ea intelligenda sit usus. Verum rem ipsam videamus. Ibi, inquit, dum sunt nuces bimæ, inde semen excidet, & anniculae eae ubi primum incipiunt hiascere, tum legi oportet, per sementim primum incipiunt mature esse. Hæc a plerisque probantur; ego tamen non æque his delector; video enim in prinis editis diversa: ibidem sunt nuces: hinc inde semen excidet: & anniculae erunt. Et ubi primum incipiunt hiascere. Porro utrisque dissimilia, sed illis magis de exemplaribus Victorii sive Politiani, Cæsenate, & Veneto proferamus: Ibidem sunt nuces bimæ: inde semen excidet, & anniculae hæc ubi*

ubi primum incipiunt hiascere, tum legi oportet. Quibus vetera reparare connixi fumus hac sententia : *ibidem sunt nuces binæ : unde semen excidet, cæ aniculæ sive anuclæ.* Hæ ubi primum incipiunt hiascere, tum legi oportet. Declarat Cato quibus signis cum Pinus & Cupressus maturæ sunt ad cædendum, noscere possis. Binas, ait, nuces his arboribus adhærere, quarum alteram appellat anniculam, quia anno superiori prodiit, alteram quæ hoc anno, hornotinam: illam cum primum incipit hiascere, semenque emittit, ostendere arborem tempestivam esse ad excidendum, hac viridi & acerba permanente.

Minutioris notæ sunt quæ in cap. XVIII. recensimus : *stipites crassi p. II., alti cum cardinibus p. X. fucula præter cardines.* Scribendum : *crassos, altos, fuculam* quæ verbum *componito* moderatur. Quod eo fidentius dico, quoniam prima edita, & Cæsenas exemplar *fuculam* ostendit; & quæ sequuntur, comprobant : *lingulam, trapetibus locum dextra sinistra, inter binos stipites locum.*

Postea cementis minutis, & calce arenato semipedem unumquodque corium struito. Iterum : *de glareæ, & calce arenato primum corium facito.* Sejungenda autumo : *calce, arenato*; quod aliud *calx*, aliud *arenatum*. Cujus exempla ex Plinio, Vitruvio, & aliis afferre superfedebo; quippe omnibus nota. Præterea dum Cato calcem nominat, jam ex arena subactam intelligit, ut cum scribit : *macerias ex calce, cementis, silice faciendas, villam lapide, calce ædificandam: parietes calce, & cementis struendos.* Quæ hoc antiquo monumento, quo de ædificio agitur, ut hic agit noster auctor, confirmabo :

eosque. parietes

Marginesque. omnes. Quæ. lita: non. erunt. calce

Harenato. lita. politaque. &. calce. uda. dealbata. recte

Facito. Quod. opus. struibile. Fac. in. terra. calcis

Restinctæ. partem. quartam. indito. Nive. majorem

Nequis enim calcem maris genere a Catone positum putet, hic adiiicitur : *calce uda, calcis restinctæ, cum calx, & harenatum præponatur.* Cato etiam *calcem cribro succretam* dicit, & cap. XVI. *Calcem partiario coquendam qui dant.*

Ubi structum erit, pavito, fricatoque, uti pavimentum bonum fiet. In primis excusis libris hoc amplius : *pavito, fricatoque oleo, uti.* Quod mihi percommode cadit. Ita Plinius, *quod malthatur oleo esse perfri-candum monet.*

Orbem ex Ulmo, aut ex Corylo facito. Corylus inutilis materia nunquam in eam crassitiem adolescit, ut de eodem orbis *crassus digitos VI.,*

F latus

latus ped. IV. conficiatur. Adde hanc arborem a Catone nucem Avellanam & Prænestinam vocari, non Corylum. Melius itaque ex carpino unde prælum, aut ex Cornu, sed opulo potissimum.

Inferit dehinc Cato quæ ad vasa vinaria attinentia parantur, de quibus quoniam nihil memoratu dignum subit, caput XIX. quo continentur prætermittam. Ad vigesimum igitur properabo, in quo primum leviora attingam: *eo plumbum effundere caveat*; malo enim *caveas*, aut cum Jenfonio, *caveto*. Id aliæ similes formulæ indicant: *eximito, facito, circumplumbato*. Quare & extrema: *labeam bifariam faciat, & habeat quas figat*, scribito: *facias, habeas, figas*. Capite etiam X. bina errata prætermisissè memini; primum: *dolia quo vinacios condas*; alterum: *qui nucleos secernat*. Corrigito: *condas, secernas*; nam ad filium, cui præcepta dabat Cato, spectant.

In viam regressus majora audebo. Editum est in antiquis: *si autem movebitur, eximito, & plumbum fundito, & denuo eodem modo facito, donec non se moveat*. Ex his Victorius codicum fidem secutus, illa: *& plumbum fundito, exemit, & addidit diligenter præceptum a Catone, ne quis plumbo ad fulciendam columellam uteretur. Attamen, etsi Victorii auctoritas plurimum me movet, aliorum placitis connivere non est fidei meæ. Constituit quidem Cato plumbum in firmanda columella non esse utendum, nisi eadem labaret; ergo si labat, plumbo uti oportet. Neque dumtaxat in columella plumbum adhibitum invenies, verum & in aliis, ut cap. XVIII., & XXI. Sed in hoc duplici modo; Jenfonia: *cum plumbum in cupam emittas*; Victoriano: *cum plumbum cupam emito*. Nihil mihi arrogabo: quid sequi oporteat, sub te iudice relinquam.*

Antequam ab hoc capite discedamus, libet alia referre quæ medicam manum expectant: *si autem labent, in cupam eos indito, tunicas solidas & latas digitum pollicem facito, labeam bifariam faciat, & habeat quas figat clavis duplicibus, ne cadant*. Rescriberem paulo concinnius: *si autem labent, in cupam eo indito tunicas solidas & latas digitum pollicem, facito labeam bifariam, & (sive uti) habeas quas figas clavis duplicibus, ne cadant*. Tradit Cato, cum labent modioli, qua firman- tur, eo tunicas solidas ut de corio (quod sæpissime usu venit) esse immittendas, labiis duobus quæ clavis figuntur, hinc inde eminentibus. *Labiis* autem sive *labeis* sequioris generis vetustatem usam testatur Plautus in *Stich*.

Age, tibicen, quando bibisti, refer ad labias tibias

Testatur Nævius:

Ego

*Ego dedita operi te, Pater, solum foras
Seduxi; ut ne quis esset testis tertius
Præter nos, tibi cum tunderem labias lubens.*

Testatur P. Nigidius apud A. Gellium:

Et labias sensim primores admovemus.

Caput XXI. forte transcenderem, nisi Vossius moram iniiceret. Monet *dextra sinistra foramina utrinque secus laminas* conjunctim esse oportere: *utrinque secus*, ut Lucretius & Solinus componunt; ne id vitio demus Catoni quod Charisius improbat, cum *secus illud*, quod est *secundum illud*, usurpatur. Quare *pertusum utrinque secus* scribamus *pertusum utrinque secus*. Refert quoque tibi perpendenda subiicere: *sub cupa tabulam ferream lata cupa media erit, pertusam figito quæ in columellam conveniat dextra sinistra*. Quis enim *tabulam lata* probet? Si igitur *tabula* in *columellam* convenire debet, *columella* autem tam crassa paratur quam *cupa*, apparet *tabulam tam latam* esse debere, *quam cupa media erit*.

A *cupa* ad *trapezum* deinde transit Cato, & cap. XXI. qua ratione accommodari oporteat, & quanti ematur, & ubi melius, pro sua diligentia designat. Quibus perpendendis non immorabor, sed protinus ad caput XXI. me convertam, ubi de *vindemia*, & de *vino* cogendo docetur. *Quæ, inquit, opus sunt, picentur. Cum pluit, qualia parentur, sarciantur, fur molatur*. Et *dolia* lavari & picari cum *pluviæ* tempestates fuerint, jubet cap. II., ideo non sunt disjungenda: *quæ opus sunt picentur, cum pluit, qualia*.

Deinde: *Bennæ emantur, oleæ caducæ saliantur*. Ad *vindemiam* itaque, vel ad *operariorum* & *familiæ* cibum *nécessariæ* *bennæ*: si ad *vindemiam*, cur in *rustica supellectile* eas non collocat? Si ad *hominum cibaria*, revocanda est *antiqua scriptura menæ* quæ primum *formis excusa* est, quamque ex *antiquo libro* *Politianus* & *Victorius* exscripserunt, & *bennæ* *Aldo* relinquendum qui primus id ediderat, & illis qui probant. *Mena* autem *pisciculus marinus* magna manu *Augusto* mense capitur, & *vili* distrahitur, quique *Venetis* *pristinum* nomen retinet, & *menola* vocatur. Pergamus ad alia.

Uvas miscellas ad vinum præliganeum quod operarii bibant, ubi tempus erit, legito, siccum puriter omnium dierum pariter in dolia dividito. Distinguenda existimo ex utroque codice *Florentino*, qui ad ante *vinum* caret: *Uvas miscellas, vinum præliganeum*; nisi *mavis* *uvas miscellas* *abiicere* tanquam *vini præliganei* interpretationem; *miscellam* enim *uvam* esse *præcoccem* & *primam legendam* ex *Varrone* constat. *Sublato uvas miscellas*, *convenit* quod sequitur: *siccum puriter omnium dierum*

pariter in dolia dividendum; antiquitus enim vinum uva vocabatur, & pendens de vite nondum lecta, unde Cato capite cxlviii. qua lege vinum pendens venire oporteat, perferibit, & Plautus in Trinummo, vinum priusquam coactum est, pendere putidum dicit. Hinc Vindemia mansit. Idem Cato Apicium, Amimaum majus & minusculum, Lucanum, Eugeneum, Helveolum, Murgentinum appellat, id est vinum, quæ sequioris generis posteriores fecere ad uvas referentes. Proxima sic ordinanda videntur: Si opus erit, defrutum indito in mustum, de musto lixivo coctum partem quadragesimam addito defruti vel salis sexquilibrium in culeum. Marmor si indes, in culeum libram indito. Quæ Plinius lib. xiv. repetit: ejus verba tibi subiiciam: Cato jubet vina concinari (hoc enim utitur verbo) cineris lixivi cum defruto cocti parte quadragesima, pileii vel salis sesquilibra, interim & tuso marmore. Facit & sulphuris mentionem. Duo addit quæ in Catone desiderantur, Pulejum, & Sulphur. Primum tamen vitium est pro culleum, ut vetera exemplaria, referente Pintiano, tuentur: nempe parte quadragesima in culleum vel salis. Quid vero de sulphure dicemus? Nusquam in Catone apparet, & cum repetat eadem noster auctor, tria tantum repetit, defrutum, marmor, resinam. Ex quo igitur Plinius? Nisi ex cap. xxxix. acceperit, verumtamen oscitanter, quid potius respondeam, non video.

His aliæ vini confecturæ conjunguntur, quas Cato cap. xxiv., xxv. complectitur. In hoc vetus ulcus fovetur, ut continuo ostendam, medicamque opem exoptulat: *vinacios quotidie recentes succernito, lecto retibus subtento cribrum illius rei parato, eos conculcato in dolia picata, vel in lacum vinarium picatum. Primum recentes quod cuncti editores atque interpretes germanum sincerumque ducunt, vitiosum ex Politiani scriptura regentes ostenditur; quoniam vinaceos regentes tanquam regentes, hoc est in summum regestos sedulus vinitor quotidie de vino fecernit; & vimineis vasis, quæ cesti hoc tempore vocamus, iniicit, ut vinum destillet. Quod his: lecto retibus subtento cribrum illius rei parato: fieri jubet Cato. Quis autem ex tam vitiatæ præceptum tale collegerit? Præstat itaque in antiquam formam redigere: lectos cestibus (vel cestibus) subtento. Jam lectos editum est ab Jenfonio, quod Politianus lector exscripsit: cestibus vero ab astibus Jenfonii, vel Cæsenatis libri, aut cestibus a Politiani restibus facile derivatur. Tertium subtento idem ac subtentore, quod in Cæsenate monumento scriptum est subrento, c pro e posito. Porro quid rusticis antiquis fuerit cestus, docet Varro lib. i. ostendens uvam post vindemiam pendere in palmam aut funiculo aut vincu, quod antiqui cestum appellabant. Non ab re igitur alienum est credere cestum*
idem

idem fuisse veteribus quod vernaculum *cesto*, dum idem nomen, usumque servat; multa enim ab illis, ut sæpius tibi testificor, quia notiora erant, ac magis in vulgum patebant, ad nos demissa. Reliqua quidem plana atque integra videntur, *vel* ante *cribrum* apposito, quod in Jenfoniano & Cæsenate libris retinetur.

Hæc deinde: *indidem, si voles, lavito. Paulatim erit lorea familie, quod bibat.* Si separabis, *Catonem assequeris: indidem, si voles, lavito paulatim: erit lorea familie, quod bibat.* Nam *lora*, ut ait Varro, *quasi lora acina a λῶω ac ῥᾶζ.*

Peracta vindemia, si vinum depuratum habebis, doliis opercula imponenda, & oblinendum Cato capite xxvi. jubet. *Ubi, inquit, erit lectum dies triginta, si bene deacinata erunt dolia, oblinito.* Qui primus *deacinata* in *Catonem* transtulit, *iners & ignavus* fuisse mihi visus, qui in doliis uvam adhuc scipionibus hærentem condi opinaretur, neque animadverterit quid Cato capite cxii. docuerit: *acina*, ait, *de urvis miscellis decarpito de scopione, in idem dolium usque dum impleveris, manu comprimito.* Quamquam hic alio modo, ac ibi: hic *acina* integra in dolium addit, & post triduum exempta prælo subiicit, ut mustum exprimat: ibi lecta uva e vestigio calcatur, & subinde mustum in dolium conditur. Restituamus itaque antiquum verbum a Politiano depromptum *deamata* sive *debamata*, sed illud magis *Catonianum*. Quo eleganter explanat auctor, quo pacto depuretur vinum, dum quotidie quidquid facis innatat, aut ad latera recedit, expiscari atque eximere oportet. Quod per scopas fit, quibus tanquam hamis sæx hæret, ut capite clii. planius demonstrat.

A vindemia & cella vinaria Cato ad sementim deponendasque arbores, quibus duo capita xxviii., & xxviiii. attributa, pergit. Hæc, quia ingredientibus nihil memorabile occurrit, posthabebo, & quid ex capite xxix., de quo dubitari potest, depromam, & mittam. *Alteram (scilicet stercoris) quartam partem in pratum reservato. Idque tum maxime opus erit, ubi favonius flabit. Erevbito luna silenti.* Etenim illa (ut celeriter quod sum pollicitus, exequar) *idque tum maxime opus erit* sic puto legenda: *idque sicco maxime*, videlicet prato; omnibus quippe pratis, sed maxime siccanis, stercus pernecessarium habetur. Quod expressius inculcat Cato capite L. *Prata, inquit, primo vere stercorato luna silenti. Que irrigua non erunt, ubi favonius flare cœperit.* Quem imitatus Columella lib. ii. eadem servanda monet præcipiens, *ut secundum favonii exortum mense februario circa idus, immixtis seminibus sæni, macriora loca, & utique celsiora stercorentur.*

Ut

Ut de stercorendis pratis pabuli causa loquitur Cato cap. xxix., ita de frondibus parandis præbendisque bubus atque ovibus agit capite proximo. Et de ovibus singillatim hæc memorat: *ubi semenim facturus erit, ibi oves delectato, & frondem usque ad pabula matura*, quibus in antiquis editionibus apponitur *dato* haud supervacaneum, ut credo.

Quod adnotasse contentus ad caput xxxi. atque ad cædendam materiam parandamque venio. *Vimina matura, salix per tempus legatur*. Illa: *salix per tempus legatur*, quis interpretationem esse non agnoverit? Quicumque vimina matura parat, nonne is falicem per tempus legit, & contra?

Fibule unde fiant, arida ilignea, ulmea, nucæ, ficulnea face uti in sterco, aut in aquam coniciantur. Deesse videtur *tales*, unde fibulæ contextuntur. Fibulæ autem ampli annuli sunt quibus jugum cum temone committitur, & quibus per vectes vasa torcula circumducuntur.

Est etiam (ut de re nostra scribam) quod a me forte sciscitaberis, quænam sit arbor, quam Cato *atram Carpinum* vocat, aptamque laudat ad prælum. Hanc esse scito quam Casp. Bauhinus *Ostryam Ulmo similem* nominat. Gignitur in asperis montanisque locis frequens, materia firma, & ad opera torno elaboranda perutilis, fructu in racemum Lupuli modo disposito, calyce seu vesicæ turgido semina obducit. Quo discrimine a Carpino proprie dicta, quam coloni *Carpino bianco* vocant, separatur. Hæc enim calyce multifido amplectitur semen; præterea infra minorem altitudinem subsistit, cum utraque ante fructum julos promittat. Inter necessaria adiciam a Plinio qui Catoniana laudat, *Sappinum atram Carpinum reddi*, quod editum item in Catone a Plinio, ut puto, exscriptum. Materiarii quoque Veneti qui in publico armamentario versantur, *Sappino Ostryam* vocant.

Levis macula adhuc in hoc capite restat, quam non tollam, verum indicabo tantum, ut tuum consilium prudentiamque sequar. *Carvetoque per rorem trabas, aut doles*. Quæ Jenfonius cum negandi particula excudit: *carvetoque ne per rorem*. Plinius vero exscribit sine *que*, non sine negativa dictione: *carveto ne per rorem*. Quod Catoni ut attribuiam, alia simillima faciunt, ut paulo post: *vento austro carveto nequam materiam, neve vinum tractes nisi necessario*: ut cap. xxxii. *carveto ne vitem præcipites*; ut cap. xxxix. *carveto ne radices saucies*; ut cap. xxxvii. *omnino carveto ne quam materiam doles, neu cædas*. Quid plura? Cap. xxxviii., & xl. eandem formulam adhibet. Quibus si satis Catonis institutum comprobatur videbis, tuum erit & ista cap. xxxiv. *terram cave cariosam tractes* ad tot exempla componere.

De putandis propagandisque Vitibus cap. XXXII. , XXXIII. præcepta tradit Cato . Ex quibus : *Vites propages sulcos solum versus quo ad e-
jus facere poteris , Vitis facito uti ducas male conjunguntur . Rectius
ordinabis hoc modo : Vites propages ; in sulcos solum versus quod ejus
facere poteris , Vitis facito uti ducas .* Hac ratione propagantur Vites
hinc & hinc per sulcos deductis sarmentis quousque pertinent . Porro
*in ante sulcos ex primis editis mutuati fumus , & quod ejus pro quo ad
ejus ex utroque codice Florentino .*

Hæc contra prave distorta , corrumpuntur : *Vites bene nodentur per
omnes ramos . Diligenter caveto ne Vitem præcipites , & ne nimium per-
stringas .* Scribendum , ut ab antiquis editoribus proditum : *Vites bene
nodentur per omnes ramos diligenter . Caveto .* Siquidem Vitis ut per o-
mnes ramos truncosque pampinariis palmitibus ac furunculis enodetur , dili-
genter curandum est , ne quis internatus oculus , in quem humores a capi-
te evocentur , relinquatur . Verum in eo quod secundo loco præceptum
est , *caveto ne Vitem præcipites* , prudentia potius quam diligentia uti o-
portet ; nam si plura quam Vitis conditio patitur , flagella demittan-
tur , proximi anni fructus amittitur ; sin pauciora , Vitis luxuria se
ipsam consumit . Neque tamen in ea sum sententia , ut incorrupta exi-
stimem . Quid aliud ac si diceres : caveto ne flagella in fructum de-
mittas , caveto ne vindemiæ prospicias ? Qui enim Vitem non præci-
pitat (cum præcipitare Vitem sit materiam in fructum submittere)
vindemiæ abnuit ubertatem . Quapropter , vel *nimium* vetustate deper-
ditum censeo , vel *Vitem* de *nimium* deformatum .

Habes de capite xxxii . : de xxxiii . , ut scribam , sequitur , in
quo ista tam in Catone quam in Plinio nullo discrimine scribuntur :
*in vinea vetere serito ocinum . Si macra erit quod granum capiat , ne se-
rito .* Quibus repugnantia inter se miscentur . Si ocinum in vinea ve-
tere est ferendum , sed si macra in eadem quod granum capiat , jacere
non expedit , sequitur ocinum sive jejuna sit vinea vetus , sive læta ac
fœcunda , esse in eadem ferendum ; quoniam id quod granum non ca-
pit (propterea quod in herba secatur) ab ocino non differt . Distin-
guamus igitur cum præcis excusis libris : *In vinea vetere serito ocinum ,
si macra erit : quod granum capiat , ne serito .*

Majorem tamen diligentiam hæc poscunt : *& que jam in perticam
ibit , ejus pampinos teneros alligato leniter , corrigitoque , uti recte spe-
ctent .* Ex his Plinius dissimili modo hæc retulit : *porrigitoque que ubi
recte steterint .* Quænam Catoniana spondemus ? *Corrigit* in cunctis co-
dicibus legit Victorius , in omnium optimo etiam *steterint* pro *spectent* .

De hoc itaque non est dubitandum : de illo videndum . Jubet Cato , ut , alligatis teneris pampinis , Vitem purgemus , luxuriamque cohibeamus . Quod facere ante non expedit ; quippe dum ligantur , sæpe rumpuntur , aut explantantur . Ideo prius Viti prospicere debemus . Quare : *corrigo , ubi recte steterint* , hoc est , ubi pampini alligati & firmi , erectique erunt , inutiles dejicito , & amoveto .

Ultima colendarum Vitium cura fructibus consulit , quorum gratia cultura inventa , & probata . *Ubi* , ait Cato , *uva varia fieri ceperit* , *Vites subligato , pampinato , uvasque expellito* . Attende , quæso , antiquiusne sit ac potius : *uvasque expedito* ad solem , quo facilius percoquantur . Id tum usu tum auctoritate satis confirmatur .

Redeamus capite xxxiv. & xxxv. cum Catone ad sementim . Ex hoc colligo quæ cum Plinio contulisse juvabit : *Lentim in rudecto , & rubricoso loco qui herbosus non fiet , serito* . Quorum exemplum tale apud Plinium exprimitur : *Lentem in frutectoso , & rubricoso qui non sit herbidos* . Non igitur *frutectoso cum rudecto* convenit . Scire tamen te volo in antiquis Plinii editionibus *frutecto* legi , quod ad Catonianum *rudecto* aut *rudeto* propius accedit . Paulo post ubi Cato : *trimestrem quo in loco sementim maturam facere non potueris , & qui locus restibilis craf-titudine fieri poterit , seri oportet* : Plinius , *trimestre* (nempe triticum aut far Halicastrum , quod a Columella semen trimestre proprie vocatur) *ubi sementim maturam facere non possit* , reddit . *Trimestre* igitur Catoni reponendum , & Plinio *possis* .

Absoluta sementi , quibus frugibus lætetur solum , & quibus macrefcat , addit Cato capit. xxxvi. & xxxvii. Sed primo de stercore & amurca agit , quorum alterum terram fecundat , oleas alterum opimat . Quæ leviter attigisse sufficiat ; itaque ad alterum veniamus bifariam divisum ; altera enim parte , terræ vitia , & mala tractat : altera utilia & fructifica spondet . *Si cariosam* , inquit , *terram tractes* , *Cicer quod vellitur* , & *quod falsum est* , *eo malum est* . Non intelligo , inquires . Non miror ; quis enim intelliget , remoto in argumentum principio ? Age hoc modo : *Quæ mala in segete sient . Si cariosam terram tractes . Cicer quod vellitur* . Quid est quod obscuritatis vitio nos a cursu retrahat , & moretur ? Verumtamen a Victorii codice *tracies* , expuncto *tractes* , recipiam . Id ex *tra* sive *τρα* constat , & *cio* moveo , vel *κίω* aut *κίω* *findo* , ut de *vervacto* tibi scripseram .

His hoc modo compositis , dicendum de iis quibus seges pinguis redditur , & gliscit . Ita autem exordiuntur : *Lupinum , Faba , Vicia* . Horum utique fatu optimum evadit solum ac lætum . Verumtamen quis

id nos docet? Cato? Quibus? Nihil video. Repete ex indice, & cognosces, si recte, an perperam te moneam: *Que segetem stercoreant fruges. Lupinum, Faba, Vicia.* Quæ ut Catoniana & laudat, & excribit Plinius: *necon & satis quibusdam ipsis pasci terram dicit: segetem stercoreant fruges: Lupinum, Faba, Vicia.* Haud absimilia proxima sunt: *stercus unde facias: stramenta, Lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, quernam.* Quæ similiter Plinius memorat. Nec supervacaneum censendum bis poni Lupinum; nam satum arvum fœtum relinquit, ac stramenta, si ad granum pervenire sinatur, præbet, quibus stercus paratur.

Qua de re institutus ordo, ut alia explanemus, postulat: *Stercus unde facias: stramenta, Lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, quernam. Ex segete vellito Ebulum, Cicutam, & circum salicta herbam altam, Uluamque, eam substernito ovibus, bubusque frondem putridam.* De quibus antequam, quid suspicer, proferam, libet ex Plinio, ut in antiquis libris lego, eadem recognoscere. *Stercus unde fiat; stramenta, Lupinum, paleas, fabalia, ac frondes iligneas quernasque e segete vellito. Ebulum, Cicutam, & circum salicta herbam auctam Uluamque ea substernito ovibus, frondemque putridam. Ebulum itaque a superioribus sejungitur.* Sed quid vellito? Non dabis fuisse *evchito* vel *vehito* nempe in villam? *Ea* quoque præstat quod multa complectitur, quam *eam*. Nec *frondemque* negligere, quo ab Ebulo, Cicuta, atque herba inter salices nata planius eandem separarem. Nec *maetam* depromptum ab optimo libro pro *altam* inhonorem prætermitterem; inflectitur enim a *maeto* id est *augeo*, quo offensi librarii modo in *altam*, modo in *auctam* mutarunt, significationem servantes, non verbum.

Et quoniam de obsoletis scribimus, ponderemus, cur *saucta* non *salicta*, & *salucem* vel *saucem* non *salicem*, ut a Politiano & Victorio animadversum est, in probatissimo libro scribantur. Equidem *salix* ab ea vocata videtur, quam Arcades, ut refert Theophrastus, *ελίνα* vocant, ε in α (qua litera Dores & Peloponnesii qui Italiam & Siciliam incoluerunt, auctore Thucydide, frequentius utebantur) converso. Quod a Latinis, *f* pro aspiratione posita, dictum est *salix*. Alia etiam vocabuli origo derivatur ab *ἀλωμυ* (a quo *άλσ* ducunt, & fortasse *saltus*) atque *ών*; salix enim citissime crescit; ideo veteri more *salux*, *salucem* & *saucem* (unde Hispani *sauces*, & Galli *saule*) ac *salucta*, vel, dempto *l*, *saucta*.

Ad stercoreis genus refert etiam Cato, quæ, expresso oleo, sepon-

nuntur. *Partem, inquit, de nucleis succernito, & in lacum conjicito, eo aquam addito, permisceto rutro bene, inde lutum circa oleas ablaqueatas addito. Non pœnitet me coniecisse: fraccem de nucleis succernito; fraces enim ac nuclei, confecto oleo, relinquuntur. Ideo, secretis nucleis, quos per segetem spargi vetat Cato, & comburi vult, quid remanet præter fraces? Præterea si lutum quod ea ratione qua jubet Cato, subigitur, lætas Oleas facit, cur pars secernenda? Expedi totos adhibere, atque eluere, fraccemque omnem in lutum cogere, & ad Oleas ferre.*

Rei stercorariæ immiscentur, (Catonisne manu, an interpretum iudicatum relinquam) hæc: *Per hiemem lucubratione hæc facito: ridicas & palos quos pridie in tecto posueris, siccos dolato, faculas facito. Quoties peccatum in isto sico, unde sictos quod in siccos depravant! Id quo melius cognoscas, teque omni dubitatione exsolvam, quæ de eadem lucubratione commentatur Columella, huc tibi exscribam: palos una opera cædere, & expunctatos acuere centum numero potest. Ridicas autem quernas sive oleagineas findere, & dedolatas utraque parte exacue-re numero sexaginta.*

Regrediamur ad stercorationem: *stercus egerito nisi intermestri lunaque dimidiata, tum ne tangas. Materiam quam effodias. Si stercus neque intermestrua luna, neque dimidiata tangendum est, plenilunium superest, quo tempore inter rei rusticæ peritos convenit non esse egerendum. Idemque Cato pratis fimo lætandis cap. XXIX. & L. interlunium definit: Columella autem & Palladius pratis crescentem lunam, segetibus vero stercorandis decrescensentem utiliorem statuunt, quibus Plinius assentitur dicens: *stercus nisi decrescensente luna ne tangito: maxime intermestrua dimidiataque stercorato. Idem tamen alibi dum Catoniana commendat, confusa & interpolata reponit: nisi intermestrua luna atque dimidiata ne tangas materiem. Tunc ne effodias aut præcidas abs terra. Diebus quatuor proximis quibus luna plena fuerit, optime eximetur. Quæ tamen suam habent utilitatem. Itaque Catoniana digerenda esse paulo diligentius concedes. Stercus egerito nisi intermestri lunaque dimidiata. Tum ne tangas materiem quam effodias, aut præcidas abs terra. Diebus IV. proximis quibus luna plena fuerit, optime eximetur. Et quamquam intervallum a plenilunio dissimile sit, illud melius quo brevius; post enim a plenilunio dies VII. luna iterum dimidiata erit, quod tempus prohibet Cato. Ideoque, dum cap. XXXI. effodiendam materiam jubet decrescensente luna, id post IV. a pleno orbe dies faciendum accipito.**

Sejungitur ab hoc capite de quo loquimur , appendicula , quæ absolute putationi commodius infereretur : *De vinea & arboribus putatis sarmenta degere* , & *fiscinam facere* nempe oportet . Politianus , ut Florentia certior fio , ex probato libro *fascinam* , non *fiscinam* , ut nos vernacula lingua *fascina* eandem rem significantes retinemus , deprompsit . Etenim , ut tibi paulo ante infufurrabam , plura a vetustissimis Latinis incultis in vulgum propagata sunt , quam a politioribus . *Fascina* autem a *fisce* videtur . Hæc scribenti cum somnus mihi obreperet , ne prolixiori epistola te quoque somniculosum ingratis reddam , finem statuatam . Pancratice atque athleticè ut valeas , diligenter cura .

D. Patavio VIII. Id. Jan. CIO IOCC XXXII.

E P I S T O L A V .

Emendatur M. Cato a capite XXXIIX. in caput LXXIV.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

A M I C O S U O S . D .

EX tuis literis idibus datis & diligentiam tuam in legendo nostra , & prudentiam in rescribendo simul cognovi . De Plinio recte mones . Equidem uti circumspecto iudicio debent , qui ex Plinio Catonem , Varronem , aliosque auctores emendandos suscipiunt : ne , si plura , aut pauciora in his quam in illo invenerint , continuo alterum ex altero resarciant & confundant . Quod non animadvertentes lapsi sunt multi , & quotidie imprudenter labuntur . De libris , ut mandas , cras videbo ; hodie enim pluvia negat ; idcirco totus (a nemine , ut spero , interpellatus) Catoni vacabo .

Verum unde exordiar ? A fornace puto , quam Cato capite xxxiix. describit . In hoc itaque , ut ab antiquis exemplaribus accepi , scriptum est : *facito fortax totam fornacem infimam complectatur* . Si , quid *fortax* esset , docerent Catoniani interpretes , a te non sciscitarer . Certe *φόρτις* apud Græcos *bajulum* significat a *φόρτις* , unde , abjecta aspiratione , Latini sumunt *porto* , *porticus* , *porta* , quod onus sustineant . Propterea ratus sum *fortax* esse idem ac *fornix* , quod puto ab eodem *φόρτις* ac *νιάω* ; quippe pondus superat , nec cedit unquam . Sic *fortax* in ima fornace fornix qui totus lapidibus constipatur . *Fornax* etiam fortasse a *φόρτις* ac *νιάω* *νιάω* (premo) interpolatum . Tu quid censeas , fac

diligentissime rescribas; te enim in Græcia pro centum millibus habeo. De hoc capite nihil aliud haberem, quod scriberem, nisi extrema ad Plinium, a quo Catoniana adducuntur, me revocarent. Etenim Cato, nequid comparandæ rei aptum prætermitteret, commemorata fornace calcaria, in quam ligna quæ usui supersunt, comburuntur, quid de hac materia, deficientibus faxis, & fornacem facere prohibentibus, fieri oporteret, subjecit dicens: *virgas & sarmenta quæ tibi usoni supererunt, in segete comburito. Ubi eas combusseris, ibi papaver serito. Quæ Plinius ut retulit, addidit: ibi papaver serito silvestre, quod in miro usu est melle decoctum ad faucium remedia, visque somnifera etiam sativo.* Quæ cui tribuemus? Catoni, an Plinio? Neutri credo; quod Cato de sativo scribit, cujus semen inter condimenta erat. Neque etiam tam excors fuisset, ut silvestre sereret, quod per totam Italiam, nullo cogente, in arvis subit. Igitur Plinio id dabimus? Scilicet qui lib. XIX. (nam illa lib. XVII. extant) de papavere silvestri sive erratico loquitur, & de papaveris medicina se deinceps significat locuturum. Quod lib. XX. præstitit, ubi dum multa colligit, ista remedia prætermittit. Quid ergo superest, cedo, nisi ignava interpretum turba, cui addita remittamus? Verum enimvero ne frustra in Catone te sim moratus, accipe quod inter germana inficitur macula *papaver*; scribendum enim *papaverem*, ut antiquitas efferebat, quod in Plinii codice apud Joannem Baptistam Reccanatum patricium Venetum, literisque ornatissimum vidi. In Plinii similiter lib. XX. inter papaveris remedia hanc scripturam non probo: *e nigro papavere sapor gignitur, scapo inciso*; potius enim *liquor* quam *sapor*, ut lib. XXIX. *alterum genus est papaveris nigrum, cujus scapo inciso lacteus succus excipitur.* Manat autem quod *Opium* vocant.

Hoc in transitu tibi commemorato, in viam redeo. Caput XXXIX. ea recenset quæ pluviis diebus in villa fieri oporteat, ceu: *dolia plumbo vincito, vel materia quærnea viri sicca alligato.* Quid istud *viri sicca*? *Viti sicca* scilicet, quod etiam editum est. Sed quis *Viti sicca* dolia unquam alligaverit? *Vitio* facile occurritur scribendo: *vel ridicia*; *ridicis* enim *dolia* revinci nemo non ignorat.

Transit deinde Cato ad ea quæ verno tempore opportune fiunt, ea que per capita XL., & XLI. dispersunt. Auspicatur hoc exemplo: *Per ver hæc fieri oportet: sulcos & scrobes fieri seminariis, vitariis locum verti, vites propagari: in locis crassis & humectis Ulmos, Ficos, poma, Oleas fieri oportet.* Quibus Plinius non paria rependit: *Cato*, ait, *verna opera sic definit: scrobes fieri, seminaria propagari in locis crassis*

Et humidis Ulmos , Ficos , poma , Oleas . Quæ dum diligentius attendo , minus despicio , quam cæteri ; quippe in compendium redacta video . Qui scrobes dicit , & sulcos comprehendit ; quia sulci oblongæ scrobes : item qui Vites propagat , & vitiaria facit . Quare Vites tantum , ac feri deesse crediderim , si hoc modo ordinentur : scrobes fieri , Vites propagari , in locis crassis Et humidis Ulmos , Ficos , poma , Oleas feri . Ex eodem Plinio contra possumus quædam quæ ad insitum muniendum pertinent , in Catone reponere ; affert enim ab eodem auctore : mirum quod non contentus insitum munisse , ut dictum est , Et cæspite ab imbre frigoribusque protexisse , ac mollibus bifidorum vininum fascibus , lingua bubula (herbe id genus) insuper obtegi jubet . In Catone de cæspite quo nonnulli in muniendis insitionibus hac etiam ætate utuntur , nihil , ut vides : Salicem Græcam amplius circumligato , luto dempsto stirpem oblinito digitos crassos III. Insuper lingua bubula obtegit . Fallor : cur nihil dico ? Reliquias videre visus sum , dum illa digitos crassos IIII. confidero . Ad quid enim referendum crassos ? Num ad digitos ? Quot gerimus crassos præter pollicem , quem suo nomine Cato indicat ? Reliqui qui longiores , nonne primores ab eodem dicuntur ? Id itaque crassos ad cæspitem pertinebit , si in crassum , ut prodiit apud Jenfonium , & Juntas (quod in utroque Florentino codice reperitur) restituamus . Verum cur illud Plinii prætermitto : herbe id genus ? Cui ineptissimi librarii adnotatio non videtur ? Quantulum enim primo vere quo insitiones fiunt , Buglossi folium , præterea quam tenerum & succosum , quæ insitum respuit ? Ideo opinor linguam vel ex veteri corio vel de morticinæ pecudis pelle ad bovis linguæ similitudinem vocari . Hæc in extremo capite iterum occurrit : eam linguam insuper librum alligato . Cum extrema superimponatur lingua , libro ad insitum firmanda est , ut capite proximo : medullam cum medulla libro colligato ; quare libro non librum .

Quoniam vero instituti nostri est , dum Catoni pro nostra virili consulimus , Plinium inter fordes non deserere , afferam ex cap. xli. Catoniana ista : Pirorum ac malorum insitio per ver , Et per solstitium diebus quinquaginta , Et per vindemiam : quibus in Plinio geminam maculam detergebo , a quo hæc : Inferi autem præcipit Pira ac mala per ver , Et post solstitium diebus quinquaginta post vindemiam . In quæ quod vitium repleverit , statim apparet ; utrumque enim post in per mutandum , ac posteriori particulam Et præponendam ; quod , non confecta , aut peracta vindemia , insitiones tantum fiunt , sed & ante ; idcirco Varro circiter solstitium multa inferi docet .

Non

Non vitio, sed obscuritate laborant, quæ de tertio insitionis genere commentatus est; propterea alia sunt ex præcis editionibus, alia ex recentibus. Ex illis: *medias Vitis vinculis in terram defigito*, quæ in Medicæ quoque codice, & in Cæsenate, extrema litera tantum de *medias* omiſſa, ſervantur. Ab Aldo vero & Aldinis: *Vitique vinculis alligato, medias in terram defigito*. Quibus ex Creſcentio ſubnectam hæc: *mediam Vitem vinculis in terram defigito*. Ex his quæ tenenda, exploratum habebimus, ſi duas eſſe Vites quæ ad inſitionem conveniunt, confideremus: alteram quæ inſeritur, alteram quæ palmites inſerendæ miniſtrat. Ideoque dum alterius ſarmentum ad alterius foramina perducitur, inque ea aptatur, ut capita ad inſitum conſtent, ac maneat immobilia, utraque Vitis media vinculis firmanda eſt, aggeſtaque terra pondere ſtabilienda. Quare optima prima; inania ac fiſta Aldina. Non tamen diſſimulare debemus, nonnunquam arboratores, cum Vites eo intervallo diſtant, ut extrema flagella ad inſerenda foramina non pertineant, reciſis furculis inſerere ſolitos, quod etiam Columella ſecundo loco tradit. Opinabitur itaque quis hanc potius inſerendi rationem a Catone propoſitam, qualem exſcripſit Creſcentius, quam illam; eandemque eſſe Vitem quæ inſeritur, ac media vinculis humoque firmatur. Quod diſcernere modici iudicii eſt; ſiquidem Cato furculos *inſectos*, quos interpretari alio modo non poſſumus, quam a matre non reciſos, in terebratione adhibet, eoſdemque *binos pedes longos*, qui multo breviores in altero modo, in quo etiam ſupra terebrationem ſtirps reſecatur, ut totus truncus inſitum alat atque educat. Quod pro ſua diligentia addidiſſet Cato, ſi hoc quam illud inſerendi genus, aut expertus eſſet, aut probaſſet.

Ab iis inſitionibus quæ per furculos fiunt, pergit Cato capite XLII. ad illas quæ per gemmas, emplaſtrationemque appellant. *Ficos*, ait, & *Oleas altero modo* (nempe *inſerito* quod a primis editis repetendum) *quod genus aut Ficum aut Oleam eſſe voles, inde librum ſcalpro eximito, alterum librum cum gemma de eo Fico, quod genus eſſe voles, eximito*. Ex quibus illa prima: *eſſe voles*, niſi aliqua particula negativa enuncientur, nullus optimus ſenſus inde elicitur; quin præclara ſententia corrumpitur, evertiturque. Quod enim inſeritur, improbamus, & tale eſſe nolumus, arborem ſilveſtrem nolumus eſſe ſilveſtrem, atque inſecundam, Caprificum Caprificum, Oleaſtrum Oleaſtrum: ideo ex his liber eximitur, ut felicioris generis emplaſtra aptemus. Itaque totum hunc locum (nam & male interpungitur) noſtris conjecturis explanatum ſic habeto: *Ficos & Oleas altero modo inſerito. Quod genus aut Ficum, aut Oleam eſſe voles, inde librum ſcalpro eximito, alterum librum*
cum

cum gemma de eo fico quod genus esse voles, eximito.

Quæ de infitionibus dicenda erant, cum capite XLII. absolvisset Cato, sulcos & scrobes quæ generatim cap. xl. finiverat, cap. XLII. diligentius per partes executus est, primum sulcis quos derivandæ aquæ gratia in scrobes aperiunt, demensis, deinde ipsis scrobibus. *Sulcos*, inquit, *si locus aquosus erit, alveatos esse oportet, latos summos pedes III., altos pedes IV. Infimum latum pedem unum, & palmum. Eos lapide consternito; si lapis non erit, perticis saligneis viridibus controversis collatis consternito; si pertica non erit, sarmentis colligatis.* Quæ dum in Catone legas, nihil quæres amplius: eadem si ad Plinium referas, habebis quod in utroque desideres. De mensuris itaque, ut in antiquis Plinii editionibus invenio (posteriores enim fuco obliniuntur) primum videamus: *Cato si locus aquosus sit, inquit, latas pedes ternos in faucibus, imisque palmum & pedem, altitudine quatuor pedum.* Quod *infimum latum* dicit Cato, Plinius *imas* (nam ita legendum, scrobes nimirum) reddit. Subiicit deinde: *cas lapide consterni: aut si non sit, perticis salignis viridibus. Si neque ex sint, sarmentis, ita ut in altitudinem semipedem trabantur.* Jam cernis extrema cum Catonis extremis non convenire. Quid igitur illud *controversis collatis*, quorum primum in optimo libro scribitur *controversis*? Si conjecturis indulgere sinis, cum extrema litera *s* in *controversis* vacet, eademque in illo codice major cæteris fiat, sejuncta *semis* indicabit, & prima in *collatis*, cujus vim & significationem illud *controversis* retinet, *p.* nempe: *controversis s. p. elatis consternito.* Quibus compositis, uterque auctor sibi constat, & cum altero idem clarior evadit.

Paratis scrobibus, protinus ad ferendum, propagandumque Cato transitum fecisset, nisi putandi oliveti, ut taleæ prius cæderentur, prævertisset cura. Quapropter de Oleæ putatione nonnulla cap. XLIV. præmittit. Et primum determinat intervallum dierum lx., quo circumscribitur putatio, xv. ante æquinoctium vernum, xlv. ab eo ad Vergiliarum matutinum exortum. Quod restitues Plinio, cui dies v. dempsit vetustas. Deinde putandi præcepta pro loci conditione tradit. *Qua locus*, inquit, *recte ferax erit, quæ arida erunt, & siquid ventus interfregerit, eo omnia eximito: qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoque, bene enodato, stirpesque leves fucito.* Idcirco in solo feraci & læto arida tantum ac fracta demenda, ne largius cædendo detrahatur fructus: in minus feraci putationi indulgendum, demendumque plus; quod ad multos ramos exilitas soli alimentum ferre non possit. Quid igitur opus inter putandum aratione? Potius *artatoque* quam *aratoque*, aut Jensonia-

sonianum *aratroque*: quod est, falce cohibeto, ne rami latius expandantur, quo melius in paucioribus ramis fructus alantur, ac grandescere valeant. Id si dabis, & Plinium qui eodem vitio laborat, ad Catonis sententiam depurgato.

Post oliveti putationem, talearum satum capite xlv. aggressus Cato, *taleas*, ait, *oleagineas, quas in scrobe satureus eris, tripedaneas decidito, diligenterque tractato ne liber laboreet. Cum dolabis, aut secabis, quas in seminario satureus eris, pedalis facito.* Quæ alio modo esse separanda tum res ipsa ostendit, tum Plinius confirmat. *Taleas ——— laboreet, cum dolabis, aut sicabis. Quas in seminario.*

Amputatis taleis, atque ad ferendum curatis, subit terræ in qua deponendæ erunt, animadversio, & molitio. *Locus bipalio subactus fiet, beneque terra tenera fiet, beneque glutus fiet.* Ut primum certior factus sum, in Politiani libro esse *glittus* & *glittus* pro *glutus*, statim intellexi, cur de Plinio dempta illa fuerint: *beneque terra tenera fiet*; quod idem, quod *glutus*, significant. Sed malo *glittus* a *glisco*: ut enim a *creresco*, a *nosco* notus, ab *ascisco* ascitus, a *descisco* descitus, ita a *glisco* *glittus*, nempe pinguis a *γλισχος*. Oportet igitur, ut terra ubi semina oleaginea deponimus, bene subacta sit, tenera, ac pinguis. Id capite proximo planius docetur: *seminarium ad hunc modum facito: locum quam optimum, & apertissimum, & stercorosissimum poteris.* Porro cum *glittus* obsoletum esset, & obscurum, in *glutus* immutarunt, quod erat forma simillimum, non animadvertendo idem esse *glutum* ac bene subactum, & tenerum; quam terræ conditionem jam indicaverat Cato. Hinc factum, ut qui Plinio falcem admoverunt, cum bis eadem posita viderent, alterum substulerint, relicto altero quod magis Catonianum videbatur.

Palo prius locum ne feceris quo taleam demittas. Visum est mihi superioribus annis illud *ne* vel abundare, vel de *si* depravatam; quoniam principes Catonis editiones, & recentiores Plinii carebant. Verum quæ jubeat Cato, ad examen postea solertius revocatis, in aliam sententiam traductus sum, præsertim cum in antiquis Plinii libris *ne* inferatur. Si enim palo locus taleæ parandus esset; neque malleoli neque mateolæ mentionem fecisset Cato; præterea capite insequente, ubi eadem repetit, de pali item fovea quid commemorasset. His igitur posthabitis, alia potiora consideremus.

Quæ connectuntur, duplici scriptura signata adverto; prisca: *si ita severis, utilis fiet talea, meliusque vivet*; recenti: *si ita severis, uti fiet talea, melius vivet.* Hæc autem a Victorio, cum in manu scriptis libris

libris legisset *utis stet talea*. Litera *f* vacans in *ui* quid deperditum indicat, fortasse *prius*, quod melius conicitur ex Politiano exscribente *urus*. Id erit: *uti prius stet talea, melius vivet*. Non ab simili modo præcipit Cato de ferenda Vite cap. xlix.: *eodemque modo vineam statuito, alligato, flexatoque uti fuerit*. Etenim ab omnibus agriculturæ scriptoribus præceptum habemus, oleaginea semina sic esse ponenda, ut iisdem cœli partibus, quibus in arbore steterant, obverferentur. Id Columella inculcat lib. V., id Palladius lib. III., quibus noster vates præcinerat:

*Quin etiam cœli regionem in cortice signant,
Ut quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Restituant.*

Cæterum in Plinio qui ista exscriperat, legitur tantum: *ita melius vivet*. Quod consultone ipse fecerit, an vetustatis incuria evenerit, prorsus me latet.

Verumtamen hæc contemnenda existimaveris, cum ad ea quæ in extremo capite ponuntur, oculos mentemque convertes: sunt enim, ut mea fert opinio, vitiolissima: *earque divaricato supra terram, ne plus IV. digitos transversos emineant, vel oculos serito*. Quid dicam de illis qui edunt, & probant: *gemma vel oculo servato*? Quorum auctoritas nos quoque in errorem rapuit: nunc respicientes aperte reiicimus, atque ut falsa improbamus. Ab antiquis itaque libris recedendum non est, ex quibus & mente percipio, & ratione comprehendo (quod usu similiter condidici) taleas vel supra terram paululum eminere, vel prorsus occultatas, terra superveniente, totas immergi. Cujus indicium cap. proximo facit auctor, ubi ita taleas deprimat, ut vix de terra cernantur. Qua de causa signum propter taleam relinquendum monet. Totas quoque dum serit, immergit Columella, & quatuor digitos alte ut terra superveniat, jubet, binis indicibus, ne a fossore lædantur taleæ, hinc inde depaëtis. Quibus probe cognitis, *oculos in occultas verso, omnia in pristinum sensum regeruntur: si in scrobibus aut sulcis seres, ternas taleas ponito, earque divaricato. Supra terram ne plus IV. digitos transversos emineant, vel occultas serito*. Eadem Plinio conveniunt. Nam in taleis nullæ gemmæ vel oculi apparent, quippe cortice latent. Nulla propterea gemmarum cura, verum corticis, quem diligenter custodiri vult Cato.

De capite xlv1. nihil esset, quod tibi mitterem, si editores officio recte fungerentur. Crebroque *serito*. *Si voles cito semina crescant, ad eundem modum alia semina serito*. Ut semina cito adolescant, & confir-

mentur, eodem modo alia semina ferenda sunt? Quid inconsultius garriri potest? Interpungamus itaque alia ratione: *crebroque sarito, si voles cito semina crescant. Ad eundem modum alia semina serito.*

Ab absoluto Oleæ seminario, subnectitur capite XLVI. vitiarium; quod eodem modo fieri & coli debet, quo oleagineum. Hunc ordinem a Catone servatum credo. Nunc tamen quædam de Arundine interponunt, quibus cognata & connexa quondam dissociantur, ac divelluntur: *Arundinem sic serito, ternos pedes oculos disponito.* Tenco, inquires; nam capite VI. id abunde præceptum est. Accipe reliqua: *Vitiarium eodem modo facito.* Eodemne quo arundinetum? In locis ergo humectis, & circum ripas vitiarium statuemus. Quid sequatur, vides. Cum itaque in alia terra malleoli, in alia Arundinum oculi pangantur, vitiarium in eodem solo, atque eadem ratione qua oleagineum seminarium parandum mandaverat Cato, constituere oportet; ideoque inter vitiarium Oleæque seminarium quicquam olim non interponebatur, sed nulla intercapedine, Oleæ ac Vitis feminaria proxima erant, atque inter se conjuncta. Quod igitur de Arundine insertum est, alia opera factum est, non Catonis.

Confunduntur deinde ista, dum ita scribunt, & interpungunt: *Ubi trima erit, eximito, si pecus pascetur. Ubi Vitem serere voles, ter prius refecato, quam ad arborem ponas.* Ubi Vitem saturus es, si pecus in ea loca inigitur, altius, inquit, educandæ sunt Vites, quo minus a pecore carpantur. Itaque: *ubi trima erit, eximito. Si pecus pascetur, ubi Vitem serere voles, ter prius refecato, quam ad arborem ponas.*

Jam ad illa pergamus quæ in caput XLIX. recipiunt. Primum perpendere expedit: *porcas pedes quinos latas facito.* Quæ cum iis quæ capite CLI. eadem de re similique cultu narrantur, si conferamus, de porcæ modo dubitabimus; ibi enim aræ ad pedes IV. contrahuntur. Quod potius censendum; nam porca IV. pedes lata herbas evellenti ab utroque latere facilius paret. Hinc etiam intelligere possumus per notas scripsisse Catonem; quia expeditius erratur ex IV. in V., quam ex quatuor in quinos.

Alterum de quo ambigi potest, statim subscribam: *Furcas circum offigito, eo perticas intendito, eo sarmenta aut crates ficarias imponito quæ frigus defendant & solem. Uti subtus homo ambulare possit, facito.* Plura pono, non quo plura improbem, verum quo facilius totam rem cognoscere possis. Unum requiro quod Plinius qui de istis lib. XVII. commentatus est, apertissime ostendit. Cato, ait, *& furcis crates imponi jubet, altitudine hominis ad solem recipiendum: atque integri culmo ad frigora arcenda.* Quare in Catone invenerat: *quæ frigus defendant, & solem*

solem recipiant . Quod perspicuum erit cogitanti , cum tegmina ita atollantur , ut *subtus homo ambulare possit* , solem , qui per ver quo Cupressi feruntur , obliquus fertur , facile admitti .

In capite XLIX. vix quod nos moraretur , occurrebat . Hoc tamen a te perpendi volui : *ita uti fuerit ,posito in scrobe , aut sulco* , quod ex Plinio deiampsum videtur , ubi id vitium residit ; nam numero multitudinis ediderunt primi editores : *ita uti fuerint* : Quod ad radices spectat ; quandoquidem de Vite subiiciuntur illa : *eodem modo vineam statuito , alligato , flexatoque uti fuerit* . Summam item Catonis diligentiam prudentiamque simul in his quæ præcedunt , suspice : *ex radicibus bene effodito , usque radices persequitor* ; non enim recidendæ bipalio , sed circumdique consecrandæ ad extrema . Non dissimilia præcipit cap. LXI. *cætera cultura est multum ferere , & diligenter eximere semina , & per tempus , radices quam plurimas cum terra ferre* . Quamquam ex illis usque radices persequitor vel Plinius posthabuit , omnia in compendium redigens , vel Plinio ævum subduxit , atque extinxit .

Capiti L. ubi multa miscentur verno peragenda , subnectitur hæc clausula : *hoc facito antequam vineam fodere incipias* , quam etiam Plinius in librum XVIII. recepit , dissimili tamen sententia : *hec antequam vinea florere incipiat* . Utra melior sit , paucis considerandum . Finit , commemoratis operibus vernis , Cato tempus , antequam vinea foditur ; foditur autem a putatione , ut capite XXXIII. præscribit . Id jubet etiam Columella rationem insuper afferens dictis ; *nam , si palmis incipientibus , progerminantibusque fossorem immiseris , magnam partem vindemiæ decusseris* . Vertitur itaque vinea nondum germinans . Cur igitur fossionem in florentem ferme Vitam , nimirum in matutinum Vergiliarum exortum distulit Plinius ? Sed quid Plinium culpamus ? Culpandi qui tot aliis vitiis Plinium deturpant vel præter modum audaces interpretes , vel imperiti librarii .

Seponitur ab hoc capite appendix , quam hoc tempore prætervolabo : ea utar cum ad caput CLI. ventum erit . De radicatis feminibus quæ capite LI. , & LII. commemorantur , volo nunc quædam a te perspicere , & primum de mergis : *Ab arbore abs terra pulli qui nascentur , eos in terram deprimito , extollitoque priorem partem uti radicem capiat* . Hoc extremum retinendum ne sit , an in *capiant* mutandum , videto ; pulli enim iidemque stolones qui in mergum curvantur , humoque cooperiuntur , radicem capere debent , non pars eorum superior quæ sursum extra terram in germinationem attollitur . Haud alia capite CXXXIII. , ubi de eadem cultura præcipitur , repetuntur .

Quæ igitur circa arborem sine radice profiliunt, ita curari oportet; & radices elicere. Quoniam autem multa radicata gignuntur, neque tali opera indigent, quin protinus ferenda sunt, atque in ordinem digerenda, pleraque eorum Cato numerat, ceu *Ficum*, *Oleam*, *malum Punicum*, *Cotoneum*, *aliaque omnia mala*, *Laurum*, *Myrtum*, *noces Prænestinas*, *Platanum*. Quæ iterantur capite cxxxiiii., a quo Plinius. His etiam in utroque auctore adiicitur *Prunus*, quæ hic filetur. Constat tamen ex eodem Plinio Pruna omnia post Catonem cepisse: quia etiam ipse Plinius mirabatur, nullam Pruni silvestris quæ ubique nasceretur, mentionem habitam a Catone. Prunus igitur ad Catonem non pertinet. Quid vero de *Platano* scribam? Inter stirpes fructu nobiles misceri Platanum perito agricolæ non consentit. Adde inter eas quoque quæ densa silva ab radice pullulant; Platanus enim simplici caudice surgit, neque stolones ab radice, neque furculos ad caput emittit. Adde Plinium, qui de Platano quo tempore primum Italiæ innotuerit, diligentissime inquisivit, nihil de Catone addidisse, quod non prætermisisset propter arboris dignitatem. Inferiore itaque tempore celebrari cepit ac nobilis evasit, quo veluti peregrina inventuque rara, & cultu non probata, vino, ut melius adolesceret, irrigabatur. Jam vero Horatius non cecinit?

*Jam pauca aratro jügera regiæ
Moles relinquunt, undique laxius
Extentæ visentur Lucrino
Stagna lacu, Platanusque cælebs.*

*Evincet Ulmos tum violaria &
Myrtus, & omnis copia narium
Spargent olivetis odorem
Fertilibus domino priori.
Tum spissa ramis laurea fervidos
Excludet ictus. Non ita Romuli
Præscriptum, & intonsi Catonis
Auspiciis, veterumque norma.*

At Cato & violaria, & Myrtum, & Laurum ferenda jubet? Sane propter utilitatem, & Cupressum simul, ut plantæ vel pro ridicis ferantur, vel cum ære permutentur. Platanus autem quid præstat præter umbram? Non enim ut veneat, sed ut feratur in fundo, eximitur, & propagatur.

Prætervehar hinc ad caput lvi. quod incipit: *Familie cibaria. Qui opus facient per hiemem.* In quibus argumentum a reliquis separamus.

Verum

Verum quid sibi volunt Græca nomina in Catoniana familia : *Vilico* , *vilicæ* , *epistatæ* , *opilioni* ? Villici sive villicæ expositionem esse *epistatæ* puto quondam in libri ora adnotatam ; quod præter villicum & villicam in familiæ censu præfectos alios non attulit Cato . Adjungitur *opilio* cui item panis detrahitur ; quia ut villicus & villica , opus in agro non facit . Etenim pro uniuscujusque labore augetur , vel diminuitur modus .

De capitum LVII. & LVIII. indicibus eadem habeatur ratio , ac de capite LVI. *Vinum familiæ . Ubi vindemia facta erit . Pulmentarium familiæ . Oleæ caducæ quam plurimum condito .* Necnon cap. LIX. *Vestimenta familiæ . Tunicam p. III. S. nempe dato .* Item cap. LX. *Bubus cibarii annua . In juga singula lupini modios CXX. .* In quo hoc amplius : *Ocinum , fabæ modios XX. , viciæ modios XXX. Præterea granatui videto uti fatis viciæ seras .* Tria pabuli genera describit Cato , quæ sicca & recondita dantur , Lupini , glandis , fœni : duo quæ viridia , sive quæ in viride pabulum secantur , ut Fabæ ac Viciæ . In ocinum itaque Fabæ modios XX. , Viciæ modios XXX. necessarios esse suadet ; præterea curandum ut fatis Viciæ pabularis feratur . Quoniam quidem ocinum ex Faba & Vicia mista constat , ex hac mistura orta est barbara declaratio *granatui* , qua quid esset *ocinum* , nostris vocibus interpretabantur ; non enim ignoras *granata* vulgo farraginem atque ocinum dici ab immistis & confusis granis . Nam quod Turnebus opinabatur : *præterea granatui videto uti fatis viciæ seras* , indicari Viciam quæ semini progenerando jacitur , cur id de Lupino , cujus modii CXX. bubus in cibum dantur , non potius coniciebat ? Verumtamen , ut dixi , de *granatui* nunquam somniavit Cato . Scire etiam refert Politianum , cum Jensonianam editionem ad veterem codicem conferret , nihil adnotasse ; quippe Jensonius non *granatui* ediderat , sed *guatū* quod habitum est *generatim* , atque ita quondam excusum .

Quo perspecto , consentaneum est commemorare , de arandi disciplina quæ præcepta inter domesticarum rerum rationes interponantur . *Quid est* (inquit Cato cap. LXI.) *agrū bene colere ? bene arare . Quid secundum ? Arare . Tertio stercorare .* His diversa sunt quæ in Plinii lib. XVIIII. reperiuntur : *In arando magnopere servandum est Catonis oraculum . Quid est primum ? Agrū bene colere . Quid secundum ? Bene arare . Quid tertium ? Stercorare .* Quæ non perinde audio , ac vulgo fit ; quod vitiosa facile ostendam . *Quid est primum ?* Quanam in re ? Num in optimis , an in fordidis artibus ? Num in rustica re , an in alia atque alia ? Profecto in rustica : ergo bene colere agrum primum est

est in rusticatione : secundum , bene arare : tertium , stercoreare . Sed quid est bene arare , nisi agrum bene colere ? Item stercoreatio ubi fit , nisi in agro ? Non vides agrum bene colere non primum esse in agricultura , non secundum , non tertium , verum omnia ? Idem arationem complectitur , idem stercoreationem , idem arbusi vineæque cultum , idem prata purgare , silvas nutrire , seminare , putare ; ablaqueari , idem denique , ut paucis absolvam , quidquid in fundo recte & tempestive fit , agrum bene colere habetur . Scribendum itaque , ut in Catone : *Quid est primum agrum bene colere ? Bene arare . Quid secundum ? arare . Quid tertium ? Stercoreare .* Etenim a Catone de arandi diligentia hæc prodita sunt , non de agro bene colendo , cujus arandi ratio est pars , ut illa prima præposita a Plinio declarant : *in arando* . Jam non puto , te inficiaturum , illud *primum* sive i. non esse restituendum Catoni ; quod præcipuus agri cultus est , si bene aretur . Quin etiam per notas reliqua duo adnotarem ; quoniam *quid est secundum* , & *quid tertio* non consentiunt inter se .

Afferitur deinde bonæ & malæ arationis exemplum , quod adeo diversum & deformatum excudit Aldus , ut secutos editores qui tale retinuerunt , sine reprehensionis nota præterire non possim : *Qui oletum sæpissime & altissime miscebit , is tenuissimas radices exarabit : si male arabit , radices sursum adibunt , crassiores fient , & in radices vires oleæ abibunt* . Quare neque id sequendum existimavit Victorius , neque nos (quantumviscunque est nostri iudicii sensus) sequemur , sive quia de illis codicibus depromptum , qui multa fucata & ficta congerunt ; sive quia inane atque jejenum ; sive demum quia antiquis & probatis libris dissimile . Inducamus itaque vetera : *Qui oletum sæpissime , & altissimas radices exarabit* . Bene igitur ille arat qui olivetum sæpissime arat , & summas radices exarat atque extirpat . At Plinius etiam eo modo ? Quid ? Qui Catonem tot maculis infecerunt , a Plinio manum abstinuisse dicemus ? Quare credere licet ex depravato Catone depravatum Plinium , & contra . Quod etiam hac ætate in tanta literarum luce fieri videmus , dum quisque ad sua placita veteres libros detorquet & miscet .

Præcepta oliveti arandi disciplina , de agro frumentario apponit , ut , *cum , ares bene , & tempestivo ares* . Quibus restitui ex Politiano *tempestivo pro tempestive* , quale illud : *verno arare incipito* .

Postquam ea quæ ad sationem pertinere visa sunt , commentatus est Cato , subnectuntur duo de plaustris & funibus capitula a sua sede separata , & divulsa . Quibus perpendendis non immorabor . Inde ad co-

gen-

gendam oleam, oleumque faciendum divertitur Cato, quibus sex capita, hoc est lxiv., lxv., lxvi., lxvii., lxviii., lxix. attributa sunt. Ex his lxv. ita incipit: *servet diligenter cellam, & torcularium*. Quis servet? Ab indice, ex quo principium amputatum est, repetito: *Custodis, & capulatoris officia. Servet diligenter cellam*. Quæ quo facilius recipias ac libentius, primum edita hoc modo per Jenfonium scito. Reliquis fatis ab editoribus provisum est, ideo ad caput lxx. me conferam, ubi divinum, ut vocant, Salmasii ingenium mortalium inferrimos Catonem & Columellam redigit, nisi nimia isti divinitati nos homunculi occurramus.

De bovum medicina agere ibi instituit Cato, quæ per quatuor partes distrahitur. Si cum Catone incipiendum est, ab indice est incipiendum: *Bubus medicamentum. Si morbum metues*; si cum editoribus & interpretibus, ab illis: *si morbum metues, sanis dato*. Ideo cui medicinam facies, ignorabis, dum sanisne servis, an Ovibus vel Asinis dari oporteat, nescis. Sed attende de ipsa medicina: *Sanis dato salis micæ III., folia laurea III., Porri fibras III., Ulpici spicas III., Alii spicas III.* Quæ recte constituta, atque eruditorum consensu bene firmata, extiterunt nonnulli, qui, ut doctrinæ specie improvida hominum ingenia raperent, infirmarent. Horum antesignanus celebratur Salmasius, qui *spicas* in *sticas* mutat, & *tunicas* habet, affirmatque nihil posse ista emendatione verius excogitari. Quem secutus Joannes Georgius Grævius *sticam* similiter *tunicam* reddit, eandemque *vocem* (utar ipsius verbis) *Catoni a divino Salmasio restitutam* affirmat, ubi noster auctor de medicamento, quod bubus paratur, agit. Ad hos tertius accessit Vossius, & quos pro sua doctrina refellere poterat, auctoritate ac dictis confirmavit. Neque tale vitium inuississe Catoni contenti, ipsum Columellam in tonstrinam rapiunt, & derasis *spicis*, *sticam* circumdique infigunt. Apud istos itaque leges:

*Jam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaque infractis sticis, & olentia late
Ulpica.*

Et lib. xi. *Habet enim velut Allium plures coherentes sticas, eæque cum sint divisæ, liratim feri debent*. Hæc, propter quæ Salmasius divini nomen nactus est, quæso, pro tua sapientia mecum recognoscas. Etenim, ut mittamus carmina quæ aliquatenus possumus ad tunicas accommodare, illa: *eæque cum sint divisæ, liratim ferendæ*, quis de *sticis* nucleorumque involucris sanus accipiet? Tunicasne feremus? Quid illud Columellæ quoque: *spicæ Ulpici vel Allii (nam id quoque similiter confertur)*

vitur) disponendæ sunt: vel hoc: deinde cum ternas fibras emiserunt spice, farriantur? Membranas, credo, in porcarum pulvinis disponemus, farriemusque germinantes. Quid de Palladio? Si capitatum (Allium) facere volueris, ubi ceperit caulis prodire, proculca, succus revertetur ad spicas, videlicet ad tunicas, & capitatum fiet, crassioribus membranis. Quo quid potest dici ineptius, aut excogitari imprudentius? Verum quando insanire juvat, ne insanix veteres auctores damnentur, proferamus alia. De Gallinæ pituita hæc præcipit Columella: Si tamen pestis pervaserit, sunt qui spicas Allii tepido madefactas oleo faucibus ingerant. Quod remedium excerpens Palladius pro spicis Allium reponit. Non tunicas, non membranas sufficit. Allium terendum jubet, & ulcus eodem mundandum. Quid? Apicius dum condimenta parat, & unam spicam Allii purgatam teret, tunicas purgasse & trivisse, succumque inde expressisse putemus? Sed quo abeo? Ipse Cato capite proximo, dum eadem repetit, postridie, ait, caput Ulpici conterito cum hemina vini. Ubi stica? Ubi tunica? Caput, inquit, conterito, ipsas nimirum spicas, quibus caput coacervatur. Id dum memorat Columella, spicas pro capite reddit dicens; postero die spicas Ulpici vel Allii cum vino conteras. Et dubitabimus adhuc quin spicæ nuclei in Allio Ulpicoque vocentur, quod nomen ad id significandum noster quoque vernaculus mos usurpat? Spicarum nomine in Allio ab interitu vindicato, fibrarum etiam vocem ut explicem, inter necessaria esse video, quas tenuissimas Porri radículas, aut quid item credidisse Salmasius videtur. Scire ergo convenit Porri fibras apud Catonem esse folia; quoniam angusta & oblonga in gracilitatem producuntur. Quod nomen latius apud Latinos patuit; nam & Tritico & Adoreo cum primitus oriuntur, fibras non folia assignat Columella, necnon Lactucis hoc carmine:

Jam teneris frondens Lactucula fibris

Præterea (nequis fibras cum radiculis confundat, & misceat) idem Scriptor utrumque lib. xi. distinguit, dum Porri radículas omnes esse amputandas jubet, & fibrarum summas partes intondendas. Pluribus fortasse quam perspecta judicii tui summa ratio poscebat, circa hanc partem te sum moratus, reliqua in hoc capite brevitate compensabo.

Ibidem ubi ea commemoravi bovis remedia, sequitur: *Vitis albæ caules* III. *fabulos albos* III. De quibus Columella lib. vi. *Multi*, inquit, *caulibus vitis albæ, & valvulis erui bubus medentur*. Quod igitur Cato *fabulos* vocat, hic *valvulas*, nempe filiquarum putamina dicit: alterum *albos* fuisse *erui*, idque Catoni restituendum videtur. De

reliqua Boum medicina quam omnibus apertam & perspicuam video , nihil quæram amplius.

Accedunt pistoria opera , non tamen qualia mihi apud te hospitanti apponere soles . Ea in aliud tempus differam , ut tibi jejuno quo jucundius sapiant , exhibeam ; ex hac enim epistola fatietatis quantum potes , habebis . Vale .

D. Patavio VI. Cal. Febr. CIO IOCC XXXII.

E P I S T O L A VI.

Emendatur M. Cato a capite LXXIV. in caput CLVII.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Quidquid de gratiarum actione habuit M. Tullius vel ad senatum ab exilio redux , vel apud Julium Cæsarem pro Marcelli restitutione , ea omnia collegisti , & tibi comparasti , ut de libris , quos tibi curavi , gratum animum ostenderes . Videlicet tanti erat convenire librariorum , & tua pecunia rem conficere ? Mitte , quæso , has nugas , *quasi nunc non norimus nos inter nos* , & si quid tibi uti veniat , sine hujusmodi blandimentis manda . Sedulo pro meo modulo curabitur . Ex proximis meis literis , quas tibi redditas esse significas , quid me a Catone avocaverit , intellexisti . Væ homini inofficioso ! adhuc ejus ineptias ructo , nec percoquere valeo . Itaque in Catonis cellam me conferam , ut vel pulte Punica , vel favillo recreer , nauseamque depenam . Eo quoque te socium arcesso ; quoniam incommitata languescit voluptas . Sed satis joci sumus .

Ad caput lxxiv. Catonem vi. Cal. Febr. reliquimus , a quo in caput xci. ea docet , quæ coquus & pistor curant . Hæc sine dubio ad agriculturam non pertinent , ad patrisfamilix rationes tamen maxime conducunt , quandoquidem magis expedit ex domestico Lare apponere , quam a foro cupidinario mittere in villam . A pane de pisticio exorditur , de quo nihil expeto . Adjungitur libum . In hoc : *casei p. ii. bene disterat in mortario : ubi bene distriberit , farine siligineae libram , aut si voles tenerius esse , selibram similaginis solum eodem indito .* Ex quibus malo *disteras* , & *distribueris* , ut reliqua respondeant : *si voles ,*

indito, *permisceto*, *addito*, *facito*, *subdito*, *coquito*, quæ ad filium Catonis, ut tenes, referuntur.

Placentam quomodo facias, caput lxxvi. te docebit: ego quo vase coquas, indicabo. *Ubi depfueris*, *panno oleo uncto tangito*, & *circumtergeto*, *unguitoque ubi tracta erunt*. *Focum ubi coquas calefacito bene & textum*. Quæ sic distinguit: *unguitoque ubi tracta erunt*, *focum ubi coquas; calefacito* (ita in utroque codice Florentino) *bene & textum*. Prius enim textum calefacere oportet, focum nequaquam, sed unguine tangitur, ut bene combibat. Quare *focus* quod ad ignis sedem tantum circumferunt, apud veteres instrumentum etiam erat coquinarium, quorum utrunque in vernaculum usum nos assumpfimus, qui *focolare* & *locum ignis* vocamus, & vas in quo cibi affantur. Nam quid aliud indicant, quæ a Catone inferuntur? *tunc placentam imponito*, *texto caldo operito*, *pruna insuper*, & *circum operito*. Item: *aperito dum inspicias bis*, *aut ter: ubi cocta erit*, *eximito*. Et capite lxxv.: *In foco caldo sub textu coquito leviter?* Quid aliud in Apicio hæc de *offella aprugna*: *Ex oleo liquamina coquuntur*, & *mittitur in condimentum*. *Cum cocta fuerit*, *super adjicitur bis cum in foco sunt*, *conditura?* Jam vero Seneca in epistolis dum scribit *circa cœnationem coquorum tumultum esse*, *ipfos cum obsoniis focos transferentium*, quid aliud nisi vas, demonstrat? L. similiter Attius in Atrei tragœdia, ut refert Nonius, hoc carmine: *concoquit partem vapore*, *flammam tribuit verubus*, *lacerta in focos*, non aperte significat alia membra in aheno coxisse, alia in verubus, alia concidisse in focos, ut affarentur? Quibus tamen non *flammam*, verum *femen* convenire magis crediderim. Non ignoro eadem in diversum distrahi a Vossio, modo hæc reponente:

concoquit partem vapor

Flammæ, lacerta tribuit verubus in focos;

modo illa: *Concoquit partem vapore flammeo,*

Tribuit verubus lacerta.

Qui ita fluctuat animo, quod foci sensum non bene calleret. Veruntamen non illi præcinerat haud absimili carmine in *Thyeste* Seneca?

Hæc verubus hærent viscera, & lentis data

Stillant caminis: illa flammatus latex,

Querente aheno, jactat, impositas dapes

Transiluit ignis, inque crepitantes focos

Bis ter regeftus.

Hinc ex *foco*, quod vas amplum, deducuntur *foculi*, quos etiam Cato in rustico instrumento numerat, & Plautus in *Capt.*

Jubes

*Jubes an non jubes astitui aulas, patinas elui,
Lavidum atque epulas foveri foculis ferventibus.*

Idem in *Persa* :

*At edes jam ; nam intus ventris fumant focula.
Caleferi jusi reliquias*

A foci & foculorum usu orta verba *focillo* & *refocillo*. Porro a foculi forma vasa sive ærea sive fictilia vocantur *foculi*, in quibus ad arcendum frigus hiberno tempore prunæ asservantur. Ideo Mutius Scævola dextram accenso ad sacrificium foculo injecit, & Sibylla in foculo etiam, inspectante Tarquinio, libros combussit. Quoniam itaque quid esset *focus* & *foculus*, tenemus, opportunum est ad Catonem redire, atque ad placentam, cujus partem librariorum negligentia inustam indicabo.

Confecta placentam, ad focum ut coquat, regreditur Cato, & inquit: *ornatoque focum deinde premito temperatoque*. Ita accepit Jensonius atque edidit. Aldus deteriora hausit, nisi si peperit: *ornatoque focum de junipero, temperatoque*. Quænam sequar? Neutra; siquidem optimus & vetustissimus liber dissimilis, exscribente Politiano: *ornatoque focum de veprimo temperatoque*; referente autem Victorio: *deve primo*, quocum S. Reparatae codex consentit. At, inquires, numquid ista integra? Non ita insanio: tamen ut Catonianas reliquias agnosco & recipio. Certa tamen emendandi ratio non patet. Scribam tamen quid sentiam, quando tecum joculari licet. Id quidquid est, stomachari noli. Conjectio autem de fuisse *adepe* partem, e litera propter analogiam retenta, alterum *veprimo* sive *veprino* (quod ex Politiano etiam habeo) *verino*; nemo enim non novit focum, antequam offas placentasve imponant, adipe fuillo parari. Age experiamur num conjectura procedat: *ornatoque focum adepe verino, temperatoque*. Tum *placentam imponito, texto caldo operito, pruna insuper, & circum operito*. Omnia concurrunt, si recta intelligentia animadvertamus. Hoc amplius ex Victoriano *deve primo* conflare potest: *adepe primo*, tanquam præcipuo, velut qui primus liquefcit: vel *primo* de butyro accipiendum; quod inter adipem butyrum præstat.

Ab hoc scopulo & vadis vix emerfi, in aliud malum incidimus in spiram nempe quæ placentæ annectitur. De hac scriptum est: *inde tanquam vestim tractes, facito*. Ita composito in solo simplicibus completo bene arte. Quis Scyllam istam *simplicibus*, sive, ut excusum ab Jensonio, de *simplicibus* superare poterit? Equidem si quibus partibus conglutinatum fuerat, constaret, aliquid conjectando fortasse eruere possem. Sed quoniam

ita efformatum est, recisis quæ eminebant, membris, æquid pro auctoris dignitate non reparari, sed inveniri excogitarique potest? Quod minus obscurum videtur, compositum asserere ausim. Cedo, inquires, ex quibus? Scribamne quod mihi primum in mentem venit? Scribam profecto, quando optima esse audiui quæ prima obtulerit fortuna. Cogitanti itaque mihi ac diligentius perpendenti hoc unum occurrebat *simplificibus* cum *de* Jensoniano fuisse *restim plexibus*, nempe: *restim plexibus completo bene arte*. h. e. comprimito ne plicaturæ appareant, ut de sphaerita quam ad spiræ modum faciendam præcepit, loquitur: *sphaeras pugnum altas facito, eas in solo composito, densas eodem modo composito, atque spiram*. Verum dices quid *sphaeras*? Arbitror fuisse *speras*, aspiratione, ut mos ferebat, dempta, unde mox *spira*. Certe potius *spara*, a cuius similitudine *sparita*, quam *spira*.

Ad alia progrediamur, Scriblita, globis, Encyto posthabitis. Erneo autem ipsiusque capiti lxxx. restituum *facito*, quod in argumentum subductum est: *Erneum tanquam placentam facito. Eadem*.

Quatuor deinde capita transgressus, verba cap. lxxxvi. *indat, lavet, deterat, eluat, coquat, addat*, neque principio: *Graneam triticeam sic facito*, neque Catoniano modulo accommodata verterem in *indas, laves, deteras, eluas, coquas, addas*. Nec minus in capite proximo duo discrepantia *indat* atque *addat* adimerem, rescribendo *indas, addas*, sive *indito, addito*, ut *facito, purgato, exsiccato*, & alia in eodem loco. De capite similiter lxxxix., & de his *concludat, faciat, intinguat, indat, addat, consideret, farciat* quis ambigere poterit, dum etiam circumposita videt *farcito, dato, alito*? Quot enim sunt, quibus ista facienda edicuntur? Nonne unus, id est filius, quocum loquitur, & ad quem respicit Cato? Ideo ut prima & ultima tali personæ convenient, ita media ordinanda sunt. Illud vero subobscurum in fine: *ne plus aqua sita sret boram unam* sic accipies, ut horæ tantum spatium avibus bibendi potestatem facias.

De Palumbis caput insequens quædam subiicit scribenda. Et primum nemo tibi persuadeat hoc initium tanquam Catonianum: *Palumbum recentem ut prensus erit*. Ut multa a Catone exempta ad argumentum traduxerunt, ita huic capiti detractum fuisse verbum index ostendit. Reponamus igitur, diis bene juvantibus: *Palumbum recentem sic farcito. Uti prensus erit*, quod Jensonii exemplari confirmatur. Eodem modo de Gallinis Anseribusque farciendis supra habemus: *Gallinas & Anseres sic farcito*.

Deinde: *Postea Fabam fresam puram, & Far purum facito, & Fa-*
ba

ba tertia pars uti infervescat. Tum Far insipiat, puriter facito, & coquito bene. Quæ, si tantum dabis, alio modo digererem, pauculis immutatis: Postea Fabam fresam puram, & Far purum facito. Et Fabæ tertia pars ubi infervescat, tum Far insipias. Puriter facito, & coquito bene. Ubi Faba infervescit, tum Far iniicito.

Annectuntur hæc: *id ubi excoxeris, depfito bene*; quæ ab Aldo: alia sunt prima edita: *id ubi excufferis*; alia antiquissima ex Politiano: *id ubi exluseris*, L pro C posito. Nisi malimus, *exluseris* ab *eluo* apud priscos fortasse *exluo* simplicium vocum literis componendo servatis. Utrumque præstat quam Aldinum, quod frigidum, quale a deterrimo fonte.

Hæc fidentius scribebam. De his dubitanti similis agam: *Postea magis depfes, oleo tangito, depfitoque dum poteris facere turundas. Optarem depfito usque dum poteris, ceu alia Catoniana: usque dum impleveris: usque dum odorem malum dempferis. Nihil tamen, nisi te auctore, conlituam.*

De amurcæ utilitate & medicina a capite xci. in caput civ. præcepta ac laudes congerit Cato, quorum nonnulla feligam, atque illustrabo. Itaque in extremo capite xcv. in cunctis excusis libris sine ulla differentia habetur: *Convolvulus non nascetur. In optimo Victorii non nascabit, quod in margine vertitur in non nocebit. Per ea sane quæ affert Cato, ne Vitibus Convolvulus noceat, prohiberi quidem potest; ne nascatur, nullo modo. Idcirco non nocebit antiquius mihi erit; præfertim cum videam Catonem de Curculione eadem scribentem: curculio non nocebit: de tineis: si ita feceris, tinea non nocebunt: de ricinis: si hæc sic feceris, ricini non erunt molesti: de area amurca spargenda: neque formica nocebit. At enim, inquiet quis, nonne Plinius vulgata tuetur, dum lib. xviii. ex Catone prodidit: ita non fore convolvulum? Quid opus ex Plinio argumenta arcessere? Idem Cato non præposuit: Convolvulus in vinia ne fiet? Expleto Plinium: ita in vinea non fore convolvulum. Sed in qua vinea? Ubi nempe medicamentum addideris; non ubi medicinam non feceris. In agro igitur convolvulus nascetur, ad medicatam tamen vineam non advolabit, eique non nocebit, neque in ea erit.*

Et quoniam quasi casu in hunc Plinii locum incidimus, vitium capitis xciv. apud Catonem indicabo. Ut enim grossos Fici teneant, *cum ver appetet, terram adaggerato bene. A quibus prisca edita discrepant: cum ver apparet, terram adaggerato terram. Quid est ista terræ geminatio? Cur alterum in bene ab Aldo conversum? Numquid rei magis*

consentaneum non erat ex Plinio emendare: *terram adaggerato veterem*; quod veteri & requieta terra Ficus plurimum lætatur, non quacunque?

Vetusta similiter edita in capite C. mihi magis probantur: *Oleum sic in metretam novam inditurus eris. Amurca ita uti est cruda*, quam posteriora: *Oleum si in metretam novam inditurus eris*; nam illa consueta Catoni initii formula. Memoria quoque repeto me apud Crescentium lib. v. ubi multa a Catone exseribuntur, inter *colluito* & *agitato* invenisse medium *oppillato*, videlicet: *prius colluito, oppillato, agitatoque diu, uti bene conbibat*. Quod non omnino contempni.

Hactenus de amurca. De vino qua ratione ad potum, & qua ad medicinam condiatur a capite CIV. in caput CXVI. multa aggeruntur, & miscentur. Inter quæ capite CVI. aquæ marinæ concinnatio perscribitur, cujus usus in vini confectione late veteribus patebat. Tale autem capituli principium constituunt: *Aquæ marinæ quadrantal* I. Quibus male detracta sunt, quæ in indice legimus: *Aquæ marinæ concinnatio*. In eodem capite inveniuntur: *Biennium in sole finito positum esse*. Quod *biennium* nulla ratione defendi potest; ideo scribendum *biduum*. Itaque de vini Coi confectione: *ne plus quatrividuum in sole siveris*, ubi in vetustis libris iterum erratur, *quadriennium*, ut Victorius adnotat, scribentibus.

Insequens quoque caput sædus mutilatum jacet: *sapæ congios* VI. Absunt in indicem distracta plura: *Quo labra doliorum circumlinas, uti bene odorata sient, & nequid vitii in vinum accedat*. In hoc ipso extremo capite differunt inter se primi formis excusi libri, & manu exarati; illi: *siquidem plus voles aquæ marinæ concinnare, pro portione ea omnia facito*; hi: *siquis plus voles*. Fortasse: *siquid plus voles*.

Hæc breviter attigisse satis habui: ad caput cx. traductus ipsum qua ex indice, qua ex Catoniana regûla redintegro: *Odorem deteriore de mere vino si voles. Testam de tegula crassam puram calfacito in igni bene*. Capiti vero CXII. a primis editionibus *puta pro pura*, ut antiquiores maluerunt, repeterem, si vera quamvis inculta sunt eligenda.

Duo hinc capita expendam CXIV. nempe, & CXV., quæ ex Elleboro nigro qua ratione ad movendam alvum paratur vinum, docent, & eadem docent; ideo quis utrunque ab eodem auctore esse contenderit? Illi tamen deesse opinor *atri*, scilicet Ellebori, quod tam in appendice servatum est, quam in capite CXV. Præterea etiam Dioscorides atrum Elleborum circa Vitis radicem humari solitum, ut vinum ventrem deiciat, memoriæ mandavit. Retulit etiam in suos commentarios Plinius, vinum Elleboritem quo maxime modo ex Veratro nigro fieret, docuisse Catonem.

Postea

Postea in capite cxvii. *mutet*, *exprimat*, *coniiciat*, *addat*, *condat*, verterem in *mutes*, *exprimas*, *coniicias*, *addas*, *condas*; quid enim aliud exposcunt tum retenta semper semel instituta scribendi norma, tum quæ sequuntur: *voles*, *utitor*, *calcato*, *sumito*?

Cum multa sint quæ perturbatum hoc opus mihi persuadeant, tum illud in primis quod capite cxxiv. comprehenditur, maximum probationis momentum afferre mihi videtur. Quid enim inter vini condimenta Canum commemoratio? An quia hæ compositiones magis metuunt furem, quam reliqua quæ in villa reponuntur? Non de Bubus Ovibusque scripsit Cato, quibus custodes Canes melius apponerentur; non de rustica supellectile, & conditis fructibus fufius egit, quæ majorem custodiam requirebant, quam medicinæ? Nunquam etiam placentam vel libum parante Catone, in colinam Canes introierunt, ut eorum mentio fieret? Nihil istorum profecto aptum visum quibus Canes adiicerentur. Solæ vini compositiones inventæ, quæ contra coxendicum dolores parabantur. Perspicuum itaque est, ista neque a Catone, neque ab alio qui modo se esse hominem cognosceret, hoc pacto ordinata, verum quo casus rulerit, aggesta ac coacervata. Quis etiam Catoniana esse probaverit? In tanta enim rerum perturbatione aliquid extrinsecus ascitum credendum; siquidem si a Catone essent, non *sint* & *clausos* scriberetur, sed *sient* & *clufos*. Quid? Varro non abfamilia de Canibus prodit? Illa tamen ex Varronianis esse continuo non urgeo. Hoc tantum (quod facile concesseris) sive Catoniana sint, sive non, aliena in sede, ut multa alia, collocata esse affirmabo.

Omissis capitibus cxxv., cxxvi., in capite cxxvii. expedire mihi ne recusa quid sequamur, vetustosne libros, in quibus excusum est: *ad dyspepsiam & stranguriam malum Punicum ubi florebit, colligito*; an sequioris ætatis volumina quæ illa ita augent: *ad dyspepsiam & stranguriam mederi malum Punicum ubi florebit, colligito*. Nam utraque exquisitius distincta sententiam pro Catonis instituto non malam assequuntur: illa autem sic ordinarem: *Ad dyspepsiam & stranguriam. Malum*: hæc vero: *Ad dyspepsiam & stranguriam mederi. Malum*; quæ simillimo cap. cxxxi. exemplo confirmantur: *vinum concinnare, si lotium difficilius transibit*.

Perge hinc mecum ad capitis extrema: *dato jejuno & puero pro ætate triobolum, & vini heminam*. De potionis modo dubitandi causam invenio; nam puero vini heminam præbere, quæ pro potu in diem operario datur, non sani medici videtur. Opinabar itaque *vini fuisse viro*; quippe verminibus ac tineis tam viri quam pueri tentantur, licet hi fre-

frequentius. Itaque puero dato ad trioboli pondus : viro heminam , ut capite cxxvi. adversus tormina , & si alvus non consistit , item contra lumbricos jejuno homini heminam bibendam definit. Præterea quid opus apponere vinum , quando potio ex vino constat ?

Caput cxxix. , & cxxx. alia de amurcæ usu repetit , etiam a Plinio relata ; ideo caput xci. de area paranda ad Catonem non pertinet , si istud cxxix. quod eadem præcipit , Catonianum esse ex Plinio comprobatur .

Nunc cognosce cur capitis L. appendicem in caput cxxxı. distulerim ; illa enim hujus exemplum est , neque lac lacti tam simile . Quid igitur eadem modo huc , modo illuc nullo delectu asperguntur ? Videlicet hoc ipsum librariorum vitio ? Id neque affirmare audeo , de quo dubitandum est , neque etiam cum in aliis factum appareat , omnino inficiari . Maximi tamen momenti conjecturam duco , quam ex Plinio desumam : Describit hic lib. xvııı. quæ in Catonis capite L. continentur ; quibus expositis , ad caput cxxxı. transitum facit , ipsumque excerpt . Cur , amabo te , tanto intervallo distita consecratur , quæ proxima erant , capiti L. subjecta , & quasi connexa ? Censesne , si eo modo quo nostra ætate ordinantur , quondam constituta essent ; ex remota potius sede suscepturum fuisse eadem Plinium , quam ex vicina ? Accedit Cato , qui præpositis quæ , dape pro bubus facta , maturanda erant ab agricolis , continuo capite proximo cxxxı. quo ritu dapem fieri oporteat , describit . Hæc quidem capiti L. non adduntur . Quibus nonne appendix ista dubia atque incerta declaratur ? Nec secus censendum de capitibus li. lıı. , cxxxııı. , quod illa hujus exemplar esse liquet ; ideoque Plinius hoc secutus est , non illa . Adde de Platano quæ tibi proxime misi : ex illis venit in caput cxxxııı. insititium , quod mox in Plinium etiam translatum . Hoc tamen caput inhonoratum non dimittam ; ex Politiano enim rescribam pro *Avellanas Abellanas* ab Abella , ac *bienum* pro *bimum* ; nam a *biennis* primum *biemus* , deinde *bimus* . Nisi forte *bienium* legendum , quod in Jenlonio *biennium* .

De porca præcidanea capite cxxxıv. sacra peragit Cato ; immolare enim porcam , antequam messem inciperet , rustica illa simplicitas solebat : quæ ita appellabatur , quia ante novas fruges præcideretur . Itaque : *Priusquam messem facias , porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet . Cereveri porca præcidanea , porco fœmina , priusquam hæc fruges condantur ; Far , Triticum , Ordeum , Fabam , semen rapicium , thure , vino Jano , Jovi , Junoni præfato . Ex quibus hæc cum hæc , ac Fabam cum Faba commutarem , ut cum verbo condantur recte copulentur ; vetustissimi enim ,*

nim, ut scribit Priscianus, *ce* pronomini articulari vel demonstrativo adungere solebant, quod secuti mores, in illis casibus quæ in *f* definiunt, retinuerunt. Deinde ad majora aggressus sacrificium sic ordinarem: *Priusquam messum facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Porco fœmina (priusquam hæc fruges condantur, Far, Triticum, Ordeum, Faba, semen rapicium) thure, vino, Jano, Jovi, Junoni præfato. Cur autem: Cereri porca præcidanea damnem, atque eximam, si me roga- bis, facile respondebo, plus justo congestum mihi videri atque ex margine petum. Quid enim porca præcidanea nisi porcus fœmina ante fruges cæsa, & diis sacrata? Cereri vero qua de causa respuam, sic dicam: tribus diis sacra fieri Jano, Jovi, Junoni, quibus singulis fertum movetur, exta porriguntur & vinum: Junonem cui præfatur, eandem esse ac Cererem, quam extremo sacrificio Cato nominat; ideoque si Cererem initio retineamus, numina non tria sed quatuor futura, libationes tamen tres; propter quod jejunis faucibus deum unum abiturum inccœnatum.*

In capite cxxxv. novæ diligentia causa mihi oritur, cui multa subtrahuntur in argumentum, multa etiam vitiantur. Exordiantur ita: *Romæ tunicas, togas, saga, centones, sculponeas.* Quid faciam, non intelligo. Induamne Romæ ista, an feram, an vendam, an contempler ignoro. Dicent: ex argumento scies. Cur ergo demittis, quæ necessaria? quod enim ablatum non minuit, sed extinguit sententiam, Catonianum esse fatendum. Reponamus igitur: *Quemadmodum tunicas cæterasque res, & ubi emas. Romæ tunicas.* Quo emas reguntur emenda usque ad *treble*, inde cessat, & rectos casus *treblæ, regulæ, vomeris* moderatur *optima erunt vel erit*; ideo: *fiscinas Romanicas* depravatum habeo ex *fiscinæ Romanicæ*, sive prisco more: *fiscinai Romanicai*. Porro *trapetos latos maximos, trapetum latum ad faber & faciet* refero.

Perpendamus alia: *aratra in terram validam Romanica bona erunt, in terram pullam Campanica: Juga Romanica optima erunt. Vomeris inutilis optimus erit: Trapeti Pompeis: Nolæ ad Rufri maceriam claves: clostra Romæ.* Inter quæ *inutilis* alii in alia vertere & fingere conati sunt: mihi separandum videtur: *inde utilis* a Campania scilicet; nam Calibus & Minturnis optima esse ferramenta declarat Cato. At de illo: *optimus erit?* Librarii vel interpretis erratum credere possumus, vel quid sit *inde utilis*, declarantis; vel post depravationem, sententiam eo modo explentis. Si tibi id iudicium non est, ad insequentia revoca, & cum *Trapeti* compone hoc exemplo omnibus digestis: *Aratra in terram vali-*

dam Romanica bona erunt, in terram pullam Campanica: juga Romanica optima erunt, vomeris inde utilis. Optimus erit Trapetus Pompeis, Nolæ ad Rusi maceviam. Claves, clostra Romæ. Etenim Pompejis & Nolæ optimos esse trapetos, & optime emi capite XXI. docemur. Vomeris autem & Pompeis ex antiquo codice rescripti; quamvis etiam vomeris ab Iensonio excusum sit.

Nolæ fiscine Campanicæ. Hæ hame utiles sunt. Quidam hæ hame improbant; quidam id cum sequentibus eximunt. Quibus assentiri non possum, nisi alia scriptura lacunam expleant. Equidem hæ hame perlibenter repudio; quoniam ab Aldo, & a pessimo exemplari insertum est. Prima edita canie, & Politiani rescriptum Eame (quod in Veneto & Cæsenate codicibus extat) cui liber S. Reparatae adiicit a eame, reiicere non valeo; & puto fuisse olariæ, hoc est: Nolæ fiscinæ Campanicæ olariæ utiles sunt, ut caput CLIII. asservat: Fiscinas olearias Campanicas duas illæ rei habeto.

Ex capite LXIII. huc, ubi male scriptum est: *subjuga in lustrum lora p. XIX.*, afferam *subjuga in plostrum lora p. XIIX.*, numerorum notam eandem constituens; siquidem de XIX. medium signum facile demum potest.

Quæ de capitis cxxxv. initio scribebam, volo eadem in capite cxxxvi. perspicias: *in agro Casinate & Venafro in loco bono parte octava corbi dividat. Quid dividam? Non vides quid titulus signet: Politionem quo pacto dari oporteat?* Apponas igitur qui sciam. Recte mones. Id & capiti insequenti curabo: *Viniam curandam partiario uti des. Bene curet fundum.* Reliqua tibi cognita credo, qui tuum fundum suburbanum probe per partiarium curatum vidi.

Itaque ad ferias venio, ex quibus capite cxxxviii. Cato recipit: *ardebant ligna, fabalia, frumentum quod non daturus erit.* Scribit Columella licuisse conductori vineam conductam feriis colere, ac cogere fructus. Hinc opinor partiario, de quo proxime locutus erat Cato, non licuisse quod cum domino divisurus erat, vehere, propterea esse adiectum: *quod non daturus erit.* Etenim conductoris gravior est conditio quam partiarii: ille non modo sumptus facit, sed etiam pecuniam profundo conducto solvit: hic sumptus tantum; ideo conductori majus detrimentum imminet, si fructus propter malas tempestates vel cunctationem amiserit, quam partiario qui dimidium solum deperdit. Hæc ex communi scriptura. Attamen talia commentanti obiicitur antiqua de codice S. Reparatae expressa: *quod non daturus erit* qua in diversum raptior, & conjectura ad suspicandum impellor fuisse: *quod non datur usuri,*

riti, scilicet fœnerari per se inhonestum & vetitum feriis exerceri non licuisse: Quod religioni consentit.

Feriis alia ad veterem religionem attinentia annectunt capita cxxxix., cxxxx., cxxxxi.. Primum de sacris lucis cœdendis ac conlucandis agit, quod piaculo, idest sacrificio procurat Cato, ne se familiamque piacularem faciat. Alterum, si recisis stirpibus, fodere & serere ibi velis, sacra & ritus esse repetenda monet: *Si fodere velis altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicit: operis faciendi causa: cum opus quotidie per partes facito. Si intermiseris.* Quorum sensus obscuratur, dum ita scribuntur. Expedi itaque hoc modo: *Si fodere velis, altero piaculo eodem modo facito: hoc amplius dicit: operis faciendi causa, dum opus quotidie per partes facito. Si intermiseris.* A Politiano & Cæsenate exemplari dum pro cum substitui, id est dummodo.

Tertium de agrorum lustrationibus tractat, in quo vetustissimum sacrificium duplici scriptura notatur: in antiquis editionibus *solitaurilia*, in sequioris ætatis, atque etiam in manu exaratis exemplaribus probatissimis: *suovetaurilia*. Utrunque defensorem inveniet: illud Festi auctoritate nititur: hoc Quintiliani & Livii, quod ex tribus diversi generis hostiis Tauro, Sue, Ove denominatur, quibus hoc loco cum assentiatur Cato, antiquam vocem retinebo, nec quæram num solitaurilia ad tres hostias pertineant, an ad Taurum tantum, ceu illa Virgilio:

Cum faciam vitula pro frugibus.

aut hæc: *Cæsis primum de more iuvenis,*

Exorat pacem divum.

Interea dum circumaguntur suovetaurilia, visne pompam spectemus, & antiquum ritum? Nam religione quadam tacti librarii multam vetustatis effigiem hic reliquerunt, non omnem tamen, ut: *beneque evadere sinas*, quorum extremum *siris* in Victoriano codice scribitur. Eo usum Livium video: *ne istuc Jupiter Opt. Max. sirit*: eo Plautum:

*Per deos atque homines dico, ne tu illum agrum
tuum siris unquam fieri.*

Nec non: *Mars pater, quod tibi illuc porco neque satisfactum est, te hoc porco piaculo*; autumo enim *illoce porco & boce porco* esse oportere. Sunt alia quæ ad librarios item refero, non tamen ad præscam scribendi rationem, ut: *mando tibi Mani*; nam *Mani* loco illius quo usus erat in sacrificio, supponitur. Quare *Manli* potius, quod capite cxlv., & cxlv. usurpat Cato. Similiter: *nominare vetat Martem neque agnum, vitulumque*. Si antiquas editiones, ubi *vetat matrem* excuditur, inspiciamus, *Martem* ab Aldi officina emanasse dicemus. Hoc

matrem tandem quale est? Porcam autumo, hoc est naturam qua foeminae sunt; ideo in sacrificiis cum porca immolaretur, porcum foeminam nominabant, vocabuli obscenitatem evitantes. Qua de re, ubi in Varronis lib. 11. R. R. editum est naturam in virginibus appellari *porcum*, esse debere *porcam*, ut nonnulla exemplaria retinent, arbitrabar. Cur vero neque agnus, neque vitulus in sacris nomen habeant, alii alia afferunt, quae nos minime morantur. Hoc constat in Catone non nominari, & suovetaurilibus comprehendi. Porcus nominatur. Perspicuum etiam est nos verisimilia secutos capiti cxxxiv. *porca praedanea* recte exemisse, si cum diis praefabantur, porcam nominare non licebat. Itaque *nominare vetas* (illi cui sacrificium peragendum mandas) *matrem*. Reponamus amplius a Politiano edocti *dubitavit* pro *dubitaverit*, quod ad sacrificii procuratorem respicit. His nobile carmen ex Horatio tibi exscribam, quo proposita illustrabo, teque a molesta cura reficiam:

*Agricolae prisca, fortes parvoque beati,
 Conditae post frumenta, levantes tempore festo
 Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem,
 Cum sociis operum, & pueris, & conjuge fida,
 Tellurem porco, Silvanum lacte piabant,
 Floribus & vino Genium memorem brevis aevi.*

Cum plurimum inter sit rusticarum rerum peritum, ac moribus compositum, habere villae praefectum, parum visum Catoni de villici officii capite v. praecipisse; iterum de eadem re cap. cxlii., & cxliii. agere instituit. Primum est: *Quae dominus praecipit*. Probasne hoc sincerum? Quidni? At Catonianum? Nullo modo, si antiquum Victorii exemplar legeris, ubi haec: *Quae domino praecipit*. Quibus extremis si particula *it* apponatur, ea fit sententia quae mihi pulcherrima atque optima visa est. *Praecipit* autem pro *praeeperit*, ut vetustissimi usurpabant. Fortasse tamen insanire tibi videbor, quod boni quid atque elegantis sensus hinc polliceor. Et insaniam per Jovem, si *praecipio*, ut vulgo fit, hoc in loco interpretemur. Id primigenium specto, ut *antecipio*, *praecucupo*, *praevideo*. Quapropter quae domino villicus praeeperit, idem sic intelliges, ac quae villicus praeviderit in rem domini fore. Hac significatione perraro usurpatur, tamen eam numeris concludit vates:

Omnia praecipit, atque animum mecum ante peregi.

Item hoc alio carmine:

Exultatque animis, & spe jam praecipit hostem.

Quan-

Quoniam quid perraro? Nihil hoc frequentius; quod enim alicui præcipitur, id quod bonum atque illi utile futurum prævisum est, prædicatur. Et quoniam nemo in bonum & fructuosum natura non ducitur, tanquam mandatum quisque sequitur, quod sibi profuturum cognoscit. Propterea quicumque aliqua in re optima demonstrat, a præcipiendo, hoc est prævidendo *præceptor*, & prævisa *præcepta* & habentur, & dicuntur.

De villici officiis hoc solum tibi considerandum trado, ut qui mihi semper utilia præcepisti, pristinum munus ne deferas. Sunt alia illis finitima quæ de legendis vendendisque fructibus per septem capita digeruntur; quippe si dominus, ut his moribus evenit, domesticæ rationi interesse dedignetur utique villico cedunt. Hæc nos non prætervolamus. Capite igitur cxlv. de legenda olea fancit quædam perutilia Cato, quæ tam ad dominum fundi, quam ad conductorem pertinent æquo jure. Ad conductorem hæc: *legulos quot opus erunt, præbeto & strictores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatum, deducetur.* Cum ad veterem scripturam proditam a Victorio *strictores* me converto, repositi *strictores* pœnitet: cum Victorium, qui præstantissimus in hoc genere floruit, specto, acquiesco, & confirmo. Tamen ne nimiam verecundiæ a te damner, perpende mecum pro tua virtute & acumine, quid sequendum nobis sit amplectendumque. Alios esse legulos, alios strictores asserit Victorius, hoc est, alios qui de arbore pendentem oleam legunt, alios qui e terra caducam: illos *strictores*, hos *legulos* vocari. Quod probe animadversum est. Nihilominus leguli nomine utrunque concludit Cato, quandoquidem sive de arbore, sive de terra quis oleam legerit, semper legit: *leguli*, ait, *volunt uti olea caduca quam plurima fiet, quo plus legatur: Factores uti in tabulato diu fiet, uti frascida fiet, quo facilius efficiant.* Ubi strictores qui caducam oleam quam plurimam malle debent, quam leguli, quo citius legant? Legulos itaque eos esse videmus qui pendentem oleam, quique caducam de terra legunt, dum cupiunt potius ab humo legere, quam de ramis; quoniam eo modo opus celerius absolvunt, & ad id etiam pueros ac mulieres delegant. Sed attende alia quæ ex capite cxlvi., quo olea pendens venit, tibi commemorabo: *Si emptor legulis & factoribus qui illic opus fecerint, non solverit, cui dari oportebit, si dominus volet, solvet.* Ubi *strictores* qui neque ad legendam oleam præsto sunt, neque, perpetrato opere, ad mercedem accipiendam? Latent fortasse in *legulis*? Latent profecto, ut ex his clarius cognoscas: *assiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes stri-*

strictorum præbeto. Legulos ad opus assiduos L. præbeat conductor, ex quibus duas partes strictorum paret; siquidem difficilius legitur olea ex arbore, quam e terra acervatur. Redeamus ad prima: *legulos quot opus erunt præbeto*. His & strictores & leguli comprehenduntur; addit tamen & *fiitores*, quos accipio qui ligna cædunt, atque ad cogendum oleum in torcularium ferunt. Pergit lex: *si non præbueris* (nam sic potius quam *præbuerit*) *quanti conductum erit aut locatum, deducetur. Tanto minus debebitur. De fundo ligna & oleam ne deportato*. En quid statim prohibetur: ne *fiitores* ligna, ne leguli oleam furentur. Ad *fiitores* illud etiam cap. lxxvii. spectat: *ligna in torculario ne cædant*. Qui igitur recentioribus *fiitores*, antiquis *fiitores* erant a *sico*.

Postquam de olea legenda & facienda quæ stipulari debeat conductor inter se ac dominus, commemorasset Cato, prævidens fore, ut multi pendentem potius fructum, quam coactum e cella mercatori traderent, his quoque consulendum ratus, certas leges & conditiones constituit, quas in rem domini esse videbat. Ad pactam itaque pecuniam accedat, inquit, olei olivæque tam caducæ, quam strictivæ certus modus, & reliqua quæ ipsius verbis reddam: *Modio oleario mensum dato unguinis pondo X. Ponderibus modisq; domini dato iri primæ cotulas duas*. Quæ partim obscura, partim aperte vitiata. Obscura fiunt, male interpuncta; clarescunt si scribamus: *modio oleario mensum dato Unguinis pondo X. ponderibus modisq; domini dato*. Illa ad mensuram olivarum quas dominus sibi recipit, spectant: hæc ad vasa torcula, ne atterantur. Depravata igitur reliqua. *Popnia iri* expandit in rem illam, quod non contemnerem, sed valde admirarer, si proxima *primæ cotulas duas* convenirent. Equidem quod tradat Cato, assequi visus sum, verba tamen reponere mihi non assumam. Pro vasis cæteroque instrumento, quibus ad oleum faciendum redemptor utitur, quid domino esse solvendum video, ne gratis præbeantur, Catone præsertim legislatore. Propter quod conjiciebam, quid vetustate elisum. A Politiano plura exscripta habeo *irs prs prsime cotulas duas*; eademque in exemplari ad S. Reparata leguntur hoc exemplo: *iri pri primæ cotulas duas*. Quæ explerem: *i. r. i. pressuræ primæ primæ cotulas duas*, nempe pro trapetis cæterisque instrumentis dato olei cotulas duas in singulas pressuras primas, quantum dominus dum suo sumptu oleum exprimit, factoribus dat, ut capite lxxvii. indicatur, quod huc educam; ad ista enim intelligenda maxime confert: *Factoribus det in singulos factus olei sextarios*, hoc est cotulas duas. Erunt tamen qui putent, *primæ* oliari, quod est longe secus; nam ter minimum factus prelo

prelo subicitur, ideo haud æquum esset ex singulis pressuris binas cotulas exigere, dum de extremis minus fuit. Propterea interponitur *primæ*, ut modus fervetur, & qualitas existat; quod primæ pressuræ oleum melius & purius. Id ex Columella de oleo conficiendo lib. xii. Cap. L. loquente confirmatur: *Sint, inquit, in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ note id est primæ pressuræ oleum recipiat, alter secundæ, tertius tertie; nam plurimum refert non miscere iterationem, multo minus tertiationem cum primæ pressuræ, quoniam longe melioris saporis est, quod minore vi preli quasi lixivium defluerit.* Hæc de codice S. Reparata. Politiani autem scripturam solertioribus perpendendam relinquo; notæ enim S quid aliud indicare videntur. Quod quid sit, non me assequi fatebor.

Abeamus e torculario in vineam, ubi uvæ vendendæ præconium tibi canam: *locus vinis a. d. k. Olobr. primas dabitur, si non ante ea exportaveris, dominus vini quid volet, faciet. Cetera lex que oleæ pendenti.* Quæ extremo capiti cxlviii. iterum subnectuntur librariorum opera, per quos tanta in turba & perturbatione versatur Cato. Cæterum hic locus in quo prave scriptum est *exportaverit*, admonet ut alia vitia in istis legibus indicem, ut de olea legenda: *si sumpserit: pro si sumpseris: ut de olea vendenda: ne quid eorum de fundo deportato. Siquid deportaverit, melius deportaveris; item: si non reddet, æquum solvito, reddes quidem: ut de vino vendendo: vinum accipito ante K. Jan. primas: si non ante acceperit, nempe acceperis; ut de mum de vendendo pabulo: prato sicco decedat, quod credo decedas, ut anteriora occipito, & posteriora decedito concurrant.*

Sed in illo de vini venditione hoc amplius: *quod admensum erit, pro eo dominus resolvito; legendum enim domino vel dominum, ut in Plauti Bacch. Ego ad forum ibo ut solvam militem.* Illud tamen mallem, cum in optimo exemplari invenerit Politianus *rem solvito non resolvito.* In hoc vero de Pabulo vendito. *Qua vendas, finis dicito. Pabulum frui occipito ex K. Septembribus. Prato sicco decedat, ubi pirus florere ceperit; prato irriguo, ubi super inferque vicinus permittet, tum decedito.* Prima scriberem: *Qua vendas fini, dicito, ut cap. cliv.: qua fini culeum capiet.* Deinde: *Pabulum frui occipito; unde frui in contextum venerit, me latet.* Antiquæ editiones *fini* ostendunt, Politiani autem liber *feri*, quod interpretor: *pratum posse fieri pabulum: hoc est, ex Cal. Septembr. habebis pratum cum herba aptum: ad pabulandum, ut fraus tollatur; nam, pabulo vendito, serius fecant quidam, quo plus fœni tollant, & detrahant pabulo.* In reliquis

quis conjeceram olim *permittet* fuisse *permutet*, nempe cum vicinus pecudes alio egerit; neque improbaveram *permittet*, dummodo ad id significandum acciperent, quod carmine extulit Lucretius:

Est alio ut possit permitti longius alter.

Nunc epistolis Florentia missis, certior fio apud Politianum *promittet* legi. Itaque sensum collimavi, non verbum.

Restat ex fructuariis legibus quod Ovium fructum respicit, caput cl., in quo vox *ferarios* explananda succurrit de vetustis exemplaribus per Victorium deprompta. Quod quo melius exequar, primum Catonis verba exscribam, deinde quid de iis sentiam, subnectam. Inter Ovium fructus recipitur domino, quod *mensē X ab coactore releget porcos ferarios. In Oves denas singulos pascat.* Quæritur quid sit porcus ferarius. Vetusti libri excusi *Porcos sectarios* amplexi sunt; & qui primus in Catonem id inegit, deceptus videtur a Pompejo Festo, ut hic non incorrupto Plauti loco succubuit. Festus quidem sectarium Vervecem opinatur, qui agnorum gregem præcedens ducit. Atqui Plautus in *Capt.* vitiato quamvis carmine, aliud ostendit:

*Tum lanii autem qui concinnant liberis orbis oves,
Qui locant cædundos agnos, & duplam aguinam danunt,
Qui petroni nomen induunt verveci sectario,
Eum ego si in via petronem publica conspexero,
Et petronem & dominum reddam mortales miserrimos.*

Conqueritur itaque parasitus vervecem petronem, nempe durum & annosum nomine sectarii vendi: Sectarius itaque petroni opponitur; propterea sectarius teneræ atque optimæ carnis; ideoque juvenis: petro autem duræ, sicæ, atque annosæ. Verum qui sectarius est, cæterisque se ducem præbet, ætate etiam, & amplitudine cæteris præstare debet: minime igitur recentis ætatis teneræque carnis. Quo ergo nomine petronem antecedit? Jam patet mendosum esse carmen, & *sectarium* reponendum. Porro *ferarius* a fero, a quo etiam porcus ferarius, cujus gregem cum Ovibus etiam cum Vaccis pastores abigunt in montes, feroque & herba pascunt, quousque descendant, & ære permutent.

Reliquum est ut paucis subijciam *Cal. Octob. primas*, & *Cal. Jan. primas* ex juris prudentia, qua Cato utique excelluit, derivari; ideo apud Scævola *Cal. Apr. primas*, apud Ulpianum *Cal. Mart. primas* leges; & *primas* accipiunt quæ proximæ futuræ sunt, quod etiam ponunt, ut Paulus: *Cal. Novembr. quæ proximæ futuræ sunt*, ut Modestinus de usuris & fructibus: *quos ei reddam Cal. Juliis proximis cum suis usuris placitis inter nos.*

Avocatur postea Cato, & in diversa rapitur, interposito Cupressi cultu, qui quædam perpetua iisque de quibus scripsimus, finitima continuaverat. Quapropter & nos non Catonis, sed librariorum ordinem cogimur sequi. De Cupresso itaque Tarentina cap. cl. ex Percennio Nolano nonnulla interponit, quæ capite xliix in universum de toto genere docuerat. Cave igitur, suspiceris utra sint Catoniana; Plinius enim de Cupresso sapius & verbosius egisse Catonem, quam de cæteris, affirmat. Itaque si sapius, non uno loco. Nunc perquiramus, siquid non deceat. *Semen Cupressi Tarentinæ per ver legi oportet: materiam ubi Ordeum flavescit: id ubi legeris, in sole ponito.* Quid materia cum semine, quando titulus de semine legendo, serendo, & propagando agere pollicetur? Nonne capite xvii. scriptum est: Cupressi materiam *quidvis anni maturam esse & tempestivam*? Nullus itaque hic materiæ locus. *Maturum* edebatur olim, a quo quid editores secutos averterit, video: si Cupressi semen per ver legi oportet, cur maturum ubi Ordeum flavescit; maturum enim legendum? Hæc solvendo impares ad aliud declinarunt. Neque ignaviæ arguo. Scire autem licet Ordeum inter frumenta præcoecius tam cito ad maturitatem percurrere, ut sæpe extremo vere messorem invitet. Quare optime Cato dum Cupressinum semen per ver legendum prodidit, maturitatis signum a flavescente Ordeo dedit, quod & vere fit, & a verna temperatura pendet.

Ut Cupressi Tarentinæ cultum a Percennio Nolano accepisse fatetur auctor, ita a Manliis de extergendis doliis quædam quæ titulus nunc obtinet: *De scopis virgeis*. Quibus in caput cliv. revocatis, ad caput cliv. transeundum est, ubi vinum jam capite cxlix. venditum, mercatori admetiamur. Id qua via fiat, ac sine molestia, egregie docet Cato. Cum enim vinum vendimus, duo incommoda sequi non ignoras, alterum de mensura, alterum de vino imo. Primum quod vasa quibus admetimur, plerunque majora fiunt, quam modus postulat; ideo signis æqua mensura finitur. Hinc sæpe controversiæ inter emptorem & venditorem oriuntur, dum alter ad signum convenire vinum affirmat, alter negat. Hoc ut dirimat Cato, jubet, *quæ fini culleum capiet*, ut labrum perforetur; effluet enim vinum, cum erit culleum, & altercatio tolletur. Alterum incommodum declinat, imo labro perforato, qua vinum de dolio ascendere in labrum vult. Siquidem dum educitur de dolio vinum, quod in imo est (ubi fæx plerunque) ut facile exhauriatur, ab una parte dolium attollunt. Quo fit ut agitata fæx cum vino confundatur; quod propterea respuit em-

ptor. Immoto igitur dolio per siphonem evocat Cato de dolio in labrum vinum, relicta face. Hoc non satis perspicuum in Catone nunc habemus: *id* (labrum) *in suggestu inter dolia positum habeto, uti in culeum de quo vinum salire possit*. Non vides de quo sive Politiani ac S. Reparatae codicum de eo, & Jenfoniano de ea esse oportere de dolio?

Quoniam grandem mihi crevisse epistolam video, reliqua in proximas Idus reservabo. Vale.

D. Patavio IV. Non. Febr. CIO IDCC XXXII.

E P I S T O L A VII.

Emendatur M. Cato a capite CLVII. ad extrema.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

QUOD natum Phæbus docuit; quod Chiron Achillem;
Quod didicere olim Podalirius atque Machaon
A genitore suo, qui quondam versus in anguem
Templa Palatinæ subiit sublimia Romæ;
Quod Caus docuitque senex, quodque Abdera suasit,

In Catoniana Brassica nunc contemplabimur, qua usus est P. R. ut refert Plinius, annis DC., & cui Chryssippus medicus volumen dicitur per singula humana membra digestum, itemque Dieuches, quamque Pythagoras miris laudibus complexus est, & Cato noster ut unum instar omnium remediorum adversus cuncta mala in cælum usque tulit. Quare in omnium medicamentorum officinam venire ne grave- re; ibi enim tuis pedibus callo captis, imposita Brassica, medebimur. Sed antequam ingrediamur, quod supero limini inscribitur, perlustrandum est: *Brassica quot medicamenta in se habeat*. Quæ in posterioribus libris & melioribus, ab optimo fonte deductis, in argumentum seponuntur. Quare intus afferrem, eaque capitis clvii. principium facerem; quod enim politiores apponunt: *de Brassica quod concoquit*, quis caudex, stipex, Alinus, plumbeus ineptissimum non judicaverit? Id unde sit, si inquiramus, ex ea Brassicæ facultate quæ in his: *mirifice concoquit*, occurrit prima, postquam quod erat initium, in titulum evocarunt, contextum inveniemus.

Inter medicinas nunc vagari licet, si forte quid fucatum atque adul-
teri-

terinum videamus. Næ ego in istis vitium latere credo: *Et item ubi cœnaueris, commesto aliqua v. folia, reddent te quasi nihil ederis, biberisque, bibesque quantum voles*, dum exscripta per Politianum inspicio; nam *ederes non ederis* posuit, *biberisque* omisso. Procul dubio qui vino affatim indulgent, peracta sæpius cœna, id faciunt; ideo medicamento occurrit Cato; postea ob haustam Brassicam *bibes quantum voles*.

Neque istud sincerum dices: *Postea ubi deorsum versus ibis*: Prisca enim Politiani lectio: *Postea ubi deoriturum* hoc est *debauriturum*, sed veteri consuetudine *deoriturum*, aspiratione etiam posthabita, ut *aenum, umor, sulphur, spera*. Ab his proxima veniunt prima edita *decoriturum*, levi tamen macula infecta.

Ad tormina hoc facit: *coquito usque donec ea commadebit bene*. Narratur apud Politianum *ea* non inveniri. Opinatus igitur sum *donec ea* fuisse *donicum*, quod librarii plerunque vel detruncant, vel corrumpunt.

Primo Brassicæ quasi vestibulo perlustrato, penetrabile quoddam offertur, a quo ut profani se abtineant, grandibus literis signatur: *De Brassica Pythagorea quid in ea boni sit salubrisque*. Quæ nos neque Pythagoræ, neque cuiquam philosophorum sectæ addicti demoliri non dubitabimus. Sed ecce ingredientibus tanquam labyrinthus quidam objicitur, & verborum monstrum *septembona* adlatrat. Quare diligentius pernoscere ante oportet omnia, ne cæcis ambagibus irretiamur. Exscribamus itaque quousque facilis pateat via, ac sedulo consideremus: *Principium te cognoscere oportet que genera Brassicæ sint, & cujusmodi naturam habeant omnia. Ad salutem temperat, commutatque se se semper cum calore, arido, simul humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed que vocatur septembona in commixturam, natura omnia hæc habet Brassica*. Quorsum ista recidant, & ad quem auctorem cuncta spectent, perlibenter ex te scire desidero. Mihi quidem Pythagorici cuiusdam e plebe, aut Galenici pleraque deliramenta videntur. Etenim Cato de Brassicæ generibus primum se dicturum proponit, deinde de facultate ac natura: in istis fit secus; de vi primum ac virtute quædam præmittunt, atque enuntiant. At quam insulse, dii boni! Age itaque tentemus, ut germana distinguamus: *Principium te cognoscere oportet que genera Brassicæ sint, & cujusmodi naturam habeant omnia*. Hanc formulam a Catone præpositam, ut solet, existimo: reliqua usque ad illud: *nunc uti cognoscas*, tanquam inserta atque aliena si fuditus repudiaveris, exploratum habeo, neminem id non probaturum. Et primum post *cujusmodi* interposuerunt; ideo formulam extremam na-

turam habeant omnia iterum post in commixturam repetunt & inculcant : natura omnia hæc habet Brassica . Inferiori tempore ex alio exemplari redintegrata formula , pars abscissa relicta quidem , sed discriminis ergo paululum immutata . Propterea illud in commixturam quod apud Jensonium incommixta est , insititia a Catonianis sejungit . Quid autem incommixta ? Si ad superiora calidum humidum refero , male refero ; quia inter se illa misceri & confundi tradunt . Fortasse interpretis monitum , hic incommixta , videlicet cum aliis non confusa , sed germana incipere . Illud etiam prætereundum non est in duobus antiquis codicibus non septembona ab Ursino inventum , verum septembrina ; quod vernaculum morem redolet , & barbari auctoris inditium facit . Cæterum (quod non negabis) seclusa a nobis vana , frigida , otiosa , non modo non digna Catone , verum etiam non Catoniano verna sine reprehensione asserere possum .

De alienis fatiis . De Catonianis jam videndum . *Altera est crispa ; apiacon vocatur . Apud Politianum legitur : Apia convocatur , seu ab omnibus vocatur , vel pro simplici vocatur . Jensonius item Apia excudit . Plinii codices modo apianam ponunt , quod etiam Georgius Alexandrinus in Catone nominat , modo apiacam ; ideo , si apia convocatur repudiabis , ex apiacon apiana habeto .*

De tertio Brassicæ genere quod *Lene* dicitur , adjicit Cato : *Et primum scito de omnibus Brassicis nulla est illius modi medicamentosior . Quorum extremum in Victorii codicibus atque Jensonianis & Brûyschianis libris medicamento est . Quod longe melius reputabitur interpretantibus nullam Brassicam vi medica cum crispa esse conferendam .*

*Si bis die apponitur , dolores auferet , & siquid contusum est , erumpet . Erunt qui vetustarum editionum scripturam mallent ; quippe magis Catoni propria : Bis die id apponito , & reliqua : siquid contusum est in siquid conclusum vertere , quod paulo ante docuerat Cato : ad omnia vulnera , tumores eam contritam imponito . Hæc omnia ulcera purgabit , sanaque faciet sine dolore . Eadem tumida concoquit , eadem erumpit . Neque dissimilia ex Catone laudat Plinius : sic etiam fistulas eluxatas , & tumores evocari , quæque discuti opus sit . Quamvis eluxatas emendem edamque & luxata tum ex Catone in quo recte : & luxatum si quod est , tum ex Pseudoplinio (ita enim libri qui cum Latinis medicis recensetur , falloque Plinii nomine proditur , auctorem voco) de Plinio transcribente : *Fistulas atque luxata discutere* , non tamen inficior id ante nos ab Harduino animadversum .*

Et si voles eam confectam , lautam , siccam , sale aceto sparsam esse ,

se, *salubrius nihil erit*. In quibus doctissimos interpretes fugit *consectam* scribere pro *consectam*, & *sictam* pro *siccam*; neque enim *siccam* arefactamque assumendam in cibum jubet Cato, verum *crudam*, ut in his declaratur. *Quo libentius edas, aceto mulso spargito, Mentam siccam & Rutam Coriandrum sectam*. Sed hic quoque *sictam* non *sectam* malo. Verumtamen id de *Mentha* suspiceris cavebis, Apicio *siccam Mentham* ad condimenta revocante. Quod posui, clarius ostendunt quæ sequuntur: *Verum morbum articularium nulla res tantum purgat, quantum Brassica cruda, si eam edes cum Ruta & Coriandro concisam*. Non prætermittenda etiam sunt quæ de hoc loco exscripsit Plinius, quo melius alter auctor ex altero illustretur: *prodesse etiam tradit (Cato) capitis doloribus, oculorum caligini, scintillationibusque vel stomacho præcordiis crudam ex aceto & melle, Coriandro, Ruta, Mentha Lasferis radícula sumptam acetabulis duobus matutino*. Ex quibus *scintillationibus* ad quid *Catonianum* referrem, non inveniebam; nam Cato hoc modo: *de capite & oculis omnia deducet*. Deducuntur autem quæ eo destillant; igitur melius *destillationibusque*. Quod etsi magis probem quam vulgatum, de utroque tamen ambigi potest, cum Pseudoplinio, qui reliqua sumpsit, id videam deesse. Hoc valde me movet, quia liber iste (quod semper facio maximi) nulla interpretum cura interpolatur. Idem scriptor pro Plinii *matutino* rescribit *mane jejunis*; unde in Plinio suspicio oritur, depravatum ne sit ex *mane jejuno*, an *jejuno* omissum; id enim servandum etiam Cato mandat. Tu quid constitues, fac sciam.

Non alienum quoque duco ex primis editionibus repetere: *si Lienēs turgent, & si cor dolet, & si jecora, aut pulmones, aut præcordia*; si quidem editores cæteri ab Aldo ad Meursium qui postremus *Catonem* excudit formis, *jecur* substituerunt. In Cæsenate codice mendose scribitur *suecura*, *u* ex duobus *ii* facto: igitur *si jecura*, ut litera *u* in recto *jecur*, fervetur in obliquis.

Veteres similiter editiones in sequentibus magis laudo & tibi probo: *ac si uteris, omnes articulares poteris expellere*, quam Aldinum: *articulares morbos*, aut in sequioris ætatis libris qui Victorii gratia vigent: *articulos*. Nam *articularius* qui morbo articulari tentatur, ut *spheneticus*, *hepaticus*, *stomachicus* qui ex *splene*, *jecore*, *stomacho* agitantur. *Plautum* quoque sic locutum memini:

Nec podagricus, nec articularius est quem rus ducunt pedes.

Reposito ex antiquis *articulares*, a posterioribus suscipiam pro *expellere experiri* quod est liberare, expedire, quale illud *Plautinum* in *Mercat.*

C. Visi'

C. *Visu' me experiri? L. Volo. C. Mercedem mihi dato.*

His junguntur alia quæ de eodem verbo *experior* dubitationem movent: *Nullus sumptus est, & si sumptus esset, tamen valetudinis causa experirer.* Victorianus enim liber vetustus ultimum in *experirus* vertit fortasse de *experiturus* contractum. At qui experimentum facit, nonne aliquid in id pro quo connititur, impendit? Quid igitur experiri impendere est, ut potiora consequamur. Neque aliam esse Catonis sententiam intelliges, si verba paulo diligentius distribuantur. *Nullus sumptus est, & si sumptus esset, esset tamen valetudinis causa experirus vel experiturus.* Quod si negas; age quam minima licentia utamur, litera una in *e perirus* mutata: *Nullus sumptus est, & si sumptus, esset tamen valetudinis causa experitus*, id est ob valetudinem sumptus esset. Jam tenes apud priscos non *expertus*, ut politiora ingenia mox contraxerunt, in usu fuisse, sed *experitus*, quod Festus meminit, & alia ab antiquo *perio* derivata usque trita confirmant, ut *peritus, imperitusque*.

Hunc alius contingit locus, quem eodem Victorii & Politiani libro illustrabimus: *omnis qui insomniosus est, hac eadem curatione sanum facies.* Quæ fucata & picta vetus lectio declarat: *omnis vel si quis est seniosus.* Senes minimum dormire novimus; ideo *seniosus* qui, ut senes, assiduis vigiliis maceratur. Confirmat & Plinius Catonis scripto, dum insomnia vigiliisque tolli decocta Brassica refert. Hæc ad veterem scripturam explicandam ita ad te dabam, non ignorans plura alia esse incommoda quibus afficiuntur senes.

Aliquo intervallo disjuncta ista quæ ab omnibus recepta sunt, in hominum manus primus sic emisit Aldus: *dato edat si poterit sine pane; si non, panis parum ibidem madefaciat.* Plura ediderant Jenfonius & Bruyschius: *dato edat, si poterit sine pane: si non dato panem parum, ibidem madefaciat.* Sed diligentia omnibus antestat Politiani liber, & Cælenas: *dato edit: si poterit sine pane; si non dato pane, parum ibidem madefaciat.* Nempe, nullis pigmentis intinctum ibidem madefaciat, ut ipse quoque panis medicatus fiat. Recepti una perlibenter *edit pro edat*, quod sapius usurpat Caro hoc capite; talis enim scribendi mos veteribus fuit, ut Nonius indicat, exemploque confirmat. *Edim ait pro edam.* Cæcil. *Afor. Nihilne tibi esse quod edim?* Nov. *Bucula: quod editis, nihil est.* Plautus *Pœn. Est domi quod edimus, ne nos tam contemptim conteras.* Quare mendosa item in Catone: *Quo libentius edas: paulo libentius edes: si eam edes cum Ruta.*

Verum enimvero majori vitio involuta sunt quæ continuo exscribam: *Et si mulier eo lotio locos forzebit, nunquam ii virosi fient.* At, inquires,

inquies, ubi vitium? Numquid hæc non optima atque integra habetur sententia? Habetur quidem non tradita a Catone, sed a correctoribus efficta. Ex Victorii libro fallacia patet; ibi enim scriptum est: *nunquam feri fient*. Et hæc quidem depravata nemo non videt. Tamen hoc quam eo modo, malo. *Um* quod in Cæsenate exemplari cum *feri* conjungitur, fitque *unferi*, opinor immutatum ex *ii* sive prisca scribendi arte *eiei*. Itaque: *Et si mulier eo lotio locos fovebit, nunquam eiei feri fient*. Quod est, nunquam feri erunt ad ea quæ a partu sequi solent, emittenda. Quæ quo plenius cognoscas, proxima perpendemus: *Et fovere sic oportet: ubi in scutra fervesceris, sub sellam supposito pertusam, eo mulier affidet, operito, circum vestimenta eam dato*. Quibus primi editores addunt ante *sub*, *fœtæ*, & demunt *operito*. Illud minus necessarium existimo nunc, olim secus; quoniam fœta mulier mox affidet, nisi quis ad sellam transferat, & *fœtæ* sellam eam accipiat, quæ enitenti mulieri supponi solet; alterum otiosum nemo non fatebitur; quid enim *operire*, nisi circum mulierem vestimenta apponere?

Transit deinde Cato ad Brassicæ erraticæ medicamenta, ex quibus ea commemorabo quæ dum aliis remedia ostendunt ipsa medicam opem exposcere videntur: *ubi esse volet, carnem assam dato*. *Si esse non volet, dato Brassicam tritam Et panem*. Ecquis contraria contrariis confundi non videt? Esse dum quis vult, cur assam carnem respuit, trita potius Brassica contentus & pane? Cur? Quia non caro assa datur, sed asinina. Antiqui libri, ut scribit Victorius, non *caruem assam* habent, verum *carnem asinam*. Qua de causâ neque Victorius id receperit, neque post Victorium qui Catonem illustrarunt, me prorsus latet. Asininam profecto inter ea quæ alvum lenire solent, & facile descendunt, vetustissimus auctor Hippocrates de victus ratione commendat. Id voluisse Catonem locus ipse declarat; nam qui purgandus erat, sorbitione liquida per dies VII. curat, & asininam respuentem, ad coctam Brassicam, qua item venter solvitur, remittit.

Quæ probatissimorum codicum præsidio nixus fidentius scribebam. Ubi eo destituor, nihil audeo sine verecundia, & dubitatione. Itaque dum lego paulo infra: *Et si quis ulcus tetrum vel recens habebit*, de *tetrum* ambigo, quod sequitur *vel recens*; ad *vetus* enim hoc melius convertitur; ut mox eadem repetens Cato in ordinem disponit: *ad omnia vetera ulcera Et nova contritam cum melle opponito*. Neque dissimilia Plinius commentatur: *si foveantur vulnera Et recentia Et vetera, etiam carcinomata*. Sed *ulcera* habebis, non *vulnera*.

Nobilis superest in extremo Brassicæ tractatu locus, de quo multa
multi

multi rescripserunt : *Deinde petigini parce Brassicam opponito* . Nos , aliorum placitis posthabitis , ex optimis & fidelibus libris quod exscripsit Victorius quodque in Cæsenate exemplari custoditur , Catoni reponemus , ac sententiam redintegrabimus . *De petiginis porcæ Brassicam opponito* . In quibus spatium quod inter primam & secundam vocem vacat , occupasse i credo , & dei præpositum petiginis fuisse *deipetiginis* , ut vetustissimi scribebant . Quod minus attendentes librarii & hunc locum depravant , & Lucilii quoque , quem citat Nonius , versum dissolvunt : *illuvies scabies oculos huic denique petigo* , cum esse oporteat *deique petigo* . Sed quid de *porcæ* ? Exime *deipetiginis* extremam literam , & habebis : *deipetigini spurcæ* , nempe *sporcæ* . Neque quis id mirabitur qui in vetustis monumentis legerit : *tolit* , *taboleis* , *consol* , *singolos* ; in Catone *jogales* , *istoc* , *paulolum* ; in Varrone *paulola* , *tabernola* .

Postquam tot remedia ex Brassica tibi commemoravi , addam etiam ex magicis artibus , ut cantando te exhilarem ; nauseabundum enim ex nimia Brassica puto . Sed prius quæ paranda sunt , discito , ut si quando tuus Muxarthus aut Flavius de tegulis proruens luxetur , medicinam facias . *Arundinem prede tibi viridem p. IIII. aut V. longam . Mediam diffinde , & duo homines teneant ad coxendices . Incipe cantare in alio . Quid in alio ? Ut suspicor , invicem . Mox : dissunapiter usque dum coeant . Quid istud ? Accipe a primis editoribus clariora : dic una pariter usque dum coeant* . In his tamen Victorii codex corrigit *pariter in petes* versum , nempe *pedes* sive Arundinis scissæ extremitates . Propterea : *dice una* (cantato invicem) *usque dum petes coeant : ubi coierint , & altera alteram tetigerit , id manu prede , & dextra sinistra præcide* . Sed , inquis , cur *petes* ex *pedes* conversum retines , & probas ? Quidni ? Numquid *petiolus* a *pes* *petis* non descendit ? Maluisse enim opinor vetustiores vel *pes* *petis* & *pes* *pedis* utroque modo inflectere , cum a *petis* *petiolus* , ut a *pedis* *pediculus* ; vel uno tantum *pes* *petis* , quo plinius *petes* quod animalis pars , a *pedes* & *pediculus* , quæ bestiolas indicant , separaretur .

Quæ luxata hoc loco visa sunt , sic in suam sedem restituenda existima- vi . Tonstrina egressis occurrit Asparagi cultus , quem novissimum tractaverat Cato , si Plinio credimus ; ideo hic item a sua sede recessit . Quo non contenti librarii principium etiam demerunt : *Asparagus quomodo seratur* . Propter quod hoc primum videto , ut capiti caput annexas ; tum id ipsum in sua membra digerat : *Deinde supra areas sterco spargito bene . Serito secundum æquinoctium verum . Ubi erit natum , herbas crebro purgato* . Confunduntur enim vulgo : *deinde supra areas sterco spar-*

Spargito, bene ferito. Secundum æquinoctium vernalium. Nam bene ad *stercus* spectat, quod larga manu spargendum sit, sive, ut expressit Plinius, humum stercore fatiari oporteat. Reliqua etiam ex Plinio confirmantur: *Præterea ad lineam (jubet) grana bina aut terna paxillo demitti: videlicet semine tunc tantum serebatur. Id fieri secundum æquinoctium vernalium.* Et hæc quidem in Plinio integra invenimus: verum ista: *velli donec in semen eat. Id autem maturefcere ad ver, incendiæ ac rursus, a pristino statu immutata; quoniam Cato semen maturum fieri ad autumnum scribit, idque quotidiana intelligentia probatur. Cui dabimus ergo vitio? Plinione, ut plerique solent quidquid humanarum rerum vicissitudine in Plinio contigit, auctori vertentes reprehensionem? Qui possumus? Primum iste aliena refert, in qua re nemo potest decipi, deinde plana & omnibus nota. Vides igitur an nobis ita scribentibus reclamandum sit: velli donec in semen eat, id autumno maturefcere, ad ver incendi; ex autumno enim vel per contractionem notato, ut evenit, vel extremis vetustate detritis, factum est autem, & alterum ad ver superioribus annexum, cum ad sequentia referatur; quippe supra etiam positum: tertio incendi verno.*

Dum Plinio mederi cupimus, & longius devertimur, in Catone maculam prætermisimus: *quo anno severis, substramentis per hiemem operito.* Hanc deteximus, & tollemus Politiani ope, qui *substramentis* scripsit: *sum stramentis, hoc est cum stramentis.*

De pernis faliendis novissimam Catonis curam faciunt; sed vetus index quid aliud pollicebatur: *Salsura pernarum, offelle Puteolane.* Pernas quidem in salsura video, & de carnario suspensas, offellas non video, quod fortasse vetustas interceperit; nisi librariorum salsamentum fuisse dicamus, quid esset perna dum declarant. Profecto argumentum extremum ex iis quæ seorsum edenda curaverat Victorius, ab optimo, ut puto, codice deprompta, conjecturam dat, cum ommissa perna, inscribat: *de salsura offelle Puteolane.* Varro nihilominus ex Catone pernas memorat, neque adiicit offellas. Sed forsitan requiris quid de cæteris indicibus, quos capitulis singulis præposuit Victorius, censeam. Si eos excipiam, qui ad Catoniana redintegranda necessarii inveniuntur; quosque ut Catonianos reponendos scripsi, de reliqua turba, ut vetus proverbium usurpem, *Accio idem quod Titio jus esto apud me.*

Hæc erant præcipua quæ ad Catonem illustrandum pertinere existimabam; ideoque de Catone tecum loqui desinam, sed esse tecum non desinam, proximis diebus quæ ad Varronem, executurus. Interea cura ut valeas.

D. Patavio idib. Febr. CIO IOCC XXXII.

EPISTOLA VIII.

Emendatur Varronis liber I. de Agricultura in caput XIV."

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

BInæ a te epistolæ in eandem ferme sententiam redditæ mihi sunt, altera VI. cal. Mart. altera prid. cal. easdem, quibus ex Varroniana messe promissum spicilegium ut tibi in villam referrem, postulabas. Jam retulissim, nisi permolestæ occupationes me invitum alio avocassent. Sed ecce adsum: aream expedito & tribulum, ut tibi grana exteram, & tu quod levissimum erit, evannes. Itaque cum tribus voluminibus quæ in villa & circum villam, in agris vel saltibus a colonis aut pastoribus agenda sunt, Varro sit complexus, quorum primum est de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de villaticis passionibus, scribam nunc de eo quod ordine ac natura primum est, deinceps reliqua eodem modo conabor. Utar autem horum librorum distractione ab omnibus ferme recepta, & utar tanquam argumentis quibusdam, non ignorans connexa quondam omnia, & perpetua junctura inter se alligata, quæ per interpretes & librariorum intercepta fuerunt, & divulsa. Incipiam itaque a primo in quo Fundaniam uxorem alloquitur, & hoc mittam primum: *indicabo a quibus scriptoribus reperias*. Quod ultimum in antiquis exemplaribus *reperitas* invenerat Victorius, neque tamen probabat, cum antiquius haberet *repetas*, quod inter excusa ab Joanne Parvo vagatur. Id certe non contemnendum: verumtamen aut vetustum *reperitas* potius existimarem, aut una inversa literula, *repetitas*; quid enim illa, quæ proxima connectuntur: *qui Græce scripserunt dispersim alius de alia re, sunt plus quinquaginta: hi sunt quos tu habere in consilio poteris, cum quid consulere voles*, aliud indicant, quam ab iisdem scriptoribus rusticarum rerum præcepta esse sæpius repetenda?

Recenset subinde Varro auctorum qui Græce & Latine scripserant, nomina, in quibus quanta immutanda sunt, cum aspiratione minime uteretur Varro? Cujus quidem scripturæ reliquias quasdam ex antiquo codice protulit Politianus: ut *Tasius* pro *Tbasius*, *Arcitas* pro *Archibitas*, *Plentipanes* non *Plentbiphanes*, *Teopilus* non *Theophilus*.

Demissa uxore, agere continuo de agri cultu ingreditur, & prius fecerit,

nit, ut proposuerat, quæ ad rusticam disciplinam, prolatamque institutionem minime pertinere censebat, ne sibi vitio verteretur, quod aliis reprehensionem dabat. Hæc capite 11. nunc comprehenduntur, quæ pro nostra diligentia perpendemus. Ex quibus primum: *tamen æstivo die se non diffunderem meo insititio somno meridie; vivere non possem*. Accipe quod prima cogitationis intentio mihi obtulit: *tamen æstivo diem; eodem enim modo lib. III. loquentem auctorem videmus: ubi æstate diem meridie dividere soleam*. Neque nos ab hac suspitione retrahit *æstivo*, cum id tempori aptem, ut *verno, hiberno, & similia*. Restituendum quoque censeo pro *somno summu*, ut in optimo codice adnotat Victorius; quod hac forma antiqua origo facilius recluditur, de qua literas ad te dedisse memoria teneo.

Commemorat exinde Varro communis parentis nostræ nonnulla ornamenta, quæ librarii ad Græcos transferre conantur, dum ita scribunt: *Aut Argos quod idem poeta πολύπυρον, in qua terra jugerum unum denos, & quinos denos culeos fert vini, quot quedam in Italia regiones*. Distinguamus igitur, ne felicissimam vitium nostrarum ubertatem ad alias gentes traducant: *Aut Argos quod idem poeta πολύπυρον? In qua terra — regiones?*

De eadem Vitium fecunditate repetit ex *Originibus* Catonis: *Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim cis Ariminum datus est*. Conjeceram ex prisca scriptura: *viritim Cesarem inundatus est; viritim Casateis mundatus est*. Galli enim *Cesate* sive *Gesate* qui sedem inter Rhenum & Alpes incoluerunt, acciti a Boiis & Insubribus in Italiam adversus Romanos venerunt, & ea loca ubi ante habitabant Galli Senones, occuparunt, ut Polybius, Plutarchus, Orosius in literas retulerunt. Et *viritim* interpretabar eodem impetu quo agrum inundarunt, inter se domicilia distribuisse. Nunc, quoniam eandem scripturam quam redintegraverat Victorius, ex Politiano accepi *cis Ariminum*, quamque in antiquis exemplaribus etiam Fulvius Urfinus invenisse testatur, in veteri auctoritate acquiesco.

Locum alium in hoc capite indicabo, de quo alia alii censuerunt: *hujusce, inquam, pomaria summa sacra via, ubi pomaria veneunt contra auream imaginem*. Ubi pomaria oporothecas accipies; quippe in sacra via non nascebantur, verum asservata veniebant poma. Quod tamen lectorem non retardat. Detinet, atque ancipiti cogitatione distrahit illud, *contra auream imaginem*, dum ad antiqua exempla *contra aurum imago* se convertit. Quis igitur *contra auream imaginem* producit? Aldinus codex, aut Aldinum ingenium ad fucanda vetera paratissimum; primi enim

nim excusi libri *contra aurea imago* propius ad veterem speciem accedunt. Quid tandem *contra aurum imago*? Ignorare fatebor, nisi forte siveris legere *contra aurum in Argo*. Quo indicasse videtur Varro tabellam pictam vel signum, Argum cum decantato illo aureo vellere referentia, quæ, ut fit, discriminis gratia ante tabernas appendebantur.

Refert etiam ponderare hæc ab aliis neglecta: *sed error hinc quod pecus in agro esse potest, & fructus non in agro ferre*. Quorsum istud? Ubiunque est pecus, ibi fructus. Quare vel non eximendum cum Politiano, vel in secundum: scilicet, non adjuvant pecudes culturam, et si fructum ferant; non enim (ut infra Varro) *si quis propter agrum; aut etiam in agro profectus domino agriculture acceptum referre debet, sed id modo quod ex satione terre natum ad fruendum*.

Hoc quod apponam, non tibi scriptum putabis, sed librariis: *& tamen verum dicit, inquit, hic, ut hoc scripserit in agricultura*; subiicienda enim interrogationis nota.

Venio ad caput III., quod incipit: *Igitur, inquit Agrasius, quæ dijungenda essent a cultura, cujuscumque sint, quoniam discretum, de iis rebus dicendum quæ scientia sit, & quid in colendo nos docet; ars an sit, an quid aliud, & a quibus carceribus decurrat ad metas*. Mallem hoc modo: *Igitur — discretum: de iis rebus dicendum quæ in scientia sint. Ecquis in colendo nos docet ars an sit, an quid aliud, & a quibus carceribus decurrat ad metam?* Quoniam, quæ ad agriculturam non pertinebant, sejuncta sunt, nunc dicendum de iis quibus scientia constat; ideo quis vestrum hoc nos docet? Cum hæc dixisset Agrasius, Stolo ad Scrofam conversus, Tu, inquit, *& atate, & onore, & scientia quod præstas, dicere debes*. Scito autem illa quæ in scientia sint a primis editoribus huc translata, rejectis Aldinis, quæ scientia sit.

In capite IV. nihil rimatus sum quod Varronianam fegetem inquinaret: in V. Lolii granum inveni ex mala Aldi semente: *neque eo dico quod non habeant & utilia & communia*. Urfino magis quo placebat, quam quod: mihi excusa prima: *quin habeant, quam quod, vel quo non habeant, potiora sunt*.

Postquam Varro prima principia proposuit, constituit hinc quæ partes ad agriculturam spectent; & quatuor assignat: primam, prænotionem fundi & soli: alteram, quæ in eo fundo esse debeant culturæ causa: tertiam, quæ fieri oporteat: quartam, quo tempore. Quæ singula in bina sejungit; quod prima terram amplectitur & villam: altera instrumenta & homines: tertia quæ paranda sint, & ubi quæque facienda:

da: quarta & solis circuitum annum respicit, & lunæ menstruum. De his ordine agit.

Itaque ad primam hæc refert capite VI. comprehensa: *contra æstiva montanis locis commodiora*. Quæ Aldi codici vitio vertes; præstant enim antiqua: *contra æstiva montana his locis commodiora*. Siquidem æstate montana loca campestribus meliora: hieme campestria montanis. Tamen optima a Politiano habeo: *contra æstiva montana iis locis commodiora*; nam præcedunt: *quod tunc prata ibi herbosa, putatio arborum tolerabilior*. Itaque *iis locis*, ubi prata & vineæ.

Velim post hæc perspicias quæ ad extremum ferme caput VII. apponuntur, *quod alii dant primatum bonis pratis, ut ego quoque, a quo antiqui prata parata appellarunt*. Nescio enim quid in his latere vitii suspicatus sum; quoniam etsi bonis pratis primæ attribuantur, non propterea sequitur necessario *parata* esse appellanda prata: nec contra, quod pratum semper sit paratum, ideo pratis primatum dari. Accessit cum anceps essem, Crescentius qui Varroniana ista in exemplum transcripsit; hic enim hoc amplius subnexuit: *quia modicas aut nullas requirunt expensas, a quo antiqui prata parata appellarunt*. Ad eundem fere modum de pratis idem Varro scribit lib. de L. L. *Prata dicta ab eo quod sine opere parata*. Id docet Ulpianus de *Verb. signif.* *Pratum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est, ex eo dictum quod paratum fit ad fructum capiendum*. Hoc idem & sentit & præcipit Columella: *tertia ratio loci rigui, quia sine impensa fructum reddere potest*. Hanc primam Cato esse dicebat, qui maxime redditum pratorum cæteris anteponebat. Ibi tamen Cato vitiose legitur qui quintum locum dabat pratis; igitur Varro qui primum. Non male tamen, his posthabitis, ex Cæsenate codice excusa defendi possunt, si, ut in illo, legamus: *ut ego: antiqui quoque prata parata appellarunt*. Depravatum Politiani librum opinor, ubi habemus: *ego a quoque antiqui*. Ab his dissentit Jensonius: *ut ego, a quo antiqui*. Quapropter quæ per omnia exemplaria nunc vagantur a nobis præposita, ab Aldo sunt; ideo nulla auctoritate commendanda.

His ita expositis, transeo ad ea quæ in caput VIII. distrahuntur: *aliæ (Vites) sublimes, ut quæ appellantur jugatæ, ut pleræque in Italia, quarum nomina duo, pedamenta, & juga: quibus stat recta vinea, dicuntur pedamenta: quibus transversa junguntur, juga*. In his Fulvius Ursinus *quarum nomina in ridicarum nomina, & quæ transversa in quæ transversa mutanda censebat*. Cui assentiri nullo modo possum; neque enim ridicæ in pedamentum dividitur, & in jugum; quin contra alte-

rum ex his pedamentum in ridicam, palum, Arundinem, & arbuſtum quod eſt nativum pedamentum, ſeparatur. Id apparet ex Varronianis proximis: *Pedamentum item fere quatuor generum, unum robuſtum quod ſolet afferri in vineam e Quercu ac Junipero, & vocatur ridicam, alterum palus e pertica: & quæ ſequuntur. Illud ſimiliter quæ tranſverſa junguntur a quo probabitur? Per ridicam tranſverſa firmantur, an per vimina? Ædepol, per vimina. Quæ igitur cui aptabimus? Certe, ſi quicquam hoc in loco innovandum eſt, haberem antiquius: quarum nomine hoc eſt quarum cauſa; quod propter jugatas Vites duo dicuntur, pedamenta & juga, cum in ſtratis aut ſine ridicis rectis vineis neque pedamenta neque juga quibus non indigent, nominentur.*

De quarto jugorum genere hæc utique expedit tecum ſtudioſius meditari: *quartum arbuſta, ubi traduces poſſint fieri Vitium, ut Mediolanenſes faciunt in arboribus quas vocant Opulos: Canuſini in barundulatione in Ficis. Hoc enim barundulatione, ſive Politiani & Jenſonii barundulatione non valde delector: vellem: in harum jugatione. Cum directo jugo in vineis utantur Canuſini, traduces per Ficorum tabulata in Jugum ſuſpendedunt. Porro non ſcribit lib. xvii. Plinius ſaluberrimam in jugo Arundinem connexam faſciculis, & quinque annis durare?*

Alterum genus vineti, ubi ea removetur e terra Vitis, que oſtendit ſe afferre uvam. Sub eam, ubi naſcitur, ſubjiciuntur circiter pedales e ſurculis ſurcilla. Quibus alterum Vitis genus deſcribit Varro, quod ſine jugo miniſtrat uvam. De quo etiam Columella lib. v. ſic loquitur: ſed ex iis quas ipſe cognovi, maxime probantur veluti arbuſculæ, brevi crure, ſine adminiculo per ſe ſtantes. Quare in Varrone: ubi arbuſculæ modo removetur e terra Vitis. Que oſtendit ſe afferre uvam, ſub eam, ubi (uva) naſcitur, ſubjiciuntur circiter pedales e ſurculis ſurcilla. Quibus modo ex Politiano Jenſonioque inferui, ea de arbuſculæ diminutum, ac depravatum ratus. Reliqua per ſe clara noſtræ diligentiæ non repugnant. Cæterum hujusmodi vineæ diſcrimen in gracili & ſaxoſo loco tantum probatur.

Afferam quoque alia ex eodem capite, de quibus multa dici poſſunt, quamvis non multa apud auctores inveniam: *& vindemia facta denique diſcat (uva) pendere in palmam aut funiculo aut vinculo quod antiqui vocabant ceſtum. Hoc autem κερός, qui, quod in cingulum acu contexebatur, a κεράν nomen invenit. Hinc apud Homerum Iliad. ξ. Venus traditur κερόν ἰουόνα Junoni dediſſe, quo circa ſinum poſito, virum obnoxium ſibi redderet Juno. Ceſtus itaque cingulus ſive faſcia, a quo ciſtillus deducitur, circulus nimirum vel oblonga faſcia*

scia contextus; vel Ulva, vel Junco, vel quo item, quem qui onus capite fert, sibi capiti superimponit. Cestum quoque vetustissimi Latini vimine aut scirpo ad funiculi vel circuli modum intextum, in quo uva per palmam hinc & hinc racemorum tenuis amputatam suspendebatur, vocarunt, quem inferior ætas a vinciendo in *vincium* nomine mutavit. Et quoniam ex cestis sive oblongis fasciis de vimine aut libro formatur corbis, hæc quoque cestus dicitur, ut in Catone tibi enarravi.

Hac consuetudine in Italia utuntur Reatini. Hoc proximum Politiani manu exscriptum est *Uriatini*, idque ab *Uria* Apuliæ oppido.

Ad caput IX. divertamur, in quo est de quo te monitum in universum volo, cum in istud *inquam* incideris, ne decipiaris, ut multi non animadvertentes id a persona quæ loquitur, interferri, in errorem trahuntur. Etenim haud ignoras dum loquimur, ubi quid ex narratis repetimus, hoc *inquam* adhiberi. Solet igitur idem Varro interponere; ut capite II. cum Scrofa de Safernarum nugis quid commemorasset, & alia tum a Varrone, tum a Stolone interjecta essent, retexens sermonem sic incipit: *multa, inquam, item alia miracula apud Saernas invenies.* Similiter capite VII. cum dixisset: *Refert enim quæ res in eo feri nascique*, capite VIII. quasi in viam rediret, ita ordinem connexit: *Refert, inquam, quod genus vineæ sit.* Non secus caput IX. inchoatur: *Terram, inquam, cujusmodi sit refert*, repetens ea quæ extremo capite IX. locutus erat: *Quod terra cujusmodi sit, refert.*

Multi hac scriptura in hoc loco offenduntur: *Itaque in iis, ut in Pupinia, neque arbores prolixas, neque Vites feraces, neque stramentæ videre crassa possis*; ideo apud Jensonium *in iis fit in nux*; apud Aldum *in Veis*, in utroque Florentino libro *in nus*, unde *in eicis* prisca specie facile revocatur, quod ad terræ discrimina refero, quæ tria meminerat Varro, & primum macræ terræ. Itaque in iis discrimini- bus, ut in Pupinia ceu in macra; nam infelicis ac jejuni soli Pupinia. Illud etiam *in nus* si *in hac*, nempe macra terra, immutaveris, eandem sententiam recludes, & perficies.

Cum ex quadripartita divisione quæ ad fundum pertinebat, *quæ sit forma, quo in genere terræ, quantus, quam per se tutus*, duo prima explicasset Varro, ad tertium *quantus* descendit cap. X. Et primum de metienda terra docet, atque ex primis modis *jugum* facit. *Jugum*, inquit, *vocant, quod juncti boves uno die exarare possint.* Quæ Plinius in lib. XVIII. transcribit, ut nunc vulgo editum est, in hoc exem-
plum:

plum : *jugerum* vocabatur quod uno iugo boum in die exarari potuisset : Quæsitum video utrum utri excellat , cum aliud *jugum* sit , aliud *jugerum* , neque tamen aliud Varro , aliud Plinius notet , sed uterque idem . Res est cognitu facilis , & sic aperta , ut mirer Vossium , cum ad emendandum Plinium esset commotus , pro *jugerum* *jugus* substituisset . Numquid *jugus* aliud , ac *jugerum* ? Quid enim prodest de Tibullo *jugere* a recto *jugus* asserre ? Sciunt omnes *jugus* *jugeris* dici , ut *jugerum* *jugeri* , & Juvenalem cecinisse :

Jugere paucis lumbos donare clientis .

Longe melius providit Fulvius Ursinus diligentissimus antiquitatis investigator , qui Plinio reposuit *jugum* , quod in antiquis excusis libris apud Plinium ego item adnotavi . Equidem *jugum* in utroque auctore retinendum videtur , quod etiam Nonius Marcellus , qui , ut Plinius , a Varrone exscripta commemorabat , ostendit . Erat autem mensura qua Hispania ulterior utebatur , ut versibus Campania , Jugeris Romani & Latini . Restat in Plinio *in die* , de quo ambigi potest , cum id in Varrone , & Nonio *uno die* scribatur .

Designata deinde *jugeri* mensura quod actus duos quadratos habeat , quadrati actus modus explicatur : *actus quadratus qui & latus est pedes xx. , & longus totidem . Is modus acnae latine appellatur .* Peream , si *acnam* a Latinis vocari actum quadratum scripserit Varro , quam vocem Bœticam esse testatur Columella lib. v. , cui succinit Isidorus . Præterea cum Varro Latine scribat , & sua lingua , quid opus admonere hoc vel illud Latine dici ? In alienis quidem servat : hoc Græce dicitur , hoc a Sabinis vocatur , illud a Campanis . De Latinis vocabulis cum quid expressius adnotat , *nostri* apponit , ut l. 11. c. 1. : *nec multo secus nostri . cap. v. Quod Græci vocant λύρα , fidem nostri , &* hoc lib. c. xvii. *quos oberatos nostri vocitarunt .* Dubitatur item de *acna* , quod Columellæ est *agna* . Sed Varro priscam scribendi formam sequebatur , Columella sui temporis consuetudinem . Videtur etiam *acna* ad Latinam rationem *acna* sive *agna* accedere , verumtamen neque perfecte neque plane ; ita enim dicebatur a barbaris , nempe a Bœticis Latinam linguam imitantibus . Columella Latine scripsit , ut aliud terræ spatium jam in Latio tritum *porca* quod Bœticis fortasse fuerat *porcua* , tam ab eodem , quam ab aliis nuncupatur . Utraque scilicet mensura ab ovillo & suillo pecore desumpta , credo , quod pecuarii ad aratrum versi , nihil prius quam pecudum nomina tenerent ; ceu qui primi pastoralem agentes ætatem , de summis jugis stellas contemplassè dicuntur . Ipsarum enim figuras positionesque pingui Minerva notantes , nomini-

bus

bus ab armentis & gregibus cæterisque animalibus inter quæ versabantur, astra signarunt, & hac ratione pecudibus ac bestiis refertum cœlum habemus.

Et *scrupulum* quoque minimus metiendorum agrorum modus non minimum mihi injicit scrupulum, quem mihi ut ex animo evellas multa ad te scribere instituo. Tradit Varro minimam jugeri partem vocari scrupulum, centum nempe quadratorum pedum spatium, cum jugerum scrupula occupet cclxxxviii. quæ pedes $\overline{\text{xx}}$ $\overline{\text{viii}}$. decc. quadratos efficiunt. Cum itaque exigua etiam in ponderibus ratio appelletur *scrupulum*; communis & loquendi & scribendi consuetudo obtinuit, ut a scrupo, sive calculo tam agri portiunculam, quam pusillum pondus, tertiam drachmæ, vigesimamque quartam uncix partem pendens, ac lapillum *scrupulum* diceremus. Atque in hoc nihil animadverti potest; recte enim a scrupo scrupulus: in altero etiam quod ad pondus pertinet, possumus aliquatenus connivere, quasi lapilli ad pendendum imponantur, ut Siliquæ, Lentis, Speltæ, & Lupini grana. Verum de primo quid dicemus? Quonam societatis vinculo area quadratorum pedum centum, & parvus lapis continentur? Numquid ad definiendum jugeri *scrupulum* lapillus adhibetur, ut ad Siliquæ pondus Siliquæ granum? Quid si ostendam in ponderibus *scrupulum* non dici, sed *scriptulum*? Sospiter Charisius quid lib. i. *inst. Gramm.* memoriæ reliquerit, audiamus: *scriptulum*, ait, quod nunc vulgo sine t dicunt, Varro in Plautotino dixit. Idem iii. *anal. nummum argenteum conflatum primum a Servio Tullio dicunt, is quatuor scriptulis major fuit quam nunc est.* Flavius similiter Caper vetustus de Orthographia auctor *scriptula* esse scribendum, non *scripula* confirmat. Itaque *scrupulum* in ponderibus nunquam appellatum est; dumtaxat cum vitiose scribebatur, *scripulum*, cum recte, *scriptulum* hac auctoritate expertum est, probatum, probeque perspectum. Hinc in antiquis manu exaratis voluminibus, ut etiam Vossius adnotavit, *scripulum* & *scriptulum* occurrit, atque etiam contractum *scriptlum* ac *scriptlum*. Apud Martialem in optimæ notæ libris ita hi lib. iv. versiculi scribuntur.

Ergo nec argenti sex scriptula Sextiniani

Missa, nec a querulo mappa cliente fuit.

In Q. etiam Rhemni Palæmonis antiquioribus libris *de Pond. & Mens.* editum invenies *scriptlum*, ut puto, pro *scriptulum*; nam *scrupulum* quod editores nunc maxime probant, nisi in tribus multitudinis numeri casibus ab eo carminis genere non admittitur. *Scriptulum* igitur non solum pondere quod Græci vocant $\rho\rho\sigma\mu\mu\alpha$ (ut

etiam vester Palæmon hoc versu declarat :

Gramma vocant , *scriptulum* nostri dixere priores) refert , sed etiam significat ; idcirco in vetustis *Glossis* , cum *γράμμα* apud Græcos etiam epistolam comprehendat , *scripula* ac *scribula* (*scriptula* rectius) epistola vocatur . Hactenus præstitisse videor *scrupulum* in ponderibus non fuisse , sed *scriptulum* vel *scripulum* , atque a Latinis id indicari , quod a Græcis *γράμμα* , quibus adjiciendum , ut egregie Palæmon numeris nescit :

*Grammata dicta , quod hæc viginti quatuor in se
Uncia habet , tot enim formis vox Græca notatur .*

Supereft jam altera cura , ut de minima jugeri parte , cujus gratia hæc tam longe contexuimus , videamus . Quod non incommode efficiam ; quid enim facilius ad definiendum agrum non admittere scrupulum id est lapillum , quem de exiguis ponderibus in quibus minima quæque non improbantur , dejecimus ? Utar primum conjectura facili , quam subinde confirmabo . Conjectura veteri lectioni innititur , quam , ut supra attigi , Sospiter , & Flavius Caper in vulgum sui temporis recepram prodiderunt , quamque ex Varronianis libris Victorius deprompsit *scripulum* , & *scripula* . Apud veteres igitur tam in ponderibus quam in agrorum modis *scripulum* , non *scrupulum* fuisse vides . Id ad antiquam normam , qua etiam Varronem usum testatus Sospiter , reductum *scriptulum* dabit . Nunc quod conjectando affecti sumus , alia via astruere & confirmare conabor . Quod , ut pauca complectar , advertere licet scriptulum in ponderibus ita se habere ad libram , ut idem in terræ dimensione ad jugerum , quorum pars duodecima in utroque uncia habetur . Nam & in geometricis nominatur uncia , de qua Varro infra agit hisce verbis : *Ab hoc principio mensores nonnunquam dicunt , in subsicivum esse unciam agri , aut sextantem , aut quid aliud , cum ad jugerum pervenerunt .* Ut igitur uncia commune nomen , ita & scriptulum . Quis enim in dubium id revocare poterit , quod prisca monumenta declarant , quod auctores docent , quod analogia confirmat , quod communis ac promiscuus apud veteres sive quid pendentes sive metientes usus demonstrat ? Hæc tamen nostra vel ratio vel opinio valde premitur , & coarctatur , quod *scrupulum* subit ante omnium oculos positum , & in usu quotidiano , atque in hominum congressione collocatum , cum *scriptulum* , quod jam a Latini & sermonis nostri consuetudine penitus recesserit , ab alta oblivione ac silentio sit repetendum . Quapropter tuum erit , mi Andrea , quæ familiari officio ad te scribo , tua prudentia acrique ingenii acie perpendere , ne aliquando , si quid

quid ex his in hominum manus effluerit, nimiae novitatis damnemur. Id si pro tua humanitate feceris, literisque ad me datis, me nimis fortasse scrupulosum monueris, spero fore, ut intelligas, inter uvæ quoque genera versari *scriptulum*, quod nunc apud Plinium in *scirpula* latet, in *scirpula* apud Columellam.

Atque hæc de agrorum dimensionibus quæ capite x. finiuntur, factis. Ad xi., & xii. (male enim in duo separatur, pessime in tria) ubi de villa præcipit Varro, veniamus. In illo inter præcipua habemus: *Villam edificandam potissimum, ut intra septa villa habeat aquam*. In quibus conjicerem esse legendum: *Villam edificandam*; ut multa perfamilia in Varrone admonent: *Serendum Viciam: objiciendum farinam: colligendum eas: præfectos alacriores faciendum præmiis, & capite xii. in primis editis dandum operam*.

De villæ positione saluberrimum sequitur præceptum: *Sin cogare secundum flumen edificare, curandum ne adversum eum ponas; hieme enim fiet vehementer frigida, & æstate non salubris*. Hæc a plerisque hoc modo probantur; contra enim veteres editores, qui *eum* pro *eum* excudendum curaverant, ab omnibus conclamatum est. Quos merito reprehensos censebis, cogitans *Eurum* a solis exortu spirare; ideoque esse salubrem. Quare sequioris temporis editores illud, quam hoc ex vetustis, ut credo, libris amplexi sunt. In qua re aliqua laude fraudandi non sunt; faciliora siquidem ad emendandum posteris tradiderunt. Quod cum facerent, in animo habuisse existimo, ut *eum* vel ad *fluvium*, vel ad *flumen* referrent. Ego tamen (ut simpliciora proferam) mecum perpensi, num pro *eum eam* Varro scripserit, id est villam; statim enim de villa quædam continuavit, cum de eadem multa præmississet. Propterea Plinius ex Varrone hæc expressit: *convenit (villam) nec juxta paludem ponendam esse, nec adverso amne*. Neque dissimilia meminit Columella.

Verum hæc levioris curæ habenda: gravioris quæ subiiciam; quid enim editorum discrepantia magis varium? Varium autem? Divulsum & quasi discerptum. Non enim solum veteres editores a vetustissimis dissentiant, & a recentioribus (ut in Varrone ac Catone frequentius evenit) sed & hi a primis discrepant, & inter se dissociantur. Itaque per quinque veluti sectas misere dilaniatur Varro, ut ordine recensibo, ab Jenfonio initio ducto: *advertendum etiam siqua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quod arescunt crescuntque animalia quædam minuta*. Altera Aldi: *advertendum — causas, & quod arescunt, & quod in iis crescunt animalia*. Ex Crescentio qui Varroniana

ista recenſet, afferam tertiam: *Animadvertendum eſt ſi juxta erunt loca paluſtria, & propter eaſdem cauſas, & quia cum areſcunt, creſcunt animalia quedam minuta.* Quarto loco Viſtoriani in cenſum veniunt: *advertendum — cauſas, & quod areſcunt, creſcunt animalia.* Ab his deſcivit Popma non codicum auctoritate, ſed Fulvii Urſini conjectura ductus, quo opinante ex *aleſcunt* factum *areſcunt*, & deinde appoſitum *creſcunt*, hoc ipſum tanquam Varronianum ut approbavit, ita excudit: *advertendum — cauſis, & quod in iis aleſcunt animalia.* Itaque cum hujus loci quinque ſint ſcripturæ, & una tantum vera eſſe debeat, quamnam ex his recipiemus? Jenſoniana percommode cadit, quæ etiam antiquitatis jure reliquis antefeſenda. Ab hac paululum diſtat Viſtoriana, que particula ſubducta. Aldi vero & cæterorum qui cum Aldo conſentiunt, infucata apparet, & veluti muliebriter interpretum ſtylo compta; ideo deterioris notæ. Quid de Creſcentiana exemplorum antiquiſſima dicemus? Equidem haud incongruam ſententiam aperit, neque a Varroſe alienam. In qua tamen ſiquis *juxta* improbaret, haberet arbitrium, quamvis iterum in Varrone ſcribatur: *quod & beſtiolæ ſi quæ prope naſcuntur, & inferuntur.* Cave nihilominus, credas in Creſcentio primitus non extiſſe illud *ſiquæ*, cum in vernaculis interpretationibus antiquis habeamus: *ſe v' aveſſi alcuni luoghi paluſoſi.* Quod ſecuti interpretes cum in Latinis ſequioris ætatis exemplaribus non inveniſſent, referre ſuperfederunt. Ultimæ conditionis & deterrimæ cenſenda ſunt quæ protulit Popma. Hæc palam improbare non verebor; quod paluſoſa loca vel maxime areſcendo nocent. Tunc de cœnoſa colluvie gravior & magis virulentus emittitur ſpiritus, & animalia quæ circa paludes, dum aqua abundant, morantur, humore deſtituta, & caloribus agitata ad proxima quæque evolant, domoſque infeſtant. Tunc etiam cava & inferiora loca naticibus ſerpentibus, ac buſonum lue replentur. Omnia ſiquidem natura ducuntur, ut aliunde cibum, aliunde ſedem, quo adverſus nimios ſolis ardoreſ ſe recipiant, exquirant. Quapropter vitandas eſſe vicinas paludeſ provide inculcat Varro, tum quod dum areſcunt, peſtifero halitu cunâtiſ habitatoribus graviores ſunt, tum quod majora infeſtorum animalium agmina emittunt, hominibus, armentis, frugibusque pernicioſa.

Peraçtiſ iis quæ ad capiendum aptum ædificii locum, ubi villa ſtatuatur, pertinent, pergit Varro, ut ſingillatim villæ ruſticæ membra deſignet. *In villa*, inquit cap. XIII., *faciunda ſtabula, ita uti bubilia ſunt ibi, hieme quæ poſſunt eſſe calidiora.* In hiſ diligenter animadvertito, quid deſiderem. Cum apud Jenſonium & Bruyſchium capituli argu-

mentum indicet: *quod in villa primitus faciunda sunt bubilia & ovilia: & cellæ: & vasa vinaria & olearia: & alia*, cumque interpretes ex primis plerunque versibus argumenta excerpta apponere soleant (quod abunde in Catone a nobis indicatum est) tanquam ii qui ex scripto deperdita vel furata in aſſe per iudicem repetunt, sic ego ex illo *ovilia* non per leges, sed per te tuamque mihi probe spectatam sapientiam, si congruum videbitur, asseram *ovilia* Varroni. Et quo facilius hanc villæ partem temporis longinquitate, colonorumque incuria delapsam in suam sedem restituendi iudicium des, si bene circumiveris, reperiēs alteram partem *ita uti bubilia sunt ibi* (per quam Varro ejus quod de ovili & bubili præceperat, exceptionem facit) nisi alterius adminiculo fulciatur, valde labefactari.

His junguntur alia membra vetustate hiulca, in quibus frustra archetypum requiro, postquam secuti artifices, dum quisque pro sua virili veteri structuræ manum adiicit, alia atque alia fecerunt lineamenta. Quatuor modis, quos ordine referam, excusum est: primæ figuræ propositæ ab Iensonio tale habeo exemplum: *Fructus ut est vinum & oleum loco plano in cellis: item vasa vinaria & olearia potius faciundum in locis aridis: Fructus ut est Faba: Lentæ: Ordeum: Far: & fœnum in tabulatis*. Altera forma ab Aldo: *Fructus ut est vinum & oleum loco plano in cellis, ita ut vasa vinaria & olearia potius sint in locis aridis quam humidis, fructus ut est Faba, Lentæ, Ordeum, & Far, & fœnum in tabulatis*. In hac non lacera, non hiantia membra, non solutos articulos vides, qualia in Iensoniana, verum partibus apte compositis, & ad sedem redactis, integra omnia, tum marmorato nitida, ac tectorio tacta: quæ dum antiquitatis vitia occultat, artificium prodit. Utriusque dissimilem ac contractiorem eruit ex optimis monumentis Victorius, ac in publicum protulit hac facie: *Fructus ut est vinum & oleum loco plano in cellis: item ut vasa vinaria & olearia potius faciundum. Aridus ut est Faba, & fœnum in tabulatis*, quibus adjungam, *Faba* omitti a Politiano. Quartam denique de Varronianis libris, ut ipse fassus est, exkripit Crescentius, quæ ut omnium brevissima, ita planissima omnium, & maxime perspicua videtur: *item cellas (faciundum quod proximum præcedit) in loco plano, ubi vasa vinaria & olearia esse possint. Item ubi condantur fructus aridi, ut granum & fœnum in tabulatis*. Hæ sunt quatuor formæ quas Varronis nomine proditas ad hoc tempus sciebam, inter se valde dissimiles; ideo non ex uno archetypo. Quænam autem vera & Varroniana habenda, non nostræ est facultatis profiteri. Crescentiana, ut diximus, perspicuitate præstat, & antiquitatis etiam titulo;

tulo; vetustissimus enim editorum omnium qui e manu scriptis libris Varroniana expresserunt, Crescentius, qui si probatis neque sua, neque aliena manu interpolatis usus est, auctoritate quoque illa præstabit. Ergo, inquires, in ruptis & cæsis Jenfoniana, ac Victoriana relinquemus, quando ex huiusmodi rudibus nihil boni, nihilque fructilis spondes? Nequaquam; quoniam, si nos ad aptam structuram ex iis quicquam componere non valeamus, id fit fortasse nostro vicio: alii vel optima eruent. Quanquam & nos quo desiderio tuo plenius satisfaciamus, aliquid ex illis ædificabimus hoc modo: *Fructus ut est vinum & oleum loco plano in cellis, item ubi vasa vinaria & olearia esse possunt, faciendum, aridus ut est fœnum, in tabulatis.* Hoc est, faciendum ubi fructus, ceu oleum & vinum esse possint loco plano in cellis; item ubi collocanda sint vasa vinaria & olearia; item ubi fructus aridus, ut fœnum in tabulatis condas. Animadvertere etiam licet *vasa vinaria & olearia* non id esse hoc loco accipienda, quo vinum & oleum servantur, sed quo coguntur; quin jurisperitis ac Juliano in primis vasa vinaria proprie vasa torcularia esse placet.

A fructuariis cellis in quibus te sine fructu, utinam sine fastidio, diu epistola detinuit; abeamus ad alia loca, quæ singulariter describit Varro. *In primis culina videnda, ut sit admota.* Hic, & alibi si forte invenitur, item apud alios auctores præsertim vetustiores, *colina* per *o*, non per *u* scribendum tibi probabo. Et primum ceu fundamentum Nonii Marcelli verba ponam ex capite primo deprompta: *Culina veteres colinam dixerunt, non, ut nunc vulgus putat. Varro Modio: at hoc interest inter Epicurum, & gæneones nostros quibus modulus est vite colina.* Plautus *Must.*

Exi e colina sis foras mastigia,

Qui mihi inter patinas exhibes argutias.

Varro de *vita P. R. lib. 1. qua finis* (*Lege qua fini*, ut in Catone indicavimus) *sit antica, & postica: in postica parte erat colina dicta ab eo, quod ibi colebant ignem.* His quod a nobis propositum est, exemplo, auctoritate, & ratione etiam confirmatum habes. Varro enim ac Plautus duo præcipua antiquitatis, & Latini quoque leporis lumina semper dicti sunt atque habiti. Nonius item non obscure inter præstantissimos grammaticos fulget. Attamen in quibus Latini nominis auctoribus veterem istam consuetudinem non desideramus? Omnes tanquam nihil intersit inter *colinam* & *culinam*, hoc utimur, hoc probamus, hoc noscimus tantum. Atqui quanto intervallo hoc ab illo discriminatur? *Culina* (ut Festi dicam verbis) *vocatur locus, in quo epulae in funere*

comburuntur . De eodem Aggerius Urbicus in libro quem *de limitibus agrorum* composuit, hæc posteris reliquit: *Sunt in suburbanis loca publica inopum destinata funeribus, que loca culinas appellant.* De eadem in *Catalectis* hi versiculi leguntur:

*Neque in culinam, & uncta compitalia
Dapesque ducis (an Ditis?) sordidas.*

De eadem demum intelligit Catullus dum de Rufa canit:

*Bononiensis Rufa Rufulum fallat
Uxor Meneni, sæpe quam in sepulchretis
Vidistis, ipso rapere e rogo cœnam,
Cum devolutum ex igne prosequens panem
A semiraso tunderetur ustore.*

Cernere etiam licet in vetustis lapidibus sacris ædibus adnexam culinam, ut in isto:

*Herculi . Saxano . Sacrum
Ser . Sulpicius . Trophimus
Ædem . Zotbecam . Culinam
Pecunia . sua . a . solo . restituit .*

Et in alio:

*Junoni . sacrum
M . Magius . M . L . Amaranthius
VI . Vir . &
Magia . M . F . Vera . Magia . M . L . Ilias
Ædem . Signa . X . Porticum
Macerias . II . Culinam . &
Locum . in . quo . ea . sunt .
U . S . L . M .*

Porro quandoquidem a colina, ubi cibi parantur & coquantur, ad culinam mortuorum cineribus, epulisque sepulchralibus refertam paulisper te seduxi, hinc recedentibus per alia sædiora loca, si ad Varronianam villam redire cupis, est transeundum. Cumque secundum villam quidquid purgamenti e cohorte everritur, evehiturque ex stabulis, in sterquilinia tollatur, ne ex ipsis alienus odor exhalans te molestia afficiat, quæ super his indicanda sunt, ex transitu cito indicabo. Duo esse oportere in villa sterquilinia laudat Varro, *aut unum bifariam divisum: alteram enim partem ferri oportet e villa novam, alteram veterem tolli in agrum; quod enim infertur recens minus bouum, id cum conflacuit, melius.* Visne hanc clausulam brevius atque elegantius complectamur? Non puto te inficiaturum, dummodo Varroniana præstemus. Germana dabi-

mus .

mus : *Quod enim quam recens quod confacuit , melius .* Hæc de optimis fontibus hausit Victorius , non tamen Varroni restituit , verbi , opinor , *confacuit* insolentia offensus . Id porro vel ab ea origine venit , unde *fax* , quamvis nunc obscurum & obsoletum (nihil enim temere de antiquitate pronunciandum , ne eorum mores qui plerunque damnant , quod non intelligunt , imitemur) vel fuit *confracuit* a *fraceo* , ex quo *fraces* . Nam si oleam quæ nimis in acervis fuerit , fracescere ait Varro , hoc est calore macerari , & mox corrumpi ; cur non potius dicemus fracescere stercus , quod coacervatum item concalescit , & concalescendo maceratur , quousque fiat putre , & tertio denique anno terra ? Nonne apud Nonium fracescere est *tanquam friari & putrescere vetustate* ? Ut ut res se habeat , spero fore ut intelligam , tibi fuisse meliora vetusta , quam ab Aldo edita , & retenta a Victorio . Neque enim dubitandum quin vulgata Aldina sint , cum primæ editiones quamvis vitiatæ , veteris scripturæ imaginem referant : *Quod enim quam recens , quod cum faciunt , melius .*

Redeamus in cellam vinariam , ubi paucis te volo , & ut habeas curabo : *cellam vinariam & oleariam ad modum agri aptam , & pavimento proclivi in lacum , quod sepe , ubi conditum novum vinum , orce in Hispania fervore musti ruptæ , necnon & dolia in Italia .* Quid deperditum opinatus sum , partim cum addat Jenfonius : *ne vinum prolueret* , quod sic expono : *quo vinum proluerent dolia in lacum , dum rumpuntur .*

Antequam te e villa dimittam , contemplator etiam quod extra villam pictum ostendo : *item videre oportet , si est collis (nisi quid impedit) ut ibi potissimum ponatur villa .* Non enim mihi architecti manu positum videtur , sed nescio cujus Varrone intempestive abutentis ; primum quod extra sedem eminent , neque superioribus adnexum , neque inferioribus ; deinde quod hic inordinate , illic ubi villa statuenda erat , ordinate , & bis digestum : *ut potius in sublimi loco ædifices : ab hoc utroque superiora loca tutiora .*

Ex quadripartita divisione quam Varro capite vi. proposuerat : *Que sit forma fundi : quo in genere terræ : quantus : quam per se tutus* , relinquatur hoc de finibus tuendis , quod cum aliis ad Liberalia tibi refervo . Id autem quod nunc epistola secum fert :

Quidquid erit , boni consulas .

Cura diligentissime , mi Andrea , ut valeas .

D. Patavio III. Non. Mart. CIO IOCC XXXII.

EPISTOLA IX.

Emendatur Varro a capite XIV. in caput XXIV.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

REdeunti mihi heri ex Academia domum afferuntur tuæ literæ , quas pridie scripseras. Has dum perlustro, primo obtutu obtu-
pui dum lego : *odi profanum vulgus & arceo*, sed mox intellexi, cur tale principium feceris. Parebo libenter, neque in *scriptulo*, *colina*, cæ-
terisque aliis hæsitabo, quando tuo judicio prudentiaque expedior. De
etymologicis Varronianis teneo, & quæ senserit Quintilianus, memoria
custodio. *Colina* a colendo rectene, an contra, nihil ad nos : primam
syllabam in utroque eandem specto, ex qua originem deducit Varro .
De reliquis quod ad te quam primum scribam, jubes, curabo diligen-
ter; ideo nunc aliam pensunculam mittam, exorsus a septis quæ tutan-
di fundi causa parantur.

Primum naturale sepimentum quod obseri solet virgultis, aut spinis, quod habet radices, aut vivæ sepis, prætereuntis lascivi non metuet facem ardentem. Adhuc in his non me pœnitet legisse *vivæ sepis*, hoc est connexiones implicationesque spinarum ac virgultorum, quibus fit sepimentum, & proprie sepes a sepiendo vocatur; quæ, quoniam viridia, ignem respuunt; radices enim terra abditæ in tuto jacent. Inter quæ ex utroque Florentino codice *ac pro aut recipio*, quo conjectura approbatur. Cave tamen, ne Fulvii Ursini auctoritate decipiaris (etsi difficile est, ut tua prudentia præsertim in hoc loco te fallum habeat) qui exemptum *vivæ sepis* ad *naturale sepimentum* apponebat, & nimia cura inanem sententiam parabat.

Tertium militare sepimentum est fossa, & terreus agger, sed fossa ita idonea, si omnem aquam quæ a cælo venit, recipere potest, aut fistigium habeat, ut exeat e fundo: agger is bonus qui intrinsecus junctus fossa, aut ita arduus, ut eum transcendere non sit facile. De quibus mihi cogitanti videri solet perfectior sententia, si scribamus: *fossa ea idonea, ut agger is bonus; sive, quoniam in Jensonio: Sed & fossa ita idonea, sed ea fossa ita idonea.* Præterea: *aut ita arduus legerem: ac ita arduus, sive, ut excudit Jensonius, sed ita arduus; nam aut fossam excludit, de quo septi genere agitur postea: aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros.*

Extat in extremo capite xv. tanquam brevis peracti propositi peroratio ; ut primum enim Fundanius , conquisitis omnibus quæ ad finium tutelam pertinere visa sunt , conticuit , subiicit Scrofa redigens in compendium quæ narrata erant : *igitur primum hæc quæ dixi , quatuor videnda agricolæ : de fundi forma , terre natura , de modo agri , de finibus tuendis* . Quibus si quartum *de ex Jenionii libris* addamus , non solum ea amplificabimus , sed ornabimus etiam : *De fundi forma , de terre natura* . Noli tamen existimare me ita apud Jenonium invenisse : vestigium inveni , sive potius vestigii indicem : *De fundi forma : T terre natura* . Litera *T* altera fuisse in *Et videtur* , ut in extremo quoque membro reperitur ; hoc autem depravatum est ex *de* . Nostram porro conjecturam adjuvant aliæ hujusmodi in Varrone scribendi formulæ , ut Lib. II. *Alteræ partes quatuor sunt , cum jam emeris , observandæ : de pastione , de fetura , de nutritu , de sanitate* . ut lib. III. *ut hos quinque gradus observaret , quos in Gallinis dixi : hi sunt de genere , de fetura , de ovis , de pullis , de sagina* . Quæ si pro sua diligentia animadvertisset Fulvius Ursinus , nunquam in eam adductus esset sententiam , ut illa ex Jenonio a nobis allata tanquam ab expositoribus adiecta repudiaret .

His satis compertis , annectit Varro capite xvi. (ut nunc finitur) alia quatuor , quæ ad villam & agri cultum propter affinitatem referuntur . Primum : *si vicina regio est infesta* : secundum : *si quo neque fructus nostros exportare expediat , neque inde quæ opus sunt , apportare* : tertium : *si vie aut fluvii quæ portetur , aut non sunt , aut idonei non sunt* : quartum : *siquid est in confinibus fundis , ut nostris agris prosit , aut noceat* . Quæ subinde explicat , ac latius deducit . Et primum quidem his explanat : *E quæis quatuor quod est primum , refert , infesta regio sit , nec ne* . Secundum autem (ut proditum in mediæ ætatis editionibus) hoc pacto : *secundum quæ vicinitatis inveclos habet idoneos* . Quorum primum frustra in Victorianis libris requires , frustra etiam in Jenonianis , quamvis necessarium . Sed magis mirari subit a quibus *secundum* , ut *secundum* non recipiebatur , ipsius partem fuisse appellatam *tertium* , quasi ista ad *secundum* Varronianum non pertinerent : *Tertium est item si ea oppida , aut vicinia , aut etiam divitum copiosi agri ac villa , unde non care emere possis , quæ opus sunt in fundo , quibusque quæ supersunt , venire possint* . De his enim secundo loco non præceperat Varro , ut retuli ? Quare vel *deme tertium* , & lege : *item si ea* : vel *tertium* in *secundum* mutato . Neque tamen in hoc solum stetit eorum quos attingi , indiligentia : ad inferiora defluxit , & quod erat *tertium* , quartum fecerunt ; quarto , cum ultra progredi non liceret , extra numerum habito .

Et

Et de his similiter quatuor partibus quas extra fundum ad agrum colendum arcessiverat noster Varro, non plura quam quantum ex librorum in re non mediocri discrepantia arripui; commemoranda judicavi. Agriculturæ hinc propiora videbimus, cum Varro capite xvii. ad ea instrumenta quibus agri coluntur, descendat. Quorum tria genera proponit: *vocale, in quo sunt servi: semivocale, in quo sunt boves: mutum, in quo sunt plaustra.* In primo: *omnes agri, inquit, coluntur hominibus servis, aut liberis, aut utrisque.* De servis nihil addit, quod eorum opera adeo in unaquaque villa erat communis, ut explicatione non indigeret. Itaque de liberis: *aut cum ipsi colunt, ut plerique pauperculi cum sua progenie, aut mercenariis, cum conductis liberorum copiis res majores ut vindemias, ac fœnificia administrant, iique quos obæratos nostri vocitarunt.* Isti igitur quos *obæratos* scribunt, liberi erant; cur tandem *obærat*? Alia est hujus vocis scriptura vetusta: *obærarios*, hoc est qui ob æs aliena curant. Quapropter *opera* primum ob æra, & *operarius obærarius*; nam servi in domini fundo opus faciunt: liberi in proprio agro: Operarii qui item liberi, ubi mercede conducti.

Qui vero optimi sint operarii, & ad agriculturam dociles ex Cassio ostendit Varro: *eam conjecturam fieri posse ex aliarum rerum imperatis, & more incolarum e novitiis requisito ad priorem dominum quid factitarent.* Ex quibus extremum membrum tam varium, tam diversum, tam alienum codices Victoriani, & Cæsenas ac Venetus servant, ut vulgata non modo ficta, sed male etiam, atque imperite ficta esse maximo sit argumento. Quænam enim inter illa & ista: *& in eo eorum e novitiis reliquisitio ad priorem dominum quid factitarent* cognatio intercedit? Et tamen illa quamvis fictitia, inania, aliena in omnibus libris leguntur: hæc antiqua atque ex Varronianis inter antiquitatis rudera quilquiliasque seponunt. At illa probis vocibus, & Latino more enunciantur: hæc barbaris, monstruosisque involvuntur? Quid mihi vel optima profint, quæ Varroniana esse non constat? Afferant vel ex M. Tullio Romanæ eloquentiæ principe, constantissime repudiabo; cum quid verum, non quid melius inquiramus. Recedant itaque novi isti architecti, quibus si tanta est ædificandi libido, in sua area & fundo ædificent, inque ea omnes ingenii opes effundant. Malo detruncata vetera, quam nova integra. Nihil in vetustis detrahi, nihil immutari, nihil fingi poliendi nomine opto; quin etiam si qua ex ævo antiquas memorias occupant, *araneas ego illas servari volo.* Sive obsequio & officio (ut nos) sive studio, sive ingenio, sive alia ratione ductus quis de veterum monumentis impellitur ad scribendum, id sibi ante oculos proponat, ut quam

minima licentia utatur, eaque contentus, si etiam fidelis conjectura ex prisca auctoritate addatur. Temere coniciat, caveat, quicquam immutare perhorrescat, aliena inferere ne cogitatione quidem audeat: in commentariis ornare, polire, fingere, & refingere licet. Nemo enim si in viam publicam ibis, te prohibebit: at si per alienas segetes, statim deturbabit. Quapropter illi qui tantum sibi licere opinati sunt, ut Varro- nianum hunc locum, qui longe meliori conditione in antiquis stabat, nobis deformarent, male de omni posteritate meriti sunt, nullaque ætas improbum eorum factum sine execratione prætermittet. Atque utinam mihi de cunctis libris pessime detorta verba delere daretur. Quod cum impossibile, id agam, ut de hac epistola eximam, ac vetera reponam. Et illud *reliquistio* in quo maximum est quæstionis & obscuritatis momentum, idem esse coniciam, ac *redinquistio* sive *redinquistio* ab *inquirō* cum *red* composito, ut *redinvenio*, *redabsolvo*, *redadopto* dixerunt veteres, & nos, quoniam ab illis exempla supersunt, dicimus. Itaque mercenarii gregis industria exploratur *ex aliarum rerum imperatis*, & *in eo eorum e novitiis redinquistio ad priorem dominum quid factitarent*.

Proxima sunt alia, quorum non eadem similiter in manu scriptis ac excusis libris scripturæ forma; alia namque in codicibus quibus utebatur Victorius: *facilius enim ii quam minore natu dicto sunt audientes*, a quibus Cæsenas exemplar, & Venetum *hi* tantum pro *ii* differunt. Alia in primis editionibus: *facilius enim his quamvis minores natu dicto sunt audientes*: Alia demum in Aldinis: *Facilius enim his quam minoribus natu dicto sunt audientes* quæ nunc in omnibus libris, ut optima, videmus. His propositis, inquirendum est breviter quæ præstent, ut meliora sequamur. Ante omnia prænoscere oportet, scribendi ambiguitate plurimum delectatum Varronem, ceu in illo de uva: *Itaque lectius defertur in forum vinarium, ut in dolium inane veniat*; *forum enim vinarium*, & *veniat* de uva vendenda suspicionem facit, quando forum pars accipitur instrumentorum quibus vinum cogitur, & *veniat* pro *eat* sive *importetur*. Ambigua quoque extremi hujus libri sententia: *non moleste ferentes discedimus de æde*, ubi quod de mōra est intelligendum, de æditiui morte quæ proxima narrata est, non moleste illos tulisse videtur indicare. Similiter hæc de facta Asina: *venter enim labore nationem reddit deteriolem*: dum *nationem* ad asinum genus referri opinamur, partum esse invenimus. Haud secus hoc loco obscure & ambigue locutus est Varro, nisi diligenter attendatur. Præcipitur enim qui ætate præstant, *facilius quam juniores domino esse dicto audientes*. Sed quem hoc pacto de excusis libris intellecturum

pute-

putemus? Quem etiam primo intuitu ex antiquis sine aliqua ingenii contentione? Et tamen quæ protulit Victorius, cur non integra existimanda? Cur etiam paulo attentius intuenti, una litera *f* in minore posita, non aperta & dilucida? Quod quo melius cognoscere possis, apponam iterum eadem cum superioribus juncta: *Qui præsent, esse oportere qui literis aliqua sint humanitate imbuti, frugi, ætate majores quam operarios quos dixi; facilius enim ii (sive hi) quam minores natu, dicto sunt audientes.* Qui ista indiligenter perlustrarunt, id sibi accipere visum est, quod in moribus frequentius positum videbant, majoribus natu facilius, ac promptius obtemperari, quam minoribus. Propterea Varronis verba tanquam vitata ad eam opinionem declarandam immutare ceperunt, & primum sensim ac circumspècto judicio, ut Jensonius: deinde repente, & inconsiderate, ut Aldus. Hac ratione boni isti viri, quorum libri magno veneunt, Varronianum monitum ad aliud transtulerunt.

Ad præfectos hæc pariter spectant: *Ad iniciendam voluptatem his præfecture, honore aliquo habendi sunt, & de operariis qui præstabunt alicui communicandum quoque cum iis quæ faciunda sunt opera.* Dissentiunt vetera Victoriana: *injiciendum voluptatem præfectorum honore aliquo habendo, & de operariis qui præstabunt alios.* Hinc recepto a Victorio *voluntatem pro voluptatem*, reliqua sic distribuam: *iniciendum voluntatem præfectorum, honore aliquo habendo, & de operariis qui præstabunt alios, communicandum.* Antiqua scribendi ratio librarios in errorem adduxit: *iniciendum pro illiciendum*, ut *illicium* apud Varro- nem pro *illicium* testatur.

Ex iis quæ de villicis & operariis nos monuit Varro, sejungunt interpretes in novum caput quod XIX. ordine sequitur, tanquam dissimillima, quibus familia rustica singillatim recensetur. In hoc similiter nonnulla ab aliis, credo, propter materiæ tenuitatem contemptui habita, brevitate qua dabitur, tibi percurram. Et prima quæ haud commode distinguuntur: *Dicit enim in eo modo hæc, mancipia XIIII. habenda, villicum, villicam.* Deinde: *ut dicat haberi oportere hæc, xv. mancipia, villicum, villicam.* Cum priscis editoribus, primo articulo ad secundum revocato, moram aliam interponerem, videlicet: *Dicit in eo modo hæc mancipia XIIII. habenda: villicum, villicam.* Necnon in altero modo: *ut dicat haberi oportere hæc xv. mancipia: villicum, villicam;* quis enim non viderit hæc ad mancipia quæ nominatim collocantur, pertinere? His insuper ex antiquis editoribus numerorum notas apponerem: *bubulcum 1, Asinarium 1, subulcum 1;* quod non ali-

ter Cato, unde sumuntur. Tum quibus Catonem perstringit Varro, quandoquidem inter se excusi libri non consentiunt, perpenderem diligentius. Incipiam igitur a primis: *Quod Cato, si voluit, ut debuit, ut proportionem ad majorem fundum & minorem adderemus, & demeremus. Præterea extra familiam debuit dicere villicum, & villicam.* Ab his Junta hoc pro portione differt. Sed longius recedit Aldus: *uti portione, ad majorem fundum vel minorem addere vel demere.* Quibus rejectis, ad ultima veniamus: *uti portione, ad majorem fundum vel minorem adderemus, vel demeremus, extra familiam.* Nunc his præter oculos positus, quenam tibi magis quadrent, perlibenter intelligam: idque quo facilius abs te impetrare valeam, quod mea fert opinio, proferam primus; ita eodem tempore tum quid melius in illis constituendum sit, tum quid me opinantem sefellerit, spero fore, ut cognoscam. Sed quæ tandem a me probari putas, nisi antiqua? Illa quidem cæteris anteferre cur dubitem, quæ Cæsenas etiam codex mihi confirmavit? Hem, inquires, tam vitiosa? Nequaquam; verum ex Cæsenate Victorianoque libris purgata accipito. *Quod Cato si voluit (ut debuit) uti portione (in Cæsenate exemplari sit portione) ad majorem fundum ut minorem adderemus, vel demeremus. Præterea extra familiam debuit dicere villicum & villicam.* Istane modo tibi vitiosa videntur? Quid? Num Varroniana? Quidni? Quæ litera, quæ dictio, quis articulus, quod interpunctum in illis quæ non in excusis voluminibus, verum probatæ fidei, hac excepta particula *ut ante minorem* posita, quam Cæsenas codex suppeditavit? Idque malui quam *vel*; quod elegantius sonat, ut in his Varronianis: *paucos si Lepores mares ut fœminas intromiseris*, nempe mares, vel fœminas, quod utranque naturam habere credebatur. Cedo quo offendimus in cæteris? Dicam (quantum nostra mediocritate assequi possumus) cum ex duobus quæ Varro Catoni dat vitio, unam clausulam habeant, hoc ipsum in antiquis quod tollitur, fortasse displicere, ac moleste ferri; nam aliud quod notent, improbentque, non video. Hoc tamen qui possunt? Scilicet duo non sunt, quæ in Catoniano modulo non probat Varro, fundi fervorumque numerum pariter, ac sine ratione inter se relatam, & villicum ac villicam cum familia? Horum primum est, quod Cato in illa fundi formula portione uti debebat, ut ad majorem fundum vel minorem mancipia addi demive possent. Proposito enim oliveto jugerum cc., e quo (ita namque Varro infra explicat) *quam sexta pars sit ea xl. que de ccxl. demuntur, non video quemadmodum ex ejus præcepto demam sextam partem, & de XIII. mancipiis*

nihilò

nihil magis, si vilicum, & vilicam removero, quemadmodum ex *xi. sextam partem demam*. Quibus ut acquiescas, vitio purganda sunt; quis enim numerum *xl. sextam partem numeri cc. tibi probaverit?* Purgantur minimo sumptu: e quo cum sexta pars absit ea *xl. que de ccxl. demuntur*. Extremum hoc, quamvis in primis editionibus videam esse diminuitur, retinui, quod de optimo fonte puto, ut Virgilianum illud: *pars in frustra secant*. Hoc itaque primum in Catone reprehendebat Varro: alterum quod ex illo colligunt: *extra familiam debere esse vilicum & vilicam*, ab hoc non pendet, sed ex istis quæ continuata annectit Varro: *neque enim si minus ccxl. jugera oliveti colas, non possis minus uno villico habere: nec si bis tanto ampliozem fundum, aut eo plus colas, ideo duo vilici aut tres habendi fuere*. Hæc sunt quæ me ad vetera revocanda impellunt: quibus si intemperatius utor (nam magno, fateor, antiquitatis studio, ne dicam morbo afficior) tuum erit non solum me commonefacere, verum etiam ab ista infania deducere & sanare.

Ecce nos hinc egressos ad antiqua iterum declinare: ut duo vilicos, & duas vilicas habeamus. Quæ quis reciperet, nisi vetustis codicibus, Grammaticorum auctoritate, scriptorumque exemplis confirmata? Ita primus ex optimis libris edendum Victorius curavit; quippe præcis Latinis *ambo & duo*, quam *ambos & duos* usitatiores fuisse Charisius *Inst. Gramm. lib. 1.*, & *lib. de Analogia* testatur, ut Afranius in *Pantal. usurpat*:

revocas nos ambo ad prælium.

Ut Terentius *Andr.*

Euge o Charine, ambo opportune vos volo.

Ut Virgilius *Buc.*

*Nam sæpe senex spe carminis, ambo
Luserat.*

Et Georg. *Verum ubi duces acie revocarveris ambo.*

De altero Q. Claudius Quadrigarius apud Gellium: *Cum interim Galus quidam nudus præter scutum, & gladios duo torque atque armis decoratus processit*. Terentius *Adelpb.*

Tu illos duo olim pro re tolerabas tua.

Accius in *Epinausimache*:

Martes armis duo congressos crederes.

Quæ sæpe librarii, ut male accipiunt, ita male excudunt. Sed jam hoc caput dimittamus, in quo si verbosius quam eram pollicitus, te detinui, scito in hoc de instrumentis vocalibus agi.

Ad

Ad semivocalia transeo, quæ cap. XIX. comprehenduntur. Incipiam ab his: *Terram Boves profcindere nisi magnis viribus non possunt, & sæpe fracta bura relinquunt vomeres in arvo.* Nonnulli quid deesse opinantur, qui, dum agriculturæ præcepta emendanda fulcipiunt, quid sit agricultura, prorsus ignorant. Terra enim quæ profcinditur, quoniam requieta, semper dura; eademque si inceserint ariditates, cum aratore colluctatur; ideo *Boves sæpe, fracta bura, relinquunt vomerem arvo*, ut Nonius ex Varrone accepit.

Quod addit Asinos qui sterces vestent, tres, Asinum molarium in vinea jugerum c. jugum Bourn, Asinorum jugum, Asinum molarium. Primum *Asinum molarium* longurio ad superiora coercerem, ut in Cæsénate codice: *Quod addit Asinos qui sterces vestent, tres, Asinum molarium: In vinea jugerum c.;* siquidem illa ad modum oliveti jugerum ccl. spectant, reliqua ad alterum modum. At quid facias *molarium*? Optimum Varronis exemplar *molendarium* retinet, quod item Jensonius invenerat. In Cæsénate libro primum scribitur *molarium*, alterum *molendinarium*. Ex quo conjecturam duco, utrumque non esse Varronianum, eodem enim modo scriberetur. Adde Catonem qui primo caret. Cum itaque librarii in Varrone legissent *molendarium* vel *molendinarium* (quod utrumque codicum fide probatur) in Catone autem *molarium*, hoc etiam ad Varronem transtulerunt. Primum igitur eijcerem, & a Varroniana villa longe ablegarem.

Tertio loco ex mancipiorum ignavia ignaviores indicabo editores, qui repugnantia in his non viderunt: *adjiciendum de pecore ea sola que agri colendi causa erunt, ut solent esse pecuaria, pauca habenda, quo facilius mancipia que solent se tueri, & assidua esse possunt.* Qui enim se tuetur, non est assiduus, & contra. Illum comitatur pigritia, desidia, vecordia, languor, otium: hunc vero diligentia, cura, sollicitudo, anxietas, labor. Commodiora itaque apud Jensonium & Bryschium habemus: *pauca habenda, quo facilius mancipia que solent se tueri, & assidua esse non possunt.* Attamen ex Victorianis quæ ex Cæsénate libro confirmantur, mendi coarguuntur. Quid igitur? Revolvemurne ad Aldum, a quo tam diversa, tam perturbata, tam ficta, a veritate demum tam aliena excusa sunt? Istanc approbem & recipiam: *pauca habenda, quo facilius tueri possunt; quoniam mancipia que solent esse assidua, esse non possunt?* Quis tanta licentia ad nobilissimum scriptorem corrupendum Aldum abusum crederet? Nam Parvus ac Gymnicus qui ab Aldo sumpserunt, etsi culpa non careant, minus tamen peccasse videntur, qui Aldi nomine, quod apud omnes fama

fama percrebuerat , decepti errori succubere . Præclare Junta unus ex Aldinis sectatoribus , qui se ab illis abstulit , avertitque , & vetera expressit . Ab Aldinis nos quoque non sine indignatione oculos avertimus ad prima conversi , quæ potiora habenda tum meliorum editorum consensu , tum etiam codicum & Victorii , & Cæsenatis , & illorum quos Jenfoni ac Junta excubebant . Operæ autem pretium est cognoscere quanta facilitate purgentur , illustrenturque . Unius literæ immutatione hæ omnes turbæ conticescunt . Igitur & ad antiquam sedem *tueri* restituto , fit *tuerier* , cujusmodi innumera veteres carmine , ac soluta etiam oratione , ut indicatum est , usurpant . Itaque : *adjiciendum de pecore ea sola quæ agri colendi causa erunt : ut solent esse pecuaria , pauca habenda ; quo facilius mancipia quæ solent se tuerier , assidua esse possint .* Quo plura enim animalia in fundo aluntur , eo sæpius ab opere mancipia avocantur ; dum in pascuum agunt , dum potum propellunt , dum sterces evehunt , dum stramenta sternunt . Quare qui sibi prospicit , longum tempus terit , & negligentia ac desidia hoc nomine indulget .

De Bubus qui ad opus parantur , capite xx. præcepta habemus , & primum : *Hos veteranos ex campestribus locis emendum non in dura & montana : necnon ita si incidit , ut sit vitandum .* Quorum necnon ita scriptum est in optimæ vetustatis libris , ut excipit Victorius , *nec contra* , quod nos ex Bruyschiana editione confirmamus . Verum , ut Victorium debita laude prosequimur , ita Popmam qui distinguit : *nec contra . Si incidit* , commendare non audemus , Varronianam vim hac distractione dissolventem . Non expedit e campestri regione ad montana loca Boves ad usum producere , tum quod pabuli ubertate assueti in torrido ac gracili solo æque non nutriuntur , tum potissimum ob ungulas , quas molles & teneras in roscidis & uliginosis campis gerunt ; iidemque in montes adacti terræ duritie & saxi statim offenduntur , ac claudicatione tentantur . Contra qui hinc descendunt , e deteriori loco in meliora , facile assuescunt , utilioresque fiunt , & , cum sint durissimis ungulis , nullo incommodo ad vecturam parati afficiuntur .

De domandis juvenis quæ apponuntur , cum varia & diversa sint , experiamur modo tentemusque explorare quid sequendum , vel contra . Ac prima vulgatiore , & plerisque probata tibi subjiciam : *Et primum in æquo loco & sine aratro , tum eo levi , & principio per arenam aut molliorem terram .* Quæ satis aperta & dilucida nunquam me sollicitum haberent , nisi primæ editiones essent refertiores : *& primum eos æquo in loco , & sine aratro , aut eo levi simul gradi facias : & principio*
P. per

per arenam, aut molliorem terram leniter procedant. His adde Georgica carmina, in quibus multa a Varrone præstantissimus vates imitatus est, & non obscure hunc locum lib. III. metri legibus revinxit, dum cecinit:

*Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte, dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis e torquibus aptos
Junge pares, & coge gradum conferre juvenecos.
Atque illis jam sepe rote ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.*

Quid negotii est Varronianum illud quod præcedit: *si eorum colla in furcas destitutas incluserit*, in primo versu recognoscere, & Jensonianum: *simul gradi facias* in quarto, ut reliqua in sequentibus? Quæ ramen cum ita sint, utram in partem me dem, & utra sint eligenda, animi pendeo, nec prius dubitatione solvar, quam tuis literis tuoque judicio expeditus. Interea nequid te celavisse arguar, quæ ab Aldo sunt, proferam in medium: & *primum eos æquo in loco, & sine aratro, tum eo levi simul arare facias, & principio per arenam, aut molliorem terram dum consuescant.* Quod *arare facias* pro *gradi facias*, item *dum consuescant* pro *leniter procedant* vel de suo penu deprompsit Aldus, vel si aliunde hauserit, de sentina hausit.

De Bubus qui ad aratrum emuntur, hæc Varro: *Quos autem ad vecturas, item instituendum.* In quibus animadvertito num a Crescentio recipiendum sit *paras*, videlicet *quos ad vecturas paras, item instituendum*; Boves enim alii ad aratrum apti, alii ad vecturam. Ideo in emendo alios spectat arator, alios qui vecturam facit. Non alius Varro de Equis. *Equi, inquit, quod alii sunt ad rem militarem idonei, alii ad vecturam, alii ad admissuram, alii ad corsuram, non item sunt spectandi, atque habendi.* De Bubus etiam hoc loco: *prima est probatio qui idonei sint Boves, qui arandi causa emuntur.*

Connexa sunt: *ut inania primum ducant plaustra, & si possis per vicum aut oppidum, creber crepitus, ac varietas rerum consuetudine celerim ad utilitatem adducit.* Post oppidum, ubi prima excusa porrigunt, sententiamque continuant atque explanant: Ex quibus quando multa optima recepimus, hoc ipsum non reprobarem; apparet enim ex probatis fontibus haustum; si enim de cœno, ea immiscerentur, quæ immiscuit Aldus.

Reliquum est in hoc capite, de quo fidentius scribam: *in confragofo enim, & difficili hæc valentiora parandum.* Quorum hæc si ratione

tione atque animo diligenter ponderemus, nec fuisse, aut quid aliud quod negandi vim habeat, fatebimur; quippe in confragoso loco Boves validos alere e re domini non est: primum quod gracile solum id armenti robur non requirit: deinde quod magna ac valida corpora ex arida & jejuna terra difficiliter sustentantur. Præterea præceptum est a Varrone, *si fundus sit confragosus atque arduis clivis*, pauciores Boves opus esse, & bubulcos. Id tamen clarius in his quæ illis junguntur: *Et potius ea (paranda) quæ per se fructum reddere possint, cum id operis faciant*. Si enim id operis faciunt Boves validi, ac Vaccæ Afellique pro loci conditione, nunquam profecto illos expedit habere, cum pluris parentur, atque alantur pluris: verum potius ea emenda, *quæ per se, sive (ut editur etiam) quæ plus fructus reddere possint*; quod Boves arando tantum inferviunt; Vaccæ autem lactis ubertate & sætibibus rem dominicam augent; Afelli vero ad molas, & ad ea quæ in fundum convectantur, vel hinc efferuntur, utiles.

De capite xx. hæc habebam; quod tum materiæ cognatione, tum ordine quod sequitur xxi., cum attingat, idipsum quoque quamvis brevissimum, non paucis perstringam. Quod dum bifariam separant; primum enim de Canibus qui ad villam tutandam educuntur; deinde de pecore in fundo pascendo agit, de iis quæ huic tanquam argumentum præmittuntur, afferam multa; mox de eodem pecore pabuloque fines quid racemari. Est veluti titulus apud antiquos editores hujusmodi: *De indomitis quadrupedibus: de pecore instructo ac Canibus hoc faciendum*. Quem etsi in pauciora Victoriani libri & Cæsenas codex redigant, tamen Josephus Scaliger, quod in eo adhuc redundaret, invenit, satis sibi visum retinuisse: *de indomitis quadrupedibus, ac de pecore*. Id recte an non, intelliges, si prius quæ narranda sunt, acceperis: Videre visus sum quæ hoc capitulo comprehenduntur, in duo quondam fuisse divulsa, in ea quæ ad Canes, & in ea quæ ad pabulum. Quod ut suspicer, titulus facit vetus quidam, sed non Varro-nianus: *De Canibus sine quibus villa parum tuta fit*. Ubi de indomitis quadrupedibus? Ubi de pecore? Ubi de pabulo? Cur ista in tam brevi capite non præponuntur, quando e ceteris etiam contractioribus diligenti admodum cura colliguntur omnia, atque indicantur? Nihil certe non sine causa. Quid, amabo te, opus erat in argumentum educere, & capiti apponere, quod capite non continebatur? Sed cur te conjecturis moror, cum certissimum habeamus signum hujus nimirum secundi capitis argumentum? Namque inter Victorianos hujus libri indices, quos esse liquet perantiquos, tradente Victorio in manuscriptis

exemplaribus reperiri, inter, inquam, duos unum capituli *xxi. de Canibus*, alterum capituli *xxii. de muto instrumento* extat medius iste nulli annexus capiti: *si prata sunt in fundo, pecus non est, quid sit faciendum*. Quoniam igitur duo fuisse, quæ deinde in unum caput coiverunt, manifestum habemus, inquirendum breviter ex ipsis indicibus quid primum concluderet, quidque secundum. Et illud quidem de Canibus egisse apparet; docuisse hoc: *si prata sunt in fundo, pecus non est, quid sit faciendum*. Quid de indomitis quadrupedibus? Nihil indicatur. At de pecore? Tantundem: ergo non Varroniana illa sive ab Iensonio proposita: *de indomitis quadrupedibus, de pecore instructo ac Canibus hoc faciendum*: sive a Victorio: *de indomitis quadrupedibus, & pecore faciendum*? Ita statuendum videtur, si tanquam argumenta sumantur: si vero ut peractæ narrationis clausula, cujusmodi multa in hoc opere occurrunt, & germana asserentur, & optima. Postquam enim quæ ad domandos juvencos, item quæ ad pecus instructum, hoc est ad id pecus, quod, ut fundi instrumentum, agri colendi causa est habendum, necnon quæ ad Canes villaticos pertinere visa sunt, pertractavit Varro, conclusionem ponit dicens: *de indomitis quadrupedibus, de pecore instructo ac Canibus hoc faciendum quod dixi*. Quæ extrema Stephani beneficio de veteri codice eruta, atque a Varronianis excusa seorsum ita mihi affulserunt, ut sine hac face ab ambagibus tantis tenebrisque numquam me expeditissem.

Restant igitur ea quorum argumentum illa esse credebantur, quæque, ut indicabam, in novum caput veteres editores excipiebant: *si prata sunt in fundo, neque pecus habet, danda opera ut pabulo vendito, alienum pecus in suo fundo pascat, ac stabulet*. Quibus si Petrus Victorius inter *pecus* atque *habet* addidisset *dominus* quod ediderat Iensonius, nihil esset, quod de his ad te scriberem. Verum quod ille non declinavit, sed ignoravit (primis enim excusis carebat) nos ut priscum, ut germanum, ut necessarium amplectemur. Priscum Iensoniani libri declarant: germanum autem quo alio ostendam argumento quam ipsius Varronis simillimo lib. *ii. exemplo: propterea quod pabulum in fundo compascere quam vendere, plerumque magis expedit domino fundi?* Necessarium denique nemini erit dubium qui viderit illa, *alienum pecus in suo fundo pascat ac stabulet*, nisi recto adminiculo firmentur, quam nutent, ac quam vacillent.

Ad tertium villaticum instrumentum quod *mutum* appellabat Varro, quodque interpretes capite *xxii. circumscribunt*, jam tempestivum esset transire, siquid præter ea quæ in Catonem recensui, & hoc ex *ere abe-*

neque male receptum pro *ex ære aena*, quod in Jensonio *ex ære abena*; haberem quod ad scribendum me hortaretur. Itaque a muto instrumento ad ea quæ in prædio fructus gratia fiunt, de quibus tertio loco in divisione prima se locuturum Varro pollicitus erat, taciti atque ignavi transeamus. Quæ quidem cum simplicem atque unam non habeant naturam, sed alia aliam terram atque aliam requirant, idcirco, ut divinus vates numeris signavit:

Cultusque habitusque locorum

Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset,

varie ac diffuse in caput xxviii. a capite xxiiii. per Varronem docemur. In hoc primum indicat Varro quæ in tenuiore solo felicius proveniunt, ut Cytisus & legumina, Cicere excepto: deinde quæ pingui lætantur; quoniam (ut ipsius dicam verbis) *cibi sunt majoris, ut olus, Triticum, Siligo, Linum*. Tum addit quæ non tantum propter fructum præsentem feruntur, sed etiam quia in proximum annum prospiciunt, opimas segetes ad triticeam sationem præbendo, cujusmodi in primis Lupinus ac Faba celebrantur. Itaque, ait, *Lupinum cum necdum siliculam cepit, & nonnunquam fabalis, si ad siliquas non ita pervenit, ut fabam legere expediat, si ager macrior est, pro stercore inarare solent*. Quæ hoc modo ab Aldo edita ad hanc ætatem per omnia volumina propagata sunt. Non ea licentia abusi qui primi Varronem per *formas*, ut dicunt, excudendum curarunt, Jensonius nempe ac Bruyschius: quod in manu scriptis erat, cum fide expresserunt: itaque *Lupinum cum dominus siliculam cepit*. Quam scripturam ex cunctis codicibus affert Victorius, cum in Veneto quoque reperiatur, necnon in Cæsenate. De qua dictione *dominus* quid censeam, sive, ut verius dicam, quid coniciam (nihil enim sine dubitatione ad te scribo) indicabo. Opinor igitur *donicum* fuisse, quod a prisca Latinis pro *donec* usurpatum ab hominum memoria cum evanisset, secuta ætas suæ imperitiæ nimis indulgens, quia nihil aptius quod ex illo conglutinetur, occurrebat, in *dominus* deformavit. Neque iste error hoc solo exemplo patet: afferit Victorius sæpe in hac voce a librariis esse peccatum, ut ex Lucretio ostendit atque ex Catone, apud quem *donicum solutum erit in domino cum solutum erit* inverterunt. Itaque *Lupinum cum donicum siliculam cepit*, vel: *Lupinum donicum siliculam cepit*; ut enim in illo Catoniano *donicum factum domino cum*, ita hic *cum dominus*; videlicet quoad siliculam ex flore emicantem ostenderit (ut de Asparago Cato: *usque licebit vellas, donicum in semen videris ire*) inarato. Si enim ad siliquam pervenit, nihil vel parum ad stercorationem refert. Hæc ad te fusius ut scriberem, *domi-*

mus istud suo quodam jure iussit, qui si Iosepho Scaligero gessissem morem, dominio solutus, ad alia protinus gradum fecissem. Nam hic confidenter ut solet nihil magis verens, (quod de Vellejo Epicureo prodit M. Tullius) *quam ne dubitare de aliqua re videretur*, neglectis omnibus sive a veteribus libris, sive ab egregiis viris propositis, sanciverat: *cum siliculam cepit*, ut tantum retineretur. Cujus auctoritas si apud omnes tanta esset, ut dubia, incerta, obscura, obsoleta, vitiata de antiquis libris demere atque abiicere liceret, expeditior omnibus foret emendandi ratio.

Ad insequentia deinde conversus Varronem Epicureum factum aspicieto, qui propter voluptatem fructuosas arbores statuit: *Nec minus ea discriminanda in conferendo quæ sunt fructuosa propter voluptatem, ut quæ pomaria ac floralia appellantur*. Sed secus; autumo enim scripsisse præter voluptatem; siquidem, ut capite VII. innuit, *quæ specie sunt venustiora, sequi ut majore quoque fructu sint; ut qui habent arbusta, si satæ sunt in quincuncem propter ordines atque intervalla modica*. Floralia quoque præter voluptatem quam ex floribus capimus, ære permutato flore, fructuosum agrum reddunt.

Salicæ etiam fructuosum fundum præbent, unde utendo quid facias. His Victorius ex U. c. *viendo* restituit, *exempto utendo*. In primis editis hoc amplius *aliquid* pro *quid* habemus. Hinc, cum in optimo libro invenisset Victorius: *viendo L quid*, & tanquam vitiato loco apposita esset nota, quæ in Casenate exemplari etiam collocatur, conjectabam *L* reliquias fuisse *aliquid*. Porro de *viere* pro *vincire* Varro de *L. L. viere*, inquit, *vincire, a quo est in Afoto Ennii: ibant malaci viere veneriam corollam*. Eadem refert Festus: *viere alligare significat, unde vimina & vasa viminea quæ vincuntur ligata*. Quod extremum abiicies.

Atque in his quidem aut non multum nos errasse, aut non inverisimilia secutos esse, nobis facile largiamur. Verum prope cum videam quod magna antiquitatis caligine circumfulum, nec quid sit, nec quid esse debeat, polliceri audeo, quam vereor ut id nunc obtineam quod mihi in dubiis rebus conjectanti sæpe condonas. Ut ut erit, malo inextivisse videri, dum tuæ voluntati pleniori officio obsequar, quam quicquam de quo dubitem, subtrahendo culpa vacare. Accipe itaque ex nostris literis, quæ meliora ex tua sapientia remittas. Inter ea quæ proprium cultum expetunt, nec quacunque terra contenta, nec communi cœli positione, memorat Varro *Canabim, Linum, Juncum, Spartum, unde nectas Bubus paleas, lineas, vesteis, funes*. Diu multumque tota ingenii

genii mei acie contendi, ut quid ex iis stirpibus contexeretur, appellareturque *palea*, cognoscerem: operam tamen, & laborem lusi. Nunc nescio quid circa palearia quod in torque ad jugum annectendum Bubus implicaretur, *paleæ* nomen a palearibus ductum occurrebat: nunc cum Guilandino Budæoque Stapelio non *paleas*, sed *soleas* quibus ex Sparto Juncove intextis claudicantis Bovis pedem induunt armentarii, ut esset conabar. Verum utrunque e vestigio displicebat. Animadvertēbam enim soleam inter funes & lora non proprie poni, neque inter quotidiana instrumenta quod perraro uluveniret: Item *paleas* a palearibus nec commode fingi, nec licere sine exemplo, idque ex veterum monumentis non superesse, quamvis multi ita de re rustica scripserint, ut si nomen in villa habuisset *palea*, locumque inter funes, vel minus attendentibus aliquando excidisset. Hinc alia atque alia diligenti meditatione animo solvebam, & cum multa fingerem, ac refingerem, debebam continuo omnia. Quoties etiam tentavi ex Aldo (qui hoc exemplo Varroniana miscuerat: ubi *Cannabim*, *Linum*, *Juncum*, *Spartum*, unde *lineas*, *restes*, *funes facias*, quibus *nectas Boves*. *Paleas* & alia) quod scripsisse non pœniteret, vel invenire, vel comminisci? Sed, ut rem contraham, hoc extremum fuit, in quo acquiescerem. Cum ad caput xxii. ubi de stirpibus ad texendum apris tractatur, regressus Varronem vidissem narrantem *quæ sunt de Canabi, Lino, Juaco, Palma, Scirpo, ut funes, restes, tegetes*, statim in animum induxi *paleas* esse a *Palmas* vel *Palmam* deformatum; quod præter Varronem, multa ex Palmis fieri auctores sunt Columella, Plinius, & alii. Non prætereundum tamen videtur esse in illis quæ de capite xxii. commemorabam, quod non æque ac cætera probem. Unam enim eandemque stirpem fuisse veteribus Juncum & Scirpum (nam hoc tempore in plura genera a nostris separantur) quis ignorat? Propter quod vel delendum *Scirpo*, vel potius, ut in utroque loco eadem quæ ad eosdem similiter casus laudantur, inter se consentent, in *Sparto* mutandum. Hac ratione Palma *paleæ* munus commodius implere poterit, dummodo utraque familia pariter ordinentur, ut Palma quæ capite xxii. Sparto adnectitur, capite xxiii. cum eodem copuletur, Columella etiam Palmam a Sparto non separante.

Hæc profecto confidentissimi illi, qui primi prodita ab Aldo ex ingenio sædissime immiscuerunt, sine scrupulo auferent. Nos vel in minimis exhorrescimus, tantumque nobis sumimus, quantum ad explicandum Varronem conferre existimamus. Nec desperandum est fore fortasse ut aliquando quis existat qui de optimis libris *paleas* esse retinendum

confirmet, & quid sit, congrue exponat, nostrasque lucubrationunculas ad aniles fabellas deturber.

Duo alia in hoc capite obscuritate (ut leniter dicam ; nam revera vitium appellandum) implicantur ; utrumque tamen facile aperitur , illuminaturque . Primum est mala horum distractio : *quædam loca eadem, alia ad ferendum idonea*. Scribendum sine intervallo, ut in antiquis excusis ; per hæc enim monemur quædam loca, in quibus jam quid fatum est, eadem ad ferendum aliud esse idonea . Id exemplo auctor declarat quod *in pomariis recentibus desitis seminibus alii hortos conferunt, alii quid aliud*. In his alterum quod Varronem obscurat, latet ; nam in codicibus non *desitis* scriptum vidit Victorius, sed *desstis* : nec tamen, ut ipse ingenuè fatebatur, quid sequendum esset, animadvertit, quamvis vulgata improbaret. Ubi vitium, inquires? Num vitium dicemus unius literæ discrimen, idemque ob scriptorum liberalitatem? Utinam hanc liberalitatem qui Varronem exscriperunt, in omnibus præstitissent ; nihil haberemus perfectius accuratiusque. In hoc sane præclare se gesserunt : pessime *τυπογραφοί*, & non illiberaliter modo, verum etiam imperite, qui *desstis* prisca scriptura esse *disstis*, ut corrigimur a polioribus Latinis, ignorantes, *desitis* quod ab eo loco non admittitur, nobis imposuerunt . Si enim ad communem scribendi normam vetera fingi placebat, satis sibi licuisse non visum e in *i* mutasse, ut *devertor, derigo, descretis* ex optimis libris accipientes, *divertor* fecerunt, *dirigo, discretis*? Itaque *desitis* manifesti vitii redarguo, improboque, quod absonum inter illa significat. *Desstis* autem a *dessero* pro *differo* libenter recipiam, nempe stirpibus per intervalla separatis, *inque ordinem arbusculis positis, primis annis, antequam radices longius procedere possint, alii conferunt hortos, alii quid aliud*, adeo ut Columella vicena, Julius Atticus sena & dena malleolorum millia per vineæ novellæ jugerum inter ordines collocarent. Pluribus ut caput XXI. absolverem, te sum moratus. Vale.

D. Patavio XXVI. Cal. Apr. CIO IDCC XXXII.

E P I S T O L A X.

Emendatur Varro a capite XXIV. in caput XXX.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

HOc biduum sine tuis literis interfluxisse mirabar; magis tamen admiratus sum hoc mane, tantula epistola a te mihi reddita. Accipio excusationem: ego imprudens qui tam refertas tabellas miseram occupato. Sed dic mihi, non æquiore animo apud te esse pateris multiloquam epistolam, quam multibibum hospitem? Hic interea dum tibi dolia exhaurit, præcepta ex Varrone colligam, quibus uberiorem vindemiam in posterum tibi pares; ea enim quam hoc anno ex tuis prædiis coegisti, aut jam nulla est, aut jam nulla erit. Verumtamen bono animo esto: quam primum te vacuum fore denuncio.

Scripteram nuper me caput XXIII. absolvisse. Id sic audias velim, quousque materiæ ordo sinebat; nam extrema, Stolo ubi subiicit quædam ex Catone referre, posthabui, quæ ad insequens caput pertinebant. Etenim ut mittam, non esse ea quæ unum corpus efficiunt, divellenda, revera membra minutatim concidere, articulosque ab articulis discerpere non distinguere est, ac perspicuitatis gratia seponere, verum dilaniare. Numquid aliter factum est, ac dico, quando ultima capituli XXIII. : *idem ager si nebulosus sit, Rapa, Raphanos, Milium, Panicum*: ita a capite XXIV. rescinduntur, ut longo intervallo ab hoc verbum *ferere* sit arcessendum, ne spurium fert ab Aldo sumamus?

Hæc tamen exteriora, & ad illos pertinentia quibus Varronem per capita lacerare placer: videamus Varroniana. Primum animadvertendum (nam *ferundo* non *ferendo*, quod in primis exculis libris *fecundo*, esse oportere prætermitto; quis enim horum modus?) quod majoris negligentiae reprimi potest: *Sed hoc neque in omnibus fundis est opus, neque in quibus est opus, propter frondem maxime, sine detrimento ponuntur ab septentrionali plaga, quod non efficiunt soli*. Ordinanda videntur hoc modo: *Sed hoc neque in omnibus fundis est opus: neque in quibus est opus propter frondem maxime. Sine detrimento*. Præterea non *plaga* retinent primæ editiones, verum *parte*, quod Cæsenas item codex qui ab optimo Victoriano exscriptus est, ostendit; ideo *plaga* efficta ab Aldo.

Q

Reii.

Reiicit autem Varro hoc loco circa fundum Ulmōs & Populos esse ferendas, quod Cato docuerat; tum quia in omnibus agris tales arbores non sunt necessariae; tum etiam, quia, etsi necessariae ob frondem quae in Boum Oviumque cibatum stringitur, tamen cum umbra noceant, non sunt ponendae. Si vero quis pangere velit, in agrorum limitibus septentrionali regioni obversis sine detrimento licebit.

In eodem capite *frons* vulgo scribitur, quod *fros* sine *u* esse oportere docet Charisius lib. I. *Gramm. Inst.* *Fros*, ait, *sine u. ne faciat*, inquit *Plinius*, *frontis*. *Varro Rerum Rusticarum lib. I. : Ulmos & Populos unde est fros. Idem Antiq. Rom. lib. XV. fros, faenum, messis.*

Atqui haec nec tua doctrina, neque tuis fortasse oculis digna ita ponebam, ne quid omittendo negligentiae committerem. Divertamur, posthabito capite xxv. (quod totum Catonianum cum sit, de eo quae habebam, in Catone scripsi) ad xxvi., in quo interest paululum morari. *Si Cupressos vivas pro vidicis inserunt, alternos ordines imponunt: neque eas crescere altius quam vidicas, patiuntur: neque propter eas adserunt Vites, quod inter se haec inimica.* Pene totum caput descripsi, ut qui falsus, ne feræ latibulum excludant, retibus circumdant: ita quo sagacius vitii nidum investiges atque odoraris, plura tibi expressi, cum in angulo quod scrutamur, delitescat. In quo angulo, inquires? Tam apposite omnia concinnata sunt, fucoque oblita, ut nullum supersit mendii vestigium. Esto: tamen extrema latebram produnt. Quae sunt ista inter se inimica? Num Vitis & Cupressus? Sic puto; aliud enim non video. Verum si Cupressus inimica Viti, cur prope pangitur? Cur pro ridica Viti adnectitur? Cur Vitem sustinet? Cur amplectitur? Cur fovet? *Olus* profecto, *Olus*, ut proditum est ab antiquis, Viti habetur contrarium, atque inimicum. *Olus*, inquam, in quo Brassica intelligitur, propter quod non admoventur ferendo Vites. Neque aliud quam *Olus* a Varrone positum reris, praesertim cum hortum, de quo ut alia multa transtulerit Varro, non sit difficile indicare, Theophrastum dico in IV. *περὶ φυτῶν ἰσορίας*. Pernicialia quoque ait Plinius esse Brassicae cum Vite odia, ipsumque *Olus* quo Vitis fugatur, ex Ciclamino atque Origano arescere. Sed me inertem & stupidum qui ex aliis quod in proximo jacet, atque adeo in nostro fundo, longius derivo. Repetamus Varronianum caput XVI., quod quaerimus, inveniemus: *Si enim ad limum Quercetum haeret, non possis recte secundum eam silvam ferere Oleam, quod usque eo contrarium est natura, ut arbores non solum minus ferant, sed etiam fugiant, ut introrsum in fundum se reclinent: ut Vitis adsita ad Olus facere solet.* Nunc inter necessaria est indagare, ubi *O-*
lus

lus collocandum. Euge, Victori, tetigisti locum, hæc ex vetustis libris commemorando: *neque propter eos ut adferunt Vites*. Quis enim Lolio visitans non viderit eos ut fuisse *Olus*?

Hucusque spectant ex quadripartita divisione qua de rusticis rationibus agere instituerat Varro, tres partes, de fundo, de instrumento, de rebus quæ culturæ causa in prædio faciendæ sunt. Restat quarta quo quæque tempore in agris fieri conveniat; quæ cum varia & multiplex, quod ex hoc volumine reliquum est, distinet atque implet. Id bifariam primum separatur, in ea quæ ad annalem solis circuitum referuntur, & in ea quæ ad menstruum lunæ cursum: illa per x. capita diducunt: hæc 1. quod est xxvii., finiunt ac circumscribunt. In prima de anni temporibus differit Varro, quorum cum quatuor assignet, ver, æstatem, autumnum, hiemem, tum subtilius alia totidem interponit, æquinoctia duo, solstitium, brumamque, quibus perite discretis, quo singula dierum spatio circumducantur, subnectit. Hæc omnia nobis declinanda existimamus, sive quod nostræ rusticæ simplicitatis non est, deposito sarculo atque aratro, ad tam abstrusas contemplationes animum intendere, ne de Icaro fabulam aperiamus; sive quod ingentia edita sunt de hac materia volumina, quæ, cum quid dubium aut obscurum in Varrone deprenderis, huc in consilium poteris utilius ac commodius revocare. Scribam igitur quæ nostri instituti sunt, non alienæ disciplinæ; neque altius quam aer qui villas circumfluit, patitur, attollar. Quapropter his cælestes institutiones tradenti relictis, videndum quæ ab agricolis opportune sint peragenda. *Vere stationes quedam fiunt*. Ursinus nos admonet ex U. C. legendum: *Vere stationes quedam fiunt*. Quod non solum melius quam editum & receptum, sed etiam ut verum necessariumque est admittendum. Idque Varro capite xxix. confirmat præcipiens inter Favonium & æquinoctium vernum *seminaria omne genus ut serantur*; a primo enim Favonii afflatu vernum tempus inchoari scimus.

Deinde de proscindenda terra: *Et simul glæbis ab sole percalefactis, aptiores facere ad accipiendum imbrem, Et ad opus faciliores relaxatas. Neque ea minus bis arandum, ter melius. Vel glæbis percalefactis ad cætera aptiores, faciliores, relaxatas redigenda sunt; vel interponendum segetes aut deperditum aut consulto in simul depravatam a correctoribus, cum quid esset seges, non assequerentur. Hoc de segetes si dabis, & illud neque ea in eas mutato. Noscere etiam oportet, ut exscripsit Politianus, glæbis nimirum chevris, unde vocabuli fons aperitur, ex κλάω frango, atque αἶα pro γαῖα terra, inserto u, ut αἰδὺν primum, deinde ævum. Quod enim de dura segete dum proscinditur, magnæ glæbæ so-*

lent excitari, ideo *glæba* sive *clæva* terræ membrum, vel pars de terrâ evulsa. Porro quod hic de verna aratione docetur, divino carmine prosequitur Virgilius in *Georgicis*:

*Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant Tauri, glæbasque jacentes
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.*

*Æstate fieri messes oportere. Autumno siccis tempestatibus vindemias, ac silvas excoli commodissime: tunc præcidi arbores. Malis interpunctio-
nibus distrahuntur. Rectius ordinantur prima excusa: æstate fieri messes oportere: autumno siccis tempestatibus vindemias, ac silvas excoli: commo-
dissime tunc præcidi arbores.*

Eadem negligentia capite *xxiix.* scriptum est: *quæ redacta ad dies civiles nostros qui nunc sunt primi verni temporis; distinguendum enim: quæ redacta ad dies civiles nostros qui nunc sunt, primi verni temporis. Deinde autumnales vertendum in autumnalis ex Jenfonio, ut verni, æstivi, hyberni id est temporis. Item: subtilius discretis temporibus observanda quedam sunt, eaque in partes VIII. dividuntur. Quæ fuisse & esse debere affirmarem: subtilius discretis temporibus, observanda quidem sunt ea quæ in partes VIII. dividuntur.*

De capite proximo plura scribenda succurrit: *in primo intervallo inter Favonium & æquinoctium vernum hæc fieri oportet: seminaria omne genus ut serantur, putari in primis.* Nam istud *in primis* quod in antiquis libris est *in pratis*, rejiciendum censeo, præsertim cum a Favonio præcipua non sit Vitium putatio, quam alia tempora sibi ex parte vindicant, docente capite *xxxiv.* Varrone, post æquinoctium autumnale incipiendam esse, & capite *xxxvi.* inter brumam & Favonium repetendam. Neque tamen *in pratis* est quod sequamur; prata enim falce vineatica non indigere, sed fœnaria, quia Vitibus plerumque arbutisque vacua, vulgo notum. Videbis igitur si *putari imputata* dicamus, id vitium nobis sit imputandum. Etenim cum pleraque per contractionem scriberentur a librariis, fieri potuit, ut de *imputata* extiterit *imprata*, quod mox corruiit *in pratis*. *Imputatum* autem nondum purgatum apud Festum, & *imputata Vitis* apud Plinium, ac *vineæ imputata* in Horatii carminibus. Quas ergo vineas sub brumam, & a bruma propter pruinas & gelicidia aliasque cœli intemperies prætermittere nondum purgatas coacti sunt agricolæ, eadem post Favonium ut purgentur, curant. Quod si nos licentiores videmur *putari imputata* opinantes, quid fiet Scaligero, qui primus *putari vepreta* docebat? Quanquam ne vepres putando colonus spinis læderetur, eminus fieri putationem, posito intervallo, statuerit:

puta-

putari, circum vites ablaqueari, vepreta. Popma etiam qui *putari in paratis* instituit, quid aliud præter veterem scripturam imitatur? Quis enim a Latinis didicit *vineam paratam* esse semiputatam? Itaque sæpenu-mero cum evenit vel autumnalibus pluviis, vel intempestivis gelicidiis, vel alia de causa, ut ante brumam & post a putatione coloni prohibeantur, a quibus *paratis* quæ nullæ erunt, vernum opus inchoabitur? Væ miseris illis quibus imputata vinea erit relinquenda, nec diis (quoniam de non putata nefas) libare novum vinum licebit. Quamvis tamen aliorum placita mihi non consent, nostris conjecturis non ita inservio, ut omni dubitatione me exsolvam. Hæreo adhuc, mi Andrea, dum ad antiqua exemplaria respicio, atque incerta cogitatione pendeo, fluctuoque. Animadverto etiam inter duo spatia autumnale, ac brumale de Vitibus arbutisque putandis præcepisse Varronem; ideo tertio verno inculcare idem supervacaneum videtur. Insuper dum librariorum atque interpretum vel audaciam vel fœcordiam specto, & quot ex margine aliena interposuerint, considero, facile adducor ut suspicer istud *putari in paratis* eorum quæ infra leguntur *prata purgari* esse interpretationem. Neque multum a vero nos aberrasse intelliges, cum bina ejusdem generis vitia ex hoc ipso capite indicavero.

Ad fegetem hinc, qua nihil uberius rusticas rationes fœcundat atque educit, brevis quidem, verum erroribus fere inextricabilis patet semita; quare te nobis ductorem præbe,

*Ignarosque viæ necum miseratus agrestes
Ingrédere.*

Principio *seges* quid sit, quo fine circumscribatur, & quanto, & quo loco explicandum: tunc si isthinc evadimus, opponitur *arvum*, quod ut assequamur, per eisdem difficultatis gradus est transeundum. *Seges* (ut in plerisque excusis libris) *dicitur quod aratum satum est: arvum quod aratum necdum satum.* Quem mihi adversus hanc fegetis arvique definitionem patronum paras? Quem strenuum bellatorem? Quem ducem? Nihil moror novitios & gregales: veteranis opus est, & iis qui ordines sæpe duxerunt. Ante omnes ipsum exposco Varronem, quem ad conficiendos sui monumenti everlores, dictatorem dicam: tum Coss. duos M. Catonem, & M. Tullium: deinde cætera Romanorum principia. Hac ratione comparatis copiis & ducibus, pro fegete & arvo adversus illam definitionem barbarorum manu instructam strenue, te auspice, pugnabimus. Itaque primum præconium facimus fegetem esse eam agri partem quæ arari, & feri solita sit, eandemque sive inaratam, sive aratam, sive satam, sive, sublata messe, requie-

tam esse & dici segetem : Quod seges dicatur terra neque arata , neque sara , quem alium defensore primum statuam , quam Varronem ? Hic enim capite xxxvii. sic loquitur : *ad alia arandum , aut fodiendum , ut si segetem instituas ;* & lib. ii. *Ibi contra progenies eorum propter avaritiam contra leges ex segetibus fecit prata .* Huic materiam affinitate proximus Cato ad id significandum segetem quoque usurpat , ut capite xxxvi. *stercus columbinum spargere oportet in pratum , vel in hortum , vel in segetem ;* capite xxxviii. *virgas & sarmenta quæ tibi usioni supererunt , in segete comburito , ubi ea combufferis , ibi Papaverem serito ;* & cap. xxxix. *stercus dividito sic ; partem dimidiam in segetem ubi pabulum seras , invebito .* Tum consularem consularis sequetur M. Tullius , qui eundem Catonem lib. *de Senect.* ita loquentem facit : *nec vero segetibus solum , & pratis , & vineis , & arbutis res rusticæ lætæ sunt .* Eiusdem Tullii sunt apud Nonium ex libro qui inscribatur , *Hortensius* , hæ reliquæ : *ut enim segetes agricolæ subigunt aratri multo ante quam serant .* Quarto loco accedit Columella , in cujus lib. i. invenies : *quando cuique contingit , ut & segetum arationumque perciperet usum ?* Et in ii. *si autem furculo & segetibus , atque etiam pratis fundus est dispositus .* Deinde vates canentes audiamus ; ut Virgilium *Georgica* ita auspicantem :

Quid faciat lætas segetes .

Et in ii. *Ante locum similem exquirunt , ubi prima paretur Arboribus seges .*

Ut Tibullum lib. i.

*Fert Cassiam non culta seges , totosque per agros
Floret odoratis terra benigna Rosis .*

Ut Moretum qui condidit :

tectusque galero

*Sub juga parentes cogit lorata juvencos ,
Atque agit in segetem , & terræ condit aratrum .*

Quibus L. Attii in *Enomao* celebrata carmina adjungam , ut de optimæ ac sinceræ vetustatis libris expressit Velius :

*Ferte ante auroram radiorum ardentum indicem ,
Cum somno in segetem agrestis cornutos cient ,
Ut vorulentas terras terras ferro fidas
Proscindant glabas , arvoque ex molli excitent .*

Vitiis tamen purganda sunt , cum primum atque extremum versus integros habeam , inviolatosque ; secundum Vossius cum aliis emendatum edidit hoc pacto :

Sono cum in segetem cornuum agrestes cient .

Quem nemini probarem ; venatores quippe cornu ad Canes excitandos utuntur , non bubulci quo boves ad arandum impellant . Quare una litera , quam apud Nonii interpretem Dionysium Gothofredum vidi , apposita , nihil in eo quaererem amplius :

Cum e somno in segetem agrestis cornutos cient .

Qui enim ante lucem surgit , e somno surgit ; quibus Attius aratorum diligentiam solertiamque declarat , tum quod ante auroram ad opus surgunt , tum quod e somno . Tertius a Vossio sic producitur :

Ut vorulentas terras ferro & uvidas

Proscindant glebas .

Quæ dum cogito mecumque perpendo , quod alterum *terras* abjecerit , & *fidas* fecerit *uvidas* , quam vereor , ut Attii mentem sententiamque assequatur . Uvidum enim solum cuinam agricolæ arare persuaserit , quod tunc , ne cariosum fiat , atque anno a fructu cesset , constat inter peritos neque ferro , neque aratro esse tangendum ? Numquid uvidi arvi indicium faciunt extrema *arvoque ex molli excitent* ? Sane glæbæ nisi de sicca ac dura terra proscindendo non excitantur . At , inquires , quid tu ex isto *fidas* boni colliges ? Quid ? Eheu miseram Latinam eloquentiam , quæ ita barbarorum immanitate afflicta & vexata jacet , ut tota ferme jaceat . Nam , si integris membris pristinaque virilitate floreret , quam facile esset in ea *infidas* recognoscere ab antiquo *fido* deductum , unde *bifidus* , *trifidus* , *quadrifidus* habemus . Neque aliud quam *infidas* ab Attio scriptum desidero ; tum quia vetus scriptura id plane admittit ; tum quia *ferro infidas glebas* proscindere , primam arationem , in qua cultrato aratro prædensa & infissa terra , quam vomer scissuris subinde insistens resupinat , aperitur , liquide sub oculos ponit . Non erit quoque laboriosum , si quis utrunque *terras* retineat , rationem , ne se facti pœniteat , invenire ; dummodo prisca forma , sine qua incassum contenderit , utatur . Itaque cum in confesso sit apud vetustiores *r* literam non geminari , ita scribat , ut *ter.is ter.is* fuisse non dubitet . Deinde quanta fuerit superiorum temporum in describendis scriptoribus vel negligentia vel imperitia , cum noverit , alterum *teras* de *terant* factum deprendet . *Terere* autem *teram* primo ævo *arare* dicebant , & Boves a terendo idest arando *teriones* , qua voce aratores Boves etiam tunc cum Varro hæc commentaretur , bubulci nominabant . Tam multa de Attii carmine scripsi , quo commodius hujus item auctoritate segetem dici terram neque aratam , neque fatam confirmarem .

Nunc ostendendum , esse segetem terram aratam , necdum fatam ;
utar-

utarque , ut hoc tempore mihi occurrunt , Catonis , Varronis , Plinii , Virgiliique ac Attii præsidio . *Segetem ne defruges* inter Catoniana præcepta est , nempe ne minus feminis jacias , quam terræ fertilitas poscit . Varro lib. 1. *Quod ad sationem , tum (Far) promendum , cum segetes maturæ sunt ad accipiendum* . Plinius lib. 1. *segetes iterare* dixit . Virgilius in *Eclog.*

*Impius hæc tam culta novalia miles habebit ,
Barbarus has segetes ?*

Demum Attius apud Nonium in *Androm.*

*Quod beneficium haud sterili in segete , Rex , te
Obsesse intelliges.*

At *καταχρησικῶς* , ut fert Vossius , *seges capitur de terra nondum constitata* , quo modo Accius ait : *frugem in segetem dare ?* Quid *καταχρησικῶς* ? Num M. Tullius , Cato , Varro , Plinius , Columella , Tibullus , Attius , Virgilius , aliique oscitanter tibi locuti videntur , verbisque abusi ? Equidem tam *καταχρησικῶς* accipitur seges de terra non facta , quam de fata , cujus exempla non subtraham . Itaque Varro *segetes sarrire ac runcare* scribit ; *de segetibus siqua est aqua , deduci* . Quæ tamen de ipsis etiam frugibus fatiis (quod nonnunquam seges item significat) dici possunt ; ut hic Horatii versiculus :

Et villicus Orbi

Cum segetes occat , tibi mox frumenta daturus .

Pariter in utranque partem vertuntur ista Columellæ , sive lib. 1. *quam in segetibus & vinetis manus movemus* , sive lib. VI. *quanquam Pontifices negent segetem feriis sepiri debere* . Nihilominus sunt quæ dubitandi ansam non præbent , ceu Varronianum hoc de porca , hoc est de acervata inter duos sulcos terra , *quod ea seges frumentum porricit* . Ad id declarandum usurpat M. Tullius in *Orat.* ubi ostendit segetes fœcundas & uberes non solum fruges , verum etiam herbas effundere frugibus infestas . Id carmine completitur vates in *Eclog.*

Astrum quo segetes gauderent frugibus .

Id Horatius in *Epistolis* :

Hæc seges ingratos tulit , & feret omnibus annis .

Restat arvom , sublatis frugibus , appellari segetem , ut demonstrem . Cujus rei luculentissimus auctor est Varro lib. 1. : *licet videre segetes fructuosas , & restibiles . Quod Far ferro casum Farrago dictum , aut nisi quod primum in farracia segete feri ceptum . Stramenta relinquunt in segete , unde tollantur in acervum . deinde : & stramenta stantia in segetem relinquit , ut postea subsecantur .* Lib. 11. *Quibus in locis messes sunt factæ ,*

factæ , *inigere utile duplici de causa , quod & caduca spica (Oves) saturantur , & obtritris stramentis , & stercoratione faciunt in annum segetes meliores . Idem παρῆ Μειάρης : aut in segetibus post messes colligebant stramenta , queis domicilia colerent .* Quibus addas , sis , ex Plinio : *segetes quæ interquievere , fundere Rosam fativa odoratiorem .*

Quoniam igitur ex hac segetis quadripartitione perspicuum ac comprobatum censeo , segetem non esse id solum *quod aratum satum est* , sed quidquid in fundo ad arandum ac ferendum reservatur , nec secus a Latinis atque adeo ab Varrone adhiberi : nemo eorum quos vel præfens vel superior ætas tulit , aut auctoritate , aut exemplo , aut prompti excellentisque ingenii vi ita apud nos valere debet , ut vulgatam segetis definitionem in dubium non revocemus . At ex Varrone est ? Cujus Varronis ? Illius scilicet quem Romanorum eruditissimum fuisse audivimus , qui florentissimis illis Latinæ linguæ temporibus vixit , ex cujus beatissimi ingenii ubertate tanquam ex perenni totius Latii fonte tot , tanta , atque ab omnibus tam celebrata opera emanarunt ? An potius istius qui in vulgum profertur , vetustatis injuria , barbarorum sævitia , emendatorum protervia , librariorum negligentia tantum a pristina forma immutatus , ut verus ille Varro se ipsum in se quæreret , si ab inferis excitaretur ? Numquid vana deploramus ? Numquid in hoc ipso loco sædum ulcus non occultatur ? Nam (ut mittam nihil esse homini turpius quam in suo decreto fluctuare , & postquam constituerit segetem esse *quod aratum satum est* , eo ad omnem fundi terram abuti) cur in posterioribus libris editum est , ut supra posui , cur in antiquis , cur in duobus Vaticanis codicibus , cur in Veneto alio modo : *Seges dicitur quod aratum necdum satum est* , excluso arvo , atque iis quæ arvo attribuuntur ? Non ista illis opponuntur , ut utraque Latinæ consuetudini ? Jam vero quæ ad novale pertinebant , cur ad arvum aut segetem traducunt ? Etenim arvum idem ac seges . Nam , ut fundum dividebant veteres in pratium , segetem , saltum , vineam , quam terram sic distribuendo appellabant segetem , ita eandem & arvum nuncupabant , ut Varro apud Servium digerit : *aut arvus est ager idest sationalis : aut arboribus conferendus : aut pascuus pecoribus : aut floridus , in quo sunt horti Apibus congruentes .* Ex qua distributione totidem divinus vates prodit volumina : de segete sive arvo : de vinea : de pascuo , in quo sunt armenta gregesque : de florido , in quo Apes . Catullus ideo quod erat seges , in Mentulam arvum vocat :

*Mentula habet instar triginta jugera prati ,
 . Quadraginta arvi , cætera sunt maria .*

R

Item :

Item: *Prata, arva, ingentes silvas, saltusque, paludesque.*
 Et alibi: *Aucupium omne genus, pisces, prata, arva, ferasque.*
 Virgilius similiter hoc 11. Georgicis principium fecit:

Hactenus arborum cultus.

Ad quem locum Servius, mire, ait, *iteravit illum versum: quid faciat letas segetes.* Idem Poeta rursus, dum canit:

*Nunc locus arborum ingenis, quæ roborâ cuique,
 Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis,*

Quid aliud intelligit, quam quod in illo carmine, ut retuli,
*Ante locum primum exquirunt, ubi prima paretur
 Arboribus seges?*

De sua villa quoque non canit Horatius:

*Ne percuncteris, fundus meus, optime Quinti,
 Arvo pascat herum, an baccis opulentet olive,
 Pomisne & pratis, an amicta vitibus ulmo:*

Nimirum: segetene & oliveto, an pomis, pratis, & vincis commendetur?²

Quid tandem Columella? Nonne hic quod lib. 1. *sin autem surculo* (ut antea scribebam) *& segetibus, atque etiam pratis fundus est dispositus, segetis nomine appellat, in his arvom vocat: campus in prata, arva, salicisque, & arundineta digestus adificio subjacet?* Idem igitur arvom, quod seges. Hinc insigne fuit apud Romanos *Fratrûm Arvalium* sacerdotium, quorum erat pro frugibus, quæ in segetibus sive arvis proveniunt, hostias mactare, & nuncupare vota.

Propterea ut seges terra dicebatur nec arata, nec sata, ita arvom, quod exemplis confirmare non superfedebam. Columella lib. 1. *Interim, inquit, qui frumentis arva præparare volent.* Lib. 11. *Non igitur fatigatione, quemadmodum multi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benigne nobis arva respondent.* Et postea: *neque enim idcirco rudis, & modo ex silvestri habitu in arvom traducta fecundior haberi terra debet, quod sit requietior, & jejunior.* Plinius lib. xviii. *Ordeum in novali, & in arvo quod restibile possit fieri.* Item hæc: *omne arvom rectis sulcis, mox & obliquis subigi debet.* Plautus *Truc.*

non arvus hic, qui arari soleat,

Sed compascuus est ager.

Tibullus. *Agricolæque modo curvum sectarem aratrum,
 Dum subigunt steriles arva ferenda boves.*

Possum quoque tibi, ut de segete ostensum est, commemorare qui solum aratum, nec adhuc satum dixerint arvom, ut Columellam lib. 11. *nam penitus arvis sulcatis, majori incremento segetum, arborumque*
 fætus

fœtus grandescunt : ut Plin. lib. xviii. Male aratum aruum, quod, satis, frugibus occandum est : ut Virgilium 11. Georg.

Hic stirpes obruit arvo,

Quadrifidasque fudes, & acuto robore vallos.

Possum etiam qui pro terra subacta & confita sumpserint, laudare; quid enim aliud indicat Varro lib. 1. quam aruum Vitibus refertum, dum ita loquitur : *Itaque majores nostri ex arvo aque magno, sed male confito & minus multum, & minus bonum faciebant vinum & frumentum? Quid aliud Virgilius hoc carmine :*

Vitis ut arboribus decori est, ut Vitibus urva,

Ut gregibus Tauri, segetes ut pinguibus arvis?

Aut hoc 1. Georg.

Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva :

Vel hoc : *Quid dicam, jacto qui semine cominus arva*

Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arena?

Quid aliud denique Plinius lib. xviii. indicat, dum hæc quæ ordine tibi exscribam, posteritati tradit? *Ideo circa Macedoniam Thessaliamque cum florere (Faba) incipit, vertunt arva. Rubigo quidem maxima segetum pestis, Lauri ramis in arvo defixis, transit in eorum folia ex arvo. Reliqua pars non nisi cum falce arva visit. Pingua arva ex una seminis radice fruticem numerosum fundunt, densamque segetem e raro semine emittunt?*

Forfitan etiam requiris, num quarto modo pro solo, remotis frugibus, capiat aruum? Quidni? Ecce tibi Columella lib. 11. *quia constat arva segetibus ejus macescere. Item : nam vineis jam emaciatis, & arvis optimum stercus præbet. Non aliter Plinius de eodem Lupino : pinguescere hoc situ arva vineasque diximus. Similiter : Vicia pinguescunt arva. demum : Virgilius alternis cessare arva suadet ; nam quod hic Plinius ex vatis sententia aruum vocat, ille novalem dixerat illis Georgicis :*

Alternis idem tonsas cessare novales,

Et segenem patiere situ durefcere campum.

Hæc tam clara, tam gravia, tam multa, & de tam probatis scriptoribus desumpta, quibus plurima addi possunt (numerus enim hujus generis in veteres libros late & varie diffusus est) ut segetem & aruum idem esse demonstrant, ita Varroniana edita, sive mavis vetera, sive recentiora, absona, vitiata, falsa convincunt. Nec vero tibi quisquam persuadeat, quæ apud Festum vel de segete : *seges dicitur ea pars agri que arata, & confita est;* vel de arvo : *aruum diximus a-*

grum, *necdum fatum*, prodita sunt, vitii & falsitatis non esse plena; Etenim vel quis isthinc accepit ad Varronem depravandum; vel (quod facilius dabis) ex illo huc transtulit, ubi omnia cum fœde hiulca essent, & lacunis plurimis intercepta, suæ industriæ locum non laboriose invenit. Postquam igitur segetem & arvom iis finibus quibus in Varrone circumscribuntur, & coarctantur, non limitari, sed latius extendi ac diffundi probe tenemus, quid de illa definitione sit statuendum, valde solliciti sumus; neque enim adversus totius antiquitatis auctoritatem probari potest, neque contra nostrorum hominum consensum, veteresque codices audeo improbare. Verum quando tibi uni hæc scribimus, dicam libere, veram rationem plus apud me, quam hominum opiniones, valere. Itaque, quoniam nullam laudem ex his aucupamur, & tibi solum inservimus, alterutro vel *segete* vel *arvo* sublato, posse ex reliquis quid non omnino improbandum glutinari arbitramur. Quotus enim quisque invenietur tanta dementia, qui duo idem valentia retinere malit, cum unum sufficiat? Nec tamen utrum utri sit anteponendum, diu nos morabitur quæstio, cum antiquæ editiones, & Venerus codex, quæ de segete traduntur, careant, quæque de arvo alia exemplaria afferunt, ad segetem reddant. Hæc autem si diligenter attendantur: *arvom quod aratum necdum fatum est*, quid aliud esse, nisi *novalis* explicationem colligemus? De margine igitur intromissa videntur. Quibus remotis, de segete cura superat. In qua si minima licentia daretur, ut litera extrema in *fatum* esset *i*, videbatur congrua sententia futura: *seges dicitur quod aratum fatui est: novalis, ubi fatum fuit ante, quam secunda aratione renovetur*. Hoc si minus probes, & *fatum* ut est, placeat, in tuam voluntatem facile adducar, dummodo quæ de segete dicuntur, ita accipias, ut non in universum seges sit quod aratum, fatum est (id enim falsum) sed de ea segete quæ sarritur; hæc enim, nisi arata & fata esset, non sarriretur. Verumtamen

Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes.

Magna ista segetis atque arvi cura liberatus, animo magis vacuo; & soluto quæ in capite xxix. supersunt, explanabo. De arandi ratione nunc sequitur, & quid sit proscindere & quid offringere, ipsius Varronis dicam verbis: *Rursum terram cum primum arant, proscindere appellant; cum iterum, offringere dicunt, quod prima aratione glæbæ grandes solent excitari, cum iterum offringere vocant*. Quorum extrema: *cum iterum offringere vocant* ex interpretum segete, ut visum quoque Ursino, huc in Varronianum arvom venire.

Pro.

Prætinus ad tertiam arationem tempestivum est transire, velut cum, jacto semine, Boves dicunt lirare, atque in porcas, interpositis fulcis, fatum frumentum operire. Cujus partes, quoniam duæ, fulcus, ac porca, utranque pro sua diligentia describit Varro, & fulcum hoc pacto: *qua aratrum vomere lacunam striam fecit, fulcus vocatur*. Quæ magna eruditorum concertatione celebrata audivimus, cum alii *striam*, alii *lacunam* improbarent. Ex illis qui *striam* damnarunt, primus exitit Aldus; ideo in ejus libris non invenitur. Hunc secutus Vossius *striam* quoque tanquam *lacunæ* interpretamentum abjecit. Qui vero *lacunam* repudiabant, *striam* amplexi sunt, ceu Popma, & Urfinus. Sed hos quoque fugerat ad Nonium Marcellum respicere, qui hunc locum ex Varrone ita attulit: *Qua aratrum vomere lacunam istriam fecit, fulcus vocatur*. Videſne quam antiquum in Varrone sit *stria*, & qua ratione scribatur? Non igitur in eorum sententiam transire possum, ut tanquam mendum educam; quin ex illa scriptura quid boni animus mihi vaticinatur, & spondet. *Istriam* namque eliso nunc per vetustatem *n*, *instriam* fuisse credo, atque eo nomine accipio, quod striis privatur, quales debent esse in arvo lacunæ sive fulci, qui recto in verſum aratro, ne vomer subsultim aut oblique impulsus crudum solum eminent relinquat, ducuntur. Quod itaque Cato *fulcos perpetuos* dixit, Varro *lacunam instriam* vocat, ut aratoris diligentiam ostendat, quem, sive reluctante radice, sive terræ duritie, sive cæco faxo, sive alia de causa a liris hoc est fulcis rectis aratrum qua in dexteram, qua in sinistram partem declinet, delirare dicunt. Hæc magis conveniens mihi visa sententia, quam eorum qui *striam* eximunt, aut eorum qui *in striam* scribunt; nam *striae* quidem in porcis dum aratur, inter minores fulcos qui *lire*, Festo auctore (ut in melioribus libris legitur, non *limi* aut *lumi*) vocantur, eminent, sed has sedulus agricola subinde aratori insistens rastris vel farculis tollit, *cumulosque*, ut celeberrimi vatis dicam verbis, *ruit male pinguis arene*, porcasque explanat. Ideo nullæ, ut fulcus inter strias subsidat relinquuntur. Sed jam modus epistolæ a me non servatur: in diem longiores excurrunt. Hanc tamen per otium leges, hospite, ut spero, in patriam reverso. Cura ut bene valeas.

D. Patavio IV. Cal. Apr. CIO IDCC XXXII.

E P I S T O L A XI.

Emendatur Varro a capite XXX. in caput XXXVIII.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

A M I C O S U O S. D.

EXanimasti pene tua epistola qua Silenum istum ad me significas venturum. Herce si venisset, lora enecassem. Sed tandem abiit. Beasti. Nunc vacuo animo nobis operam dato, dum tuam cellam jam penu vacuum epistolis refarcio.

Venio nunc ad secundum temporis intervallum, & ad ea quæ inter primum æquinoctium, & Vergiliarum exortum matutinum fieri debere commemorat Varro. Ex iis sunt cap. xxx. quæ non uno modo excusa video: *Quod siquæ folia amittere solent, ante frondere inceperint, statim ad ferendum idoneæ non sunt.* Hæc a Victorio habemus, & probata ab omnibus. Paululum ab his distare videntur, quæ de veteribus monumentis in lucem revocaverat idem Victorius, quæque codices tum Casenas, tum Venetus confirmant: *Quod siquæ folia mittere solent, ante frondere inceperunt, statim ad ferendum idonea non sunt.* Nam mittere in amittere se mutasse Victorius fatetur, non inverisimilia, ut ratus est, fecutus, veruntamen nec vera, nec necessaria, cum arbores folia non mitterent, hoc est fronderent, nisi prius amisissent. Tertiæ notæ, verum deterioris, Jensoniana & Bruyschiana addamus: *Quod si quæ folia mittere solent, ante frondem florere inceperint, statim ad ferendum idonea non sunt.* Quibus tantum antiqua præstant, quantum quæ generalia specialibus. Etenim cum arbores bifariam separentur, in eas quæ per hiemem foliis privantur, & Vere rursus se foliis vestiunt, atque in eas quæ semper frondent, semperque virent, illas, utpote in plerisque ad germinandum faciles, & præproperas in antiquis habemus, quippe *ὡς δ' ἐπὶ πᾶν* (ut ait Theophrastus *περὶ φυτῶν αἰτιῶν*) *καὶ καθόλου λαβᾶν πρὸ ἀέρουκα τῶν δένδρων καὶ ὀφθαλμώτερα, καὶ ὀφθαλμώτερα.* De quibus secundo loco agit Varro postea dicens: *Oleam feri interpretarique oportere.* At per Jensoniana ille tantum decidui folii stirpes, quæ ante frondem fundunt florem, a fatu florentes repudiantur, ut Amygdala, Persica, Cornus, Siliquastrum, Ulmus. Verum hæ naturali modo florent, nec folia ante florem unquam producere solent; ostentum enim est per aruspices, atque adeo majoribus victimis procurandum, arbores quæ prius frondes, quam flores ex innata vi protrudunt, inversis naturæ legibus, germinandi ordinem

dinem immutare, & florere, antequam frondere. Non immerito igitur ab Jenſonianis declinavit Aldus, verum ſiniſtrorſum ex malis pejora nobis excudendo: *Quod ſi quæ folia emittere ſolent, aut ante frondere quam florere ceperint, ſtatim ad ſerendum idoneæ non ſunt.* Quare vetera ex codicibus laudata præſtantiora.

Nec plura erant quæ de capite xxx. ſcriberem. Non ea tamen brevitate ſequens trigefimum primum tibi expediam, cum multa ſint inveſtiganda, multa cognoscenda, perſpicienda multa; quoniam tertio intervallo inter matutinum Plejadum exortum ſolſtitiumque multa agricolis facienda præcipiuntur. Et primum, peracto verno opere, oportet *vineas novellas fodere, aut arare, & poſtea occare id eſt comminere, ne ſit glæba. Quod ita occidunt, occare dicunt.* In quibus *occidunt* priſca norma *occædunt* facerem a veteribus admonitus, ut a Feſto: *occare*, inquit, & *occatorem Verrius putat dictum ab occædendo, quod cædant grandes glebas terræ, cum Cicero venuſtiſſime dicat ab occæcando fruges ſatas.* Ciceronis autem locus ubi de occatione loquitur, extat lib. *de Senect.* ad hanc ſententiam: *quæ (terra) cum gremio mollito (l. molito) ac ſubacto ſparſum ſemen excipit, primum id occatum cobibet, ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata eſt.* Sed fortasſe non *occatum*, verum *occæcatum* ex Feſto, ſive Verrio legendum. Occationem item Nonius ex Sereno *occæcationem* eſſe tradit. Itaque in Varrone *occædunt*; veteres enim (quibus ſe magis uti, quam delectari affirmabat Varro) ſimplicium vocales in compoſitis retinebant; ideo in hoc capite admonet Viſtorius in optimo codice *reſicari* ſcribi, non *reſecari*, ut librariorum vulgus excudit, a *ſico*.

Ex eadem antiqua ſcribendi ratione quæ Viſtorius dubitanti tamen ſimilis de veteribus libris infra expreſſit, confirmabo: *Ejuncidum enim ſarmentum propter infirmitatem ſterile.* Quid aliud *ejuncidum* quam *juncidum*? Quis, quæſo, *eidem, poſeivi, eitur, qui, plebei, ſei,* & ſexcenta alia pro *idem, poſtvi, itur, qui, plebi, ſi* in vetuſtis memoriis non legerit? *Juncidum* igitur ſarmentum in gracilitatem emaciatum ab Junco. Eandem etiam vocem ex codicibus Plinii deprompſit Harduinus, & verbum item *ejunceficit*.

Atque in his noſtra induſtria ſufficere viſa eſt: tamen non longe ſunt, in quibus parum profeciſſe videbimur, cum multum conjecturæ fit attribuendum, nonnihil etiam interpretum opinionibus dandum. Verum totum iſtud ut videas, cujuſmodi ſit, & qua via facilius tranſigi poſſit, cum iis a quibus pendet, apponam: *Neque ex ſe poteſt ejicere Vitem quam vocant minorem flagellum, majorem etiam, unde urvæ naſcuntur,*

tur, *palmam*, prior, *litera una mutata*, *declinata a venti flatu similiter flabellum ac flagellum*. Posterior (nempe *Vitis major*) quo ea *Vitis immititur ad uvas pariendas*, dicta primum videtur a *pariendo parilema*: *exin*, *mutatis literis*, ut in multis, *dici cepta palma*. Ex altera parte *caprea dicta*, quod parit *capreolum*. Suspicio etiam fuisse enim, & reliqua ordinata hoc modo: *minorem flagellum*; *majorem enim*, unde *uvæ nascuntur*, *palmam*: prior, *litera una mutata*, *declinata a venti flatu flabellum similiter ac flagellum*: posterior. Quibus a Varrone doceri reor, qua parte *flagellum uvæ parit*, a *pariendo palmam dici*; qua *capreolum emittit*, *Capream*. Hæc ad hanc rationem scripta in cunctis excusis libris leges, si *Popmæ* editionem excipias, qui a communi scriptura defecit. Nec fortasse immerito; a *Victorio* enim de antiquis libris pauciora prodita invenerat, *Cæsenate* etiam confirmata codice. Hæc auctoritate adductus *Popma* tantum retinuit, quantum a *Victorio* hauserat, videlicet: *ex altera parte parit Capreolum*. Ex his *caprea* abigitur. Quid nunc mihi auctor es? Si *capream* in vinea retinemus, non veteres colonicas leges, quibus ut *Capra natum in fundo pascamus*, cavetur, timendum est, sed *priscorum codicum nomen*, fidemque: si expellimus, omnem editorum turbam in nos commovebimus, & veterum præfertim, qui ab antiquis quoque monumentis *capream* se accepisse exclamabunt. Equidem *Jensonianis ac Bruyschianis libris* valde moveor, non solum quod de *manuscriptis memoriis compositi sunt*, verum etiam quod, cum plerunque *Victorianos codices sectentur*, nonnullis quæ in his (ut indicavi, iterumque indicabo) desiderantur, integrioribus sunt, refertioribusque. Quin etiam, ne vana jactasse videar, quæ commemoratis adnectuntur, ita tibi ex ordine continuo subiiciam, ut *Jensonianos libros uberioribus*, quam *Victorianos cæterosque cognoscas*. Et primum ex *Aldo*: *Is (capreolus) est coliculus vitæ intortus, ut cincinnus. Is enim Vites ut teneat, serpit ad locum capiendum, ex quo a capiendo capreolus dicitur*. Deinde quæ de *Victorianis libris* sunt. *Is est — teneat: id qua serpit ad locum capiendum, ex quo a capiendo capreolus dicitur*. Tum ex *Cæsenate codice*: *is est — teneat id quod serpit ad locum capiendum cum capiendo capreolus dicitur*. Novissime *Jensoniana subscribam*: *is est — Vites quibus teneat: & quas eripiat: & ad locum capiendum se erigit. Ex quo a capiendo capreolus dicitur*. Quænam igitur ex *quadrigemina scriptura* non melior (id enim nunc non quæro) sed refertior ac plenior tibi apparet? Nonne ab *Jensonianis*, ut *Victoriana redintegrentur*, repetenda sunt multa? Quare, si in his quæ ad *capreolum* pertinent, *Victoriana deficiunt*, fieri potest ut in illis quæ ad

ad capream, deficiant: Si capreolum mutilatum ostendunt, cur Caprea; quæ illum peperit, integra existimabitur? Verumtamen, si de Caprea conclamatum est, eaque tibi probatur sententia, liceat saltem capreolum incolumem subducere, vetustisque vulneribus arte qua possumus, succurrere. Sed cui dabimus curandum, Victorione, an Jenfonio, an Aldo? Huic profecto quicquam de grege committere non ausim. Videtne capreolum qualem nobis remiserit Jenfonius, & qualem Aldus? Hic namque malus opilio non pilum contentus evellisse, carnem quoque abscidit & crura, atque ex quadrupede serpentem fecit. Quare Victorio tradamus, illique socium Jenfonium cooptemus. Sic ex utroque vel sanus, vel a pristina forma non valde alienus nobis capreolus procedet. *Is est coliculus viteus intortus ut cincinnus. Is enim, Vitis quibus teneat id quæ serpit, ad locum capiendum se erigit, ex quo a capiundo capreolus dicitur.* Siquidem Vitis est quæ serpit, non capreolus, quem illa secum trahit, ut de Vicia idem Varro paulo post docet: *Vicia dicta est a vinciendo, quod item capreolos habet ut Vitis, quibuscum sursum vorsum serpit ad scapum Lupini aliumve quem, ut hæreat, id solet vincire.* Ex quorum similitudine, si illud quibus emendaveris statuerisque esse quicum, talem nobis capreolum dabis, qualem coloni in fundum recipere fortasse non recusent.

Cæterum quod capreolus a capiendo dicatur, Josephus Scaliger improbavit, neque nos contra nitimur; sunt enim multa hujusmodi in quibus Varro male accipi potest; ut alii bene multi in reprehensionem incidunt, dum de nominum origine, nullo habito delectu, confidentius commentantur. Nihilominus *lascivia quadam propter teneritudinem capreolum dici nunquam mihi Scaliger persuadebit, cum sit firmissimus durissimusque.* Idcirco vinitor, dum vi summa flagella deorsum adducere tentat, ut purgata præcipitet, sæpe ramulos quos capreoli tenent, explantat potius, quam capreolos distringat, aut enodet; nonnunquam, si firmiter committuntur, ipsos palmites luxat & discindit. Sic enim a natura constitutum, ut Vitis uvarum laborans pondere, sese per capreolos, cum sit caule ramisque infirmior, suspendat, valenterque sustentet. Porro si quis capreolorum formam tueatur, a caprarum cornu quod figura referunt, opportunius nuncupatos judicabit.

Capræ jam & capreolo tanquam cibo prospicientes nonnulla de pabulo addamus: *Ocinum*, ait Varro, *dictum a Græco verbo ὀκέως, quod valet cito.* Referuntur hæc a Nonio, sed dissimili modo: *ocinum dictum a Græco verbo ὀκέως, quod venit cito.* Quæ magis probanda; quia Græca lingua adeo familiaris Latinis erat, ut Græce quid pronunciantes ex-

plicationem apponere superfederent. Ideo Varro non quid effret *ἀκείως*, nam notum omnibus, sed qua de causa ocinum dictum, videlicet quod *venit cito*, posuisse videtur. Hoc ex Plinio etiam confirmatur, qui a Varrone ocinum appellatum a celeritate proveniendi e Græco quod dicunt *ἀκείως*, refert.

A nominis ratione transit deinde Varro ad ocini qualitatem explanandam: *id ex pabuli segete viride sectum ante, quam genat siliquas*. Hoc modo apud Juntam editum est, si *genat* (quod ad Victorium referendum) demamus; usus enim fuerat Junta vulgari *gerat*. Verum longe secus Jensonius locum ante expresserat: *id est pabuli segetes virides sectæ ante, quam genet siliquas*. Aliter etiam Aldus de suo horreo non-nihil admiscens: *id genus pabuli sunt segetes virides sectæ ante, quam gerant siliquas*. Aliter Bruyſchius, sed omnium optime: *id ex fabuli segete viride sectum antequam genat siliquas*, quæ cum codicibus Victorianis, Cæsenate, & Veneto conveniunt; propter quod Popma in suam editionem recte eadem recepit. Verumtamen visne locum ex Plinio accuratius explicemus? Apud antiquos, scribit lib. XVIII., *erat pabuli genus: quod Cato ocinum vocat: quo sistebant alvum Bubus*. Id erat e pabulis segete viridi defecta: *antequam gelaret: Sura Manilius id aliter interpretatur: & tradit Fabæ modios X. Vicia duos tantundem & Erui-liæ in jugero autumnis misceri & feri solitos*. Quid mihi, inquires, tam depravata exscribis? Hincene illustrantur Varroniana? Veterum librorum imaginem, quæ fucis caret, expressi. Age inducamus huc penicillum, & vetustatis vitia emendemus. Primum illud *quo sistebant alvum Bubus*, vitiatum fatemur; Varro enim ocinum dari solitum ait, quod *citatur alvum Bubus*, ideo *sistebant* jaceat in spongia, atque ex Pintiani tabula vel *ciebant* exprimito, vel *citabant*: deinde e *pabulis*, pro quo alii e *pabuli* Varroniano colore inducunt, e *fabuli* fingamus, aut: e *fabali*: tum *gelaret* ex eadem arcula fiat a *geno* generet; neque enim *siliquaret*, nec *gignat siliquas*, ut nonnullis placuit, illinire vetus pictura permittit. His hoc modo compositis, quod ocinum, admixtis Faba, Vicia, Erui-lia, feritur, a Faba potius, cujus major modus adhibetur, quam ab aliis, esse ex *fabuli segete* discetur.

Alterum pabuli genus Farrago vocatur, de qua Varro: *contra ex segete, ubi sata admixta Ordeum, & Vicia, & legumina pabuli causa viridia, quod far ferro cæsa farrago dicta, aut nisi quod primum in farracia segete feri ceptum*. Ex his primum inculpandum venit ex *segete* signatum quondam in margine, quod farrago ex *segete farracia* appellatur. Far quoque inutile videtur; nam ubi Ordeum, ibi & Far in-

tel-

telligi potest. Præterea in Cæsenate codice non *farrago* scriptum est, sed *ferrago* a ferro, ideo non a farre. Demum *Faracia* unico r, ut mos fuit antiquis, a primis editis repetendum. Ex hujusmodi itaque conjecturis horum connexionem perpendes: *contra, ubi sata admixta Ordeum, & Vicia, & legumina pabuli causa, viridia quod ferro cæsa, ferrago dicta; aut nisi quod primum in faracia segete seri ceptum.* *Farrago* igitur, ut vult Varro, vel a ferro appellata, vel a *farracia* segete, ubi ferebatur. Merito igitur *Far* eximitur; nam si immiscuisset id auctor, ab eo potius originem deduxisset, quam vel a ferro, vel a *farrario* arvo.

In extremo capite additum est: *in poma quæ insita erunt, siccitatibus aquam addi quotidie.* Cur post *quotidie* reicitur *vesperi*, quod Nonius ex Varrone transcripsit, quod excusa nonnulla retinent, quod demum necessarium, cum id opus *vesperi* tantum probetur?

Ad hominum fruges hinc transeamus; siquidem confecto solstitio, priusquam Canicula linguam exerat, messem capite xxxi. promittit Varro. *Quarto intervallo inter solstitium & Caniculam plerique messem faciunt, quod frumentum dicant quindecim diebus esse in vaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, cum sit maturum. Arationes absolvi.* Ubi *messis*, dices? Ubi *falx*, & *corbis*? Video quidem frumentum ad metendum tempestivum, sed *messorem* non video. Numquid *cum sit maturum*, avibus cæterisque animantibus præda relinquendum, aut, si ventorum tempestates, ac grandines incesserint, ut calidioribus anni mensibus sæpenumero contingit, *procellarum ludibrio*? Ubi ea Varronis *sedulitas* quam capite L. præstitit dicens, *cum est matura seges, metendum*? Nunc cum anni tempus & *opportunitas* invitet, neque oporteat *recrestinari*, ad arandum, neglecta messe, colonos traducit. Jure ac merito Varronis locum exagitas. Sed *cujus Varronis*? Scilicet *istius* quem omnes manibus terimus; veterem enim & verum non puto a te *focordixæ damnari*: nec potes. Adde Plinium, atque aspice quid apud ipsum scribatur: *Varro quater novenis diebus fruges absolvi tradit, & mense nono meti.* O incredibilem *librariorum negligentiam*! Ad quas angustias, *nono mense* subducto, Varronem rededit? Ergo nisi Plinius extaret, tanta *inertixæ macula nobilissimo auctori inureretur*? Etenim scriptum esse a Varrone: *cum sit maturum nono mense*, non est cur dubitemus. Hoc erat, quod inter *maturum & arationes* in præcis editionibus: *collige.* *Inde* suggestum est: aut *vacuam sedem*, aut *vitio deformatam* qui primi id *commenti* sunt, invenere, aut ipsi *perbelle* ita deformatarunt. Cum itaque quid necessario sit addendum, nihil commodius duco, quam si

eo modo legamus; nam Triticum, peracto autumnali æquinoctio, mense octobri terræ committitur, ut capite xxxiv. docetur, atque circa solstitium quod ex a. d. vi. cal. Quint. conficitur, tollitur; ideo nono mense a fatione demeritur maturum.

Ita hoc incommodum facile transegimus. Est aliud cujus culpa ubi primum resederit apud Pliniumne, an apud Varronem, plane exploratum non habeo. Varro ait frumentum *XV. diebus esse in vaginis, XV. florere, XV. exarescere*: contra in Plinio: *quater novenis diebus fruges absolvi tradit*. Profecto, cum sint eadem ab eodem auctore, ad dierum summam non convenire miramur. Hoc Plinii libris Pintianus, qui sui auctoris vulnera esse plura, quam Varronis fortasse suspicabatur, vitio dare solebat; Pliniumque hac de causa ad Varroniana verba accommodabat. Nobis qui in Plinio integriora, quam in Varrone nunc experti sumus, esset secus statuendum. Verum quis eandem fortunam in Plinio iterum promiserit? Quare utra sint probabiliora, potius inquiremus. Sed unde melius quam a Theophrasto, a quo multa in Varrone recognoscimus? *Ἀπολυθείς*, ait Philoſophus lib. VIII. *περὶ φυτῶν ἰσότητος, δ' ὁδὸς ἀνδῶν μεθ' ἡμέρας τεττάρων ἢ πέντε καὶ πρὸς καὶ κριδίη. καὶ ἀνδῶν σχεδὸν πᾶς ἰσας. οἱ δὲ πᾶς πλείστας λέγοντες, ἐν ταῖς ἑπτὰ φασὶν ἀπανθᾶν*. De hoc fonte hausta sunt quæ ex Plinii libro XVIII. huc tibi exſcribam: *sed non ante supra dictum geniculorum numerum conceptus est spica: qui ut spem sui fecit, quatuor aut quinque tardissime diebus florere incipiunt, totidemque aut paulo plus deflorescunt. Ordea vero, cum tardissime, septem*. Vides omnia cum Græcis ut quadrent? Quæ enim differunt, ut extrema, neque a Theophrasto sunt, neque etiam a Plinio, verum

Hæc pultifagus opifex opera fecit barbarus,

qui postea quam Triticum de medio sublatum fuit, ut reliqua cum verbis *incipiunt, & deflorescunt* convenirent, Ordeum multiplicavit. Quapropter de Theophrasti modio Plinii leges redintegrandæ videtur: *aut paulo plus deflorescunt Triticum & Ordeum; verum, cum tardissime, septem*. Hinc satis mirari non possum fruges apud Varronem tandiu in flore cunctari in decimum quintum nempe diem, quod in Theophrasto & Plinio, cum tardissime, septimo absolvunt, in Columella octavo. Quod certe florendi spatium, etsi pro aeris & loci conditione modo promitti, modo contrahi videamus, nunquam tamen ultra decimum diem in hac Cisalpina Gallia produci observavimus. Idcirco Plinianis, quibus Varro diebus XII. frumenta deflorescere memorat, juvat indulgere. Hoc tamen intervallum quod Varro ex eo tempore quo spicæ in vaginis esse defierunt, ad extremum florem computat, in duas partes consumitur: prima illos

illos quatuor vel quinque dies, quos Theophrastus refert, ac Plinius, quique inter spicarum florumque explicationem intercedunt, occupat: altera reliquos septem, quibus spicæ flores fundunt, & quibus deponunt. Summum autem numerum sumpsit Varro tanquam Italo cælo, ubi agriculturæ præcepta dabat, convenientiorem, quam medium, qui Græciæ, in qua ex calidiori plaga cuncta celerius ad maturitatem percurrunt, aptior videbatur. Eadem de causa cum in Græcia frumenta perraro, aut fortassè nunquam nonum mensem in segete attingant, Varro in Italia spatium produxit, & non citius quam nono mense meti affirmavit. Jam vero oportune huc inducendus locus ex Theophrasti lib. VIII. *περὶ φυτῶν ἴσος*. videtur, quo & Varroniana hæc illustrabuntur, & ipse quoque cum ventustatis tenebris obtegatur, lumen aliquod admittet: ὥσπερ ἄλλαιτε καὶ μάλιστα ἐπιδήλωσ αἰγυπτῶ. ἐκὴ γὰρ κριθαὶ μὲν ἐν ἐξαμῖνον. πυροὶ δὲ ἐν τῷ ἐβδόμῳ περὶ τῷ ἐμάδα. παρὰ δὲ τοῖς πλείστοις ὀχδῶν, πυρὸς δὲ ἐτι προσεπιλαμβάνουσιν. Quorum interpretationem ex supra laudato Plinii volumine statim dabo: *In Ægypto enim Ordeum sexto a satu mense, frumenta septimo metuntur. In Hellade Ordeum in Peloponneso οὐτανο, & frumenta etiamnum tardius.* Quibus inter se collatis, hoc unum apud Plinium *in Peloponneso* & dissimile videmus, & alienum; quod enim pluribus fieri locis docet Theophrastus, Plinius ad unum contrahit; & quod in Græcia tota ille, hic in Græciæ parte. Quid illa: καὶ ὅλος πᾶ ἐπιδαλάττια καὶ εἰς ταῦτα καὶ εἰς τὸς ἄλλοις καρπῶς, ὡς πᾶ περὶ τῷ ἀκτῶν καλαμῆνῳ τῆς πελοποννήσου, καὶ πᾶ ἐκ φαλίης τῆς μεγαρίδῶ, ut citius maturitatem capiant, plurimum conferre non affirmat? Igitur, cum in Peloponneso sint loca quæ celerius quam aliæ Græciæ regiones, fruges percoquunt, nemo non videt etiam Ordei segetem magis in Peloponneso quam in cætera Græcia, ad perfectionem festinaturam. Cur itaque οὐτανο mense illic matura, quo hic? Jam patet non solum locorum, sed & ipsius naturæ quæ sit repugnantia. Quæ tandem Plinium emendandi spes nobis affulget? Manifesta, si Salmasium audiamus, qui sequioris ævi scriptores ex prava Ptolemæi interpretatione in eum errorem adductos esse ut Helladem & Peloponnesum eandem terram esse crederent, declarat. Hac opinione imbutus nescio quis terræ filius, dum in Plinio quid esset Hellas, explicat, ac scribit in margine esse *in Peloponneso*, in mendum secutos librarios implicavit. Ipse quoque Plinius (ne ab omni reprehensione vindicem) minus dilucide *περὶ τῷ ἐμάδα in Hellade* quæ Græciæ pars habetur ac Peloponneso finitima, interpretatur; cum *in Græcia* esset vertendum. Etenim totam Græciam cum Ægypto confert frugum celeritate Philosophus, non Helladem, ut expref-

sius iterum lib. IV. περί φυτ. αἰτ. significat : ἐπεὶ καὶ τῷ δάττον τελείωσθαι παρά τισιν , ὥσπερ ἐν αἰγύπτῳ φασί , μινὶ πρότερον ἢ ἐν τῇ ἐλλάδι ; τὸν αἶρα τις ἂν αἰτιάσασατο , μαλακὸν ὄντα καὶ ὤτραζῃ . Quoniam itaque in Ægypto mense celerius quam apud Græcos , maturantur fruges , hoc modo superiora etiam illa in Theophrasto ordinanda opinor : ἐκᾶ γὰρ κριθαὶ μὲν ἐν ἐξαμῖνῳ . πυρὶ δὲ ἐν τῷ ἑβδόμῳ . περί τῷ ἐλλάδα παρά δὲ τοῖς πλείοσις ὀγδόῳ , πυροὶ δὲ ἔτι προσεπιλαμβάνουσιν . Ita erroris quo ab interpretibus reprenduntur , suspicio tollitur , nec quicquam superest quod lectorem moretur ; propter quod Julii Scaligeri πυροὶ δὲ περί τῷ ἐλλάδα ἐν τῷ ἑβδόμῳ emendatio vanescit . Id enim in Ægypto ubi æstus calidifini , non in Græcia contingit ; quippe , si hic Triticum septimo a fatione mense percoqueretur , Ordeum quod magis festinat , sexto effet demetendum . Nullum igitur inter Ægyptum ac Græciam cæli discrimen esset . Quod est longe secus . Sed intelligo quid mihi ad hæc es rescripturus . Si in Ægypto Ordeum sexto mense maturum legitur , idemque in Græcia octavo , falsum esse ἐν Αἰγύπτῳ μινὶ πρότερον ἢ ἐν τῇ ἐλλάδι frumentum perfici ; quod non uno , verum duobus mensibus distant menses . Non latuit hoc maturi ingenii virum Theophrastum ; addidit enim : εἰ μὲν εἰ δὲ ἐκᾶ . τότε πᾶν πλεῖστον ἔσται . ἀλλ' ἴσον εἰς ἀπαρχῶν . κομίζεται γὰρ πρὸς ἱερῶν τινῶν χρῆσαν ἀλεξιπυρέα τῷ ἔκτῳ μινὶ . καὶ ταῦτα ἐν τῶν ἀνω τόπων ὑπὲρ Μέμφιν . Quapropter ut eo unde digressi sumus , revertamur : cum Ægyptii mense citius quam Græci , fruges fecent , tertio gradu descendens Varro , nono in Italia id fieri indicavit . Quoniam , ut opinor , satis clare docuimus , frumenta in Varrone cum totam spicam ediderint , citius ad maturitatem pervenire , quam editores designant : quanto rectius est credere majori intervallo in Columella a vero aberrasse , in cuius libro II. fruges diebus XL. post florem ad maturitatem devenire describunt ?

Confecta messe *arationes absolvi* oportere Varro colonis edixit , sive ; ut edidit Aldus , *arationes absolvere* . Sed num præstet *arationes ad solvendum* dicere , tum ex veteris apud Jenfonium & Bruyschium scripturæ vestigio *arationes ad solum* , tum ex Varroniano stylo , an *arationes ad solvi* ex Politiani scripto , tu videbis .

His difficultatibus liberi , quod nos a caniculæ exortu in æquinoctium autumnale in fundo retardet , vix invenimus ; nam *aratro offringi* , quasi farculo offringatur , mendum esse , & scribendum *arata offringi* ab aliis in vetustis libris animadversum prætermittimus . Quapropter de æquinoctio autumnali pauca addamus , quod , ut nunc excusum est cap. xxviii. , xxxiii. , xxxiv. , vitiatum ostendit Charisius de

analogia scribens : autumnal : Varro æquinoctium autumnal quod idem Plinius eodem libro sexto notat .

In sexto etiam intervallo ab æquinoctio autumnali ad Vergiliarum occasum , hoc est in hiemem breviter sationis tempus est nobis definiendum , præcipiente Varrone ab æquinoctiali sidere oportere ferere usque ad diem xci. Post brumam , nisi quæ necessaria causa coegerit , non ferere . Scribendum sane xxviii. ; neque enim plures ab æquinoctio autumnali in brumam dies numerantur ; quin etiam alii auctores non modo confecta bruma , sementim damnant , sed etiam quæ brumæ proxima antecedit , abdicant , ut Colunella qui diebus xx. ante brumam , toridemque post neque arat , neque Vitem , arbutumque putat ; ut Plinius qui circa brumam non esse omnino ferendum inter rei rusticæ peritos convenire affirmat ; magno argumento quod hiberna sata quæ ante brumam humo traduntur , septimo die erumpant , quæ autem a bruma , vix lx. Sed hæc nota nimis producta : scribendum xl. a bruma enim in Favonium dies soli xlv. ; ante Favonium vero brumalia semina semper fibras emittunt .

At in septimo intervallo quod est ab occidentibus Vergiliis ad brumam , quoniam ibi de coronariis stirpibus agitur , de floribus quidquid misero , cum tibi nihil injucundum fore existimem , paulo latius evagabor . Itaque , hoc tempore , scribente Varrone , oportere ferere *Lilium , Crocum quod jam egit radicem : Rosam ea conciditur in virgulas palmares , & obruitur , hæc eadem postea transfertur facta viviradix* , de Croco & Rosa quæ videbis , ex nostris literis colliges . Prius tamen quæ ad Rosam spectant , a Croco sunt separanda , *ferere Lilium , Crocum , quod jam egit radicem , Rosam ; ea* (sive etiam , ut in primis editionibus , vel & , ut in Cæsenate exemplari) *conciditur* . Etenim Crocus qui autumnali tempore floribus explicatur , citoque evanescit , nec fibratarum radicem eget , ut feratur ; nec sic radicans tuto transfertur , nec , dum , demersis Vergiliis , id fit , ob radículas quas tabidas fert , verum ob bulbos in quibus custoditur , plantatur . Rosa est , quæ , si radicem egerit , facta viviradix e seminario in destinatam sedem ante brumam transit : sin radicatam non habueris ; ut radicem capiat , in virgulas palmares conciditur , obruiturque . Quam propagandi rationem accepit Varro a Theophrasti libro *περὶ φυτ. ἰσop. 11.* ubi panguntur *ρόδανιά δὲ καὶ κενωνιά , κατακοπέντων τῶν καυλῶν , ὡσπερ καὶ ἡ ἄγροσις* . Ab eodem etiam Plinius , sed ex lib. vi. in suum xx1. transtulit hæc : *tardissime (Rosæ) proveniunt semine , quod in ipso cortice est sub ipso flore opertum lanugine : ob id potius caule*

conciſo inferuntur . Subiiciam & Theophrasti verba non ex Philoſophiæ penetralibus deſumpta , ſed ex diligentiffima ſtirpium obſervatione , quibuscum in hac tanta Botanices luce quid conferri poſſit , non facile inveneris : *φύεται μὲν ἢ ῥοδωνιά καὶ ἐκ τῷ ſπέρματι* . *ἔχει δὲ ὑπὸ τὸ ἄνθος ἐν τῷ μείλι κνηκῶδες , ἀκανῶδες ἔχον δὲ τινα χυρῶν , ὥς ἐγγύς εἶναι τῶν πρώτων ſπερμάτων . ἔ μὲν ἀλλὰ διὰ τὸ βραδέως παραγίνεσθαι , κατακόπτοντες , ὡς ἐλέχθη , πὸν καυλὸν φυτῶσιν* . Et quando de Roſæ cultu in univerſum multa diximus , libet ſingillatim de eo genere addere , quod apud Plinium poſt Lychnides inter Roſas his verbis recenſetur : *alia (Roſa) funditur e caule malvaceo , folia oleacea habens moſceton vocant* . Quid tibi de hoc Roſæ monſtro videtur , malvaceo caule , ſoleo oleaceo , quod *moſceton* , *moſceton* , *moſcheuton* , *moſcheuma* , *aceton* in exemplaribus antiquis ſcriptum eſt ? Num Malva quæ roſea a noſtris dicitur ? neque enim mirum Malvam a Plinio inter Roſas numerari , qui Lychnides Roſis immiſcet , Græcaſque Roſas a Latinis nuncupatas oſtendit . Quid vero de nomenclatura ? Nonne barbarâ , atque ab illis appoſita , qui *Coroneolam* de qua inter Roſas proxime agit Plinius , id eſſe opinati ſunt , quod vernacula conſuetudine *Moſchetta* vocamus ? Neque a vero hæc noſtra ſuſpicio longe recedit . Ecce tibi Laurentius in ſua *Amalthea* : *Moſcheuton Roſæ genus moſchette* . *Plin* . Propterea quo facilius tegetetur mendacium , folia etiam Ulmi qualia Roſis Moſchum olentibus gignuntur , nonnulli editores apponunt . Qui ſi odoribus etiam illinirent , nihil eſſet perſonatæ ſtirpi accommodatius . Hæc tamen (ſi cui libeat diligentius perſequi) cujuſque arbitrio exiſtimanda relinquamus . Ad Crocum redeo , de cujus natura miranda quidem , & quaſi portento proxima a Theophrasto & Plinio narrantur . Ab illo quidem lib. *περὶ φυτ. ἰſορ. v.* hæc : *Φιλῆ δὲ καὶ πατῆσαι · καὶ γίνεται καλῶν κατατρυβόμενης κάτω τῆς ῥίζης · διὸ καὶ παρὰ πᾶσι ὁδὸς καὶ ἐν ποτῶν κροτητοῖς κάλλις* . Hic vertit lib. *xxi.* : *Gaudet calcari , & atteri pede : pereundoque melius provenit , ideo juxta ſemitas , ac fontes latiffimum* . Quæ cum legeret Victorious ut ſummi , ita mitiſſimi ingenii vir , ſtomachabatur tamen , quod eſſet prorfus incredibile , nec fieri poſſet ; ſiquidem quod perit , perditur , nec melius renaſcitur . Non minus lente ac ſtudioſe probabat , quæ a Theophrasto allata ſunt tanquam a noſtrorum temporum conſuetudine diſcrepantia ; propterea quod qui Croco colendo inſerviunt , nihil antiquius habent quam in bene ſubacto ſolo , & molli , necdum veſtigio violato bulbos pangere ; tum locum circumſepientes curant ſedulo , ut homines ac beſtiæ ab ea ſegete ſubmoveantur , arceanturque . Quæ cultura etſi nunc probe-
xime ,

xime, tamen vetera damnare non audeo; qui enim Crocum hac diligentia colunt, in aliena terra, & procul ab ea ubi sponte gignitur, colunt. Ob id omnibus illecebris est indulgendum, quo facilius diffimilem nutricem, insolensque cælum patiatur. At Theophrastus de naturali modo ubi Crocus, nullo cogente, funditur, loquitur, non de peregrino cultu, & tanquam novercali. Nec tamen absurdum aut impossibile videri debet de condensato, & pedibus quasi pavito solo lætius prodire in patria terra Crocum, quod in Ornithogalis silvestribus, in Muscari, & in aliis stirpibus feliciter in viis & compitis, quam in hortorum pulvinis, fegetumque porcis provenientibus fieri videmus. Verumtamen hæc si pede atterantur, dum germinant ac florent, graviter affliguntur. Crocus autem *gaudet calcari, & atteri pede, pereundoque melius provenit?* Peream, si hoc scripserit Plinius: interpretum correctorumque ista sunt deliramenta, non Plinii. Nam primum in antiquis non impressis libris illud *pede* omittitur, quin totus locus ita legitur: *Gaudet calcari, & atteri pedoque: quo melius.* Porro *pedoque* deformatum est a *pereundo* quo: ita erit: *Gaudet calcari, & atteri pereundo; quo melius provenit.* Noli tamen *pereundo*, ut vulgus affolet, interpretari, sed propria significatione, ut *pereundo* sit *ultra citroque eundo*, *commeandove*. Id etiam, si diligenter attendamus, ex Theophrasto habetur, inserto pro *κατω πάτω*, quod ex veteri exemplari affertur: *φινὰ δὲ καὶ πατάδει· καὶ γίνεται καλῶ κατωπεβομένους πάτω τῆς ῥίζης.* Hac via & Croci naturam ac proprietatem declarare possumus, & utrunque auctorem a vitiis, atque adeo a reprehensione vindicare.

Rosis & Croco adjungit Varro quædam de Violariis quæ Leucoia hac ætate dicuntur: *Violaria*, ait, *in fundo facere non est utile; ideo quod necesse est e terra ad ea obruenda pulvinos fieri, quos irrigationes & pluvie tempestates abluunt, & agrum faciunt macriorem.* Vetera impressa demunt e ante terra, & post ad, ea; ideo proxima vetustissimis Victorianis: *terra adruenda pulvinos fieri.* Quæ quo libentius admittam, Leucoi proprietas facit, quod in summa terra ponitur statuiturque. Pulvini autem, aggesta terra, fiunt, quo melius hiberno sidere solem excipiant, citiusque florem fundant. Extremum quoque *macriorem* non tanti facio, quanti vetustum *minorem*; quod Varronem totum subolet; abluta enim terra, tenuior pars ac melior subducitur, & agrum minorem relinquit.

A Favonio usque ad Arcturi exortum recte Serpulum e seminario transferri; quod dictum ab eo quod serpit. Hæc ad primum intervallum

T

quod

quod est inter Favonium vernalque æquinoctium, spectant; nam septimo inter Vergiliarum occasum & brumam male collocantur. Columella etiam docet circa 1. æquinoctium Serpullum esse plantandum.

De octavo & ultimo intervallo quod pertinet a bruma in Favonium, ut eo unde temporum divisionem incepimus, redeamus, est deinceps dicendum. Verumtamen, quoniam nihil aliud, nisi apertum & perspicuum video, hoc prætermisso, ad alterum temporum genus quod luna menstruo circuitu metitur, ac definit, ut secundo loco cap. xxviii. constituit Varro, veniamus. In quo duo sunt de quibus scribam: unum aperte vitiatum; alterum obscurum. Primum: *Quædam faciendæ in agris potius crescente luna quam senescente; quædam contra quæ metas ut frumenta, & cæduam silvam.* Quorum extrema fuisse: *& cædas ut silvam vel silvas* (principio enim excusum est: *cæduas silvas*) monitare non est opus, ut cognoscas; quod, decrescente luna & sicca, silvam in materiam cædi, cum ad perennitatem id plurimum conferre credatur, nemini ignotum. At cæduam silvam, crescente luna, detondent, quo citius & melius regerminet ac resurgat. Alterum: *nunquam rure audisti, inquit, octavo janam lunam, & crescentem, & contra senescentem, & quæ crescente luna fieri oporteret, & tamen quædam melius fieri post octavo janam lunam, quam ante?* Quæ sunt ista: *VIII. Janam lunam: post VIII. janam lunam?* Nec de nomine laboro; scimus lunam Janam primum esse appellatam, deinde *Dianam* tanquam a *diâ Jana*, ut opinor; quanquam majores alii alia de hac voce tradant, Latinæ linguæ nimis obsequentes. Sed quærimus, si luna est Jana, sive Diana, cur utrunque ponatur; præterea quæ sit in menstruo cursu luna Jana? Cogitanti hoc mihi succurrebat lunam Janam esse plenilunium, quo tempore pulcherrimam sui speciem præbet, totum solem ad nos remittens, & dici Janam ea ratione, qua sol appellatur Janus; ideo *VIII. Janam lunam* esse lunæ septimum diem, nempe diem VIII. ante plenilunium: sic *post VIII. Janam lunam* diem lunæ circiter vigesimum primum, hoc est a plenilunio VIII. Quæ tempora in rusticatione religiosissime observabantur, & hac etiam ætate a plerisque ad superstitionem fere attenduntur.

Ni decrescente luna tondens calvos fiam. Vetus lectio: *tondes calvos*, ut in lapidibus antiquis: *Clemes, cresces, doles, lacrimas, libes* pro *Clemens, crescens, dolens, lacrimans, libens*. *Calvos* autem, ut *alvos, darvos* & sexcenta alia hujusmodi.

Hæc erant quæ de tempore, quo quæque in fundo opportune & tempestive facere debent coloni, hoc est de quarta parte atque ultima ex qua-

quadripartita agriculturæ forma a Varrone initio proposita hucusque producta, tibi scribenda existimavi. His alteram temporum divisionem adnectit auctor conjunctam, ut ipse ait, *quodammodo cum sole & luna*, quam in sex partes fecit, cum sit *primo præparandum, secundo ferendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, sexto promendum*. De his item, siquid ex meis literis te velle cognoscere arbitror, scribendi officio tuæ voluntati satisfaciam. Vale.

D. Patavio Cal. Apr. CIO IOCC XXXII.

E P I S T O L A XII.

Emendatur Varro a capite XXXVIII. in caput XLIV.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

INSITUENTI quid de Varrone ad te scribere literæ tuæ mihi redduntur satis opportune. Quare quod mandasti, Cornoltio nostro remisi; is enim ad hanc rem aptissimus, ut ineptissimus ego. De cœlesti disciplina recte tecum sentio. Tamen quæ expediunt, non semper præstare possumus. Sed sustine te paulisper. Quando Mathiæ Gellero opus demandatum est, omnia quam primum habebis diligenti cura expolita; nisi enim esset in omni disciplina summus, tantam provinciam non suscepisset. Interea nos levioribus desiderium tuum leniemus, quo avidiori animo, cum illa venerint, suscipias, penitusque recondas.

Itaque, propositis ex Varrone sex partibus quæ ex 1. volumine supersunt, quod sit primo præparandum, secundo ferendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, sexto promendum; de primo & secundo nunc scribam. Propterea cum ad primum, videlicet ad arvum parandum vel in primis pertineat stercoreatio, de eadem in univsum, & per singula stercoreis discrimina gradus faciens capite xxxviii. agit Varro. In eo traditum est communi agricolarum prudentia, optimum esse ad agriculturam quod aves egerunt nec palustres nec natantes, primasque habere quod de Turdorum ac Merularum aviariis everritur; quippe *non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum, ita Bubus ac Suibus, ut fiant pingues*. Quæ cum commentaretur

tur Plinius, tanta ea tempestate fuisse aviaria, ut ex his arva pinguescerent, mirabatur. Nobis vero id non mirum videtur, ubi enim summae opes, ibi etiam plerumque summa luxuria; nec deessent hac tempestate tot aviaria, si P. R. potentia staret, si crebri essent triumpho, & collegiorum cœnæ, si plebei animi pretiosis dapibus allicerentur: quæ ferme omnia, rerum summa in unius arbitrium redacta, intermissa invenerat Plinius, atque obsoleta. Illud potius mirandum ex stercore gliscere animalia; & tamen nihil non verum narratur, Sacris etiam literis testantibus Columbarum fimo vivere hominem, & in Samariæ obfisione *quartam partem Cabi stercoreis Columbarum quinque argeuteis* venisse.

Hæc in transitu de arvo præparando attingi: proximum est ut de ferendo deque femine verba faciam. *Quare cum semina fere quatuor sint generum, quæ transferuntur e terra in terram, vivradices: quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum: quæ inferuntur ex arboribus in arbores.* Cum quatuor proponantur genera, quo se unum subduxit; nam tria tantum supersunt? Merito igitur Popma, notis appositis de loci defectu lectorem monuit; quod Victorius similiter suspicabatur; quamvis enim de optimis libris defumeret, ad numerum tamen non convenire affirmavit. Quocirca, his nunc posthabitis, alia excusa videamus, & primum prima quæ longe meliora, aut minus mutila ac detruncata inveniuntur. *Quare cum semina fere quatuor sint generum, quæ transferuntur e terra in terram per se a natura, alia ex industria, ut faciunt vivradices: quæ ex arboribus.* In his ejus quod quærimus, vestigium remanet, sed extra sedem. De quo priusquam quid conji-
ciam, proferam; quid esse debeat, quod desideramus, determinandum est, atque ante oculos collocandum. Igitur in Theophrastum, in quo horum omnium fontem & originem indicabo, me sequi pro tua humanitate ne gravare. In 11. itaque *περὶ φυτ. ἰσορ.* aspice quæ Philosophus docet: *αἱ γένεσις τῶν δένδρων καὶ ὅλων τῶν φυτῶν ἢ ἀπὸ ματῶν, ἢ ἀπὸ σπέρματος · ἢ ἀπὸ ρίζης · ἢ ἀπὸ παρασπάδῃ · ἢ ἀπὸ ἀκρίμων · ἢ ἀπὸ κλωνῶν · ἢ ἀπὸ αὐτῆ τῆ σελέχης εἶν · ἢ ἔτι τῆ ξύλου κατακοπέντῃ εἰς μικρά.* Quæ est ista prima *γένεσις ἀπὸ ματῶν*, nisi primum Varronianum seminis genus, cujus reliquiæ *per se a natura*? Nam & alterum *ἀπὸ σπέρματος* in Varrone cernere licet *ex industria*, & utrunque una capite lx. explanatum. Qua enim ratione *quæ transferuntur e terra in terram per se fieri a natura* dicemus? Hoc absurdum Aldus declinasse videtur, si ex ingenio ita edidit: *Quare cum semina fere quatuor sint generum; quæ non transferuntur e terra in terram, sed per se fiunt a natura*

natura alia ex industria, ut faciunt viviradices. In quibus si extremum: *ut faciunt viviradices* rei propositæ tanquam exceptionem habuit, non male primum genus explanavit; sed alterum sustulit: sin vero ut exemplum, nihil est consecutus; falsum enim non transferri de terra in terram viviradices; falsissimum id fieri *per se a natura*, cum totum pendeat ex industria. Quare primum Varronianum genus videto num fuerit: *que per se fiunt a natura, alia ex industria.* Quod ex proximis Varronianis explicabo: *Primum semen quod est principium genendi, id duplex, unum quod latet nostrum sensum; alterum quod apertum. Latet si sunt semina in aere, ut ait physicus Anaxagoras; & si aqua que influit in agrum, inferre solet, ut scribit Theophrastus. Illud quod apparet ad agricolas, id videndum diligenter.* Audisne primum semen esse duplex, obscurum unum, alterum apertum: ex illo fieri quæ sua sponte in agris subeunt, ex altero quod procurat industria? Quorum utrunque sive de hoc fonte, sive a Theophrasto sumptum egregio carmine 11. Georg. amplexus est Virgilius; primum quidem hinc versibus:

*Principio arboribus varia est natura creandis;
Namque alie, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque & flumina late
Curva tenent, ut molle Siler, lenteque Genistæ,
Populus, & glauca canentia fronde salicta.*

Alterum his:

*Pars autem posito surgunt de semine, ut alte
Castaneæ, nemorumque Jovi que maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis oracula Quercus.*

Hæc igitur ad colligendas atque in sua sede constituendas primi seminis jam deperditi reliquias maximo, fateor, mihi fuere adjumento. Nunc accipe alterum, quod haud incorruptum ex Victorianis codicibus, & Cæsenate habemus: *Que transferuntur e terra in terram, vivas radices;* extrema enim verbum ex Jensonianis libris exposcunt, *ut faciunt vivas radices.* Porro hoc bifariam similiter dispertitur: ἢ ἀπὸ πίζης: ἢ ἀπὸ παραπλάσθ. A radice est, quoniam, ut ait celeberrimus Vates:

*Pullulat ab radice aliis densissima silva,
Ut Cerasis, Ulmisque, etiam Parnastia Laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.*

Quod radicatum sedulus agricola effodiens, in ordinem digerit serendo. A stolone alterum quod existit, non simplex: nunc enim de matre explantantur stirpes, videlicet:

Hic

*Hic plantas tenero absciudeus de corpore matrum
Deposuit sulcis.*

Nunc ut stolones & virgæ radicem capiant, humo tegunt, & matri relinquunt alenda. Verum duplici modo; quæ circa inum truncum nata sine radice succrescunt, in arcum curvantur, & terra effossa, merguntur, cacumine emicante, a quo mergendo *mergum* appellant; inde biennio post cum radicem egerint, regeſta, & de arbore recifa ad paratam ſedem veniunt; unde perite Virgilius:

*Silvarumque alie preſſos propaginis arcus
Expectant.*

Quæ vero de ſummo trunco & ramis profiliunt (quod mergi genus hac ætate frequentiffime uſurpatur) per fictilia vaſa, aut qualos trahunt, aggeſtaque circum terra, in ipſa arbore ſuſpendedunt, ut radices elicianur, & fiant

Viva ſua plantaria terra.

Nunc, antequam ad reliqua feminum genera pergam, neceſſarium eſt, quæ Plinius lib. xvii. ex Theophrasto Virgilioque etiam expreſſit, inferere: *Arbores*, inquit, *aut ſemine proveniunt, aut plantis radicis, aut propagine, aut avulſione, aut furculo, aut inſito, & conſecto arboris trunco.* Primum igitur, ut Theophrastus, & Varro ſtirpes de ſemine provenire aſſerit, deinde quæ Theophrasto eſt ἀπὸ ῥίζης, reddit *plantis radicis* a nonnullis male reprehenum, peſſime, ut vitium repudiatum; tum adjicit quæ ex *propagine*, cujuſmodi ſunt quæ per mergos procurantur, in quo Virgilium, non Theophrastum imitatur; nam utrunque etiam propagandi per mergos modum capite xiiii. diligentiffime exſequitur. Explicatis hiſ ſerendi generibus, oportunum quoque mihi videtur, quæ capite ii. in Varrone de ſtolonibus adnotaveram, & in hunc locum, cui unice explicando inferviunt, & a quo lumen capere poſſunt, ſepoſueram, ſubnectere, & quaſi unum corpus efficere, quo melius de omnibus inter ſe connexis, & copulatis quid conveniret, quid non, judicares. Varro itaque ut cauſam redderet, ex qua C. Licinius diligentiffimus agricola ſibi poſterisque ſuis *Stolonum* cognomen pepererat, ſubjecit; *quod effodiebat circum arbores e radicibus que naſcerentur e ſolo, quos ſtolones appellabant.* Verum cum duo ſint ſtolonum genera, ἀπὸ ῥίζης unum, ἀπὸ παρασπῆδος alterum, & utrunque commemoratum a Varrone credere liceat, alteram non bene dilucidum & manifeſtum habemus. Primum quidem eſſe apparet *quod effodiebat circum arbores* tanquam circa Ornos, Ficos, Oleas, Lauros, quæ hujusmodi ſtolonibus abundare ſolent, de quo genere

genere etiam Cato intelligit dicens : *ab arbore abs terra pulli qui nascuntur* : alterum esse oportet : *et e radicibus*, quos Cato memorat dicens : *e radicibus bene effodito* ; sive *et radices* excusum ab Ienfonio Bruyschioque . Etenim stolones qui longe ab arboris trunco gignuntur, quales in Ulmis , Cerasis , Prunis , Populis , Zizyphis magis radices sunt dicendi , quam virgulta ; sive quia arborum revera radices sunt , sive quia semper radicati , sive demum quia sarculis & aratris afflicti non in altum profiliunt ; ideo eorum pars maxima radix habetur . In quibus tamen vel arando vel sarriendo parum proficit colonus , nisi magna sedulitate eos confectetur , atque ab imo effodiat , extirpetque . Quod cum fieret a C. Licinio , propterea a confectandis effodiendisque stolonibus laudem & cognomen invenit .

Ad propositum ordinem redeo . Sequitur tertium feminis genus , quod apud Varronem est : *que ex arboribus dempta demittuntur in humum* . Hujus duas quasi partes facit Theophrastus quæ magnitudine differunt : unam *ἀπὸ ἀκρέμων* , alteram *ἀπὸ κλωνῶς* . De hac noster vates hoc modo canit :

*Nil radices egent alie , summumque putator
Haud dubitat terre referens mandare cacumen .*

de illa :

*Hic stirpes obruit arvo
Quadrifidaque fudes , et acuto robore vallos .*

Illud quod dicitur *e furculo*, in Plinio servatum est : hoc vero quod sine controversia esset *aut ramo*, per vetustatem esse deperditum magno est argumento, quod illa quæ ex Theophrasto tanquam in compendium protulit, in eo libro singillatim repetiit, deduxit, diligenterque explicavit : *Reliqua genera*, inquit, *casus ingenio suo excogitavit*, ac *defractos ferere ramos docuit*, cum *pali defixi radices cepissent* . *Multa sic feruntur*, in primisque *Ficus*, omnibus aliis modis nascens, *præterquam talea* : *optime quidem si vastiore ramo pali modo exacuto adigatur alte*, exiguo *super terram relicto capite*, eoque *ipso arena cooperto* . *Ramo feruntur et Punice*, *pali laxato prius meatu*, *item Myrtus* . Hæc omnia ad id quod præmississe videtur, *aut ramo*, referuntur ; quod enim *de furculo* pangitur, jam alibi expofuerat in illis : *ex eodem inventu* nempe naturæ vel casus, quod ex antiquis libris impressis exscripsi, nam in posterioribus *inventum* probatur .

Ad hoc tertium Varronianum feminis genus rediguntur reliqua duo quæ in Theophrasto ἢ ἀπὸ αὐτῶ τῶ σελέχως ἐστίν, ἢ ἐτι τῶ ξύλα κατωπιέντος εἰς μικρὰ, quorum utrunque Plinius significat : *aut insito*, *et confecto*

secto arboris trunco. Utrunque etiam Virgiliano carmine celebratur, ut primum:

*Sed truncis Oleæ melius, propagine Vites
Respondent, solido Paphie de robore Myrtus.*

Alterum:

*Quin & caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.*

Quod Aloyfius Alemannus in majus extollens, vernacula consuetudine ita imitari non dubitavit:

*Ma quel ch' è più, che dalla morta Oliva
Il già secco pedai segando in basso
Si vedran germinar le barbe ancora.*

In quo profecto quid de sicco ligno prodire non solum mirum sed omnino impossibile; ideo multa alia alii afferre conati sunt, ut nobilissimum carmen a reprehensione eriperent & vindicarent. Tamen quæ esse poterit in re tam clara & aperta interpretatio? Equidem, si veri quid simile esset dicendum, id unum foret, lignum ficcum non tanquam exsuccum, sed exigui humoris ad eas stirpes relatum, quæ multo succo refertæ sunt, interpretantibus. Ita in temperaturis corpora sicca vocantur, & luna dicitur sicca quæ decrevit; quod tunc stirpibus humorem subducere credebatur. Pari ratione de stirpibus locutum video Theophrastum, ut in 1. φυτ. αἰτ. ἀμπέλου μὲν γὰρ καὶ συκῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν ποιάτων ξηρὰ καὶ ξυλωδῆ πὰ μέσα. Verumtamen quis talia de Olea affirmaverit ex pinguedine semper succosa; qua de causa Oleagini trunci magis quam cæterarum arborum ad ferendum idonei; quoniam diu servant humorem? Numquid hæc ignoraverit Virgilius? Numquid dum multa a Theophrasto accepta carminum legibus implicat, in eodem proxime signato loco non legerit: ἐλαίας δὲ πὰ μὲν τῶν ἀκρεμόνων ἐνικμα διὰ τῶν λιπαρότητα καὶ πυκνότησα, καὶ ἀμφοτέρως ὤξηρανσα. Sed cur te ad longinqua evoco? In eo quem a principio proposui, loco αἰ γενέσαις, quemque vates præstantissimus ut eleganter, ita fideliter imitatus est, ubi quid quod ligni ficitatem indicet, subest: τὸ ξύλον κατακοπέντος εἰς μικρὰ. Quid? Paulo post dum quæ in universum de stirpibus docuerat Philosphus, in Olea repetit, & Oleæ ferendæ propria asserit, ubi ficii ligni mentio. κατὰ πλάσας δὲ τρόπους, ὡς εἶπῶν, ἢ ἐλαία βλατάται. καὶ γὰρ ἀπὸ τοῦ σελήγους, καὶ ἀπὸ τῶ πρέμνου κατακοπτομένῃ, καὶ ἀπὸ τῆς ῥίζης, καὶ ἀπὸ τῶ ξύλου, καὶ ἀπὸ ῥάβδου, καὶ ἀπὸ χάρακος, ὡσπερ εἴρηται. Quæ tamen si ἀπὸ ξύλου purgaveris, quod videtur τὸ πρέμνου κατακοπτομένῃ expositio, nihil nisi rationi convenientissimum feceris. Hoc vero si abnuis, quod,

quod, cum ille ferendi modus qui ἀπὸ παρασπάδῃ fit, non commemoratur, ex illo defluxisse existimes; scito quod dicitur fieri ἀπὸ ῥάβδου ἐστὶ ἀπὸ παρασπάδῃ; quandoquidem ex furculo qui de ramo vel trunco amputatur, Oleam non gigni ipse auctor est Theophrastus. Cæterum ut in tot pangendæ Oleæ generibus nullum est ariditatis indicium, nullumque ficcæ materiæ vestigium: ita in his δὲ δὲ καὶ τότε (μύρριν) καὶ τῆς ἐλαίας πρὸ ξύλου διαρῆν μὴ ἐλάττω σπιθαμιαίων, καὶ πὺν φλοῖον μὴ περιωρῆν, quæ est ista ficci ligni cura? Cur in ferendo ficco ligno parendum cortici? An quia cortex succosus, ficca materia? An quia effucca materia corticis indiget ad se defendendum? Hæc certe cum a Theophrasto, tum ab aliis qui de taleis ferendis præcepta tradunt, propterea inculcantur, ne cortice denudata materia exsicceetur; quin etiam qua parte talæ secantur, & delibratæ ac nudæ jacent, fumo, Musco, libro, cespite vel quo item obteguntur, muniunturque, quo firmius adversus aeris solisque vim humorem tueantur. Quod itaque naturæ repugnat, adversatur Oleæ, Theophrastum improbat, usum consuetudinemque agricolarum damnat, summus Philosophus, peritissimus agricola, optimus Theophrasti interpretes docuisse dicitur? Quod ne in mediastinum quidem colonum cadere potest, aut in alium quemvis ineptissimum, dummodo non mentis impotem, Virgilio attribuemus? Quid ergo superest, nisi mendo carmen inquinatum fateri, idque (quando multa sunt in hoc vate antiquitatis vestigia) ex prisca scribendi forma emanasse? Siclo enim pro secto a sico (cujusmodi multa in Varrone sunt, quem secutus est nobilissimus poeta) fuisse existimo, a quo tam facile est in sicco declinare. Etenim propemodum valde mirandum non tantum ex recisò trunco radicem prodire, quantum ex eodem in frustra membratim deformato. Ideo mirabile dictu tali modo emitti germen, & in arborem crescere, quamvis verum: Pariter mirabile commemoratu dixit II. Geor. Ἐπιφανίῳ Equas a vento concipere, & parere pullos, & in IV. Ap. Ἐπιφανίῳ Bovis visceribus nasci; quod utrunque non a poetis, quædam a philosophis, & quo magis præter naturæ leges mentiuntur, majori laudi datur; sed a gravissimis viris atque historicis tanquam verum acceperat, atque ut verum divino metro exornavit.

Atqui de hoc tertio seminis genere, ac de Virgiliano carmine abunde dictum sit: quod cum esset cognitione dignissimum, curatuque difficillimum, verebar pauciora scribendo, ut parem diligentiam viderer attulisse. Jam hinc quæ inseruntur ex arboribus in arbores, quod est quartum & extremum genus, perpendamus. Hoc a Theophrasto sub illis propagandæ stirpis modis bifariam divisum est: in id quod proprie infi-

tionem vocant, & in id quod emplastrationem: αἱ γὰρ ἐμφουτῆαι, καὶ οἱ ἐνοφθαλμισμοὶ καθάπερ μύζαι τινές εἰσιν, ἢ κατ' ἄλλον τρόπον γενέσθαι. Utrunque etiam in suis Georgicis exsequitur Maro:

Nec modus inferere atque oculos imponere simplex:

Nam qua se medio trudent de cortice gemmæ,

Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso

Fit nodo sinus, huc aliena ex arbore germen

Includunt, udoque docent inolescere libro.

Aut rursus enodes trunci refecantur, & alte

Finditur in solidum cuneis via, deinde feraces

Plantæ immittuntur, nec longum tempus, & ingens

Exiit ad cælum ramis felicibus arbor,

Mirata estque novas frondes, & non sua poma.

Hæc generatim de quatuor primis ferendæ stirpis modis cum fimus exsequuti, deinceps de singulis, siquid colligere liceat, videndum. Capite XL. de primo semine additum est: *reliqua invenit experientia coloni.* Num prima quæ sine colono priusquam sata, nata? Quæ conclusio, ut in Veneto exemplari vidi, est enuncianda: *coloni; nam prima quæ sine colono, priusquam sata, nata.* Non male etiam in antiquis impressis: *unde prima.* Verum illud quod ad codices Victorianos, & Cæsenatem propius venit, melius.

Deinde: *ea celeriter antequam fucus exarescat, in terram demittunt.* Demum in oleagineis seminibus arbores videndum, ut sit de tenero ramo ex utraque parte æquabiliter præcisum, quas alii clavolas, alii taleas appellant. Non demum, sed tantum dum in vetustis non impressis libris invenisse testatur Victorius; ideo cum proximum præcedat *demittunt*, ex utroque fuisse *demittendum* cum aliis audeam affirmare. Quod tam huic sententiæ accommodatius, quam Varroni te inficiaturum non puto. Reliqua vero: *In oleagineis seminibus usque appellant* erit fortasse qui decurtata & lacera ex Nonio tibi probaverit; cum hic ex Varrone plura sumpsisse videatur, videlicet: *Taleas scissionses lignorum vel præsegmina Varro dicit de R. R. lib. 1.; nam etiam nunc rustica voce intertaliare dicitur dividere vel exscindere ramum ex utraque parte æquabiliter præcisum, quas alii clavolas, alii taleas appellant.* Sed num ita ineptus Varro aut Nonius qui *taleam* esse a Græco θαλίη non noverint: aut nos ingenio adeo obtuso & pingui qui *intertaliare* ex hoc nostro vernaculo sermone atque a talea quæ secando fit, *taleare* primum, deinde *tagliare* ortum non agnoscamus? Quare ista: *nam etiam nunc rustica voce intertaliare dicitur dividere vel exscindere ramum ex margine, re-*
motis

motis Varronianis, irrepſiſſe, ut mox alio in loco apud Nonium factum oftendam, aſſerere nullus dubitabo. Ergo qui verbum *intertaleo* latinitate donarunt, quo jure, quo auctore, & quo exemplo fecerint, ipſi viderint. *Talea* itaque a *θαλία*, *θαλλία*, *θάλλει* venit, hæc autem a *θάλλω* pullulo: *clavola* vero, pro quo in antiquis impreſſis libris, & non impreſſis etiam legitur corrupte *ſclavola*, a *clava* ob ſimilitudinem deducitur, nomenque trahit. Concludamus fane nihil eſſe, quod in Varro- ne ut vitiatum damnemus; quippe illa etiam quibus nonnulli offenduntur: *ut ſit ſemen — præciſum, quas alii clavolas, alii taleas appellent*, dilucida ſunt, ceu illud lib. II. *horum* (Afinorum) *genera duo: unum ferum, quos vocant Onagros.*

Quartum genus ſeminis quod tranſit ex arbore in aliam. Videndum qua ex arbore in quam transferatur, & quemadmodum obligetur. Quæ divulſa priſtino more diſtinguenda ſunt: Quartam — in aliam, videndum qua.

Necnon quæ ſequuntur, diligentius ordinanda; confunduntur enim vulgo: *non enim Pirum recipit Quercus; neque enim ſi Malus Pirum. Hoc ſequuntur multi, qui aruſpices audiunt multum, a quibus proditum in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint, uno icſtu tot fulmina fieri illud quod fulmen concepit.* Tradit Varro Quercum non inferi Piro, & quamvis commode Malus Piro inferatur, tamen multos qui Aruſpicum diſciplinæ addiſti ſunt, id devitare; quoniam in ſingulis arboribus quot genera inſita ſunt, tot fulmina uno icſtu futura arbitrantur. De qua ſuperſtitione etiam Plinium audire oportet: *neque omnia inſita miſceri faſ eſt, ſicut nec ſpinas inferi, quando fulgura expiari non queunt facile. Quotque genera inſita fuerunt, tot fulgura uno icſtu pronunciantur.* Quapropter Varroniana hoc ordine digeramus: *Non enim Pirum recipit Quercus; neque etiam ſi Malus Pirum, hoc ſequuntur multi qui aruſpices audiunt multum, a quibus proditum.*

Proximum eſt ut inſitionis magis propria ingrediamur: quæ dum perſcribo, exactiſſimo judicio, ut ſoles, velim recognoſcas; vereor enim ne dum ſanare ſtudeo, deteriora faciam, magiſque exulcerem. Quatuor modis quoddam inſitionis genus impreſſum deprendi, totidemque varium ac confuſum. Primo modo a Victorio, ut in antiquis naſtus eſt, non valde mala hæc prodita ſunt: *Ex arbore ex qua quis vult habere ſurculum, in eam quam inferere vult, ramulum traducit, & in ejus ramo præciſo, ac diſſo implicat. Eum locum qui contingit ex utraque parte, quod intro eſt, falce extenuatur, ita ut ex una parte, quod cælum viſum eſt, corticem cum cortice exæquatam habeat. Ejus ramuli quem infereret*

*cacumen, ut directum sit ad cælum, curat. Postero anno cum comprehendit, unde propagatum est, ab altera arbore præcidit. Secundo ab Jenfonio quæ detecta, & ad curandum magis parata dices, ita vetustatis vulnera non occultant: Ex arbore ex qua quis vult habere surculum, in eam quam inferere vult ramulum traducit, & in ejus ramo præciso ac defisso implicat eum locum qui contigerit ex utraque parte, quod intro est falce extenuatum: ita ex ima parte quod cælum visurum est, corticem cum cortice exæquatum habeat ejus ramuli quem infereret cacumen, ut detectum sit ad cælum curat. Tertio eruta sunt ex Crescentii libris, in quibus Varronem transcribit, omnium vitiosissima, utpote quæ curatorem nunquam invenerint. Ex arbore qua vult habere (hæc etiam in Cæsenate exemplari existunt) surculum, in eam quam inferere vult ramulum traducat, & in ejus ramo præciso ac defisso implicare in locum, quod contingit ex utraque parte quod intus est, falce extenuatum, ita quod ex una parte quo cælum visurum est corticem cum cortice æquatum habeat ejus ramuli quem inferet cacumen ut directum sit ad cælum postero curet anno, cum comprehenderit unum propagatum ab altera arbore præcidit. Quarto ex Aldi tonstrina egrediuntur unguentis omnibus delibuta, & lenociniis meretricio more compta, in quibus dum nihil vitiosi apparet, nihil sani habendum: Ex arbore ex qua quis vult habere surculum, in eam quam inferere vult, ramulum traducit, & in ejus ramo præciso, ac diffisso implicat, tum ramuli locus qui contingit ex utraque parte, qua fissuram intrat falce extenuatur, ita ut ex una parte, qua cælum visurus est corticem cum cortice exæquatum habeat. Ejus autem ramuli quem inferet, cacumen ut directum sit ad cælum, curat. His omnibus ante oculos positis, videndum quæ ad curandum digniora & faciliora. Nec tamen diu nos suspensos habet inquisitio, quin Jenfoniana in medicinam continuo recipiamus, non rejectis Victorianis & Crescentianis, ut, si quid in illis minus prospere respondet, in his tentemus. Aldina autem quando ita nitida, fucata, oblita, piæta, ficta procedunt, quid amplius medicæ manus indigent, quæ totum *ιατρῆον* redolent, ac præ se ferunt? Igitur in Jensonianis quod nos non Apollo, sed falcifer deus Saturnus docuit, experiamur, per membra medicinam digerentes: ex arbore, ex qua quis vult habere surculum, in eam quam inferere vult, ramulum traducit, & in ejus ramo præciso ac defisso implicat eum locum qui contingit, ex utraque parte falce extenuatum. Siquidem non ramulum, cujus genus esse volumus, in diffissum truncum vel ramum immittimus, sed eum locum aptamus hoc est eam ramuli partem, quam prius tantum extenuamus quantum secti rami vel trunci fissura ad recipiendum patet.*

Dein-

Deinde: *ita ut ex una parte quod cælum visurum est, corticem cum cortice exæquatam habeat. Ejus ramuli quem inseret, cacumen ut directum sit ad cælum, curat.* In his *directum ex detectum*, quod antiqua scribendi regula confirmat; *derigo* enim non *dirigo* scribebatur. Reliqua ita sunt, ut etiam Aldus intacta demiserit.

Hac via rusticum hoc opus captu difficile atque obscurum, si ad pristinam formam (neque enim ita mitto) restitutum non censebis; at planius & facilius ad imitandum agricolis futurum profecto non negabis. Quo simul cum capite xl. absoluto, ad alias insitiones quæ capite xli. continentur, transeamus. Et primum de solstitiali insitione videndum, quo tempore commodius, quam verno nonnulla inseruntur: *ut Ficus quod densa materia non est, & ideo sequitur caldorem.* Cum vetusta impressa, & Crescentius ostendant *calidiorem*, cumque Varro *caldum & caldorem* (a quo nos *caldo* sumpsimus) usurpet, mallem *caldiorem* mensem nimirum; nam a verno ad solstialem traducta fuerat Fici insitio. Vel locum; ideo sequitur: *in frigidis locis ficeta fieri non posse.*

Quod inseritur Caniculæ signo, commodissime existimatur inseri. Hæc ab Aldo hoc modo primum in vulgum producta, & ad hanc ætatem retenta antiquane, sincera, & Varroniana habebis? Cur non, inquires? Quid est quod in his damnes, aut mendacii arguas? Quid? Adeamus Jenfonium & Bruyschium qui ediderunt: *quæ sit Caniculæ signo, commodissime existimantur ea inseri.* Adeamus Victorium qui de priscis monumentis (quod in Veneto similiter inveni) protulit: *qui sit Caniculæ signo, commodissime existimatur inseri.* Adeamus denique Cæsenas exemplar ex quo habeo: *quod sit Caniculæ signo, commodissime existimatur ex ea inseri.* Quod malum, inquires, istud *inseritur*? Ex quo desumptum? Ex quo? Incertum est: sed istius auctorem, fontem, principium Aldum video: ex quo ipse hauserit, necdum cognovi. Verum hoc mittamus; inquirendum enim quid melius, non quid deterius. Victoriana & optima a me probantur: abs te quoque ut probentur, confido fore, ut primum *qui* communis fuisse generis ostendero. Neque Prisciani tantum auctoritati innitar, qui id refert, sed & exempla proferam. Terentius Eun.

Hunc oculis suis

Nostrarum nunquam quisquam vidit, Phœdria.

Plautus *Vidul.*

*Dic mihi, si audes, quis ea est
Quam vis ducere uxorem?*

Igitur *qui* cum sit promiscuæ naturæ, neutrum erit, ex quo cum *d* insitio ex prisca scriptura *quid* habemus. Similiter *cuius* in secundo casu, & *cui* in tertio, atque in sexto *qui* de omni re declaratur. Nec *secus quis* vel *quibus* in multitudinis numero, & *ques* quod non tantum *qui* & *que*, cum de pluribus dicitur, sed etiam *quos* & *quas* significat. Quapropter quid est cur apud nonnullos tantopere hic Plauti versus exhorrescat:

An ita tu es animata, ut qui expers matris imperii sis.

Non prætereundum quoque est, nec contemnendum, quod ad inferendam Vitem refertur. *at in qua inserunt, in ea paulo infra, quam insitum est, incidunt*; nam in primis impressis, & in Cæsenate exemplari *at est aut*, nempe: *aut Vitem triduo ante, quam inserant, desicant ut qui in ea nimius est humor diffluit ante, quam inseratur: aut* (qui illud non servant, sed statim inserunt) *in qua inserunt, in ea paulo infra, quam insitum est, incidunt; unde humor adventitius effluere possit.*

In aliis translationibus videndum, ut quod transferat. Num transferas, ut supra: quo tempore queque transferas. Item: ut non denudes medullam: Vel transferatur cum Jensonio.

In crescendo tarda. In hoc enim humidiora quam aridiora. Perobscura sententia; ideo repressa ac rejecta ab Urfino. Equidem hac specie ego quoque improbarem. Opinor positum a Varrone in crescendo minutiora magis tarda, quam aridiora. Id ex insequentibus declaratur: quare ex terra potius in seminariis furculos de ficeto quam grana de fico expedit obruere, hoc est præstat ex terra defringi de Fico furculos atque in seminariis pangere, quam fici grana serere. Quamvis enim Ficus humore abundet, tamen, quia minutum est semen, tardius crescit, quam quæ aridam naturam gerunt. Transit deinde ad ea quæ siccæ naturæ sunt, & ostendit Oleam tardius crescere ex semine, quia minutum, quam e taleis: simili de causa, ait, Oleæ semen cum sit nucleus, quod ex eo tardius enascebatur colis, quam e taleis; ideo potius in seminariis taleas, quas dixi, serimus. Unde igitur rimabimur verba? Ex Theophrasto, a quo hæc omnia mutuatur Varro. Expositis enim quæ in Varrone præcedunt, tardiora esse affirmat, quæ imbecillia: ἐπι δὲ πρὸς ταύτης ἐνία τῆς ἀσθενείας. Ideo scripsit Varro: in hoc etiam imbecilliora (sive antiqua scribendi norma imbecilliora) quam aridiora.

Antequam ea quæ modo narrabam, ad ferendum attinentia absolvat Varro, pauca de primo semine in agriculturalum usum subiicit, ut *de Medica in primis observes, ne in terram nimium aridam, aut variam, sed temperatam semen demittas. In jugerum unum, si est natura temperata*

ta terra, scribunt opus esse Medicæ sesquimodium . Quorum argumentum de Medica a Victorio & Scaligero improbatum , atque a Popma usque ad illa: in jugerum unum exemptum , neque insitum , ut ferunt , videtur , neque etiam , ut sapius indicatum est , Varroni insolens , necnon ad illa intelligenda non necessarium . Verum , si id quod de soli conditione docetur , Oleæ ferendæ , ut volunt , asservemus , Medicæ nomen , cui colendæ nihil relinquunt , merito exemptum fatebimur ; hoc enim quod superest: si est natura temperata terra , non de Medicæ cultu , sed de feminis modo est intelligendum . Quin etiam , si diligenter attendamus , per id convincitur , temperatam quidem terram aliis ad Medicæ sationem prælatam , aliud tamen terreni genus ab illa mediocritate recedens simul commemoratum . Quare cum Oleam per nucleos esse pangendam capite xli. improbatum sit , per taleas vero utiliter fieri cap. xxiv. & xl. abunde præceptum ; quid est cur Medicæ inter pabuli genera nobilissimæ tantulam segetem invidemus , & tanquam Lupinum in crudo & neglecto arvo imponeamus: præsertim Plinio , Columella , Palladio ipsius culturam diligentissime tractantibus ? Nam Virgilius qui Varroni proximus scripsit , quamvis pauca de Medica præcepisse videatur , dum canit :

*Tum te quoque , Medica , putres
Accipiunt sulci ,*

omnia complexus est . Dum dixit *putres sulcos* , terram nec variam , nec aridam dixit , sed resolutam & optimam , optimeque cultu subactam ; quod extrema aratione in liras arvom redigatur .

Id feritur ita ut semen jactatur . Affert Fulvius Urfinus ex veteri libro pro *feritur differtur* , quod in *differtur* sive Varroniano more *defferitur* opportunius mutatur . Tradit enim idem Urfinus , ubi cap. xl. legitur communiter *per surculos differtur in terram* , ibi quoque in eo exemplari reperiri *differtur* . At *semen* cur retinemus , & *jactatur* ? Sane credo fuisse : *ita ut semel jaciatur* , nempe dum semen feritur ita esse distribuendum , ut interferere non sit opus . Quare etiam Plinius scribit omnia semine esse occupanda , ne herbis locus superfit .

Jacitur autem *quemadmodum scilicet cum pabulum & frumentum feritur* . Siquis *scilicet* demeret , magis in Medicam proficeret ; in optimis enim libris ipsius sedem una litera *l* occupat , ut animadvertit Victorius . Quod vel *laudabile* vel *laudandum* interpretamur . Sed id insitium ex studiosi cujusdam nota esse pariter fatemur .

Hæc de Medica habebam : de Cytiso , quæ Medicæ finitima , in Varrone nihil : idcirco , ut totum hoc de ferendo tractatum absolvam , indican-

dicandum est de mirabili terrarum fertilitate, ut proditum est ab antiquis. In Sybaritano dicunt etiam cum centesimo redire solitum (semen), in Syria ad Gadara, & in Africa ad Byzacium item ex modio nasci centum. Quæ quamvis portentosa videri possint, tamen adaugenda sunt, ut extrema sint: ex modio nasci CL. Eundem modum lib. xvii. retulit Plinius dicens in Byzacio Africæ centena quinquagena fruge esse fertilem campum, & lib. xviii. in eodem agro ex modio centenos quinquagenos modios reddi.

In hoc dimidiato capite xlv. te relinquam: quæ enim ad nutricatum spectant, cum reliquis in aliud tempus prolata videbimus. Vale.

D. Patavio IX. Cal. Maii CIO IOCC XXXII.

E P I S T O L A XIII.

Emendatur Varro a capite XLIV. ad extremum.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Ouo sæpius ad ea quæ mihi peragenda sunt, respicio, eo magis esse properandum video, cogitans portam revertenti esse longissimam. Ideoque, obsignatis literis, quas heri tabellariis tradidi, statim has scribere institui. Itaque de nutricatu quod tertium fuit, & de reliquis ex his cognosces.

Illius principium est: *Dicetur, inquit Agrius, de tertio gradu de nutricationibus atque alimoniis eorum. Licinius, quæ nata sunt inquit.* Quam vellem optaremque esset: *Dice igitur, inquit Agrius, ut lib. 111. Dice igitur, ubi & cuiusmodi me facere oporteat alvearium:* Etenim illud Licinius quod nec Victorius in antiquis libris non impressis vidit, neque in impressis ante Aldum invenitur, huic, quando in eo sibi complacuit, non inviderem, ille quod pro Licinius erat, contentus.

Neque etiam posteriora impressa quæ non longe separantur: *Itaque si florem acerbumque pirum aliudve quid decerpseris, in eodem loco, eodem anno nihil renascitur, quod prægnationis idem bis habere non potest, tanti esse faciendâ sentio, quanti prima, quod prægnationis diem idem bis habere non potest.* Tempus enim appositum quod per diem significatur, maxime convenit: ideo sequitur: *ut enim mulieres habent ad partus dies certos, sic arbores ac fruges.* Sed quid argumenta quæro?

Theo.

Theophrastus, a quo ista expressit Varro, quid aliud in ἰφυστ. αἰτ. indicaverat? διὰ τῶσδε γὰρ εἰ δὲ εἴαν τις ἀρέσῃ τὸν καρπὸν ἢ αὐτῶ, δύναται πάλιν ἔτερα γενῶν. διὰ τὸ μὲν λαμβάνειν τὸν τῆς κήσεως χρόνον.

Ex eodem fonte hausta hæc: *nam radices autumno aut hieme magis sub terra quam supra adolescent; attamen ut Theophrasti sententia habeatur integra, dicendum est: quam quæ supra adolescent. Ὡσπερ τινές φασι, πῶς μὲν ρίζας ἀυξάνεσθαι μετοπώρα καὶ χαμῶν. πὰ δὲ σελίχη καὶ πύς ἀκρέμονας ἔαρ. καὶ θέρος καὶ μάλιθ' ὑπὸ τῷ ἄστρον. Id etiam ex superioribus Varronianis inferitur: *venenum enim gelum radicibus tenellis sub terra, & supra virgultis. Quæ neque eodem tempore æque crescunt; nam radices. Id quoque ex sequentibus: nam prius radices quam ea quæ ex iis solent nasci, crescunt.**

Deinde: *Quod tectæ terre tepore propagantur, supra aere frigidore tinguntur.* Puto magis conducibile esse, si scribamus *tectæ terra*; nam, ut ait Theophrastus, πὰ δὲ κάτω τραζόμενα τῇ γῆ, calorem asserente Philospho extrinsecus ad terram accedere frigoris vi pressum. Quid vero de illo *tinguntur* quod de optimis libris protulit Victorius, aut *ringuntur* quod ante Victorium excudebatur? Hoc profecto Theophrasti κωλύεται continetur; sed vis ipsius in Varrone evanuit. Quid si legamus *stringuntur* quod tam ex *tinguntur* quam ex *ringuntur* facile constat? Circumposito enim frigidus aere, stringuntur in stirpibus humores, & germinatio cohibetur. Ita Gellius scribit: *mare gelu stringi*, & Lucretius:

Morbus ut indicat, & gelidai stringor aquai.

In Veneto exemplari *cinguntur* vidi; tamen illud vim majorem addit.

Theophrastum auctorem hæc item respiciunt: *neque radices longius procedunt, nisi quo tempore venit sol. His duplex causa, quod & radicem materiam aliam atque aliam longius projicit natura. Quorum nisi quo tempore venit sol malebat Popma esse: nisi quo tepore venit: vel: tepor venit solis, quasi cum sol iterum ad nos accedit, sine tepore accedat, & quo propius, non tepidus, sed fervidus. Numquid Theophrastus de tepore quid: ἐκ εἰς πλεον καταλαμβάνουσα βίβ. ἢ ὁ ἥλιος ἀφικνῶται? Cur igitur egregia nimio studio infirmant? Quare, his missis, videto potius, cum Sospater Charisius in his R. R. libris a Varrone scriptum *radicium* non *radicum* nos moneat, hic & alibi idne inducendum sit, an contra. Quod veri & antiquitatis cum sis amantissimus, abs te iri probatum non puto.*

Priusquam a Theophrasto longius recedamus, refert perpendere quæ de mirabili foliorum conversione ab eodem prodita in sua prata deriva-

vit Varro : *Propter ejusmodi res admiranda discrimina sunt naturalia quod ex quibusdam foliis propter eorum versuram quod sit anni tempus dici possit , ut Olea , & Populus alba , & Salix . Horum enim folia cum converterunt se , solstitium dicitur fuisse . Quæ , si cum Theophrasto περι Φυτ. ἰσορ. 1. conferas , non dici & dicitur , sed disci ac discitur probabis : ἰδιον δὲ καὶ τὸ τῆ ἐλαίας καὶ τὸ τῆ Φιλύρας , καὶ τῆ πτελέας καὶ τῆ λεύκης συμβαῖνον· σρέφειν γὰρ δοκῶσι τὰ ὑπτια μετὰ τροπῆς δεξιᾶς , καὶ πᾶσι γνωρίζουσιν , ὅτι γεγένηται τροπαί .* Ita Plinius lib.xvi. *mirum in primis id quod Ulmo , Tiliaque & Oleæ , & Populo albæ & Salici evenit . Circumaguntur enim folia earum post solstitium . Nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum .* Quod si certiora expectes , dabimus quoque ; vetus enim capituli titulus Varronianus manifestum præscæ scripturæ specimen facit : *ex quibus foliis cognoscî possint anni tempora .* Cæterum haud absumile mendum in Festo Avieno tibi possum detegere :

*Sic & Crabronum rauca agmina si volitare
Fine sub autumni conspexeris aethere longo ,
Jam vespertinus primo cum commovet ortus
Vergilias pelago , dices instare procellas .*

dices esse pro disces jam vides .

His quæ a Physicis multum habent , interpositis , redit Varro ad rustica præcepta . Igitur capiti xlviii. hoc faciunt initium : *in seminario quæ surculis consita , & eorum molliora erunt natura cacumina , ut Olea & Ficus . Ea summa integenda binis tabellis dextra & sinistra , herbæque elidendæ , & dum teneræ sunt , vellendæ . Prius enim aridæ factæ rixantur , ac celerius rumpuntur quam sequuntur .* Quorum hæc perperam divulgata ita conjungerem : *In seminario — ac Ficus , ea summa , ut capite xlv. ordinantur ; deinde reliqua : & dum teneræ sunt , vellendæ prius ; enim aridæ factæ .* Hoc facile in his mihi assumerem , sed non usque adeo , ut aridæ in adultæ , vel potius in vividæ id est auctæ , vel validæ , nisi te auctore , verterem . Quocirca id diligenter cognoscas , rogo ; tandiu enim agricolis esse cunctandum , ut herbæ inutiles & noxiæ aridæ fiant , summæ videtur negligentia , & inanis ac supervacaneæ curæ ; sive quia aridæ satis vel nihil vel parum nocent ; sive quia semen ad maturitatem jam venit , quod , ne in sequentem annum majori proventu solum infestet , totis viribus a colono prohibendum est , ut verissime id Varro capite xxviii. inculcaverat .

De Cerealibus stirpibus hinc agere singillatim incipit Varro , partemque in quas distinguuntur , suis nominibus explicat : *In segetibus frumentum vocat quod culmus extulit . Spica ea quæ mutilata non est .* Hæc

ab Aldo, si *mutilata* excipias quod reposuit Victorius. Quæ non sine admiratione retenta, & probata ab omnibus videmus, cum longe meliora a primis editoribus habeamus: *Fru mentum in quo culmus extulit spicam. Ea*, quibuscum Cæsenas ac Venetum exemplaria consentiunt, *in ante quo* excepto quo privantur. His certe declarat Varro esse inter fruges frumentum, de cujus summo culmo effertur spica, ut frumentum a legumine, quod e scapi lateribus siliquatur, distinguat. Quamvis enim in frumentis plerunque dicatur culmus, invenio tamen aliis stirpibus a Plinio attributum, ut Milio, Panico, Milio Indico quod *Sorgum* appellamus, Sefamoque. Quin etiam in Gramine dicitur culmus; quid enim aliud *Holcus* quem Plinius lib. xxvi 1. commemorat his verbis: *Holcus in faxis nascitur siccis, aristas habet in cacumine tenues, culmo quale Ordeum restibile*. Insuper, cum idem culmus ac culmen, Fabis etiam id est Leguminibus non id assignat Ovidius *Fast.* iv.

Tertia res dure culmen inane Fabæ?

Quod igitur in Milio, in Panico, in Sefamo, in *Sorgo*, in Gramine, in Faba culmus extulit, dicitur frumentum? Certe, si Aldum sequimur: sin Varronem, nequaquam.

Ab eodem Aldo ordine perturbantur, quæ de grano exponit Varro: *granum a gerendo. Id enim seritur ut spica gerat frumentum, non ut glumam aut aristam gerat*. Hæc alio modo ab Jenfonio & Cæsenate codice accepimus: *granum gerendo. Id enim ut gerat spica seritur frumentum, non ut*. Ideo *Granum a gerendo; id enim ut gerat spica, seritur frumentum, non ut glumam*.

Sed hæc leviora. Illud potius *Frit* quod de summa spica dicitur, ne minima quidem societate cum Latinis nominibus conjunctum tam a doctis quam ab indoctis probari magnæ admirationi esse non negaveris. Quid de etymo? *Frit* a *frio* quod facile *friatur*. Nam primum nego strigosum illud facile friari: deinde, si concedam, cur etiam quod in infima spica, non *Frit* vocatur, sed *urruncum*, cum utrunque minus sit quam granum; ideoque ob exilitatem inanitatemque æque friabile? *Illud autem summa in spica jam matura, quod minus quam granum, vocatur Frit: quod in infima spica ad culmum stramenti summum, item minus quam granum est, appellatur urruncum*. Quare, his positis, quæ puerilem notationem existimaveris, opinatus sum utrunque esse a Græcis (nisi *Frit* barbarum additamentum sit; nescio enim quid ex Germania mihi sonat) præsertim quando Varro de nominis ratione quicquam non addidit, quod non prætermisisset, nisi essent externæ originis, ut de spica, grano, gluma, arista, vagina membratim collegit.

Et Φελξ quidem primum quod horrorem indicat, quoniam summa pars in spica vel maxime horreat aristas, ut de segete cecinit Homerus : *φείσαν τὰς ἀσχυέσων*. Item Euripides :

ἔνθα πρῶτον φαίνεται

Φελξας ὑπὲρ γῆς τῆς δὲ κάρπιμῳ σάχους.

Quos imitati sunt nostri, ut Virgilius :

Spicea jam campis cum messis inhorruit.

Et ipse Varro de L. L. scripsit pilos in corpore, ut aristas in spica Ordei, horrere. Vel a *πείω* stringo quod ea pars nunquam in granum crescit, φ pro π posito. Alterum *urruncum ὄρρον* tanquam seri tumorem; evenit namque cum superiores folliculi lac quo grana turgent, hauserint, ad infimos tantum serum, ex quo nihil densari, & in granum grandescere possit, defluat; ideo tument quidem, sed mox, consumpto humore, effæti nihil coactum servant, velut si quis fiscellis serum cogere tentaret. Quod vitium pro anni intemperie non eam solum afficit spicæ partem, verum nonnunquam totas spicas depravat exinanitque. *Id nebbia* a rusticis vocatur, a Latinis, ut puto, *urruncum*, quod ut averteret, deus *Averruncus* colebatur, ut ad prohibendam rubiginem, quod est alterum vitium frugibus maxime infestum, *Rubigo*. Hoc ostendit Cato in agri lustrationibus, dum deos sic precatur: *uti tu morbos visos invisosque, viduertatem vastitudinemque, calamitates, intemperiasque prohibefferis, defendas, averrunces: utique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandire beneque evenire siveris*. Dum *grandire beneque evenire* dicit, utrunque malum deprecatur; *urruncum* enim non grandescit: *rubigo* quamvis tumeat, non bene grandescit; ideo ut bene eveniant grana, poscit. Præterea, cum spicæ vaginis testæ sæpe rubigine corrumpantur, ut *urruncum* illinc emerfæ, in commentariis Pontificum, ut refert Plinius, adnotatur, ut *argurio canario agendo dies constituentur, priusquam frumenta vaginis exeant, & antequam in vaginas perveniant*. Hæc ex communi scriptura; scire tamen convenit non *in infirma spica* de codicibus esse excerptum a Politiano; sed *in firma spica*, quod S. Reparata exemplar conjungit: *infirma spica*. Propter quod adjectum est a Varrone *ad culmum stramenti summum* quod est idem ac *infirma spica*; nam ubi definit stramentum, incipit spica. Firmam autem appellat, in qua id distinguitur; quæ enim non firma, vel rubigine tota corrumpitur, vel stringitur *urruncum*.

His quæ de tertio gradu videlicet de nutricandis fatis dicenda habuit Varro, peractis; quod erat de legendis fructibus quarto loco propositum, aggreditur in hæc verba: *Cum conticisset, nec interrogaretur*

de nutritu, credens nihil desiderari, dicam, inquit, de fructibus maturis capiendis. Quæ dum quis ita perlustrat, nec superiora intuetur, nihil de nutritu jam dictum esse, quin etiam prætermittum facile suspicatur. Tollitur autem dubitatio, si legendo ita separemus: cum conticisset, nec interrogaretur, de nutritu credens nihil desiderari, dicam, inquit, de fructibus maturis capiendis, & primum de pratis. Porro ille quod inter & ac primum interponunt, neque necessarium videtur, neque legitimum; propterea omittitur a primis editoribus. Quare vitiosam abundantiam præsertim Aldinam esse retinendam non existimamus.

Quibus in transitu adnotatis, ad vindemiam propero. In vindemiam diligentius uva non solum legitur ad bibendum, sed (etiam interponit Nonius) eligitur ad edendum. Itaque lectius defertur in forum vinarium, ut in dolium inane veniat; electa in secretam corbulam. Uva pendens diligentius legitur, nequid prætermittatur: ex eadem subinde quæ ad edendum apta est, seponitur; ideo illud lectius quod nonnulli modo in lecta jus, modo in lecta citius immutant, in lecta ex Ursini codice verterem. Ut enim de eligitur, electa; ita de legitur lecta. Siquidem ad vinum cogendum (nisi si quid sibi dominus diligentius parat) lectior pars non defertur ad cellam, verum, seposita cibali uva, sine discrimine quod superest, ubi premitur, cocervatur. Id tamen melius obtinebimus vulgatam vocem lectius sequentes, scribentesque secius pro sequius, ut multa ex Varrone hujus generis prima epistola tibi commemoravi, ceu cocat, incuatum, cotidie, eculi, siliica, oblicum. Quare, secreta melioris notæ uva, quod reliquum est sequius & deterius ad vasa torcula defertur.

Ex electa ad cibum, alia quæ in aram, ut in carnarium ascendat. Olim aram aream esse oportere credideram; quoniam ea est frequens Itali vindemiatoris consuetudo, ut electam uvam in aream primum deferat ad insolandum, deinde de carnario suspendat. Præterea inter excusa id etiam videbam. Nunc alia mihi est opinio. Censeo enim de uvis passis hic locutum Varronem; quippe recens uva ut servaretur vel in ollis inter vinacea reconditis, vel in amphoris in piscinas demissis, abunde indicaverat. Id mihi in memoriam revocavit vetus Scriptura ab Ursino de optimo libro deprompta: aera pro aram, ex quo una littera mutata fit aena pro abena; quia Varronem aspiratione non delectari jam notum fecimus. Itaque alia uva in aena immergitur, ut in carnarium ascendat. Quod docet Varro, ex Columella confirmabo: deinde abeno vel in olla nova fictili ampla preparatam lixiviam cineris sarmenti

menti caleferi convenit, quæ cum fervēbit, exiguum olei quam optimi adjici & ita permisceri; deinde vas pro magnitudine binas vel ternas inter se colligatas, in abenum fervens demitti, & exiguum pati dum decolorentur, nec rursus committere, ut excoquantur.

A vindemia ad Oleam legendam veniamus, & ad eum quem sunt pollicitus, depravatam Nonii locum indicandum. Affirmat Varro oleam melius nudis digitis legi quam cum digitabulis; *durities enim eorum non solum stringit bacam, sed etiam ramos glubit, ac relinquit ad gelicidia retectos*. Cum duo incommoda, quæ, dum baccæ cum digitabulis leguntur, contingunt, Varro collegisse videatur, unum quod ad ramulorum læsionem spectat, videmus, alterum sub obscura luce cernimus, & esse reor quod digitabulis inducti baccas multas ob ipsorum duritiem præteribant. Hoc igitur ut lumen capiat, addendum quid negandi vim habens, seu *non solum non stringit vacam*. Verum enimvero hic est locus quem Nonius in voce *stringere* expressit, omnium vitiosissimus: *Varro de R. R. lib. 1. quod non solum celeriter præterire stringere vocant, sed etiam re transglubit*. Apparet celeriter præterire ex margine ubi quid significaret *non stringere bacam*, adnotabatur, inter Varroniana esse collocatum. *Stringere* autem *vocant* censebat Victorius vitiatum de *stringit vacam* (sic enim *baccam* in antiquis libris) similiter nos *re trans* reliquias *ramos* putamus. Hinc deducitur quo tempore ista scribebantur, particulam *non* de Varronis contextu nondum fuisse exemptam; quippe Varronianis utebatur Nonius, ut *stringere* esse *decerpere* ostenderet; propter quod Virgilianum carmen ex 1. *Georg.* adducebat:

Sed tamen & quernas glandes nunc stringere tempus;

Et Lauri baccas.

In verbo item *glubere* eadem ex Varrone retulit Nonius: *Durities enim ea quod non solum stringit bacam, sed etiam ramos glubit*. De quibus quid conjiciam, animadvertito. Perpendenti mihi in Varrone esse *eorum*, in Nonio *ea quod*, cumque istud *quod* minus necessarium habeam, nescio quid portendere visa est scripturæ diversitas. Si *ab eorum* subducto *ea, rum* in *non* vertamus, perfecta sententia erit, *duriuscula* tamen, nisi *solum* inter utrunque *non*, ut antiquitus stabat, collocetur.

Ut hæc non minima causa est quod *oliveta* dicant *alternis annis non ferre fructus, aut non æque magnos*. Hoc modo ad Victorium nostrum recepta & probata fuerunt, quibus & Varronis præceptum depravatur, & *Oleæ* natura invertitur; efficiunt enim, ut hæc præcipua sit causa, quod

quod dicant alternis annis oliveta non ferre fructum, aut non æque multum. Quod aperte falsum; Oleæ siquidem, ut Mali, aliæque stirpes plurimæ alternis annis fructu exuberant, ut segetes quas restibiles faciunt. Hoc omnibus agricolis exploratum est, & traditum etiam ab antiquis, qui læsam a legulis Oleam fructus alternare opinabantur. Propter quod illa Catoniana lex: *Oleam ne stringito, neve verberato.* A Catone Varro sumpsit, & ab hoc Plinius. Aloysius etiam Alamanus tam Oleæ indolem quam Varronianum monitum libro cui titulum fecit; *La coltivazione*, iv. versibus quos subijciam, vernaculæ consuetudini reddidit:

*Muovansi adunque all' or la sposa e i figlii
A dispogliar l' Uliva, e pongan cura
Che si coglian con man senza altra offesa:
Pur quando forza sia, battendo in alto
Farle a terra cader, men sia dannosa
Del robusto baston la debil canna,
Ma dolcemente percotendo in guisa
Che 'l picciol ramuscel con lei non vegnia;
Perchè vedresti poi qualche anno appresso
Steril la pianta; & è credenza in molti
Che ciò sia la cagion, che il più del tempo
Il secondo anno sol ci apporte il frutto.*

Victorius item noster eo volumine quod inscripsit *delle lodi e della coltivazione degli Ulivi*, non absimili modo Varronem imitatur: *ed erano d' opinione alcuni che la negligenza usata in questo fosse in non piccola parte cagione, che gli Ulivi non rendessero frutto, se non de' due anni l' uno, o molto poco.* Hic itaque primus alteram negandi particulam ex veteri libro eruit, Varronique præposuit: *Nec hæc non minima.* Quo factum est, ut, læsa Olea, fructum alternari intelligamus, ut censuerat Varro, & docuerat.

Postea quam olea ut de arbore descendit, vidimus, quo etiam lecta importetur, videamus: *Olea ut uva per idem biviium redit in villam, alia ad cibum eligitur, alia ut lique scat.* Horum duo ex vetustis libris damnantur *redit & eligitur*: illud *cedit* est, quod etiam Jensonius suscepit, nempe *it*, ut Lucilius apud Nonium:

Quandoque pudor de pectore cessit.

Varro *Parm. Cedit velocibus juvenis membris, levis, nitidus oleo.*

Plautus *Pseud.*

Non prorsus, verum ex transverso cedit quasi Cancer solet.

Hinc

Hinc *accedo, recedo, discedo*. Alterum *eligitur* ab Aldo electum (cui & primum *redit* est attribuendum) primis temporibus in excusis fuit *datur*, quod ad vetustiora non impressa propius venit, in Veneto enim exemplari *legatur*, in Cæsenate *ledatur*, in Victoriano vetustissimo & probatissimo *ledatur* habemus. Quod optimum judicaveris sciens oleas ad cibum contusas condiri, ut Varro ex Catone ostendit: *oleas esui optime condi scribit Cato orcites, & pauseas aridas vel virides in muria, vel in Lentisco contusas*. Et Columella: *acerbam pauseam mense septembri vel octobri, dum adhuc vindemia est, contundes*. Quare in villam cedit olea ad cibum, ut *ledatur*, sive mavis *cedatur*; quamvis illud præstare etiam eo nomine crediderim, quod alias olivæ condituras complectitur: sive enim contundas, sive acuta Arundine infeces, ut mos fuit veteribus, eodem Columella auctore; sive sale, & muria maceres, semper lædis, cum uva quæ ad cibum eligitur, integra condatur. Veruntamen sive *ledatur* sive *cedatur* sive a Morgagno nostro proditum *laudatur* (hoc etiam a te negligi nolo) sequeris, magis id quam tertium a Scaligero propositum præstabit. Quid tertium, inquires? Quod tertium? Dicam & quam brevissime, nihil. Ille, ut tales quæstiones de medio tolleret, atque ab inani hac cura posteros liberaret, illud verbum quacumque figura efformatum subduxit atque abiecit.

Atque hæc ad conditivam oleam referuntur, ad eam quæ liquefcit, ista: *ac primus quisque acervus demittatur per serias ac vasa olearia ad trapeta, in quæ eam terent mola oleariæ duro & aspero lapide*. Quæ inter excusa pessimæ notæ censenda sunt: neque mirum; ab Aldo enim. Reponerem antiqua, non omnia tamen, sed quousque videbitur: *ac primus quisque acervus demittatur per sena ad vasa olearia ac trapetas*. Sic deprompsit Victorius, sic in Florentino, & Cæsenate exemplaribus extat, sed in hoc etiam *acervos*. *Sena* autem vasis genus, ex qua voce deceptus Crescentius in *sex partes* exposuit, meque in errorem adduxit. Reliqua in antiquis sunt hac forma: *Queres mola oleariæ e duro & aspero lapide*; quæ aliena, & vana esse facile ostendam. Commentator quidam scripserat in margine: *Queres*, scilicet, quid sit trapetum? Sunt *mola oleariæ e duro & aspero lapide*. Infecutus librarius inter Varroniana recepit, optimumque scriptorem perturbavit. Varro enim quemadmodum uvam ad forum vinarium, & dolia usque persecutus est; ita oleas ad trapetum.

De amurca pauca subiicit Varro; quoniam nimis multa a Catone: *Cum is humor modicus cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat vehementer*. Quid *modicus*? Potius *modicus*; utebantur enim amurca in

pecu-

pecudum curatione; item ad agras, & retorridas Oleas eandem, ut convalescerent, effundebant.

De legendo fructu copiose scripsisse sentio. Protinus de condendo, de quo quintum gradum fecit Varro, agam.

Condendis frugibus ac servandis cum aliæ regiones alia loca constituent, atque alia, ut speluncas quædam, quas vocant *scîps*, ut apud nos in agro Pisano fit, & in ipsa urbe sunt permultæ hujusmodi; ut puteos aliæ, *quorum solum paleis substernunt*. His addit ex Varrone Crescentius & *latera*. Verum, cum moneat nos Varro, qui puteos effodiunt, curare, ne humor, aut aer interiora tangere possit, satis cautum & provisum videtur. Præterea granaria sublimia in eundem usum faciunt, in hac Cisalpina Gallia ob soli uliginem frequentissima, & sola. De quibus Varro hæc prodit: *supra terram granaria in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore, & in Apulia. Quidam quæ non solum a lateribus per fenestras, sed etiam subtus a solo ventus regelare possit*. In quibus duo culpanda videntur, importuna interpunctio, sive rectius divulsio, & alterum *quidam*. Neque tamen laudandus Aldus, quod utrunque sustulerit edendo: *in Apulia, ita ut non solum*; in unum enim fortuito, dum alterum nobis imponere studet, offendit. Quid quæris? sine veterum ope aliquantulum est negotii. Sed hoc auxilio non caremus; nam in Casenate libro non *quidam* invenitur, verum *quedam*. Quod ut accepimus, continuo locum correximus: & *in Apulia quedam, quæ non solum a lateribus*.

Condito fœno, & frumento, leguminum custodia adjungitur: *Faba legumina in oleariis vasis oblita cinere per diu incolumia servantur*. Cum Faba legumen sit, conjunctio & inferenda est. Crescentius paulo uberior: *Varro scribit quod Faba & cetera legumina*. Sed Plinius & tantum, quod proposui, quodque etiam Jensonius expressit, de Varrone refert. Idem Plinius meminit memoriæ proditum a Varrone Fabam a Pyrrhi regis ætate ad bellum Pompejanum piraticum in quodam Ambraciæ specu reconditam per annos circiter CXX. durasse. Floruit Pyrrhus circa annum U. C. CCCLXX. ideoque scribendum in Plinio: *annis circiter CCXX. usque ad piraticum bellum*.

Et hæc quidem jam antea ad vetera exempla non respicientes primo obtutu vitiata cognovimus: at de servandis pomis quæ habemus: *mala Cotonea, Strutea in pensilibus junctis servari*, nisi extremi *junctis* diffimilem formam, nempe *vinctis* de vetustissimo libro eruisset Victorius, quis refelleret? Quis autem *vinctis* fuisse *vinctuis* ostenderet, si nomina quæ in *us* per patrium casum enunciamus, in *uis* a vetustissimis pro-

ducta ignoraverit? Igitur *vinctuis* a *vinctus*, & hoc a vinciendo; quod vimine intexitur.

Punica mala & *in arena jam decerpta*, ac *matura*, ut dixi, & *etiam immatura cum herent in sua virga*, si demiseris in ollam sine fundo, eamque si conjeceris in terram, & obteris circum ramum, si extrinsecus spiritus afflet, ea non modo integra eximi, sed etiam majora, quam in arbore unquam pependerit. Non omnia ex antiquis uno tempore assequi possumus. Itaque fidentius nunc de servandis Punicis scribam, quam olim. Principio obteris circum ramum indicare puto circa ramum terram esse comprimendam ad includendum spiritum; nam, ut tradit Theophrastus, quem imitatur Varro, poma crescunt ex interno spiritu quem terra emitit (propterea sine fundo jubet esse ollam Varro) & ex retento humore, quem aer, ac sol, dum in arbore pendet pomum, detrahunt; sed cortice tantum augentur. Deinde: si extrinsecus spiritus afflet, duplici via considerandum est; si ad Theophrastum respicimus, quem sequitur Varro, *intrinsicus* malumus; si ad Plinium qui a Varrone existimatur sumplisse *spiritu excluso*, si in ni mutare cum Crescentio juvat. Quid tu mihi auctor eris, sequar; siquidem sine controversia aliquid in hoc loco audendum est; quoniam vel *extrinsecus* fateberis vitiatum, vel *si*. Ego a Theophrasto (si, quid sentiam, aves scire) non recederem; praesertim cum excludat spiritum terra circum densata, atque internum vaporem, effracto ollae fundo cum Theophrasto admittat Varro. Si igitur *intrinsicus spiritus adflet* (ita *afflet* ex utroque Florentino codice habeo) crescunt poma.

De Olivitate, oleas esui optime condi scribit Cato *Orcites* & *Puseas aridas vel virides in muria*, vel *lentisco contusas*. Hujusmodi scribendi formulas quibus Varro tanquam argumentis exorditur, de pomis: de oliveto: de olivitate secus nunc habeo, ac solebam; eademque ab insequentibus sejungo: De pomis: *conditura*. De oliveto: *oleam quam*. De olivitate: *oleas esui*. At quid de aridas scribam? Albas crediderim; oleae enim vel albæ condiuntur, vel nigræ. Idcirco, ut insequentia: *Orcites nigræ, sale si sint confricatæ*, nigras condiiri indicant; ita illa *albas* opinor. Sed quid conicio? Capite lxx. oleas albas de conditura non promit, quæ albæ non promerentur, nisi albæ conditæ? Cato tamen, a quo Varro, albas non nominat. Scilicet ex vitiatum Catone non vitiatum Varronem dabis? Sane capite cxvii., & cxviii. albas Cato & vocat, & condit. Columella similiter albam Pauseam, Orchitem, Radiolum, ac Regiam olivas in conditura contundit. Porro albas olivas proportionem dicimus, cum ex viridi colore quid remittunt perfectam magnitudinem natæ.

Ulti-

Ultima condendarum frugum cura amurca est; quoniam ut scribit Varro, *recte amurcam periti agricolæ tam in doliis condunt, quam oleum & vinum*. Hæc a Victorio sunt, qui, cum in antiquis legisset *in oleis*, castigavit *in doliis*. Ego (si licet a tanto viro recedere) mallem vetera *in oleis*, id est *in ollis*, vetustissimis nec l nec cæteras literas, quas liquidas appellant, geminantibus. Et *oleis* quidem, ut *noneis, secundeis, proxumeis*, & similia. At usus condendæ amurcæ repugnat, & dolia amurcaria recenset Cato? Alii alia sequuntur, & probant. Certe Varro capite lxiiv. amurcam in fictili vase, nempe in olla, conditam ostendit, & Columella lib. I. expressæ amurcæ sanien in hortum ex ollis effundit.

Postremum quod in hoc librō exsequitur Varro, de promendis fructibus facit: de quo ut perpauca indicavero, & libro & epistolæ modum statuam. *Promunt*, ait, *condita, aut propterea*. Vis mendum in *promunt* cognoscere? Vetera quæ in cunctis manuscriptis libris legit Victorius, quæque etiam Jensonius exscripsit, contemplator; *primum* est. Quid refert, inquires? Aisne nihil referre? Non vides id ex *promundum* contrahi, quamque Varronianum sit; *promundum condita*?

Ut amurca depuretur, videamus: *tum decoquunt in abenis leni igni duas partes quoad regerunt*. Optimus liber non *leni igni* exhibet, sed *leni lignis*; ex quo conicio *cremi lignis* (quibus ad decoquendum mustum utitur Columella, ac *gremia* appellat) idest tenuibus lignis.

Etsi hospes tuus hoc anno te ab hac molestia liberavit, tamen quo tempore promendum sit vinum, tibi ex Varrone indicabo. *Si vetus bibere velis quod non fit ante quam accesserit annus, tum cum fuerit anniculum, prodit*. Quam diversus ab his Victorii codex? *Quod non fit ante quam accesserunt, anniculum promito*. Indicare videtur auctor vinum non dici vetus, quod multos consules numeret; sed anniculum etiam esse vetus. Quibus sui temporis mores objurgat. Vetera tamen non sine vitio ad nos pervenere; quod tollitur facile, si legamus: (*Quod non fit, anni quum accesserunt*) *anniculum promito*.

Oleas albas quas condideris, novas si celeriter promas, nisi condideris, propter amaritudinem illas respuit palatum. Male distracta, languida fiunt: rectius: *oleas albas quas condideris, novas si celeriter promas, nisi condideris propter amaritudinem, illas respuit palatum*. Si *novas* videlicet nondum maceratas cito deprompseris, nisi, ut amaras habeas, condideris, in os propter amaritudinem recipere non poteris.

Hæc sunt præcipua quæ in primo Varroniano libro majorem interpretum editorumque diligentiam prudentiamque desiderare visa sunt, at-

que utinam talia, quæ abs te sine rædio legantur. Quod si contigerit, antequam graviora patiaris, tuum erit nos admonere, modumque statuere. Jam subest tempus quo ad publica munera vocor. Hoc profectio nostra ad Alpes continget. Itaque ad II. Varronianum volumen non prius descendam, quam hiems me in hibernacula coegerit. Interea tamen te videbo; nam proficiscens prima castra tecum metari constitui. Vale.

D. Patavio VII. Cal. Maii. CIO IOCC XXXII.

E P I S T O L A XIV.

*Ut Varro de temporum ratione agens emendetur,
quid præstandum sit.*

JULIUS PONTEDERA ANDRÆE MARANO

A M I C O S U O S. D.

BInas epistolas a te scriptas a. d. V. Cal. Decembr. accepi: unam quam Joannes Baptista à Valle, ut tui observantissimus, ita amantissimus mei, studiorumque nostrorum ratione utrique nostrum carissimus tertio die postquam acceperat, reddidit: alteram quam heri scripsisti, per tabellarios. Ad illam, utpote brevissimam, quamvis humanitatis & amoris erga me plenam quid respondere possum, quando tua summa ac singularia in me studia nulla verborum vi, nulloque scribendi officio assequi valeo? Venio itaque ad hanc, cui non ut respondeam, sed ut satisfaciam, jubes. Egone tibi tam acri judicio ac tanta prudentia prædito in re adeo obscura, adeo difficili, adeo ab iis studiis quibus unice addictus sum, remota, satisfacere possum? Quid quod subinde jussis preces immisces? *Noli, inquis, mi Juli, hoc tui ingenii specimen mihi invidere; ex illis quæ ad me tam accurate diligenterque hætenus scripsisti, quibus maximopere sum delectatus, perspectum habeo de veteri temporum divisione quam diligentissime esse scripturum. Quare etiam atque etiam hoc abs te rogo; quin imo (quoniam tantum mi tribuis) jubeo.* Quibus omnem negandi mihi præclusisti locum. Egone tibi quicquam negare potero? Egone tibi,

O decus, o famæ merito pars maxima nostræ?

Sed qui, si non inficior, mandata præstabo? Quibus humeris tantarum rerum molem sustinebo? Quibus præsidiis a tantis difficultatibus erro-

erroribusque me extricabo? Equidem quid consilii capiam, non video; & siquid video, tamen in id animus inclinatur, ut tuæ voluntati succumbam. Gerendus itaque tibi mos est; verum ita gerendus, ut verear maxime, ne, quidquid sum scripturus, ut legeris, nullam causam ex qua tam sollicitè efflagitares, cognoscas. Profecto magnum quid ac prope maximum est, quod poscis. De Julii enim anni partibus quis agere poterit, nisi prius de ipso anno scribat? Hunc autem noscere, certa ratione definire, & a quo ducere, & quo, altioris quam putas, indaginis videtur. Nonne Julius Cæsar menses pleniores reddidit? Nonne dies LXVII., ut tempora in pristinam sedem revocarentur, intercalavit? Ergo menses superiori ætate qui fuerint, & tempora quo pertinerent, inquirendum. Quid de intercalatione? Cur VI. cal. Mart. interposuit, quæ profecto mensi adicienda erat, absolutoque anno? Quid vero de anni principio? A calendis Januariis annum incepisse omnes fatentur. Hoc si verum, intercalandi quidem tempus ad illud exordium non spectat. Cuiam igitur attribuemus, nisi veteri anno? De mensibus propterea, de temporibus, de intercalatione, de anni initio, quibus totius quæstionis ratio concluditur, ut superiori ævo mos obtinuit, cognoscere debemus. Porro quid de veteri anno quod a te probetur, commentari possum, de quo cum multi præstantes ingenio scriptores agere instituisent, vel parum vel nihil profecisse videntur? Quod certe non illis vitio dandum existimo, sed materiæ, de qua certa nulla exstant monumenta, nullæ literæ, auctores quos sequaris, nulli: ut deplorandum sit, Romanam Remp. quæ diutissime floruit, atque in immensum imperium excrevit, doctissimis quoque civibus illustrata, ita penitus periisse, ut quo anno usâ fuerit, a quo initio duxerit, quo fine clauserit, pro certo statuere non possimus. Nam scriptores quos habemus, etsi parum a reip. temporibus remoti fuerint, multis præterea libris, historiis, monumentis quibus hac ætate caremus, edocti, tamen nec rationi consentanea neque inter se cohærentia tradiderunt. Quæ dum mecum ipse considero, diligenterque perpendo, quam vereor ne inani atque inutili labore ad id quod jubes, connitar; difficile enim est facultate consequi, quod cogitatione complecti non valeas. Age, age, scribam tamen, & ad tuum arbitrium ac voluntatem totum me fingam, & componam. A primis igitur temporibus primigeniam annorum formam repetam, & per Romulum, deinde per Numam, tum per reliquos reges, demum per universos Reipubl. consules vagabor. Omnia sedulo colligendo, & ad examen revocando totus in eo ero, ut alicubi siqua veritatis lux appareat, eo me conferam, ibique assideam, tota arcessita antiquitate.

Quid

Quid autem tanto rerum apparatu præstiturus sim, dum spes ipsa infringitur, & languescit industria, non video. Hoc tantum polliceor & recipio, quod mandasti, pro mea diligentia & sedulitate curaturum. Porro autem quando principia quæ Romani secuti sunt, prius cognoscere oportet, siquid ad tuum iudicium elaborare gestio, in Latio non consistam, sed ad externas gentes enavigabo. Quo vero sim appulsurus, cum constituero, scribam ad te. Interea tua benevolentia, faustisque studiis

Timidæ dirige navis iter.

Et vale.

D. Patavio Prid. id. Decemb. CIO IDCC XXXII.

E P I S T O L A XV.

De Chaldaica dieteride, ejusque principio in anno nostro, qua Greci et Romani usi sunt.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆE MARANO

A M I C O S U O S. D.

JUre ac merito primos prudentiæ honores Ulyssi Græcus vates attribuit, qui gravissimæ fortunæ telo exagitatus, longe a patria oberans terras multas peragraverit, varioque hominum mores & ingenia perspexerit. Quorum usu edoctus tot pericula tuto adiit, seque ab omnibus expedivit, neque in patriam reversus cum domus procaci turba obsideretur, insidiis succubuit (ut Agamemnon imperio & gloria potens, verum minus prudens) sed provido consilio, & mentis calliditate insidiantes evertit, & ante cepit, quam caperetur. Si licet summa cum infimis componere, mihi id fortunato evenit, postquam, relictis iis quæ de antiquis Latinis & Romanis tradebantur, externos mores Græcos barbarosque cognoscere institui, atque ex Italia cedens tanquam ad longinquas gentes enavigavi. Chaldaica enim & Bœotia instituta atque Ægyptia ad Romanum annum & Julium, quos expetis scire, maxime pertinere deprendi. Quare, antequam ad id, de quo ut scriberem, tuæ postremæ literæ a me efflagitarunt, veniam, de Chaldaico ac Bœotio aliarumque gentium annis, ac cœlesti disciplina pro nostra diligentia est inquirendum. Neque tamen ad ista propero, ut faciliora, sed necessitate quadam rapior; ex obscurissimis enim principiis, quæ sæpe inquirentem in contrarium ferunt, & ancipiti conjectura huc & illuc traducunt,

eruen-

erūenda sunt omnia, atque aduersus communem hominum sententiam in ordinem revocanda. Quapropter de Chaldaico anno primum, utpote antiquiori, deinde de Bœotio; uter enim difficiliorem habeat perquisitionem, quamvis haud compertum habeam, Chaldaicum tamen vetustate præire constat. Non ignoro plures, quos maiores nostri summis laudibus profecuti sunt, extitisse, qui de Eudoxi anno (qui sane Bœotius) scripserunt, quam qui de Chaldæorum: tamen non minorem mihi afferunt difficultatem plura, quam pauca. Quin illa magis obfunt, quia plura. Nihilominus hoc me solatur ac reficit, quod isti a vero quod unice spectamus, procul recessisse videntur; idcirco supervacaneum duco eorum placita refellendo a recta declinare. Illud etiam plurimum me recreat, animumque subministrat, quod tibi scribo, te auctore, & duce; tuæ quippe humanitati confido fore, ut me in isto novo scribendi genere & labantem erigas, & aberrantem admoneas; quæque vel imprudens prætermisero, vel minus apposite fuero interpretatus, aucta renitatas ac meliora.

Annum Chaldaicum, cujus dubia & incerta fama apud nos vagatur, non Babylone evocabo, aut ab iis qui infirmas hominum mentes numeris & lineamentis aucupantur, & inani pollicitatione animos perstringunt. Sed a receptis & probatis historiis, quæ reliquias quasdam, & velut lacinias custodiunt, deducam. Ante omnia tamen inter necessaria esse arbitror, quid Plutarchus in libro qui argumentum præ se fert *περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ Ψυχρογονίας*, de Chaldæis tradit, tibi exscribere: *χάλδαιοι δὲ λέγουσι τὸ ἔαρ ἐν τῷ διὰ τεττάρων γίνεσθαι πρὸς τὸ μετόπωρον. ἐν δὲ τῷ διὰ πέντε πρὸς τὸν χειμῶνα. πρὸς δὲ τὸ θέρος ἐν τῷ διὰ πᾶσων.* Annus igitur ut in quatuor partes, quæ ea ratione quam commemorant, inter se referantur, dividatur, diebus cccl. necessario concluditur, ex quibus, si lx. Veri attribuantur, æstati cxx., autumnolxxx., hiemi xc., verni dies lx. ad autumnales lxxx. ἐν τῷ διὰ τεττάρων spectant: ad hibernos xc. ἐν τῷ διὰ πέντε: ad cxxi. æstivos ἐν τῷ διὰ πᾶσων, nempe ratione sesquitertia, sesquialtera, dupla, quibus modis perfectam harmoniam absolvi non te latet. Annus itaque huiusmodi nulla solis lunæque societate insignis intercalationem alternis annis dierum xxx. requirit, & quarto quoque anno diem qui ex quadrantibus constat, insuper poscit, ut solis annum intervallum assequatur! Quis feret hæc? Nemo profecto qui, quod a vulgari sensu receptaque consuetudine abhorret, continuo damnat. Tamen apud Chaldæos, apud Lydos, apud Græcos, apud Romanos etiam usitatus fuit & popularis. Non temere conijcio, verum quod proposui, ordine exsequar, & confirmabo.

mabo . Verumtamen Solonem cum Cræſo Lydorum rege apud Herodotum loquentem audiamus : *ἐς γὰρ ἑβδομήκοντα ἔτεα θρονῆς ζῆσι ἀνδράπων προτίθημι . ἔπει ἐόντες ἐν αὐτῷ ἑβδομήκοντα παρέχονται ἡμέρας δικασίας , καὶ πεντακισχιλίας , καὶ δισμυρίας , ἐμβολίμια μὴ γενομένης . εἰ δὲ δὴ ἐδελήσει σῆτερον τῶν ἐτέων μὴνὶ μακρότερον γίνεσθαι , ἵνα δὴ αἱ ἄρα συμβαίνωσι παραγιόμενα ἐς τὸ δέον , μὴνὲς μὲν παρὰ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτεα οἱ ἐμβολίμοι γίνονται τριάκοντα πέντε . ἡμέραι δὲ ἐκ τῶν μηνῶν τῶν πεντακισχίαι πεντήκοντα . ταύτων τῶν ἀπασέων ἡμέρων τῶν ἐς τὰ ἑβδομήκοντα ἔτεα ἐκσέων πεντήκοντα καὶ δικασίων καὶ ἑξακισχιλίων καὶ δισμυρίων , ἢ ἐτέρῃ αὐτέων τῇ ἡτέρᾳ τὸ παράπαν ἕδεν ὅμοιον προσάγει πρῆγμα .* Hæc est illa anni forma quam Herodoto vitio vertunt , dum reprendunt quod non intelligunt . Quæ tamen integra ad nos non pervenit , non auctoris , sed ævi librariorumque culpa . Id facile cognoveris , si dierum $\bar{x}x. \bar{v}.$ ccl. summam quos per annos lxx. cum intercalariis mensibus colligit Solon , per eundem numerum lxx. secaveris ; dies enim cclxxv. singulis annis attributos invenies decem amplius (nam quadrantes negligi videntur) quam annuo cursu sol peragit , atque adeo lxx. annorum spatio dies dcc. superesse notabis . Attamen diligenti & accurata ratione , receptis diebus etiam intercalariis hæc supputantur . Cum igitur vitiata noscantur , qua via restitui & purgari possint , apponam . Etenim per annos lxx. cum menses intercalares quinque supra triginta Solon recenset , ex quibus dies dl. colliguntur , his in menses xxxv. digestis , menses intercalares tricenorum dierum esse inveniemus . Tunc mensibus qui alternis annis intercalabantur , bifariam factis , singulis annis dies xv. deficere , & annum ab Herodoto designatum dierum esse ccl. , quot Chaldaicus finitur , cognosces . Quare dies , qui de annis lxx. aggregantur , remotis intercalariis , non $\bar{x}x. \bar{v}.$ cc. , verum $\bar{x}x. \bar{i}v.$ d. recensentur . Propterea non *δικασίας καὶ πεντακισχιλίας καὶ δισμυρίας* scribendum autumo , verum : *πεντακισίας , καὶ τετρακισχιλίας , καὶ δισμυρίας* , sive potius per simplices notas in quibus facilius peccant librarii , κ, δ, ς' . Similiter adjectis intercalariis , non *πεντήκοντα καὶ δικασίων καὶ ἑξακισχιλίων καὶ δισμυρίων* , sed *πεντήκοντα , καὶ πεντηκισίων , καὶ πεντακισχιλίων καὶ δισμυρίων* , vel κ, ε, ς' ν' . Jam liquet Lydos a Chaldæis edoctos anno dierum ccl. usos (non enim Solon alienum & ignotum annum in exemplum Cræſo adduxisset) & alternis annis dies xxx. interponendo curasse , ut folis cursus cum anno conveniret . Hujusmodi quoque anni naturam prodere in Heliacis videtur Pausanias , dum refert Lunam ex Endymione Jovis & Protogeniæ Deucalionis filio L. filias suscepisse ; nam si numerum ccl. per septenarium feces , L. hebdomadas habebis .

bis . In Plutarchi etiam libro qui de *Iside* , & *Osiride* titulum gerit , traditur apud Ægyptios in fabulis esse Mercurium Lunæ victorem ἀφελόντα τῶν φωτῶν ἐγκάσει τὸ ἐβδομηκοντὸν , ἐκ πάντων ἡμέρας πέντε συνελθεῖν , καὶ ταῦς ἐξήκοντα καὶ τριακοσίας ἐπάγειν , αἱ νῦν ἐπαγομένης Αἰγύπτιοι κάλυσι . Si pars Lunarī anni septuagesima prima (puto enim a Plutarcho scriptum τὸ ἐβδομηκοντὸν πρῶτον) est v. , hoc exempto , dies cccl. anno superfunt . Late igitur patuit Chaldaicus annus . Jam vero idem historiæ parens , & magister Herodotus , postquam Ægyptios commendasset , quod soli veram anni rationem non intercalando affecti essent , non adjecit longe ab illis universos Græcos aberrare , qui tertio quoque anno ad æquandum solis motum intercalarem mensē inducunt ? Quod Chaldaico anno fieri compertum , sive dieteris sive tetraeteris adhibeatur . Quid enim tetraeteris , nisi geminata dieteris intercalarium diem , qui ex quadrantibus conflatur , sibi extremæ admittens ? Namque ad octeateridem quis id. retulerit , quæ III. , v. , VIII. anno intercalando redintegratur ? Quis vero ad annum lunarem diesque cccliv. , nisi si alternis annis dies xxii. , alternis xxiiii. extrinsecus evocaverit , ut de anno Romano nonnulli inconsulto tradiderunt ? Cum itaque antiquissima esset hæc anni regula , qua vernum tempus brevissimum , atque autumnale quo intercalatio agebatur , alternis annis dies cx. , alternis xxc. ferens , inæquale , de eadem Ovidii Musam *Metamorph.* lib. 1. cecinisse opinor :

*Jupiter antiqui contraxit tempora veris ,
Perque hiemes , æstusque , & inæquales autumnos ,
Et breve ver , spatiis exegit quattuor annum .*

Sed jam opportunum est de ipso anno singillatim scribere , partemque nimirum menses , & tempora , ac cardines inquirere , atque ex quo principio ducatur , diligentius statuere . Anno itaque diebus cccl. circumscripto , x. mensibus dies undetriceni assignandi sunt , duobus triceni ; ideo primus annus a sole subsedit per dies xv. , alter , apposito intercalario mense , in solis rationem redit . Propterea sacra nonnulla in Græcia , quæ post duos solis annos instaurabantur , ut Bacchi Mysteria , Nemea , atque Isthmia hoc spatio inter se distabant . Bis ducta dieteris Olympiadum & Pythiorum ambitum dabat , sive Romanum lustrum . Quare Chaldaicus annus solari biennio perficitur , & dieteris dicendus .

His breviter constitutis , de anni exordio sequitur , quo usi sunt Chaldæi ; quo enim Græci & quo Latini , in suum locum producam . A matutino Canis ortu Chaldaicum annum exordiri , ea quæ a Ptole-

mæo continuo afferam, ostendunt. Anno, ait, Chaldæorum lxxvii.; a Nabonassaro autem div. mensis Apellæi die v., & Thoth die xxvii. extrema noctis tempestate, stellis adhuc splendentibus, videlicet circa horam nocturnam æquinoctialem xii solem Nepæ partem xxiv. l. subire visum. Incidunt calendæ Apellæi xvii. cal. Decembr. sole in Scorpionem vii. cal. Novembr. transeunte. Quare mensis iii. qui Dius erat (Macedonum enim menses tunc Babylone in usum recepti erant,) Apellæo proximus xvi. cal. Nov. inchoatur dies xxix. complexus. Secundus autem Hyperberetæus dierum item xxix. ex a. d. xiv. cal. Octob. existit. Igitur primus Gorpixæus cui dies xxx. damus, xiv. cal. Sept. principium capit. Talis annus alter in dieteride habendus; quoniam a Nabonassaro div. par. Anno item Chaldæorum lxxv., Nabonassari dxii., Dii mensis die xiv., Thoth autem die ix. observatum est Babylone solem Scorpionis partem v. x' eadem hora obtinuisse. Gorpixæi & anni exordium idem invenitur. Duodecim quoque cælestis orbis signa sol hoc modo ingreditur:

Cancrum ex a. d. vi. cal. Quint.	Capricornum ex a. d. ix. cal. Jan.
Leonem ex a. d. vi. cal. Sext.	Aquarium ex a. d. x. cal. Febr.
Virginem ex a. d. vi. cal. Sept.	Pisces ex a. d. viii. cal. Mart.
Libram ex a. d. vi. cal. Oct.	Arietem ex a. d. ix. cal. April.
Scorpionem ex a. d. vii. cal. Nov.	Taurum ex a. d. viii. cal. Maji.
Sagittarium ex a. d. viii. cal. Dec.	Geminos ex a. d. vii. cal. Jun.

Nam ex veteri astronomia in singulis signis Arietis, Geminorum, Cancri, Leonis sol diebus xxxi. moratur, in Tauro xxxii., in Scorpione xxix., in reliquis xxx. Annis itaque Chaldæorum imparibus, & paribus a Nabonassaro annus ex a. d. xiv. cal. Sept. digreditur: paribus igitur, sive a Nabonassaro imparibus ad prid. non. Sext. per dies xv. contrahitur, quod dieteridis principium notabis. Id vero ex eodem Ptolemæo perspicuum reddam. Anno Chaldæorum lxxxii. Nabonassari dxix. die mensis Xanthici v., & Tubi die xiv. memoriæ proditum est extrema nocte solem ad vi. x' Piscium partem accessisse. Xanthici mensis viii. principium ex a. d. iv. cal. Mart. habetur, ad eunte Pisces sole x. cal. eadem. Quod vitio Ptolemæum depravatum ostendit; quippe cum sol in Scorpionem introitum faciat ex a. d. vii. cal. Novembr. Pisces collustrari incipiunt ex a. d. viii. cal. Mart. Propter quod Xanthicus incipit ex a. d. vi. cal. ejusdem. Ideo observatio habita est ex a. d. prid. cal. Mart. die Tubi qui eo anno introitum facit xiii. cal. Mart. *13'* non *18'*. Porro, quoniam menses sex dierum xxix. præcedunt, & unus qui primus, dierum xxx., ex quibus

bus dies cciv. colliguntur, quot inter III. non. Sext. & vi. cal. Mart. intercedunt, annus Chaldæorum lxxxii. ex a. d. prid. non. sext. exordium sumpfit. Sed non fanus tibi videbor, qui annum a Canis exortu pridie non. sext. determinem, ascendente ad Cancrum sole (ut ex antiqua Ægyptia disciplina colligebat Ptolemæus) ex a. d. vi. cal. Quint. Verumtamen ad annorum primordia nos respicimus, cum bruma calend. Januariis ageretur. Nonne etiam nos a cal. Januar. annum exordimur, quia ibi brumalis cardo antiquitus collocabatur, etsi hac ætate brumam xii. cal. eadem servent? Intempestivum est profecto de anno Romano nunc quid differere, quod multa prius inquirere atque explicare interest, tamen hoc tanquam probatum ac certum tibi enuncio, non differre a Chaldaico Romanum annum (Romanum voco qui a Numa ad Julium Cæsarem Romæ vixit) & Februarium, cui dies xxviii. assignant, die vigesimo tertio Terminalibus conclusum, cum

Tu quoque sacrorum, Termine, finis eras.

Quapropter cal. Jan. constituta bruma quæ Bœotiis die Capricorni iv. contingit, sol ad Capricornum transit Decembri Romano ex a. d. iv. cal. Jan. Colligamus hinc dies ad mensium Romanorum modum, videlicet:

Decembris	III.
Januarii	XXIX.
Februarii	XXIII.
Martii	XXXI.
Aprilis	XXIX.
Maji	XXXI.
Junii	XXIX.
Quintilis	XXXI.
Sextilis	III.

Summa fit dierum ccix. per quos sol a Capricorno exorsus ad diem XXVII. Cancræ decurrit; siquidem tria signa Capricorni, Aquarii, Piscium diebus XC. perlustrat, Arietis vero, Tauri, ac Geminorum, ut Bœotii observant, XCIII, diesque Cancræ XXVI. (die enim Cancræ XXVII. Atticis ac Bœotiis Canis matutino oritur) addendo ad Canis emersum a Capricorni initio dies CCIX. numeramus, quot ex a. d. IV. cal. Jan. in a. d. prid. non. Sext. computantur. Quapropter prid. non. Sext. Canis attollitur mane, & anni auspicia Chaldæis præbet. Quod etiam Ægyptii antiquissimis temporibus secuti sunt, cum anno dies CCCL. completerentur. Etenim solaris annus, quem post receperunt, etsi per singula lustra, posthabito intercalari die, qui ex qua-

drantibus fit, principium mutet, ad Canis tamen exortum ita respicit, ut annus qui magnus, & Canicularis vocatur, a Canis ortu ductus longo circuitu in eundem, a quo ceperat, regrediatur; ex oriente enim Cane, Ægyptii, ut refert Solinus, mundi principium existisse tradebant. Neque mirum est XIII. cal. Sext. ut affert Censorinus, diebus XV. citius Ægyptiis hoc astrum moveri; tot enim diebus annus Ægyptius Chaldaicum superat. Quod si minime annuis, & annum Romanum vel Bœotium nihil ad Chaldaicum aut Ægyptium pertinere contendis, ex nostro solari Julio rem tibi sub oculos ponam. Itaque cal. Januariis, sole Capricornum ingrediente, prid. cal. Febr. collustrabitur Aquarius, & deinceps VI. non. Mart. Pisces, cal. April. Aries, VI. non. Maji Taurus, III. non. Jun. Gemini, Cancer demum IV. non. Quint. Propterea prid. non. Sext. sol in Leonem introitum habet. In prima autem Leonis parte Canem prodire mane Cæsar, Manilius, Plinius, Quintilii, Euctemon, & Chaldaicæ sectæ Aetius non confirmant? Ex hac etiam regula prid. non. Sext. Chaldaicus annus procedit. Nonne etiam Columella a Calippo, ut existimo, deprompsit prid. non. Sext. Leonem medium exoriri, videlicet stellam regiam, quam Græci e loco Leonis cor, Latini tuber appellant? Hanc autem vetus Arati interpres non meminit a Chaldæis cœlestium principium haberi?

Sed forsitan requiris qua ratione Ægyptii anni recursus peruestigem, & anno nostro recludam? Principio annorum qui a Nabonassaro derivantur, caput & sedem determino ex a. d. iv. cal. Mart. Cum enim anno Nabonassari DCCCCLXXXVI. scribat Censorinus Thoth initium & anni primordium incurrisse in a. d. VII. cal. Quint., lustra quantum possum, a numero DCCCCXXXVI. deduco, & colligo CCXLVI., quæ a VII. cal. Quint. putata IV. cal. Mart. finiuntur. Quapropter IV. cal. Mart. anni Nabonassari principium habetur, quo I. lustrum circumscriptum est, lustrum CCXLVII. a. d. VII. cal. Quint. incipiente. Necnon ab eodem Censorino in literas cum relatam sit anno centesimo ante magnum annum absolutum, & Thoth cum Caniculæ exortu XIII. cal. Sext. convenisse, ab annis DCCCXXCVI. subductis lustris CCXXI., in a. d. IV. cal. Mart. recurritur, quo Nabonassari regnum cum anno cepit. Quæsitum igitur numeri lecta lustra a IV. cal. Mart. retrogradiendo computo, & quo pertinent, diem signo, qui quidem intra fines rationemque continetur, si, exemptis lustris, nihil de summa supersit: sin contra, anno quem inquirimus, proximus dies initium dabit. Rem Ptolemæi historiis explicabo. Nabonassari annus DIV. qui Chaldæorum erat

erat LXVII. , lustra CXXVI. continet , nec quid ex eo superat. Lustra igitur ex a. d. IV. cal. Mart. in a. d. X. cal. Nov. producuntur ; ideo annus DIV. pridie exorditur . Annus vero DXIX. , cujus lustra CXXIX. , annis tribus lustris centesimi trigefimi superantibus , ex a. d. XIII. cal. Nov. inchoatur .

Restat ut Chaldaicæ dieteridis exemplum ex anno nostro tibi subijciam Macedonicis mensibus usus , quos & Chaldæi usurparunt , ut supra attigi , postquam in Græcorum ditionem venerunt .

Ann. I.

- I. Gorpiaus prid. non. Sextil.
- II. Hyperberetæus III. non. Septembr.
- III. Dius VI. non. Octobr.
- IV. Apellæus prid. cal. Novembr.
- V. Audinæus III. cal. Decembr.
- VI. Peritius V. cal. Januar.
- VII. Dystrus VII. cal. Febr.
- VIII. Xanthicus VI. cal. Mart.
- IX. Artemisius VIII. cal. April.
- X. Dæsius IX. cal. Maji.
- XI. Panemus XI. cal. Jun.
- XII. Lous XII. cal. Quint.
- XIII. Dioscorus XIII. cal. Sext.

Ann. II.

- I. Gorpiaus XIV. cal. Sept.
- II. Hyperberetæus XIV. cal. Octobr.
- III. Dius XVI. cal. Novembr.
- IV. Apellæus XVII. cal. Decembr.
- V. Audinæus XIX. cal. Jan.
- VI. Peritius Prid. id. Jan.
- VII. Dystrus IV. id. Febr.
- VIII. Xanthicus V. id. Mart.
- IX. Artemisius v. id. April.
- X. Dæsius VIII. id. Maji.
- XI. Panemus VIII. id. Jun.
- XII. Lous III. non. Quint.

Ann. I.

- I. Gorpiaus prid. non. Sext.

Primo igitur & duodecimo mensi dies triceni assignati sunt , reliquis undetriceni : triceni quoque Dioscoro , qui intercalaris a Macedonibus

agebatur . Hujus sane mentio affertur in Machabæorum libro extremis Lyfiæ (qui regis Antiochi procurator erat) literis , quas anno Chaldæorum CXCVIII. mensis Dioscori die XXIV. miserat Judæis . Quæ ad annum Chaldaicum etsi recte pertineant , anno tamen Macedonico lunari per ošteateridem actò non repugnant . De veteri anno Chaldaico civili satis . De solari tunc statues , cum de Chaldaica astronomia , quæ tibi me præstiturum Terminalibus recipio , cognoveris . Vale .

D. Patavio Prid. id. Febr. CIO IOCC XXXIII.

E P I S T O L A XVI.

De Chaldaica astrorum ratione .

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

A M I C O S U O S . D .

Vereor ne mihi culpæ veritas , quod Terminalibus quæ de Chaldaica astronomia me scripturum significaveram , re præstare nequiverim ; deponendis enim feminibus , quando tepidum cælum ,

Et Jupiter humidus austris

procrastinare non sinebat , hoc biduo adeo districtus fui & ferme pressus , ut nullum ad dandas literas vacuum tempus surripere potuerim . Namque interdium fationi vacabam , noctu quæ fata erant , in commentarios redigebam , ne quid imprudens præmitterem , quod hoc anni tempore humum exposcebat . Quare Regifugio cum essem magna ex parte liberatus , ad intermissa studia me contuli , a quibus subinde Britannicis literis magnum feminum pondus exposcentibus sum revocatus . Ita factum est , ut triduo post quam constitueram , ad te scriberem .

De cœlesti Chaldæorum doctrina nonnulla a Plinio in XVIII. volumen esse relata non te fallit . At quæ Aetius de stellis scripsit , ad Chaldæos pertinere fortasse ignoras : me quoque catenus ignorasse quoad huic disciplinæ diligentius vacare voluisti , non pudet fateri . Ut primum itaque alterum cum altero contuli , & tempora temporibus , stellarumque motibus motus convenire deprendi , quod animo versabam , non vana consequendi spes mihi affulsit . Neque ab hoc principio fecus ac speraveram , alius cecidit exitus . Præcipua sum affectus , & quam sedem tempora quamque cardines in anno nostro obtineant , pro-

be

be novi. Nunc animum adverte; de tota enim re ordine referam, atque una similitudinem, quam ex scriptorum collatione expressi, ante oculos ponam. De hac tamen regula antequam scribam, perpendere licet, inferiore ætate citius astrorum motus (die enim præit Aetius & Plinius) quam antiquissimis temporibus fuerat constitutum, fieri a Chaldæis deprentos. De qua re alius fortasse dabitur inquirendi locus.

XVII. cal. Apr. Sol in Arietem transitum facit.

Μηνὶ Δύσρρ ὁ ἐστὶ Μαρτίρ ἰδ' ὁ λεγόμεν' ἵππ' ἀνατέλλει, qui Columellæ Ovidioque nonis Martiis. At Cæsari, qui nonnunquam cum Chaldæis convenit, sæpe per diem recedit, XII. cal. Apr. occultatur. A Cæsare id exscripsit Columella. Attamen in utroque notam XII. in XIII. verterem. Quod in Columella quondam fuisse hinc conjecturam capio. Libellum quem Nicolaus Leonicensis civis tuus latinitate donavit, nos sine? Non arbitror, quia futilia & vana in tua bibliotheca habere non soles. Hic itaque liber qui Græce olim extabat (nam hac ætate nulla diligentia inveniri potuit) & falsum Ptolemæi de stellarum significationibus titulum præferebat, quamvis totus ferme de Columella exscriptus, & Græcanica veste personatus, quo melius emptorem deciperet, hic, inquam, Pseudoptolemæus Leonicensis (ita juvat nuncupari, ut nominis ambiguitatem evitem; alter enim Pseudoptolemæus a Petavio Græce propositus est) XIII. cal. Apr. Equum occidere exscripsit. Idcirco Chaldæos sive Aetium qui pridie, propius attingit. At cur ἀνατέλλει? Profecto ἀναδύνει aut quid simile quod occidere delabique notet.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ καὶ ἰσημερία ἐαρινὴ καὶ ἐστὶ μεγίστη, παραχρὶ τῷ ἀέρος. In Octava itaque Arietis parte æquinoctium I., ut Latini constantissime fervant.

Μηνὶ Ξανθικῷ τεσσέσιν Ἀπριλίῳ ἃ Πληιάδες ἀκρόνιχοι φαίνονται. Quæ gemina macula inficiuntur; nam Latinis perinde ac Græcis, Arietem collustrante sole, Vergiliæ vesperi occultantur. Quare κρύπτονται non φαίνονται, & ἐ pro ἃ. Ecce Plinium scribentem: Cæsari & Chaldæis nonis April. Vergiliæ vesperi occultari. A Chaldæis hausit Eudoxus, qui Vergiliarum vespertinum occasum die Arietis χιιι. fieri tradit. Etenim in Chaldaica disciplina, quam amplexi sunt Romani, cœlestia signa per dies χιιι. sedem anticipant; idcirco æquinoctiali die ex a. d. x. cal. April. (a quo ad nonas April. dies decimus tertius pertinet) sol in Arietem transibit, ut cordatiores astronomi decernunt. Verum nos, ut prodit antiquitas, suas cuique sententias reddemus.

Itaque xvi. cal. Maii Sol in Taurum ingressum facit.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ (ἀπριλίῳ) ἰδ' Πληιάδες ἐσπέριῳ κρύπτονται. Ex Plinio

ὕαδες esse reponendum puto, qui memorat χιι. cal. Maii Suculas vesperi abscondi Assyriis. Vicissim ex Actio numerus χιι. in Plinio depravatus cognoscitur, qui χιιι. fuerat, & esse debet.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ καὶ Πληιάδες ἅμα ἡλίου ἀνατολῇ ἐπιτέλλουσι, καὶ ἐστὶ μέγιστη περὶ πῶν ἀέρα παραχῆ. Columellæ postridie cum sole Vergiliæ oriuntur.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ καὶ Ὠρίων ἐσπέριῳ κρύπτεται. Congruit Plinius dicens v. cal. Maii Assyriæ Orionem totum occultari. Unde colligitur in Actio δλῶ ἀmissum. Quæ sequuntur Aetius posthabuit; propterea ex Plinio Chaldæis reponam:

ιιι. cal. Maii Assyriæ Canem abscondi, quod Columellæ pridie cal. eisdem contingit.

Μηνὶ Ἀρτεμισίῳ ὃ ἐστὶ Μαίῳ ἃ ὕαδες ἅμα ἡλίου ἀνατολῇ ἐπιτέλλουσι, Cæsari & Columellæ vi. non. ejusdem, id est postridie.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ δ' Ἄρoura ἐσπέριῳ ἐπιτέλλεται, καὶ ἀποῖνται ὁ αἶθρ ἰκανῶς. Οὐvidio, id est Cæsari postridie.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ε' αἰξ ἑῶα ἐπιτέλλεται, καὶ σφόδρα ἀποῖνται ὁ αἶθρ πρὸ ἡμέρας μίας ἢ δύο. Cæsari autem, ut retulit Plinius, vii. id. Maii Capella pluvialis exoritur matutina.

Μηνὶ Μαίῳ ζ' Πληιάδες ἑῶα φαίνονται, καὶ ἀρχεται ὁ αἶθρ καθίσασθαι. Depravata nota ζ' pro ἡ videtur; siquidem nonis & pridie per duos dies aer ob Capræ exortum alteratur. Adde Cæsari postridie nempe vii. id. Maii Vergiliarum, quibus exorientibus æstas incipit, emersum attribui. Adde die Tauri vigesimo tertio æstivum tempus inchoari, quod intervallum a primo Tauri die xvi. cal. Maii ductum vii. id. Maii attingit, eoque finitur.

xv. cal. Jun. Sol in Geminos introitum facit.

Μηνὶ Μαίῳ ιδ' ὕαδες ἑῶα φαίνονται, καὶ ἀποῖνται πᾶν ὁ αἶθρ πρὸ δύο ἡμερῶν.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κδ' αἰξ ἐσπέριῳ κρύπτεται, καὶ κινᾶται ὁ αἶθρ πρὸ δύο ἡμερῶν. Cæsari χιι. cal. Jun. Capella vesperi immergitur. At Columellæ postridie quam Chaldæis, videlicet: vii. id., vii. cal. Jun. Capra mane exoritur. Quæ de viciatis exemplaribus transcripta sunt; oritur enim Columellæ mane ιιι. cal. Maii, vesperi autem vii. id. Sept. Occidit vero mane x. cal. Jan. Propter quod vii. id., vii. cal. Jun. vesperi occidit, vel immergitur.

Μηνὶ ἰουλίῳ β' αἰὼς ἐσπέριῳ ἐπιτέλλεται. Plinius autem memorat ιιι. non. Junii Cæsari & Assyriæ Aquilam vesperi exoriri. Eadem Columellæ cal. & iv. non. Jun. contingunt; quare iv. non. in Plinio, non ιιι. scribere oportet.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ε' Ἀρκτῦρος ἑὼς δύνει . Recte Plinius : viii. id. Jun. *Affyriæ Arcturus matutino occidit*. Sed Columellæ, qui a Cæsare excribit, postridie celatur.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ δ' Δελφὶς ἑσπέριος ἐπιτέλλει , Ovidio & Columellæ iv. idus.

xiv. cal. Quint. Sol in Cancrum transit.

Μηνὶ τῷ (ἰανίῳ) κέ Ωρίων ἐπιτέλλειν ἑῷ ἄρχεται· εἰσὶ δὲ τροπαὶ Δερνιὰ, καὶ ἀποιῖται σφόδρα ὁ ἀήρ πρὸ τριῶν ἡμερῶν . Solstitiali quoque die exoritur Ovidio Orion, atque etiam, ut indicabo, Cæsari.

Μηνὶ ἰανίῳ γ' Ωρίων ὅλῃ ἐπιτέλλει . In Plinio depravatur numerus : iv. non. Julias *Affyriæ Orionis zona exoritur*; v. enim non. fuerat. Pergit Plinius :

iii. non. *Julias Chaldæis Corona occidit matutino*, *Atticæ Orion totus eo die exoritur*. In Bœotia astronomia iv. non. occidere Chaldæis Coronam retexam. Nunc in transitu hoc animadvertissè sufficiat.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιδ' προκύων ἑῷ ἐπιτέλλει . Die Cancri xxvii. Chaldæis & Latinis Procyon exoritur mane; ideo Columellæ postridie quam Chaldæis; quoniam in Julia tabula non xiv. cal. Quint. Sol Cancrum adit, ut Chaldæi constituunt, sed xiii. cal. eadem. Mendosissimus Plinius : *Pridie idus Julii & Ægyptiis Orion definit exoriri*. xvi. cal. *Augusti Affyriæ Procyon exoritur*. Redintegrari locum, cum ad Plinium ventum erit, ostendam hoc modo : *exoriri*. xvii. cal. *Augusti Italiæ Procyon exoritur*.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιδ' κύων ἑῷ ἐπιτέλλει, καὶ γίνεται μεγίστη τῆ ἀέρος παραχρῆ ἐνίσταται καὶ πρὸ δύο ἡμερῶν . In prima itaque Leonis parte Canis oritur, transeunte Chaldæis in hoc astrum sole eodem die.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κέ ἀετὸς ἑὼς δύνει· κινεῖται δὲ ὁ ἀήρ πρὸ τριῶν ἡμερῶν . Columellæ sive Cæsari postridie.

Μηνὶ αὐγέστῳ ιέ λύρα ἑῷ δύνει . Ut tempora per æqua intervalla procedant, legendum videtur ι, die scilicet Leonis vigesimo tertio, quo autumnus inchoatur. Lyram Cæsari, Varroni, & Columellæ iii. id. Sext. occidere mane postridie quam Chaldæis, adversus receptas sententias promitto fore, ut cognoscas.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιδ' Δελφίν ἑῷ δύνει, καὶ εἰσι τροπῆ τῆ θέρους ἐπὶ τῷ Ἰουχρόν. Opinor scribendum: ιβ'; nam Cæsari & Columellæ idibus Sextil. Delphinus occultatur. Neque ab his valde abhorret Eudoxus, qui die Leonis xviii. prodit Delphinum immergi, si, posthabitis diebus vii., ex a. d. vii. cal. Sext. diem primum Leonis habebis.

xiv. cal. Sept. Sol in Virginem transitum facit.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κή προτρογητήρ ἑῷ ἐπιτέλλει, καὶ ὁ ἰσὸς δύνα· ἐστὶ τότε τέλῃ μετὰ τῷ ἐπιπλῶ τῶ κυνὸς ἡμερῶν μ'. Eadem meminit Plinius: xi. cal. Sept. *Cæsari & Assyriæ stella quæ Vindemiator appellatur, exoriri mane incipit, vindemiæ maturitatem promittens. Ejus argumento erunt acini colore mutati. Assyriæ v. cal. & Sagitta occidit, & Etesiæ desinunt.* Exoriente Chaldæis, ut docet Aetius, Cane xiv. cal. Sext., dies hinc xl. quibus Etesiæ spirant, cum desinant v. cal. Sept., non xi. cal. ejusdem Cæsari & Assyriæ Vindemiator orietur, sed v. cal. quod nonnulla cum interposuisset Plinius, de Sagitta repetit. Verumtamen esse reponendum Aetio ex Plinio ἰσὸς pro ὁ ἰσὸς quis non videt?

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ζ' αἰξ ἑσπέρει ἐπιτέλλει. Eodem die Columellæ nempe Cæsari, in quo tamen malo postridie.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιζ' ἀρκυῶν ἐπιτέλλει, καὶ ἀλλοῖσι τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ. Continuo ostendam notam ιδ' quæ in editis quoque libris invenitur, quam ιζ' præstare.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιδ' σάχους ἑῷ ἐπιτέλλει. Ἀλλοῖσται δὲ ὁ αἶρ πρὸ δύο ἡμερῶν. Si aer prius duobus diebus alteratur, & uno post Arcturum, tres dies inter Arcturi & Spicæ exortum intercedere oportet. Spica tamen suum locum servat, scribente Plinio xvi. cal. *Octobr. Ægypto Spica, quam tenet Virgo, exoritur matutino, Etesiæque desinunt. Hoc idem Cæsari, xiv. cal. xiiii. Assyriæ significant.* Quare Arcturus extra sedem; quod inter xv. cal. & xiiii. unus dies interponitur.

xiv. cal. Oct. Sol Libram ingreditur.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κέ ἰσημερία φθινοπωρινή, καὶ γίνεται μέγιστη παραχὴ τῷ αἰρῷ πρὸ τριῶν ἡμερῶν· διὸ παραφυλάττεσθαι χρὴ μηδὲ φλεβοτομίαν, μηδὲ καθάρειν, μηδὲ ἄλλως πὸ σῶμα κινᾶν σφόδρα κινήσει ἀπὸ τῆς Σεπτεμβρίου μεχρὶ κδ'. Quibus indicat Aetius ab Arcturi exortu in æquinoctium autumnii non esse in humano corpore quicquam movendum. Idcirco Arcturus exoritur non ιζ' mensis Septembris, sed ιδ', ut paulo ante ostendendum reservabam. Eodem mense scriptorum culpa hæc in Plinio contingunt:

Asiæ & Cæsari v. cal. Octobr. Hemiochus occidit matutino. Columellæ iv. non. Octobr. Auriga mane occidit. Ideo Plinius vitio corrumpitur: iv. non. Octobr. esse scribendum certo argumento, ut suo loco proferam, patet. Verum & *Asiæ* fuisse in Plinio *Assyriæ* opinor; liquidem Plinius professus est *Joniæ* nomine *Asiam*, & *Asiæ* insulas complecti.

Μηνὶ ὀκτωβρίῳ σ' σέφαν ἐῷ ἐπιτέλλει, καὶ ἐστὶ σφόδρα μεταβολὴ τῷ αἰρῷ.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ζ' ἔριφοι ἑσπέρει ἐπιτέλλουσι. Cæsari & Columellæ pridie.

Μηνὶ

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιζ' ὕδατες ἐσπέριον ἐπιτέλλουσι, καὶ ἰκάνη παραχῆ τὸ αἶρ^ο γίνεται. Eudoxus id computat die Libræ xxii. qui a vii. cal. Octobr. pertinet ad xvi. cal. Novembr.

xv. cal. Novembr. Sol in Nepam transit.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ καὶ ἅμα ἠῖον ἀνατολὴ Πληιάδες δύνουσι καὶ ἐστὶ μεγίστη παραχῆ τὸ αἶρ^ο πρὸ μιᾶς ἡμέρας.

Μηνὶ Νοεμβρίου ε' Πληιάδες ἔωα δύνουσι, καὶ ἀρχεται καθίσασθαι ὁ αἶρ^ο· Existente hieme Chaldæis v. id. Novembr. & Cæsari postridie, cujus initium ab occidentibus mane Vergiliis defumunt, est cur de nota ε' dubitemus. Vellem quidem ε' die Scorpionis vigesimotertio, ut tempora iusto spatio constent.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιά λύρα ἔωα ἐπιτέλλει. Affertur alia nota ιγ', quæ melior tibi videbitur animadvertenti Lyram Eudoxo die Scorpionis xxii. exoriri iuane.

xvi. cal. Decembr. Sol Sagittarium adit.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ καὶ ὕδατες ἔωα δύνουσι, καὶ παραχῆ περὶ πῶν αἶρα γίνεται τῇ ἐξῆς. xi. quoque cal. Decembr. Columellæ Suculæ mane descendunt; x. vero cal. Eudoxo die Scorpionis xxix.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κζ' Ὠρίων ἐπιτέλλει, καὶ στέφαν^ο δύνει.

Μηνὶ Δεκεμβρίου α' κύων ἔωα δύνει· Τετήρηται δὲ τοῖς πολλοῖς, ὡς εἶγε χαμάσαι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, ἐπιμένει, ὡς ἐπιπᾶν, ἢ παραχῆ τὸ αἶρ^ο μεχρὶ ἡμερῶν λζ'· εἰ δὲ ὠδιάσαι, τὸ αὐτὸ σημαίνει.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ι ἐριφου ἔωα δύνουσι.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ ιά ἀζ' ἔωα δύνει· παραχῆ δὲ γίνεται κατὰ μίαν ἡμέραν. Hinc non sincera Columellæ verba quæ exscribam, existimo: xv. cal. Jan. ventorum commutationem significat. x. cal. Jan. Capra occidit mane, tempestatem significat. Nimis enim Capræ exortus retardatur, quem Chaldæi ιιι. id. Decembr., Attici, ut conjectura duco, xix. cal. Jan., Bœotii demum postridie adnotant. Præterea primæ editiones ea non fuisseperunt, quæ inter xv. cal. Jan. & Capra occidit interponuntur. Adde Politianum notam x. in xv. producere. Quapropter xv. cal. Jan. (nam reliqua ventorum commutationem significat x. cal. Jan. non flocci pendo) Capram occidisse Columellæ videtur.

xviii. cal. Jan. Sol in Capricornum descendit.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ καὶ προπαὶ χειμερινά. Neque te moveat quod nonnullos in errorem adduxit, scribente Columella ix. cal. Jan. Brumale solstitium (sicut Chaldæi observant) significat. Hæc enim brumæ sedes a Cæsare constituta, quam accepit Columella; significare autem a Chaldæis auferat.

Μηνὶ Ἰανουαρίῳ δ' Δελφίς ἐπιτέλλει. Pridie etiam non. Jan. ut Plinius commentatur, Cæsari Delphinus exoritur matutino. Si cum Chaldæis Cæsar conveniret, id, ut in reliquis solet, non prætermisisset Plinius. Quare γ' censeo Chaldæis oriri delphinum, non δ' Januarii.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ εἶ ὁ ἀετὸς ἐσπέρι⊕ δύνει.

VIII. id. Jan. quo finiuntur dies XXXVII. a Canis occasu, quos colligit Aetius, media hiems Chaldæis erit. Apud Atticos eodem die habetur, ut præcepit Euclemon.

XVIII. cal. Febr. Sol in Aquarium fertur.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κί ὁ λαμπρὸς ἀστὴρ ἐν τῷ λέοντι δύνει, κινῆ πρὸ τριῶν ἡμερῶν πόν ἀέρα. Postridie Columellæ.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κή Δελφίς ἐσπέρι⊕ δύνει.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κδ' λύρα ἐσπέρι⊕ δύνει.

Μηνὶ φεβρουαρίῳ ε' ζέφυρ⊕ πνῆ, a quo vernum tempus inchoatur die Aquarii vigesimo tertio.

XVI. cal. Mart. Sol in Pisces introitum facit.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κβ' ὁ ἰσὸς (scribatur, ut supra, οἰσὸς) δύνει ἐσπέρι⊕, καὶ ἐστὶ παραχρὶ τῆ ἀέρ⊕. VIII. cal. Mart. Columellæ Sagitta incipit crepusculo oriri. Cum huic oriatur Sagitta, illi occidat, uter antiquitatis labem evaserit, abs te intelligere malo, quam quid ego suspicer, proferre.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κί ἀρκτῶρ⊕ ἐπιτέλλει.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ κς' χελιδόνες πέπονται καὶ φείνονται.

Hæc de Stellarum progressionibus significationibusque a Chaldæis tradita invenio. De solari anno restat; quod ante Quinquatria tibi reddam. Vale.

D. Patavio V. cal. Mart. CIO IOCC XXXIII.

E P I S T O L A XVII.

De Chaldæorum annis solaribusverno, ac caniculari.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Liberalibus mane literarum fasciculum a te accepi, quibus ad omnia quæ idibus scripseram, diligentissime rescripsisti. Multa sane in huiusmodi tua longo usu expertæ atque perspectæ in me benevolentia signa recognovi,

Dieteris Chaldaica Canicularis per annum Romanum digesta.

Ann. I.

Sol Leonem adit : Canis oritur : Gorpiaus I. mensis Prid. non. Sext.

		Autumni initium prid. cal. Sept.
		Hyperberetæus II. mensis nonis Septembr.
		Sol Virginem adit VIII. id. Septembr.
		Dius III. mensis III. non. Octobr.
dies. xxc.	d. VII.	Sol Libram adit nonis Oct.
		Æquinoctium autumni prid. id. Octobr.
		Apellæus IV. mensis III. non. Novembr.
		Sol Scorpionem adit VIII. id. Novembr.
d. xxix.		Hiemis initium XI. cal. Decembr.
		Audinæus V. mensis III. non. Decembr.
		Sol Sagittarium adit VIII. id. Decembr.
		Peritius VI. mensis III. non. Januar.
d. xc.	d. VII.	Sol Capricornum adit VII. id. Januar.
		Bruma XVII. cal. Febr.
		Dystrus VII. mensis III. non. Febr.
		Sol Aquarium adit VI. id. Febr.
		Xanthicus VIII. mensis IV. id. interc.
		Sol Pisces adit. XVII. cal. Mart.
d. xci.		Veris initium prid. cal. Mart.
		Artemisius IX. mensis VII. id. Mart.
		Sol Arietem adit XVII. cal. Apr.
d. lx.	d. VIII.	Æquinoctium vernum X. cal. Apr.
		Dæsius X. mensis VII. id. April.
		Sol Taurum adit XV. cal. Maii.
		Æstatis initium prid. cal. Majas.
		Panemus XI. mensis nonis Maiis.
		Vergiliæ mane oriuntur VIII. id. Maias.
d. xciii.		Sol Geminos adit XV. cal. Jun.
		Lous XII. mensis nonis Juniis.
		Sol Cancrum adit XIII. cal. Quint.
d. cxx.	d. VII.	Solstitium VI. cal. Quint.
		Dioscorus XIII. mensis intercal. III. non. Quint.
		Ann. II.
		Sol Leonem adit : Canis oritur XIII. cal. Sextil.
d. xcii.	d. xxii.	Gorpiaus I. mensis prid. non. Sext.
		Fidis occidit mane IV. id. Sextil.
		Sol Virginem adit XI. cal. Sept.
		Autumni initium prid. cal. Septembr.
		Hyperberetæus II. mensis nonis Sept.
		Sol Libram adit X. cal. Oct.
d. xxc.	d. VII.	Æquinoctium autumni III. cal. Octobr.
		Dius III. mensis III. non. Octobr.
		Sol Scorpionem adit XI. cal. Novembr.
		Apellæus IV. mensis III. non. Novembr.
		Vergiliæ mane occidunt V. Id. Novembr.
d. xxix.		Sol Sagittarium adit XI. cal. Decembr. Hiemis initium.
		Audinæus V. mensis III. non. Decembr.
		Sol Capricornum adit X. cal. Jan.
d. xc.	d. VII.	Bruma III. cal. Jan.
		Peritius VI. mensis III. non. Januar.
		Sol Aquarium adit IX. cal. Febr.
		Dystrus VII. mensis III. non. Februar.
		Favonius incipit VIII. id. Februar.
d. xci.		Sol Pisces adit : Veris initium prid. cal. Mart.
		Xanthicus VIII. mensis VI. id. Mart.
		Sol Arietem adit prid. cal. April.
		Æquinoctium vernum VII. id. Apr.
		Artemisius IX. mensis VI. id. April.
		Æstatis initium prid. cal. Maii.
		Sol Taurum adit VI. non. Maji.
		Dæsius X. mensis VIII. id. Maii.
d. xciii.		Vergiliæ mane oriuntur X. cal. Jun.
		Sol Geminos adit IV. non. Jun.
		Panemus XI. mensis VIII. id. Jun.
		Sol Cancrum adit IV. non. Quint.
		Lous XII. mensis Prid. non. Quint.
		Solstitium V. id. Quint.

Ann. I.

Sol Leonem adit : Gorpiaus I. mensis prid. non. Sextil.

gnovi, quibus valde moveor. Tua propterea consilia non minus sequenda existimo quam voluntatem, præsertim cum tantorum virorum consensus eadem approbantium, ut ad te significaveram, Morgagnus noster etiam intueatur. Profecto mearum rationum cura atque ætas jam ingravescens diuturnisque laboribus attrita, nec minus valetudo non valde firma ad otium & quietem cogunt. Id quando vobis, quos semper feci maximi, persuadere non possum, fas esse mihi non duco diu repugnare. Annætam itaque collum iterum ad aratrum, a quo post assiduam quatuordecim annorum contentionem me subducendi tempus esse videbatur. Tamēn maxime vereor ne ante versuram sub onere in sulco corruam. Sed jam, ut ajunt, jacta est alea. Heri in tuam sententiam Venetias rescripsi. Nunc in nostrum ludum regrediamur.

Chaldaici solaris anni, quem tibi contexere sum pollicitus, duo discrimina novi; quod alterum a Canis exortu, alterum ab æquinoctio verno inchoatur, ut ex Aetio intellexisti. Hic enim tum anni initio, tum mensium sede ac collocatione a vetusto Chaldaico ritu plurimum differt; nam Dystrum mensē cum Martio, Xanthicum cum Aprili, Artemisium cum Majo conjungit. In qua re patrium morem secutus videtur, & eorum exemplum qui Syromacedones vocantur. Quoniam igitur apud Aetium XVII. cal. April. sol in Arietem introitum facit, Romanæ dieteridis anno II. tale principium Arieti postridie existit; siquidem anno I. ex a. d. VIII. cal. Jan. sol Capricornum ingreditur: II. ex a. d. V. id. Jan., & Aquarium, perlustrato Capricorno, adit ex a. d. IV. id. Febr., Pisces vero mense intercalario XV. cal. Mart. Quare ad Arietem redit XVI. cal. April. Anno autem I. calendis April. Arietem subit. Propterea Chaldæis, qui die præeunt, anno I. ad hoc signum sol transit prid. cal. April. anno II. ex a. d. XVII. cal. eadem. Itaque anno I. sol in Taurum fertur VI. non. Maji, in Geminos IV. non. Jun., in Cancrum IV. non. Quint., & denique in Leonem prid. non. Sext. unde Chaldæi, exorto matutino Cane, anni solaris & civilis exordium ducunt. Ab hoc signo dieteris qualem in tabula I. exscripsimus per annum Romanum procedit.

De hac nunc singillatim dicam. Pridie itaque non. Sext. Sol Leo- Tab. I.
nem ingressus prima anni tempora per Gorpiaum Chaldæis antiquitus afferebat. Permeante Leonem sole plerique autumnum incipere statuunt. Romæ quidem cum Chaldaica regula annum moderabatur, & anni initio brumalique cardine insignes calendæ Januariæ erant, ex calendis Septembr. autumnale tempus propter Regifugium fuisse animadverti, die a Solfitio quinquagesimo. Prima itaque anni institutione pridie

inchoabant, nempe IV. non. Septemb. Chaldaei igitur, quibus solstitium ex a. d. V. id. Quint. peragitur, autumnum agebant prid. cal. Sept. VIII. id. Septembr. sol in Virginem transitum facit, & nonis Octobr. in Libram, cujus octavam partem illustrans dies noctibus aequales reddit prid. id. Octobr. VIII. id. Novembr. sol ad Nepam descendit. XI. cal. Decembr. autumnalis temporis dies XXC. quos Chaldaei autumnum assignant, absolvuntur, & incipiunt hiberni. VIII. id. Decembr. Sol ad Sagittarium spectat, & VII. id. Jan. in Capricornum secedit, in quo jam die octavo remotus brevissimum orbem XVII. cal. Febr. absolvit. VI. id. Febr. ad Aquarium vergit, Piscesque petit XVII. cal. Mart. mense intercalari. Prid. cal. Mart. veri locum refero; quod mensem intercalarem extra temporum rationem fuisse existimo; nunquam enim aut veri dies LX., aut hiemi XC. assignassent Romani, vel Chaldaei aestati CXX., autumnoque XXC., si dies intercalarios temporibus immiscuissent. Neque inconlultus hoc effutio: rem ad jurisperitos detuli. Responsum quod accepi, apud Celsum jurisconsultum invenies. Videbis Catoni prisco intercalarium mensem fuisse addititium, omnesque ejus dies pro momento temporis habitos. Quos hac de causa Q. Mutius extremo Februarii diei apponendos censebat. Noli tamen existimare adeo locordes fuisse veteres, ut mensem dierum XXX. pro nihilo ducerent, quamvis ne modica intervalla miscerentur, extra temporum computationem, numerumque haberent. Etenim apud Romanos propterea secundo mense intercalationem annexam, quae perfecto anno melius conveniret, crediderim, quod inter hiemis verisque fines constituta, sive veri, sive hiemi attribueretur, vel parum, vel nihil temporum terminos protrudebat. Siquidem apposita hiemi dies hibernos CXX. dabat, quot brumali parti inter vetustissimos nonnulli, ut Hippocrates atque Euripides, attribuerunt: sin veri, justum spatium dierum XC. efficiebat, quod secuta aetas summo consensu in vere probavit. Neque dissimili ratione Athenienses cum Chaldaica norma tempora discernent, dimidiato anno intercalabant; quoniam summæ hiemi annexus mensis temporum vices non valde perturbabat. Quin etiam conicere licet neque Chaldaeos, neque Bœotios extrema aestate, idest, absoluto anno, intercalare consuevisse, ne æstivum intervallum præter modum promitterent; etsi nos, peracto curriculo, intercalationem subnectamus, quandoquidem, ubi interponeretur, nulla historia demonstrat. Inito igitur prid. cal. Mart. vere, ex a. d. XVII. cal. April. sol in Arietem decurrit; & X. cal. ejusdem æquinoctium vernalis notatur die Arietis octavo. XV. cal. Maji sol in Taurum ascendit, Prid.

Prid. cal. Majas æstatis initium, unde ad ver pridie cal. Mart. dies LX. pertinent; ad autumnum prid. cal. Septembr. CXX., ut Chaldaeorum placita ferebant. Et quando XVII. cal. April. solaris Aetii annus inchoatur, interficere expedit, quam apposite concurrunt quæ de Vergiliarum matutino exortu, & occafu, Fidisque item immerfu, ac primo Favonii afflatu, ex quibus fequiori ætate tam Chaldæi quam Romani tempora determinant, prodidit Eudoxus. Die Tauri XXII. Vergiliæ fe mane attollere indicat VIII. nempe id. Maji, ex quo æftas habetur. Verumtamen, appofito Tauri figno (nam Chaldaica die-teride ex hac regula Piscibus, Arieti, Tauro, Geminis, Cancro, Leoni dies fingulos & tricenos, Nepæ undetricenos, reliquis autem fignis tricenos addiximus) eoque Aprili ad trigefimum diem perdu-cto, apud Aetium die Tauri XXIII. Vergiliæ exoriuntur. XV. cal. Jun. fol Geminos ingreditur, & XIII. cal. Quint. in Cancrum; ideo-que VI. cal. Quint. die Cancri octavo agitur folstitium. De primo dieteridis anno hæc habeto.

Venio ad alterum, qui propter Mercedonii (tali nomine intercalarem menfem vocabant Romani) & Dioscori interpositionem diebus XV. citius exorfus fenfim in fuam fedem revocatur. XIII. igitur cal. Sext. tranfeunte in Leonem fole, & prodeunte Cane, incipit, & die Leonis XXII., ut Eudoxi ratio determinat, Fidis immergitur matutino IV. id. Sext. At Aetio propter diem quem Cæfar Junio adjecit, XIV. cal. Sext. fol in Leonem movetur; ideo die Leonis XXIII. Fidiculæ cafus contingit. XI. cal. Septembr. fol in Virginem decurrit. Prid. cal. Sept. autumnus initium. X. Cal. Octob. primas in fignifero orbe fibi vindicat Libra. III. cal. Octob. die Libræ VIII. autumnus æquino-ctium. XI. cal. Novembr. fol Nepam adit, & die Nepæ XIX. Eudoxo Vergiliæ mane delabuntur V. id. Novembr. ut in Aetio fufpicabar. Id tamen Aetio fieri die Nepæ XXIII. nolito mirari; per quatuor enim dies Scorpionis tempus præcedit, quippe Cæfar unum Junio, duos Sextili, unum Septembri annexit. XI. cal. Decembr. fol in Sagittarium declinat, & hiemem affert. X. cal. Jan. in Capricornum abfe-dit. III. cal. Jan. bruma. IX. cal. Febr. fol in Aquarium permeat. Porro die Aquarii XIV. Favonium fpirare animadverferat Eudoxus. Quadrat intervallum; nam VIII. id. Februar. id ab Aetio definitur. Hic tamen, priftina venti fervata fede, diebus IX. ex anni amplificati-ione folem in Aquarium producit. Etenim poft Scorpionem dies V. accefferant, Novembri unus, Decembri ac Januario bini; ideo Aquarius die XXIII. ad Favonium fpectat. Prid. cal. Mart. colluſtrantur Pi-
fces,

sces, & ver redit. Prid. cal. April. in Arietem sol se recipit, a VII. id. April. æquinoctium vernum adducit. Prid. cal. Maji æstivum tempus. VI. non. Maj. sol ad Taurum traducitur, & IV. non. Jun. in Geminos, iterumque in Cancrum IV. non. Quint. solstitium peragens v. id. ejusdem. Hoc ferme ordine nova dieteris ex a. d. prid. non. Sext. redintegratur, adeunte Leonem sole.

Plura scribere, quibus hæc anni regula comprobetur, superfedeo: ipsa enim tum per se, tum ex tabula satis perspicua videtur. Illud utilius agam, ut solarem annum ad Julium traducam. XIII. cal. Sext. oriri matutino Canem Ægyptiis Censorinus memoriæ tradidit, diebus XV. celerius quam anno Romano fieri compertum habemus. Id anni solaris Chaldaici principium, si annum nostrum in exemplum revocas, habebis. Quod mox Chaldæi diligentius cœlestia contemplati, ut proximis literis te monui, immutarunt, uno die præeundo; quoniam die sibi citius, quam Ægyptiis stellarum conversiones contingere adnotarunt. Ab hoc initio reliqua eo ordine consequuntur, quo ex a. d. prid. non. Sext. annum duxi. Nunc Aetii annum prosequemur, altera tabula instituta, quo melius uno intuitu cuncta cognoscas.

Tab. II. Quapropter X. cal. April. peracto æquinoctio verno, fit ad solstitium VII. cal. Quint. dierum XCIV. intervallum: Hinc ad alterum æquinoctium VII. cal. Octobr. dies XCII. prætendantur: ab hoc ad brumam X. cal. Jan. dies XXCIX.: exinde ad æquinoctium I. dies XC. Temporum quoque spatia colligamus. Æstas dies XCIV. fert: autumnus XCI.: hiems XXCIX.: Ver XCI. Neque ab hoc invenies in Varrone, quod mutes. In vetusto item lapide, quem Fulvius Urfinus memoriæ mandavit, legitur:

Æstas. ex. XI. K. Maii.

Dies. XCIV.

In. X. K. Augustas.

Hiemps. ex. X. Kal. Nov.

In. XIII. K. Februarii.

Etenim ex XI. cal. Maji in X. cal. Sextil. dies æstivi temporis XCIV. pertinent: ex x. cal. Novembr. in XIV. cal. Februar. hiberni XXCIX. Quare autumnalis a X. cal. Sextil. ad X. cal. Novembr. XCI., totidemque verni a XIV. cal. Februar. in XI. cal. Majas. Temporum tamen stationes ex dissimili astronomia petuntur. Refert quoque animad-

ver-

Annus Chaldaicus solaris vernus per annum Julium digestus.

d. ^{VIII}	Sol Arietem adit XVII. cal. April.
d. ^X	Æquinoctium vernum X. cal. April.
d. ^{XVI}	Sol Taurum adit XVI. cal. Maii.
d. ^{XCIV}	Vergiliæ mane oriuntur. Æstatis initium VIII. id. Maii.
d. ^{XLVIII}	Sol Geminos adit XV. cal. Jun.
d. ^{XIV}	Sol Cancrum adit XIV. cal. Quint.
d. ^{XVII}	Solstitium VII. cal. Quint.
d. ^{XLVI}	Procyon exoritur Prid. Id. Quint.
d. ^{XXII}	Sol Leonem adit. Canis mane oritur XIV. cal. Sext.
d. ^{XXII}	Fidis mane occidit. Autumni initium IV. id. Sextil.
d. ^{XLVI}	Sol Virginem adit XIV. cal. Sept.
d. ^{XCII}	Sol Libram adit XIV. cal. Octobr.
d. ^{XCII}	Æquinoctium autumni VII. cal. Octobr.
d. ^{XLV}	Sol Scorpionem adit XV. cal. Novembr.
d. ^{XXXIX}	Vergiliæ mane occidunt. Hiemis initium V. id. Novembr.
d. ^{XLIV}	Sol Sagittarium adit XVI. cal. Decembr.
d. ^{XLIV}	Canis occidit mane cal. Decembr.
d. ^{XXIX}	Sol Capricornum adit XVII. cal. Januar.
d. ^{XXIX}	Bruma X. cal. Januar.
d. ^{XLV}	Media hiems VII. id. Januar.
d. ^{XC}	Sol Aquarium adit XVIII. cal. Febr.
d. ^{XC}	Favonius incipit flare: Veris initium VIII. id. Febr.
d. ^{XLVI}	Sol Pifces adit XVI. cal. Mart.
d. ^{XLVI}	Sol Arietem adit XVII. cal. April.
d. ^{XCII}	Æquinoctium vernum X. cal. April.
d. ^{XCII}	Æstatis initium VIII. id. Maii.

vertere ab æquinoctio verno in æstatem dies XLVI. produci, XLVIII. ab æstate ad Solstitium : ab hoc ad Caniculæ quidem exortum XXIV., ad autumnum vero XLVI., quot exhinc ad æquinoctium autumnale : inde ad hibernum principium XLV. : ab hieme in brumam XLIV. : ultimo intervallo, quod a bruma æquinoctium vernum attingit, per ver in dies XLV. æqualiter discreto. Illud etiam subnectam cal. Decembr. Chaldæis Canem occultari matutino, quo remoto, per dies XXXVII. frigus intendi Actius scribit. Propter quod VII. id. Januar. media hiems, ex qua hibernum tempus sensim in vernum declinat. Hoc demum de intervallis in universum tibi prædictum volo ; quæ per puncta conjunguntur, altero extremo connecti : quæ per lineas, utroque.

Quæ diligentius cogitanti de Chaldaica Astronomia, annoque solari succurrebant, in hanc summam congesti. Horum ut memor sis, rogo ; sunt enim anni Romani & Julii tanquam indices & argumenta. Cras Bœotia revolvam ad annum Romanum maxime pertinentia. Si quid ex tanta temporum ac rerum obscuritate expedire poterò, ad te non morabitur. Vale.

D. Patavio XII. Cal. April. CIO IOCC XXXIII.

E P I S T O L A XVIII.

De Manilii astronomia, ejusque anno cœlesti.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

Magna in expectatione cum essem quam ratione acciperes quæ de solari anno Chaldaico ad te proxime miseram, ecce tabularii mihi jam ex Horto egredienti obviam facti tuas literas, quas avide expectabam, tradiderunt. Quibus in ipso Horti vestibulo perlustratis, non mediocriter sum perturbatus illa clausula : *te de commentariis meis nuperrime redditis tunc responsurum, cum de Manilio quæ subduxeram, accepisses.* Quid enim de Manilio tibi debeo ; aut quid significem, cujus ratio a paucis percipitur, negligitur ab omnibus ? Sane non inficior ad hunc scriptorem sæpe eo consilio manum admovisse, ut quid ad Latinam cœlestem scientiam illustrandam decerperem. Sed inutili cura : omnia ferme dissimillima deprendi. Quis enim, ut summa-

tim attingam, stellarum ortus & occasus ita digessit, ut Manilius? Quis ex illis qui ex astrorum motibus tempora descripserunt, tanto intervallo a communi sede deduxit, ut dimidiatis signis Piscium, Geminorum, Virginis, Sagittarii eadem assignaret, hoc uno excepto scriptore? Hæc cum mihi ante oculos versarentur, studium, & operam in id quod ab omni stellarum disciplina abhorrebat, conferre posthabui, præsertim quod conquirere ac scire nihil attineret. Quid ergo? De ipsa arte ad te scribam, qua nihil magis inane, aut inconditum, aut claudicans fingi potest? Non puto hoc a te mihi imponi; id enim semper curavi, ut in postremis haberem. De anni natura partibusque quid abs te expecti interpretor, quod superioribus ad te scriptis hæc finitima sunt. Id nunc agere instituiam, non tamen ad extrema, verum usque eo quo opus arbitrabor, persequar, ut morem tuæ voluntati geram.

Sed quando in hoc vate multæ latebræ sunt, & multi recessus, quem ducem adhibebo Latinumne Græcumve, an barbarum? Nemo inventus est qui Manilii doctrinam ad Latinos aut Græcos referret. Omnes fatentur barbaricam esse ab Ægyptiis vel Chaldæis informatam atque excultam. Neque de Ægyptiis nonnulli ambigunt; quoniam Manilius hinc annum suum adumbraverit, partibus CCCLX. contexens, ut hoc carmen ostendit:

*Nam cum sint partes orbis per signa trecentæ
Et ter vicinæ, quas Phœbi circuit ardor,*

e quibus

*—ubi summam feceris unam,
Tricenas dabis ex illa per singula signa.*

Hanc esse anni Ægyptii figuram opinantur, quo pro mensibus signa, pro diebus signiferi orbis partes comprehenduntur; cum antiquitus in Ægypto annum in dies CCCLX. contractum argumento sint dies v. quos absoluto anno apponebant, atque ἐπαζόμενος vocabant. Qui ista tanti habent, nihili sunt habendi. Viguit quondam apud Ægyptios annus quem diximus, sed aliis gentibus communis, ut Græcis. Talem nihilominus a Manilio repetere insipientis est, qui signiferum orbem, cuius ambitu annus intelligitur, haud secus distribuit, ac cæteri cœlestium rerum periti, ceu Ægyptii, Chaldæi, Græci, Romanique. Quid igitur cœlestem annum, qui apud tot gentes in sermone ac consuetudine fere quotidiana versatur, ab Ægypto deposcunt? At Ægyptii primi id invenerunt? Hoc etiam ubique confessum non est, ac probatum. Utrum hi an Chaldæi astronomiam invenerint, ambigitur, & pari

& pari momento disceptatur . Sed nihil ad rem . Quod a multis peti potest , nemini attribues proprium . Quare dum Ægyptia in Manilio isti rimantur , eos dimittamus .

Accedit altera de Chaldæis opinio quæ apud paucos nunc fovetur , antiquis temporibus apud omnes ferebatur , nemine hanc artem Babylonis negante , qui , ut ait M. Tullius , de summis Caucaſi jugis ſigna cœli ſervantes numeris & motibus ſtellarum curſus perfequebantur . Ideoque , cum ea quæ divino carmine exſequitur Manilius , a Chaldæis inventa , culta , diuque retenta ſint , quid prohibet vatis annum ad Chaldæos referre ? Profecto apud Manilium quædam naſtus ſum , quæ ad Chaldæorum annum propria ſimilitudine ſpectant . Ver enim , ſi a Chaldaico principio in ſigna ſolem revoces , calendis Martiis proximum exiſtit ; autumnus inter calendæ Septembris ac nonas inchoatur . Neque æſtas a calendis Majis diſtaret , ſi in dimidiato Tauro , non inter Geminos collocaretur . Incipit IV. non. Jun. , exoriente Chaldæis Aquila veſperi , Ovidioque Sucularum fidere . Haud ſecus hiems ex calendis Decembribus notatur , quo die Canis occidit Chaldæis , atque aer per dies XXXVII. ad mediam hiemem exaſperatur . Jam vero Vergiliæ a. d. XI. cal. Maj. Chaldæis mane ſe attollere non incipiunt ? Nonne ſexta Tauri pars , a qua idem aſtrum Manilius producit , ad Palilia pertinet , ſi cum Chaldæis XVI. cal. Maji Tauro initium in ſignifero orbe dabis ?

At Procyon oriens quum jam viceſima Cancræ

Septimaque ex undis pars ſe ſe emergit in aſtra ,

ad quos auctores referri poteſt , niſi ad Chaldæos ? Hi enim primi hoc prodiderunt , cum Ægyptiis de nona Cancræ parte exoriatur . Jam cernimus non minima ſocietate Manilii , & Chaldæorum annum inter ſe conjungi ; nulluſque dubito quin omnia in utroque ſimilia concurrerent , ſi naturalis anni modus ea quæ ad inanem diſciplinam exornandam perquirebant , diſcrimina ſubiret . Hoc enim ſolum intuentes , patrii anni ſimilitudine retenta , cætera in id quod formas quaſcunque vellent , ſuſciperet , immutarunt . Ab hoc fonte ars effluxit , quæ imbecilles hominum animos aucuparetur , ac cœleſtium rerum ſpecie mentis aciem obtunderet . Adhuc tamen antiquæ imaginis veſtigia , ut dicebam , ſuperſunt : neque difficile eſt diligentius intuenti Chaldæos agnoſcere utriuſque anni inventores .

Refert nunc ſtatuerè a quo ſigno Manilii annus inchoetur . Non ab alio crediderim quam ab Ariete , cui primas ſemper vates attribuit ;

Nobile lanigeri ſidus quod cuncta ſequuntur .

Quare hoc signum a Chaldæorum sede ex a. d. XVII. cal. Apr. promovemus. At æquinoctium vernum a qua? Ternas affert de cardinibus sententias; quoniam

*Has quidam vires octava in parte reponunt;
Sunt quibus esse placet decimas, nec defuit auctor
Qui primæ momenta daret, frænosque dierum.*

Primam quam item Latini amplexi sunt, a Chaldæis emanasse ex superioribus literis haud ignoras: tertiam ab Ægyptiis, cui Græcorum solertissimus quique adhæsit, originem ducere, notum tibi exploratumque opinor. At secundam cui attribuemus? Nullus auctor superat, ad quem referatur. Quin, ut mea est opinio, nullus extitit, ut mox aperiã. Interea quamnam secutus fuerit Manilius, videndum. Ab octavis non recessisse argumentum præbent, quæ de bruma canit:

*Hic (sol) cum per gelidas hiemis summotus in astra
Fulget in octava Capricorni parte biformis,
Tunc angusta dies vernalis vertit in horas
Dimidiam atque novem, sed nox oblita diei
Bis septem, apposita, numerus ne claudicet, hora
Dimidia.*

Si recto ac definito ordine gubernat ac moderatur omnia, quod in uno cardine constituit, in reliquis, ut temporum spatia constant, non videtur mutasse. Peragetur itaque Manilio cum Chaldæis æquinoctium vernale X. cal. April. quod Atticis IX., Ovidioque VIII. cal. eisdem; illis quidem in octava Arietis parte; huic, retento eodem signi principio, in decima. Hinc in Manilii laudibus non fero, quod decimæ signorum parti cardines attributos esse canebat. Chaldæorum consuetudo, & peculiare anni exordium, tanquam commune Romanis, aliisque populis, ipsum fefellit. Etenim si summo vitio dabant illis qui anni momenta octavis signorum partibus ea tempestate attribuebant, quid de iis factum existimes, qui in tanta astronomiæ solertia ad decimas traduxissent? Hac de re quod mihi rationi consentaneum videtur, inveniebam. Sequitur ut de reliquis scribam. Cum ad Cancrum ex Chaldæorum placito ascendat sol XIV. cal. Quint. solstitium conficiet VII. cal. ejusdem, quod Atticis V., decimo nimirum signi die peragetur: alterum autem æquinoctium VII. cal. Oct., quod Libram sol adit XIV. cal. Octob., habetur. Id Atticis tertio hinc die servatur. Pari intervallo bruma Chaldæis & Manilio procedit in octava Capricorni parte X. Cal. Jan. Plinio vero, Ovidioque a Chaldaico initio in decima, qui brumalem cardinem VIII. cal. Jan. adnotant.

Nunc

Pag. 196. TABULA III.

Annus Manilii cœlestis.

- d. ^{VI}. Sol Arietem adit XVII. cal. April.
 Æquinoctium vernum X. cal. April.
 Sol Taurum adit XVI. cal. Maii.
 d. ^{VI}. Vergiliæ oriuntur XI. cal. Maii.
 d. ^{LXXI}. Sol Geminos adit XV. cal. Jun.
 d. ^{LXIV}. Æstatis initium IV. non. Jun.
 d. ^{LXVII}. Sol Cancrum adit XIV. cal. Quint.
 d. ^{LXXII}. Solstitium VII. cal. Quint.
 h. ^{LXXII}. Procyon oritur mane prid. Id. Quint.
 d. ^{LXXV}. Sol Leonem adit : Canicula oritur XIV. cal. Sextil.
 d. ^{LXXVIII}. Sol Virginem adit XIV. cal. Septembr.
 d. ^{LXXXI}. Autumni initium III. non. Septembr.
 d. ^{LXXXIV}. Sol Libram adit XIV. cal. Octobr.
 d. ^{LXXXVII}. Æquinoctium autumni VII. cal. Octobr.
 d. ^{LXXXX}. Sol Nepam adit XV. cal. Novembr.
 d. ^{LXXXIII}. Sol Sagittarium adit XVI. cal. Decembr.
 d. ^{LXXXVI}. Hiemis initium cal. Decembr.
 d. ^{LXXXIX}. Sol Capricornum adit XVII. cal. Jan.
 d. ^{LXXXXII}. Bruma X. cal. Januar.
 d. ^{LXXXXV}. Sol Aquarium adit XVIII. cal. Februar.
 d. ^{LXXXXVIII}. Sol Pisces adit XVI. cal. Mart.
 d. ^{LXXXXI}. Veris initium cal. Mart.

Ann. II.

- d. ^{LXXXXII}. Æquinoctium vernum X. cal. April.
 h. ^{LXXXXII}. Æstatis initium IV. non. Jun.

Nunc de temporibus est inquirendum . Æstatem inter Geminos collocari diximus , quod

*Ex Geminis alter florentia tempora veris
Sufficit , æstatem sitientem provebit alter .
Nudus uterque tamen , sentit quia uterque calorem :
Ille senescentis veris , subeuntis at ille
Æstatis pars est , primæ fors ultima parti .*

Sol in Geminos introitum facit XV. cal. Jun. afficitque signum per dies XXXI. ; quare Geminorum alteri dies XV. horæ XII. competunt , totidemque alteri . Æstas igitur incipit IV. non. Jun. diebus ab æquinoctio verno LXXI. , & XXIII. ante solstitium , Aquila Chaldæis vespere oriente .

*Quin etiam Erigone binis numeratur in astris ,
Nec facie ratio duplex ; nam desinit æstas ,
Incipit autumnus media sub Virgine utrinque .*

Ad Virginem transit Sol XIV. cal. Septembr. , Virginiq̄ue immoratur diebus XXX. ; ex quibus si XV. priori signi parti dabis ad æstatem atinentes , reliquos XV. secunda sibi affumit , quæ autumnum præbet ex a. d. III. non. Sept. diebus LXX. horisque XII. a solstitio remotum . Sunt propterea æstivi temporis dies XCII. horæ XII.

*Necnon Arcitenens , qui te , Capricorne , sub ipso
Præmittit , duplici formatus imagine fertur .
Mitior autumnus molles sibi vindicat artus ,
Materiamque oris : fera tergo membra rigentem
Excipiunt , hiememque .*

Adeunte Sagittarium sole XVI. cal. Decembr. hiems sub dimidiato Sagittario initium habet ex cal. Decembr. , dum Chaldæis Canis delabatur mane , intenditurque frigus . Autumnalis igitur temporis colliguntur dies XXCIX. Quorum termino annexa hiems in alterum e Piscibus dies XC. producit .

*Quosque Aries præ se mittit duo , tempora Pisces
Bina ferunt , hiemem claudit , ver inchoat alter .*

Permeat Pisces sol , ut Chaldæi determinant , ex a. d. XVI. cal. Mart. in a. d. XVII. cal. Apr. , quo spatium bifariam diviso , cal. Martiis vernum tempus inchoatur , & cessat hibernum . Longissimum itaque omnium vernum quod diebus XCIII. horis XII. æstatem attingit . De Manilii anno ejusque partibus primis , non puto fore ut quid amplius desideres . Quare de astrorum disciplina nonnulla sufficiam .

Nunc Cancro vicina canam , cui parte sinistra

Consiurgunt Jugulæ.

Quo Latini scriptoris præsidio Julius Firmicus Jugulas Afellos interpretabatur, intelligere nequeo; apud Latinos certe Jugulam vel Jugulas fuisse Orionem nemo ignorat. Certe Orionem, quem egregium venatorem inter fabulas extulit Græcia, venandi animos, prædæque cupiditatem aspirare nascentibus magis valebit, ut Manilius pollicetur, quam tardus imbellisque Afellus. Adde Orionem tam Chaldæis quam Romanis solstitiali die exoriri, quod tempus a cordatioribus astronomis, ut jam notum feci, in prima Cancri portione collocatur.

*Quum vero in vastos surgit Nemeæus hiatus,
Exoriturque Canis, latratque Canicula flammæ.*

XIV. cal. Sextil. tam Chaldæis quam Manilio prodire Caniculam, sole primam partem Leonis ingressò, notabis.

*Jam subit Erigone quæ cum ter quinque feretur
Partibus ereptis ponto, tolletur ab undis
Clara Ariadnæ quondam monumenta Corona.*

Corona Firmico, quintam Virginis partem collustrante sole, prodit, & Spica quæ post Coronam emergit, Manilio decimam; quapropter carmen vitii reprenditur jure. Nota tibi Josephi Scaligeri emendatio:

Quæ quando quinque feretur.

Quod iste fortasse perfecit, ego conatus sum ad hanc sententiam componere:

*Quæ quum de quinque feretur
Partibus.*

Attollitur igitur Manilio Corona X. cal. Sept. & Spica V. cal. ejusdem.

*At quum secretis improvidus Hædus in astris.
Erranti similis, fratrum vestigia querit.*

Plures invenies qui ista reprendunt, quam vitio liberent. Scaliger totus in hunc locum exarsit: ultima emendandi cura subsedit. Cum Firmico oriatur Hædus in XV. Libræ parte, nec vates tempus, ut solet, definiat, id ipsum a Firmico repetam; quamvis veram carminis speciem ex fucatis non pollicear:

At quum ter quinis in partibus Hædus in astris.

Si res conjectura penditur, nascetur Hædus VI. non. Octobr. cujus grex nonis procedit Chaldæis, ac Cæsari postridie.

*Nunc surgente Lyra, testudinis enatat undis
Forma per heredem tantum prælata sonantis.*

Deinde multis interpositis:

Hinc

*Hinc distante Lyra, cum pars vigesima sexta
Chelarum surget, quæ cornua ducit ad astra
Quid regione pari vix partes octo trabentis
Ara ferens thuris, stellis imitantibus ignem.*

Nihil hoc carmine in Manilio sædius plane contenderim, verum Scaligeri editione nihil magis lacerum magisque divulgum sine ulla dubitatione affirmabo. Primum carmen XI. versibus a secundo separatum cum secundo miscet, eodemque reparat ac farcit.

*Nunc surgente Lyra testudinis enatat undis
Forma per heredem tantum præfata sonantis,
Chelarum surget cum pars trigesima sexta.*

Quid hominis tibi videtur dilaniare membra, ex detruncatis unum corpus conglutinare, & longe a sua sede traducere, tum discerptas partes ita compositas Literis tradere memoriæque mandare tanquam germana, & de optimis exemplaribus deprompta? En iterum:

Hinc distante Lyra, quæ cornua ducit ad astra.

Hiccine est interpres? Hiccine afflictæ vetustatis reparator? Cuiam pædagogo in vernas tantum licuit, quantum in nobilissimum vatem sibi licere Scaliger opinabatur? Non tamen Scaligero eripiam multa in melius restituta, ceu istud ex *pari nepæ*; cui nihilominus præcinerat Firmicus. Veruntamen de Scaligero videant alii. Nos omnia membra inter articulos suos retinebimus, versa primi carminis vocula *quum* in *cui*. Siquidem vates cum primo carmine Lyram in Libra exoriri proposuisset, nec definisset diem, locumve, tandem id adiecit:

*Hinc distante Lyra, cui pars vicesima sexta
Chelarum, surget quæ cornua ducit in astra
Quid regione Nepæ vix partes octo trabentis
Ara ferens thuris, stellis imitantibus ignem.*

Ita a Fidicula III. id. Octobr. prædeunte ad Aram transit Manilius in octava Scorpionis parte exorientem VIII. cal. Novembr. ferentemque quid thuris. Neque anguli in ara a Latinis improprie cornua dicuntur, qui in tribunali a T. Livio, a Valerio Maximo, a Tacito simili nomine vocantur, sacrarum literarum interpretibus aræ etiam attribuentibus, utranque cum sit angulatum corpus.

Jam nihil superest quod nostra industria melius tibi reddam; ideo epistolam complicabo, apposita eorum quæ præcipua ex Manilio collegi, tabula; quo facilius totam istam anni rationem tuo minimo incommodo perpendas. Vale.

D. Patavio VI. cal. April. CIO IOCC XXXIII.

EPI.

E P I S T O L A XIX.

De Bæotiorum astronomia , et anno solari .

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Antiquorum astronomia cum sit omnis divisa in tres sectas, Chaldaicam, Ægyptiam, & Græcam, ex quibus ut Græcam ab illis emanasse pro comperto habemus, ita Chaldaica an Ægyptia prior extiterit, & utra utri exemplum prætulit, certo coniecere non valemus. Quod hominis erat, nostræque facultatis, de Chaldaica quæ compertimus, ad te proxime scripsimus. Nunc Græcam aggredimur, quæ in duas partes abit; nam Bæotia ab Attica plurimum differt, illa Chaldaicæ proxima, hæc Ægyptiæ. Quapropter hac epistola Bæotiam tanquam Chaldaicæ rivum consecabor.

Hujus cultores vetustate & doctrina insignes referuntur multi, ut Hesiodus, Thales, Anaximander, Hippocrates, Democritus, Eudoxus, Callippus, Plutarchus, ex quibus Callippus a recepta ratione nonnihil aberravit; ideoque ejus institutio seorsum ab aliis pertractatur. Verum Bæotii a quo principio annum duxerint, ante omnia determinandum est. A Canis matutino exortu suspicor, ut Chaldæi. Verum id nunc ostendere præproperæ est curæ. In suum itaque locum reservabo. Modo tanquam certo & probato exordio innitar.

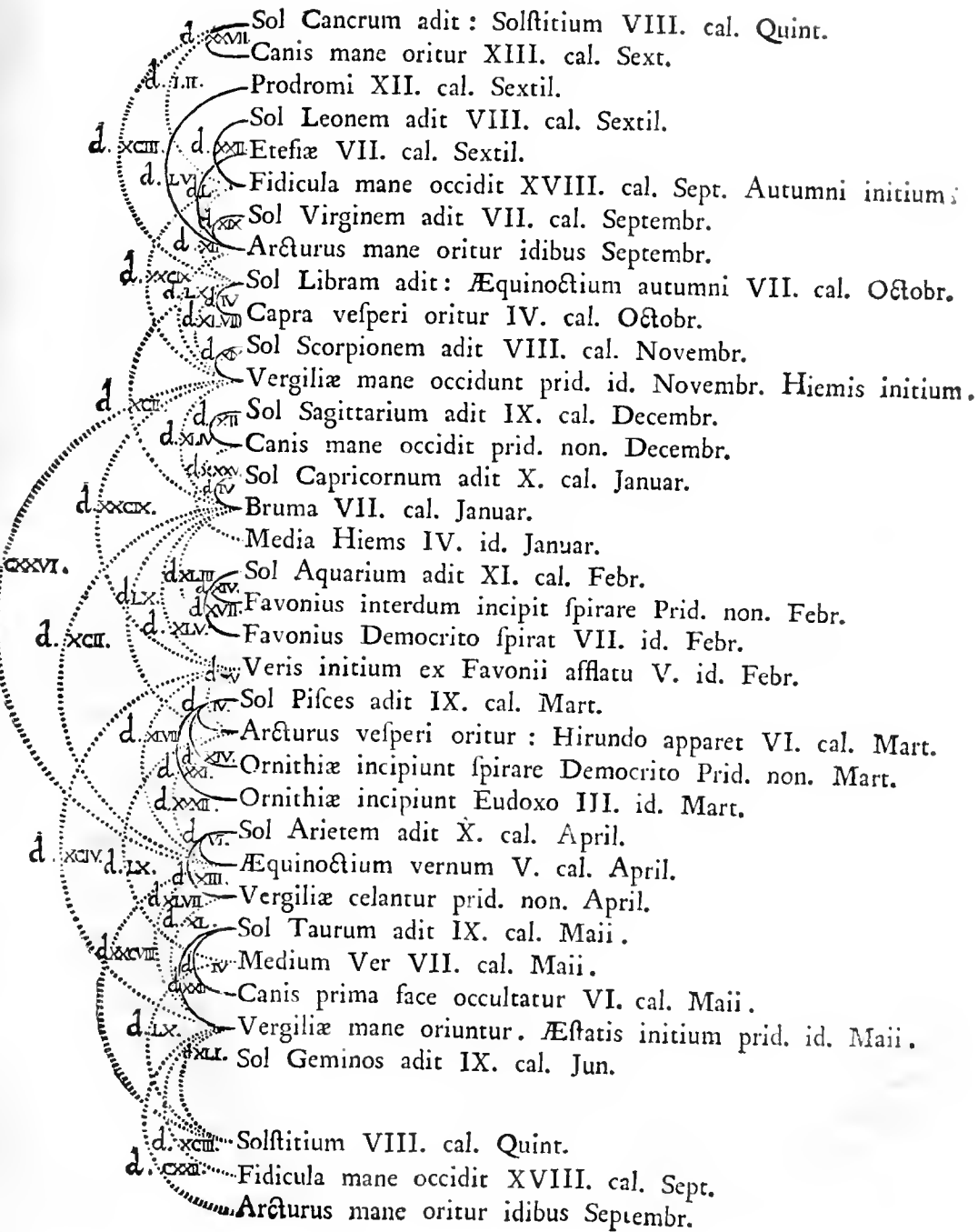
Tab. IV. VIII. cal. Quint. transeunte in Cancrum sole, solstitium fit in prima Cancri parte. Ex quo tabulæ principium figebam.

VI. non. Quint. Eudoxo, ut tradit Geminus, τῆ δ' τὸ καρκίνου νῆτος πρῶ.

IV. non. Quint. Eudoxo τῆ ἰδ τὸ καρκίνου Ὀρίων ἐὼς ἐπιπέλα. Ad hæc respicit Plinius, ut ex vitiato loco conjecturam capio: III. non. Jul. Chaldeis Corona occidit matutino: Atticæ Orion totus eo die exoritur. Quæ binis maculis inficiuntur; Atticæ enim totus Orion exoritur die Cancri XIII. qui ab Attico initio in a. d. VII. id. Quint. producit. Quapropter Bæotia non Atticæ, & IV. non. non III., ut in Chaldaica ratione indicavi. Illud etiam ἐὼς apud Geminum ἔλας ex Plinio fuisse apparet, quoniam in Geminis incipit Bæotiis attolli Orion, Eudoxo quidem die Geminorum XXIV., Democrito autem XXIX.

XIII. cal. Sextil. Eudoxo τῆ κζ' τὸ καρκίνου κίων ἐὼς ἐπιπέλα, καὶ

De Bæotio Anno Solari.

αἰς ἐπομέναις ἡμέραις νέ ἠτέσιαι πνέουσιν· αἱ δὲ πέντε πρόδρομοι καλοῦνται. Postridie itaque nempe XII. cal. Sext. incipiunt Prodrōmi, etesiae autem VII. cal. eadem, & cessant, exoriente mane Arcturo, idibus Septembribus.

IX. cal. Sextil. Eudoxo τῇ λ' τῆς καρκίνου νότος πνῆ.

VIII. cal. Sext. Sol in Leonem transitum facit.

IV. cal. Sextil. τῇ ε' τῆς λέοντος ἀέτος ἐὼς δύνα. Eudoxo.

III. non. Sextil. Eudoxo τῇ ι' τῆς λέοντος σέφανος δύνα.

V. id. Sextil. Eudoxo τῇ ις' τῆς λέοντος ἐπισημαίνει.

III. id. Sextil. Eudoxo Δελφίς τῇ ιη' τῆς λέοντος ἐὼς δύνα.

Post Delphini exortum attendendi sunt dies L., quos post solstitium Hesiodus navigaturis faustos pollicetur hoc carmine:

Εἴματα πενήκοντα μετὰ τροπᾶς ἡελίοιο

Ἐς τέλει ἐλθόντος θέρους καματώδεις ὥρης

Ὡραίς πέλεται θυητοῖς πλόος.

Incidunt enim in id. Sextil. appropinquante Fidiculæ occasu, unde autumnale tempus plerique sumunt, ut sæpius dicam.

XVIII. cal. Septembr. Eudoxo τῇ κβ' τῆς λέοντος λύρα ἐὼς δύνα, καὶ ἐπισημαίνει.

XI. cal. Septembr. Eudoxo τῇ κδ' τῆς λέοντος ἐπισημαίνει.

VII. cal. Septembr. Sol in Virginem declinat.

III. cal. Septembr. Eudoxo τῇ ε' τῆς παρθένου ἀνεμος μέγας πνῆ, καὶ ἐπιβροντᾶ.

Prid. non. Septembr. Eudoxo τῇ ι' τῆς παρθένου ὑετός, βρονταί, ἀνεμος μέγας πνῆ.

Idibus Septembr. Eudoxo τῇ ις' τῆς παρθένου ἀρκτῦρος ἐὼς ἐπιτέλλει, καὶ αἰς ἐπομέναις ἡμέραις ζ' ἀνεμοὶ πνέουσιν· ὠδία ὡς πὰ πολλα· λέγοντος δὲ τῆς χρίνου, ἀπ' ἠὸς πνέμα γίνεται. Ab hoc signo vindemiam auspicatur Hesiodus.

Εὐτ' ἂν δ' Ὠρίων καὶ Σείριος ἐς μέσον ἔλθῃ

Ὀύρανον, ἀρκτῦρον δ' ἐσίδη βροδοάκτυλος ἠὼς,

Ὡ' Πέρσει, σῶτε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυσ.

VII. cal. Octobr. Sol in Libram introitum facit, diesque noctibus æquales præbet. Hucusque ab Arcturi exortu dies XII. numerabis, quot Galenus Hippocratis explanator designat. Finiuntur quoque a solstitio dies XCIII. quos Hippocrates inter autumnæ æquinoctium & solstitium meminit oportere interesse.

IV. cal. Octobr. Eudoxo τῇ δ' τῆς ζύγου ἀξ ἀκρόνουχος ἐπιτέλλει. Confirmat Plinius hoc modo: Deinde consentiunt (quod est rarum) Philippus, Callippus, Dositheus, Parmeniscus, Conon, Democritus, Eudoxus,

Jon IV. cal. Octobr. Capellam matutino exoriri, & III. cal. Hædos. Inter quos Democritum atque Eudoxum Bœotiz disciplinæ agnosco : Atticæ vero nullum; abest enim Euctemon, quo se usum I. volumine Plinius fatetur. Reliquorum libri ad nos non pervenerunt. Sed, inquires, cur mihi vitiosa scribis? Cur istud *Jon* damnatum ab aliis, & subductum atque extinctum ab Harduino, adhuc in Plinio revirescere finis? *Ædepol* alia mihi est mens. Etiam vitia quæ tollere nequeo, in veteribus monumentis placent. Quid tandem hominis, dices, videtur tibi *Jon*? nullus. Ergo ex eo, qui nullus est, quid commodi speras? At spero, & tibi etiam, diis bene juvantibus, præstabo. Extrema illa sunt (nisi maxime fallor) cum *Euctemon* scriberetur; hic enim cum reliquis consentit III. cal. Octobr. Hædos (nam Capræ exortum die Virginis XX. Atticis reddidit Geminus) vesperi emergere die Libræ III., quod signum Atticis incipit a sole collustrari V. cal. ejusdem. Verum qui tam facile quæ non sunt tollenda, tollunt, cur corrigenda non corrigunt? nam *vespertino* pro *matutino* esse debere in Plinio uterque auctor nempe Eudoxus atque Euctemon demonstrat.

VI. non. Octobr. Eudoxo τῆ ἢ τὸ ζύγυ πλεῖδες ἐπιτέλει vesperi nimirum.

IV. non. Octobr. Eudoxo τῆ ἰ τὸ ζύγυ εἶω ἐπιτέλει. Quid hoc tempore Bœotiz oriebatur, vetustas tenebris immerfit, atque extinxit? *σέφαν*, ut arbitror, erat, quæ Chaldæis, Atticis, & Latinis inter calendas & nonas Octobris prodit mane.

Prid. non. Octobr. Eudoxo τῆ β' τὸ ζύγυ σκορπίο ἀκρόνυχον ἀρχεται δύναται, καὶ ἡμεῶν ἐπιγίνεται, καὶ ἀνεμὸς μέγας πρῶτος.

V. id. Octobr. Eudoxo τῆ ιζ' τὸ ζύγυ σκορπίο ἐλθὲ ἀκρόνυχον, αἰξ ἐλθὲ δύναται. Quid αἰξ ἐλθὲ? Oritur Capra IV. cal. Octob. ideo non fit verisimile totam V. id. ejusdem immergi. In vitiosa exemplaria nos incidisse opinamur, in quibus δύναται ab ἀκρόνυχον removetur, atque a Capra abest ἐπιτέλει. Animadvertas etiam, scribendumne sit ἠρίον pro αἰξ ἐλθὲ; quod Auriga IV. non. Oct. Chaldæis, Cæsari, ac Columellæ de finitore descendit. Id si probas, utrique astro convenit δύναται.

III. id. Octobr. Eudoxo τῆ ιβ' τὸ ζύγυ βερέα καὶ τότοι πένυσιν.

XVII. cal. Novembr. Eudoxo τῆ κβ' τὸ ζύγυ ἕδδες ἀκρόνυχου ἐπιτέλεισιν. Quæ postridie Chaldæis.

XIV. cal. Novembr. Thaleti asserit Plinius Vergilias mane occidere die ab æquinoctio autumnali XXV. Quem occasum solis exortu fieri intelligimus, de quo Columella : XIII. & XII. cal. Novembr. solis exortu Vergilias incipiunt occidere. Die recessit; quod XIV. cal. Solem in

Scorpionem transire adnotabat . Occidunt etiam , ex oriente sole , Vergiliæ Chaldæis X. cal. Novembr. , quo tempore , eodem Plinio auctore , Anaximandro delabuntur die post solstitium XXIX. Hoc eodem die Eudoxo τῆ κδ' τῆ ζύγε βορέας καὶ νότῳ πνεύσιν .

VIII. cal. Novembr. Sol in Scorpionem fertur .

V. cal. Novembr. Democrito τῆ δ' τοῦ σκορπίου πλειάδες δύνουσι ἅμα ἠῶι· ἄνεμοι χειμέριοι ὡς πὰ ποιά, καὶ ψύχη, ἠδὴ καὶ πύκνη . ἐπιπνῶν φιλέ . φυλλορῶν ἄρχεται πὰ δένδρα μάλισα . Quod imitatus est Columella : V. cal. Novemb. Vergiliæ occidunt . Hiemat cum frigore ὁ gelicidiis .

Calendis Novembribus Eudoxo τῆ η' τοῦ σκορπίου ἀρκτούρῳ ἀκρόνουχος πρῶτας δύνει , καὶ ἐπισημαίνει , καὶ ἄνεμος πνῆ .

Nonis Novembr. Eudoxo τῆ ιβ' τοῦ σκορπίου Ὠρίων ἀκρόνουχος ἄρχεται ἐπιτέλλεν .

VIII. id. Novembr. Democrito τῆ ιγ' τοῦ σκορπίου λύρα ἐπιβάλλει ἅμα ἠλίῳ ἀνίσχοντί· καὶ ὁ ἀῆρ χειμέριος γίνετα ὡς ἐπὶ πὰ πολλά . Hoc die & Columellæ Fidis tota exoritur .

VII. id. Novembr. Eudoxo τῆ ιδ' τοῦ σκορπίου ὑετία .

III. id. Novembr. Eudoxo τῆ ιη' τοῦ σκορπίου σκορπίος ἄρχεται ἐπιτέλλεν ἕως .

Prid. id. Novembr. Eudoxo τῆ ιθ' τοῦ σκορπίου , πλειάδες ἕωαι δύνουσι , καὶ Ὠρίων ἄρχεται δύνειν , καὶ χειμάζει . Diebus itaque XLVIII. ab autumnæ æquinoctio occidunt Vergiliæ mane , quot Hippocrates de vitæ ratione differens interponit . Nunc mihi majoris diligentia causa ex Plinio suboritur . Scribit se mirari cur auctores qui in eadem cæli conversione de stellarum motibus commentati sunt , diversa prodant , ut Hesiodus qui in libro de *Astrologia* inscripto Vergiliæ mane occidere tradit , cum autumnæ æquinoctium conficitur : Thales diebus ab eo æquinoctio XXV. : Anaximander XXIX. : Euctemon XLVIII. In quo *Euctemon* pro *Eudoxus* temere scribitur ; nam Euctemoni die Scorpionis XV. occidunt matutino Vergiliæ IV. id. Novemb. diebus ab Attico æquinoctio XLIV. Præterea Atheniensis , non Milesius , aut Bæotius . Sed quid illa Hesiodi *Astrologia* tibi videtur ? Profecto non inficior extitisse tempus quo Vergiliæ mane delaberentur , cum autumnale æquinoctium conficiebatur . Attamen talem occasum convenire libris , quos ab Hesiodo habemus , convenire Hesiodi doctrinæ , id sane nego . De Tritici satatione scriptum est ab eodem :

Πληιάδων Ἀτλαγενέων ἐπιτελλομένων

Ἀρχεσθ' ἀμνητοῦ , ἀρότοις δὲ δυσσομενάων .

Quod monitum veterum scriptorum consensu , agricolarum omnium

consuetudine ac longo usu compertum & confirmatum Latinus etiam vates nobis inculcat hoc metro:

*At si triticeam in messem, robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristas,
Ante tibi eae Atlantides ascondantur,
Gnosstaque ardenti decedat stella Coronæ,
Debita quam sulcis committas semina.*

Si igitur ferendi signum quod ab occidente Vergiliarum fidere capiunt agricolæ, videlicet ab ineunte hieme, ad autumnæ æquinoctium transferatur, autumnali cardine ferendum erit, antequam calor tenellis fatis infestus se infringat. Non te ad calidiora loca revoco. Cisalpina hæc Gallia quamvis frigidulæ plagæ subiecta, cum montibus nivosis circumsepitur, quamvis pruinis & gelicidiis præproperis tentata, tamen sub hiemem campestris Tritico feritur, ne seges luxuriet, vermibusque affligatur. Attamen Gallis ferendi disciplinam non tradebat Hesiodus, sed illis

*Οὐτος σοι πεδίον πέλεται νόμος • οἶτε θαλάσσης
Εγγύδι ναεπάσσι οἶτ' ἄγκρα βροσίεντα
Πόντος κυμαίνοντ', ἀπόπροδι πίονα χῶρον
Ναιῶσιν.*

Dabo alium ab Hesiodo fationis indicem:

*Φράζεσθαι δ' ὅτ' ἂν φωνῶ γεράνυ ἐπαπέσης
Υπόθεν ἐκ νεφέων ἐνιαύσια κεκληγυῖς,
Ἦτ' ἀροπιότῃ σῆμα φέροι, καὶ χεῖματος ὄρω
Δαινὰ ὀμβρῆ ῥῆ.*

Occidentibus igitur æquinoctiali tempore Vergiliis, a quibus fationis opportunitas petitur, sequitur circa æquinoctium existere hiemem, & tunc in calidiora Grues advolare. Verumenimvero hiemem, & autumnæ æquinoctium nemo, in quo certa ratio consiliumque constet, conjungere poterit: neque Grues igitur remeabunt, nisi frigus præcedat, & subeat hiems, quibus ad alias sedes quærendas impelluntur. Propterea, si hirandum arvum, cum Vergiliæ mane descendunt, cum Grues redeunt, cum hiems instat, longe ab æquinoctio Vergiliæ immergentur. At etiam Thaleti, & Anaximandro Vergiliarum occasus ad autumnæ æquinoctium propius accedit, quam Hippocrati & Eudoxo? Sane & Democrito, & Chaldæis, & Columellæ: verum ἅμα ἡλίῳ occidunt; neque id ad hibernum tempus determinandum intuentur. Jam vero de navigandi opportunitate non præcipit vates, diebus L a solstitio maturam esse navigationem; nam

Εἴτ' ἂν Πληιάδες , δένῃ ὄμβριμον Ωρίωνῃ
 Φώγισσα , πίπτωσιν ἐς ἠεροιδέα Πόντον ,
 Δὴ τότε παντοίων ἀνέμων δύσιν αἰῆται .
 Καὶ τότε μικέτι νῆας ἔχων ἐνὶ οἴνοπι Πόντῳ .
 Γῶ δ' ἐργάζεσθαι μεμνήμενῃ , ὡς σε κελῶω .

Non cernis , occidentibus Vergiliis , claudi maria , & hibernos ventos dominari ; tunc vero , subductis navibus , opportunitatem esse fationem ? Quapropter circa æquinoctium vernum delabi Pleiades Hesiodi ævo quis scribere impune poterit , sed ad Hesiodum referre , & tale tempus fationi accommodare , nequaquam . Quid ergo ? Falsa scripsit Plinius ? Non puto falsa scripsisse , qui , quod legerat , scripsit : sed vereor maxime , ne in librum qui falsum Hesiodi nomen praeferret , inciderit . Verum de Vergiliarum matutino immerfu satis .

XVIII. cal. Decembr. Eudoxo τῇ κ' τῷ σκορπίῳ κύρα ἐῶῃ ἐπιτέλλει . Eadem Chaldæis pridie . Apud Columellam notæ vitiatæ videntur : XVI. cal. Decembr. fidis exoritur mane ; ideo Pseudoptolemaeus Leoniceus refert : XVII. cal. & quæ in Columella XV. cal. narrantur , XVI. reddit .

X. cal. Decembr. Eudoxo τῇ κδ' τῷ σκορπίῳ ὑάδες δύνασι , καὶ χιμαῖνε σφόδρα . Quod Chaldæis pridie .

IX. cal. Decembr. sol ad sagittarium vergit .

Prid. non. Decembr. Eudoxo τῇ ιβ' τῷ πζότῳ κύων ἐῶῃ δύνη . χιμαῖνει .

VIII. id. Decembr. Eudoxo τῇ ιδ' τῷ πζότῳ ἕσπς .

VI. id. Decembr. Democrito τῇ ις' τοῦ πζότῳ ἀέπς ἐπιτέλλει ἅμα ἡλίῳ , καὶ ἐπισημαίνεν φίλοι βροντῆν καὶ ἀστροπῆν , καὶ ὕδατι ἢ ἀνέμῳ ἢ ἀμφοτέρῃ , ὡς ἐπὶ αἰ πολλαί . Eudoxo autem κύων ἀκρόνυχῃ ἐπιτέλλει .

Idibus Decembris Eudoxo τῇ κ' τοῦ πζότῳ σκορπίῃ ἐῶῃ ἐπιτέλλει . Columella concurret : Idibus Decembr. Scorpius totius mane exoritur , unde ἔλῃ non ἐῶῃ in Eudoxo fuisse intelligitur ; quandoquidem III. id. Novemb. prodeuntem mane Nepam Eudoxo paulo ante designavi .

XVIII. cal. Jan. Eudoxo τῇ κγ' τοῦ πζότῳ αἶξ ἐῶῃ δύνη .

XV. cal. Jan. Eudoxo τῇ κς' τοῦ πζότῳ ἀέπς ἐῶῃ ἐπιτέλλει .

X. cal. Jan. sol in Capricornum recedit .

VII. cal. Jan. Eudoxo τῇ δ' τοῦ αἰγοκέρωτος τροπαὶ χιμαῖνεαί . χιμαῖνει . A Vergiliarum itaque matutino occasu prid. id. Novembr. in brumam dies XLIV. complentur , ut colligit Hippocrates ; ab æquinoctio vero autumnali dies XCII .

Prid. cal. Jan. Eudoxo τῇ δ' τοῦ αἰγοκέρωτῃ τέφανῃ ἀκρόνυχος δύνη .

III. non. Jan. Democrito τῆ ἰβ' τοῦ αἰγυκέρωτος νότος πνεῦ — ως ἐπιτέλει.
 Hoc ipso die Delphinus mane Chaldaeis exoritur, Cæsari postridie.
 Quare Δελφίς ἑῶς vetustate in Democrito deperditum arbitrabor.

Ex. a. d. prid. non. Decembr. quo Canis mane Eudoxo deprimitur,
 in a. d. IV. id. Jan. hoc est in summam hiemem dies XXXVII. de
 quibus in Chaldaica astronomia ad te scripsi, intercedunt. Quare in
 Ovidio IV. id. Jan. media hiems quæ notatur, ab Eudoxo a quo mul-
 ta suis fastibus complexus est vates, desumpta videtur.

XI. cal. Febr. Sol Aquarium ingreditur.

X. cal. Febr. τῆ β' τοῦ ὑδροχόου ἀλοχος χειμῶν. Nescio quid desidera-
 ri credo; neque id ex Ovidio quid sit, cognoscere multæ est indu-
 striæ.

VIII. cal. Febr. Eudoxo τῆ δ' τοῦ ὑδροχόου Δελφίς ἀκρόνυχος δύνει.

Calendis Februarii Eudoxo τῆ ια' τοῦ ὑδροχόου λύρα ἀκρόνυχος δύνει.
 ἑσπέρως. Calendis quoque Febr. Columellæ Fidis incipit occidere.

Prid. non. Febr. Eudoxo τῆ ιδ' τοῦ ὑδροχόου ὠδία, ἐνίστοι καὶ ζέφυρος πνεῦ.

VIII. id. Febr. Democrito τῆ ις' τοῦ ὑδροχόου ζέφυρος πνεῦν ἀρχεται,
 καὶ παραμένει ἡμέρας γ' καὶ μ' ἀπὸ τροπῶν. A bruma huc pertinent dies
 LII.; quare, ut spatium concurrat, scribendum ιζ'. Et VII. id. Febr.
 Cæsari, Varroni, ac Columellæ Favonius incipit spirare. Sed Eudoxo
 quodnam veris principium attribuiam? Non aliud profecto quam
 quod Ovidius in *Fastorum* II. volumen transtulit, statuitque V. idib.
 Febr. Ad hoc enim a bruma dies XLIV. colliguntur, quibus Chal-
 dæi, Attici, ac Latini vernum tempus ab eo cardine distinguunt.
 Non me latet futuros nonnullos, qui Hippocratem repugnare affirmant,
 quod tot dies numerat a Vergiliis occidentibus ad brumam, quot hinc
 ad Favonium; ideo VI. id. Febr. vernam esse sedem. Afferam Hip-
 pocratis verba, quo commodius hanc sententiam infirmare valeam: ἀπὸ
 πλειάδων δύσις μεχρὲς ἡλίου τροπῶν ἡμέρας τεσσαράκοντα τέσσαρας· περὶ δὲ
 πλὴν τροπῆν ἐν φυλακῇ ὅτι μάλιστ' εἶναι, καὶ ἀπὸ τροπῆς ἡλίου ἄλλας πσσαύτας
 ἡμέρας, τῆ αὐτῆ διατῆ χρέεσθαι. Quid est cur per brumam maxima cu-
 stodia uti oporteat, si bruma brevissimo spatio peragitur? Totum qui-
 dem diem quo cardo brumalis vertitur, definit Hippocrates. Hoc ex-
 cepto, in Favonium eandem viculus rationem, idemque dierum XLIV.
 intervallum, quæ a Vergiliis in brumam præscripserat, servanda ju-
 bet. Quare data a nobis Veri sedes non adversatur Hippocrati. Ad-
 versatur autem? Quin secus fieri nullo modo potest, ut deinceps in
 Arcturo ostendam.

IX. cal. Mart. sol remeat in Pisces.

VI. cal. Mart. Democrito τῆ δ' τῶν ἰχθύων ποιικίαι ἡμέραι γίνονται ἀλλουρίδες καλούμεναι . Eudoxo vero ἀρκτούρος ἀκρόνυχος ἐπιτέλλει, καὶ ὑετός γίνεται, καὶ χελιδῶν φαίνεται, καὶ πῶς ἐπομέναις ἡμέραις λ' βορέαι πνέουσι, καὶ μάλισα οἱ προορνιθιαὶ καλούμενοι . Ecce nunc Hippocrates constitutum veris terminum ut confirmat . post Favonium ait esse ἡμέρας πεντεκαίδεκα ὅτε ἡ ἀρκτούρου ἐπιτολή, καὶ χελιδῶν ἦδε φέρεται . Numquid a V. id. Febr. ad VI. cal. Mart. dies XV. non numerantur? Exoritur itaque vesperi Arcturus post dies LX. a bruma, quot Plinius in Apum cultura memorat, & quot Hesiodi hoc carmen nos docet :

Εὐστ' ἂν δ' ἐξήκοντα μετὰ τροπᾶς ἡελίοιο
Χειμέρι ἐκτελέσῃ ζῶς ἡμεῖς, δὴ ἴα πῶτ' ἀστὴρ
Ἀρκτούρος προλιπὼν ἱερὸν ῥόνον Ὠκεανοῖο,
Πρῶτον παμφάνων ἐπιτέλλεται ἀκρονύχαιος .

Prid. non. Mart. Democrito τῆ ιδ' τῶν ἰχθύων ἀνεμοὶ πνέουσι ψυχροὶ οἱ ὀρνιθιαὶ καλούμενοι ἡμέρας μάλισα ε' . Per totidem dies Plinio Ornithiæ five Chelidoniæ durant .

III. id. Mart. Eudoxo τῆ κα' τῶν ἰχθύων σέφανος ἀκρόνυχος ἐπιτέλλει . ἀρχόνται ὀρνιθιαὶ πνέοντες . Columellæ etiam III. id. Mart. septemtrionales venti oriuntur .

X. cal. April. sol in Arietem transitum facit .

V. cal. April. τῆ ε' τοῦ κείν ἰσημερία . ὑετός γίνεται . Quadrat igitur Hippocratis dierum XXXII. spatium ab Arcturo ad vernal æquinoctium ; ideo a bruma dies XCII. habentur . Sed in æquinoctium produci ab Eudoxo etiam Ornithias credo, imminuta nota λ' pro λβ', in hunc enim terminum Euctemoni item spirant .

Prid. non. April. Eudoxo τῆ ιγ' τοῦ κείν πλειάδες ἀκρόνυχου δύνουσι, καὶ Ὠρίων ἀρχεται δύνειν ἀπὸ ἀκρονύχου . ὑετός γίνεται . Democrito similiter πλειάδες κρύπτονται ἅμα ἡλίῳ ἀνίσχοντι, καὶ ἀφάνει γίνονται νύκτας μ'. Plinius assentitur scribens III. non. April. in Attica Vergilias vesperi occultari, & postridie in Bœotia .

Prid. id. April. Eudoxo τῆ κα' τοῦ κείν ὑάδες ἀκρόνυχου δύνουσι . Eodem die Columellæ Suculæ celantur .

XIV. cal. Majas Eudoxo τῆ κζ' τοῦ κείν λύρα ἀκρόνυχος ἐπιτέλλει .

IX. cal. Maj. transeunte in Taurum sole, Eudoxo τῆ α' τοῦ Ταύρου Ὠρίων ἀκρόνυχος δύνει .

Postridie Euctemoni & Eudoxo celari vesperi Canem refert Geminus, cujus verba exscribam : ἐν δὲ τῆ β' τοῦ Ταύρου Εὐκτήμονι κύων κρύπτεται, καὶ γαλάνα γίνεται . τῆ δ' αὐτῆ λύρα ἐπιτέλλει, Εὐδῶξ κύων ἀκρόνυχος δύνει, καὶ ὑετός γίνεται . Necnon in Plinio habemus VI. cal. Maji

Bœotia & Atticæ Canem vesperi delabi, Fidiculam autem oriri matutino. Recte Plinius ad tempus convenit, si vitium Gemino eximamus; nam in Attica disciplina, in qua ad Taurum sol venit VII. cal. Maji, postridie contingunt, quæ die Tauri II. Euctemoni visa sunt: at in Bœotia qua ratione? Facile autem perturbata & confusa illustrantur: τῆ δ' αὐτοῦ λύρα ἐπιτέλλει. Sic dies Tauri IV. a Bœotio principio IX. cal. Maj. & dies Tauri II. ab Attico VII. cal. ejusdem in a. d. VI. cal. Majas concurrunt.

III. cal. Maj. Eudoxo τῆ ζ' τῶ ταύρου ὑπέρος γίνεται.

Cal. Majis Eudoxo τῆ δ' τῶ ταύρου αἰξ' ἐῶα ἐπιτέλλει. Eodem tempore Ovidio nascitur Capella.

V. non. Maj. Eudoxo τῆ ιδ' τῶ ταύρου σκορπίου ἐῶα δύνειν ἀρχεται; καὶ ὑπέρος γίνεται.

III. id. Maji Eudoxo τῆ μιγ' καὶ ἐκαδὶ τῶ ταύρου σκορπίου ἐῶα δύνει.

Pridie id. Maji Eudoxo τῆ κβ' τῶ ταύρου πλειάδες ἐπιτέλλουσι, καὶ ἐπισημαίνουσι. Id confirmat *Fastorum* auctor lib. V.

Pleiades aspicias omnes totumque sororum

Agmen, ubi ante idus nox erit una super.

Tunc mihi, non dubiis auctoribus, incipit aestas,

Et tepidi finem tempora veris habent.

Latent igitur Vergiliæ diebus XL. quot pertinent a prid. non. April. in prid. Id. Maji, ut Democritus determinat. Cui tamen Hesiodi mufa facem prætulera.

Αἱ δὲ σοὶ νύκτας τε καὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα

Κεκρύφαται.

Hinc æstivum tempus principium ducit, ut etiam Hippocrates prodit, & dies verni XCIV. finiuntur. Quapropter æstas ab æquinoctio verno separatur per dies XLVII., a solstitio autem per dies XLI.

IX. cal. Jun. sol abit e Tauro, & Geminos subit.

V. cal. Jun. Eudoxo τῆ ε' τῶν διδύμων ὑάδες ἐῶα ἐπιτέλλουσι. Neque dissimilis Ovidius.

III. cal. Jun. Eudoxo τῆ ζ' τῶν διδύμων ἀετὸς ἀκρόνυχου ἐπιτέλλει.

IV. non. Jun. Democrito τῆ ι' τῶν διδύμων ὕδωρ γίνεται.

Nonis Juniis Eudoxo τῆ ιγ' τῶν διδύμων ἀρκτῆρος ἐῶα δύνει.

IV. id. Jun. Eudoxo τῆ ιδ' τῶν διδύμων δελφὶς ἀκρόνυχου ἐπιτέλλει. Hoc item hauserunt Ovidius & Columella.

XVI. cal. Quint. Eudoxo τῆ κδ' τῶν διδύμων Ὠρίων ἀρχεται ἐπιτέλλαν. Non discrepat Ovidius.

XI. cal.

XI. cal. Quint. Democrito τῆ καὶ τῶν διδυμῶν ἀρχεται Ὠρίων ἐπιτέλειν, καὶ φιλεῖ ἐπισημαίνειν ἀπ' αὐτῶ.

Hæc ferme sunt quæ de stellarum trajectionibus indicationibusque ex Bœotia facta collegi. De temporibus nonnulla addenda restant. A Fidiculæ occasu ad Vergiliarum occasum si autumnus producitur, dies XXCIX. putantur, quot ab occiduis Vergiliis inita hieme ad ver IV. id. Febr. Ab hoc ad æstatem Vergiliarumque exortum XCIV.; exinde ad autumnum & delabentem Fidiculam XCIII. Vetustiores tamen paulo dissimilius annum fecabant. Nam Hippocrates autumnum ab Arcturi exortu idibusque Septembr. incipit, & per dies LX. producit ad Pleiadum occasum. Hinc hiemem quidem desumit, verum in æquinoctium vernum prorogat, & hiberni temporis dies CXXVI. ducit. Ab eo æquinoctio ad exortas Vergilias ver habet dierum XLVII. Exin dies CXXII. ad matutinum arcturi exortum æstati tradit. Ex quo credere licet antiquissimis temporibus annum in hiemem & æstatem separatum, ut Thucydides partitur; ver enim appendix videtur hiemis; autumnus æstatis. Ex illa summa constant dies CLXXXIII.; ex hac CLXXXII. Ita annus per æqua fere distinguitur & secatur. Euripides quoque, referente Plutarcho, cum in quatuor partes annum dividi placuisset, quaternos menses æstati, & hiemi attribuebat; binos veri & autumnus, ut διὰ πασῶν hiems ad Ver, atque æstas ad autumnum decurreret. At Hesiodus ab Hippocrate vere differt, qui, exorto Arcturo, canit:

Τόνδε μέτ' ὀρθροῦν Πανδίωνις ἄρπυ γελιδῶν

Ἐς φάθ' ἀνθρώποις ἔαρ' νέον ἰσαμένοιο.

Ab Arcturo ad brumam dies LX. pertinere diximus; totidem ab ea in a. d. VII. cal. Maj. ubi Ovidius medium ver collocabat, numerabis, totidemque a medio vere ad solstitium. Porro autumnum Hesiodo incipi, exoriente matutino Arcturo, indicatum est; ideoque autumnalis temporis dies LX. De autumno habeo quid etiam ab Hefychio quod partim ad Bœotios vel Chaldaeos, partim ad libranos vel Astronomiæ veteris depravatores pertinere videbis. Autumnum esse scribit ἀπὸ τῆς πεντεκαιδέκτης αὐγέστῃ μηνὸς ἕως τῆς πεντεκαιδέκτης δεκεμβεῖς. οἱ δὲ ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς δέστερας αὐγέστῃ ἕως πάλιν εἰκοστῆς δέστερας Δεκεμβεῖς. Quis dies CXXIX. autumno est unquam largitus? Hoc cui vertemus culpæ? Hefychione homini Milesio, & Bœotiorum scientia imbuto (nam Thales, Anaximander, Democritus Milesii) an audacissimorum hominum generi, quorum opera veteres scriptores tot vitiis inquinantur? Sane a Fidiculæ occasu XVIII. cal. Sept. autumnus existit ἕως 13' τῆ Νομβεῖς. De altera autumnus sede quid dicam? Ab

Augusti tabula vel a Plinio desumptam puto. Quod si vera conjicimus, profecto scribendum ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἐως τὴν Νουμβερίου. Prid. id. Augusti occidit Fidicula, autumnumque inchoat, qui permanet in a. d. III. id. Novembr., delabentibus mane Vergiliis.

De Bœotiorum celesti anno hæc ad te summatim scribebam; quod tu in tota Græcorum antiquitate assidue versatus plura mihi suppeditare potes, quam ego ad te mittere. Vale.

Dabam Patavio XIII. Cal. Maji CIO IDCC XXXIII.

E P I S T O L A XX.

*De Dieteride ac Tetraeteride Bœotia, deque
Eudoxi Oſteateride.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

INter ea quæ longa antiquitate penitus obducta jacent, Bœotius annus civilis, & Eudoxi Oſteateris reperitur, quorum fama ad nos sola demittitur: cætera alta oblivio suppressit. De his assidua, & nunquam intermissa contentione, postquam Patavium ex maritimis oris me recepi, tentavi sapius suspicionibus & conjecturis ex profunda temporis altitudine quid proferre, quod ad te mitterem. Itaque modo veterum, modo posteriorum, quibus nostra ætas ad summam solertiam perducta est, monumenta pervolvi, & omnia quæ in rem præsentem cadere poterant, magna diligentia mecum perpendi, accuratiusque sum meditatatus. Verum aut nihil commodi illis inesse deprendi, aut, si inerat, non sum affecutus. Vetera enim longa varietate confusa, & sursum deorsumque tot fortunæ casibus, & tanta temporum vicissitudine versata videbam: recentia vero verborum cavillationibus immista, ac captiosis disputationibus illigata mirabar. Quibus certe multum provideri debet, non solum ne res, verum etiam ne auctoritas nos decipiant. Etenim veri specie blandiuntur, & inconsultos animos impetu quodam rapiunt; præterea nomine & sapientiæ titulo non invitant solum, sed etiam impellunt. Quare circumspecto judicio usus, cum plus incommodi illic cognoscerem quam utilitatis, cumque eorum qui illos secuti erant, exemplo absterrerer, ad vetera rursus totum me contuli,

li, posthabitis omnibus, qui a veteribus diffidebant. In quibus tamen nihil fortasse profecissem, absumptis scriptoribus & libris, quibus Bœotii fasti, & Eudoxi inventa tradebantur, nisi in Plinio spes aliqua affulisset. Hic libro II. refert opinari Eudoxum non ventorum modo, sed etiam reliquarum tempestatum, exacto quadriennio, easdem vices redire, & addit esse principium lustrum ejus semper intercalari anno Caniculæ exortu. Hinc subobscura luce apparet quod quærebamus; nam lustrum quod intercalari anno ex Caniculæ emerſu ducitur, alterum in Oſteateride est, quia Oſteateris III. anno, V., & VIII., ut prodit Geminus, mensem intercalarem admittit. Inchoatur itaque lustrum XIII. cal. Sext. quo Caniculam Eudoxo mane exoriri ad te scripseram. Nunc primi lustrum five Oſteateridis initium restat, ut coner tibi reddere. Non te latet Oſteateride dies MMDCCCCXXII. concludi, quot oſties sol signiferum orbem perlustrat. Ex quibus primum lustrum, quoniam unum tantum intercalarem mensem excipit, MCCCCXLVI. sibi assumere, ac deficere a quatuor solis annis, quorum summa dies MCCCCLXI., diebus XV.: alterum vero, in quo duo menses intercalantur, in dies MCCCCLXXVI. diffundi, quatuor solidos annos superans diebus XV., quot primum superabatur. Quapropter alterum lustrum recedit ab Oſteateridis initio diebus XV., per quos primum a solis cursu subsedit. Pridie igitur non. Sextil. quod anni Chaldaici principium offendimus, Eudoxi ambitus exordium sumit. Jam Salmasii, qui portentosa de hoc Plinii loco induxit somnia, manifesta fallacia patet.

A Caniculæ itaque exortu Bœotii prima ætate annum auspiciati sunt, quod Cadmus qui a Phœnicia (hunc tamen Ægyptium ac Thebanum vocat Diodorus Siculus) colonos in Bœotiam invexit, literasque docuit, patrium fortasse & Ægyptium morem illic reliquit, cum Ægyptii ab eodem astro, ut de Chaldæis significaveram, annum magnum quem Canicularem dicunt, exordiantur. Ex quo hoc amplius credere par est, cum ex Chaldaico anno tale principium nascatur, Chaldaicam dieteridem, in qua utriusque lustrum Bœotii initia contingunt, in usu Bœotiis fuisse; primus enim annus dies CCCL. complexus in XIII. cal. Sext. finitur, unde alter egreditur, ac dierum CCCLXXX. circuitu ad prid. non. Sext. atque ad Caniculæ ortum excurrit. Quare Chaldaica regula ex detecto initio Bœotiæ dieteridis imaginem exprimere conatus, hoc exemplum infra adnotabam.

Ann. I.

- I. Mensis prid. non. Sextil. Canicula mane oritur.
- II. Mensis III. non. Septembr.
- III. Mensis VI. non. Octobr.
- IV. Mensis prid. cal. Novembr.
- V. Mensis III. cal. Decembr.
- VI. Mensis V. cal. Januar.
- VII. Mensis VII. cal. Februar.
- VIII. Mensis VI. cal. Mart.
- IX. Mensis VIII. cal. April.
- X. Mensis IX. cal. Maj.
- XI. Mensis XI. cal. Jun.
- XII. Mensis XII. cal. Quint.

Ann. II.

- I. Mensis XIII. cal. Sext.
- II. Mensis XIV. cal. Sept.
- III. Mensis XV. cal. Octobr.
- IV. Mensis XVII. cal. Novembr.
- V. Mensis XVIII. cal. Decembr.
- VI. Mensis idib. Decembr.
- VII. Mensis III. id. Januar.
- VIII. Mensis IV. id. Febr.
- IX. Mensis V. id. Mart.
- X. Mensis V. id. April.
- XI. Mensis VIII. id. Maji.
- XII. Mensis VIII. id. Jun.
- XIII. Mensis intercal. III. non. Quint.

Ann. I.

- I. Mensis prid. non. Sext. Canicula mane oritur.

Quem ambitum si bis duxeris, ac quarto quoque anno extremo diem qui ex quadrantibus fit, inter III. & prid. non. Sextil. inferueris, traeteridem habebis, qua propter Olympiades Bœotios diu usos censeo, quousque solertiori cura annus ad solis Lunæque rationem instrui ceptus est. Tunc inter Bœotios astronomica scientia clarus Eudoxus novam anni formam instituit, qua solis lunæque motus octo annorum

cir-

Tab. V.

tus demersa ac suppressa? Laborat scriptorum fides, ut quæ de ipsis tradunt, vera credamus, dum præsentem socordiam, fordes, calamitates, vastitatemque intuemur. Salve tamen mihi, terra, antiqua nobilitate

Osteateris Bœotia ab Eudoxo edita

Ann. I.

- I. mensis prid. non. Sextil.
- II. mensis IV. non. Sept.
- III. mensis VI. non. Octobr.
- IV. mensis prid. cal. Novembr.
- V. mensis prid. cal. Decembr.
- VI. mensis IV. cal. Januar.
- VII. mensis V. cal. Febr.
- VIII. mensis IV. cal. Mart.
- IX. mensis V. cal. April.
- X. mensis VI. cal. Maii.
- XI. mensis VII. cal. Jun.
- XII. mensis VIII. cal. Quint.

Ann. II.

- I. mensis IX. cal. Sextil.
- II. mensis XI. cal. Septembr.
- III. mensis XI. cal. Octobr.
- IV. mensis XIII. cal. Nov.
- V. mensis XIII. cal. Decembr.
- VI. mensis XV. cal. Januar.
- VII. mensis XVI. cal. Febr.
- VIII. mensis XV. cal. Mart.
- IX. mensis XVI. cal. April.
- X. mensis XVII. cal. Maii.
- XI. mensis idibus Maiis.
- XII. mensis idibus Juniis.

Ann. III.

- I. mensis III. id. Quint.
- II. mensis III. id. Sextil.
- III. mensis IV. id. Septembr.
- IV. mensis VII. id. Octobr.
- V. mensis VI. id. Novembr.
- VI. mensis VII. id. Decembr.
- VII. mensis VIII. id. Januar.
- VIII. mensis prid. non. Febr.
- IX. mensis prid. non. Mart.
- X. mensis prid. non. Apr.
- XI. mensis IV. non. Maii.
- XII. mensis IV. non. Jun.
- XIII. mensis interc. VI. non. Quint.

Ann. IV.

- I. mensis cal. Sextil.
- II. mensis III. cal. Septembr.
- III. mensis III. cal. Octobr.
- IV. mensis V. cal. Novembr.
- V. mensis V. cal. Decembr.
- VI. mensis VII. cal. Januar.
- VII. mensis VIII. cal. Febr.
- VIII. mensis VIII. cal. Mart.
- IX. mensis IX. cal. April.
- X. mensis X. cal. Maii.
- XI. mensis XI. cal. Jun.
- XII. mensis XII. cal. Quintil.

O. I.

Ann. V.

- I. mensis XIII. cal. Sextil.
- II. mensis XV. cal. Sept.
- III. mensis XV. cal. Octobr.
- IV. mensis XVII. cal. Nov.
- V. mensis XVII. cal. Decembr.
- VI. mensis XIX. cal. Januar.
- VII. mensis idib. Januar.
- VIII. mensis III. id. Febr.
- IX. mensis III. id. Mart.
- X. mensis III. id. April.
- XI. mensis V. id. Maii.
- XII. mensis V. id. Jun.
- XIII. mensis interc. VII. id. Quint.

Ann. VI.

- I. mensis VI. id. Sextil.
- II. mensis VIII. id. Sept.
- III. mensis prid. non. Octobr.
- IV. mensis prid. non. Nov.
- V. mensis prid. non. Decembr.
- VI. mensis IV. non. Januar.
- VII. mensis cal. Febr.
- VIII. mensis VI. non. Mart.
- IX. mensis cal. April.
- X. mensis prid. cal. Maii.
- XI. mensis III. cal. Jun.
- XII. mensis IV. cal. Quint.

Ann. VII.

- I. mensis V. cal. Sextil.
- II. mensis VII. cal. Septembr.
- III. mensis VII. cal. Octobr.
- IV. mensis IX. cal. Nov.
- V. mensis IX. cal. Decembr.
- VI. mensis XI. cal. Januar.
- VII. mensis XII. cal. Februar.
- VIII. mensis XI. cal. Mart.
- IX. mensis XII. cal. April.
- X. mensis XIII. cal. Maii.
- XI. mensis XIV. cal. Jun.
- XII. mensis XV. cal. Quint.

Ann. VIII.

- I. mensis XVI. cal. Sextil.
- II. mensis XVIII. cal. Sept.
- III. mensis XVIII. cal. Octobr.
- IV. mensis III. id. Octobr.
- V. mensis prid. id. Novembr.
- VI. mensis III. id. Decembr.
- VII. mensis IV. id. Januar.
- VIII. mensis VI. id. Febr.
- IX. mensis VII. id. Mart.
- X. mensis VII. id. Apr.
- XI. mensis Nonis Maiis.
- XII. mensis Nonis Juniis.
- XIII. mensis interc. III. non. Quint.

O. I.

Ann. I.

- I. mensis prid. non. Sext.

circuitu affequeretur. Hæc Oſteateris appellata, & bifariam in duo luſtra ſive Olympiades feſta, ex antiquo Bœotio more prid. non. Sext. inchoatur. De qua quid exiſtimem, ex ipſius tabula intelliges.

Tab. V.

Oſteateridi porro menſes alternos cavos, alternos plenos dedimus, annis demptis intercalariſus; tunc enim XII. & XIII. menſes pleni ſervantur. Singulis quoque peractis luſtris, diei intercalationem, quam annus noſter idemque ſolaris requirit, interpoſuimus, in margine ſignatam O. J. id eſt *Olympia Julia*. Qua in re M. Tullium ſequutus, qui eandem intercalationem *Olympia & myſteria* appellat, additque *Romana*, ut a Græca ſejungat: *Julia* autem appoſui, quoniam *Romana* voco, quæ anno Romano Chaldaico adhibebatur. Qua vero ratione annus Bœotius, aut Eudoxi periodus ad annos Olympicum vel Atticum ſe habeat, item quem ordinem menſes, quorum nomina ſuperſunt, apud Bœotios obtinuerint, habita diligentiori diſquiſitione, noſtras de iis conjeſturas mittemus. Interea da operam, ut valeas.

D. Patavio cal. Maiis CIO IOCC XXXIII.

EPISTOLA XXI.

De Attica aſtronomia, atque anno Attico ſolari.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Φ Εὖ ᾧ μήτηρ, ἥ τις ἐκ τυραννικῶν δομῶν
Δύλειον ἡμᾶρ ἔδες· ὡς πράσσει κακῶς
Ὅσον περ ᾧ ποτ' ἂν τισηκῶσας δέ σε,
Φείρει θεῶν τις τῆς πάροιθ' ᾧπραξίας.

Quorſum, inquires, iſta lugubris allocutio? An non debeo tantas Athenarum opes, celebratamque famam deplorare, antequam de ipſis quidquam commemorem, quæ terra florentes potentefque, mari autem longe & late dominatæ, diſciplinarum omnium optimarumque artium non cultrices ſolum, ſed etiam inventrices auſtoresque ita nunc jacent, ut nulla civitas, nulla gens, nullum regnum aut imperium ex majori luce in majorem obſcuritatem & ſitum ſint devoluta, tenebrisque penitus demerſa ac ſuppreſſa? Laborat ſcriptorum fides, ut quæ de ipſis tradunt, vera credamus, dum præſentem ſocordiam, ſordes, calamitates, vaſtitatemque intuemur. Salve tamen mihi, terra, antiqua nobilitate

tate felix ; salvete , Athenæ , de quibus nulla unquam conticescet ve-
tustas. Quin etiam omnium gentium consensu in id contenditur, ut mi-
nima quæque ex vobis quæ superant , omni diligentia doctrinaque ex-
poliant , & pristina dignitate exornent. Et quoniam de vestro sinu tan-
quam ab uberi & perenni fonte optima quæque in universum terrarum
orbem emanarunt , ita ex universo terrarum orbe in unum confluunt ri-
vi , ut velut parentis fordes eluant , & detergant. Quamque gratiam i-
gnava & degener soboles altrici suæ referre negligit , eandem alienige-
næ , ac quondam barbari appellati quam uberrimam rependunt. Ad hoc
officium , amicorum Optime , tuæ nuperrimæ literæ me impulerunt ,
quod nunquam per me professus essem ; sive quia parem ingenii magnitu-
dinem ad id asserere non poteram ; sive quia omnia scriptorum magna
frequentia pertractata , ac summorum hominum splendore decorata vide-
bam. Quare , te auctore , idipsum aggrediar , & privata palæstra vires
experiar : quæ si constabunt , in hominum cætus aliquando prodibo , au-
surus facere , quod in tuo ludo latens nunc tentabo.

De anno Attico ut scribam , mones ; quin pro tuo in me jure im-
peras . Ad grande facinus revocas eo difficilius suscipienti , quod multi
doctrinæ copia , & cogitationis acumine pertractarunt ; rudia enim , in-
tentata , atque impolita facile aggredi conamur , cum meliora etiam a ti-
rone reddi possint. At ea quæ in artificum officinis versantur , doctam-
que manum diu sustinuerunt , non tirones modo , verum etiam ludi ma-
gistros absterrent. Adde non unam esse de anno Atheniensi sententiam :
variant auctores , atque inter se magna dissensione dissident , & con-
tendunt . Quorum disceptationibus si te adicias , nunquam veritatem ,
cujus una est vis atque una facies , consecutaberis : sin te abstineas , ad
veri confessionem nullo modo dissidentes adduces. Qua itaque via (nam
omnino tibi parendum est) insistam ? Non alia quam qua in cæteris ivi ,
credo , nempe veteri , & quondam pertrita ; obsoleta nunc atque invia.
Ita agam , & in hac epistola quæ ad annum Atticum solem pertine-
re inveniam , mittam : in proxima quæ ad civilem. Uterque vero a qua
anni nostri parte incipiendus , ante omnia sedulo inquiram . Et cæle-
stem quidem cum Gemino a solstitio deducam ; solstitium autem ex a.
d. V. cal. Quint. Metone & Euctemone Atticis , ut memoriæ manda-
vit Ptolemaus , non aliam solstitii sedem constituentibus. Id contigit an-
no Olympico CCCXV. quo Meto novum annorum ambitum in publi-
cum emisit , Abscunda Athenis prætoris , mensis Phamenoth die XXI. ,
hora noctis ultima , sive primo diluculo.

Tab. VI. V. igitur cal. Quint. anni Attici cælestis nobis principium erit sol-
stitiali

TABULA VI.

Annus Atticus Solaris.

- Sol Cancrum adit: solstitium hora noctis XII. V. cal. Quint.
 Canis mane occidit Metoni XII. cal. Sext.
 Canis mane oritur Euctemoni X. cal. Sext.
 Sol Leonem adit: Canis apparet V. cal. Sext.
 Fidis mane occidit idibus Sextil.
 Sol Virginem adit V. cal. Septembr.
 Arcturus apparet XVI. cal. Octobr. autumni initium.
 Sol Libram adit: æquinoctium autumni hor. noct. I. V. cal. Octobr.
 Sol Nepam adit VI. cal. Novembr.
 Vergiliæ mane occidunt IV. id. Novembr.
 Sol Sagittarium adit VII. cal. Decembr.
 Sol Capricornum adit. Bruma IX. cal. Januar. hor. noct. III.
 Media hiems VIII. id. Januar.
 Sol Aquarium adit X. cal. Febr.
 Favonius incipit spirare VI. id. Febr.
 Sol Pisces adit VIII. cal. Mart.
 Arcturus vesperi oritur III. non. Mart.
 Sol Arietem adit. æquinoctium vernali IX. cal. April. hor. noct. VI.
 Vergiliæ occultantur III. non. April.
 Sunculæ celantur XVI. cal. Maii.
 Sol Taurum adit VII. cal. Maii.
 Canis occidit VI. cal. Maii.
 Vergiliæ mane oriuntur: æstatis initium nonis Maiis.
 Sol Geminos adit VI. cal. Jun.
 Solstitium V. cal. Quint. hora diurna VII.
 Fidis mane occidit idibus Sext.
 Arcturus apparet XVI. cal. Octobr.

ritiali die, quo hora noctis extrema Sol Cancrum adit. Hinc Atticam tabulam ex Gemino ac Plinio constituam, ut tibi cum epistola deferatur.

VII. id. Quint. Euctemoni τῆ 17' ἡμέρῃ τῶ καρίνου Ὀρίων δλθ' ἐπιτέλλει. Quare vitiatum Plinium illis quæ de Bœotia anno retuli, aperte ac clare intelligis; quod in Plinio III. non. Quint. totum Orionem Atticis oriri cuncta exemplaria servant.

XII. cal. Sext. Metoni τῆ κ' τῶ καρίνου κύων ἐπιτέλλει.

X. cal. Sextil. Euctemoni τῆ κζ' τῶ καρίνου κύων ἐπιτέλλει.

IX. cal. Sextil. Euctemoni τῆ κη' τῶ καρίνου ἀετὸς ἐὼθ' δύνα, χαμῶν κατὰ θάλασσαν ἐπιγίνεται. Plinium vitio carere non opinor, dum de Aquilæ occasu ex Atticorum sententia scribit: *Etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Cæsar X. (Sext.) sentire Italiam existimavit. Aquila Atticæ matutino occidit.*

V. cal. Sextil. hora diei circiter IV., si horæ XII. (inter solstitium & autumnale æquinoctium dies XCII. horasque XII. interponunt Attici) in tres partes distributæ æquo discrimine ternis signis dentur. Eodem tempore Euctemoni τῆ ε' τῶ λέοντος κύων μὲν ἐφάνη, πνίγη δ' ἐπιγίνεται. ἐπισημαίνει.

IV. id. Sextil. Euctemoni τῆ ιδ' τῶ λέοντος πνίγη μάλιστα γίνεται.

Idibus Sextil. Euctemoni τῆ ιζ' τῶ λέοντος λύρα δύεται, καὶ ἐτι ὕα, καὶ ἐτήσιον πύονται, καὶ ἵππ' ἐπιτέλλει. Macula hinc eximenda est Plinio scribenti: *in his intervallis significatur: pridie Idus Aug. Atticæ Equus oriens; scribendum enim idibus.*

V. cal. Septembr. hora diurna VIII. Sol in Virginem transitum facit.

VIII. id. Septembr. Euctemoni τῆ ι τῆς παρθένης προτροχὴ φαίνεται. ἐπιτέλλει δ' καὶ ἀρκυῖθ' , καὶ οἴσος δύεται ὄρθρα. χαμῶν κατὰ θάλασσαν. Tempus Plinio eripuit antiquitas: *Vindemiator Ægypto nonis (Sept.) exoritur. Atticæ Arcturus matutino, & Sagitta occidit mane. Reponendum itaque: VIII. id. Atticæ.*

XVI. cal. Octobr. Euctemoni τῆ κ' τῆς παρθένης ἀρκυῖθ' ἐφάνη, μεσποῦρον ἀρχή, καὶ ἀξ' ἐπιτέλλει ἀστὴρ μέγας ἐπὶ τῶ ἡνιόχῃ. κῆπιται ἐπισημαίνει. χαμῶν κατὰ θάλασσαν. Abundare ista opinor, & adventitia esse ἀστὴρ μέγας ἐπὶ ἡνιόχῃ. puerile enim interpretari quid sit Capra in re astronomica, & Euctemoni inusitatum.

V. cal. Octobr. hora diei XII. Sol in Libram introitum facit, atque Euctemoni τῆ πρώτῃ ἡμέρῃ τῶ ζύγου ἰσημερία μεσποροινή, καὶ ἐπισημαίνει. Æquinoctium itaque autumnus fit diebus XCII. cum horis XII.

a sol-

a solstitio, & diebus XLV. a Fidiculæ occafu . Columella quoque scripferat, ut retulit Jenfonius, æquinoctium autumnale *plerunque* fignificare . Sed Aldus *plerunque* fublato, *pluviam* fubftituit . Idque nunc tanquam Columellianum viget .

III. cal. Octobr. Euctemoni τῆ γ' τῶ ζύγῃ ἔριφοι ἐπιτέλλουσι ἑσπέριοι • χαμαίνας . Quod plerisque astronomis confentire miratus est Plinius, eoque nominatim dum retulit, atque Euctemonem extremo loco fubiecit, hunc nescio quo fato in *Jou* detruncatum fuiffe inter Bœotia tibi perfcipfi .

Cal. Octobr. Euctemoni τῆ ε' τῶ ζύγῃ πλειάδες ἑσπέριοι φαίνονται ἐκ τῶ πρὸς ἕω .

V. non. Octob. Euctemoni τῆ ζ' τῶ ζύγῃ σέφανθ ἀνατέλλει • χαμαίνας . In Plinio diverfi numeri reperiuntur : VI. non. Octobr. *Attica Corona exoritur* . Et deinde : *Asia & Cæsari V. calend. Heniochus occidit matutino* . Nam VI. cal. fuerat V. , hoc autem IV. , quod tum Aetii tum Columellæ auctoritate in confeffo habemus .

VII. cal. Novembr. Euctemoni τῆ λ' τῶ ζύγῃ χαμῶν κατὰ δάλλισσαν .

VI. cal. Novembr. Sol in Scorpionem permeat .

Prid. cal. Novembr. Ectemoni τῆ ε' τῶ σκορπίῳ ἀριτῶρθ ἑσπέριοι δύνε-
ται , καὶ ἀνεμοὶ μεγάλοι πνέουσιν . Cæsari etiam fimul occidere Arcturum Plinius exfcipfit .

Nonis Novembr. Euctemoni τῆ ι' τῶ σκορπίῳ λύρα ἕωθ ἐπιτέλλει , καὶ ἐπιχαμαάζεται ὑετῶ .

IV. id. Novembr. Euctemoni τῆ ιε' τῶ σκορπίῳ πλειάδες δύνουσι , καὶ ἐπισημαίνας , καὶ Ὀρίων ἀρχεται καὶ μεσῆντι καὶ κήροντι ἐπιχαμαάζειν . Occidunt igitur Vergiliæ diebus ab æquinoctio auctumni XLIV. Quis igitur in Plinio spatium dierum XLVIII. Euctemoni tribuit , Eudoxum in Euctemonem vertens ? Qui in ejusdem libro XXXI. *Eudoxum* in *Eudicium* mutavit, librorum fcilicet indiligentia .

X. cal. Decembr. Euctemoni τῆ κζ' τῶ σκορπίῳ ὑάδες δύνονται , καὶ ἔστι ὑετῶ .

VII. cal. Decembr. Sol Sagittarium petit .

Calendis Decembr. Euctemoni τῆ ζ' τῶ πζόστῃ κύων δύνεται καὶ ἐπιχαμαάζει . Quod a Chaldæis exfcipsum reor .

Prid. non. Decembr. Euctemoni τῆ ι' τῶ πζόστῃ τῶ σκορπίῳ πὸ κέντρον ἐπιτέλλει .

V. id. Decembr. Euctemoni τῆ ιε' τῶ πζόστῃ ἀεπὸς ἐπιτέλλει .

Idibus Decembr. τῆ ιθ' τῶ πζόστῃ Εὐκτῆμονι ὠδὸξῶ δύνει . Quid occidit ? Mendum utinam ; nam mendum ὠδὸξῶ inhæfit , & a caprili Capram abe-

abegit. αζ ξωα δύναν videtur quæ Bœotii XVIII. cal. Jan. Chaldæis autem III. id. Decembr. ac Columellæ XV. cal. Januar. celatur.

IX. cal. Januar. hora noctis III. adeunte Capricornum Sole Euctemoni, τῆ α ἡμέρᾳ τῆ αἰγοκέρωτῶ τροπαί χαμεριναί ἐπισημαίνουσι. Bruma itaque acta Athenis diebus XXCVIII. horisque III. ab autumnali æquinotio; ab occidentibus Vergiliis diebus XLIV.

VIII. cal. Januar. Euctemoni τῆ β' τῆ αἰγοκέρωτῶ Δελφίς ἐπιτέλλει, χαμαίνα. Columellæ, five, ut verius loquar, Columellæ depravatores, in a. d. VI. cal. ejusdem descendit: VI. cal. Jan. Delphinus incipit oriri mane, tempestatem significat. Ab Euctemone enim videntur sumpta.

III. cal. Januar. Euctemoni τῆ ζ' τῆ αἰγοκέρωτῶ ἀεὶς ἐσπέρῳ δύεται, καὶ χαμαίνα. Quæ a Plinio confirmantur scribente: III. cal. (Jan.) significat Cæsari matutino Canis occidens, quo die Atticæ & finitimis regionibus Aquila vesperi occidere traditur.

VIII. id. Januar. Euctemoni τῆ ιδ' τῆ αἰγοκέρωτῶ μίεσῶ χαμαίων, νότῶ πολὺς ἐπιπνῆ χαμερινὸς κατὰ θάλασσαν.

VII. id. Januar. Gemino τῆ ιε' τῆ αἰγοκέρωτῶ ἀκρόνυχῶ ἐπιδύνα ὁ Περσεύς, καὶ νότῶ πνῆ.

VI. id. Januar. Euctemoni τῆ ις' τῆ αἰγοκέρωτῶ νότῶ χαμερίῳ κατὰ θάλασσαν.

XIV. cal. Febr. Euctemoni τῆ κζ' τῆ αἰγοκέρωτῶ δελφίς ἐσπέρῳ δύνα.

X. cal. Febr. Sol, posthabito Capricorno, in Aquarium scandit.

VI. id. Febr. Euctemoni τῆ ιζ' τῆ ὑδροχόου ζέφυρῶ πνῆ, & primum veris tempus Atticis adducit diebus XLVI. post brumam; propter quod hibernum intervallum dies XC. completitur.

XIV. cal. Mart. Euctemoni τῆ κε' τῆ ὑδροχόου ἐσπέρῳ δύνα, καὶ σφόδρα ἐπιχαμάζει. Quam mihi stellam Atticis hoc die delabentem indicaveris? Nullam puto de Athenarum finitore exeuntem Sunio adnotasti. At ego de Tarpejo saxo Sagittarium sum contemplatus multa cum luce Minervæ sedem relinquentem, seque in mari vesperi condentem. Nec me falli finit Columella Euctemonem in Latinam consuetudinem sic vertendo: Idibus Febr. Sagittarius vespere occidit, vehementer hiemat. Tempus etiam Columellæ rationibus maxime conducere videtur, in quo Aquarii principium extitisse quoque XIII. cal. Febr. videre sum visus.

VIII. cal. Martias Sol ad Pisces graditur.

VII. cal. Mart. Gemino τῆ β' τῶν ἰχθύων χελιδόνα ὄρα φαίνεσθαι, καὶ ὀρνίθια πνέουσιν. Eodem die Columellæ Hirundo apparet.

III. non. Mart. Euctemoni τῆ ιβ' τῶν ἰχθύων ἀρκτῆρῶ ἐσπέρῳ ἐπι-

τέλει, καὶ προτρογητὴρ ἐκφανής· ἐπιπνῆ βορέας ψυχρός. Assentitur Plinius: III. non. Mart. *Cæsar Cæsari exortu id fieri observavit* (nempe Ornithias incipere) *major pars auctorum Vindemiatoris emerfit*.

Nonis Martiis Euctemoni τῇ ιδ' τῶν ἰχθύων ἵππῃ εἰῶ δύνα· ἐπιπνῆ βορέας ψυχρός. Quas me in ambages coniecisti, o bone, dum tibi obtempero, & tua mandata exsequor? En quibus nonis Equus Atticus mane occidit, iisdem Ovidio & Columellæ exoritur. Nunc tua prudentia me expedi, & ubi vitii culpa resideat, investiga & cognosce. Cum difficilius sit tres auctores vitari quam unum, si mihi quicquam ex voluntate esset statuendum, pro δύνα inducere ἐπιτέλει non præniteret. Sane Columella non solum astri, sed etiam ventorum motus ab Euctemone accepit: *nonis Martiis Equus mane oritur, flatus Aquilonis*.

Idibus Martiis Euctemoni τῇ κβ' τῶν ἰχθύων ἰκτίνῃ φαίνεται· Ὀρνιδία πνέουσι μέχρις ἰσημερίας. Quæ si cum Plinio ponderemus, pro certo ponere pigebit. VIII. id. Mart. ait Aquilonium Piscem Cæsari exoriri, & postero die Orionem. Quibus annectitur: *In Attica Milvum apparere observatur*. Ergo VII. idus? Minime; appone enim proxima: *Cæsar εἰς idus Martias feras sibi annotavit Scorpionis occasu*. Idibus itaque Atticæ apparet Milvus, & Idibus Cæsari immergitur Nepa. Quænam igitur decet scriptura? Hanc facilem, expeditam, & quam minimo discrimine a vulgata recedentem haud improbarem: *Id. Atticæ Milvius apparere observatur*. Ab idibus in Atticum æquinoctium verum IX. cal. April., quo spatium ornithiæ spirant, dies pertinent novem, ut a Bæotiis item & Plinio docemur.

XI. cal. April. Euctemoni τῇ κδ' τῶν ἰχθύων τῷ σκορπίῳ οἱ πρῶτοι ἀέρες δύνουσι, ἐπιπνῆ βορέας ψυχρός.

IX. cal. April. ad Arietem transit Sol, verumque æquinoctium constituit hora noctis VI. diebus a bruma XXCIX. cum horis III. a vere autem diebus XLIV.

III. non. April. Euctemoni τῇ ι' τῷ κριῷ πλειάδες ἐσπέρῳ κρύπτονται. Arietem diebus XXXI. horisque IV. a Sole collustrari cum vetus Astronomia doceat, die Arietis X. horam quæ ex IX. cal. April. superat, absumptam dabifne? Dies igitur Arietis X. ad III. non. April. intervallum deducit. Et III. non. April., ut hausit Plinius, *in Attica Vergiliæ vesperi occultantur*.

XVI. cal. Maii Euctemoni τῇ κγ' τῷ κριῷ ὑάδες κρύπτονται, καὶ χαλάζα ἐπιγίνεται, καὶ ζέφυρῃ πνῆ. Haud aliter Plinius: XVII. (ita potius, quam XIV.) *cal. Maii Ægypto Suculae occidunt vesperi, sidus vehemens terra marique turbidum: XVI. Atticæ*.

VII. cal. Maii in Taurum Sol fertur.

VI. cal. Maii Euctemoni τῆ β' τῆ ταύρου κύων κρύπτεται, καὶ χαλαζα γίνεται. VI. quoque cal. Maii scribit Plinius Atticæ Canem vesperi occultari.

VI. non. Maii Euctemoni τῆ η' τῆ ταύρου αἴξ ἕωα ἐπιτέλλει. Ὠδία, ἕα νότῳ ὕδατι. Opinor Ὠδία, ἢ ἕα νότῳ ὕδατι, nam si ferentitas, non pluit.

Nonis Maiis Euctemoni τῆ ιγ' τῆ ταύρου πλειὰς ἐπιτέλλει. δέρας ἀρχή, καὶ ἐπισημαίνει. Pariter Columellæ nonis Maiis Vergiliae exoriuntur. Quare verni temporis dies XXCVIII. fiunt, & æstas post æquinoctium vernum diebus XLIV. inchoatur.

XIV. cal. Jun. Euctemoni τῆ κε' τῆ ταύρου ἀετὸς ἐσπέρει δύνει.

XII. cal. Jun. in Attica Canem occidere testatur Plinius die Tauri XXVII. Quod *Fastorum* V. cecinit Ovidius.

IX. cal. Junias Euctemoni τῆ λ' τῆ ταύρου ἐσπέρει ἐπιτέλλει. Nihil quod in Atticum cœlum ascendat, indicare possum. Tu suspice, & contemplator, si forte Delphinus de Piræei portu emergat. Certe posttridie

Grata Jovis fulvæ rostra videbis avis;

nam Euctemoni τῆ λα' τῆ ταύρου ἀετὸς ἐσπέρει ἐπιτέλλει.

VII. cal. Jun. Euctemoni τῆ λβ' τῆ ταύρου ἀρκτῦρ ἐσπέρει δύνει, ἐπισημαίνει. Ὑάδες ἐσπέρει ἐπιτέλλουσιν, ἐπισημαίνουσι.

VI. cal. Jun. Sol a Tauro in Geminos transitum facit.

XIII. cal. Quint. Euctemoni τῆ κδ' τῶν διδύμων Ὠρίων ὤμῳ ἐπιτέλλει.

De Attica stellarum ratione, atque anno solari quæ mihi animo observabantur, hæc habeto. Reliqua siqua sunt, a te potius petenda existimo, quam a me investiganda. Cras Venetias proficiscar. Siquid me volueris, ad Cornoltios divertam. ibi ad X. cal. Octobr. manebo. Sed de reditu te certiore faciam. Vale.

D. Patavio Prid. id. Septembr. CIO IOCC XXXIII.

EPISTOLA XXII.

De Mensum Atticorum ordine.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Heri domum reversus cum *ὀδονπαλίμ* laborarem, præsto fuerunt mihi tuæ literæ, quæ mihi omnem ferme dolorem exemerunt; quoniam his nihil aut jucundius, aut officiosius, aut optabilius afferri poterat. Ad hanc summam, cum maxima esset, accedebat animi tui candor, ac longo usu probatus amor quæ de tota epistola elucebant. Quid dicam? Jam egomet mihi minus displicere cepi, quando lucubrationunculas nostras tanta humanitate, & benevolentia complecteris, tuoque judicio (quod maximi facio) cohonestas. Qua re potui, me tibi gratum tuorumque officiorum memorem scribendi assiduitate præstare volui, etsi non omnino firma valetudine.

Statueram proximis diebus de anno Attico civili ad te scribere. Nunc aliud mihi fert animus; de mensum enim ordine prius quærere debemus, ut recta procedamus. Siquidem, cum multæ sint & valde obscuræ de re Attica quæstiones, illa profecto quæ de mensibus, quibus tempora, res gestæ, magistratus, sacra & profana omnia innituntur, plurimum difficultatis habere invenitur. Propter quod multos, quorum opera Græcorum monumenta in Latinam consuetudinem vertuntur, turpiter lapsos licet videre, dum neque pristinam mensum seriem & connexionem non ignorant, neque apposite per annum nostrum digerere callent. Sunt qui Mæmaæsterionem Posideoni annectunt, & Boedromioni Pyanepсионem: sunt qui inter Gamelionem & Munychionem Elaphebolionem collocant, & inter Pyanepсионem ac Posideonem Anthesterionem. Jam vero quot modis Latine reddunt? Hecatombæonem Augustum, Julium, Majum, Aprilem vocant: Metagitnionem Julium, Majum, Septembrem: Boedromionem Augustum, Junium, Novembrem: Mæmaæsterionem Septembrem, Januarium: Pyanepсионem Octobrem, Julium: Posideonem Decembrem, Januarium: Gamelionem Januarium, Februarium: Anthesterionem Januarium, Aprilem, Novembrem: Elaphebolionem Februarium: Munychionem Januarium, Martium: Thargelionem Martium, Majum, & Scirophorionem item. Ex his tam discrepantibus sententiis quasnam historias suis temporibus convenire invenimus?

mus? Toto genere a vero aberrant. Propterea interpretes nonnulli, quibus Atticos menses Latinis mensibus temere subiicere valde displicebat, Græca nomina servare maluerunt, quam ad id quod non deceret, ancipiti iudicio referre, & fortuito aptare. Quorum sententia & exemplum mihi non probatur; hæret enim dum in ea incurrit, lector, nec prius iustus rerum æstimator fit, quam conversa & interpretata iterum ad interpretem referat, iterumque explicationem reposcat. Sed jam fero, ut ajunt, emendantur præterita. Ne falsi sint posteri, providendum. Itaque nos in nostram scholam redeuntes eo quem infra posui, ordine menses recensebimus, videlicet:

I. Hecatombæon	VII. Gamelion
II. Metagitnion	VIII. Anthestion
III. Boedromion	IX. Elaphebolion
IV. Mæmacterion	X. Munychion
V. Pyanepсион	XI. Thargelion
VI. Posideon	XII. Scirophorion.

Porro a quo principio Hecatombæonem deducam? A solstitio. Haud aliter existimo: Sed de solstitii sede non plane, ut in solari anno, manifestum. Nam qui ex a. d. V. cal. Quint., a quo solaris annus inchoatur, civilem derivant, longe a vera sede aberrare crediderim. Ista novitia solstitii statio videtur, qualis in anno Bœotio quæ exorienti Cani datur, XIII. cal. Sextil. Nam vetus, & quæ annum Bœotium aufpicabatur, diebus XV. recurrit in a. d. prid. non. Sext. Quare & anni Attici civilis initium diebus XVI. post opinor, scilicet III. id. Quint. Age, experiamur, si conjectura collimet. Veruntamen anno Romano uti oportet. Apud Atticos anni cardines in primis signorum partibus constitutos ex Metone atque Euctemone ostendimus; propterea cal. Januar. bruma conficitur, transeunte in Capricornum Sole. Quot diebus Capricorni, Aquarii, Piscium signa Sol perlustrat? Nonne XC. cum horis III.? Quot item Arietis, Tauri, Geminorum? Profecto XCIV. horisque XII. Collige dies a cal. Januar. in a. d. III. id. Quint. ut Romani prima anni institutione computabant, summam dierum CXXCIV. habebis, quot a cal. Jan. & a bruma ad Cancræ principium solstitiumque. Quapropter III. id. Quint. Atticis solstitium peragebatur. Hæc de anni Attici exordio proposuisse sufficiat; reliqua diligentius, cum opportunum videbitur, exsequemur. Interea de mensium progressionem & connexionem inquiramus.

Hecatombæonem anni principem esse mensem quamvis in confesso sit, tamen ex veteribus libris multa abunde suppetunt, quibus id probatur.

Iis modo non utar, verum ad alios menses, quibus magis inserviunt, ita reservabo, ut ea simul cum primo jungam. Demosthenis tamen ex oratione cui ὀλυμπιακὸς τρίτῃ titulus est quæ deprompti, non sunt prætermittenda: καὶ μετὰ ταῦτα διελθόντας τῷ ἐνιαυτῷ τέττα, ἑκατομβαιῶν, μεταγητηνῶν, βοηδρομιῶν, τέττα τῷ μηνὸς μόλις μετὰ πᾶ μυσήρια, δέκα ναῦς ἀπεσείλατε ἔχοντα χειρῆμιον κενὰ καὶ πάλαντα ἀργυρία. His non solum primi mensis, sed & secundi, & tertii ordo & connexio declaratur. Aristoteles quoque de Locustis verba faciens Scirophorionem, Hecatombæonem, Metagitnionem conjungit hoc modo: ἴσχυσι πα ὡὰ περι τρεῖς μηνάς σκιρροριῶνα, καὶ ἑκατομβαιῶνα, καὶ μεταγητηνῶνα. Suidas demum ab antiquis edoctus Metagitnionem secundum recenset, quo Athenis sacra Apollini Metagitnio fieri solita narrat.

Proximus itaque Hecatombæoni Metagitnion prid. id. Sext. in dietide incipiens, quo Fidis occidit mane, unde plerique autumnum fingunt. Quare Metagitnion autumnalis habendus, & Hecatombæon æstivus, æstatisque extremus mensis, & anni primus.

Tertius ordine Boedromion, ut Demosthenes ostendit, IV. id. Septemb. existit. Hujus sedem sic definit Aristoteles, dum de Cervorum fœtura agit: ἢ δὲ ὀχρία γίνεται μετ' ἀρκτῦρον περι τὸν βοηδρομιῶνα καὶ μαιμακτηριῶνα. Ex quibus Plinius: *conceptio eorum post Arcturi sidus*. Prodit Arcturus Atticis VIII. id. Septembr. Et hæc quidem parvi duces cum iis collata quæ de navigatione per Oceanum ab Alexandro Magno instituta memoriæ reliquit Arrhianus. Tradit, cessantibus etæsiis, quibus æstate mare agitabatur, solvisse classem die Boedromionis vigesimo. Quod tempus Nearchus classis præfectus, ut auctor est Strabo, ex stellarum cursu determinat: μετοπῶρα κατὰ Πλειάδων ἐπισπλῶ ἐσπείραν. Orientibus vesperi Vergiliis, ut ex Euctemone est ostensum, Calendis Octobr. diebusque Boedromionis XX. ad III. cal. easdem pertinentibus: Quid propius vero excogitari potest, cum unus tantum dies interponatur?

Mæmaæterioni quartum locum dedimus Aristotelis freti auctoritate quam de Cervis attulimus. Ab eodem item de Mustella stellari traditum est: ἀρχεται δὲ ὀχθεῖσαι μηνὸς μαιμακτηριῶν. deinde: καὶ κῆν ἀντὶ πλείους μηνάς ἕξ. tum: σίκτασι δὲ πάντα τῷ ἔαρ. Sex menses dierum XXX. singuli, ut computat Philosophus, dies CXXC. conficiunt, qui, si extra numerum Mæmaæterion habetur, a Pyanepsionis principio VII. id. Novembr. notato III. non. Maj. finiuntur, adhuc verno, nonis Majis incunte æstate ex matutino Plejadum exortu. Sin autem dimidiatum Mæmaæterionem, ut par videtur, concludimus, evenit circa Pali.

Palilia Mustellarum partus. Quamobrem mirari succurrit quosdam, qui, posthabito Mæmaeterione, Pyanepsionem antetulerunt, vernos fines transcurrens intervallum complexi. Quomodo *τίκτεσι πάντα τῷ ἔαρῳ*, si Mæmaeterion Pyanepsionis exordium occupans ex a. d. VIII. id. Decembris in a. d. prid. non. Jun. sex menses promittit? Quid illa quæ de Animalium migratione protulit Aristoteles, tot altercationibus, quæ inter Petavium & Scaligerum Salmasiumque exarserunt, nota? *Ποιῖται δὲ αἰὰ πῶ πρώτα τῶν μετὰ βασιὶν πᾶ ἀσθενέστερα καὶ ἐκατέρων ὑπερβολῶν, διὸν οἱ μὲν σκόμβροι τῶν θύωνων, οἱ δὲ ὄρτυγες τῶν γαράων. πᾶ μὲν γὰρ μεταβάλλει τῷ βοηδρομιῶνῳ, πᾶ δὲ μεμακτησιῶνῳ*. Sane Coturnices mense Septembri sive Boedromione a nobis recedere, Gruesque ex frigidis regionibus in calidas mense Octobri, sive Mæmaeterione advolare, appropinquante Vergiliarum occasu, quis non noverit, nisi si omnium sensuum munere capiatur? Secus fieret, si, exacto Pyanepsione, Mæmaeterioni sedes daretur. Non omittenda etiam sunt quæ de summo Christo docet Epiphanius anno quidem Attico jam solari, atque ab autumnali sidere incepto, ut Macedones servabant, non immutata tamen mensium Atticorum serie & affinitate. Affert natum Christum VIII. id. Januar. Mæmaeterionis die VI.; ideo Calendæ Januariæ Mæmaeterionis principium dabant. Adjicit ab Joanne aqua lustratum VI. id. Novembr. Metagitnionis die septimo. Interest nunc indicare quot dies inter IV. non. Novembr. a quo Metagitnion ducitur, & calendas Mæmaeterionis eisdemque Januarii intercedant. Nonne LX. quos Metagitnion sibi assumit cum Boedromione? Quid superest Pyanepsioni, si prior erat, quam Mæmaeterion? Verumtamen, quoniam homines nonnunquam sub clara luce aberrant, falsam rerum speciem sequentes; videamus quæ contra producant, ne veri imagine decipiamur. Ab Harpocrate grammatico exscribunt Mæmaeterionem esse quintum mensem, appellatum a quodam numine Mæmaete, qui, ut ajebat Lysimachides, furorem inducit. Hoc autem mense aerem exasperari, & initium esse hiemi. Sed quid ad Aristotelem Harpocratio? Præterea nonne iste aliena referre videtur, dum Lysimachidem laudat? Hic autem qui de mensibus Atticis commentabatur, de qua re laborabat, nisi de obscura & ambigua, quod nemo de certis, & de iis quæ in quotidiana hominum consuetudine versantur, quærit? Quid? Quam facilis est scripturæ depravatio ex δ' in ε'. Demum Harpocrati alius auctor opponitur ejusdem ponderis & momenti Phocius, qui quartum esse Atheniensibus mensem Mæmaeterionem statuit, atque *ἀπὸ τῆς μεμαξίως* nuncupari affirmat. Uter utro potior sit: num qui cum Aristotele

tele aliisque antiquis ac probatis convenit, an qui discrepat, tu cen-
 febis. Alterum argumentum a Diodoro Siculo sumunt. *Ἦς ἀπὸ γὰρ,*
ἰηκὺς, μὴνός, ὃν καλεῖσι Ἀθηναῖοι μαμακτηριῶνα, τῶν ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν
ἀρκυὴν ἀστέρων ἰδένα φασὶν ὀρεῖσθαι μέχρι τῆς πρώτης φυλακῆς, τῷ δὲ πο-
σειδεῶνι, μέχρι δούτερας. Quibus inter Mæmacterionem & Posideonem
 Pyanephsionem excludi atque eliminari contendunt. Quod Mæmacterio-
 ne mense apparet prima vigilia, & Posideone transit ad secundam, et-
 iam Pyanephsione prima vigilia apparere non constat? Numquid, si ti-
 bi significavero, Augusto mense prima vigilia me cœnare solere, Ocro-
 bri secunda, Septembri incœnatum me jacere opinaberis? Ad hæc an-
 gustias nos redigerent sophistæ. Haud secus alio Plutarchi loco abutuntur,
 quo Demosthenis extremum fatum narratur. *καὶ μὲν ἐπὶ πολὺν χρόνον*
ἀπέλαυσε τῆς πατρὶδος κατελθὼν. Ἀλλὰ παχὺ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων συν-
τελεβέντων, ματαγατιῶν μὲν ἢ περὶ Κρανῶνα μάχη συνέπεσε, βοήθη-
μιῶν δὲ παρήλθεν εἰς Μυνηχίαν ἢ φερρά. Πυανεψιῶν δὲ Δημοσθένης
ἀπέθανε. Quæ nomine quæque suo non commemorantur, pro nihilo
 ducunt. Posthabito a Plutarcho Mæmacterione, de quo nihil historia
 dignum invenerat, statim ab imposito Munychiæ præsidio, Ægyna ob-
 torto collo Demosthenem ad carnificem adducunt, non invidia aut mor-
 bo boni antiquitatis interpretes incitati, sed propter nimiam altercandi
 libidinem. His fuitimum est quod ex eodem auctore nobis obtrudunt,
 & ad propriam sententiam componunt. De Theseo scriptum est. Athe-
 nienses *εὐσίαν αὐτῶ τῷ μεγίστῳ ὀγδοῦ Πυανεψιῶν* celebrare, *ὅτι συγκο-*
μιζομένης ὀπώρας ἐπαγαλλῶν. Tamen quod hinc afferant, quod nos mo-
 retur, & detineat, non assequor plane. Pyanephsia (unde mensis no-
 men) appellata quod fabas in iis elixabant; vel Panopsia quod tunc
 omnia frugum genera fructusque matura cernuntur, dum Pyanephsione ob
 Thesei memoriam aguntur, mensem autumnalem non hibernum indica-
 ri credunt. Verumtamen in hoc falluntur quod multa ferotina sunt,
 ut Sorba, Mespila, Arbuta, glandes Castanæ, & præcipue Olivæ, quæ
 post Vergiliarum occultationem fructuum postremæ arboratorem moran-
 tur. Ideoque potiori jure mensi, qui autumnum atque hiemem attingit,
 qui Plejadum occasum adducit, qui omnia matura exhibere potest, hu-
 jusmodi festum convenire inferemus, quam illi qui anteibat. Quis e-
 nim ignorat in unoquoque populo, peracto totius anni labore, & col-
 lectis frugibus, ab agricolis pastoribusque dies festos agitari? Nonne
 Patavii Pyanephsionum quandam imaginem III. id. Novembr. nimirum
 V. Pyanephsionis die, occidentibus mane Vergiliis, & incunte hieme,
 ut antiqui observabant, celebrant, dum plebs turmatim civium aedes
 adit,

adit, poma, nuces, glandes Castaneas, aut quid item recens collectum petit, totaque urbe festiva bacchatur? Necnon coloni in pagis vino & epulis affatim indulgentes, diem veluti annuæ culturæ terminum honorant? Quem morem esse pervetustum Virgilianum carmen declarat:

*Venit hiems, teritur Sicyonia bacca trapetis,
Glande sues leti redeunt, dant Arbuta silvæ,
Et varios ponit fœtus autumnus, & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxi.
Interea dulces pendent circum oscula nati,
Casta pudicitiam servat domus, ubera vaccæ
Lactea demittunt, pinguesque in gramine lato
Inter se adversi luctantur coruibus hædi.
Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, & socii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat.*

Quæ hoc carmine prosequitur vates, quis sanus ad Octobrem transulerit? Attamen Panopsia quædam referunt, & certa similitudine imitantur. Ob Panopsia igitur, quæ nisi Novembri mense haberi & celebrari nequeunt, Pyanepsionem a Novembri revocabimus ad Octobrem? Cur itaque Plutarcho intemperantius utuntur, optimumque scriptorem prave interpretando corrumpunt? Sed dimittamus Plutarchum, quem longe ab istorum inconstantia abfuisse invenimus. Nunc pro aris & focus, ut dicitur, est a nobis pugnandum, quod Theophrastum aggrediuntur de Coccymelea Ægyptia ita scribentem: ἀρχεται δ' ἀνδᾶν μὴνός Πυανεψιών, πὸν δὲ καρπὸν πεπᾶναι περὶ ἡλίου τροπᾶς χαμᾶϊνός. Molestè itaque ferunt Coccymeleæ fructum a flore tam cito ad maturitatem decurrere; propterea inter Pyanepsionem & Posideonem alium mensem intercalant. Spatium itaque amplius dierum LXX. exposcunt, ut fructus sub Ægyptia plaga, in qua hiems valde tepescit, percoquatur. In qua tandem stirpium disciplina hoc acceperunt? Credisne, si talis fuisset Coccymeleæ natura, de ea a Theophrasto mentionem factam? Refert quæ non communem indolem gerunt; nam hiberno tempore arborem florere, & fructus per brumam percoquere diebus circiter XL. mirum videtur. Si mensem addas, & florem per autumnum evoces, quid est quod homines admiratione rapiat, cum apud nos per hiemem nonnulla floreat, & celerius fructus maturent? Habes, ut brevissime potui, quæ de optimis libris ad invertendum mensium ordinem profertur. Restat Ulpianus quidam Demosthenis interpres, quo id quod tanta auctoritate confirmatum neque moveri neque mutari potest, fru-

fra convellere nituntur ac labefactare. Is, inquam, Ulpianus illa O-
ratoris Olynthiaca *ότε πι νυν μὴν μὲν ἦν μαμακτηριῶν* explanans *χαμέ-*
ειον ipsum mensem appellat. Quid dicam nisi Ulpianum ab eo princi-
pio computare, a quo Plutarchus, Appianus, Diodorus Siculus, quod
planius tibi in aliud tempus reddam? Hoc modo fit hibernus Mæma-
cterion cum Novembri compositus. Nam si Athenis eam sedem obti-
nuisset, cum a Vergiliarum occasu maria claudantur, haud prudenter
decrevisset Athenienses minime opportuno, quin naufrago tempore na-
vigandum esse.

Ab his tandem difficultatibus emerſi reliquorum mensum seriem &
connexionem commodius percurreremus. Posideon sextus Pyanepsioni pro-
ximus locatur, qui VIII. id. Decembr. initium capiens die decimo
nono brumam attingit. Quadrant igitur hæc Aristotelis de Thynnide :
ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτ' ἰόν' περὶ τὸν Ποσειδεῶνα πρὸ τροπῶν · ὁ δὲ ὑπερ'
τῆ ἕαρ'. Plutarchus, quippe Bæotius, eundem mensem cum Janua-
rio, ut dicemus, comparat, Suidas cum Decembri. Hoc mense,
quoniam sol ad extrema secedens per brevissimum orbem circumfertur,
frigus maxime intenditur; ideoque Theophrastus *περὶ κακολογίας* cum ho-
minis improbitatem significare vellet, qui uxorem soleret *τῷ Ψυχρῷ*
λέεσθαι ἀναγκάζει τῆ ποσιδεῶν' ἡμέρᾳ, Posideonem ut summam hiemem
in exemplum adduxit.

Gamelion Posideoni annexus VII. ordine sequitur Prid. non. Januar.
diebusque XI. a bruma distat. Anno tamen Octeateridis II. ad bru-
mam propius recurrit tertio die a brumali cardine exorsus. Ad quem
referrem cometem, qui, ut animadvertit Aristoteles, *ἐπὶ δὲ ἀρχόντος*
Ἀθήνησιν Εὐκλέης τῆ Μόλων' ἐγένετο πρὸς ἀρκτον μῆνος γαμηλιῶν' περὶ
τροπᾶς ὄντος τῆ ἡλίου χειμερινᾶς. Post brumam tamen frequentius sedem
sibi sumit, ut de hortensium stirpium sementi Theophrastus accommo-
date loquitur : *τῆ χειμερινῆ μὲν γὰρ ἀρχῇ μετὰ τροπᾶς θερινᾶς τῆ μετὰ*
γαιτηῶν' · τῆ δὲ δωτέρᾳ πάλιν μετὰ ἡλίου τροπᾶς χειμερινᾶς τῆ γαμηλιῶν'
μῆνος.

Gamelioni Anthesterion conjungitur veris hiemisque fines dirimens ;
nam III. non. Febr. interpositus die V. hiemem claudit. Equidem cum
multa sunt apud veteres quorum præsidio Anthesterion definitur, & in
antiquum ordinem digeritur, propriaque in sede collocatur, tum illud
in primis quod ex Plutarchi *Συμποσιακῶς* depromitur, summam perspi-
cuitatem, maximumque pondus habere existimo, ut non suspendere &
sistere, sed impellere secumque rapere contraria opinantes videatur.
Prodiit Athenis cum esset, die Anthesterionis XI., jam nato vere, Πι-

Θεῖα celebrata, quibus novum vinum gustant, diisque libant, ut Romani Vinalibus prioribus. Dies sacer erat XVI. cal. Mai. vel idibus Febr., si veteri anno expenditur historia: sin vero solari, III. id. Febr. Utut acceperis, vernum mensē esse Anthesterionem omni asseveratione confirmabis. Idipsum intelliges ex Amphictyonom decreto, quod apud Demosthenem videbis. Quæ enim ἐπὶ ἱερέως Κλειναγόρου ἐξαμῆος πολιεύας Amphictyones decreverunt, acta sunt ἄρχοντος Μυνησιδίδου μνηός Ἀρδεσιπριῶντος ἑκτῆ ἐπὶ δεκάτῃ. Cave tamen Macrobio assentiaris; nam vernum esse Anthesterionem, ac Februario apud Atticos, apud Bœotios Martio respondere, κεκλήθει διὰ τὸ πλάσα τῶν ἐκ γῆς ἀνθῶν ὅτε; non dubium tibi renuncio, sed Aprilem cum Anthesterione & sedem & nomen commune obtinuisse, ut ille afferebat, tibi neque polliceri valeo, neque præstare.

Octo digestis mensibus, quatuor supersunt, Elaphebolion, Munychion, Thargelion, Scirophorion. Elaphebolion pone Anthesterionem subit ex a. d. IV. non. Mart. ut Athenæus lib. VIII. conjungit dicens: κατὰ δὲ τὸν ἀρδεσιπριῶνα καὶ ἐλαφηβολιῶνα λέγαν τὸς ἐπιχωρίους. Thucydides qui annum bifariam distinguit, in hiemem atque æstatem, in hoc mense hiemem desinere, verque inchoari declarat; nam de fœdere inter Athenienses & Lacedæmonios isto sic agit: αὐτοὶ αἱ σπονδαὶ ἐγένοντο τελευτῶντος τῶ χαμῶντος ἅμα ἢ ἐν Διονυσίων ὄδῳ τῶν ἀστικῶν. Quod mox diligentius determinat: ἀρχὴ δὲ τῶν σπονδῶν ἔφορος Πλασιόλας, ἀρτεμισίης μνηός τετάρτης φθίνοντος. ἐν δὲ Ἀθήναις ἄρχων Ἀλικαῖος ἐλαφηβολιῶντος μνηός ἑκτῆ φθίνοντος. Ver ergo secundum Thucydidem circa calendas Martias incidebat, ut Romani & Chaldæi observabant. Eodem instituto cum Euripides quaternos menses æstati atque hiemi attribuat, binos veri atque autumnō, efficitur ut hiems sibi fervet Pyanepsionem, Posideonem, Gamelionem, Anthesterionem, ver Elaphebolionem & Munychionem, æstas Thargelionem, Scirophorionem, Hecatombæonem, Metagitnionem, autumnus Boedromionem ac Mæmacterionem. Porro antequam a Thucydide digrediamur, qui statim ab urbanis Dionysiis fœdus esse istum describit, Dionysia mense Elaphebolione acta non puto te negaturum. At Liberalia quæ Romæ incidebant in a. d. XVI. cal. April. die Elaphebolionis XVI. comprehensa, quid aliud ostendunt, quam Elaphebolionem Martio adamussim æquiparari, temporibus utriusque gentis sacrisque diebus concurrentibus? Sed jam Philosophos audiamus, Theophrastum scilicet, atque Aristotelem. Hic de Ursis hæc edidit: πῶς δ' ὀχείαν ποιῶνται τῶ μνηός τῶ ἐλαφηβολιῶντος. Quæ librario- rum vitio corrupta tum ista: ὅταν δ' ἐκδρέψῃ τείτω μνηί, ἐφαίνουσι ἠδὲν

τῆ ἔαρῳ ; tum illa : ἀπὸ ποιεῖ τῆ ἔαρῳ περὶ τρεῖσιν μῆνας ἀπὸ τροπῶν præclare denotant . Etenim cum diebus XXX. uterum ferat Urfa, pullosque tribus a bruma mensibus educet , demum cum prole jam verno egrediatur , qui fit , ut mense Elaphebolione , quo ver inchoant , marem admittat ? Fœturæ itaque tempus Pyanepsione (pro quo male inducitur Elaphebolion) parit circa brumam Πυανειῶν φθίνοντῳ ; a bruma IX. cal. Jan. per dies XC. in IX. cal. April. partum fovet ; exin, confecto æquinoctio verno , desinente Elaphebolione , & vere adulto , de latibulis catulos educit . Perite igitur Plinius Philosophi sententiam paucis perstrinxit : *Urforum* (sic enim scribendum , non *eorum*) *coitus hiemis initio* . deinde : *latent fœminæ quaternis mensibus* : demum : *procedunt vere* . Quid perite , inquires ; numquid nescis quantis conviciis ob ista Plinius laceretur ? Teneo omnia , tamen illiberaliter , crudeliterque malo afficitur . Urforum ait coitus hiemis initio , nempe Pyanepsione , qui delabentibus matutino Vergiliis agitur , hiememque affert . Latent fœminæ a coitu quaternis mensibus , quippe primo uterum ferunt , tribus reliquis partus nutriunt , demum vere profiliunt . Quid ad Aristotelis locum accommodatius ? Non fugit temporis labem discipulus , qua præceptor ejus affectus fuerat ; de Quercus enim & Pini germinatione quæ Theophrastus lib. περὶ φυτ. ἰσop. III. scripserat , tali pacto depravata exscribam : πρῶτον μὲν ἄκρῳ ἔαρῳ διδὸς ἰσαμένῳ τῆ Σαρραυλιῶν . Non quadrat tam fera germinatio quæ prima traditur : Gaza qui *ineunte Februario* vertit , ἰσαμένῳ ἐλαφεβολιῶν videtur legisse . Haud aliter Plinius latinitate donavit : *est autem prima earum incipiente vere* . Si Thargelionem invenisset , vel incipiente æstate , vel Majo mense , vel transeunte in Taurum sole , ut mox alio exemplo declarabo , interpretatus esset . Refert etiam perpendere quæ de prima navigandi opportunitate quam vernam vocat Hesiodus , & ab eo tempore determinat , quo Ficus folia explicare incipit , memorat περὶ ἀδολεσχίας idem Theophrastus , nempe τῷ θάλατταν ἐκ Διονυσίων πρῶτον ἄνα . In Fico enim primam germinationem Martio mense hoc est Elaphebolione quo Dionysia aguntur , inchoari præsertim in Græcia plane constat .

Post Elaphebolionem Munychion interponitur IV. non. April. quod Æschines de falsa legatione significat . Id tibi totum sub oculos ponam , quoniam , quidquid agimus , veterum scriptis præstandum est : *Ἀκούετε ὅτι Μουνυχιῶτος ἐλφεῖσθι τρίτη ἰσαμένῳ , ὁ δὲ Κερσοβλέπτης πόσαις προτέρων ἡμέραις ἀπώλεσε τῷ ἀρχῶ , πρὶν ἐμὲ ἀπιέναι , ὡς φησὶ χάρις ὁ στρατηγὸς καὶ ἐπιστολῆ , τῆ προτέρῳ μηνὸς , ἔπερ ἐλαφεβολιῶν ἐστὶ Μουνυχιῶν* .

πρότερον. Leges etiam in Demosthene Atheniensium decretum, ex quo inter Elaphebolionem & Thargelionem mensē alium intelligimus interesse oportere. Nam Elaphebolione extremo legati ad Philippum regem decernuntur inducias in mensē Thargelionem petituri. Nisi Munychion interfuisset, quid erat legationem decerni? quod enim petitum mittebant, antequam peteretur, elabebatur. Verum si ista quæ ad conjecturam quodammodo pertinent, tanti esse non putas, ut certo societatis vinculo menses conjungant ac revinciant: ecce tibi Aristoteles *περὶ ζώων γενέσεων* V. ut dubitantem confirmat: *τίκτυσι δ' οἱ πᾶσι τῶν ἰχθύων ἐν τρισὶ μῆσι μουνυχιῶν, θαρρηλιῶν, σκίροφοριῶν*. Ecce subinde Plinius ut nostris mensibus reddit: *plurimi Piscium tribus mensibus (pariunt) Aprili, Maio, Junio*; Munychion enim IV. non. April. ut dicebam, inchoatur, Thargelion Calendis Maiis, Scirophorion III. cal. Jun. De Munychione fatiis.

Reliquorum connexionem progressionemque etiam declarant quæ de Boum fœtura Aristoteles memoriæ tradidit: *ἀρχεται δὲ τῆς ὀχίας περὶ πὺν θαρρηλιῶνα καὶ σκίροφοριῶνα*. Id docet Demosthenis oratio contra Midiam. Id Theophrasti *περὶ φυτ. ἴσοπ.* lib. IV. *περὶ δὲ τῷ βλάσειν ἐλάτης, καὶ πάλιν ὅτι καὶ λιπῶσι τῷ θαρρηλιῶν ἢ σκίροφοριῶν, ἀντις περιέλη παραχρῆμα ἀπόλυται τῷ χαμῶν πλείω χρόνον ἀντέχεα*. Quorum interpretationem ex Plinio dabo: *Refert & anni tempus; Abieti enim & Pino siquis (corticem) detraxerit, sole Taurum vel Geminos transeunte, cum germinant, statim moriuntur. Eandem injuriam hieme passæ diutius tolerant*. Dissimili modo ac supra, tempus latina consuetudine definit immutato mensium recurfu. Transit Atticis in Taurum sol VII. cal. Majas, in Geminos VI. cal. Jun., ideo quod in Tauro moratur Thargelionis dies XXVI., in Geminis dies XXIX., ex majori spatio tempus constituit, atque adeo ex cœlesti ratione non Latinis modo, sed etiam cunctis gentibus commune. Secundam quoque Pini & Quercus germinationem a Theophrasto propositam *περὶ πὺν σκίροφοριῶνα λήγοντα*, eadem constante sententia, Latine conclusit: *iterum germinant, transeunte Geminos sole*.

Quoniam itaque Thargelionis Scirophorionisque connexionem, & cum Latinis consensum vidimus, restat, ut hujus & Hecatombæonis, a quo initium cepimus, affinitatem, & coherentiam paucis perstringamus. Huc tamen non revocabo, quæ de Locustis ab Aristotele paulo ante exscribebam; hærent enim non in animis modo, sed etiam ante oculos. Duo attigisse præstiterit; alterum Theophrasti de Calamis: *τέμνυσι γὰρ δὴ νῦν σὲ σκίροφοριῶν, καὶ ἑκατομβαιῶν ὡς περὶ πρὸ τροπῶν μικρόν ἢ ὑπὸ τροπῶν πάσι*.

τάς. Qui enim menses solstitium attingunt præter hos duos? Alterum Plutarchi in Agesilao de Leuctrico prælio scribentis: καὶ γὰρ τετράδι ἐπὶ δέκα τὲ σκιερορριῶν μινὸς ἐποίησαντο τὰς σπονδὰς ἐν λακεδαίμονι. τῆ δὲ πέμπτῃ τὸ ἑκαπμβαιῶν ἠττήθησαν ἐν λώκτραις ἡμέρων εἰκοσι διαγενόμενων.

Habes præcipua quorum fide & præsidio nixus quis fuisset inter Atticos menses ordo, quæ progressio, quæ cum nostris similitudo, affinitas, conjunctio, statuebam. Quibus si intemperanter sim usus vel perperam, tuum erit non solum me admonere, sed etiam coarguere atque ab incepto revocare. Nam, cum duo mihi præstanda proposuerim, alterum ut mandatis tuis obtemperarem, alterum ut quæ veri speciem gerere videbantur, confectarer, utrunque me esse assecutum non prius asserere audebo, quam ex tuis literis cognovero. Vale.

Dabam Patavio VIII. Cal. Octobr. CIO IDCC XXXIII.

E P I S T O L A XXIII.

De Atticorum annorum discriminibus.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Tuas literas quotidie expectabam, quibus de mensibus Atticis fierem certior. Hodie cum hora qua epistolæ afferri solent, jam præterisset, Tabula civis tuus recentissimus a vobis ad me venit. Quem ut vidi, continuo interrogavi: ecquid ab Andrea? Respondit cum maxime ante suum discessum te convenire cuperet, domi non invenisse. Statim intellexi te occupationibus distineri; tuam enim in scribendo diligentiam probe novi. Statui itaque hanc de anno Attico civili epistolam ad te mittere, ut unam binis nostris a te elicerem, quo minorem molestiam occupato imponerem, atque una esset Atticarum rerum comprehensio, quæ volvi & cognosci eodem tempore possent.

Sex annorum discrimina apud Athenienses constituo. Primum dieteris est Chaldaïca pluribus gentibus communis, qua tertio quoque anno, ut tradit Herodotus, intercalatur. Dieteridis exemplum infra expressi.

Ann. I.

I. Hecatombæon III. id. Quint.
II. Metagitnion Prid. id. Sext.

III.

- III. Boedromion IV. id. Septembr.
- IV. Mæmaæterion VII. id. Octobr.
- V. Pyanepſion VII. id. Novembr.
- VI. Poſideon VIII. id. Decembr.
- VII. Gamelion Frid. Non. Januar.
- VIII. Antheſterion III. non. Febr.
- IX. Elaphebolion IV. non. Mart.
- X. Munychion IV. non. April.
- XI. Thargelion Cal. Maiis
- XII. Scirophorion III. cal. Jun.

Ann. II.

- I. Hecatombæon IV. cal. Quint.
- II. Metagitnion V. cal. Sextil.
- III. Boedromion VII. cal. Septembr.
- IV. Mæmaæterion VIII. cal. Octobr.
- V. Pyanepſion X. cal. Novembr.
- VI. Poſideon primus XI. cal. Decembr.
- VII. Poſideon ſecundus XIII. cal. Januar.
- VIII. Gamelion XIV. cal. Februar.
- IX. Antheſterion XII. cal. Mart.
- X. Elaphebolion XIV. cal. April.
- XI. Munychion XV. cal. Maii.
- XII. Thargelion XVII. cal. Jun.
- XIII. Scirophorion XVIII. cal. Quint.

Ann. I.

- I. Hecatombæon III. id. Quint.

Primo igitur & ſeptimo menſi dies XXX. assignamus , reliquis per αφαίρεσιν XXIX. Intercalarium autem menſem, quem Poſideonem ſecundum fuiſſe indicat Ptolemæus , altero anno interponimus , & in dies XXX. producimus. De cujus fede tradunt primis temporibus circa brumam per Gamelionem annum eſſe inchoatum, propterea medio anno intercalari Poſideonem , quia anni erat extremus . Quod non perinde fir- mum ac credunt . Etenim Numa Romanum annum a brumali ſidere exorſus, altero menſe exacto, intercalandum ſtatuit, non extremo. Quid igitur mirum Athenis poſt ſextum fuiſſe intercalatum ? Nonne hac ra- tione cautum eſt , ne Olympias in ominoſum menſem , qualis interca- larius

larius habitus est apud antiquos, incideret? Quod fieret, si absoluto anno, intercalatio subneſteretur. Insuper propter temporum ſpatia, ut proximis literis ſignificaveram, id conſtitutum ſum arbitratus.

Sed ecce tibi majores concertationes & turbæ; in multos enim incidet, qui annum lunarem dierum CCCLIV. fuiſſe ab Athenienſibus primo ævo ſuſceptum tibi confirment, atque ex Laertio Solonis legem afferant, qua ſancitum erat, ut Athenienſes ad lunæ rationem annum agerent; propter quod Solon menſium *τριμῆδες* primus *ἐν τῷ καὶ νέῳ* appellaverit. Ideo alternis annis intercalatum modo dierum XXII. menſem, modo XXIII. Quibus haud equidem repugno; antiquiſſimam enim apud mortales fuiſſe anni lunaris regulam puto; quod hoc aſtrum notioſiorem perſpicuitatem habeat quam Sol, unde menſes ſibi inſtituerunt; quos ex ſolari curſu rude hominum genus haud facile deſumet. Quare longe ante Solonem lunæ naturam Græcis innotuiſſe ultro damus largimurque. Superest illud a Laertio petiſſum, quod tale jaſtant, ut ne hiſcere quidem contra audeamus. Mihi infirmius videtur, & pene dixerim, puerile. Ita enim argumentantur. Solon legem promulgavit, ut Athenis annus lunaris eſſet; igitur ante Solonem ad lunam non ordinabatur annus. Ut argumenti vim plenius perſpicias, libet alia quæ legibus a Solone comprehenſa facile permittes (quippe naturæ & communi gentium jure ſancita ad optimum civitatis ſtatum componendum pertinent) commemorare, ceu deos colito, parentes in calamitate alito, liberum hominem injuriæ cauſa ne tangito, ab alienis te abſtineto. Itaque inferamus ante Solonem nullum fuiſſe Athenis deorum cultum, parentes miſeros ſine infamia & pœna a filiis deſertos eſſe, licuiſſe civem injuria afficere, & rapere aliena. Tam iſta vera ſunt quam quæ de anno lunari comparant & contexunt. Quam multa legiſlatores in leges colligunt, quibus majorum conſuetudine eorum populares tenebantur: quam multa ſanciunt, quæ natura, moribus, ac priſcis legibus jam ſancita erant, uſuque confirmata? Multa hujusmodi ſunt in Solonis legibus. Nonne etiam M. Tullius dum legiſlatoris munus agit, ex duodecim tabulis, plebiſcitis, & patriis inſtitutis ferme omnia eruta promulgat? Idcirco ſi Cicero Romanorum legiſlator habitus eſſet, cum intercalandi rationem diligenter eſſe ſervandam perſcribat, intercalationem ante M. Tullium non fuiſſe Romæ continuo inferrent? Præterea cur Solon annum lunarem Athenienſibus commendat, qui non ad civitatis mores componendos, ſed ad religionem pertinebat? Etenim ex oraculo indiſtum fuerat, ut *κατὰ γ' αἰ πάτρια μῆνας, ἡμέρας, ἐνιαυτὸν* ſacra fierent. Quoniam itaque religionibus annus lunaris inſerviebat, niſi ſi Solon

lon novas invexerit, quod non fit verisimile, profecto sacra patria talem anni formam ante Solonem exposcebant. Quid ergo de anno aliud fancivit, nisi priscum, nisi receptum, nisi patrium, nisi religiosum, nisi aliis legibus cautum? At princeps Solon diem mensis trigesimum novum & veterem appellavit? Quid igitur? Eundem diem antiquior Solone Homerus non abfimili modo nuncupat.

Τὸ μὲν φθίνοντος μηνός, τὸ δ' ἰσαμένοιο;

Hesiodus item antiquitate Homero proximus de Lunari mense canit:

Ὅγδοάτη τ' ἐνάτη τε δύο γὰρ μὲν ἡμέραι μηνός

Ἐξοχ' ἀεξομένοιο.

Quod certo argumento indicat Homeri quoque atque Hesiodi ævo annum in Græcia ad lunæ motum solitum referri. Quapropter anni lunaris institutionem, quam a Solone repetunt, nos antiquissimæ ætati ultro concedimus. Sed hunc annum ad popularem usum tum Athenis, tum in Græcia traductum tunc credam, cum veterum auctoritate docebor. Novitii enim Cenforinus & Macrobius videntur, dum, quæ Græcis attribuunt, Romanis etiam assignant. Cur istis de Græcia scribentibus fidem adjungam, qui patria & propria ignorabant, minus vera de anno Romano tradentes? Lunari, ut mea est opinio, regula religionis causâ utebatur Græcia, quod Solon Atheniensibus servandum suis legibus inculcat, etsi dissimilem annum quotidiana consuetudine usurparent. Numquid ab Ægyptiis, qui annum ad solis motum agebant, lunares circuitiones non animadversas, & per annum mensesque non digestas credemus? Sed quid tam remota commemoro? Nos lunæ periodo ad multa non utimur, qui tempora, qui res gestas, qui publicas & privatas rationes solari computatione resignamus? Præterea si sacra ac profana ad annum lunarem lege traduxerat Solon, cur ipse a suis legibus descivit? Apud Herodotum enim dum loquitur cum Cræso, Chaldaicum & solarem annum, non lunarem, ad calculum revocat, eoque hominis vitam metitur. Quare ego pro certo contenderim ante octeateridem lunæ annum in vulgum non patuisse, quod nulla fuisset causa, qua octeateris reciperetur; dieteris enim lunaris quater sumpta, aut tetraeteris bis, appositis binis mensibus intercalariis dierum XXII., & binis dierum XXIII., ut usurpatum esse defendunt, octeateridis munus ac spatium explent.

Neque solum de lunari anno hæc quæ dixi, colligunt, & sursum deorsumque miscent, sed etiam de solari multa, quibus ne decipiamur, providendum. Solis vero annum apud Atticos dies CCCLX. completum fuisse tradunt. Quæ opinio Aristotelis verbis roboratur de anima-

libus scribentis: *ἔνια δὲ κύβησι τῶν κυνῶν πέμπτον μέρῳ ἔνιαυτῷ· τῶν δὲ ἔσιν ἡμέραι ἐβδομηκοντα καὶ δύο.* Si pars anni quinta dies LXXII., totus annus dies CCCLX. habebit. At brevior in laconicis factura: *κύβη δὲ ἢ μὲν λακωνικῇ ἕκτον μέρῳ τῷ ἔνιαυτῷ· τῶσδ δὲ ἔσιν ἡμέραι ἐξήκοντα.* Pars quoque anni sexta cum sit dierum LX., universus erit CCCLX. Notum similiter Cleobuli ænigma:

*Εἷς ὁ πατήρ· παῖδες δὲ δώδεκα· τῶν δὲ ἑκάστῳ
 Παῖδες τριάκοντα διάνδιχα ἑδῶ ἔχουσαι·
 Αἱ μὲν λευκαὶ ἔασιν ἰδῶν· αἱ δὲ αὐτὲ μέλαιναί,
 Αἰθάνασι δὲ τε ἰδῶσαι· ἀποφθινύθουσιν ἅπασαι.*

Plinius quoque posteris transmisit Demetrio Phalereo statuas CCCLX. dicatas; quod annus hunc numerum dierum ea tempestate non excederet. Addit Varro & statuarum titulum: *Hic Demetrius παῖς ἐστὶ quot luces habet annus absolutus.* Quæ vitii Cornelii Nepotis libros coarctant, qui in Miltiade CCC. tantum statuas Demetrio decretas exhibent.

Hic tamen anni modus in Attica regione sola non commemoratur: ab Hippocrate pariter refertur libro *περὶ σαρκῶν*. Ait enim septimestrem puerum tres hebdomadum decades gerere, singulas autem decades dierum esse LXX., tresque dies CCX. explere. Quare menses tricenarii habentur, quorum XII. annum diesque CCCLX. efficiunt. Porro de anno ex eodem libro expedit hæc describere *καὶ ἐν ἑπτὰ ἔτεσιν ἔσι δὲ λόγῳ καὶ ἀριθμῷ ἀτρεκέως δεκάδες ἐβδομάδων ἐξήκοντα καὶ τριακόσια.* Quæ, ut in plerisque evenit, vitiavit antiquitas; nam hebdomades CCCLX. annos septem sive MMDXX. dies complent. At CCCLX. hebdomadum decades quo procedunt? Abundare itaque decades reor, præsertim ubi de septenario numero agitur ejusque vis & progressio ponderatur. Quoniam igitur de anni quantitate constat, qua Persæ, sed maxime Ægyptii, ut tibi jam notum fecimus, usi fuere, eandem penes Philosophos usurpatam non negamus; sive quia singulis signis dies tricenos attribuunt, ne quid impar emineat; sive quia dies perinde accipiunt, ac partes in quas cælestis orbis distinguitur; sive demum quia numerus CCCLX. multas & varias subit divisiones ad ea quæ tradunt, accommodatas. Hac de causa non aliam anni formam Genethliaci probant, quod is numerus suis observationibus sive potius ineptiis & deliriis valde consonans inveniatur. Verumtamen hoc dierum numero annum solis ambitum circumferibi proditum vel ab Aristotele, vel ab Hippocrate, vel ab alio cælestis disciplinæ perito persacile negamus. Plinio quidem imprudenter excidit, annum Atticum CCCLX. numerum Demetrii Phalerei ævo non excess-

. VII.

Ephori aetate, & anno nostro ex Metonis atque Euctemonis observationibus V. cal. Quint. servabatur, dies XVIII. numerantur. Propterea
G g 2 in

Osteateris Attica

Ann. I.

- I. Hecatombæon III. id. Quint.
- II. Metagitnion III. id. Sextil.
- III. Boedromion IV. id. Sept.
- IV. Mæmaæterion VII. id. Octob.
- V. Pyanepsion VI. id. Novemb.
- VI. Posideon VII. id. Decembr.
- VII. Gamelion VIII. id. Jan.
- VIII. Anthesterion prid. non. Febr.
- IX. Elaphebolion prid. non. Mart.
- X. Munychion prid. non. April.
- XI. Thargelion IV. non. Maii.
- XII. Scirophorion IV. non. Jun.

Ann. II.

- I. Hecatombæon VI. non. Quint.
- II. Metagitnion prid. cal. Sext.
- III. Boedromion III. cal. Sept.
- IV. Mæmaæterion IV. cal. Octob.
- V. Pyanepsion V. cal. Novemb.
- VI. Posideon VI. cal. Decembr.
- VII. Gamelion VII. cal. Jan.
- VIII. Anthesterion IX. cal. Febr.
- IX. Elaphebolion VII. cal. Mart.
- X. Munychion IX. cal. April.
- XI. Thargelion IX. cal. Maii.
- XII. Scirophorion XI. cal. Jun.

Ann. III.

- I. Hecatombæon XI. cal. Quint.
- II. Metagitnion XIII. cal. Sextil.
- III. Boedromion XIV. cal. Sept.
- IV. Mæmaæterion XV. cal. Octob.
- V. Pyanepsion XVI. cal. Nov.
- VI. Posideon I. XVII. cal. Dec.
- VII. Posideon II. XIX. cal. Jan.
- VIII. Gamelion idib. Januar.
- IX. Anthesterion prid. id. Febr.
- X. Elaphebolion III. id. Mart.
- XI. Munychion prid. id. April.
- XII. Thargelion V. id. Maii.
- XIII. Scirophorion IV. id. Jun.

Ann. IV.

- I. Hecatombæon VI. id. Quint.
- II. Metagitnion VI. id. Sext.
- III. Boedromion VII. id. Sept.
- IV. Mæmaæterion prid. non. Oct.
- V. Pyanepsion nonis Novemb.
- VI. Posideon prid. non. Decemb.
- VII. Gamelion III. non. Jan.
- VIII. Anthesterion cal. Febr.
- IX. Elaphebolion VI. non. Mart.
- X. Munychion prid. cal. April.
- XI. Thargelion prid. cal. Maii.
- XII. Scirophorion IV. cal. Jun.

O. I.

Ann. V.

- I. Hecatombæon IV. cal. Quint.
- II. Metagitnion VI. cal. Sextil.
- III. Boedromion VII. cal. Sept.
- IV. Mæmaæterion VIII. cal. Oct.
- V. Pyanepsion IX. cal. Nov.
- VI. Posideon I. X. cal. Dec.
- VII. Posideon II. XI. cal. Januar.
- VIII. Gamelion XIII. cal. Febr.
- IX. Anthesterion XI. cal. Mar.
- X. Elaphebolion XIII. cal. Apr.
- XI. Munychion XIII. cal. Maii.
- XII. Thargelion XV. cal. Jun.
- XIII. Scirophorion XV. cal. Quint.

Ann. VI.

- I. Hecatombæon XVI. cal. Sext.
- II. Metagitnion XVIII. cal. Sept.
- III. Boedromion XVIII. cal. Oct.
- IV. Mæmaæterion III. id. Oct.
- V. Pyanepsion prid. id. Nov.
- VI. Posideon III. id. Dec.
- VII. Gamelion IV. id. Jan.
- VIII. Anthesterion VI. id. Febr.
- IX. Elaphebolion VI. id. Mart.
- X. Munychion VI. id. April.
- XI. Thargelion VIII. id. Maii.
- XII. Scirophorion VIII. id. Jun.

Ann. VII.

- I. Hecatombæon prid. non. Quint.
- II. Metagitnion prid. non. Sext.
- III. Boedromion III. non. Sept.
- IV. Mæmaæterion VI. non. Octob.
- V. Pyanepsion cal. Novembr.
- VI. Posideon prid. cal. Decemb.
- VII. Gamelion III. cal. Januar.
- VIII. Anthesterion V. cal. Febr.
- IX. Elaphebolion III. cal. Mart.
- X. Munychion V. cal. April.
- XI. Thargelion V. cal. Maii.
- XII. Scirophorion VII. cal. Jun.

Ann. VIII.

- I. Hecatombæon VII. cal. Quint.
- II. Metagitnion IX. cal. Sextil.
- III. Boedromion X. cal. Septem.
- IV. Mæmaæterion XI. cal. Oct.
- V. Pyanepsion XII. cal. Nov.
- VI. Posideon I. XIII. cal. Dec.
- VII. Posideon II. XIV. cal. Jan.
- VIII. Gamelion XVI. cal. Febr.
- IX. Anthesterion XV. cal. Mart.
- X. Elaphebolion XVII. cal. Apr.
- XI. Munychion XVII. cal. Maii.
- XII. Thargelion prid. id. Maii.
- XIII. Scirophorion id. Jun.

O. I.

Ann. I.

- I. Hecatombæon III. id. Quint.

excessisse, cum solis ratio Athenis tunc vel in primis excelleret. Illud vero quod hinc ostendendum arripiunt, quin etiam tanquam probatum nobis obtrudunt, diebus scilicet CCCLX. vel Athenis vel alibi in Græcia fuisse definitum, procul ab omni ratione apparet. Nunquam enim eos annorum ambitus, quibus solis & lunæ motus ut assequeretur, curabat, amplexa fuisset Græcia, si a sole diebus V. ac diei quadrante citius suum orbem peragi credidisset. Multa de hoc genere scribi possunt: sed ad id quod agimus, hæc satis. Quandoquidem quæ solida & firma esse præ se ferebant, experti sumus quam sint inania, & imbecillia, in viam, a qua fortasse tam longe diverti non oportuit, redeamus.

Sequitur alterum discrimen tetraeteris, quam vix in proprium genus recipio, quod ex iterata dieteride in orbem glomeratur. Ideo ad tertium descendam quod octeateridem vocamus. Hanc Athenienses cum finitimis populis amplexi sunt, quia dieteris aut tetraeteris solis modo, non lunæ progressui conveniret. Quo sane ambitu dies CIOCIODCCCCXX. continentur, & III. menses intercalantur, tertio scilicet, quinto, & octavo anno, ut de Bæotiis scripsi. De hac tabulam constituimus in hunc modum. Primus annus III. id. Quint. inchoatur: secundus VI. Tab. VII. non. ejusdem: tertius XI. cal. ejusdem. Hic summus anni recursus; nam quartus ad VI. id. Quint. retrahitur: quintus IV. cal. Quint. subfidet: sextus in a. d. XVI. cal. Sextil. promittitur, quæ summa anni anticipatio. Ab hoc termino septimus contrahitur in prid. non. Quint. Octavus denique in XII. cal. ejusdem. Quapropter Atticus annus pro varia intercalandi regula inter XI. cal. Quint. & XVI. cal. Sextil. vagatur. Atqui menses alternos cavos, alternos plenos interposui, & anno quoque quarto nostro diem intercalarem adnotavi. Sed quid pergo? Ad tabulam quam includo, te remitto. Illud potius agam, ut insigni aliquo monumento octeateridem illustrem. Nobilis est in Dionysio Halicarnasseo de Trojæ excidio Ephori historia, quam mecum ut perpendas, rogo: ἰλιον μὲν γὰρ ἄλκω τελευτῆντος ἤδη τῷ τρίτῳ, ἑπτακαίδεκα πρότερον ἡμέραις τῆς δευτέρας τροπῆς, ὀγδόῳ φθίνοντι μινός θαρρηλιῶν, ὡς ἀθηναῖοι τὸς χρόνος ἄγρσι. Περιτταὶ δὲ ἦσαν αἱ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκῆνον ἐσπληρῆσαι μετὰ τῷ τροπῷ ἑκοσι ἡμέραι. Quo anno capta fuerit Troja, & quo die ex octeateride haud obscure percipies; anno enim V. intercalario Thargelion ex a. d. XIV. cal. Jun. ducitur, & dies Thargelionis XXIII. quor urbem Græci occuparunt, V. id. Jun. attingit. Hinc ad solstitium quod Ephori ætate, & anno nostro ex Metonis atque Euctemonis observationibus V. cal. Quint. servabatur, dies XVIII. numerantur. Propterea

in Dionysium irrepsisse vitium opinatus sum, quod manifestius ex Plutarcho cognosces. Hic enim dum Trojæ incendium repetit, evenisse narrat *ἑβδόμῃ θαρρηλιῶν φθίνοντῃ*. Ideo contigit IV. id. Jun. dies XVII. ante solstitium, quot Ephorus ex Attica consuetudine recensebat. Scirophorion autem ultimus anni mensis inceptus ex a. d. XV. cal. Quint. XVI. cal. Sextil. terminatur; ideo a solstitio ex anno dies XX. super sunt.

Antequam ad alias annorum differentias transitum faciam, opportunum esse video Atticas periodos cum Bœotiis conferre, ac mensium nomina qui soli ex Bœotiis ab interitu vindicati sunt, prodere, ut tibi fueram pollicitus, cum de Bœotiis scribebam. Quod ut ordine exsequar, dieterides inter se componendæ sunt, octava appositæ tabula, ut mensium affinitatem facile cognoscas. Transeamus hinc ad historias. Tab. VIII. Prælium ad Platæas, quo Persæ, duce Mardonio, cæsi sunt, fugatique a Græcis, ad olympiadis LXXV. annum I. retulit Pausanias, quod ex depravatis libris originem duxit; siquidem eo anno pugnatum fuisse circa Salaminam ex Herodoto liquet. Quare anno insequente in Platæis campis armis concursus est. Ideo dieteridis Atticæ anno II.; nam Olympiades quæ a solstitio procedunt, cum Attico anno convenire facile concedes. Chaldaicum vero annum in Græcia tunc viguisse quoties tibi ex Herodoto enarravi? Propterea Græcorum victoria evenit (ut in Aristide computat Plutarchus) *τετράδι τῆ βοηδρομιῶν ἰσαμένῃ κατὰ δὲ βοιωτῆς τετράδι τῆ Πανέμῃ φθίνοντῃ*. Ineunte igitur Hecatombæone IV. cal. Quint. & Metagitnion V. cal. Sext. Boedromion egreditur ex a. d. VII. cal. Septembr. Itaque dies quartus fit IV. cal. Septembr. Bœotii vero mensis I. cui dies XXIX. damus, quemque Panemum appellatum censemus, sextus & vigesimus. Exorditur itaque Panemus prid. non. Sext. ex quo Bœotius annus, ut superioribus literis indicatum est, initium capit. Quapropter Dieteris Bœotia a II. anno Attico incipit, & Attica a II. Bœotio. Menses autem dissimili exordio nascuntur; nam Bœotii die Attico octavo principium sumunt. Itaque si primus annus Atticus a novilunio ductus est; & Bœotius ab octavo lunæ die cursum orditur.

Dieteris Bœotia ad hunc modum cum Attica comparatur. At octeateris, ut in nona tabula digestum est. Itaque Eudoxus, cui novæ anni institutionis laus inter Bœotios reservatur, cum a II. dieteridis anno auspicaretur, a XIII. cal. Sextil. ubi eo anno plenilunium erat, in prid. non. Sextil. antiquum Bœotii anni principium, ambitum distulit per dies XV. cunctatus, quos anteacto anno, qui dies CCCL. ferebat, apposuit, ut solis annus fieret, coque superiora tempora perficerentur.

TABULA VIII.

Dieteris Attica

Ann. I.

- I. Hecatombæon III. id. Quint.
- II. Metagitnion prid. id. Sextil.
- III. Boedromion IV. id. Septemb.
- IV. Mæmacterion VII. id. Octobr.
- V. Pyanepsion VII. id. Novembr.
- VI. Posideon VIII. id. Decembr.
- VII. Gamelion prid. non. Januar.
- VIII. Anthesterion III. non. Febr.
- IX. Elaphebolion IV. non. Mart.
- X. Munychion IV. non. April.
- XI. Thargelion cal. Maii.
- XII. Scirophorion III. cal. Jun.

Ann. II.

- I. Hecatombæon IV. cal. Quint.
- II. Metagitnion V. cal. Sextil.
- III. Boedromion VII. cal. Septemb.
- IV. Mæmacterion VIII. cal. Octobr.
- V. Pyanepsion X. cal. Novembr.
- VI. Posideon primus XI. cal. Decemb.
- VII. Posideon secundus XIII. cal. Jan.
- VIII. Gamelion XIV. cal. Februar.
- IX. Anthesterion XII. cal. Mart.
- X. Elaphebolion XIV. cal. April.
- XI. Munychion XV. cal. Maii.
- XII. Thargelion XVII. cal. Jun.
- XIII. Scirophorion XVIII. cal. Quint.

Ann. I.

- I. Hecatombæon III. id. Quint.

Dieteris Bœotia

Ann. II.

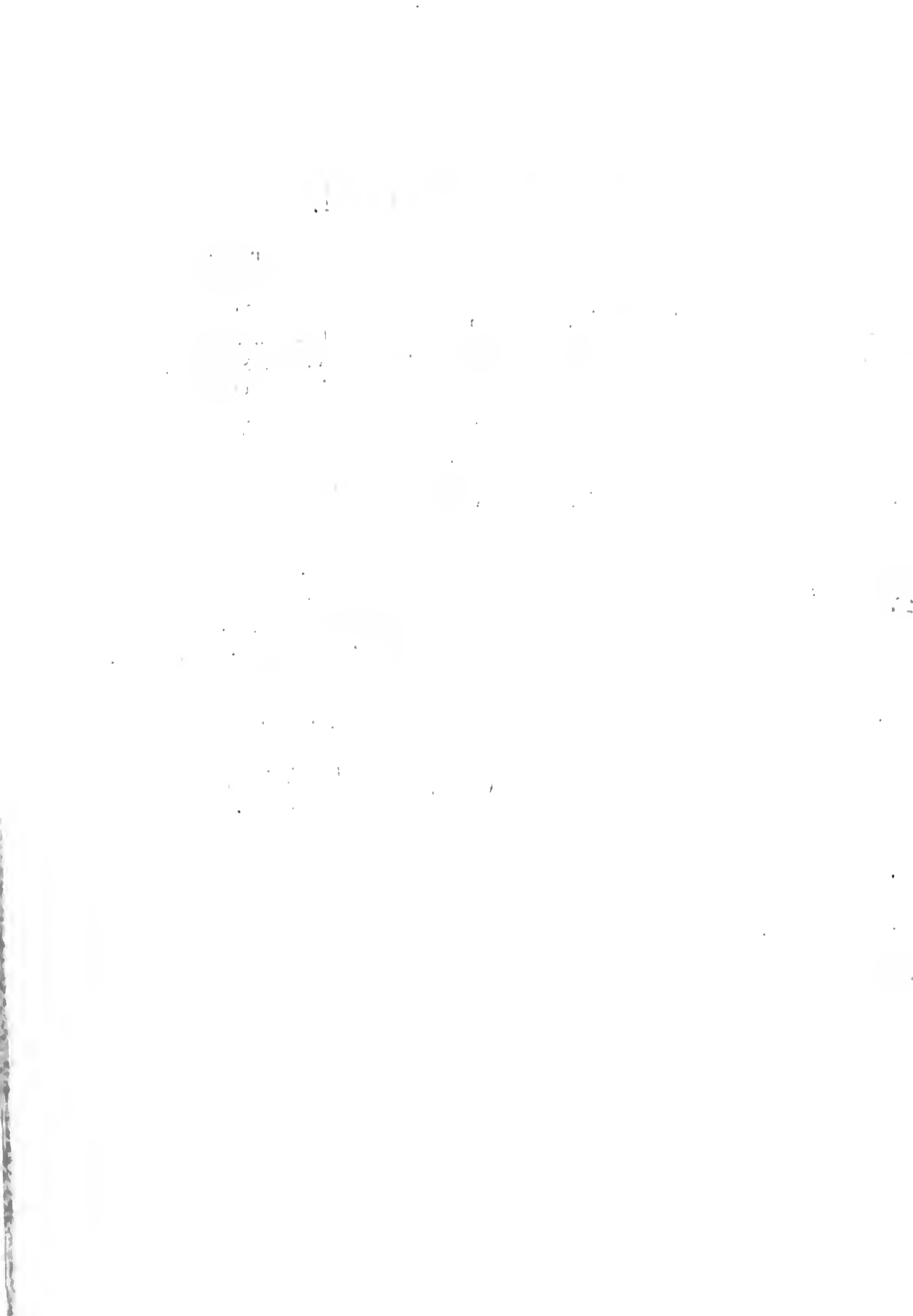
- I. mensis XIII. cal. Sextil.
- II. mensis XV. cal. Septembr.
- III. mensis XV. cal. Octobr.
- IV. mensis id. Octobr.
- V. mensis id. Novembr.
- VI. mensis prid. id. Decembr.
- VII. mensis III. id. Januar.
- VIII. mensis IV. id. Februar.
- IX. mensis V. id. Mart.
- X. mensis V. id. April.
- XI. mensis VIII. id. Maii.
- XII. mensis VIII. id. Jun.
- XIII. mensis intercal. prid. non. Quint.

Ann. I.

- I. mensis prid. non. Sextil.
- II. mensis IV. non. Septemb.
- III. mensis cal. Octobr.
- IV. mensis III. cal. Nov.
- V. mensis IV. cal. Dec.
- VI. mensis VI. cal. Jan.
- VII. mensis VII. cal. Febr.
- VIII. mensis VI. cal. Mart.
- IX. mensis VIII. cal. April.
- X. mensis IX. cal. Maii.
- XI. mensis XI. cal. Jun.
- XII. mensis XII. cal. Quintil.

Ann. II.

- I. mensis XIII. cal. Sextil.

Οἰεατερὶς Ἀττικὰ

Ann. I.

- I. Hecatombæon III. id. Quintil.
- II. Metagitnion III. id. Sextil.
- III. Boedromion IV. id. Septemb.
- IV. Mæmacteron VII. id. Octobr.
- V. Pyanepsion VI. id. Novembr.
- VI. Posideon VII. id. Decembr.
- VII. Gamelion VIII. id. Januar.
- VIII. Anthesterion prid. non. Febr.
- IX. Elaphebolion prid. non. Mart.
- X. Munychion prid. non. April.
- XI. Thargelion IV. non. Maii.
- XII. Scirophorion IV. non. Jun.

Ann. II.

Οἰεατερὶς

Α

- I. Panemus II
- II. I.
- III. Alalcomeni
- IV. Damatrius
- V. Bucatius V
- VI. Hermæus V
- VII. Proftaterius
- VIII.
- IX.
- X.
- XI.
- XII. Hippodrom.

Oſteateris Attica
Ann. I.

- I. Hecatombæon III. id. Quintil.
- II. Metagitnion III. id. Sextil.
- III. Boedromion IV. id. Septemb.
- IV. Mæmaſterion VII. id. Octobr.
- V. Pyanepſion VI. id. Novembr.
- VI. Poſideon VII. id. Decembr.
- VII. Gamelion VIII. id. Januar.
- VIII. Antheſterion prid. non. Febr.
- IX. Elaphebolion prid. non. Mart.
- X. Munychion prid. non. April.
- XI. Thargelion IV. non. Maii.
- XII. Scirophorion IV. non. Jun.

Ann. II.

- I. Hecatombæon VI. non. Quint.
- II. Metagitnion prid. cal. Sextil.
- III. Boedromion III. cal. Septemb.
- IV. Mæmaſterion IV. cal. Octobr.
- V. Pyanepſion V. cal. Novembr.
- VI. Poſideon VI. cal. Decembr.
- VII. Gamelion VII. cal. Januar.
- VIII. Antheſterion IX. cal. Februar.
- IX. Elaphebolion VII. cal. Mart.
- X. Munychion IX. cal. April.
- XI. Thargelion IX. cal. Maii.
- XII. Scirophorion XI. cal. Jun.

Ann. III.

- I. Hecatombæon XI. cal. Quintil.
- II. Metagitnion XIII. cal. Sextil.
- III. Boedromion XIV. cal. Septemb.
- IV. Mæmaſterion XV. cal. Octobr.
- V. Pyanepſion XVI. cal. Nov.
- VI. Poſideon primus XVII. cal. Dec.
- VII. Poſideon ſecundus XIX. cal. Jan.
- VIII. Gamelion idibus Januar.
- IX. Antheſterion prid. id. Febr.
- X. Elaphebolion III. id. Mart.
- XI. Munychion prid. id. April.
- XII. Thargelion V. id. Maii.
- XIII. Scirophorion IV. id. Jun.

Ann. IV.

- I. Hecatombæon VI. id. Quint.
- II. Metagitnion VI. id. Sextil.
- III. Boedromion VII. id. Septembr.
- IV. Mæmaſterion prid. non. Octobr.
- V. Pyanepſion nonis Novembr.
- VI. Poſideon prid. non. Decembr.
- VII. Gamelion III. non. Januar.
- VIII. Antheſterion cal. Februar.
- IX. Elaphebolion VI. non. Mart.
- X. Munychion prid. cal. April.
- XI. Thargelion prid. cal. Maii.
- XII. Scirophorion IV. cal. Jun.

O. I.

Oſteateris Bœotia Eudoxi
Ann. III.

- I. Panemus III. id. Quint.
- II. III. id. Sextil.
- III. Alalcomenius IV. id. Septembr.
- IV. Damatrius VII. id. Octobr.
- V. Bucatius VI. id. Novembr.
- VI. Hermæus VII. id. Decembr.
- VII. Proſtaterius VIII. id. Januar.
- VIII. prid. Non. Febr.
- IX. prid. non. Mart.
- X. prid. non. April.
- XI. IV. non. Maii.
- XII. Hippodromius IV. non. Jun.

XIII. Intercalaris VI. non. Quint.
Ann. IV.

- I. Panemus cal. Sextil.
- II. III. cal. Septembr.
- III. Alalcomenius III. cal. Octobr.
- IV. Damatrius V. cal. Novembr.
- V. Bucatius V. cal. Decembr.
- VI. Hermæus VII. cal. Januar.
- VII. Proſtaterius VIII. cal. Febr.
- VIII. VIII. cal. Mart.
- IX. IX. cal. April.
- X. X. cal. Maii.
- XI. XI. cal. Junias.

O. I.

XII. Hippodromius XII. cal. Quint.
Ann. V.

- I. Panemus XIII. cal. Sextil.
- II. XV. cal. Septembr.
- III. Alalcomenius XV. cal. Octobr.
- IV. Damatrius XVII. cal. Novembr.
- V. Bucatius XVII. cal. Decembr.
- VI. Hermæus XIX. cal. Jan.
- VII. Proſtaterius idib. Januar.
- VIII. III. id. Febr.
- IX. III. id. Mart.
- X. III. id. April.
- XI. V. id. Maii.
- XII. Hippodromius V. id. Jun.

XIII. Intercalaris VII. id. Quint.
Ann. VI.

- I. Panemus VI. id. Sextil.
- II. VIII. id. Septembr.
- III. Alalcomenius prid. non. Octobr.
- IV. Damatrius prid. non. Novembr.
- V. Bucatius prid. non. Decembr.
- VI. Hermæus IV. non. Januar.
- VII. Proſtaterius Cal. Februar.
- VIII. VI. non. Mart.
- IX. cal. April.
- X. prid. cal. Maii.
- XI. III. cal. Jun.

O. I.

Oſteateris Attica
Ann. V.

- I. Hecatombæon IV. cal. Quint.
- II. Metagitnion VI. cal. Sextil.
- III. Boedromion VII. cal. Septembr.
- IV. Mæmaſterion VIII. cal. Octobr.
- V. Pyanepſion IX. cal. Novembr.
- VI. Poſideon primus X. cal. Decembr.
- VII. Poſideon ſecundus XI. cal. Jan.
- VIII. Gamelion XIII. cal. Febr.
- IX. Antheſterion XI. cal. Mart.
- X. Elaphebolion XIII. cal. April.
- XI. Munychion XIII. cal. Maii.
- XII. Thargelion XV. cal. Jun.
- XIII. Scirophorion XV. cal. Quint.

Ann. VI.

- I. Hecatombæon XVI. cal. Sextil.
- II. Metagitnion XVIII. cal. Septembr.
- III. Boedromion XVIII. cal. Octobr.
- IV. Mæmaſterion III. id. Octobr.
- V. Pyanepſion prid. id. Novembr.
- VI. Poſideon III. id. Decembr.
- VII. Gamelion IV. id. Januar.
- VIII. Antheſterion VI. id. Febr.
- IX. Elaphebolion VI. id. Mart.
- X. Munychion VI. id. April.
- XI. Thargelion VIII. id. Maii.
- XII. Scirophorion VIII. id. Jun.

Ann. VII.

- I. Hecatombæon prid. non. Quint.
- II. Metagitnion prid. non. Sext.
- III. Boedromion III. non. Septembr.
- IV. Mæmaſterion VI. non. Octobr.
- V. Pyanepſion cal. Novembr.
- VI. Poſideon prid. cal. Decembr.
- VII. Gamelion III. cal. Januar.
- VIII. Antheſterion V. cal. Februar.
- IX. Elaphebolion III. cal. Mart.
- X. Munychion V. cal. April.
- XI. Thargelion V. cal. Maii.
- XII. Scirophorion VII. cal. Jun.

Ann. VIII.

- I. Hecatombæon VII. cal. Quint.
- II. Metagitnion IX. cal. Sextil.
- III. Boedromion X. cal. Septembr.
- IV. Mæmaſterion XI. cal. Octobr.
- V. Pyanepſion XII. cal. Novembr.
- VI. Poſideon primus XIII. cal. Dec.
- VII. Poſideon ſecundus XIV. cal. Jan.
- VIII. Gamelion XVI. cal. Februar.
- IX. Antheſterion XI. cal. Mart.
- X. Elaphebolion XVII. cal. April.
- XI. Munychion XVII. cal. Maii.
- XII. Thargelion prid. id. Maii.
- XIII. Scirophorion idib. Jun.

Ann. I.

- I. Hecatombæon III. id. Quint.

Oſteateris Bœotia Eudoxi

- XII. Hippodromius IV. cal. Quint.
Ann. VII.
- I. Panemus V. cal. Sextil.
VII. cal. Septembr.
- II. Alalcomenius VII. cal. Octobr.
- III. Damatrius IX. cal. Novembr.
- IV. Bucatius IX. cal. Decembr.
- V. Hermæus XI. cal. Januar.
- VI. Proſtaterius XII. cal. Febr.
- VIII. XI. cal. Mart.
- IX. XII. cal. April.
- X. XIII. cal. Maii.
- XI. XIV. cal. Jun.
- XII. Hippodromius XV. cal. Quint.
Ann. VIII.

- I. Panemus XVI. cal. Sextil.
XVIII. cal. Septembr.
- II. Alalcomenius XVIII. cal. Octobr.
- III. Damatrius III. id. Octobr.
- IV. Bucatius prid. id. Novembr.
- V. Hermæus III. id. Decembr.
- VI. Proſtaterius IV. id. Jan.
VI. id. Febr.
- VIII. VII. id. Mart.
- IX. VII. id. April.
- X. nonis Maii.
- XI. Hippodromius nonis Junii.

O. I.

XIII. Intercalaris III. non. Quint.
Ann. I.

- I. Panemus prid. non. Sextil.
IV. non. Septembr.
- II. Alalcomenius VI. non. Octobr.
- III. Damatrius prid. cal. Novembr.
- IV. Bucatius prid. cal. Decembr.
- V. Hermæus IV. cal. Januar.
- VI. Proſtaterius V. cal. Febr.
IV. cal. Mart.
- VIII. V. cal. April.
- IX. VI. cal. Maii.
- X. VII. cal. Jun.

XII. Hippodromius VIII. cal. Quint.
Ann. II.

- I. Panemus IX. cal. Sext.
- II. XI. cal. Septembr.
- III. Alalcomenius XI. cal. Octobr.
- IV. Damatrius XIII. cal. Novembr.
- V. Bucatius XIII. cal. Decembr.
- VI. Hermæus XV. cal. Januar.
- VII. Proſtaterius XVI. cal. Febr.
XV. cal. Mart.
- VIII. XVI. cal. April.
- IX. XVII. cal. Maii.
idibus Maii.
- XI. Hippodromius idibus Junii.

Ann. III.

- I. Panemus III. id. Quint.

tur. Quare Panemi die XVI. initium fixit per novilunium. Talis ambitus a VII. Atticæ periodi anno existit, & Panemus cum Metagitnione concurrit. Secundus vero mensis quo nomine penes Bœotios esset, Scriptores silent. Sequitur tertius Alalcomenius, quem Plutarchus in Aristide cum Mæmaſterione parem facit. Idem auctor quartum Damatrium in libro quem de Ifide & Ofiride composuit, nominat, & Pyanepſionem esse Atticis affirmat. Bucatium hieme Bœotiis contingere Hefychius meminit, & veterem Lenæonem visum Plutarcho tradit. Qui (si quintum recipimus) prid. cal. Decembr. sedem habet, & cum Decembri ac Posideone ex æquo ferme decurrit. Lenæonem certe anni tristissimum mensem, qualis nobis December, Hesiodus putat. Sextus Hermæus erit, quem Hefychius Bucatio subiecit, Januario ac Gamelioni par. IV. cal. Januar. exorditur. V. cal. Febr. Hermæo Proſtaterium annexam, quem Plutarchus Anthesterioni similem facit, quo *πιδολγια* sive Vinalia aguntur. Ex reliquis unum Hippodromium novi, annique extremum reservo. Hoc in Leuctricis campis res Spartana afflicta jacuit, auctore Plutarcho, die Hecatombæonis VI. Septem mensibus, quorum nomina non extinxit oblivio, cum Attica dieteride collatis, intercalarius restat, quem inhonorum atque innominatum relinquam, quousque ex tua sententia meliora nanciscar.

Digrediamur ad annum Atticum solarem quo ad Metonicum principium statuendum uti oportet. Anno Olympico DCCXLVI. solarem Græcum annum incepisse arbitror, quo, profligato Aethiaca pugna Antonio, Augusti auspicia Græcia secuta est, solaremque annum amplexa. Quod ut auctoritate pateat, scire expedit ex Censorino annum Olympicum MXIV. Augustanum esse CCLXV., & biennio ante quam Augusti annus inchoaretur, Ægyptum in potestatem ditionemque P. R. venisse. Propterea prælium Aethiacum, & Augusti victoria incidit in annum Olympicum DCCXLVI.; a quo subducta Oſteateride Attica quantum poteris, duos annos superesse notabis. Anno itaque Oſteateridis II. quo Hecatombæon VI. non. Quint. initium sumit, solaris periodus Atticis cepit. Quare menses Attici cum nostris hoc modo componuntur.

I. Hecatombæon VI. non. Quint.	VII. Gamelion cal. Jan.
II. Metagitnion cal. Sextil.	VIII. Anthesterion cal. Febr.
III. Boedromion cal. Septembr.	IX. Elaphebolion cal. Mart.
IV. Mæmaſterion cal. Octobr.	X. Munychion cal. April.
V. Pyanepſion cal. Novembr.	XI. Thargelion cal. Majis.
VI. Posideon cal. Decembr.	XII. Scirophorion cal. Junis :

Bœotii

Bœotii vero qui ab Attico secundo mense incipiunt, ex cal. Sextil. ducere annum instituerunt. Ex quo Attici menses & Bœotii in Plutarcho ita ordinantur, & cum solari anno nostro progrediuntur:

I. Hecatombæon.	XII. Hippodromius.
II. Metagitnion.	I. Panemus.
III. Boedromion.	II.
IV. Mæmaçterion.	III. Alalcomenius.
V. Pyanepſion.	IV. Damatrius.
VI. Poſideon.	V. Bucatius.
VII. Gamelion.	VI. Hermæus.
VIII. Antheſterion.	VII. Proſtaterius.
IX. Elaphebolion.	VIII.
X. Munychion.	IX.
XI. Thargelion.	X.
XII. Scirophorion.	XI.

Quin etiam Atticos menses ad patrium institutum traducunt Bœotii; ideo

Hecatombæon cal. Sext.	Gamelion cal. Febr.
Metagitnion cal. Sept.	Antheſterion cal. Mårt.
Boedromion cal. Oct.	Elaphebolion cal. April.
Mæmaçterion cal. Nov.	Munychion cal. Maji.
Pyanepſion cal. Dec.	Thargelion cal. Jun.
Poſideon cal. Jan.	Scirophorion cal. Quint.

Propter quod Plutarchus in Publicola idus Septembres ad dimidiatum ferme Metagitnionem refert; & in Pompejo Januarium cum Poſideone comparat; in Sylla autem Martium cum Antheſterione. Appianus quoque Alexandrinus interfectum C. Julium Cæſarem ait *ἐν ἡμέραις αἰς καλῶσι εἰδοῖς Μαρτίου Ἀνθεστηριῶν ἢ μάλιστα μέσῃ*. Necnon Ulpianus, de quo ex Demosthene ſcribendi cauſam habui, dum Mæmaçterionem hibernum mensem appellat, ex Bœotia regula cum Novembri conjungit. Diodori etiam Siculi illa ad te miſſa, *ἀπὸ γὰρ μηνὸς ἐν καλῶσι Ἀθηναῖοι μαμακτηριῶνα, τῶν ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν ἀρκῶν ἀστέρων εἰδῶν ἑσπέρην ὀρᾶσαι μέχρι τῆς πρώτης φυλακῆς τῷ δὲ Ποσειδεῶνι μέχρι δωδεκάτης*, anno Bœotio ſolari accipienda videntur. Equidem Plinium ad hunc locum reſpexiſſe credo, qui lib. II. tradit: In Arabia Novembri mense prima vigilia Septentrionem eſſe occultum: ſecunda apparere. Metonicum quoque ambitum, qui *ἐννεαδεκαήμετρος* vocatur, idem auçtor Diodorus

Επειδακαστηρις Metonica I.
 Ann. I.
 Hecatombæon III. id. Quint.
 Ann. II.
 Hecatombæon V. non. Quint.
 Ann. III. intercalaris.
 Hecatombæon X. cal. Quint.
 Aoo. IV.
O. I. Hecatombæon V. id. Quint.
 Ann. V. intercalaris
 Hecatombæon prid. cal. Quint.
 Ann. VI.
 Hecatombæon XV. cal. Sextil.
 Ann. VII.
 Hecatombæon VIII. id. Quint.
 Ann. VIII. intercalaris
O. I. Hecatombæon V. cal. Quintil.
 Ann. IX.
 Hecatombæon idibus Quotil.
 Ann. X.
 Hecatombæon IV. non. Quintil.
 Ann. XI. intercalaris
 Hecatombæon VIII. cal. Quintil.
 Ann. XII.
O. I. Hecatombæon III. id. Quint.
 Ann. XIII. intercalaris
 Hecatombæon cal. Quint.
 Ann. XIV.
 Hecatombæon XIII. cal. Sextil.
 Ann. XV.
 Hecatombæon VII. id. Quint.
 Ann. XVI. intercalaris
O. I. Hecatombæon III. cal. Quint.
 Ann. XVII.
 Hecatombæon XVI. cal. Sextil.
 Ann. XVIII.
 Hecatombæon prid. non. Quint.
 Ann. XIX. intercalaris
 Hecatombæon VII. cal. Quint.
Επειδακαστηρις Metonica II.
 Ann. I.
O. I. Hecatombæon prid. id. Quint.
 Ann. II.
 Hecatombæon V. non. Quint.
 Ann. III. intercalaris
 Hecatombæon X. cal. Quint.
 Ann. IV.
 Hecatombæon VI. id. Quint.
 Ann. V.
O. I. Hecatombæon prid. cal. Quint.
 Ann. VI.
 Hecatombæon XV. cal. Sextil.
 Ann. VII.
 Hecatombæon VIII. id. Quint.
 Ann. VIII. intercalaris
 Hecatombæon V. cal. Quint.
 Ann. IX.
O. I. Hecatombæon XVII. cal. Sextil.
 Ann. X.
 Hecatombæon IV. non. Quint.
 Ann. XI. intercalaris
 Hecatombæon VIII. cal. Quint.
 Ann. XII.
 Hecatombæon III. id. Quint.
 Ann. XIII. intercalaris
O. I. Hecatombæon VI. non. Quint.
 Ann. XIV.
 Hecatombæon XIII. cal. Sextil.
 Ann. XV.
 Hecatombæon VII. id. Quint.
 Ann. XVI. intercalaris
 Hecatombæon III. cal. Quint.
 Ann. XVII.
O. I. Hecatombæon XVI. cal. Sextil.
 Ann. XVIII.
 Hecatombæon prid. non. Quintil.
 Ann. XIX. intercalaris
 Hecatombæon VII. cal. Quintil.

Επειδακαστηρις Metonica III.
 Ann. I.
 Hecatombæon prid. id. Quint.
 Ann. II.
O. I. Hecatombæon IV. non. Quint.
 Ann. III. intercalaris
 Hecatombæon X. cal. Quint.
 Ann. IV.
 Hecatombæon V. id. Quint.
 Ann. V. intercalaris
 Hecatombæon prid. cal. Quint.
 Ann. VI.
O. I. Hecatombæon XIV. cal. Sextil.
 Ann. VII.
 Hecatombæon nonis Quintil.
 Ann. VIII. intercalaris
 Hecatombæon V. cal. Quint.
 Ann. IX.
 Hecatombæon XVII. cal. Sextil.
 Ann. X.
O. I. Hecatombæon III. non. Quint.
 Ann. XI. intercalaris
 Hecatombæon VIII. cal. Quint.
 Ann. XII.
 Hecatombæon IV. id. Quint.
 Ann. XIII. intercalaris
 Hecatombæon cal. Quint.
 Ann. XIV.
O. I. Hecatombæon XIII. cal. Sext.
 Ann. XV.
 Hecatombæon VI. id. Quint.
 Ann. XVI. intercal.
 Hecatombæon IV. cal. Quintil.
 Ann. XVII.
 Hecatombæon XVI. cal. Sextil.
 Ann. XVIII.
O. I. Hecatombæon non. Quintil.
 Ann. XIX. intercalaris
 Hecatombæon VII. cal. Quint.
Επειδακαστηρις Metonica IV.
 Ann. I.
 Hecatombæon prid. id. Quint.
 Ann. II.
 Hecatombæon V. non. Quint.
 Ann. III. intercalaris
O. I. Hecatombæon IX. cal. Quint.
 Ann. IV.
 Hecatombæon V. id. Quint.
 Ann. V. intercalaris
 Hecatombæon prid. cal. Quint.
 Ann. VI.
 Hecatombæon XIV. cal. Quot.
 Ann. VII.
O. I. Hecatombæon VIII. id. Quint.
 Ann. VIII. intercalaris
 Hecatombæon V. cal. Quint.
 Ann. IX.
 Hecatombæon XVII. cal. Sextil.
 Ann. X.
 Hecatombæon III. non. Quint.
 Ann. XI. intercalaris
O. I. Hecatombæon VIII. cal. Quint.
 Ann. XII.
 Hecatombæon IV. id. Quint.
 Ann. XIII. intercalaris
 Hecatombæon VI. non. Quot.
 Ann. XIV.
 Hecatombæon XII. cal. Sext.
 Ann. XV.
O. I. Hecatombæon VI. id. Quint.
 Ann. XVI. intercalaris
 Hecatombæon IV. cal. Quint.
 Ann. XVII.
 Hecatombæon XVI. cal. Sextil.
 Ann. XVIII.
 Hecatombæon non. Quint.
 Ann. XIX. intercalaris
O. I. Hecatombæon VI. cal. Quint.
Επειδακαστηρις Metonica V.
 Ann. I.
 Hecatombæon Prid. id. Quint.

Εννεαδέκαετηρίς Metonica I.

Ann. I.

Hecatombæon III. id. Quint.

Ann. II.

Hecatombæon V. non. Quint.

Ann. III. intercalaris.

Hecatombæon X. cal. Quint.

Ann. IV.

O. I. Hecatombæon V. id. Quint.

Ann. V. intercalaris

Hecatombæon prid. cal. Quint.

Ann. VI.

Hecatombæon XV. cal. Sextil.

Ann. VII.

Hecatombæon VIII. id. Quint.

Ann. VIII. intercalaris

O. I. Hecatombæon V. cal. Quintil.

Ann. IX.

Hecatombæon VIII. cal. Quint.

Ann. XII.

Hecatombæon III. id. Quint.

Ann. XIII. intercalaris

O. I. Hecatombæon VI. non. Quint.

Ann. XIV.

Hecatombæon XIII. cal. Sextil.

Ann. XV.

Hecatombæon VII. id. Quint.

Ann. XVI. intercalaris

Hecatombæon III. cal. Quint.

Ann. XVII.

O. I. Hecatombæon XVI. cal. Sextil.

Ann. XVIII.

Hecatombæon prid. non. Quintil.

Ann. XIX. intercalaris

Hecatombæon VII. cal. Quintil.

Εννεαδέκαετηρίς Metonica III.

Ann. I.

Hecatombæon prid. id. Quint.

Ann. II.

O. I. Hecatombæon IV. non. Quint.

Ann. III. intercalaris

Hecatombæon X. cal. Quint.

Ann. IV.

Hecatombæon V. id. Quint.

Ann. V. intercalaris

Hecatombæon prid. cal. Quint.

Ann. VI.

O. I. Hecatombæon XIV. cal. Sextil.

Ann. VII.

Hecatombæon nonis Quintil.

Ann. VIII. intercalaris

Hecatombæon V. cal. Quint.

Ann. IX.

Hecatombæon XVII. cal. Sextil.

Ann. XI. intercalaris

O. I. Hecatombæon VIII. cal. Quint.

Ann. XII.

Hecatombæon IV. id. Quint.

Ann. XIII. intercalaris

Hecatombæon VI. non. Quint.

Ann. XIV.

Hecatombæon XII. cal. Sext.

Ann. XV.

O. I. Hecatombæon VI. id. Quint.

Ann. XVI. intercalaris

Hecatombæon IV. cal. Quint.

Ann. XVII.

Hecatombæon XVI. cal. Sextil.

Ann. XVIII.

Hecatombæon non. Quint.

Ann. XIX. intercalaris

O. I. Hecatombæon VI. cal. Quint.

Εννεαδέκαετηρίς Metonica V.

Ann. I.

Hecatombæon Prid. id. Quint.

dorus scribit die Scirophorionis XIII. hoc est III. id. Quint. fuisse inchoatum . Ais ne III. id. Quint.? Sane : tantus ergo stupor ac veternus solertissimæ civitatis non oculos modo, sed etiam animum mentemque perstrinxerat, & tenebris penitus obduxerat, ut novilunium agerent, luna pleno ferme orbe ipsis objecta, & quarto ab interlunio die plenilunium haberent? Jam vero quid causæ erat qua Meto dies XVIII. anno eximeret, & superiora annorum spatia imperfecta relinqueret? Quid aliud dicendum, si de anno lunari locutum Diodorum interpretemur? Quare longe secus de hac historia sentio, ac communis hominum opinio fert. Ad annum profecto solarem, qui tunc primum apud Græcos vigere ceperat, & ad popularem suæ gentis ac Bæotiorum consuetudinem vetera Diodorus adjungit, & cum Quintili nostro Scirophorionem ex æquo componit. Itaque III. id. Quint. antiquo Atheniensium principio Metonica periodus initium ducit. Verum quoniam magni momenti est hic locus, & diligentiore indagine requirit, ipsum non prius dimittam quam ex historia confirmem. Meto igitur Atheniensis, ut Oæteeridis inconstantiam tolleret, qua utentes Græci unum vel alterum diem addere aut demere solebant (quod in IV. *Verrinz* M. Tullius nos docet) quo propius Lunæ ratio, ad solis motum accederet, annorum XIX. circuitum edixit, qui post dies LXIII. diem unum de menſe eximit, septiesque intercalando annis nempe III., V., VIII., XI., XIII., XVI., XIX. redintegratur. Qua regula mensibus plenis CXXV. instruitur, cavis CX. Hunc anno Nabonassari CCCXVII., sive Olympico CCCXLV. incepisse Ptolemæus ostendit, ut in apposita Metonici ambitus tabula deinceps tecum perpendam.

Anno Nabonassari CCCLXVI. sive Olympico CCCXCIV., ut pe- Tab. X.
nes Ptolemæum extat, Phenostrato Athenarum prætoris, mensis Poseidone, Thoth die XXVI. hora noctis XI. $\frac{1}{11}$ cum sol Sagittarii partes XXVIII. $\frac{2}{3}$ obtineret, defecit luna. Initium duxit eo anno Thoth V. cal. Decembr. qui die XXVI. XI. cal. Jan. attingebat, quo tempore luna, interposita terra, obscurata est. Nullus dubito quin tibi constet, anno Metonico, qui tunc maxime insignis apud Græcos vigebat, habitam esse observationem; annis enim utitur Ptolemæus, quorum modus certus & definitus erat, qualis Chaldaicus, Ægyptius, Metonicus, Callippicus, posthabita lunari oæteeride, in qua mensis modo contrahi, modo produci solebant. Si igitur annus magnus Metonicus originem trahit anno Olympico CCCLXV., ut constituimus, annus deliquii lunaris CCCXCIV., periodi Metonicæ tertiæ duodeci-
mus

mus habetur; quo Hecatombæon, ut in tabula patet, IV. id. Quint. exorditur. Hujus autem anni menses ita decurrunt:

I. Hecatombæon	IV. id. Quint.	VII. Gamelion	VIII. id. Jan.
II. Metagitnion	III. id. Sext.	VIII. Antheſterion	prid. non. Febr.
III. Boedromion	V. id. Sept.	IX. Elaphebolion	III. non. Mart.
IV. Mæmaſterion	VII. id. Oſt.	X. Munychion	III. non. Apr.
V. Pyanepſion	VI. id. Nov.	XI. Thargelion	V. non. Maji.
VI. Poſideon	VII. id. Decembr.	XII. Scirophorion	cal. Jun.

Poſideon igitur exorſus VII. id. Decembr. die XVI. ad XI. cal. Januar. pertinet, quo per plenilunium luna terræ umbram ſubivit. Eodem anno, menſe Scirophorione, Phamenoth apud Ægyptios menſis ſeptimi die XXIV. hora noctis XII., ſole Geminorum partes XXI. $\frac{XLV}{LX}$ obtinente, alterum lunæ deliquium narratur. Phamenoth incidit in a. d. IX. cal. Jun. & die XXIV. cum XVI. cal. Quint. convenit, & cum Scirophorionis die XVI., lunæque deſectum deſignat.

Anno quoque inſequenti, Evandro Athenis prætor, menſe Poſideone primo, Thoth die XVI. dum ſol Sagittarii partes XVII. $\frac{1}{11}$ perlustraret, tertio luna deſecit, hora noctis tertia exacta. Deſectus contigit IV. id. Decembr. die Poſideonis XV. Hic annus menses digerit hoc modo:

- I. Hecatombæon cal. Quintil.
- II. Metagitnion prid. cal. Sextil.
- III. Boedromion IV. cal. Septembr.
- IV. Mæmaſterion V. cal. Oſtob.
- V. Pyanepſion VI. cal. Novembr.
- VI. Poſideon primus VI. cal. Decembr.

Quod igitur Metonicæ periodo principium dedimus, hiſtoria confirmat. De eodem tamen Feſtum Avienum canentem audire juvabit:

*Sed primæva Meton exordia ſumpſit ab anno,
Torreret rutilo cum Phæbus ſidere Cancrum,
Cingula cum veberet pelagus procul Orionis,
Et cum cæruleus flagraret Sirius ardor.*

Quibus Zonæ Orionis occaſum, & Canis exortum, extra quos fines Metonicus circuitus non vagatur, complectitur vates; nam annus III. qui omnes longiſſime antecedit, X. cal. Quint. exiſtit, poſtridie Ovidio

Zona lateſ tua nunc, & cras fortaffe latebit.

At XII. cal. Sextil. Metoni Canis exoritur ; quem annus non tran-
silit ; quippe XIV. qui ceteros extra se relinquit , vel pridie vel eo-
dem die finitur . Hæc itaque extrema ; prima Cancer .

Diu Athenis hic annus floruit , quousque Callippus vitii coarguit ,
deprendens quotannis folis cursum per eundem transcurri diei $\frac{1}{1776}$; ideo-
que , ut in tabula designatur , II. Metonicus ambitus in a. d. prid. id.
Quintil. evagatur . Itaque Callippus , ut diei particulam eximeret ,
quatuor *ἐννεαδεκαετηρίδας* in unum composuit , dieisque subducendos non
peractis singulis LXIII. sed post dies LXII. $\frac{66667}{66661}$ statuit . Ita existit an-
nus magnus qui ab inventore Callippicus appellatur , annos LXXVI. , & in-
tercalares menses XXVIII. complexus . In quo sane nihil a Metonico alie-
num invenies , nisi diem qui per IV. Metonicos circuitus folis mensuram
excedebat , exemptum . Nunc animadvertendum est , quale mihi de hoc
anno iudicium federit . Sed prius quo anno Metonico ceperit enucle-
mus . Nabonassari annum CCCCLIV. prodiit Ptolemæus fuisse primæ Cal-
lippicæ periodi annum XXXVI. ; ideo exordium duxit anno CCCCXIX. ,
sive Olympiadis CXII. anno III. Quare a Metonico principio interce-
dunt anni CII. qui periodos V. conficiunt cum annis VII. Propter quod
anno Metonici ambitus sexti octavo Callipicus annus exorditur IV. cal.
Julias . Periodus enim secunda die recedit a prima ; ideo sexta a quin-
ta per alium diem . Ineunte igitur sexto Metonico ambitu ex a. d. id.
Quintil. octavus mensis IV. cal. Quint. inchoatur . Satisne hæc probas ?
Non arbitror te in diversum rapi ; nam historias afferam , quibus in
eandem sententiam negantem cogam . Non sum tamen nescius quantum
negotii suscipiam , qui anni initium (id enim si ex voto nobis cederet ,
maximum commodum , summamque utilitatem necnon eximium usum
in rem nostram afferret) longe secus ac ab aliis præstitum est , coner
in anno nostro definire . Verumtamen veritas ipsa manum mihi injiciet ,
atque errantem in rectam viam adducet . Veteres itaque memorias per-
volvamus , quarum auctoritate confirmanda sunt omnia , aut everten-
da . Anno , ut scribit Ptolemæus , Nabonassari CCCCLIV. , & XXXVI.
primæ Callippicæ periodi anno , exacto Posideonis die XXIII. , Paophi
mensis die XVI. , hora noctis X. incipiente , sole autem Sagittarii par-
tes XXVI. perinstrante , lunam boreali cornu stellæ quæ in Nepæ fron-
te magis ad Septemtrionem vergit , proximam Timocharis vidit , &
ipsam tanquam tangentem . Cum Ægyptius annus initium capiat ex no-
nis Novembris , Paophi secundus mensis cum nonis Decemb. principio
convenit , & dies Paophi XVI. finitur XII. cal. Januar. XIII. igitur
cal. eandem dies Posideonis XXIV. (XXIII. jam absoluto hora diurna

XII. ex Græco instituto) attingit . Quare Posideonis novilunium V. cal. Decemb. Porro menses in nostra tabula ad Callippi normam infor-
Tab. XI. mata ita procedunt ex anno XXXVI.:

I. Hecatombæon cal. Quint.	VI. Posideon VI. cal. Decembr.
II. Metagitnion prid. cal. Sext.	VII. Gamelion VII. cal. Januar.
III. Boedromion IV. cal. Sept.	VIII. Anthesterion IX. cal. Febr.
IV. Mæmaæterion IV. cal. Octob.	IX. Elaphebolion VII. cal. Mart.
V. Pyanepfion V. cal. Novembr.	

Unius diei discrimen interponitur . Si vitiatas Ptolemæi notas dabis (ut animadversum etiam a Petavio , & , pro $\alpha\gamma'$, $\alpha\delta'$ leges , regula quadrat .

Eodem anno Tubi atque Elaphebolionis mensium die XV. , hora noctis II. , dum sol Piscium partem XV. obtinebat , memoriæ a Ptolemæo proditum est de Timocharis scripto lunam ea extremitate qua ad ver-
num ortum spectabat , pervenisse ad Spicam . Ducitur Tubi ex a. d. VII. cal. Mart. ubi Elaphebolionis novilunium .

Anno item Nabonassari CCCCLXV. , primi Callippici ambitus XLVII. , die Anthesterionis IIX. , atque Athir XXIX. , hora noctis III. , sole Aquarii partem septimam transeunte , posteritati transmisit Timocharis , referente Ptolemæo , australem lunæ partem ad medias Vergilias fuisse traductam . Habita est observatio IV. cal. Febr. quo dies Athir XXIX. spectant . Age , menses anni XLVII. in tabula explicemus :

I. Hecatombæon prid. cal. Quint.	V. Pyanepfion VII. cal. Nov.
II. Metagitnion IV. cal. Sextil.	VI. Posideon IIX. cal. Decemb.
III. Boedromion V. cal. Septemb.	VII. Gamelion IX. cal. Jan.
IV. Mæmaæterion VI. cal. Octobr.	IIX. Anthesterion XI. cal. Febr.

Anno proximo XLVIII. Thoth die VII. , & Pyanepfionis desinentis VI. , hora noctis VIII. , quando sol Scorpionis medium illustrabat , lunam super finitorem ascendentem ad Spicam boreali parte accessisse idem Timocharis , ut memorat Ptolemæus , observavit . Hoc anno menses Callippici hunc ordinem servant :

I. Hecatombæon XIII. cal. Quint.
II. Metagitnion XIV. cal. Sextil.
III. Boedromion XVI. cal. Septembr.
IV. Mæmaæterion XVI. cal. Octobr.
V. Pyanepfion Idibus Octobr.

Annus Magnus Callippicus Atticus:

Ann. I. interc.

Hecatombæon IV. cal. Quint.

Ann. II.

O. I. Hecatombæon XVI. cal. Sext.

Ann. III.

Hecatombæon Prid. non. Quint.

Ann. IV. interc.

Hecatombæon VII. cal. Quint.

Ann. V.

Hecatombæon Prid. id. Quint.

Ann. VI.

O. I. Hecatombæon V. non. Quint.

Ann. VII. interc.

Hecatombæon X. cal. Jun.

Ann. XXIX. interc.

Hecatombæon XIII. cal. Quint.

Ann. XXX.

O. I. Hecatombæon VIII. id. Quint.

Ann. XXXI. interc.

Hecatombæon V. cal. Quint.

Ann. XXXII.

Hecatombæon id. Quint.

Ann. XXXIII.

Hecatombæon III. non. Quint.

Ann. XXXIV. interc.

O. I. Hecatombæon VIII. cal. Quint.

Ann. XXXV.

Hecatombæon IV. id. Quint.

Ann. XXXVI.

Hecatombæon cal. Quint.

Ann. XXXVII. interc.

Hecatombæon XI. cal. Quint.

Ann. XXXVIII.

O. I. Hecatombæon VI. id. Quint.

Ann. XXXIX. interc.

Hecatombæon IV. cal. Quint.

Ann. XL.

Hecatombæon XVI. cal. Sext.

Ann. XLI.

Hecatombæon Prid. non. Quint.

Ann. XLII. interc.

O. I. Hecatombæon VI. cal. Quint.

Ann. XLIII.

Hecatombæon Prid. id. Quint.

Ann. XLIV.

Hecatombæon V. non. Quint.

Ann. XLV. interc.

Hecatombæon X. cal. Quint.

Ann. LXVII. interc.

Hecatombæon XIII. cal. Quint.

Ann. LXVIII.

Hecatombæon VIII. id. Quint.

Ann. LXIX. interc.

Hecatombæon V. cal. Quint.

Ann. LXX.

O. I. Hecatombæon XVII. cal. Sext.

Ann. LXXI.

Hecatombæon III. non. Quint.

Ann. LXXII. interc.

Hecatombæon VIII. cal. Quint.

Ann. LXXIII.

Hecatombæon III. id. Quint.

Ann. LXXIV.

O. I. Hecatombæon VI. non. Quint.

Ann. LXXV. interc.

Hecatombæon XI. cal. Quint.

Ann. LXXVI.

Hecatombæon VI. id. Quint.

- Ann. I. interc.
Hecatombæon IV. cal. Quint.
Ann. II.
- O. I. Hecatombæon XVI. cal. Sext.
Ann. III.
Hecatombæon Prid. non. Quint.
Ann. IV. interc.
Hecatombæon VII. cal. Quint.
Ann. V.
Hecatombæon Prid. id. Quint.
Ann. VI.
- O. I. Hecatombæon V. non. Quint.
Ann. VII. interc.
Hecatombæon X. cal. Jun.
Ann. VIII.
Hecatombæon V. id. Quint.
Ann. IX. interc.
Hecatombæon Prid. cal. Quint.
Ann. X.
- O. I. Hecatombæon XIV. cal. Sext.
Ann. XI.
Hecatombæon non. Quint.
Ann. XII. interc.
Hecatombæon V. cal. Quint.
Ann. XIII.
Hecatombæon XVII. cal. Sext.
Ann. XIV.
- O. I. Hecatombæon III. non. Quint.
Ann. XV. interc.
Hecatombæon IX. cal. Quint.
Ann. XVI.
Hecatombæon IV. id. Quint.
Ann. XVII.
Hecatombæon VI. non. Quint.
Ann. XVIII. interc.
- O. I. Hecatombæon XI. cal. Quint.
Ann. XIX.
Hecatombæon VII. id. Quint.
Ann. XX. interc.
Hecatombæon IV. cal. Quint.
Ann. XXI.
Hecatombæon XVI. cal. Sext.
Ann. XXII.
- O. I. Hecatombæon nonis Quint.
Ann. XXIII. interc.
Hecatombæon VII. cal. Quint.
Ann. XXIV.
Hecatombæon Prid. id. Quint.
Ann. XXV.
Hecatombæon V. non. Quint.
Ann. XXVI. interc.
- O. I. Hecatombæon IX. cal. Quint.
Ann. XXVII.
Hecatombæon VI. id. Quint.
Ann. XXVIII.
Hecatombæon Prid. cal. Quint.
Ann. XXIX. interc.
Hecatombæon XIII. cal. Quint.
Ann. XXX.
- O. I. Hecatombæon VIII. id. Quint.
Ann. XXXI. interc.
Hecatombæon V. cal. Quint.
Ann. XXXII.
Hecatombæon id. Quint.
Ann. XXXIII.
Hecatombæon III. non. Quint.
Ann. XXXIV. interc.
- O. I. Hecatombæon VIII. cal. Quint.
Ann. XXXV.
Hecatombæon IV. id. Quint.
Ann. XXXVI.
Hecatombæon cal. Quint.
Ann. XXXVII. interc.
Hecatombæon XI. cal. Quint.
Ann. XXXVIII.
- O. I. Hecatombæon VI. id. Quint.
- Ann. XXXIX. interc.
Hecatombæon IV. cal. Quint.
Ann. XL.
- Hecatombæon XVI. cal. Sext.
Ann. XLI.
- Hecatombæon Prid. non. Quint.
Ann. XLII. interc.
- O. I. Hecatombæon VI. cal. Quint.
Ann. XLIII.
Hecatombæon Prid. id. Quint.
Ann. XLIV.
Hecatombæon V. non. Quint.
Ann. XLV. interc.
Hecatombæon X. cal. Quint.
Ann. XLVI.
- O. I. Hecatombæon V. id. Quint.
Ann. XLVII.
Hecatombæon Prid. cal. Quint.
Ann. XLVIII. interc.
Hecatombæon XIII. cal. Quint.
Ann. XLIX.
Hecatombæon VIII. id. Quint.
Ann. L. interc.
- O. I. Hecatombæon V. cal. Quint.
Ann. LI.
Hecatombæon Idib. Quint.
Ann. LII.
Hecatombæon III. non. Quint.
Ann. LIII. interc.
Hecatombæon VIII. cal. Quint.
Ann. LIV.
- O. I. Hecatombæon III. id. Quint.
Ann. LV.
Hecatombæon cal. Quint.
Ann. LVI. interc.
Hecatombæon XI. cal. Quint.
Ann. LVII.
Hecatombæon VI. id. Quint.
Ann. LVIII. interc.
- O. I. Hecatombæon III. cal. Quint.
Ann. LIX.
Hecatombæon Prid. id. Quint.
Ann. LX.
Hecatombæon Prid. non. Quint.
Ann. LXI. interc.
Hecatombæon VI. cal. Quint.
Ann. LXII.
- O. I. Hecatombæon Prid. id. Quint.
Ann. LXIII.
Hecatombæon V. non. Quint.
Ann. LXIV. interc.
Hecatombæon X. cal. Quint.
Ann. LXV.
Hecatombæon V. id. Quint.
Ann. LXVI.
- O. I. Hecatombæon cal. Quint.
Ann. LXVII. interc.
Hecatombæon XIII. cal. Quint.
Ann. LXVIII.
Hecatombæon VIII. id. Quint.
Ann. LXIX. interc.
Hecatombæon V. cal. Quint.
Ann. LXX.
- O. I. Hecatombæon XVII. cal. Sext.
Ann. LXXI.
Hecatombæon III. non. Quint.
Ann. LXXII. interc.
Hecatombæon VIII. cal. Quint.
Ann. LXXIII.
Hecatombæon III. id. Quint.
Ann. LXXIV.
- O. I. Hecatombæon VI. non. Quint.
Ann. LXXV. interc.
Hecatombæon XI. cal. Quint.
Ann. LXXVI.
- Hecatombæon VI. id. Quint.

Propterea, Thoth initium fumente IV. non. Novembr. VI. id. ejusdem dies VII. fiunt, a quo ad id. Octobr. dies Pyanephsionis XXV. (tricenos enim dies gerit eo anno Pyanephsion) colliguntur. His annus quem ex Callippo adumbravimus, non adversatur.

Utrum tamen Callippi inventum ad Metonis institutum patriosque menses traduxerint Attici, quod anni intercalarii initium Metonis atque Eudæmonis solstitio proximum, præterea in dieteride, tetraeteride, & octeateride usurpatum indicium facit: an Atticis temporibus quæ jam Athenis ceperant morari, subveniens Callippus emendationis auctor Atheniensibus extiterit, in judicatum relinquo. Quisquis profecto novum annorum contextum intercalario anno IV. cal. Quint. Atticis indixit, Metonico anno suppetias eundem tulisse fateberis. Etenim quid causæ fuerat, ex qua per dies XV. a Metonis exordio, & a veteri anni statione recederet, insuper mense intercalario adjecto? An Callippicus ambitus quem apposui, quemque historia approbat, Metonico non ita annectitur, ut Atheniensium gratia constitutus non videatur? Sed qua de re lectus annus, qui octeateridis Bæotiarum principium dabat? Annus enim periodi Metonicæ sextæ octavus Atticæ Octeateridis septimus invenitur; ideo Bæotiarum primus. Insuper ex qua gente traditur Callippus? Cyzicena. Igitur Milesius. At Thales, Anaximander, Democritus, qui Bæotiam astrorum disciplinam illustrarunt, nonne Milesii? Quid erat cur Callippus magis de Attico anno, quam de suo laboraret? Bæotiis succurrendum erat, si octeateris improbatur. Quapropter annorum circuitum, qui Callippicus inscribitur, Atticisque mensibus exornatur, etsi ad Callippum referam, a Callippo tamen Atheniensibus traditum non probo. Hæc & similia coniectanti succurrunt, quæ veri specie nos detinent, & a receptis opinionibus revocant. Atque utinam tam facile esset vera statuere, quam infirmare dubia. Quod mihi de Callippi instituto propter Bæotium annum obversatur animo, tanti esse non judico, ut ad te tam informe mittam. Cæterum utriusque periodi usum ad populum non revoco: sed paucis, idest sapientibus reservo. Nunquam enim in animum induxi ut crederem, in vigesimum, aut septuagesimum septimum annum temporum rationem, & solis lunæque vices dilatas fuisse ab Atheniensibus, quibus ex oraculo dies & menses cum luna componere, annum autem ad solem referre fancitum erat. Neque temere coniectans hæc ad te instituo. M. Tullii auctoritate ducor scribentis in IV. *Verrina* (quem locum modo tibi perstrinxi) consuevisse Siculos cæterosque Græcos propter lunæ solisque cursum diem unum addere vel demere mensibus, aut ad

summum biduum. Quod ambitus Metonicus, vel Callippicus respuunt.

De Atheniensium annis quæ minus dubia & obscura inveniebam, hæc conjectabam, ut certiora, & clariora a te haberem. Quos quidem summatim percucurri; quod hoc nomine ingentia volumina circumferuntur, ex quibus siquid plenius ac perfectius tibi gestit animus, omnia investigare, cognoscere, & perspicere poteris. Nos ab aliis non tentata inquirenda, atque ordinanda existimavimus. Tu ad omnia pro tua diligentia rescribas, velim. Sed in primis da mihi operam ut valeas.

D. Patavio Prid. id. Novembr. CIO IDCC XXXIII.

E P I S T O L A XXIV.

*De antiquissimo anno solari quo Græci Latinique
usi sunt, et) adhuc utimur.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

AB hora secunda in sextam heri tuas literas per tabellarios expectabam, quibus de nostris nugis quid sentiret, certior fierem. Cum jam, confecto meridie, spes languesceret, nunciatum est Casparum servum tuum advenisse. Eodem tempore ipse Casparus ad me ingreditur, & interroganti mihi, qui itineris causam ignorabam, animique pendebam, num quid novi? an omnia recte, tuos codicillos, & libros quos tabellariis committere nolueras, tradidit, teque optime valere respondit. Quo accepto, & composito animo, ipsum ad se curandum dimisi. Torum deinde me ad tuas literas dedi. Pro Jupiter, quantum me ab infimis usque unguiculis exhilarasti, gaudioque perfudisti, omnia quæ ad te scripseram, ex sententia tibi cecidisse significans! Nam illud etiam, de quo querebaris, me scilicet tecum nimis presse & concise agere, quasi Amphictyoni cuidam scriberem, aut Jonii consilii moderatori, ita intelligebam, qui plura experit, illum fastidio non affici; eoque mihi magis subblandiebar. Sed tamen bono animo esto: nondum ovum quod in ludis Circensibus finem novissimis quadrigis imponit, sublatum est. Plura restant, quod tu minime ignoras, cum tot libros mittis; ex quibus siquid usavenerit, non prætermittam. Nunc intelliges me de te semper cogitare, tuaque mandata in oculis gerere, cum novi argumenti e-

pisto-

pistolam mittam . Nam vetera monumenta XVII. cal. Decembr. quo Ludi Plebeii quondam committi solebant , pervolventi cum tabula Fulvii Ursini , quam tibi cum de anno Chaldaico solari scribebam , miseram , iterum sub oculos caderet , tentavi quandam anni formam ex eadem statuere , qua ad Græcos Chaldæosque annos illustrandos uti possem . Quare cum a vere quod ex XIII. cal. Febr. in illa inchoatur , initium caperem , ne ad superiora contra aliorum consuetudinem longius Aquarii signum promitteretur , id ipsum a verno principio derivavi . Deinceps , reliquis signis hoc ordine digestis , videbam æstatem in prima Tauri parte oriri XI. cal. Majas : autumnum in prima Leonis IX. cal. August. hiemem denique in prima Scorpionis X. cal. Novembr. A quibus quoniam monumentum non dissentiebat , cardines item in primis signorum partibus collocabam , ut æquinoctium vernum in Ariete existeret ex a. d. XII. cal. April. solstitium in Cancro ex a. d. IX. cal. Quint. alterumque æquinoctium in Libra ex a. d. IX. cal. Octobr. bruma demum in Capricorno ex a. d. XII. cal. Januar. Tum cepi mecum ipse cogitare , siquid ex veteribus scriptoribus memoriæ succurreret , quod cum tabella collatum meditationes nostras comprobaret . Forte fortuna Quintiliorum , qui miseris temporibus nati in Commodum Cæsarem inciderunt , a quo interfecti sunt , subiit recordatio . Liber Cassiani Bassi ex pluribus auctoribus nullo delectu congestus ac confarcinatus stabat ante oculos , quo Cassianus ut multa ad rem rusticam , ita nonnulla ad hanc quæstionem attinentia a Quintiliis aliisque Græce exscripta concluderat . Quid plura ? Libro continuo manum admoveo : perlego quæ visa sunt . Confero . Apposita multa invenio , eaque præcipua . Nunc quod exercitationis nomine sum meditatatus , tecum communicabo ; nam (nisi maxime fallor) veram anni Chaldaici solaris tabulam , quo Græci ac Latini usi sunt , quique nobis in quotidianum usum adhuc viget , nacti sumus . Primum de iis scribam quæ integra videntur ; a certioribus enim est incipiendum , quorum ope de dubiis & vitiatis certum consilium capere possimus . Canem , sole primam Leonis partem ingrediente , oriri quis non dixit præsertim Latinus ? Ergo Quintiliis nascetur hoc astrum IX. cal. August. ubi Ursini Tabula autumnus initium denotat . Euge : conveniunt : τῆ καὶ τῆ ἰουλίου κών ἐδῶ ἐπιτέλλει . Post biduum exortus etesifæ VII. cal. Aug. incipere debent . En , incipiunt : τῆ καὶ τῆ ἰουλίου ἐτήσιαι ἀρχονται πᾶν . Prodit Latinis & Chaldæis solstitiali die Orion : prodit & Quintiliis IX. cal. Jul. ubi solstitium in tabula fiximus : τῆ καὶ τῆ ἰουλίου Ὀρίων ἀρχεται ἐπιτέλλειν . Quid ? Etiam solstitium in eandem diem concurrere ostendam , si recta intelligentia quæ de trituratione Quin-

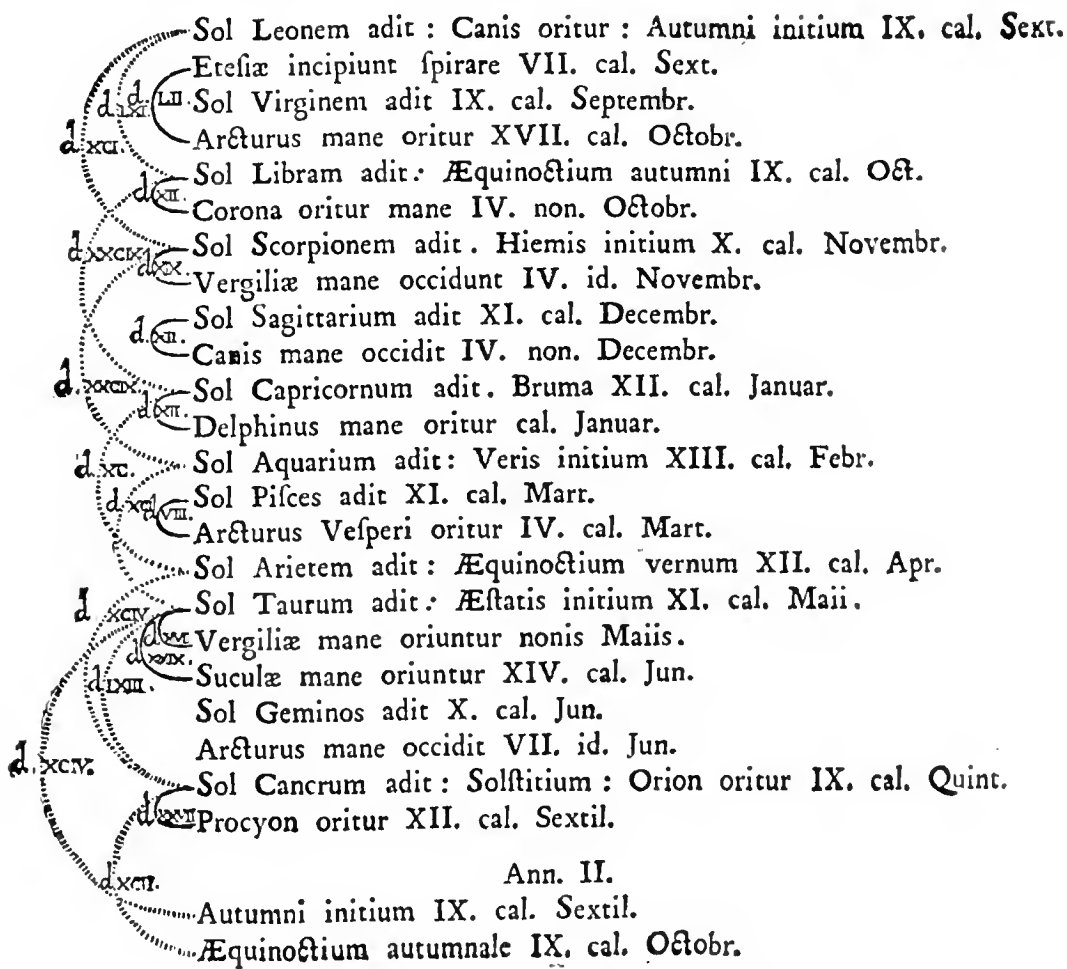
tilii scribunt, interpretemur: ἀπό τῆς πρὸ δ' καλανδῶν ἰαλίῳ ἀλοήσεαι. Etenim confecto solstitio, tritandum Triticum Columella & Plinius tradunt. Ex his, de quibus non dubium iudicium nobis procedit, de reliquis vel a Cassiano omiſſis, vel partim interpretum, partim scriptorum indiligentia dissimilibus, conjecturam facere possumus, cum anno si principia, & membra prima respondeant, cætera in unum corpus facili negotio redigantur. Ideoque a solstitio per dies XCIV. ad æquinoctium vernum recurrimus in a. d. XII. cal. April. sole primam partem Arietis adeunte. Quare non incorrupta opinor quæ de hoc æquinoctio ex Quintiliis afferuntur: σπείρεται δὲ ἀπὸ ἀρκτῶρα ἐπιτολῆς ἡτις ἐστὶ πρὸ τεσσαρῶν καλανδῶν Μαρτίῳ, ἕως ἐαρινῆς ἰσημερίας ἡτις ἐστὶ πρὸ δ' καλανδῶν ἀπριλίῳ. Facile quippe erratum præsertim oscitanter scribentibus ex β' in δ'. Quæ quo libentius mihi des & concedas, accipe de eodem arcturi exortu quam dissimilia eodem loco repetantur: σπείρεται (πὸ λίνον) ἀπὸ ἰσημερίας μεσοπωρινῆς ἕως ἀρκτῶρα ἐπιτολῆς, ἡτις ἐστὶ πρὸ μιᾶς νοῶν ἰαννουαρίῳ. Pridie non. Januarii Cæsari Ovidioque Delphinus exoritur: at Quintiliis, ut, de horum sententia alio loco refert Cassianus, τῇ νοεμηνίᾳ τῶ ἰαννουαρίῳ Δελφίς ἐπιτέλλεται. Quid tibi de librariis? Nonne facilius de β' in δ' delabuntur, quam ex Δελφῶν in ἀρκτῶρα, aut in μιᾶς νοῶν ex νοεμηνίᾳ? Neque te Arcturi exortus moretur, quem liber I. sua in sede ostendit: τῇ κς' τῶ φεβρουαρίῳ ἀρκτῶρα ἐσπείρει ἐπιτέλλεται. Venio ad alterum æquinoctium quod dies XCII. a solstitio in prima Libræ parte peragitur IX. cal. octobr. Quod ἀπὸ τῆς πρὸ πέντε καλανδῶν ὀκτωβρίῳ δέρμεν σπείρειν indicare videtur; quippe Lupinum ferere maturafatione post autumnæ æquinoctium Columella & Florentinus docent. Igitur vitium πέντε sive é pro ú; quia IX. cal. Octobr. æquinoctium, & VIII. cal. eadem Lupini satio. De bruma nihil traditur: hanc tamen tibi indicabit dierum XXCIX. intervallum ab autumnali æquinoctio, vel a verno dierum XC. in a. d. XII. cal. Jan. quo spatia conjunguntur, brumali sidere Solem accipiente.

Nunc ex aliis scriptoribus alia quæ Cassianus memorat, interfere oportet, quo instituta anni ratio tibi clarius innotescat, & probetur. Florentinus de bruma ex Quintiliorum sententia hæc refert: χρὴ δὲ ἅμα τῷ ἔμβρῳ γίνεσθαι ὠδὸς μετὰ τῷ δύσει τῶν πλειάδων φυτῶν, ἀχρι τῆς χαμερινῆς τροπῆς, ταύτησιν ἀπὸ ζ' ἢ ι' τῶ νοεμβρίῳ μηνός ἕως κ' τῶ Δεκεμβρίῳ μηνός. Et de oleis deponendis: φυτῶτέον αἰς ἐλαίας ἀπὸ ὑδάτων δύσεως μέχρι τροπῶν χαμερινῶν, ταύτησιν ἀπὸ ι' (ι' opinor) τῶ νοεμβρίῳ μηνός ἕως κ' τῶ Δεκεμβρίῳ μηνός. Quare bruma postridie XII. cal. Januar. De autumnali autem æquinoctio hæc: Δεῖ δὲ ὑποτιθέναι πὰ ὡὰ μάλισσιν

TABULA XII.

Pag. 247.

Antiquissimus annus Solaris quo Græci ac Latini usi sunt.

πα ἀπὸ ζέφυρου πρὸς τριπόμωνα μέχρι μεσσημερινῆς ἰσημερίας, τετέστιν ἀπὸ ζ' φεβρουαρίου ἕως κβ' τῆ Σεπτεμβρίου. Itaque æquinoctium postridie, ut indicatum est. Quapropter dum Florentinus bruma autumnique æquinoctio a Quintiliis non differt, necesse est ut altero æquinoctio conveniat, solstitioque. Neque de iis loquor quæ a Varrone accepta in Julia tabula adnorabimus: ea sincera exposcimus, quæ a Quintiliis desumpta opinamur, videlicet de æquinoctio verno: ὄρα δὲ ἀρίστη πρὸς τὸ ὑποτιθέναι πα ὡς τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, τετέστι ἀπὸ κδ' τῆ Μαρτίου μηνός. Facilis enim error ex κβ' in κδ' Id efformabis ex δ' in ιβ' in his quæ sequuntur: σπεύρεται ἀπὸ ἰσημερίας, ἥτις ἐστὶ ἀπὸ δ' καλανδῶν Ἀπριλίων. Sed majorem diligentiam quæ de emplastratione memorat, exigunt: καιρὸς δὲ τῶν τῆ ἐγκεντρισμῶ ἀπὸ τῆς πρὸ δ' καλανδῶν ἰουίου, τετέστιν ἀπὸ κβ' τῆ μαίου μηνός ἕως νεομηνίας τῆ ἰουίου μηνός. Reponendum videtur pro δ' καλανδῶν ἰουίου, ιά καλανδῶν ἀπριλίων, & pro μαίου μηνός μαρτίου μηνός, quod in antiquis libris legi animadverti. Sic die Martii XXII. five XI. cal. April. statim ab æquinoctio verno tempus inferendi subest. Sed quid de reliquis ἕως νεομηνίας τῆ ἰουίου? Qui Cassianum in Latinam vel Italicam consuetudinem interpretati sunt, & νεομηνίας verterunt prid. id., ἀδῶν μιᾶς se invenisse ostendunt. Mihi coniiicere liceat γονῶν μιᾶς τῆ ἰουίου μηνός. Palladium nunc audiamus qua ratione Florentini monitum interpretetur, dum scribit præcipi a Græcis Oleas esse inferendas ab VIII. cal. Apr. usque in III. nonarum Julii. Notæ tamen, ut sæpe fit, mendosæ sunt. In veteribus libris pro VIII. IX. invenitur, immutatis literis ex XI., ita ex prid. III. Et de Florentino satis. Sequitur Pamphilus, qui æquinoctium vernum hoc modo definit: ἀρχισαυ δὲ τῆς κλαδείας ἀπὸ μηνός φεβρουαρίου ἢ Μαρτίου. ἀπὸ ιε' φεβρουαρίου ἕως μαρτίου κ'. Pamphilo subnectam Absyrtum de eodem æquinoctio, & de solstitio ita loquentem: καιρὸς δὲ τῆ βιβιάζων ἀπὸ ἰσημερίας ἐαρινῆς, τετέστιν ἀπὸ κβ' Μαρτίου ἕως κβ' ἰουίου.

Quatuor rei rusticæ scriptoribus in unum convenientibus, tabulam instituere oportet, qua novam anni solaris & Callippici fortassè normam ab obscurissimis tenebris erutam ad te mittam. Sed a quo principio? A Canis exortu matutino, ut Chaldaicum institutum reposcit. A prid. igitur nonas Sextil. Nequaquam: verum ex a. d. IX. cal. ejusdem quo Canem Quintiliis mane prodire observavimus. Cur diebus XI. citius? Quod anno Romano cum calendis Januariis conficeretur bruma die Capricorni octavo, prid. non. sextil. folis ad Leonem ingressus fervabatur. Amplificato autem anno per dies XI., quot inter brumam & Canis exortum interpositi fuerunt (nam Januario & Decembri bini accesserunt,

Tab.
XII.

runt,

runt, Februario quinque, Aprili, & Junio finguli) bruma in a. d. XII. cal. Januar. recessit. Quo intervallo Canis exortus præire cepit ex a. d. IX. cal. Sextil. ineunte autumnno. Post biduum, ut servat etiam Plinius, Etesia spirare incipiunt.

III. cal. Sextil. Quintiliis τῆ λ' τῆ ἰουλίου ὁ λαμπρὸς ἀστὴρ ἐν τῷ σήθει τῆ λέοντος ἐπιτέλλει, quod eodem tempore Cæsar adnotat.

IX. cal. Sept. Sol in Virginem fertur.

Τῆ κέ τῆ αὐγύστου οἷς δύνει Quintiliis.

Τῆ ιέ τῆ Σεπτεμβρίου ἀρκυῶνος ἐπιτέλλει Quintiliis, quem pridie Aetio contingere recte coniecimus; siquidem hic auctor die Quintilios præcedere solet. At Columella quo protendit? In XV. cal. Octobr. Malo quidem XVII. cal. Octob. vel XVI., si ab Atticis descripsit.

IX. cal. Octobr. transiente in Libram Sole, æquinoctium autumnni signabis.

Hoc signo Quintiliis τῆ τεσάρτη τῆ οκτωβρίου στέφανος ἐὼς ἐπιτέλλει. Dies Libræ X. a Bæotio principio, quo spatium Coronam Eudoxo exoriri opinati sumus, huc finitur.

X. cal. Novembr. Sol in Scorpionem transitum facit, & hiemem adducit.

Postridie Quintiliis nempe τῆ κδ' τῆ Ὀκτωβρίου πλειάδες ἅμα ἡλίῳ ἀναπλήθῃ δύνουσι.

Τῆ πρώτῃ τῆ νοεμβρίου Quintiliis πλειάδες ἐὼς δύνουσι, καὶ Ὀρίων ἀρχεται δύνειν, quæ Eudoxus iisdem verbis die Scorpionis XIX. fieri commemorat. Quare τῆ ι non τῆ α' vel πρώτῃ in Quintiliis scribendum; siquidem ex a. d. X. cal. Novembr. in a. d. IV. id. ejusdem dies XIX. complentur. Idcirco immergentur Virgilii eodem tempore quo Cæsar constituit. At ex Quintiliis etiam referunt Pleiades delabi ἀπὸ ζ' τῆ νοεμβρίου μηνός? Sane id a Callippo, cui occultantur Virgilii die Scorpionis XVI., acceptum credo.

Opportunum jam est ex Columella quid interponere quod ad hanc rem pertinere animadverto: XIV. cal. Dec. Succula mane oriuntur. Certe Eudæmoni τῆ κζ' τῆ σκορπίου ὑάδες δύνουσι. Concurrunt intervallum. Verum qua confidentia librarii occidunt vel immerguntur aut delabuntur in oriuntur mutant? Iterum Columellæ XI. cal. Decembr. Succula mane occidit. Quod ab Eudoxo, cui τῆ κδ' τῆ σκορπίου ὑάδες δύνουσι, videtur. Succurrendum itaque Columellæ, & legendum XII. cal. Dec. Succula mane occidit, qui totas pridie cal. easdem occidere tradit.

XI. cal. Decembr. Sol in Sagittarium introitum facit.

Postridie Quintiliis τῆ κβ' τῆ Νοεμβρίου κύων ἐὼς δύνει. Ex quibus
certa

certa oritur de tempore controversia: nam Canis Aetio cal. Decembr. occidit, & ab Aetio die plerunque, ut supra innui, discrepant Quintilii. Propter quod Aetio Virgilæ cum sole occidunt X. cal. Novembr. IX. Quintiliis: illi mane VIII. id. Novembr. his VII., & alia, ut mox recensebo, minimis intervallis inter hos auctores recedunt. Quare dum Eudoxo Canis matutino delabitur die Sagittarii XII., quo spatium in a. d. IV. non. Decembr. pervenimus, apparet veram scripturam fuisse τῆ β' τῶ Δεκεμβρίου, postredie nempe quam Aetius narrat. Id etiam in Attica disciplina comprobatur, quod Atticis Sol Sagittarium adit VII. cal. Decembr. circa horam nocturnam III., & dies Sagittarii VIII. quo Eustemoni Canis occultatur, ad cal. Decembr. spectat; mane autem ejus diei contingit IV. non. ejusdem. Porro Columellæ VII. cal. Decembr. *Canicula occidit solis ortu*, quod V. cal. mallem, ut Pseudoptolemæus Leonicensus invenerat; ab XI. enim cal. Decembr. in V. cal. ejusdem Eustemonis intervallum pertingit.

VII. id. Decembr. Columellæ Aquila mane oritur. Id Democrito evenit die Sagittarii XVI.; propterea Columellæ VIII. id. potius; quippe ab hoc fonte hausisse videtur.

XII. cal. Januar. ineunte Capricornum Sole, bruma conficitur.

IV. cal. Januar. Aquila vesperi Columellæ occidit. Quod VI. cal. fuisse ex Eustemone, cui hic occasus fit die Capricorni VII., assequimur.

Τῆ νουμνία τῶ ἰανουαρίου Δελφίς ἐπιτέλλεται Quintilii. Quod ad Democritum refero. Intervallum convenit; sed locus apud Geminum mutilatus jacet: τῆ β' τῶ ἀγοκέρωτῶ Δημοκρίτῳ νότῶ πνῆ ———— ὡς ἐπιτέλλεται. Deperdita nullo negotio reparantur: Δελφίς ἐώτῶ ἐπιτέλλεται. Hinc vides quam nugax sycophanta fuerit Pseudoptolemæus Græce proditus, qui vitiata vitiosiora reddidit: ὅ τῶ τυβί Δημοκρίτῳ νότῶ ὡς τὰ πολλά.

XIII. cal. Febr. Aquarii signum Sol ingreditur: tunc & veris principium existit.

III. cal. Febr. Columellæ Fidicula occidit: Eudoxo die Aquarii XI.; Ideo convenit spatium. Chaldæis pridie.

III. non. Febr. Columellæ nonnunquam Favonius spirat. Eudoxo die Aquarii XIV. ἐνίοτε καὶ ζέφυρῶ. Quare IV. non. quo die etiam Pseudoptolemæus Leonicensus incipere Favonium exscripsit. Id manifestius ex Ovidio declaratur.

VII. id. Febr. Columellæ Favonii incipiunt spirare. Die Aquarii XIX. primum veris tempus esse Eudoxo ex Ovidio ad te scripsimus. Quos quidem dies ex a. d. XIII. cal. Febr. in a. d. VII. idus ejusdem promittimus, spatiumque explemus.

Idibus Februar. Columellæ *Sagittarius* *vespere occidit, vehementer hie-*
mat. Euctemoni τῆ καὶ τῆ ὑδροχόου ἐσπέρι δύνει. In quibus πόσις de-
perditum in Atticis putabam. Nunc e Columella comprobatur; nam
omnia consentiunt.

XI. cal. Mart. Sol ad Pisces permeat.

Ab hoc termino tria Columella deducit, & in triduum digerit, quæ
Bœoriis die Piscium IV. fieri visa sunt: Halcyonios dies a Democrito
commemoratos VIII. cal. Mart. refert: pridie Arcturi exortum vesper-
tinum ab Eudoxo describit: VII. autem cal. ab eodem Hirundinis ad-
ventum constituit.

IV. cal. Mart. Quintiliis oriri vesperi Arcturum, qui Aetio pridie, ti-
bi supra significabam.

VI. non. Mart. Columella stellam, quæ Vindemiator appellatur, ex-
orientem determinat, quæ Euctemoni apparet die Piscium XII. iusto
intervallo ex a. d. XI. cal. Mart.

XII. cal. Apr. transeunte ad Arietem Sole, æquinoctium vernum ser-
vatur.

Hinc in prid. id. April. dies Arietis XXIII. quibus Euctemoni oc-
cultantur Suculæ, colliguntur, & prid. id. April. Columellæ Suculæ se
vesperi celant.

XI. cal. Mart. Sol in Taurum introitum habet, & æstas inchoatur,
ut vetus Urfini monumentum ostendit.

τῆ καὶ τῆ ἀπριλίου πλειάδες ἅμα ἡλίου ἀνατολῆ ἐπιτέλλουσι Quintiliis. In
quibus notam καὶ reponerem; quod Aetio, idest Chaldæis fit pridie.
Neque deesset inter Latinos auctor qui id confirmaret, scribente Colu-
mella X. cal. Maii Vergilias cum Sole oriri.

IX. cal. Maii Columellæ prima nocte Fidicula apparet. Quod ab
Eudoxo censeo, cui die Tauri IV. Fidis oritur; ideo depravatus nume-
rus pro VIII. cal.

IV. cal. Majas Columellæ Auster cum pluvia significatur, Eudoxo
autem die Tauri VII. quare nota IV. in V. mutanda est.

III. cal. Majas Columellæ Capra mane exoritur die Tauri nono,
ut Eudoxo contingit.

τῆ καὶ τῆ ἀπριλίου ὑάδες ἅμα ἡλίου ἀνατολῆ ἐπιτέλλουσι Quintiliis. Aetio
postridie, quo die Columella scribit unam (*Tauri* scilicet quod ævum
exemit) partem a Sole per biduum teneri.

τῆ ζ' τῆ Μαΐου Πλειάδες ἑωθινὰ φαίνονται Quintiliis, quibus assentitur
Columella.

XIV. cal. Jun. Quintiliis atque Aetio τῆ ιθ' τῆ Μαΐου ὑάδες ἑωθι-
νὰ φαίνονται.

ται. Columellæ XII. cal. Jun. Sunculæ mane oriuntur, & XI. aq̄ X. cal. eafdem Arcturus vefperi occidit. Quæ Eudæmoni fiunt die Tauri XXXII. idcirco cunæta in a. d. XI. cal. Jun. inciderent, nifi in triduum a Columella digeffa effent.

X. cal. Jun. Sol Geminos petit.

Quintiliis, Cæfari, ac Columellæ, necnon Ovidio τῆ βδδδμυ τῆ ἰανίς ἀρκτῦρῳ ἑῶσθ δύνει, Aetio pridie.

IX. cal. Quint. Sol in Cancrum afcendit, folftitiumque peragit.

Eodem die Quintiliis Orion prodit matutino. De quo afthro iterum Quintilii: τῆ δεκάτῃ τῆ ἰανίς Ὀρίων ἑῶσθ ἐπιτέλλει. Sed quid ἑῶσθ? ὄλθθ credo, ut Aetius item defcribit. Verum cur majus erratum prætereo? Non oftendi Orionis occafum effe ab Eudoxo defumptum? Quid igitur prohibet etiam exortum ab eodem auctore repetere, fcribente Gemino τῆ ια τῆ καρκίνε ἡμέρῃ Εὐδῶξου Ὀρίων ὄλθθ ἐπιτέλλει? Quod intervallum ex a. d. IX. cal. Quint. in a. d. V. non. ejuſdem ſpectat; quo Chaldaïs totus Orion emergit. Verumtamen quando Quintilii a Chaldaïca difciplina die in ftellarum motibus difcrepant, τῆ δ' (ex quo δεκάτῃ effluxit) τῆ ἰανίς certior Orionis totius exortus de Quintiliorum ſententia videtur.

Cal. Quintil. Columella Favonium vel Auſtrum ſpirare meminit, ab Eudoxo, ut cenſeo, edoctus; Eudoxo enim die Cancrī IX. νότθ πνεῖ. τῆ ιγ' τῆ ἰανίς προκύων ἑῶσθ Quintiliis ἐπιτέλλει. Cum Latinis & Chaldaïs Procyon oriatur die Cancrī XXVII., ſi a folftitiali cardine numerabis, invenies τῆ ιδ' τῆ ἰανίς Procynem Quintiliis emergere matutinum.

De Quintiliis hæc inveniebam, quibus propoſitam tabulam exornarem. Hinc cognofces quanto in errore verſentur qui omnia quæ de cæleſti ratione tradiderunt Latini, ad Cæſarem referunt. Nam, ut præteream quæ Ovidius, quæ Plinius, quæ Columella a Græcis in Latium tranſtulerunt, numquid iſta anni ratio, quam ex vetuſtis memoriis in lucem revocare connitimur, quæque non Romæ modo, ſed etiam apud alias gentes floruit, & longe ac late viguit, parum a Cæſarea videtur aberrare, inter quas differentia quanta maxima effe poteſt, intercedit? Qui itaque Romæ Chaldaïcam regulam comprobarunt, cum Cæſaris nomen ob everſam rempublicam apud nonnullos ſumma invidia laboraret, aſſecuti ſunt, ut tempora ſine Cæſaris ope ſolis progreſſionibus opportunius metirentur. Quare ipſam cognofcere, & imitari plurimum præſtat. Mitto ordinem partesque in quas annus conſumitur, quibus temporum ſpatia, uſus, & proprietas magis quam in Julio anno, conſtare

videntur. Non commemorabo Chaldaicam astronomiam naturali, non fucato modo in hac nitescere, quæ in anno solari Juliano ab Actio deducto informia quædam, nonnulla interpolata, aliena multa suscepit. Id quod ad propositum nostrum spectat, persequar, annum videlicet veterem Chaldaicum, quem conjecturis ac suspicionibus contexuimus, hoc non illustrari solum, verum etiam confirmari, tanquam ab eodem archetypo exscriptum atque efformatum. Sed quid veterem repeto? Popularis noster, quem consuetudine quotidiana in civilibus & sacris usurpamus, quo temporum vices, stellarum recursus, rusticas & urbanas actiones metimur & moderamur, ad hoc exemplum plurimum non accedit? Ubi enim æquinoctium primum, de quo toties ob Paschæ celebritatem disceptatum est, peragitur? Nonne XII. cal. April. ut in nostra tabula? Jam vero sacer ille Nicænsis senatus, cujus consilium Pontifices maximi comprobarunt, nonne eundem cardinem in eadem sede retinuit; sive quod Chaldaicam disciplinam cæteris anteferendam censuit, sive potius quod annus Chaldaicus antiquior & notior quam Julius, vigeat? Quæ enim dominati sunt Macedones ob Alexandri victorias, ut Græca instituta, mores, & lingua in domitas gentes propagata sunt, ita Chaldaicus annus, quem susceperant Macedones, ubique usurpari & vigere cepit. Cum igitur ea esset anni Chaldaici antiquitas, usus, ac præstantia, quo ducum laudes, quo gentium triumphi, quo urbium ortus & occasus, quo prælia & clades posteris in exemplum commissa, quo Christiana item religio nata & adulta ac sacris literis decorata, quo Martyrum sanguis ac cruciatus immortalitati tradita fuerunt, quid erat potius quod Antistites Nicænses amplecterentur? Merito igitur eandem rationem, qua nihil erat præstantius, notius, antiquius, secuti sunt: merito nobis restituta est. In hac itaque exultabo non inanis arrogantiae causa (a qua quam longissime absum) quicquam mihi assumens, sed veritatis studio, quæ industriæ nostræ pura, atque ab omni labe integra se obtulit, gaudens. Tibi quoque, mi Andrea, mirum in modum gratias habeo, & quoad vivam, immortales habebo: quin etiam ad tua præclara in me officia & merita, quod tantum bonum, te impulsore & duce, mihi contigerit, ut maximum cumulum non desinam referre. **Valebis.**

Dabam Patavio XIV. Cal. Decemb. CIO IO CCXXXIII.

E P I S T O L A XXV.

De anno Callippico solari.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Siccine agitur? Mihi imprudenti esse non licet? Quod in scribendo inconsulto exciderat, excipis: mox ex resignatis ceris nomina, ut exsolvam, jubes. Ecquando de anno Callippico solari me tibi scripturum sum pollicitus? Ecquando eam * mihi perspectam esse, & cognitam significavi? Equidem cum de Quintiliorum anno proxime scribebam, quid informe atque inane quod Callippi astronomiam referebat, quasi somnians videre visus sum. Quod improvidus adnotavi. Id mihi subinde evanuit, cum ad alia quæ bene multa tibi præstanda restant, properarem. Nunc tanquam in oculis depositum ut deprodam ac mittam, flagitas. Quid mittam? Callippicum annum? Si ubi latet, indicaveris, eruam continuo, atque effodiam. Quanquam id non necessarium videtur, quod vel a Scaligero, vel potius a Petavio veram imaginem habere potes. Quid igitur a me? Ut illam tibi expoliam atque exornem? Egone ad alienam messem falcem admovebo? At spicilegium semper superest? De malis quidem coloniis, verum de optimis inutiles herbæ, & amputatæ stipulæ. Quare, si quicquam ad tuum judicium elaborandum est, ad alias segetes migrare oportet, ad antiquas scilicet & publicas, ubi spicilegium cuique habere nemo vetat. Quod fane hoc biduo postquam tuas literas accepi, sedulo curavi, & in Columellæ fundo (quis crederet?) dum manipulos evolvo, quædam nactus sum quæ a Callippo esse aperte constant, quædam vero, etsi Callippica opiner, vera tamen probare nequeo. His tamen si utemur, promitto fore ut intelligas, vel a Callippico anno (quem in multis sectatur) longe aberrare Columellam, vel qui a Columella aberrant, a Callippico anno. Quod ex iis quæ prima mentis intentione se mihi obtulerunt, cum prænoscerem, ne adversus receptas & probatas sententias semper conniterer, amplius investigare & scire superfedi, præsertim quod illa ratio quæ tota in Quintiliorum anno latebat, dubia atque anceps in Columella videretur. Nunc ad id tua mandata me impellunt. Morem itaque geram, & quidquid sentiam, non ex mea, sed ex tua statuam voluntate.

Adeas

Tab.
XIII.

Adeamus primum Quintiliorum tabulam, in qua IX. cal. Sextil. solem in Leone transire notavimus. Hinc in a. d. prid. non. Sextil. dies est Leonis XII., & τῆ β' τὸ λέοντος, ut exscribit Geminus, Callippo λέων μέσθ' ἀνατέλλον πνίγην μάλιστ' αἰοῦ. Nunc perpende, an in Columella decipiamur: Pridie, inquit, non. Augusti Leo medius exoritur, tempestatem significat. Quo profecto tempore medio Leone, stellam, quæ de corde Leonis lucet a Græcis βασιλική, a nostris *Tuber Leonis* appellata, oriri significant. Propterea cum scribat Columella VIII. cal. Augustas Aquarium incipere occidere clare, puto Callippo fuisse τῆ β' τὸ λέοντος ὑδροχόθ' ἀρχεται δύναν φανερώς. Etenim quæ de duodecim signorum motibus a Columella traduntur, ad Callippum referre non dubito; siquidem quæ Geminus a Callippo deprompsit, huiusmodi inveniuntur.

VII. id. Sextil. Columellæ Aquarius occidit medius die Leonis XV.

XII. cal. Septemb. τῆ κδ' τὸ λέοντος παρδένθ' ἐπιτέλλαι. ἐπισημαίνει Callippo. Quæ in Columella non supersunt. Pseudoptolemaeus Leonicensus XI. cal. Septembr. Virginem oriri apposuit.

IX. cal. Septembr. sol Virginem subit.

V. cal. Septembr. τῆ ε' τῆς παρδένθ' οἱ ὤμοι τῆς παρδένθ' ἐπιτέλλαι, καὶ ἐτήσια κήρονται Callippo. Vitiatus itaque Columella, qui interpretatur III. cal. Septembr. humeros Virginis exoriri, atque etefias definire flare. Pseudoptolemaeus tamen Leonicensus V. cal. Virginem apparere refert ex Columella excerptis.

IV. non. Septembr. Piscis Austrinus definit occidere.

VII. id. Septembr. Piscis Aquilonius definit occidere. Utrunque a Callippo Columellam accepisse ipsa descriptionis norma demonstrat; quare primum fit die Virginis X., alterum XV.

V. id. Septembr. Callippo τῆ ιζ' τῆς παρδένθ' παρδένθ' μέσθ' ἐπιτέλλαι ἐπισημαίνει, καὶ ἀρχτὸρθ' ἀνατέλλον φανερώς. Non caret igitur vitio Columella interpretans III. id. Septembr. Favonius aut Africus. Virgo media exoritur.

XVI. cal. Octobr. Callippo τῆ κδ' τῆς παρδένθ' σάχης ἐπιτέλλαι τῆς παρδένθ'. Dissimilis Columella qui fortasse a Cæsare accepit.

XI. cal. Octobr. Cæsari commissura Piscium occidit, quod erat Callippo Σύνδεσμοθ' τῶν ἰχθύων.

IX. cal. Octobr. sol in Libram transitum facit, & Callippo τῆ ε' τὸ ζυγὴ ὁ κείος ἀρχεται δύναν ἰσημερία μεσπωρινή. Ex hoc loco multa in Columella prava deprenduntur. Qui enim in a. d. VIII. cal. æquinoctium revocare susceperunt, quoniam VII. cal. Centaurum oriri, &

VIII.

TABULA XIII.

Annus Callippicus Solaris.

- d. ^{xxxvii} Canicula apparet XI. cal. Sextil.
- d. ^{xxxvi} Sol Leonem adit IX. cal. Sext.
- d. ^{xxxv} Tuber Leonis oritur prid. non. Sextil.
- d. ^{xxxiv} Sol Virginem adit IX. cal. Septembr.
- d. ^{xxxiii} Etesiae cessant V. cal. Sept.
- d. ^{xxxii} Arcturus apparet V. id. Septembr.
- d. ^{xxx} Sol Libram adit: Æquinoctium autumni IX. cal. Oct.
- d. ^{xxviii} Sol Scorpionem adit X. cal. Novembr.
- d. ^{xxvii} Vergiliae mane occidunt VII. id. Novembr.
- d. ^{xxvi} Sol Sagittarium adit XI. cal. Decembr.
- d. ^{xxv} Sol Capricornum adit. Bruma XII. cal. Januar.
- d. ^{xxiv} Sol Aquarium adit XIII. cal. Febr.
- d. ^{xxiii} Favonius incipit spirare nonis Febr.
- d. ^{xxii} Sol Pisces adit XI. cal. Mart.
- d. ^{xxi} Sol Arietem adit: Æquinoctium vernum XII. cal. Apr.
- d. ^{xx} Sol Taurum adit XI. cal. Maii.
- d. ^{xix} Caput Tauri oritur V. non. Maii.
- d. ^{xviii} Sol Geminos adit X. cal. Jun.
- d. ^{xvii} Sol Cancrum adit: Solstitium IX. cal. Quint.
- d. ^{xvi} Canicula apparet XI. cal. Sextil.
- d. ^{xv} Sol Leonem adit.
- d. ^{xiiii} Æquinoct. Autumni

VIII. Navem occidere notaverat Columella, ut vacuam sedem haberent, quod erat VII., IX. fecerunt, & quod VIII., X.; ideo quod fuerat nonum, evasit undecimum. Itaque XI. cal. Oct. *Pisces occidunt mane*, item *Aries incipit occidere*. Pseudoptolemaeus ante vitium accepit IX. cal. Pisces occidere.

V. cal. Octobr. Callippo τῆ ε̄ τῶ ζυγῶ παρδέν⊕ λίγα ἀνατέλῃσα. Ut malo exemplo quæ in Columella æquinoctium præcedunt, ad superiora contracta sunt, ita deteriori quæ sequuntur, præpostera facta & perversa: V. cal. Octob. *Hædi exoriuntur: Favonius, nonnunquam Auster cum pluvia*. IV. cal. Octob. *Virgo desinit exoriri*. Hædos enim III. cal. Octob. uno astronomorum consensu, & IV. cal. Capram prodire statuit Plinius, quo numero & Callippum est complexus. Ideo V. cal. Virgo desinit oriri tam Columellæ, quam Callippo: IV. cal. Callippo Capra emergit: III. demum cal. utrique Hædi exoriuntur.

IV. non. Octobr. Columellæ *Auriga occidit mane*: *Virgo desinit occidere die Libræ XII.*, quæ Callippica videntur.

Prid. non. Octobr. Columellæ *Aries medius occidit*, quæ a Callippo notata arbitror die Libræ XIV.

VII. id. Octobr. Callippo τῆ ιζ' τῶ ζυγῶ αἰ χηλαὶ ἄρχονται ἀνατέλλειν, ἐπισημαίνουσιν.

XIII. cal. Novembr. Callippo τῆ κη̄ τῶ ζυγῶ τῶ παύρῳ κέρκ⊕ δύνει. ἐπισημαίνουσι. Columella quia eo biduo Vergiliarum occasum descripsit, posthabuit: XI. cal. Novembr. *Tauri cauda occidit*.

X. cal. Novembr. sol in Nepam transitum facit.

VII. cal. Novembr. Callippo τῆ δ' τῶ σκορπίου τῶ σκορπίου πὸ μέτωπον ἐπιτέλλει. Haud secus Columella: VII. cal. Novembr. *Nepæ fons exoritur: tempestatem significat*.

Prid. cal. Novembr. Callippo τῆ δ' τῶ σκορπίου τῶ παύρου δύνει κερκῶ. ὑπέσ. Columella, qui ex aliis fastis Cassiopes occasum extremo Octobri memorat, Callippica in Novembrem defert: Cal. Novembr. ⊕ *postridie caput Tauri occidit: pluviam significat*.

VII. id. Novembr. Callippo τῆ ις' τῶ σκορπίου ὁ ἐν τῶ σκορπίῳ λαμπρὸς ἀστὴρ ἀνατέλλει. ἐπισημαίνουσι. καὶ πλειάδες δύνουσι φανερώς. Quæ Columella in biduum digessit: VII. id. Novembr. *stella Scorpionis exoritur: hiemat, vel Vulturinus; interdum rorat*. VI. id. Novembr. *Vergilie mane occidunt; significat tempestatem: hiemat*.

XIII. cal. Decembr. Callippo τῆ κη̄ τῶ σκορπίου τῶ παύρου πᾶ κέρκῶ πα δύνει ὑπέσ. Hæc in Columella vitium ostendunt: XII. cal. Decembr. *Tauri cornua vesperi occidunt: Aquilo frigidus, ⊕ pluvia*. Pseudopto-

doptolemaeus Leonicensus veram notam retinet indicans XIII. cal. Decembr. Tauri cornua occidere. Id etiam ex proximis literis comprobatum habes.

XI. cal. Decembr. sol Sagittarium ingreditur.

V. cal. Decembr. Callippo τῆ ζ' τῆ πζότου ὁ πζότης ἀρχεται ἀνατέλλειν, καὶ Ὠρίων δύνει φανερώς · χαμαίνει.

VIII. id. Decembr. Sagittarius medius occidit : tempestatem significat Columellæ. Hoc die Callippo τῆ ις' τῆ πζότου οἱ δίδυμοι μισῶσι δύνουμένοι · ὑετία. Quid dicam? Utraque eodem tempore animadversa & digesta non dabis; nam utraque commemoraret Geminus, cum tamen ab eodem Callippo utraque censeam. At prid. non. Decembr. Pseudoptolemaeus Leonicensus Sagittarium occidere non ostendit? Accedit ante nonas nihil afferri a Columella præter institutum. Jam vero non ostensum est VIII. id. Decembr. Columellæ Aquilam exoriri? Verum quis tam vecors ex prid. non. VIII. idus induxerit? Quasi multa hujusmodi & deteriora quotidie non animadvertantur. Sed heus tu, si id non probas (nolo enim sine te auctore quicquam statuere) probabis tam cito occidere Sagittarium, qui oriri incipit V. cal. Decembr. & definit oriri, hoc est tota nocte lucet XII. cal. Januar.? Ego sane fidentius affirmarem maximum illud esse librariorum erratum, & *prodit*, vel *oritur*, vel quid item quod exortum significet, fuisse a Columella traditum.

XII. cal. Januar. subeunte Capricornum sole, Callippo τῆ α' τῆ αὐγοκέρωτος πζότης λίγει ἀνατέλλων · τροπαὶ χαμηλοῦναι · χαμαίνει.

III. non. Januar. Columellæ Cancer occidit : tempestas varia : Quæ Callippo attribueri non dubitarem.

Prid. non. Januar. Callippo τῆ ιε' τῆ αὐγοκέρωτος αὐγοκέρως ἀρχεται ἀνατέλλειν · νότος. Quo tempore Auster multus Columellæ significatur.

XVII. cal. Febr. Callippo τῆ κζ' τῆ αὐγοκέρωτ^θ κάρκιν^θ λίγει δύνων · χαμαίνει. Hic vel Columellæ, vel eorum quorum fastos sequutus est, diligentiam desiderari video; nam XVI. cal. Febr. scriptum est Cancrum desinere occidere, atque hiemare: pridie vero, ad eunte Columellæ Aquarium sole, Leonem incipere occidere cum pluvia, quæ Callippus observat XII. cal. Febr. die Aquarii II.

XV. Cal. Febr. Columellæ Aquarius incipit oriri : ventus Africus tempestatem significat. Notabantur a Callippo die XXIX. Capricorni.

XIII. cal. Febr. sol in Aquarium scandit.

XII. cal. Febr. Callippo τῆ β' τῆ ὑδροχόου λέων ἀρχεται δύνειν. ὑετία. De quibus in Columella quid existimem, tenes.

III. non. Febr. Columellæ *Fidis tota*, & *Leo medius occidit*. Ex-
trema a Callippo apparent die Aquarii XIV. signata, ut die Leonis
XII. Leo medius emerferat. Notam tamen esse oportere *IV. non.* scri-
psimus. Ovidius id quoque confirmat, qui cal. Febr. canit:

Proximus Hesperias Titan abiturus in undas

Gemmea purpureis cum juga demet equis,

Illa nocte aliquis tollens ad sidera vultum

Dicet, ubi est hodie quæ Lyra fulsit heri?

Dumque Lyram querit, medii quoque terga Leonis

In liquidas subito mersa notabit aquas.

Nonis Februariis Callippo τῆ ιζ̄ τῆ ὑδροχόου ὑδροχόου μέσο ἀνατέλλει
των. ζέφυρος πνεῦμα. Nonis etiam Ovidii Mula nobis eadem memorat:

Jam puer Idæus media tenuis eminent alio,

Et liquidas mixto nectare fundit aquas.

En etiam si quis boream horrere solebat,

Gaudeat, a Zephyris mitior aura venit.

Columellæ quoque nonis Februariis mediæ partes Aquarii oriuntur.

XI. cal. Mart. Sol Pisces petit.

X. cal. Mart. Callippo τῆ β' τῶν ἰχθύων λέων δύνων λήγει, καὶ χελιδῶν φαίνεται. ἐπισημαίνει. Confirmat Columella: X. cal. Mart. Leo desinit occidere: venti septentrionales qui vocantur ornithie per dies triginta esse solent, tum & hirundo advenit.

VI. non. Martii Columellæ Vindemiator apparet, quod ab Atticis auctor sumpsit; Euctemoni enim die Piscium XII. hoc astrum manifestatur.

Nonis Martiis Callippo τῆ ιζ̄ τῶν ἰχθύων τῶν ἰχθύων ὁ νότιος ἐπιτέλλεται. λήγει βορέας.

VIII. id. Mart. Aquilonium Piscem exoriri Cæsar a Callippo accepit.

XIII. cal. April. Callippo τῆ λ' τῶν ἰχθύων τῶν ἰχθύων ὁ βορέος ἐπιτέλλεται λήγει. ἰκτίνος φαίνεται. βορέας πνεῦμα. Columella die Piscium XXIII. reddit: III. id. Mart. Piscis Aquilonius desinit oriri. Septentrionales venti. Ideo vel in corrupta Callippi exemplaria incidit Geminus, vel Columella, vel qui Geminum transcripserunt, errarunt. Quod vero propius videtur; ferius enim quam cæteris astronomis Callippo Milvius apparet. Quare præposterus erit ordo, & Callippica ad antiquam sedem inter notas κβ' & κδ' restituenda esse, emendato numero κγ' pro λ', non negabo.

XII. cal. April. sol ad Arietem progreditur.

Eodem die Callippo τῆ α' τῆ κλειῆ σύνδεσμος τῶν ἰχθύων ἀνατέλλεται.

ισσημερία εαρινή, καὶ Λεκάς λεπτή. χαμαίνοι σφόδρα • ἐπισημαίνοι •

X. cal. April. Callippo τῆ γ' τῆ κειῶ κειῶς ἀρχεται ἐπιτέλει ὑπέρος, ἢ ὑφέρος • Non discrepat Columella : X. cal. April. Aries incipit exoriri . Pluvius dies , interdum ningit .

XVI. cal. Maji Callippo τῆ κζ' τῆ κειῶ ζυγὸς ἀρχεται δύναν • πολλαχῶ δὲ καὶ χάλαζα. Hæc etiam inversa apud Geminum , & confusa habebis , scribente Columella , IV. id. April. sole oriente , Libra occidere incipit : interdum tempestatem significat .

XI. cal. Maii Callippo sol ad Taurum penetrat .

Eodem tempore Callippo τῆ α' τῆ παύρου τῆ παύρου ἢ κέρκῃ ἐπιτέλει • νοτία •

V. non. Maji Callippo τῆ ιγ' τῆ παύρου ἢ τῆ παύρου κεφαλή ἐπιτέλει • ἐπισημαίνοι •

Prid. non. Maji Columella *Nepa medius occidit : tempestatem significat die Tauri XVI. Assentitur Ovidius :*

Scorpius in cœlo cum cras lucefcere nonas

Dicimus , a media parte videndus erit .

XI. cal. Jun. Callippo τῆ λβ' τῆ παύρου ὁ παῦρῃ λήγει ἀνατέλων .

X. cal. Jun. sol in Geminum transitum facit .

IX. cal. Jun. Callippo τῆ β' τῶν διδύμων οἱ διδύμοι ἀρχονται ἐπιτέλων • νοτία .

IX. cal. Quint. sol in Cancrum subfidet .

Et τῆ α' τῆ καρίνου Callippo κάρκινῃ ἀρχεται ἀνατέλων • τροπαὶ θερινὰ , καὶ ἐπισημαίνοι •

Prid. non. Quint. Columellæ *Cancer medius occidit . Cum IX. cal. Quint. oriri incipiat Cancer , & XIV. cal. Sextil. desinat oriri , idemque III. non. Januar. Columellæ occidat , quis prid. non. Quint. occidere dixerit ? Profecto prodit , vel oritur . Quod a Columella esse positum ostendit Pseudoptolemaeus Leonicensus , qui transcripsit : III. non. Quint. *Canceri medium oriri .**

VIII. id. Jul. Columellæ *Capricornus medius occidit . Callippo die Cancri XVI. fuisse credo .*

XIV. cal. Sextil. Callippo τῆ κζ' τῆ καρίνου κάρκινῃ δύνα ἀνατέλων πνευματώδης . Vitium est δύνα pro λήγει .

XI. cal. Sextil. Callippo τῆ λ' τῆ καρίνου λέων ἀρχεται ἀνατέλων , νότῃ πνῆ , καὶ λέων ἀνατέλων φανερός γίνεται .

Hactenus quæ Callippica visa sunt recensuimus . Jam propius cernimus quantum ab Atticis signorum principiis differat Callippus . Proximus itaque Bœotiis , quibus solstitium fit VIII. cal. Quint. & pridie huic ;

huic; ideo diei tantum differentia inter Bœotium & Callippicum annos cœlestes interest. Vale.

D. Patavio Prid. non. Decembr. CIO IOCC XXXIII.

EPISTOLA XXVI.

*De Anno Olympico, de Olympiadibus, Pythiis,
Isthmiis, ac Nemeis.*

JULIUS PONTERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

O Vates amicorum optime, quando ad Olympicum certamen ardentissimo anni tempore me tuis nuperrimis literis invitasti, te comitem mihi adjicere ne recusa,

*ἀλλὰ δωρίαν ἀ-
πὸ φόρμιγγα πιπασάλα
λάβαν', εἴ τι σοι Πίσαστε
καὶ φερνίκου χάρις
νόον ὑπὸ γλυκυπέ-
τας ἔθηκε φροντίσιν.*

Hac ratione itineris atque æstus molestiam levabis, meque alacriorem ad omnia reddes. Verum ut justis itineribus procedamus, & ad constitutum diem præsto simus, noscere ante omnia oportet tempus quo ex antiquo instituto Olympias celebratur. Id mihi investigandum & prænosendum mandas. Sed ex qua ephemeride? Per solstitium agitur: teneo, & Statium memini canentem:

Domus improba frangit

Frigora, Piseumque domus non æstuat annum.

Verumtamen ubi constitutum solstitium Elæi ducunt? Sane nisi cum Atticis convenient, nihil succurrit quod investigem. Ab Atticis igitur quod quærimus, explorabimus. Equidem annum, quo Ilium eversum Attici tradunt, nonne ad V. octeateridis Atticæ annum vidimus pertinere? Hic autem ab antiquo anni principio nonne per dies XVI. ad superiora contrahitur? Annus itaque Octeateridis quintus alter in dieteride habetur. Quare primus dieteridis annus cum primo Olympico convenit & copulatur. Olympicus propterea, ut Atticus, initium

Tab. XIV. capit III. id. Quint. solstitiali die . Dieteridis exemplum in tetraeteridis tabula adnotavi . Prima itaque Olympias acta IV. cal. Quint. die Parthenii XVI. per plenilunium , insequente anno inito III. id. Quint. ex Apollonio mense , & a nova luna . Ab hoc signo Olympicos annos deduco . Quapropter quatuor solis annis primo lustro absolutis , redit alterum lustrum ab eodem exordio ; binæ enim dieterides Chaldaicæ (quibus in tetraeteride Græciam usam arbitramur) dies MCCCC LX. complectuntur . Quibus intercalarium diem , qui ex quatuor quadrantibus conflatur , si addamus , summa fit dierum MCCCC LXI. , quot sol signiferum orbem quater decurrit . Verum ab Olympiade prima dies MCCCC LXXVI. colliguntur , anni nimirum lunares quatuor , mensesque duo ; propterea secundum lustrum ex plenilunio initium sumit , quo Olympias secunda peragitur die primo Apollonii . Porro hinc quatuor annorum spatium decurso , diebusque MCCCC XLVI. peractis , tertia Olympias subsistit ex a. d. IV. cal. Quint. , nam dies MCCCC XLVI. anni sunt lunares quatuor , mensis unus cum dimidio . Ideoque tertium lustrum iterum a nova luna incipit , quippe secundum a plena inchoabatur . Die itaque Parthenii XVI. tertia Olympias per Plenilunium habetur , a qua ad primam VIII. solares anni numerantur , quot a primo lustro ad tertium . At a prima Olympiade ad secundam lunares menses L. pertinent : a secunda ad tertiam XLIX. , quoties suum cursum luna absolvit , dum sol octies suum . Apud Græcos igitur Chaldaicum annum ante institutam octeateridem viguisse hujusmodi ratio evincit ; quoniam singula lustra quatuor solidos annos dimensa Olympiadum spatium absolvit . Etenim in octeateride primum lustrum diebus XV. a sole deficit , quot alterum abundat . Ab hoc tamen instituto recessere Græci animadvertentes neque annos neque menses in Tab. XV. lunæ rationem reverti , cum stata sacra , sacrificia , & lustrationes definito lunæ tempore peragenda in eam mensis sedem , quæ singulis patria religione constituta erat , perraro redirent . Quapropter antiquam dieteridem bifariam secantes , primum annum in quatuor lunares explicant ea ratione , ut hi a quatuor solis annis diebus XV. deficerent , quot primus dieteridis annus ab uno solari subsidebat . Hoc maxime modo assècuti sunt , ut lustrum utrunque & a nova luna duceretur , & ab eodem anni tempore , a quo dieteris annos inchoabat . Tum alterum annum in secundum lustrum promittunt , quatuor lunares annos complexi , mensesque duos , ac supra solis modum dies XV. quibus primum lustrum redintegrant . Sic religionibus ac sacris provisum . Convenere itaque in eosdem annos , menses , plenilunia , annique tempora Olym-

TABULA XIV.

Tetraeteris Olympica I.

Olympias acta IV. cal. Quint. die
Parthenii XVI. Plenilunium.

Ann. I.

- I. mensis Apollonius: Novilunium III. id. Quint.
- II. mensis prid. id. Sextil.
- III. mensis IV. id. Septemb.
- IV. mensis VII. id. Octobr.
- V. mensis VII. id. Novembr.
- VI. mensis VIII. id. Decembr.
- VII. mensis prid. non. Januar.
- VIII. mensis III. non. Febr.
- IX. mensis Elaphius IV. non. Mart.
- X. mensis IV. non. April.
- XI. mensis cal. Maiis.
- XII. mensis Parthenius III. cal. Jun.

Ann. II.

- I. mensis Apollonius IV. cal. Quint.
- II. mensis V. cal. Sextil.
- III. mensis VII. cal. Septemb.
- IV. mensis VIII. cal. Octobr.
- V. mensis X. cal. Novembr.
- VI. mensis XI. cal. Decembr.
- VII. mensis intercal. XIII. cal. Januar.
- VIII. mensis XIV. cal. Februar.
- IX. mensis XII. cal. Mart.
- X. mensis Elaphius XIV. cal. April.
- XI. mensis XV. cal. Maii.
- XII. mensis XVII. cal. Jun.
- XIII. mensis Parthenius XVIII. cal. Quint.

Ann. III.

- I. mensis Apollonius III. id. Quint.
- II. mensis prid. id. Sextil.
- III. mensis IV. id. Septembr.
- IV. mensis VII. id. Octobr.
- V. mensis VII. id. Novembr.
- VI. mensis VIII. id. Decembr.
- VII. mensis prid. non. Januar.
- VIII. mensis III. non. Februar.
- IX. mensis Elaphius IV. non. Mart.
- X. mensis IV. non. April.
- XI. mensis cal. Maiis.
- XII. mensis Parthenius III. cal. Jun.

Ann. IV.

- I. mensis Apollonius IV. cal. Quintil.
- II. mensis V. cal. Sextil.
- III. mensis VII. cal. Septemb.
- IV. mensis VIII. cal. Octobr.
- V. mensis X. cal. Nov.
- VI. mensis XI. cal. Dec.
- VII. mensis intercal. XIII. cal. Jan.
- VIII. mensis XIV. cal. Febr.
- IX. mensis XIII. cal. Mart.
- X. mensis Elaphius XV. cal. April.
- XI. mensis XVI. cal. Maii.
- XII. mensis id. Maiis.
- XIII. mensis Parthenius id. Jun.

D. I.

Tetraeteris Olympica II.

Ann. I.

- I. mensis Apollonius : Olympias II.
Plenilunium III. id. Quint.

- II. mensis prid. id. Sextil.
- III. mensis IV. id. Septembr.
- IV. mensis VII. id. Octobr.
- V. mensis VII. id. Novembr.
- VI. mensis VIII. id. Decembr.
- VII. mensis prid. non. Januar.
- VIII. mensis III. non. Febr.
- IX. mensis Elaphius IV. non. Mart.
- X. mensis IV. non. Apr.
- XI. mensis cal. Maiis.
- XII. mensis Parthenius III. cal. Jun.

Ann. II.

- I. mensis Apollonius IV. cal. Quint.
- II. mensis V. cal. Sextil.
- III. mensis VII. cal. Septemb.
- IV. mensis VIII. cal. Octobr.
- V. mensis X. cal. Novemb.
- VI. mensis XI. cal. Dec.
- VII. mensis intercal. XIII. cal. Jan.
- VIII. mensis XIV. cal. Februar.
- IX. mensis XII. cal. Mart.
- X. mensis Elaphius XIV. cal. April.
- XI. mensis XV. cal. Maii.
- XII. mensis XVII. cal. Jun.
- XIII. mensis Parthenius XVIII. cal. Quint.

Ann. III.

- I. mensis Apollonius III. id. Quint.
- II. mensis prid. id. Sext.
- III. mensis IV. id. Septemb.
- IV. mensis VII. id. Octobr.
- V. mensis VII. id. Novembr.
- VI. mensis VIII. id. Decembr.
- VII. mensis prid. non. Januar.
- VIII. mensis III. non. Februar.
- IX. mensis Elaphius IV. non. Mart.
- X. mensis IV. non. April.
- XI. mensis cal. Maiis.
- XII. mensis Parthenius III. cal. Jun.

Ann. IV.

- I. mensis Apollonius IV. cal. Quint.
- II. mensis V. cal. Sextil.
- III. mensis VII. cal. Septembr.
- IV. mensis VIII. cal. Octobr.
- V. mensis X. cal. Novembr.
- VI. mensis XI. cal. Decemb.
- VII. mensis intercal. XIII. cal. Jan.
- VIII. mensis XIV. cal. Febr.
- IX. mensis XIII. cal. Mart.
- X. mensis Elaphius XV. cal. April.
- XI. mensis XVI. cal. Maii.
- XII. mensis id. Maiis.
- XIII. mensis Parthenius idib. Jun.
Olympias III. acta IV. cal. Quint.
die Parthenii XVI. per plenilunium.

O. I.

capit
 Tab. ridis
 XIV. Parthe
 ex Ap
 nos de
 redit
 daicæ

LX.

dranti
 quot
 ma d
 mense
 mit,

quatu
 tertia
 XLV

tertiu
 na ir
 nilun
 quot

lunar
 suum
 tur

ratio
 lymf
 diebt

ffitui

Tab. XV. lunæ

finite

tria

diet

cant

quot

mod

ab

rum

complexi, mensuræque annos, ac septem
 primum lustrum redintegrant. Sic religionibus ac factis provisum. Con-
 venire itaque in eisdem annos, menses, plenilunia, annique tempora
 Olym-

Osteateris Olympica

Olympias acta IV. cal. Quint. die
Parthenii XVI. per Plenilunium.

Ann. I.

- I. mensis Apollonius III. id. Quintil.
- II. mensis III. id. Sextil.
- III. mensis IV. id. Septemb.
- IV. mensis VII. id. Octobr.
- V. mensis VI. id. Novembr.
- VI. mensis VII. id. Decembr.
- VII. mensis VIII. id. Januar.
- VIII. mensis prid. non. Febr.
- IX. mensis Elaphius prid. non. Mart.
- X. mensis prid. non. April.
- XI. mensis IV. non. Maii.
- XII. mensis Parthenius IV. non. Jun.

Ann. II.

- I. mensis Apollonius VI. non. Quint.
- II. mensis prid. cal. Sextil.
- III. mensis III. cal. Septemb.
- IV. mensis IV. cal. Octobr.
- V. mensis V. cal. Novembr.
- VI. mensis VI. cal. Decembr.
- VII. mensis VII. cal. Januar.
- VIII. mensis IX. cal. Februar.
- IX. mensis Elaphius VII. cal. Mart.
- X. mensis IX. cal. April.
- XI. mensis IX. cal. Maii.
- XII. mensis Parthenius XI. cal. Jun.

Ann. III.

- I. mensis Apollonius XI. cal. Quintil.
- II. mensis XIII. cal. Sextil.
- III. mensis XIV. cal. Septemb.
- IV. mensis XV. cal. Octobr.
- V. mensis XVI. cal. Nov.
- VI. mensis XVII. cal. Dec.
- VII. mensis intercal. XIX. cal. Jan.
- VIII. mensis idibus. Januar.
- IX. mensis prid. id. Febr.
- X. mensis Elaphius III. id. Mart.
- XI. mensis prid. id. April.
- XII. mensis V. id. Maii.
- XIII. mensis Parthenius IV. id. Jun.

Ann. IV.

- I. mensis Apollonius VI. id. Quint.
- II. mensis VI. id. Sextil.
- III. mensis VII. id. Septembr.
- IV. mensis prid. non. Octobr.
- V. mensis nonis Novembr.
- VI. mensis prid. non. Decembr.
- VII. mensis III. non. Januar.
- VIII. mensis cal. Februar.
- IX. mensis Elaphius VI. non. Mart.
- X. mensis prid. cal. April.
- XI. mensis prid. cal. Maii.
- XII. mensis Parthenius IV. cal. Jun.

O. I.

O. I.

Ann. V.

- I. mensis Apollonius IV. cal. Quint. Olympias acta III. id. Quint. die Apollonii XVI. per Plenilunium.
- II. mensis VI. cal. Sextil.
- III. mensis VII. cal. Septembr.
- IV. mensis VIII. cal. Octobr.
- V. mensis IX. cal. Novembr.
- VI. mensis X. cal. Decembr.
- VII. mensis intercal. XI. cal. Jan.
- VIII. mensis XIII. cal. Febr.
- IX. mensis XI. cal. Mart.
- X. mensis Elaphius XIII. cal. April.
- XI. mensis XIII. cal. Maii.
- XII. mensis XV. cal. Jun.
- XIII. mensis Parthenius XV. cal. Quint.

Ann. VI.

- I. mensis Apollonius XVI. cal. Sextil.
- II. mensis XVIII. cal. Septemb.
- III. mensis XVIII. cal. Octobr.
- IV. mensis III. id. Octobr.
- V. mensis prid. id. Novembr.
- VI. mensis III. id. Decembr.
- VII. mensis IV. id. Januar.
- VIII. mensis VI. id. Febr.
- IX. mensis Elaphius VI. id. Mart.
- X. mensis VI. id. April.
- XI. mensis VIII. id. Maii.
- XII. mensis Parthenius VIII. id. Jun.

Ann. VII.

- I. mensis Apollonius prid. non. Quint.
- II. mensis prid. non. Sext.
- III. mensis III. non. Septemb.
- IV. mensis VI. non. Octobr.
- V. mensis cal. Novembr.
- VI. mensis prid. cal. Decembr.
- VII. mensis III. cal. Januar.
- VIII. mensis V. cal. Februar.
- IX. mensis Elaphius III. cal. Mart.
- X. mensis V. cal. April.
- XI. mensis V. cal. Maii.
- XII. mensis Parthenius VII. cal. Jun.

Ann. VIII.

- I. mensis Apollonius VII. cal. Quint.
- II. mensis IX. cal. Sextil.
- III. mensis X. cal. Septemb.
- IV. mensis XI. cal. Octobr.
- V. mensis XII. cal. Novembr.
- VI. mensis XIII. cal. Dec.
- VII. mensis intercal. XIV. cal. Jan.
- VIII. mensis XVI. cal. Februar.
- IX. mensis XV. cal. Mart.
- X. mensis Elaphius XVII. cal. April.
- XI. mensis XVII. cal. Maii.
- XII. mensis prid. id. Maii.
- XIII. mensis idib. Jun.

Olympias acta IV. cal. Quint. die
Parthenii XVI. per plenilunium.

Ann. I.

- I. mensis Apollonius III. id. Quint.

Tab.
XIV.

capit
ridis
Parthe
ex A
nos d
redit
daicæ
LX.

dranti
quot
ma d
menfe
mit,
quatu
tertia

XLV
tertiu
na in
nilur

quot
lunar
fuum
tur
ratio
lymp
diebi
ffitur

Tab. XV.

lunæ
finito
tria
dieta
cant
quot
mod
ab
rum
com
prip
ven

Olympiades , & fingulis mensibus a nova luna inchoantibus , altera Olympias solstitialis erat , & Apollonio mense peragebatur non ineunte , sed dimidiato ferme . Ab hac ad primam dies MCCCCLXXVI. decurrunt , ad tertiam autem MCCCCXLVI. , quot in tetracteride . Inter primam quoque Olympiadem & alterum lustrum quatuor solares anni perficiuntur , iidemque hinc ad tertiam ; propterea interposita Olympiade totum spatium per æqua discriminatur . Hac de causâ cum otheateris menses lunares XCIX. complectatur , γίνεται δὲ (ut Pindari interpres scribit) ὁ ἀγὼν ποτὲ μὲν διὰ τεσσαράκοντα ἐννέα μηνῶν · ποτὲ δὲ διὰ πενήκοντα · ὄρδεν δὲ ποτὲ μὲν τῷ Ἀπολλωνίῳ μηνί , ποτὲ δὲ τῷ Παρθενίῳ ἐπιτέλλεται . Jam vero non arbitror a te ignorari , per plenilunium , habito uniuscujusque judicio , victores in Olympiis coronari , cui Pindari musa præcinat :

Ἦδη γὰρ αὐτῷ
 Πατρὶ μὲν βωμῶν ἀγιδέν .
 Τῶν διχόμηνις ὄλον χρυσάρματ'
 Ἐσπέρας ὄφθαλμὸν ἀντέφλεξε μήνα
 Καὶ μεγάλων ἀέδλων ἀγνάν κείσιν
 Καὶ πενταετηρίδ' ἀμᾶ
 Θῆκε ζαθέοις ἐπὶ κρημνοῖς Ἀλφειῷ .

Quapropter cum quinque certamina per totidem dies agerent , & sexto , qui decimus sextus lunæ erat , victores per præconem soliti essent designari , primus ludorum dies alternis lustris VIII. id. Quint. alternis IX. cal. ejusdem indicebatur , modo nempe Apollonii , modo Parthenii die XI. Jam nihil amplius de Olympiis scribendum succurrit , nisi de Elaphio mense , quem nonum in otheateridis tabula statuo , & Attico Elaphebolioni comparem opinor . Hunc Pausanias posteris transmisit , quo in montis vertice circa vernum æquinoctium Saturno faciunt , & cinerem de penetrali deferunt Elæi . De reliquis mensibus siquid habes (tres enim tantum ad hoc tempus tenebam) pergratum feceris , si me admonueris .

Cum hæc scriberem , Morgagnus meus atque adeo noster ad me venit : cui quid agerem tanta Græcorum turba circumseptus percontanti epistolam hanc (haud enim ignoras nihil esse inter nos tam arcanum , de quo ipsum pro communi nostrâ necessitudine celatum velim) tradi di legendam . Qua pro sua diligentia animadversa ac perpensa , de Pythiis , Isthmiis , & Nemeis , quæ celeberrima secundum Olympia Græcia extulit , cepit inquirere , an quid haberem non in vulgum prolatum . Qui cum ea quæ super his conjeceram , accepisset , admonuit , ut de
 hac

hac quoque antiquitate ad te scriberem; futuram enim, ut ipse ajebat, jucundiorē epistolam, quo plura neque expetita afferret. Sed hæsitanti mihi, & nimis dubia ac levia mittere diffidenti, subdidit, vel eo nomine facerem, quo potiora a te exprimerem. Sic obtinuit; quare de Pythiis primum, deinde de reliquis hæc habeto.

Pythia anno Olympico CXCI. sive Olympiadis XLVIII. ann. III. instaurata esse Pausanias literis tradit, & anno belli Peloponnesii decimo, qui Olympiadis nonagesimæ annum II. & III. attingit, inducias inter Athenienses & Spartanos processisse usque ad Pythia refert Thucydides. Induciarum autem finis incidit eo anno circa X. cal. April. & Olympiadis XC. ann. II. continetur. Prorogatas vero inducias in annum insequentem per dies CXVI. nulla publica populorum pactione dabis ne? Non arbitror, scribente Thucydide: τὴ δ' ἐπιζήνομενε δέρας αἱ μὲν ἐνιαύσιαι σπόρδαι διελέγοντο μέχρι Πυθίων; nam novus annus post solstitium XVI. cal. Sext. inchoatur. Quapropter & induciarum præcursor, & ipsa Pythia anno Olympiadis nonagesimæ secundo contingunt. Porro a primis Pythiis ad ista anni CLXVIII. sive Olympiades XLII. colliguntur. Instaurata itaque Pythia, quæ, quinto quoque anno incunte, committebantur, extremo anno Olympico CXC. Committuntur propterea annis oëteateridis Olympicæ atque Atticæ II. & VI., sed ab hoc initium sumunt. At quo mensē, & mensis diē? Id prorsus ignoro. Quasi somnians conicio fieri Thargelione mensē quo Apollini natalitia dabant; diē Thargelionis septimo

Τῇ γὰρ Ἀπόλλωνα χρυσόορα γίνασθαι Λητώ,

Thargelia celebrantur, eademque Carnia, ut Cyrenæ usurpabant, quibus natum etiam Carneadem fatetur Plutarchus. Hoc anni initium fuisse Delphicis puto, incipiente mensē Pythio; τῆς γὰρ ἑκτῆς τῆς τῆς μνηρὸς ἔπαιν κατὰ τὴν αἰσ τῶν Πυθίων αἰσ το ἀρτυριῶν, obstetricia Latonæ postridie præbituram, ut de a Delphico templo inscripto narrat Plutarchus. Inchoata itaque cum novo anno æstate, Apollini honores habiti sunt, Sole Taurum perlustrante. Romani quoque eodem ferme anni tempore Apollinæ ludos instituerunt, modo III. non. Quintil. modo V. id. ejusdem agentes. Ea enim tempestate brumam (quod in aliud tempus tibi ostendendum reservo) ad cal. Martias traduxerant; ideo VII. cal. Quint. ex Chaldaico ritu, ex Bœotio autem III. cal. Quint. Sol in Taurum ferebatur. Ab hoc principio si annus ducitur, III. non. Quint. dies fit mensis septimus. De Pythiis hæc comminiscabar, quibus tantum tribues, quantum Pythiæ de futuris canenti.

Adeamus hinc Corinthum, ut Isthmia spectemus. Horum initium,
sive

sive mavis reparationem Solino Eusebioque ab Olympico anno CXCIH. repetentibus, in primum Olympicum annum tam tetraeteridis quam octeateridis conveniunt. Quibus antequam utar, quæ de Demetrio rege memoriæ tradidit Plutarchus, tecum prius perpendam. Scribit a Demetrio literas Atheniensibus missas, quibus significabat, se ut primum ludos Corinthi spectasset, Athenas venturum, ut mysteriis majoribus & minoribus initiaretur. Et peractis Isthmiis, regem Athenas profectum, atque ab Atheniensibus, quibus ex antiqua religione minora mysteria celebranda erant mense Anthesterione, majora autem Boedromione, mensem Munychionem appellatum primum Anthesterionem, & hoc nomine minora mysteria acta, deinde eundem Munychionem in Boedromionem conversum, ut suo mense fierent majora. Ex his manifestum venisse Athenas regem vel extremo Elaphebolione, vel Munychione mense, quem propterea Demetrium appellarunt; ideo ante Munychionem Isthmia celebrata sunt. Quare scribente Thucydide anno belli Peloponnesiaci vicesimo, quem Olympiadis XCII. annus IV., & Olympiadis XCIII. annus I. complectitur, commissâ fuisse Isthmia, ad annum IV. Olympiadis XCII. referenda credo. Secundo itaque & quarto tetraeteridis Olympicæ annis, sive secundo, quarto, sexto & octavo octeateridis (nam biennii intervallo exacto repeti consuevere) fiunt Isthmia. Instaurata igitur Olympico anno XCII. eodemque Olympiadis XLVIII. anno IV., dieteridis Atticæ II., sed Bœotici I. Nunc de Corinthiaco anno inquirendum breviter. Extat apud Demosthenem, Philippum regem scripsisse fociis ut sibi armati occurrerent in Phocide, mense Macedonico Loo, Corinthio Panemo, & Attico Boedromione. Quapropter cum memoriæ reliquerit Pausanias sacro bello finem impositum per Philippum Olympiadis CVIII. anno I. qui octeateridis Olympicæ quintus habetur, eo anno datæ sunt a Philippo literæ, incipientibus Loo, & Boedromione VII. cal. Septembr. Panemus itaque Corinthius ex eodem termino procedit. Jam vero II. mensis Bœotici ex a. d. VII. cal. Septembr. non inchoatur? Pergamus ad alia. Exponit Plutarchus in Nicia Atheniensium copias a Syracusanis internecone deletas τετραῖδι φθίνοντες τῆ καρναίᾳ μηνός, ὃν ἀθηνᾶσι μεταγεννώνα προσαγορεύσει. Ideoque Syracusanus Carnius idemque Corinthiacus (Syracusani enim Corinthia colonia) proximus Panemum antecedit. Pridie itaque nonas Sextil. incipit Bœotio exordio. Ergo idem Corinthiis quod Bœotiis anni principium? Hoc non perspicio clare. Equidem Carnio annexam intercalationem, ex hoc Syracusanorum decreto, quod apud Gruterum leges, cognosces:

ΕΠΙ ΙΕΡΟΘΤΑ
 ΝΥΜΦΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΦΙΛΩΝΟΣ
 ΠΑΡΑΠΡΟΣΤΑ ΤΑΣ ΒΟΥΛΑΣ

Προεδρεύσας πᾶς φίλας

Τῶν ὑπέων προαγορεύτῃ.

Διόκλεῃ τῆ Διόκλεῃ

Γραμματέοντῃ Ἀδρανιῶν Ἀλεξάνδρῃ

Ἀλίασμα ἐς πᾶς Διμήνυ καρνεῖα ἐξήκοντῃ.

Quid enim Carnius δῖμηνῃ nisi intercalaris mensis ; ut Dioscorus Macedonum , Atheniensium Posideon alter , Romanorum Mercedonius ? Quapropter dum Carnius a Bœotio initio originem capit , & dum ob sibi proximam intercalationem , anni termino annectitur , non magno discrimine errabit qui Syracusanum ac Corinthium annum a Canis exortu cum Bœotiis inchoaverit. Adde Carnium anni principem mensem fuisse Spartanis , qui in eadem regione habitabant , & Dorici generis erant .

Tab. XVI. Adde Spartanum annum ab eodem Canis exortu in orbem duci . Hac conjectura tabulam instituiam atque ošteateridem anno Corinthiaco exornabo . Quo igitur mense acta Isthmia ? Verno sane , ut ex Plutarcho discitur , & fortasse Elaphebolione qui Munychionem præcedit , quoque Atheniensibus scripserat Demetrius Isthmia spectans . Quid vetat suspicari circa æquinoctium vernum celebratos fuisse ludos , quod anno Romano Sol in Arietem transitum facit cal. April. æquinoctiumque præstat VI. id. ejusdem ? Porro annus dieteridis Bœotix I. nonum mensem Elaphebolioni comparem VI. id. April. anno Romano non inchoat ? Isthmiorum itaque tempus ad vernum æquinoctium videtur spectare .

Venio ad Nemea , quæ per biennium item in se revolvuntur . Hæc brumali fidere agi auctor est in Argolicis Pausanias . Refert Polybius Nemeos ludos Argis celebratos Olympiade CXXXIX. , similiter anno III. Olympiadis CXL. ; ideo ošteateridis Olympicæ anno I. , III. , V. , VII. agebantur . Affertur etiam ex Philochoro Demetrium mensem ab Argivis dici quo certamina Nemea committuntur . Hoc sane nomine Bœotiis mensis quartus erat , idemque Bithyniis duodecimus . Si a Canis exortu prid. non. Sext. cum Spartanis ac Corinthiis annum quondam inceperunt Argivi , inter suspiciones est inferiore tempore in Macedonum gratiam , quorum reges ab se ortos profitebantur , & quorum nomina secundum deos ominis causa pronuntianda publice decreverant , Macedonico ritu VI. non. Octobr. anni auspicia sumpsisse . Ita fit ut primus mensis tertii sedem obtineat , secundus quarti , tertius quinti , quartus sexti . Sane memini apud Plutarchum legisse mensem quartum Argivum olim

Osteateris Corinthia & Syracufana

Ann. I.

- I. mensis Carnius prid. non. Sextil.
- II. mensis Panemus IV. non. Sept.
- III. mensis VI. non. Octobr.
- IV. mensis prid. cal. Novem.
- V. mensis prid. cal. Decembr.
- VI. mensis IV. cal. Januar.
- VII. mensis V. cal. Febr.
- VIII. mensis IV. cal. Mart.
- IX. mensis V. cal. April.
- X. mensis VI. cal. Maii.
- XI. mensis VII. cal. Jun.
- XII. mensis VIII. cal. Quint.

Ann. II.

- I. mensis Carnius IX. cal. Sextil.
- II. mensis Panemus XI. cal. Septembr.
- III. mensis XI. cal. Octobr.
- IV. mensis XIII. cal. Nov.
- V. mensis XIII. cal. Decembr.
- VI. mensis XV. cal. Januar.
- VII. mensis XVI. cal. Febr.
- VIII. mensis XV. cal. Mart.
- IX. mensis XVI. cal. April.
- X. mensis XVII. cal. Maji.
- XI. mensis idibus Maiis.
- XII. mensis idibus Juniis.

Ann. III.

- I. mensis Carnius III. id. Quint.
- II. mensis Panemus III. id. Sextil.
- III. mensis IV. id. Septembr.
- IV. mensis VII. id. Octobr.
- V. mensis VI. id. Novembr.
- VI. mensis VII. id. Decembr.
- VII. mensis VIII. id. Januar.
- VIII. mensis prid. non. Febr.
- IX. mensis prid. non. Mart.
- X. mensis prid. non. Apr.
- XI. mensis IV. non. Mai.
- XII. mensis IV. non. Jun.
- XIII. Carnius *δῆμιος* VI. non. Quint.

Ann. IV.

- I. mensis Carnius cal. Sextil.
- II. mensis Panemus III. cal. Septembr.
- III. mensis III. cal. Octobr.
- IV. mensis V. cal. Novembr.
- V. mensis V. cal. Decembr.
- VI. mensis VII. cal. Januar.
- VII. mensis VIII. cal. Febr.
- VIII. mensis VIII. cal. Mart.
- IX. mensis IX. cal. April.
- X. mensis X. cal. Maii.
- XI. mensis XI. cal. Jun.
- XII. mensis XII. cal. Quintil.

O. I.

Ann. V.

- I. mensis Carnius XIII. cal. Sextil.
- II. mensis Panemus XV. cal. Sept.
- III. mensis XV. cal. Octobr.
- IV. mensis XVII. cal. Nov.
- V. mensis XVII. cal. Decembr.
- VI. mensis XIX. cal. Januar.
- VII. mensis idib. Januar.
- VIII. mensis III. id. Febr.
- IX. mensis III. id. Mart.
- X. mensis III. id. April.
- XI. mensis V. id. Maii.
- XII. mensis V. id. Jun.
- XIII. Carnius *δῆμιος* VII. id. Quint.

Ann. VI.

- I. mensis Carnius VI. id. Sextil.
- II. mensis Panemus VIII. id. Sept.
- III. mensis prid. non. Octobr.
- IV. mensis prid. non. Nov.
- V. mensis prid. non. Decembr.
- VI. mensis IV. non. Januar.
- VII. mensis cal. Febr.
- VIII. mensis VI. non. Mart.
- IX. mensis cal. April.
- X. mensis prid. cal. Maii.
- XI. mensis III. cal. Jun.
- XII. mensis IV. cal. Quint.

Ann. VII.

- I. mensis Carnius V. cal. Sextil.
- II. mensis Panemus VII. cal. Septembr.
- III. mensis VII. cal. Octobr.
- IV. mensis IX. cal. Nov.
- V. mensis IX. cal. Decembr.
- VI. mensis XI. cal. Januar.
- VII. mensis XII. cal. Februar.
- VIII. mensis XI. cal. Mart.
- IX. mensis XII. cal. April.
- X. mensis XIII. cal. Maii.
- XI. mensis XIV. cal. Jun.
- XII. mensis XV. cal. Quint.

Ann. VIII.

- I. mensis Carnius XVI. cal. Sextil.
- II. mensis Panemus XVIII. cal. Sept.
- III. mensis XVIII. cal. Octobr.
- IV. mensis III. id. Octobr.
- V. mensis prid. id. Novembr.
- VI. mensis III. id. Decembr.
- VII. mensis IV. id. Januar.
- VIII. mensis VI. id. Febr.
- IX. mensis VII. id. Mart.
- X. mensis VII. id. Apr.
- XI. mensis Nonis Maiis.
- XII. mensis Nonis Juniis.
- XIII. Carnius *δῆμιος* III. non. Quint.

Ann. I.

- I. mensis Carnius prid. non. Sext.

O. I.

Qu
 Macec
 Quapr
 fibi p
 crimin
 tu cui
 fe Spa
 Tab. XV. Adde
 conje
 nabo.
 fcitur
 Athen
 cari c
 mano
 ftar V
 Elaphe
 Isthmi
 Ver
 brumal
 Neme
 III. C
 V. , V
 fem ab
 mine I
 Canis
 dam ir
 cedonu
 nomina
 Maced
 mus m
 tus sex

olim vocatum Hermæum. Quod de mensis sede potius accipio, quam de ipso mense, nimirum eundem locum obtinuisse prius Hermæum cum sextus esset, qualis Bœotii, qui mox Demetrium quartus collocatus. Quare si verum conjectura attingit, Nemea primum mense VI. Hermæo, deinde mense Demetrione IV. peracta opinabimur. Credere etiam licet Hermæum propter Demetrium regem in Demetrium versum, atque autumnali tempore antiquitus annum ceptum. His tamen posthabitis, constat sextum mensem a Bœotio & Corinthiaco initio in brumam incidere; nam cal. Januar. constituta bruma, hoc ordine dieteridis menses per annum Romanum digeruntur:

- I. Mensis Panemus prid. cal. Sextil.
 - II. Mensis nonis Septembr.
 - III. Mensis Alalcomenius III. non. Octobr.
 - IV. Mensis Damatrius III. non. Novembr.
 - V. Mensis Bucatius III. non. Decembr.
 - VI. Mensis Hermæus III. non. Januar.
- A Macedonico vero principio VI. non. Oct.
- I. Mensis VI. non. Octobr.
 - II. Mensis cal. Novembr.
 - III. Mensis cal. Decembr.
 - IV. Mensis cal. Januar.

Plura de Nemeis scribere supervacaneum duco, quorum fama ad nos tantum delata est, cætera profunda temporum altitudine nobis obruta jacent, & demersa. Tu, cui tota antiquitas patet, & ut ea quæ oculis cernimus, memori mente Græcorum fastos pervolvis, mihi certiora depromere ne recusa. Hæc enim tibi scribebam, ut ad respondendum te provocarem. Vale.

D. Patavio XVIII. cal. Quint. CIO IDCC XXXIV.

EPISTOLA XXVII.

*De anno Lacedæmonio, & de Panathenæis, Carniis
sacris, atque Hyacinthis.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Non arbitror te expectare de anno Lacedæmonio epistolam, quod perfecte intelligis inutilis esse curæ in eum conniti. Tamen mit-

to, otio, quo hoc triduo superfundebar, abusus. Etenim tanta aquarum proluvie (scis enim insulam a nobis incolì) circumseptum nemo me adibat, cum ego ipse in Hortum descendere non possem, sublata omni ambulatione. Veteri itaque historiæ vacans reliquias quasdam collegi: quibus per membra digestis, annum constitui, qualia multa philosophi solent, dum ea quæ in abstruso jacent, certa ratione nobis exprimere, & sub oculos ponere conantur. Horum igitur exemplo quandam anni formam adumbravi, qua antiquas memorias dimensus parum aut nihil inveniebam, quod in subsicivum relinquerem. Hæc ad te venit: cui Spartanam civitatem largiaris, minime rogo. Cumulate præstabis, si eandem inter ἀλώτες seposueris.

Nunc quibus suspicionibus impulsus hunc annum constituerim, pro tua sapientia mecum recognosce & perpende. Ante omnia tamen de anni initio, a quo reliqua pendent, inquirere debemus. Annum Lacedæmonium a Carnio mense incipere, ut de Corinthio ambitu nuper significaveram, Euripides hoc carmine videtur significare in *Alceſtide*:

Πολλά σε μυσπόλοι
 Μέλφουσι, καὶ ἐπάσσον τ' ὀρέαν
 Χέλυ ἐν τ' ἀλύροις κλείοντες ὕμνοις,
 Σπάρτα κύκλῳ ἀνίκα καρναίῳ
 Περιτίσεται ὦρα μινὸς, ἀειρομένας
 Παννύχῃ σελένας,
 Λιπαράσι τ' ἐν ὀλβίῳ Αἰθάνας.
 Τοίαν ἔλιπες θανέσα μοῦπᾶν
 Μελέων ἀοιδόις.

Quo etiam videre videor dum vates magnis laudibus Alceſtidis virtutem prosequitur, indicari Panathenæa quæ celeberrima poetarum frequentia quinto quoque anno redibant. Hæc autem anno Olympico CCXI. instituta in III. & VII. octeateridis Atticæ annos incurrunt. Bœotius autem Corinthiusque annus a VII. Atticæ periodi anno non incipit prid. non. Sextil.? Panathenæa autem acta extremo Hecatombæone sive τρίτη mensis ἀπίοντῶ per triduum pulchre calles. Quare cal. Sextil. & IV. ac III. non. ejusdem. Propterea si tertius dies mensisque extremus Musicum certamen inibat (quid enim vetat sic conicere?) quo Minervæ deferebant peplum,

Debita cum castæ solvantur vota Minervæ,

Jam vides Panathenæis annum novum ex Carnio quam proximum, quin etiam ex Græca consuetudine eodem quo ultima Panathenæa agitabantur, die iniri. Merito igitur Euripides præclarum mulieris faci-

nus dignum refert quod in Panathenæis vates celebrent, redeunte Spartanis per Carnium mensē anno.

Verum, ne his quæ veri quidem speciem ferunt, quamvis, omni sublata dubitatione, ut vera non recipiam, solis innitatur, ad alia te traducam. Narrat Herodotus, cum Xerxes immensas copias in Græcos duceret, CCC. Spartanos duce Leonida ad Thermopylas occurrissē, quod sacra Carnia reliquos morabantur, & Spartæ socios Olympia. Quibus peractis, prodituros omnes fuisse. Jam Carnia Carnio mensē fieri in confesso est, ac per dies IX. positis tentoriis ad militiæ exemplar celebrari inter omnes constat. Media æstate circa Thermopylas pugnatum fuit. Paulo post cum caperentur Athenæ, interrogatos a Xerse perfugas quid agerent Græci, respondissē per otium Olympica certamina agere. Hac ratione ad Quintilem mensē pervenimus, siquidem eo anno Olympia contingebant IV. cal. Quint. & Bœotius annus incipiebat ex a. d. XIII. cal. Sextil. Pergit historicus, paulo ante pugnam navalem ad Salaminam Olympia sacra, & Carnia præterissē. Pugnæ tempus haud ignorabis ex Plutarcho, si vitium dempseris: *ἐκτὴ ἐπὶ δέκα μεταχρῆσιν μῆνας*. Ut tempora resque gestæ inter se convenient, scribendum est: *ἐκτὴ ἐπὶ δέκα μεταχρῆσιν μῆνας*. Quod Xenophon confirmat, annos belli Peloponnesii XXVIII., mensesque VI. recensens, sumpto initio a primo vere. Igitur cum eodem die Athenas in servitutem redegerit Lyfander, auctore Plutarcho, quo adversus Persas navali victoria positi erant Athenienses, certum est utrunque evenissē non Munychione, sed Metagitione qui VI. a vere primo mensis habetur. Prælium itaque VI. cal. Septembr. contigit, Carnio mensē XIV. cal. eisdem jam absoluto, peractisque sacris Carniis atque Olympicis.

Adeamus Thucydidem, a quo traditur, anno belli Peloponnesiaci XIV., insequentis hiemis initio Lacedæmones, absolutis Carniis, in expeditionem profectos, nimirum mensē secundo qui octeateridis anno IV. Bœotiiis III. cal. Septembr. inchoatur. At hiemem ex cal. Septembr. incipere quis dabit? Quibus ut occurramus, fac tibi ea quæ inter Bœotia a nobis habes, in mentem veniant, annum videlicet a Thucydide bifariam dividi in æstatem atque hiemem, & ver attribui æstati, hiemi autumnum. Jam pater insequentis hiemis initium fuisse autumnum. Anteriori quoque anno scribit, exacta ferme æstate, Spartanos mensē Carnio ad statam sacra celebranda domum rediissē, edicentes sociis, ut proximo mensē armati iterum convenirent. Quapropter, elapso Carnio, tempus militaribus expeditionibus accommodatum supererat; nam hieme sub pellibus tuto milites haberi non possunt, & nulla pabuli copia

ad equitatum suppetit . Jam liquet autumnalem mensē fuisse Carnium , qui , acta æstate , incipiebat , & , quo peracto , milites in castra redibant . Illud etiam inter necessaria est noscere , non propter Carnia tantum redire domum solitos Spartanos , verum etiam quod alii magistratus anni initio honorem inibant ; ideo in Thucydide alii Ephori , ineunte vere , referuntur , alii , hieme appropinquante . Xenophon etiam per annos XXVIII. mensesque VI. quibus bellum inter Athenienses & Spartanos exarserat , Ephoros XXIX. recenset , quorum primus Ænesias , quo per ver bellum susceptum , ultimus Eudicus , quo , in servitutem redactis Athenis , copias Spartam Lacedæmones duxerunt . Igitur si per ver magistratus auspiciati essent Spartani , & Eudicus eodem anni tempore honorem iniisset , tot Ephori numerarentur , quot anni belli quod verno inceperat . Præterea quos vere nominat Thucydides , eisdem , incipiente hieme , servaret . Quare inter æstivum spatium & hibernum creabantur . At non captæ a Lyfandro Athenæ anno Olympico CCC LXXVIII. Ocfæteridis Atticæ II. qui cum IV. Bœotio convenit , XVIII. cal. Septembr. jam Ephoro Eudico ? Æstate itaque , aut appetente autumno magistratus auspicia capiebant . Sed desinente jam æstate , Carnia celebrari vidimus ; ideo & anni initium in autumnum incidit , & ad Canis exortum spectat . Ad Herodotum redeamus ; quem Plutarchus exagitat tanquam iniquo animo scribentem recusasse Spartanos Atheniensibus auxilium petentibus in campum Marathonem contra Persas prodire ; quia dies nonus mensis inciderat , quo per leges copias educere non licebat , ideo plenilunium opperiri . Equidem de plenilunio utpote minus verum iuste coarguit Plutarchus , cum alio etiam Lunæ aspectu sæpe numero in expeditionem profectos esse Lacedæmones ostenderit . Constat tamen , jam confecto prælio quod die Boedromionis VI. Olympiadis LXXII. ann. II. contigit , auxilium a Spartanis missum , & tanta festinatione incitatos milites , ut triduo in Atticam pervenirent . Mensis Carnius erat , & Carnia agebantur , quo tempore fortasse per leges militatum ire non permittebatur , ut , eodem appropinquante , qui in castris erant , ut ante perstrinxi , domum redire solebant . Etenim si die Atticorum mensium octavo vel septimo cum Bœotiis menses inchoabant Spartani , ut suspicari licet , incipiente Boedromione VII. cal. Septembr. Carnio initium erat prid. non. Sext. ideo dies Boedromionis VI. viciesimus octavus Carnii , quo extremo , quia in summum discrimen Græcia adducebatur , in Atticam festinarunt Spartani , jam actis Carniis .

Quæ ad anni Lacedæmonii principium spectare animadverteram , hæc mihi inter scribendum occurrebant : sequitur de fine quæ in Plutarcho nactus

Oleasteris Spartana

- Ann. I.
 I. mensis Carnius prid. non. Sextil.
 II. mensis IV. non. Septembr.
 III. mensis VI. non. Octobr.
 IV. mensis Phlasius prid. cal. Novem.
 V. mensis prid. cal. Decembr.
 VI. mensis IV. cal. Januar.
 VII. mensis V. cal. Febr.
 VIII. mensis Artemisius IV. cal. Mart.
 IX. mensis Gerastius V. cal. April.
 X. mensis Hecatombæus VI. cal. Mai.
 XI. mensis VII. cal. Jun.

XII. mensis VIII. cal. Quint.
 Ann. II.

- I. mensis Carnius IX. cal. Sextil.
 II. mensis XI. cal. Septembr.
 III. mensis XI. cal. Octobr.
 IV. mensis Phlasius XIII. cal. Nov.
 V. mensis XIII. cal. Decembr.
 VI. mensis XV. cal. Januar.
 VII. mensis XVI. cal. Febr.
 VIII. mensis Artemisius XV. cal. Mart.
 IX. mensis Gerastius XVI. cal. April.
 X. mensis Hecatombæus XVII. cal. Maji.
 XI. mensis idibus Maius.
 XII. mensis idibus Junius.

Ann. III.

- I. mensis Carnius III. id. Quint.
 II. mensis III. id. Sextil.
 III. mensis IV. id. Septembr.
 IV. mensis Phlasius VII. id. Octobr.
 V. mensis VI. id. Novembr.
 VI. mensis VII. id. Decembr.
 VII. mensis VIII. id. Januar.
 VIII. mensis Artemisius prid. non. Febr.
 IX. mensis Gerastius prid. non. Mart.
 X. mensis Hecatombæus prid. non. Apr.
 XI. mensis IV. non. Mai.
 XII. mensis IV. non. Jun.

XIII. mensis intercal. VI. non. Quint.
 Ann. IV.

- I. mensis Carnius cal. Sextil.
 II. mensis III. cal. Septembr.
 III. mensis III. cal. Octobr.
 IV. mensis Phlasius V. cal. Novembr.
 V. mensis V. cal. Decembr.
 VI. mensis VII. cal. Januar.
 VII. mensis VIII. cal. Febr.
 VIII. mensis Artemisius VIII. cal. Mart.
 IX. mensis Gerastius IX. cal. April.
 X. mensis Hecatombæus X. cal. Mai.
 XI. mensis XI. cal. Jun.

XII. mensis XII. cal. Quintil.

Oleasteris Attica

- Ann. VII.
 I. mensis Hecatombæon prid. non. Quint.
 II. mensis Metaginion prid. non. Sext.
 III. mensis Boedromion III. non. Sept.
 IV. mensis Mæmacteron VI. non. Octobr.
 V. mensis Pyanepсион cal. Novembr.
 VI. mensis Posideon prid. cal. Decembr.
 VII. mensis Gamelion III. cal. Januar.
 VIII. mensis Anthesterion V. cal. Febr.
 IX. mensis Elaphebolion III. cal. Mart.
 X. mensis Munychion V. cal. April.
 XI. mensis Thargelion V. cal. Maii.
 XII. mensis Scirophorion VII. cal. Jun.

Ann. VIII.

- I. mensis Hecatombæon VII. cal. Quint.
 II. mensis Metaginion IX. cal. Sextil.
 III. mensis Boedromion X. cal. Septem.
 IV. mensis Mæmacteron XI. cal. Oct.
 V. mensis Pyanepсион XII. cal. Nov.
 VI. mensis Posideon I. XIII. cal. Dec.
 VII. mensis Posideon II. XIV. cal. Jan.
 VIII. mensis Gamelion XVI. cal. Febr.
 IX. mensis Anthesterion XV. cal. Mart.
 X. mensis Elaphebolion XVII. cal. Apr.
 XI. mensis Munychion XVII. cal. Maii.
 XII. mensis Thargelion prid. id. Maii.
 XIII. mensis Scirophorion id. Jun.

Ann. I.

- I. mensis Hecatombæon III. id. Quint.
 II. mensis Metaginion III. id. Sextil.
 III. mensis Boedromion IV. id. Sept.
 IV. mensis Mæmacteron VII. id. Octobr.
 V. mensis Pyanepсион VI. id. Novembr.
 VI. mensis Posideon VII. id. Decembr.
 VII. mensis Gamelion VIII. id. Jan.
 VIII. mensis Anthesterion prid. non. Febr.
 IX. mensis Elaphebolion prid. non. Mart.
 X. mensis Munychion prid. non. April.
 XI. mensis Thargelion IV. non. Maii.
 XII. mensis Scirophorion IV. non. Jun.

Ann. II.

- I. mensis Hecatombæon VI. non. Quint.
 II. mensis Metaginion prid. cal. Sext.
 III. mensis Boedromion III. cal. Sept.
 IV. mensis Mæmacteron IV. cal. Octobr.
 V. mensis Pyanepсион V. cal. Novembr.
 VI. mensis Posideon VI. cal. Decembr.
 VII. mensis Gamelion VII. cal. Jan.
 VIII. mensis Anthesterion IX. cal. Febr.
 IX. mensis Elaphebolion VII. cal. Mart.
 X. mensis Munychion IX. cal. April.
 XI. mensis Thargelion IX. cal. Maii.
 XII. mensis Scirophorion XI. cal. Jun.

Ann. III.

I. mensis Hecatombæon XI. cal. Quint.

Oleasteris Spartana

- Ann. V.
 I. mensis Carnius XIII. cal. Sextil.
 II. mensis XV. cal. Septembr.
 III. mensis XV. cal. Octobr.
 IV. mensis Phlasius XVII. cal. Nov.
 V. mensis XVII. cal. Decembr.
 VI. mensis XIX. cal. Januar.
 VII. mensis idib. Januar.
 VIII. mensis Artemisius III. id. Febr.
 IX. mensis Gerastius III. id. Mart.
 X. mensis Hecatombæus III. id. April.
 XI. mensis V. id. Maii.
 XII. mensis V. id. Jun.

XIII. mensis intercal. VII. id. Quint.
 Ann. VI.

- I. mensis Carnius VI. id. Sextil.
 II. mensis VIII. id. Septembr.
 III. mensis prid. non. Octobr.
 IV. mensis Phlasius prid. non. Nov.
 V. mensis prid. non. Decembr.
 VI. mensis IV. non. Januar.
 VII. mensis cal. Febr.
 VIII. mensis Artemisius VI. non. Mart.
 IX. mensis Gerastius cal. April.
 X. mensis Hecatombæus prid. cal. Maii.
 XI. mensis III. cal. Jun.

XII. mensis IV. cal. Quint.
 Ann. VII.

- I. mensis Carnius V. cal. Sextil.
 II. mensis VI. cal. Septembr.
 III. mensis VI. cal. Octobr.
 IV. mensis Phlasius IX. cal. Nov.
 V. mensis IX. cal. Decembr.
 VI. mensis X. cal. Januar.
 VII. mensis XI. cal. Februar.
 VIII. mensis Artemisius X. cal. Mart.
 IX. mensis Gerastius XI. cal. April.
 X. mensis Hecatombæus XII. cal. Mai.
 XI. mensis XIII. cal. Jun.
 XII. mensis XV. cal. Quint.

Ann. VIII.

- I. mensis Carnius XVI. cal. Sextil.
 II. mensis XVIII. cal. Septembr.
 III. mensis XVIII. cal. Octobr.
 IV. mensis Phlasius III. id. Octobr.
 V. mensis prid. id. Novembr.
 VI. mensis III. id. Decembr.
 VII. mensis IV. id. Januar.
 VIII. mensis Artemisius VII. id. Febr.
 IX. mensis Gerastius VII. id. Mart.
 X. mensis Hecatombæus VII. id. Apr.
 XI. mensis Nonis Maius.
 XII. mensis Nonis Junius.

XIII. mensis intercal. III. non. Quint.
 Ann. I.

I. mensis Carnius prid. non. Sext.

Oleasteris Attica

- II. mensis Metaginion XIII. cal. Sextil.
 III. mensis Boedromion XIV. cal. Sept.
 IV. mensis Mæmacteron XV. cal. Octobr.
 V. mensis Pyanepсион XVI. cal. Nov.
 VI. mensis Posideon I. XVIII. cal. Dec.
 VII. mensis Posideon II. XIX. cal. Jan.
 VIII. mensis Gamelion idib. Januar.
 IX. mensis Anthesterion prid. id. Febr.
 X. mensis Elaphebolion III. id. Mart.
 XI. mensis Munychion prid. id. April.
 XII. mensis Thargelion V. id. Maii.
 XIII. mensis Scirophorion IV. id. Jun.

Ann. IV.

I. mensis Hecatombæon VI. id. Quint.

- II. mensis Metaginion VI. id. Sext.
 III. mensis Boedromion VII. id. Sept.
 IV. mensis Mæmacteron prid. non. Oct.
 V. mensis Pyanepсион nonis Novembr.
 VI. mensis Posideon prid. non. Decembr.
 VII. mensis Gamelion III. non. Jan.
 VIII. mensis Anthesterion cal. Febr.
 IX. mensis Elaphebolion VI. non. Mart.
 X. mensis Munychion prid. cal. April.
 XI. mensis Thargelion prid. cal. Maii.
 XII. mensis Scirophorion IV. cal. Jun.

Ann. V.

I. mensis Hecatombæon IV. cal. Quint.

- II. mensis Metaginion VI. cal. Sextil.
 III. mensis Boedromion VII. cal. Sept.
 IV. mensis Mæmacteron VIII. cal. Oct.
 V. mensis Pyanepсион IX. cal. Nov.
 VI. mensis Posideon I. X. cal. Dec.
 VII. mensis Posideon II. XI. cal. Januar.
 VIII. mensis Gamelion XIII. cal. Febr.
 IX. mensis Anthesterion XI. cal. Mart.
 X. mensis Elaphebolion XIII. cal. Apr.
 XI. mensis Munychion XIII. cal. Maii.
 XII. mensis Thargelion XV. cal. Jun.
 XIII. mensis Scirophorion XV. cal. Quint.

Ann. VI.

- I. mensis Hecatombæon XVI. cal. Sext.
 II. mensis Metaginion XVIII. cal. Sept.
 III. mensis Boedromion XVIII. cal. Oct.
 IV. mensis Mæmacteron III. id. Octobr.
 V. mensis Pyanepсион prid. id. Nov.
 VI. mensis Posideon III. id. Dec.
 VII. mensis Gamelion IV. id. Jan.
 VIII. mensis Anthesterion VI. id. Febr.
 IX. mensis Elaphebolion VI. id. Mart.
 X. mensis Munychion VI. id. April.
 XI. mensis Thargelion VIII. id. Mai.
 XII. mensis Scirophorion VIII. id. Jun.

Ann. VII.

I. mensis Hecatombæon prid. non. Quint.

II. mensis Metaginion prid. non. Sext.

O. I.

O. I.

O. I.

O. I.

ana

cal. Sextil.
 rembr.
 tobr.
 II. cal. Nov.
 Decembr.
 auar.
 I. id. Febr.
 id. Mart.
 III. id. April.

Osteateris Attica

II. mensis Metagitnion XIII. cal. Sextil.
 III. mensis Boedromion XIV. cal. Sept.
 IV. mensis Mæmæterion XV. cal. Oðob.
 V. mensis Pyanepsion XVI. cal. Nov.
 VI. mensis Posideon I. XVII. cal. Dec.
 VII. mensis Posideon II. XIX. cal. Jan.
 VIII. mensis Gamelion idib. Januar.
 IX. mensis Anthesterion prid. id. Febr.
 X. mensis Elaphebolion III. id. Mart.
 XI. mensis Munychion prid. id. April.
 XII. mensis Thargelion V. id. Maii.
 XIII. mensis Scirophorion IV. id. Jun.
 Ann. IV.

nactus sum, ut continuata proponam. Refert in Agide tale Spartanum institutum: Nono quoque anno Ephori ferena nocte & intermestrua luna, secedunt taciti in cœlum intuentes, si ex aliqua cœli plaga in aliam stella se forte trajiciat. Id contemplati noxios reges opinantur. Hoc visum sibi oblatum fingens Ephorus Lyfander calumniis & mendaciis Leonidam regem adoritur, ejusque abrogato regno, in exilium expellit. Circumactō mox anno, & in ordinem redactō Lyfandro, cum alii Ephori magistratum iniissent, Agesilaus homo factiosus, & quia ære alieno depresso erat, ad omne quæstus genus paratissimus, per vim legitimis Ephoris summotis, se Ephorum creat. Hoc Ephoro, τὸς καρπὸς σχεδὸν ἀπαντὰς συγκρομισμένων ἡδὴ τῶν γεωργῶν, Rex Agis in bellum proficiscitur. Quo absente, Agesilaus mensē intercalarem præter circuitus & temporum ordinem adjecit, & hac ratione, productō anno, plura lucratus est. Quem mensē quoniam decimum tertium vocat Plutarchus, extremo anno intercalationem fieri ostendit. Quare post collectas fruges Spartanus annus finem habebat, ut Bœotius; atque oëteateride, ut cæteri Græci, utebantur Lacedæmones; nam, peractō annorum octo circuitu, Ephorus primo anno fuerat Lyfander, altero magistratum occupaverat Agesilaus, quo extremo intempestiva (altero enim periodi anno nequaquam intercalabatur) intercalatio inducitur.

Quoniam itaque de anni principio & fine hæc conijcimus, de mensibus videndum. Quinque Spartanis attributos comperio: primum quem dixi, Carnium: alterum Phliasium: tertium Artemisium: quartum Geraftium: ultimum Hecatombæum. Phliasium describit Stephanus, & nomen deducit ἀπὸ φλῆν quod est *Κιάρπειν*, ἐν ᾧ τὸ πῦρ τῆς γῆς καρπὸς ἀκμάσειν συμβέβηκεν. Sed id a populis Phliasii, qui in Sicyonia prope fontem Alopei habitabant, puto; ut Geraftium a Geraftiis; nisi potius a sacris; quia ab illis gentibus instituta. Cæterum cum Phlasiō tempus assignet, quale Attico Pyanepsioni, quartus a Carnio erit, & hiemem attinget. At Artemisium octavum ordine statuo, Geraftium nonum, quos Thucydides de induciis & fœdere inter Spartanos & Athenienses scribens commemorat. Anno itaque belli nono ineunte per ver, Olympiadis XC. ann. I., oëteateridis Atticæ ann. V. induciæ constitutæ sunt die Elaphebolionis XIV., & Geraftii XII. Anno Attici circuitus V. Elaphebolion inchoatur XIII. cal. April. & die decimo-
 Tab.
 quarto ad IV. non. April. pertinet. Ad hoc tempus annus ambitus La-
 cedæmonii VII. refertur, primo & secundo mense plenis constitutis, XVII.
 deinde alternatim cavis & plenis; idcirco Artemisius plenus initium
 capit X. cal. Mart. Geraftius vero cavis XI. cal. April. qui die duo-
 deci-

decimo cum IV. non. April. induciarum principio copulatur. Anno hinc altero fœdus inter easdem gentes ietum fuisse describit Thucydides ἐλαφβολίων μηνὸς ἕκτη φθίνοντ· Ἀρτεμισίᾳ μηνὸς τετάρτη φθίνοντ. Id incidit in Olympiadis XC. annum III. quo annus Atticæ periodi VII. ex a. d. prid. non. Quint. egreditur, Bœotix vero eisdemque Spartanz primus prid. non. Sextil. Elaphebolion igitur capitur III. cal. Mart. Artemisius IV., ideo ut dissimilia intervalla in unum convenient, Elaphebolion plenus habendus est, Artemisius cavius. Etenim arbitror Lacedæmones non ea religione ductos, qua Athenienses, de mensē diem eximere consuevissent, ut in cavis etiam mensibus dies ultimus, quem ἔτην καὶ νύκτα vocabant Athenæ, περιαιός diceretur, sed in cavis abieciſſe trigessimum. Itaque dies VI. desinentis Elephabolionis sive viceſimus quintus ex a. d. III. cal. Mart. ductus in a. d. X. cal. April. spectat, quo promittitur dies Artemisii desinentis quartus, sive viceſimus sextus (qui exempto die extremo sic contrahitur) a IV. cal. Mart. inchoato mensē.

Jam Hecatombæus, quem Hefychius Spartanis ab interitu vindicavit, restat, quo Hyacinthia celebrari testatus est. Cujus sedem ut determinemus, de Hyacinthiis diligentius quærendum est. Circa solstitium cum agerentur Olympica certamina, incensas atque everſas a Persis Athenas diximus, quarto a primo vere mensē, ut pro sua diligentia Herodorus computat; ideoque anno nostro mensē Quintili. Circumvolvete se anno, decimo hinc anni Attici mensē ex eodem auctore Mardonius iterum in Atticam irrumpit, iterumque Athenas petit, & incendit. Si tempus quæris, vernum erat, quale cum Aprilem nos agimus. Cum itaque a Mardonio vastarentur Athenæ, Athenienses Spartam nuncium mittunt, opemque adversus barbaros a Lacedæmoniis Hyacinthia celebrantibus petunt. Verna igitur Hyacinthia. Quod ex Thucydide confirmatur. In fœdere; de quo paulo ante retuli, X. cal. April. ietō constitutum, ut quotannis renovaretur a Lacedæmonibus Athenas urbana Dionysia spectatum euntibus, ab Atheniensibus Spartam proficiscentibus propter Hyacinthia. Porro urbana Dionysia Anthesterione mensē, videlicet primo vere, Pisces sole permeante, agi, memoriæ & literis non proditum? Hyacinthia igitur in Elaphebolionem convenient, adeunte Arietem sole: tunc, ut egregio carmine exſequitur Ovidius:

Nec genuisse pudet Sparten Hyacinthon, honorque

Durat in hoc ævi, celebrandaque more priorum

Annua præclara redeunt Hyacinthia pompa.

Certe Iris, cujus florem de Hyacintho natum fabulantur, hoc ferme tempore explicatur,

*quotiesque repellit**Ver hiemem , Piscique Aries succedit aquoso ,**Tu toties oves , viridique in cespite flores .*

Decimus itaque Mensis Spartanus Hecatombæus videtur. De reliquis nihil habeo quod ad te scribam , nisi tu mihi quid largiris . Conquistis omnibus quæ mihi memoriæ sedulo perpendenti succurrebant , Doricæ oëteateridis , quam Spartæ adhibitam fuisse opinabar , tabulam epistola conclusi . De Græca annorum ratione puto me fatis (nisi potius intemperanter , & temere) scripsisse . De Italica restat , quam ad hibernum otium reservo ; prima enim , quam ad profectiorem idoneam tempestatem nactus fuero , sic utar , ut quod hinc ad delabentes matutino Vergilias pertinet tempus , pervestigandis , cognoscendisque stirpibus addicam . Neque tamen te incio , inconsulto , infalutatoque discedam ; nam ante proximas Calendas tecum futurum cogito . Fac etiam atque etiam valeas .

D. Patavio VIII. cal. Quintil. CIO IOCC XXXIV.

EPISTOLA XXVIII.

*De Anni Macedonici discriminibus , & de
Bithynico anno .*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

DE Græcis fatis scripsisse putabam . Nunc iterum in Græciam me rapis , & de Macedonia siquid superest , reliquias colligere jubes . Quod mihi exploratum & provisum erat . Sed , quoniam per Saturnalia te venturum denunciaveras , id in congressum nostrum colloquiumque reservabam , præsertim cum multa mihi essent obscuriora quæ ex tuo ore clara , & perspicua futura videbam . Verum quando in aliud tempus adventum tuum distulisti , & ita rationibus tuis convenire significas , non committam ut in hoc desiderio diu sis , etsi meum , interposita mora , frustraris . Fac tamen constituti temporis sis memor ; nam hinc ego , ut ajunt , clavum amovere incipiam .

In Macedonia inceptum fuisse annum , exoriente mane Arcturo , scilicet ab autumno opinatus sum . Quod exordium Romanis mensibus ,
& Bæo-

Tab.
XVIII.

& Bœotia Astronomia ad cal. Octobr. revocatur. Postridie itaque institutæ Oſteateridis Macedonicæ exemplum habeto. Anno igitur periodi Olympicæ atque Atticæ VII. Macedonicus ambitus inchoatur a IV. mense. Nunc propositi nostri est tabulam ad historias referre. Sed quæ superfunt præter illam quam ex Demosthene in Corinthiis narravi? In quos vero annos illi tres menses Corinthius Panemus, Atticus Boe-dromion, Macedonicus Lous convenient, collatis tabulis cognosces. Prodeunt enim ab uno principio anno Olympico III., V., VII. Propterea non me fefellit conjectura, qui datas a Philippo literas anno Oſteateridis Olympicæ V. scripseram. Hoc tamen institutum Macedo-niæ finibus continetur.

Tab.
XIX.

Sequitur alterum discrimen, quod ab Olympiadis CXI. anno II. proficiscitur, quo ad Granicum Persarum copias Alexander evertit. Natus hic fertur Olympiadis CV. ann. I., & annorum XX., interfecto Philippo, regni administrationem suscepisse; quare Olympiadis CXI. anno I., quo publicas & domesticas res composuit, bellaque in Græcia confecit. Ita-que anno inſequenti per Helleſpontum in Persas movit. Cum igitur instaret prælium, discrimine territi Alexandri duces, quod multitudine præstarent barbari, regem adeunt, eique religionem, ut a pugna averterent, objiciunt, non consueviſſe nimirum Macedonum reges Dæ-sio mense (propter Olympiades credo, quæ eo mense celebrabantur) exercitum educere. Verumtamen Alexander, ut scribit Plutarchus, omen tollit, edicens, ut Artemisium iterum agerent. Hac ratione factum est, ut Artemisium Dæſii locum occuparet, Dæſius Panemi, Panemus Loi, Lous Gorpiaei, qui anno principium dabat. Propterea annus ambitus Macedonici quintus ex a. d. XVI. cal. Nov. prodeunte Chaldæis vespere Vergiliarum sidere cepit exordiri. Hujus quoque tabulam tibi infra exſcripsi.

De anno Lunari, qui per Gorpiazum incipit, hæc inveniebam. Sequuntur solares ab eodem mense ducti. Horum duo discrimina novi. Primum usurpatum ab illis quos Syromacedones vocant, initium sumit VII. cal. Septembr. Affertur enim ex Euthlialio D. Paulum securi percussum *πέμπτη ἡμέρα κατὰ Συρομακεδόνας Πανέμυ • παρὰ ῥωμαίους τῆ πρό τριῶν καλάνδων ἰσλίων*. Ideoque Panemus inchoatur VII. cal. Quint. Lous VII. cal. Sextil. Annus igitur per Gorpiazum egreditur ex a. d. VII. cal. Sept. Bœotiis adeunte Virginem sole.

Altera anni solaris differentia Julianus annus habendus, de quo hunc ordinem ex veteri codice Henricus Stephanus protulit:

I. Men-

Octeateris Macedonica ab Arcturi exortu cepta five ab autumnno .

Ann. I.

- I. mensis Gorpiaus VI. non. Octob.
- II. mensis Hyperberetæus prid. cal. Nov.
- III. mensis Dius prid. cal. Decemb.
- IV. mensis Apellæus IV. cal. Januar.
- V. mensis Audynæus V. cal. Febr.
- VI. mensis Peritius IV. cal. Mart.
- VII. mensis Dystrus V. cal. April.
- VIII. mensis Xanthicus VI. cal. Maii.
- IX. mensis Artemisius VII. cal. Jun.
- X. mensis Dæsius VIII. cal. Quint.
- XI. mensis Panemus IX. cal. Sextil.
- XII. mensis Lous XI. cal. Septembr.

Ann. II.

- I. mensis Gorpiaus XI. cal. Oct.
- II. mensis Hyperberetæus XIII. cal. Nov.
- III. mensis Dius XIII. cal. Decemb.
- IV. mensis Apellæus XV. cal. Jan.
- V. mensis Audynæus XVI. cal. Febr.
- VI. mensis Peritius XV. cal. Mart.
- VII. mensis Dystrus XVI. cal. April.
- VIII. mensis Xanthicus XVII. cal. Maii.
- IX. mensis Artemisius id. Maiis .
- X. mensis Dæsius id. Juniis .
- XI. mensis Panemus III. id. Quint.
- XII. mensis Lous III. id. Sextil.

Ann. III.

- I. mensis Gorpiaus IV. id. Sept.
- II. mensis Hyperberetæus VII. id. Octobr.
- III. mensis Dius VI. id. Novembr.
- IV. mensis Apellæus VII. id. Decembr.
- V. mensis Audynæus VIII. id. Jan.
- VI. mensis Peritius prid. non. Febr.
- VII. mensis Dystrus prid. non. Mart.
- VIII. mensis Xanthicus prid. non. April.
- IX. mensis Artemisius IV. non. Mai.
- X. mensis Dæsius IV. non. Jun.
- XI. mensis Panemus VI. non. Quint.
- XII. mensis Lous prid. cal. Sextil.
- XIII. mensis Dioscorus III. cal. Sept.

Ann. IV.

- I. mensis Gorpiaus III. cal. Octob.
- II. mensis Hyperberetæus V. cal. Nov.
- III. mensis Dius V. cal. Dec.
- IV. mensis Apellæus VII. cal. Januar.
- V. mensis Audynæus VIII. cal. Febr.
- VI. mensis Peritius VIII. cal. Mart.
- VII. mensis Dystrus IX. cal. Apr.
- VIII. mensis Xanthicus X. cal. Mai.
- IX. mensis Artemisius XI. cal. Jun.
- X. mensis Dæsius XII. cal. Quint.
- XI. mensis Panemus XIII. cal. Sextil.
- XII. mensis Lous XV. cal. Sept.

Ann. V.

- I. mensis Gorpiaus XV. cal. Oct.
- II. mensis Hyperberetæus XVII. cal. Nov.
- III. mensis Dius XVII. cal. Dec.
- IV. mensis Apellæus XIX. cal. Jan.
- V. mensis Audynæus id. Januar.
- VI. mensis Peritius III. id. Febr.
- VII. mensis Dystrus III. id. Mart.
- VIII. mensis Xanthicus III. id. April.
- IX. mensis Artemisius V. id. Maii .
- X. mensis Dæsius V. id. Jun.
- XI. mensis Panemus VII. id. Quint.
- XII. mensis Lous VII. id. Sext.
- XIII. mensis Dioscorus VIII. id. Sept.

Ann. VI.

- I. mensis Gorpiaus prid. non. Oct.
- II. mensis Hyperberetæus prid. non. Nov.
- III. mensis Dius prid. non. Dec.
- IV. mensis Apellæus IV. non. Jan.
- V. mensis Audynæus cal. Febr.
- VI. mensis Peritius VI. non. Mart.
- VII. mensis Dystrus cal. April.
- VIII. mensis Xanthicus prid. cal. Maii.
- IX. mensis Artemisius III. cal. Jun.
- X. mensis Dæsius IV. cal. Quint.
- XI. mensis Panemus V. cal. Sext.
- XII. mensis Lous VII. cal. Sept.

Ann. VII.

- I. mensis Gorpiaus VII. cal. Octob.
- II. mensis Hyperberetæus IX. cal. Nov.
- III. mensis Dius IX. cal. Decembr.
- IV. mensis Apellæus XI. cal. Jan.
- V. mensis Audynæus XII. cal. Febr.
- VI. mensis Peritius XI. cal. Mart.
- VII. mensis Dystrus XII. cal. April.
- VIII. mensis Xanthicus XIII. cal. Maii.
- IX. mensis Artemisius XIV. cal. Jun.
- X. mensis Dæsius XV. cal. Quint.
- XI. mensis Panemus XVI. cal. Sextil.
- XII. mensis Lous XVIII. cal. Sept.

Ann. VIII.

- I. mensis Gorpiaus XVIII. cal. Oct.
- II. mensis Hyperberetæus III. id. Oct.
- III. mensis Dius prid. id. Nov.
- IV. mensis Apellæus III. id. Dec.
- V. mensis Audynæus IV. id. Jan.
- VI. mensis Peritius VI. id. Febr.
- VII. mensis Dystrus VII. id. Mart.
- VIII. mensis Xanthicus VII. id. Apr.
- IX. mensis Artemisius nonis Maiis.
- X. mensis Dæsius nonis Juniis .
- XI. mensis Panemus III. non. Quint.
- XII. mensis Lous III. non. Sext.
- XIII. mensis Dioscorus IV. non. Sept.

Ann. I.

- I. mensis Gorpiaus VI. non. Oct.

O. I.

I.

Tab. & Bæotia
 XVIII. stitutæ O
 di Olymp
 mense . N
 supersunt
 In quos
 dromion ,
 Prodeunt
 pterea noi
 Osteaterid
 niæ finibu
 Sequitur
 ficiscitur ,
 fertur Oly
 regni adm
 publicas &
 taque anno
 instaret pr
 ne præstari
 verterent ,
 sio mense
 exercitum
 men tollit
 tum est ,
 Panemus I
 annus amb
 Tab. Chaldæis
 XIX. bulam tibi
 De anno
 quantur fo
 Primum u
 mit VII. c
 percussum
 τριῶν καλα
 Lous VII.
 VII. cal. 9
 Altera a
 ordinem ex

Osteateris Macedonica ab autumni æquinoctio cepta.

Ann. I.

- I. mensis Gorpizæus XVI. cal. Nov.
- II. mensis Hyperberetæus XVII. cal. Dec.
- III. mensis Dius XVIII. cal. Jan.
- IV. mensis Apellæus id. Januar.
- V. mensis Audynæus prid. id. Febr.
- VI. mensis Peritius III. id. Marr.
- VII. mensis Dystrus prid. id. April.
- VIII. mensis Xanthicus V. id. Maii.
- IX. mensis Artemisius IV. id. Jun.
- X. mensis Dæsius VII. id. Quint.
- XI. mensis Panemus VI. id. Sext.
- XII. mensis Lous VIII. id. Sept.

Ann. II.

- I. mensis Gorpizæus prid. non. Oæt.
- II. mensis Hyperberetæus prid. non. Nov.
- III. mensis Dius prid. non. Decemb.
- IV. mensis Apellæus IV. non. Jan.
- V. mensis Audynæus cal. Febr.
- VI. mensis Peritius VI. non. Mart.
- VII. mensis Dystrus cal. April.
- VIII. mensis Xanthicus prid. cal. Maii.
- IX. mensis Artemisius III. cal. Jun.
- X. mensis Dæsius IV. cal. Quint.
- XI. mensis Panemus V. cal. Sextil.
- XII. mensis Lous VII. cal. Sept.

Ann. III.

- I. mensis Gorpizæus VII. cal. Oætob.
- II. mensis Hyperberetæus IX. cal. Nov.
- III. mensis Dius IX. cal. Decembr.
- IV. mensis Apellæus XI. cal. Jan.
- V. mensis Audynæus XII. cal. Febr.
- VI. mensis Peritius XI. cal. Mart.
- VII. mensis Dystrus XII. cal. April.
- VIII. mensis Xanthicus XIII. cal. Maii.
- IX. mensis Artemisius XIV. cal. Jun.
- X. mensis Dæsius XV. cal. Quint.
- XI. mensis Panemus XVI. cal. Sext.
- XII. mensis Lous XVIII. cal. Sept.
- XIII. mensis Dioscorus XVIII. cal. Oæt.

Ann. IV.

- I. mensis Gorpizæus prid. id. Oæt.
- II. mensis Hyperberetæus prid. id. Nov.
- III. mensis Dius prid. id. Dec.
- IV. mensis Apellæus IV. id. Jan.
- V. mensis Audynæus V. id. Febr.
- VI. mensis Peritius VII. id. Mart.
- VII. mensis Dystrus VI. id. April.
- VIII. mensis Xanthicus nonis Maiis.
- IX. mensis Artemisius VIII. id. Jun.
- X. mensis Dæsius III. non. Quint.
- XI. mensis Panemus prid. non. Sext.
- XII. mensis Lous IV. non. Sept.

Ann. V.

- I. mensis Gorpizæus VI. non. Oætob.
- II. mensis Hyperberetæus prid. cal. Nov.
- III. mensis Dius prid. cal. Decemb.
- IV. mensis Apellæus IV. cal. Januar.
- V. mensis Audynæus V. cal. Febr.
- VI. mensis Peritius IV. cal. Mart.
- VII. mensis Dystrus V. cal. April.
- VIII. mensis Xanthicus VI. cal. Maii.
- IX. mensis Artemisius VII. cal. Jun.
- X. mensis Dæsius VIII. cal. Quint.
- XI. mensis Panemus IX. cal. Sextil.
- XII. mensis Lous XI. cal. Septembr.
- XIII. mensis Dioscorus XI. cal. Oæt.

Ann. VI.

- I. mensis Gorpizæus XII. cal. Nov.
- II. mensis Hyperberetæus XIII. cal. Dec.
- III. mensis Dius XIV. cal. Jan.
- IV. mensis Apellæus XVI. cal. Febr.
- V. mensis Audynæus XIV. cal. Mart.
- VI. mensis Peritius XVI. cal. Apr.
- VII. mensis Dystrus XVI. cal. Mai.
- VIII. mensis Xanthicus id. Maiis.
- IX. mensis Artemisius id. Jun.
- X. mensis Dæsius III. id. Quint.
- XI. mensis Panemus prid. id. Sextil.
- XII. mensis Lous IV. id. Sept.

Ann. VII.

- I. mensis Gorpizæus VI. id. Oætob.
- II. mensis Hyperberetæus VI. id. Nov.
- III. mensis Dius VI. id. Decembr.
- IV. mensis Apellæus VIII. id. Jan.
- V. mensis Audynæus non. Febr.
- VI. mensis Peritius prid. non. Mart.
- VII. mensis Dystrus non. April.
- VIII. mensis Xanthicus IV. non. Mai.
- IX. mensis Artemisius III. non. Jun.
- X. mensis Dæsius VI. non. Quint.
- XI. mensis Panemus cal. Sextil.
- XII. mensis Lous III. cal. Sept.

Ann. VIII.

- I. mensis Gorpizæus III. cal. Oætob.
- II. mensis Hyperberetæus V. cal. Nov.
- III. mensis Dius V. cal. Dec.
- IV. mensis Apellæus VII. cal. Januar.
- V. mensis Audynæus VIII. cal. Febr.
- VI. mensis Peritius VIII. cal. Mart.
- VII. mensis Dystrus IX. cal. Apr.
- VIII. mensis Xanthicus X. cal. Mai.
- IX. mensis Artemisius XI. cal. Jun.
- X. mensis Dæsius XII. cal. Quint.
- XI. mensis Panemus XIII. cal. Sextil.
- XII. mensis Lous XV. cal. Sept.
- XIII. mensis Dioscorus XV. cal. Oæt.

Ann. I.

- I. mensis Dioscorus XVI. cal. Novemb.

I.

O. I.

Tab. & Bæ
XVIII.

stituta
di Oly
mense .
superfui
In quo
dromios
Prodeui
pterea
Osteate
niæ fin

Sequ
ficiscitu
fertur
regni a
publicas
taque a
instaret
ne præf
verterer
sio men
exercitu
men to
dum e
Panemu
annus a

Tab.
XIX.

Chaldæ
bulam r
De a
quantur
Primum
mit VI
percussu
τεῖον x

Lous V

VII. ca.

Alter
ordinem

Annus Macedonicus solaris.

Dius VIII. cal. Octobr.

Sol Libram adit: æquinoctium autumni VII. cal. Octobr. h. d. VI. , & VII.

d. XLIX. Apellæus IX. cal. Novembr.

h. m. Sol Nepam adit VIII. cal. Novembr.

d. XLIX. Vergiliæ mane occidunt prid. id. Novembr.

d. XLI. Audynæus IX. cal. Decemb.

Sol Sagittarium adit IX. cal. Decembr.

Sol Capricornum adit: Bruma h. d. X. ex a. d. X. cal. Jan.

Peritius IX. cal. Januar.

d. XLV. Sol Aquarium adit XI. cal. Febr.

d. XLVI. Dystrus X. cal. Febr.

d. XC. Favonius incipit spirare VIII. id. Febr.

h. III. Sol Pisces adit IX. cal. Mart.

d. IV. Xanthicus IIX. cal. Mart.

Arcturus vesperi exoritur VI. cal. Mart.

Sol Arietem adit: æquinoctium vernum X. cal. April. h. n. I.

Artemisius IX. cal. April.

d. LII. Sol Taurum adit IX. cal. Mai.

d. LIII. Dæsius IIX. cal. Maii.

d. XCIII. Vergiliæ mane oriuntur prid. id. Maii.

h. XII. Panemus VIII. cal. Jun.

d. XLII. Sol Geminos adit VII. cal. Jun.

Lous VII. cal. Quint.

Sol Cancrum adit: solstitium VII. cal. Quint. h. d. I.

d. XXXII. Ωρα cal. Quintil.

d. XXX. Canis mane oritur: Ὀπώρα XII. cal. Sextil.

Gorpiæus VII. cal. Sextil.

d. XXX. Sol Leonem adit VII. cal. Sextil.

Μετόπωρον IV. id. Sextil.

d. XCIV. Hyperberetæus VIII. cal. Septemb.

h. XI. Sol Virginem adit VII. cal. Septembr.

d. XXX. Vindemiator Atticis apparet VIII. id. Sept.

Virgo media oritur Callippo V. Idus Septemb.

d. CII. Arcturus mane exoritur id. Septembr.

Æquinoctium autumni VII. cal. Octobr.

- I. Mensis Gorpiaeus Septemb. VII. Mensis Dystrus Martius.
 II. Mensis Hyperberetaeus Octob. VIII. Mensis Xanthicus Aprilis.
 III. Mensis Dius November. IX. Mensis Artemisus Majus.
 IV. Mensis Apellæus December. X. Mensis Dæsius Junius.
 V. Mensis Audynæus Januarius. XI. Mensis Panemus Quintilis.
 VI. Mensis Peritius Februarius. XII. Mensis Lous Sextilis.

Propter quod Aetius Dystrum cum Martio, Xanthicum cum Aprili, Artemisium cum Majo componit. Apud Anatolium quoque pontificem de lunari ratione scribentem videmus diem mensis Ægyptii Phamenoth (qui anno non vago ex a. d. V. cal. Mart. existit) vicesimum sextum esse Dystri vicesimum secundum, & Dystrum Martiis calendis inchoari. Ad hanc consuetudinem respicit Plutarchus, dum historiæ tradit Alexandrum Macedonem natum die Hecatombæonis, quem Loum dicunt Macedones, sexto. Bœotiis enim Atticum annum a Sextili incipi, atque Hecatombæonem cum Sextili convenire, Metagitnionem cum Septembri, & sic deinceps, jam indicatum est. Natali tamen Alexandri anno, ut tunc secundum lunam Macedones usurpabant, Lous III. id. Sext. exortus ad Metagitnionem non pertinebat, & dies VI. Hecatombæonis erat XV. cal. Sextil. ac VI. Panemi. Ab eodem auctore victoriam ad Granicum Græcis contigisse fertur die Thargilionis VI., cum iteratus Artemisus Dæsii sedem obtineret, & Thargelion eo anno lunari IIX. id. Maji nasceretur, Dæsius vero III. non. Quint., idcirco Thargelion ad Dæsum non pertinebat. Pertinet autem dum Thargelion & Dæsius cum Junio copulantur.

Exposita anni Macedonici, qui a Gorpiao initium trahebat, historia, transeo ad illum qui a III. mense Dio ducebatur. Attamen cur tale anni auspiciam ceperint Macedones, nisi forte ob geminam victoriam, alteram in Arbelitide regione, ad Gaugamelam alteram, qua contra Persas Boedromione mense potiti erant, in tanta rerum & temporum obscuritate quicquam amplius scribere non licet. Anno quidem ambitus Olympici V. Mæmaæsterion capit exordium VIII. cal. Octob. unde annum solarem a Dio susceperit. In Dii mensis principium autumnale æquinoctium incidere docet Galenus, & Zenobius Hyperberetaum anni extremum mensem designat.

Itaque, constituto anni initio VIII. cal. Octobr. (quod hora noctis I. ex Græca consuetudine fit) sol in Libram transit, æquinoctiumque peragit Bœotiis ac Chaldæis VII. cal. ejusdem circa horam diurnam VI. & VII. Secundus mensis Apellæus IX. cal. Novembr. sequitur.

tur, quo in Nepam sol fertur VIII. cal. eadē. Hoc mense scribit Epiphanius Christum a D. Joanne aqua lustratum VI. id. Novembr. κατὰ Μακεδόνια ἀπελάει 15'. Vergilias quoque affirmat Galenus die ab æquinoctio autumnali circiter L. mane occidere. Quos invenies qui majori intercapedine Vergiliarum occasum ab ea sede sejungant, quam Bœotii in diem Scorpionis XIX. differentes? Ad prid. igitur id. Novembr. Scorpionis intervallum spectat. Exhinc hibernum tempus. IX. cal. Decembr. sol relicta Nepa, in Sagittarium evehitur, atque una III. mensis Audynæus inchoatur. Quo post dies XXXI. desinente, IV. mensis Peritius exordium sumit IX. cal. Jan. Hoc etiam in actis D. Timothei, quorum exemplum infra exscripsi, probatum habes. Narratur post III. dies a Catagoriis obiisse Timotheum, ἥτις ἐστὶ κατὰ Ἀσίαν μὲν τετάρτη τεταράδι· κατὰ δὲ Ῥωμαίους μὲν ἰανναρίω ἐκάδι δὲ τετάρτῃ. X. cal. Januar. hora ferme diei X. sol in Capricornum recedit, brevissimumque orbem percurrit. Peracto Peritio, subit Dystrus X. cal. Febr. pridie Aquarium adente sole. In quo signo ver aperitur VIII. id. Febr. die Aquarii XVI. diebus a bruma XLV. Dystro proximus Xanthicus VIII. cal. Mart. notatur, quem inhonorum non prætermittam; memoriæ enim traditum est D. Polycarpum summa fortitudine e vita migrasse μὲν ζῆνδὶ δὲ τετάρτῃ ἰσαμῆνῃ πρὸ ἐπτακάτων καλάνδων Μαίων. Tempus convenit, si μαρτίων legeris. Quod ex Eusebio planius reddam. Pridie natalis diei Polycarpi ait Pionium prævidisse, ac fociis significasse se postridie in vinculis futurum. Id eventus confirmavit. *Comprehensus*, ut in actis legitur, *XXIII. mensis Februarii die, cum sabbatum magnum inisset, natali scilicet beati martyris Polycarpi; vigente Decii Imperatoris persecutione.* De Pionii vero nece in Siculis factis hæc habemus: ἐν Σμύρῃ τῆς Ἀσίας πρὸ δ' αἰδῶν Μαρτίων ὁ ἐστὶ κατὰ Ἀσίαν μὲν ἕκτα 13' Σαββάτῳ ὄρα δεκάτῃ. Notam tamen 13' in 13' esse invertendam non puto a te improbatum iri; nam nullius negotii res est ob literarum similitudinem, spatio præsertim inter VIII. cal. Mart. & IV. id. ejusdem interveniente. At ista *Sabbatici* scriptores non probant? Quid igitur? Si receptis opinionibus adjicerer, nullus dubito quin tibi nugacissimus viderer. Plerique enim ad sua placita historias traducunt, & detorquent, atque ante constituunt quid sequantur, quam verum an falsum sit quod amplectuntur, & defendendum suscipiunt, cognoscant. Nos autem veritatem solam intuemur, & ad ipsam nosmetipsos componimus, & confirmamus, nihil verentes a pristino sensu desciscere, si affulgeant certiora. Quare nobis semper integrum iudicium; quoniam in diem iudicamus, & probata tanquam dubia

dubia iterum perpendendo cras fortasse abjiciemus, quod hodie ut verum secuti sumus. Hoc itaque modo VI. mensibus digestis, totidem restant. IX. cal. Mart. sol ad Pisces permeat, & die Piscium quarto exoritur vesperi Bœotiis Arcturus VI. cal. Mart., X. cal. April. recedente a Piscibus sole, atque Arietem ingrediente, æquinoctium verum conficitur hora noctis I. IX. cal. April. Artemisius incipit, qui dies XXXI. sibi vindicat, quot insequens Dæsius. IX. cal. Maji sol in Taurum transitum facit, postridie incipiente Dæso. Prid. id. Maji Bœotiis exoriuntur Vergiliæ matutinæ. VIII. cal. Jun. Panemus Dæso annectitur. VII. cal. Jun. sol Geminos illustrat. Panemo item dies XXXI. damus, ut solstitii sedes proximo ac decimo Loo ex Galeni sententia VII. cal. Quint. fervetur. Quo incipiente, sol in Cancrum ascendit hora diurna I. Canem oriri die Cancræ XXVII. in Bœotia disciplina ostendimus. Equidem Oribasius Macedonum mores imitans *μυθὸς λόγος φθίνοντες πέμπτη* canis exortum vulgo haberi Pergami tradit. Propterea emergit XII. cal. Sextil. die Cancræ XXVII., diebus uno & triginta Loo attributis. Desinente Loo IX. cal. Sextil. accedit Gorpizæus postridie; solque item ad Leonem VII. cal. eandem reflectitur. VIII. cal. Septembr. Hyperberetæus subnectitur, quo annus clauditur IX. cal. Octobr. Cum hoc Galenus de Abietis semine agens Septembrem comparat, ex quo dies XXVI. sumit. VII. cal. Septembr. sol Virginem ingressus die trigesimo cursum absolvit.

Omnibus mensibus constitutis, digestisque cœlestis orbis signis, de Arcturo videamus. Prodit Galeno diebus XII. ante æquinoctium autumnæ, idibus nempe Septemb. Ab hoc ad Vergiliarum occalum autumnalis temporis dies LX. recenset: deinde hiemem in æquinoctium verum producit ultra quatuor menses. Hinc ver ad exortas æstivas Plejades determinat, cui ne duos quidem menses assignat; sane dies LIII. tantum intercedunt. Exortis idibus Majis, Vergiliis æstivum tempus per dies CXXI. producit.

Jam non dubiis signis possumus cognoscere quantum a Bœotiis in annum receperint Macedones. Quod si scite ac sôlicite investigaveris, multa etiam depredes ad Chaldæos pertinere, quorum disciplinas Eudoxus & Democritus interpolarunt. At, inquiet quis, tempora ut discriminat Galenus, neque ad Chaldæos, neque ad Eudoxum aut Democritum pertinent, verum ad Hippocratem. Profecto: sed Hippocrates quantum a Bœotiis differt? Quantum vero temporum vicibus ab Euripide? Hic vero diu multumque cum in Macedonia vixerit, in qua etiam Archilocho rege mortuus est, vel Macedonum instituto il-

lam temporum distributionem enunciavit, vel Macedonibus extitit illorum auctor. Non tamen inficior superiore ætate illa magis viguisse, quam inferiore, cum ad diligentiorum indaginem seculum enixum est. Quare, si Galeno obstiteris, quod Hippocratis potius doctrinam, quam Macedonum consuetudinem intueretur, habes vel a Chaldæis, vel a Bæotiis, unde tempora solertius distribuas. Attamen æquinoctia, brumam, ac solstitium, ut menses cum XII. signis conferrent, propria ratione sibi digessisse Macedones videntur.

Interea *ὄπώρα* (hoc reliquum est) ex eodem Galeno quid sit, & quo pertineat, & quare perquiramus. *Ὀπώραν* tempus esse, ait Galenus, quod a Caniculæ exortu ducitur in dies XX., cujus finis V. id. Sextil. Ab hoc incipit quod Græci *μετόπωρον* & *φθινόπωρον* vocant. *Ὀρρα* etiam tempus dierum XX. a cal. Quint. in Caniculæ exortum.

Hic quidem annus ab autumnali æquinoctio ceptus late patuit apud Græcos qui in Asia quæ minor appellatur, & circa Pontum Colonias incolabant. Quare & Bithyni eundem amplexi sunt. Anno enim Nabonarsari DCCCXL. Tubi die II., & Metroi mensis penes Bithynos die VII. hora noctis II. incipiente, lunam australi cornu ad australes Vergilias accessisse Agrippa, ut prodit Ptolemæus, in Bithynia observavit. Inchoato eo anno, Tubi III. cal. Decembr. Metrous principium ducit IX. cal. ejusdem, qui Bithynis cum sit ordine tertius, ut Henricus Stephanus ex vetusto libro ostendit, anni initium VIII. cal. Octobr. fuisse declarat. Quapropter Bithynicus solaris annus ad hunc modum ordinatur.

- I. Mensis Hereus VIII. cal. Oct. VII. Mensis Bendinæus IX. cal. Apr.
- II. Mensis Hermius IX. cal. Nov. VIII. Mensis Strategius VIII. cal. Maj.
- III. Mensis Metrous IX. cal. Dec. IX. Mensis Arius VIII. cal. Jun.
- IV. Mensis Dionysius IX. cal. Jan. X. Mensis Peræpius VII. cal. Quint.
- V. Mensis Heraclius X. cal. Febr. XI. Mensis Aphrodisius VIII. cal. Sext.
- VI. Mensis Dius VIII. cal. Mart. XII. Mensis Dematrius VIII. cal. Sept.

Idem ad lunæ cursum digestus eas stationes obtinet, quas tabula XIX. octeateridi ab autumnali æquinoctio prodeunti assignamus; anno enim Romano autumnale æquinoctium fit XVII. cal. Novemb. postridie incipiente octeateride. Cura ut valeas.

D. Patavio III. Cal. Decemb. CIO IDCC XXXIV.

*foldout/map
not digitized*

Osteateris Spartana.

		a.
Olympias acta IV. cal. Quint. die mensis duodecimi XVI. per Plenilunium.		die Hip- unium.
Ann. III.		
I. Carnius III. id. Quint.		nt.
II. Mensis III. id. Sext.		
III. Mensis IV. id. Sept.		Sept.
IV. Phlasius VII. id. Oct.		ct.
V. Mensis VI. id. Nov.		
VI. Mensis VII. id. Dec.		
VII. Mensis VIII. id. Jan.		Jan.
VIII. Artemisius prid. non. Febr.		r.
IX. Geraftius prid. non. Mart.		r.
X. Hecatombæus prid. non. April.		
XI. Mensis IV. non. Mai.		
XII. Mensis IV. non. Jun.		n. Jun.
XIII. Mensis interc. VI. non. Quint.		int.
Ann. IV.		
I. Carnius cal. Sextil.		il.
II. Mensis III. cal. Sept.		Sept.
IX. Geraftius VII. id. Mart.		rt.
X. Hecatombæus VII. id. Apr.		
XI. Mensis nonis Maiis.		
XII. Mensis nonis Juniis.		Juniis.
XIII. Mensis interc. III. non. Quint.		Quint.
Ann. I.		
I. Carnius prid. non. Sext.		xt.
II. Mensis IV. non. Sept.		on. Sept.
III. Mensis VI. non. Oct.		
IV. Phlasius prid. non. Nov.		cal. Nov.
V. Mensis prid. cal. Dec.		ec.
VI. Mensis IV. cal. Jan.		an.
VII. Mensis V. cal. Febr.		Febr.
VIII. Artemisius IV. cal. Mart.		rt.
IX. Geraftius V. cal. Apr.		l.
X. Hecatombæus VI. cal. Maii.		it.
XI. Mensis VII. cal. Jun.		n.
XII. Mensis VIII. cal. Quint.		cal. Quint.
Ann. II.		
I. Carnius IX. cal. Sext.		xtil.
II. Mensis XI. cal. Sept.		t.
III. Mensis XI. cal. Oct.		l. Oct.
IV. Phlasius XIII. cal. Nov.		l. Nov.
V. Mensis XIII. cal. Dec.		Dec.
VI. Mensis XV. cal. Jan.		an.
VII. Mensis XVI. cal. Febr.		l. Febr.
VIII. Artemisius XV. cal. Mart.		tt.
IX. Artemisius XVI. cal. Apr.		pril.
X. Hecatombæus XVII. cal. Maii.		Maii.
XI. Mensis idib. Maiis.		
XII. Mensis idib. Juniis.		Juniis.
Olympias acta IV. cal. Quint. die mensis duodecimi XVI. per Plenilunium.		int. die Hip- ilunium.

E P I S T O L A XXIX.

*Qua ratione Græcorum anni, menses, ac dies
cum Latinis componantur.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

ANtequam e Græcia proficiscerer, heri mihi Olympicus conventus fuit; nam cum immensi laboris esset, & fortasse inutilis singula Græca loca adire, unamquamque gentem, dimissis præconibus, in Eleum campum ubi certamina ab omni ævo celebrata peragebantur, acciveram. Convenere pauci, fordidati omnes, mutilatis membris, sanie situque confecti. Nulla aderat pristini decoris forma: vestitu incessuque barbari, voce absioni atque hiulci. Quorum interpretes cum interrogassem, cur tales & tam infrequentes ad solemne sacrum congregarentur, ex iis Plutarchus illacrymans respondit: Quam fortunam, quos casus, quas temporum injurias hominumque acerbitates passa sit Græcia, ex istorum numero & squalore penitus cognosces. Reliqui in eandem sententiam pro suo quisque mœrore locuti sunt. Quibus acceptis, curavi ut quisque per cognationem secederet. Eleos itaque primos in ordinem digessi, ut in subjecta tabula adnotavi; deinde Atticos; tum Bœotios, ac Corinthios Syracusanis immixtos, quibus proximos Lacedæmones statui; mox in duas classes Macedones seposui; prima eos complexus qui in Macedonia vitam egerunt, altera eos qui Alexandri auspicia secuti sunt. Ultimos Thebanos adieci. Reliquam demum turbam quæ indiscreta manebat multarum gentium colluvies, inhonoram reliqui. Productis igitur uniuscujusque populi fastis, animadverti Olympicis modo IV. cal. Quint. die Parthenii XVI. Oœteateridis anno VIII. Olympiadem contingere, modo III. id. Quintil. Apollonii die XVI. Oœteateridis anno V., ut tibi significaveram. Id servant Athenienses die Scirophorionis XVI., atque Hecatombæonis. At Bœotii Eudoxi ambitum amplexi primam Olympiadem celebrant ann. II. die Hippodromii XVI., alteram ann. VI. eodem mense & mensis die. Hos sectantur Lacedæmones, Corinthii, ac Syracusani, & decimo sexto mensis duodecimi die ann. II. & VI. ad Olympia præsto sunt. De Macedonibus hæc referre præstat: primi conveniunt anno II. & VI. die Dæfii XVI. Quo mense natum ferunt Alexandrum, & tria læta eodem tempore Philippo annun-

Tab.
XXI.

cia.

ciata, Parmenionis victoriam, Olympicam palmam, & filii ortum. Non differunt anno secundi, sed in hoc dissimiles, quod anno II. Olympia adeunt mense Dasio III. id. Quint. VI. autem anno mense Artemisio IV. cal. Quint.

De Thebanis, quos nunc primum commemoro, longius est repetendum. In memoriam itaque revoces velim quæ de Thebanis fastis hoc autumno domi tuæ in Plutarcho adnotabamus, cum ea quæ ad Pelopidam, atque Epaminondam pertinerent, cognosceremus. Nam hos duces in capitis discrimen adductos vidimus, quod, neglectis legibus, post Leuſtricam victoriam exercitum domum non revocassent, magistratuque abiissent, ineunte novo a Bucatio anno. Olympiadis CII. annus alter agebatur, ut notat Pausanias, Oſteateridis Atticæ VI. qui ex a. d. XVI. cal. Sextil. inchoatus prælium quod evenit die Hecatombæonis VI., sed numero propter exemptionem V., XII. cal. Sext. fuisse demonstrat. Apparet itaque Thebanos, qui a Bucatio anni primordium sumunt, a matutino Vergiliarum occafu inchoare. Nam Bucatius in oſteateride Bœotia anno I. prid. cal. Decembr. incipit, poſtridie anno Romano delabentibus Bœotiæ mane Vergiliis. Etenim a cal. Jan. ad cal. Decembr. anni Romani dies CCCXXI. numerantur, quibus III. sunt apponendi, quia die Capricorni IV. fit bruma cal. Januar. Colliguntur omnes CCCXXIV., per quos Sol X. signa perlustrat in Scorpionis diem XIX. Die vero Scorpionis XIX. non immerguntur Vergiliæ Eudoxo? Quare cal. Decembr. Hujusmodi igitur principium Thebanis fiximus, Oſteateridis Olympicæ atque Atticæ VII., & I. Bœotiæ. Hac ratione ut Bœotiis, ita Thebanis Olympiades eodem anno, mense, & die contingunt.

Tab.
XXII.

Harum gentium fastis in tabula adnotatis, alios adscribere potes, ut Achaicos, quos a matutino Vergiliarum exortu esse repetendos Polybius tradit. De Ætolis, quorum annum post autumnæ æquinoctium incipere idem auctor scribit, non perinde manifestum. Nisi a matutino Plejadum occafu repeteres, nihil aliud video quod inter autumnale æquinoctium & brumam aſtrorum motibus apud veteres commendetur. Sed non imprudens modo, sed etiam nugax & amens tibi videor, qui de uniuscujusque civitatis annis scribere pergo?

At quid de tam magna tabula inquires? Græcorum fastos ex eadem nullo negotio discēs. Ubi enim Olympicum annum tenes, numerum per VIII. distribues; si nihil superest, annus oſteateridis VIII. erit, quem queritas: siquid restat, a primo periodi anno duces, & quocum convenit, signabis. Detecto anno, mensem & diem tabula præbebit. Id

exem-

Osteateris Thebana

Ann. I.

- I. mensis Bucatius prid. cal. Decembr.
- II. mensis Hermæus IV. cal. Januar.
- III. mensis Proftaterius V. cal. Febr.
- IV. mensis IV. cal. Mart.
- V. mensis V. cal. April.
- VI. mensis VI. cal. Maii.
- VII. mensis VII. cal. Jun.
- VIII. mensis Hippodromius IIX. cal. Quint.
- IX. mensis Panemus IX. cal. Sextil.
- X. mensis XI. cal. Sept.
- XI. mensis Alalcomenius XI. cal. Octobr.
- XII. mensis Damatrius XIII. cal. Nov.

Ann. II.

- I. mensis Bucatius XIII. cal. Decembr.
- II. mensis Hermæus XV. cal. Januar.
- III. mensis Proftaterius XVI. cal. Febr.
- IV. mensis XV. cal. Mart.
- V. mensis XVI. cal. April.
- VI. mensis XVII. cal. Maii.
- VII. mensis idibus Maiis.
- VIII. mensis Hippodromius idibus Juniis.
- IX. mensis Panemus III. id. Quint.
- X. mensis III. id. Sextil.
- XI. mensis Alalcomenius IV. id. Sept.
- XII. mensis Damatrius VII. id. Octobr.

Ann. III.

- I. mensis Bucatius VI. id. Novembr.
- II. mensis Hermæus VII. id. Decembr.
- III. mensis Proftaterius VIII. id. Januar.
- IV. mensis prid. non. Febr.
- V. mensis prid. non. Mart.
- VI. mensis prid. non. April.
- VII. mensis IV. non. Maii.
- VIII. mensis Hippodromius IV. non. Jun.
- IX. mensis Panemus VI. non. Quint.
- X. mensis prid. cal. Sextil.
- XI. mensis Alalcomenius III. cal. Sept.
- XII. mensis Damatrius IV. cal. Octobr.
- XIII. mensis intercal. V. cal. Nov.

Ann. IV.

- I. mensis Bucatius V. cal. Decembr.
- II. mensis Hermæus VII. cal. Januar.
- III. mensis Proftaterius VIII. cal. Febr.
- IV. mensis VIII. cal. Mart.
- V. mensis IX. cal. April.
- VI. mensis X. cal. Maii.
- VII. mensis XI. cal. Jun.
- VIII. mensis Hippodromius XII. cal. Quint.
- IX. mensis Panemus XIII. cal. Sextil.
- X. mensis XV. cal. Septembr.
- XI. mensis Alalcomenius XV. cal. Oct.
- XII. mensis Damatrius XVII. cal. Nov.

Ann. V.

- I. mensis Bucatius XVII. cal. Dec.
- II. mensis Hermæus XIX. cal. Januar.
- III. mensis Proftaterius idib. Januar.
- IV. mensis III. id. Febr.
- V. mensis III. id. Mart.
- VI. mensis III. id. April.
- VII. mensis V. id. Maii.
- VIII. mensis Hippodromius V. id. Jun.
- IX. mensis Panemus VII. id. Quint.
- X. mensis VII. id. Sextil.
- XI. mensis Alalcomenius VIII. id. Sept.
- XII. mensis Damatrius III. non. Octobr.
- XIII. mensis interc. prid. non. Nov.

Ann. VI.

- I. mensis Bucatius prid. non. Decembr.
- II. mensis Hermæus IV. non. Januar.
- III. mensis Proftaterius cal. Febr.
- IV. mensis VI. non. Mart.
- V. mensis cal. April.
- VI. mensis prid. cal. Maii.
- VII. mensis III. cal. Jun.
- VIII. mensis Hippodromius IV. cal. Quint.
- IX. mensis Panemus V. cal. Sextil.
- X. mensis VII. cal. Sept.
- XI. mensis Alalcomenius VII. cal. Oct.
- XII. mensis Damatrius IX. cal. Nov.

Ann. VII.

- I. mensis Bucatius IX. cal. Decembr.
- II. mensis Hermæus XI. cal. Januar.
- III. mensis Proftaterius XII. cal. Febr.
- IV. mensis XI. cal. Mart.
- V. mensis XII. cal. April.
- VI. mensis XIII. cal. Maii.
- VII. mensis XIV. cal. Jun.
- VIII. mensis Hippodromius XV. cal. Quint.
- IX. mensis Panemus XVI. cal. Sextil.
- X. mensis XVIII. cal. Sept.
- XI. mensis Alalcomenius XIIX. cal. Oct.
- XII. mensis Damatrius III. id. Octobr.

Ann. VIII.

- I. mensis Bucatius prid. id. Novembr.
- II. mensis Hermæus III. id. Decembr.
- III. mensis Proftaterius IV. id. Januar.
- IV. mensis VI. id. Febr.
- V. mensis VII. id. Mart.
- VI. mensis VII. id. Apr.
- VII. mensis Nonis Maiis.
- VIII. mensis Hippodromius non. Juniis.
- IX. mensis Panemus III. non. Quint.
- X. mensis III. non. Sextil.
- XI. mensis Alalcomenius IV. non. Sept.
- XII. mensis Damatrius cal. Octobr.
- XIII. mensis intercal. prid. cal. Nov.

Ann. I.

- I. mensis Bucatius prid. cal. Dec.

O. I.

O. I.

ci
d
ac
IV

du
au
da
in

L

ab

ag

X

fec

A

m:

Bo

lal

an

qu

Co

Tab.
XXII.

D

cal

rid

Bo

gu:

Ac

tra

ide

dur

Et

imp

cuj

nul

VI

qua

quædam æquæ tenac, a primo periodi anno cæssæ, et quædam con-
venit, signabis. Detecto anno, mensem & diem tabula præbebit. Id
exem-

exemplo tibi illustrabo. Natum Carneadem die Thargelionis VI. propter exemptionem, sed ordine VII. narrat Plutarchus: eundemque vita functum cum annos XXCV. vixisset, Olympiadis CLXII. anno IV. Laetius definit. Quare natus est Olympico anno DLXIV., ex quo Ošteaterides LXX. educes, IV. annis superantibus. Annus igitur ošteateridis IV. natalis habetur, quo Thargelion prid. cal. Mai. inchoatur. Propterea prodiit in lucem Carneades III. non. Maii. Deceffit Ošteateridis anno VIII. Platonem quoque eodem Thargelionis die natum ferunt Olympiadis XXCVIII. ann. I., sive Olympico anno CCCXLIX., ošteateridis Articæ & Olympicæ XLIV. anno V., quo Thargelion XV. cal. Jun. initium sumit. X. igitur cal. Jun. dies Platoni primus illuxit.

Sed jam tempus est, ut, relicta Græcia, in Italiam redeamus. Itaque cras Ostiam & Tiberinum portum petam, ubi siquid me vis, diutius morabor. Vale.

D. Patavio IV. cal. Jun. CIO IOCC XXXIV.

EPISTOLA XXX.

*Annos X. mensibus definitos, quibus diu usi Latini,
non esse fabulosos, neque civilibus
commodis inutiles.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Nihil est quod de tuarum epistolarum plenitudine labores: quæ a terræ natæ veniunt, si præter modum excurrunt, odiosæ ac molestæ accidunt: quæ vero ab amicis, eo sunt suaviores, quo longiores. Hoc autem si in literarum consuetudine, ubi mutua familiaritas in jocos & festivitatem se effundit, tantum valet, quid de tuis literis dicam, quibus non perinde delector, ac institutor? Quapropter, mi Andrea, si me amas, si talem me esse vis, qualem me esse opinaris, si tantarum rerum molem quam mihi imposuisti, a me commodius sustineri cupis, non solum crebras, sed etiam quam plenissimas epistolas fac mittere. Incredible enim est quantum hinc proficiam, & ab hujusmodi materiæ molestia recreer ac reficiar. Quæ commoda utilitatesque cum semper ex tuis literis capio, tum quam uberrima ex proximis percepi. Postquam enim,

enim, remota Græcia, de anno Romano eodemque Pompilio quæ perpexeram, & cogoveram, in memoriam revocavi, dum ad superiora tempora me colligo & paro, tanta rerum perturbatio me circumstetit, ut qua via a tantis difficultatibus me expedirem, prorsus ignorarem. Immenso quodam atque irremeabili mari sub dubio & incerto cælo agitari videbar, angustaque clausus navi fluctibus sine rectore & duce vexari. Quid enim a Græcis, quid a Chaldæis, quid a Romanis auxilium opemque exposcerem tanto intervallo sejunctis? Hac spe dejectus modo Romuleum annum spectare instituo, modo ad Albanos me vertere, totisque viribus adversus profundum temporum gurgitem conniti. Sed illic omnia erroris & discriminis plena occurrebant: illinc scopulis & vadis emergere frustra laborabam. Lavinii e longinquo eminebant, quos si consequi possem, sperabam fore, ut his ducibus vel portum subirem, vel stationem non iniquam obtinerem. Hos itaque dum confectamur, & cæco impetu ad eorum cursum rapimur, adeo a recta aberravimus, ut non modo procul ab Italia, verum etiam a Græcia quam longissime nos transvectos videremus. Dum itaque animi penderem, & languesceret industria, temereque me nimis provectum judicarem, ecce tuæ literæ velut fidum navigantibus sidus, quibus ita sum confirmatus, & ad certam spem erectus, ut difficultatis & discriminis quibus hærebam, immemor, tanquam ex integro ad investigandum decurrerem. Quid autem boni nactus sim, longa pollicitatione te non morabor; sed ordine proferam in medium. Tu meliora a me desideres, caveto.

Veteres quos memoriæ & literis proditos habemus, de Romuleo anno dissentire notum omnibus, tibi que in primis. Ex his qui duodecim mensium fuisse opinati sunt, cæu Licinius Macer, & Fenestella ut minus noti, quod nihil præter nomen fortuna nobis reliquit, abeant in partem. Illos sequamur qui ad X. menses contrahunt diesque CCCIV.; quamvis enim de hac temporum ratione multa adversus communem famam tibi sim commentatus, tamen Varroni, Svetonio, Ovidio, Censorino aliisque repugnare in hac parte non sustinui. Moveor quidem tantorum virorum auctoritate; moveor Albanorum, unde orti Romani, consuetudine; moveor Æolio instituto, quoniam multa ab Æolibus in Latium emanarunt. Hi igitur haud secus atque Albani decem mensium annum computabant, si Ausonio credimus Theoni de XXX. Ostreis carenti;

*Ostrea Bajanis certantia, quæ Medulorum
Dulcibus in stagnis reflui maris æstus opimat,
Accepi, dilectæ Theon, numerabile munus,*

Verum

Verum quot fuerint, subiecta monosticha signant.

Quot ter luctatus cum pollice computat index,

Geryones quot erant, decies si multiplicentur:

Ter quot erant Phrygii numerata decennia belli

Aut ter ut Æolidi mensis tenet ignicomus Sol!

Ab his profecto exemplis, sed maxime ab Albano Romulus annum expressisse videtur, sublata Albanorum mensium inæqualitate atque inconstantia. Porro menses a Martio ducti Decembri concludebantur, & Martius, Majus, Quintilis, October dies singulos & tricenos habebant, quibus neque Numa, neque Cæsar quidquam vel addidit, vel ademit, reliqui tricenos. Non ignoro quid adversus hanc historiam a nonnullis jactetur. Si decem mensium ea erat series, Januarium & Februarium, quibus Carmentalia & Lupercalia vetustissima sacra celebrabantur, extra numerum relinqui. Qui ista tanti faciunt, nihil prospexisse inveniuntur; quippe, illis mensibus sublatis, Carmentalia & Lupercalia extra annum non protrudunt, nisi aliam sedem in cæteris mensibus non habuisse præstiterint. Hæc autem qui possunt? Nonne videmus eadem sacra alio apud alias gentes tempore celebrari? Quid igitur prohibet credere Carmentalia & Lupercalia aliis mensibus fuisse comprehensa? Equidem de Lupercalibus possum tibi quid haud abfimile in Martio ostendere, cum ancilia moventur, eaque Salii tripudiantes ferunt. Nam Arcades dum Lycæa celebrant, quæ ad Romana Lupercalia accedere fatetur Plutarchus, nonne ærea arma portant, victoribus præmium? Apud Virgilium item non vides, dum Salii cum Evandro sacra & tripudium agunt, pellibus incinctos adstare sacerdotes? Quid aliud igitur Februarius quod priscis mensibus non contineatur, gerit? Num Quirinalia? An ista Martius non servat? Quirinus enim qui Curem Sabinorum urbem condidit, cum pie sancteque a Sabinis coleretur, inter Romana numina a Romulo receptus videtur, dum Tatius Regi gentique Sabinæ regni societatem paciscitur. Quid de Feralibus dicemus? Non Argea & Lemuria ante Numam Majo mense Albani Romanique agebant? Jam vero Januarius non Agonalia repetit, quæ Majo committebantur? Hinc non levi conjectura assequimur Januarium & Februarium sub Romulo non fuisse, quibus tot sacra continentur, quæ in alios menses recepta erant, & digesta? Præposuit itaque ipsos Numa una cum festis diebus; quibus ut peculiaris honor, religio, & cultus penes Romanos esset, Carmentalia extulit, & Lupercalia dissimili ritu celebravit.

De iis quæ improvidas mentes late occupabant, abunde diximus: illud restat quod a doctis pariter indoctisque affertur; hi enim annum

N n

qui

qui neque solis neque lunæ motus exæquat, neque civilibus commodis respondet, ad fabulas putant referendum; ideoque quæ de primo Romanorum anno ab obscurissimis deducta temporibus narrantur, tam vera existimant, quam Romulum, qui id anni genus instituisse traditur, Marte genitum, Lupaque nutritum. Quid enim non solum a veri specie, sed etiam ab hominum utilitate magis alienum, quam annus in decem menses qui diebus CCCIV. concluderentur, digestus? Adeone non rudes, & rerum omnium ignari, sed cæci prisca Latini & Romulea gens, qui anno tam imperfecto, & tanta intercapedine a solis lunæque natura remoto uterentur, dicendi sunt & habendi? Nam si pastoriciam ætatem traduxit Romulus, quid facilius erat, dum in montibus degebat pascebatque Oves, lunæ φάσεως signare, quo studio pastores non in postremis excellunt? Quid? Cum Aprilem mensem ab aperiendo nominabat, quot dies, illis CCCIV. expletis, ad stirpium germinatum florumque explicationem supererant, non videbat? Etenim ab hujusmodi signis rude mortalium genus astrorumque imperitum tempora sibi constituisse credendum est, ut a stirpium germinatione ver, a frugibus florentibus ætatem, a vindemia autumnum, a foliorum defluvio hiemem decernerent. Quæ quidem pro anni conditione modo contrahi, modo remitti observamus, sed brevi tamen spatio circumscribi, neque in dies LXI. quos prætermisit Romulus, vagari unquam, & misceri. Jam vero Romulum XXXVII. annis regnasse non traditum est? Quibus annis regnavit? Civilibus, an solaribus? Si civilibus, jam hi XXXI. solares non expleant. Ergo solaribus. Duo igitur menses intercalandi sunt quotannis. Quare si, quid ad annum redintegrandum necessarium erat, intelligebant, summæ locordix fuisse apparet, id non adhibuisse, sine quo anni ratio, temporum vices, sacræ & profanæ res perturbabantur, præsertim cum ejus usus facilis pateret. His & hujusmodi quæ pro uniuscujusque ingenio contra veteres memorias contorquentur, diu multumque a veri investigatione deterritus sum, & repulsius. Tamen, ut indicavi, tuis literis recreatus debilitatum jam animum, & pene fractum ad meliora erexi, præcipue, qui, non quid maxime conducere, quærebam, sed quid apud homines aliquando vigerit, illustrabam. Animadvertēbam enim vetera ex obscuris obscuriora sæpenumero per illos esse reddita qui ea despexerant, & improbaverant. Cogitare itaque mecum cepi quid esset, quod Romuli institutum tantopere exagitant. Annum imperfectum indixit duobus mensibus debilitatum. Quis id Romulo laudat vertit; aut quis propter astronomiam Romuli patrocinium suscipit?

Scilicet arma magis, quam sidera, Romule, noras.

Erravit. Quid ad nos? Facta quærimus, non quid fieri oportebat, docemus. At exclamant, quod absonum est, & a veri natura abhorret, fictum esse, & fabulosum. Qui ita argumentantur, quam apte concludant, indicare superfedebat; siquidem si mortalium errata ad fabulas pertinent, quota pars inter hominum actiones supererit, quæ a figmentis vindicetur? Verum si annum in X. menses descriptum non serunt, quid fiet antiquo Ægyptio, primum ex uno, deinde ex duobus, tum ex quatuor mensibus? Quid Arcadum trimestri? Quid semestri quo Cares & Acarnanes usos esse tradunt? Quid his fabulosius erit, qui tanto spatio a communi consuetudine recedunt? Cum his si Romuleus annus componatur, ad Metonem, Hipparchumve, aut Sosigenem videtur referendus. Rudem tamen, & imperfectam hanc normam nemo inter fabulas refert; quippe hominum instituta non semper consilio & ratione reguntur. Exemplum in vulgum fertur, majorum mos dominatur, religio mortales omnes subigit, & revincit. Ex his ut pleraque quæ homines agunt, deducuntur, ita annorum dissimilitudines derivantur: quarum utilitatem & commoda probe noscere soli qui utuntur, possunt. Quæ aperta sunt, videmus. Qui uno mense annum ducebant, menstruum lunæ cursum annum vocabant: qui ex duobus, intervallum dierum LIX. quot bis luna cursum absolvit, anni nomine ferebant. Neque trimestrem annum qui per singulas temporum vices digeritur, si seorsum perpendatur, inconsulto inductum puto. Quadrimestris suas quoque quodammodo utilitates ostendit, quandoquidem ille qui signis cælestibus Scorpionis, Sagittario, Capricorno, Aquario subiicitur, imbris & gelicidiis refertus homines domi cohibet, & concludit: ut qui Piscibus, Arieti, Tauro, Geminis, ad opus evocat, & serendis vernis frugibus, putandis arboribus, arandoque demandatur: ille demum quem Cancer, Leo, Virgo, Libra perlustrant, messi & vindemiæ prospicit, triticæque fementi. Quid semestris? Non annum qualem apud Græcos invenimus, bifariam sciat in hiemem, & æstatem, ut alter gerendis rebus attribuat, quieti & otio alter? Propterea in ludis publicis, ut retulit Tertullianus, primum bigæ soli sacræ institutæ fuere ex duobus equis albo propter hiemem, rufæ propter æstatem. Inde inductæ sunt quadrigæ, adiecto equo prasini coloris ob ver, & quarto veneti ob aurumnum. Si igitur multo breviores anni quam Romuleus, commodum usumque præterdunt, quis majorem qui propius ad solis rationem ducitur, contempserit? Equidem annus decem menses complexus, qui nullam sui partem hiemi hoc est inertæ desidiæque assignat, dum per sin-

gula tempora solisque cardines vagatur, perpetuo cursu homines ad laborem excitat, & impellit. Ideo Latium & Saturnia terra quæ agrum cultum, remque pecuariam summa industria pertractabat, ex quo Saturno, qui apud ipsos egregius agricola habitus est, divinos honores attribuit, eam temporum divisionem quæ ad rustica opera valde accommodata videbatur, facile suscepit, diuque retinuit. Quapropter cum ver appetebat, non quo die in fastis adnotabatur, sed quo primus Favonii spiritus evocabat, quisque ad opus decurrebat. Similiter, appropinquante hieme, non December ad mapalia colonos cogebat, sed imbres, & rigidus Aquilo, atque intractabilis tellus. Tunc sæpe cernere erat, imperfecto versu, ad stabulum Boves inigi, semiputata Vite, falcem suspendi ab arboratore, obortaque nive, de montibus festinare pastorem. Quiescebant igitur & otiabantur, cum in agro nihil moliri sinebat Cælum. Assidua itaque & nunquam intermissa laborum contentione prisca ætas agriculturæ vacabat, peregrinantium more, qui non ex ephemeride ad tabernam diversoriam flectuntur, sed necessitate. Inde mos obtinuit serias sementivas & paganicas indicandi, calandique vinalia, ubi vindemiæ & sementis opportunitas incidebat. Quæ sane commoda in bene constituto, & ad cœlestia signa ordinato anno paterfamilia nunquam percipiet; quoniam dum servi statum arandi, putandi, ferendi, & seminandi tempus expectant, rei mature gerendæ occasio, & opportunitas amittitur. Non defuit igitur antiquis Latinis ratio, ex qua annum decem mensibus concluderent, & coarctarent: non defuit item exemplar. Ad Ægyptii enim anni regulam respexit Latium, quod annus dierum CCCIV., ut solis motum metiatur, dies LXI. ab insequenti assumit. Et hac ratione VI. anni Latini solares V. Ægyptios perficiunt uno die minores, ut infra ex anno Romuleo declaratur.

	Ann. I. Solaris.
Ann. I. civilis.	Martius d. XXXI.
	Aprilis d. XXX.
	Majus d. XXXI.
	Junius d. XXX.
	Quintilis d. XXXI.
	Sextilis d. XXX.
	September d. XXX.
	October d. XXXI.
	November d. XXX.
	December d. XXX.

Mar.

Ann. II. civilis. Martius d. XXXI.
 Aprilis d. XXX.

Summa d. CCCLXV.

Ann. II. Solaris.
 Majus d. XXXI.
 Junius d. XXX.
 Quintilis d. XXXI.
 Sextilis d. XXX.
 September d. XXX.
 October d. XXXI.
 November d. XXX.
 December d. XXX.

Ann. III. civilis. Martius d. XXXI.
 Aprilis d. XXX.
 Majus d. XXXI.
 Junius d. XXX.

Summa d. CCCLXV.

Ann. III. Solaris.
 Quintilis d. XXXI.
 Sextilis d. XXX.
 September d. XXX.
 October d. XXXI.
 November d. XXX.
 December d. XXX.

Ann. IV. civilis. Martius d. XXXI.
 Aprilis d. XXX.
 Majus d. XXXI.
 Junius d. XXX.
 Quintilis d. XXXI.
 Sextilis d. XXX.

Summa d. CCCLXV.

Ann. IV. Solaris.
 September d. XXX.
 October d. XXXI.
 November d. XXX.

December d. XXX.
 Ann. V. civilis. Martius d. XXXI.
 Aprilis d. XXX.
 Majus d. XXXI.
 Junius d. XXX.
 Quintilis d. XXXI.
 Sextilis d. XXX.
 September d. XXX.
 October d. XXXI.

Summa d. CCCLXV.

Ann. V. Solaris.
 November d. XXX.
 December d. XXX.
 Ann. VI. civilis. Martius d. XXXI.
 Aprilis d. XXX.
 Majus d. XXXI.
 Junius d. XXX.
 Quintilis d. XXXI.
 Sextilis d. XXX.
 September d. XXX.
 October d. XXXI.
 November d. XXX.
 December d. XXX.

Summa d. CCCLXIV.

Quintus itaque solis annus qui duos anni civilis V. extremos menses excipit, ad solos dies CCCLXIV. contrahitur, deficitque a sole die præter quadrantem. Quod igitur Ægyptii per diem qui ex quadrantibus constat, omiffum efficiunt, ut V. annus a sua sede recedat: id Latini, quibus quadrantis natura aut ignota fuit, aut neglecta, hoc modo præstare opinati sunt. Quare VII. quoque annus in suum principium non revolvitur, sed die subsistit, posthabita diei portiuncula. His in universum propositis, reliqua commodius exsequemur. Ante omnia tamen de Lavinio Albanoque annis scribere opportunius esse video, ut certum principium habeamus, ex quo Romuleus procedat. Id propediem, si expedire potero, curabo, ut habeas. Vale.

D. Patavio IV. non. Januar. CIO ICCC XXXV.

EPI-

E P I S T O L A XXXI.

*De mirabili trieteridis Lavinie natura , & qua ratione
per calendas , nonas , atque idus in annos
lunares separaretur .*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

S Alve magna parens frugum , Saturnia tellus ,
Magna virum , tibi res antique laudis , & artis
Ingredior , sanctos ausus recludere fontes .

Et merito Italia omni laude , prædicatione , literis , monumentisque omnibus decoranda videtur , cujus gloriam nulla temporum injuria , nulla barbarorum immanitas , fortuna nulla , aut casus , hominumque acerbitas & odium labefactare vel imminuere unquam valuit , & (ut spero atque opto) nulla valebit . Ad ejus merita non ingrediar , quæ ingentia volumina & divina quædam ingenia , qualia innumera ipsa rullit , & feret innumera , requirunt . Hoc solum in ejus summas laudes ducam , quod instituti nostri ordo suppeditat , nullam gentem extitisse quæ tanta annorum varietate , quanta Italia illustratur , commendaretur . Septem discrimina novi , Lavinium scilicet , Albanum , Romuleum , Pompilium eundemque Romanum , Julium , Augustanum , & Callippicum quod inter Græcos annos retuli , Italis tamen commune , quin proprium quod adhuc eo utamur . Atque hæc ab una gente recepta . Attamen quota portio ista , si cæterarum civitatum mores atque instituta consideremus ? Quæ omnia , quoniam nullæ literæ de illis loquuntur , in eodem quo abdita sunt , silentio relinquam . Itaque de iis tantum agam , quæ Romani ipsorumque parentes & conditores usurparunt , posthabito Callippico , cujus ratio abunde præcepta est , & primum de Lavinio scribam .

Quare III. non. Jan. cum permolesta epistolarum & salutatorum officia jam decoxissẽm , contuli me primo diluculo in meum ἀπόβητον , ut ea quæ tibi eram pollicitus , tandem præstarem . Ut primum igitur intermissa studia ad memoriam revocavi , de Lavinio anno , a quo quasi alteram Italicorum temporum computationem repetere possumus , scribere institui ; quod hinc tempora computari , & certo annorum intervallo definiri , & interpungi ceperunt . Etenim quæ a prima hominum o-
rigi-

rigine huc pertinent, & cataclysmo continentur, haud fecus ac illa quæ Græci citra Inachi regnum præmittunt, adeo dubia & incerta jacent, ut paucorum exilis & tenuis fama, quæ quantulacunque est, ex fabulis percrebuit, ad nos demittatur. Anno igitur altero ab Ilii incendio, quod ante solstitium diebus XVII. notatur, Lavinium annum deducamus a bruma ex cal. Januar. quibus & in Græca astronomia brumalis hora aservatur. Hæc de anni Lavinii primordiis non temere constituebam. Cum enim animadverterem annum solarem semper apud Romanos a bruma in brumam verti; quandoquidem Numa tale initium fecit, sive, ut rectius loquar, restituit, & Cæsar, ut tempora longe ab ea sede devoluta in eandem rationem revocaret, plures dies interposuit, ad Lavinios primum institutum esse deferendum opinabar. Cur, quæso, Numa a Caniculæ exortu Chaldaicum annum non evocavit? Cur Palilia posthabuit? Cur ab Albanis, & Romulo descivit? Profecto summæ curæ fuit temporis intervalla perficere, & adimplere quæ propter annorum inæqualitatem, qua Lavinii, Albanique, & Romulus utebantur, ab eo unde orta erant, signo plurimum distabant. Improvidi enim atque imprudentis consilii est, novo anni principio implicare tempora, resque gestas confundere & miscere. Hæc sane apud me tanti ponderis fuerunt, ut inter cætera quæ ob vetustatem minus comperta habemus, Lavinii anni incertum relinquere principium pigeret.

Interea de ipso anno ut inquiramus, altera cura adjungitur. Laviniiis annum fuisse qui dies CCCLXXIV. continens in XIII. menses produceretur, Solinus auctor fertur divusque Augustinus. Quos menses ad singulos annos ita pertinuisse credimus, ut ex XIII. unum tanquam intercalarem dierum XXIV. agerent, quo in partes secto ad lunares annos perficiendos utebantur. Quem si extra numerum habebimus, annus dierum CCCL. supererit, qualis Chaldaicus ea tempestate vel maxime insignis. Cum autem Lavinii religionis fortasse causa trieteridem recepissent, ex tribus duos annos in dies CCCLXXXIV. secabant, in CCCLIV. unum, quo spatium lunæ cursum exæquandum curabant.

De Lavinii anni modo hæc: de mensibus restat. Verum de his quid scribam? Quas conjecturas proferam? Quos auctores, quas literas, quæ monumenta sequar, aut non sequar? Ex penitissima antiquitate erutum aliquid servo non verum, aut perfectum, sed perfecti & veri adumbrationem quandam, & imaginem. Id quidquid est, ad te mittam. Prius tamen de calendis, nonis, idibus (quorum ratio dum aperta & plana videtur, profunda ævi caligine offunditur atque obte-

nebra.

nebratur) inquirenda nonnulla sunt, & ad examen solertius revocanda. Calendas mensis principium esse quis inficiabitur? Ab his ad nonas prima est dierum computatio, ut a nonis ad idus altera, & hinc ad calendas tertia. Id muneris obtinuisse hæc nomina Romæ facile concedimus, ultroque damus. Verum si ad superiora tempora respicio, hic locus me ad majorem admirationem traducit, & ista tanquam novitia posthabere & relinquere monet. Subeunt cogitationi quædam ut ab hominum memoria remotissima, ita etiam a Laviniiis temporibus quam maxime disjuncta. Aborigines occurrunt, & decantata Fauni & Saturni regna, & siqua ultra vel historiæ vel fabulæ tempora promittunt. Quibus videre videor præpostero, & inverso ordine a dextra in sinistram proficisci menses, ut numerando fit, & a calendis per idus in nonas dies deferri. Hoc quod animo dubium & confusum circumstat, exemplo conabor explicare. Martium mensem in tres partes ita fecimus, ut extrema calendæ fervent, media idus, prima ferme nonæ. Ab extremis nempe a calendis sinistrorsum incipiamus. Hic dies mensis primus primum ad idus dierum ordinem determinat; ideo proximus quem *prid. cal.* sive *a. d. prid. cal.* vel *II. cal.* eundemque *a. d. II. cal.* posteri dixerunt, secundus est, & tertius tertius, ac sic de reliquis in idus habeto. Inter calendas atque idus dies XV. semper intercedunt, si Februarium excipias, quem imperfectum & quasi detruncatum reliquerunt. Propter quod si calendas diem habeas, quem Græci *ἔννυ καὶ νέον* dicunt, idus plenilunium erunt, ut Dionysius Halicarnassæus, & Plutarchus opinabantur. Peractis idibus, altera dierum series in calendas sequebatur, ideo nonus dies nonæ, seu *ἡμέραι* nonæ. Quibus paululum immorari oportet. Cum enim menses inæquales in usu essent, neque ad lunæ motum convenirent, necessarium erat, antequam menstruum spatium abfolveretur, indicare populo quot dies in novam lunam supererant. Id nonis factum opinarer primitus, ut scribit Varro, *in curia Calabra sic dictæ: Quinque calo Juno novella: septem calo Juno novella*. Quibus Josephus Scaliger vitium demere solebat, verso *sic dictæ* in *sic dies*. Mihi potius videtur: *sic: die te V. calo Juno novella: VII. calo Juno novella*, nempe in diem quintum vel septimum te voco. Quod, inverso principio, calendis factitarunt Romani, magis antiquum ritum, quam usum fervantes; nam, si calendis novæ lunæ initium erat, cur id post V. vel VII. diem indicabatur futurum? Cur duo principia sunt habita, alterum a calendis, a nonis alterum, si ad nonas novilunium pertinebat? Jam cernis, immutato mensium ordine, quod nonis olim age-

bant, ad calendas fuisse traductum. Quod planius ex Varrone præstabo: *Nonæ*, inquit, *appellatæ*, aut quod ante diem nonum idus semper, aut quod, ut novus annus cal. *Januariæ ab novo sole appellatæ*: novus mensis, nova luna, nonæ. Eodem die enim in urbem ab agris ad regem conveniebat populus. Harum rerum vestigia apparent in sacris nonalibus in arce, quod tunc ferias privas menstruas quæ future sunt eo mense, rex prædicit populo. Ab eodem etiam hæc: Rex cum ferias menstruas noneis februariis edicit, hunc diem februatum appellat. Cur amabo te, si calendæ mensis principium, calendis non convocatur populus, ut quos dies festos aut religiosos eo mense habiturus sit, ediscat? Cur differtur in nonas, in quintum scilicet, vel septimum diem? Certe pervetustus iste mos, cujus vestigium Varronis ætate retinebatur, nonas ad extremum fere mensem fuisse constitutas ostendit, quibus conveniebat ad Regem populus, tum ut quo die novus mensis inciperet, sciret, tum etiam ut de futuris eo mense sacris doceretur. Propterea non usque adeo Varroni assentior aut Festo non ab similia scribenti, ut nonas censeam a nova luna appellatas; quod enim in cunctis mensibus nono die ab idibus recurrunt, ideo nonæ, ut dixi. Quin etiam si a prima origine reperamus, non eadem spatia, quæ nunc servantur, inter nonas & calendas interfuisse credo, sed alia atque alia pro mensium dissimilitudine, si lunæ naturam assequi volebant. Addam etiam non Romæ hæc nomina nata (neque enim Romuli annus id patitur) sed aliunde importata, & cum mensibus quasi rapta. Etenim & horum explanator atque interpretes Rex, non, ut in vulgum fertur, expulsio Tarquinio, susceptus videtur, ne regis desiderio ducta plebs novas res tentaret. Tale sacerdotium, ut pleraque alia ex Græcia existimo, cum sacrorum causa regem & reginam Athenis fuisse probe noscās. Hac de re, quam attigi, nonas iactas fecerunt, & ab his in calendas tertium numerandi intervallum. Antiquitus vero ab idibus ad calendas redire solitos, ipsæ nonæ indicant ex eo appellatæ. Cæterum qui omnia sive Græca, sive Latina ad Hebræos referunt, si hæc quæ in propatulo jacent, & quotidiana consuetudine ante oculos versantur, recta via perpendissent, nullus dubito, quin tale institutum ab illo Judaico fonte derivassent. At nos Italiam spectamus, in qua antiquissimo usu, ut in tabulis Eugubinis declaratur, a dextra in sinistram scribendo procedebant. Sane & Ægyptii qui annum solari minorem semper egerunt, nonne a dextris sinistrorsum numerant, primum Iustum prid. non. Sextil. inchoantes; alterum III. non. eisdem? Quid? Albani & Romulus ad illorum exemplum annum non ducebant? Præterea

Pausanias memoriae non tradidit, in Graecia votivas tabellas spectasse Graecis literis a dextra in sinistram ductis? Quorum fontem & originem si a Phoenicia vel ab Aegypto duxeris, recte duxeris; ab Hebraeis nequaquam, nisi malueris servos habere auctores, quam dominos. Haec tamen quae suspicionibus statuo, sic accipias velim, fuisse in Italia, antequam novi Graeci, everisa Troja, ad nos navigarunt. Ut primum polterioribus literis imbuti sunt Latini, immutato anni statu, principium quoque immutarunt. Tunc calendae ad sinistram traductae praere nonis, nonae idibus, idus ad calendas referri ceperunt. Pristinæ nihilominus antiquitatis formam & vestigium ut haberent, inversis mensium initiis, & reliquis in sua sede servatis, e. g. diem postridie calendarum qui secundus est, & secundus dicendus, quod a nonis sinistrorsum numeranti quartus fuerat, quartum ante nonas appellarunt. Idque in duobus reliquis intervallis praestiterunt. Qui mos in posteros transmissus a nobis scribendo ac loquendo usurpatur. Licet hic nonnulla librariorum errata quae crebra antiquos libros infarciunt, & corrumpunt, obiter & cursim perstringere. Cum enim optime scribatur *ex a. d. vel a. d. cal. non. idus*, saepe ex duabus notis a. d. una fit, ut apud M. Tullium in epistolis: *ad XVI. cal. Febr. cum in senatu pulcherrime staremus. item ad tertium non. Januar. cum agere cepisset: necnon: Pater nobis decessit ad VIII. cal. Decemb.* Sed tamen deterior scriptura quae aliud vitiosum diem admittit. Extat in Livio Latinas ferias fuisse *ad diem III. non. Maj. Latinas ad diem III. id. Sextil. edictas.* Nonnunquam *a* vel *ante* subducitur. In Livio itaque leges: *comitia in diem III. non. Sextil.* Nonnunquam contra *d.* vel *diem* eximitur; In epistolis ad Atticum excusum est: *ita comitia in ante VI. cal. Sextil. dilata sunt: cum illum ante VIII. cal. Sext. vidi.* In Livio: *ut Latinae editae a Consule in ante IV., & III., & prid. id. Novembr.* Quid vero de hoc altero Liviano dicam? *Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante ad V. id. Octobr.* Quae vitia ab aliis animadversa & emendata fortasse invenies; ego enim, ut in exemplaribus nonnullis quibus utor, reperi, ita breviter adnotavi, nihil mihi ex alieno vindicans. Dum itaque alterutrum demitur, vel in unum copulatur, mendi suspicio habetur; utroque autem sublato, libri non sunt damnandi. Ecce tibi vetusta ex lapidibus exempla;

*Et. ut. Praetor. cui. haec. regio. forti
obvenerit. litaturum. se. sciat. aliufve. quis
Magistratus. Volcanalibus. X. cal. Sept. omnibus
annis. Vitulo. Robio. & Verre.*

L. Æmilius . L. F. M. N. Paullus . II. Pro. Cos. a. DXXVII.
 Ex. Macedonia. Et. Rege. Perseo. Per. triduum
 IIII. III. prid. cal. Decem.

Sed ad rem. Ex illo pervetusto more retenta etiam calendæ, idus, nonas, nominandi regula, ut apud Catonem nostrum: *Calendis, idibus, nonis festus dies cum erit*. Quod religioni habitum nonnulli opinantur.

Habes de nonis, idibus, & calendis quid sentiam: ad Lavinios menses redeamus, in quibus quid aliud tibi reservo. Verumenimvero menses conjicere, quales infra exscripsi, possum; quoniam anni naturam adæquant: germanos ex immensa temporum caligine in lucem revocare, de quibus tota antiquitas conticescit, neque possum, neque in veritum connitor. Sed qui tandem? Qui? Non alii quam Romani; hi enim & antiqui & veri ad numerum conveniunt.

I. d. XXXI.	VIII. d. XXXI.
II. d. XXIX.	IX. d. XXIX.
III. d. XXXI.	X. d. XXIX.
IV. d. XXIX.	XI. d. XXIX.
V. d. XXXI.	XII. d. XXIII.
VI. d. XXIX.	XIII. d. XXIV.
VII. d. XXIX.	

His igitur in exemplum propositis, quid essent Lavinii calendæ, nonæ, atque idus breviter ostendam. Signa enim quædam fuisse advertito, quibus annum ad lunæ cursum aptabant. Itaque primus annus a calendis ductus, absolutis diebus CCCL., ex mense XIII. usque ad nonas dies IV. suscipiebat, annumque lunarem dierum CCCLIV. dabat. Propter quod secundus annus a nonis quas diximus, incipiens per singulos menses de nonis pergebat in nonas, peractoque dierum CCC LXX. spatio, ad idus mensis XIII., diebus XIV. receptis desinebat. Qui annus in menses lunares XIII. protensus dies CCCLXXXIV. completebatur. Hac ratione tertius annus ab idibus anni II. extremis exorsus cum dies CCCLXXIV. ferret, a secundo anno dies X. fumebat, ut cuncti ejus dies CCCLXXXIV. essent, minimum menses lunæ XIII., & primæ trieteridi finis erat, novo ambitu per calendæ subeunte. Altero propterea triennio ad calendæ a quibus inceperat, revertebatur periodus. Nunc mihi aliquis dicat: quid tu nobis illudis? Menses apud Romanos, qui idus die decimo quinto signant, nonas die septimo

fe.

Trieteris Lavinia.

Ann. I.

Sol Capricornum adit VIII. cal. Januar.
 I. mensis calendæ. Bruma cal. Januar.
 Sol Aquarium adit IX. cal. Febr.
 II. mensis cal. Febr.
 Sol Pisces adit VII. cal. Mart.
 III. mensis. Veris initium VI. non. Mart.
 Sol Arietem adit VIII. cal. April.
 Æquinoctium vernum cal. April.
 IV. mensis IV. non. April.
 Sol Taurum adit VII. cal. Maii.
 V. mensis, æstatis initium cal. Maii.
 Sol Geminos adit VI. cal. Jun.
 VI. mensis cal. Jun.
 Sol Cancrum adit V. cal. Quint.
 VII. mensis prid. cal. Quint.
 Solstitium IV. non. Quint.
 Sol Leonem adit V. cal. Sextil.
 VIII. mensis IV. cal. Sext.
 Sol Virginem adit V. cal. Sept.
 IX. mensis, autumnii initium IV. cal. Sept.
 Sol Libram adit V. cal. Octobr.
 X. mensis V. cal. Octobr.
 Æquinoctium autumnii IV. non. Octobr.
 XI. mensis VII. cal. Novembr.
 Sol Nepam adit VI. cal. Novembr.
 Hiemis initium XV. cal. Decembr.
 XII. mensis VIII. cal. Decembr.
 Sol Sagittarium adit VII. cal. Decembr.

Ann. II.

I. mensis nonæ mensis decimi tertii anni I. XII. cal. Jan.
 Sol Capricornum adit VIII. cal. Jan.
 Bruma cal. Januar.
 II. mensis nonæ I. mensis XVII. cal. Febr.
 Sol Aquarium adit IX. cal. Febr.
 III. mensis nonæ mensis II. XVI. cal. Mart.
 Sol Pisces adit VII. cal. Mart.
 Veris initium VI. non. Mart.
 IV. mensis nonæ mensis III. XVI. cal. April.
 Sol Arietem adit VIII. cal. April.
 Æquinoctium vernum cal. April.
 V. mensis nonæ mensis IV. XVII. cal. Maii.
 Sol Taurum adit VII. cal. Maii.
 Æstatis initium cal. Maii.
 VI. mensis nonæ mensis V. XVII. cal. Jun.
 Sol Geminos adit VI. cal. Jun.
 VII. mensis nonæ mensis VI. XVII. cal. Quint.
 Sol Cancrum adit V. cal. Quint.
 Solstitium IV. non. Quint.
 VIII. mensis nonæ mensis VII. III. id. Quint.

Sol Leonem adit V. cal. Sextil.
 IX. mensis nonæ mensis VIII. id. Sextil.
 Sol Virginem adit V. cal. Sept.
 Autumnii initium IV. cal. Septemb.
 X. mensis nonæ mensis IX. III. id. Septembr.
 Sol Libram adit V. cal. Octobr.
 Æquinoctium autumnii IV. non. Octobr.
 XI. mensis nonæ mensis X. VI. id. Octobr.
 Sol Nepam adit VI. cal. Novembr.
 XII. mensis nonæ mensis XI. VI. id. Novembr.
 Hiemis initium XV. cal. Decembr.
 Sol Sagittarium adit VII. cal. Decembr.
 XIII. mensis nonæ mensis XII. VI. id. Decembr.
 Sol Capricornum adit VIII. cal. Januar.
 Bruma cal. Januar.

Ann. III.

I. mensis idus mensis XIII. anni II. V. id. Jan.
 Sol Aquarium adit IX. cal. Febr.
 II. mensis idus mensis I. VII. id. Februar.
 Sol Pisces adit VII. cal. Mart.
 Veris initium VI. non. Mart.
 III. mensis idus mensis II. VI. id. Mart.
 Sol Arietem adit VIII. cal. April.
 Æquinoctium vernum cal. April.
 IV. mensis idus mensis III. VI. id. April.
 Sol Taurum adit VII. cal. Maii.
 Æstatis initium cal. Maii.
 V. mensis idus mensis IV. VII. id. Maii.
 Sol Geminos adit VI. cal. Jun.
 VI. mensis idus mensis V. VII. id. Jun.
 Sol Cancrum adit V. cal. Quint.
 Solstitium IV. non. Quint.
 VII. mensis idus mensis VI. prid. non. Quint.
 Sol Leonem adit V. cal. Sextil.
 VIII. mensis idus mensis VII. VIII. id. Sextil.
 Sol Virginem adit V. cal. Septemb.
 Autumnii initium IV. cal. Sept.
 IX. mensis idus mensis IIX. prid. non. Sept.
 Sol Libram adit V. cal. Octobr.
 X. mensis idus mensis IX. V. non. Octobr.
 Æquinoctium autumnii IV. non. Octobr.
 Sol Nepam adit VI. cal. Novembr.
 XI. mensis idus mensis X. cal. Novembr.
 Hiemis initium XV. cal. Decembr.
 Sol Sagittarium adit VII. cal. Decembr.
 XII. mensis idus mensis XI. cal. Decembr.
 XIII. mensis idus mensis XII. X. cal. Jan.
 Sol Capricornum adit VIII. cal. Jan.
 Bruma cal. Januar.
 Sol Aquarium adit IX. cal. Febr.

Ann. I. Trieteridis II.

I. mensis calendæ V. cal. Febr.

ferunt . Cur igitur isti XIII. quintanas attribuis nonas , idibus in XV. diem productis?

credat Judæus apella ;

non ego .

At ego ista quæ ex anno Romano objici possunt , tunc in Lavinio valere credam , cum apud Romanos quotannis menses XIII. anno contineri fuerit compertum . Ideoque dum in cæteris similitudo & ratio procedit , extra regulam evagari unum qui Romano censu non circumscriptur , non est cur miremur .

Quæ sit Lavinia trieteridis natura , quibus partibus , quo loco , qua ratione in annos mensesque lunæ digeratur , abunde declaravi . In qua quidem antiquorum solertiam contemplari licet , qui ex inæqualibus mensibus , inæqualiterque factis eisdem ferme menses , atque ad lunæ motum ordinatos annos reddebant . In quem usum Calendæ , Nonæ , atque Idus institutæ , signa scilicet quædam , & notæ , quibus Lavinii intervalla dimensi ab eadem lunæ facie , a qua auspicati erant , procedebant . Quamobrem , si a nova luna , ut est verisimile , primus annus per calendas incipiebat , alter item per nonas , & tertius per idus a novilunio inchoabatur , eoque absoluto , a nova item luna alteri trieteridi initium erat , & tertiæ quoque , ac reliquis deinceps quæ continuatæ & productæ suis numeris insistebant . Neque secus suis modulis ratio constar , si , posthabito novilunio , vel plenilunium , vel alium quemvis lunæ diem principium decernas .

Hactenus de anno lunari . Nunc trieteridis tabulam statuam , eandemque cælestibus signis exornabo . VIII. cal. Januar. sol in Capricornum transitum facit . Die hinc octavo collocatur bruma cal. Januar. quibus I. mensis initium ducit . Porro ab octavis signorum partibus , ut Chaldæi servant , & mox Romani constantissime retinuerunt , in constituendis anni cardinibus nihil video cur recedam . Post dies XXX. a primo signo in secundum Aquarii sol fertur IX. cal. Febr. & die Aquarii IX. , alter mensis cum primo copulatur cal. Febr. VII. cal. Mart. sol Pisces ingreditur . VI. non. Mart. III. mensis cum vere prodit . Tunc vesperi exoritur Arcturus diebus a bruma LX. , ut vetustissima Bæotiorum ratio ferebat . VIII. cal. Apr. sol adit Arietem . Quarto mensi IV. non. April. pridie æquinoctio primo confecto , sedem damus . VIII. id. April. Vergiliæ Bæotiis vesperi delabuntur . VII. cal. Maji sol in Taurum introitum habet . Cal. Majis mensis V. æstivum tempus adducit , si verno cum Chaldæis & Romanis dies LX. distribues . Nonis Majis Vergiliæ Atticis mane exoriuntur ; XVII. autem cal.

Tab.
XXIII.

cal. Jun. Bœotiis . VI. cal. Jun. sol in Geminos transit : quos die VI. sequitur mensis sextus . V. cal. Quint. sol permeat in Cancrum . Pridie vero cal. eadem septimum mensem collocabis . IV. non. Quint. solstitium duces . IV. cal. Sextil. octavum inter mensum locum occupat October sive octavus mensis , transeunte pridie in Leonem sole ; ideo octavo mense Caniculares æstus exoriuntur . Idibus Sextil. Lyra Atticis mane occidit ; at Bœotiis XV. cal. Sept. IV. cal. Sept. mensis nonus æstatem post dies CXX. videtur definire , pridie adeunte Virginem sole . V. cal. Octob. dum sol in Libram proficiscitur æquinoctium autumnii IV. non. ejusdem constituens , decimus mensis notatur ; VII. autem cal. Nov. undecimus . VI. cal. Nov. sol in Nepam descendit . IV. id. Nov. Atticis Vergiliæ mane immerguntur , Bœotiis XVII. cal. Dec. Hoc signo autumnales dies LXXX. finiuntur . VIII. cal. Dec. duodecimum mensum apponam , ingrediente postridie Sagittarium sole . XVI. cal. Jan. peractis anni I. diebus CCCL. , transitus sit ad nonas Mensis XIII. , ex quibus alter annus existit XII. cal. Januar. Hic autem in dies CCCLXXXIV. promissus , receptis anni primi diebus XX. diebusque XIV. mensis XIII. usque ad idus , ultra anni solaris spatium fertur ; & VI. id. Jan. die VIII. a bruma subsidit , postridie ab idibus anno tertio incipiente . Hic dies CCCLX. complexus , ubi ad mensum XIII. pervenit , ipsum sibi totum asciscit , ac brumam diebus XXVI. post se relinquens VI. cal. Febr. cessat . Quare nova trieteris ex a. d. V. cal. Febr. exordium capit . Annis itaque XL. totum Chaldaicum annum dierum CCCL. Lavinius annus decurrit , & XVI. cal. Jan. subsistit diebus XV. ante Brumam , quibus Chaldæorum annus deficit a solari . Cum enim annus in dies CCCLXXIV. prorogetur , dies IX. supra solis modum quotannis supersunt , quibus quadragies ductis , summa fit dierum CCCLX. Demantur hinc dies X. propter quadrantes , quos a Laviniis nequaquam interpositos censemus , restant CCCL. Atqui , his X. diebus Ægyptiorum more neglectis , ea dierum CCCLX. summa Ægyptiacum annum pervetustum non assequimur , qui sine additiis diebus V. quos *επαγομένας* vocari diximus , eo termino quondam concludebatur ?

Lavinii anni , & mensium , non quales fortasse fuerint , sed quales vobis fuisse videbantur , habes opinionis meæ argumentum . Vale .

D. Patavio VII. Id. Jan. CIO IOCC XXXV.

EPISTOLA XXXII.

295

De Albana Hexaeteride .

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

A M I C O S U O S. D.

SI in anno Lavinio nihil habes , quod immutes : habebis profecto quod everras , & abjicias in Albano ; nam ex paucis quæ historia docet , multa conjectaria deduxi , atque ad veri similitudinem expolivi . Equidem ex anno decemque mensibus quid in nostram ætatem superest præter quatuor menses , reliquis vetustate consumptis ? Ab hac tamen particula perinde angusta ac rudi totum annum eruam , & quæ nunquam fuisse facile concedam , facta narrabo . Quid enim ? Vobisne solis , Mularum antistites , ficta agere licet : aliis qui in Pindo vel Parnaso neque agna neque vitula faciunt , non licet ? At vos fabulosis narrationibus præclara ad hominum mores componendos , & ad optimam vitæ institutionem præcepta immiscetis ? Quis propterea poetarum munus reprehendit ? Fatemur & vates vocari , quod divino quodam instinctu vera varicinentur . Nos autem conjecturis ad vera te deducere cupimus , si tuam humanitatem & benevolentiam , ut soles , mihi præstabis . Sine , quæso , tibi nunc exponi quasi fabulam : sine suspitionibus te capi , & quo volo , perduci . Cum ad Numæ annum ventum erit , te exsolvam , & libero judicio omnia perpendere permittam . Interea annum Albanum tanquam de archetypo expressum spectato .

Anno Lavinio ineunte XXXI. , qui a cal. Januariis per dies CCLXX. decurrerat (siquidem annum nostrum sine intercalario die usurpamus , qualis erat solaris Ægyptius) & tricesimus alter ab Ilii incendio habetur , Ascanius Albam condidit , & oppido quod Æneas erexerat , sive matri , sive novercæ Laviniaë (nam utrumque fertur) tradito , magnam juvenum manum in novam urbem traduxit . Hinc annus Albanus cepit . De quo cum multa quærerem , hoc solum rationi consentaneum mihi visum , si Lavinium annum ad Albani modum perpenderem . Neglexisse enim Albanos originem suam , & tempus quo a Trojana terra in Italiam advecti sunt , & domicilia ibi posuere , nullis factis signasse , non verisimile videtur . Quare cum inter se dissimiles anni Lavinii , atque Albanus , ut certa ratio ex utroque iniri possit , ad idem spatium uterque est redigendus . Quod facile consequemur ; quia anni Lavinii XXX. Albanos XXXVI. præstant , diebus CCLXXVI. superantibus .

tibus. Huic summæ si dies XCV. adicias, annos dierum CCCLXV. qui solares credebantur, XXXI. habebis. Quapropter Albani tum ut certum annorum numerum colligerent, ad quem novos annos referrent, tum etiam ut ab eodem principio ex quo Lavinii, computarent, hos dies XCV. absolvi sive opinamur, sumpto exordio a nonis IV. mensis Lavinii per cal. Januar. Cum hæc legeris, non puto te a risu temperaturum; qui ita scribam, quasi me Albani in consilium adhibuissent. Quid? Fabulas qui agunt, nonne ad veri speciem agunt? Pictoris quoque non est, veteres tabulas dum reparat, deperdita membra ita imitari, ut ad cætera convenient, atque in unum corpus consentiant, & connectantur? Ad hæc exempla laboramus. Si vero convenientia comminiscimur, & cum veris idest cum historia iusta regula componimus, nihil quærimus amplius. At ex historia habemus post annos a Lavinii exordio XXX. Albam conditam, quot Sus XXX. porcorum fœtura portendebat? Si exigere vis ex hoc commento perfectum numerum, & singulis porcis singulos annos attribuis, nihilne secundis dabis, quæ tam numerosæ erant ex tam numeroso partu? Quid nutritui, ut fieri crescendo fiant? Quid fœtæ, ut ex immenso labore convalescat? His certe quid de tua liberalitate largiaris, oportet. Sic paulatim per annum Lavinium XXXI. procedemus, quo Albæ fundamenta posuerunt. Etenim utrum anni XXXI. mensem I., an IV. portentum indicaverit, dum ad conjectorem referunt, in iudicatum relinquamus. Hoc potius subiicere refert, cur patrium ritum abiecerint coloni, novum amplexi. Quis enim Lavinium ædificavit? Nonne Trojani? Quis Albam? Trojani item, Ascanio Trojano duce. Qui igitur annum civilem Lavinii in dies CCCLXXIV. agebant, & ad lunæ cursum peculiari norma ordinabant, Albæ ad CCCIV. continuo contrahunt, & detruncant? Nonne insipientis est a perfecto ad imperfectum devolvi, atque instituta longo usu probata deserere, atque asciscere aliena? Quid dicam, nisi veritati consentaneum videri Ascanium potius Latina matre ortum, quam Trojana, & cum Latinis convenisse ad oppidi ædificationem, non cum Trojanis? Annus enim quem susceperunt Albani, Latinus censendus; quod, ut canit Ovidius,

Inter Aricinos Albanaque tempora constat,

Factaque Telegoni mœnia celsa manu.

Mensium quoque similitudo id declarat. Martium Albanum dierum esse XXXVI. tradidit Censorinus, Quintilem Tusculanum totidem, & Octobrem XXXII. qui apud Aricinos XXXIX. habebat. Hæc in transitu adnotasse sufficiat.

Nunc

Nunc determinandum est quot menses fuerint Albanis , & qui , & quales , & quo ordine . De numero convenit : decem . Ergo qui ? Non alios quam quos Romulus recepit , existimo ; quoniam etiam literis proditum est ante Romam ea mensium nomina in Latio usurpata fuisse . De Majo tamen , Martio , Sextili , & Septembri retulit Censorinus . De Junio sive Junonio si dubitas , audi quæ Juno apud Ovidium jactat :

*Aspice quos habeat nemoralis Aricia fastos ,
Et populus Laurens , Lanuviumque meum .
Est illic mensis Junonius ; aspice Tibur ,
Et Prænestine mœnia sacra deæ .*

Quippe cum Albanos inter Aricinosque communia tempora essent , ut modo ex Ovidio declarabam , communis quoque erat Albanis mensis Junonius , qui in Aricinis fastis notabatur . Neque de Quintili , & Octobri propterea ambigi potest , quos Aricinis & Tusculanis assignant . Quare si quatuor qui a numero vocantur , recipimus , nullam video esse causam , ob quam reliquos repudiemus . Aprilis restat , quem Albanis ille solus jure eripiet , qui alium ex antiquitate deprompserit .

Quales vero fuerint , si quæris , mox aperiemus . Prius enim de ordine . Majum principem constitui , quem etiam Romulus ante Junium collocaverat ; Junonium enim secundum duco . At Martius

*Tertius Albanis , quintus fuit ille Faliscis ,
Sextus apud populos , Hernica terra , tuos .*

Quartus sequitur Aprilis , & deinceps reliqui , quos numerus designat . At Majus qua de causa primus constitutus propter Lemuria infautus , qualis Februarius Romanis quondam anni extremus ; unde ortum vetustate proverbium mense Majo malum nubere , quod nonnulli hac etiam ætate antiqua superstitione imbuti devitant . Nec vana prorsus suspicamur , scribente Plutarcho , a Latinis Majo mense inferias mortuis præberi , ut Feralibus Romani in morem habebant . Quem ritum ab Ænea emanasse Ovidii musa ostendit :

*Hunc morem Æneas pietatis idoneus auctor
Attulit in terras , juste Latine , tuas .
Ille patris genio solemnia dona ferebat :
Hinc populi ritus edidicere pios*

Porro extremo anno fieri parentationes M. Tullius de legibus agens aperte indicat , qui , cum Sisennas vetus historicus ignoraret causam , ex qua D. Brutus parentalia Decembri mense facere solebat , rationem affert , quod ea tempestate December anni extremus mensis esset . Pro-

pter quod intelligitur manium jura extremum mensē pōcere. Si, quæ desideramus, extarent, non hærerem. Num tibi excidit conjecturas me esse pollicitum? Conjectanti hæc succurrebant, vel ab extremo anno Lavinio (nam Laviniis Majum dierum XXIV. fuisse credo mensē ultimum) extremum mensē subductum, & primum novo anno propositum; vel potius primum fuisse iis populis, a quibus Albani annum acceperunt. Ad hæc Romuli exemplum, ut dixi, accedit, majusque probationis pondus affert, qui, cum Albani sanguinis esset, & cum Albanis in novam coloniam conveniret, Martium, qui fuerat Albanis tertius, primum designavit; & Majum tertium. Cur factum? Quod in plerisque principium recte constituere oportet, in anno nihil refert. A quocunque mense initium duxeris, in id revertaris. Sed si primum locum abnuis, quem dabis? Secundum, an quartum? nam reliquos numerus concludit. Secundum Junio reservabam, quem plerisque Latinis, a quibus Juno pie sancteque colebatur, anni auspiciū fuisse crediderim. Cui Aprilem hac de causa non recte præposueris, si a Venere cum multis denomines; si vero ab aperiendo, infulsus egeris; incidere enim non longe a bruma, dum germinatio frigore cohibetur. Verum si Aprilem quartum ordine statues, idoneam ad germinandum tempestatem nactus eris; quippe ab æquinoctio verno inchoatur. Quæ igitur superest, nisi de prima vel secunda sede controversia? Ego ordinem retinere malebam, quem servavit Romulus; hic enim exactos jam Albanis menses Majum Aprili subiecit, Junium Quintili. Nam, si quis propter Lemuria & parentationes primum locum Major derogaret, atque extremum repeteret, is perpenderet vellem non ultimum constitutum seralem etiam Februarium, sed secundum. Et a quo constitutum? A Numa qui religione & pietate insignis nunquam a sacro ritu, si mortuis honores, perfecto tantum anno, habendi fuissent, recessisset. Quare neque D. Bruti exemplum, neque M. Tullii interpretatio tantum apud quemque valere debent, ut antiquissimum Numæ institutum tanta veneratione susceptum, & antiquitate sacratum, perpetuaque consuetudine semper sanctum, semper intemeratum, semper immutabile habitum, propter fortuitam annorum vicissitudinem, varioque recursum vagum atque errans fuisse arbitretur. Illi enim, quos modo laudabam, ea tempora, quia proxima præcesserant, & diuturna fuerant, sola intuebantur, quibus annum Februarius absolbat, cum Martius principium præberet. Antiquiora perpenderenda erant & in hominum memoriam revocanda, cum October, Sextilis, Majus, December, Quintilis anni auspicia dabant. Tunc ad ultimum mensē parentalibus reji-

cienda

cienda erant, si Septembri, Quintili, Aprili, Novembri, Junio, quibus annus clauderetur, Feralia egissent Romani. Quod minus verum fuisse ipse Cicero indicavit, cum D. Brutum ea tempestate qua anni mensis extremus erat December, primum a majorum religione descivisse fateretur. Itaque, si Februario secundum locum obtinente, manes eodem sacrificiis placabant, æquis erit qui existimet, cum tertius, quintus, septimus, octavus, decimus in annum incideret, & propius ambitus finem respiceret, ad alios menses inferias delatas, & patria sacra temere inversa & confusa? Quapropter, ut ad Albanos revertamur, quocumque numero habitus fuerit Majus, eodem iis qui naturæ concesserant, justa reddere quid vetabat? An Romuli ætate, cum Februarius nullus Feralia afferret, parentales dies Romanis non fuisse censemus; quod Majus, quo Latini mortuorum memoriam colebant, tertius statuebatur, non extremus? Equidem nulla est gens tam immanitate barbara, feritate immitis, consuetudine inhumana, ut defunctorum caritate mirum in modum non teneatur. Quo magis portento similis videri posset Romulus, si nullis muneribus eorum per quos parta erat victoria, cineres decoravisset, quia Februario carebat; præsertim cum prudentis imperatoris esset tam vivos præmiis & honoribus ob res strenue gestas afficere, quam pugnando cæcos parentalibus prosequi; quippe multo paratiores milites ducem sequuntur, animadvertentes neque in patriam inhonores se redire, neque sine laudatione & sacris pro patria jacere.

Sed de mensum ordine & ferie plura fortasse. Nunc menses ipsi in unum corpus conglutinandi sunt, ut quot dierum quisque fuerit, determinemus. Id quo facilius exsequar, cum nihil ex historia quod in exemplum mihi proponam, suppeditetur, quandam anni formam, quam ad Albanos menses explicandos traducam, adumbrabo. Anno igitur, ex quo suum exscripserunt Albani, tales menses effingam:

I. d. XXXVI.	VI. d. XXXIV.
II. d. XXXIV.	VII. d. XXXVI.
III. d. XXXVI.	VIII. d. XXXIV.
IV. d. XXXIV.	IX. d. XXXVI.
V. d. XXXVI.	X. d. XXXIV.

Quis hæc tulerit? Nemo fortasse. Tamen non ita insanio, ut cui scribam, non videam. Non aliena hominum institutis expressi. Numquid annus dierum CCCL. improbatur, quo Chaldæi, Græci, Romanique usi sunt? Quid menses X. intra quem numerum annus Æolicus, Albanus, ac Romuleus consistit? Mensum itaque modus inusitatus. Sa-

ne, si cum nostris conferantur. Verumtamen Martius Albanus, Tusculanusque Quintilis dies XXXVI. non ferebant, atque Aricinus October XXXIX. ? Quis eorum a nostris non abhorret? Sed nescio quid Plutarchus eo loco quem cum Chaldaico anno ad te miseram, mihi in aurem infusuratur. Fabulantur, inquit, Ægyptii Mercurium devictæ lunæ septuagesimam primam anni partem dempsisse, eandemque soli apposuisse. Qua sublata, dies supersunt lunæ CCCL., quorum pars quinta septuaginta. Quare totus annus in quinque septuagesimas separatur. Age: in proposito anno nonne bini menses dies LXX. complectuntur? Tali anno si dies XLVI. dempseris, Albanus erit. Primo igitur mensi subductis usque ad idus diebus XIV., fit Majus dierum XXII., quot Majo Albano ascribit Censorinus. Neque te pigeat a Majo, idest a Mercurio auspicari; quod victores victis præire oportet. Deinde, posthabitis quatuor, sextum in duos distribues, in Sextilem dierum XVIII., & in Septembrem dierum XVI., quo numero hos menses finiri memorat idem Censorinus. Quid superest, si ultimum eximas, qui extra anni Albani modum & numerum cooptatur? Binis tamen dies asservabis, quos cum proximo Decembri conjunges. En tibi quid molis erat ex illo anno, de quo subclamabamus, exprimere Albanum.

I. Majus d. XXII.	VI. Sextilis d. XVIII.
II. Junonius d. XXXIV.	VII. September d. XVI.
III. Martius d. XXXVI.	VIII. October d. XXXVI.
IV. Aprilis d. XXXIV.	IX. November d. XXXVI.
V. Quintilis d. XXXVI.	X. December d. XXXVI.

Tab. XXIV. Sequitur ut his mensibus annum retexam. Majus anno principium dabit cal. Januar. transitum faciente in Capricornum sole; ideo Bruma propter omissam intercalationem VI. id. Jan. contingit. Absoluto Majo, X. cal. Februar. annectitur Junonius. Prid. cal. Febr. Sol a Capricorno in Aquarium scandit. Idibus Februar. Eudoxo Favonius incipit spirare. IV. cal. Mart. insertus Martius prima veris tempora ostendit. VI. non. Mart. Sol in Pisces introitum facit, & cal. April. in Arietem. III. non. Apr. Albanus Aprilis exordium sumit. VI. id. Apr. Æquinoctium vernum. VI. non. Maii Sol adit Taurum. Nonis Maiis Quintilis egreditur quo æstas producit. III. non. Jun. Sol in Geminos ascendit. Prid. id. Jun. inchoatur Sextilis, & prid. cal. Quint. September. IV. non. Quint. Sol sidus solstitiale collustrat. V. id. Quint. solstitium. XVII. cal. Sextil. die a solstitio VI. October apponitur. Prid. non. Sext. Sol Leonem ingreditur. XII. cal. Septembr. nonus mensis recensetur. VIII. cal. Sept. Fidis Bœo-

Page

Ann. I

an

Ann. IV. civilis.

I. mensis Majus VI. non. Quint.
Sol Cancrum adit IV. non. Quint.
Solstitium V. id. Quint.
II. mensis Junonius IX. cal. Sext.
Sol Leonem adit prid. non. Sext.
Autumni initium VIII. cal. Sept.
III. mensis Martius VI. cal. Sept.
Sol Virginem adit prid. non. Sept.
IV. mensis Aprilis VI. non. Oct.
Sol Libram adit IV. non. Octobr.
Æquinoctium autumnum V. id. Octobr.
Sol Scorpionem adit III. non. Novembr.
V. mensis Quintilis nonis Novembr.
Hiemis initium XI. cal. Decembr.
Sol Sagittarium adit IV. non. Decembr.
VI. mensis Sextilis III. id. Decembr.
VII. mensis Septemb. IV. cal. Jan.
Sol Capricornum adit cal. Jan.
Bruma VI. id. Jan.
VIII. mensis Octob. XVIII. cal. Febr.
Sol Aquarium adit prid. cal. Febr.
Favonius id. Febr.
Vernis initium XII. cal. Mart.
X. mensis Novembr XI. cal. Mart.
Sol Pices adit VI. non. Mart.
X. mensis Decembr VI. cal. Apr.
Sol Arietem adit cal. Apr.
Æquinoctium vernum VI. id. Apr.

Ann. V. civilis.

I. mensis Majus) VI. non. Maj.
Sol Taurum adit)
Æstatis initium X. cal. Jun.
II. mensis Junonius IX. cal. Jun.
Sol Geminos adit III. non. Jun.
III. mensis Martius V. cal. Quint.
Sol Cancrum adit IV. non. Quint.
Solstitium V. id. Quint.
IV. mensis Aprilis IV. non. Sext.
Sol Leonem adit prid. non. Sext.
Autumni initium VIII. cal. Sept.
Sol Virginem adit prid. non. Sept.
V. mensis Quintilis nonis Septembr.
Sol Libram adit IV. non. Oct.
VI. mensis Sextilis) V. id. Oct.
Æquinoctium autumnum)
VII. mensis Septemb. IV. cal. Novembr.
Sol Scorpionem adit III. non. Novembr.
VIII. mensis Octob. XVIII. cal. Dec.
Hiemis initium XI. cal. Decembr.
Sol Sagittarium adit IV. non. Decembr.
IX. mensis Novembr XIII. cal. Jan.
Sol Capricornum adit IV. non. Jan.
Bruma V. id. Jan.
X. mensis Decembr VIII. cal. Febr.
Sol Aquarium adit cal. Febr.
Favonius XVI. cal. Mart.
Vernis initium XI. cal. Mart.

Ann. VI. civilis.

I. Mensis Majus VI. non. Mart.
Sol Pices adit V. non. Mart.
II. mensis Junonius IX. cal. Apr.
Sol Arietem adit IV. non. Apr.
Æquinoctium vernum V. id. Apr.
III. mensis Martius V. cal. Maj.
Sol Taurum adit V. non. Maj.
Æstatis initium IX. cal. Jun.
IV. mensis Aprilis IV. non. Jun.
Sol Geminos adit prid. non. Jun.
Sol Cancrum adit III. non. Quint.
V. mensis Quintilis prid. non. Quint.
Solstitium IV. id. Quint.
Sol Leonem adit nonis Sext.
VI. mensis Sextilis III. id. Sext.
Autumni initium VII. cal. Sept.
VII. mensis Septemb. IV. cal. Sept.
Sol Virginem adit nonis Septemb.
VIII. mensis Octob. XVIII. cal. Oct.
Sol Libram adit III. non. Oct.
Æquinoctium autumnum IV. id. Oct.
IX. mensis Novembr XIII. cal. Nov.
Sol Scorpionem adit prid. non. Nov.
Hiemis initium X. cal. Decembr.
X. mensis Decembr VII. cal. Decembr.
Sol Sagittarium adit III. non. Decembr.

Ann. I. secundæ hexæteridis.

I. mensis Majus prid. cal. Jan.
Sol Capricornum adit IV. non. Jan.

Ann. I. civilis.

Sol Capricornum adit)
ann. I. folaris. I. mensis Majus.) cal. Jan.
Bruma VI. id. Jan.
II. mensis Junonius X. cal. Febr.
Sol Aquarium adit prid. cal. Febr.
Favonius id. Febr.
Vernis initium XII. cal. Mart.
III. mensis Martius IV. cal. Mart.
Sol Pices adit VI. non. Mart.
Sol Arietem adit cal. April.
IV. mensis Aprilis III. non. April.
Æquinoctium vernum VI. id. Apr.
Sol Taurum adit VI. non. Maj.
V. mensis Quintilis nonis Majus.
Æstatis initium X. cal. Jun.
Sol Geminos adit III. non. Jun.
VI. mensis Sextilis prid. id. Jun.
VII. mensis Septemb. prid. cal. Quint.
ann. IV. folaris. Sol Cancrum adit IV. non. Quint.
Solstitium V. id. Quint.
VIII. mensis Octob. XVII. cal. Sext.
Sol Leonem adit prid. non. Sext.
IX. mensis Novembr XII. cal. Sept.
Autumni initium VIII. cal. Sept.
Sol Virginem adit Prid. non. Sept.
X. mensis Decembr VI. cal. Oct.
Sol Libram adit IV. non. Oct.
Æquinoctium autumnum V. id. Oct.

Ann. II. civilis.

I. mensis Majus cal. Novembr.
Sol Scorpionem adit III. non. Novembr.
Hiemis initium XI. cal. Decembr.
II. mensis Junonius IX. cal. Decembr.
Sol Sagittarium adit IV. non. Decembr.
ann. II. folaris. III. mensis Martius VI. cal. Jan.
Sol Capricornum adit cal. Jan.
Bruma VI. id. Jan.
Sol Aquarium adit prid. cal. Febr.
IV. mensis Aprilis cal. Febr.
Favonius id. Febr.
Vernis initium XII. cal. Mart.
Sol Pices adit VI. non. Mart.
V. mensis Quintilis nonis Martius.
Sol Arietem adit cal. April.
Æquinoctium vernum VI. id. Apr.
VI. mensis Sextilis prid. id. Apr.
VII. mensis Septemb. prid. cal. Maj.
Sol Taurum adit VI. non. Maj.
Æstatis initium X. cal. Jun.
VIII. mensis Octob. XVII. cal. Jun.
Sol Geminos adit III. non. Jun.
IX. mensis Novembr XI. cal. Quint.
Sol Cancrum adit IV. non. Quint.
Solstitium V. id. Quint.
X. mensis Decembr VI. cal. Sext.
Sol Leonem adit prid. non. Sext.
Autumni initium VIII. cal. Sept.

Ann. III. civilis.

I. mensis Majus cal. Sept.
Sol Virginem adit prid. non. Sept.
II. mensis Junonius IX. cal. Oct.
Sol Libram adit IV. non. Oct.
Æquinoctium autumnum V. id. Oct.
III. mensis Martius VI. cal. Novembr.
Sol Scorpionem adit III. non. Novembr.
Hiemis initium XI. cal. Decembr.
IV. mensis Aprilis.) IV. non. Decembr.
ann. III. folaris. Sol Capricornum adit cal. Jan.
V. mensis Quintilis nonis Jan.
Bruma VI. id. Jan.
Sol Aquarium adit prid. cal. Febr.
VI. mensis Sextilis IV. id. Febr.
Favonius id. Febr.
Vernis initium XII. cal. Mart.
VII. mensis Septemb. prid. cal. Mart.
Sol Pices adit VI. non. Mart.
VIII. mensis Octob. XVII. cal. April.
Sol Arietem adit cal. April.
Æquinoctium vernum VI. id. Apr.
IX. mensis Novembr XI. cal. Maj.
Sol Taurum adit VI. non. Maj.
Æstatis initium X. cal. Jun.
X. mensis Decembr VI. cal. Jun.
Sol Geminos adit III. non. Jun.

tis mane descendit, ex quo plerique (ut sæpius scribam) autumnum determinant. Prid. non. Sept. Sol in Virginem permeat. VI. cal. Octob. December sequitur. IV. non. Octobr. Sol Libram petit, & V. id. e-
 jusdem dies cum noctibus æquales reddit. Hoc signo primus annus ci-
 vilis clauditur, & secundus committitur cal. Novembr. III. non. No-
 vemb. Sol ad Nepam pertinet. XI. cal. Decembr. Bæotiis Plejades ma-
 ne immerguntur, ex quo hibernum principium notatur. X. cal. De-
 cembr. primo secundi anni peracto mense, postridie Junonius conjun-
 gitur. IV. non. Decembr. ad duodecimum signum Sol declinat. VI.
 cal. Januar. Martius primum annum solarem die sexto absolvit. De
 quo, & de reliquis quos ordo poscit, facilius esset scribendi locus, ni-
 si id supervacaneum judicarem. Quo enim tibi melius consulere, totam
 Albanam hexaeteridem in tabulam quam includo, digessi. In ea quo-
 quisque mensis die anno nostro incipiat, quo intervallo signa Sol in-
 grediatur, quo cardines & tempora promittantur, unde anni civiles &
 solares initium capiant, exscripsi. Ad hoc exemplum singulæ hexaeteri-
 des decurrunt, non in se redeunt, sed ex eo die in quem annus so-
 laris desineret, incipientes. Hac regula anni & menses sacraque omnia
 per solis annum perpetuo vagantur. Nusquam certa sedes aut mora.
 Adeunt omnia, transiliunt omnia & relinquunt, tum transgressa & re-
 licta subinde repetunt, parique celeritate remittunt & deponunt. An-
 nis CIO IDCCC XXV. quot dies si I. addas V. annis solaribus Alba-
 nis comprehenduntur, in suum principium redire annum opinabantur, non
 animadvertentes celeriori gradu obviam fieri signa, quæ quinto quoque
 ineunte anno, ne a sua sede revolvantur, diem ferme repositunt.

Anni prædicta natura, restat mensium ratio, in quos nostra industria
 frustra connititur, dum in profundam temporum diuturnitatem se sub-
 ducunt atque abduunt. Horum profecto inæqualitas, & præter modum
 nunc promissa, nunc contracta spatia quid aliud, quam solis lunæ
 motum, spectabant? Ad civilem usum & rustica opera ita efformatos
 arbitraret, nec subtraham quæ mihi inter scribendum occurrebant. Re-
 petenti mihi a prima origine tempus quo a bruma incepto Chaldaico
 anno, decimus mensis hieme clauderetur, cernere licet Septembrem,
 Octobrem, Novembrem, & Decembrem ab imbre vocari; quippe his
 mensibus notato intervallo pluviam ad vindemiam, & ad ferendum per-
 necessariam prisca ætas sibi promittebat. Ideo septimum mensem septi-
 mum *ἑβραίων*, quem a Delphini occasu certa observatione sibi polliceban-
 tur. Secuto imbre, vindemia administratur, iterantur agri, Vicia pabularis
 conferitur, & Lupinus, ac Siliqua. Milium item demetitur, & Panicum.

Quæ

Quæ spatio dierum XVI. circumscribebant. Jam arescente solo, novus imber expectabatur, & octava pluvia Octobris erat, quousque madida fervaretur seges. Hoc intervallo multa ab agricolis peragenda commemorare possum, ut segetes occare, serere Linum, Lentem, Ordeum, Phaeolos serotinos legere, arbores, & Vites ablaqueare, feminaria run-care, Vites propagare, arbusculas ponere, ultimam mellationem facere. Peractò Octobri, cum signum Deus dederit, ut in Æconomicis loquitur Xenophon, sive, ut M. Tullius interpretatus est, Novembri imbre matura est Tritici, Farris, Ordei, Avenæ & Fabæ satio, quod plerique coloni in sicco solo semen lirare reformidant; idcirco nonum imbrem opperiantur. Ultima pluviae cura December erat: adusque hoc tempus, si magna anni siccitas fiat, & idonea ferendi tempestas non sit consecuta, differre sementim voluerunt. Postea nil cunctandum, quin omnia solcite terræ committantur. Exin annuo ruris labore absoluto, feriati coloni Saturnalia agebant, debitum honorem Saturno, a quo agriculturam acceperant, habentes. Servis similiter, quorum opera toto anno in molienda terra colendisque arboribus & satis, necnon legendis frugibus prompta ac fideli usi erant, omnia ut dominis indulgere, mensas participare, eosdem cum liberis secumque ludere finire patresfamiliae solebant, hac vice longi laboris gratiam repensantes. Hinc Accius apud Macrobius canit:

*Maxima pars Grajum Saturno, & maxime Athene
Conficiunt sacra quæ Cronia esse iterantur ab illis,
Emque diem celebrant per agros, urbesque per omnes
Exercent epulis leti, famulosque procurant
Quisque suos, nostrisque itidem est mos traditus illinc
Iste, ut cum dominis famuli tum epulentur ibidem.*

A Decembri desinunt menses ab imbre vocari; quoniam refert, agricolas

hiemes optare serenas.

Sequebantur duo diis, ut opinari licet, sacri, quorum alter annum claudens vel Majus erat, vel Februarius inferis dicatus. In qua re antiquorum grati animi officium & pietas maxime laudanda sunt, qui collectis fructibus frugibusque, servis gratiam referebant, & numinibus, quorum ope proventus evenisse judicabant, necnon fato functis quæ mortuorum erant, munera dabant.

Quæ ex una anni parte commemoravimus, eadem ex altera non valde ab familia colligemus. Nam, confecta bruma, & novo anno orto, ut primum, interprescente aura, solum solvebatur, confestim in agrum.

grum ad opus properabant. Hic primus mensis erat putando, pastinando, arandoque attributus. Proximus alter ad Arcturum vespertinum pertinebat, quo farruntur segetes, pedantur vineæ, inferuntur arbores, legumina & pabula feruntur. Tertius ad æquinoctium vernum productus, vineæ fossuræ prospicit, Oleis putandis, purgandisque pratis. Illic quartus in Sicularum ortum Ovium tonsuræ, arationi, & pampinationi datur. Quod inter Sucas & Solstitium interponitur, quintus mensis vocabitur, quo scenum colligitur, fodiuntur iterum & pampinantur vineæ, demetiturque seges. Sextus a Solstitio in Caniculam emensus Septembri annectitur. Hic frugum tritura insignis est, & arvorum iteratione.

Vetustissimi igitur Latini cum in ea regione degerent, in qua Saturnus terræ cultum docuerat, & cum agriculturæ maximopere vacarent, non in civilem usum, sed in rusticum menses accommodarunt digerentes per annum

Tempora, quæ messor, quæ curvus arator haberet.

Propterea nihil aliud fuisse menses animadverto quam tempestatum intervalla, quas ex astrorum motibus definito tempore fieri existimabant. Ab hac consuetudine aliarum gentium ceu Græcorum ratio non discrepat, qua ad eundem ferme modum annum in partes secant, ceu ab æquinoctio verno in matutinas exortas Vergilias intervallum signant, & dies colligunt; ab hoc ad solstitium aliud; hinc ad Caniculæ fidus tertium, & sic deinceps.

Hæc, quæ propter Albanorum mensium inæqualitatem atque inconstantiam scribo, non perinde accipi volo, quasi ad annum qui XII. menses modicis spatiis definitos continet, minus apposita referantur. A perfecto enim anno imperfectus videtur expressus; siquidem imperfecti auctor perfectum noverat, qui septimo anno civili tempora in suam ferme sedem reverti opinabatur. Insuper non Sabinus annus vel Tuscus quem amplexus est Numa, non ille quem sequuti sunt Lavinii, Italiæ innotuerant? Neque hos tantum, sed & alios etiam Albano mensium refertiores & pleniores in consuetudine penes alias gentes finitimas fuisse est cur credamus. Doleo tamen, mi Andrea, & vehementer doleo vetustissima quæque aut in oblivionem adducta, aut fabulis vitiata. Atque utinam qua diligentia Censorinus Romuli annum recensuit, eandem in Albano servasset. Certiora sane ad te mitterem, qui fallacibus conjecturis ductus, omnia in incerto relinquam, ne fabulas ex fabulis exornare videar, quod est tam a nostro instituto quam a tua persona alienum. Etenim his quæ de anno Albano civili & solari

folari fufius fcribo , non puto me per tantas rerum ambages attigiffe verum (nam id amentis eft polliceri) fed tantum conieciffe quo ordine tempora effent computanda . In quo fi ludibundus erraffe tibi videbor , perpendas quam invia & quanta temporum obfcuritate obfita loca fim ingreffus , ne quid prætermitterem , quod propofita quæftio pofcebat . Vale .

D. Patavio Idib. Januar. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A XXXIII.

*De Romulea Hexaeteride , quo anni tempore inceperit ,
& quo anno Olympico , unde Romæ
principium ducitur .*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

MOdo de anno Albano quæ conjeceram , aut ex historia acciperam , fcripsi : nunc de Romuleo non valde diffimilem epiftolam mittam . Ante omnia anni initium atque antiquæ fedes investiganda funt , quæ in tanta non folum rerum vetuftate , fed etiam fcriptorum inconstantia multi errores & fabulæ implicant , atque obfcurant . Etenim inter veteres qui urbis exordium diligentius perquifiverunt , Tarrutius Mathematicus proditur , qui Romam conditam cum luna effet in jugo & fol Taurum illustraret , afferere non dubitabat . Quod tempus cæteri per Palilia profitentur XI. cal. Majas . Hæc fi vera exiftimarem , nihil quærerem amplius : fatis definitum principium haberem . Verumtamen Tarrutio quamvis fummo ne fidem adjungam , ars nugatoria qua commendatur , præftat . At Palilia a quibus annos U. C. deducunt , fequi quid prohibet , atque obftat ? Nonne inveterata Romanorum religio id evincit , qui Palilibus hofiam nunquam cædebant , ne urbis aufpicia fanguine polluerentur ? Hoc quidem institutum ad id quod volunt , ftuendum non adeo eft firmum , ut credunt ; quod etiam Quinquatribus , dum Minervæ natalitia agunt ,

*Sanguine prima vacat , nec fas concurrere ferro ,
Causa , quod eft illa nata Minerva die .*

Quid igitur mirum non immolari Palæ paforum Deæ quid de grege

ge vel armento, quorum præses habetur? Sed fabulas mittamus. In-
 nitar itaque Palilibus, sed quibus? Albanisne an Romuleis; siquidem
 Numæ Palilia nondum constituta erant? Si Albana amplector, cum an-
 ni initium a Martio duxerit Romulus, necesse est Palilibus Albanis
 Romuleas Martii calendas adhærere. Cur igitur Albana potius Palilia,
 quæ Romæ nusquam fuerunt, spectant, quam Martium & anni & ur-
 bis primum mensem? Nam si a Martio annum repetam iusseris, faci-
 le præstabo: sin a Palilibus Albanis, quo principium investigem, &
 ex quo derivem, ignoro. Præterea si Albana Palilia & Martiæ calen-
 dæ in unum convenere primitus, cur Romani omnia summa Romulo
 tribuentes, Martium a Marte conditoris parente denominatum, ut urbis
 natalem mensem magis proprio honore non celebrant, quam Palilia, &
 quam Aprilem? Propius itaque vero videtur, Albanorum Palilia cum
 Martio non componi; siquidem Martius, non Palilia, urbis exordium
 nominaretur. Quare si Albanis Palilibus tale decus derogatur, ad Ro-
 mulea devolvimur. Verum quid sequatur, vides. Martium anni prin-
 cipium nemo inficiatur: tamen annos a Palilibus numerant. Quid fiet
 diebus LI. qui præcedunt a calendis Martiis ad Palilia? Quibus dabi-
 mus annis? Si Albanis, a Romuleis non inchoatur annus: si Romu-
 leis, Martius anni primus mensis non habendus erit, sed Aprilis. Hæc
 cum mihi sæpius occurrerent, seduloque eadem animo versarem, vete-
 ra monumenta, quæ in me tandiu infederant, invitus posthabere sum
 coactus. Antequam tamen inveteratum sensum deponerem, totus in eo
 fui, ut causam inquirerem qua a Palilibus Romanus annus repeteretur.
 Albana primum, & subinde Romulea iterum ad examen revocavi,
 perpendens omnia quæ menti occurrebant, siquid forte in tanta mate-
 riæ perturbatione rimarer, quod defendendum explicandumque arripe-
 rem. Cum in his nihil proficerem, ad Palilia Numæ me contuli:
 dumque hæc accuratius scrutor, mecumque revolve, nescio quid sub-
 obscura luce deprendi, quod, etsi exiguum, & tanquam scintilla de
 filice excusa, dux tamen mihi extitit, quo a tantis ambagibus me ex-
 pedirem. Animadverti itaque a Palilibus Romanis incipi annum; quia
 intervallum a calendis Januariis in Palilia superioribus annis redinte-
 grandis relinquebatur. Bruma enim, a qua Lavinii anni tempora ince-
 pimus, calendis Januariis constituta, ad Palilia devoluta erat, cum
 novum annum auspiciatus est Romulus, quandoquidem anni superiores
 quadrante minores defluerant. Nam præcesserant Lavinii XXXI., Alba-
 ni CCCC. qui totidem quadrantes exposcunt, sive dies CVIII. $\frac{III}{IV}$.
 Scire etiam refert, per annos CCCCXXXI. non dies CVII. esse in-

tercalandos, sed ferre CIV.; quod singulis centesimis tricesimis annis unum diem esse intercalando omittendum peritiores confirmant. Age: colligamus per annum Romanum ab Januarii cal. in Palilia dies videlicet Januarii XXIX., Februarii XXIV., Martii XXXI., Aprilis XX.: Nonne fit summa dierum CIV.? Palilibus itaque bruma conungebat, cum Roma condita est; ideo annorum solarium initium a Palilibus est repetendum, quibus absolvuntur. Quod dum Romulus regnavit, convenire ultro damus. At post Numam, qui ad antiquam sedem id est ad cal. Januar. tam brumam quam anni primordia revocavit, nequaquam. Habes præcipua quæ publicam opinionem secutus, cum hæc scriberem, de Palilibus memoria repetebam.

Nunc ad illa prima nostra redeo: quæ si temporibus consentanea cum omnia conjecturis agebam, tibi visa sunt, spero fore ut in Romuleo anno, de quo multa certa traduntur, probabiliora decernas. Anno Albano CCCCI. Romam conditam concessine? Non autumo te negaturum, quod annales atque antiquæ memoriæ testantur. Numerum CCCC. si per V. secabis, LXXX. colliges, quo continentur dies quibus annus Albanus CCCCI. a sua sede distans incipiebat; nam anni V. Albani solares habiti die a sole præter quadrantes deficient, ut ad te scripsi. Ideoque per annos CCCC. annus deficit diebus LXXX. Quapropter annus CCCCI. a cal. Jan. (anno nostro solari spatium metimur) in a. d. III. id. Octobr. concesserat. Dies igitur LXXX. quibus superiora tempora, ut ea ferebat opinio, perfici atque absolvi credebant, effluere iussit Romulus, ut antiquum annorum principium ex cal. Jan. haberet. Annus itaque Romuleus, & ab U. C. ex cal. Jan. sumit exordium, non tamen a bruma, quæ per dies CIV. præcesserat anno nostro sive solari Julio ad XVII. cal. Maji, anno Romano ad Palilia. Tunc in Libram sol introitum faciebat V. id. Januar. Propterea Roma constituta die Virginis XXIII. circa matutinum Arcturi exortum, ex quo nonnulli inter antiquos autumnum exordiuntur. Videamus porro quæ restant, an convenient. Romulum XXXVII. annis regnasse quis in dubium revocaverit? Fato cessisse nonis Quintil. traditum item habemus. Anni solares XXXVII. dierum CCCLXV. dies $\overline{\text{XIII}}$. DV. exigunt: anni civiles Romulei XLIV. dant dies $\overline{\text{XIII}}$. CCCLXXVI. Addendi itaque dies CXXIX., ut XXXVII. anni solares absolvantur. Annus igitur civilis XLV. quo excessit Romulus, initium duxerat ex a. d. IIX. cal. Sept. Ibi igitur Martius Romuleus, a quo in a. d. VIII. id. Quint. (pridie enim mortuus est Romulus) dies illi CXXIX. consumantur. Obiit propterea Romulus

nonis, quibus anni illius regni XXXVII. redintegrantur, sive prid. cal. Jan. anni Julii. Quare in Plutarcho cum legeris periisse Romulum *πέμπτῃ ἰσαμένῃ μὲνὸς κωντιλίῃ ἢν νῦν ἡμέρην νόνας κωπρωτινὰς καλεῖσι*, e vi-tiatibus libris expressum habeto. Mortuo Romulo, interregnum per an-num infecutum esse narrant. Ex anno civili XLV. subductis diebus CXXIX., supersunt CLXXV., qui cum anno civili XLVI. numerum exhibent CCCCLXXIX. Ex hac summa detrahatur annus solaris inter-regni. Remanent dies CXIV., quos Numa propter omissa Olympia ef-fluere permisit, ut anni in suum exordium revocarentur. Numerantur enim a condito Lavinio ad Numam anni CCCCLXIX., ex quibus CCCXC. intercalationem trium dierum respuunt; ideo soli dies inter-calares CXIV. colliguntur, quot Numa disciplinarum omnium peritus (nam veteres adeo invidio animo non sunt contemnendi) necessarios esse, ut bruma ad pristinam stationem rediret, præcepit.

Et quando habemus quo anni tempore anni ab U. C. ceperint, in-dicandum restat quo anno Olympico notentur. Id non magnæ curæ est, si certa temporum intervalla remensi sumus. Anno a Trojæ in-cendio altero per brumam conditur Lavinium: a Lavinio ad Albæ pri-mordia anni XXXI. habentur. Fit summa annorum XXXII., dierum-que CXXCI. a solstitio quod primum post Trojæ everisionem confectum est. Accedant Albanorum anni CCCC. Totum ergo spatium a solsti-tio post everfam Trojam ad urbis exordium in annos CCCXXXII. diesque CXXCI. producit, si anni ad solis cursum referantur. Atta-men dies CIV. ex illis detrahendi sunt, qui ex quadrantibus colligun-tur. Superant anni CCCXXXII., & dies LXXVII. Jam vero ab Iphito restitutum Olympicum certamen anno post Trojam CCCCVIII. literis, annalibusque non declaratur? Hos si dempseris, reliqui XXIV. cum diebus LXXVII. quod quærimus, indicabunt. Olympiadis itaque septimæ anno primo diebus a solstitio LXXVII. Romulus novam anni regulam edixit. Porro cælestia signa, calendis Januariis constituta bru-ma in octava Capricorni parte, a solstitio ita ordinantur:

Sol Cancrum adit V. cal. Quint.

Solstitium IV. non. Quint.

Sol Leonem adit V. cal. Sextil.

Sol Virginem adit V. cal. Septembr.

Sol Libram adit V. cal. Octobr.

Æquinoctium autumni IV. non. Octobr.

Sol Nepam adit VI. cal. Novembr.

Sol Sagittarium adit VII. cal. Decembr.

Sol Capricornum adit VIII. cal. Jan.
Bruma cal. Jan.

Ab his stationibus anno I. Romuleo per dies CIV. distabant ; ideo
Sol Cancrum adibat VII. id. Octobr.
Solstitium erat XVII. cal. Novembr.
Sol Leonem adibat V. id. Novembr.
Sol Virginem ingrediebatur IV. id. Decembr.
Sol Libram petebat V. id. Jan.
Æquinoctium autumnii peragens XVII. cal. Febr.
Sol in Nepam transibat VI. id. Febr.
Sol ferebatur in Sagittarium VII. id. Mart.
Et in Capricornum VI. id. April.
Bruma igitur XVII. cal. Maji.

Olympias propterea VII. acta XVII. cal. Novembr. per plenilunium ,
quod anni Olympici XXIV. tres octeaterides lunares expleat. A XVII.
cal. Nov. ad cal. Januar. quibus annum inchoavit Romulus , dies illi
LXXVII. spectant , qui lunares menses duos cum diebus XVIII. con-
stituunt . Incipit itaque Romuleus annus die ferme quarto a novilu-
nio . Expletis autem a Nama annorum spatiis , annus a bruma exor-
sus diebus CLXXXI. ab Olympiade VII. , atque a novilunio XIX. di-
stare cepit . Plura scribere quæ in hanc quæstionem cadere possunt ,
superfedeo ; nam quæ mitto , si temere posita non existimaveris , satis
habebis ad ea quæ restant , cognoscenda : sin contra hæc quoque de-
spexeris , minori epistola tibi consultum judicabis .

Nunc de anno præcipua & magis propria referam , partesque singu-
Tab. las in tabulam exscribam . Verum primum menses , ut memoriæ tra-
XXV. ditum est , apponam .

Martius	d. XXXI.	Sextilis	d. XXX.
Aprilis	d. XXX.	September	d. XXX.
Majus	d. XXXI.	October	d. XXXI.
Junius	d. XXX.	November	d. XXX.
Quintilis	d. XXXI.	December	d. XXX.

Martius igitur ex cal. Jan. annum ducit die Virginis XXIII. V.
id. Jan. sol Libram ingreditur . Ab hoc die octavo æquinoctium autu-
mni XVII. cal. Febr. computatur . Cal. Febr. Aprilis inhæret , VI. id.
Febr. sol Scorpionem perlustrat , & Palilia aguntur die Scorpionis XII. ,
Orione prima face Eudoxo exoriente . Quare autumnii extremus men-
sis fuit Romulo Aprilis , & qui nomen ab aperiendo ad Romulum re-
ferunt ,

Ann. I. fols

•

ann. IIL fola

Ann. I. civilis.

Sol Virginem adit IV. id. Decembr.
 Ann. I. foliaris. Martius cal. Jan.
 Sol Libram adit V. id. Jan.
 Æquinoctium autumnum XVII. cal. Febr.
 Aprilis cal. Febr.
 Sol Nepam adit VI. id. Febr.
 Hiemis initium IV. cal. Mart.
 Majus V. non. Mart.
 Sol Sagittarium adit VII. id. Mart.
 Junius III. non. April.
 Sol Capricornum adit VI. id. Apr.
 Bruma XVII. cal. Maj.
 Quintilis V. non. Maj.
 Sol Aquarium adit VIII. id. Maj.
 Veris initium VII. cal. Jun.
 Sextilis III. non. Jun.
 Sol Pileas adit VII. id. Jun.
 September V. non. Quint.
 Sol Arietem adit nonis Quint.
 Æquinoctium vernum prid. id. Quint.
 October IV. non. Sext.
 Sol Taurum adit VII. id. Sext.
 Æstatis initium V. cal. Sept.
 November IV. non. Sept.
 Sol Geminos adit VI. id. Sept.
 December VI. non. Octobr.
 Sol Cancrum adit VII. id. Oct.
 Solstitium XVII. cal. Novemb.

Ann. II. civilis.

Martius cal. Novemb.
 Sol Leonem adit V. id. Nov.
 Autumni initium prid. cal. Decembr.
 Aprilis IV. non. Decembr.
 Sol Virginem adit IV. id. Decembr.
 ann. II. foliaris. Majus cal. Jan.
 Sol Libram adit V. id. Jan.
 Æquinoctium autumnum XVII. cal. Febr.
 Junius cal. Febr.
 Sol Nepam adit VI. id. Febr.
 Hiemis initium IV. cal. Mart.
 Quintilis V. non. Mart.
 Sol Sagittarium adit VII. id. Mart.
 Sextilis III. non. April.
 Sol Capricornum adit VI. id. Apr.
 Bruma XVII. cal. Maj.
 September V. non. Maj.
 Sol Aquarium adit VIII. id. Maj.
 Veris initium VII. cal. Jun.
 October IV. non. Jun.
 Sol Pileas adit VII. id. Jun.
 November V. non. Quint.
 Sol Arietem adit nonis Quint.
 Æquinoctium vernum prid. id. Quint.
 December IV. non. Sext.
 Sol Taurum adit VII. id. Sext.
 Æstatis initium V. cal. Sept.

Ann. III. civilis.

Martius cal. Sept.
 Sol Geminos adit VI. id. Sept.
 Aprilis VI. non. Oct.
 Sol Cancrum adit VII. id. Oct.
 Solstitium XVII. cal. Novemb.
 Majus cal. Novemb.
 Sol Leonem adit V. id. Novemb.
 Autumni initium prid. cal. Decembr.
 Junius IV. non. Decembr.
 Sol Virginem adit IV. id. Decembr.
 ann. III. foliaris. Quintilis cal. Jan.
 Sol Libram adit V. id. Jan.
 Æquinoctium autumnum XVII. cal. Febr.
 Sextilis cal. Febr.
 Sol Nepam adit VI. id. Febr.
 Hiemis initium IV. cal. Mart.
 September V. non. Mart.
 Sol Sagittarium adit VII. id. Mart.
 October IV. non. April.
 Sol Capricornum adit VI. id. April.
 Bruma XVII. cal. Maj.
 November V. non. Maj.
 Sol Aquarium adit VIII. id. Maj.
 Veris initium VII. cal. Jun.
 December IV. non. Jun.
 Sol Pileas adit VII. id. Jun.

Ann. IV. civilis.

Martius VI. non. Quint.
 Sol Arietem adit Nonis Quint.
 Æquinoctium vernum prid. id. Quint.
 Aprilis IV. non. Sext.
 Sol Taurum adit VII. id. Sext.
 Æstatis initium V. cal. Sept.
 Majus cal. Septemb.
 Sol Geminos adit VI. id. Sept.
 Junius VI. non. Octobr.
 Sol Cancrum adit VII. id. Oct.
 Solstitium XVII. cal. Novemb.
 Quintilis cal. Novemb.
 Sol Leonem adit V. id. Novemb.
 Autumni initium prid. cal. Decembr.
 Sextilis IV. non. Decembr.
 Sol Virginem adit IV. id. Decembr.
 ann. IV. foliaris. September cal. Jan.
 Sol Libram adit V. id. Januar.
 Æquinoctium autumnum XVII. cal. Febr.
 October prid. cal. Febr.
 Sol Nepam adit VI. id. Febr.
 Hiemis initium IV. cal. Mart.
 November V. non. Mart.
 Sol Sagittarium adit VII. id. Mart.
 December IV. non. April.
 Sol Capricornum adit VI. id. Apr.
 Bruma XVII. cal. Maj.

Ann. V. civilis.

Martius VI. non. Maj.
 Sol Aquarium adit VIII. id. Maj.
 Veris initium VII. cal. Jun.
 Aprilis IV. non. Jun.
 Sol Pileas adit VII. id. Jun.
 Majus VI. non. Quint.
 Sol Arietem adit Nonis Quint.
 Æquinoctium vernum prid. id. Quint.
 Junius IV. non. Sextil.
 Sol Taurum adit VII. id. Sextil.
 Æstatis initium V. cal. Sept.
 Quintilis cal. Sept.
 Sol Geminos adit VI. id. Sept.
 Sextilis VI. non. Octobr.
 Sol Cancrum adit VII. id. Oct.
 Solstitium XVII. cal. Novemb.
 September cal. Novemb.
 Sol Leonem adit V. id. Novemb.
 Autumni initium prid. cal. Decembr.
 October cal. Decembr.
 Sol Virginem adit III. id. Decembr.
 ann. V. foliaris. November cal. Januar.
 Sol Libram adit IV. id. Januar.
 Æquinoctium autumnum XVI. cal. Febr.
 December prid. cal. Febr.
 Sol Nepam adit V. id. Febr.
 Hiemis initium III. cal. Mart.

Ann. VI. civilis.

Martius VI. non. Mart.
 Sol Sagittarium adit VI. id. Mart.
 Aprilis IV. non. April.
 Sol Capricornum adit V. id. Apr.
 Bruma XVI. cal. Maj.
 Majus VI. non. Maj.
 Sol Aquarium adit VII. id. Maj.
 Veris initium VII. cal. Jun.
 Junius IV. non. Jun.
 Sol Pileas adit VI. id. Jun.
 Quintilis VI. non. Quint.
 Sol Arietem adit VIII. id. Quint.
 Æquinoctium vernum id. Quint.
 Sextilis IV. non. Sext.
 Sol Taurum adit VI. id. Sext.
 Æstatis initium IV. cal. Sept.
 September cal. Sept.
 Sol Geminos adit V. id. Sept.
 October cal. Octobr.
 Sol Cancrum adit VI. id. Octobr.
 Solstitium XVI. cal. Novemb.
 November cal. Novemb.
 Sol Leonem adit IV. id. Novemb.
 Autumni initium) cal. Decembr.
 December)
 Sol Virginem adit III. id. Decembr.
 Ann. I. secundæ hexæteridæ.
 Martius prid. cal. Jan.
 Sol Libram adit IV. id. Jan.

ferunt, pueriliter nugantur. Peracto Aprili, Majum & Junium qui Albanis præcedebant, interposuit Romulus, ut Quintilis ordine quintus esset, & reliqui deinceps quos numerus evocat, sedem & nomen retinerent. Majus igitur V. non. Mart. juxta Aprilem positus connectitur, cui hiemis initium attributum videtur, delabentibus mane Eudoxo Vergiliis IV. cal. Mart. VII. id. Mart. in Sagittarium sol transit. Subit Junius III. non. April. sole VI. id. ejusdem brumale sidus adeunte. Bruma autem agitur XVII. cal. Maji. V. non. Maj. Quintilis recensetur. VIII. id. Maji sol Aquarium adit. III. non. Jun. Sextilis ver aperit. VII. id. Jun. collustrantur a sole Pisces. V. non. Quint. September adjicitur, & nonis Aries cum sole ascendit. Prid. id. Quint. Æquinoctium vernum statues. IV. non. Sextil. Septembrem October comitatur. VII. id. Sext. sol ab Ariete ad Taurum fertur. V. cal. Septembr. Vergiliæ mane Bæotiis attolluntur. IV. non. Septembr. jam adulta æstate, procedit November. VI. id. Septembr. ad Geminos sol pertinet. VI. non. Octobr. December mensium seriem & connexionem claudit. VII. id. Octobr. sol ad summum signum transgressus solstitium peragit XVII. cal. Nov. Cal. Nov. die a solstitio XVII., Canicula mane se jam attollente, alter annus civilis cum Martio sequitur. V. id. Novembr. sol in Leonem introitum facit. Prid. cal. Decembr. Bæotiis Fidicula mane exoritur. IV. non. Decembr. Aprilis autumnum adducit. IV. id. Decembr. sol in Virginem descendit. Quoniam autem Romuli annus civilis, ut etiam Albanus ad dies CCCIV. contrahitur, Martio atque Aprili insequentis anni mensibus elapsis, in solis rationem redintegratur, absolviturque prid. cal. Jan. Secundus itaque solaris annus a Majo initium capit: tertius a Quintili: quartus a Septembri: quintus a Novembri, qui hac de causa dies CCCLXIV. continet, quod menses November & December, quos a superiori anno accipit, dies LX. gerunt. Hinc septimus annus civilis, & sextus solaris non ex a. d. cal. Jan. egreditur, sed prid. cal. eisdem exordium sumit. Quapropter Romuleus annus, quinquies signiferum orbem permeante sole, per omnia anni tempora, solisque cardines vagatur; primus enim ab autumno exorditur: secundus a Caniculæ emerfu: tertius ab æstate: quartus a vere: quintus a media hieme: sextus ab hieme.

Hactenus cum iis colluctatus sum, quorum exilis fama ad nos demissa est: deinceps majori cum labore exequar quæ certiora in vulgum feruntur; quod omnia perverfis opinionibus, & qua interpretum, qua librariorum vitiis implicantur. Vale.

D. Patavio XIII. Cal. Febr. CIO IOCC XXXV.

E P I.

E P I S T O L A XXXIV.

Annum solarem Romanum, quo usi post Romulum reges, ac respublica, fuisse Chaldaicum dies CCCL. antiquitus complexum, & Terminalibus absolutum.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

EXposita anni Romulei natura, de Romano dicere tandem institui, quem in eodem silentio tandiu inter nos jacuisse, postquam solertiori cura vetustissima quæque illustrari cepta sunt, minus miramur; quod antiqui nonnulli, ut Plutarchus, Censorinus, Macrobius qui veritatem propius inquirere, & invenire poterant, non aliter de illo censuerunt, ac nostra tempora, & nostri homines ferunt. Si quidem illos inferior ætas secuta tantum noscere & explicare laboravit, quantum ab illis accepit. Neque tamen culpandi hoc nomine; quem enim decantata auctoritas, & tot seculis sacrata antiquitas non decipiet? In veteribus culpa resideret, nisi commune malum, nimirum præoccupatæ mentes, interesset. Infederat animis lunarem annum Romæ ætæ: ideo idus plenilunium habitas, calendas novilunium, nonas vel septimum lunæ diem, vel quintum. Indubium quoque ferebatur alternis annis esse intercalatum. Quæ cum accepissent, nihil de intercalatione, quæ ante omnia investiganda erat, & probe noscenda, inquirentes, anni modum dies CCCLV., XI. mensibus ex anno Romano, uno nempe Februario ex anno Julio in censum redactis, statuebant. Quibus temere constitutis, quod ad solis rationem assequendam supererat, intercalationi dabant. Neque id inter omnes convenit: sunt qui intercalarios dies XXII. afferant, ut Plutarchus; sunt qui alternis annis XXII., alternis XXIII. dies interpositos affirmant. Quam sententiam Censorinus & Macrobius prodidere. Quod cum velut imprudentibus excidisset, animadvertentes annum die abundare, hunc postea a Numa adjectum esse ex quadam imparis numeri religione comminiscabantur. Operæ etiam pretium est cognoscere de anni exordio & fine ut fluctuent & labantur, modo hoc, modo illud profitentes. Annum Romuleum decem mensibus fuisse conclusum cum quotidiana intelligentia fateretur, Fastorum auctor hoc carmine comprobavit:

At

*At Numæ nec Janum, nec avitas præterit umbras,
Mensibus antiquis præposuitque duos.*

Non dissentit Macrobius qui *Saturn. I.* profert priorem mensem Januariarium nuncupatum, primumque anni esse constitutum: secundum autem dicatum Februo Deo, qui lustrationibus insignis habebatur. Aufonii item hæc laudantur carmina:

*Primus Romanas ordiris, Janæ, calendæ,
Februa vicino mense Numæ instituit.*

Quid de Solino scribam? Tractat quæ Macrobius, & deteriora ex ingenio miscet, & turbat. Si hæc illis constiterant, cur in diversa abeunt, & a pristino sensu recedunt? Ecce Ovidius *Fæst. II.* ut memoria labi videtur.

*Sed tamen (antiqui ne nescius ordinis erres)
Primus ut est Jani mensis, & ante fuit.
Qui sequitur Janum, veteris fuit ultimus anni,
Tu quoque sacrorum, Termine, finis eras.*

Quid Macrobius illis quæ commemoravi, proxima, sed contraria non subneçtit, dum scribit omni intercalationi mensem Februariarium deputatum; quoniam ultimus annum claudebat? Neque Aufonius sibi quadrat, dum hoc modo dici intercalationem numeris comprehendit.

*Quadrantemque dii quinto qui protinus anno
Mense Numæ extremo nomen capit embolimeï.*

Qui igitur fit, ut Februariarius & secundum locum & ultimum in anno servet? Numquid, ut Janus geminam faciem ferebat, ita Deus Februus geminum corpus, & geminatum mensem, quibus binas sedes occuparet? Sed cur insanio? Vera memorant, quamvis inter se discrepantia; quippe tempora confundunt & mitcent. Illa ad Numæ annum pertinebant: hæc ad id tempus quo a Martio anni auspicia petebantur. Verum quando consuetudinis nostræ non est aliena carpendo improbandoque epistolas producere atque amplificare, de ipso Numæ anno tandem inquiramus.

Prima cura subit ut de anni modo (ad hoc enim tempus confirmare distuli, quod tanquam certum & probatum sæpius usurpavi) quantum ex antiquis cognoscere potuimus, mira profecto, & ante nos inaudita prodamus. Quem enim vel inter veteres quorum scripta habemus; vel inter recentiores qui bene multi in hac temporum disciplina floruerunt, in ea fuisse sententia invenies, ut Numæ annum dierum CCCL. quot Chaldaicus, & Græcus gerebant, existimaret? Attamen quid aliud est statuendum, cum Februariarius Terminalibus finiretur? *Terminalia*,

ait Varro, *quod is dies anni extremus constitutus. Duodecimus enim mensis fuit Februarius, & cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.* Si dies per singulos menses, quorum Martio, Majo, Quintili, Octobri tricenos & singulos, reliquis septem novenos supra vicanos fuisse assignatos unus est omnium scriptorum consensus, in unum colligantur, hisque Februarii dies XXIII. addas, nonne numerus fit CCCL.? Evolve tota quantum potes, Romanæ antiquitatis monumenta (illis exceptis scriptoribus de quibus retuli) excute & summa & media, & novissima Reipublicæ tempora, nusquam præter unum diem, de quo alius erit differendi locus, quidquam Februario accessisse reperies. Neque te moretur quod ultimum Februarium nominat Varro, qui secundus fuerat Numæ. Extitit enim extremus insequente tempore, ut ostendam: extitit fortasse etiam ante Numam, vel apud Sabinos, vel apud Tuscos, vel apud alios, a quibus annum exscripsit Numa. Nam, si, Romulo regnante, ut meminit Varro, Sabinorum Rex Tadius deo Termine votum nuncupavit, ante Numam Termine divinus honor inter dies habebatur. Quid intercalatio quæ extremo anno reëtius fit, nisi religio intercedat, ut de Attico anno conjectabam, nonne Terminalibus a Numa apposita est, quamvis Februario secundo mense? Quam sedem semper obtinuit a quoquo mense civilis annus duceretur. Neque ipse Cæsar, qui, sublata intercalandi inconstantia, pleniores menses, & pleniorum annum ad solis normam redegit, etsi cum Numa Februarium secundum haberet, & appositis diebus, produceret, a pristino ritu tot lustris & majorum religione sacratio descivit. Nunc te puto, me tacente, intelligere, cur de Chaldaico anno & Græco prius tibi scripserim, quam de Romano. A Chaldæis enim in Græciam & exinde in Latium venit, & mox Romam. Neque diu ambigi potest per quos delatus fuerit in ea loca, ubi tot Græci domicilia posuerunt. Spartani quoque Sabini nominis auctores traduntur. Quid igitur mirum, patrium morem (Chaldaicum enim annum fuisse Spartæ vidimus) in Italiam a Sabinis inventum fuisse & servatum? Verumtamen quando annus Romanus non solum Chaldaicis finibus circumscribitur, ut Græcus, sed etiam Chaldaica ratione in tempora separatur, arbitror ex Etruria tale institutum Romam migrasse. Siquidem Lydos, qui, ut ex Herodoto ostendimus, Chaldæorum annum susceperant, in Italiam duce Tyrreno misisse coloniam, Etruriamque ab ipsis occupatam & cultam quis ignorat? Hinc Tuscos qui Romæ ludos publice actabant, litera Græca *v* in Latinam *u*, ut in multis, mutata, Ludos prisco nomine a Latinis appellatos arguit Tertullianus. Quod subinde non modo

de gente, verum etiam de re usurpari ceptum est, tradente Herodoto, a Lydis ludorum artem inventam, atque excultam. Itaque ludus Lydii actio, & ludius ac ludio actor, velut Lydus sive Tuscus, quod utrunque complectitur Ovidius in primo *de arte*:

Dumque rudem praebebat modum tibicine Tusco

Lydus aequatam ter pede pulsat humum.

Ludus item de loco ubi Ludii vel Lydii, iidemque Tusci non ludicris tantum artibus, sed etiam liberalibus juventutem informabant, usurpatur, ut fenex apud Plautum:

Hodie ire in ludum occepi literarium.

Et Svetonius tradidit Cæsarem formam considerasse qua ludum gladiatorium ædificaturus erat. Quod ab eo quem ludi magistrum vocabant, quia antiquitus Lydus fuerat, nomen invenit, docente Livio, primis temporibus Romanos pueros Hetruscis literis erudiri solitos. Hoc demum de Hetruscorum origine dicam, in morem diu fuisse iis qui in ludis Capitolinis spectacula agebant, *Sardianos venales* proclamare; quod, debellatis Vejentibus, qui Hetrusci generis erant, atque adeo Lydi, multos captivos sub hasta vendiderunt Romani, Sardianos vocantes a Sardibus, unde inventi ad nos Lydi. Quæ cum in confesso sint apud omnes, quis mirabitur ab Hetruscis, a quibus ludicras & liberales artes, ac disciplinas, & sacra multa accipere soliti erant Romani, annum similiter acceptum? Sed quo tempore, cujusque auspiciis primum Romæ annus hujusmodi constitutus sit, non dilucide constat. Plerique ad Numam referunt; nonnulli ad Tarquinium Priscum; reperiuntur etiam qui Decemviris assignent. De his tamen desinas suspicari; quod res antiquior annus Romanus tenetur, & P. Pinario Cos., ut scribit Varro, jam intercalabatur. Ego a communi sententia non discederem; nam in Tarquinio præter gentilitatem quid est potius, quod nos moveat & de sententia abducat? Si enim ille Tuscus, & Numa Sabinus, sed hic humanarum divinarumque rerum consultissimus traditur & habetur. Et percommode cadit, quod Sabini generis Numa, ita enim apud suos sapientia non imbutus; quippe Sabini, utpote Spartana propago, armis & moribus excellebant, cætera parvi habuere. A quibus itaque eruditus Numa, nisi ab Hetruscis, penes quos ea tempestate humanæ & divinæ doctrinæ ludus florebat? Talium autem rerum peritum Numam quis non dixit, non docuit, non memoriæ posterisque mandavit? In literas quoque non retulit Plinius, in Hetruria sacris quibusdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari: evocatum fulmen & a Porfenna rege, & ante eum a Numa sapius hoc factitatum, quod cum i-

mitatus esset parum rite Tullus Hostilius rex, isum fulmine periisse? Cernis quam doctus, atque in Hetrusca disciplina exercitus Numa tradatur, qui intima quæque, & quam maxima sacra & arcana ea diligentia didicerat, ut imitaretur? Ad hæc addamus quæ de Jani simulacro a Plinio & Macrobio narrantur. Afferunt signum a Numa Jano dicatum, digitis per notas ita figuratis, ut dextra manu trecentorum numerum, sinistra sexaginta & quinque significaret. Qua enim arte sinistrae digiti ita ordinentur, ut humana manus sit, & notas LXV. demonstret? Defluxit a vero quod fabulosis narrationibus in deterius crevit. Naturali modo annum dierum CCCL. manu significare possumus, ut infra adumbratum videbis.

At numerum CCCLXV. digitis imitari nequaquam valemus. Quæ cum ita sint, non est cur anni Romani fontem atque originem longe a Numa repetamus.

De ipso anno dicere jam opportunum est, & de ejus principio primum. A quo itaque inchoabimus, nisi a bruma? In id sane consentiunt omnes, & Cæsar in primis, qui, ut in eam sedem tempora revocaret, plures dies intercalavit. Certe Robigalia a Numa anno regni sui undecimo instituta, ut accepit Plinius, hoc initium confirmant; incidunt enim sole Arietis partem XVII. ferme transeunte, quo tempore fegetes robigine maxime infestantur. Quid Fabariæ appellatæ calendæ Junia, quibus adulta Faba rebus divinis adhibetur? Si ab ea sede annui dimoveas, ea tibi Fabæ opportunitas non contingeret. Quid Vinalia rustica ad vinum pendens calandum, immutato principio, præstabunt? Et hæc de anni primordio demonstrasse contenti ad tempora transeamus.

Ante

Ante omnia meminisse convenit qua ratione Chaldaicus annus distribuat, & in quas partes. Quadrifariam distingui tenes per dissimilia intervalla, ex quibus numeri dum inter se referuntur, ad harmoniam concurrunt; ideo veri dies LX. assignati sunt: aestati CXX.: autumnus LXXX.: hiemi XC. Ergo eadem tibi ex anno Romano ut expediam, postulabis? Non arbitror me ad hasce angustias per te redigi, & coarctari; non enim sequitur & cohæret, si Chaldaici anni dies receperunt Romani, Chaldaico etiam more dies Romæ fuisse distributos. Verumtamen si effecero, ut cognoscas eosdem dies eadem ratione tam Babylone, quam Romæ per annum esse digestos, quid erit quod a veri confessione te abducatur? Non continuo dabis manus? Attamen non recipio me omnia præstiturum, sed quantum ad id ostendendum satis fatearis. Scribit ex primo instituto (ut aliis literis tibi ostendendum refero) Livius, cum senatus decrevisset, ut ex pontificum arbitrio ver sacrum quod voverant, fieret, *ver sacrum videri pecus quod natum esset inter calendas Martias, & pridie calendas Majas Publ. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Longo Coss.* Quod spatium, cum Martius XXXI., Aprilis XXIX. diebus constent, LX. verno dies concludit. Cato item noster cum de R. R. commentaretur, quo tempore bruma ad cal. Martias spectabat, idem intervallum dissimili modo definit: *Olivetum, inquit, diebus XV. ante æquinodium vernum incipito putare. Ex eo die dies XLV. recte putabis.* Subit æstas, de qua M. Tullius in VII. *Verrina* obiicit Verri quod *æstate summa*, quo tempore cæteri prætores obire provinciam, & circumcurfare consueverunt, aut etiam in magno prædonum metu & civium periculo ipsi navigare, positos in litore tabernaculis, dies LX. æstivos conviviis & libidinibus consumpsit. Neque summam æstatem mediam, ut astronomi solent, sed dimidiatam censebis; nam medium tempus, ut in Chaldaica & Græca astronomia animadversum est, propius finem respicit, quam principium. Ita summam hiemem interpretaberis, de qua in VI. *Verrina*: *Erat hiems summa, tempestas, ut ipsum Sopatrum dicere audistis, perfrigida, imber maximus.* Igitur si a dimidiata æstate dies æstivi LX. computantur, tota dies CXX. ferebat. Quare calendis Maiis æstatis principium erat, finis cal. Septembr. Eundem terminum designat Halicarnasseus Dionysius, qui de triumpho e Sabinis per Tarquinium Priscum acto in hanc sententiam loquitur: *ἐπειδὴ τὸ θέρος ἐτελεύτη, κύσαντες πᾶς παρεμβολᾶς ἀπήσαν ἐπ' οἴκῳ· καὶ ὁ βασιλεὺς Ταρκύνιος τρίπον ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς πᾶν ἐκ τῆς μάχης κατήγαγε θρίαμβον.* Quod tempus ex actis Capitolinis colligimus:

L. Tarquinius. Damarati. F. ann. CXX.

Priscus. Rex. III. de. Sabinis. idib. Sextil.

Æstas ergo circa idus Sext. ad exitum spectabat, cum, solutis castris, Rex triumphans in urbem reversus est, eoque mense, ut constitutum est, dies æstivi clauderentur. Sex mensibus per duo tempora ordinatis, reliquos per alia duo, hoc est per autumnum & hiemem eo modo quem in Chaldaica disciplina commemoravi, distributos fuisse, non arbitror te negaturum; quod nulla antiquæ memoriæ exempla subnectam. Quid enim erat Chaldaicum annum suscipere, & bina membra Chaldaica regula conjungere, si reliqua, disceptis articulis, perturbatoque ordine, confusa & discrepantia reliquissent? Ego quidem, quem non ignoras quam difficilis & morosus in dubiis rebus hæream, hoc tamen pro certo asserere non dubitarem. Neque diffido fore quin tu quoque in eandem sententiam descendas, conquisitis omnibus, & cognitis, quæ suis locis opportunius inferenda refero. Quamvis enim hujus antiquitatis effigies tota fere obscurata sit, & evanescat, vestigia tamen multa supersunt, ex quibus quæ fuerit, cognoscere possimus. Quapropter quæ probatione egent, tanquam probata & certa, quousque membra omnia in unum corpus redigantur, excipe & tuere. Ideo autumnum statues cal. Septembr. hic enim finiuntur dies XL. a Caniculæ exortu, quos in autumnum Chaldæi protendunt. Nam æstatem apud Romanos in tres partes consumi invenio: prima dierum XL. habetur ab æstatis initio ad Delphini exortum: altera pari mensura hinc ad Caniculæ emersum, de qua Varro in Boum fetura hæc profert: *maxime idoneum tempus ad concipiendum a Delphini exortu ad dies XL., aut paulo plus*: tertia in cal. Septembr. & autumnum a Canicula, quam primam ex Chaldæis explicavi. Porro autumnus per dies LXXX. protensus XI. cal. Decembr. terminatur. Postridie hiems incipit, & per dies XC. cal. Mart. attingit.

De primigenia anni Romani forma hæc conquisivisse, & adnotasse fatis vilum; quoniam de omnibus quæ ad eandem spectant, scribere, neque propositum est nobis hac epistola, neque opportunum. Proxima est de intercalando quæstio, quam, quia late patet, & longiorem indaginem exposcit, ad proximas calendas reservabo. Cura ut valeas.

D. Patavio V. cal. Febr. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A XXXV.

*Varronis locus de L. L. illustratur; confirmaturque
anni Romani terminus; demum de
intercalatione agitur.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

PRidie cal. Febr. Casparus servus tuus ad me venit: attulit literas
a te amore & benevolentia refertissimas, quibus mirum in modum
sum lætatus. De Asconio videbimus: Recte de Varronis loco senten-
tiam tenes: ego imprudens qui id non animadverti. Terminalia sane
fatetur Varro antiquitus anni extremum diem esse constitutum, & Fe-
bruarium dierum XXIII., annum autem CCCL.; sed, subinde V. ad-
iectis diebus, in dies XXVIII. productum mensem, & annum in
CCCLV., ut de anno Romano prodiderunt nonnulli, videtur indica-
re. Numquid sentiam quantum in his momenti sit, & quantum pon-
deris, quod scribis? Probe nunc cognosco. Quod vero expectas, ut
Varroniana post Juliam anni emendationem prodita esse ostendam, equi-
dem huc cogitationes meæ tendunt, hoc inquirō, hoc etiam (quoniam
aliud effugium non video) exopto. Verumtamen quia subducere quæ
mihi sedulo cogitanti occurrunt, non est fidei meæ, alia ex Varrone
video, quæ anno Romano de L. L. scripsisse Varronem aperte demon-
strant. *Vinalia rustica*, ait, *dicuntur a. d. XII. cal. Septembr.* Vinalia,
postquam dies II. ex Cæsaris edicto Sextili appositi sunt, a. d. XIV.
cal. Septembr. in Festis notantur, quæ, si ad antiquum modum Sexti-
lem contrahas, a. d. XII. cal. Septembr. contingunt. Qui ista declinabi-
mus? Palam est de anno veteri ea referri. Sed cur tam cito vinculis
tradimus manus? Non nego istis plurimum esse attribuendum: obtem-
perandum autem, & abiecte serviendum nego. Quis enim sincera spon-
det, quis integra, quis Varroniana? Video Antonium Augustinum, vi-
deo alios peritos Varronis interpretes de hoc loco dubitasse, & monuis-
se scribendum: *a. d. XIV. cal. Septembr.* Quorum auctoritate nunc ute-
rer, nisi validiora ad id infirmandum ex ipso Varrone haberem. Scri-
ptum est in III. R. R. volumine de Romæ ætate: *Nam in hoc nunc
est ut dici possit, non, cum Ennius scripsit:*

Septim-

*Septingenti sunt paulo plus, aut minus anni,
Augusto augurio postquam inclita condita Roma est.*

Post annos itaque ab U. C. septingentos de Agricultura scribebat Varro, & post Juliam anni institutionem, quam se secutum esse testabatur. Rusticis ætate finitimos esse de L. L. libros ista ex VI. deprompta tibi confirmabunt: *At hoc quid ad verborum poeticorum ætatem? Quorum si Pomponii regnum fons in carminibus Saliorum, neque ea a superioribus accepta, tamen habent septingentos annos.* In quibus si vetustiora magis probaveris: *quorum, si Pompilii regnum fons in carminibus Saliorum, Saliorum carmina ab ipso Romæ natali repetita septingentos post annos, quot interesse dum rustica præcepta tradit, innuit Varro, habebis.* Postsum quoque tempus ex M. Tullio tibi indicare, qui non in postremis tenes, Cæsare rerum potito, plurima a Cicerone elaborata fuisse & edita, inter quæ *Academicas Quæstiones*, ut illa clare ostendunt: *Nunc vero & fortune gravissimo percussus vulnere, & administratione Reipublicæ liberatus, doloris medicinam a Philosophia peto, & otii oblectationem hanc honestissimam judico.* Quibus filix obitum, & rempublicam in Cæsaris potestatem cessisse dolebat. Tulliam autem amisit, cum extremum civile bellum contra Pompeii liberos in Hispania conficeret Cæsar. Quare, Cæsare IV. cos. Academica Varroni misit, de L. L. libros quos illi promiserat Varro, efflagitans, ut his cognoscimus: *est munus flagitare.* Jam patet anno Julio scribere Varronem, & natu grandiorum fuisse quam M. Tullium, cum anno ætatis octogesimo rustica aggredere. Porro qui fiat, ut, cum annis ICCCVIII. vel ICCCIX. libros componat, septingentesimum tantum ab U. C. computet, integrum numerum paulo plus, aut paulo minus (quid enim potius credam?) referri opinor. Quibus perspectis, Vinalia rustica esse XIV. cal. Septembr. certo argumento firmatur. Nec levis conjectura Regifugio definire Februarium sunt Equiria, quæ III. cal. Mart. in Juliis fastis habemus, commemorata quidem ab Ovidio, sed prætermisâ a Varrone, cujus ævo nondum erant constituta, sed mox ab Augusto, credo, edita, ne quatuor dies Februario appositi inhonori agerentur.

Video me, nisi maxime fallor, ex apertis obscura esse assecutum, quibus nisi a te monitus nostra diligentia occurrissem, assertam anni rationem argui inconstantix merito timebas. His, quo facilius ab omni dubitatione te exsolvam & liberem, alia ex M. Tullio apponam, & certa certioribus firmabo. Marcello & Lentulo cons. belli civilis initium Cæsar Pompejum infesto exercitu persequeretur, M. Tullius Attico per literas (quæ lib. VIII. ordine XIV. continentur) nunciat eodem

dem die Casarem, a Corfinio post meridiem profectum esse, id est Feralibus, quo Canusio mane Pompejum. Id explanat epistola I. lib. IX. Nam Canusio VIII. cal. profectus erat Cneus; hæc autem scribebam prid. non. (Mart.) XIV. die post quam ille Canusio moverat. Quo ista spectent, si requiris, intelliges, cum de Feralibus quæ canit Ovidius; prius cognoveris:

*Est honor & tumulis animas placare paternas,
Parvaque in exstructas munera ferre pyras.
Nec tamen hoc ultra quam cum de mense supersunt
Luciferi, quot habent carmina nostra pedes.
Hanc quia justa ferunt, dixere Feralia, lucem.
Ultima placandis manibus illa dies.*

A Feralibus itaque dies XI., quot in Ovidiano metro numeri, in cal. Mart. spectant. Propterea anno Julio quem sequitur vates, XIII. cal. Mart. signata Feralia. Quatuor hinc exemptis diebus (Regifugium enim Februario primis Reipublicæ temporibus jam adjectum erat) a Feralibus in prid. non. Mart. dies est decimus quartus, ut Tullius scribebat. Idcirco non VIII. cal. Mart. profectus erat Pompejus, sed IX. cal. ejusdem, quo die prisco anno Feralia redibant. Hic sane locus, qui neglectus ab omnibus communem sortem evitavit, plurimum affert probationis pondus. Sunt alia interpretum mendaciusculis aspersa, & librariorum maculis tacta, quæ prætereo properans de intercalatione, ut sum pollicitus, scribere. Hanc primo exordio ad Numam referendam esse anni institutio & natura evincit. De hac qui scripserunt, ut Livius, Plutarchus, Censorinus, Macrobius, Solinus (nam alius siquid memoriæ prodidit, in nostram notitiam non pervenit) alternis annis esse intercalatum conveniunt, de intercalandi quantitate inter se vel maxime discrepant, ut prioribus literis tibi significavi. Quibus posthabitis, mensis nomen *Mercedinum* a Plutarcho accipiamus, quo a solvenda mercede (per Mercedinum enim ad solis normam redit biennium) intercalarium appellabant. Hic primum, ut apud Chaldæos & Græcos, dies XXX. ferebat; sed postea, uno die sive a Numa, sive ab alio (nam factum constat, tempus ignoratur atque auctor) Februario appposito, XXIX. habere cepit. Quid mihi, inquires, hæc exornas? Num fabulas tibi narrari putas? Quem tu me hominem existimares, si tibi tali viro de re tam gravi, tam insigni, tanta veterum religione sacrata ficta atque inania mittere auderem; præsertim dum tuæ voluntati morem gererem, exequererque mandata? Certa & probata scribo ex *Pandectis* eruta, ubi de verborum significatione Celsus jurif-

con-

consultus hæc refert : *Cato putat mensẽ intercalarem additum esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii adtribuit Q. Mutius. Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.* Ecquid verius, ecquid clarius, ecquid ad superiora confirmanda accommodatius potest afferri? Nam in his plura elucescunt : mensẽ Februarium, cui extremo attribuitur intercalatio, dierum esse XXIII., adjectoque Regifugio XXIV., & dies XIV. quotannis deesse, qui alternis annis in Mercedinum conveniunt, diesque XXIIX.; demum annum primum diebus CCCL., ut propositum est, deinde propter Regifugium, CCCLI. componi. Non sum nescius esse qui putent mensẽ intercalarem dierum XXVIII. esse Februarium (quo nomine veteres etiam illos quos laudavi, deceptos crediderim) idcirco in nonnullis exemplaribus *diebus XXIX.* quot Februarius cum dies ex Cæsaris regula intercalatur, componitur, impressum videbis. Quod adeo absurdum est, ut nihil adversus istorum placita addendum existimem, ne ineptissimus videar inquirendo utrum Cato Priscus, & Q. Mutius Scævola, sublata republica, vixerint, an florente : item num Februario cum intercalant, dies interjiciatur, an extremo mensi accedat. Illud opportunius agam, ut tibi quæ præcedunt, Celsi verba exscribam; audies enim primum de Julia intercalatione loquentem Celsum, deinde, ut indicatum est, de prisca. *Cum bis VI. cal. est* (ita malo quam librariorum *bissexturnum*) *nihil refert utrum priore, an posteriore die quis natus sit, & deinceps VI. cal. ejus natalis dies est; nam id biduum pro uno die habetur, sed posterior dies intercalatur, non prior: ideo quo anno intercalatum non est, VI. cal. natus est. Cum bis VI. cal. est, priorem diem natalem habet.* Quam vero sententiam Catonis nomine deprompsit Celsus, nostri rustici esse, quod juris quoque doctrina vel maxime commendatur, inficiabitur nemo. Hinc etiam clare percipimus qua de causa idem Cato mensẽ integrum cum intercalatur, venditori receperit? si enim intercalaris dierum XXII. fuisset, haud æquum id videretur. *Calendis, ait, Junius emptor fructu decedat: si intercalatum est, calendis Majis.* Nam quos fructus mensẽ Junio emptor percipere debebat, jam per Mercedinum mensẽ Majo perceperat. A Catone ad M. Tullium veniamus. In oratione pro Milone scriptum est : *Centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, & ut opinor, altera: qua fines imperii P. R. sunt, non solum fama jam de illo, sed etiam letitia peragravit.* Neque te moveat quorundam exemplarium scriptura : *& ut opinor, ultra quam fines.* Hanc interpretibus culpæ vertes. Non ignoras ex Asconio in via Appia ad Bovillas XIII. cal. Febr. occisum Clodium,

dium, eodemque anno Pompejum ab interrege Ser. Sulpicio V. cal. Mart. mense intercalario consulem creatum. Colligantur dies ab interitu Clodii quousque summam CII. assequamur. Quot ex Januario superfunt? XI.: his adde Februarii dies XXIV., adde Mercedini XXVIII., habebis LXIII. Apponito demum Martium. Fiunt omnes XCIV. Quare VI. id. April. dies centesimus alter a Clodii cæde invenitur, quo oratio pro Milone habita est, ut Asconius posteritati commendavit. Non enim videtur Cicero diem, quo Clodius mortuus est, colligere; quoniam fero facta est cædes, & periit, jam sole immerso: sed ab illo numerum computare. Neque tamen inconstantia dabis Asconio, apud quem si alibi legeris iudicii diem fuisse a. d. III. id. April. corruptum numerum judicabis. Id etiam ex Pompeji lege patet; *jubebat*, ut scribit Asconius, *ut prius quam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes in diem posterum juberentur*. Quamobrem Torquatus & Domitius quæsitores reum Milonem *prid. non. April.* adesse iusserunt; ideoque quinto die, videlicet *VI. id. April.* (quo die quæstionem habitam primam statuit Asconius) summum iudicium ex lege actum est. Transeamus ad proconsulatum Ciceronis. Hic Coss. Sulpitio & Marcello, denunciatur per literas Attico, Ephesum se appulsum a. d. XI. cal. Sextil. *sexagesimo & quinto post pugnam Bovillam*. Vitium vides, & multis visum, sed defuit vera emendandi ratio. Ut tollas, repete a Clodii morte per totum Cnæi consulatum in cal. Jan. quibus Sulpitius & Marcellus honorem inierunt, dies CCCLXI. compones: adjicito qui a cal. Jan. in in a. d. XI. cal. Sextil. pertinent. Conveniunt omnes in DLV. quos designat Cicero. Expendamus alia. Evolve epistolam quæ incipit: *Accepi tuas literas a. d. V. Terminalia Laodiceæ*, & in extrema spectato tempus quo literæ dabantur: *Post LeuStricam pugnam die septingentesimo sexagesimo quinto*. Ab hoc numero illo DLV. subducto, superfunt dies CCX., qui ex a. d. XI. cal. Sextil. computati Febuario extremo finiuntur. Quare Regifugio scribebat Cicero, cum intercalatio proxima esset, de qua incertus (quamvis enim intercalatio statuta, tamen ex Pontificum arbitrio pendebat) itemque ambigens utrum *prid. cal. Interc.* an *prid. cal. Mart.* ponendum esset, certiori via tempus indicavit. Quis fuerit annus Romanus, & quæ intercalatio, spero tibi jam probasse; propterea siquid in Tullio & alibi nactus fueris, quod dissentiat, de vitiatis libris exscripta, cave dubites. Ego pauca indicabo, ante omnia præcipiendo, epistolas Tullianas, quas, exorto bello civili, datas videmus XV., XIV., XIII. cal. Mart. mense nequaquam

intercalari, quia Februarius ultra quam XII. cal. non progreditur, falsos numeros continere. Quorum vitia ut quam brevissime indicemus, inquirendum est, quo die ad obsidendum Corfinium Cæsar copias adduxerit. Discessisse Corfinio indicat Tullius IX. cal. Mart. VII. dies ad Corfinium esse commoratum belli civilis commentaria ostendunt: quid ergo sequitur, nisi ad Corfinium castra metatum Cæsarem IV. id. Febr. Videamus, quæso, quid Pompejus Domitio rescribat. *Literæ mihi a te redditæ sunt a. d. XIII. cal. Mart. in quibus scribis Cæsarem apud Corfinium castra posuisse.* Sinamus, largiamurque interpretum inertiae Februarium in dies XXIIX. productum. Nisi eodem die datæ sunt, ac redditæ literæ, pridie Feralia (nam Feralia XIII. cal. Mart. aguntur, cum Februarius dies XXIIX. accipit) de re Corfiniensis certior factus est Pompejus septimo die ab obsidione, quibus, capto oppido Corfinio, castra solverat Cæsar? Hoc si animadvertissent, qui ista temere immutarunt, neque Domitius tam socors & ignavus inductus esset, ut septimo jam die ab hoste vallatus, atque in summum discrimen adductus nuntium mitteret; neque Pompejus adeo imprudens, & iners, ut quibus locis infiderent Cæsaris copiæ, tamdiu ignoraret. Quamobrem III., IV., V. id. Febr. datæ videntur literæ, quæ in XIII., XIV., XV. cal. Mart. depravantur. Sunt alia in Tullio ejusdem generis, quorum vitia facile demi possunt, temporibus, & rebus inter se collatis. Unum ad hanc materiam maxime pertinens sumam, ne emendandi difficultate deterritus, rem optime constitutam in ancipiti videar reliquisse. In IV. *Verrina* cum ostendisset Tullius per Verrem dies XLV. de Siculo anno fuisse exemptos, id Romano more explanavit: *ut quo die verbi causa esse oporteret idus Januarias, eo die calendas Martias præscriberet.* Non vides quam perite ad numerum locum esse compositum, Februario diebus XXVIII. concessis? Quis contra auderet, si cætera ad eandem sententiam elaborassent? At nunc vel pueri est noscere erratum, & eximere, nota V. ante idus restituta.

De intercalatione non autumo quid superesse quod a te desideretur, nisi mavis per nos scire, quam per teipsum cognoscere, utrum primo an secundo anno, sive utrum pari an impari interponi solita. Cum voluntatem tuam perspexero, diligentiae & labori non parcam. Hæc properanti servo tuo dabam, quibus si minus ex tua sententia rem confeci, scribendi officio tuo desiderio non defui. Vale.

D. Patavio IV. non. Febr. CIO IOCC XXXV.

EPISTOLA XXXVI.

*Quot fuerint post Numam Romæ anni initia, et
quoties consulatus auspicia immutata.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

Quas literas seruo tuo IV. non. Febr. tradideram, vix tibi red-
ditas opinabar, cum nonis ad omnia pro tua diligentia rescri-
psisti. Probari a te annum, probari intercalationem, Varroniana Ter-
minalia certa haberi perjucundum est, quod animum tuum noverim,
qui non, ut mihi os oblinas, ita scribis, sed ut sentis, & judicas,
omnibus accuratius perpensis. Hanc tuam humanitatem & benevolen-
tiam in perpendendis iis, & ad examen revocandis quæ ad te mitto,
perpetuo ut mihi præstes, velim. Tales enim mihi amicos semper ex-
optavi, ut, siquid in me esset, quod minus placeret, non admone-
rent solum, sed etiam objurgarent. Quod addis quæ de intercalatione
restant, quamvis per me cognoscere maxime cupias, tamen id mihi
imponere nolle, hac tua moderatione non exoras, sed cogis. Tuæ
itaque voluntati obsequar, sed multa prius de anni initiis feras oportet.

Igitur a primo Numæ regno exordiar. Anno U. C. XXXIX. quo
Romanæ civitatis administrationem suscepit Numa, tempora sive civi-
lia sive naturalia a cal. Jan. in orbem rediisse, non te latet. Quod
secuti reges immutarunt. Tempus tamen & auctor evanuit. Pro cer-
to habebis, extremis regibus annum civilem circa autumnæ æquinoctium
ab Octobri incepisse. Quod institutum cuinam attribuam? Fortasse Tar-
quinio Prisco, ex quo Romani anni inventor putatur. Sed ad histo-
riam. Gravis auctor Dionysius ex Halicarnasso refert, primos consules
Brutum & Collatinum iniisse consulatum *τετάρων τινῶν μηνῶν εἰς τὴν
ἐνιαυτὸν ἕκαστον ὑποληπομένων*. His cognitis, inquiremus quo die in exi-
lium expulsi sint Tarquini. Geminos invenio dies, quos in fastis *Re-
gifugium* vocant; alterum a. d. VIII. cal. Jun. de quo Ovidius hæc:

Quatuor inde notis locus est, quibus ordine lectis,

Vel mos sacrorum, vel fuga regis inest.

Sed apertius Varro: *Dies qui vocatur sic: Quando Rex comitiavit, fit:*
dictus ab eo quod eo die rex sacrificulus dicat ad comitium. Ad quod

tempus est nefas : ab eo fas . Id repeti a Festo hæc vestigia indicant, *Cal. Jun. — legi debet cum — nefasto festus*: videlicet; *dies VIII. cal. Jun.* Cujus interpretes Paulus: *Regifugium sacrum dicebant, quo die Rex Tarquinius fugerit Roma.* Hoc esse Regifugium ajo, quo die Tarquinius, abrogato ejus imperio, exulatum abiit. Alterum vero quod extremo Februario notatur, prælium demonstrat, quo, victis Tarquiniis, occubuit Brutus victoriam suis, & securam libertatem relinquens. Ecce tibi Plutarchus in *Publicola* ut convenit: *καὶ τὸ πρῶτον μάλιστα λέγουσι γίνεσθαι πρὸ μιᾶς καλῆνδων Μαρτίου.* Quorum ut memor sis, rogo. Itaque a. d. VIII. cal. Jun., dejectis Tarquiniis, primi consules honorem inierunt cal. Jun. quatuor mensibus ex illo anno, qui erat ab U. C. CCXLIV., nempe Junio, Quintili, Sextili, Septembri superantibus, ut scribit Dionysius. Propterea cal. Oct. anni civilis initium, & cal. Junii consulatus auspicia prima constituenda sunt, quibus & Macrobius consentit asserens creatum esse consulem Brutum, cum, expulsis tyrannibus, Carneæ Deæ in Cælio monte fecisset. Qui igitur factos consulares ex anno C. U. CCXLIV. repetunt, recte repetunt; nam Romæ regnatum est annis CCXLIII., mensibus IV., diebus XXIV. Sunt tamen, ut minime nescis, inter veteres qui hunc annum regibus reservent, & consules ab insequente exordiantur. Cujus opinionis causam cum quærerem, nullam aliam inveniebam, nisi maluisse ab integro anno, quam a dimidiato consulatum auspicari. Quos si sequimur, quæ a consulibus primis inter cal. Jun. & cal. Januar. acta sunt, cui dabimus solari anno? Brutus igitur novem mensibus consulari potestate vixit, septem ad annum CCXLIV. pertinentibus, duobus ad CCXLV. Quo interfecto prid. cal. Mart. alterum Regifugium institutum est a M. Valerio Bruti collega, qui primus (dicam Dionysii verbis) *ἐκείνῳ πρῶτῳ ἡμέραν ἱερὰν ἦγε.* Bruto suffectus est Sp. Lucretius, & Lucretio brevi fato functo, M. Horatius, qui idibus Septembr. anni CCXLV. Capitolium dedicavit. His tamen ab omnibus receptis & probatis opponuntur quæ Polybius de primo inter Romanos & Carthaginenses isto fœdere memoriæ mandavit. Exscribam locum, ne te hac epistola avocem. *Γίνονται πικρὰν συνθήκην Ῥωμαίοις, καὶ Καρχηδονίοις πρῶται κατὰ Ῥώμιον ἱερὸν Βρῦτον καὶ Μάρκον Ὠράτιον τὰς πρώτας κατισπαδέναις ἡπάτας μετὰ τῷ τῶν βασιλέων κατέλυσιν· ὅρ' ὃν συνέβη καθιερωθῆναι καὶ πρὸ τῆς διᾶς ἱερὸν Καπιτωλίον.* Quis enim præter hunc scriptorem Brutum & M. Horatium simul primos consules facit, & ab utroque Capitolium sacratum dicit? Quæ si vera traduntur, satis admirari nequeo cur Dionysius eadem silentio prætereat? Cur Livius, qui tam multa a Polybio exceri-

exscripsit, ista non sequatur, vel, ut mendacia & falsa non refellat? Etenim quicunque res gestas scribendas suscipit, quæ apud probatos scriptores pertinentia reperiuntur, nullo modo dissimulare aut posthabere debet; sed repetere & confirmare, si vera; vel vitii insimulare, si falsa. Neutrum factum est, quasi scribendo delirasset Polybius, cui nisi plurimum tribuisset Livius, non parvas perpetuo ordine historias ab eodem mutuatus non fuisset. Quid igitur dicendum? Quod res ipsa declarat, Dionysii ac Livii ætate in Polybio non extitisse illa, sed inferiore tempore ab imperito nescio quo inserta. Nam sunt alia illo fœdere comprehensa, quæ ad illa tempora non pertinent. Ardeates enim, quibuscum gerebant bellum Romani (ab Ardeæ obsidione propter intestinos tumultus, & impotentes Tarquinii libidines recesserant, pacis in XV. annos induciis) cur hostes tanquam socii recipiantur, & ab omni Carthaginensium injuria vindicantur?

Sed, ut ad anni discrimina redeamus, anno similiter a primis consulibus XVII. qui fuit ab U. C. CCLX., eandem inchoandi anni consuetudinem Dionysius ostendit. Nam, cum breve tempus ad explendum consulatum deesset, indictis comitiis, Consules Posthumius Cominius, Sp. Cassius designantur, qui maturius solito magistratum cal. Sept. inierunt. Idcirco Calendæ Octobr. consulibus & anno auspicia præbebant.

Porro hæc anni consularis forma non diu retenta est; anno enim post U. C. CCLXVII. A. Vergilius, Sp. Servilius Consules, auctore Dionysio, mensè Sextili magistratum adepti sunt. Anticipandi tempus causam cum mecum perpenderem, male pugnatum a Cos. Menenio Lanato adversus Hetruscos inveniebam. Quamobrem occupato Janiculo, & hostibus urbi imminentibus, cum præsentibus consulibus Senatus diffideret, designati confestim imperii fasces rapere jussi. Anno quoque CCXC. Coss. L. Ebutius, P. Servilius cal. Sextil. anni initio rempublicam capebant, ut testatur Livius. At insequentis anni coss. eodem auctore, III. id. Sextil. qui, peste laborante civitate, comitiorum cura posthabita, per interregem creati sunt.

Exinde, antiquata hac consuetudine, ab idibus Majis annum & consulatum ceperunt. Quod tamen brevi spatio iterum immutatum. At certum hujus discriminis exordium vel finis liquido non apparet. Per decemviros anno CCCII. tale principium magistratibus fuisse constat, & deinde una cum decemviratu abrogatum credo. Nam Decemviris non patrum auctoritate, non populi suffragiis, sed vi ac regia prorsus potentia producto in annum tertium imperio, ac partim civili tumultu, partim bellica expeditione per VII. menses retento, tandem

dem tyrannide dejectis , M. Horatius Barbatus , L. Valerius coss. suffe-
 Æti magistratum statim inierunt . Quod tempus in id. Decembr. puto
 incidisse , ex quibus quintum anni exordium sumpserunt .

Anno itaque CCCIV. coss. iis quos modo nominabam (si quicquam
 conjectando deprendi) ab idibus Majis ad id. Decembr. consulatus ini-
 tia revocata crediderim . Hinc non mediocris diligentia cura mihi exo-
 ritur , cum in tabulis triumphalibus ista superint :

ius. P. F. P. N. Publicola. an. CCCIV.

e. Æqueis. idib. Sextil.

tius. M. F. Barbatus ann. CCCIV.

Sabin VII. K. Septembr.

Siquis enim Valerium de Æquis, Horatium de Sabinis anno CCCIV.,
 quo consules Decemviris subrogati fuerunt, triumphasse contenderit, in
 magno errore versabitur. Non enim quo anno ductus est triumphus,
 sed quo consules facti, & initus magistratus, in Fastis notatur. Hoc
 quo clarius perspicias, afferam alia:

ius. Ser. F. L. N. an. CCXCIV.

us. Cos. De. Volsceis. Antiatis. IV. id. Maj.

Quo anno L. Cornelium Maluginensem Cossum consulem designa-
 bo? Anno quidem CCXCIV. quo antiqua monumenta referunt. Igitur
 eodem anno magistratum cepit, & triumphavit? Feresne ista? Non o-
 pinor. Etenim five idus Majæ, ut per Decemviros contingebat, five
 cal. Sextil. ut P. Servilio, L. Æburio coss. mos erat, ineundis magi-
 stratibus insignes habentur, a. d. IV. id. Majas anno CCXCIV., non-
 dum inito consulatu, nullisque rebus gestis, non scriberetur triumphator.
 Quemnam, inquires, ex detruncatis literis Cornelium mihi con-
 glutinas de Antiatis triumphantem? M. quidem Fabius Vibulanus
 Cornelii collega, Livio auctore, id bellum gessit, Antiatesque sub-
 egit. Quid respondeam? Vera memoras: publicæ tamen memoriæ L.
 Cornelium victorem faciunt, eique confecti belli Antiatis palmam ascri-
 bunt, quæ Dionysii auctoritate corroborantur. Nec Livius hoc ignoras-
 se videtur, cum fateatur, se apud plerosque auctores invenisse L. Cor-
 nelium consulem id bellum gessisse, oppidumque cepisse. Sed ad alia:

C. Sulpitius. Ser. F. Q. N. Longus. anno CDXXXIX.

Cos. III. De. Samnitibus. K. Quint.

Hic consul habetur cum per cal. Quint. (ut mox videbimus) in-
 eundi consulatus esset consuetudo. Eodem igitur anno, eodemque die
 quo consularum adiit, triumphasse quis dixerit? Quare non annus, sed
 dies ad triumphandi tempus spectat. Quapropter, ut ad id, a quo digressi
 sumus,

sumus, redeamus, Horatium & Valerium anno CCCV. triumphasse, antequam magistratu abirent, non in incerto relinquam. Quibus consulibus si anni initia ab idibus Decembr. tibi dubia videntur (sane nihil præter conjecturas affero) anno CCCXXX. & CCCL. fuisse ex Livio exploratum habebis.

Attamen hæc non valde diuturna; nam anno hinc XIII. ad solstitium itum est, & cal. Quint. magistratus cepere. Quorum origo & causa mihi incomperta. Tale institutum fuisse priusquam Roma a Gallis everteretur, in annum CCCXXIV. Livius docet.

Ultima anni civilis differentia bello Punico secundo existit ex idibus Martiis, de qua Tibullus:

*Martis Romani festæ venere calendæ,
Exorietis nostris hinc fuit annus avis*

Id & Aufonius numeris signavit:

*Martius & generis Romani præsul, & anni
Prima dabat Latiis tempora consulibus.*

Multa in Livio hujus generis sunt; quin a C. Flamini consulatu in reliquis qui servantur, Livianis libris, aut anni, aut ineundorum magistratuum principium aliud non invenitur. Verumtamen quo anno ceperit, non sum assecutus. Ovidius bello Punico circumscribit hoc carmine:

*Hinc (a Martio) etiam veteres iusti memorantur honores
Ad spatium belli, perfide Pœne, tui.*

Finem Florus Cassiodoriusque exhibent anno DC. cos. Q. Fulvio Nobiliori, T. Annio Lusco. Qui propter subitum Hispaniæ bellum calendis Januar. magistratum auspicati sunt, quo maturius in provinciam proficiscerentur. Tunc in antiquam sedem revocatus annus. Bruma tamen cal. Martiis peracta sive ex pontificum consilio, ut solaris annus cum urbis exordio conveniret, sive propter nimiam intercalandi libidinem. Illud tamen propius vero videtur perpendenti tempus, quo res Romana summa diligentia administrabatur. Quæ quidem disquisitio quoniam multas difficultates affert, & propriam epistolam reposcit, in aliud tempus reservetur. Cæterum cal. Januariis constituto iterum anni initio, annus vagari desit. Cujus exempla (quis enim modus?) seligere & referre prætermitto. Exinde III. consulatum iniit Cæsar, oppressa republica, nec aliud principium, sed aliam anni normam promulgavit. Quin etiam ut id perpetuum esset, & naturale cum civili componeretur, duos menses inter Novembrem & Decembrem intercalavit. Quare Censorinus qui tale initium Cæsari attribuit, superioris temporis statum

statum aut non animadvertisse videtur, aut ignorasse. Cujus enim anni fecit exordium? Civilis? At is Romæ per annos CVI. usurpabatur. Solaris? Eo reges diu usi fuerant.

Quot igitur annus Romanus initia habuerit, & quoties consulatus auspiciis variatum sit Romæ, cognovisse haud alienum censebis, cum proximis literis quæ de intercalario anno expetis, tibi præstabo. Fac valeas.

D. Patavio prid. Id. Febr. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A XXXVII.

*De anno Romano intercalario, ¶) de Olympiis si-ve mysteriis;
¶) quibus annis de intercalatione antiquæ memoriæ
loquantur.*

JULIUS PONTEDERA ANDRÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

SI vales, bene est. Cum prid. id. Febr. ad te literas dedissem, egregius juvenis Tabula civis tuus ad me venit Lupercalibus, ait, perendie in patriam, siquid ad te vellem. Promisi continuo literas quamvis summe occupatus; ideo ad lucernam has dabam. Dieteris Romana, ut instituit Numa, primo an secundo anno intercalarium mensem exceperit, dum scire cupis, paucis indicare possum, sed non paucis probare. Nequid inconsulte pronunciem, inquirendum est, & perpendendum diligenter, quibus annis esse intercalatum vel lapides Capitolini, vel auctores testentur. Antiquissima intercalatio habetur P. Furio, L. Pinario cons. anno U. C. CCLXXXI., quo in lata lege intercalationem nominari ait Varro. Hanc prætermittam; quoniam quo anno facta non traditur. Sequuntur quas fasti triumphales ostendunt.

*C. Duilius. M. F. M. N. Cos. Primus. an. CDXCIII.
Navalem. de. Sic. &. Classe. Poenica. egit
Kal. intercalar.*

Anno CDXCIII. quo cos. Duilius, siue consulatus principium ab id. Decembr. siue a cal. Quint. repetamus, non actus est triumphus mense intercalari, si, ut proxima epistola ostensum est, annus ad consularis,

lares, mensis & dies ad triumphales fastos pertinebant; igitur CDXCIV. triumphatum est.

P. Cornelius. L. F. T. N. Lentulus. an. DXV.

Caudinus. Cos. de. Liguribus. idib. inter.

Quo anno Cornelium istum triumphasse dicemus? Annone DXV. quo magistratum iniiit aut cal. Quint. aut idib. Martiis? Quo nomine antequam consul? Insequente fateri oportet.

Udius. M. F. M. N. Marcellus. Cos. a. DXXCVII.

*alleis. contrur. eis. &. Liguribus
tibusque interk.*

De hac intercalatione si certior fieri vis, sequere me ad Livium. Cofs. A. Hostilio, A. Attilio, quos anno DXXCIII. fuisse testantur Lapidés Capitolini, Livius intercalatum esse meminit, & tertio die post Terminalia calendae intercalares habitas narrat. Item cofs. Q. Ælio Pæto, M. Junio, quos illa monumenta anno DXXCVI. adnotant, aliam refert intercalationem, & *postridie Terminalia intercalares* (scilicet *calendas* quod vetustas dempsit) fuisse. Anno itaque insequente quo cos. Marcellus signatur, nulla intercalatio habita est (neque enim quotannis intercalabatur) igitur Marcelli triumphus contigit ann. DXXCVIII., quo etiam intercalatum est. Sed quid de prima Liviana? Cum intercalatum sit annis DXXCVIII., & DXXCVI. etiam anno DXXCIV. fuisse fatendum est. Per continuos duos annos ergo intercalatum? Quod minus verum habendum: neque secus in Livio ostenderem, si, quæ absumpsit eo loco vetustas, non desiderarem. Ad cofs. Q. Marcium, Cn. Servilium, qui anno post rempublicam administrarunt, profecto intercalatio illa spectat.

Est tertia in Livio dum scribit L. Scipionem Asiaticum de Antiocho triumphum duxisse mense intercalario prid. cal. Mart. Hic in Fastis Capitolinis anno DLXIII. cos. notatur. Ut verum triumphus tempus determinetur, ipsum Scipionem in Asiam proficiscentem, & mox redeuntem sequi oportet. Profectus est contra Antiochum circa V. id. Sextil. & post id. Brundisio classem solvit. Calendis deinde Martiis anni DLXIV. per Hellepontum copias trajecit, ubi aliquandiu stativa habuisse Livius tradit; quod Martio mense, ut ab Ovidio docemur, sacri dies incidunt, quibus ancilia moventur. Propterea dum P. Scipio, qui Salius erat, sacerdotio fungitur, dumque cum ancilibus saltat, & carmina canit, mora & quies militibus a consule imperanda fuit, ut P. Scipio exercitum & fratrem consequeretur. Adde anni tempus & summam hiemem; nam ea tempestate Martiis calendis confectam esse

brumam ostendam. Ubi itaque anni tempus fivit, & apta pabulandi opportunitas secuta est, in Antiochum consul movit. Quo debellato fugatoque ultra Tauri juga, per autumnum Asiaticas res in ordinem digessit, & composuit. Quibus peractis, annus DLXIV. excessit. Sequitur DLXV., quo, deducto in hiberna milite, successorem in ver Scipio operitur. Itaque, ut ait Livius, vere primo, quod Aprili extremo tunc appetebat, traditis Manlio consuli copiis, ex Asia discessit, VIII. mensibus anni DLXV. superantibus. Quos longo itineri, militibus præda onustis lente incedentibus, si dederis, breviori fortasse temporis spatio in Italiam Scipio appellet, quam in Asiam festinaverat. Hac ratione ad annum DLXVI. ventum est, quo intercalatio ex consuetudine iuberat. Itaque extremo mense Mercedino, *anno fere*, ut posteris mandavit Livius, *postquam abiit consulatu*, hoc est postquam provincia excesserat, Scipio triumphum egit.

Descendam hinc ad inferiora tempora quibus M. Tullius floruit; de transectis enim intercalationibus nullæ literæ docent, & quæ docebant, amissas desideramus. Tullius itaque Quinctium defendens intercalatum ostendit, qui, Scipione & Norbano cons. a. d. V. cal. interc. edictum latum esse contra Quinctium memorat, & prid. cal. eisdem de fundo ipsum Quinctium deturbatum, dejectumque narrat. Hos quidem Consules anno DCLXX. habemus, qui, ut illa tempora usurpabant, ex cal. Jan. magistratum auspicati sunt.

Huculque vidimus paribus annis ex antiquo instituto esse intercalatum; quod Numa anno secundo nimirum post U. C. XL. incepisset. At extremis temporibus quibus omnia in republica pessum iere, intercalandi etiam status immutatur, a paribus annis ad impares rejecta intercalatione. Quare anno DCCI. quo Pompejus III. cos. narratur, per interregem is creatus fuit mense intercalario, ut ex Asconio indicatum est. Et subinde eo malum processerat, ut proximo anno DCCII. qui ex cal. Jan. Sulpitium & Marcellum consules habuit, altera intercalatio instaret. Extat M. Tullii ad Marium epistola in hoc exemplum: *Nos hic multitudine & celebritate iudiciorum, & novis legibus ita destinemur, ut quotidie vota faciamus, ne intercaletur.* Data literæ non solum post Milonis, sed etiam post Bursæ damnationem. At Bursa nonne tribunus plebis, cum reus Cos. Pompejo ageretur Milo? Ut primum itaque Bursa e tribunatu abiit (quod factum est ex antiquo instituto a. d. IV. id. Decembr.) in iudicium raptus est, & subinde damnatus. Quamobrem, cons. Sulpitio & Marcello, scribebat Cicero anno DCCII. Januario vel Februario mense, eoque non intercalatum fuisse ex literis

ad Atticum missis declaravimus . Porro quam dubia & anceps eo tempore esset intercalatio , & quanta pontificum inconstantia fieri solet , indicat idem Tullius , dum Attico scribit : *cum scies Romæ intercalatum sit necne , velim ad me scribas certum quo die mysteria futura sint .* Quamvis legitimus intercalationis annus DCCIII. haberetur , tamen dubitabatur . Quis etiam ignorat , quantas in republica turbas excitaverit eo anno Curio , ut non unus , sed duo menses interponerentur , quo diutius ipse in tribunatu foret , & Cæsar , cui favebat , in provincia ? Ex quibus de illius anni intercalatione constat . Veruntamen quæ hinc anno III. cons. C. Julio Cæsare iterum , & P. Servilio , peragenda erat , habitane sit , an non (quamvis hoc potius suspicer) ignoratur . Ideo ad extremum anni Romani tempus ad annum nimirum DCCVII. devolvimur , quo Cæsare III. & Lentulo cons. non unum tantum mensem , quem consuetudo exposcebat , sed tres interpositos , ut bruma cal. Januariis conficeretur , Suetonius exponit .

Cum hæc noctu , ut dicebam , scriberem , & pluvium cælum nunciaretur , quo in crastinum futuram sementim , cui quotidie vaco , inhiberi videbam , noctem interponere statui , ut per otium vegetiori mente perpenderem , numquid forte prætermissem , quod ad hanc quæstionem pertinebat . Quare , secuto mane , dum ex commentariolis nostris quæ tibi de anno Romano , quæque de intercalatione scripsissem , repetebam , & dum omnia jam peracta quæ nostra industria peragenda erant , opinabar , ecce tabellarii cum tuis literis , quas heri scripsisti . Has dum perlustro , video te quotidie expectare non tantum de intercalatione (quod nunc actum est) sed etiam de intercalario die , quem Romani quarto quoque anno exacto interponere solebant . Hoc enim additamentum nullius momenti esse scribis ; quoniam narratur , & in vulgum fertur apud omnes , id ab Josepho Scaligero adeo scite doctèque expositum ; atque illustratum , ut amplius dubitandum non sit . Quandoquidem ita vis , id ipsum exquiramus . Sed quid scribere possum quod suspicionibus & conjecturis non innitatur ? Ratione quidem quarto quoque anno diem esse intercalandum assequimur . Macrobius etiam diei intercalaris præter Mercedinum mentionem facit . Adde Tullium mysteria , id est Olympia Romana commemorare . Attamen quo anni tempore , quo mense , quo mensis die agerentur , non liquido cerno . De anno habeo quid , quod iniquo animo non feres . Perpende Tullianum illud quod supra posui : *cum scies Romæ intercalatum .* Annus erat U. C. DCCIII. , quo proconsul Cicero Attico scribebat . Ab hoc annos Romæ XXIIIX. ante Numam eximito , supersunt anni DCLXV. , sive Olympiades

CLXVI., quas lustra appellatas cum doceat Cenforinus, accipio libenter. Anno igitur DCLXV., qui, exemptis lustris, restat, Olympias Romana dicebatur, sive lustrum a prima origine CLXVI. anno I., & Græca Olympias CXXCII. anno III. Hoc tibi mysteriorum annum fortasse probabit. Mysterium autem sive arcanum cur istam intercalationem appellassent Romani, si expetis scire, explicare videtur Macrobius falsa veris immiscens & confundens. Ait diei intercalationem pontificibus mandatam, ut cum calendas Januarias anni principium in Nundinas incidere prænoscerent, diem interponerent, & sic omen everterent; quippe annus a Nundinis incipiens (qualem fuisse narrat Dio Cassius DCCI. quo interfectus Clodius) infaustus & luctuosus haberetur. Hæc autem in vulgum jactata: sed in abditis erat, expulsis regibus, cum magna celebritate ex agris conveniret populus, ut nonas Servii Tullii regis natalem diem (cum ignoraretur enim quo mense natus esset, nonas cunctas, quibus natum constabat, sacras habebant) ne ad hanc frequentiam Nundinarum etiam conventus adderetur, &, ne regum desiderio concitarentur animi, interjecto die, nonas a Nundinis separari. Hæc de nomine. Vera tamen intercalandi ratio, ut tempora cum solis natura convenirent. Sed quo tandem mense? Quo? Optime quæris: si scirem, statim proferrem. Quare ut certum, nihil habeo: ut verisimile, Caniculæ exortum Bœotiorum exemplo. Non te latet Eudoxi annum Romano insertum dici. Quod etsi falsum deprendimus, quædam tamen traducta adverto; ideo diei intercalationem Bœotia regula in anno Romano scrutari patieris. Hæc enim quando cum annis Olympicæ Ošteateridis III., & VII. copulatur, quibus primus & quintus Ošteateridis Eudoxi annus adhæret, nonne ingenti argumento est, eandem primum pontificum arbitrio locabilem permissam, mox Eudoxi disciplina recepta, in extremum Bœotium lustrum subsedisse? Quadrat conjectura, si Tullianas literas ad Atticum expendamus. Scriptum est in illis quas datas extremo Februario anno DCCIII. commemoravi, ad hunc modum: *Quinto togam puram Liberalibus cogitabam dare; mandavit enim pater: ea sic observabo, quasi intercalatum non sit.* Jam vides per Liberalia desperasse Tullium de intercalatione certiore fore. Quæ cura posthabita, de mysteriis iterum postulat: *faciesque me in quem diem Romana incidant mysteria, certiore.* Cur autem? Quod provincia excessurus erat IV. cal. Sextil., ideo, cum ominosa esset intercalatio, ne in vulgi reprehensionem incideret, sive quo die futura erat, prædiscere Proconsul neglexisset, sive, eo cognito, majorum institutum sciens volensque non curasset, id prænoscere exoptabat, ut iter posthaberet,

aut

aut in via subsisteret. Hoc autem anno Eudoxi Oſteateris prid. non. Sextil. inchoatur; quare Olympia inter III. non. Sext. & prid. non. ejusdem concluduntur.

Hæc erant quæ de die intercalario, cum annus Romanus ageretur, ad hoc tempus sciebam. Quid, inquires? Reliqua cur ſupprimis? Num Scaligeri gloriæ invidens, quæ præclarus auctor ad Olympia Romana illuſtranda ex epistolis ad Atticum lib. XV., & XVI. affert, ne quid tanto ſcriptori debuiſſe videaris, non integro animo ſilentio prætermittis? Ingenui ſane viri eſt fateri per quos edoctus. Cur igitur te legiſſe diſſimulas quæ in ejus volumine, quod *de emendatione temporum* inſcribitur, omnibus linguis celebrantur? Scriptum eſt in eodem de Romanis myſteriis ea doctrina, ut hominem totius antiquitatis peritiſſimum decebat. *Sed Cicero, ait, ad Atticum (de myſteriis) diſerte ac clare ita expreſſit, ut dubitandum amplius non ſit.* Nunc Romana Olympia ex Tullio percipe, & Scaligerum, qui primus fontes monſtraverit, debita laude, gratique animi officio proſequere ac cultu. *De meo itinere variæ ſententiæ; multi enim ad me. Sed tu incumbere, quæſo, in eam curam: magna res eſt. An probas ſi ad calendæ Januarias cogitemus? Meus animus eſt æquus. Etiam ſcribe quo die Olympia, quum myſteria ſcilicet ut tu ſcires.* Audiſne quam aperte, quam clare, quam dilucide M. Tullius per myſteria diem inſercalarem oſtenderit? Cur his non uteris, Scaligeri etiam auctoritate comprobatis? Me miſerum!

Quid me alta ſilentia cogis

Rumpere?

Egone tibi iſta exſcriberem de Romana intercalatione agens, quæ de Julia, anno ad ſolare motum digeſto, & jam tertio vergente, Tullius ſcribebat? Egone tibi in tuas privatas manus mittere auderem, quæ Scaliger tam inconſulte in omnes? Atque utinam ea quæ ad te ſoleo, talia exiſtimares, ut de optimis inferioris ætatis ingeniis hauſta crederentur. Verum, ut ingenue fatear, neque Scaligerum, neque alium præter illos veteres, quos & laudo, & colo, ad hæc, qualia qualia ſunt, auctores ſequor. Illis utantur qui ingenii facie blandiri volunt: nos veritatem inquirentes, fontes obſcuriſſimis vetuſtatis reſſibus abditos, rivis poſthabitis qui a recto capite ſiniſtris opinionibus oberrant, conſectamur. Etenim quid ex Scaligero depromam? Iſta, credo, myſteria, quæ, inſtinctibus ſeditioſis ardente republica, cum M. Tullius ſecedere in Græciam pauliſper decreviſſet, ut filium inviſeret, ſcire avebat ab Attico quo die contingerent, quibus iter facienti religio & omen offerebatur? Dicam itaque cum Scaligero *ἐμφατικότερος*;

en tibi Romana Olympia quæ per æstatem peragebantur . Audi quam diserte, quam clare Cicero expressit iterum, uno tantum præterito versu : *dubitemus igitur ; hiberna enim navigatio odiosa , eoque ex te quaesieram mysteriorum diem .* Hæc æstivane, an brumalis intercalatio videtur ? Quid ? Juliane, qua, peræclis Terminalibus quarto quoque anno absoluto utimur, & tunc primum usi sunt Romani, an prisca æstivis mensibus agi solita, sed jam antiquata ? Dabantur enim literæ ad Atticum a. d. VI. non. Quint. Non vides, cum hibernam navigationem Decembri mensè, quo extremo conficiebatur bruma, exhorresceret Cicero, si ad extremum Februarium dum se frigus remitteret, & frangeret, quo tutius & commodius navigaretur, reditum suum differret, propterea mysteriorum diem sciscitari ? A quo tamen itinere ventis in contraria ferentibus prohibitus, duas maximas vituperationes effugisse latus est lib. XVI. ; quippe rumores increbuerant, afflicta & prostrata inter civiles tumultus patria, se de Reipublicæ salute desperasse : deinde quod ferebatur ad Olympia, ut ludos spectaret, proficisci. Ubi igitur in Scaligero Romana intercalatio ? Ubi mysteria ? Ubi Olympia, quibus ad Numæ annum explicandum utamur ? Sed dimittamus Scaligerum scriptorem *χρονολογικῆς* non inutilem, magna tamen circumspèctione tractandum. Equidem & Tulliana allata suam utilitatem habent ; quod enim Cicero communi mysteriorum voce tam anno Romano, quam Julio diei intercalationem significat, utrumque extitisse, atque idem non re, sed tempore discriminatum demonstrat. Perspicuum etiam, cum Tullius in Græciam proficiscens hiemalem navigationem, & ominosa Olympia timeret, quæ futura Pansa atque Hirtio Coss. anno DCCX., de iisdem quoque fuisse sollicitum, cum IV. cal. Sextil. provincia excederet, eoque spatio quo supra commemoravi, intercalari diem solitum ; necnon liquet anno IV. solari ineunte diem postridie Terminalia primum intercalatum. Quod pontificum vitio, ut in literas relatum est, factum est, cum V. annum incipientibus, non IV. id peragendum mandasset Cæsar.

Annus itaque in Romana Republica ita se habebat, non temere & inordinate institutus, ut plerisque persuasum est omnia ad Cæsarem revocantibus. Hujus imaginem, ut in aliis præstiti, quam primum habeas, curabo. Vale.

D. Patavio XIV. cal. Mart. CIO IOCC XXXV.

Tab.
CXVI.

TABULA XXVI. Pag. 335

Annus Civilis Romuleus XLV.

Sol Taurum adit XVI. cal. Septembr.
 Martius VIII. cal. Septembr.
 Sol Geminos adit XIV. cal. Octobr.
 Aprilis VII. cal. Octobr.
 Sol Cancrum adit XIV. cal. Novembr.
 Majus VIII. cal. Novembr.
 Solstitium VII. cal. Novembr.
 Sol Leonem adit XIII. cal. Decembr.
 Junius VII. cal. Decembr.
 Sol Virginem adit XIII. cal. Januar.
 Quintilis VIII. cal. Januar.
 Nonis Quintilibus mors Romuli prid. cal. Januar.
 Sol Libram adit XIV. cal. Febr.
 Sextilis VIII. cal. Februar.
 Æquinoctium autumnum VII. cal. Febr.
 Sol Nepam adit XII. cal. Mart.
 September VI. cal. Mart.
 Sol Sagittarium adit XIV. cal. April.
 October VII. cal. April.
 Sol Capricornum adit XIV. cal. Maji.
 Bruma VII. cal. Maji.
 November VI. cal. Maji.
 Sol Aquarium adit XV. cal. Jun.
 December VII. cal. Jun.
 Sol Pisces adit XV. cal. Quint.

Annus Civilis Romuleus XLVI.

Martius VII. cal. Quint.
 Sol Arietem adit XVI. cal. Sextil.
 Æquinoctium vernum IX. cal. Sextil.
 Aprilis VII. cal. Sextil.
 Sol Taurum adit XVI. cal. Septembr.
 Majus VIII. cal. Septembr.
 Sol Geminos adit XIV. cal. Octobr.
 Junius VII. cal. Octobr.
 Sol Cancrum adit XIV. cal. Novembr.
 Quintilis VIII. cal. Novembr.
 Solstitium VII. cal. Novembr.
 Sol Leonem adit XIII. cal. Decembr.
 Sextilis VII. cal. Decembr.
 Sol Virginem adit XIII. cal. Januar.
 September VIII. cal. Januar.
 Sol Libram adit XIV. cal. Febr.
 October IX. cal. Februar.
 Æquinoctium autumnum VII. cal. Febr.
 Sol Nepam adit XII. cal. Mart.
 November VI. cal. Mart.
 Sol Sagittarium adit XIV. cal. April.
 December VII. cal. April.
 Sol Capricornum adit XIV. cal. Maji.

Ann. I. Numæ.

Calendæ Januariæ: Bruma VII. cal. Maji.

EPISTOLA XXXVIII.

De Dieteride Romana civili et solari.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Quod vereris ne quotidianæ tuæ literæ mihi molestiam afferant , & ab institutis cogitationibus retardent , scito nihil esse , de quo a te minus sit dubitandum. Qualis enim magnanimi ducis nunc præmia , nunc laudes miscentis laboranti militi vox ; qualis remigibus tempestate vexatis experti naucleri cohortatio ; qualis villici fessis mesforibus oratio :

ἐν αἰεὶ δέρο εὐσείτα • ποιῆδε καλίαι.

tales mihi tuæ literæ omni officiorum genere refertissimæ . Solvitur cura omnis , & remittitur molestia : studium autem & contentio intenditur , dum tuum erga me animum , & tam præclara benevolentia signa velut præiens intueor , & specto . Quæ enim scripsi , tanti esse non video , ut aliquam tuorum in me officiorum partem assequi valeant . Quapropter ceu ex integro quotidie me excito & extimulo . Itaque peracta verna sementi , cal. Mart. quod primum vacuum tempus nactus sum , id tibi tribuam , & addicam . Et quoniam proxime de anni Romani exemplo tibi significaveram , id nunc retexam , meamque fidem absolvam .

Anno igitur post C. U. XXXIIX. acto , absolutoque civili Romuleo XLVI. , quo bruma , ut in Tabula XXVI. adnotatur , ad anni initium , quod antiquitus obtinuerat , revocata est , novam anni formam ex cal. Jan. Numa edixit , unde primum dieteridis civilis exemplum ex anno nostro producam.

Tab.
XXVI.

Ann. I.

Ann. II.

I.	Januarius cal. Januar.	I.	Januarius XVI. cal. Jan.
II.	Februarius III. cal. Febr.	II.	Februarius XVIII. cal. Febr.
III.	Martius VIII. cal. Mart.	III.	Mercedinus VII. id. Febr.
IV.	Aprilis VIII. cal. April.	IV.	Martius VII. id. Mart.
V.	Majus IX. cal. Maji.	V.	Aprilis V. id. April.
VI.	Junius IX. cal. Jun.	VI.	Majus VIII. id. Maji.

VII.

VII. Quintilis X. cal. Quint.	VII. Junius VI. id. Jun.
VIII. Sextilis X. cal. Sextil.	VIII. Quintilis nonis Quintil.
IX. September XII. cal. Sept.	IX. Sextilis VII. id. Sextil.
X. Octob. XIII. cal. Octob.	X. September nonis Septembr.
XI. November XIII. cal. Nov.	XI. Octob. IV. non. Octobr.
XII. December XIV. cal. Dec.	XII. November prid. non. Nov.
	XIII. December III. non. Decembr.

Quapropter alterum biennium cal. Januariis in suum principium redit. Ab hac regula subinde paululum recessere Romani, apposito Februarii die, quem *Regifugium* vocarunt, ut infra exaratum est.

Ann. I.

Ann. II.

I. Januarius cal. Januar.	I. Januarius XV. cal. Jan.
II. Februarius III. cal. Febr.	II. Februarius XVII. cal. Febr.
III. Martius VII. cal. Mart.	III. Mercedinus V. id. Febr.
IV. Aprilis VII. cal. April.	IV. Martius VII. id. Mart.
V. Majus VIII. cal. Maji.	V. Aprilis V. id. April.
VI. Junius VIII. cal. Jun.	VI. Majus VIII. id. Maji.
VII. Quintilis IX. cal. Quint.	VII. Junius VI. id. Jun.
VIII. Sextilis IX. cal. Sextil.	VIII. Quintilis nonis Quintil.
IX. September XI. cal. Sept.	IX. Sextilis VII. id. Sextil.
X. Octob. XI. cal. Octobr.	X. September nonis Septembr.
XI. November XII. cal. Nov.	XI. Octob. IV. non. Octobr.
XII. December XIII. cal. Dec.	XII. November prid. non. Novembr.
	XIII. December III. non. Decembr.

Quid vero commodi, aucto anno civili, perceperint Romani, ignoramus. Hoc quod in propatulo est, videmus, tria nimirum tempora ad mensium initia esse traducta, ut in anno solari, de quo continuo agam, apparet.

Tab.
XXVII.

VIII. Itaque cal. Januar. Pompilias (anno enim Numæ dierum CCCL. utar) sol Capricornum ingressus anni primordium cal. Jan. præbebat. Cal. item Jan. Bruma agebatur. Die inde XXX. elapso, sol in Aquarium scandit VII. cal. Febr., in Pisces vero VI. non. Mart. quo ver aperitur. Cal. April. sol in Arietem transitum facit. VI. id. Apr. Æquinoctium I. Quare inter brumam & æquinoctium vernum dies XC. intercedunt. Robigalia anno Numæ XI. instituta die Arietis XXV. celebrantur VI. cal. Maji. VI. non. Maji verni temporis dies LX. finiuntur, & æstivi inchoantur. V. non. Maji sol Taurum ingreditur, & prid.

Dieteris Romana cœlestis.

Ann. I.

- d. viii. Sol Capricornum adit VIII. cal. Jan.
 Bruma cal. Jan.
 Sol Aquarium adit VII. cal. Febr.
 d. xc. Sol Pisces adit. Veris initium VI. non. Mart.
 Sol Arietem adit cal. Apr.
 d. lxxviii. Equinoctium vernum VI. id. Apr.
 d. lxxvi. Robigalia VI. cal. Mai.
 d. xciv. Æstatis initium VI. non. Mai.
 Sol Taurum adit V. non. Maji.
 Sol Geminos adit Prid. non. Jun.
 Sol Cancrum adit Prid. non. Quint.
 d. cxx. d. viii. Solstitium III. id. Quint.
 Sol Leonem adit VIII. id. Sext.
 d. xcii. Autumni initium IV. non. Sept.
 Sol Virginem adit VI. id. Sept.
 Sol Libram adit VII. id. Oct.
 d. lxxc. d. viii. Equinoctium autumni XVII. cal. Novembr.
 Sol Scorpionem adit VI. id. Novembr.
 d. lxxx. Hiemis initium IX. cal. Decembr.
 Sol Sagittarium adit VI. id. Decembr.

Ann. II.

- d. cxx. d. viii. Sol Capricornum adit V. id. Jan.
 Bruma XV. cal. Febr.
 Sol Aquarium adit IV. id. Febr.
 Sol Pisces adit XV. cal. Mart.
 d. xc. Veris initium VI. non. Mart.
 d. lxxviii. Sol Arietem adit XVI. cal. April.
 Equinoctium vernum IX. cal. Apr.
 d. lxx. Sol Taurum adit XIV. cal. Maji.
 Robigalia VI. cal. Mai.
 d. xciv. Æstatis initium VI. non. Maji.
 Sol Geminos adit XIII. cal. Jun.
 Sol Cancrum adit XI. cal. Quint.
 d. cxx. Solstitium IV. cal. Quint.
 Sol Leonem adit XI. cal. Sext.
 Sol Virginem adit IX. cal. Sept.
 d. xcii. Autumni initium IV. non. Sept.
 Sol Libram adit VIII. cal. Oct.
 d. lxxc. Equinoctium autumni cal. Oct.
 Sol Scorpionem adit IX. cal. Novembr.
 d. lxxx. Sol Sagittarium adit. Hiemis initium IX. cal. Dec.

Ann. I.

- d. xc. Bruma cal. Jan.
 Veris initium VI. non. Mart.

d^{vii} Sol Capricornum adit VIII. cal. Jan.
 Bruma cal. Jan.
 d^{xc} Sol Aquarium adit VII. cal. Febr.
 Sol Pisces adit. Veris initium cal. Mart.
 d^{lxxviii} Sol Arietem adit Prid. cal. Mart.
 d^{lxxvii} Equinoctium vernalium VII. id. Apr.
 Robigalia VI. cal. Maii.
 d^{xciv} Æstatis initium cal. Maiis.
 Sol Taurum adit VI. non. Mai.
 Sol Geminos adit III. non. Jun.
 d^{viii} Sol Cancrum adit III. non. Quint.
 d^{cxx} Solstitium IV. id. Quint.
 Sol Leonem adit non. Sext.
 d^{xcii} Autumni initium cal. Sept.
 Sol Virginem adit VII. id. Sept.
 d^{vii} Sol Libram adit VIII. id. Oct.
 d^{xc} Equinoctium autumnum id. Oct.
 Sol Scorpionem adit VII. id. Novembr.
 d^{xcix} Hiemis initium X. cal. Decembr.
 Sol Sagittarium adit VII. id. Decembr.

Ann. II.

d^{vii} Sol Capricornum adit VI. id. Jan.
 d^{cxx} Bruma XVI. cal. Febr.
 Sol Aquarium adit V. id. Febr.
 Sol Pisces adit XV. cal. Mart.
 d^{xc} Veris initium cal. Mart.
 d^{vii} Sol Arietem adit XVI. cal. Apr.
 d^{lxx} Equinoctium vernalium IX. cal. Mart.
 d^{lxx} Sol Taurum adit XIV. cal. Maii.
 Robigalia VI. cal. Maii.
 d^{xcv} Æstatis initium cal. Maiis.
 Sol Geminos adit XIII. cal. Jun.
 d^{viii} Sol Cancrum adit XI. cal. Quint.
 d^{cxx} Solstitium IV. cal. Quint.
 Sol Leonem adit XI. cal. Sext.
 Sol Virginem adit IX. cal. Sept.
 d^{xcii} Autumni initium cal. Sept.
 d^{vii} Sol Libram adit VIII. cal. Oct.
 d^{xc} Equinoctium autumnum cal. Oct.
 Sol Scorpionem adit IX. cal. Novembr.
 d^{xcix} Hiemis initium X. cal. Decembr.
 d^{xcviii} Sol Sagittarium adit IX. cal. Decembr.

Ann. I.

Bruma cal. Jan.
 Veris initium cal. Mart.

prid. non. Jun. in Geminos fertur, ac demum in Cancrum ascendit
 prid. non. Quint. III. id. Quint. solstitium ab æquinoctio verno die-
 bus XCIV. sejunctum habetur. VIII. id. Sextil. sol in Leonem decli-
 nat, & Canicula mane attollitur. IV. non. Septembr. post dies CXX.
 cessat æstas, incipitque autumnus. VI. id. Septembr. sol ad Virginem
 permeat, & VII. id. Oct. in Libram; ideo die octavo XVII. cal.
 Novemb. autumnus æquinoctium diebus a solstitio XLII. metimur. VI. id.
 Novembr. Nepam sol petit. IX. cal. Decembr. autumnales dies XXC.
 finiuntur, & incipiunt hiberni. VI. id. Decembr. ad Sagittarium sol
 transit, cujus partem XXIII. dum adit, primus civilis annus perfici-
 tur, & secundus inchoatur. Verumtamen signifer orbis in a. d. VI. id.
 Jan. desinit, & postridie sol repetit Capricornum. Tunc bruma a cal.
 Jan. in a. d. XV. cal. Febr. removetur. IV. id. Febr. primæ Aquarii
 partes illustrantur. XV. cal. Mart. mense intercalario sol Piscibus infi-
 det. In a. d. VI. non. Mart. veris initium ea ratione, quam in Chal-
 daica astronomia tibi recensui, recurrit. XVI. cal. April. sol ad Arie-
 tem penetrat. IX. cal. April. æquinoctium vernum. XIV. cal. Maji
 sol in Taurum introitum facit. VI. non. Maji æstivi temporis princi-
 pium. XIII. cal. Jun. sol ab ita Tauro, Geminisque subit, ac XI.
 cal. Quint. in Cancrum ascendens, IV. cal. ejusdem solstitium ostendit.
 XI. cal. Sextil.

in vastos surgit Nemeæus hiatus,

Exoriturque Canis, latratque Canicula flammis.

IX. cal. Septembr. sol in Virginem fertur, cujus partem X. obtinente
 sole, IV. non. Septembr. autumnus exordium capit. VIII. cal. Octobr.
 sol in Libram trajicitur, & cal. Oct. die Libræ octavo autumnale æ-
 quinoctium notatur. IX. cal. Novemb. sol in Scorpionem descendit.
 IX. cal. Decembr. hibernum tempus sol Sagittarium ingressus reddit.
 VIII. cal. Januar. bis cœlestia signa remensus in sua sede adit Capri-
 cornum. Quare, tertio ineunte anno, bruma cal. Jan. quibus primo
 acta fuerat, peragitur.

Hoc itaque modo Chaldaicum annum primum egere Romani. Pau-
 lo post, die anno apposito, brevioris intercalarium mensis, longio-
 rem autem civilem annum ea regula, quam tabula XXVIII. ostendit, Tab. XXVIII.
 instituerunt. Vale.

D. Patavio cal. Mart. CIO IOCC XXXV.

EPISTOLA XXXIX.

De Dieteride Romana Eudoxi Fastis exornata.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

A Inve invito animo me monere ; quod veritus sis , ne commovear ? *Μὰ γλῶ , μὰ κρήνας , μὰ ποταμὸς , μὰ νάματα* non solum id æqui ac boni facio , ut scribis , sed etiam ad cætera tua in me merita tanquam maximum cumulum appono . Intelligo enim , dum mihi talia præstas , me a te plurimum amari . Sane difficultati occurrere exciderat , cum id facere statuissem . Profecto erunt plurimi qui annum Romanum Eudoxi , vel Metonis fastis exornari putent . Neque solum Lucano , de quo illud viget ex Cæsaris ore :

Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus ,

ut suspicaris , utentur , sed etiam Columellæ auctoritate , cujus hæc sunt : *verum in hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi & Metonis antiquorumque fastos astrologorum , qui sunt aptati publicis sacrificiis ; quia & notior est ista vetus agricolis concepta opinio .* Videsne quale telum esset contraria opinantibus paratum ? Quas turbas mihi dedissent , si , quæ tibi privatim scribebam , evulgassent ? Caveamus itaque dum licet , & arma , quibus adversus nos usuri erant , in ipsos , te duce , jaculemur . Inquirere igitur oportet , & ante occupare anni formam , quam ex Metone , Eudoxo , antiquisque astrologis repetunt . Quamvis enim non omnia vera , quid tamen verum invenimus , populari fama , quam Lucanus & Columella secuti sunt , falsa & vera sine discrimine aucupante . Et falsum quidem quod de æquinoctiis & solstitio ac bruma memorat Columella . Tota ista ratio , qua in octavis signorum partibus anni momenta constituunt , Chaldaica est , Græcis , ut vidimus , secus discernentibus . Quam Romani cum ignorassent (ex antiquis enim & obscuris temporibus repetenda erat) & nimis quam par videbatur , Græcis indulgentes , ad Græcos referebant (quod Græcis adjecta erat atque immixta) quibus etiam disciplinas omnes liberalesque artes gloriæ & laudi dabant . Exoleverant jam majorum instituta , qui ex Hetruria ad juventutem informandam doctores arcessiebant . Memoria exciderat Numa Chaldaici & Romani anni auctor . Quod inferiore ætate
vige-

TABULA XXIX. Pag. 339.

Dieteris Romana Eudoxi Fastis ornata.

Ann. I.

d. VII	Sol Capricornum adit VIII. cal. Januar. Bruma cal. Januar.
d. XIV	Sol Aquarium adit VII. cal. Febr. Favonius incipit VI. id. Febr.
d. XXI	Sol Pisces adit: veris initium cal. Mart. Ornithiæ incipiunt flare prid. id. Mart. Ornithiæ cessant X. cal. April.
d. XXVIII	Sol Arietem adit prid. cal. April. Æquinoctium vernum VII. id. April. Sukulæ vesperi occidunt XI. cal. Majas. Æstatis initium cal. Maiis.
d. XXXV	Sol Taurum adit VI. non. Maii. Vergiliæ mane oriuntur X. cal. Jun. Sol Geminos adit III. non. Jun. Sol Cancrum adit III. non. Quintil. Solstitium IV. id. Quintil.
d. XLII	Sol Leonem adit nonis Sextil. Fidicula mane occidit V. cal. Septembr. Autumni initium cal. Septembr. Sol Virginem adit VII. id. Sept. Sol Libram adit VIII. id. Octobr. Æquinoctium autumnii id. Octobr.
d. XLIX	Sol Scorpionem adit VII. id. Novembr. Hiemis initium X. cal. Decembr. Vergiliæ mane occidunt VI. cal. Decembr. Sol Sagittarium adit VII. id. Decembr.

Ann. II.

d. VII	Sol Capricornum adit VI. id. Januar. Bruma XVI. cal. Febr.
d. XIV	Sol Aquarium adit V. id. Februar. Favonius incipit IV. cal. Interc. Sol Pisces adit XV. cal. Mart. Veris initium cal. Martiis. Ornithiæ cessant VII. id. Mart.
d. XXI	Sol Arietem adit XVI. cal. April. Æquinoctium vernum IX. cal. Aprilis. Sukulæ vesperi celantur VIII. id. April.
d. XXVIII	Sol Taurum adit XIV. cal. Maii. Canis vesperi occidit XI. cal. Maii. Æstatis initium cal. Maiis. Vergiliæ mane oriuntur VII. id. Mai.
d. XXXV	Sol Geminos adit XIII. cal. Jun. Sol Cancrum adit XI. cal. Quint. Solstitium IV. cal. Quint.
d. XLII	Sol Leonem adit XI. cal. Sextil. Fidicula mane occidit prid. id. Sextil. Sol Virginem adit IX. cal. Septembr. Autumni initium cal. Septembr.
d. XLIX	Sol Libram adit VIII. cal. Octobr. Æquinoctium autumnii cal. Octobr. Sol Scorpionem adit IX. cal. Novembr. Vergiliæ mane occidunt III. id. Nov.
d. XLIX	Hiemis initium X. cal. Decembr. Sol Sagittarium adit IX. cal. Decembr.

Ann. I.

Bruma cal. Januariis.
Veris initium cal. Martiis.

vigere cepit, semper Romæ viguisse opinabantur. Hinc Græcum annum haberi, Græco ritu intercalari, Græco instituto cardines digeri, Græca regula computari tempora vulgo tenebant. Quæ quando falsa offendimus, quid superest, nisi de temporibus diligentius quærere, si forte præter Chaldaica etiam Græca acceperint? Novam itaque tabulam instituem, & Chaldaicis Bœotia immiscebo. Sed quid novam voco, quæ mera Romana, neque alia ab illa quam tibi proxime miseram? Hanc igitur astrorum conversionibus, ut Bœotii adnotant, exornemus.

VII. cal. Febr. in Aquarium transire solem diximus; VI. propterea id. ejusdem Favonii spirare incipiunt die Aquarii XIV., ut Eudoxus animadvertit. A Favonio autem veris principium duxere Græci, duxere & Romani. Quin Cæsari pridie vernum tempus existit. Neque aliud initium posuit Columella. Quod correxit Augustus, & in antiquam sedem revocavit, ut ex Plinio non obscure colligitur. Cal. Martiis, adeunte Pisces sole, Arcturus die quarto vesperi Eudoxo prodit. Decimo vero quarto Piscium die Democritus Ornithiis principium determinat, & flare ait per dies IX. Qua de causa incipiunt prid. id. Mart., cessant X. cal. April. Ab hoc in æquinoctium dies XV. spectant, quos Cato Oleæ putationi assignat. VI. non. Maji permeante Taurum sole, X. cal. Jun. die Tauri XXII. Eudoxo Vergiliæ mane oriuntur. Hic finis dierum XLV. ab æquinoctio verno, & ab Ornithiis LX., de quibus Cato in Oliveti cultura. Animadvertere etiam oportet quo spectent dies L. a vere, quos idem Cato inferendis arboribus adscribit. Ad Sicularum vespertinum occasum anno I. pertinere opinor, qui fit Eudoxo die Arietis XXI. & tempestatem portendit; altero autem anno ad vespertinum etiam Canis occasum, qui, prodeunte in Taurum sole XIV. cal. Maji, evenit XI. cal. ejusdem die Tauri Eudoxo IV. De quo egregius vates:

Candidus auratis aperit cum cornibus annum

Taurus, ☽ averso cedens Canis occidit astro.

Quod fidus per se vehemens cum occideret, quadrivium infestum futurum significabat; propter quod publicis sacrificiis Caniculam immolando placare soliti. Cato itaque, antequam decretorii dies incidissent, vernam insitionem peragenda præcepit. Die Leonis XXII. Eudoxo Fidicula mane occidit V. cal. Sept. anno I., & prid. id. Sextil. anno II. Hoc ab Augusto retentum esse ostendam, quod Cæsar prid. adnotaverat. Porro quo derivabimus dies L. a Solstitio, quibus Cato æstivam insitionem circumscribit, & quos Hesiodus navigantibus prosperos promittit? In autumnum quidem, qui die quinquagesimo a solstitio

Tab.
XXIX.

tio inchoatur . VI. cal. Dec. ann. I. , & III. id. Novembr. anno II. die Scorpionis XIX. Eudoxo Vergiliæ matutinæ delabuntur . Hoc alterum Cæsar in novum annum pridie agendum traduxit , quod tamen brevi immutatum esse , & ad pristinam sedem hiemem restitutam Plinius ostendit .

Hæc est anni Romani facies Eudoxi astronomia expolita , in qua nihil de antiqua forma detractum est .

Cæsari Albanensi nostro bellissimo salutem memento : ejus literas accepisse narrato , & confecisse quod mandaverat . Vale .

D. Patavio VIII. Id. Mart. CIO IDCC XXXV.

E P I S T O L A XL.

*De Dieteride Romana solari diebus LIII. a cal.
Jan. remota.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

O Jucundas tuas literas , amore , officio , suavitate , prudentia referatissimas , in quibus animus tuus ex omni parte manifestus ! Risi Numam *παλίμβιον* . Facete quidem , & amice . Sed noli , mi Andrea , mihi tantum tribuere . Quidquid præstitisse videor , ad te referendum judico . Te impulsore , ac duce , tantarum rerum molem suscepi , & sustinui . Quare tuorum consiliorum fructum tu a me repetere debes : ego ultro defero .

Nunc ex Romana messe quod desideras , spicilegium accipe . Quo tempore annum Romanum longe a bruma inceperit morari , quo auctore , & qua de causa , non plane mihi exploratum est . Pontificibus , quibus a Numæ demandata erat anni moderatio , omnes quos legi , auctores vitio vertunt , & quidem recenti ab ultimo videlicet reipublicæ tempore id repetentes . Post quos , etsi permolestè fero meam interponere sententiam , tamen officio quo me fungi voluisti , adductus , illius ævi pontifices ab hac reprehensione vindicarem . Neque inaniter temereque id jacto . Exstant historiæ quibus opinionem meam confirmem . U. C. anno DXXCV. , L. Æmilio Paulo iterum cos. , III. non. Septembr. quo luna terræ interpositione defecit , quod anni tempus esset , Livius hoc modo descri-

describit : *Anni (tempus) post circumactum solstitium erat , hora diei jam ad meridiem vergente , iter multo pulvere , & incalcescente sole factum erat .* Quid tibi videtur ? Autumnalemne , ut prisco anno , an solstitialem Septembrem habebis ? Certe eo anno non intercalario solstitium in prima Cancrī parte peractum opinor IV. cal. Septembr. Sed quando in hunc locum incidimus , mendum in optimo scriptore indicabo , si forte ignoras . Prid. non. Septembr. cum cæsus fugatusque esset Macedonum exercitus , victoriæ nuncium Livius ait Romam venisse a. d. X. cal. Octobr. *Tertius decimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est .* Ex a. d. X. cal. Octobr. in prid. non. Septembr. dies decimus octavus numeratur . Quare victoria nunciata a. d. XV. cal. Octobr. quem secundum ludorum Romanorum diem fuisse idem scriptor testatur . Non valde absimili macula inficitur Eutropius qui ista a Livio desumpserat : Παύλῳ δὲ τρίτῃ τῆ μινός τῆ Σεπτεμβρίου συμμίζας τῷ Περσῶν . δ' enim fuit sive τετάρτη , non τρίτη .

Anno quoque anteriori , Cofs. Q. Martio Philippo , Q. Servilio Cæpione , qui honorem inierunt idibus Mart. , ut tunc anni principium ferrebatur , peractis iis quæ multa , antequam in provincias irent consules , agere solebant , narratur a Livio *principio veris quod hiemem eam qua hæc gesta sunt , insecutum est , ab Roma profectum Q. Marcium Philippum consulem .* Eadem refert anno DLXV. cofs. M. Valerio Messalla , C. Livio Salinatore : eadem anno DLVII. L. Furio Purpureone , M. Claudio Marcello cofs. Quin toto Annibalici belli spatio , quo idus Martiæ novis consulibus auspicia erant , alium anni statum , si diligenter consideres , non cognosces . Quare si tunc eodem intervallo , quo extremis reipublicæ temporibus indicabo , ver ab idibus Martiis distabat , quis ob ea quæ tot annis ante contigerant , sequioris ætatis pontifices reprehendit ? Jam vero quis vitio vel negligentia dederit , quod certo consilio videtur admissum , & probatum ? Animadvertentes enim , ut opinor , pontifices , secundo mense intercalatione acta , perturbari annum , quæ commodius extremo anno fieret , brumam vel non intercalando , vel quod erat calendæ Januariæ , Martias indicando , ad Martias calendas revocarunt . Hoc etiam modo , ut ad te jam scripsi , anni solaris principium , & magistratuum auspicia cum urbis annis composita sunt .

Attamen quoniam in tam difficili , & scopuloso loco versamur , inquirere amplius oportet , & ponderare omnia eoque donec ab omni dubitatione liberemur . Anno U. C. DXVI. prodit Plinius III. cal. Majas instituta esse Floralia , ut omnia bene deflorescerent . Si ad veterem annum hæc referantur , verno die LIX. , non video quid Flora floribus

præstare possit, quo tempore nulli in arbore remanent, nisi in Olea & Vite, quæ serotinæ sunt, inquirantur. At contra, bruma cal. Martiis constituta, in Pisces sol transibit anno I. VIII. cal. Maji, anno II. V. id. April. & ver erit ex cal. Maii, tunc

*Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus; superat tener omnibus humor,
Inque novos soles audent se gramina tuto
Credere, nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cælo magnis Aquilonibus imbrem,
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.*

Tunc opportune colonus vel agna vel vitulo faciet, Floramque thure, & fertis sibi propitiabit, quo melius pometa sua deflorescant. Perge inde mecum in villam, & qua lege uvam, quæ *vinum pendens* antiquis erat, Cato noster addicat, spectato: *Locus vinis a. d. cal. Octobr. primas dabitur: si non ante ea exportaveris, dominus vino, quod volet, faciet.* Quæ sic accipies, ut ante futurum autumnum qui VIII. cal. Novembr. continget, vacua cella & dolia domino relinquuntur. Si uva emptorem non inveniet, qua lege vinum in doliis venire oporteat, iterum Catonem audiamus: *Vinum accipito ante cal. Jan. primas*, nimirum ante hiemem; quod non expedit domino vel in brumam differre, vel in ver. Etiam *qua lege pabulum hibernum venire oporteat*, percipe: *Pabulum frui accipito ex calendis Septembribus*, videlicet a solstitio; quia ante solstitium prata secantur, deinde submituntur in pabulum. *Decedito ubi Pirus florere ceperit.* A solstitio igitur in ver venit pabulum. *Cetero pabulo cal. Martiis cedito.* Si ver, quo Pirus floret, cal. Martiis contingeret, supervacanea esset exceptio. Verum, quoniam a cal. Martiis, id est a bruma multa in vallibus, silvis, collibusque virere incipiunt, propterea sic pabulum in iis locis veneat, ut post brumam emptor decedat.

Verum enimvero si his in eandem sententiam concurrentibus nondum satis cernimus, quod profunda temporum caligine, & præposteris hominum opinionibus implicatur, rejecis reliquis quæ historia suppeditat, rem totam paucis conficiam, & maximum probationis pondus ad reliqua apponam. Cos. Æmilio Paulo & bellum in Macedonia gerente, III. non. Septembr. ab hora noctis II. ad IV. defecisse lunam audivimus. Id deliquum anno Julio contingere tradit Petavius summus astronomus XI. cal. Quint. hora a meridie VIII. Quot dies intercedunt? LXXIV. Tunc brumam cal. Mart. servatam coniecimus. A cal. itaque Jan. ad cal. Mart. dies LIII. colliguntur: adde dies VIII.; nam

Tab.
XXX.

TABULA XXX. Pag. 343.

Dieteris Romana Solaris diebus LIII. a sua fede remota.

Ann. I.

- d^{viii.} Sol Capricornum adit VIII. cal. Mart.
- Bruma cal. Mart.
- d^{xv.} Sol Aquarium adit IX. cal. April.
- d^{xc.} Favonius flare incipit VIII. id. April.
- d^{ix.} Sol Pisces adit: veris initium VIII. cal. Maii.
- d^{viii.} Sol Arietem adit IX. cal. Jun.
- d^{xcix.} Equinoctium vernalis prid. cal. Jun.
- Æstatis initium VIII. cal. Quint.
- d^{ccii.} Sol Taurum adit VII. cal. Quint.
- d^{xcv.} Vergiliæ mane oriuntur XVII. cal. Sextil.
- Sol Geminos adit VI. cal. Sextil.
- d^{ccv.} Sol Cancrum adit IV. cal. Septembr.
- d^{xcviii.} Solstitium nonis Septembr.
- d^{ccii.} Sol Leonem adit prid. cal. Octobr.
- d^{xcii.} Fidicula mane occidit XII. cal. Nov.
- Autumni initium VIII. cal. Nov.
- Sol Virginem adit prid. cal. Nov.
- d^{ccviii.} Sol Libram adit cal. Dec.
- d^{xc.} Equinoctium autumnis VI. id. Dec.
- d^{ccix.} Sol Scorpionem adit IV. non. Jan.
- d^{ccix.} Hiemis initium XV. cal. Febr.
- d^{ccix.} Vergiliæ mane occidunt IX. cal. Febr.
- Sol Sagittarium adit IV. non. Febr.

Ann. II.

- d^{ccx.} Sol Capricornum adit VI. id. Intercal.
- d^{viii.} Bruma XV. cal. Mart.
- d^{xv.} Sol Aquarium adit VI. id. Mart.
- d^{xc.} Favonius flare incipit X. cal. April.
- Sol Pisces adit V. id. April.
- Veris initium VIII. cal. Maii.
- d^{xcix.} Sol Arietem adit VI. id. Maii.
- d^{ix.} Equinoctium vernalis XVI. cal. Jun.
- d^{viii.} Sol Taurum adit IV. id. Jun.
- d^{xcv.} Æstatis initium VIII. cal. Quint.
- Vergiliæ mane oriuntur VI. non. Quint.
- Sol Geminos adit III. id. Quint.
- d^{ccviii.} Sol Cancrum adit id. Sextil.
- d^{xcv.} Solstitium XI. cal. Septembr.
- d^{ccviii.} Sol Leonem adit XVI. cal. Octobr.
- d^{xcviii.} Fidicula mane occidit non. Octobr.
- Sol Virginem adit XVI. cal. Nov.
- d^{ccviii.} Autumni initium VIII. cal. Novembr.
- Sol Libram adit XV. cal. Dec.
- d^{ccv.} Equinoctium autumnis VIII. cal. Decembr.
- d^{ccv.} Sol Scorpionem adit XIV. cal. Januar.
- d^{ccv.} Vergiliæ mane occidunt VIII. id. Januar.
- d^{ccix.} Hiemis initium XV. cal. Febr.
- d^{ccix.} Sol Sagittarium adit XIV. cal. Febr.

Ann. I.

- Bruma cal. Mart.
- Veris initium VIII. cal. Maii.

Cæsar a. d. IX. cal. Jan. brumam habendam constituit: adde etiam dies X. quibus menses Romani a cal. Jan. ad cal. Septembr. carebant. Fit summa dierum LXXI. Proxima itaque cal. Martiis bruma. Sed mirari fubit, cur solis defectum, qui a. d. V. id. Quint. anno U. C. DLXIII. cos. L. Scipione contra Antiochum movente, evenisse traditur, in a. d. prid. id. Mart. idem Petavius producat; quando summa cura ea tempestate res intercalaria administrabatur. Biennio item post, antequam cos. M. Valerius Messalla, C. Livius Salinator in provinciam proficiscerentur, lucem esse obscuratam narrat Livius. Id Petavius anno Julio solari XV. cal. Sextil. adnotat. De hoc tamen conjecturam capere nequimus, die ab antiquis non tradito. Quod constat, plurimum a cal. Jan. recesserat Bruma. De hac tamen re mox accuratius differam.

Illud modo ponderandum restat *ver sacrum videri*, quod ad anni tempora explicanda ex Livio produxeram. Quid dicam, nisi ex vetustis pontificum libris a Livio esse desumptum? quandoquidem illis consulibus quibus faciendum erat, ver in a. d. VIII. cal. Majas incidebat. Manifestum etiam, cum ab idibus Martiis magistratus honorem inirent, dimidiatum Martium ad superiores consules pertinuisse, ac spatium cal. Mart. & prid. cal. Majas conclusum, non uni jurisdictioni fuisse attributum.

Jam liquet quam exulcerato animo in pontifices fuerint, qui de anni perturbatione tam temere pronunciarunt. Et quisquam erit qui Censorino, Macrobio, cæterisque de anno veteri similia commentantibus assentiatur, postquam in re tam clara, tam nota, tam necessaria vel mendacii, vel (ut leniori verbo utar) negligentia tenentur? Non est igitur cur nostri consilii nos poeniteat, qui veritatem inquirentes longe ab istorum vestigiis declinavimus. Quin etiam hoc institutum quotidie magis ac magis mihi placet cogitanti, dum horum auctoritati acquiescebam, hærebamque tanquam scopulo fluctibus delatus, quanta in rerum perturbatione, & obscuritate versarer. Quapropter ter quaterque felices & beatos illos existimo, qui, omnibus posthabetis, quibus hominum mentes implicantur, illaqueanturque, omnia ut dubia & incerta, soluto & libero animo suscipiunt, & diligenti cura in disquisitionem & examen traducunt. Sed, ne nimis multa complectar, & ab eo quod mihi proposuisti, longius evagetur epistola, videndum quid novo anni genere præstiterint Romani.

Transeunte in Capricornum sole VIII. cal. Mart. Bruma cal. Martiis notatur. IX. cal. April. sol in Aquarium transit. VIII. id. Apr. Favonius spirat. VIII. cal. Maii, subeunte Pisces sole, ver inchoamus.

Tab.
XXX.

IX. cal. Jun. sol, relictis Piscibus, in Arietem venit. Prid. cal. Jun. æquinoctium vernum diebus a bruma XC. signabis. VIII. cal. Quint. Æstatis initium. VII. cal. Quint. sol ad Taurum scandit. XVII. cal. Sextil. Vergiliæ mane oriuntur. VI. cal. Sextil. sol in Geminos ascendit, & IV. cal. Septembr. in Cancrum; ideo nonis Septembr. solstitium figitur intervallo dierum XCIV. ab æquinoctio I. Prid. cal. Octobr. sol Leonem ingreditur. XII. cal. Novembr. Fidis mane delabatur. VIII. cal. Novembr. autumnus adest initium die a solstitio L. Prid. cal. Novembr. sol in Virginem introitum facit, & cal. Decembr. in Libram. VI. id. Decembr. diebus post solstitium XCII. autumnale æquinoctium recurrit. IV. non. Januar. sol ad Nepam permeat. XV. cal. Febr. hiems redit. IX. cal. Febr. Vergiliæ mane immerguntur. IV. non. Febr. sol in Sagittarium fertur, quo I. annus finitur.

Sequitur alter mense Intercalario ex a. d. VI. id. Interc. sole in Capricornum redeunte. XV. cal. Mart. Bruma. VI. id. Mart. sol Aquarium adit. Favonius incipit X. cal. April. V. id. April. sol ab Aquario in Pisces traicitur. VIII. cal. Maii Ver. VI. id. Maii sol introitum habet ad Arietem. XVI. cal. Jun. Æquinoctium vernum. IV. id. Jun. sol in Taurum revertitur. Æstas VIII. cal. Quint. VI. non. Quint. Vergiliæ surgunt matutinæ. III. id. Quint. sol Geminos subit, atque idib. Sextil. Cancrum. XI. cal. Septembr. solstitium. XVI. cal. Octobr. sole in Leonem proficiscente, Canicula ostenditur. Nonis Octob. Fidis mane immergitur. XVI. cal. Novembr. Virgo a sole illustratur. VIII. cal. Novembr. desinit æstas, & autumnus procedit. XV. cal. Decembr. Libræ I. dies, & VIII. cal. ejusdem die Libræ octavo lux & tenebræ æquo discrimine separantur. XIV. cal. Januar. sol in Scorpionem recedit. VIII. id. Januar. Vergiliæ mane occultantur. XV. cal. Febr. hibernum tempus signatur, postridie sole Sagittarium adeunte. Et demum VIII. cal. Mart. Capricornum sol repetit, brumamque constituit cal. Mart. quibus dieteris circumscribitur. Hanc vero consulto leviter perfrinxi, quod in tabulam exemplar digessi, ad quam respicere poteris, & Romana tempora quæ attigi, ad examen revocare.

Tab. XXXI. Huic proximam aliam tabulam contexebam, in qua, immutato intercalandi anno, a secundo ad primum intercalatio revocatur.

Jam tabulas ad historiam convertamus. Verre præturam in Sicilia obtinente, refert M. Tullius fruges demessas cal. Sextil. in area jacere. Tempestive quidem; quia id tempus, sole Geminos transeunte, incidebat. Anno U. C. DCXCIX. cons. L. Domitio, Appio Claudio, cum M. Scaurum defenderet Cicero a. d. IV. non. Septembr. Cato Prætor,

Dieteris Romana primo anno intercalari, quo Romani
extremo Reipublicæ tempore utebantur.

Ann. I.

- d. viii. Sol Capricornum adit VIII. cal. Intercal.
Bruma cal. Intercal.
- d. xc. d. xiv. Sol Aquarium adit VI. cal. Mart.
Favonius flare incipit VII. id. Mart.
Sol Pisces adit VII. cal. April.
- d. xcix. d. viii. Sol Arietem adit VI. cal. Maii.
Æquinoctium vernalis V. non. Maii.
- d. xciv. d. xvi. Sol Taurum adit VI. cal. Jun.
Vergiliæ mane oriuntur XIV. cal. Quint.
Sol Geminos adit III. cal. Quint.
- d. xciv. d. viii. Sol Cancrum adit III. cal. Sextil.
Solstitium VIII. id. Sextil.
- d. xcii. d. xxi. Sol Leonem adit cal. Sept.
Fidicula mane occidit IX. cal. Octobr.
Sol Virginem adit V. non. Octobr.
- d. xcvi. d. viii. Sol Libram adit IV. non. Novembr.
Æquinoctium autumnalis V. id. Novembr.
- d. xcix. d. xxi. Sol Scorpionem adit III. non. Decembr.
Vergiliæ mane occidunt X. cal. Januar.
Sol Sagittarium adit III. non. Jan.

Ann. II.

- d. xciv. d. viii. Sol Capricornum adit prid. non. Febr.
Bruma III. id. Febr.
- d. xc. d. xv. Sol Aquarium adit VI. id. Mart.
Favonius flare incipit X. cal. April.
Sol Pisces adit V. id. April.
- d. xcix. d. viii. Sol Arietem adit VI. id. Maji.
Æquinoctium vernalis XVI. cal. Jun.
- d. xciv. d. xxi. Sol Taurum adit IV. id. Jun.
Vergiliæ mane oriuntur VI. non. Quint.
Sol Geminos adit III. id. Quint.
- d. xciv. d. viii. Sol Cancrum adit idib. Sextil.
Solstitium XI. cal. Sept.
- d. xcii. d. xxi. Sol Leonem adit XVI. cal. Octobr.
Fidicula mane occidit non. Octobr.
Sol Virginem adit XVI. cal. Novembr.
- d. xcix. d. viii. Sol Libram adit XV. cal. Decembr.
Æquinoctium autumnalis VIII. cal. Decembr.
- d. xcix. d. xix. Sol Scorpionem adit XIV. cal. Jan.
Vergiliæ mane occidunt VIII. id. Januar.
Sol Sagittarium adit XIV. cal. Febr.

Ann. I.

- d. xciv. Bruma cal. Intercal.
Favonius flare incipit VII. id. Mart.

ut scribit Asconius, judicium sine tunica quia æstate agebatur, exercuit. Quis id mirabitur? Canicularis quidem æstus, cal. Septembr. Leonem ingrediente sole, eo pertinebat. Eodem anno ad Q. Fratrem scribit Tullius: *ego ex magnis caloribus (non enim memini majores) in Arpinati summa cum amœnitate fluminis me refeci Ludorum diebus, Philotimo tribulibus commendatis. In Arcano a. d. V. id. Septembr. fui. Veniamus ad autumnum. Narrat per literas Q. Fratri Tullius, Senatam frequentiore fuisse quam putabatur mense Decembri sub dies festos. Data videtur epistola P. Cornelio Lentulo, Q. Metello Nepote cons. anno U. C. DCXCVI., quo December die VIII. ab autumnali æquinoctio incipiebat. Scis enim per autumnum Romanos cives rusticari solitos. Anno DCXCIX. cujus consules nominavi, literas ad Q. Ciceronem habemus in hoc exemplum: *Rome & maxime via Appia ad Martis mira proluvies. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernæ plurimæ. Magna vis aque usque ad piscinam publicam: viget illud Homeri:**

ἤματ' ὀπωρινῶ ὅτε λαβρότατον χέει ἕδωρ ζέυς.

Cadit in absolutionem Gabinii. Tempus quo scriptum erat, non apponitur; sed inter VI. cal. Novembr. & IV. non. ejusdem tenetur; nam Gabinius absolutus est VI. cal. Novembr. (VIII. enim librarium vitio excusum est) quo die ludi Victoriæ committebantur. Ad extremum itaque Octobrem ingens illa aquarum proluvies, ineunte autumno eo anno quo intercalatum erat, VIII. cal. Novembr. & autumnali æquinoctio habito V. id. ejusdem. Sæpenumero admiratus sum, cur Ovidius extremo ferme Januario de sementivis feriis caneret, quæ cal. Novembr. indicendæ erant, subeunte ex Vergiliarum occasu III. id. Novembr. ferendi opportunitate. Nunc quæ causâ fuerit, intelligo. Ex antiquis fastis accepit vates, cum Vergiliarum fidus mente Januario occideret mane, & hiems ex XV. cal. Febr. esset. De qua tertio loco quærendum. Anno U. C. DCXCVI. cons. C. Lentulo, & Metello prid. id. Febr. monet fratrem Tullius: *cura mi frater, ut valeas, & quantum est hiems, tamen Sardiniam istam esse cogites.* Nugas agere inquires, qui prid. id. scribere Ciceronem affirmem; nam extremæ paginæ appositum est: *XV. cal. Mart.* Appositum video, sed a quibus? A Tullio nequaquam, qui diserte diem definit: *Prid. idus hæc scripsi ante lucem.* Et in X. epistola quæ tertiæ est annexenda: *cognosce nunc idus.* Quare de subscriptione illa nolito esse sollicitus: aliena res est; neque Februario convenit. In hac itaque decima etiam notatur: *Nam prid. id. cum Appius senatum infrequentem coegisset, tantum fuit frigus, ut populi convicio coactus sit nos dimittere.* Anno DCCV. cons. C. Julio

Cæfare II., P. Servilio, Cæfarem prid. non. Jan. Roma profectum Brundisium versus III. de bello civili commentario relatam est, Pompejo copias Candaviam in hiberna subducente. Quem anni statum cum ignoraret Plutarchus, tanquam anno solari, aut antiquo Romano scriberet, prid. non. Jan. ait, χειμῶν ἐν τροπῆς ὄντος, fuisse. At Dionysius Halicarnassæus posteris tradens anno U. C. CCLXXVII. circa solstitium consulatum inritum esse a Ser. Servilio, A. Virgilio cal. Sext., nonne anno dieteridis primo qui extrema Republica usurpabatur, utitur, cum nonis Sext. vel VIII. id. solstitium haberetur? Quid de primo æquinoctio? Refert Argia ab antiquis temporibus in suam ætatem celebrari paucis diebus ab æquinoctio verno idibus Maiis. Quæ ad annum I. qui idem æquinoctium VI. non. Mai. ostendit, videntur esse referenda. Magna ergo diligentia & circumspectione vetera examinanda sunt, ubi de temporibus agitur, ne decipiamur, ut ii qui ea commentantur, ab aliis in errorem trahuntur. Pauca de verno tempore indicanda restant. Anno U. C. DCCIV. cons. C. Claudio Marcello, & Lentulo navigaturus ad Pompejum M. Tullius XVII. cal. Jun. denunciat Attico, se ab æquinoctio quod valde perturbatum erat, morari. Hoc, anno non intercalari, æquinoctium notatur XVI. cal. Jun.

Ut epistolæ demum imponamus modum, inter necessaria esse judico, hæc anni discrimina cum Julio anno componere, ut, quo pertineant menses, uno obtutu cognoscas.

Ann. I.	Ann. II. intercal.
I. Januarius cal. Nov.	I. Januarius XV. cal. Nov.
II. Februarius prid. cal. Dec.	II. Februarius XVI. cal. Dec.
III. Martius IX. cal. Jan. Bruma,	III. Mercedinus IV. id. Dec.
IV. Aprilis IX. cal. Febr.	IV. Martius VII. id. Januar.
V. Majus VIII. cal. Mart.	V. Aprilis VII. id. Februar.
VI. Junius VIII. cal. Apr.	VI. Majus VIII. id. Mart.
VII. Quintilis IX. cal. Maii.	VII. Junius VI. id. April.
VIII. Sextilis IX. cal. Jun.	VIII. Quintilis nonis Maiis.
IX. September X. cal. Quint.	IX. Sextilis VII. id. Jun.
X. Octobor XII. cal. Sext.	X. September prid. non. Quint.
XI. November XII. cal. Sept.	XI. Octobor prid. non. Sextil.
XII. December XIII. cal. Octobr.	XII. November prid. non. Sept.
	XIII. December V. non. Octob. ann. I.
	I. Januarius cal. Novembr.
	Altc.

Altero modo cum I. annus intercalationem admittit.

Ann. I. intercal.

- I. Ianuarius cal. Nov.
- II. Februarius prid. cal. Dec.
- III. Mercedinus IX. cal. Jan. Bruma.
- IV. Martius XII. cal. Febr.
- V. Aprilis IX. cal. Mart.
- VI. Majus XI. cal. April.
- VII. Junius X. cal. Maii.
- VIII. Quintilis XII. cal. Jun.
- IX. Sextilis XI. cal. Quint.
- X. September XIII. cal. Sext.
- XI. Octobor XV. cal. Sept.
- XII. November XIV. cal. Octobr.
- XIII. December XVI. cal. Nov.

Ann. II.

- I. Ianuarius XVII. cal. Dec.
 - II. Februarius XIX. cal. Jan.
 - III. Martius VII. id. Januar.
 - IV. Aprilis VII. id. Februar.
 - V. Majus VIII. id. Mart.
 - VI. Junius VI. id. April.
 - VII. Quintilis nonis Maiis.
 - VIII. Sextilis VII. id. Jun.
 - IX. September prid. non. Quint.
 - X. Octobor prid. non. Sextil.
 - XI. November prid. non. Sept.
 - XII. December V. non. Octobr.
- ann. I.
- I. Ianuarius cal. Novembr.

Tertio modo Romana tempora cum Callippicis conferamus, Martium ex a. d. XII. cal. Januar. exordientes, ubi bruma constituta est.

Ann. I.

- I. Ianuarius IV. cal. Nov.
- II. Februarius V. cal. Dec.
- III. Martius XII. cal. Januar. Bruma.
- IV. Aprilis XII. cal. Februar.
- V. Majus XI. cal. Mart.
- VI. Junius XI. cal. April.
- VII. Quintilis XII. cal. Maii.
- VIII. Sextilis XII. cal. Jun.
- IX. September XIII. cal. Quint.
- X. Octobor XV. cal. Sextil.
- XI. November XV. cal. Sept.
- XII. December XVI. cal. Octobr.

Ann. II.

- I. Ianuarius XVIII. cal. Nov.
 - II. Februarius id. Novembr.
 - III. Mercedinus VII. id. Dec.
 - IV. Martius prid. non. Jan.
 - V. Aprilis prid. non. Febr.
 - VI. Majus III. non. Mart.
 - VII. Junius nonis April.
 - VIII. Quintilis IV. non. Maii.
 - IX. Sextilis prid. non. Jun.
 - X. September V. non. Quint.
 - XI. Octobor cal. Sextil.
 - XII. November cal. Septembr.
 - XIII. December prid. cal. Oct.
- ann. I.
- I. Ianuarius IV. cal. Nov.

In hoc itaque exemplo anno I. lunæ deliquium, de quo paulo ante

scribebam, III. non. Septembr. adnotatum, incidit anno solari XI. cal. Quint. ut Petavius animadvertit. Solis autem defectus, qui a. d. V. id. Quint. evenisse narratur, in V. cal. Jun. concurrat, cum ex a. d. prid. id. Mart. ubi Petavius anno solari solem defecisse constituit, in a. d. V. cal. Jun. intercedant dies LXXIV., quot ex a. d. XI. cal. Quint. in a. d. III. non. Sept. recententur. Quare vereor, ne in prava exemplaria inciderint illi qui primi pro *V. cal. Jun.*, *V. id. Quint.* in Livio scripserunt. Tertio deinde anno inter solem & nos lunæ interpositio, quam Petavius XV. cal. Sextil. fuisse ostendit, in a. d. XV. cal. Octobr. quadrat. Verumtamen hæc peritioribus examinanda relinquamus.

Jam portum prospicimus, nisi iterum nos in altum revocaveris. Ad annum Julium accedimus, cujus gratia longe lateque evagari sumus. Id quam primum exequar. Vale.

D. Patavio idib. Martiis CIO IDCC XXXV.

E P I S T O L A XLI.

*Macrobius Saturnalia uno die finita scribens falsitatis
coarguitur: deinde de anno ab U. C. DCCVII.
qui Confusionis vocatur, agitur.*

JULIUS PONTEDERA ANDRÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

TAntam scriptorum indigentiam mirari scribis. Tamen nihil ad Macrobius, qui cum multa de anno veteri viderit, multa collegerit, multa prodiderit, vera invenire neglexit. Quid respondeam? Qui aliena ad suum judicium adscribunt, nec sua prudentia expendunt, mendaciusculis facile implicantur. Sed habeo quid de Macrobio quod magis miraberis. Id reticere silentioque premere constitueram, ne reprehenderem, quos magis probare atque exornare gestio. Verum quando tuæ literæ verecundiam mihi expungunt, audebo tuo exemplo. Equidem veritus sum sæpenumero, ne ejus auctoritas mihi apud te plurimum officeret. Nunc Macrobius judicium cur apud me tanti non sit, quanti verus scriptor esse deberet, ostendam. Etenim quid in suis Saturnalibus scribit, vel potius quid non scribit, ut Saturnalia veteri anno die uno celebrari solita confirmet? Prænoscere operæ pretium est quam

quam magnifice concludat! *Abunde*, ait, *jam probasse nos existimo Saturnalia uno tantum die id est XIV. cal. solita celebrari. Sed postea in triduum propagata: primum ex adjectis a Cesare huic mensi diebus, deinde ex edicto Augusti, quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit.* Verane hæc habebis? Quid? Probata? Hoc mox videbimus. Interea illud confideremus. Sulpicio & Marcello coss. anno DCCII. audi quid Attico proconsul Cicero scribat: *Saturnalibus mane se mihi Pindenissæ dediderunt.* Deinde: *hilara sanc Saturnalia, militibus quoque, equis exemptis, reliquam prædam concessimus. Municipia venibant Saturnalibus III.* Perge hinc mecum ad lib. XIII., ubi in extrema epistola amico nunciat, Cæsarem secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisse, & in ejus ædibus etiam Saturnalibus tertiis fuisse ad h. VII. En uno die acta Saturnalia? Sed quid aliunde argumenta peto, ipso abunde suppeditante Macrobio? Adduxit enim Nonium & Mummium *Atellanarum* scriptores ita loquentes, & primum hoc modo: *olim expectati veniunt septem Saturnalia.* Alterum: *nostri majores velut bene multa insituere, hoc optime a frigore fecere summo dies septem Saturnalia.* Nunc perpendamus, quæso, quibus Saturnalia uno die finiri Macrobius argumentetur. Tradit, inquit, Fenestella Æmiliam Virginem Vestalem XV. cal. Januar. esse damnatam, quo die, si Saturnalia, causam omnino non dixisset. Quæ nos non morantur, cum postridie incipiant Saturnalia. Videamus alia: a. d. XIII. cal. Januar. si Saturnalia fuissent, Licinia in judicium non esset adducta. Cur amabo? Licitationem Proconsuli Tullio pro tribunali facere tertiis Saturnalibus licebat; pontificibus, omnium animis, ut retulit Plutarchus, religione tactis supplicium ad avertenda e republica mala flagitantium, de re sacra agere non libebit, præsertim die neque nefasto, neque interciso? Attende reliqua: XII. cal. Jan. feriæ sunt divæ Ageroniæ. Primum hoc non verum; nam anno veteri Ageronia eademque Divalia a. d. X. cal. notantur: tunc XII. cal. sacrata erant Opalia, qui dies intercisus fertur, hoc est pro magistratus arbitrio rei gerendæ aptus, vel non. Propter quod eo, Proconsule Cicerone, municipia venibant. Sed sinamus fuisse Divalia, diemque religione insignem, neque fas Divalibus agi Saturnalia; nonne sequitur a festis diebus Saturnalia prohiberi? Quare Saturnalibus, quæ festis & sacris diebus non aguntur, judicia exerceri quid vetabat? Quid in causâ erat ex qua Liciniæ dies non diceretur, & noxia non damnaretur Saturnalibus? Accedit, non minus Reipublicæ tempore, quam post ab Opalibus per religionem Saturnalia averti: quæ tamen, mutato civitatis statu, per ipsâ Opalia agitata concedit;

igitur

igitur & ante a feriis & ab Opalibus prohibita esse quis inficiabitur? Hæc pluribus scribebam, quam res ipsa, & Macrobiani nomen postulare videbantur.

Vis nunc extremam paginam anno Romano adjici, & solarem inchoari? De anno quem *Confusionis* vocant, agendum superest. Anno itaque U. C. DCCVII. cons. C. Julio Cæsare III., M. Æmilio Lepido, quod in Ægypto Cæsar didicerat, inter Romanos propagare instituens, novam anni formam promulgavit. Ante omnia igitur determinandum est, qua ratione fuerit bruma ad antiquam sedem revocata. Noscere itaque oportet, quot dies intercalati. Horum numerum definiendo inter se discrepant auctores. Censorinus fuisse annum *Confusionis* dierum CCCXLV. tradit: Macrobius duobus minus. Quorum inconstantiam Josephus Scaliger dirimens, ex CCCXLIV. constituit. Quamnam sequemur notam? Nullam. Qui, malum, nullam? Quod prima & altera librariorum vitio deficit a vera: tertia auctoris. Sed facile verum numerum habebis hoc modo. Quot dierum erat annus Romanus? Nonne CCCLI.? Quot mensis intercalaris? Profecto XXVIII. Appone dies LXVII. quos inter Novembrem & Decembrem Dio Cassius & Censorinus interpositos a Cæsare referunt, & justam summam colliges CCCXLVI. Quid vero de die intercalario, qui ex consuetudine incidebat; anno enim DCCIII. vidimus intercalatum? Hunc quoque non prætermisum a Cæsare credo. Fiunt omnes dies CCCXLVII. In menses itaque XV., ut auctor est Suetonius, ille annus productus. Hæc tamen non prætervolamus; sed tabulam ex instituto epistola secum feret

Tab.
XXXII.

cuncta anni membra complexa.

Annus inceptus est sole XV. Libræ partem lustrante, anno Julio V. id. Octobr. si enim ex illa dierum CCCXLVII. summa solis annus dierum CCCLXV. detrahatur, dies LXXXII., supersunt, per quos a calendis Januariis remota bruma III. cal. April. agebatur. Ex hoc itaque numero LXXXII. subducantur primum dies Capricorni VII. (nam die VIII. habita est Bruma) deinde dies LIX. quibus Nepæ & Sagittarii signa sol perlustrat, remanent dies XVI. qui ad Libram pertinent. Quare die Libræ XV. annus initium cepit. Atqui anno solari Julio inter calend. Januar. & VI. id. Octobr. dies illi LXXXII. non intercedunt? Sequitur propterea *Confusionis* annum principium duxisse ex a. d. V. id. Octob. Qua vero de causa dies LXVII. sunt interpositi, quandoquidem bruma per solos dies LIII. a cal. Januar. removebatur? Abundant XIV. Sane. Sed quo nomine annus qui sequebatur, solaris fuisset, si istos dies ad annum diesque CCCLI. non adjecit.

Pag. 350. TABULA XXXII.

Annus ab U. C. DCCVII. qui *Confusionis* vocatur.

Sol Libram adit XV. cal. Januar.
Æquinoctium autumni VIII. cal. Januar.
Sol Scorpionem adit XIV. cal. Febr.
Vergiliæ mane occidunt VIII. id. Febr.
Hiemis initium XI. cal. Merced.
Sol Sagittarium adit X. cal. Merced.
Sol Capricornum adit VIII. cal. Mart.
Bruma cal. Mart.
Sol Aquarium adit IX. cal. April.
Sol Pisces adit. Veris initium VIII. cal. Maii.
Sol Arietem adit IX. cal. Jun.
Æquinoctium vernum prid. cal. Jun.
Æstatis initium VIII. cal. Quint.
Sol Taurum adit VII. cal. Quint.
Sol Geminos adit VI. cal. Sextil.
Sol Cancrum adit IV. cal. Sept.
Solstitium nonis Septembr.
Sol Leonem adit prid. cal. Octobr.
Autumni initium VIII. cal. Novembr.
Sol adit Virginem prid. cal. Novembr.
Sol Libram adit cal. Intercal. priorib.
Æquinoctium Libræ VI. id. Interc. prior.
Sol Scorpionem adit V. cal. Intercal. secund.
Hiemis initium III. id. Intercal. secund.
Vergiliæ mane occidunt XIX. cal. Decembr.
Sol Sagittarium adit IX. cal. Decembr.
Sol Capricornum adit VIII. cal. Januar.
Bruma cal. Januariis.

O. I.

77

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

jecisset Cæsar? Nonne ab infæquente ea summa erat petenda? Quare, ut uterque, & qui deinceps, solis motum assequantur, dies XIV. illi apponendi sunt. Verum cur frontem corrugas? De mense intercalario video te dubitare. Neque immerito; nam hic ad duos annos infæquentes redintegrandos pertinebat. Quod igitur ad hos non attinere constat, neque ad annum in pristinam stationem revocandum, quibus dabimus, nisi annis qui proxime defluerant? Anno itaque DCCV. intercalatio prætermittitur. Quis enim tunc de anno cogitaret, cum omnia in iummo discrimine versarentur? Hanc primam invenio non negligentia, sed, ut credo, cunctarum rerum desperatione intercalationem omissam. Sed ad tabulam. Calendæ itaque Januariæ die Libræ XV., & ab autumnali æquinoctio IIX. initium duxerunt, cum Cæsar, raptis consularibus fascibus VI. cal. eisdem in Africam classem Lilybæo solvit. De hac Cæsaris expeditione audiamus M. Tullium in libris *de divinatione* ita loquentem: *Ipse Cæsar cum a summo aruspice moveretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? Quod ni fecisset, unum in locum adversariorum copie convenissent.* Redeo ad Tabulam. VIII. cal. Jan. æquinoctium autumnum. XIV. cal. Febr. sol in Scorpionem transit. VIII. id. Febr. Vergiliæ mane occidunt. De quibus belli Africani commentator scribit: *Per id tempus fere Cæsaris exercitui res accidit incredibilis auditu; namque Vergiliarum sidere confecto, circiter vigilia secunda noctis nimbus cum saxorum grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Cæsar non more superiorum imperatorum in hibernis exercitum continebat.* Id evenisse colligitur mense Februario, vel extremo Januario. Paulo enim ante scriptum est: VI. cal. Febr. movisse Cæsarem. XI. cal. Merc. Hiemis initium. X. cal. Merced. sol in Sagittarium fertur, & VIII. cal. Mart. mense intercalario Mercedino, in Capricornum. Bruma iterum cal. Martiis collocata. Porro reliqua in cal. Decembres ita disponuntur, ut in tabula XXX. annus I. Peracto autem Novembri, dies LXVII. in duos menses, ut Suetonius testatur, distribuit Cæsar, & interposuit. Hos itaque inferam, alteri diebus XXXIV., alteri XXXIII. assignatis. Quapropter sol in Libram introitum facit calendis Intercalariis prioribus, de quibus ad Ligarium scribit Cicero: *Ego idem tamen quum a. d. II. cal. Intercalares priores rogatu fratrum tuorum venissem mane ad Cæsarem.* Redierat jam in urbem Cæsar, Africano bello confecto, VII. cal. Sextil., ut extremo Africanæ expeditionis commentario narratur. Octavam Libræ partem ingrediente sole, autumnum æquinoctium fit VI. id. Interc. I. V. autem cal. Intercal. II. sol Scorpionem subit. III. id.

In-

Interc. II. hiemis initium . At XIX. cal. Decembr. Vergiliæ delabuntur matutinæ. IX. cal. Dec. fol in Sagittarium permeat, & VIII. cal. Jan. in Capricornum. Propterea bruma sedem, quam ab antiquissimis temporibus obtinuerat, iterum cal. Januar. recepit. Restat ut istius anni menses civiles per annum nostrum solarem retexam. Quare

- I. Januarius V. id. Octobr.
- II. Februarius (cui Olympia apponimus) V. id. Novembr.
- III. Mercedinus prid. non. Decembr.
- IV. Martius cal. Januar.
- V. Aprilis cal. Februar.
- VI. Majus VI. non. Mart.
- VII. Junius IV. non. April.
- VIII. Quintilis cal. Majis.
- IX. Sextilis cal. Juniis.
- X. September prid. cal. Quint.
- XI. October IV. cal. Sextil.
- XII. November IV. cal. Septembr.
- XIII. Intercalaris I. V. cal. Octobr.
- XIV. Intecalaris II. prid. cal. Novembr.
- XV. December III. non. Decembr.

I. annus solaris.

- I. Januarius cal. Januariis.

Anno igitur post U. C. DCCVIII. I. annus solaris inchoatur, de quo cras spero. Interea vale.

D. Patavio XV. cal. April. CIO IDCC XXXV.

E P I S T O L A XLII.

De anno solari Julio, sive de Tabula Cesaris Dictatoris.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Non exspectabam a te hodie quid; quod occupationes tuas intellexeram. Tamen dedisti; ideo quod præter opinionem nactus sum,

sum, eo carius. Ecquid de anno Julio confecerim, quæris, & ut habeas quam primum, rogas. En Lupus in fabula: adest in vestibulo. Jam præmissi epistolam, quæ huic viam sterneret. Ea jam inter manus erit, & intelliges me festinare.

Temporibus in antiquam rationem redactis, admonitus Cæsar (a Sosigene credo) male anni cardines in octavis signorum partibus constitui, & haberi, qui ad primas spectant, cum ab inveterata Italica & Romana consuetudine recedere nollet, cardines quidem ad signorum principia traduxit, sed signa ad superiora ita protrudit, ut bruma & solstitium atque utrumque æquinoctium in partibus octavis essent. Id vero ita præstitit, diebus XIV. quibus Romanus annus a sole subsidebat, per menses digestis: primum duobus Decembri annexis, bruma a cal. Januar. ad III. cal. eadem traducitur; subinde totidem Januario datis, ad V. cal. mox IV. cumulado Febuario, ad IX. A quo principio annus solaris exordium capit. Quid insanis, dices? Ab a. d. IX. cal. Januar. ad cal. eadem dies est nonus, non octavus. Recte: Sed Ægyptiam sedem maluit Cæsar, aut Sosigenes. Quod emendavit Augustus, atque annum Italo cælo accommodavit, in a. d. VIII. cal. Januar. retracta bruma, ut ostendam. Interea Cæsar's tabulam retineamus. XVI. cal. Jan. sol in Capricornum introitum habet, & die octavo post bruma, ut dixi, collocata. Cumque æquinoctium vernum anno II. Pompilio IX. cal. April. conficeretur, diebus a bruma XC., id est retentum. Nono autem die tradito Aprili, solstitium quod eo anno veteri in a. d. IV. cal. Quint. incidebat, pridie ejus diei fixit, ut dies XCIV. inter solstitium & æquinoctium primum convenirent. Ita factum est, ut, cum decimo die Junium amplificasset, VI. cal. Quint. adnotaretur solstitium. Tum diem undecimum, & duodecimum Sextili adjecit, & tertiumdecimum Septembri. Quare, ut dies XCII. inter solstitium autumnique æquinoctium serventur, æquinoctium a cal. Octobr. per quinque dies contrahitur, sistiturque VI. cal. Octobr. Superfunt in brumam dies XXCIX., decimoquarto intercalario die Novembri concessio. Ne vero inveterata Mercedino mense solvendi nomina consuetudo omnino tolleretur, quatuordecim Mercedini diebus per annum dispositis, alios Cæsar substituit, *Mercedinosque* vocavit, ut in antiquis fastis excusum videmus. Sex enim mensi Quintili attribuuntur, signanturque *Merck.* videlicet prid. id. Quint. XVII., XVI., XV., XIV., XIII. cal. Sextil.; quatuor Septembri XII., XI., X., IX. cal. Octobr., totidemque Novembri XIV., XIII., XII. cal. Decembr.; nam extremus, qui XI. cal. eadem notabatur, vel ævo de marmore extritus

tus est, vel ab operis exscribendo prætermisus. Quos dies Tertullianus libro quem de *Idololatria* edidit, describit; & quosdam Christianos quasi superstitioni addictos objurgat, quod dies solvendis nominibus, atque exigendis insignes observarent.

Qua ratione ex anno tam dissimili, & imperfecto solarem summa prudentia Julius Cæsar constituerit, hætenus strictim & cursim indicavimus. Nunc ipsum in tabulam digerere, & veterum auctoritate confirmare oportet; etsi abunde ex veteri forma nova institutio manifesta sit, & patefacta. Equidem inter antiquos scriptores anno Julio nihil confusius, nihil dissolutius, nihil divulsius inveniri plane contenderim. Atque utinam qua diligentia nonnulli astrorum prudentiam sibi vindicantes in reprehendis Varrone, Columella, Plinio usi sunt, quod de anni ratione ac cælestium signorum motibus neque veritati, neque inter se consona tradiderunt, eandem in ipsorum monumenta illustranda, operarumque & interpretum ac vetustatis vitia eximenda contulissent, non mediocri profecto beneficio secutam ætatem sibi obstrictam haberent. Sed, quoniam in id unum tantum incubuere, ut errores, qui temporibus potius, quam auctoribus attribuendi videntur, contestarentur, sed opem aliquam medicamque manum optime de omni ævo meritæ antiquitati afferre superfederent, nos jam patefacta vulnera nisi cicatrice obducere valemus, linimento saltem aliquo fovere conabimur, & ad sanitatem faciliora tibi trademus. Et quando medici est non solum quæ in superficie sunt, & ante oculos posita, verum etiam quæ occultis sinibus repunt, curare: nos in omnibus artem experiemur, abdita quæque referando, & sana etiam quæ creduntur, scalpendo, ne quid ulcerosum subeat, quod in posterum contagione quadam totum corpus invadat, & corrumpat. Tres inter veteres invenio scriptores qui annum Julium illustrarunt, Varronem, Columellam, & Plinium. Hos in consilium adhibebo, non in omnibus tamen; nam & Columella multa ex alia, ut te monui, astronomia miscet, & Plinius item. Quin Plinius, quamvis Cæsar placita referat, non tamen probat. Alterius cujusdam sectæ mihi visus est, quam & Ovidius secutus. Propterea communis illa medendi ratio, qua aliis in locis usi sumus, dum alterum alterius ope purgare solebamus, in omnibus non constat. Circumspecto itaque judicio circa hanc partem examinanda sunt omnia, ne imprudentes delabamur in id, quo plerique, qui dum Varronem ex Columella, vel ex Plinio vel vicissim illustrare contendunt, nulla fastorum auctorumque quos hic vel ille imitantur, habita ratione, affecti sunt, ut neque Varro, neque Columella, neque Plinius vel sibi vel inter se convenirent.

Ad

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 311

LECTURE 1

INTRODUCTION

1.1 THE SCIENTIFIC METHOD

1.2 MECHANICS

1.3 ELECTROMAGNETISM

1.4 THERMODYNAMICS

1.5 QUANTUM MECHANICS

1.6 RELATIVITY

1.7 PARTICLES AND NUCLEAR PHYSICS

1.8 COSMOLOGY

1.9 BIOPHYSICS

1.10 ENVIRONMENTAL PHYSICS

1.11 MEDICAL PHYSICS

1.12 AEROSPACE PHYSICS

1.13 OPTICS

1.14 ACOUSTICS

1.15 PLASMA PHYSICS

1.16 FLUID DYNAMICS

1.17 STATISTICAL MECHANICS

1.18 MATERIALS PHYSICS

1.19 CHEMICAL PHYSICS

1.20 POLYMER PHYSICS

1.21 SOFT MATTER PHYSICS

1.22 BIOPHYSICS

1.23 ENVIRONMENTAL PHYSICS

1.24 MEDICAL PHYSICS

1.25 AEROSPACE PHYSICS

1.26 OPTICS

1.27 ACOUSTICS

1.28 PLASMA PHYSICS

1.29 FLUID DYNAMICS

1.30 STATISTICAL MECHANICS

1.31 MATERIALS PHYSICS

1.32 CHEMICAL PHYSICS

1.33 POLYMER PHYSICS

1.34 SOFT MATTER PHYSICS

1.35 BIOPHYSICS

1.36 ENVIRONMENTAL PHYSICS

1.37 MEDICAL PHYSICS

1.38 AEROSPACE PHYSICS

1.39 OPTICS

1.40 ACOUSTICS

1.41 PLASMA PHYSICS

1.42 FLUID DYNAMICS

1.43 STATISTICAL MECHANICS

1.44 MATERIALS PHYSICS

1.45 CHEMICAL PHYSICS

1.46 POLYMER PHYSICS

1.47 SOFT MATTER PHYSICS

1.48 BIOPHYSICS

1.49 ENVIRONMENTAL PHYSICS

1.50 MEDICAL PHYSICS

1.51 AEROSPACE PHYSICS

1.52 OPTICS

1.53 ACOUSTICS

1.54 PLASMA PHYSICS

1.55 FLUID DYNAMICS

1.56 STATISTICAL MECHANICS

1.57 MATERIALS PHYSICS

1.58 CHEMICAL PHYSICS

1.59 POLYMER PHYSICS

1.60 SOFT MATTER PHYSICS

1.61 BIOPHYSICS

1.62 ENVIRONMENTAL PHYSICS

1.63 MEDICAL PHYSICS

1.64 AEROSPACE PHYSICS

1.65 OPTICS

1.66 ACOUSTICS

1.67 PLASMA PHYSICS

1.68 FLUID DYNAMICS

1.69 STATISTICAL MECHANICS

1.70 MATERIALS PHYSICS

1.71 CHEMICAL PHYSICS

1.72 POLYMER PHYSICS

1.73 SOFT MATTER PHYSICS

1.74 BIOPHYSICS

1.75 ENVIRONMENTAL PHYSICS

1.76 MEDICAL PHYSICS

1.77 AEROSPACE PHYSICS

1.78 OPTICS

1.79 ACOUSTICS

1.80 PLASMA PHYSICS

1.81 FLUID DYNAMICS

1.82 STATISTICAL MECHANICS

1.83 MATERIALS PHYSICS

1.84 CHEMICAL PHYSICS

1.85 POLYMER PHYSICS

1.86 SOFT MATTER PHYSICS

1.87 BIOPHYSICS

1.88 ENVIRONMENTAL PHYSICS

1.89 MEDICAL PHYSICS

1.90 AEROSPACE PHYSICS

1.91 OPTICS

1.92 ACOUSTICS

1.93 PLASMA PHYSICS

1.94 FLUID DYNAMICS

1.95 STATISTICAL MECHANICS

1.96 MATERIALS PHYSICS

1.97 CHEMICAL PHYSICS

1.98 POLYMER PHYSICS

1.99 SOFT MATTER PHYSICS

2.00 BIOPHYSICS

TABULA XXXIII. Pag. 355

Annus Julius, five Tabula Cæsaris Diætatoris :

- d^{viii}. Sol Capricornum adit XVI. cal. Januar.
 - d^{xv}. Bruma IX. cal. Januar.
 - d^{xiii}. Sol Aquarium adit XVII. cal. Febr.
 - d^{xc.} Favonius incipit spirare. Veris initium VII. id. Febr.
 - d^{xv.} Sol Pisces adit XV. cal. Mart.
 - d^{viii}. Sol Arietem adit XVI. cal. April.
 - d^{xcv.} Æquinoctium vernum IX. cal. April.
 - d^{xviii}. Sol Taurum adit XV. cal. Maii.
 - d^{xii.} Robigalia VII. cal. Maii.
 - d^{xviii}. Floralia IV. cal. Maii.
 - d^{xciv.} Vergiliæ mane oriuntur. Æstatis initium VII. id. Maii.
 - d^{xvii.} Sol Geminos adit XIV. cal. Jun.
 - d^{viii}. Sol Cancrum adit XIII. cal. Quint.
 - d^{xcv.} Solstitium VI. cal. Quint.
 - d^{xxv.} Procyon oritur mane idib. Quint.
 - d^{xviii}. Sol Leonem adit. Canicula mane oritur XIII. cal. Sext.
 - d^{xcii.} Fidis mane occidit. Autumnus incipit III. id. Sextil.
 - d^{lxviii}. Sol Virginem adit XIII. cal. Sept.
 - d^{viii}. Sol Libram adit XIII. cal. Octobr.
 - d^{xcv.} Æquinoctium autumnni VI. cal. Octobr.
 - d^{xv.} Sol Nepam adit XIV. cal. Novembr.
 - d^{xcv.} Vergiliæ mane occidunt. Hiemis initium IV. id. Novembr.
 - d^{lxviii}. Sol Sagittarium adit XIV. cal. Decembr.
- Ann. II.
- d^{viii}. Sol Capricornum adit XVI. cal. Januar.
 - d^{xcv.} Bruma IX. cal. Januar.
 - d^{xcv.} Veris initium VII. id. Febr.

Ad tabulam tandem veniam, in qua signorum principia Columellæ verbis notabo, brevitate simul atque auctoritate quod proponam, excuturus. *Sextodecimo cal. Januarii sol in Capricornum transitum facit*. IX. cal. eadem Bruma, ut supra collocabam. *XVII. cal. Febr. sol in Aquarium transit*. VII. id. Febr. Columellæ Favonius incipit flare, ex quo veris principium existit. Id a Cæsare esse quis negaverit? Ecce tibi Varro qui Cæsarem sequi fatetur: *Primi verni temporis ex a. d. VII. id. Febr. dies existunt*. Quo vero signi die? Vicesimotertio, ut idem Varro de quatuor temporibus scribit. *Dies, ait, primus est veris in Aquario, æstatis in Tauro, autumnii in Leone, hiemis in Scorpione, cum uniuscujusque horum quatuor signorum dies tertius & vicesimus quatuor temporum sit primus*. Ex hoc exemplo Florentinus exscripsit quæ fœde vitata nunc habemus: οἱ ποίνου πλάσοι, καὶ πρόγε πάντων Βάρρων ὁ Ρωμαῖος ἀρχῶν ἔαρ εἶπεν ὅταν ὡς ἐπὶ τὸ πλάστον ὁ ζέφυρος ἀρχεται πνεῖν, ὅπερ ἐστὶ τῆς πρὸ ἐπτά εἰδῶν Φθωριαίων, ἢ λίη ἐν ὑδροχόῳ ὄντῃ, καὶ τριῶν ἢ πέντε μοιρῶν γενομένη, τρεῖς ἢ τέσσε ἡμέρας ἐν τῷ ζωδίῳ ἔχοντῃ. Quibus inter se collatis, quis non improbaverit τριῶν ἢ πέντε μοιρῶν, & τρεῖς ἢ τέσσε ἡμέρας, quæ fuerant τριῶν καὶ ἑκοσι μοιρῶν: τρεῖς καὶ ἑκοσι ἡμέρας, vel simplicius καὶ μοιρῶν καὶ ἡμέρας. Non evitavit hanc labem Plinius, qui scribit, vere aperiri navigantibus maria, *cujus in principio Favonii hibernum cælum molliunt, sole Aquarii XXV. obtinente partem*. Duobus signis subsidentibus, *XV. cal. Mart. sol in Pisces transitum facit, & XVI. cal. April. in Arietem*. IX. igitur cal. April. æquinoctium I. in octava Arietis parte diebus XC. a bruma. Quod spatium æquo discrimine per ver separatur. Quapropter scribente Varrone a bruma ad Favonium dies XLV. numerari, verum numerum duces: at a Favonio ad æquinoctium vernum dies XL., vitata emendabis. Pari ratione in Columellæ lib. XI. c. III. cum legamus: *ubi bruma confecta est, intermissis quadraginta diebus, circa Hirundinis adventum, cum jam Favonius exoritur, post id. Febr. sepem ferendam esse, numerus quadraginta vitii coarguitur*; quod Hirundo Columellæ advenit X. cal. Mart., Favonius autem spirat VII. id. Febr. Itaque intervallum per id. Febr. bifariam secatur. Quare a bruma ad sepi stationem dies quinquaginta spectant. *XV. cal. Majas sol in Taurum transitum facit*. Die propterea Tauri XXIII., exoriente mane Plejadum fidere, æstas inchoatur VII. id. Majas, ut Varro asseritur, & Columella. Verumtamen fœdis maculis affectus Florentinus, qui ex Varrone refert: Συμπληρῆσαι τὸ ἔαρ εἰς νόνας μαίας, δέρας δὲ ἀρχεῖσθαι ἀπὸ τῆς πρὸ ὀκτώ εἰδῶν μαίων, τῆ ἡλίῃ ἐν Ταύρῳ ὄντῃ. Sunt igitur

tur verni temporis dies XCI., quot numerat Varro, & ab æquinoctio in æstatem dies XLVI. ducuntur. Mendosa ergo Varronis sententia, ab æquinoctio ad Vergiliarum exortum dies XLIV. pertinere. Sed alia ex Varrone prolata nos in Tauro morantur, nec pergere sinunt. Robigalia, inquit Plinius, a Varrone determinari, sole Tauri partem decimam obtinente, & Floralia, decimamquartam. A Tauri principio ad Robigalia dies nonus habetur; ad Floralia decimus secundus. Hujusmodi fosculis librarii & interpretes Plinium exornare sæpe soliti. *XIV. cal. Jun. sol in Geminos introitum facit*, de quo signo nihil mihi memoria suggerit, quod scribam. Venio ad Cancrum, in quem *XIII. cal. Quint. sol introitum facit*. Die hinc octavo propterea solstitium; nam in octavis signorum partibus, in quibus prisco anno fuerint, cardines retinuit Cæsar, ut supra indicabam, & Cæsarem secuti Varro, Ovidius, Vitruvius, Columella, Plinius confirmarunt exemplo. VI. igitur cal. Quint. solstitium. Tunc, inquires, homo audacissime, in a. d. VI. cal. Quint. solstitium protrudes, quod Cæsar VIII. cal. eisdem jufferat habendum? Hoc erat, ex quo æquinoctium vernum ab VIII. cal. April. ad IX. revocabas. Tamen adversus veritatem irriti sunt conatus, neque *ἐξάγουσι καρπὸν οἱ Ἰδδαῖς λόγοι*. Profecto cardines, ut omnes fatentur, ex Cæsaris sententia in a. d. VIII. cal. sunt constituendi. A quo in contrarium raperis? Non vides quid afferat Columella: *VIII. & VII. & VI. cal. Julii solstitium*? Non succurrit tibi Plinius: *VIII. cal. Julii longissima dies totius anni, & nox brevissima solstitium constituunt*: & iterum: *solstitium peragi in VIII. parte Cancri, & VIII. cal. Julii diximus*? Jure objurgas, sed incassum. Nihil mutabo. Juvat adversus omnes conitti, veritate & ratione præcuntibus. Si una eademque est Latinorum omnium sententia, cardines in octavis signorum partibus confici, cur solstitium contraham ad sextam, vernumque æquinoctium in nonam protrudam? Est enim tam firma, tam constans, tam immutabilis regula a veteribus tradita, qua utor, ut nulla vi spatia imminui aut produci, præterquam ubi, & quo constitutum est, possint. Nam, si ad VIII. cal. Jul. revocas solstitium, Cancri quoque principium tibi est promovendum. Sed quo? In id fortasse intervallum, quod Geminis datur? Ergo etiam Gemini de loco dimovendi, & deinceps Taurus, æstatis principium, æquinoctium ipsum, cuncta denique permutanda sunt & immiscenda. Non verum igitur Columella scribit VIII., VII., VI. cal. Jul. solstitium fieri? Mentitur Plinius, dum afferit VIII. cal. Julii esse brevissimam noctem? Egone sic insaniam? Mentiantur qui ista de-

pravarunt. Et in Plinio (quamvis de ipso qui a Cæsare differt, modo agere, haud opportunum fit) ubi refideat vitium, facile ostendam. In Pseudoptolemæo Leoniceno, etsi pleraque ex Columella exscripta sint, quædam nihilominus a Plinio desumpta agnoscuntur, ut de Plinii solstitio hæc: VI. cal. (Julii) *brevissima nox*. Verumtamen de Columella nunc diligentius videamus. Hic qui duas æquinoctii verni sedes commemorat, alteram a Cæsare quam probat & sequitur, IX. cal. April.; alteram a tabula (ut credo) Augusti VIII. cal. eisdem (quoniam ea ætate utraque vigeat) cur solstitio tres assignat? A prima enim æquinoctiali ad VI. cal. Quint. dies XCIV. colliguntur, quot Cæsaris regula, & digesta signa flagitant: a secunda ad idem solstitium dies XCIII. cum horis XII., ut Plinius ab Augusto recenset. Quare solstitia quæ VIII., & VII. cal. Jul. notantur, neque ad Cæsarem, neque ad Columellam, neque ad Plinium, neque ad Augustum spectant. Neutra propterea a Columella, quæ Latina astronomia recusat. Quis igitur appositus, & volumina omnia falsis opinionibus infecit? A quo tantum erupit virus? Unde tam maligna vis exhalavit? Ab hominibus (quis crederet?) non malis, sed nullius mentis, nullius consilii, ut uno verbo dicam, ignavissimis. Factum est horum insania, ut octavis calendarum cardines coercerentur. Quem mihi Latinum auctorem dabis, cui pepercierint, a quo manus abstinerint, quem inviolatum reliquerint? De solstitio itaque VI. cal. Quint. in Columella tantum constat. Hinc ad æstatis principium VII. idus Majas dies colliguntur XLIIX., quot retulit Varro. Idibus Quintil. Procyon Cæsari & Columellæ exoritur mane die Cancræ XXVII. XIII. cal. *August. sol in Leonem transitum facit*. In prima Leonis parte Chaldæis mane Canicula emergit. Id in Columella quod non apparet, inferemus a Cæsare esse alienum? Nonne idem astrum, prodeunte Leone, exoriri a Plinio traditum & receptum a doctissimis video, & apud plurimos retentum? Sed præter Plinium ecce tibi vetustior Manilius, cujus carmina alias indicavi: Ecce & tertius utroque quidem inferior Julius Firmicus, qui in prima Leonis parte prodire Caniculam, quæ a Græcis *Σείριον* dicitur, affirmat. At ista in Plinio valere possunt, in Columella nullo modo? Quidni? Numquid nos turbat quod de Canicula apud Columellam reperitur: VII. cal. *August. Caniculam apparere*? Istud profecto si perinde accipitur, ac vulgo fit, sententiam propositam non solum oppugnat, sed etiam omnino evertit. Sed quis in cœlesti disciplina tam hospes & peregrinus non intelliget aliud esse stellas oriri, aliud apparere & manifestari? Qua de causa prodit Canicula cum Leone a. d. XIII. cal. August. apparet &

mani-

manifestatur a. d. VII. cal. eadem. Num de Vergiliis familia non prodita sunt a Columella? *Nonis Maiis Vergiliæ exoriuntur mane: V. id. Maii Vergiliæ tote apparent.* Jam vero Eucstemoni non nascitur Canis die Cancræ XXVII., qui primo Leonis apparet? Quapropter in primæ Leonis parte nasci Caniculam Columellæ libri non respuunt. Quid non respuunt? Quin exigunt, si vera ista existimanda sunt ab eodem auctore scripta: *Filix quoque & Carex ubicunque nascitur, Augusto mense recte extirpatur, melius tamen circa idus Julias ante Caniculæ exortum.* Igitur aliud est Caniculam exoriri non longe ab idibus, aliud apparere procul ab idibus VII. cal. August. Age, experiamur num istius sententiæ vestigium in Columella rimari possimus. Dices, quo tandem modo? Optanda ista magis, quam obtinenda. Non inficior: tamen nescio quæ in tanta rerum obscuritate spes nos proritat, atque hortatur. Et quoniam veritas profundius latet, seque ab inquirente subripit, eos imitatur qui abscondita proferunt defodiendo. Itaque Columellæ locum adeamus, & proxima quæque sedula manu perscrutemur scalpendo, ut, si quod ulcus subest, curantis ad oculos pateat. *XIII. cal. Aug. sol in Leonem transitum facit. Favonius. Nono cal. Augustas Leonis in pectore clara stella exoritur, interdum tempestatem significat.* Deinde: *IV. calend. Aug. Leonis in pectore clare stelle exoriuntur, interdum tempestatem significat.* Cujusnam modi sunt ista quæ bis IX. & IV. cal. August. contingere commemorantur?

Jam scio. Ab

Vix tandem sensi stolidus!

His, his inquam, subest ulcus; hic alitur vitium. Scalpendum hic est, summumque os referendum. IX. cal. una prodit e Leonis pectore stella: IV. cal. plures. Utrunque falsum; primum, quod unum emicat de Leonino pectore astrum, non plura, ut canit Ovidius *Fast. I.*

Sidere ab hoc ignis venienti nocte Leonis

Qui micat in medio pectore, mersus erit.

Ut Hyginus recenset dicens Leonem in capite tres stellas gerere, in cervicibus duas, in pectore unam. Ut refert Plinius VIII. cal. Febr. *Stellam regiam appellatam Tuberoni* in Leonis pectore occidere matutino, & III. cal. August. eandem prodire. Necnon Proclus in *Sphæra* asserit ἐν τῇ καρδίᾳ τῆ λέοντος lucidum astrum fulgere a loco καρδίαν nuncupatum, a nonnullis etiam βασιλίσκον. Ut denique ipse Columella VI. cal. Febr. Leonis quæ est in pectore, claram stellam occidere narrat. Alterum manifesti mendacii arguitur; quippe non IX. cal. August. *Tuber Leonis* (hoc enim nomine vocat hanc stellam Plinius, unde monstrum

strum effictum est *Tuberoni*) verum III. cal. Columellæ & Cæsari emergit, quæ Plinio postridie. Propter quod in Pseudoptolemæo Leonicensi, qui non tam vitiata Columellæ exemplaria nactus qualia ad nos pervenerunt, IV. cal. August. Tuber Leonis exoriri scribit, IX. cal. ejusdem nihil de hoc astro significatur. Jam hominum calliditas hoc in loco aperte deprenditur, qui sive ævo deperdita sarcientes; sive, quæ de Caniculæ exortu a. d. XIII. cal. August. videbant, tanquam inutilia atque alia, cum VII. cal. ejusdem non valde absimilia annecterentur, deturbantes, spatium ex illis quæ IV. cal. contingebant, repararunt. Deinde, ne vitium tam facile pateret, fucō velut obliniendo, illa IX. cal. fieri mentiti sunt; hæc in sua sede reservata, quia alia pepererant, & tanquam in colonias miserant, multiplicarunt. Verum infelicem astutiam! Jam satis cernimus quæ sub obscura luce penitus recesserant, detectis hominum dolis, & vetustatis tenebris remotis. Jam quod secuti sumus tanta rerum obturitate involutum, licet proferre; quoniam, patefactis erroribus, omnia concurrunt simul, & lucem e luce accipiunt, ac circumquaque renident. Opportunum itaque est depromere quod infututa ratio, quod veterum consensus, quod depravatus ipse Columellæ locus poscere videbatur. Igitur quo die Columella solem ad Leonem transire indicavit, eodem Pseudoptolemæus Leonicensus & Canem oriri transcripsit. Quapropter XIII. cal. Sextil., adeunte Leonem sole, exoritur Canicula. Id etiam ex Columellæ lib. IX. enitescit clarius, ubi capite XIV. de Apibus in hanc sententiam locutum invenio: *A canicula fere post diem quinquagesimum Arcturus oritur*. Prodit autem Arcturus Columellæ ex a. d. VII. id. Septembr., ideoque die quinquagesimo a Canicula. Quod item confirmat Diophanes qui Varroni æqualis vixit, quique Cassium Dionysium Uticensem in sex librorum compendium redegit; neque enim ab anno Latino abhorreere videtur, dum nomen Julium in mense servat. ἢ τῆ κυνός, inquit, ἐπιπολή γίνεται διαφανέσης εἰκοστῆ τῆ ἰελίς μηνός. Quamobrem a solstitio Caniculæ exortus removeatur diebus XXIV. Falsi igitur numeri in Varrone: *inde (a solstitio) ad Caniculæ signum dies XXIX*. Depravatus Columellæ lib. IX. *tunc peracto solstitio usque ad ortum Caniculæ, qui fere dies triginta sunt, pariter frumenta & favi demetuntur*. Ab interpretibus irrepsit malum, qui opinantes Caniculæ signum, cum VII. cal. appareat, eodem etiam die oriri, tot dies a solstitio numerarunt, quot Rhodii moveretur astrum, ut auctor est Geminus. Verumtamen inter tot scriptorum sordes Plinius exigua macula inficitur, qui Caniculam retinet diebus XXIII. a solstitio prodire. Hunc tamen continuo depurat Germanici interpretis antiquum

tiquum numerum XXIV. se a Plinio accepisse ostendens.

Post Caniculæ exortum autumnus initium determinandum est ex Fidiculæ occasu. Die Leonis XXIII. occidit Lyra; ideo III. id. Augusti. Audax nimium tibi fortasse videbor, ista cum legeris, secus veteribus docentibus. Nam Varro prodit autumnales dies inchoari ex a. d. VII. id. Sext. Columella autem prid. id. Augusti. Fidim occidere mane, & autumnum incipere decernit. Florentinus denique ex Varrone refert: *δέ- ροϛ πληρῶσθαι εἰς πῶν πρὸ ἐπτα εἰδῶν ἀυγῶων· ἐπι δὲ μετόπωρον ἀρχεσθαι ἀπὸ τῆς πρὸ ἐξ εἰδῶν ἀυγῶων, ἡλίε δντῶ ἐν λέοντι.* Quid mihi auctoritas, quæ, cum in unum convenire debeat (omnes enim Cæsaris institutionem sequuntur) tam dissimili tempore autumnum definit? Quod enim initium probem? Si Varronis, excidit illud quod supra ex eodem protuli, quatuor signorum diem tertium & vicimum quatuor temporum esse primum, cum autumnus in Leone existat. Præterea falsa commentatur Florentinus, qui a Varrone iisdem dissociatur. Si vero Columellæ adhæream, vitiatus Varro, falsa ipsius sententia. Quid igitur agam? Repudiabone antiquas memorias, & conteram? Nequaquam. Sed vitia eximam; illud enim *prid.* in Columella obrepit a Plinio, cum Columellam ex Plinio emendare instituissent. Subinde, ut opinor, vitiato quoque Plinio, atque de *prid.* literis extremis vetustate elisis, facto VI., cum Plinium a Varrone die dissentire viderent, in Varrone autumnum anticiparunt, scribentes VII. Hoc modo tres optimi scriptores corrupti sunt. Florentinus autem ex depravatis Varrone & Plinio maculis infectus est. Non vana coniecimus; quippe Pseudeptolemæus Leoniceus sincerum locum a Columella deprompsit, videlicet: III. (idus Aug.) *Fidicula occidit matutino: autumnus inchoat.* Id pariter servatur in Plinio, ubi de Cæsaris scripto ait: III. id. (Aug.) *Fidicula occasu suo autumnum inchoat, ut is adnotat.* His constitutis, æstivi temporis dies XCIV. conveniunt, ut colligit Varro.

Ab his difficultatibus ac vitiis emersi pergamus porro. XIII. cal. Septembr. sol in Virginem transitum facit, & XIII. cal. Octobr. in Libram. Quare autumnale æquinoctium cum in octava Libræ parte conficiatur, VI. cal. Octobr. servandum est, diebus LXVIII. a Canicula non uno minus, ut apud Varronem notatur. Hinc novæ in Columella ambages; æquinoctium enim autumnus, ut solstitium, per tres dies distrahitur VIII., VII., & VI. cal. Oct., exempta Augustani æquinoctii sede, quæ fuerat V. cal. eadem. Nam, cum animadverterent, hac servata, in VIII. cal. perveniri non posse, nisi per quatuor æquinoctia, ultimum subduxerunt, insequentibus perturbatis. Ideo V. cal. Octobr. Hæ-

dos emergere inducunt , & IV. cal. Virginem definere oriri . Hoc autem cum a Callippo , cui Virgo cessat oriri die Libræ V. , exscripserit Columella , transeunte Callippo in Libram sole IX. cal. Octobr. V. cal. Oct. ut tibi jam notum feci , adnotabatur . Heu misera auctorum conditio ! Felices profecto & vere beatos quorum libros extinxit vetustas ; in assiduo enim hominum desiderio vivunt , neque unquam ob aliena vitia reprehenduntur . Quantas accepit Columella laves , quod diu duraverit ? Quis inconstantiae (ut leni verbo dicam) nobilissimo viro non verterit , quod tria æquinoctia autumnii , & tria solstitia posuerit , adversus id quod profitebatur ? Cum vero autumnii æquinoctium a Vergiliarum occasu modo diebus XL. , modo XXXI. sejungat , & quartum æquinoctium in a. d. IX. cal. Octobr. distrahat , quis id Columellæ levitati non verterit ? *Absconduntur* (ita scriptum est lib. II. , Vergiliæ) *altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium , quod fere conficitur nono cal. Octobr.* Et lib. IX. *Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VIII. cal. Octobr. ad Vergiliarum occasum diebus XL. .* Quæ si de primo occasu accipiuntur , cum solis exortu Vergiliæ incipiunt occidere XIII. & XII. cal. Novembr. , dies XXIV. vel XXV. ab æquinoctio colliguntur ; si de secundo qui habetur IV. cal. Novembr. XXXII. : si de tertio qui perfectus autumnum finit , V. id. Novemb. XLVI. Quæ vitia cui potius attribuenda sunt , quam temporibus ? Necessè enim ut varias vicissitudines subeat , & in varia hominum ingenia incurrat , qui multum vixerit . Dempfit igitur ævum de XL. tres dies , ex eodem imperiti *altero & trigesimo* deformarunt , & de VI. cal. , nono ; tum de alterutro ignava turba octavis gaudens VIII. cal. finxit . VI. ergo cal. Oct. Cæsaris , Varronis , Columellæ æquinoctiale tempus in octava Libræ parte peragitur , a quo in solstitium dies XCII. numerantur . V. vero cal. eandem Plinii & Ovidii fuisse æquinoctium ab Augusto constitutum in aliud tempus dilatum declarabo .

Ut tabulam atque epistolam absolvam , duo signa determinare oportet , hibernumque principium statuere . XIII. cal. Novembr. sol in Scorpionem transitum facit . Diebus igitur XXXI. in Virgine sol morabitur ? Vitiatus igitur numerus , & notandus XIV. , ut Pseudoptolemæus invenit , ac Jenfonius : & quæ sequuntur , poscunt . Dies Scorpionis tertius & vicesimus hiemis est primus IV. id. Novembr. Consentit Varro . Dissimilem Columellam faciunt , qui pridie hiemem inchoant . Verumtamen Pseudoptolemæus Leonicensus veram sedem accepisse demonstrat . Varronis porro interpreti Florentino fortunato evenit , ut autumnii finem , hiemisque initium recte tueretur . Post dies igitur XCI. , ut docet Varro , de-

finit autumnus, & hiems inchoatur, diebus XLV. ab autumnæ æquinoctio remota. Quod intervallum Varroni restitues ad dies XXXII. nunc contractum. *XIV. cal. Decembr. sol in Sagittarium transitum facit*, in quo annum curriculum absolvit.

De intervallis non multa annexenda restant. A Vergiliarum occasu ad Favonium dies XXCIX. spectant. Nec aliter Varro. Ab eodem fide in brumam XLIV. Perperam itaque in Varrone: *ab hoc ad brumam dies LVII.* Cardines similiter quibus spatiis separentur, ex duodecim signis est ostendendum. Ideo, cum Capricorno, Aquario, Piscibus dies tricenos attribuat sol, bruma ab æquinoctio I. diebus XC. discriminetur, & ab altero æquinoctio XXCIX.; quod Libram & Sagittarium diebus LX. sol absolvit, Nepam autem XXIX. Quapropter in Varrone, ubi ferere oportere scribit ab autumnali æquinoctio in brumam per dies XCI., extremæ & primæ notæ deperditæ videntur. Utrunque autem æquinoctium a solstitio dissimili modo distat; primum diebus XCIV., quot tria signa Arietem, Taurum, Geminos sol transcurrit: alterum XCII.; nam Virgo post dies XXX. a sole relinquitur, qui per LXII. Cancrum & Leonem accendit.

Primo anno peracto, sequitur secundus horis VI. productus ex cal. Jan. hora diei I.; & deinceps tertius eodem die hora autem diei VII.; tum quartus hora noctis I. Quintus igitur ad insequentem diem transit, & bruma conficitur VIII. cal. Jun. Sed, subinde, interposito inter Terminalia & Regifugium die, omnia in suam rationem revocantur.

De tabula Cæsaris Dictatoris quæ jam evanuerat, & de primo anno solari qui Italiæ illuxit, hæc habebam. Sequuntur alia atque alia partim obscura, partim ferme ignota, de quibus singillatim est a nobis scribendum. Vale.

D. Patavio XIII. cal. April. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A XLIII.

De anno Ægyptiaco, a quo J. Cæsar suum exscripsit.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆ MARANO

A M I C O S U O S. D.

Tuas literas quas pridie Quinquatrus scripsisti, triduo post accepi XIII. cal. April. obsignata jam Epistola, quæ secum annum Julium

lium ferebat. His video quæ de veteri anno Romano sive civili, sive solari, quæ de intercalatione, quæ de anni partibus ex antiquis monumentis erueram, & tibi miseram, a te maxime probari. Quod etsi benevolentia tua erga me attribuendum interpretarer, me tamen continere, quin gaudio afficerer (laus enim quæ a laudato viro proficiscitur, cujus animum non pertentat?) non poteram, non quod scripsisse quid te dignum viderem, verum quod tuæ voluntati abunde satisfecissem. Sperabam enim fore, si ea quorum tam multa suspitionibus acta essent, tibi non injucunda fuissent, ut, quæ de Julio anno habebam certiora, & veterum scriptis magis confirmata, potiori jure tua humanitate susciperes. Quæ quamvis a te nondum certior factus eram, tibi reddita fuisse, reliqua tamen ad Julium Cæsarem ex cælesti disciplina quam Græce commentatus fuerat, attinentia continuo adiciere instituebam, ut, perlustrata anni tabula, hæc nulla interpellatus mora suis locis aptares. Verum quando ad tuum arbitrium & nutum me accommodare soleo, atque extrema tuæ epistolæ parte maximopere flagitas, ut de Ægyptio anno veteri quid ad te mittam: quod mandas, præponam, & pro virili curabo.

Quare nunc

Accipe Niliacæ Pelusia munera Lentis.

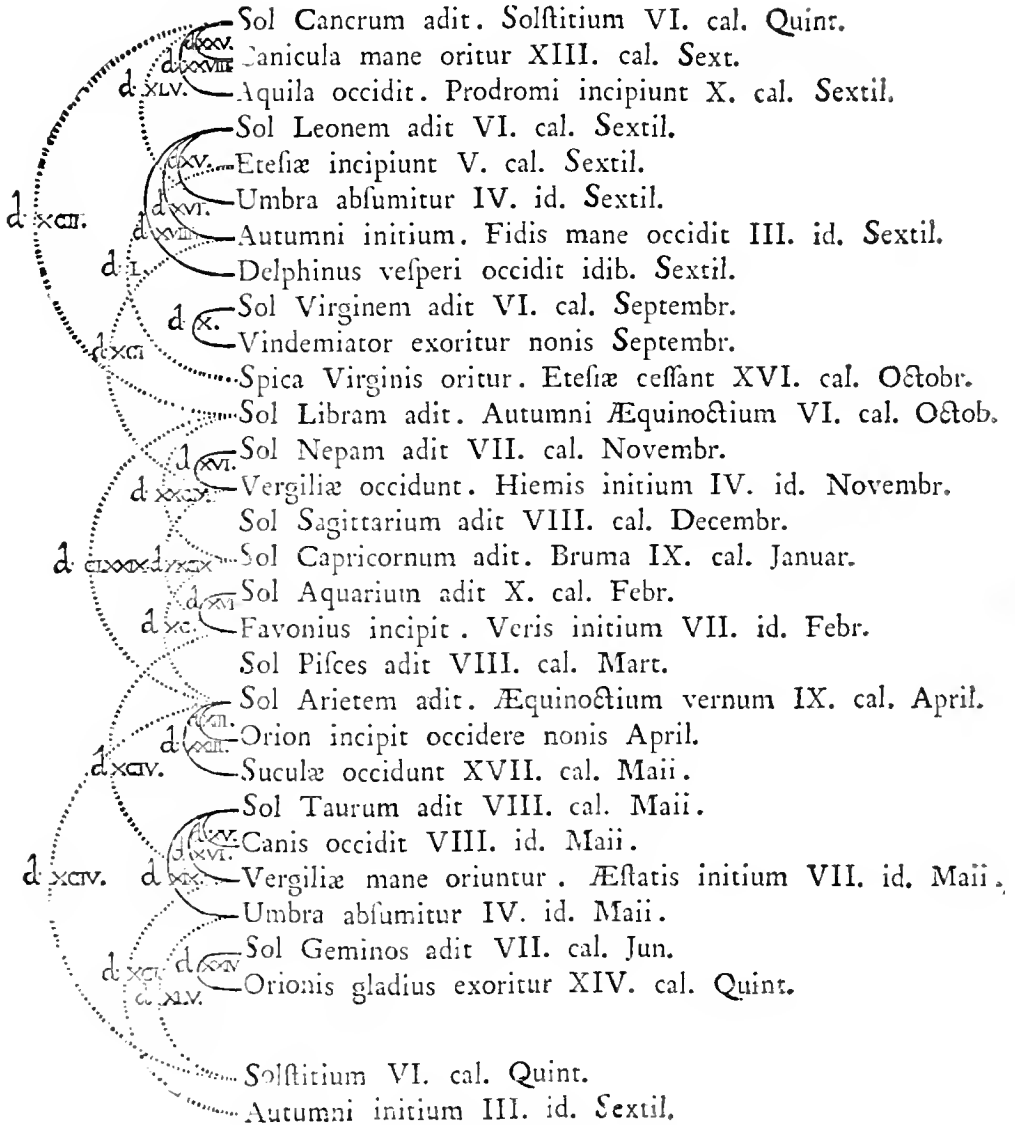
De Ægyptiis enim quid tuis segetibus dignum mittam? Quæ commentari possim? Quos auctores sequar? Qua regula insistam? Quibus adminiculis ducar, qua similitudine, qua ratione, quo exemplo? Pauca de hac materia attigit Plinius, neque ad tempora annique momenta valde pertinentia. Ptolemæus vero, qui acriori indagine quam veteres, cælestium rerum contemplationi operam dedit, cum inferiore ætate quam Plinius, floruerit, aptior ad antiqua placita refellenda, quam ad ea cognoscenda & confirmanda videtur. Quid de libris dicam qui Ptolemæum mentiuntur? Hosne spectem, ut non vera, non veri similia, non Ægyptia, sed inania, fabulosa, falsa me tibi scripsisse statim exclames? Profecto animi pendeo, & dum omnia mente oculisque perlustro, nihil video quo melius utar, quam Cæsare. Aisne Cæsare? Certe. Quid Latinus cum Ægyptiis? Magna intercedit similitudo, ne dicam ferre omnia ab Ægyptio fonte hausta mihi videri. A quo, amabo te, annum solarem didicit Cæsar, nisi ab Ægyptiis? Unde in Latium inexit, nisi ab Ægypto? Cæsaris itaque annus cum Ægyptius appareat, quis mihi vitio dederit, si expressam formam spectabo, quandoquidem archetypum nusquam licet invenire? Quo tamen facilius quem hinc adumbravero, pro Ægyptio tibi venditem, testes duos fide & antiquitate

te insignes non ab Ægypto, sed a Græcia adducam, quos tibi stipulanti sponsores obsidesque relinquam, ne dolo malo tecum egisse videar. Age itaque, antequam omnia in unum corpus redigantur, singula, quæso, delineamenta recognosce, & a quo principio ducantur, & in quem finem, ante pro tua prudentia cape; difficile enim erit, absolutis omnibus, rogatum signum haberi, Ægyptia indutum veste, impositaque tiara. Capitis primum sedes definienda concinne, quod cætera membra moderatur. Caput autem cuinam aptabimus, quod mobile & vagum per omnes articulos errabat? Nullum enim anni principium certum, qui singulis lustris stationem relinquebat, posthabito die qui ex quadrantibus constat; ideo quintus annus ab extremo quarti solaris anni die capiebat exordium. Traditur tamen quoddam initium non anni civilis vel solaris, sed anni quem magnum & canicularem vocant. Huic definita erat sedes Caniculæ exortus, ad quam annus civilis recurrebat, postquam CIO CCCCLX. vicies signiferum orbem sol perlustrasset. A

Tab. XXXIV. Canicula itaque mane prodeunte, nisi abnuis, principium sumamus. Oritur autem Ægyptiis Canicula, ut testatur Censorinus, a. d. XIII. cal. Sextil. quo Cæsari prodit, post Solstitium, puto, diebus XXIV., ut Latini observant. Hoc tamen tanquam verum, & certum modo non affirmo, sed, ut Geometræ solent, ut mihi des, postulo: mox confirmabo. Solstitium itaque cum Cæsare a. d. VI. cal. Quint. in Cancræ prima parte constituitur. Quo signato, adeamus Plinium de Africa terra scribentem in Berenices & Ptolemaidis urbe bis anno absumi umbram XLV. diebus ante solstitium, toridemque post, & per eos dies XC. in meridiem umbram jaci. IV. igitur id. Majas diebus XLV. ante solstitium VI. cal. Quint. umbra evanescit: deinde per dies XC. in a. d. IV. id. Sextil. quo iterum absumitur, in meridiem vergit. Addit Plinius id fieri in Meroe insula, primum sole XVIII. Tauri partem transcunte, secundum XIV. Leonis. Ideoque IV. id. Maii dies est quo sol XVIII. Tauri partem attingit, & IV. id. Sextil. quo Leonis XIV. Porro cum in partem Tauri XVIII. sol die XIX. pertranseat, & in XIV. Leonis die XV., introitum facit in Taurum VIII. cal. Maii, & in Leonem VI. cal. Sextil. Propterea, perlustrato Tauro diebus XXXII., transibit sol in Geminos VII. cal. Jun. & in Cancrum post dies XXXI. VI. cal. Quint. solstitiali die, a quo ad Leonis principium dies XXXI. pertinent, quot in Cancro sol moratur. A solstitio Nili incrementum incipi Herodotus & alii nos docent. Id evenire Prosper Alpinus observavit (ut in eo volumine quod de rebus Ægyptiis privatim condidit, memoriæ reliquit) circa XV. cal. Quint. nulla habita Gregoriana
anni

TABULA XXXIV.

Annus Solaris Ægyptiacus.

anni emendatione. Idcirco Ægyptiis nunc citius peragitur solstitium, quod nimis quam par erat, intercalationi indulgere.

Quatuor signorum principiis constitutis, reliqua in sua quæque spatia eodem ordine procedunt. Quare dies Virginis primus VI. cal. Septembr. Libræ VI. cal. Octobr. Scorpionis VII. cal. Nov. Sagittarii VIII. cal. Decembr. Capricorni IX. cal. Januar. Aquarii X. cal. Febr. Piscium VIII. cal. Mart. & demum Arietis IX. cal. Apr. Ex quo fit, ut in prima signorum parte conficiantur cardines: æquinoctium vernum IX. cal. Apr. Autumnale VI. cal. Oct. Bruma IX. cal. Januar. Solstitium, ut posui, VI. cal. Quint. quos recepit Cæsar.

Opportunum jam est testes producere, Eudoxum nimirum atque Euctemonem, ut sum pollicitus; XVIII. cal. August. ait Plinius in Ægypto Aquilam mane occidere, Etesiarumque prodromos incipere. Notam XVIII. in Attica disciplina rejecimus, & X. substituimus; quippe postridie Euctemoni idem astrum descendit, & XIII. cal. eadem Cæsari Canicula exoritur. Die autem Cancræ XXVIII. Euctemoni Aquila occidit. A quo acceperit, si quæris, intervallum dierum XXVIII. ab Ægyptio Cancræ principio VI. cal. Quint. in a. d. X. cal. Sextil. pertinens indicabit. X. similiter cal. Sextil. prodromi in Ægypto flare incipiunt per dies V., ut numerat Eudoxus; ideoque spirant Etesiarum V. cal. ejusdem. Quorum tempus Eudoxus in dies L. producit. Cessant itaque XVI. cal. Octobr. Plinius me falli non finit scribendo: XVI. cal. Octobr. Spicam quam tenet Virgo, exoriri matutino in Ægypto, Etesiarumque desinere.

Die Leonis XVIII. Delphinus Eudoxo mane occidit. Hoc spatium ex a. d. VI. cal. Sextil. quo Leonem in Ægypto sol ingreditur, id. Sextil. finitur. Discrepat Plinius non suo, sed temporis interpretumque vitio: *prid. id. August. vespere Ægypto & Cæsari Delphinus occidens significat*. Sed Columella recte idus retinet, quod in Plinio etiam esse oportere ostendi, iterumque (quamvis aperte constat) ostendam. Verum quid fiet illo *vespere* quod *mane* vel *matutino* procul dubio fuerat; nam mane occidit hoc tempore Delphinus Chaldæis, mane Eudoxo, qui ab Ægyptiis hausit, mane Columellæ, qui a Cæsare excerpserit?

Adeunte Virginem sole in Ægypto VI. cal. Septembr. dies Virginis X. quibus Euctemoni Vindemiator apparet, nonis Septembr. cessant. En tibi Plinius: *Vindemiator Ægypto nonis (Sept.) exoritur*.

Transeamus ad vernum signum Arietis, in quem sol introitum facit IX. cal. April. & die Arietis XIII. nonas April. attingit. Hoc spa-

tio Orion incipit Eudoxo vesperi occidere : eodem Ægyptiis , referente Plinio , *nonis* (April.) *Ægypto Orion* , & *gladius ejus incipiunt abscondi* .

Hoc etiam mense , auctore Plinio , *XIV. cal. Maji Ægypto Suculæ occidunt vesperi* . Numerum *XIV.* , cum proximus *XVI.* notetur , ut Attica ratio exigit , improbavimus , restituta nota *XVII.* , quam solam Plinii locus admittit . Concurrunt dies Arietis *XXIII.* , quibus Euctemoni Suculæ absconduntur .

Die Pharmuthi *XXV.* oriri , nimirum cum sole , Vergilias memorat Theon , quod in *XII. cal. Majas* convenit , die Arietis *XXVIII.* Id notant Chaldæi postridie .

IV. non. Quint. Ægypto Procyon matutino oritur aestuosus . Procynis progressio secus observatur ab Ægyptiis , atque a Chaldæis , & Latinis : illis movetur die Cancrī *IX.* : his *XXVII.* Verum quod ex eodem Plinio infra exscripsi , animadvertas velim : *est autem maximopere pertinens , sicut paulo mox docebimus* . Vetus Germanici interpretis non : *est autem* : sed : *ad aestus* a Plinio accepit . Quod ipse Plinius mox confirmat , ut pollicitus erat , dicens *magnam aestus causam* hoc astrum obtinere .

XVII. cal. Jul. gladius Orionis exoritur , quod Ægypto post *quatriduum* , videlicet *XIV. cal.* Quo enim die incipit Eudoxo prodire Orion ? Quo Euctemoni , die Geminorum *XXIV.* Transeunte in Ægypto in Geminos sole *VII. cal. Jun.* uterque auctor Ægyptiacum tempus designat .

Jam intelligimus Julium annum ab Ægyptio expressum , & Græcorum astronomiam ab Ægypto ferme totam esse . Nunc de reliquis quæ ad tabulam exornandam spectant , differamus . Et quando de Caniculæ exortu *XIII. cal. August.* constat , libet alia ex aliis auctoribus interferere . Die Epiphi mensis *XXV.* quod tempus cum *XIV. cal. Sextil.* convenit , Canem Hephæstion Thebanus oriri tradit . Cum dies a meridie incipiant Ægyptii , mane ejus diei de quo scribebam , incidit in a. d. *XIII. cal. Sext.* matutino tunc exoriente Cane . Ægyptio quoque more accipiendus est apud Geminum Dositheus , cui die Cancrī *XXIII.* Canis in Ægypto *ἐκφανής γίνεται* . Putati enim dies *XXIII.* ab Attico Cancrī principio *V. cal. Quint.* sed a meridie finiuntur meridie *XIII. cal. Sext.* mane canicula prodeunte . Audiamus etiam Porphyrium ex Nympharum antro insulurrantem : *Λιγυπταίσις δὲ ἀρχὴ τῆ ἐπιθ' ἔχ' ὑδροχόου* , ὡς Ῥωμαίοις , ἀλλὰ καρμίνου . Πρὸς γὰρ τῷ καρμίνου ἢ Σάουσις , ἢν κοινὸς ἀστὲρα οἱ Ἴβανέες φασί . Quibus de Aquario falsa refert ; nunquam enim ab Aquario Romanum annum incepisse audivi . Cæterum

rum in Cancro oritur Canis, a quo Ægyptius annus magnus inchoatur.

Et quoniam ex a. d. IV. id. Maji in IV. id. Sextil. umbra in meridiam per dies XC. flestitur, & IV. id. Sext. umbra rursus evanescit, postriedie autumnus initium, redeunte in Septemtrionem umbra, quale Cæsari restituumus, haberem. Neque hoc sine auctore audeo, canente de Nilo Lucano:

contraque incensa Leonis

*Ora tument, Cancroque suam torrente Syenem
Imploratus adest, nec campos liberat undis,
Donec in autumnum declinet Phœbus, & umbras
Ostendat Meroe.*

At hybernum tempus unde inchoabo? Si Eudoxum sequor, occultantur Vergiliæ, a Scorpionis initio Ægyptiaco ducto spatio idib. Novembr., si Euctemonem, V. id. ejusdem. Sin vero Cæsarem specto, vel Callippum, quem Ægyptiæ disciplinæ minime expertem non negaveris, IV. id. Novemb. die Scorpionis XVI. Hoc in tabula sum sequutus.

Die item Aquarii XVI. Democrito Favonius flare incipit, & tempus existit VII. id. Febr. Quæ si vera judicaveris, intelliges, cur Cæsari dies tertius & vicesimus quatuor temporum sit primus, qui Ægyptiis decimus sextus; anticipant enim Cæsaris signa per dies septem, ut in octavis partibus cardines concludantur. His tamen opponuntur quæ de Iside, & Osiride narrat Plutarchus. Vernum principium ait esse mensis Phamenuthi calendas, quas celebres agunt Aegyptii, & ingressum Osiridis in Lunam vocant. Id tempus anno non vago in V. cal. Mart. producit, quo Eudoxo Arcturus vesperi prodit, & Hirundo apparet. Ista sane homini Bœotiae fœtæ non valde aliena videntur. Sed Aegyptiam hiemem in dies CVII. portendi est cur dubitem. Quamobrem, his non gravate dimissis, alia videamus.

Si die Tauri XV. fit æstas, cum Cæsaris principio eadem componitur. Mihi hoc potius probari conducibile erat, quam Euctemonis vel Eudoxi intervallum; quoniam æstatem esse habendam, antequam ad summum orbem feratur sol, tu quoque fateberis.

Nonis Januariis Aegypto Sagittam vesperi occidere meminit Plinius, cui non plane assentiri possum, & Aquilam malo, quæ Atticis die Capricorni VII. delabatur, Chaldæis autem ipsis nonis Jan. profecto Sagitta, ut Hyginus docet, occidit Virginis ortu; ideo Chaldæis se immergit V. cal. Septembr. Neque multi laboris fuit illis qui tot portenta in Plinium induxerunt, Aquilam in Sagittam invertere.

VII. cal. Maji Ægypto Hædi exoriuntur , de quibus silent Græci.

VIII. id. Majas Ægypto Canis vesperi occultatur ferius quam in aliis regionibus fieri traditur .

Hæc cum scriberem , & circumspicerem , ne quid prætermitterem , quod hæc anni ratio postulare videbatur , ecce occurrit mihi Didymus , cujus libros de re rustica Cassianus Bassus non excrispfit , sed laceravit . Hunc itaque Didymum Ægyptiæ disciplinæ addictum opinatus sum , tum quia in Phœnicia degeret , quæ ad Ægyptiacam plagam quodam modo accedit ; tum quia quæ scripsit , Ægyptiaca apparent . Quæ tamen si mavis a Cæsare , non repugno ; siquidem & Cæsar ab Ægyptiis deprompsit . Præceptum itaque est a Dydimio ferendas Siliquas ἀπὸ τῆς πρὸ δ' καλάνδων Γανναεῖς ἄχει τῆς πρὸ δ' καλάνδων Φάρμαξι . A Bruma igitur a. d. IX. cal. Januar. ferenda Siliqua diebus XXXVI. Clarius tamen his brumale tempus definitur : παύσαμαι δὲ ἀμφοτέρων τῶν σπόρων ταῖς προπαῖς ταῖς χαμμεναῖς ἃ εἰσι τῆς πρὸ δ' καλάνδων Γανναεῖων . At vernum æquinoctium designat , cum docet Mespilum φυτῶσαι ἀπὸ τῆς πρὸ δ' καλάνδων Ἀπειλίων . Cur itaque secus in his : μέχει δὲ ἐαρινῆς ἰσημερίας (σπέρουσι) τουτέστι τῇ πρὸ οὐτῶ καλάνδων Ἀπειλίων . Non repetam a quibus vitium emanaverit , quod recenter tibi significavi . In altero similiter æquinoctio idem ausi sunt : πῶς μὲν κριδάς ἀρχεῖται σπείρειν προσῆκον ἀπὸ ἰσημερίας φθινοπωρινῆς , ἥτις πρὸ οὐτῶ καλάνδων Οὐτωβρίων . Tritici sationem incipi scribit ἀπὸ πλαάδων δύσεως , ἥτις ἐστὶ τῇ πρὸ τεσσάρων νόνων Νοεμβερίου . Si νόνων pro εἰδῶν positum emendaveris , Vergiliæ , ut in Cæsaris tabula , atque adeo in Ægyptia , IV. id. Novembr. occultentur . Affert demum Coronam occidere ἐν πῶς κατὰ Φοινίκην σπόις τῇ πρὸ ἑπτά καλάνδων Δεκεμβερίων , quæ Latinis non longe a Vergiliarum occasu delabitur , a quo celeberrimus vates Tritici sementim esse incipiendam declarat a Democrito edoctus , qui talia , ut Didymus testatur , de satione ante præceperat :

*Ante tibi Eosæ Atlantides abscondantur ,
Gnosfiæque ardenti decedat stella Corone ,
Debita quam fulcis committas semina .*

De Ægyptio anno veteri solari habes sententiæ meæ testimonium . Multa prætermisi ; quod de iis prorsus mihi non constiterit . Quamvis enim in hoc genere nonnulla conjecturis agantur , ea tamen , si recta intelligentia moderentur , aliquod ad veritatem determinandam momentum habere judicamus . Fallacissima autem suspicionum irritamenta , quibus imbecilles animi vellicantur , & huc atque illuc novarum rerum specie impelluntur , neque usquam consistere finunt , cur apponerem ?

Quæ

Quæ in me nullam vim habere expertus sum, in te tam acri iudicio virum valitura existimarem? An quisquam apta ad persuadendum se invenisse arbitrabitur, quibus ipse non assentiatur penitusque acquiescat? Cave tamen existimes, quæ ad te scripsi, & sum scripturus, perinde a me haberi, atque a te haberi (quod tua est humanitas) solent. Multa quidem ad pondus, ut ajunt, & mensuram conveniunt: multa levia & inania non subsidunt, sed innatant, & effluunt: multa ad veritatem connituntur, quam tamen ut assèquantur, magis opto, quam affecutura pollicear: immiscentur demum nonnulla quæ epistolarum genus, & mutua inter nos familiaritas, ac benevolentia exposcunt.

Epistolam dum complicabam, subit animum ostendere qua ratione Aegyptius & Chaldaicus annus inter se conveniant, mutuoque innexu se amplectantur. Prid. non. Sextil. anno Romano prodire matutino Canem ostendimus, quod Aegyptii die Cancræ XXV. observant. Quare V. id. Quint. ex Chaldaico principio Aegyptiis sol in Cancrum fertur, solstitiumque peragit, quod Chaldæi die hinc VIII. constituunt. Age, deducantur per annum solarem signa, ut infra adnotatum vides:

Sol Cancrum adit V. id. Quint. Solstitium.

Sol Leonem adit. Fidis mane occidit. Autumni initium III. id. Sext.

Sol Virginem adit III. id. Septembr.

Sol Libram adit. Aequinoctium autumni V. id. Octobr.

Sol Nepam adit. Vergiliæ mane occidunt. Hiemis initium IV. id. Novemb.

Sol Sagittarium adit V. id. Decembr.

Sol Capricornum adit. Brumæ V. id. Januar.

Sol Aquarium adit. Favonius incipit & Ver VII. id. Febr.

Sol Pisces adit VII. id. Mart.

Sol Arietem adit. Aequinoctium vernum VI. id. April.

Sol Taurum adit. Vergiliæ mane oriuntur. Æstatis initium VII. id. Maji.

Sol Geminos adit IV. id. Jun.

Tempora itaque quæ sequiori ætate in Aegypto die signorum XVI. acta vidimus, tunc die signorum primo agebantur. Eadem vero Chaldæi (si tales stationes eo ævo temporibus attribuerint) die signorum VIII. egerunt; nam a IV. non. Quint. in annum nostrum sic digeruntur signa.

Sol Cancrum adit IV. non. Quint.

Solstitium V. id. Quint.

Sol Leonem adit. Canis mane oritur prid. non. Sext.
 Autumni initium III. id. Sextil.
 Sol Virginem adit prid. non. Sept.
 Sol Libram adit IV. non. Octobr.
 Aequinoctium autumnum V. id. Octobr.
 Sol Scorpionem adit III. non. Novembr.
 Hiemis initium IV. id. Novembr.
 Sol Sagittarium adit IV. non. Decembr.
 Sol Capricornum adit cal. Januar.
 Bruma VI. id. Januar.
 Sol Aquarium adit prid. cal. Febr.
 Favonius VII. id. Febr.
 Sol Pisces adit VI. non. Mart.
 Sol Arietem adit cal. April.
 Aequinoctium vernalium VI. id. April.
 Sol Taurum adit VI. non. Maji.
 Aestatis initium VII. id. Maji.
 Sol Geminos adit III. non. Jun.

Et quoniam solari anno digestis per utriusque gentis principia signis,
 quid sequatur, vidimus: ad Numæ Romanumque annum transeamus.
 Quo anni modo signa ita procedunt.

Chaldaica.

Sol Cancrum adit IV. non. Quint.
 Sol Leonem adit prid. non. Sext.
 Sol Virginem VIII. id. Septembr.
 Sol Libram adit non. Octobr.
 Sol Scorpionem adit VIII. id. Nov.
 Sol Sagittarium adit VIII. id. Dec.
 Sol Capricornum adit VII. id. Jan.
 Sol Aquarium adit VI. id. Februar.
 Sol Pisces adit XVII. cal. Mart.
 Sol Arietem adit XVII. cal. April.
 Sol Taurum adit XV. cal. Maji.
 Sol Geminos adit XV. cal. Jun.

Ann. II.

Sol Cancrum adit XIII. cal. Quint.
 Sol Leonem adit XIII. cal. Sextil.

Ægyptia.

V. id. Quint.
 III. id. Sextil.
 Id. Septembr.
 Prid. id. Octobr.
 Id. Novembr.
 Id. Decembr.
 XVII. cal. Februar.
 X. cal. Intercal.
 X. cal. Mart.
 X. cal. April.
 VIII. cal. Maji.
 VIII. cal. Jun.

Ann. II.

VI. cal. Quint.
 VI. cal. Sextil.

Quare

Quare qui Chaldæi ab Aequinoctio verno annum exordiantur, Arietis principium statuunt XVII. cal. April. Aequinoctium autem X. cal. eadem, ut apud Aetium retinetur. A Leonis vero prima parte qui annum auspicantur, si initium capiunt ex a. d. prid. non. Sextil. alterum annum ducunt ex a. d. XIII. cal. Sextil. Illud Chaldæi, Bœotii, Corinthii, Spartani secuti sunt: hoc Aegyptii, ut ostensum est. Jam liquet ab eodem fonte Chaldaicam & Aegyptiam Astronomiam incepisse, & totam dissimilitudinem fieri ex anno quo incipiunt; Chaldæi enim ab impari inchoant, Aegyptii a pari: Propterea annus Chaldæorum LXVII. a Nabonassaro erat DIV.; DXII. & DXIX. Nabonassari a Chaldæis vocabantur LXXV. ac LXXXIII., ut ex Ptolemæo cum de Chaldaico anno agerem, tibi significavi. Quibus similiter annis eadem signorum principia quæ Aegyptiis fuisse modo deprendimus, Babylone etiam constituta inveniuntur. Postquam vero solertiori cura cœlestia contemplanda susceperunt Chaldæi, ab Aegyptiis recessere animadvertentes ex dissimili cœli conversione sibi die citius, quam Aegyptiis cardines perfici, stellasque reverti. Cur vero a Leone ad Arietem anni primordium traduxerint Chaldæi, & quo tempore, & qui (nisi si patrium morem secutus est Aetius, quem Chaldaica regula ejus cives moderabantur) in tanta rerum obscuritate & historiæ tenebris quicquam perspiceret nequeo. Sed de Chaldæis fatis.

Quid tibi de Julio anno videtur? Non convenit cum Aegyptio cardinibus? Non convenit temporibus? Non convenit Caniculæ exortu signorumque intervallis? Et dubitabimus adhuc quin totus Aegyptius sit, quando ex Aegyptiis membris totus conflatur? Ad hæc intercalatio accedit post Terminalia apposita, qua, dum inferiores V. dies mensi demuntur, annus ad CCCLX. contrahitur, ut Aegyptius, diesque post Terminalia tanquam anni supplementum habentur, quales & quos in Aegypto, quos hac de causa *ἐπαγοµέναις ἡμέραις* vocabant, absoluto anno subnectebantur.

De astrorum progressu & significatione quæ scripserit Cæsar, perpendendum subit. Id ad proximas calendas tibi reservo. Vale.

D. Patavio IX. cal. April. CIO IOCC XXXV.

EPISTOLA XLIV.

*De Stellarum ortu et occasu ipsarumque significatione ,
quæ Julius Cæsar Græce in publicum usum emisit.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

EXspectabam a te heri literas , quibus de anno Ægyptio quæ ad te recentissima epistola misi , certior essem . Verum hodie etiam nihil , graviter molesteque fero ; eoque acerbior hæc cura me sollicitat , quod tuam diligentiam in rescribendo novi . Summæ me inertie damnabis , qui tamdiu distulissim , quod a te desiderabatur . Ne valeam si nebuloni isti quicquam commisissim , nisi a te jussus . Expressit etiam non jaestantia & garrulitate mira , quibus molestiorem , & magis odiosum hominem non cognovi , sed quod ad tempus tuas literas mihi reddiderat . Quamobrem , si reversus est , investiga , & epistolam extorque . Interea de Cæsaris astronomia commentariolum mittam , quo multa ad Julium & Ægyptium annum pertinentia complectar . Incipiamus a Bruma , a qua in Favonium Cæsari nobilia signa significare scribit Plinius .

III. cal. Jan. matutino Canis occidit . Quadrat Columella , sed non undique : *III. cal. Jan. Canicula vesperi occidit .* Illi mane , huic vesperi . Quid præstat ? Mane credo ex veterum scriptis ; Chaldæis enim cal. Decembr. , Eudoxo prid. non. Canis matutino decedit : cunctis autem vesperi extremo Aprili celatur .

Prid. non. Jan. Cæsari matutino exoritur Delphinus . De eodem idem Plinius hæc repetit lib. VIII. *coitus a Delphini exortu ad prid. non. Jan.* Verum *ad pro a. d.* erratum habebis .

Nonis Januar. Cæsari & Columellæ Fidis exoritur mane , itemque Ovidio :

*Infliterint imbres missis tibi nubibus atris ,
Nonæ signa dabunt , exoriente Lyra .*

VIII. cal. Febr. stella regia appellata Tuber Leonis occidit matutino . Videbis an potior sit nota IX. , quo die Ovidio se immergit . Et enim inter Chaldæos hunc motum notari VIII. cal. ostendimus ; qui si cum Cæsare convenirent , Plinius , ut solet , commemorassent . Columella

mella VI. cal. id refert, non sine vitio. VI. cal. Feb. Leonis quæ est in pectore clara stella occidit, nonnunquam significatur hiems bipartita. Quod si tibi de nota IX. parum constet, atque a Chaldæis malis recedere quam præire, VII. cal. in utroque auctore signabis.

Prid. non. Febr. Fidicula Cæsari occidit vesperi.

A Favonio in æquinoctium vernali Cæsari significat XVII. cal. Mart. triduum varie. Germanici interpretes exscripsit quatrimum varium. Quod est quatrimum decretorium, de quo multa assertit Plinius. Veteres quoque editi libri numerum XVII. improbant, qui Februario non convenit, & XIV. retinent. In Germanici etiam interprete IV. cal. extat, prima nota amissa; in eodem tamen recte significant, nempe sidera, notatur.

Et VIII. cal. Hirundinis visu. Credisne hæc intemerata, & vera? Quidni? Nemo in dubium revocat. At mihi aliud fert animus. Vide igitur quid audeam: & VIII. Cbelidoniæ vocati ab Hirundinis visu Cæsari significant. Quis dabit hæc tam longe petita? Aisne tam longæ quæ lib. II. in Plinio continentur? Favonium, inquit, quidam a. d. VII. cal. Mart. Cbelidoniæ vocant ab Hirundinis visu, nonnulli vero Ornithiam uno & LXX. die post brumam ab adventu avium flantem per dies IX. Diebus itaque a bruma LX., ut prodit Democritus (ideo uno & LXX. die fuit: uno de LXX.) Ornithiæ Cæsari spirant ex a. d. VIII. cal. Mart. in a. d. IV. non. ejusdem per dies IX.. At Plinio qui die a Cæsare differt, postridie incipiunt, quippe & bruma non IX. cal. Jan. sed VIII. servatur. Antequam Ornithias dimittamus, accipe iterum quod in illis mihi non probatur. Cur enim bis idem ab Hirundinis visu: ab adventu avium. Satis primis de nomine declaratum est. Reliqua ex librariorum munere abundant.

Et postero die Arcturi exortu vespertino. Apud Germanici interpretem: & postero die Arcturi exortus vespertinus scilicet Cæsari significat. Columellæ fit IX. cal. Mart. lib. XI.; quod ab Eudoxo deprompsit; Lib. autem II. VI. vel V. cal. eisdem. Ubi malo VII. vel VI., illud ab Julia astronomia, hoc ab Italica, diebus LX. a bruma.

Item III. non. Mart. Cæsar Cancræ exortu id fieri observavit. Sine hæsitatione Cancræ in Equi esse mutandum affirmarem; siquidem, in Cancro sole morante, Cancer oritur, ut ex Callippo indicatum est. At Equus tam Columellæ quam Ovidio nonis Martiis attollitur. Non tamen me preterit, si hic Columellæ locus cum prioribus excusis conferatur, quæ ex Aldi licentia resultant, evanescere atque extingui. Editum enim est ab antiquis: IV. non. Martii Equus mane oritur. flatus

Aquilonii. Quæ igitur interposuit Aldus: *Favonius*, interdum *Auster*, *hiemat*. *Nonis Martiis*, ex eorum industria qui vero illudunt, pendent. Quibus remotis, a Callippico initio XI. cal. Mart. ad IV. non. ejusdem dierum *Piscium* XIV. quibus *Euctemoni* Equus movetur, spectat intervallum. Exoriente itaque hoc astro, *Chelidonias* spirare Cæsar animadverterat. Hoc in *Pseudoptolemæo* Græce invenitur: ὁ τῶ φαιμενῶδ Καίσαρι χελιδόνια πνέουσι ἐπὶ ἡμέρας δέκα. Convenit tempus quod sine vitio est repertum in *Plinio*: discrepat numerus consulto ad regendam fraudem deformatus, quærente auctore falsum, quo verum facilius occultaretur. *Ornithias* autem dies IX. flare scripsit *Plinius* a *Democrito* edoctus, & adiecit etiam *Septentrionales* ventos impari fere dierum numero desinere.

Major pars auctorum Vindemiatoris emerfu. III. non. Mart. *Ovidio* quoque oritur *Vindemiator*, quo die *Euctemoni* apparet, flantibus *Ornithiis* die *Piscium* XII. Tribus in eundem diem convenientibus scriptoribus, dissentire *Columellam*, & quare, inter *Callippica* enucleavi.

VIII. id. Mart. *Aquilonii Piscis exortu*. *Germanici* interpretis exortus videlicet significat; ostendit.

Et postero die Orionis. Hujus quoque progressio Cæsari significat.

Idibus Martiis Cæsari & Columellæ Nepa occidit, quod (cheu nimis verax) sibi ferale Cæsar adnotavit.

XVI. cal. April. *Milvius* apparet; nam *Liberalibus* *Ovidius* canit:

Stella Lycæoniam vergit declivis ad Arcton

Milvius, hæc illa nocte videnda venit.

Id ad Cæsarem referam, postridie *Milvii* exortum quem *Plinius* memorat, *Italica* ratione sibi assumentem. Nunc cognosce quam nugax fuerit *Pseudoptolemæus* Græce editus scribendo: καὶ τῶ φαιμενῶδ Καίσαρι ἰκτινῶ φαίνεται. Quæ fiunt anno nostro XIII. cal. Apr. Ex depravato *Plinio* hausit, a quo etiam *Germanici* interpretis, etsi modo solum III. cal. legatur, prima nota extrita, desumpsit.

XII. cal. *Equum occidere matutino*. Emendatius *Germanici* interpretis exemplum opinor: XII. cal. *Equus occidit matutino*. Haud secus *Columella*: XII. cal. April. *Equus occidit mane*. *Septentrionales venti*. Quæ ad *Italicæ* disciplinam, *Augustive* tabulam pertinere arbitrarer, & pridie esse adnotata a Cæsare. Certe *Pseudoptolemæus* *Leonicenus* ex *Columella* mutuatus est: XIII. (cal. April.) *Equus occidit matutino*. *Aquilo vel Septentrio flat*. Accedunt *Chaldæi* qui Cæsari die sæpenumero præeunt. His XIV. cal. Apr. *Equus delabitur*; quamvis mendosissime apud *Aetium* scribatur ἀναπέλλει pro ἀναδύει, ut diximus.

Calen-

Calendæ Apriles Cæsari significant, quibus, ut in metrum digessit Ovidius,

*Dum loquor, elatæ metuendus acumine caudæ
Scorpius in virides præcipitatur aquas.*

Eodem tempore Columellæ Nepa occidit. Quod dum a Cæsare eximito, id ipsum in Plinio deperditum desidero. Ipse sane locus quid deponere videtur: *ab eo (Æquinoctio) ad Vergiliarum exortum matutinum Cæsari significant. Calend. April. III. non. Apr.* Ut a bruma in Favonium nobilia sidera Cæsari significant, ita ab æquinoctio verno ad Vergilias. Itaque: *ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum Cæsari significant. Cal. April. Scorpius occidit. III. non.* Hoc si rejicis, & *cal. Apr.* eximito, quod in Germanici interprete frustra investigaveris.

Nonis April. Vergiliæ Cæsari & Chaldæis vesperi occultantur. Postridie Columellæ; quippe Cæsar cum Chaldæis consentit. Porro huc in nonas ab Ægyptio principio dies Arietis XIII. quibus Eudoxo Vergiliæ celantur, duces.

VI. id. (Apr.) Cæsari significatur imber Libræ occasu. Id probat Ovidius, si Plinium, nota VI. versa in VII. emendaveris; tertio enim a nonis die, quo Cæsar in Africa adversus Jubam victoria potitus fuerat, tale carmen fundit:

*Plura locuturi subito subducimur imbre;
Pendula cælestes Libra movebat aquas.*

Neque ab hac sententia Columella, cui Libra occultatur IV. id. Apr. te removeat; hoc enim a Callippo credo.

XV. cal. Maii Cæsari Suculæ occidunt vesperi, continuoque triduo significat. Quod Columellæ XIV. cal. qui pridie solem in Taurum transferre narrat. Significant itaque *continuo quatriduo* (ita enim Germanici interpretes in Plinio invenerat) Suculæ; siquidem pluviosum & turbidum cælum portendunt usque ad Palilia, quibus serenitas redditur, ut scribit Plinius, propter urbis natalem diem. Igitur ab occasu Suculæ significant XV., XIV., XIII., XII. cal. Maii. Quamobrem & Suculis quatriduum decretorium datur.

VIII. cal. Maii Cæsari notatur dies. Germanici interpretes *notantur* nempe dies quatuor decretorii ex Caniculæ occasu, ostendit.

VI. non. Maii Cæsari Suculæ matutino exoriuntur. Eodem die etiam Columellæ. Sed cur *Sucula cum sole exoritur*? Quis unquam unam esse Hyades tradidit? Congruit vero: *Sucula cum sole exoriuntur*, ut Pseudoptolemaeus Leonicensis exscripsit. Verum enimvero Ovidio quod ipse sibi peperit, frustra tollere dedecus conabor:

At

*At simul inducens obscura crepuscula noctem,
Pars Hyadum toto de grege nulla latet.*

Ad diem quidem convenit, sed a diluculo ad noctis crepuscula declinat.

VIII. id. Maii Cæsari Capella pluvialis exoritur.

VII. id. Maii Vergiliæ Cæsari mane oriuntur.

V. id. Maii Cæsari Arcturus occidit matutino. De eodem idem Plinius hæc memorat lib. VIII. *Coitus omnibus ad Arcturi occasum id est a III. id. Majas.* Si de Cæsaris sententia, erit a. d. V. id. Maii; si de Italica ratione, a. d. IV. id. ejusdem.

III. id. Maii Cæsari Fidicula exoritur. Eadem Columellæ III. id. significat tempestatem.

XII. cal. Jun. Capella Cæsari vesperi se immergit.

XI. cal. Jun. Cæsari Orionis gladius occidere incipit.

III. non. Jun. Cæsari & *Affyriæ Aquila vesperi oritur.* Id pridie notat Actius; ideo IV. non. quod Germanici interpret confirmat, & ipse Plinius capite XXIX. Ab Ovidio calendis Aquila producitur; a Columella cal. & IV. non. Eudoxo autem die Geminorum VII. prodit, quod ab Aegypto principio ad cal. Jun. spectat intervallum.

VIII. id. Jun. Arcturus Cæsari matutino occidit: *Italie VI. Cum VIII. id. Arcturus Chaldæis descendat, & Italis VI., VII. id. Cæsari, qui die a Chaldæis in plerisque differt, quo a Cæsare Italica ratio, celabitur.* Porro quod conjectura indicat, auctores confirmant. VII. id. Jun. Columellæ Arcturus occidit; eodem tempore Ovidio, ut hoc testatur carmen:

*Tertia post nonas removere Lycaona Phebe
Fertur, & a tergo non habet Urfa metum.*

Ambobus Quintilios apponito, & demum Germanici interpretem. Cæterum cum Aegyptiis sol ad Geminos scandat VII. cal. Jun. dies Geminorum XIII. quibus Eudoxo hoc sidus delabitur, in a. d. VII. id. Jun. desinere colliges.

IV. id. Jun. Cæsari Delphinus vesperi exoritur. Nec aliter Fastorum auctor, & Columella, Chaldæis ex more pridie referentibus.

XVII. cal. Julii Gladius Orionis Cæsari exoritur. Postridie Ovidius Orionem in cælum tolli canit. Neque id a Cæsare opinabar.

XI. cal. Jun. Orionis Gladius Cæsari occidere incipit. Quibus laudibus tempora illa, quibus ista nata & adulta sunt, prosequemur? Ubi sunt qui Plinium culpæ solent, & nugatorem habere? Itane vix Orion exortus ad occasum præcipitatur? At quo tempore? Quo Chaldæis,

dæis, quo Eûstemoni, quo Bæotiis, quo Quintiliis, quo Ovidio, quo ipsi Cæsari emergit. Quin Democrito hoc ipso die quo occidere incipit Cæsari, nascitur. Quis æquo animo ista feret, & Plinium obtorto collo ad tortorem non rapiet? Et merito quidem, si tam vana & falsa scripsisset. Verum in quo peccavit? XI. cal. Jul. *ἠφειῶχον* Cæsari occidere scripsit. Quod Græce expressum cum minime intelligeretur, & supra haberent: XI. cal. *Orionis Gladius occidere incipit*, ignavissimum hominum genus id iterum inculcarunt. Sed quo argumento id probem, si me interrogas, Columellæ verbis respondebo: XI. cal. *Julii Auguifer qui a Græcis dicitur ἠφειῶχῶς mane occidit*. At Ovidius eodem die *ἠφειῶχον* exorientem facit? Quid ad nos? Haud ignoras in multis quæ ad stellarum disciplinam pertinent, male accipi vates. Verumtamen si memoria labitur, non labitur tempore, quo *ἠφειῶχῶς* Cæsari progredi visus erat.

A Solstitio ad Fidiculæ occasum VI. cal. Jul. Cæsari Orion exoritur. Ipso solstitiali die? Profecto. Nonne Chaldæis & solstitium peragitur, & mane Orion nascitur eodem tempore? Ovidii etiam in ore non verfaturn carmen:

*Ecce suburbana rediens male sobrius æde
Ad stellas aliquis talia verba jacit.
Zona latet tua nunc, & cras fortasse latebit,
Dein erit Orion aspicienda mihi.
At si non esset potus, dixisset eadem
Venturum tempus solstitiale die.*

X. cal. Aug. Cæsari Etesiarum prodromi incipiunt. Aquila Atticæ matutino occidit. Jam in Atticis indicatum est IX. cal. Aug. occidere Aquilam; idcirco IX. item cal. Cæsari prodromi die quinto a Canicula spirant. Cessant autem XIV. cal. Octobr. exorientem mane Spica; quare perflant diebus LVI., quot ferme Eudoxo.

III. cal. Aug. regia in pectore Leonis stella matutino Cæsari immergitur. IV. cal. adnotatur in Columella, cui postridie Aquilam occidere describunt. Verumtamen utrunque falsum in Plinio indicabo. Quintilii recte Cæsarem sequuntur. At *emergit* positum a Plinio utraque auctoritate declaratur.

VIII. id. Aug. *Arcturus medius Cæsari occidit*. Quoties occidit Cæsari Arcturus? Delabatur mane quidem V. id. Maii, vesperti autem VII. id. Jun. Et exoritur toties, vespertinus VII. cal. Mart. matutinus prid. id. Septembr. Perpendas itaque velim, si *Aquarius medius* scribere oporteat, de quo Columella: VII. id. Aug. *Aquarius medius occidit*. Ne-

bulofus æstus. Neque flocci facies Leonicensi sycophantam scribentem : VII. id. Aug. Orionis medium occultatur, & dies ab Austro caliginosus, & æstuosus. Nusquam enim in Columella Orionis nomen. Id interferitur ad occultandam fallaciam. Si *Aquarius medius* a te probatur, & tempus a Columella desumito.

III. id. Sext. Fidicula Cæsari occidit.

In his intervallis significatur prid. id. Aug. Atticæ Equus oriens, vespere Ægypto & Cæsari Delphinus occidens. Jam in Attica Astronomia expositum est Equum Euctemoni idib. Aug. prodire, & in Aegyptia ex Eudoxo Delphinum vesperi se immergere, quare & Cæsari idibus Delphinus se abscondit vespertinus. Quibus si tibi parum profecisse visus sum, dabo aliam ex Columella probationem: *Idibus Aug. Delphini occasus tempestatem significat*.

XI. cal. Septembr. Cæsari & *Affyriæ stella quæ Vindemiator appellatur*, exoriri mane incipit. Non multis expendendus locus; quandoquidem Affyriis nasci V. cal. Vindemiatores non te latet. At VII. cal. Columellæ? Adde etiam VI., si vera Ptolemæus Leonicensus accepit. Ita paulatim a V. cal. ad VII. itum est. Sed dic mihi? Probasne hoc tempore Columellæ Arcturum occidere, qui Chaldæis, Aegyptiis, Bœotiis, Atticis, Cæsari, Quintiliis, atque ipsi Columellæ nonis Sept. prodit matutino? Non per Jovem. Tamen scriptum est, & vulgo receptum VII. cal. Septembr. exoriri mane Vindemiatores, & Arcturum incipere occidere. A quo ista? Prorsus nescio. Si *occidere* sustuleris, *exoriri* vel *prodire* reposito, ab Euctemone videntur. Huic enim τῆ ἰ τῆς παρδένε ἡμέρα προτρογητῆρ φαίνεται, ἐπιτέλει δὲ καὶ ἀρκτῶρ. Et dies Virginis X. a Chaldaico principio ad V. cal. Septembr. finitur.

V. id. Septembr. Cæsari Capella oritur vesperi, Columellæ VII., Euctemoni autem die Virginis XX. qui ab Affyrio initio fiunt VII. id. Hoc die Chaldæis item nascitur; quare Cæsari postridie, videlicet VI. id.

Prid. id. Septembr. Arcturus medius Cæsari prodit. De quo exortu alia traduntur a Plinio, ut lib. XI.: *Gignitur id maxime Arcturi exortu a (leg. a. d.) prid. id. Septembr.* Item: *Quidam æstivam mellationem ad Arcturi exortum proferunt; quoniam ad æquinoctium autumnii ab eo supersint dies XIV.* Quibus tum Arcturi ortus, tum Aequinoctii sedes, quam Cæsari restituumus, definitur. Quapropter cum lib. II. legeris: *post eos rursus Austri frequentes usque ad sidus Arcturi quod exoritur XI. diebus ante æquinoctium autumnii*, ad illorum normam spatium redintegrato. De eodem Arcturo lib. XVIII. hæc item habemus: *Si Del-*
phi-

phino occidente imbres fuerint, non futuros per Arcturum. In quibus malo ex Germanici interpretis exemplo: *non defuturos per Arcturum.* Exoptarem quoque ut tua prudentia ponderares, an *medius* ob contractam scribendi formulam de *matutino* exierit (Arcturus enim unica stella constans a cœlestium rerum peritis non dissecatur, ut signa quæ pluribus stellis conflantur) an ab imperitis venerit ; quippe Germanici interpretes omittit . Restat unde excipserit Cæsar, ut investigemus . Die Virginis XX. Euctemoni apparere Arcturum, cum de Atticis scribebam, tibi significavi . Hoc spatio ex a. d. IX. cal. Septembr. quo sol Callippo & Quintiliis in Virginem fertur, in a. d. prid. id. Septembr. pervenimus .

XIV. cal. Octobr. Spica quam tenet Virgo, exoritur matutino, Etesiæ desinunt Cæsari, & significant . Eodem tempore Spica Columellæ furgit . Nascitur autem Callippo Spica die Virginis XXIV., qui, transeunte in Virginem sole Bœotiis VII. cal. Septembr. cum XIV. cal. Octobr. copulatur .

XI. cal. Octobr. Cæsari commissura Piscium occidens significat . Hac die Columellæ Pisces occidunt mane .

VI. non. Octobr. Atticæ Corona exoritur mane . Asiæ & Cæsari V. cal. Heniochus occidit matutino . Atticis V. non. Coronam oriri ostensum est ; quare Assyriæ & Cæsari IV. non. Heniochus occidit . Quarto similiter non. Oct. Columellæ Auriga occidit mane .

III. non. Octobr. Cæsari Corona exoriri mane incipit . Die Libræ X. prodire Eudoxo Coronam in Bœotiis conjectabam ; quod Eudoxi locus scæde amputatus certa statuere non sinebat . Hi Libræ dies incepti ex a. d. VI. cal. Octobr. transeunte Ægyptiis in Libram sole, III. non. Oct. attingunt . Cæsari Columella eodem tempore Coronam ostendens assentitur .

Pridie non. Oct. Cæsari *Hædi occidunt vesperi.* In Libra, astronomis omnibus consentientibus, ut Plinius declarat, Hædi prodeunt, & Chaldæis nonis Octobr. Columellæ autem prid. non. *oriuntur vespere.* Ideoque, exempto *occidunt*, Plinio vel *prodeunt* reponamus, vel *oriuntur* .

VIII. id. Octobr. Cæsari *fulgens in Corona stella oritur* . Convenit Columella .

III. id. Octobr. Cæsari Vergiliæ vesperi oriuntur, Columellæ VI. id. qui III. & prid. id. ejusdem Coronam totam producit . Numerus igitur in Plinio suspicione non caret, ut meus fert animus ; & malo VI. id. quam III. nam hunc diem Columella non admittit, qui tamen Cæsarem sectatur .

Idibus Octobr. Corona tota Cæsari oritur. Num *prid. id.* ut in *Co-*
lumella?

VI. cal. Novembr. Suculæ Cæsari vesperi oriuntur, quæ Chaldæis
XVI. cal. ejusdem. Germanici interpret affert ex Plinio *XVIII. cal. No-*
vembr. Quod cum October recuset, *XVII. cal.* orientur Cæsari cum
Bæotiis die Libræ XXII.

Prid. cal. Novembr. Cæsari Arcturus occidit, & Sucule exoriuntur cum
sole. Arcturi occasum a quo acceperit, video; at Suculas exoriri cum
sole unde didicerit, non assequor. Quin neque Cæsari id attribuo, ne-
que Plinio; Callippo enim *prid. cal. Nov. τῆς ἑσπερίας τῆς πρώτης*
δύνατος κρημνί. Propterea vel *absconduntur*, vel *occidunt*, non *oriuntur*.

IV. non. Novembr. Arcturus Cæsari occidit vesperi. Adeunte in Æ-
gypto Scorpionem sole VII. cal. Novembr. dies VIII. quibus latere in-
cipit Eudoxo Arcturus, ad IV. non. Novembr. producuntur.

V. id. Novembr. Gladius Orionis occidere Cæsari incipit. Immergi-
tur Eudæmoni Orion die Nepæ XV., quo intervallo Ægyptii a Cæ-
sare adnotatum tempus attingunt.

IV. id. Nov. Vergiliæ mane occidunt. Hiemis initium.

XIV. cal. Jan. Cæsari Aquila exoritur, quæ postridie Plinio Italicam
nationem sequenti. Nascitur vero hoc astrum Eudoxo die Sagittarij
XXVI., quos si ab Ægyptia fede numerabis, in a. d. XIV. cal. Jan.
pervenies.

Hæc de stellarum significatione a Cæsare prodita retexebam ex Plin-
io, cum tuas literas anxie expectarem. Vale.

D. Patavio cal. April. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A XLV.

De Plinii anno solari sive de Tabula Augusti.

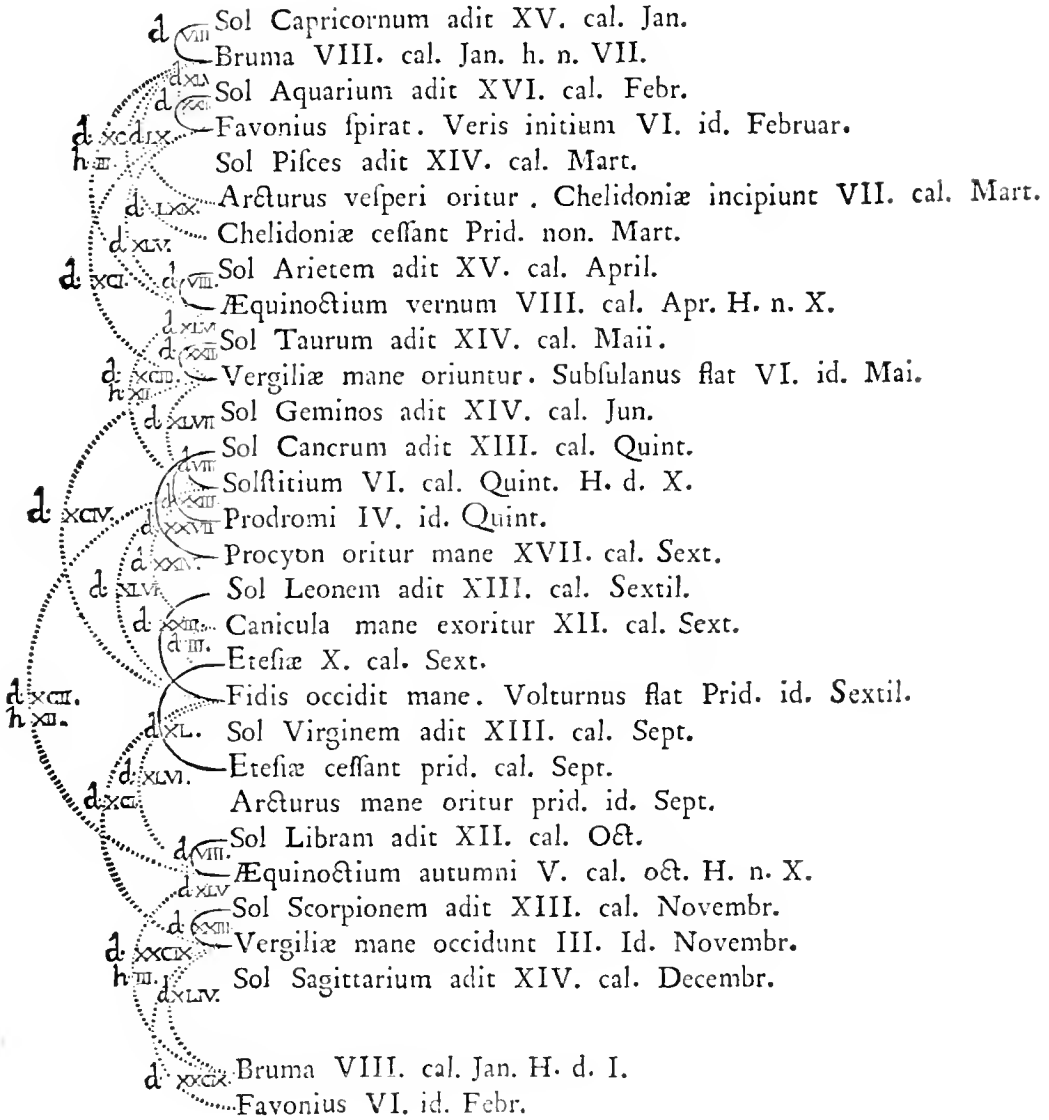
JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

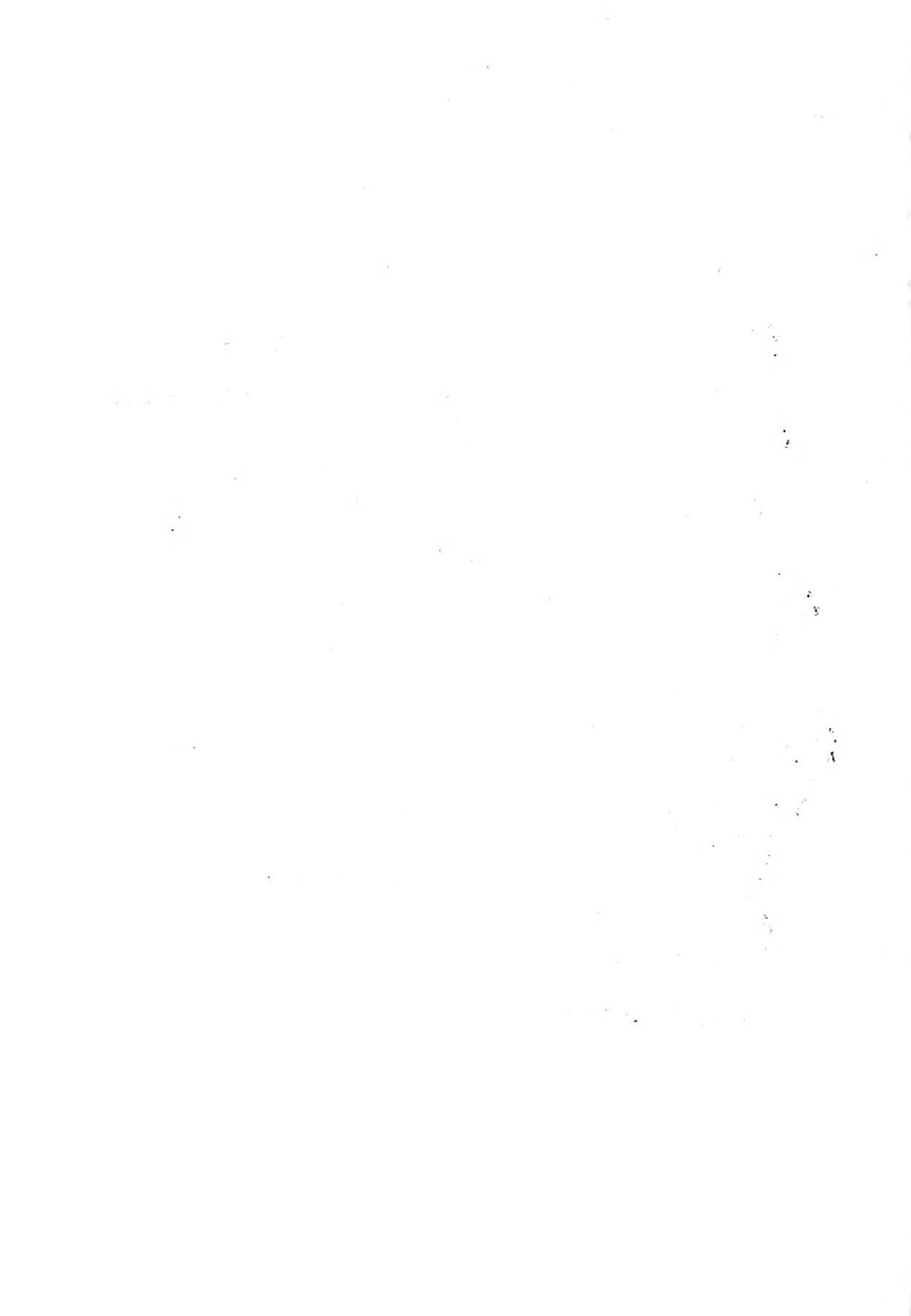
A M I C O S U O S. D.

GRatissimæ mihi tuæ literæ fuerunt quas Stephanellius attulit; e
vestigio enim quod tuæ manu scribebantur, gravi morbo te so-
lutum cognovi. Id mihi etiam Stephanellius confirmabat. Quare tibi
etiam atque etiam gratulor. Sed maximopere rogo ut tuam valetudina-

T A B U L A X X X V .

Tabula Augusti ex Plinio Ovidioque.

nem in posterum tanti facias, quanti te ab omnibus fieri intellexisti. Jasmini Arabici Flores quos desideras, redeunti Stephanellio, & Veronam petenti tradam. Quod vero ad pristinam scribendi consuetudinem me revocas, parebo libenter; quid enim mihi jucundius quam te per literas veluti præsentem videre & audire, cum quid a te nunquam legam, quin aliqua ex parte melior evadam? Sed quid est? Adhuc memoria tenes quod de Ovidio jam hinc altero mense tibi significaveram? Id mihi prorsus non excidit: tamen, hoc auctore posthabito, ad Plinium necessario revolvar. Etenim post diuturnos labores cum totus in Ovidio essem, & cæcis anfractibus, ac tenebris errarem, hic solus inventus est, qui mihi facem afferret, & a tanta caligine eriperet. Quare si Ovidium penitus perspicere cupis, ante omnia danda est opera, ut Plinium sive ducem sive mavis interpretem suscipias, & tuearis. Plinium itaque tibi præmittam, eumque tuæ humanitati commendo; adhuc enim valetudine infirmus, vulneribus quæ illi lenivi, nondum ad cicatricem perductis, apertum cælum sustinere nequit, atque in hominum cætum prodire.

Qui Cæsaris tabulam quam de anno edidit, ex Plinio reparare instituunt, magno in errore versari necesse est, quod omnia ad Cæsarem referunt, ex quibus multa Plinio propria inveniuntur. Alia enim est Cæsaris de anno sententia, alia Plinii de eodem regula; sed utraque tanta similitudine inter se affinis, ut non facile internoscatur, nisi utraque exacto judicio diligentius perpendatur. Quorum alterum in Cæsare pro mea virili cum præstiterim, alterum in Plinio restat. Inquiram itaque primum sitne in Plinio anni forma alia ab Julia: deinde cujus auctoris: tum quid sit, & qua ratione a Cæsarea discriminetur. De primo non est dubitandum; Plinius enim Italicam rationem (ut is appellat) ab Julia aperte secernit. VIII. id. Jun. Cæsari Arcturum occidere tradit, Italiæ VI. item *Fidiculam VI. id. Aug.* quæ Cæsari III. id. ejusdem latebat. Præterea Plinio sol in Aquarium transit XVI. cal. Febr. quod Cæsari ex Columella prid. contingere adnotavimus. Verum quoque principium apud Plinium VI. id. Febr. habetur, & æstivum VI. id. Maii, quod Cæsari fit pridie. Extitit igitur alia anni regula præter Juliam, posteriori cura elaborata, & ut verior, ac certior Romæ recepta, quam & Ovidius sequi videtur. Porro ad quos auctores referenda sit, non plane apertum. Augusti imperio vigere cepisse opinor. Quid prohibet suspicari hac usum esse Augustum, cum Julium annum, utpote Ægyptium, Sosigenes ita reformaret, ut Italiæ plagæ conveniret? Etenim æream de anno tabulam ab Augusto in publicum pro-

prolatam Macrobius memorat, qua fastos etiam complexum credere licet, dum sacris diebus alios addidit, ut *Fast. I.* Ovidius canit:

*Cæsaris arma canant alii: nos Cæsaris aras,
Et quoscunque sacris addidit ille dies.*

Jam vero Sosigenes cœlestium rerum ea ætate consultissimus annum sub Julio Cæsare a se illustratum, *trinis*, ut Plinii verbis dicam, *commentationibus* non correxit? Quid de Ovidio dicemus? Cur ab Julio anno recessit? Cur Cæsaris de anno edictum tam parvi habuit, ut, eo posthabito, alium in Augusti domum mittere auderet? Hæc profecto apud me magni ponderis est conjectura, neque ab Augusto, dum novas de anno leges sanciret (Julii enim anni emendationem ab Augusto factam Suetonius refert) ea neglecta quæ vera esse constabat; neque ab Ovidio celebrata quæ ab Julio Augustanoque anno discrepabant. Veram autem Plinii & Ovidii Astronomiam habitam, & magis quam Juliam Italo cœlo accommodatam magno argumento est, quod Juliæ hanc Romani anteposuerunt. Cum itaque Augusti ævo inventa sit, quid erat, propter quod ab Augusto annum Julium corrigente repudiaretur? Cur novam tabulam nihil novi complexus edebat, cum Julia extaret? Cur annum emendabat, vera emendandi norma rejecta? Nam quid erat in anno Julio ob pontificum vitium pravum & perversum emendandum? Intercalatio anticipata narratur. Ea posthabita, in suam rationem annus revertebatur. Quid igitur nova tabula necessaria? Jam cernimus anni emendationem ab Augusto indictam eam esse, quam Ovidius & Plinius illustrat, quamque nos in tabulam tibi ordinamus; quoniam hominum fœcordia in oblivionem adducitur. Et de Italicæ rationis (ita enim cum Plinio appellabo) auctore satis. Eadem quid sit, & qua differentia ab Julia separetur, deinceps videndum.

Tab. XXXV. Die post Juliam temporibus, cardinibus (solstitio excepto quod utriusque commune) & plerisque stellarum progressionibus existit. Ideoque cum geminas brumæ sedes asserat Columella, prima ad Cæsarem & Aegyptios pertinet, altera VIII. cal. Jan. ad Augustum. Propterea sol in Capricornum transitum facit non XVI. cal. Jan., sed postridie. In Aquarium quoque sol fertur XVI. cal. Febr. a quo ad Favonium VI. id. Febr. dies est tertius & vicesimus. De Favonio nonnulla ex Plinio commemorabo. *Ver ergo* (inquit lib. II.) *aperit navigantibus maria, cujus in principio Favonii hibernum molliunt cælum, sole Aquarii XXV. obtinente partem. Is dies VI. est ante Febr. idus.* Notam XXXV. esse debere XXIII. jam indicavi. Idem veris initium repetit libris XV., XVI., & XVIII. Exscribam quæ lib. XVI. asseruntur, quippe depravata:

vata : *Prīmus est conceptus flare incipiente vento Favonio circiter fere VI. id. Febr.* In quibus vetusta exemplaria non circiter ostendunt , sed exinde , & vetustiora ex inde ; propterea suspicor scriptum a Plinio : *ex a. d. fere VI. id. Febr.*

. XIV. cal. Mart. sol ad Pisces ascendit , quod pridie a Cæsare servatur .

VII. cal. Mart. diebus post brumam LX. , ut lib. XI. Plinius determinat , exoritur vesperi Arcturus , & simul Ornithiæ spirant per dies IX. Id Cæsar in biduum digesserat .

XV. cal. April. sol in Arietem venit , & VIII. cal. ejusdem in octava signi parte æquinoctium vernum peragit . Per dies igitur XLV. Favonius a bruma , totidemque bruma ab æquinoctio I. distat , ut computat Plinius .

XV. cal. April. exoriente in Ariete sole , Milvius etiam Italiæ ostenditur .

XII. cal. April. Equus occidit matutino .

XIV. cal. Maji sol Taurum ingreditur ; ideo die vicesimo tertio Vergiliarum exortum matutinum attingit VI. id. Maji. Hunc terminum in Plinii libris II. & XVIII. servatum invenies . At intervallum ab eo ad æquinoctium vernum exsuperat operarum negligentia . Locum tibi ex libro XVIII. proponam : *Ab æquinoctio verno initium æstatis die XLVIII. Vergiliarum exortus matutinus ; soli enim dies XLVI. habentur.*

XIII. cal. Jun. sol adit Geminos .

VI. id. Jun. Italiæ Arcturus delabitur .

Antequam de Cancro scribere pergam , de intervallis , quibus Plinius cardines separat , cognoscere oportet . Ipsius verba ex lib. XVIII. huc afferam , ut fœda auctoris vulnera perspicias : *Cardo temporum quadripartita distinctione constat per incrementa lucis . Augetur hæc a bruma , & æquatur noctibus verno æquinoctio diebus XC. horis tribus . Deinde superat noctes ad solstitium diebus XCIII. horis XII. usque ad æquinoctium autumnii . Et tunc æquata die procedit ex eo ad brumam diebus XXCIX. horis tribus . Luxne a solstitio in autumnale æquinoctium per totidem dies decrescit , quot ab æquinoctio primo ad solstitium augetur ? Plinii itaque annus die seipsum superat . Non latuit hoc explanatores qui apposuerunt : *deinde diminuitur usque ad æquinoctium autumnii diebus XCI. horis XII.* Hi cum addant multa , quot tamen dies ad id spatium necessarii sunt , non satis definiunt . Paucioribus , ut mihi quidem videtur , redintegrabitur Plinius : *diebusque (cuius reliquiæ usque) XCII. horis XII. ad æquinoctium autumnii.* Non do-*

cet Plinius lucem à solstitio in æquinoctium autumnii minui, sed superare noctes per dies XCII. horis XII., ut ab æquinoctio verno ad solstitium superat diebus XCIII. horis XII. Ab æquinoctio in brumam dies diminuitur, & noctibus cedit. His hoc modo compositis, primum intervallum a bruma ad æquinoctium vernum dierum XC. horarumque III. tam Plinio quadrat, quam cæteris. Alterum dierum XCIII. horarum XII. Plinio Ovidioque commune discrepat ab astronomis cæteris, quia his die contrahitur. Hoc usus ab æquinoctio verno VIII. cal. April. ad solstitialem sedem VI. cal. Jul. recta quasi manu ductus pervenies, & hora diei X. solstitium signabis.

At scriptum est a Plinio VIII. cal. Jul. dies longissima, & nox brevissima solstitium conficiunt. Item: solstitium peragi in VIII. parte Cancræ, & VIII. cal. Julii diximus; & de tempestatum prænotionibus: Equidem & solstitium VIII. cal. Jul. in simili causa duxerim? Ista ne sequar? Sed cur non sequar? Omnium librorum & interpretum consensum, communemque doctorum hominum sententiam homunculus improbabo? Quid faciam, ut tragice exclamem, quo me vertam?

Hac urget Lupus: hac Canis angit.

Quo veritas me invitat, illinc deterret auctoritas. Veritatem spectabo; nam nulla est auctoritas, illa dempta. Vulgata tamen quo spectent, pro tua diligentia primum perpende. Solstitium fieri VIII. cal. Jul. in VIII. Cancræ parte dicunt. Quare in Cancrum sol ascendit XV. cal. eadem. Diebus itaque II. Italica ratio Juliam anticipat, quam per diem ab Julia recedere ostensum est. Sol quoque in Geminis non XXX., aut XXXI. diebus, sed XXIIX. moratur, & solstitium ab æquinoctio verno distat diebus XCI. His itaque & aliis quæ in Plinio vera & integra invenimus, repugnantibus, ego ne solstitii sedem VIII. cal. Jul. retinebo? Ego levissimis hominibus, quorum imprudentia vetera monumenta (neque enim casus rantum in plerisque libris de æquinoctio autumnii & solstitio consensum excudit) inquinata sunt, tantum tribuam, ut nova pro antiquis, adulterata pro sinceris, pro veris falsa suscipiam defendenda? Abeat auctoritas ista, & aliunde patronum sibi quærat; nunquam enim falsis (quid dicam, te iudice?) patrocinabor. Illis itaque neglectis, solstitium VI. cal. Jul. retineamus. Ubi Cæsar constituit? Sane. Cur non postridie, ut in bruma, & æquinoctio primo, ac verno æstivoque termino? Id me fugit. In Ovidio similiter inveniemus, posthabito I. æquinoctio, non posthabito solstitium. Vera, credo, illa ratio ita fieri invenit, quæ dies XCIII. horas XII. inter solstitium & veris æquinoctium interponit,
cum

cum Cæsar pridie æquinoctium exorsum XCIV. includat . Transeunte igitur in Cancrum sole XIII. cal. Jul. Geminorum signum die coarctatur , & ab æstatis initio ad solstitium dies XLVII. numerantur .

Venio ad Caniculæ fidus, quod paucis perstringere non licet , adeo conturbata sunt omnia , & latis maculis affecta . De hoc astro in Plinio hæc traduntur : XVI. cal. August. *Affyrie Procyon exoritur . Deinde postridie fere ubique confessum inter omnes sidus indicans , quod Canis ortum vocamus , sole partem primam Leonis ingresso . Hoc fit post solstitium XXIII. die .* Non semel in his peccatum est : tria maxima errata video . Falsum est XVI. cal. Aug. *Affyriæ Procynem oriri ; Chaldæis enim pridie id. Jul. fieri ostendimus die Cancri XXVII. Eodem intervallo prodit Cæsari , ut Columella indicat , sed postridie ejus diei , nempe idibus ; quoniam in Cancrum solem adducit Cæsar postridie , quam Chaldæi servant . In Germanici interprete deterius exstat exemplum : XV. cal. Augusti Affyriis Chiron exoritur .* In Julio quoque Firmico eadem stella, quod Græcum nomen Græce scribebatur, corrupta est : *in Cancri XX. oritur argion .* Purus ab omni labe Manilius, ut in ejus disciplina tibi enarravi . Non puto te expectare ut Chironem, qui alio tempore exsurgit, tibi probem : Procynem retinebo , sed non regionem & diem . Tempus ante omnia quod Plinii regula postulat, est statuendum . Die XXVII. Cancri Procyon exoritur mane ; idcirco XVII. cal. August. ut in quibusdam Plinii libris occurrit . Etenim prima Cancri pars illustrari incipit ab hora diurna X. , propterea matutina diei vicesimi septimi hora, qua Procyon attollitur , ad XVII. cal. Aug. spectat , quamvis pridie inchoetur . Notato tempore , expungam *Affyrie* , & substituam *Italiae* . Non mihi imprudenter hoc excidit ; auctoritate ducor , quam nemo improbaverit, Plinii , inquam, eadem repetentis : *Rursus plenilunium nocet a. d. IV. non. Julii , cum Ægypto Canicula exoritur ; vel certe XVII. (ita enim excudit Jacobus Crispinus) cal. Aug. cum Italiae .* His nodis liberati properamus ad reliqua : *Deinde postridie fere ubique confessum inter omnes sidus indicans , quod Canis ortum vocamus , sole partem primam Leonis ingresso .* Quidnam hoc est ? Postridie ejus diei quo Procyon nascitur , orietur Canis ? Igitur XVI. cal. Aug. sol in Leonem transitum facit per solos dies XXVII. Cancro immoratus ? Quis tale portentum in astronomiam induxit ? Plinius , ut ajunt . Tamen Germanici interpres minus portentosa refert : *Deinde post triduum , quem , si antiquiores aut non pravos libros nactus fuisset , deinde post quatrividuum , vel post dies IV. fuisse relaturum puto .* Hoc quidem intervallo tangitur Canis exortus

XII. cal. Aug. (quem numerum liber II. ubi de ventis agitur , pro XV. reposcit) pridie vesperi sole in Leonem transeunte . Post dies itaque XXIV. a solstitio nascitur Canis ; Solstitium enim fit VI. cal. Jul. hora diei X. , atque ex eo die horæ IX. tantum subsidunt . Quamobrem XIII. cal. August. eadem hora dierum XXIV. peragitur interval- lum .

Quoniam de Solstitii & Canis , ac Caniculæ (hoc enim nomine etiam Procynem intelligit Plinius) proprietate , ut hic auctor prodidit , summatim dictum est : nunc autumnum in Plinio mecum recognosce ; videbis enim fœde lacerum & divullum , qui certa ratione digestus fuerat , sedibusque suis attributus & connexus . Neque enim a Varrone & Columella hoc est a Cæsare ita discrepat Plinius , ut putant , huc & illuc animi levitate fluctuans ; verum die uno solum recedendo per eandem intercapedinem omnia finibus suis coercet , & moderatur . Sed quo protrusus est ? Quo ? In a. d. VI. id. August. Evolve librum XVIII. , & spectato : *III. id. Aug. Fidicula occasu suo autumnum inchoat , ut is adnotat : sed , ut vera ratio id fieri invenit , VI. id. ejusdem .* Et alio capite : *Extra has causas sunt vinalia altera que aguntur a. d. XIII. cal. Septembr. Et Varro a Fidicula incipiente occidere mane determinat , quod vult initium autumnus esse , & hunc diem tempestatibus leniendis esse institutum . Nunc Fidicula occidere a. d. VI. id. August. servatur .* Revera dum ista diligenti cura mecum ipse revolveo , admirari succurrit quosdam , qui , cum Plinio multa culpæ & reprehensionis vertissent , his pepercerint , ex quibus tam promptum telum habebant . Nihilominus ipsos locus latuit , ut latuit etiam illos qui ad emaculandum Plinium diligentissime manum admoverunt . Quorum utrumlibet factum esset , facilius mihi cessisset res ; quia vel quos refellerem haberem , vel quos imitarem . Quid nunc mihi auctor es ? Declinemne ista , ne adversus communem receptamque sententiam semper conitar : an , prætermisiss omnibus , quid sentio libere pronunciem , atque e tenebris , quod rimatus sum , proferam in lucem ? Multum quidem hominum judicium me movet , tamen Plinii sordes & squalor magis , qui cum magnam mihi egregio opere attulerit opem , ipsi malo pro mea mediocritate gratiam referre , præsertim multis cum eodem ferram ducentibus . Quapropter autumnum a. d. VI. id. August. esse constitutum non a Plinio , verum ab imperito quodam tam certus scio , quam me hæc ad te scribere . Neque conjecturis motus temere affirmo , tibi præcipue quem semper feci maximi . Cæsaris Germanici interpretem adcamus , in quo , quæ a Plinio attuli , tali modo exscri-
pta

pta inuenimus. III. id. August. Fidicula occasu suo autumnum inchoat, aut (L. ut is) adnotat: sed vera ratio id fieri inuenit pridie idus August. Ecce pridie pro VI. id. quod in Plinio desideratur. Ecce alienis in sedibus, quo ab improvida turba se subduxerat, seruaturn. Ecce, inquam, illud pridie, quod, unde in Columellam irrepsisset, sæpe miratus sum. A Plinio insitium venit, coque comprehendit, ut nonnulla quæ alienas fedes invadunt. Verum ubi non insitum, sed natum erat, postquam propagatum fuit, ab radicibus evellitur, & tanquam inutilis stipex extra fundum projicitur. Verumtamen aliud in his & Varro a Fidicula fovetur vitium. In melioris notæ exemplaribus excusum est: Varro & a Fidicula. Quæ scripturæ dissimilitudo quid deperditum ostendit. Quid autem fuerit, pro certo polliceri stultitiæ est. Conjectare quod locus non respuat, possum: Varro die IX. a Fidicula. Cunt Varroni ex Cæsaris sententia Fidicula mane occidat III. id. Aug. & Vinalia XIV. cal. Septembr. contingant, occidit Fidis die IX. ante Vinalia. Hinc ex iis quæ supra commemorabam, & quæ proxima Varonianis annectuntur: nunc Fidicula occidere a. d. VI. id. Augusti servatur: suspicio alia nos moratur, & versat. Si ex animo vetera emendare liceret, illud id. Aug. demerem, expleremque numerum VI. in VIII. versum. Quid enim attinet diem qua Fidis occultatur, repetere, cum de intervallo inter Fidiculæ occasum & Vinalia auctor loquatur? Permite mihi totum locum subijcere nostra conjectura expolitum: Extra has causas sunt Vinalia altera quæ aguntur a. d. XIV. cal. Septembr. Varro die IX. a Fidicula incipiente occidere mane determinat, quod vult initium autumnus esse, & hunc diem festum tempestatibus leniendis esse institutum. Nunc Fidicula occidere a. d. VIII. servatur. Nihil, si hoc modo legamus, aliunde arcessere opus est: omnia plana & aperta videntur. Si mihi tantum licere non dabis, vitiatum numerum VI., si proxima retineantur, profecto dabis, cum prid. esse debeat.

Occidente igitur mane Fidicula prid. id. Aug. & autumnum inchoante die Leonis XXIII., sol Leonem petit XIII. cal. August. Dices fortasse, quid nugas mihi conglutinas? Ex a. d. XIII. cal. Aug. in prid. id. ejusdem dies est quartus & vicesimus. Certe: Sed, signum circa primam facem sole adeunte, diei quadrans ad intervallum spectat, &, cum mane pridie id. occidat Fidis, a signi initio ad stellæ occasum fiunt dies XXII. horæ XII. Quare dies est XXIII.

Nunc haud intempestivum est ad autumnus æquinoctium percurrere. Prius tamen de Virgine, ne extra fines errabunda profiliat, videndum. Post dies Leonis XXXI. noctu sol in Virginem permeat XIII. cal.

Septembr. eandemque diebus XXX. collustrat. Qua circa horam noctis X. relicta, ad æquinoctiale sidus sol declinat XII. calend. Octobris. Non igitur, inquires, æquinoctium VIII. cal. Octobr. a Plinio recipis? Non ædepol, neque pluris facio quam solstitium VIII. cal. Jul. quod ex eadem editorum levitate effluxit. V. cal. Octobr. statuo die Libræ octavo, quo a Solstitio dies XCII. horæ XII. absolvuntur (quos dies Fidicula occasu suo in dies XLVI., ut in antiquis libris excusum est, per æqua decernit) a Bruma vero XXCIX. cum horis III.

Constituto æquinoctio, quæ de Arcturi exortu in Julia tabula commemoravi, si ad Italicam normam redigere vis, astri progressio non prid. id. Sept. fervanda erit, sed postridie. Neque secus de Coronæ exortu statues. Hanc die XI. ab autumnali æquinoctio exorientem in ferendis frugibus observant coloni, ut Plinius testatur. Prodit autem Cæsari III. non. Octobr. ideoque Italiæ prid. non. ejusdem die Libræ X. ut Eudoxo olim nascebatur. Quare postridie ferendum die post æquinoctium XI.

XIII. cal. Novembr. hibernum Scorpionis signum sol ingreditur, & die Scorpionis XXIII., occidentibus mane Vergiliis, hiems ducitur III. id. Novembr. Quod late in Plinio patet, quamvis non ubique sincerum, ut deinceps exscribam: *Post id æquinoctium lib. 11. diebus fere quatuor, & XL. Vergiliarum occasus hiemem inchoat, quod tempus in III. id. Novembr. incidere consuevit. Lib. XVIII. c. XXXI.: Justum vindemiæ tempus ab æquinoctio ad Vergiliarum occasum dies XLIV. Quibus intervallum diminuitur. Contra lib. XI. in his: & ab æquinoctio ad Vergiliarum occasum diebus XLVIII. plurima sit Erice, ultra terminos hiems transilit, quia soli Bœotia in dies XLVIII. ab autumnali æquinoctio Vergiliarum occasus differtur: Latinis & Plinio post dies XLV. subleat. Extra sedem similiter protruditur spatium in his quæ proxima leguntur. *Hæc ergo mellatio sine vindemiæ, & Vergiliarum occasu idibus Novembris fere includitur. Lib. vero XVII. iterum nimis contrahitur: Post æquinoctium XL. diebus ad Vergiliarum occasum XIV. soli dies sunt. Necnon libro proximo: At ab eo æquinoctio ad brumam Vergiliarum maturius occasus hiemem (inchoat) die XLIII. Et deinde sunt, quæ non discreta obscura fiunt. Hoc ipso Vergiliarum occasu fieri putant. Aliqui ad III. id. Novembr. ut diximus, servant. Clariora evadunt hoc modo: Hoc ipso Vergiliarum occasu fieri putant alii, qui a. d. III. id. Novembr. ut diximus, servant.**

Satis de hieme: reliqua in brumam nullo negotio percutram. Nam, sepo-

sepositis Scorpionis diebus XXIX. , Sagittarii tempus erit XIV. calend Decembr. & Capricorni XV. cal. Jan. hora diei I. , a quo exordium cepimus , brumamque iterum attingemus VIII. cal. Jan. intervallo dierum XXCIX. hor. III. ab autumnali æquinoctio , a Vergiliarum autem matutino delapsu XLIV.

Anno in sua tempora cardinesque digesto , a majori cura ad minorem traducor , inquirendo siquid aliud Italicæ rationi accommodatum Plinius adjecerit . Et primum de ventis scribere succurrit , qui per æqua interstitia signis annectuntur . Jam Favonium spirare die Aquarii tertio & vicesimo diximus . Id omnibus competere per singulas intercalationes uno die anticipantibus , rursumque lustro sequenti ordinem servantibus Plinius opinatur . Ad Favonium referuntur Ornithiæ iidemque Chelidoniæ , quos a bruma dies LX. , ut Eudoxus determinat , Plinio etiam auctore , flare indicatum est . Post Favonium incipit Subsolanus die Tauri XXIII. , exorientibus matutinis Vergiliis , & ineunte ætate . A solstitio dominantur Etesiæ : dicam Plinii verbis ad exprimendam auctoritatem : *Ardentissimo autem æstatis tempore exortitur Canicula sidus , sole primam partem Leonis ingrediente , qui dies XV. (l. XII.) ante August. cal. est . Hujus exortum diebus octo ferme Aquilones antecedunt quos prodromos appellant . Post biduum autem exortus iidem Aquilones constantius perflant diebus quadraginta , quos Etesias vocant . Prodromi igitur die Cancræ XXIII. perflant , ut fert ventorum natura a Plinio proposita , nimirum IV. id. Jul. Quod tempus definiri a Plinio puto lib. XVI. etsi vitiatum spatium nimis contrahatur : Florere ait solstitio Vitem , & quæ paulo serius incipit , Oleam : deflorescere omnia septenis diebus non celerius , quedam tardius , sed nulla plus bis septenis . Omnia & intra VIII. id. Jul. Etesiarum præcursu . Si Vitis solstitio floret , & paulo post Olea : deflorescunt autem omnia etiam tardioris naturæ non diutius bis septenis diebus , manifestum est dies XIV. a solstitio non intra VIII. id. Jul. includi , sed V. id. Porro Oleis ferotinis , quæ post solstitium florent , nonne dieculam saltem dabis ? Sic omnia deflorescunt intra IV. id. Jul. Etesiarum præcursu . Quare in Columella ubi legitur VI. id. Jul. Prodromi flare incipiunt , notam in IV. id. vertendam censeo ; id enim ad Cæsarem , qui post Caniculam prodromos die quinto observat , non spectat . Antecedunt prodromi qui circa horam diurnam tertiam spirant , Caniculam diebus VIII. Biduo deinde a Canicula Etesiæ X. cal. August. flant in cal. Septembr. Columellæ vero , qui a Calippo accipere videtur , III. cal. Septembr. cessant .*

De diebus decretoriis quæ restant , ne quid oscitanter statuam , quando

do tot me circumstant ambages, magna diligentia, & circumspēcto iudicio est usus. Hæc cap. XXIIIX. & XXIX. lib. XVIII. continentur, de quo nonnulla commemoravi. De reliquis hæc primum in transitu animadvertere liceat. *Quæ cum acciderint, vis major appellatur. Quam præstat Germanici Interpretis scriptura: quæ cum plenilunio acciderint, vi majori impelluntur.*

De his nunc dicemus a nullo ante nos prodita. Interpres: de his nunc dicemus quæ ante nos a nullo sunt prodita.

Priusque causas reddemus, & capite proximo XXIX.: duo sunt præter lunarem, paucisque cæli locis constant. Interpres: Prius causas reddemus eorum quæ sunt præter lunarem, & quæ paucis cæli locis constant.

Namque Vergiliæ privatim attinent ad fructus. Interpres: Namque Vergiliæ primatum tenent ad fructus; quoniam prima æstate oriuntur, quo tempore arborum plurimæ aut florent, aut fructum ostendere incipiunt.

Ipsæ circulus fertur per Sagittarium atque Geminos solis centro bis æquinoctialem circulum secans. Interpres: solis centrum infra æquinoctialem circulum secans. Eadem Joannes Spira primus in Plinio excudit.

Et quoniam eorum commissuras, ut ait Plinius, hinc Aquila obtinet, hinc Canicula, de utriusque affectionibus differendum est. Aquilam scribit commemorasse a. d. XIII. cal. Jan. Italiæ exoriri. Non memini id in Plinio alibi legisse, qui stellarum disciplinam ex a. d. III. cal. Jan. auspicatur. Hieme tradit florere Amygdalam, exoriente Aquila.

III. non. Jun. iterum Aquila exoritur vesperi decretorio die florentibus Oleis, Vitibusque, si plenilunium in eum incidat. Hoc ad Cæsarem pertinet: quod vero cap. XXVII., III. non. servatur, ad Italicam rationem; ideo scriptores ex hoc loco illum depravarunt, & vicissim; nam cap. XXVII. de iis quæ constituit Cæsar, verba facit, capite autem XXIX. de iis quæ Italica ratio.

Rursus plenilunium nocet XIII. cal. August. cum Aquila occidit usque in X. cal. ejusdem. Et lib. VIII. de Ovium sætura: Coitus omnibus ad Arcturi occasum, id est a III. id. Majas ad Aquilæ occasum X. cal. August. Etenim si de iis quæ dissimili modo narrantur, est cur dubitemus, Aquilam Plinio vel X. cal. August. vel XIII. occidere non recipio plane. Ut verum pateat, satis erit, quæ de hoc fidere memorat Columella, huc afferre, & pro nostra diligentia perpendere, accuratiusque animo intueri. VI. cal. Aug. Aquila exoritur. Quibus vitium inesse non negaveris; quod vel conditur, vel absconditur, vel celatur, vel quid item

item legendum, quod Aquilam occidere declaret. Propterea Pſeudoptolemaus Leonicens, qui ad occultandum mendacium quæ a Columella ſumit, miſcet, VII. cal. Auguſt. Aquilam occidere, non oriri exſcribit. Sed quid aliunde argumenta peto, ſcribente iterum Columella III. cal. Auguſt. Aquilam occidere? Neque nos moveat, quod Aquilæ occaſus bis parvo intervallo reperatur. Occidit enim per quatrimum, propterea uterque terminus deſinitur. Quare V. cal. non VI. aut VII., & *prid. cal.* non III. Id non animadvertentes correctores primum Aquilæ occaſum in exortum immutarunt. Occidit etiam Plinio per quatrimum, nempe IV. cal. Aug. in cal. eaſdem. Attamen non alienam laudem in his mihi attribuo: exemplaria Parmæ prodita ſibi vindicant; ibi enim excuſum eſt: *item IV. cal. Aug. cum Aquila occidit uſque in calendas eaſdem.* Hæc cum legeris ſi a ratione haud aliena exiſtimaveris, tuum erit & fœturæ locum ad idem tempus revocare.

Interea alterum fœturæ terminum perſequamur. VI. id. Majas Cæſari Arcturum mane occidere vidimus. Plinio igitur poſtridie. Non nugas agimus, ſcribente de decretoriis diebus eodem auctore: *Quoniam exortum conceptus exortu Vergiliarum incipit a. d. VI. id. Maii, ut docuimus. Aliud hoc quatrimum eſt, quod neque rore ſordere velint; exhorrent enim frigidum ſidus Arcturi poſtridie occidens.* Qua de cauſa V. id. Mai. mane Arcturus celatur. Illa etiam ab omnibus vitii damnata præternitenda non ſunt: *quod neque rore ſordere velint; exhorrent*, quæ in antiquis editionibus hoc modo leguntur: *quod neque rore ſorbi de velim; exhaurit.* In Recanatii tamen codice Venetiis melius ordinata inveni: *quod neque rore ſorbide velim; exhaurit.* Pintianus Plinii commentator locum purgare coactus eſt in hanc ſententiam: *quod neque rura herbida velim, exurit.* Verum (dicam libere quod ſentio) quid morboſus? Rura menſe Majo, quo cuncta & nata & adulta, & quam maxime herbida ſunt, ne herbida ſint vota ſuſcipere? Quid aliud hoc ſignificat quam omnium frugum ſterilitatem expetere? Adde, Plinium de Oleis Vitibusque loqui, quas herbidas nemo proprie appellaverit. Quare videto num veteri ſcripturæ inhærentes Plinii ſententiam aſſequi poſſimus ſcribendo: *quod neque rore ſorbido velim; exhaurit.* Quippe conſtat, & Plinius confirmat roſcida tantum fideratione infeſtari; ideo quatrimum illud cum nubibus noctu precatur, cum in nube, ut ait Plinius, non cadant rores.

Ab Aquila ad Caniculam veniamus, quo nomine Procynem & Canem Plinius miſcet, ut indicatum eſt, & confundit. De exortu Procynis qui fit XVII. cal. Aug. jam dictum eſt, item de Canis emerſu qui

qui in prima Leonis parte notatur, XII. cal. ejusdem. Superest Canis occafus, qui extremo Aprili definitur hoc modo: *Sed vera causa est, quod post dies undeviginti ab æquinoctio verno per id quadriduum variegatum observatione in IV. cal. Maii Canis occidit, sidus & per se vehemens, & cui præoccidere Caniculam necesse fit.* VII. cal. Mai. ipsis Robigalibus Ovidio occidisse Canem autumo, qui nunc aliorum culpa exoritur:

Sex ubi quæ restant, luces Aprilis habebit,

In medio cursu tempora veris erunt.

Et frustra pecudem quæres Athamantidos Helles,

Signaque dant imbres, exoriturque Canis.

Fortasse egeriturque erat, ut in IV. *Trist.* egeriturque dolor scribit; sic Canis ejicitur nempe imprecationibus; ideo

Pro Cane sidereo Canis hic imponitur aris.

Immergetur itaque Canis & Plinio VII. cal. Maii in IV. cal. eadem per quadriduum. Adhuc tamen intervallum ab Æquinoctio discrepat. In Recanatii Codice adnotavi unum viginti, ex quo unum triginta, ut visum etiam Petavio, poteris constituere.

Antequam epistolæ clausulam addam, non alienum erit referre quæ Flavius Vegetius in lib. *de re militari* memoriæ reliquit a Plinio, ut existimo, excerpta. De navigandi itaque opportunitate scribit: *Phœnitæ decursu id est post ortum Plejadum a die VI. cal. Juniarum usque ad Arcturi exortum id est in diem XVIII. cal. Octobrium ut secunda navigatio creditur, quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur.* Alia his non longe posita videbis, quæ, etsi vitiata, vitii tamen clarius illa coarguunt: *Ex die igitur III. id. Novembr. usque in diem VI. iduum Martiarum maria clauduntur.* Si Martiarum in Majorum immutaveris, Vergiliarum exortum a. d. VI. id. Mai., occasum vero a. d. III. id. Novembr. cum Plinio habebis. Tutam enim navigationem inter Plejadum exortum matutinum, & Arcturum Vegetius promittit, quæ post hoc tempus, videlicet ex a. d. XVIII. cal. Octobr. (Idibus enim Sept. Plinio oritur Arcturus) in a. d. III. id. Novembr. incerta est & periculosa. Delapsis vero mane Vergiliis in ipsarum exortum matutinum omnino non navigatur. Quare VI. cal. Jun. fuerat VI. id. Maii. De quo nolito mirari: majora invenimus peccata, ubi minime errandum erat, connectente sese in sua tempora rerum ordine. Quid igitur mirum ubi nullus aderat admonitor, erratum? At prima: *Phœnitæ decursu id est post ortum Plejadum?* Non arbitror te immutaturum *Phœnitæ* cum Turnebo in *Pharmuthi*, aut cum Petro Scriverio in *Pauni*. Cur enim barbara men-

mensium nomina recipias? Cur tempori non congruentia, *Pharmutbi* VI. cal. April. incipiente, *Pauni* VII. cal. Jun. Sed tu, inquires, quid reponis creta vel carbone notandum? Non differam, quid suspicer, adicere. *Phœnicie decursu*, hoc est cessante vento Phœnicia vel *Phœnita*, quem Plinius media regione inter ortum brumalem & meridiem spirare affirmat. Aut hoc modo: *Phœnicie vel Phœnices decursus is est post ortum Plejadum*. Quis ignorat quanta excelluerint navigandi scientia Phœnices? Quod igitur sit a Phœnicibus navigandi peritissimis, id in exemplum adducit Vegetius. Tu tamen, quælo, tuo iudicio subleva, ne errem, si quando ulavenerit, ut hunc locum publice enunciem. Interea fac valeas.

D. Patavio VI. cal. Jun. CIO IOCC XXXV.

EPISTOLA XLVI.

Calendarium Rusticum Farnesianum; Calendarium quo Ovidii fastos illustrant; Calendarium Magni Constantini tempore expressum habitum; libros qui inscribuntur de re medica Largi Desiguatiani, Plinii, Prisciani, Sorani Ephesi, esse monumenta, tam nullius pretii, quam sordide et barbaræ originis.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

Proximæ tuæ literæ, quas a tabellariis pridie Fabarias calendas accepi, te quam optime valere significant; ideo mirifice hoc nuncio sum lætatus. Quid de Augusti & Plinii tabula? Omnia scribis non perinde a te esse habita, ac scripseram. Aisne omnia? At verebar ne quid fecus. Nunc profecto ad reliqua subeunda me paratiorem habebis; nam magnus stimulus sive ex tua humanitate, sive ex tuo iudicio accedit. Quod addis te vereri vel maxime nequid offensionis afferat monumentum illud quod *Calendarium Rusticum Farnesianum* vocant, omnium ore celebratum, ubi cardines in calendarum VIII. describuntur, non est cur tam solícite lapidem extimescas. Imo lapidem, inquires, in quo neque librarii neque interpretis manu quicquam addi vel demi potest.

D d d

est.

est . At sculptura potest , & (quod maximum est) inveterata , & ab omnibus recepta opinio . Numquid si tibi veteris monumenti daretur copia , in quo scriptum esset Julium annum dierum esse CCCL . , continuo non exclamares maximum in notis erratum , legendumque CCCLXV . ? Cur tam præcipiti iudicio vetustam memoriam damnares ? Quod vel optime calles illum annum dies CCCLXV . complexum . At , si in eodem lapide legisses VI . cal . Jul . solstitium , imperassēsne Sculptori ut notas adderet atque expleret numerum , ut esset VIII . cal . ? Nullo modo ; quoniam ratione persuasum comprobatumque habes , eam esse solstitii legitimam sedem . Quod igitur tibi , abdicatis præiudiciis , optimum sincerumque constat , id in alium , cuius animo minime recens opinio insederit cardines fuisse in VIII . calend . , si incidisset , e vestigio damnatum immutatamque videres . Nunc quem mihi dabis qui hoc non censeat , non foveat , non sequatur , totisque viribus non defendat ? Cum itaque unus sit omnium talis sensus , una doctrina , una vox , ex istis fuisse necesse est , quisquis ad lapidem illum manum admoverit , quos communis labes invaserat , penitusque occupaverat . Igitur siquid fecus ac probabat , invenit , siquid dubium , siquid , ut fieri solet , vetustate corruptum , censesne ea fide in exemplum poluisse , ut extabat , cum vitiatum , mancum , falsumque crederet ; an potius in id quod fuisse quondam pro certo habebat , ac verum opinabatur , immutasse ? Fac tamen firmo magnoque animo sis : nihil ex hoc monumento ad tabulas nostras infirmandas nascetur . Cur , amabo te ? Quia neque vetus , neque legitimum opinor , & , quod magis miraberis , iners , ignavum , barbarum . Principio jam tenes quo tempore , quoque mense apud Latinos a sole XII . signa collustrarentur ; quæque anni temporibus , quæque essent cardinibus attributa . In hoc monumento præpostero ordine mense Januario sol non in Aquario , sed in Capricorno describitur ; Februario non in Piscibus , sed in Aquario ; Martio in Piscibus , posthabito Ariete . Idcirco cum ex vitiatis Plinii exemplaribus cardines omnes in VIII . cal . desumantur esse , æquinoctia non Arietem , aut Libram , sed Pisces ac Virginem : Solstitium Geminos , non Cancrum , permeante sole , contingunt , bruma demum per Sagittarium eodem astro transeunte , quam ex communi astronomorum sententia sibi attribuit Capricornus . De Martio scriptum est :

Æquinoctium
VIII . cal . April .
Sol Piscibus .

De Junio :

Solis institium
VIII. cal. Jul.
Sol Geminis.

De Septembri :

Æquinoct.
VIII. cal. Octob.
Sol Virgine.

De Decembri.

Sol Sagitt.
Tutel Vestæ
Hiemis initium
Sive tropæ
Chimerin.

Quid tibi de ista nova Urania videtur? Quo cœlo delapsa? Quid de hiemis initio? Cum brumali cardine quam apposite copulatur? Quid de interpretatione : *Hiemis initium sive tropæ Chimerin.*, tanquam brumæ proprium nomen in Latio non esset? Verum quibus laudibus aliud commentum prosequemur, quo, ut diligentiores essent coloni, atque agro colendo diutius vacarent, dies naturales hora longiores inducuntur? In Januario notatur:

Dies hor. VIII. s. Nox Hor. XV. s.

In Februario:

Dies hor. X. s. Nox hor. XIV. s.

In Martio:

Dies hor. XII. s. Nox hor. XII. s.

Næ tibi strenuus paterfamilix, & sedulus suarum rationum curator monumenti auctor videtur, qui talia excogitavit. Propterea neque Aldum, neque alios qui tam pulchrum ornamentum auctori dempserunt, intra folis modum rationemque dies redigentes, unquam laudabo. Verumtamen mittamus cœlestia, quibus si operam dare diligentius voluisset inventor, Hipparchum, Ptolemæumque ac Sofigenem longe post se reliquisset.

De re rustica videndum, qua nihil inveniri, aut excogitari potest hoc in monumento perfectius. Quamobrem, si vis optimum agricolam cito fieri, accipe quæ mense Julio in agro peragenda sunt:

Messes
Hordiariæ
Et Fabar.

Valeat Columella qui hoc mense, & extremo Junio Fabam esse con-

terendam atque Ordeum docet , & Junio metendum . Valeant agricolæ qui Ordeum , quod ante cæteras fruges ad maturitatem decurrit , circa idus Junias & sæpe præcocius legunt . Valeat prisca religio quæ fabarias calendas Junias nuncupavit , quibus sacris Faba matura adhibebatur . Percipe etiam quæ mense Augusto villico tuo committas facienda :

Messes

Frumentar

Item

Triticar.

His tamen hæreo , nisi me harum rerum imperitum hinc expedias . Dic quæso , mi Andrea , quid istæ messes *Frumentariae* quæ a *Triticariis* distinguuntur , sibi velint ? Ordeum & Fabam jam lectam in area vidimus : Militum Panicumque non eodem tempore quo Triticum , perfici solent ; quippe neque eodem sidere terræ committuntur . Triticum etiam , in quo culmus spicam effert , a Latinis esse Frumentum accepimus . Verum quid effutio ? De novis frugibus fortasse loquitur auctor , quæ in vulgum non feruntur ; quoniam antiquorum Triticum , & quod per universam Italiam nunc colitur , Junio mense demetitur maturum . Minima enim cunctatio damnosa semper censetur , cum grandines ac nimbi repentini contingere soleant ; præterea Formicæ grana depopulentur . Messis igitur in Sextilem differenda , ut inanem stipulam colligamus ? Hinc suspicatus sum ex Germania novæ agricolationis informatorem venisse , ubi ob aeris inclementiam mense Augusto demetitur Triticum .

At illud mense similiter Sextili peragendum : *Palus parat* . Quid ad Messem pali ? Numquid Augusto mense etiam vineæ putandæ pedandæque ? Attamen otiantibus colonis id erat mandandum , ut omnia cum maturare est opus , parata ad ordinandam Vitem haberent , non æstu ac labore fessis ac pene fractis , ut in Triticea messe , quæ maximum totius anni opus habetur , non solum quod ardentissimo sidere peragitur , verum etiam quod festinanter , & sine intermissione in id incumbitur .

Transeamus ad alios menses . Mense Septembri *Poma legunt* . Quæ poma ? Fici , an nuces Juglandes , & Græcæ ? nam mala , Pira hiberna , Sorba , Mespila , Zizypha , Octobri , peracta vindemia , de arbore descendunt . Nihilominus a nostro auctore post lecta poma Uva servatur Octobri . De percipiendis fructibus , frugibusque hanc summam habeto .

Nunc de arborum cultu : Mense Febuario

*Vincarum
Superficium
Colitur*

Timet egregius agricola ne lædantur radices, dum fodiuntur vineæ ; ideo farcula esse suspendenda , & summum solum radendum præcepit . Ignava itaque atque iners prisca ætas , quæ sæpius per annum vineas alte fodiebat . Mense Martio :

*Vineæ &
Pedamina
In Pastino
Putantur*

Vineas putari novi : *putari pedamina in pastino* prorsus ignoro . Tu si usquam id fieri vidisti , accipe me , obsecro , rusticæ istius disciplinæ discipulum . Attamen de iis quæ in fundo recte atque opportune facienda sunt , fatis .

Sequitur tertium de religione & facris . Mense Januario :

*Sacrificant
Dis
Penatibus .*

Penates tantum colere novus pontifex otiantibus colonis permittit . At Jano & Carmentæ , quorum sacra vetustissima præterit , cur ex antiquo ritu facere agricolis interdicit ? Mense Januario :

Cara cognato

Ex quibus pontificalibus libris id haustum ? Ex quibus ? Ab Ovidio (quis crederet ?) atque ab hoc carmine :

*Proxima cognati dixere Charistia cari,
Et venit ad socios turba propinqua deos .*

Ex *caris cognatis* inauditum sacrum institutum est . Mense Martio :

Isidis navigium .

Præclare . Si enim colonis terræ proventus minus respondeat , farculo in remum verso , naucleri fient ; ideo Isidis navi prius bene precantur . At , inquires , in Fastis Isidis navigium celebrari auctor est Lactantius Firmianus . Quidni ? Ab hoc igitur accepit Calendarii repertor , præsertim Firmiano in Græcis an in Romanis fastis id contingere non enarrante .

Sacrum . Mamurio

Ex quo fonte ? Ex quo *Mamuralia* , quibus nebulo alius Romanas ferias inquinavit . At Matronalia , Megalesia , Tubilustrium ad colonos pertinuisse non visa sunt ; quippe omittuntur . Mense Aprili :

*Sacrum**Phariæ**item**Serapia*

Cur barbara solum, patriis & vetustioribus rejectis, inter fastos recipiuntur? Ubi enim Cerealia; ubi Fordicidia; ubi Robigalia; ubi Floralia, quæ ad agriculturam maxime spectant? Ubi Palilia? Ne Palæ quidem armentarium colonum sacrificare finit, & natalem urbis diem festum agere? Et de sacris & feriis hæctenus.

Supereft ut Latini sermonis elegantiam ex eodem marmore contempleremur. Quod paucis exequar; nam *solis institium* pro *solstitium*, *Triticariæ*, *superficium*, *scrobatio arborum*, cujus generis & seculi fuerit auctor, aperte demonstrant. Et dubitabis adhuc, quin falsum sit monumentum, in quo ferme omnia falsa, inania, vana, barbara, non rei, non temporis, non rationi congruentia primo obtutu inveniuntur? At inter Latinæ linguæ thesauros reconditur? Quid ad nos? Nobisne auctoribus? Certe nos ad quisquilias & sordida barbariæ recrementa seponendum existimamus. Sed age: vis locum inspicere, ex quo erutum est, & ubi excultum? Perge mecum. Apud Bedam ubi de temporis regula agitur, scriptum est solem in Aquarium transire XV. cal. Febr., in Pisces XV. cal. Mart., in Arietem XV. cal. April. & sic deinceps in omnia signa XV. cal. ingrediente sole. Qua de causa cardines omnes in octavis item calendarum, & in octavis signorum partibus servantur. Ovidii quoque *Calendarium* inter præclaras antiquitatis Romanæ memorias excellit, in quo eandem astronomiam videre licet, nempe XV. cal. Febr. solem in Aquarium remeare, XV. cal. Mart. in Pisces, XV. cal. Maii in Taurum, XV. cal. Jun. in Geminos, XV. cal. Jul. in Cancrum. De Ariete tantum notatur operarum vitio: *XI. cal. Apr. sol Ariet.* Necnon æquinoctium I. VIII. cal. Apr. solstitium VIII. cal. Jul. Quo tempore floruit ista anni ratio? Quo illa Bedæ, quo illa *Calendarii Ambrosiani*, quæ paucis abhinc annis in lucem prodiit. Hæc simili regula delectata XV. cal. solem in signa evocat, & VIII. cal. in cardines promittit. Quid de Divo Isidoro putas? Eadem profitetur. Ex hujusmodi itaque fontibus, sive potius astronomiæ cæno effossum est Rusticum monumentum, & floribus quos illa ætas ferebat, subinde ornatum pro certo habeto. Numquid cardines in VIII. cal. non servantur, & octavas signorum partes (etsi principia apposita non sint) non reposcunt? Cur, inquis, Thesauris adjiciuntur e cloacis eruta? Quia humanum genus, ut alios decipere studet, ita facile se decipi patitur.

Sed

Sed hinc, ubi alienus odor tibi rugas in fronte forasſe contraxit, recedamus, ut pulcherrimo vetuſtatis ſigno te recreem lætitiæque perfundam.

Ecce tibi ad dexteram pervetuftum monumentum, quod *Calendarium* inſcribitur *magui Conſtantini temporibus* expreſſum. De iſto dubitare caveto: vera ſervat, & quæque temporibus ſuis quam optime aptat. X. cal. Febr. ſol in Aquarium tranſit, X. cal. Mart. in Piſces, XVI. cal. April. in Arietem. Ex qua, quæſo, plaga novus iſte aſtronomus deſcendit? Cur? Quia Aquario dies XXVIII., Piſcibus XXV. attribuit. Sine, quæſo: XIV. cal. Maii ſol in Taurum tranſit, XIII. cal. Jan. in Geminos, XVII. cal. Jul. in Cancrum. Ergo Geminis dies XXVI.? Quid de ſolſtitio? VII. cal. Jul. ſignatur. In qua Caneri parte? In XI. Pro Jupiter! Accipe reliqua. Canero immoratur ſol diebus XXXII., Leoni XXX., Virgini XXXIV., Libræ XXX., Scorpioni XXXI., Sagittario XXIX., & Capricorno XXXVI. In eodem tamen nonnulla ex Plinio agnoſcimus; quin ab eodem jam vitiato XVI. cal. Aug. ſolem in Leonem tranſire. Feſti quoque dies qui nuſquam habiti ſunt, hic ſacri ſiunt, ut *Tiberinalia*, ut *Juvenalia*, ut *Mamuralia*, ut *Peloſta*, ut *Generalia*. Hilaria etiam iterantur, & Quirinalia. Parentalia vero a Feralibus & Chariftiis diſtinguuntur. De reliquis noli curioſius inquirere; nihil fingi poteſt a vero magis alienum, nihilque ineptius.

Abeanus hinc, quod jam moræ pudet. Et quando tam illiberaliter in Jovis cella, hoc eſt inter ſerías & ſacra accepti ſumus, dum tibi ſtomachus componitur, in bibliotheca ſedeamus. Quatuor ſcriptores qui cum Latinis Medicis vagantur, pervolvendi ſunt, ſi forte ad annum illuſtrandum quid liceat proferre. Largium Designatianum primum evolvam, in quo omnia inconcinno ordine miſceri & perturbari videmus. Vernum æquinoctium VIII. cal. April. & brumam VIII. cal. Januar. a Plinio mutuatur, ſolſtitium ſimiliter ab eodem jam depravato VIII. cal. Jul.; autumnus vero æquinoctium VI. cal. Octobr. a Columella. Ab hoc etiam Plejadum occaſum matutinum IV. id. Novembr. accepit, & exortum ab Ovidio prid. id. Maii. Quamobrem ſi unquam tabulam diſcoloribus ceris variam, atque ex diſſimilibus animalibus inducã membra referentem ſpectaſti,

ut turpiter atrum

deſinat in piſcem mulier formoſa ſuperne,

ex hoc exemplo anni ſpeciem, crede mihi, fingit Designatianus iſte, dum ex pluribus atque inter ſe diſſidentibus ſcriptoris partes colligit, atque in unam jungit formam.

Pro-

Proximus Pseudoplinius (sic enim potius dicendus ; quam Plinius) solstitio & bruma a Designatiano , Priscianoque (qui tertius est auctor) non differt ; utroque autem æquinoctio VI. cal. constituto ad Priscianum proximus venit , & autumnali etiam ad Designatianum , quamvis vernum (mendaces enim in sententia non permanent) ad VIII. cal. subinde adducat . Porro æstatis principium IV. id. Maii adnotat , quod Priscianus statuit esse prid. id. ejusdem ; itemque Designatianus ; hiemis vero VI. id. Novembr. occidentibus Prisciano Vergiliis IV. id. eisdem .

Quartus Soranus Ephesius inscribitur , qui nova quædam in astronomiam induxisse invenitur ; omissis enim cardinibus , anni tempora VIII. id. Febr. , Maii , August. , & Novembr. esse definit .

Hæc itaque literarum monstra (in quibus te diutius sum moratus , quam ipsorum fordes patiebantur) quæ sub alieno nomine res ab antiquis temporibus prave detortas in lucem proferre ausa sunt , quantum a prisca anni forma differunt , tantum ad barbaram , inanem , falsamque doctrinam accedunt . Quapropter horum auctoritate utatur qui velit , & hinc ad anni Romani , Julianique vel Augusti emendationem normam dirigat , libellamque desumat . Tantum enim a vero recesserit , quantum isti ab eo nomine , ætate , & doctrina quæ titulo mentiuntur , remouentur . Vale .

D. Patavio IV. Non. Jun. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A XLVII.

De Ovidii Fastis ex Augusti tabula , Eudoxo , aliisque .

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

A M I C O S U O S . D .

ANtequam obsignatis , ut ajunt , tabellis mecum ageres , quod de Ovidii Fastis me esse tibi scripturum significaveram , has literas ex a. d. V. id. ad te dabam , quibus fidem meam absolverem , & tuis placitis ac mandatis obtemperarem . Misi etiam proximis diebus epistolam , qua in te eam opinionem , quæ de Plinio omnibus minime recens penitus inhæsit , paululum convellerem , & paratiorem ad ea quæ de Ovidio eram scripturus , te haberem . Etenim Ovidium , propterea quod

quod Julium Cæsarem laudibus apud Augustum exornavit, cum ita sibi consulere opinaretur, fastorum extitisse auctorem, eisdemque Julia ratione temperasse quis non dicit, & constantissime tuetur? Id vero simillimum apparet, cum omni assentationis artificio totam Augusti domum prosequatur. His dum assentior, & in commune erratum cæca mente rapior, scis quos mihi vates exhibuerit ludos? Jam levitatis meæ, vel potius morbi & insanix pudet. Jam tot lucubrationum pœnitentia animum exulcerat, atque assiduo morsu retractat. Quid dicam? Nisi mihi Plinius manum injecisset, & ab illis cogitationibus traduxisset ad alias, adhuc illis, tanquam infelix Prometheus saxo, fortasse adhererem. Ut primum respui, & nimix credulitatis patuere illecebræ & doli; gratias habui maximas Plinio, qui me a tanta amentia liberaffet. Quapropter qui mihi dux in rectam extitit, quique vatis penetralia ostendit, cum tibi præmissi melioris sententiæ moderatorem & magistrum. Hunc Ovidius modo subsequitur, qui veluti peregrinus & alienus ne in vestibulo diu subsistat præsertim a te arcessitus, rogo.

Fastorum partem alteram vetustate nobis ereptam plerique opinati sunt, quoniam duodecim, non sex volumina scripsit, cum Romæ degebat, ut carmine *ad Augustum* declaratur:

*Sex ego Fastorum scripsi, totidemque libellos,
Cumque suo finem mense volumen habet.
Idque tuo nuper scriptum sub nomine, Cæsar,
Et tibi sacratum fors mea rupit opus.*

Quibus tamen extremam manum ante exilium non addidisse, ex eodem carmine cognoscimus. Expolivit igitur exul, & retractavit fortasse quædam, superinducto Germanici titulo, cum prius opus Augusto inscripsisset. Ecce tibi querulas voces in *Fast.* IV.:

*Sulmonis gelidi patriæ, Germanice, nostræ.
Me miserum Scythico quam procul illa loco est.*

Ut igitur sex volumina perfecisse indicio est, quod in posteros transmissa sunt, & omnium manu teruntur: ita reliqua absoluta, quis pro certo affirmaverit? Quare, hoc toto quæstionis genere relicto, in quo vaticinari atque insanire viderer plura scribendo, de auctoribus, quos imitatur vates, inquiramus. Quatuor præcipuos commemorabo: Cæsarem, Euctemonem, Eudoxum, & reformatæ astronomiæ tabulam, de qua in Plinio quid sentirem ex proximis literis quas VI. cal. ad te dedi, intellexisti. A Cæsare & ab Euctemone necnon ab Eudoxo ac Bœotiis astrorum concursiones sumit: temporum autem vices ab Eudoxo. Anni cardines Augusti tabulæ dabis. Sunt tamen in duodecim si-

gnis discrimina quædam, quorum fons in abstruso jacet; neque mihi diligentius inquirenti caput licuit reperire. Nonnihil etiam vatis indigentia attribuentur videtur, quippe cælestium rerum disciplina minime laudatur.

Principio III. non. Jan. Cancer vesperi occidit, ut hoc carmen significat:

*Ergo ubi nox aderit venturis tertia nonis,
Sparsaque cælesti rore madebit humus:
Oslipedis frustra quærentur brachia Cancris,
Præceps occiduas ille subibit aquas.*

Eodem die occidit Columellæ. A qua astronomia petitum id sit; num a Cæsare, an a Callippo, in tanta scriptorum calamitate, librorumque interitu assequi nequeo. At Lyræ exortum nonis Januar. esse a Cæsare, ut audisti, constat; nam V. id. Jan. Delphinum oriri unde hauserit vates, in incerto relinquam. Agonalibus itaque peractis hoc carmen annectit:

*Interea Delphin clarum super æquora sidus
Tollitur, & patriis exerit ora vadis.
Postera lux hiemem medio discrimine signat;
Æquaque præteritæ que superabit, erit.*

Tab. XXXVI. Si forte expetis scire, unde media hiems in Ovidium pervenerit, habeo quid neque firmum, neque constans, probabile tamen. Jam proximo vere, cum hoc ipsum in anno Romano quærebamus, a Caniculæ occasu, Aetio homine Assyriæ sectæ duce, triginta septem dies, quibus frigus in summam hiemem intenditur, ad mediam deduxi. Hoc dat specimen Eudoxus quoque, cui die Sagittarii XII. Canis occidit matutino III. non. Decembr. Ab hoc termino in a. d. IV. id. Januar. dies XXXVII. numerantur. Quare conjicere non displicet, Eudoxum qui alterum finem a Chaldæis acceperit, alterum quoque accepisse; præsertim cum tam multa ab eodem fonte in suas segetes derivaverit. Ideo media hiems fiet Eudoxo die XX. Capricorni. Hæc si utroque pollice laudaveris, non est cur mediæ hiemis auctorem alium ab Eudoxo in Ovidio quæramus.

Transire solem in Aquarium constituit Cæsar XVII. cal. Febr. Plinius ex Augusti tabula postridie, quam sequitur vates. Nam XVII. cal. Febr. templi quod Furius Camillus Concordiæ dedicaverat, peracta historia, canit:

*Hæc ubi transferint, Capricorno, Phœbe, relicto,
Per Juvenis curves signa regentis aquas.
Septimus hinc oriens, cum se demerferit undis,*

Ovidii Fasti ex Tabula Augusti atque ex Eudoxo.

- d. ^{viii} Sol Capricornum adit XV. cal. Januar.
 Bruma VIII. cal. Januar. H. N. VII.
 d. ^{xvi} Media hiems IV. id. Januar.
 d. ^{xc.} Sol Aquarium adit XVI. cal. Febr.
 h. ⁱⁱⁱ Veris initium V. id. Februar.
 d. ^{xliv} Sol Pisces adit XIV. cal. Mart.
 d. ^{vii} Sol Arietem adit XV. cal. Apr.
 d. ^{xcv.} Æquinoctium vernum VIII. cal. Apr. H. N. X.
 d. ^{i.} Sol Taurum adit XIII. cal. April.
 Medium ver VII. cal. Maji.
 d. ^{xciii.} Vergiliæ oriuntur. Æstatis initium prid. id. Maii.
 h. ^{xii} d. ^{xlvi} Sol Geminos adit XIII. cal. Jun.
 d. ^{xciii.} Sol Cancrum adit XIII. cal. Quint.
 Solstitium VI. cal. Quint. H. D. X.
 d. ^{i.} Sol Leonem adit XIII. cal. Sextil.
 d. ^{xcii.} Canicula mane oritur XII. cal. Sextil.
 h. ^{xii} Fidicula mane occidit XIIX. cal. Septembr.
 d. ^{xxii.} Sol Virginem adit XIII. cal. Septembr.
 d. ^{xiii} Sol Libram adit XII. cal. Oct.
 d. ^{xxix.} Æquinoctium autumnus V. cal. Octobr. H. N. X.
 d. ^{clxxxix.} Sol Scorpionem adit XIII. cal. Novembr.
 h. ⁱⁱⁱ Vergiliæ mane occidunt prid. id. Novembr.
 d. ^{xxiii} Sol Sagittarium adit XIV. cal. Decembr.
 d. ^{xxv.} Bruma VIII. cal. Januar. H. D. I.
 Veris initium V. id. Februar.

Fulgebit toto jam Lyra nulla polo.

De Lyra autem Columella scribit : XI. Febr. Fidicula vesperi occidit, dies pluvius. IX. cal. Febr. ex occasu pristini sideris significat tempestatem ; interdum etiam tempestas . Quæ extrema vel abjicienda tanquam ex margine , vel tempestas in temperiem mutanda . Deinde notam XI. malo cum Ovidio X. Ad X. vero cal. Febr. diès II. Aquarii , ut Bæotii statuunt , pertinent , quo termino a Gemino tantum adnotatum est : Δημοκρίτω ἀλοχῶ χαμῶν . Ex quibus suspicari succurrat quid deperditum , & fortasse quod Ovidius meminit ; ex ἀρόνουχῶ enim negligentia scribentis fit facile ἀλοχῶ . Adde etiam ex iis quæ pauca de Democrito traduntur , pleraque citius Democrito permeare quam Eudoxo , ut retuli . Et propterea non esse absolum credere Democrito per dies IX. celerius contingere Fidiculæ occasum , cui citius etiam per dies VIII. quam Eudoxo , exoritur . Quæ si vera assequimur , fit pristinus Fidiculæ occasus IX. cal. Febr. qui pridie contingit :

Sidere ab hoc, ignis, venienti nocte, Leonis

Qui micat in medio pectore, mersus erit.

De quo astrum quando ea probas quæ cal. April. ad te scripsi , quid amplius quæram ?

Primo acto Factor. libro ad secundum , hoc est ad Februarium venio ,
cujus calendis

Sæpe graves pluvias adopertus nubibus æther

Concitat.

Die Aquarii XI. occidente vesperi Lyra , Eudoxo pluvia significatur . Dies convenit . Sed cur ab Ovidio posthabita Lyra ? Sane quo die astrum occidit , cernitur ; non enim occideret . Ideo vates postridie ejus diei desinere occidere canit , quia tota latet :

Proximus Hesperias Titan abiturus in undas

Gemmea purpureis cum juga demet equis :

Illa nocte aliquis tollens ad sidera vultum ,

Dicet , ubi est hodie , quæ Lyra fulsit heri ?

Dumque Lyram querit , medii quoque terga Leonis

In liquidas subito mersa notabit aquas .

Columellæ cal. cum Eudoxo occultari Fidis incipit ; III. autem non. Febr. Fidis tota , & Leo medius occidit , quæ ab Ovidio acceptit ; idcirco etiam tempus IV. non. Columellæ apponendum est .

III. non. Febr. Ovidio Delphinus vesperi occidit , IV. enim nonas sic loquitur :

Quem modo calatum stellis Delphina videbas ,

Is fugiet visus nocte sequente tuos.

Ad quos auctores referam, non video; quoniam id referendi defuit Gemino cura. Nonis Februariis:

*Jam puer Idæus mediæ tenuis eminent albo,
Et liquidas, misto nectare, fundit aquas.*

*En etiam si quis Boream horrere solebat,
Gaudeat, a Zephyris mitior aura venit.*

A Callippo vates deduxit, cui die Aquarii XVII. ὑδροχόος μέσος ἀνατέλλει, ζέφυρος πνῆ. Ab utroque Columella sumpsit.

*Quintus ab æquoreis nitidum jubar extulit undis
Lucifer, & primi tempora veris erunt.*

Hoc verno principio differt Ovidius a Latinis; & id ad Eudoxum pertinere crediderim die Aquarii XIX. signatum, quo spatio hiems similiter Eudoxo inchoatur. Hac ratione Ver a bruma distat diebus XLVI.

*Tertia nox veniet, custodem protinus Urse
Aspicias geminos exeruisse pedes.*

Fit III. id. Februar. Quod Ovidio, deficiente veterum astronomia, relinquo.

*Continuata loco tria sidera Corvus & Anguis
Et medius Crater inter utrumque latent.
Idibus illa latent, oriuntur nocte sequenti.*

Unum commemorat Columella, hoc est Craterem XVI. cal. Mart. oriri. Anticipandi causa fuisse videtur, XV. cal. Febr. in Pisces prodente sole.

XIV. cal. Mart.

*Jam levis obliqua subsedit Aquarius urna,
Proximus æthereos excipe, Piscis, equos.*

VI. cal. Mart. advenit Hirundo ipso Regifugii die, cujus originem cum exposuisset Ovidius, continuato carmine scribit:

*Fallimur? An veris prænnuncia venit Hirundo,
Et metuit nequa versa recurat hiems?*

Num me objurgabis, si hoc ad Eudoxum retulero? Apposite tamen convenit dies Piscium IV. quo Eudoxus Hirundinem advenire tradit. Convenit etiam intervallum dierum XV. a vere V. id. Febr. ut auctor est Hippocrates.

Hac ratione ad III. librum, & ad III. mensem Martium ventum est.

Tertia nox de mense suos ubi moverit ortus,

Conditus e geminis Piscibus alter erit.

*Nam duo sunt, Austris hic est, Aquilonibus ille
Proximus, a vento nomen uterque tenet.*

Occidere hoc tempore quo oriuntur, Pisces imperite traditum est :
cujus culpa ubi resideat, in Ovidione, an in librariis, posito *condi-
tus* pro *proditus*, ignoro.

*Cum croceis rorare genis Titbonia conjunx
Ceperit, & quintæ tempora lucis aget,
Sive est Arctophylax, sive est piger ille Bootes,
Mergetur, visus effugietque tuos.*

At non effugiet Vindemitor.

III. non. Mart. oriri Euctemoni vesperi Arcturum, & Vindemiato-
rem apparere in Atticis scripsimus. Id accepit Ovidius, sed oscitanter
accepit, dum condi Arcturum canit.

Nonis Martiis.

*Jamque ubi cœruleum variabunt sidera cœlum,
Suspice, Gorgonei colla videbis Equi.*

Neque caret macula Euctemon, cui nonis Martiis $\text{ἰππ} \ominus \text{ἑῶ} \ominus \text{δύνα}$.
Opinor enim, ut tibi in Atticis scripsi, fuisse ἐπιτέλλει ; ab hoc enim
sumpsit Ovidius.

Postridie

*Protinus aspicias venienti nocte Coronam
Gnossida.*

Quod auctor a Piscium principio ex a. d. XVI. cal. Mart. compu-
tat; quippe $\text{τῆ κα τῶν ἰχθύων Εὐδὲξω σέφαν} \ominus \text{ἀκρόνουχ} \ominus \text{ἐπιτέλλει}$.

Sed ad idus properamus; exinde enim

*Postera cum teneras aurora refecerit herbas,
Scorpius a prima parte videndus erit.*

Quæ si scire cupimus, unde sint petita, Geminum adeamus scriben-
tem: $\text{τῆ τῶν ἰχθύων Εὐκτιήμονι τὸ σκορπίου οἱ πρῶτοι ἀσέρες δύνασι}$. Tot
dies a XIV. cal. Mart. ubi Ovidius Piscibus principium dedit, ad XVII.
cal. April. colliguntur.

Liberalia proxima sequuntur, & Liberalibus

*Stella Lycaoniam vergit declivis ad Arcton
Milvius, hæc illa nocte videnda venit.*

De quo in Cæsaris tabula, quid sentiam, habes. Carmina tamen
quæ alias commemoravi, repetenda esse reor, ut tota Ovidii astrono-
mia in unum corpus digeratur.

Post dies XXX. quos Piscibus attribuunt, ut illa ætas maxime pro-
babat,

babat, XV. cal. April. sol in Arietem introitum habet. Hoc in Ovidio non perspicue discernitur; nam de extremis Quinquatribus X. cal. April. canit:

*Summa dies e quinque tubas lustrare canoras
Admonet, & forti sacrificare Deæ.
Nunc potes ad solem sublato dicere vultu,
Hic heve Phryxæ vellera pressit Ovis.*

Igitur XI. cal. April. ad Arietem sol transit. Quod ut declinemus, veteri consuetudine Quinquatria sunt accipienda, cum uno die finirentur, ut ex Varrone & Festo indicavi. Quod etiam ostendit M. Tullius dum Cornificio scribit, Quinquatribus ejus causam frequenti senatu non invita Minerva egisse. Si enim per quinque dies acta essent Quinquatria, quisnam ex illis intelligendus? Ovidius itaque Augusto obsequens, cujus opera Quinquatria amplificata existimo, per dies V. celebrat, sed prius gentis more unum habet, & illo Arietis initium definit. Quapropter in antiqua marmorea tabula, cujus exemplum a Grutero & ab aliis auctoribus affertur, Quinquatria XIV. cal. April. tantum notantur, quod ille dies Quinquatribus legitimus esset, & tanquam solus. Sed ecce alia ambages ex hoc carmine:

*Tres ubi luciferos veniens præmiserit Eos,
Tempora nocturnis aqua diurna feret.*

Si a Tubilustrio ex a. d. X. cal. April. trium dierum spatium metimur, pridie in Arietem sol transeunte, æquinoctium perageretur non in octava signi parte, ut apud Latinos sine ullo discrimine viguit opinio, sed in quinta: sin autem a primis Quinquatribus ex a. d. XIV. cal. April. æquinoctium habendum XI. cal. ejusdem. Quod aperte falsum, cum VIII. cal. ab Ovidio constituatur, ubi certa æquinoctialis sedes. Quamnam igitur dabimus Carminis interpretationem, ut auctorem ab reprehensione liberemus? Nonnulli ut tale incommodum declinent, hos tres dies a Tubilustrio numerant. Verum attende quid sequatur. Dum æquinoctium in quinta Arietis parte vitant, protrudunt in nonam, XV. cal. Apr. ad Arietem solem adducentes. Qua igitur via ab his vadis & fluctibus emergemus? Facili & plana, si me audies; quoniam levi macula affectum fuisse carmen puto, & primum versum defluxisse ex illo:

Sex ubi luciferos veniens præmiserit Eos.

Prima voce immutata, reliqua in unum concurrunt, & quadrant intervalla; quod sex dies a Quinquatribus primis in a. d. VIII. cal. April. spectant, ubi etiam Plinius æquinoctii sedem fixit in octava signi parte, die a Cæsaris æquinoctio recedendo.

Ad quartum Fastorum volumen , & ad Aprilem accedamus . Itaque calendis

*Dum loquor , elata metuendus acumine caudæ
Scorpius in virides præcipitatur aquas.*

Calendis item April. Columellæ Nepa occidit. Postridie

*Plejades incipiunt humeros releuare paternos,
Quæ septem dici , sex tamen esse solent.*

Tempus tibi ostendet vel Euctemon ab Ægyptio æquinoctio , vel Eudoxus , & Democritus a Callippico.

VII. id. April.

*Plura locuturi subito subducimur imbre ,
Pendula cælestes Libra movebat aquas.*

Id a Cæsare esse indicavi . Eodem die Ouidio

Ensiser Orion equore mersus erit.

XVI. cal. Maj. Sunculæ celantur , ut hoc carmen ostendit .

*Sed jam præteritas ubi quartus lucifer idus
Respicit , hac Hyades Dorida nocte tenent.*

Ab Euctemone acceptum est.

XIII. cal. Maji

*E duce lanigeri pecoris qui perdidit Hellen,
Sol abit , egresso victima major adest.
Vacca sit , an Taurus non est cognoscere promptum.*

Quare Arieti dies XXXII. præter aliorum institutum vates largitur .

*Sex ubi quæ restant , luces Aprilis habebit ,
In medio cursu tempora veris erunt.
Et frustra pecudem quæres Athamantidos Helles.
Signaque dant imbres , exoriturque Canis.*

IX. cal. Majas adeunte in Bœotia Taurum sole , dies Tauri III. fit VII. cal. ejusdem , quo medium ver fuisse Eudoxo puto , postridie Canem se vesperi occultante . Ab hoc tempus inter ver & æstatem qualitate medium incipit computari . Quapropter , si hæc vera conjectando recipimus , ab Eudoxo in Ouidii fastos medium ver emanavit , a quo media etiam hiems venit . Cæterum vati nostro non laudi dabis in Tauro occidere Arietem , qui Callippo in prima Libræ parte incipit condi , & in tertia Arietis , hoc est eo ipso die a Bœotio principio , quo medium ver signatur , exoriri , nisi carmen emendaveris scribendo :

Nec frustra pecudem quæres Athamantidos Helles.

Neque Canem prodire hoc tempore fines ; sed nostræ opinioni , quam tibi notam fecimus , indulgens repones :

egeriturque Canis.

Haëtenus de Aprili : Maji cura subit. Et primum

Ab Jove surgat opus , prima mihi nocte videnda

Stella est in cunas officiosa Jovis.

Non obscure percipimus Capram cal. Majis oriri esse desumptum ab Eudoxo , cui die Tauri IX. nascitur . Quod spatium in cal. Majas ab exordio Bæotio protenditur .

VI. non. Maji Argestes flare incipiunt , & Suculæ exoriuntur , quod ad Cæsarem retuli .

Noctè minus quarta promet sua sidera Chiron

Semivir , & flavi corpore mistus equi .

V. etiam non. Maji Columellæ Centaurus totus apparet . Pergit vates :

Hunc Lyra curva sequi cuperet , sed idonea nondum

Est via : nox aptum tertia tempus erit .

III. non. Maji Lyra vesperi oritur , Chaldæis pridie .

Scorpius in cælo cum cras lucefcere nonas

Dicimus , a media parte videndus erit .

Prid. similiter non. Maji Columellæ Nepa medius occidit .

V. id. Maji occidit Orion , cujus delapsus mediis Lemuribus hoc carmen determinat :

Quorum si mediis Bæoton Orioua quæres ,

Falsus eris , signi causa cauenda mihi est .

Tum ad orientem mane pridie id. Maji conversus , inquit :

Plejadas aspicias omnes , totumque sororum

Agmen , ubi ante idus nox erit una super .

Tunc mihi non dubiis auctoribus incipit æstas ,

Et tepidi finem tempora veris habent .

Ex quo vates didicerit , Eudoxi tabula ostendit . Idem dies nempe

Idibus ora prior stellantia tollere Taurum

Indicat .

XIII. cal. Jun. relicto post dies XXXI. Tauro , sol in Geminos fertur . En tibi auctor , ut clare computat :

At mihi pande , precor , multo meliora petenti

In Geminos ex quo tempore Phæbus eat .

Cum totidem de mense dies supereffe videbis ,

Quot sunt Herculei facta laboris , ait .

XII. cal. Jun. postridie ingressus solis in Geminos

Noctè sequente diem Canis Erigoncius exit .

Quo

Quo carmine decipiaris , ut interpretes solent , cave. Exit enim Canis de aspectu , non oritur : ut homo exit qui fato cedit , & dies exit qui elabatur. Quid plura? Attici, a quibus certe vates fumit, ita memoriæ mandarunt.

Quinto ab occiduo Cane die VIII. cal. Jun. vesperi

Grata Jovis fulvæ rostra videbis avis.

Quæ ad constitutum diem Athenis huc advolavit , ubi Euctemoni die Tauri XXXI. vesperi cernitur oriens.

Auferet ex oculis veniens aurora Booten ,

Continuaque die sidus Hyantis erit.

Utraque die Tauri XXXII. VII. cal. Jun. apud Euctemonem contingunt , ab Ovidii explanatoribus indocte in biduum digesta.

His V. mensi finem imponimus . Restat Junius , cujus calendis

Oritur magni præpes adunca Jovis.

Aquila surgit Columellæ cal. Jun. & postridie.

Postera lux Hyadas Taurinæ cornua frontis

Evocat , & multa terra madescit aqua.

Sucularum exortum a quibus auctor sumplerit , nulla ad nos demissa notitia declarat . Pluviam fieri Democrito die Geminorum X. visum est , quod IV. non. Jun. contingere ostendi.

Tertia post nonas removere Lycaona Phœbe

Fertur , & a tergo non habet Ursa metum.

VII. item id. Jun. Cæsari & Columellæ Arcturum occidere ad te scripsi.

Postridie Cerealium IV. id. Jun.

Navita quippe sedens Delphina videbimus , inquit ,

Humida cum pulso nox erit orta die.

Id a Cæsare patet , & Cæsarem exscripsisse ab Eudoxo , cui die Geminorum XVIII. Delphinus prima face emergit , pariter manifestum.

Ab idibus Junii

Tertia nox veniet , qua tu , Dodoni Thyene ,

Stabis Agenorei fronte videnda Bovis.

XVII. itaque cal. Jul. Suculæ cernuntur.

At pater Heliadum radios ubi tinxerit undis ,

Et cinget geminos stella serena polos ,

Tollet humo validos proles Hyriea lacertos ,

Continua Delphin nocte videndus erit.

Cum Orion Eudoxo die Geminorum XXIV. exoriatur XVI. cal. Jul. quo tempore refert Ovidius , non dubium est Bœotium tempus Orioni

ni ab auctore definitum. Delphinum vero eadem nocte manifestari a quo vates didicerit, non invenio.

XIV. cal. Jul. sol in Cancrum remeare traditur. Hic alia atque alia dissensio, diem Geminis subducit, XXIX. tantum relictis, & solstitium in nonam signi partem præter receptam Latinorum regulam promittit. Proferam versus quibus id probatur, ne quid sine exemplo ad te mittam.

*Jam sex & totidem luces de mense supersunt,
Hæc unum numero tu tamen adde diem.
Sol abit e Geminis, & Cancræ signa rubescunt.*

Labitur memoria egregius scriptor, & ex patria consuetudine cum XIII. cal. Jul. in animo haberet, dies XIII. accepit, qui XII. erant. Nam sine dubio hoc die solem in Cancrum transire oportet, tum ut intervallum a solstitio in æquinoctium I. dierum XCIII. hor. XII. constet, tum etiam ut solstitium in octava Cancræ parte retineatur. Quæ ut clarius cognoscas, diem quo Fortunæ Fortis celebritas habebatur, ante oculos positum perpende:

*Quam cito venerunt Fortunæ Fortis honores.
Post septem luces Junius actus erit.*

VIII. igitur cal. Jul. hoc ipso Fortunæ festo de solstitio, & de Orione, qui, ut Cæsar & Chaldæi statuunt, ipso solstitiali tempore oriebatur, hæc sunt carmina:

*Ecce suburbana rediens male sobrius æde
Ad stellas aliquis talia verba jacit:
Zona latet tua nunc, & cras fortasse latebit,
Dein erit, Orion, aspicienda mihi.
At si non esset potus, dixisset eadem
Venturum tempus solstitiale die.*

Huc usque præcipua & maxime necessaria quæ ad cœlestem Ovidii annum pertinere videntur, perpendimus. Si reliqua sex Fastorum volumina aut perfecisset Vates, aut ab eodem perfecta, & absoluta fortuna servasset, fidentius de tota re tibi scriberem, quam nunc conjecturis & suspitionibus ductus conabor adumbrare. Cum duo summa in Ovidio & Plinio sint eadem, vernum nimirum æquinoctium & solstitium in eadem signorum parte, æquoque dierum XCIII. hor. XII. separata discrimine, videre visus sum eandem anni rationem ab Ovidio fastis comprehensam, quam in Plinio indicavi. Quod de cardinibus maxime accipiendum volo; temporum enim vicibus a Latinis vates dissentit, Eudoxum secutus. Quare brumam peragi VIII. cal. Jan. & transire solem

lem in Capricornum XV. cal. Jan. ab Ovidii regula non abhorret. Intervallum quoque dierum XC. hor. III. a bruma ad æquinoctium I. conveniet. Quid enim Latinis & Chaldeis magis commune, quam Capricorno dies XXX. assignare, & in octava Capricorni parte agere brumam? Jam tres Cardines in Ovidio habemus, Plinii exemplo, & in Latio recepto ordine usi. Quartus restat, quem facile attinges a bruma diebus XXCIX. hor. III., a solstitio XCII. hor. XII. deductis. Quo spatio inter se conveniunt, signabis. Conveniunt autem V. cal. Octobr. ubi Plinii æquinoctium autumnale collocatur.

Venio ad anni tempora astrorumque insignium motus, quæ si ab Eudoxo in Ovidium emanasse receperis, ut ea quæ sex primis voluminibus contexuntur, profecto emanarunt, quod vetustas absumpsit, reparare conitar. Jam neminem, nisi si quis veritati illuserit, veris sedem æstatiq; principium ab Eudoxo esse inficiaturum opinor. Quid ergo prohibet autumnum hiememque ab eodem fonte revocare? Occidit Eudoxo Fidicula XVIII. cal. Septembr. die Leonis XXII., immergetur quoque eodem tempore Ovidio, autumnumque præbebit. Et cum Canicula mane prodeat Plinio XII. cal. August., nascetur simul nostro vati, quod Italica ratio polcere invenitur. Necnon Procyon exorietur cum Plinio ex eadem regula XVII. cal. Jul. Prætermittamne Etefias, qui per Caniculares dies spirant, an huc ab Eudoxo exscribam? Præteribo sane, quando Chelidonias Chelidoniarumque prodromos noster auctor verno prætermisit. Siquid horum tibi uti venerit, vel ab Eudoxi, vel a Plinii tabulis mutuaberis. Interea quo die de Leone abeat sol, Virginemque ingrediatur, ex Plinio determinabo XIII. cal. Septembr.; nullam enim video causam qua ab Italica ratione Augustive tabula recedam. Pridie igitur id. Septembr. cum Cæsare, quo Eudoxo pertinent dies Virginis XIX., mane orietur Arcturus. XII. cal. Octobr. subsidente Virgine, tol in Libram transit, & octavam Libræ partem præmittens æquinoctium autumnus, dabit V. cal. eisdem. Porro, Libræ diebus XXX. signatis, Scorpionem XIII. cal. Novembr. metabimur. Prid. id. Novembr. Vergiliæ Eudoxo mane occultantur. Tale hiemis principium in Ovidio quis repudiaverit? Post dies XXIX. proximum Sagittarii signum sol subit ex a. d. XIV. cal. Decembr. In quo diebus XXX. assumptis, ad brumalem Capricornum devertit XV. cal. Januar. quo Ovidii annus cum fastis claudebatur.

Habes de Ovidii fastis ad id, quod, te auctore, suscepimus, quæ visa sunt pertinere. Plura si desideras, Plinius, Eudoxus, Euctemon præbebunt. Nolui ego iis refertiolem epistolam mittere, de quibus

conjicere quidem licet, sed dubitare multo magis. Satis mihi superque erit, si his quæ in tabulam conjeci, tantum tribueris, quantum homini magis ab animo & voluntate, quam ab ingenio & viribus ad omnia difficilia, & dura tuo nomine subeunda parato esse tribuendum videbis. Vale.

D. Patavio V. id. Jun. CIΩ IOCC XXXV.

E P I S T O L A XLVIII.

De Ptolemæi libro falso hoc nomine prodito, qui inscribitur
φάσις ἀπλάνων ἐπισημασίων.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

A M I C O S U O S. D.

Literas tuas idibus datas quas Marco servo meo tradidisti, accepi postridie mane, statimque rescribendum putavi. Quæris in his, cur Ptolemæi liber qui titulo *φάσις ἀπλάνων ἐπισημασίων* (de quibus librum contextum esse a Ptolemæo Suidas nos certiores facit) circumfertur, sincerus & legitimus mihi non videatur. Multa sunt quæ me fecus sentire, ac solebam, cogunt; nec dubitationem meam præsertim quod ad rem, quam tracto, vel maxime spectat, accuratius nunc tibi referre supersedebo. Principio quid est a Ptolemæo probatissimo scriptore magis alienum, quam ab ea sententia, quam semel atque iterum probaverit, desciscere, & ad aliam traduci? Perpendit, repetitis observationibus, quo anni articulo solstitium, quo autumnæ æquinoctium perageretur, affectusque est pro sua diligentia hoc die mensis Thoth XXIX. confici: illud Epiphi I., quæ ex a. d. IV. cal. Septembr. incepto per Thoth anno, VI. cal. Octobr. æquinoctium, VII. cal. Julias solstitium ostendunt. At in isto Libello solstitium quidem non reperitur; quia tricesimus mensis Pachon dies quasi vetustate elisus non appositus est. Ad eum tamen diem, & ad VIII. cal. Jul. solstitialem cardinem pertinuisse nemo non videt. Æquinoctium vero die XXVIII. Thoth, sive VII. cal. Octobr. notatur. Scio quid dices: prioris hæc sunt curæ: meliora invenit postea: retractavit vetera. Esto. Verumtamen quæ Callippi, Eudoxi, Euctemonis, Democriti nomine prætexuit, cur ab auctorum signis non derivat, aut ab iis saltem, quæ tunc ipse ut vera intuebatur?

tur? Certe hoc genere nihil tam perverſum, tam præpoſterum, tam devium dici aut fingi poteſt. XI. cal. Apr. æquinoctium venum habendum docet in prima Arietis parte, quod prid. fit ex Callippi ſententia. Alterutrum igitur reſpicere debebat, dum ſcripſit: τῆ λ' τῆ φα-
 μεγαδ' καλλιπποῦ ὑετὸς ἢ νιφετὸς. Quæ a Gemino accepit; nam Callippo die Arietis III., exoriente Ariete, ὑετὸς ἢ νιφετὸς. Cur igitur neque a Callippi æquinoctio, neque a ſuo, ſed a Columellæ & Cæſaris numerat, & a X. cal. April. in VII. cal. ejuſdem ſignificationem protrahit? Porro de ſolſtitio haud abſimilia cognoscere licet. XII. cal. Sextil. Eudoxo, ut ex Gemino oſtenſum eſt, incipiunt Eteſiæ, quos ſycophanta iſte in diem Epiphi XXIX. ſive in a. d. X. cal. ejuſdem producit. Sed ex quo tempore hi venti in Ægypto ſpirare ſolent? Ex quo? XI. cal. Aug. die Epiphi XXVIII. Abeat itaque Plinius qui X. cal. Aug. Ægyptiis Prodomos flare, & poſt dies V. Eteſias ſcribit. Quid vero illa: Εὐκτῆμονι χειρὼν κατὰ θάλασσαν, quæ, incipientibus Eteſiis XI. cal. Sextil. concludit? Iſta ſane die Cancrī XXVIII., & IX. cal. Aug. in Attica ratione fieri eſt oſtenſum. A quo itaque initio progreditur iſtoſtor? Quæ de Eudoxo affert, ex a. d. VI. cal. Jul., quæ de Euctemone ex a. d. VII. cal. eadem. Hoc pacto ſuum ſolſtitium poſthabuit, & alienum immiſcuit ac perturbavit. De æquinoctio autumnī, & de Libræ ſigno nihil quod ad conſarcinandum mendacium ex Gemino deſcriptum ſit, inveniebam. In proximo tamen Virginis ſidere tenetur; inferuit enim quæ ex alio principio quam ex a. d. VII. cal. Octobr. ubi æquinoctium fixerat, æquinoctialem ſedem petitam eſſe aperte ſub oculos ponunt. Etenim, cum ſol dies XXX. quot inter æquinoctium VII. cal. Octobr. & VII. cal. Septembr. intercedunt, Virgini attribuat, VII. cal. Septembr. Virginem adit, nebuloni autem noſtro V. cal. ejuſdem, a quo dies Virginis V. quibus Callippo Eteſiæ ceſſant, in cal. Septembr. derivat. Quamobrem V. etiam cal. Octob. æquinoctiale tempus erit. Hac ratione neque id quod conſtituit, ſervat, neque aliena ſpectat; Callippi enim intervallum III. cal. Sept. finitur. Verumtamen de Eteſiis alia interponere reſert, quo auctoris impudentiam clariuſ internofcas. Die primo Thoth, qui, ut dicebam, IV. cal. Sept. inchoatur, exponit Eudoxo deſinere Eteſias: cui proſecto exciderat XI. cal. Auguſt. Eteſiarum initium de Eudoxi ſcripto conſtituiſſe. Propterea cum per dies LV. durent, ab illo initio XVIII. cal. Octobr. ceſſant. Sin autem IV. cal. Septembr. finiuntur, III. non. Quint. incipiunt ſpirare. Sed ſinamus iſta tanquam aliena ſine reprehentione effluere. Patria & ab eodem obſervata perpendamus. Die Thoth

III., nimirum prid. cal. Septembr. ab Ægypto recedere Etefias docet, quos in a. d. XVI. cal. Octobr. exoriente Spica, distulit Plinius. Ex his tamen diceret quis:

Nec satis ad objurgandum cause.

Plinius vetera, & aliena memorat: hic nova, propria, & per se cognita penitusque peripeeta. Quare ad alia transeundum. Ad brumam hæc pertinent: τῆ δ' τῶ Τυβί Δημοκρίτῳ νότῳ ὡς πᾶ πολλὰ, quæ ex Geminio retuli lacunis intercepta, & divulsa: Δημοκρίτῳ νότῳ πνεῦν.

ὡς ἐπιτίλλει. Quid tibi de hominis calliditate videtur? Ut belle hiulca & lacera membra sarcit, & redintegrat! Tamen non vides quantæ antiquitatis sit auctor, qui dum Democritum, Metrodorum, Euctemonem, Eudoxum atque alios laudat, neque sincerum Geminum invenire potuit, neque ad Geminum emendandum Democritum? Visne, etiam istud ejus inertiae largiamur? Quid huic loco faciemus integro apud Geminum: τῆ ἰ τῆς παρθένῃ Εὐδόξῳ ὑπέως, βρονταὶ, ἀνεμῶ μέγας πνεῦν, vitiato ad tegendam fraudem a Nēbulone: τῆ ζ' τῶ δῶδ' Εὐδόξῳ ὑπέως, βρονταὶ, ἀνεμῶ μεταπίπτων? Quid illi τῆ ἰ τῶν διδύμων Δημοκρίτῳ ὕδωρ γίνεται, de quo præclare noster: τῆ δ' τῶ Παυνί Δημοκρίτῳ ὕδωρ ἐπὶ γλῶ? Timebat ne pluvia dum astris vacabat, sibi pallium madefaceret; ideo in humum descendere iussit. De utroque loco & de aliis illi viderint quibus ætio de dolo malo, & de adulterio apud prætorem competit. Nobis satis erit ostendisse quantum & quam inæqualiter a propositis signis aberratum sit.

Ad anni tempora nunc te revoco, & huc ex Geminio de vere adduco Democrito incipere Favonium die Aquarii XVI. nimirum VIII. id. Febr. quod noster Pseudoptolemæus in V. id. traducit die Mechir XV., tresque amplius dies hibernos Democrito de suo penu largitur. Callippum vero, cui Favonius spirat nonis Febr. ad idem Democriti tempus revocat & cohibet; credo Bæonios inter se dissentire non placuisse. In Cæsarem quoque largitor exitit; quo enim tardius imperator ex hibernis moveret, tribus diebus hiemem longiorem fecit, & non VII. id. Febr. sed IV. id. Favonium evocavit. Aisne IV. id.? Sane: τῆ ις' τῶ Μεχίρ Καίσαρι καὶ Μητροδώρῳ ἔαρῳ ἀρχή. ζέφυρῳ ἀρχεται πνεῦν. Verum de primo tempore satis. Sequitur secundum quod Eudoxus inchoat die Tauri XXII. prid. id. Maii. Id homini haud opportunum visum est. Dies IV. verno adiecit, & die Pachon XXIII. non ex Eudoxi Geminique commentariis, non ex matutino Vergiliarum exortu, aut alio stellarum motu, sed de præclara illa astronomia quam in Calendario Farnesiano attigi, ubi illa tempora Geminorum principium

pium servabant, XV. cal. Jun. æstivos dies excitavit. Neque satis fuit æstatem ab uno fine coarctare; altero quoque amputavit, diesque æstivi temporis XVII. egregius astronomus dempsit. Etenim cum æstas Eudoxo cessaret die Leonis XXII., autumnusque inciperet XVIII. cal. Septembr. IV. cal. Aug. τῆι ἐ τῶ Μεσορι εἶε Eudoxo ὁπώρας ἀρχὴν decrevit. Subit ex divisione temporum hiems, de qua optimum artis effectorem & magistrum audiamus: τῆι ἰζ' τῶ Ἀδὶρ χειμῶν ἀρχὴν, καὶ συμπάει Eὐδῶξω. Eadem postridie repetit. Ab Eudoxo hiemem inchoari occidentibus mane Vergiliis die Scorpionis XIX. prid. id. Novembr. notum est: cur igitur posthabitu principium, & in biduum divulsu, quod unum esse debere nemo non fatebitur? Quid vero illud Eudoxo significat? Si ab inferis excitaretur Eudoxus, diceret sibi non Aquilones, non frigora, sed impudentiam, vecordiam, mendacium significare. Quod mihi sine νερομαντίῃ non significat tantum, sed aperte demonstrat.

De anni præcipuis partibus paulo verbosius retuli, quam auctoris indignitas postulare videbatur. De reliquis singillatim non scribam; quid enim primum reprobem, aut quid deinceps? Commemorabone stellarum conversiones pluribus diebus tam indocte atque imprudenter, quam stulte dementerque efficitas? An evolvam horarum XIII., XIV., XV. notas, quibus totam astrorum rationem permiscet? Dicam fortasse de Ægyptiorum mensibus, & cum nostris recte compositos probabo? Quid de tot scriptoribus quos recenset? Habueritne eorum libros, aut habere finxerit, inquiram, quando præter Geminum, quem dum excerpt, silentio præterit, neminem alium ex illis, quorum opera extincta sunt, ei notum constat? Si de omnibus esset scribendum, non epistolam, sed ingens volumen, quod non vitiosa nuce emeris, mitterem; siquidem in hoc libro nihil præter morbum & vitium invenio. De veteri Astronomia, annorumque ratione satis multa me quæsisse sentio.

*Vive, vale: siquid novisti rectius istis,
Candidus imperti: si non, bis utere mecum.*

D. Patavio XVIII. cal. Quint. CIO IOCC XXXV.

EPISTOLA XLIX.

Explicatur, emendaturque Varronis lib. II. de re pecuaria in caput V.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

EX longinqua peregrinatione domum, id est ad Varronianam villam reverſus, antequam ad montana loca, ut inſtituti noſtri mos eſt, proficiſcar, quod in II. & III. Varronis libros, quos de re pecuaria, & de villaticis paſſionibus condidit, commentatus ſum, ut habeas, curabo. Itaque nunc pecuaria orſus in caput V. excurram. Et primum te in veſtibus ſiſtam, dum iſta ratione atque animo luſtremus:

Itaque in qua terra culturam agri docuerunt paſtores progeniem ſuam qui condiderunt urbem. Quibus ſi dii immiſceatur, ſententiam cognitu faciliorem habebis. Itaque in qua terra culturam agri dii docuerunt paſtores progeniem ſuam. Id imitatus eſt Columella lib. I. hoc exemplo: Itaque in hoc Latio, & Saturnia terra, ubi dii cultus agrorum progeniem ſuam docuerunt. Quis enim ignorat agriculturam a Saturno Italis traditam? Quis item Saturni ſanguine ortos Romulum & Remum, quos paſtoriciam vitam ſecutos eſſe accepimus?

Coloni ut ea que in agricultura naſcantur, e terra fructum faciant: contra paſtoris ut ea que nata ex pecore. Ab his vetuſta diſcrepant: coloni ea que in agricultura factum, ut naſcerentur e terra: contra paſtoris ea que naſta ex pecore. Quæ quamvis utique vitioſa, facilius tamen medicam manum admittunt: coloni ea que in agricultura faciunt, ut ſperentur e terra: contra paſtoris ea. Hæc in pauciora contrahit Columella lib. VI. Ille (agricola) fructum e terra ſperet: hic (paſtor) e pecore.

*Quarum quoniam ſocietas inter ſe magna; propterea quod pabulum in fundo compaſcere, quam vendere plerunque magis expedit domino fundi, & ſtercoratio ad fructus terreſtres aptiſſima. Antiqui excuſi libri: Quarum inter ſe conſocietas magna, nimirum: quarum inter ſe cum ſocietas magna. Totum locum accepit Columella hoc modo: Sed in his tam diſcordantibus votis eſt tamen quedam ſocietas, atque conjunctio, quoniam & pabulum e fundo plerunque domeſticis pecoribus magis quam alienis de-
paſce-*

pascere ex usu sit, & copiosa stercoratione que contingit e gregibus, terrestres fructus exuberare.

E queis quoniam de agricultura librum Fundaniæ uxori propter ejus fundum feci, tibi, Niger Turrani noster, qui. Deesse quid opinor, nimirum hunc tibi, Niger. Haud absimili modo locutus est Varro lib. de L. L. VI.: Quare institutis sex libris quemadmodum rebus Latina nomina essent imposita ad usum nostrum, e queis tres scripsi P. Septimio qui mihi fuit Quæstor: tres tibi, quorum hic est tertius. Item lib. III. de R. R. tres libros institui, e queis duo scripsi, primum ad Fundaniam uxorem de agricultura: secundum de pecuaria ad Turranium Nigrum; qui reliquus est tertius, de villaticis fructibus, in hoc ad te mitto. Hac ratione omnia clariora, quæ, illa voce subducta, obscura & perturbata jacent, ratus sum fore, ut infra in exemplum excribam: E queis quoniam de agricultura librum Fundaniæ uxori propter ejus fundum feci; hunc tibi, Niger Turrani noster, qui vehementer delectaris pecore; propterea quod te empturientem in Campos Macros ad mercatum adducunt crebro pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministros. Quod eo facilius faciam, quod & ipse pecuarias habui grandes, in Appulia ovianas, & in Reatino equarias. Quæ de re pecuaria breviter ac summam percurram ex sermonibus nostris collatis cum iis qui pecuarias habuerunt in Epeiro magnas, tum cum piratico bello inter Delum & Siciliam Græciæ classibus præessem. Incipiam hinc. Non me fallit Victorii opinio, qui: qua de re pecuaria censebat fuisse: Quare de pecuaria. Ego vetera malo, quibus breviter hac de re Turrano se acturum significat, quo legentis animum magis attentum paret. Erunt etiam qui putent qua idem esse ac qua ratione, ut vates usurpat.

Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.

Quoniam in pecuariis, inquit Varro, usum habeo, idcirco de re pecuaria breviter tibi scribam. Siciliam quoque in Ciliciam, ut opinabatur Fulvius Ursinus, nunquam immutarem; Scimus enim ex Appiano Alexandrino Siculum & Jonium mare piratico bello Varroni fuisse demandatum. Quod etiam ex ipso Varrone intelligimus; quo enim pacto in Epiro de pecuaria sermones habuisset, in Ciliciam delatus?

Ad caput I. venio, ubi ex Victorii castigatione legitur: qui estis Epirotici pecuarii athlete remuneremini nos. Optimus liber: qui estis pecuarii athlete remune reminos. Propterea ex isto pecuri cur Epirotici pecuarii fecerit, non percipio. Mihi satis videtur retinendum: qui estis pecuaris athlete. Etenim neque Varro qui primus loquitur, se Epiroticum fingit; neque Scropha qui subinde concludens de reliquis & potissimum

de Attico qui in Epiro pecuarias magnas alebat, ait: *nunc rursus vos reddite nobis o Epeirota.*

Ad cibum enim lacte & caseum adhibitum; ad corpus vestitum & pelles attulerunt. Numquid ad corpus lac etiam, & caseum non pertinent? Cibo enim alimur, vestibus tegimur. Quare si quis corpus eximeret, cibus ad vestitum responderet, & utrunque ad corpus spectaret. Quoniam autem non modo pellibus, sed etiam lana uti solemus, siquidem, ut adiicit Varro capite proximo, *fructum Ovis e lana ad vestimentum percipimus, lana quoque esset addenda: videlicet: ad cibum enim lacte & caseum adhibitum; ad vestitum lanam & pelles attulerunt.* Hoc tibi ex Crescentio probabo qui ex Varrone exscripsit: *Ad cibum enim lac & caseum competunt, ad vestitum vero pelles & lana.* Sed maximum probationis pondus affert Columella Ovium commoda lib. VII. hoc modo commendans: *Nam id (pecus ovile) præcipue nos contra frigoris violentiam (pellibus) protegit, corporibusque nostris liberaliora præbet velamina (e lana scilicet). Tum etiam casei lactisque abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas jucundis & numerosis dapibus exornat.*

Ut oppidum in Græcia Ἰππιῶν ἀργεῖον. Hoc oppidum in Italia a Diomede esse conditum, & primum Argos Hippium appellatum, mox Argyripam lib. III. Plinius testatur. De hoc etiam celeberrimus vates:

*Vidimus, o cives, Diomedem, Argivaque castra,
Atque iter emensi casus superavimus omnes,
Contignausque manum qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris.*

Quare scribendum: *oppidum in magna Græcia.*

Non idem quod multa etiam nunc ex veteri instituto Bubus & Ovis dicitur? Ignorare videtur Varro omnia suis recipiens, multæ originem, ut modo Bos, modo Ovis esset. A Græcia venit, ut alia atque alia. Solon enim, ut refert Plutarchus, lege præscripserat, qui Lupum interficeret, drachmas V. acciperet; qui Lupam, unam. Sed pro pecunie caritate illi Bos dabatur, huic Ovis. Quis etiam inter Latinos non dixerit, memoriæque reliquerit, negantibus Romanæ juventuti finitimis connubia, raptas a Romanis Sabinas virgines summa parentum indignatione, ex quo bellum inter Sabinos & Romanos exarsit? At si Plutarchum de Lycurgi legibus, & Lacedæmonum institutis scribentem legeris, videbis consuevisse Spartanos, non pactis nuptiis, virgines impubes in matrimonium collocare, sed adultas & maturas concedere rapien-

piendas. Quid igitur mirum eam consuetudinem fuisse Sabinis qui Lacedæmonio sanguine orti erant, & Spartana colonia habebantur? Quod indicium etiam præbet vox *Thalassium* in nuptiis ab illo ævo retenta, qua virginem ad lanificium, hoc est ad matris familiæ officium adduci indicabant. *Inde factum* (dicam Plinii verbis) *ut nubentes virgines comitaretur colus compta, & fusus cum flamine*. Quapropter siquis Spartanos mores, & Sabinos quoque intuebitur, minus injuriosum in parentes Sabinarum raptum habebit, cum illorum instituta imitati Romani qui & finitimi erant, & Græco sanguine creati, tum etiam eorum multi Peloponnesii quos Evander ex Arcadia in ea loca incolas adduxerat, connubia ea ratione qua lex Sabina jubebat, adepti sint, quamvis inter cives id tantum licuisse sinamus. Verum, ut ad *multam* red-eam, hoc nomine *unum* significari a prima ætate de L. L. scribit Varro, seque a rusticis adhuc usurpatum audisse. Quapropter cum dicto non audienti indiceretur pœna, multa Bos, & multa Ovis nempe unus Bos & una Ovis indicebatur, ex qua consuetudine *multa* solum in usu remansit.

Et quod æs antiquissimum quod est flatum pecore, pecore est notatum. Sequendos esse in his antiquos impressos libros opinor: *& quod æs antiquissimum quod est flatum, pecore est notatum.* Quod institutum a Servio rege emanavit; hic enim primus, ut memorat Plinius, Ovis Bovisque effigie æs signavit.

In emptione alias stipulandum statim esse e valetudinario, alias e sano pecore, alias e neutro. Vetusta scriptura: *alias stipulandum statim, alias e sano pecore.* Quare illud e valetudinario Aldo, qui primus eo Varronem exornavit, relinquamus. Quis enim pecus e valetudinario emerit? Quod enim de Capris: *quas, ut ait Varro, sanas sanus nemo promittit, suspicari potes, id ex his: alias e neutro accipitur.*

Quod morbosum pecus, & vitiosum, & quando non valet, sæpe magna gregem afficit calamitate. Quis ista quibus res id exprimitur, *morbosum, vitiosum, & quando non valet* probaverit, præsertim cum ex antiqua editione dissimilia habeamus: *& quoniam non valet, sæpe magna adficiuntur calamitate?* In utroque etiam Florentino codice hoc amplius: *quod morbosum pecus est vitiosum, videlicet quod morbosum pecus vitia & morbos aliis inferit, atque immiscet, ac sæpe totum ovile dum non valet, corrumpit.* Neque verbum *adficiuntur* quod in cunctis exemplaribus Victorius legit, nos morari debet scientes pecus nomen (ut Grammatici vocant) *collectivum* posse cum eodem commode copulari.

Signa sunt, ut eorum. Scriberem pro *eorum Ecorum* veteri scriptura,

sive nostro more *Equorum*; ab *Equis* enim exemplum sumit.

Qui sive ex aestu sive e labore febrem habent. Quæ ab Aldo sunt, & ab omnibus post Aldum recepta & probata, prioribus impressis libris discrepantibus: *qui sine labore febrem habent*. Ab his Victoriani codices paululum recedunt: *qui si e labore febrem habent*. Quæ magis probarem; quoniam unius tantum febris curatio traditur, cum aliam exigat quæ ex nimio aestu, aliam quæ ex immoderato labore existit.

Et item cibo sustinetur. Cum viderem Columellam, Vegetium, Absyrtum jubentes primis diebus febriens pecus cibo esse abstinendum, id ipsum in Varronem recipiebam. Nunc aliud mihi fert animus; nihil enim esse immutandum puto. Siquidem Equum, qui e labore febre corripitur, cibo sustineri expedit; quippe laborando vires exhauriuntur.

Ne frigus cædat. *Sitienti aqua tepida datur*. Multi ediderunt *cedat*. At Crescentius pro *frigus*, *frigidus*; & mox pro *tepida aqua*, *frigida*. Porro quod ad *frigidus* spectat, tanquam vitium repudio; in Crescentii enim interpretationibus Vernaculis extat vera sententia: *e gli si pone alcuna cosa addosso, accidè non sia percosso dal freddo*. De aqua vero *frigida* non ita certum & perspicuum videtur, quamvis Columella, Vegetius, Didymus eandem febrienti pecori commendent. Varronianam enim receptam vocem *tepida* tuetur Absyrtus. Quapropter in re dubia non tanti mihi est Crescentius, ut a communi scriptura desciscam.

Quot rejiculae sint alienandae in delectu quotannis faciendo considerare debet pater familiae; nobis autem animadvertendum est quid sit *rejiculae*. In cunctis manu scriptis libris *quot epulae* reperit Victorius, quod mihi nunc quidem obsoletum, quondam tamen optimæ notæ videtur fuisse verbum. *Quot epulae*, videlicet quot agni & verveces pingues ad epulas sint vendendi; quoniam inutilia solum armenta gregesque quæ vili distrahantur, alienare, non strenui est patrisfamiliae. Vidi etiam Laurentium scripsisse: *Poll. epulae Oves præpingues*. In Catone quoque *delicula armenta*, *deliculas Oves*, ut Victorius de optimis libris deprompsit, in *rejicula* & *rejiculas* immutant librarii, nescientes quid *deliculum* esset. *Delicula* autem armenta Ovesque corpora selecta sunt atque opima a *deleco*, quo pro *delego* vetustissimi utebantur. Porro *delicos* Porcos vocat Varro, qui a mamma depulsi jam lactentes non dicuntur.

Haecenus in universum de re pecuaria differuit Varro; nunc capite II. peculiararia referre instituit, & de Ovibus continuato ordine; nam

Has primum oportet bonas emere. Quæ ita ab ætate si neque vetulae sunt, neque mere agnae. De his nunc aliud mihi cedit iudicium, ac supe-

superioribus annis solebat. *Quæ ita ab ætate (sunt) si neque vetule sunt , neque meræ agnæ .* Bonas itaque & idoneas esse Oves tradit Varro , primum quæ ætate bona , deinde (quod statim exequitur) quæ bona forma parantur , ut de Suibus : *Qui suum gregem vult habere idoneum , eligere oportet primum bona ætate , secundo bona forma .* Et de Pavonibus : *hi ad greges constituendos parantur bona ætate , & bona forma .*

Ventrem quoque ut habeant pilosum . Itaque quæ id non haberent , majores nostri apicas appellabant , ac rejiciebant . Vetusissima exemplaria : *Itaque quo id non habent , videlicet : quoniam id non haberent , ut Tullianum illud : non quo quicquam metueret , aut suspicaretur .* Animadvertas deinde , num *apicas* a Græco *ἀραικας* veniat , & *atricas* scribendum sit : an corrupte *apicas* . Equidem a majoribus , idest a priscis civibus id usurpatum indicat Varro , non a rusticis qui vocabula detorquent & vitiant .

Notæ eligendi Arietis sunt : *ravis oculis lana opertis auribus amplis , pectore .* Urfinus *amplis* in *amplo* corrigit , & distinguit : *ravis oculis , lana opertis auribus , amplo pectore .* Quæ valde probo : verumtamen *ampli* ex Politiano mallet ; quid enim prohibet credere *amplis* & hoc *ample* veteribus in usum fuisse ? Certe maxima est codicis auctoritas . Præterea antiquissimi Tusci , ut mihi Cl. Gorius significat , non *ples* scribebant in Eugubinis tabulis , pro *plures* ? Igitur ab hoc *amplis* , & multitudinis numero *amples* .

Quod recte sanum est extra luscam , surdam , minam idest ventre glabro . *Apicas* Oves dici supra posuit Varro , quæ sine lana ventrem gerunt . Cur hic alia voce idem ostendit ? Quid respondeam ? Aliud esse Ovem *apicam* , aliud *minam* credo ; nam *apicæ* etiam in magno grege scrutantis ad oculos facile patent . Ideo in emptione non excipiuntur . Quid ergo *mina* de qua stipulando cavetur ? Fortasse ut in Boum genere quæ sterilis Vacca , Taura dicitur : ita inter Oves quæ ventrem non fert , *mina* , quam pastores *sterpa* dicunt tanquam inutilem , & de grege extirpandam . Equidem Columella in emendis Ovibus expressè nos monet Ovem *majorem trima , dente minacem , sterilemque* repudiandas esse . De *mina* voce ludit Strabax apud Plautum in *Trucul.*

Post illuc veni quam advenit ,

*Si diis placet ad villam , argentum meo qui debebat patri ,
Qui Oveis Tarentinas erat mercatus de patre : quaerit patrem .
Dico esse in urbe . Interrogo quid eum velit . Homo crumenam
Sibi de collo detraxit : minas viginti mihi dat . Accipio lubens .*

Condo

*Condo in crumenam. Ille abit. Ego propere minas Oveis
In crumena hac in urbem detuli.*

In Fello *minam* mammam esse videmus exsuccam atque exilem ; quod infructuosi uterî argumentum præbet . Si vera rati sumus , illud quidem : *ideſt ventre glabro* additamentum habebis .

Primum providendum . Quibus Crescentius præponit : *de paſtione* ; incipit enim : *De paſtione : primum providendum eſt* . Quod minime contemno ; nam *de paſtione* , *ſætura* , *nutricatu* , *ſanitate* ordine ſe dicturum pollicitus eſt Varro . Ad quæ non prius aggreditur , quam aliquid præmittat , ut : *quod ad ſæturam* , *quæ dicam : in nutricatu* , *cum parere ceperunt : de ſanitate* , *ſunt multa : de forma* , *Ovem : de forma videntium* , *ut ſint firmæ : de numero* , *in centum Sues* , *decem* . Quare etiam hoc in loco ubi propoſiti ordinis ratio ſic exigit , neceſſaria formula illa cenſenda eſt .

Ubi ſtent , *ſolum oportet eſſe eruderatum* , & *proclivum* . Cum ovile non modo eruderatum eſſe debeat , & proclivum , verum etiam virgultis , paleis , ſtramentisve ſtratum ; quo mollius quieſcat pecus , & purius ſit , nonnulla huiusmodi a Varrone poſita ipſa res fert ; quippe neceſſaria . Equidem Crescentius in lib. IX. ita Varronem tranſcripſit : *Ubi ſtent locum oportet eſſe virgultis* , *aut paleis aut aliis ſtraminibus ſtratum atque declivum* . Quid horum fuiſſe in Varrone non inficiaberis . Id quoque ex iis quæ mox commemorabo , tam certum erit , quam quod certiffimum . Cato ſimiliter , ac Columella idem confirmant ; ille enim Ovibus Bubuiſque diligenter eſſe ſubſternendum monet , & , deficientibus ſtramentis , legendam in cam rem frondem Iligneam , Ebulum , Cicutam , Ulvamque inculcat : hic vero ſtabulantibus Ovibus ſemper quam aridiſſimis filicibus vel culmis ſtabula conſtrata ſint , curat , ne quis humor ſubſiſtat . Propterea expedit , ut vatis dicam modis :

*Et multa duram ſtipula filicunæque manipulis
Sternere ſubter humum .*

Ut everri facile poſſit , *ac fieri purum* ; non enim ſolum ea uligo lanam corrumpit Ovium , ſed etiam unguſas , ac ſcabras fieri cogit . Quid ea uligo præceſſiſſe indicat , ad quod referatur . Ex Crescentio ſententiam ita conjicio : *ut everri facile poſſit* , *ac fieri ab urina purum* ; non enim ſolum ea uligo . Crescentius autem hoc modo : *ut mundari ac fieri purum ab urine humiditate facile poſſit* . Id Varro in ſequentibus declarat docens ſtabula faciendæ lapide ſtrata , *necubi in ſtabulo urina conſiſtat* . Quod monitum bis repetit Columella lib. I. & VII.

Cum aliquot dies ſteterunt , *ſubjicere oportet virgulta alia* . Quæ aper-

te demonstrant , ut paulo ante tibi indicabam , locum illum *ubi stent* esse depravatum ; nam *virgulta alia* aliquid jam prius stratum ostendunt . Quod vitium cum animadverteretur , conati sunt tollere edendo *virgulta & alia* , ut Aldus , Parvus , Junta , Gymnicus . Verum Crescentius propius ad Varronis sententiam accedit , hæc servans : *Cum aliquot dies steterint , subjicere oportet alia virgulta , vel paleas* . Solent autem pastores ter aut quater per singulos menses Ovibus paleas , aut stramenta , vel virgulta subjicere , ob eas non solum causas quas Varro commemorat , sed etiam quo major stercoreis copia fiat . Idque crebrius verno faciunt ; quod tunc ovile pecus teneras virgas , herbasque pascitur , & purgatur . Cæterum istud *virgulta* in Politiani codice scriptum est *vircultæ* ; hoc autem vel a *vi* cum *r* finali & *colo* , vel ab *hir* vola manus quo utitur Lucilius apud M. Tullium , aspiratione in *u* versa ; quippe *virgulta* putantur , atque , ut recta surgant , in diversa flectuntur . Quare hominum manu culta .

Contra ille in saltibus quæ pascuntur , & a tectis absunt longe , portant secum crates aut retia , quibus cohortes in solitudine faciant cæteraque utensilia . Ex veteri scribendi ratione vitiosa & perturbata omnia duco . Scribebatur : *contra ille* (ideo in Politiano *ille* restat , *i* subducto) *in saltibus quæ pascuntur* , qualia multa in Varrone de L.L. adhuc retinentur . Ad hanc pastorum consuetudinem respexisse videtur Virgilius , dum III. *Georg.* hæc versibus est complexus :

omnia secum

Armentarius Afer agit tectumque lavemque ,

Armaque , Amycleumque Canem Cressamque pharetram .

Sole exorto puto propellunt . Potius : *sole exorto potum propellunt* , sive ex veteri scriptura : *putum* , ceu : *Cungrum* , *futes* , *frundes* , *Acherunte* pro *Congrum* , *frontes* , *frondes* , *Acheronte* . Quod divinus vates ut multa alia a Varrone accepit :

Luciferi primo cum sidere frigida rura

Carpanus , dum mane novum , dum gramina cauent ,

Et ros in tenera pecori gratissimus herba .

Inde ubi quarta sitim cœli collegerit hora ,

Et cantu querule rumpent arbusæ Cicadæ ,

Ad puteos , aut alta greges ad stagna jubeto

Currentem Ilignis potare canalibus undam .

Nemesianus item ab utroque hoc carmen deduxit :

Sed ante diem pecus exeat , humida dulces

Efficit aura cibos , quotiesque , fugentibus Euris ,

*Frigida nocturno tanguntur pascua rore ,
Et matutine lucent in gramine guttæ .
Ut simul argutæ nemus increpuere Cicadæ ,
Ad fontem compelle greges .*

Peracta pascendi regula , ad fœturam descendit Varro , de qua hæc : *Cum omnes conceperunt , rursus Arietes fecernendi : ita factis prægnantibus , quod sunt molesti , obsunt .* Sæpenumero opinatus sum : *ita factis prægnantibus e margine petitur , & meæ suspitioni plurimum indulgit Crescentius scribendo : Ut ait Varro , cum Oves conceperint , Arietes fecernendi sunt , qui cum sunt molesti , obsunt .* Idem Varro de fuillo pe-core hæc tantum : *Cum omnes conceperunt , rursus segregant Verres .* Quam-obrem tuam de hoc loco sententiam fac sciam .

Relinquitur de numero . Nonnulla in his vetustate esse deperdita existimabam ; quod nihil de Arietum numero traderetur . Nec muto sententiam . Perneccessarium enim est scire quot fœminæ ad singulos Arietes parandæ sint . Attamen non multæ est industriæ ex his quæ de Capri-no genere connectit auctor , de Ovibus conjecturam facere : *De maribus ,* inquit , *& fœminis idem fere discrimen , ut alii ad denas Capras singulos parent Hircos , ut ego : alii etiam ad XV. , ut Menas : nonnulli etiam , ut Murrius , ad XX.* Præterea extremo actû ubi de pastorum numero agitur , Varro ad Atticum , qui de Ovium cultura differuit , conversus , *septingenarii ,* ait , *greges mei : tu , opinor , octingenarios habuisti , nec tamen , ut nos , Arietum decimam partem .* Quapropter Atticus secus ac Varro de Arietum numero constituerat . Hoc propterea esse amissum ratus sum .

Extremum capitis est : *ne minus habeamus in centenas Oves hirtas singulos homines ; in pellitas binos .* Jenfonius hæc duo *pellitas binos* tali pacto excudit : *Capræ binos .* Eadem Politianus in optimo libro invenit *captæ binos* hoc est *captas binos ;* nam Oves pellibus rectæ impeditæ sunt , & plane captæ . Ideoque diligentiolem curam exposcunt .

Transeo nunc ad caput III. & ad Caprarum cultum ; de quarum lacte quod apud vos in optimum caseum quale nuper mihi misisti , cogitur , hoc primum accipe : *ut & lac multum , & pingue habeant proportionem .* Extremum *proportionem* Varroni minime attribuendum puto , sed interpretibus refervo . Eodem etiam Crescentius caret , qui cætera deprompsit . Hoc amplius & *lacte* pro *lac* malo .

In Sauracti Fiscello . Separandum est : *In Sauracti , Fiscello ;* duo enim sunt montes , quorum primus *Soracte* & *Soractis* quoque appellatur .

Qua ratione Capræ & quo jure emantur, nunc indicabo: *Illas Capras hodie recte esse, & bibere posse*. Quibus tamen hæc formula, me opinante, censeri potest melior: *Illasce Capras hodie recte esse, & bibere posse*; qua Varro de Ovibus: *Illasce Oves qua de re agitur*; qua de Suibus: *Illasce Sues sanas esse*; qua de Bubus: *Illosce Boves sanos esse*; qua demum de indomitis pecudibus utitur: *Illosce Juvencos sanos recte*.

Studiose enim de agrestibus fruticibus pascuntur, atque in locis cultis vircultæ carpunt. Profecto nemo animi integer in culta loca Capras inigit, quarum dens satis venenum existimatur esse.

*Pascuntur vero silvas & summa Lycæi,
Horrentesque rubos, & amantes ardua dumos.*

Propterea in locis incultis scripsit Varro habendas esse Capras, quibus, ut de opilione subjicit, *rupes ac silvæ ad pabulandum cordi*.

Desistente autumno exigunt a grege in campos Hircos in caprilia. Quæ vitio depravantur, neque recte distinguuntur. Autumo germana fuisse: *Desistente autumno, exigunt gregem in campos, Hircos in caprilia*. Extremo enim autumno de saltibus & alpestribus jugis in campos grex Caprilis revocatur, atque Hirci qui seorsum a Capris pascebantur, ne fœminas inirent, easque summa hieme parere cogent, intra fœminarum septa ad admitturam reducuntur.

Sed quis e portu post Italico prodit, ac de Suillo pecore expedit? Videlicet quis post nos, quos Epiroticos vocatis, e portu Italico prodit (Italia enim porcorum cultura insignis) & de Suillo genere narrat? Quibus a Capris ad Sues sermonem convertit, unde IV. caput inchoatur.

Boni feminis Sues animadvertuntur a facie, & progenie, & regione cœli. Quid e regione cœli? In qua cœli plaga istæ formosæ sues nascuntur? Cuiam igitur in mentem venerit adjicere cœli, si his e regione intelligit Varro potius ex iis locis ubi nascuntur, *amplas, quam exilis esse parandas?*

Sus Græce dicitur ὄσ olim Thyfus. Coaluit Thyfus ex duabus vocibus ὄσ ὄσ; nam Sus antiquitus in Græcia dictus ὄσ, ut ex Clemente & Athenæo accepimus, cui ab imperitis apposita interpretatione ὄσ, ex utroque evasit monstrum Thyfus.

De magnitudine Gallicarum succidiarum Cato scribit his verbis: In Italia in scrobes terna aut quaterna millia aulia succidia. Vere sus usque adeo pinguitudine crescere solet, ut se ipsa stans sustinere non possit, neque progredi usquam. Itaque eas, si quis quo trajicere vult, in

plostrum imponit. De quibus multi multa scripserunt, & plures scripturos esse credo. Adeo tamen perturbata sunt omnia & vitiosa, ut de emendatione desperandum sit. Cato de Gallicis succidiis ipsarumque magnitudine scripsit: his de Italicis refertur, & de numero. Quapropter Urfinus *in Italia vertit in Gallia*, atque *in scrobes in verres*, quod alii in *Insubreis* mutant. Mihi, quamvis non veram spondeam, non inutilis tamen visa ista lectio: *In Gallia Insubres terna aut quaternis millia lautia succidia habere. Sus usque adeo*. Illud enim vere quo Crescentius privatur, ex *habere* relietum videtur. At, inquires, ubi succidiarum magnitudo? Numerus declarat, ut apud M. Tullium in *Rull.* fructus copia *magnitudo* appellatur. Idem Orator pro *Roscio Amer.* *eris alieni magnitudinem* dicit; quod in plurima nomina diffundebatur.

Et quod matres aspernantur. Non *Suculæ* matres aspernantur, sed *Suculas* matres; quod propter lactis exiguitatem, dum nimium mammas pressant, ipsas dentibus fauciant. Ideo fortasse scribendum: *Et quod matres eos aspernantur*, sive: *eos spernantur*. Crescentius hoc modo retulit: *Porci nati hieme fiunt exiles propter frigora, & quia matres aspernantur eos*. A Varrone etiam Florentinus eadem accepit: *πὰ δὲ τικτόμενα διὰ χαμῶν[⊗] λαπόδηλα (sive λαπόδουρα) γίνεται διὰ τῶν δυσκρασίαν τῆ ἀίρ[⊗], καὶ τὸ μὴ μεταλαμβάνειν γάλακτος ἰκανῶς τῶν μετέρων αὐτὰ διωδυμένων, διὰ τὸ πᾶς δηλὰς ἐπανιζύσας γάλακτ[⊗] βίᾳ δλιζομένης ὑπὸ τῶν ὀδόντων ἐλάθει.*

Scrofa in sua quoque bara suos alat oportet Porcos, quo alienos aspernantur. Assentior Scaligero, ut alieni separentur: non assentior, ut eos Scrofa ab se sejungat. Quare ex veteri scriptura hæc tibi laudabo: *quo alieni spernantur*. Hoc ipsum subulco præcipit Columella, & sedulo monet: *nequis sub nutrice aliena educetur; nam facillime Porci, si evaserint baram, miscent se, & Scrofa cum decubuit, æque alieno ac suo præbet ubera*.

Quotiescunque baras subulcus purgat, toties arenam injicere oportet, aut quid aliud quod exugat humorem, in singulas injicere debet. Quid extrema sibi volunt *in singulas injicere debet*? Vereor, ne ea injecerint librarii. Certe Aldus ejusque affectatores ea eximunt. Quorum tamen auctoritas parvi habenda. Crescentio magis moveor, qui illis utique caret.

In eorum fœtu Scrofæ bis die ut bibant, curant, lactis causa. Antiqui Codices varii: *in eorum potu, pecu, petu*. Immutarem vel: *in eorum fetu*, hoc est in Porcorum nutrimento; nam *fovere* pro *nutrire* usurpatum a veteribus notum est: vel: *in eorum fetu a petu* Politiani pro *fœtu*.

Cum

Cum creverunt , cupiunt sequi matrem pastum : domique fecernunt a matribus . Antiqua exemplaria Victoriana : cum creverunt , capiuntur sequi matrem pastum . Propter quod capiuntur idem atque impediuntur . Nonius : capere , implicare , impedire . M. Tullius in Verrem : non ceperunt , sed adduxerunt eam ouere suo plane captam atque depressam . Hinc mente vel oculis captos dicimus , qui mentis oculorumque officio impediuntur . Oves similiter pellibus tectas captas appellat Varro ; quia sic operta implicantur illiganturque . Qua de causa cum creverunt Porci , impediuntur sequi matrem pastum , eosque fecernunt a matre , & separatos pascunt .

Ut desiderium ferre possint parentis , quod decem diebus assequuntur . Subulcus debet consuefacere omnia ut faciant ad bucinam . Hæc vulgo & approbantur , & recipiuntur . Codices Victoriani , Casenas , necnon Jensoniani libri nutrices apponunt juxta parentis . Quod extra sedem profiluit ; in codice enim quo Crescentius usus fuerat , hæc tantum extitisse autumo quæ transcripsit : ac seorsum pascunt . Nutrices subulcus assuefacere debet . Quamobrem , quæ interjiciuntur ex aliis libris restitutis , parentis ad nutrices applicarunt . Hæc tamen ut se habeant , nutrices ad subulcus profecto spectat ; matres enim quæ longius pastum progrediuntur , ad bucinam primæ ut convenient , curant , a quibus Porci omnia facillime discunt . Porro pervetustum bucinæ usum ad porculationem fuisse in Italia memorat Polybius Hist. lib. XII. & , claudente bucina , longe & late dispersos Sues ad subulcum congregari .

Ideo ad XII. convenire dicuntur . Crescentius : ideoque ad bucinam convenire dicuntur , quod etiam Urfinus ex antiquis libris ostendit . Quid vero dicuntur ? Jubentur , sicut illi quibus dies dicitur , certa die ad Judicem præsto esse jubentur . Hanc verbi proprietatem retinet Terentius in Andr. dum scribit :

Sed dico tibi

Ne temere facias .

Eandem sequitur Ovidius Trist. III. canendo :

Est fuga dicta mihi : non est fuga dicta libellis .

Greges majores inequabiles habent . Vide , quæso , quid melius , majoresne (quod in utroque Florentino codice majorum est) an majalium . Nam ex Sue tres parantur greges : Suum quo continentur Scrofæ & Verres : Majalium qui sunt Porci castrati : Porcorum qui nondum propter ætatem castrati . De primo sic Varro : in centum Sues decem Verres satis esse putant ; quidam etiam hinc demunt . De tertio : Porcorum gregem alii duplicant : alii etiam majorem faciunt . Secundus ergo eva-

nescit , nisi si legamus : *greges Majalium inaequabiles* (sive ut in anti- quis , *inaequales*) *habent . Sed ego modicum puto centenarium . Aliquot majores faciunt , ita ut ter quinquagenos habeant .*

Habes de minori pecore quid in Varronem conjecerim : De majori restat , quod cras cogito . Vale .

D. Patavio XIV. cal. Quintil. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A L.

*Emendatur explicaturque Varronis lib. II. de R. R.
a capite V. ad extrema .*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

CUM XIV. cal. Quint. literas ad te dedissem , quibus primam Var- ronianæ pecuariæ partem nostris conjecturis perstrinxeram , fa- ctum est hoc triduo , ut assiduis occupationibus ab altera avocarer . E- quidem homini philosophiæ addicto populi frequentia & nundinis nihil molestius . Itaque XI. cal. summo mane ad id quod tibi sum pollici- tus , redeo , & , ut præstem curabo . Quare de majori pecore primum , deinde de iis quæ pecoris gratia parantur , atque ex pecore percipiuntur .

Principio ex Bubula stipula hoc indico exiguum sane , ideo ob exi- guitatem ab aliis prætermisum & neglectum : *narra isti* , inquit . Hic enim & alibi unico r scribendum est *naro* (unde *guarus* , *ignarus*) quod proprium Varroni Vellius Longus attribuebat , cum id vetustissi- mis omnibus sit commune semivocales non geminantibus .

Ut sint hæ pecudes atate potius , ad fructus ferendos integræ , quam jam expertæ . Vetus lectio : *quam jam ex parte* . Quod arbitror *expertes* ; quia simplicium vocales in compositis non immutari a veteribus osten- di . Ideo *expars* pro *expers* , quod etiam ex *glossis* Philoxeni affertur : *exp.ars ἀμικθ* .

De optimi Bovis signis præceptum est primum , si sit *oculis magnis & nigris* . Ita Columella Boves probat qui sunt *oculis nigris & patentibus* . In Florentino , qui Varroniana Græce interpretatur , legitur *με- λανροθάλμους* , quod in nonnullis codicibus in *μεγαλορθάλμους* immutatur . Ta- men utrunque esse necessarium ex Columella & Varrone intelligis .

Cont.

Compressis malis, subfimisæ, gibberi spina leniter remissa, apertis naribus, labris subnigris, cervicibus crassis, ac longis. Quid tibi inter partes quæ circa os jacent, inserta spina videtur? Non dabis id exscribentibus vitio? Ego non hæsitans ratus sum hoc ordine commemorata fuisse a Varrone: *compressis malis, subfimisæ, apertis naribus, labris subnigris, gibberi spina leniter remissa, cervicibus crassis.* Quod si rejicis (in vicinia enim sedem servavi) adnecte caudæ; nam spina tam cum cervice, quam cum cauda committitur. Sed illud potius esse etiam ex te conjicio.

A collo palearibus demissis, corpore amplo, bene costatos, latis humeris. In Jenfonio hæc solum: *a collo, corpore amplo, demisso, bene costato, latis humeris.* Sed Politianus alio modo ex laudato toties codice exscribit: *a collo corpore apoleo demisso: bene costatos.* Liber autem S. Reparata: *a collo corpore a poleo demissa bene costatos.* Quibus vulgata pravissima declarantur. Quid ergo *corpore apoleo*? Fortasse *corpore apaleo* vel *apalo* ab ἀπαλος, quoniam Palear quod sola cute constat, molle est corpus. Et *bene costatos* quod Florentinus Δειέρνυς appellat.

Nec cujus ungule divaricent. Hoc in antiquo Politiani libro *divaricent*, quod a *vario* descendit, unde *varius* restat.

Et cujus ungues sint leves & pares. Florentinus: τὰς ὀνυχὰς τελαίως καὶ ἰσως. Hic igitur *perfectas*: ille *leves*. Sed depravatur Florentinus. Scribendum itaque τὰς ὀνυχᾶς τελαίως καὶ ἰσως. Sic in utroque idem.

Corium attractu non asperum ac durum. Jenfonius *corium attractu* excudit. Hoc Florentinus Βύρσαν Δαφῆν vocat, quod perperam Latinae consuetudini reddunt: *pelle ad tactum molli*; nam Δαφῆν quod facile contrectatur, indicat. Non me latet Columella qui scribit: *tactu corporis mollissimo*; verum ibidem mallet quoque *tactu*.

Scire autem refert præcipuum esse in Bubus bonitatis signum coriam molle & plicatile; imo sanitatis; ideoque illi, quibus induratur, & ad tractum contumax fit, morbum ostendunt quem Coriaginem dicunt.

Expofitis notis quibus optimi Boves cognoscuntur, addam in veteribus libris non *caudam* scribi, sed *codam*, ut *Plotus*, pro *Plautus*, *codex* pro *caudex*. De qua scribendi norma plura mihi. *Coda* pro *cauda* usum Varronem testatur Nonius, a quo supereff: *Canis sine coda*. Hinc nos morem tenemus.

Restat coloris quo parandi Boves probatio: *colore potissimum nigro, dein robeo, tertio heluo, quarto albo.* *Mollissimus enim hic, ut durissimus primus.* De mediis duobus prior quam posterior, in eo prior; utri-
que

que pluris quam nigri & albi. Boves nigri coloris cæteris præstare, albi vero mollissimos esse cum Varro constituat, cur in extremis in diversa abut helvum & rubeum colores nigro anteponebat? Neque enim de nigro & albo vario suspicari possumus; siquidem cum optimus sit niger, pessimus albus, ex utroque temperatura constat. Quid igitur deesse puto, videlicet *utriusque ad labores pluris quam nigri, & albi*; quod, ut ait Plinius, *nigri coloris candidiorum ad laborem damnantur*. Quapropter ad gregem parandum, & ad fructum, optimus erit color niger, deinde rubeus, mox helvus, infimæ notæ albus. Ad labores vero rubeus & helvus nigrum & album antecellunt. Idcirco Columella Boves, qui ad aratrum vel plaustrum emuntur, colore rubeo vel fusco probat.

Contra jugatorii Ligustici. Scilicet cuncti Boves qui ad opus parantur, jugatorii non sunt? His itaque dimissis, revocanda sunt vetusta: *contra nugatori Ligusti*.

Hoc secundum astri exortum facio quod Græci vocant λῶρον, Fidem nostri. Tum denique *Taurus in gregem redigo*. III. id. Maii Cæsari & Columellæ Fidicula exoritur, a quo ad vespertinum Delphini exortum dies XXVIII. pertinent.

Maxime idoneum tempus ad concipiendum a Delphini exortu usque ad dies XL., aut paulo plus. Emergit Cæsari & Columellæ Delphinus vesperi IV. id. Jun. propterea dierum XL. intervallum XIV. cal. Sextil. finitur, postridie mane Canicula exoriente. Hinc accepit Plinius: *coitus a Delphini exortu ad prid. non. Januarii diebus XXX., aliquibus & autumno*. Quæ vitiiis infecit vetustas; ideoque, cum Plinius Augusti rationem sequatur, scribendum: *coitus a Delphini exortu a. d. III. id. Jun. diebus XL., aliquibus & autumno*, videlicet usque in matutinum Fidiculæ occasum ex a. d. prid. id. Sextil.

De quibus admirandum scriptum invenio, exemptis testiculis, si statim admiseris, concipere. Quid mirum, cum genitura jam parata seminalibus vesiculis contineatur?

Æstate ad aquam appelleudum bis, hieme semel. Reciperem a Polittano *appelleudum*; voce enim ad omnia bubulci Boves moderantur. Vociferando dum dispersæ pascuntur Vaccæ, ad mulctram cogunt; similiter ad potum invitant, ac potantes sibilo allectant.

Secundum stabula pabulum servari oportet integrum, quod egredientes degustare possunt. Antiquum exemplar *regredientes* ostendit. Primum enim cum Vaccas e bubili producant, ad aquas appellant; Deinde pascere sinunt circa stabulum, ut redintegrentur, & tardium deponant.

• *Castrare non oportet ante bimatum; quod difficulter, si aliter feceris; se recipiunt. Qui autem postea castrantur, duri & inutiles fiunt. Crescentius: si ante feceris. Quod non absolum puto; ut enim ante præmittitur, ita postea sequitur.*

Item ut in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus, & reicole (sic in utroque Florentino codice reicula scriptum) reiciunde, quod locum occupant earum quæ ferre possunt fructus. Istud reicula jam alibi improbavi, neque hic æquo animo fero. Quare visne rediculis jocemur? En, pro & reicole, toricole, sive toreicole, quod Tauræ utero steriles Tauros (unde nomen) consecrari solent. Quapropter in delectu faciendo etiam Columella inculcat tauras quæ locum fecundarum occupant, ablegandas, aut aratro domandas. Quod a Varrone desumptum esse non inficio.

Numerus de Tauris & Vaccis sic habendus, ut in sexaginta unus sit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut minorem, aut majorem numerum gregum. Nam apud eum duo Tauri in septuaginta matribus sunt. Numerum gregum alius facit alium. His profecto quid vitii subest; Antea enim Vaccius dicebat: Habeo Tauros totidem, quot Atticus ad matricem LXX. duo unum anniculum, alterum bimum. Numerus itaque LX., in quo Tauri duo anniculus alter, alter bimus, ille est quem Vaccio atque Attico communem facit Varro, quod etiam Crescentius confirmat asserens tradidisse Varronem duos Tauros matricibus LX. sufficere. Quare uterque locus ubi scriptum est LXX., vel septuaginta vitiatum habendus, sed dissimili ratione; primus enim LX. erat, singulis Tauris Vaccas XXX. assignans: secundum nullum fuisse credo, sed interpositum a librariis ex margine, ubi adnotabatur apud eum, nempe Vaccium loquentem fuisse in septuaginta Vaccis Tauros duos. Quapropter ista: quidam habent aut minorem, aut majorem numerum gregum. Nam apud eum duo Tauri in septuaginta matribus sunt infititia credo; Illa enim hæc: numerum gregum alius facit alium explanabant: hæc numerum, & Vaccii sententiam, sed jam depravatam, ut indicavi.

Atticus centumviginti habet. Optimus Victorii codex: centaurium viginti; Ursini autem liber: centum vicenum. Num: centenarium vicenum?

Posthabito capite VI., & Afinorum cura, in quo nihil invenio quod mea industria melius tibi remittam, ad Equos veniamus.

Ætas cognoscitur Equorum, & fere omnium, qui ungulas indivisas habent, & etiam cornutarum. Hæc in vulgum ab omnibus editoribus producta. Paulo secius Crescentius: Ætas cognoscitur Equorum & fere omnium quæ ungulas indivisas habent, & etiam cornuta sunt. Sed extrema

ma alio loco: & etiam cornutorum. Quibus similia in Geoponicis Græce commentatus est Absyrtus. Porro quid *cornutarum* nomine indicet Varro, non ita perspicuum est, ut videtur. Etenim si de iis tantum animalibus quæ in fronte cornua gerunt, suspicio sit, ut de Bubus, Cervis, & similibus, hæc quidem ungulas minime indivisas habent, verum divisas. Sin vero de iis quæ cornu carent, atque ungues dividunt, ut de Sue, & Cane, quorum ætas ex dentibus quoque cognoscitur, neque cornutorum voce, neque eorum censu quæ ungulas indivisas ferunt, comprehenduntur. Quid ergo restat, nisi ut ungulas cornu dicamus? De Equis quidem non canit Virgilius:

*Unde etiam templo Triviæ lucisque sacratis
Cornipedes arcentur Equi?*

Item:

cavatque

Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu?

Non canit Horatius in Satyr.

*Ut cum carceribus missos rapit ungula curvus,
Instat Equis auriga suos vincentibus?*

De eodem Silius Italicus:

jam nullis cursibus instat

Prendere cornipedis.

Et de Bubus Cato: *Boves ne pedes subterant, priusquam in viam quoquam ages, pice liquida cornua infima unguito.* Et Columella: *ac pice liquida cum oleo vel axungia cornua ejus linuntur.* De Capris similiter sive de Fauno Ovidius:

*Cornipedi Fauno, casta de more Capella,
Venit ad exiguas turba vocata dapes.*

Quare armentorum, quorum ætas per dentes exploratur, duas quasi classes constituit Varro, primam in qua Equi, Asini, Muli quæ ungulas indivisas gerunt: secundam cornutorum in qua Boves, Capræ, Sues, Oves, Canes quæ ungulas in bina veluti cornua distinguunt.

His majores qui sunt, intelligi negant posse, præterquam cum dentes sunt facti brocchi, & supercilia cana, & sub ea lacune, ex observatu dicunt eum Equum habere annos sexdecim. Invenio qui de Equi annis dubitant, & decem scribere oportere rentur, tradente Columella, Equis decimo anno tempora cavari incipere, & supercilia plerunque canescere, ac dentes prominere. Sed tamen cur ex Varrone Columellam non emendant potius, quam contra? A Varrone non excrispit etiam Plinius quod lib. XI. contexuit: *Absumpta hac observatione, senectus in Equis,*

Equis, & cæteris veterinis intelligitur dentium broccitate, superciliarum canitie, & circa ea lacunis, cum fere XVI. annorum existimantur?

Forma esse oportet magnitudine modica, quod nec vastos nec minutos decet esse. Equas clunibus & ventribus latis. Cum duo in unoquoque Animalis genere spectentur, mas & fœmina, de Equa quæ posui, memorat Varro; de Equo sive mare, quæ sequuntur: Equos ad admissuram quos velis habere, legere oportet amplo corpore, formosos. Quare: esse oportet magnitudine modica; quoniam nec vastas nec minutas decet esse Equas, clunibus. Ita Absyrtus in Georg. πᾶς θηλείας ἵππου, εἴξ ὄν πολυτροφήσμεν, ἄναι χρὴ ὤπαγῆς, καὶ μέγεθ' ἐχέσας ἰκανόν, καὶ ὠρείας ἰδᾶν πλάπῃ τε ἔχων ἐν τοῖς μέρεσι πᾶς κοιλίας κατὰ πᾶς λαγύρας. Necnon Crescentius ex Varrone item: quia nec vastas nec exiles decet esse Equas, clunibus & ventribus latis.

Cruribus rectis & æqualibus, genibus rotundis, ne magnis, nec introrsum spectantibus. Aldus primus ex Columella apud quem legitur: tereiti genu, parvoque, neque introrsum spectanti, locum deformatum edidit, qui in antiquis libris impressis, & in Casenate codice alio modo stabat: cruribus rectis, æqualibus, introversis, potius figurata, genibus rotundis, nec magnis. Quid vero hinc nos? Nugas fortasse: cruribus rectis, æqualibus, non introversis, potius figura alta (hoc est, alta statura, ut de figura scribit Cicero) genibus rotundis, ne magnis. Etenim cum genu ad crus pertineat, si crus non introrsum vergit, neque illud. Eadem de causa cum pes sit alterum cruris extremum, de Vaccæ forma Varro refert, ut sit pedibus non latis, neque ingredientibus qui displodantur. Quod potius de genibus erat dicendum. Disploduntur autem pedes qui ad exteriora flectuntur: sic Canes laudat Varro cruribus rectis, & potius varis quam vatis, pedibus magnis & altis qui ingredienti eî displodantur. Hac de causa plotus homo dicitur, qualis Plautus appellatus est, cujus pedes naturæ vitio extrorsum vergunt. Quod in iis arte fit, qui chorum ducunt. Hinc cecinit Æneid. VI. Vates:

Pars pedibus plaudunt choreas.

nisi enim pedes displodantur, veloci motu vibrari nequeunt. Plauti similiter appellantur Canes, ut memorat Festus, non propter aures, ut ipse opinatur, flaccidas & languidas, sed ex pedibus qui disploduntur. Qui natat, brachia quoque displodit, dum dextrorsum, & sinistrorsum agit,

Vitreasque natatu

Plaudit aquas,

ut Statii utar metro. Plaudere inde ortum est, quod qui lætitiâ o-

stendit, brachia diducit, & deinde manus inter se pulsat, strepitumque edit. Id ad alia transfertur, propterea

Lybico molles plauduntur pectine tele,

cum textor ad singulos radii ductus pectine subtemina densat & consistipat. Sic displota sonat vesica, quæ aeris plena compressa ad latera cum impetu dirumpitur, displotiturque. Sed ad nostrum pensum redeamus. Ad alterum, *potius figura alta*, quod pertinet, Columella Equos probante, *si sint aequalibus atque altis, rectisque cruribus*, id non prætermissum a Varrone existimabam; quin, ut Boves in quibus crurum brevitatis laudatur, *cruribus potius minoribus* probat, ita Equorum crura *potius figura alta* probasse haud incongruum credebam.

Postquam quibus partibus & signis Equorum pulchritudo & præstantia cognosceretur, pro sua diligentia commemoravit Varro, cur in extremis posuit: *corpore multo?* Nescio quid mihi ex librariis atque interpretibus subolet, præsertim cum de Equorum magnitudine prima fuerit cura, & legendos *amplo corpore formososque* præceperit.

Nunc ubi nobiles, & de quibus regionibus commendentur, accipe: *In Grecia Thessalici Equi a terra Appuli, ab Rosea Roseani*. In quibus hæc audemus: *In Grecia Thessalici Equi: a terra Appulia Appuli, ab Rosea Roseani*.

Generosi quoque feminii indicium dat pullus, si *cum flumen travebundum, gregi in primis prægreditur*. Num *traviundum* ab antiquo *travio*, quo bis utitur Lucretius?

Emptio Equina similis fere ac Boum. Alia est *similis* scriptura in Politiano, nempe *simulis*, a quo Plautinum *simulter*:

Exoffabo eum simulter, ut Murenam cocus.

Ab eodem *simulo* qui se extrinsecus similem fingit & componit.

Ad Equinam sæturam venio, quam tibi non paucis expediā. E qua hoc primum: *Horum sæturæ initium admissiois facere oportet ab æquinoctio verno ad solstitium*. Quis non videt sæturæ atque admissiois esse idem? Titulus erat, sed Varronianus, nempe: *de horum sæturæ. Initium admissiois*. Ut de Canibus: *De sætura. Principium admittendi*. De Bubus: *Propter sæturam hæc servare soleo. Ante admissuram*.

Admittere oportet cum tempus anni venerit, bis in die mane & vespere. Peroriga enim appellatur quisquis admittit. Politiani liber & Victorii: *Peroriga misit appellatur quiqui admittit*. Quæ recte Josephus Scalliger in antiquam formam redegit: *Perorigam. Is ita appellatur*. Attamen *Perorigam* emaculatum non dabis, de quo iterum Varro: *Et cum capite obvoluto peroriga adduxisset*. Et capite proximo: *iidem ut in-*

erant Equas, perorigas curamus. In primo itaque & tertio loco ex duobus per origam & per origas unum concrevit; & hinc ex secundo peroriga. Quæ quo facilius intelligas, commemorare expedit ex qua origine existat origa, atque etiam ex qua auriga. Hoc quidem de aurea (hoc erat frenum) fit, & ab jugo sive ab ago; nam aureas, ut ait Festus, dicebant frenos quibus Equorum aures religantur. Sed quibus redigo in qui ad, ut alibi probat ipse Festus: aureæ dicebatur frenum quod ad aures Equorum religabatur. Verum origa ab oria sive oreæ (quod item aliud freni genus) cum jugo vel ago copulatur. Et oreæ frenum, quo Equorum ora coercebantur. Cato in Orig. Equos respondit: orcas mihi inde: tibi cape flagellum. Cælius pro se apud populum: Equusque mihi sub feminibus occisus erat: oreas detrabo, inspectante Stetinio. Qui igitur per frenum auream Equum moderabatur, aurigam vocabant, qui per oream frenum, origam.

Alternis qui admittunt, diuturniores Equos, & meliores pullos fieri dicunt. Videtur Equas scribendum; quod auctor similitudine declarat. Itaque ut restibiles segetes essent exultiores, sic quotannis quæ prægnates fiant. Id docet Columella: id Palladius repetit. Unde id Varro didicerit, si Aristotelem adibis, cognosces. Similiter ex antiquis monumentis certior eris, veteribus in usu fuisse prægnas, prægnatem, prægnatibus, prægnates, ut in Varrone a Politiano repertum est.

Ne ungulas comburat stercus, cavendum. Jensoniani libri: ne ungulas commuttet stercus, cavebit. In optimo Victoriano: ne ungulas commurat stercus, tenebat. Quænam sequemur? Vetustissima quidem tenebat in tenebis mutato, videlicet prohibebis, ut in hoc Virgilii:

Texendæ sepes, & pecus omne tenendum.

vel defendes, ut in alio Virgiliano carmine:

Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat.

Illud etiam commurat alio simillimo exemplo ex veteri lapide possumus confirmare:

Pectus. malum. commurat. suum.

Quibus omnibus addatur Columellæ auctoritas: providendumque ne stercore (leg. stercus) ungulas adurat.

Ab eo tempore mediocriter exercendum. Multa super hoc loco scripsi, quæ nunc præteribo. Cum enim diligentius Varronem perpenderem, animadverti, antequam Equus dometur, farragine esse purgandum præceptum a Varrone: deinde obiiciendum Ordeum per dies XIV. ab eo tempore instruere oportere ad eas res, ad quas quisque aptum vult habere. Domandi principium esse, si mediocriter exerccatur. Quare de

indomito Equo id accipiendum est, non de domito.

Demptis enim testiculis fiunt quietiores, & ideo quod semine carent, ii canterii appellati. Quæ male interpuncta vitiantur: Opportunius hoc modo: *Demptis enim testiculis fiunt quietiores; ideo quod semine carent. Ii canterii appellati (sive cum Jensonio appellantur) ut in Subus majales, in Gallis Gallinaceis Capi.* Canterius enim e Græcia venit. Quietiores autem fiunt Equi; quod semine privantur, propter quod existuntur testes.

His Equorum cultum absolvam. Nec quid ex extremo capite esse exemptum, ut olim, suspicor; nonam enim partem quæ ad numerum refertur, quamvis suo loco non redditam, tum ex principio habemus: quo traditum est ad singulos admiffarios denas fœminas esse parandas; cum Modius Equicolus tot mares, quot fœminas habere soleret; tum etiam ex iis quæ de pastoribus narrat, quibus Equarum gregem quinquagenarium recenset. Propterea ad caput VIII. descendam, ubi Muli. De quibus hoc primum tibi animadvertendum trado.

Uterque eorum ad usum utilis, partu fructus neuter. Sunt tamen qui edunt: *partu, fructu, ventre, & pessime Jensonius: partus, fructus ventris.* Mallem: *partu, fructu neuter;* quippe in gregibus quædam partu tantum rem domini augent, ut Equi, Asini, Sues: quædam partu & fructu, ut Oves, Boves, & Capræ, quæ præter sobolem, lac etiam præbent, & Oves insuper lanam. Muli itaque atque Hinni ab utroque genere differunt; quia neque pariunt, neque lac præbent, aut lanam.

Matri supposititie quoque inserviunt quo Equæ ad ministerium lactis cibum pullo præbere possit. Quid opus addere Equæ, quo inelegans sermo evadit? Aptius haberem *æqua,* hoc est parem ad lactis ministerium.

Hic ita eductus a trimo potest admitti; neque enim aspernantur propter consuetudinem Equinam. Depravatum *aspernantur;* deterius: *eum aspernantur* quod Aldo placuit. Etenim ad Equas nequaquam id spectat, sed ad Asinum, quem hac de causa Equæ alendum submitunt; *nam sic nutritus,* ut Columellæ verbis dicam, *admissarius Equas diligere condiscit.* Reponendum itaque *aspernatur* ex Jensonii editione.

De Asinis quam amplissimum, formosissimumque possunt, eligunt. Principes editiones: *De Asinis quemque amplissimum, & formosissimum quem possunt, eligunt.* Hæc meliora nobis qui veteribus magis delectamur, sed tali modo: *De Asinis quemque amplissimum & formosissimum quam possunt, eligunt.*

Quos emimus item ut Equos, stipulamurque in emendo, ac facimus in accipiendo idem quod dictum est in Equis. Quæ obscura, & alienis im-

mista

mista esse propter hominum inertiam credo. Nam *que in emendo ex margine* (ubi notabatur : *Quæ in emendo essent attendenda*) irrepsit. Id si eximas, plana & aperta reliqua fiunt : *Quos emimus, item, ut Equos, stipulamur, ac facimus in accipiundo idem, quod dictum est in Equis.*

Hæc me Reatino auctore probares mihi, inquit, nisi. Distinguendum hac ratione : *Hæc, me Reatino auctore, probares, inquit mihi, nisi.* Tu nimirum Varro, mea auctoritate quod sum Reatinus, ubi maximi & pulcherrimi procreantur Asini, & Muli, adductus hæc probares, nisi domi esses instructus; quoniam Equarum greges habes, & Mulorum juga vendidisti.

Hinnus qui appellatur, est ex Equo & Asina, minor quam Mulus, corpore. Certe utroque parente Asino Hinnus fuit, qui primus ex Equo & Asina Varronem degenerem fecit. Non docuerat, o fatue, Varro, quid erat Hinnus, scribendo : *Mulos atque Hinnos bigeneres esse atque insititios, non siopte genere ab radicibus. Ex Equa enim & Asino fieri Mulum : contra ex Equo & Asina Hinnum?* Quid erat cur eadem in vicinia collocata repeterentur? Quare satis : *Hinnus qui appellatur, est minor quam Mulus, corpore.*

Alterum quod de Hinnis in vulgatis libris coarguerem, inveniebam : *Hosce item, ut Equulos, & educant, & alunt;* quandoquidem vetusta *educunt* magis probamus. *Educo* autem, *educis* ad idem notandum accipitur, ac natos alendos statuere. Eodem significato interpretaberis quæ supra leguntur : ut *educulus a trimo potest admitti*, ut *Mulum aut Mulam nutricantes educamus*, ut mox de Canibus : *quod molliori cubili facilius educantur;* nam veteres excusi libri : *educuntur*. Quod Nonius comprobat cum dicit : *educere extra trahere, educare nutrire.* Virgilius etiam simplex *duco* usurpat, de Capris canendo :

*Atque ipse memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt.*

Id in homine *tollere* dicunt, ut Terentius :

Quidquid peperisset, decreverunt tollere.

Et M. Tullius ex veteri poeta :

*Puerum primus Priamo qui foret
Post illa natus tempora, hunc si tolleret,
Eum esse exitium Trojæ, pestem Pergamo.*

Quoniam recenter nati homines pedibus non utuntur, ideo ipsos tollimus, ut nos vernaculo more usurpamus *allevare*. At in brutis animalibus *educere* potius, quia non tolluntur, sed educuntur in locum

ubi ali & nutriri solent. Hinc & in homine qui pedibus uti poterat, adhibetur, ut in hoc Terentiano metro:

*Ego hunc majorem adoptavi mihi,
Eduxi a parvulo.*

Hoc est eduxi a patre ad me parvulum, cum mihi alendum decrevissem.

Atque his de minori & majori pecore commemoratis, ea subiiciam quæ ad Canes & pastores attinent, & demum quæ ad lac & tonsuram, propter quæ illa probantur, & coluntur. In Canum tractatu hoc invenio, ad ea quæ docentur, minime pertinens, neque etiam totum ad Varronem: *In suillo pecore tamen sunt quæ se vindicent, Sues, Verres, Majales, Scrofe*. Videtur *Sues* insititium; non enim *Sues* omnes, nempe qui minores nati sunt, se defendunt, verum majores, ut *Verres, Majales, Scrofe*. Quippe si cunctos intelligeret Varro, exceptionem non faceret: *in suillo pecore tamen sunt quæ se vindicent*.

Cum duo Canum genera constituerit Varro, *unum venaticum & pertinet ad feras bestias ac silvestres*, depravatus sive potius (ut in ple-riusque vitiatis evenit) a communi sensu remotus cum in antiquis exemplaribus esset locus, amputantes corrupta interpretes assecuti sunt, ut sententiam haberent neque integram, neque Varronianam. Vetus scriptura ex Victorii codice: *unum venaticum & pertinet, ad feras besti- bus affilvestribus affilvestres*. Quam ex Cæsenate codice ita mihi exscripserunt: *pertinet ad feras bestias ac silvestribus ad silvestres*. In illis discrepat Politianus ultimo verbo *affilvestris*, S. autem Reparatae liber *bestiis*. Ex his tam vitiatis siquid conglutinem, insanire tibi videbor. Tamen quid prohibet experiri, & speciem ac formam aliquam de illis reliquiis adumbrare? Fortasse meo exemplo tu diligentius in id incumbes. Ita agam, nihil nisi meras nugas proferens: *& pertinent ad feras (sive ferarum) vestibulas silvestribus affilvestris*. Ut enim domesticus Canis pertinet ad domus vestibulum custodiæ causa, ita venaticus ad ferarum vestibulum. Opinor enim scriptum *vestibulas* sequioris generis; propterea quod a vulgari consuetudine erat remotum, repudiatum a librariis, & male detortum. *Affi* quoque a vulgi captu recessit. Verum ut *affas* nutrices appellatas esse ait Nonius, quæ pueris nutriendis adsint, & ab illis nunquam divellantur: ita *affi* Canes qui assidui lustra ferarum ac vestibula investigant.

Ab his tricis ad alia tum ævo tum hominum vitio perturbata, & longe a pristina forma traducta oculos converte, mecumque perpende: *P. Aufidius Pontianus Amiterninus cum greges Ovium emisset in Umbria*
ulti-

ultima, quibus gregibus sine pastoribus Canes accessissent, pastores ut deducerent in Metapontinos saltus & Heracleæ emporium: inde cum domum redissent qui ad locum deduxerant, e desiderio hominum. Quæ interpretum industria fida & compta ac mendaciis involuta ex antiquis libris declarabo. Hæc enim videtur auctoris sententia: P. Aufidius Pontianus cum Ovium greges in Umbria ultima emeret, stipulatus est, ut gregibus sine pastoribus accederent Canes: præterea ut pastores ad Metapontinos saltus greges deducerent, & clam inde se subducerent, ne Canes pastoribus addicti eos sequerentur. Quo facto, & domum pastoribus reversis, paucis post diebus Canes sua sponte in Umbriam ad pastores redierunt. Quare illud Heracleæ emporium ex ingenio defluxit; quippe aliud pecus in saltus ad pascendum deducere, aliud ad mercatum, ut iterum veneat. Nunc ex antiquis exemplaribus Varroniana proferamus: Pastores ut dedurent (quod accipio dedurarent cujus generis est illud de Ovibus quo id non habent, pro non haberent) in Metapontinos saltus, & traclepere. Inde. Sed traclepere fuit tracleperent. Porro clepere non modo clam rapere significat, ut in M. Tullio de Deorum natura hi versus ostendunt:

Agnum inter pecudes aurea clarum comæ

Quondam Thyestem clepere ausum esse e regia.

verum etiam furtim se subducere, ut Varro de L. L. ex Lucilio declarat: *ibi ab rebus clepsere foro.* Idem apud Græcos κλέπτω, unde in Latium clepsō emanavit, ut Syncl. *Epist. κλέψας σεαυτὸν ἀπὸ τῶν δημοσίων.* Traclepo autem, ut *trado, traduco, traluceo* pro *transclepo, transfudo, transduco, transluceo.* Verbum quoque *dedurent* sive *dedurarent*, ut in antiquis habemus, magis præstat, quam vulgare *deducerent*; illud enim plurimum elegantiae ostendit, quod *durare, perseverare, permanere* significat, ut Terentius adhibet:

Non hic durare quisquam potest.

& alibi:

Sanctè adjurat

Non posse apud vos, Pamphilo se absente perdurare.

Ideoque cautum est in emptione, ut pastores *dedurarent* in Metapontinos saltus, videlicet, ut esse perseverarent cum grege ad saltus. Verum de Umbris Canibus expedit Gratium *de venatione canentem* audire:

At fugit adversos idem quos repperit hostes

Umbæ, quanta fides, utinam & solertia naris

Tanta foret, virtus & tantum vellet in armis.

Sequitur quartum de emptione. Fit alterius. Codices atque Jenfonia-
na

na editio: *Sed quod quarum de emptione fit alterius. Quare: Sed (quod quartum de emptione) fit alterius.*

Pascitur enim e culina & offibus. Probatissimum Victorii exemplar pro *e culina*, *e curia* servat: a quo non valde discrepat Cæsenas: *e viria*; neque Venetum: *ecuria*. Verum *e curia* optimum; nam *curiam* cœnaculum appellabant veteres Romani, ut prodit Dionysius Halicarnassæus *Antiq. Rom.* lib. II., quem locum huc tibi apponam: Καὶ συνασιῶντο κατὰ πᾶς ἑρπῆς ἐπὶ τῆς φρατειακῆς ἐσίας· ἐσιαπόθειον γὰρ ἦν κατεσκευασμένον ἐκάστῃ φρατρίᾳ· καὶ σὺν αὐτῷ καθωσιῶτό τις ὡσπερ ἐν πῶς ἐκκληνικαῖς προσηγορίαις, ἐσίχα κοινῇ τῶν φρατειαῶν: ὄνομα δὲ πῶς ἐσιαποθείαις ἦν, ὡσπερ ταῖς φρατρίαῖς, κωθῆαι, καὶ μέγχεις ἡμῶν ἔτω καλῶνται.

Ut alligari possint, primum levibus vinculis. Reposuit ex antiquis libris *vinculis* Victorius, prius enim edebatur *numellis*. Illud & Cæsenas codex confirmat, necnon Crescentius: *levibus vinculis*. Pariter Fronto in *Geopon.* Δεισμῶσι δὲ συνιδέξασσι, πῶ μὲν πρῶτον ἰμάντι.

Quidam nucibus Græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos; quod Muscæ, & Ricini, & Pulicis soleant (si hoc unguine non sis usus) ea exulcerare. Eadem Fronto ex Varrone Græce enunciat: περιχέουσι δὲ τὰς σκόλακας ἀμυγδαλῆς πικρᾶς μετὰ ὕδατος τετριμένης περιπᾶ ὅσα, καὶ πᾶ μετὰ τῶν δακτύλων, ἵνα μήτε μύλαι προσκαδίζουσι ἐκκοπιῶσαι, μήτε κρότῳνες, ἢ φεῶρες ἐλίβῳσι. Eadem Columella: *Fere autem per astatem sic Muscæ aures Canum exulcerantur, sæpe ut totas amittant. Quod ne fiat, amaris nucibus contritis linienda sunt.* Et deinde: *Hoc eodem medicamine contacti Ricini decidunt.* Demum: *Pulicose Cani remedi: sunt.* Qua de causa restituendum est Varroni *amaris*, & Frontoni pro φεῶρες Ἰύμοι; nam Pulices tum a Varrone, tum a Columella nominantur. Præterea Pedes Canibus infestos esse non videmus. *Amaris autem Nucibus Amygdala eademque nux Græca accipitur, quod genus inter nuces amarum tantum gignere ad hoc tempus sciebam.*

Et, si alter indefinenter æger est, ne sine Cane grex sit. In Crescentio: *& si alter æger est, ne sine Cane grex sit.* Omittitur *definenter*; quod ea etiam ætate depravatus erat locus, qualem prodidit Victorius: *& si alter videm fiter æger est.* Id expedire conatus est Josephus Scaliger: *& si alter iridem uter æger est.* Sed deterius Popma: *& si aliter quidem fatura æger est*; quot enim morbis conflictantur Canes præter fæturam? Nos quoque in his lusimus: *& si alter quidem fieret æger, ne*; Certe jam vitiatis fuisse subnexum est facile dabis. Postea Florentia accepi pro *indefinenter* ex Politiani manu *vidē fiter*: ex codice S. Reparata: *vidē fiter*. Quod quis conjiceret: *& si alter videlicet æger est.*

His

His Canum historia & nutriticus finiuntur: De pastoribus qui pecoris gratia parantur, continuo agendum.

Qui pascunt, eos cogere oportet in pastione diem totum esse, pascere communiter. Vellem hoc modo: Qui pascunt eo, cogere. Atque eo nempe loco, ut in saltibus, in callibus, montanisque vallibus (de quibus loſis cum proxime præponantur, intelligit Varro) ubi totum diem pascunt; quod æstu non molestantur greges. Nam qui in campis ac summissis collibus, expedit

*Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore Quercus
Ingentes tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra.*

Aut si in jure cessit, cui potuit cedere. Vetustæ editiones; aut si in jure cui cessit, potuit cedere. Victorianus autem codex: aut si in jure cessit cui potius cedere, nempe: aut si in jure cessit, cui pote (vel potis) jus cedere: vel: aut si in jure cui cessit, pote ius cedere.

Cibus eorum debet esse interdium separatim uniuscujusque gregis. Vetusſissima Victoriana: uniuscujusque gisve gregis. In Veneto exemplari gisves. Quod interpretor fuisse: uniuscujusque cis ulsve gregis, vel pro cis gis propter c & g affinitatem. In memoriam enim revocare potes quoties in Alpibus pastores vidimus citra atque ultra gregem separatim esse excubando. Nam, si in unum locum ad cibum capiendum congregarentur, ex insidiis erumperet Lupus, & lautam cœnam sibi pararet. Habeo etiam ex Politiano interdium, quod item apud Plautum pro interdium invenitur.

De nutritatu hoc dico, easdem fere & nutrices & matres. Tremellius simul aspicit ad me, & ut te audii dicere, inquit, cum in Liburniam venisses. In Victorii codice Tremellius omittitur, & pro illo: semel simul aspicit extat. Itaque has dictiones perturbatas, & alteram etiam vitiatam autumo. Quare sic desidero: easdem fere & nutrices & matres simul. Tremellius aspicit ad me.

Quæ ostenderent fœtas nostras quæ in conopeis jacent dies aliquot, esse levincidas, & contemnendas. Vitium fatentur omnes in levincidas. Victorianum fuit L ejuncidas; ideo, L inſititio abjecto, remanet ejuncidas, sive juncidas, ut mox usurpatum credo a politioribus. Ita apud veteres ipsumque Varronem in iis libris, in quibus omne antiquitatis decus extinctum non est: eidus, eidem, heic, hei pro idus, idem, hic, hi.

Quæ de Illyricis mulieribus subjicit Varro, nemo mihi persuaserit;

italia ad nos pervenisse, qualia ille scripserit: *Necnon etiam hoc: quas virgines ibi appellant nonnunquam annorum XX., quibus mos eorum non denegavit ante nuptias ut succumberent quibus vellent, & incontinentis ut vagari liceret & filios habere.* Sententiam enim ita suspendi vides, ut cum ad extrema ventum est, quid amplius expectes. Levi tamen immutatione perficitur oratio: & *incontinentas ut vagari (sive vagari ut) liberet, & filios habere.*

Quæ ad valitudinem pertinent hominum ad pecoris. Jenfonius ac pecoris; ideo ad Aldinum.

In Gregibus Ovium sed magnis quos milliarios faciunt quidam, facilius de summa hominum detrabere possunt, quam de minoribus. Quæ a vetustis libris vitii insimulantur; ibi enim: Greges ovium sed magnum. In quibus magnum pro magnarum, ut idem Varro apud Nonium: Gallum, invidum, cadum, medimum, pro Gallorum, invidorum, cadorum, medimorum. Et M. Tullius in Orat. ex veteri instituto. Patris mei meum factum pudet. Consilium socii, augurium atque extum interpretes, & alia plura ad eundem modum qui refert. Magnum autem idem ac multum, ut in Virgilio:

*Ac veluti magno in populo cum sepe coorta est
Seditio.*

Ita *magnum natu* appellat Livius ex annorum numero. Ad hæc adas velim quæ de Gallicis succidiis ad te ex Varrone misi. Itaque greges Ovium, sed magnum hoc est multorum capitum facilius de summa pastorum detrabere possunt.

Ad ultimum actum ventum est, ad fructum scilicet pecoris extraordinarium, de quo Varro: *ut prædictum est de lacte in eo & tonsura lane. Est omnium rerum quas cibi causa capimus. Quid, inquires, in eo? Caseo fuisse existimo; de lacte enim, caseo, & tonsura ordine tractat Varro. Et de lacte in his: est omnium rerum (lac) quas cibi causa capimus, maxime alibile. De caseo: ex hoc lacte casei qui fiunt. De tonsura: de tonsura Ovium primum animadverto. Quæ cuncta sibi explicanda initio proposuerat auctor dicens: si exigere mavis sine Mularum fœtura & nutritu numerum octoginta & unum, est qui expleas duplicem istam lacunam, quod extraordinariæ fructuum species duæ accedunt magnæ, quarum una est tonsura, quod Oves ac Capras detondent, aut vellunt: altera quæ latius patet, est de lacte & caseo. Quid vero censeam de voce lacte, quæ in altero membro a Commelino & Gryphio non edita est, sine qua multa intelligi non possunt, paucis tibi exponam. Cum post & tonsura alteri periodo adjectum sit lane, quod*

quod inutile videtur, neque non inusitatum Varroni, qui scribit: *quarum una est tonsura: de tonsura Ovium: tonsuræ tempus*, credere licet ex lacte esse lane depravatum. Depurabitur itaque Varro scribendo: *ut prædictum est de lacte, caseo, & tonsura. Lacte, ait, omnium rerum quas cibali causa capimus. De est vero ait constituo; nam necessaria videtur Cossinii persona quæ progrediatur actumque absolvat. Cibali vero sive cibili pro cibi vetus est in codicibus scriptura.*

Hinc de lactis natura differit Varro, quod alibile maxime ovillum, & caprinum; & quod purgat equinum, tum asininum, deinde bubulum, demum caprinum. *Sed horum sunt discrimina quedam, & a passionibus, & a pecudum natura, & a multu. A passionibus quod fit ab Ordeo, & stipula & omnino arido & firmo cibo pecude pasta, id alibile. Ad perpurgandum id quod ab viridi pascuo.* Quare a passionibus duo discrimina facit, primum cujus natura ignoratur, si id alibile quod in nullis codicibus reperitur, sustuleris: alterum pertinet ad perpurgandum. Quid ergo de primo? Hoc quidem magis ad alendum spectat, quam ad purgandum; quoniam ex aridis & firmis herbis fit. Idcirco ad primum genus refertur. Propterea illud vel primum aut I. potest desiderari.

Alterum genus quod ad perpurgandum *id quod ab viridi pascuo, & eo magis fluxe ex herba quæ ipsa sumpta perpurgare corpora nostra solet.* Lac itaque quod fit ab Ordeo & arido scæno pecude pasta, nutrit: contra quod a tenera herba, eoque magis si nobis ipsa sumpta alvum subducit, purgat. Porro in Victorii & Politiani libro *id quod a viridi pascuo erat: ea quæ auridipas.* In Vaticanis vero codicibus *ea quæ auridipas.* Sed optime in S. Reparatae exemplari: *ea quæ a viridi pascuo.* Id confirmat Dioscorides *περὶ γάλακτος: τὸ ἀπὸ χλωρῆς νομῆς μᾶλλον ἐστὶ μαλακτικὸν κοιλίας.* Hoc si Scaliger & Popma animadvertissent, nunquam scripissent ex *viridi pascuo* intelligi Hibiscum ex illo Virgilio:

Hædorumque gregem viridi compellere Hibisco.

De virga enim pastorali canit vates, & quia tenelli Hædi, tenera herba utitur, apta tamen, quippe lenta. Quod alio carmine significat Maro:

*Hæc sat erit, Divæ, vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, & gracili fiscellam texit Hibisco.*

Porro quæ restant, expendenda: *fluxe ex herba.* Id in utroque Florentino codice: *fuisse ex herba.* Victorius exscripsit *si ussæ ex herba.* De quibus subducio *s*, optima erit lectio Ursino etiam probata: *si usæ*

(pecudes pabulo) *ex herba* . De hac re scribentem Theophrastum παρι ρυτῶν IX. audiamus : Διὸ καὶ οἷγε ἀρκάδες εὐδασιν ἀντὶ τῆ φαρμακοπο-
τῆν , γαλακτοποτῆν περὶ τὸ ἔαρ · ἔσαν οἱ ὅσοι μάλιστα τῶν ποιῶτων φύλων
ἀκμάζουσιν · ὅτε γὰρ φαρμακιδέσασιν τὸ γάλα . Πίνουσι δὲ τὸ βόσων · δοκῆ
γὰρ πολυνομάτῃ καὶ πανφαγώπῃτων πάντων ὁ βῆς · φύεται δὲ παρὰ αὐτοῖς
ὅτε ἐκέβορϑ ἀμφοτέρϑ . Ex quibus Plinius Latinis reddit : *tradunt Ar-
cades quidem non medicaminibus uti , sed lacte circa ver ; quoniam tunc
maxime succis herbae turgeant , medicenturque ubera pascuis . Bibunt au-
tem Vaccinum ; quoniam Boves omnivore fere sunt in herbis* . Nunc illud
fluxe & fuisse mihi in memoriam revocat , quod de Varrone apud So-
sipatrum memini legisse : *Varro , inquit , in Asia fulaxe ex spina alba
praesertur , quod purgationis causa adhibetur* . Quid istud esset *fulaxe* ,
nunquam assequi potui . Videbatur mihi modo de lacte scripsisse Varro
quod in Asia excelleret ad purgandum , si Vaccæ usæ essent cibo ex
spina alba . Sed conjectore opus est . Igitur ad te defero . De lacte
quod a passionibus , satis . Alterum discrimen a pecudum natura , de
quo nihil ad te mittam .

Quare de tertio : *a mulgendo atque ortu optimum est id quod neque
emunctum longe abest a mulso , neque a partu continuo est sumptum* . In-
ter quæ insertum esse Aldina manu *emunctum* clare cognoscimus , si an-
tiquas editiones spectemus ; ubi , pro illo , *enim* . Quod tamen inutile ha-
bendum .

Casum facere incipiunt a Vergiliis vernis exortis ad aestivas Vergilias .
Verno tempore occultari vesperi Vergilias omnes qui de stellarum di-
sciplina scriptores supersunt , fatentur . Et Cæsari quidem , quem sequi
solet Varro , nonis April. immerguntur . Ab hac itaque die in a. d. VII.
id. Mai. latent per dies XXXIV. , Bœotiis autem per dies XL. , quos
conficiendo caseo assignat Varro . Propterea : *a Vergiliis vernis ad ex-
ortas Vergilias aestivas* .

Lactis duobus congiis addunt coagulum magnitudine Oleæ . Prima ex-
cusa & Victoriani codices : *lactis duos congios* . Ex quo emendavit Vi-
ctorius : *in lactis duos congios* . Hoc Cæsenas liber confirmat , ubi legi-
tur : *sit lactis duos congios , sit ex in depravato* .

*Mammæ enim rumis sive rumæ , ut ante dicebant , a rumi , & inde
dicuntur subrumi agni lactentes a lacte* . Perobscurus & interpretum tri-
cis perturbatus locus . Jenfonius ediderat : *mammæ enim rumis sive rumi-
nare , ut ante dicebant* . Eadem de probato libro Victorius & Politianus
afferunt , sed pro *rumis rumus* , ut in Veneto codice , & Florentino ad
S. Reparatæ scribitur . Qua ratione Varroniana hinc expediemus ? Non

moleste, si me audis: *Mammæ enim rumeis sive rumina*, & ut ante dicebant, a rumi etiam dicuntur subrumi agni lactentes. De rumeis (ex quo rumus in codicibus) antiqua scriptura patet: de altero rumina indicabo ex Plinio quid sit, qui hanc historiam sive potius fabulam sic exponit: *colitur Ficus in foro ipso ac comitio Romæ nata, fulguribus ibi conditis. Magisque ob memoriam ejus quæ nutrix Romuli & Remi conditoris appellata; quoniam sub ea inventa est Lupa infantibus præbens rumen (ita vocabant mammam) miraculo ex are juxta dicato. Itaque ruminare ex rumina atque & coaluit. Ad cujus emendationem Venetus codex propius quam cæteri, accedit: ruminare & ut ante dicebant. Cæfenas vero: ruminatæ, ut ante. Addit Varro: ut ante dicebant; de ea enim re locutus erat Scrofa. Quid vero de extremo Lactæ? Abiicies, si sapias, cum Scaligero; nam inepta agni lactentis interpretatio videtur. Cæterum a rumen dea Rumina, non Rumia; nam supra in Varrone ubi vulgo est: *apud divæ Rumie sacellum*, Politianus invenit vetustum *Rumina*, inverfis extremis literis pro *Rumina*. Hoc ex *Rumina* contrahitur, de quo ex Varrone Nonius: *Hiscæ manibus lacte fit, non vino; Cuvine propter cænas, Rumine propter rumas.**

Quin aspergi solent sales, melior fossilis quam marinus. Dissentit antiquus codex, ut ex Politiano relatum est mihi: *Qua spargi solent sales, meliorem fossilis.* Hoc est: qua terrarum parte, sive ubi in casei conditura sale uti solent. Sed de meliorem? Autumo fuisse: melior erit.

Omnino tonsores in Italia primum venisse ex Sicilia dicuntur. Hoc extremum in eodem codice dicunt, quod ab antiquis etiam Jensonius descripsit. Id ea quæ sequuntur, comprobant: *Eosque adduxisse P. Licinium Menam, videlicet dicunt.*

Illi hoc: Neque ab hoc quod mutaret Cossinius. Quid: illi hoc? Fortasse hoc satis; idcirco conticuit Cossinius. Et nos hoc sic utamur, e pistolæ finem cum libro imponendo. Vale.

D. Patavio XI. cal. Quint. CIO IDCC XXXV.

EPISTOLA LI.

*Explicatur, emendaturque Varronis liber III. de
villaticis pastionibus a primo capite in
caput XII.*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Multa in Varrone nostro me illustrasse, & ad antiquum nitorem redegisse cum scribas, non mihi, sed antiquitati, cujus ergo con- nitimur, gratulor. Tamen sero nati sumus, non modo messe sublata, sed etiam spicilegio ferme confecto. Ideo ea fere restant, quæ alii de- spectui habuere. His nos minutatim investigandis & legendis operam & studium damus. Superest de R. R. liber tertius qui de villaticis pasto- nibus agit. In hoc itaque quod non probabo, scribam, ab his initio du- cto:

Quod tempus si referas ad illud principium quo agri coli sunt cepti, atque in casis & tuguriis habitabant, nec murus nec porta quid esset, sciebant. Plura pono, quo citius veterem scripturam confirmem. Illud enim agri coli apud Politianum & Jenfonium junctim legitur agricolæ qui in casis & tuguriis habitabant.

Quod a rusticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Co- dices Victoriani Politianique ac Cæsenas: & in bello ab iis alebantur. Vetustæ autem editiones: ab his tuebantur & alebantur. Ratus sum utrunque esse necessarium; nam in pace a rusticis hominibus P. R. alebatur: in bello quoque rusticorum labore & defendebatur, & jam collectis in pace frugibus, alebatur.

Nam lingua prisca & in Græcia Aeoleis Beotii sine afflatu vocant collis tebas. Ante Victorium edebatur aolis tebas. Vitiose sane, sed vi- tium ex prisca scriptura colis sive coleis unico L originem traxit.

Qui postea creverunt, peculia diviserunt. Jenfonius: quæ postea, & re- fertur ad peculia; nam primo propter paupertatem indiscretas opes ha- bebant; easdem mox auctas diviserunt.

Vis potius villæ publicæ utamur umbra, quam privati candidati tabel- la dimidiata edificemus nobis. Quos de hoc loco commentantes vidi, nescio quid de candidatorum diversoriis & tabernaculis inducere ani- madver-

madverti, cum Varro de tabella quæ ad ferenda suffragia populo præbeatur, festivo jocetur. Hanc enim attollentes contra solem, exigua umbra oculos a sole defendebant, ut nos, extensis pileis, solemus; ideo ædificabant sibi, quoniam sibi umbram procurabant, non parata utebantur.

Malum consilium consultori est pessimum. Prisca edita esse pro est. De hoc A. Gellius loquitur lib. IV., & a Græco isto Hesiodi versu deduxit:

ἢ δὲ κακὴ βουλὴ τῶ βελῶσαντι κακίστη.

Recipis nos, inquit, in tuum ornithona, ubi sedes inter avos? Abjiciendum alterum membrum: *ubi sedes inter aves* existimo; nam ubi ὀρνιθῶν, ibi aves. Sed etiam scribendum ὀρνιθῶνα Græce credo, ut ipse Varro contra suæ ætatis mores exprobrabat, quod Romani Græca potius, quam patria nomina usurparent.

Tua, inquit, hæc in campo Martio extremo utilis, & non deliciis sumptuosior quam omnes omnium Reatinæ: tum & oblita tabulis est pictis, nec minus signis ornata. Ad mea vestigium ubi sit nullum *Lysippi aut Antiphylli, sed crebra fatoris & pastoris.* Hoc modo ordinata concinnius mittam, pauculis immutatis: *Tua, inquit, hæc in campo Martio extremo utilis, & non deliciis sumptuosior quam omnes omnium Reatinæ, tam & oblita tabulis est pictis, nec minus signis ornata: an mea vestigium ubi sit nullum Lisypu aut Antiphyllu, sed crebra sartoris, & pastoris?* Verum cur audeam mutare fatoris in sartoris nolito mirari. Sartoris scripsit Varro, ut refert Politianus, fatoris interpretes & operæ ignavissimæ. Cum enim ad unum fundum satis sit fator unus, aut alter (neque enim valde magnus Axii fundus, cum jugerum cc esset) cur villam crebram fatoris faciunt, eoque veritati illudunt?

Ego vero non recuso, vel hodie ex ista passione crebro. Opinor esse distinguendum hoc pacto: *Ego vero non recuso vel hodie, atque ex ista passione crebro.* Nimirum: ego vel hodie te ad cœnam recipiam, & crebro propter passionis utilitatem quam me doces, vocabo in posterum.

Ac vim formamque ejus expone, Merula, non gravate.

Primum, inquit, dominum scientem esse oportet earum rerum. Videbis num aptius ita ordinanda sint: *ejus expone. Merula non gravate primum, inquit, dominum scientem.* Non aliter Varro alio loco: *Ille non gravatus primum, inquit.* Merulæ itaque persona ad rationis villaticæ passionis disciplinam ingreditur Varro, & tria summa genera constituit, ὀρνιθῶνας nempe, Leporaria, Piscinas. Primum, ubi aves inclusæ nu-
triu.

triantur; alterum, non ea ubi tritari nostri dicebant, ubi soliti Lepores sint, sed omnia septa afficta villæ. In quibus ubi soliti, an: ubi soli fuisse censebam, ut mox: neque solum Lepores eo (leporario) includuntur silva. Nisi si verbum pasci subintelligas; ut sæpe veteres. Plautus *Cist.*

*Viris cum suis prædicant nos solere,
Suas pellices esse ajunt.*

solere, nempe succumbere. Terentius *Andr.*

*Quod vulgus servorum solet,
facere videlicet. Catullus de Acme.*

*Non est sana puella, nec rogare
Qualis sit, solet hæc imaginofum.*

Pati scilicet.

Que tuorum servorum diligentia tuearis in fætura ad partus, & nata nutrire sagineque in macellum ut perveniant. Prima formis edita: nutricere sagineque. At vetusta codicum: nutricare sagineque. Jenfonia- na igitur meliora, si pro perveniant, perviant ex utroque Florentino codice sumas, & pervient substituas, unde pervius, atque ejusdem generis verba devio, obvio supersunt.

*Que palatum suave domini paravit, ut tecta majora habeant, quantum habebant tutas villas. Certior fio Florentia ex Politiano donum extare, non domini, quod conicio domnum pro dominorum, ut sequentia habeant & habebunt reposcunt. A domnus domno originem habet. Dantes *Inf.**

Questi parevame maestro e domno.

Ab eodem donna nempe domina. Vil. lib. IV. : *la quale regnava in Toscana, & in Lombardia, e quasi di tutto fu donna. Dantes *Purg.**

*Abi serva Italia di dolor hostello,
Nave senza nocchier in gran tempesta,
Non donna di provincie, ma bordello.*

Si enim late ibi diffusa aqua & inquinatur facilius, & bibitur inutilius; & ex eis caduca que abundat, per fistulam exire, ne luto aves laborent. Damnat in his Urfinus que abundat tanquam τὸ caduca interpretationem. Mihi contra caduca suspectum est, quo sublato, congrua est sententia. At illis exemptis, ad quid referatur caduca non apertum est, & perspicuum.

Diebus viginti antequam quis tollere vult Turdos, largius dat cibum quod plus ponit, & farre subtiliore incipit alere. Ratus sum qui largius dat cibum, & qui plus ponit, idem agere, & propterea alterutrum su-
per-

pervacare . Neque tamen ab Aldo , Parvo , Junta , Gymnico meliora habemus: *largius dat cibum , & aquæ plus ponit ; quoniam in hoc testum aquam venire oportet per fistulam* . Ideo semper largius exhibetur . Non contemnenda omnino protulit Jenfonius: *largius dat cibumque plus ponit* , quæ utique in Veneto codice vidi . Verumtamen omnium optime Crescentius: *Diebus viginti antequam tollere vult Turdos , largius det cibum , & farre subtiliore incipit alere* . Quapropter quod plus ponit aberrat ab eo libro , ex quo exscribebat Crescentius . Profecto additamentum videtur .

In hoc testo caveaque tabulata habeant aliquot ad perticæ supplementum . Contra hoc aviarium est aliud minus , in quo quæ mortuæ ibi sunt aves , ut domino numerum reddat , curator servare solet . Quantas turbas inter interpretes hic locus excitaverit , notum tibi esse existimo ; propter quod , ut soleo , præteribo . Sane perobscurus est , & lenociniis interpolatus fucatusque . Quid doceat Varro , percipere quodammodo videor , nimirum: fiat veluti cella in cavea ad portam , in qua aviarius mortuas aves servet . Hac igitur ratione ex veteri scriptura Victoriana: *In hoc testo caviis quæ caviis tabulata habeant aliquot adportat supplementum* , quod indicat Varro , tibi adumbrare tentabo: *In hoc testo caviisque cavie tabulata habeant aliquot ad portam (Politianus ad portam) supplementum contra hoc . Aviarius quæ mortuæ ibi sunt aves , ut domino numerum reddat , solet ibidem servare* . Primum *cavia* pro *cavea* recepi , ut *tinia* , *nausia* , *vinia* , *hederacia* pro *tinea* , *nausea* , *vinea* , *hederacea* Catonem & Varronem scripsisse indicatum est . Ex illo *caviales* hostiæ , & *cavie* pars hostiæ ad lumbos recisa , quæ , quoniam pro collegio pontificum ponebatur in sacrificio , opima habenda est , ex pecude in caulis opipare alta . Ab eodem *Gabbia* vernaculum descendit , quod pro avium cavea , & pro bestiarum vivario adhibetur vulgo . Ex *aviarium* *aviarius* restitui ; quippe *curator* tam codices , quam prima excusa carent . Ideoque Aldum id curasse credo . Reliqua autem: *est aliud minus* abieci , quod neque Jenfonius , neque codices Cæsenas , Venetus , atque uterque Florentinus ostendunt . Ex margine enim recepta videntur ; ibi namque adnotabatur esse minus aliud aviarium , de quo continuo agit Varro , *seclusoriumque* appellat .

Statim in fœnus des licebit . Tum mihi , tu dic illud alterum genus . Vetera exemplaria formis impressa , vel manu exarata : licebit multum : dic illud alterum . Legerem itaque : licebit . Mihi tum , dic illud .

Absoluta Turdorum sagina , de Varroniana villa sequitur , ex qua duo parva & levia ad te mitto , primum: *intermediis arbusculis humilibus* ,

bus, ex quo *intermediis* Jenfonius, Cænasque liber, & Politianus rejiciunt, exhibentes *promediis*, quamvis disjunctum Politianus *pro mediis* scribat. Igitur ut *promiscuus*, ita *promedius*.

Alterum: *ac pisciculi ultro ac citro commeant*. Ultimo dissentit Politianus, qui ex antiquo monumento exscribit: *commetant*. Id a veteribus usurpatum Nonius ex Nævio testatur: *Cur ad lupam nostram tam multi crebro commetant Lupi?*

A Casini villa transit Varro ad Pavonum culturam, de qua ista sunt magno interpretum studio agitata: *qui secus siquid diceres de iis gentilitatis causa, fortasse ante eum duceret ferram*. Codices Victoriani & Venetus: *fortasse ante eum duceret*. Itaque ante ex proximis conflatur: *fortassean tecum duceret ferram*. Salerna apud Nonium: *Quod fortassean ex voluntate sua summa cum claritudine celeriter confecisset*. L. Attius Antenorid. *Fortassean sunt quos hic non meret merus*. Quare & capite XVI. ubi de Apibus: *Quod*, inquit Varro, *fortasse an tibi satis sit, Axi*, legito: *fortassean*. Ita alibi, si occurrit.

Ex iis M. Aufidius Lurco supra sexagena millia nummum in anno dicitur capere. Pro *supra* in primis exculis s. invenitur, nimirum festertium. Aldus reposuit H. s. quem Parvus & Gymnicus secuti sunt. Id confirmat Plinius, & patet hac ratione. Cum festertius quarta pars denarii habeatur, denarii L. quot singuli Pavones venibant, exhibent CC festertios. Itaque ex grege centenario festertium vicena millia. At Lurco ex singulis Pavonibus ternos pullos non exigebat? Quare festertium sexagena millia. Denique in Cæsenate exemplari non *numum* scribitur sed *minimum*.

Primus hos Q. Hortensius augurali adiciāli cœna dicitur posuisse. Quod potius factum tam luxuriosi quam severi boni viri laudabant. Aliud his indicat Varro, aliud indicare videtur, si indiligenter legamus. Ait hoc factum potius luxuriosi nepotis, quam severi hominis & frugi fuisse a bonis viris, ita mores ferebant, laudatum. Sed boni viri ipso-
rōs. Tamen qui ad ista illustranda manum admovere, tam a luxuriosis quam a severis civibus id probatum scribunt. Quare, ut omnis dubitatio tollatur, ita sunt accipienda: Quod factum tam luxuriosi potius quam severi boni viri laudabant. Eadem obscuritate involvitur Macro-
bii exemplar: *Quod potius factum tam luxuriose quam severe boni viri laudabant*.

Ad Columbas veniamus: *que fœtæ sunt, in certum locum ut disclusum ab aliis rete habeant quo transferantur, & quo foras evocare possint matres*. Scriberem: *que feræ, quod in S. Reparata libro est. fœtæ*; cur enim
nim

nim *fœtæ* separandæ quæ per singulos ferme menses, dempto intervallo a bruma ad vernum æquinoctium, fœtant? Quare *feræ* quæ placidioribus dum sunt molestæ, obsunt. Præcinit mihi Crescentius a Varrone exscribens: *qui sunt nimis feri & bellicosi, ut alios lædant, exinde removeas, & in alium locum secretum ab aliis seponas*. Postea in Varroniano Veneto codice legi: *quæ sunt fere*. Hoc amplius ex vetustis editionibus Politianoque *habeat* pro *habeant* rescriberem, quod ad pastorem spectat. Vellem quoque ut mihi liceret *possint* in *possit* mutare, necnon in Columellæ lib. VIII. ubi extat: *nec minus in agros emittant matricas, legere emittat*. Etenim pastor contristatas aves, & diuturna custodia quasi senescentes ad aplicationem foras evocat, atque emittit.

Altera de causa propter illicium; ipse propter pullos quos habent, utique redeunt. Qui vetera interpretanda suscipit, non se, hoc est sententiam suam spectare & rueri debet, sed veritatem. Ideo non me pœnitet pudetque a pristino sensu recedere, & posthabito *pullitiam* quod potius quam *illicium* olim habueram, *illicium* amplecti. Hoc autem tam in Veneto codice, quam in Politiani scripto reperitur.

Quoad possunt immittendum in πεπισεπειώνας ætate bona, parandum neque pullos, neque vetulas. Separanda hoc modo: *πεπισεπειώνας. Ætate bona parandum, neque pullos, neque vetulas*.

Ut Columbis genere proximæ Turtures, ita Columbis Turturum cultum & farcturam annexit Varro. De harum aviario hæc traduntur: *a summo ad cameram ad semipedem, æque latum ac mutulus a pariete extare potest*. De quibus nihil scriberem, nisi vitii suspicionem Columella præberet pleraque a Varrone de Turturibus sumens. Ait mutulos ad lineam per parietem esse defigendos, imponendasque mutulis tegeticulas cannabinas, ut Varro, sed addit prætendenda esse retia quibus aves prohibeantur volare; quoniam id infarcturæ detrahit. Hoc igitur in Varrone, utpote necessarium, desidero. Sed ubi hujus vestigium? Nusquam quidem. Attamen inveniemus, si hoc modo legere licebit: *a summo ad cameram ad semipedem rete latum ac mutulus, a pariete extare potest*. Nimirum ab infimo ordine ad cameram expansum rete ad semipedem a pariete distat, quo spatium extra parietem eminent mutulus.

De Turturum farctura: *Ad saginandum appositissimum tempus circiter messem*. Etenim matres eorum tunc optime sunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farcturam meliores. Cur optimæ sunt matres, cum plurimi pulli gignuntur? Primum in septis Turtures ob fœturam non aluntur, ut expresse significat Columella; propter quod Varro neque de

Turturum fœtura, neque de pullis alendis agit, ut de Columbibus & Pavonibus facit. Deinde plures quam geminos neque pariunt, neque educunt. Demum cum pullos nutriunt, non optimæ sunt matres, sed macerrimæ. Tolluntur hæ turbæ, una particula immutata: *Tunc pulli plurimi gignuntur, qui ad fœturam meliores.* Legitur itaque tempus circa messëm, quo matres jam effœtæ cito gliscunt, & pulli adulti inveniuntur ad fœturam aptiores.

Pergamus hinc in cohortem, ut Gallinas spectemus. Harum cultum sic auspicatur Varro: *Axius, ego quæ requiro fœsuræ affuræ membra de Palumbis, de Gallinis dic sodes, Merula.* Videtur legendum: *Axius: egoque (ex primis editis) requiro affaturæ affæ membra palumbis, de Gallinis dic, sodes, Merula.* Videlicet & ego etiam in Palumbis affaturam affam malo quam alio modo, quod in Gallinis proprium, de Gallinis nutriendis narra mihi, Merula. Hunc locum ut sic exponerem, de quo alia atque alia tradiderunt interpretes, veteris scripturæ vestigiis inhærenti lucem mihi præbuit Apicius lib. *de re culinaria* VII., ubi in titulo *affaturæ* legitur: *affaturam affam a furno simplicem sale plurimo conspersam cum melle inferes.* In quibus tamen *simplicem* abiicerem; nam *affa* & *simplex* idem. Porro ante *Palumbis* exemptum *de* nolito mirari; eo enim uterque Florentinus codex privatur.

Quibus signis optimæ Gallinæ comparandæ sint, describit Varro, inter quæ monet, ut eligantur *crista crecta, ampla.* Hoc in *amplas* ex Politiano immutarem, & ad Gallinarum amplitudinem referrem, de qua, ut in unoquoque genere solet, nihil præmiserat Varro. Id imitatus est Columella in hanc sententiam: *rectis rutulisque cristis, albis auribus, & sub hac specie quam amplissime.*

Contra singulas perticas in pariete exculpta sint cubilia earum. Vetus-
tissimus Politiani codex pro *exculpta* *exclusa*, nempe ædificator dum parietem replet, locum relinquat pro Gallinarum cubili; ideo *exclusa* extra parietis corpus, non tamen extra parietem eminentia. Hoc tamen Varronis monitum improbat Columella: quoniam ita *crassos parietes adificare non convenit, ut excisa per ordinem Gallinarum cubilia recipiant.* Hic *excisa* a parietis corpore: ille *exclusa*.

Quod pulices & cætera nasci solent quæ Gallinam conquiescere non patiuntur. Pedum genus Gallinis proprium eas maxime infestat, non Pulices. Quare *Pedes*, de quibus iterum Varro: *a collo eorum crebro eligendi Pedes.* Ex Varrone vitium Columellam invasit de eadem re scribentem; nam *Pulicibus aliisque similibus animalibus replentur.* In quibus opto vel *Pedibus* vel *Pediculis.*

Qui

Qui (ut hoc intelligant) concutiunt errare quod in eis vitales venas confundunt . Vetus lectio : quod inanes vitales venas confundunt . Quæ quamvis & recepta a primis editoribus , & codicum Victorii , ac Cæsenatis auctoritate comprobata , præterea , siquid in hac re video , Varroniana , a plerisque in dubium revocantur . Quis tamen ignorat , vasa in suis primordiis esse animantibus inania (quod ipsa prius explicantur , deinde humor per ea impellitur) tum quæ inania , infirmiora esse , & facilius confundi ac conturbari quam succi plena ? Venetum exemplar exhibet *cinanes* hoc est prisca scriptura *einaneis* . Florentinus Græce reddit : *ἐν ἐν ἀνώπιοις ζοτικόν* . Plinius Varronianam sententiam sic exponit : *concuti vero (ova) experimento vetant ; quoniam non gignant confusis vitalibus venis* . Confunduntur autem , quia inanes sunt venæ .

Objiciendum pullis diebus XV. primis mane subjecto pulvere (ne rostris noceat terra dura) potentam mixtam cum Nasturtii semine , & aqua aliquanto ante facta intrita , ne tum denique in eorum corpore turgescat aqua prohibendum . Alia alio tempore de hoc loco conjectaveram : nunc mihi potiora subdam : *& aqua aliquando ante tactam & vino , ne tum denique* . Ad *potentam* igitur *tactam* pertinet , cujus interpretatio *intrita* deformata est ex *& vino* . Eodem verbo utitur Varro de Anseribus agens : *Quod ex aqua tacta etiam cum est arida , fit viridis* . Et de Cocleis : *Locus is melior quem & non coquit sol , & tangit ros* . Vinum quoque addendum erat , ut Græce in Geoponicis ex Varrone desumitur : *προφὴν δὲ πρώτων λαμβάνει ἐπὶ ἡμέρας ἑ ἄλριπα μετὰ καρδάμου σπέρματος σὺν οἴνω βρεχέμεθα ἕδατι* .

Et quoniam nihil vel exiguum in nobilissimo scriptore prætermittendum est quominus pro nostro captu in prisicum decus reddatur , notabo in *mari Tusco* esse debere in *mare Tusco* , scribente Charisio , Varronem uti *folere mare non mari* .

Hæ novissimæ in triclinium gænearium introierunt e culina propter fastidium hominum . Antiqua scriptura : *Genanium* , & *Genavium* pro *gænearium* Aldino . *Genavium* ex duabus dictionibus conflatum puto , harum altera integra *avium* ; alterius autem reliquiæ *gen* supersunt . Hanc suspicari licet fuisse *alienigenarum* . Quod ex Plinio comprobatur . *Quæ novissimæ sunt peregrinarum avium in mensas receptæ propter ingratum virus* .

Nunc de Anseribus : *nec æque fit mansuetum* . Vetera magis Varroniana : *nequon æque fit inconsuetum* . Quod item Venetum exemplar ostendit .

Saliunt fere in aqua , inungentur in flumen aut piscinam . Politianus

inunguentur. Num: *exin unguentur in flumen aut piscinam*. Jocatur Varro suo more, quod Anseres a coitu solent se in aquam immergere, & veluti lustrare. Quod etiam Aristoteles, a quo Varro sumit, lib. de *Anim.* VI. indicavit.

In quæis non includant plus vicenos pullos. Elegantior vetus lectio: *in quæ non inducant*. Inducere autem inigere. *In quæ*, nempe in cellas quæ supra terram parantur; aut in speluncas quæ subtus. Paulo post: *Anseres pascunt in humidis locis, ubi pabulum ferunt, quod aliquem fructum ferat*. Cum Anseres sata omnia & morfu ledant, & stercore, quos fructus a satis, ubi pascunt Anseres; suscepturi simus, non video. Quod non latuit Varronem, qui mox de ferendo Intubo scribit: *folia ejus decarpentes dant, ne si in eo inegerint, ubi nascitur, aut obtinendo perdant, aut ipsi cruditate pereant*. Quare & pro *ubi*, ut in primis exculis est, magis convenire censemus, separantes: *Anseres pascunt in humidis locis. Et pabulum ferunt*.

De Anatibus: *Pabulum iis datur Triticum, Ordeum, vinacei, uvæ*. Extremum expungendum opinor; quis enim tam amens uvæ Anates nutriet? Vinacea quidem tam a Varrone, quam a Columella, Palladio, Plinio, & Didymo Anatibus commendantur, non uvæ. Si abjicere nolis, adde: *vinacei ex uvæ*, ut de Porcis locutum esse Varronem video: *dari solent vinacea ac scopi ex uvæ*.

De primo Villaticæ passionis actu, ut proposuit Varro, hanc summam confeci. De secundo & tertio VIII. cal. spero, nisi quid novi. Fac valeas.

D. Patavio X. cal. Quint. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A LII.

Explicatur emendaturque Varronis lib. III. de Villaticis passionibus a capite XII. ad extrema.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆE MARANO

A M I C O S U O S. D.

QUæ VIII. cal. Quintil. præstanda tibi eram pollicitus, tertio die post suscipere cogor eorum opera, qua sæpe illiberaliter exerceor. Hos fructus mala merx rependit; ideo si *Ἀριστοτέλης ἀεισῶν*, ἔ-

των δοκῆ φιλιππῶ, mihi ex aliorum arbitrio literis vacandum est. Quare properamus, ut istis plagis solutus liber paulisper in Alpes excurram, ubi ἀριστὴ Διογένους, ὅπων Διογένει δοκῆ.

Ad aſtum II. villæ afficticium nuper Varronem reliquimus. Hinc evocemus, ut nobis dubia explanet, & primum de Leporibus hæc: *Hos quoque nuper institutum ut saginarent pleraque, cum exceptos e Leporario concludunt in carviis.* Hæc in Macrobio leges, ubi etiam *saginarentur*, quod in antiquis Varronianis editis item excusum est. Sed pleraque in Macrobio non leges; neque mirum; monitum enim cujusdam videtur, cui Leporum sagina in omnibus non succederat. Perpendes etiam superiora: *quatuor enim modo intromisit in leporarium, brevi solet repleri.* Primæ editiones *intromissis*, quod autumo *intromisis* unico *s*; quippe veteribus *s* non geminabatur.

Quod cum Aeoles Βροτῆ λέπορευ appellabant. Antiqui libri: *Æolis & bonum leporum appellabant.* Ex quibus videto quid conjiciam: *Quod eum Æoleis Sicani Leporum sive σικανὸν λέπορευ appellabant.* Id Varro indicat de L. L. *Lepus*, inquit, *quod e Siculis quidem Græci dicunt λέπορευ.* A Roma quod orti Siculi, ut *annales veteres nostri dicunt*, fortasse hinc illuc tulerunt, & hic reliquerunt hoc nomen. Quare cum Siculi λέπορευ appellarent, Æolii σικανὸν λέπορευ vocarunt.

Cuniculi dicti ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant. Flavius Caper de verbis dubiis hoc tradit: *Varro Cuniculum hoc: alii hunc.* Certe hoc loco in Varrone modo *similis* vocatur, modo *humile*; ideoque illud librariis attribuendum cenſeo; hoc Varroni.

De Apris duo sunt quibus te paucis morabor: primum: *Scis, inquam, Axi.* Quod Aldo remitto. Prima excusa: *Scis inquam Agri, Axi.* Quæ puto legenda: *Scis, inquit Appius, Axi;* Appius enim de leporario verba fecit, & de Apris quoque dixisse indicium facit capitis proximi principium: *Axius: tuas partes, inquit, sublevavit Appius, o Merula noster.* Quamobrem, ut quis esset qui de Apris loquebatur, intelligeretur, illa esse interposita credo.

Alterum: *Quintus Orphea vocari jussit.* Quod Aldinum. Jensonius hoc modo: *Apud quod Orphea vocari jussit, scilicet apud pro ad triclinium.*

De Cocleis: *nam & valde amplæ sunt, quamquam ex Africa, quæ vocantur solitannæ.* Ordinabis hoc modo: *nam & valde amplæ sunt quamquam ex Africa, quæ vocantur solitannæ.* Deinde ita ut in eas LXXX. quadrantes conjici possint. Quibus pro conjici antiquum verbum a Politiano proditum *coici* reponerem, hoc est *cogi* ex veterum orthographia.

De glirario : *Quibus in tenebris cum cumulatim positum est in doleis ; fiunt pingues .* Victoriana : *Quibus in tenebris cumularim positum est .* Scilicet : *Quibus in tenebris cum astatim positum est .* Qui de operculo imponendo multa tradunt , si ad tenebras respexerint , jam clausos esse Glires atque operculatos fatebuntur . Larga itaque manu ad Glirium saginam ponenda sunt cibaria ; ideo præcedunt : *in hoc dolium addunt glandem , aut nuces juglandes , aut castaneam .*

Ad Apes , quarum cultum tibi etiam cordi esse scio , pervenimus , de quibus multa tibi scribam . *Merula , ut cætera fecit , ἰσοεικὼς quæ sequi meliturgi soleant , demonstrabit .* Primum Aldum invenio qui *ἰσοεικὼς* , aut e cæno recepit , aut excogitavit , cum antea ederetur *hy-liscus* , quod in Urfini codice erat *ὕλιξ* . Hoc autem maxime quadrat ; Appius enim *ἰσοεικὼς* loquitur : *Merula de materia ipsa sive de arte .* Pari ordine lib. II. : *ego vero , inquam , dicam dumtaxat , quod est ἰσοεικὼν , de duabus rebus primis quæ accepi , de origine & dignitate : de tertia parte ubi est de arte , Scrofa suscipiet .*

Ubi non resonent imagines ; hic enim sonus harum fugæ causa existimatur esse . Procerum esse oportet . Vetustiora edita & uterque Florentinus codex ac Venetus *causa* carent ; quo subducto , adhuc perfectus sermo existit . Deinde : *Procerum esse oportet aere temperato .* Primæ editiones : *Præterea procerum esse .* Venetus liber & Florentinus uterque *procerum* tantum , ut Cæsenas *præterea* . In tanta scripturæ varietate anceps sum quid sit conjiciendum . Equidem *procerum* tanta codicum fide confirmatum damnare non audeo , quis enim eo locum significari neget , ubi cera colligitur & paratur ? De Apum sede certe Varro ibi loquitur , *ut spectet potissimum ad hibernos ortus .* Neque tamen rejiciendum *præterea* antiquum item , & , quamvis non necessarium , non inutile .

Ocymum , Cyperum , Medica . Nemo Cyperum ad mellificium commendat ; quoniam huic flos nullus præter filamenta Apibus non apta . Propterea neque apud Jenfonium reperitur , neque apud Crescentium qui reliqua a Varrone desumit . Cæsenas vero codex inter Ocymum & Medicam medium *Apium* statuit Apibus gratissimum . Siquis tamen *Cyperum* retinendum statuat , *Cypiron* legat , quod est Gladiolus , ut exponit Plinius . Quin etiam id Georgius Alexandrinus in Varrone reperisse videtur , quod non *Cyperum* , sed *Cypiron* commemoravit . Porro Gladiolus ob flores ad mel non inutilis inter stirpes Apibus inservientes tam a Columella quam a Palladio recensetur .

Etenim ab æquinoctio verno florere incipit , & permanet ad alterum æquinoctium autumnii . Vel alterum abundat , vel autumnii .

Alvos ubi sint. Primam vocem repudiat Victorius; *quomodo enim*, inquit, *debit eo verbo uti, antequam vim illius exposuisset?* Attamen supra usus fuerat: *extra ostium alvei obturant omnia*. Verum, eo remoto, proxima cui adnectemus: *ex viminibus rotundas: alii fistiles, quadratas, longas, latas?*

Vitiles fimo bubulo oblinunt intus & extra, ne asperitate absterreantur. Etsi doctissimorum virorum auctoritatem semper vereri soleam, tamen aliquando veritatis determinandæ studio ab eadem recedere cogor, ceu nunc Victoriana, reponendo ex primis editis *fistiles*, quod supra ex alio Varronis loco commemoravi, pro *vitiles*. *Fistilia* enim aspera quidem & dura, nisi fimo bubulo obliniantur, gluten quo favi suspenduntur, respuunt. Hac de causa qui alvos ex ligno conficiunt, intus impolitas relinquunt, quo facilius committantur favi. Contra vitilia fimo extrinsecus tota stipanda sunt, non ob asperitatem, sed ad aerem prohibendum. Intus fimo non tanguntur.

Sed si transituræ sunt Apes, ea Apiastro perfricanda. Extremum; ut in Jenfonio & Cæsenate exemplari, melius *perfricandum*. *Ea autem pro eo, ut qua, quoad pro quo, & quoad*.

Ne cum animadverterint aut inopiam esse habuisse dicantur, aut cum sunt Apes morbide propter primores vernos pastus. Ab his vetustissima differunt: *aut inopiam esse habuisse dicitis ait cum*. Præcipiente supra Varrone, si Apes de alvo in alvum in eodem loco sunt transituræ, quid sit faciendum: nunc quid præstandum & observandum, cum minime sint transituræ, doceri credo; quia aut fame vexatas, aut morbo laborantes constat non esse traducendas. Hinc legerem: *ne five nam cum animadverterint aut inopiam esse (esse pro edendi vel escæ) habuisse, devitant; aut cum sunt*. Sin vero prima edita reparare malueris quæ sunt: *aut inopiam escæ habuisse dicatur, aut, verso dicatur in vitatur, omnia plana sequentur*.

Neque que afferuntur ad quatuor res faciendas, propolim, erithacem, favum, mel, ex iisdem omnibus rebus carpere dicuntur. Malo ex primis editis *dicunt*, quam Aldinum *dicuntur*. Ideo *dicunt* simplex ministerium præberi e malo Punico: duplex ex Faba, atque Apiastro: triplex ex Nuce Græca, & Lapsana.

Necnon etiam aliud discrimen sequantur in carptura, aut eas sequantur; ut in melle. Significare videtur Varro, quod, etsi Apes discrimina fervent, dum succos carpunt, cum alium ad erithacem seponant, alium ad mel, alium ad favos, alium ad propolim, tamen alia discrimina contingunt in iisdem rebus quas fecerant, ut in melle quod

ex alia re liquidum fit, ex alia spissum. Propterea: *ne non etiam aliud discrimen sequantur in carptura, aliud eas sequatur (vel sequitur) ut in melle.*

Quod ex alia re faciunt liquidum mel, ut ex Sisere flore. Diligentiores Varronis interpretes ex *Sisera* legunt, & duplici via exponunt; alii *Sisaram*, ut in Eubœa olim vocabant, esse Ericem tradunt, Plinii testimonio; alii *Sisaram Siser* credunt, & Pastinacæ generi adjiciunt. Quas profecto stirpes Apibus inservire fatemur, verum mel quod ex his paratur, esse liquidum, id pernegamus. De primo ita Plinius lib. XI.: *tertium genus mellis minime probatum silvestre, quod Ericcum vocant. Convehitur post primos autumnii imbres, cum Erice sola floret in silvis, ob id arenoso simile.* Id etiam ex ipsius Ericis natura declaratur. Componitur Erice, flosque ejus, cui in re medica primus datur honor, partibus salinis, tenuioribus, & ad motum maxime aptis; quibus sumpta viscerum infarctus tollunt, obstantia expellunt, medentur calculosis, ac crassis lentisque succis laborantes juvant. Quapropter ad illarum stirpium quæ magis aqua quam salibus conflantur, classẽm nequaquam revocanda est Erice. Verum contra iis adjicienda quæ minimis, sed maxime mobilibus principiis constant, quale habetur Origanum, Serpullum, Thymum, Majorana, Ros marinus. At mel quod de hujusmodi stirpibus carpitur, quis liquidum dixerit? Spissum profecto & densum; densat enim & spissat sal. Porro quibus rationibus eorum qui Ericem sive Sisaram introducunt, sententia infirmatur; eorum item opinio refellitur qui Siser in scenam admittunt, & Pastinacam putant. Aliud quidem est Siser, aliud Pastinaca. Quod tamen non moror. Ultro id iis largimur, qui sæpenumero de illis disputant, quæ maxime ignorant, atque habent in postremis. Illud solummodo explanandum arripio, neque ex Pastinacis, neque ex Sisere, sive, ut malunt, Sisera liquidi mellis carpturam fieri. Aromaticæ enim hæ stirpes, salibusque quam plurimis compositæ, ut Thymum & Apiastrum, quidquid mel præbent, spissum præbent, & densum. Quare ad eas stirpes devolvimur, quæ aqueo humore abundant, ceu Faba, Lens, Medica, Cytisus, Pisum quas Apibus quoque commendant. Hujusmodi flores peculiari naturæ consilio aptissima ad servandum humorem forma præditi sunt: præterea ut leguminum conditio fert, inter omnes succosiores aquosioresque liquidum mel exhibere possunt. Hinc legumina omnia damnata in cibis; quippe ob nimiam aquæ copiam inflationem intereanorumque distentionem inducunt. Et hac de causâ Fabam Pythagorica sententia improbatam videmus; siquidem ut legumen inflat, mentemque per-

perturbat. Nunc ex Crescentio Varroniani loci castigationem adducam: Item ex alia re faciunt liquidum mel, ut ex Ciceris flore. Quæ in vernaculum sermonem Franciscus Sansovinus ita reddit: *Et d' una cosa fanno mel liquido, come del fior del cece.* Hæc si diligenter attendantur, non defensorum modo, verum etiam approbatores invenire possunt. Quibus si forte minime acquiescis, aliud legumen substituam *Cicere* nempe ex Politiani scriptura *sifera*. Est autem *Cicera* ex Lathyri genere, quam Columella & Palladius describunt, eandemque antiquum nomen hic servare non ignoras, cum vulgo in gracili segete, collinoque arvo feratur.

Cibi pars quod potio, & ea iis aqua liquida, unde bibant, esse oportet, eamque propinquam. Eadem sic tibi exscribam: *cibi pars quod potio, & ea iis aquam liquidam, unde bibant, esse oportet, eamque propinquam.* Nam Apibus mel cibus, & potus. Et ea velut & eo pro ideo, ut Terentius Eun.

Eone ferox, quia habes imperium in belluas?

Plautus Aulul.

Eo dico, ne me thesauros reperisse censeas.

Aquam vero liquidam tum ex Crescentio accepi, tum ex illo eamque propinquam conjeci.

In quæ addunt lanam purpuream. Melius *lanam perpuram*; nam omnia coloribus fucata Apibus contraria. Columella confirmat: *quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit.* Quid? Crescentius apud Varronem id nactus erat; scribit enim: *alii aquam mulsam, ut sit prope, curant, in quæ addunt lanam puram.*

Eximendorum favorum signum sumunt ex ipsis, cum plenas alvos habent, & cum illos germinaverint, ex Apibus. Quibus veteres codices dissimiles. Victorianus enim: *sumunt ex ipsis viris alvos habeat, vem congerminarit.* Eadem in S. Reparata libro præter *nem* pro *vem*. Politiani autem lectio: *sumunt ex ipsis viris alvos habent nem congerminaverint: conjecturam capiunt.* At Cælenas exemplar: *sumunt ex ipsis curis alvos habeat, nam cum germinarit.* Venetum demum: *sumunt ex ipsis viri salvos habeat nem congerminarit.* Quæ quamvis vitiata, meliora tamen quam quæ Aldus ac Parvus secuti sunt. Nunc videndum qua via antiqua reparare possimus. Itaque illud *viris* vel *curis* cum Popma lego *furis* vel *fureis*; quippe ex Fucis, quos *fures* appellat Varro, maturæ mellationis signum esse capiendum tam Columella, quam Palladius ostendunt. Hinc pergentes reliqua sic adumbrare possumus: *fureis si alvos habeat; nam cum germinarit, ex Apibus conjecturam capiunt,*

piunt, si intus faciunt bombum. Vel hoc modo: fureis alvos habeant; nam cum germinarit.

Et cum introeunt, ac foras trepidant. Separanda sunt: Et cum intro eunt ac foras, trepidant. Videlicet: intro ac foras volitant festinantes; nam trepidant pro festinant, ut Virgilius in Georg.

Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant.

& Æneid. XII.:

Ne trepidate meas, Teucris, defendere naves.

Horatius item Carm. II.:

Cujus octavum trepidavit etas

Claudere lustrum.

Et si opercula alvi cum remota sint, favorum foramina obducta videntur mellis membranis. Manu exarati libri ab his discrepant; Victorii & Politiani: & si opercula alvum cum remoreissi: Cæsenas: & si opercula alvi cum remoreissi: Venetus: & si opercula alvi cum remoreissi. Ego opinatus sum hoc modo legendum esse: & opercula alvum cum remoreis, si favorum. Quæ postea S. Reparatae codice confirmari video; ibi enim: & si opercula alvum cum remoreis si favorum. In his primum si abundat; quippe appositum, postquam si ante favorum τῶ remoreis adhæsit. Remoreis autem vel remoris pro removeris, quod in alio minoris vetustatis libro invenit Politianus. At alvum pro alvorum tenes. Pro mellis vero membranis exscripsit Crescentius: quasi membranis, idque interpretatur Sansovinus: quasi coperti da una pellicina. Non absimili voce utitur Columella: Ergo cum rixam Fucorum & Apium sepius committi videris, adaperas alvos inspicias, ut, sive semipleni facti sint, differantur, sive jam liquore completi, ut superpositis ceris tanquam operculis oblitæ, demetantur.

Si vero alvus non sit fertilis, ubi quid eximatur. Prima formis excusa: sive alvis. Non sit fertilis, nisi quid eximatur. Cæsenas vero liber: sive alvulis non sit fertilis, nisi quid eximatur. Hinc legendum credo: sane alvos non sit fertilis, nisi quid eximatur. Non dempto melle, inertes fiunt Apes.

Exemptio cum est major neque universam neque palam facere oportet. Sæpe suspicatus sum, & adhuc suspicor major institutum esse: satis exemptio cum est, nempe cum eximendum est. Universam quoque primæ editiones improbant servantes numerosam, quod ad partes X., de quibus locutus erat Varro, refertur.

Et prope apponendum bene olentium herbarum maxime Apiastrum & Thymum. Redintegrantur ista in Crescentio; qui sumpsit: & prope appon-

ponendum aliquid bene olentium herbarum, maxime Apiastrum & Thymum.

Promum e die quam maxime tempestate bona. Rectius: Promundum quam, ut colligendum eas, reponendum.

Deinde concutiendum leviter, ut manu non tangas, & ponendæ in sole. Vetera edita: leviter ipso vase, quæ etiam Cæsenas exemplar exhibet. Politianus autem ex optimo libro: Leviter ipso vaso ab antiquo vasum; ex altero: leviter ipsum vas, quæ de S. Reparatae libro utique accepi. Autumo itaque vel integrum esse ex Politiani manu locum; vel legendum leviter ipsas vaso. Crescentius pleraque transcripsit, nonnulla tamen mendosa; quorum commemoratio non inutilis videbitur: & concutiendum leviter vas, & Apes manu ne tangas, & ponendum in sole. Ex his ponendum reciperem; quoniam toties eadem formula hic utitur Varro. Id in Vaticanis codicibus ponendo, fortasse veteri scriptura ponendam.

Relinquitur tertius actus de piscinis, de quo exigua quædam subnectam, & primum: *ac cepti sunt a præcone renuntari.* Hoc in optimo exemplari *recinii*, sed cum duobus *ii*, ut longæ vocales inter veteres notabantur, ceu *marinus* in antiquis monumentis.

Quod cum piscinarum genera duo dulcium & salsarum: alterum apud plebem, & sine fructu, ubi lymphæ aquam piscinis nostris ministrant. Arbitror: & sine sumptu; quoniam maritimæ ædificantur magno, secundo implentur magno, tertio aluntur magno.

Non mirum, uno tempore enim meminisse hunc Cæsari duo millia Murænarum mutua dedisse in pondus. Cur antiquiora edita posthabentur: sex millia, quæ Plinius confirmat & Macrobius?

Quis contra maritimas non ex piscinis singulis plures conjunctas habet? Pluris nam ut Pausias. Jenfoniani libri, Cæsenasque exemplar & Venerunt: conjunctas habet pluris? Nam ut Pausias.

Nam ut Pausias & ceteri pictores ejusdem generis loculatas magnas habent arculas, ubi discolors sint ceræ, sic hi loculatas habent piscinas. Jure ac merito magnas Urfinus rejecit; τῶ arculas enim non convenit. Id tamen arbitror extra sedem jacere, & quondam ad loculatas piscinas pertinuisse. Animadvertere quoque oportet sitne arculas retinendum, an vetus excusum areolas sive areulas restituendum, cum pictores loculatis arculis utantur ad reponendos colores, tabellis sive areolis ad pingendum.

Neque satis erat eum non pasci piscinis, nisi eos ipse pasceret ultro. Quod compressis labris mecum meditor, visne proferam? En tibi: non pasci piscibus, nisi eos.

Sed

Sed de hac portentosa piscinarum luxuria videamus alia : *ut archi-
recto permiserit , ut suam pecuniam consumeret .* Vetus & communis co-
dicum lectio : *vel ut suam .* Ubi *vel* idem atque *etiam* capitur , quo
Terentius usus :

vel hoc quis non credat ?

Quo Virgilius

vel Priamo miseraunda manus .

Hæc cum scriberem , atque animadverterem , numquid ex Varrone
scribendum relinqueretur , afferuntur mihi Venetiis IV. R. R. exempla
Lipsiæ prodita , & ab egregio viro Casparo Fritschio dono missa ,
quorum unum affabre compactum cum epistola tradam tabellariis ,
ut quam citissime habeas , & summum ornamentum tuæ bibliothecæ
imponas . Vale .

Dabam Patavio VI. cal. Quintil. CIO IDCC XXXV.

E P I S T O L A LIII.

*De Lipsiensi Rusticorum Scriptorum editione , & de fragmento ,
falso Gargili Martialis titulo nuper prodito .*

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

IN longinquas Alpes jam iter suscipienti , ut nuperrima mea episto-
la IV. cal. Quintil. tibi significavi , redditæ mihi sunt tuæ literæ ,
quibus de Lipsiensi Rusticorum Scriptorum editione gravius quam natu-
ra tua fert , dôlebas , & nonnihil tibi commotum esse stomachum hoc
pharmaco mecum querebaris . Quod secus atque exoptabam , tibi con-
tingisse , graviter molesteque sero . Sed vide quid inter me & te inter-
sit : tu quasi heluo totum ad librum te dedisti , jejuno animo : ego
qui jampridem multa mente præceperam , eademque ex communi fama
futura mihi proposueram , ita paratus accessi , ut pleraque qualia pro-
spexeram , invenirem . Itaque res rustica apud me anceps fuerat , quip-
pe Germanus homo de iis quæ apud Italos in usu sunt , haud secus
scribere valet , atque Italus de cerevisia conficienda , aut de Brassica
Germanico jure condienda . Adde eum qui politionibus literis vacans ,
multis præterea officiis , occupationibus , publicisque muneribus implicitus
tetri-

reticum ruris studium aut noscere non potuit, aut contempsit. Tamen multa quæ agriculturam adjuvant, nactus sum, quamvis librum subsultim evolverim. Non me fugit editorum diligentiam nonnunquam desiderari posse; nam emendatiorem, utpote ex aliis exscriptam, me quoque sperasse fatebor. Quis tamen operarum aut editorum vitia Gesnero reprehensionem vertere poterit? Quamvis enim hujusmodi errata Victorio culpæ assignentur, quæ, non curante editiones Victorio, in posterioribus editionibus inveniuntur, nihilominus nunquam ob aliena menda Gesnero rem rusticam excudendam curanti quicquam detractum velim; summæ enim imprudentiæ est, summæque injuriæ id alicui inculpato objicere, in quo tu frequentius peccare potes. Eadem operarum negligentia animadvertionum tituli contrahuntur, aut immutantur, quo factum est ut pleraque evanescant. In Victorianis hoc præcipuum habeto. Quod, ut exemplo pateat, cum edidisset Victorius: *Faculas rustarias X.* hic relatum est *ruscarias* tantum. Similiter: *Aceris frondem iligneam: & Viti sicca alligato* cum Victorio principia essent, Lipsienses operæ alia fecere: *Acus, frondem iligneam: & viri sicca alligato*. Necnon hæc item Victoriana argumenta: *quam privati candidati tabella dum ita: Terra ad ea obruenda pulvinos fieri: Itaque in Vejis, ut in Papinia: illæ ita reddunt: Tabella dimidiata: Terra adruenda: Itaque in iis.* De nostris vero ut conjecturam habeas, ex duobus præstabo. Scripseram ex Columellæ lib. XII. cap. IV. de condiendis herbis: *Quoniam fere maturis atque trimestribus consummatis sationibus*, eaque ex veteribus editionibus comprobaveram. Quid censles mihi ab operis attributum? Vitiatis me illaquearunt, atque ita scribentem induxerunt: *Vere maturis atque trimestribus: vera lectio*; quasi vere ab Aldo proditum, & in ista editione retentum ego unquam approbasssem, cum priscum fere esse revocandum ostendisssem. In Palladii autem libro I. cum Aldinas editiones contemptui habuisssem, in quibus legitur: *neque gelu, neque nebula, neque alio malo possit noceri*, & primos editores laudasssem qui exhibent: *neque aliquo animali possit noceri*, idque ex Africani libris exscriptum ostendisssem, negandi particula posthabita, vitii me laudatorem fecere, ut hinc reprehensionis ansa arriperetur.

Quapropter procul a vero esse existimo, quod tu suspicaris, Gesnerum, huc & illuc nequis ex Italia caput exereret, concursando, operi excudendo minus vacare potuisse: verum, eodem gravioribus studiis, & occupationibus interpellato, auctores vitiatos esse & corruptos opinor; vir enim literarum humanitate imbutus quid fama, quid officium, quid hominum expectatio, quid posteritas a se poscebant, ignorare non poterat.

rat. Sed esto, ut scribis, nostra ut abdita essent, neque lucem, si fieri posset, aspicerent, qua potuit diligentia curavit. Huc atque illuc dispersit inhonora atque abscondidit. Tabulas ipsarumque explicationes eo animo distribuit, ut non nostra, sed Gesneriana existimarentur. Nonnulla itaque præmisit, deinde nostra annexuit nullo intervallo aut indice separata. Quamobrem qui meum nomen in extremis legerit, id a nobis tantum; reliqua sine nomine a Gesnero prodita reputabit. De suis vero nihil, nisi ampla forma, & magnifice exornatum edendum sivit. Tum a magno illo rustico apparatu, quæ a nobis restituta sunt ad rusticos auctores intelligendos maxime attinentia, rejecit; ubi enim *seges* ut nos explicavimus; ubi *arvum*; ubi *origa* & *auriga*; ubi *focus* & *foculus*; ubi *capuntur* prisca significatione, & *præcipio*; ubi *sictores* & reliqua a *sico* pro *seco*; ubi *sevarius*; ubi *articularius*; ubi *curia* pro *cœnaculo*; ubi tot alia? Cur posthabuit, quæris? Hæc omnia quæ tu diligentissime collegisti, a me in compendium redacta, quanti sint momenti, facile ostendam. Ut Italiæ decus, inquis, demeret Gesnerus, adderetque Germaniæ, nos depressit, abiecitque inhonoros & dispersit: suos autem seque extulit, & in sublimi collocavit. Credisne tam emotæ mentis esse Gesnerum, ut nos homunculos quicquam ad Italiæ ornamentum conferre arbitretur; aut, nobis extra lucem remotis, Germaniam illustriorem futuram speret? Hoc si dabis (quod nullo modo inficiari potes) pueri est credere quæ ex te commemoravimus, ad Gesnerum pertinere. Nos enim Italiæ particula sumus, & quamvis pro virili connitamur, ne præstantissimæ parenti dedecus simus, tamen veremur maxime, ne nos genuisse aliquando se pudeat pigeatque. Ergo, nobis inter tenebras positus, minus Italiæ gloria renidebit? Nobis prostratis, ab antiqua literarum & laudis possessione dejicietur? Quapropter nemo sanus in nos velut degenerem sobolem arma ferat: adversus duces, & imperatores, strenuosque milites quos plurimos enixa est Italia atque enitetur, generosi animi est copias ducere & pugnare, veramque existimationem, non nostris amputatis argumentis, posthabitis voculis, lucubratiunculis neglectis, sed, illis subactis, sibi comparare. Quare vel casus, vel incuria cudit, quæ modo referebam.

Eadem de causa antiquarum lectionum multa posthabita videmus; ideoque cum ea quæ Politianus ex antiquissimis libris exscripserat, utilissima sint, cognituque maximopere necessaria, XC. prætermissa ex cap. II. libri secundi Columellæ vir præstanti ingenio & moribus ornatus Hieronymus Lagomarsinius, collatis Lipsiensibus cum Politiani libro, ad nos scribit.

Sed

Sed ad ea quæ graviora existimas, veniamus. Nemini, inquis, persuadere poterit Gesnerus, ea se invenisse, primumque excogitasse quæ a te Lipsiam missa inter manus habebat. Quis enim ante te de Crescentio in illa re somniavit unquam? Quis de Catonis libro? Catoniana omnia essent, an contra, a quo est ante te ostensum? Quis de Columellæ volumine *de arboribus* inscripto ea quæ tu collegisti, meditatus est? Tu quidem, mi Andrea, harum rerum minus aptus iudex quæstorque videris, quia amanter magis quam severe causam pendis. Nemini quidem quæ memoras, posse persuadere, Gesnerum se invenisse, quorum auctor in ejus domo versabatur, libenter tibi concedam. Attamen quod tu excogitasti, cur me quoque posse comminisci negabis? Quibus tamen occurris; si enim, ais, hæc contra receptam opinionem valerent, quod Homerus, Pindarus, Virgilius, Horatius in poeticis præstitit; quod Plato, Empedocles, Democritus, Aristoteles, Cartesius in physicis; quod Hipparchus, Ptolemæus, Tichon, Galilæus, Copernicus Cassinus in cœlesti disciplina; quod denique quisque in unaquaque scientia & arte vel invenit, vel expolivit, ea omnia præstaret Gesnerus.

Urges deinde gravius, ut tuis verbis reddam. *Cum itaque excelleret divinandi vi, ut hominum cogitationes præsciret, & prænosceret, præter illa quæ leviter perstrinxi, alia etiam pro sua humanitate a te sumpsit non mutua quidem, sed ut propria, tuo dempto nomine, quæ tu imprudens Lipsiam miserat, ceu in Catone illa quæ incipiunt: argumenta: trimestrem: Harundinem disponito: mutat, exprimat: siquid contusum: diffusunapiter.* Quibus addas, si vis, in Columella: *relaxa humo: ressecato: Sesama quæ rigantur, maturius.* De quibus omnibus non perinde sentio, ac de cæteris, eaque scribæ indiligentiæ & fœcordiæ, non Gesnero assignes, velim.

At etiam in nos dicaculus evasit, nostraque ejus fidei tradita & commissa ut ederentur, temere habuit, immiscuit, dictis perstrinxit & carpsit, eorum vim infirmare & dissolvere conatus; quod nemo suspicatus esset; quia sacra & intemerata esse oportebat. Adde quæ literis officioque impetrata erant; haud enim ignoras quanto studio & contentione enixi sunt, ut quid sibi mitteremus. Vereor itaque, ne huic uni fortasse possit Gesnerus reprehensionem succumbere. Etenim de iis quæ excusa in publicum usum emittuntur, quisque veritatis gratia scribere sine famæ detrimento potest, cum illa quæ ab amicis veniunt, propter editionem expetita, non propter reprehensionem missa religiose & sancte habenda sint, & potius illi reddere ac remittere a quo accepimus, debeamus, quam verbo carpere dictoque lædere. Quod si inofficiosum vide-

batur, de dubiis & obscuris, aut non necessariis, ad me scribere quid veretabatur, præsertim cum viverem, atque ejus voluntati abunde satisfacere possem? Hæc tamen nos nostris moribus pendimus & existimamus. Sed non omnis tellus omnia gignit. Nonne videmus alia in alia regione atque alia in consuetudine esse? Mos patrius virginibus Gallicis & Belgicis non denegat hospites & amicos paternos osculo excipere, quod apud nos nefas habetur. Contra mulieres & virgines nostræ in conviviis cum hospitibus sedent honeste, quod Turcicis ita interdictum est, ut ne in via quidem conspici a viris possint, aut salutari. Fieri itaque potest, ut quod nostra instituta rejiciunt & averfantur, quorundam mores non improbent. Quapropter quæ excusari & defendi hac de causa possunt, accusare desinamus; præsertim quia modeste & circumspicte mente nostra perpenduntur. Nam illud etiam quod tu summe injuriosum ducis, dum scribit quodam loco Gesnerus nostros de veteri anno commentariolos a se desiderari, alio addit se nescire quid post Scaligerum & Petavium de cælesti ratione veteri annorumque regula sit scribendum, inter beneficia habeo, & amplector; vir enim summæ prudentiæ altique spiritus prospexisse videtur, quam anceps & difficilis esset de hac materia tractatio, cui si dicto audiens fuisset, minus nugarum a nobis haberes.

Quod vero de Gargilii Martialis fragmento scribis, repetam tuis verbis: *Quod ne dea quidem Cloacina in sua ara coli vellet, inter præclara antiquitatis monumenta versabitur?* Pergis deinde: *Quid in eo primum improbem, & quid deinceps? Illiusne levitatem qui Gargilii Martialis titulum inscripsit; an recordiam, qui commentariis illustrandum curavit; an improbitatem, qui specioso nomine juventutem decepit; an stultitiam, qui tantum flagitium diu latere existimavit? Non enim Gargilii Martialis, aut politoris cujusdam scriptoris reliquie, sed barbariæ purgamentum, quod ea quoque quæ de Catone exscripta sunt, sædissime commaculavit.* Quæ cui exprobes, non percipio; Gesnero, non puto; nec potes; siquidem in eos conferenda omnia sunt, qui rei Rusticæ editionem hoc cæno ornatam jam diu polliciti sunt, edendumque id ipsum jusserunt. Novi enim editorum mores, & quam magnificis pollicitationibus emptorem invitent, teneo; ideoque sine ulla dubitatione tibi asserere audeo, inter Latinos Rei Rusticæ scriptores fuisse hujusmodi quinquilias prodituras, quamvis ad hoc opus Gesnerus manum non admovisset. Nam de *Calendario Rustico Farnesiano* quid miramur, si tanquam germanum, & antiquum conjunxit? Quot alii summi nominis auctores ab eodem decepti sunt, & quotidie decipiuntur?

Hæc

Hæc sunt præcipua quæ tibi gravia & molesta visa: quæ tamen me nihil sollicitum habent. Ut primum philosophiæ studio me addixi, & hominum mores penitus inspexi, ita me institui & composui, ut quæ extrinsecus mihi contingerent, ad me pertinere non existimarem. Odi propterea altercationes & lites, & ab omni jurgio me averti; quoniam cum ingenuis viris, tum maxime philosophis id alienum esse statuebam. Quamobrem nihil est in hoc opere quod me contristet, aut de quo gravius querar; & siquid est quod acerbe feram, id propter maculas nonnullas quibus rusticum opus afficitur, mihi contingit. Verumtamen sperare licet non diu in hoc statu futurum.

Addam tamen nonnulla, ne ab omni reprehensione Gesnerum mordicus vindicem (mortalium enim nemo inculpatus atque irreprehensus vivit) & ne judicio tuo, quod semper facio plurimi, pondus subducam, in quibus male accipi potest, me incassum in ejus defensionem connitente. Scriptum est a Columella libro I. c. VIII. *auctoritatem detrabere ad imperium*, quod malebam *ab imperio*, vel *de imperio* Tulliana ad Leptam missa imitatus: *quantum de illo libro, tantumdem de mei judicii fama detrahatur*. Detrahitur autem de imperio auctoritas propter villici adolescentiam, cui majores natu servi parere dedignantur. Quid ad hæc noster Gesnerus? Nihil immutare oportet, inquit, quoniam *auctoritas ad imperium imperandi est, ut Canes ad venandum*. Quare Canes ad venandum, & Boves ad arandum, necnon arma ad pugnandum detrahere recte dicemus, si auctoritatem ad imperium detrahere, & quid ad librum, aut ad judicii famam demere Gesnero constat. Ego vero cum a majoribus acceperim auctoritatem ad imperium conferre, ut Canes vel Boves ad venandum, aut arandum parari vel instrui, hoc in ejus laude ducere nequeo.

Ad librum III. transeamus. Cum in seminario densius, quam Julius Atticus solebat, malleolos Columella deponeret, propterea quia multi cultorum negligentia, cœlique ariditate depereunt, ex quorum *interitu* qui comprehendunt, rarefcunt, istud *interitu* existimabat Gesnerus esse verendum in *interfitu* aut *interjectu*. Nam, ait, *ubi manu quedam feruntur, impedimento sunt, ne invalescant aliæ herbæ*. Hæc docto viro excidisse nollem; dicet quis: O terque quaterque beati agricolæ isti qui stirpes manu pangunt, quorum fata nullis herbis contristabuntur! Quam optarem ex hujusmodi hominum genere, istaque disciplina ut aliqua mihi daretur copia; nostri enim cultores, etsi manu in ferendo utantur, & toto anno runcando & sarriendo, ne inutiles herbæ incrementum capiant, laborent, tamen parum proficiunt; quippe noxiæ herbæ non pro-

hibentur, nisi in fœnili aut tabulato seminarium constituitur.

Invito quoque animo hæc ex libro V. cap. IX. commemoro: *Quidam melius existimant oculis* (taleas oleagineas) *excolere*, quæ sine vitio esse Gesnerus affirmat. Idcirco, urgebit aliquis, in malleolis deponendis adhibenda est manus, ut prohibeantur herbæ: in oleagineis taleis oculi præstant. Cæci itaque ab oliveto abigendi sunt. Quid ad hæc respondere possumus, præfertim cum in promptu sit, & ante oculos emendatio? Cum tradidisset Columella taleas totas ita esse humo immergendas, ut terra quatuor digitos alte superveniret, addidit, quosdam melius existimare qui totas non occultant. Quapropter: *Quidam melius existimant oculis extollere*, nempe oculis subiicere non totas depressas, ut sine indicibus colantur.

Nequam quoque mallet prætermissum a Gesnero, quam eo modo confirmatum. *Nequam*, inquit, *sarmentum sterile*; quod per translationem significare nemo non fatebitur; alias quis stirpem *nequam*, id est malam dixerit, nisi sterilem intelligat atque infœcundam? Nunc auctoritatem qua illustrat, attende: *Sic nequam hostum Catonis & Varronis habuimus*. Igitur *hostum* sive *haustum* infœcundum & sterile, & cum *haustum* de oleo dicatur, oleum etiam infœcundum habendum est.

Habes de *nequam* quid in Gesnero exoptem: nunc tu vicissim quid tibi velit *alteras deponere*, mihi investigato enodatoque. Animadverteram jam diu in Columella lib. V. c. X. hæc: *Primo vere antequam germinent, arbores deponito*, esse separanda tali ratione: *primo* — *germinent arbores, deponito*. Tum *primo* ex lib. de *Arboribus* fuisse *ramos suspicatus* fueram, quod postea ex Politiani scripto confirmari intellexi; sic enim in antiquo libro locus inventus est: *removeret aquam germinant*, nempe: *ramos vere, antequam germinent arbores, deponito*. Quid ad hæc Gesnerus? *Liceat*, inquit, *nobis etiam paulo mitiorem huic loco medicinam circumspicere*. Itaque *alteras* pro *arbores* substituto, omnia in antiquum statum redigi opinabatur. Attamen cui istud *alteras* annexendum est, aut quo accipiendum significatu? *Arbores*, scribit Columella, *ac semina cum radicibus autumnis serito, hoc est circa calendas & idus Octobris: ramos* (hoc est semina sine radicibus) *vere, antequam germinent arbores, deponito*. Quibus congruit sententia. At verso *arbores* in *alteras*, quid sit *deponere alteras*, nisi tu me quid adiuvas, omnino ignoro.

Capite etiam infœquenti cum legeretur: *at, si teneram Ulmam maritaveris, novam sufferet*, cumque istud *novam* improbatum rejectumque videret, substituit aliunde petita: *onus nupta non sufferet*, nimirum: Vitis

Ulmum

Ulmum sustinere non valebit. Ideo Vitis, quæ cum sit trunco ramif- que infirma, arbori apponitur, ut ab eadem sustineatur, arbores fulcire & firmare debet? Dicet tamen quis: nuptam esse Ulmum. Ergo arbo- res Vitibus nubent? Hæc a tali viro probari vix in animum inducere possum, cum mendum nullo negotio tolli possit legenti: *noxam sufferet*; siquidem arbor novella novella Vite cum maritatur, dum Vitis citius crescit, quam arbor, hæc Vitis pondere aut necatur, aut ita affligitur, ut retorrescat. Quare *arbores* (ut Plinii verba usurpem) *maritare nisi validas inimicum, enecante veloci Vitium incremento.*

Minori quoque laude dignus videtur Gesnerus, cum agrum spurcum squalidum esse docet; quod *humida terra eadem graminosa, sicca ea- dem squalida.* Ex quo cognoscimus agrum spurcum, sive squalidum gra- minoso opponi. Et quoniam in sicca terra (qualis est fundus tuus in Sabuletis, ubi Graminum quæ de segete effodienda & legenda jufferas, ingentes acervos comburi vidi) lætissimum Gramen procreatur, solum ficcum squalidum simul, spurcum, graminosum, atque adeo humidum habendum est.

Quid? Cum auctorem alium a villico in eo Columellæ loco consti- tuit, ubi de villico tantum agitur, & ea quæ villico attribuerat Ca- to, Catonis ferme verbis referuntur, ut: *ne villicus sit ambulator: ne terminos egrediatur: ne negotietur sibi, pecuniamque domini occupet: hæc enim negotiatio curam villici avocet.* Ubi igitur auctoris persona alia a villico? Ex quo servorum genere? Cui rei addicta? Quo officio præ- dita, & a quo constituta?

Jam vero *sementim* a *satione* non distinguit, & hoc ad omnes stir- pes pertinere censet: illud frumentis proprium reservat, atque hæc ex libro II. in exemplum adducit: *Nam quæ limosa versantur arva, toto anno desinunt posse tractari, nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi.* Præsumptum esse locum non vidisse quis crederet, posito *sationi* pro *sarritioni* sive *sartioni*? Namque semen sparsum primum coope- ritur, deinde occatur, denique natum sarritur.

De porculatione tamen minus miramur; talia enim viro politioribus literis addicto noscere aut ignorare quis laudi aut vituperationi dabit? Præcipit Columella libro VII. Sues jejuno ventre in pascua non esse inigendas, *utique vere dum adhuc lactant. Viridia pabula Suis ple- runque nocent.* Contra Gesnerus *lactant* cum *pabula* conjungit, quia, ut addit, vere Sues porcos lacte non nutriunt. Quod non ita est fir- mum, ut censetur. Tradit Columella anniculam Suem non improbe concipere, sed iniri debere mense Februario, ut opportuno tempore

& uterum ferat, & pariat. At bimas, trimas, quadrimas parere vere neque Columella negat, neque quotidianus nostri temporis usus recusat. Quis etiam ignorat quæ scribit Varro, porcos scilicet natos hieme fieri exiles propter frigora & lactis exiguitatem? Igitur cum annuus Suum fructus bifariam separetur, curandum est, ut vere atque autumno nascantur. Sed esto: annicula Sus Februario mense initur: parit ergo post quatuor menses, nempe Junio; binis mensibus porcos nutrit, Junio nempe & Quintili. Superfunt in ver menses sex. Non dabis primiparæ matri, natis ab ubere amotis, menstruam vacationem, præsertim cum hæc ad calculos non sint ita revocanda, ut partus & foeturæ dies definitos, qui præteriri non possint, assignemus? Marem igitur rursus Septembri mense patiat, enitetur propterea Februario. Quare Februario idest vere natos lætat. Porro de stirpibus lætentibus quæ ex Propertio, Virgilio, Ovidio, Plinioque affert Gesnerus, ita sunt dividenda, ut aliæ proprie lætescere dicantur, ut Spica, Lactuca, Dens Leonis, Hieracium, Tithymallus; quæ quoniam non modo vere, sed & æstate & autumno atque etiam hieme, si perennent, lac effundunt, in suspicionem non veniunt: aliæ figurate lætentes vocentur, hoc est nutriantur, ut Ovidius hoc carmine appellat:

Sata vere novo teneris lætentia sulcis.

Quibus demas vitium, velim, *fibris* pro *fulcis* substituto. Hoc item modo non accipi herbas a Columella *viridia* ostendit, & *immatura*, quibus stirpes lætentes & tenellæ abunde declarantur. Erunt tamen qui de verbo *lætant* quod primus in Columellam transtulit Jensonius, dubitent, cum in duobus codicibus Politiani scribatur *lætiunt* & *laciunt*, in Goefiano *lauciunt*, in Lipsiensi *lanciunt*, dum scilicet pabula adhuc tenera *lancinant* avidèque ingurgitant, ut Apes Tithymalli atque Ulmi flores avidius carpendo in alvi proluviem incidunt.

In XI. quoque libro vitiatò Politiani codice deceptus novum verbum *vervagere* & *vervagendi*, quod nusquam invenitur, aut inveniri potest (nam vervaetum unde originem duxerit, abunde præceptum est) Columellæ addere non dubitavit. Scilicet Politianus exscripsit: uliginosos & mediocris habitus campos *sub æstate veru agendos*? Farentur omnes: tamen hic non posteros monuit, se utique errata & prava non prætermisisse? Annon optima erat Columellæ sententia: *sub æstate verve agendi* idest tractandi, ut in publicum usum diu viguit? Quæ etiam, si libet Politiani scripturam sequi, hoc modo stabit: *sub æstatem verve agendi*; quoniam verum tempus ab hujusmodi terræ molitione non est rejiciendum, præcipiente libro II. Columella uliginosos agros prosciendi

scindi debere *post idus mensis* Aprilis, hoc est extremo vere.

Sed mirari iterum succurrit, cur depravatis denuo adhæreat? Exscriptum a Politiano ex Catone offenderat: *ubi quinque vindemie esse possunt*, vitiose posthabito numero V. qui primus fuerat. Quod ex Victorio declaratur. Hic enim ex eodem codice ex quo Politianus, hanc notam V. qua Aldi & Juntæ ediciones, quibus utebatur Victorius, privantur, deprompsit, & suo loco primam reposuit Catoni. Etenim quis permiserit tot dolia esse paranda, in quibus quinque annorum vindemiæ condantur, & pro doliorum magnitudine vinariam cellam ædificandam? Id Catoni nequaquam, qui vendacem patremfamiliaæ esse oportere tradit, & pro agri modo villæ aream amplectendam statuit. In alterum annum sæpe expedit vinum servare, si vilitas est; sed cum nova vindemia urget, vel vili distrahendum est, ut pendens condamus.

Sunt alia hujus generis quæ persequi neque otium erat, neque voluntas; quanto enim libentius ea specto & suspicio quæ laudibus exornare gestio, tanto gravius & molestius ea retracto, quæ ab auctoris dignitate remota videntur. Cæterum ut ab hujusmodi cogitationibus te abducam, Jasmimi Arabici baccas hodie ex arbore lectas mitto. Te belle curatum, cum ex Alpibus rediero, fac inveniam. Vale.

Dabam Patavio Prid. cal. Sextil. CIO IDCC XXXV.

EPISTOLA LIV.

Columellæ liber I. emendatur, illustraturque.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆE MARANO
AMICO SUO S. D.

EX literis quas III. non. Septembr. per tabellarios ad te miseram, intellexisti, posthabito illustrandi Columellæ officio, ad alia studium atque operam me transtulisse, tum ne aliorum placita improbando refellendoque tempus tererem, tum etiam ne mala pro bonis amplecterer, iis præsiidiis quæ ex vetustis codicibus repetenda erant, destitutus. Ad hæc accesserat recepta jam tum, Alpes cum peterem, opinio, qua omnia, quæ, te jubente, susceperam, perfecta & pro mea mediocritate consummata esse mihi persuaseram; quandoquidem siquid
ex

ex Columella vel Palladio supererat, id ex Lipsiensibus commentariis opportunius sumere poterat. Nunc quasi a publicis & privatis actionibus vacem, otioque iners affluam atque exuberem, ut ad Columellam curam diligentiamque traducam, rogas. Numquid ignoras in proximum mensem, ut autumnalium stirpium naturam ad Alpiam radices investigem, profectioem me instituere, & quidquid otiosi forte intercefferit, in re herbaria libentius infumere malle, quam agriculturæ vacando inter interpretum librariorumque fordes conterere? Tale proficiscenti viaticum tribuis? Hanc occupato vacationem paras? Hæc quidem te non fugiunt, qui & occupationes meas fateris, & easdem ut paulisper seponam, exoras. Quin etiam refici animum, & recreari rerum varietate subijcis, & hoc consilio me a gravioribus studiis interpellare, ut inter leviora conquiescam. Tibi igitur leve opus videtur, omnique molestia vacuum cum operis atque interpretibus colluctari? Ego certe inter Alpiam cautes montiumque asperitates libentiori animo versor, neque est ulla tam ardua atque intractabilis regio, ubi esse me potius non exoptem, quam domi veteres memorias perlustrantem, vel assentando gratiam ab interpretibus querere; vel eorum placita atque audaciam confutando totam congerronum turbam in me commovere. Quare dum me a naturæ contemplatione ad hujusmodi otium & quietem revocas, molestissimo labore implicas, inque maximas angustias adducis. Verumtamen verane tibi narrari vis, qui jamdudum animum tuum perspexi? Ut ab instituto itinere me avertas, novisque discriminibus eripias, magno operi adjicis, cum certus sis, ante me hiemem domi occupaturam, quam tot voluminibus discutiendis finem imponam. Huc amor animusque tuus spectat: huc tuæ literæ & mandata me ducunt.

Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me Deponas, lethumque sinas pro laude pacisci.

Quamquam per culta loca iter facienti nullum ferme imminet periculum nisi sua culpa: in asperis atque inhospitalibus tantum omen timerem. Quare bono animo esto. Jube mihi revertenti ut apud te focula ferveant mature, quando abeunti tam dure obsonas. Ego interea utrunque quod desideras, curabo. Ante discessum meum de Columella quæ noverim, perscribam; in itinere autem omnia circumspiciam, quo magis esuriens ad te veniam. Quare, quoniam properandum est, de Columella statim videamus, sed hac lege: nostra Lipsiæ prodita prætermittantur. Antiquis tamen lectionibus Lipsiæ editis sic utar, ut Gœsianis maximum pondus attribuam, summamque auctoritatem. Aldo vero magnam dicam impingam, eundemque ad te judicem, non
pro

pro meritis, sed, ut potero, exornatum mittam. Exordiar itaque ex præfatione, atque ex his.

*Quod neque fas existimare humi naturam quam primus ille mundi genitor perpetua fecunditate donavit, quasi quodam morbo sterilitate affectam, neque prudentis credere, tellurem quæ divinam & æternam juventutem sortita communis omnium parens dicta sit, quia & cuncta peperit semper, & deinceps paritura sit, velut hominem consensisse. Cum jam fastidio ac contemptui esset Romanis res rustica, quod divitiis & luxu affluentes in otio potius & desidia languescere malebant, quam in agro operi vacantes mollia deliciis, & libidinibus resoluta corpora exercitationibus laboribusque firmare, ne a majorum instituto ignavia, & socordia declinasse viderentur, terræ infœcunditatem, cœli frugibus genitalem spiritum contrarium, atque immutatam pristinam naturæ erga mortales benignitatem culpabant. Ideo tanquam cœlesti injuria repulsi, incultos agros seris ac pecudibus depascendos ac proculcandos; villaticas vero rationes quas optimus quisque paterfamilias administrare optime solebat, tractandas lacerandasque ignavissimis mancipiis relinquebant. Hujus itaque erroris causam, sive potius excusationis fallaciam ut aperiret Columella, antequam de arte ipsa ageret, publicæ persuasioni occurrendum judicavit; quod nemo tam animi impos invenitur, qui studium atque operam in id quod communi desperatione desertum sit atque abjectum, impendere velit. Non immutatam igitur cœli statum, non effectum vetustate solum, non consensisse rerum omnium parentem, aut aliam esse, quam quæ semper fuerat, & futura est, cum perpetua virtute divinitus prædita sit, quod per se veram rationem intuenti satis clarum & manifestum est, demonstrat. Ex iis hæc sunt quæ prima proposuit, quibus primum naturam tanquam quoddam principium, quod cuncta circumundique digesta & diffusa amplectitur, & fovet; deinde tellurem quæ eorum quæ in nostro orbe sunt, parens habetur, contemplatur. Cur quæ discreta sunt, & distincta, confunduntur ab Aldo, & miscentur? Cur naturam quæ in immensum patet, & promittitur, terræ finibus concludit? Numquid *humi natura* alia est ac *tellus*? Idem igitur bis inculcatur. Hoc primum ab Aldo excogitatum, & receptum vulgo rejiciendum opinor, repetendumque censeo tam a primis impressis, quam a manu exaratis Politiani & Gœffii libris pro *humi naturam, rerum naturam*. Sequuntur:*

Nec post hæc reor intemperantia cœli nobis ista, sed nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuique servorum veluti carnifici noxæ dedimus, quam majorum nostrorum optimus quisque optime tractaverit.

rit . In his item Aldus a veteribus editionibus declinavit ; nam ante optime omisit &, quod sententiæ vim & lumen addit ; præterea *intemperantia ex violentia* constituit . Hoc autem cur ausus ? Antiquum esse in Columella *violentia* non testantur primi editores , qui a codicibus id acceperunt ? Non confirmant Goesii & Politiani exemplaria , id ipsum dum servant ? At improprium est ? Quid est , amabo , *violentia* , nisi *major vis* ? Ergo Plinio ea quæ in cælo atque adeo in aere fiunt , vi majori attribuere licuit , Columellæ eadem violentiæ assignare non licebit ? *Ante omnia* (inquit Plinius libro XVIII.) *duo esse genera cælestis injuriæ meminisse debemus : unum quod tempestates vocamus , in quibus grandines , procellæ , ceteraque similia intelliguntur ; quæ cum acciderint vi majori impelluntur* , sive , ut vulgo editum est , *vis major appellatur* . Equidem , si quicquam violenter contingit , quid ventis , quorum (dicam Plinii verbis) & *tonitruum* & *fulminum jactus violentiæ plerique assignant* , quid procellis , quid turbinibus , quid tonitruis fulminibusque violentius ? Tamen putasne me esse sanum qui a Plinio præsidium peto , quod domi , idest apud Columellam habetur ? Ait enim c. VII. in hæc verba : *Nisi si cæli major vis , aut prædonum incessit . Quare cæli violentia & cæli major vis nonne de iis quæ in aere generantur , dicuntur . Vetera itaque antiquitate & exemplo confirmata repetamus . Quin extremum tractaverit a Goesiano exemplari admoniti in tractaverat* vertendum censemus ; quippe jamdiu mos ille colendi per senatores agros obsoleverat .

Verumtamen majori prudentia , ne veri specie fallamur , in proximis opus videtur . *Atqui ego satis mirari non possum , quid ita dicendi cupidi seligant oratorem , cujus imitentur eloquentiam , mensuram , & numerorum modum rimantes ; placitæ disciplinæ consecutentur magistrum , vocis & cantus modulatorem , nec minus corporis gesticulatorem scrupulosissime requirant saltationis ac musicæ rationis studiosi . De quibus mihi attentius cogitanti ista : placitæ disciplinæ consecutentur magistrum otiosa , atque aliena videri solent , & cujusdam monitum esse qui in libri ora , quemque disciplinæ qua delectatur , magistrum consecutari , adnotaverat . Ædepol neque cum anterioribus connectuntur , neque cum insequentibus copulantur ; nam qui dicendi cupidi sunt , oratorem cujus imitentur eloquentiam , mensuram , & numerorum modum rimantes , seligunt : saltationi autem & musicæ rationis studiosi vocis & cantus modulatorem , nec minus corporis gesticulatorem scrupulosissime requirunt .*

Paulo infra habemus : *cum etiam si prædictarum artium professoribus civitas egeret , tamen sicut apud prædictos florere posset respublica . Nam sine*

sine ludicris artibus, atque etiam sine caufidicis olim satis felices fuere, futuræque sunt urbes. Quanto itaque antiqua & vera fequentibus rectius est, exempto nam quo primi impreffi libri carent, ab Aldo interposito, atque ut ante olim conftituito, tali ratione diftinguere: cum etiamfi prædictarum artium profefforibus civitas egeret, tamen, ficut apud præficos, florere poſſet reſpublica ſine ludicris artibus, atque etiam ſine caufidicis, ut olim ſatis felices fuere, futuræque ſunt urbes. Etenim ſine oratoribus, muſicis, & corporis geſticulatoribus bene civitatis ſtatus conſtituitur, publica que reſ adminiſtratur.

Supereſt ea pars quæ ad agriculturam ſpectat; hæc ſive cum illis collata, ſive per ſe expenſa utiliſſima & maxime neceſſaria exiſtimatur; quippe ſine agricultoribus nec conſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtum eſt. Quo magis prodigii ſimile eſt, quod accidit, ut reſ corporibus noſtris, vitæque utilitati maxime conveniens, minimam uſque in hoc tempus conſummationem haberet. Quibus, verſo præſico excuſo minime in minimam, auctorem repugnancia ſcribentem Aldus induxit; Columella enim nullam eſſe agriculturæ perfectionem expreſſe declarat, cum dicit: ſolam rem ruſticam, quæ ſine dubitatione proxima, & quaſi conſanguinea ſapientiæ eſt, tam diſcentibus egere, quam magiſtris. Illud etiam agricultoribus diſtinguere agri cultoribus expedit, ut capite I. agrorum cultori recte ſeparatur.

Hoc, quantulumcunque eſt, niſi ſupervacaneum exiſtimaveris, poteris in vicinia hæc etiam perpendere: niſi æquius exiſtimamus cepiſſe prædam ex militia, quæ nobis nihil ſine ſanguine & cladibus alienis affert. Cum Mars communis ſit, nulla que fere incruenta victoria, eo gravius eſt bellum, & magis deteſtandum, quod præda nobis non contingit ſine ſanguine & cladibus non modo hoſtium, ſed etiam noſtrorum. Ideoque codex Lipſienſis mihi in hoc magis probatur, qui rejicit alienis. Nam prædam cepiſſe ex hoſtibus juſtitia non adverſatur; quiſque enim ſe ſuaque naturæ inſtituto tueri debet; eoſque potius ſpoliare qui nobis inſidiantur, quam ab iſdem ſpoliari quid vetat?

Ex omnibus minimis, maximis, mediocribuſque ad te quæ ſcribo, hoc infra adnotatum quamvis minimum deſpectui ne habeas, quod ex unius literæ immutatione pendeat: ſiquem deſideramus agricolam, quemque deſcribimus. Etenim capite II. agricolam inſtruere, & qualis eſſe debeat, incipit Columella docere: igitur non hoc loco, ſed ibi deſcribemus. Hoc erat propter quod te ſum moratus a primis editoribus admonitus.

Perpenſis in univerſum omnibus, quæ ſibi reſ ruſtica aſſumit, ne

artis amplitudine a discendo studiosi deterreantur, eos ita hortatur Columella, ut ad proximum vel tertium locum contendant, si summum fastigium in agricultura obtinere desperent; quoniam in eo quoque gradu cum laude atque existimatione florebunt. Utitur autem primum vatum atque oratorum exemplo, quorum ingenia propter desperationem ad inertiam devoluta non sunt, quamvis præteritorum virorum aut præsentium famam & gloriam se affecuturos non viderent. De his itaque hæc: *Nec Brutum, aut Cælium, Pollionemve cum Messala & Catulo deterreere ab eloquentiæ studio fulmina illa Ciceronis*. Duo in his ab Aldo in aliud versa invenio: primum *nec* ex antiquo impresso nos, quod *nim* fuisse credo (interrogandi enim indice ista cum proximis scribenda sunt) alterum *Catulo* ex *Calvo*, quod non modo priscorum editorum, sed & codicum tam Politiani quam Goesii fide ab interitu vindicatum habemus. Hic autem C. Licinius Calvus qui Ciceronis ætate vixit, de quo idem M. Tullius in libro qui inscribitur *Brutus*, loquitur; de quo item Quintilianus libro X. eundemque post J. Cæsarem, & Cælium laudat. Quin etiam idem scriptor libro XII. hos omnes oratores quos Columella celebrat, hoc ordine, aliis interpositis, recenset: *Tum*, inquit, *deinde efflorescat non multum inter se distantium temporum oratorum ingens proventus; Hinc enim vim Cæsaris, indelem Cælii, subtilitatem Callidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatem Calvi reperiemus*.

Venio nunc ad caput I. quo rei rusticæ scriptores auctor numerat Varronem imitatus, & continuo hæc tibi perpendenda trado: *Cetera non dissimulanda erunt agrorum cultori præcepta rusticationis, que cum plurima tradiderunt Pæni ex Africa scriptores, multa tamen ab his falso prodita coarguunt nostri coloni*. Quis putaverit ita obscurum fuisse Romæ Pæni nomen, ut ubi gentium esset, declarari oporteret? Proculdubio id notius erat Romanis, quam Atheniensibus Vespertiones. Cur igitur additur declaratio *ex Africa scriptores*? Cur addatur, teneo, scilicet propter summam vecordiam: a quo autem ignoro. Hoc tantum affirmare non verebor, a Columella nequaquam. Quare, his quisquiliis abjectis, ad caput II. transeamus, quo optimi fundi magis optanda quam invenienda traduntur signa. Horum primatum nos cum multis aquæ perenni damus, de qua item Columellam ita præcipientem audire expedit. *Tum rivos decurrentes in prata & hortos & salicta vivæ aque salientes demittant*. Dicet aliquis, quid in his veritati perspicuitatque derogat? Istud *vivæ* quo veritas involvitur, tegiturque, id enim

enim in Goefiano & Lipsienſi codicibus *villaque* ſcriptum eſt. Propterea, quoniam ad villam vel maxime neceſſaria perducenda eſt aqua, opinari eſt id fuiſſe *villaſque aquæ ſalientes demittant*, ſive melius, *emittant*, ut proditum eſt ab Jenſonio. Quod libentius nobis concedes, ſi ea quæ capite V. commemorantur, inſpexeris. *Sit*, inquit auctor, *vel intra villam, vel extrinſecus inductus fons perennis*; deinde, multis poſthabitis, *ceterum ad æſtuum temperandos calores & amœnitatem locorum plurimum conferunt ſalientes viri, quos, ſi conditio loci patitur, qualeſcunque dummodo dulces utique perducendos in villam cenſeo*. Porro ſi in his Columellæ verba malueris, quam Aldina, pro *æſtuum* vel *æſtivos* a primis impreſſis libris ſumito, vel melius ex Politiani Goefiique exemplis *æſtatum*.

Quibus perſpectis, obijcitur in hoc loco ingens quæſtio, quam, dum tibi propono, & quid ſentiam, addo, velim tua prudentia ita mihi expedias, ut quæ ob vetuſtatem minus plane cognoſco, aperta, prona, & manifeſta mihi conſtituas. De *vetereto* quod in probatæ antiquitatis libris non hoc tantum capite apud Columellam reperitur, inter peritos rerum Romanarum interpretes geminam video eſſe ſententiam: alii quidem eſſe operarum erratum putant; alii idem ac vervaetum exiſtimant. Mihi omnia in diſquiſitionem revocanti, diligenterque perpendenti ut legitima & vetus viſa eſt dictio, ita aliud, ac vervaetum. Hoc autem quibus ſignis cognoſcere, & ſtatueri ſolemus, ex eodem Columella videamus. Scribit lib. II. Fabæ modios IV. vel VI. in vetereto cum feritur, duas bubulcorum operas detinere; at in reſtibili arvo unam. Si veteretum vervaetum eſt, cum vervaetum ſit arvum vere prociſſum, veteretum quoque verno prociſſum habendum eſt. Quod igitur prociſſum eſt, iterandum deinde, tum tertium, mox, jacto ſemine, in liras redigendum. At quot operis jugerum prociſinditur? Nonne duabus, auctore Columella? Quot ſatum liratur? Quadrante operæ. Cur ergo jugerum (nam Fabæ modii IV., ut cenſebat Tremellius, vel VI., ut Columella, jugerum occupant) in vetereto operis duabus conferitur Faba? Si ea ſeges per ver arata erat, cur tot operis feritur, quot prociſinditur? Exploratum itaque eſt veteretum vernali tempore non eſſe aratro ſubaetum; ideoque non vervaetum dicendum. Sed neque reſtibili terra; quod in reſtibili una opera Fabæ ſatio jugeratum peragitur. Veteretum propterea arvum neque vere aratum, neque anno anteriori autumnus, aut ſub hiemem ſatum; quippe reſtibile hoc nomine vocaretur. Quid tandem? Quod ab opere diu ceſſavit, vel in pabulum ſubmiſſum ad Medicæ cultum, vel in pratium ſepoſitum, vel etiam

iam coloni socordia, aut terræ macie neglectum. Quamobrem, quoniam fenio velut effectum inaratum jacuit, veteretum. Merito igitur operis initio conquerebatur Columella minores fructus ea ætate patrifamiliæ *amplissima vetereta* conferre, quam antiquis septena illa jugera Licinia; quoniam contra leges aut ex segetibus prata fecerunt, aut easdem proculcandas pecudibus, & depopulandas ac vastandas seris derelinquebant. Quapropter quod per aliquod tempus aratum non est, *veteretum*: idem aratum & cultum a novando *novale*. Idcirco Columella lib. III. cum ad ponendam vineam silvestrem agrum, nimirum veteretum maxime probaret, posteaquam id arvum sentibus atque arboribus esse extricandum, atque inferius solum effodiendum, & in fermentum congerendum monuisset, subdidit: *ubi pura novalia, & arboribus erunt libera*, conferi oportere. Quid? Libro XI. non scribit inter solstitium Etesiarumque prodromos profcissum vervaetum optime iterari, & silvestrem agrum, decrescente luna, extirpari utilissime? Aliud igitur vervaetum, quod vere profcissum est; aliud silvestris ager, hoc est veteretum, qui, dum illud iteratur, cultu subigitur, ac renovatur. Sed cur adhuc te moror quasi dubitatione implicatum? Non vidimus optime feri Fabam in vetereto? Eandem præcipit auctor libro XI. *ante idus Novembr. occatam habeas quam pinguiissimo, & novo loco*. En tibi veteretum post culturam dici *novum locum*, videlicet *novale*, ut dixi. Porro cum Varro I. R. R. volumine tradat multum interesse utrum *in rudi terra, an in ea seras, que quotannis obsita sit, que vocatur vestibilis, an in vervaeto, que interdum requievit*, quid tibi videtur rudis terra, nisi *veteretum*?

Annectuntur vetereto ista: *Tanta quidem Curius Dentatus, quem paulo ante retulimus, prospero ductu parva victoria, ob eximiam virtutem deferente populo præmii nomine quinquaginta soli jugera, supra consularem triumphalemque fortunam putavit esse, repudiatoque publico munere populari, hac plebeja mensura contentus fuit. Quæ redintegrantur, dictione satis post putavit ævo detrita, sed in Goesiano libro servata, itemque ac adnexa plebeja, atque in hac a Manutio aucta: antiquitus tali ratione ordinata credere est: Tanta quidem — ob eximiam virtutem deferente populo præmii nomine D soli jugera, supra consularem triumphalemque fortunam putavit satis esse, repudiatoque publico munere, populari ac plebeja mensura contentus fuit. Quod egregium facinus, habita concione, ut in literas retulit Plinius, verbis illustravit asserens perniciosum intelligi civem, cui septem jugera non essent satis. Notam porro D veteriorem, ut aliis visum, quam L vel quinquaginta, nos quoque opinati su-*

fumus; siquidem, cum per legem Liciniam D jugera possidere civi Romano liceret, nec minus quam alii cives colebant, Curio a populo attributum esse credendum est, nec plus quam lex sinebat. Id vitium etiam in sequentibus: *criminosum fuisse senatori supra quinquaginta jugera possedisse* animadversum ab aliis quoque fatemur.

Ad fundi modum hæc etiam spectant, quibus præpotentium immoderatam libidinem reprehendit: *qui possident fines gentium, quos ne circumire equis quidem valent, sed proculcandos pecudibus, & vastandos ac populandos feris derelinquunt*. In quibus attende Aldina: *circuire equis quidem valent*, iis quæ in primis impressis libris, & codicibus, ubi hoc modo: *circuire quoque valent*, asservantur, dissimilia; ideoque ut novitia, ita minus apta. Nam occupare latifundia quæ pedibus non facile circumire possis, non multum a vero videtur alienum; sed eadem equitando circumdare non valere hebetis obtusique cordis est tam scribere, quam opinari. Quibus subnectere alia ab eodem Aldo addita protinus refert: *ac populandos*. Hæc minime necessaria, dum a primis excusis libris, & manu exaratis Goesii & Politiani absunt, Aldum auctorem agnoscunt.

De fundi modo satis: de ejus inspectione & villæ situ agitur deinceps cap. IV. Ibi Virgilianum carmen laudatur hoc exemplo:

Ventos & varium cœli prædiscere morem

Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum.

Quod non solum apud Columellam, verum etiam in Virgilio editionibus quas perpendi, vitiatur; incertum enim quod est, & *varium*, prædisci & cognosci nulla ratione potest. Quamobrem ex antiquis libris tam formis quam manu impressis *proprium* reponamus.

Alterum in eodem capite propter exilitatem facile contemnendum libentius prætermitterem, nisi Columellæ placitum aliud ex eodem redderetur. De universali fundi cultura hæc in cunctis impressis circumferuntur: *simul attentando possessor efficit, ut in id formetur, quod maxime præstare possit*. Ultimum membrum ad agri redditum referri nemo non videt, proximis tamen dissentientibus: *ea res etiam feracissimos agros utiliores reddit*. Congruunt autem, & eleganti ordine cum superioribus annectuntur, si ex Goesiano libro scribatur *præstari*, nempe quod maxime fieri possit.

De villæ positione hæc traduntur: *atque aræ idem tantum complectatur, quod ait Cato, quantum ne villa fundum querat, neve fundus villam*. Quoties hæc animo admovi, toties villa mihi visa est in prava membra esse confusa; neque enim *idem* ex antiquo excuso *ædem* ab Aldo

do conversum convenire existimabam; neque in *ædem* acquiescebam: Cum itaque ancipiti mente multa agitarem, & in omnibus frustra suscipi laborem viderem, obtulit se mihi *pedem* quod Politianus & Goesius ex veteribus memoriis deprompserant, idque, utroque excuso rejecto, libenter sum amplexus. Porro quid sit *pes* in architectura, & quid *pedem ponere*, cum fundamenta instituimus, ex Varrone de L. L. scribente, necnon ex Senecæ libro qui *de tranquillitate animi* titulum fert, declaratur.

Additur de regionis salubritate, ut in saluberrima parte ædificium ponamus. *Petatur igitur aer calore & frigore temperatus, quem fere medius obtinet collis, quod neque depressus hieme pruinis torpet, aut torret æstate vaporibus.* In his quoque, si ad veteres editores, & ad codices Goesianum & Medicæum respexeris, Manutium facile cognosces. Antiqua scriptura: *qui fere medios obtinet colles, quod neque depressus hieme pruinis torpet, aut torretur æstate vaporibus.* Propter quod si vetera Aldo mutare ex ingenio quis concefferit, depravare certe non dabit; siquidem *torret* vitium est; quia aer vaporibus accenditur & torretur, ut M. Tullius *ardore solis torreri* scribit. At aer est qui habitatores torret? Scilicet si vaporibus accendatur, hoc est torreatur. Ideoque qui Aldi patrocinium adversus Urfinum, atque adeo Columellam suscipit,

Interdicto huic omne adimat jus

Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

Eandem fortunam passa sunt quæ ex capite V. continuo desumam. Postquam enim ædificatorem monuisset Columella, ut vallem, & proximam paludem, nec minus junctam militarem viam vitaret, quod illa hominum pecudumque corporibus gravia pestifero spiritu morbos creant, hæc prætereuntium rapinis, & hospitem assiduis diverticulis rem familiarem infestant, conclusionem hanc posuit: *Propter quæ censeo ejusmodi vitare incommoda, villamque nec in via, nec pestilenti loco, sed procul & editiore situ condere, ut frons.* In quibus si, quantum vetera exprimenti liceret, Aldus perpendifset, & non quid melius sibi videretur, sed quid verum, hoc est, quid ab antiquis proditum erat, spectasset, ejus potius prudentiæ judicium cum laude expenderem, quam intemperantiam audaciamque improbarem. Numquid falso dolemus? Scriptum est in primis excusis, & non excusis etiam libris in hanc rationem: *villamque nec in via, nec alio procul editiore situ condere, sic ut.* Quæ levi immutatione in pristinam formam rediguntur: *villamque nec in via, sed alio procul editiore situ condere, sic ut.* Qui enim procul a via militari ædificat, ejus incommoda devitat: qui vero in sublimi, noxios stan-

gnantium aquarum halitus non timet. Cur igitur aliena, inutilia, falsa immiscuit Aldus?

Restant alia quæ caput V. sordibus aspergunt, ceu: *Sed & profutura, & substructione fungentur adversus ea, quæ mox, si forte villam prolatare liberit, ad superiorem partem applicabuntur.* Jubet auctor villam condentibus, ut ab inferiore parte ædificii pedem statuunt, quo firmitus a superiore nova extructio applicetur. Quare non *ad superiorem partem applicabuntur*, verum, ut in Goesiano libro, *de superiore ad inferiorem.* Proxima etiam consideremus: *nam novum cum veteri adstruitur, rimosoque recens ædificium quasi surgenti reluctans oneri cedit.* Quid hic redundet, etiam me tacente, puto te intelligere; *novum enim, & recens idem est; sed illud ab Aldo, prioribus impressis posthabentibus.* At *rimosoque* quo auctore existit? Ineptissimo quidem scriba. Nam quis tam excors veteri rimosoque ædificio novum applicabit? Recte igitur Lipsiensis codex tale absurdum evitat. Quid enim amplius legentes desideramus: *Nam, cum veteri adstruitur recens ædificium, quasi surgenti reluctans oneri cedit?*

De villæ situ & structura quæ minus congrua visa sunt, tibi attentiore cura hæc existimanda tradebam: de ejus partibus quæ capite VI. circumscribuntur, hæc addam: *Domitis armentis duplicia bubilia sint, hiberna atque æstiva; cæteris autem pecoribus quæ intra villam esse convenit, ex parte tecta loca, ex parte sub dio parietibus altis circumsepta, ut illic per hiemem, hic per æstatem sine violentia ferarum conquiescant.* Ergo tam Bubus quam cæteris pecoribus domitis duplicia stabula paranda sunt. Non quadrat itaque *bubilia*: nec mirum; ab Aldo enim est, codicibus, & primis impressis *bubulo* exhibentibus. Etenim, cum præmiserit auctor pecudibus fieri oportere stabula, quæ neque frigore, neque calore infestarentur, addidit: *domitis armentis duplicia: bubulo sint hibernacula atque æstiva.* Verum, inquires, unde tibi effossum *hibernacula* pro *hiberna*? Ex codice Goesiano; haud enim nescis *hibernacula* eam domus partem ubi hieme habitatur, a Vitruvio appellari. Quod non animadvertens Aldus & quæ præcedunt: *urbana rursus in hiberna & æstiva sic digerantur*, in Columella depravavit, cum in primis impressis (nec secus ex codicibus Lipsiæ & Politiani affertur) *hibernacula* esset. De stabulis igitur etiam *hibernacula* dicuntur, itemque *æstiva*; quod utique egregio metro Georgicorum scriptor retexit:

*Quam multæ pecudum pestes, nec singula morbi
Corpora corripiunt, sed tota æstiva repente
Spemque, gregemque simul cunctamque ab origine gentem.*

De bubilibus hoc etiam tibi non subtraham : *Lata bubilia esse oportebit pedes decem, vel minime novem, quæ mensura ad procumbendum pecus, ac jugario ad circumcundum laxa ministeria præbeat.* Quamvis pueri sit cognoscere *bubilia esse cubilia* scribendum, tamen in Lipsiensi codice id retentum videmus. Equidem *bubilia* tam angusta & contracta nemo ædificat, neque usui essent, si ædificarentur. Atqui si tam clarus locus declaratione eget, ex Palladio dabimus exscribente : *octo pedes ad spatium standi singulis Boum paribus abundare, & in porrectione XV.* Neque latitudo ped. XV. te ancipitem reddat ; binis enim *Bubus* ea paratur, non singulis, de quibus loquitur Columella.

Ad vetera quæ de apothecis traduntur, tam formis quam calamo expressa, dum similiter me converto : *quoniam vina celerius vetustescunt, quæ fumo quodam genere præcoquem maturitatem trabunt, continuo Aldinorum : quæ fumi quodam tenore præcoquem, me piget tædetque.* Illa autem *quodam genere præcoquem* tanquam quodammodo præcoquem accipio.

Neque his solis rusticæ villæ membra depurantur ; nam de sterquilinio alia in recentioris memoriæ libris edita sunt : *& extructum pavitumque solum habeat, ne humorem transmittant ;* alia ab antiquioribus editionibus prodita habemus : *& extructum pavimentumque solo ne habeat.* His tamen magis probanda protulit codex Goesianus : *pavimentumque sola habeat ;* quippe una apposita litera, pristinum nitorem recipere mihi visa sunt : *& extructum pavimentumque sola habeant, ne humorem transmittant.* Ignorasse autem Aldum suspicor, cum *pavitum* in *pavitum* verteret, *pavimentum* non modo solum paviculis densatum, sed etiam materiam, ex qua fit, hoc nomine significare. Quod tamen Columella iterum hoc capite declarat docendo : *pavimenta testacea quæ pro aqua receperint amurcam mistam calci & arenæ, supersterni, & magna vi paviculis inculcari atque expoliri.* Palladius quoque lib. I. solum omne bipedis sterni jubet, vel minoribus laterculis, quos, *suffuso testaceo pavimento, debemus imprimere.* Idem ad soli structuram & soliditatem superfundendi *testacea pavimenta, & deinde marmora collocari oportere eodem libro docet.*

Ad sterquilinum hæc etiam referuntur ab eodem Aldo hac forma expressa : *periti rustici quidquid ovilibus stabulisque conversum progesserunt, superpositis virgeis cratibus tegunt, nec avescere ventis sinunt, aut solis incurfu patiuntur exuri.* Quæ ex codice Lipsiensi, antiquisque editoribus, a quibus, omni artificio remoto, pura ac naturali decore ornata habemus, fucata ostenduntur : *Periti — superpositis virgis tegunt, nec avescere solis incurfu patiuntur.* Nec plura ex Varrone, quem
imi-

imitatus est Columella, exscribenda erant: *Sterquilinium*, inquit Varro, *melius illud cujus latera & summum virgis ac fronde vindicatum a sole.* Ubi igitur virgea crates? Ubi venti? Ubi folis ustio?

In extremo quoque capite reprehensionis notam vitare & cavere poterat Aldus, nisi a prisca editionibus aberrans dissimilia expressisset: *omnis stercoreata colluvies, cohortis, balnearum, & oleis expressa amurcæ sanies influere debent*, quo pomariis oleribusque locum destinaveris. Antiquissimi itaque præcepti nos memores, quo docetur tam diligenter esse amurcam quam oleum, condenda ollis, educto Aldino *oleis*, primum excusum *ollis* reponamus, cum tradat etiam Columella amurcæ recrementum, quod dum illa defæcatur, in ollis subsidet, arboribus lætandis, hortensibusque herbis esse perutile.

Ad caput IX. jam tempestivum est transire, verum obiter prius te monitum volo, *nubilarium* quod propter subitaneos imbres aræ solet applicari, esse in Politiani & Goesii exemplaribus *nubilar*, itemque libro II. cap. XXI. in Lipsiensi codice, & primis forma *imæressis*. Quapropter *nubilarium* ex Columella prodire ille solum mihi persuadere poterit, qui meliora & antiquiora testimonia protulerit.

De iis jam dicamus quæ propriam patrisfamiliæ diligentiam prudentiamque desiderant. Inter prima autem cum servi attendendi sint; de his singillatim agens Columella, quibus operibus quis corporis aut animi habitus attribuendus sit, declarat. In magistris, inquit, eligendis potius sedulitas & frugalitas, quam *corporis statura roburque*, spectanda sunt; quia hæc plus conferunt, quam illa. Quæro a te quid causæ fuit, ob quam *statura* nobis Aldus excuderet? Non satis erat antiquum *status*, quod ex Goesiano libro etiam affertur? Aldus igitur, cum omnia in veteri agricultura sibi licere existimaret, non solum Columellæ sententias evertit, & alias atque alias fixit & refixit, sed & verba plurima miscuit, atque ex animi libidine immutavit. Idcirco etiam capite IIX. cum in antiquis *panis potionisque probitatem*, Goesii & Politiani libris confirmatum, scriberetur, in *panis potionisque bonitatem* vertere non dubitavit. Nec minus paulo post ab Jensonio prodictum *pedumque tegumina* (quod Goesii cura mox clarius evasit) tanquam vitium repudiavit, quamvis apud Livium invenire potuisset, & *tegmina* suffixit.

Quibus in transitu animadversis, ad patrisfamiliæ officia redeamus. Post magistrorum electionem de bubulco propria refert Columella: *Bubulco*, ait, *quamvis necessaria, non tamen satis est indoles mentis, nisi eam vastitas vocis, & habitus metuendus pecudibus efficit.* Prima ex per-

vetusto libro ita reddidit Politianus: *Bubulco quo quamvis*. Videlicet; ut reor, *Bubulcoque, quamvis*.

Monet deinde agricolas auctor, ne opera familiæ confundantur: *nam id minime conducit agricolæ, seu quia nemo suum proprium aliquod esse opus credit; seu quia cum cuius est, non suo, sed communi officio proficit; ideoque labori multum se subtrahit*. In his quoque egregium ejusdem Manutii facinus contemplator; *Ideoque enim & liberque* quam scripturæ similitudine, aut significationis societate inter se conveniunt? Nulla per Jovem: tamen ex antiquo impresso *liberque* efformatum fidenter *ideoque* reposuit, cum *libenterque* propter scribendi contractionem potius significare videretur.

At vero ista proxima: *propter quod separandi sunt aratores a vinitoribus, & vinitores ab aratoribus, iique a mediastinis* tam in excusis libris, quam in plerisque manu delineatis fœde confusa vetustiore corruptorem nata sunt. Tria fervorum genera cum hoc loco proponat Columella, aratorum, mediastinorum, & vinitorum, hæc *& vinitores ab aratoribus*, quæ utique Politiani codex rejecit, vacare facile concedes, quibus remotis, perfecta fit sententia hoc modo: *aratores a vinitoribus, iique a mediastinis*.

De primo volumine hæc erant quæ tibi perscriberem. Cras alia meditor. Fac valeas.

D. Patavio VIII. id. Septemb. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A L V.

Emendatur illustraturque Columellæ liber II. in caput XIII.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Hesternis literis de iis scripsimus quæ primo volumine contenta veluti principia futuris agricolis præcipiuntur: nunc artis præcipua & magis propria videnda. Columella itaque capite I. ut jam repudiata eorum sententiam qui terram ævo consensescere atque effectam reddi diuturno partu opinabantur, certiori argumento falsitatis coargueret,

ret, cur inculta loca quæ vetereta appellari declaravi, ex agresti recens habitu in segetem redacta frugibus exuberent, & deinde sæpius subacta & fata minus præbeant, ostendit, rationemque affert, non quod requietior sit humus, & juvenili præstet robore, *magno fœnore cessationis colono* respondere, sed quia plurimorum annorum frondibus & herbis recreverit, & largiori alimento fuerit tanquam fimo saturata. Quæri potest ex his quæ a Columella exscripsi, *magno fœnore cessationis*, qui fiat, ut Aldinum *cessationis* antiquo impresso *cessatorum*, aut Goefiano *satorum* par videatur? Vidit certe Aldus *cessatorum* non convenire, sed perditum esse *temporum* fortasse non vidit, & Ovidium in *Metam. cessata tempora* canere non advertit. Nam de Goefiano facilior est conjectura cogitanti prima in dictione omissa, ut in aliis vocibus fieri in eo codice perpendimus.

Atque de his quæ agricolam minus adjuvant, fatis: venio in rem præsentem, ad caput, inquam, II., quo de terra, & de iis quæ aut sequi debeat colonus, aut evitare, fusius discribitur: *Sed nunc potius uberioris soli meminerimus, cujus demonstranda est duplex ratio, culti & silvestris*. Quis Aldinum *ratio* non rejecerit, cum ex libris Politiani & Goefii, priscisque editoribus *tractatio* habeamus, videlicet qua ratione cultus ager tractandus est, & qua incultus? Cujus bina genera novimus, ficci atque humidi. Si humidus, fossis humor inutilis exsiccetur vel cæcis vel patentibus. *Ubi solutior humus est aliquæ fiunt patentes, quedam etiam obcæcantur: ita ut in patentibus ora hiantia cæcarum competant: sed & patentibus latius, & apertas summa parte declivesque, & ad solum coarctatas, imbricibus supinis, similes facere conveniet*. Visne ista breviori sed germano modulo complectamur, rejectis Aldinis? Ex vetustis editoribus accipe: *quedam etiam obcæcantur, ita ut in eas ora hiantium fossarum competant. Sed latius apertas summa parte, declivesque*. Nam docuerat Columella apertas fossas hianti ore cum cæcis convenire debere, quo facilius aqua exonerentur. Aldus contra, cæcas quæ totæ latent, in apertas facit hiare. De cæcis item sulcis non absimilia commentus est. Jubente enim Columella in principio atque exitu fossæ instar ponticulorum bina fassa constitui, quæ ripam sustineant, *ne præcludatur humoris illapsus atque exitus*, Aldus sic depravanda existimavit: *ne præcludatur humoris illapsu, atque exitu*. Fossa igitur permeante humore, præcludetur. Cur ergo aquæ recipiendæ & remittendæ paratur? Verumtamen, ne semper de Aldo scribam, sunt alia ante Aldum vitriata, ut de Filice hæc: *quoniam intra biennium sæpius convulsa moriuntur*. Etenim circumposita: *Filicis exstirpatio: Filicem sationibus interi-*
mi:

mi: nascentem falce decidas: absumitur; potius convulsa moritur poscunt, quam convulsa moriuntur. Nec inania, aut falsa opinamur; moritur affert Politianus, non moriuntur.

Quæ expediendi rudis agri rationem continebant, cum tradiderit Columella, pinguis & frumentis habilis arvi signa statim proposuit, nimirum dulcedinem soli propriam, herbarum & arborum proventum, nigrum colorem vel cinereum. De cæteris ambigo; de colore satis admirari non possum, cum alios, tum Cornelium Celsum non solum agricolationis, sed universæ naturæ prudentem virum, sic & sententia & visu deerrasse. De omnibus igitur tanquam incertis & dubiis notis auctor ambigit. Et merito quidem talia ex vulgatis suspicamur, quamquam colorem tantum in incerto relinquat, cum nihil ex Goeshano codice repetendum absit; quod ita connectebatur: *Nibil de cæteris ambigo: de colore satis admirari non possum.* Hoc modo duo signa vera fatetur: de colore dubitat, qui bonitatis incertum indicium præbet. Possum quoque illa, nisi tenuioris curæ existimes, cum alios, tum Cornelium Celsum per Politianum tibi pleniora reddere hoc pacto: *tum alios, tum etiam Cornelium Celsum.*

Post hæc ad prima signa reversus Columella, qua via terræ pinguitudo dulcedoque explorari & cognosci possit, demonstrat: *nam perexigua conspergitur aqua gleba, manaque subigitur, ac si glutinosa est, & quovis levissimo tactu pressa inhaerescit,*

Et picis in modum ad digitos lentescit habendo, ut ait Virgilius; eademque illisa humo non dissipatur, ea res admonet nos inesse tali materię naturalem succum, & pinguedinem. Cur ista tibi commemorem, fortasse miraberis; quippe per se clara & perspicua judicantur, propterea quod nemo adhuc inventus est, qui quidquam in his repperderet. Fatemur: verum quot homines, ut ajunt, tot placita. Minori pulchritudine nobilis terrarum orbis esset, si quisque eadem cogitaret, eademque consecraretur. Dum in diversa rapimur, & quemquem sua ducit libido, innumeræ rerum species ex tam dissimili & varia humani ingenii perceptione nascuntur, cum, amentibus etiam remotis, mundanam scenam minus jucundam, minusque decoram futuram videamus. Quare nolito mirari, si secus ac cæteri, de hoc loco judicem. Tria ostendam quibus non admodum delector, primum est particula *ac*, quæ in antiquis impressis *at* fuerat; idque in *ea* vertebam. Alterum *quovis* in Goeshanum *quamvis* mutarem, quod paulo infra Columella iterum adhibet dicens terram solutam *quamvis levissimo dente moveri satis esse.* Tertium Aldinum *ea res*, sive Jensonianum *quæ*

quæ res demerem , & abjicerem . Aifne ? Abjiceres ? Cur non ? adnotationem fuiſſe in margine poſitam priſca impreſſa non declarant : quæ res admonent nos , nimirum de terræ pinguedine ?

Explorata foli quod colere deſtinamus , qualitate , de arandi diſciplina præcepta addit Columella . Quare , inquit , antiquiſſimi fere omnes formam hujus operis conſcripſere , quam velut ſcita legemque in proſcindendis agris ſequantur agricolæ . Quonam morbo & ſenſuum omnium ſtupore captos Columellæ editores dicemus , qui Aldina iſta adeo perverſa , & a vero aberrantia approbarunt & receperunt , cum in antiquis Jenſonianis quanto meliora & certiora , tanto magis Aldinis diſſimilia & diſcrepantia haberent ? Numquid fallimur ? Numquid hæc ſimilitudine aliqua cum Aldinis componuntur : Quare antiquiſſimum eſt formam hujus operis conſcribere ? Ubi , o boni viri , antiquiſſimi iſti , de quibus ſilet Columella , qui hujus operis formam tradidere ? Quo nunc proſecti ſunt ? Ubi latent ? Summe neceſſarium eſt , inquit Columella , curioſe & ſcite agricolas docere , quo maxime modo Boves in opera jugatos habere oporteat ; qua diligentia bubulcus arare debeat ; qua Boves cum ab aratro diſjuxerit , curare ; tum quibus temporibus ſubigenda ſint arva , & qualia perſcribere ; quibus item iterari , quibus lirari ac ſeminari , & quo frugum genere expediat , recenſere . Quæ qua prudentia maximopere opportunum eſſe proſpexit , ut docerentur , pari cura atque arte peregit & perfecit . Neque tamen cum multa pertractet quicquam refert , quod ab antiquis memoriæ proditum fuerit , longoque uſu colonis probatum . Vereor , mi Andrea , ne plura quam mihi proſiſtitum in hujus materiæ diſquiſitione a te eſt , videar tibi de iſta forma collegiſſe . Tamen quid aliud fieri oportebat , quando vel Aldus qui talia invenit , aut ab aliis excogitata promulgavit ; vel Jenſonius qui de veteribus ſinceræ fidei monumentis ab Aldinis quidem diverſa , ſed veritati , hoc eſt Columellæ ſcriptis conſentanea deprompſit , ignaviſſimus dicendus erat , & habendus ? Adhæreamus itaque antiquis quoſque licet , eos in cæno qui nova ſectantur , relinquentes .

Inter ea quæ agricolis arva proſcindentibus exequenda commemorat Columella , multa de bubulci officiis complectitur , ceu ne Boves arando per cornua illigentur ; quoniam qui Boves ita revinciunt & vexant , ſolum minoribus aratris moliuntur , qui non valent alte perſoffam novalium terram reſcindere ; quod cum fit , omnibus virentibus plurimum confert . Eſt aliquid eadem ad Goefiani codicis imaginem referre : quia non valent alte perſoffam novalium terram reſcindere : quod cum fit , omnibus virentibus plurimum confertur . Qui itaque Boves per cornua cum

jugo

jugo conjungunt, minoribus aratris uti coguntur; quoniam profunde a majore aratro perfoſſam terram reſcindere ſuſtollere & reſupinare non valent. Eadem macula hæc libri IV. inficiuntur: *Quod quidem non fit in traduce, qui a materno ſuſtinetur ubere*. Rationem affert Columella cur in traduce ſuperior Vitis non reſecetur; *quia*, ait, materno alimento, cum ſtirpi adhæreat, ſuſtentatur. Diviſit itaque Aldus *qui a quod in primis impreſſis, & Goeſianis copulatur*. Hæc aperta ſunt & plana: illud autem *confertur* quod etiam in primis excuſis legitur, cur approbem, dicam, ſimulque id illuſtrabo. Priſcarum editionum necnon Politiani & Goeſii codicum auctoritate & fide, quæ mihi pro centum millibus Aldis, Aldique ſectatoribus quotquot ſunt aut fuerunt, ſunt, plurimum moveor, atque ad vulgata quamvis ſententiam abſolvant, rejicienda impellor; deinde cum primigeniam verbi *confero* ſignificationem mente percipio, non video, *hoc*, exempli cauſa, *mibi confert*, & *hoc mibi confertur*, qua alia ratione inter ſe differant, niſi quia in altero quod mihi utile eſt, non declaratur, cum in altero ſignificetur. Imperfecta itaque, & detruncata ſententia eſt: *hoc mibi confert*, cujuſmodi multa ab antiquis habemus, quæ perficitur & redintegratur, cum dicimus, *hoc mibi opes auxilium pecuniam confert*: item *hoc mibi plurimum confert*. Age: immutentur caſus: *ab hoc mibi plurimum confertur*, ſive *a bubulcis profunde ſolum proſcindentibus plurimum omnibus virentibus confertur*.

Sed hæc quæ neque tuæ ſapientiæ, neque noſtri inſtituti eſſe videntur, ita ſuſcipias velim, ut intelligas nihil eſſe ſuſtidioſe habendum, quod optimæ vetuſtatis libri nobis reliquerunt. Reliqua in hoc capite, quibus extrema optimorum interpretum manus nondum exhibita eſt, commodius perfequamur. *Igitur in opere Boves arte junctos habere convenit, quo ſpecioſius ingredientur ſublimis, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefaſcentur, jugunque melius aptum cervicibus inſidat*. Non providi Bubulci eſt *arte* junctos Boves in opere habere, ut placuit Aldo, ſed *apte*, vel *arte*, ut impreſſum eſt ab antiquis. Præceptum in vitium abiit Aldus, cum apud Plinium libro XVIII. hæc prava inveniffet: *Araturos Boves quam artiſſime jungi oportere*, prava, inquam, *quam artiſſime pro quam aptiſſime*. Deinde, cum traderet Cælius impenſas reformidans, minora aratra eſſe paranda, & minori aratro utendum, addit Columella ignoraffe Cælium *plus eſſe redditum in ubertate frugum, quam ſtipendii, ſi majora mercemur armenta*. De hac voce *ſtipendii* dubitaſſe me fateor: nunc omni dubitatione exſolvor, cum in Lipſienſi codice id eſſe *impendii* ſignificetur.

Admo-

Admonet post hæc bubulcum auctor, cum arando Boves ad arborem venerint, ut eos fortiter retineat, & retardet, ne *Bos extremo jugo truncum delibet, ramumque deplantet*. Quamvis non ignorem Varronem scribere Agnum membrum delibare, tamen *delibare truncum* neque recte dici, neque proprie existimo, cum arbor radicibus valide firmata de sede moveri, aut luxari facile non possit. Quod arbori maxime cavendum est, quodque frequentius contingit, corticis læsio est; ideo ne *truncum delibret* potius scribere, nisi alia mens tibi sit, cogito.

Cum ventum erit ad versuram, in priorem partem jugum propellat, & Boves inbibeat, ut colla eorum refrigescant, quæ celeriter conflaurant, nisi assidue refrigerentur. Quanta auctoritate istud refrigerentur inter Columelliana hoc loco vigeat, & per omnia volumina circumferatur, priscum impressum stringantur ostendit. Ergo id quoque Aldinum? Ita censendum; ab Aldo enim in Columella legi cepit. Attamen non integrum Jensonianum stringantur arbitror, cum ex Goesio detectum sit restringantur, quod est resolvantur, vel relaxentur, ut Lucretius indicat:

*Proptereaque solere vias restringere nostris
Sensibus, introituque suo perrumpere corpus.*

Ut Plautus in Captivis:

*Ne Canem quidem iritantem voluit quisquam imitariet,
Saltem, si non arriderent, dentes ut restringerent.*

Ut Ovidius *Metamorph.* XII.

*Quid me meminisse malorum
Cogis, & obductos annis restringere luctus?*

Hinc etiam cognosces, quod paulo ante scribebam, si *arcte* jugati essent Boves, qua ratione jugum in priorem partem propelleretur, ut Boum colla refrigescant.

Absolutis bubulci officiis, quid in unoquoque arvo servandum sit, cum aramus aut serimus, perscribit Columella, statuitque uliginosos campos esse post idus Aprilis proscindendos. *Quo tempore*, inquit, *cum arati fuerint diebus interpositis circa solstitium*, quod est nonum vel octavum calend. Julias, iteratos esse oportebit, ac deinde circa Septembris calend. tertiatos. Quæ scriptores inanes opiniones tenaciter tuendo vitiis involvunt, hæc nunc nos eximamus. De solstitii tamen fede cum ad te tam multa scripserim, quicquam amplius non addam; constat enim esse oportere: quod est VI. cal. Jul. At de diebus circa solstitium interpositis, quos indeterminatos relinquunt interpretes, viginti autem fuisse Goesianus liber ostendit, multa inquiram ad discendum præclara,

nec tibi ad veritatem determinandam fortasse inutilia, atque injucunda. Ante omnia de bruma te præmonuisse conveniet, eaque huc transtulisse juvabit quæ de fementis tempore capite VIII. traduntur. *Propter quod intelligi debet Tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu Vergiliarum qui fit ante diem IX. calend. Novemb. ad brumæ tempora. Sic enim fervant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus priusquam conficiatur bruma, totidemque post eam confectam neque arent, neque Vitem aut arborem putent.* Circa brumam igitur dies XV. interponuntur religiosi, quibus ab arando & putando se abtinent coloni: sed circa solstitium XX., quos item religioni datos credendum est. Uter numerus utro melior existimandus sit, perfectiorque, ex libro XI. spero tibi me probaturum. Ibi scriptum est in hanc sententiam: *Per hos quoque dies abtinent terrenis operibus religiosiores agricolæ; ita tamen ut ipsis calendis Januariis auspicandi causâ omne genus operis instaurent. Cæterum differant terrenam molitionem usque in proximas Idus.* A bruma igitur dies religioni habiti in a. d. Idus Januar. XX. colliguntur, idcirco numerus *quindecim* sive XV. depravatus est. Quapropter ex a. d. prid. non. Decembr. in brumam, & hinc ad Januar. Idus dierum XL. intervallum pertinet, quibus fodere aut arare, Vitem arboremque purgare religioni objiciebatur; quamvis vera cessandi ratio videri possit per hos dies summa hiems, atque intractabile opus, rigentibus gelu stirpibus, & indurata tellure. Sementim propterea inter prid. non. Decembr. & Vergiliarum occasum absolvebant. Occidunt autem Columellæ Vergiliæ XIII. cal. Novemb. a quo in a. d. prid. non. Decembr. dies XLV. spectant, quibus ferendi maturitas erat. Qui itaque in notam XV. viciatam inciderunt, ut spatium conveniret, etiam Vergilias a. d. IX. cal. Novembr. delabi opinati sunt, & in id quod imprudenter sibi persuadebant, veteres libros immutarunt, cum scriberetur: *a. d. XIII. cal. Novemb.* Porro ab hoc occasu ad autumnæ æquinoctium VI. cal. Oct. dies XXIV. pertinere notabis, etsi in eodem capite VIII. abscondi Vergilias *altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium* cuncti editores consentiant. Redeamus ad prima quæ hoc modo reor esse scribenda: *Quo tempore cum arati fuerint, viginti diebus interpositis circa solstitium quod est VI. cal. Julias, iteratos esse oportebit.*

Proximum est ut de aliis dicam eodem capite comprehensis, quæ neque ad Columellam, neque ad ea quæ docet, referenda arbitrabar. Udos agros non esse arandos sæpius agricolis inculcat; *quippe nimius humor, ut dixi, limosos lutososque reddit: at que siccitatibus aruerunt, expediri probe non possunt.* Videturne tibi aptius esse scribere: *at qui sicc-*

ficcitatibus aruerunt, cum agri proximi nominentur? Si negas, chirographo Goesiano convincam.

Qui itaque agri *ficcitatibus* aruerunt, tractari non facile possunt; Nam *vel respuitur duritia soli dens aratri, vel, si qua parte penetravit, non minute diffundit humum.* Quis de his poterit dubitare? Nemo fortasse qui neque arantem bubulcum, neque aratrum unquam conspexerit. At harum rerum vel mediocriter callidus *minute diffundere humum* non convenire aratori, non præstari ab aratro primo obtutu animadvertet. Nam vomis dum inum solum transversè scindit, aratrum subinde per scissuram insistens terram divisam sustollit, & hinc atque inde invertit, ac minute diffundit, si soluta est, & natura putris, nec *ficcitatibus* indurata. Quare qui sarrit, quique occat, minute terram cædendo diffundit; qui vero arat, diffundit. Vetera itaque impressa eademque Goesiana *non minute diffundit* sequi par est, relictis Aldinis.

Neque tantum humum non minute diffundit arando, qui durum solum profcindere contendit, sed aliud incommodum patiatur necesse est, cum *Boves iniquitate operis maxime multentur.* Sive Columellæ consuetudinem quam libro I. retinet dicens: *agrum pessime multari*, respicimus; sive Goesiani codicis probitatem, *pessime multentur* esse præferendum arbitramur.

Tum etiam ratio rustici aggravatur exiguo profectu operis. Cujus *rustici*, dices? Aldi credo, qui tam rustice atque inurbane se in Columellam gerit; *rustica* enim fuerat ratio ante Aldum in universum proposita. Hoc etiam depravasse usque adhuc gloriæ Aldo cessit.

De collibus deinde arandis hoc monitum habemus: *totidem operis, quot uliginosi campi, excolitur jugerum talis agri.* Sed in arando maxime est observandum semper, ut transversus mons sulcetur. Quamvis vulgata non valde improbem, tamen Goesiana: *jugerum.* Sed tali agro in arando tibi commendare non præternittam.

Tertia ratio exilis agri est. *Expediior autem labor ejusmodi solo est, eo quod pauciores impenduntur operæ.* Hic pueriliter labitur Aldus, dum nimia cura vetera nititur emendare. Si enim expediior est agri labor, eo quod pauciores operæ impendantur: expediitissimus erit, cum nullæ, quale pratium habetur ita dictum, quia ad fructum capiendum semper est paratum. Præterea qui male fundum colunt, minus laboris non impendunt, cum negligentia aut avaritia operas subtrahant? Expediior itaque hujusmodi fundo labor est, eo quod pauciores impenduntur operæ. Quapropter ne talia Columellæ attribuantur, & famæ discrimen

subeat ejus nomen , quod ad hoc tempus intemeratum viguit , Jensoniana repetenda sunt , antequam penitus ab hominum memoria evanescant : *expeditior* — *foli est* , *eoque pauciores impenduntur operæ* . Etenim exilis & soluta terra facile colitur , & ubi minor labor pro foli conditione adhibetur , minus temporis impenditur , & minus operarum .

Subacta jam terra , & futuræ sationi parata , frugum genera capite VI. circumspicit Columella , & cum multa proponat , Triticum quod *Robus* appellabatur , maxime laudat . Hoc esse nos credimus , quod *Amajorcato* dicimus , quodque in Sicilia , in agro Neapolitano , Romano , ac Tusco in satis habetur , cujus multa discrimina , ut scis , colere quotannis solemus . Proximum bonitate Siligo quæ ubique in Italia colitur , candoris eximii , propter quod , ut vetustissimus vates solebat , expedit :

Fortunatam Italiam frumento canere candido .

Tertiæ notæ Triticum habetur trimestre , quod genus Siliginis esse affirmat Columella , neque in propriam naturam recipit . Equidem Siligini simillimum est ; ex qua similitudine vulgatissimum Triticum esse Siliginem existimavi . Secernitur tamen a Siligine , & propriis signis cognoscitur , cum per easdem ferme species quas in Siligine observavimus , diffundatur : nam & rufis & albis glumis atque aristis gignitur , & pari discrimine mutilatum . Seritur a nobis autumnali sidere , quo pariter Siliginem terræ committimus , nec tamen citius quam reliqua frumenta , demetimus , cum in frigidis regionibus melius vere fatum , (ex quo cum post tertium mensem maturum demetatur , nomen invenit) respondeat .

Post Triticum Adoreum in censum venit , ex quo genere *Far* quod appellatur *Clusinum candoris nitidi* . Hoc rubigine infecit Aldus ; nec tamen omnino integrum in antiquis impressis , & codicibus Goesiano & Lipsiensi . *Clusinum candidioris & nitidi* ; ævum enim , ut suspicor , *grani* dempsit .

Post hæc de ferendi opportunitate capite VIII. unum mihi enuclees , velim ; aliud enim esse mihi videtur *non ambigere* , aliud *non abnuere* : non ambigimus de certis ; non abnuimus , cum dubitamus . Satisne hæc tibi probantur ? Cur igitur codicum Goesii , & Politiani , primarumque editionum *non abnuimus* in *non ambigimus* mutat Aldus excudens : *Nos quoque non ambigimus in agro temperato , & minime humido sementem sic fieri debere ?*

His paucis totam frumentorum sationem , quæ capitibus VIII. & IX. cir-

circumscibitur, transgressus in extremo IX. capite in Milio & Panico sic Aldinum vitium indicabo, ut eximam simul & conculcem: *Panicum pinustum & evolutum fursure, sed Milium quoque pulvem quarvis inopia maxime cum lacte non fastidiendam præbet.* Qua inopia premi illos putas qui miliaceam pulvem ex lacte subactam non fastidiunt? Numquid ignorare poterat Aldus ea ætate qua scribebat, cum ex Indiis Mayxii granum advectum nondum in agris fereretur, non in annonæ caritate, non in fame, sed, seculo melioribus frugibus exuberante, annum & ferme quotidianum panem ex Milio sine lacte esse cibarium? Quid dicam de panicea aut miliacea pulve, quæ vel hoc ævo quamvis optimis ptisanis abundet, non modo rusticas mensas instruit, verum etiam urbanas? Quid igitur Aldum impulit, ut, posthabitis rejectisque primis impressis: *quamvis in copia:* codicum etiam auctoritate constantibus; *quavis inopia,* aut aliunde fusciperet, aut excogitaret, & tanquam Columelliana proferret?

De Milio & Panico quæ frumentis annumerantur, hæc: de leguminibus multo pauciora nactus sum; ideoque duo tantum verba in vulgarioribus libris imminuta, ex codicibus, & antiquis excusis redintegrata mittam. De Lupino capite X. traditum est, vermes in eo gigni, *qui simul atque oscilla Lupinorum ederunt, reliqua pars enasci non posset.* Apud antiquos *ederunt* diversum prodit; Ab Icnsonio *ediderunt* legitur: in Goesii, & S. Germani libris *edederunt*, fortasse *adederunt*, quod usurpatum a Virgilio hoc versu videmus:

Sæpe favos ignotus adedit

Stellio.

Alterum de Lente afferam, quæ a Curculionibus etiam dum est in *stliqua*, *estur*. Istud *estur* Politiani & Goesii libri amplificanti *estur* scribentes.

Pabulorum cultui prospicit caput XI., ubi farrago optima fit cum Ordei cantherini decem modiis circa æquinoctium autumnale obseritur: hæc vel viridis defecta pecudibus præbetur, vel ad fermen percipiendum reservatur. *Similis satio Avenæ quæ autumnio sata partim ceditur in fœnum vel pabulum, dum adhuc viret; partim semini custoditur.* Quoniam ferendi tempore, seminis modo, atque usu Avena & farrago inter se cognata sunt, ex Goesii monumento sumamus: *similis ratio Avenæ.* Contra fit in his quæ de Fœno Græco memorantur: *Sed hac ratione jugerum sex modiis: illa septem occupamus.* Ad duo enim inter se remota sationum tempora referuntur, autumnale alterum, alterum vernum; ideo: *sed hac satione*, videlicet verna, sex modii terræ traduntur:

tur : *illa* autumnali septem . Quæ fidentius constituebam , utpote Goefiano exemplari confirmata . His duobus immutatis , demam tertium ex Ervo , quod *potest & autumno feri , nec minus post brumam* . Nam Aldinum & quod Politiani liber omittit , tanquam non necessarium censendum est . Siquis tamen retinere malit , in *autem* vetus excusum veritat ; hoc enim & auctoritate tuebitur , & vetustate .

De segete sarrienda & runcanda extat capite XII. frigidum quid atque infullum , quod nihilominus cuncti editores suscipiunt , & fovent . Etenim eorum sententiam referens Columella , qui Fabam minime sarriendam censebant , quia internata herba , sublata Faba , sceno custodirentur , sibi videri inquit *peffimi agricolæ committere , ut satis herba proveniat , frugibus enim plurimum detrabitur , si relinquitur runcatio* . Plus enim ponderis , plusque fidei apud me consequuntur vetera quæ ex Politiani libris afferuntur , in ante *satis* insuper posito : *peffime agricola (agricolas fuisse reor) committere , ut in satis herba proveniat ; frugibus enim plurimum detrabitur , si relinquitur runca* . Atqui si particulam in interponere nimia audaciæ dederis , *præveniat* scribere saltem finito . Id autem supra fata excellere est , primasque obtinere , ut Nomentanas Vites Amineis sæcunditate prævenire ex eodem auctore habemus . Quid vero *runca* quod bis hoc loco in iisdem codicibus Politiani atque etiam Goefii occurrit , *runcatio* autem excuditur ? Herbam pu- to ita appellari quæ tollitur runcando .

Sed cum Celsus qui sarriendam Fabam negabat , *inter ceteras dotes leguminis hanc* quoque enumeraret , quod , lecta Faba , ex eodem arvo scenum colligi posset , non idem sentiens Columella , *adeo* , inquit , *Fabam sarriendam censeo , ut existimem debere ter sarri* . Quibus quid addere immoderatae licentiæ aut temeritatis non erit , dummodo ex antiquis & probatis libris id depromatur . Quando ea quæ de *leguminis* dotibus laudat Cornelius Celsus ita dubia sunt , ut , cum ad Fabam pertineant , ad omne legumen referri possint , dubitandi locum removebo , *ejus* inter *dotes* & *leguminis* constituto , quod nobis Goefii & Politiani exemplaria suppeditant . Deinde ex Lipsiensi Goefianoque codicibus *etiam* ante *ter* interponam .

His (quantulacunque habebis , quæ tamen pro auctoris cui depurando inservio , nobilitate maxima habenda) pro nostra diligentia accuratis , ad caput XIII. protinus transfirem , nisi in Academiam ad vos novo chirurgo meo suffragio exornandos , vocarer . Jubeo te bene valere .

Dabam Patavio VII. Id. Septembr. CIO DCCC XXXV.

E P I.

EPISTOLA LVI.

Emendatur, illustraturque Columellæ liber II. a capite XIII. ad extrema.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

MUnere cujus gratia interpellatus fueram, perfunctus, cum heri summa celeritate demum me recepissem, præsto fuit candidatus vester Chirurgus designatus. Cui petenti siquid ad te vellem, epistolam recenter scriptam ut tibi redderet, tutiusque commissurum existimavi, quam meum corium secandum. Hoc tamen non perinde dico, atque ejus famæ quicquam detractum velim. Recte enim se gessit, & sperare licet nullum corporis vitium apud vos fore diuturnum. Accedit quod liberalis ingenii est, nec lucro inhiantis; ideo ægrotantes ad mercedem ut veniant, non patietur. Attamen cum ad omnia secanda & urenda tam parato animo proficiatur, si ab incidenda epistola manum abstinerit, eandemque integram tibi reddiderit, Æsculapio gratias habebis. Interim ego aliam retexebam.

Quot operis certus feminis modus jugeratim seratur, colaturque dum diligenti cura ad calculum revocat Columella capite XIII., inter prima quæ ad Triticum atinebant, Aldus corrumpit: *in totum summæ operarum decem & dimidia*, quæ superioribus præsci editores annectunt, & verbo occupant moderantur scribendo: *in totum summam operarum decem & dimidiam*. Perperam etiam ab eodem Aldo hæc de Ordei cultura separantur, & recto casu reguntur: *summa operarum sex & dimidia*, quæ in antiquis a verbo exigunt pendent: *summam operarum sex & dimidiam*. His interjiciuntur ista quæ jam dudum ex depravatis libris sumpta esse indicavi: *Sesami modii novem vel decem totidem operas, quot Tritici modii quinque postulant*. Animadverteram autem *Sesami* vertendum esse in *adorei*, quod *Sesami* nullo modo retineri posset, aut defendi; sive quia de eodem paulo infra opportunius agebatur, sive quia ea feminis mensura Far Adoreum tantum exposcebat, collatis iis quæ capitibus IX. lib. II. & II. lib. XI. continentur. Nunc ex vetustis monumentis id ipsum tibi confirmabo; in Politiani codice notatur *sifseminis*: in Lipsiensi *sifseminis*, quod in *Adorei feminis* expanditur,
cum

cum a Catone, a Palladio, imo ab ipso Columella alibi sic appelletur; Breviori etiam compendio locus redintegratur ex Plinio, qui Adoreum semen ob præstantiam *semen* tantum appellat. Quare: *siffeminis*, *sic seminis modii novem vel deceni totidem operas*, quot Tritici modii V. postulant.

Adduntur alia de Cicere, cujus modii tres undecim operis coluntur, nempe bubulci quatuor, occatoris duabus, fartoris una, runcatoris una, tribus legentis. His Aldus unam ademit, & summam *deceni operarum* constituit; quod secutos editores in eundem errorem traduxit. Recte autem in prioribus impressis, & Politiani Goëlique libris *undecim*, ut dicebam.

Et hætenus sunt in hoc capite quæ propter scriptorum inconstantiam dissimilia levi conjectura penduntur. At illa quæ de totius anni operarum distributione auctor colligit, quamvis modici judicii sit falsa generatim cognoscere, tamen quæ vera, quæve falsa sint per partes demonstrare, majore opus est prudentia, quam a te, ut in cæteris flagitare soleo, expecto. *Semina*, inquit, *quæ quarto sulco feruntur, in jugeribus viginti quinque desiderant bubulcorum operas CXV.*. Nam proscinditur *is agri modus quamvis durissimi quinquaginta operis, iteratur quinque, & viginti, tertiatur & conferitur XL.* Hæc mecum perpendere ne recusa. Frumenta in jugeribus XXV. colenda exigere ait bubulcorum operas CXV. Quibus haud equidem assentiri possum; nam in singula jugera cum Tritici modii V. (de terræ enim mediocritate est intelligendum) ferantur, modiiis CXXV. quos autumnali satatione solo tradendos hoc capite auctor memorat, jugera XXV. occupantur. Tritici autem modii V., ut capitibus initio ostentum est, bubulcorum operas IV. non postulant? Modii igitur CXXV. operas C. non CXV. exposcunt; siquidem, ut capite eodem IV. docetur, jugerum *commode proscinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in liram satum redigitur quadrante operæ.* Hinc etiam nota ultima XL. vitiata detegitur; quoniam jugerum tertiatur & feminatur una opera; propterea jugera XXV. operis XXV., non XL. iterantur, & conferuntur. Atque hæc quæ cognatione quadam inter se copulantur, non difficile transegimus. Id in proximis ut recta via consequi possimus, etiam atque etiam videndum. *Cætera legumina occupant operas LX., id est menses duos. Pluviales quoque & feriarum computantur, quibus non aratur, dies quinque & XL. Item peracta sementi quibus requiescunt, dies XXX.*. Sic in *asse* fiunt octo menses, & dies X. Quibus dies XV. quos superioribus subduximus, debemus, ut menses octo diesque X. habeamus. Brumale quidem intervallum dies XL. non solum

solum admittit, sed necessario requirit; quandoquidem circa brumam ortiari bubulcos diebus totidem declaratum est. Superfunt dies V. quos pluvialibus diebus & feriatis assignabimus, ut cuncti L. notentur; primum enim spatium quod colendis leguminibus attributum operas LX., id est menses duos, occupat, nequit produci. His quas communis fortuna distraxit, & corruptit, notis restitutis, aliena atque inutilia demenda sunt. Nam *cætera* ante *legumina* quod locus respuit (legumen enim neque nomine, neque natura, neque cultu cum frumentis convenit) quis defendendum susceperit? Quis autem retinendum duxerit, quod Politianus in codicibus non legisse testatur? Illa vero *quibus non aratur* non aperte externa, quippe pluvialium dierum & feriarum interpretatio, quibus cognata separantur, & vi quadam divelluntur? Sed cur hoc tibi probare pergo? Non satis constat esse rejiciendum, quod optimi Gœsii & Politiani libri rejiciunt?

Quoniam autem duo sunt præcipua, quibus lætantur segetes, aratio & stercoreatio, absoluta arandi tractatione, de stercoreatione capitibus XV. & XVI. salutaria præcepta traduntur. In illo animadvertere est, cum tria stercoreis genera constituentur, quod ex avibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus fit, avium primum esse, *exceptis tamen palustribus, aut nantibus, ut Anatis & Anseris, nam id noxium quoque est.* Etiamne, inquires, hic habes, quod reprehendas? Etiam: quod enim natat, palustre non est? Cur igitur distinguuntur *palustribus, aut nantibus*? Certe scribendum: *palustribus ac nantibus.* Nec aliter Varro, a quo Columella, ex Cassio laudat volucrum sterces, ut omnium optimum, *præter palustrium ac nantium.* Quin Plinius cum haud ignoraret nantes aves quæ in cohorte aluntur, etiam palustres esse, illud tantum ex Columella retulit dicens ab eodem alitum nantium sterces damnari. Quid quæris? Non in minimis solum peccatum est: nam Jucundus, vel Aldus, cum ex depravata particula *ac*, esse alias palustres cohortales aves, alias nantes crederent, reliqua fœdus inquinarent, verso antiquarum editionum *quod in quoque.* Verum quid ex eo boni? Nihil tali pacto. At hoc vel optima sententia: *nam inde noxium quod est.*

Ubi vero, dicet aliquis, neque pecus in fundo haberi expedit, neque aves nutriri, quo genere sterquilinum parabimus? *Licet*, subdit Columella, *e vepribus compitisque congesta colligere.* Plura ex veteri libro Nicolaus Heinſius commemorat, nempe: *licet e vepribus, & e viis, compitisque.* Inter Gœsiana etiam legitur *& e viis pro compitisque*, quod fortasse Gœsius exscribendo neglexit. Revera colligere *e viis* latius patet, quam *e compitis*; quoniam ubique viæ, non ubique compita. Pro-

pterea dum illud non prætermittas, hoc alterum non morabor.

Congestis in sterquilinum purgamentis omnibus, *eodem medio loco robustam materiam defigere convenit; namque ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet*. Quanto difficiliorem posteris loci hujus emendationem reliquit Aldus, qui ab antiquis impressis *serpentem noxiam* sumere recusavit; tanto faciliorem Politianus tradidit, qui *latere* Mediceo codici deesse animadvertit. Hoc enim remoto, verbum aliud necessario perquirenti, si in memoriam revocaveris quæ apud Varronem & Plinium te legisse non dubito, depacta scilicet robusta materia, non gigni in sterquilinio serpentem, occurret tibi *noxiam ex nasci* depravatum. Hoc pacto & sibi convenientia scribit Columella, & Varroni quem sequitur, atque imitatur. Quid enim ex vulgatis tanto viro dignum? Ne serpentis virus lateat in stercore? Lateat potius ibi quam domi, quam in stabulis, quam in pascuis: lateat, inquam, & ut lateat perpetuo, curandum est, non prohibendum; dum enim latet, nemini nocet: dum vagatur, infestum. Curæ itaque esse debet agricolæ, ne in fimo nascantur serpentes, in quo ova deponere solent, quo melius tepore excludantur, quoniam ipsi ad incubandum non idonei.

Ab eo agro qui pecore viduatur, transit deinde Columella ad fundum pecore instructum; nam *ubi greges quadrupedum versantur, quedam quotidie ut culina, & caseale: quedam plurimis diebus, ut bubilia & ovilia debent emundari*. De *Caseale* varia est hominum opinio; nam alii latrinam; alii cellam ubi caseus reponitur; alii locum ubi conficitur esse arbitrantur. Mihi vitium subolet, cum antiquam scripturam Goesianam *cerile* intueor, ex qua commode reparatur *caprile*, quod ex Lipsiensi codice sincerum depromptum est. Cum itaque Capris nihil substernatur, quod cum lotio & stercore macerare oporteat, cumque libro VII. jubeat Columella, *caprile* quotidie everri, id ipsum vulgato *caseale* præferri a nobis neminem tam procul ab agriculturæ studio remotum improbatum credo.

De comparando fimo, & de capite XV. hæc erant, quæ tibi nota esse volui: quemadmodum autem per agrum disponere necessarium sit, cum capite proximo doccatur, ex eodem hæc tibi ponderanda mittam: *ita ut plani loci jugerum duodecim, clivosi quatuor & viginti vebes stercoris teneant: &, ut paulo prius dixi, non antea dissipet cumulos, quam erit saturus*. Duo sunt quæ tibi signabo nec vera, ut mea est mens, nec convenientia: primum numerum *duodecim* qui pravus facile deprehendatur. Nam, si capite V. jugero quod spissius stercoreatur, vebes quatuor & viginti necessarias esse affirmat Columella; illi vero quod rariorem

riorem stercorationem desiderat, duodeviginti; stercorari autem spissius collem, rarius campum ibidem addit, sequitur itaque *plani loci* jugerum quod rarius stercorandum est, non *duodecim*, sed *duodeviginti* vehes admittere. Propter quod Lipsiensis codex vero propiorem numerum ostendit *duo & viginti*, nempe *duodeviginti*. Alterum *saturus* est quod apud Politianum *arcturus* scribitur; idque, mutata litera, pristino colore elucescit, *araturus* si fiat; quippe, ut ex eodem capite V. clarius cognosces, post stercorationem semper quidem arandum est, non semper ferendum.

De agrorum cultu plura quam opinabar, tibi congeffi: ea ne me fallant, etiam atque etiam vide, & ad omnia diligentissime rescribe. Nunc de instituendis colendisque pratis quædam ex capite XVIII. apponam. Et primum ne majora armenta, *nisi cum siccissimum solum est, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, sciuntque radices herbarum*, in pratum agas, te monebo. In quo prato, inquires, ungulas demergunt? In *udo* quidem, quod etsi ex proximis intelligi possit, tamen esse vetustate subductum codices tum Politiani in quo: *quia udo demergunt ungulas*; tum Goesii, cujus talis est scriptura: *quia udo demerguntur ungula*, ostendunt; nec non ipse Columella confirmat eadem hoc exemplo repetens: *nam pecudes, ut ante dixi, molli solo infigunt ungulas*.

Hæc prima pratorum cura: altera, ut primo vere purgentur; nam majoris incrementi herbæ, & spinosæ evellendæ sunt & penitus extirpandæ, *omnesque lapides, & siqua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari*. Qui primus in Columella impedimentum falcibus asperum *obnoxium* appellavit, ob hanc noxam *obnoxium* habebat. Ex codicibus itaque Goesiano & Lipsiensi antiqua: *& siqua obiacent falcibus asperiora*, repetamus.

Atque hæc agenda sunt, si prata jam facta accepimus. In novis autem parandis, eum locum quem pratum fieri volumus, aratum satumque Vicia scæni seminibus permista, *inducta crate, coequabimus, grumosque quos ad versuram plerunque tractæ faciunt crates, dissipabimus ita, ut necubi ferramentum scænisecæ possit offendere*. Si verbi dissipabimus vetera exempla attendimus, statim Aldi sive potius Jucundi, qui rem rusticam a se depravatam Aldo excudendam tradidit, fallaciæ patent; id enim in impressis prioribus est *despiciemus*, in codice Lipsiensi *addespiciemus*, in Politiani scripto *assiciemus*. Quid porro? *Disficiemus* credo.

Sed eam Viciam non convenit ante defecare, quam permaturuerit, & aliqua semina subiacenti solo jecerit. Tum scænisecam messorem oportet inducere, & defectam herbam religare, & exportare. Quid est, obsecro,

fœnifecam messorum ? Si ex duobus quæ diversa sunt , coalescit ; male conjungitur , & copulatur : si divisum sumitur , cum aliud sit fœnifex , aliud messor , alterum ab altero reiicitur & prohibetur . Tollitur hoc incommodum per Politianum , in cujus codice est : *Tum fœnifex (an fœnifex ?) oportet inducere* . Amoveatur itaque a pratis messor , & ad fruges demetendas reservetur .

Defecta herba , ad fœnum studium & diligentiam capite XIX. protinus traducere oportet , quod *neque peraridum , neque rursus viride colligatur* . Quæ utique servanda sunt , cum fœnum aut in metas coacervatur , aut reponitur in tabulatis . Redeat itaque ex Lipsiensi codice in suam sedem , *colligatur remoto , condatur* . De condendo fœno hoc etiam considerandum est : *vel si non competit , ut aut in villam fœnum portetur , aut in manipulos colligatur , certe quidquid ad eum modum , quo debet , siccatum erit , in metas exstrui conveniet* . Mos ubique obtinet , ut fœnum aut sub dio in acervis custodiatur , aut sub tectum reconditum in tabulatis conservetur . His duobus modis tertia reponendi fœni ratio hic adjungitur , sed imperfecta & truncata , quippe nova , & nondum absoluta , cum casu nata sit , vel negligentia . Quo enim fœnum in manipulos colligatum inferendum est , quod tam a tabulatis , quam a metis excluditur ? Ex Goesiano codice indicabo : *vel , si non competit , ut in villam fœnum portetur : at in manipulos colligatum certe , quidquid ad eum modum , quo debet , exsiccatum erit , in metas exstrui conveniet* .

Post fœnificia de area paranda capite XX. videndum ; quæ , si terrena erit , *ut sit ad triturationem satis habilis , primum radatur , deinde confodiatur , permistisque paleis cum amurca , quæ salem non accipit , extergatur* . Inter nugas nostras quas Lipsiam miseram olim , *extergatur* invenies , quod pro *extergatur* adnotaveram . Nunc video me ineptiarum crimen evitasse , antiquos codices Politiani & Goesii spectans , quibus dissimili verbo , non dissimili significato nostra conjectura corroboratur ; *istud enim & rigetur facile evadit extrigetur , aut primarum editionum extringetur , sive extringatur , quod erit distringendo resolvatur , exterturque* .

Librum jam atque epistolam capite XXI. absolvam , ultima colonum opera quæ collectarum frugum emolumentum habetur , peracta . Itaque post triturationem , *pura deinde frumenta , si in annos reconduntur , repurgari debent ; nam quanto crunt expositiora , minus a Curculionibus exeduntur* . Si Columellæ sententia satis tibi est , recte Aldino *repurgari* eandem tenes : sin autem ipsam auctoris verbis expressam desideras , videto Politianine

tianine reperiri in repoliri conversum apte in contextum concurrat; nam quanto grana sunt exolitiora, minus a Curculionibus exeduntur. Da operam, ut pancratice valeas.

Dabam Patavio VI. Id. Septembr. CIO IOCC XXXV.

EPISTOLA LVII.

Emendatur, illustraturque Columellæ liber III.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

A Machaone vestro literas quas VII. idus dederam tibi deferendas, opportune tibi redditas esse gaudeo; tamen easdem cum superioribus tuo iudicio probari, maximopere gaudeo. Hoc tempore illas quoque in tuas manus pervenisse spero, quas nudius tertius tabellariis vestris deferendas curavi. Quid de iis item statues, si pro tua diligentia perscripseris, vehementer te amabo. Interim ad propositæ materiæ ordinem redeamus. De arborum & Vitium cultu sequitur tractatio copiosa illa quidem, quæ in tria volumina diffunditur, & multis difficultatibus erroribusque implicatur. Tamen frangi vel debilitari meum animum tot fordium molestia non sinam, neque patiar voluntatem, quamvis ab ingenio sæpe deferatur, officio deesse. A tertio volumine exordiar.

Ex furculo, inquit Columella cap. I., vel arbor procedit, ut Olea; vel frutex, ut Palma campestris; vel tertium quiddam quod nec arborum, nec fruticem proprie dixerim, ut est Vitis. Dubitasse de Palma Guilandinum unum ex decessoribus nostris video, & merito quidem; nam Palma humilis, quæ etiam in hoc Horto colitur, arbor habenda est, non frutex, eademque per furculos quoniam non propagatur, proposita regula minime continetur. Opinabatur itaque substituendum esse canna campestris; quoniam libro qui de arboribus titulum gerit, ubi eadem repetuntur, ad fruticem declarandum Arundo in exemplum afferatur. Sed & Rosa recensetur, quæ concisa in virgulas, & sata in fruticem surgit. Animadvertere etiam est ibi arboris duo genera nominari, Oleam nempe, & Ficum: totidemque fruticis, Rosam scilicet, & Arundinem; libro autem III. arborem unam, nempe Oleam; ideo credere est

est fruticem etiam unum protulisse, hoc est *Rosam*. Sed quid *campestris*? Quæ, credo, in campis nascitur. Attamen cum in antiquis exculis & codicibus scribatur *Palmæ campestris* (quod vitium vitiosius reddit Aldus edendo: *Palma campestris*) *Rosæ campestris* si *Rosam* probas; aut *Rosæ*, *Arundines*, si utrunque ex libro *de arboribus* sumere libet, ut notes, curato.

His de arborum natura generatim præpositis, de Vitium generibus differere exorsus capite II. Columella, quod cuique agro traditum pro uniuscujusque indole & ingenio melius respondeat, aut contra, diligenter exequitur; ideo majorem Germanam, quia celeriter in flore corrumpitur, *non esse vineis aptam, vix etiam arbusculo, nisi præpingui & uvivida terra*, demonstrat. Quibus inter se repugnantia confunduntur; nam uvivido loco amplioris acini Vitem, qualis est Germana major, non recte mandari docet. Adde hanc Germanam facile dum floret, vitiari, & hac de causa non esse vineis idoneam; quippe humiliter posita rorulentum solum reformidat. Quare Gœsiani codicis vocem *uvivida* vulgari *uvivida* anteferendum duco. Pari modo peccatum est capite XI. in his: *qui sit humidæ terræ permixtus*; ibi quoque in antiquis libris *uvivida*. Similiter libro V. ubi Oleis deponendis apta laudatur *densior terra, si uvivida & leta est*, ex veteribus voluminibus tam formis exculis, quam calamo expressis ab Aldo vitiatum esse *uvivida* compertum habemus. Non me fugit quid ad hæc rescripturus sis, Palladium nempe qui Columellam sequitur, memoriæ tradidisse Oleis convenire *terram naturæ densioris, & humidæ*. Verum enimvero spondesne hæc sincera? Non existimo; afferam enim ex codice Lugdunensi *uvivida*: afferam id ipsum ex Crescentio qui Palladium transcripsit.

Hæc itaque major Germana *prolixarum frequentia materiæ, foliorumque, & uvarum & acinorum magnitudine dignoscitur: internodiis quoque rarior, largis fructibus a minore superatur, gustu non vincitur*. Quæ separanda videntur hoc modo, rejectis illis & acinorum quæ primi editores omittunt: *rarior. Largis fructibus a minore superatur*. Prolixis enim & frequentibus materiis, item foliis atque uvis amplis, internodiisque rarioribus distinguitur. Fœcunditate a minore superatur.

Minus apte ista etiam quæ de minori Gemella prodita sunt, ordinantur: *Cum prædictis regionibus commodissime jugum sustineat materia, fructumque; nisi quod duplicem, non abfimilem minori Germanæ egerit*. Si hoc pacto separabimus, perfectam sententiam habebimus: *Cum prædictis regionibus commodissime jugum sustineat. Materiæ fructumque (nisi quod duplicem) non abfimilem minori Germanæ gerit*. Hoc autem ge-

rit ab Urfino sumimus ; quippe excusum egerit literam *Germanæ* extremam sibi adiunxit ; quin binas Juntinum egerit.

Tertio loco Lanata Aminea celebratur , *sane vini boni , sed levioris quam superiores* . Verum superiores , id est *Geminæ austerioris vini* esse non dicuntur ? Quare in Lanata *lenioris* , ut primum impressum est , extatque inter Goesiana , non Aldinum *levioris* ; si tamen asperum leni opponitur , atque antiqua recentibus præstant .

Super hunc numerum quem retulimus , singularis habetur Aminea majori Geminæ non dissimilis . Hanc profecto Vitem cum majori Germana contulit Columella , si Goesiano & Lipsiensi codicibus credimus primisque editoribus , a quibus Medicæus Politiani codex non valde dissentit exscribens : *Germinæ pro Germanæ* . Quod etiam ex his quæ sequuntur , confirmatur , propriis virtutibus & notis quibus majori Germanæ Lanata Aminea proxime præfertur , perpensis . Major Germana in flore corrumpitur : Lanata *melius flore* exuitur ; illa internodiis rarior raras uvas explicat ; hæc *spissas ac tumidioris acini* , ex quo illa de *acinorum* magnitudine recte a majori Germana per nos esse subducta constat , quæ Lanatæ propria asseruntur . Præterea cum major Germana non valeat , *nisi præpingui & virvida terra* : Lanata *gracili arvo non desiscit* . Demum quid amplius expectas ? *Majori Geminæ Aldinum est* .

Proximæ veniunt Nomentanæ Vites ; *sed earum quoque feracior est minor , cujus & folium parcius scinditur , & materia non ita rubet , ut Amineis , a quo colore Rubellianæ nuncupantur* . Si in Nomentana Vite minore materia minus rubet , quam in Amineis , cur hæc potius Rubellianæ nomen non obtinent , quam illæ ? Res in confesso esset , si locus mendo careret . Sed in *Amineis* vitium est : in Politiani codice , itemque in Lipsiensi scribitur *a majoris* ; in Goesiano vero optime : *ut majoris* ; nam Rubella major magis rubet materia , quam minor Rubella , cum tamen utraque rubeat .

Ultimæ pretiosi vini Vites habentur Apianæ , *sed capiti , nervis , venisque non aptæ* . Apianum vinum quod *moscato* populari consuetudine est , caput tentare nervosque jam notum est : venas autem inflare & distendere (quod cuique contingit meracum intemperanter bibenti) non vero lædere , nemini item dubium existimo . Non igitur *venisque* a Columella ? Non ædepol , si antiquorum codicum Politiani & Lipsiæ , quibus deest , valet auctoritas . Jam vero ipse Columella Vitem Inerticulam , quæ Apianæ facultate contraria est , ita nominari non affirmat , quia innoxia , & iners in tentandis nervis habetur ? Quibus nihil de venis addi videmus .

Secundæ notæ Vites Biturica & Basilica commendantur. Sed de Basilica noscere oportet qua ratione in Goeshano & Lipsiensi codice scribatur, videlicet *Balifca*, quod in antiquis Plinii editionibus retinetur. Item apud Columellam paulo infra, quod in impressis est *Arclacæ*, *Basilicæque*; in codicibus *Arclacæ Balifcæque* notatur. Capite etiam IX. *Bituricum* aut *Basilicum* genus, necnon *Biturici* & *Basilici generis* cum in exculis legantur, illud Politiani liber *Valifcum* designat; hoc Goeshanum exemplar *Balifci*. Capite similiter XXI. ubi vulgus editorum *Basilicæque* excudit, prima impressa, & manu exarata quæ Lipsiæ & Florentiæ asservantur, *Valifcæque* ostendunt. Claudicat ergo *Basilica* nulla auctoritate fulta. Verum *Balifca*, aut *Valifca*, a qua origine repetemus? Etsi, quæ de hujusmodi rebus quærantur, ancipitem disputationem habeant, tamen, cum genus utrunque Bituricum nempe, & Valifcum ex longinquis regionibus arcessitum esse caput IX. ostendat, doceatque historia in Aquitania populos fuisse qui Bituriges & Vibisci nominarentur, cogitabam, ut ab illis Bituricam, ita ab his Vibiscam Vitem a Latinis appellatam. Quot etiam alia Vitium genera a regionibus vel gentibus nomen non invenere? Pompejana, Aminea, Rhodia, Lybica, Thasia, Fregellana, Allobrogica hac de causa non vocantur Romani?

Secundæ utique classis *Vifula* dicitur; nam *humillimis tabulatis aptior Vifula brevem materiam & latum folium exigit*. Quæ perficiuntur ex Goeshano codice: *durum & latum folium exigit*. Id ex Plinio esse necessario addendum confirmabo, atque una Vitis genus quod in Plinio librariorum negligentia discerptum est, in antiquam formam restituiam. Nam libro XIV., in quo multa de Vitibus ex Columella describit Plinius, de *Vifula* hæc significari opinor: *Vix ulla magis tam denso uvarum partu impatiens variantis cæli, sed contra tenorem unum algoris æstusque constans. Quæ minor est ex eo genere, melior. In eligendo solo morosa, pingui putrescit, gracili omnino non provenit. Mediam temperiem delicate querit; ob hoc Sabinis collibus familiaris. Uva ejus indecora visu, sapore jucunda, nisi matura protinus rapiatur, etiam non putrescens cadit. Contra grandiores eam tuctur foliorum amplitudo & duritia. Nunc subnectamus quæ de *Vifulis* prodidit Columella: *Vifulæ deinde ab his, & minor Argitis terræ mediocritate latantur; nam in pingui nimis viribus luxuriam: in macra: tenues, & vacuæ fructu veniunt: amiciores jugo, quam arboribus; sed Argitis etiam in sublimibus fertilis vastis materiis, & uvis exuberat. Humillimis tabulatis aptior Vifula brevem materiam, durum & latum folium exigit, cujus amplitudine fructus suos opti-**

me adversus grandinem tuetur : qui tamen nisi primo quoque tempore le-
gantur , ad terram decidunt , humoribus etiam prius quam defluant , pu-
rescunt . Jam cernis , his cum illis collatis , similitudinem exprimi .
Quare prima in Plinio : *Vix ulla fuit Visula* . Quod ne miremur , vi-
dere est ex Politiani scripto *Columelliana Visulæ & Visula notari vis*
ullæ , vis ulla , & in Lipsiensi codice conjunctim *Visulle Visulla* . Por-
ro a Plinio cum Visula bifariam separetur in majorem & minorem ,
quoniam minor ex eo genere melior habetur , credere licet scripsisse
Columellam : *Visulæ deinde , & ex his minor Argitis* ; quæ proprio no-
mine inter Visulas sic appellaretur . Ideoque Pliniana illa *vva* ejus ad
majorem spectant , quæ foliorum amplitudine & durtia cum fructus
suos tueatur , nos ex Goesiano libro *durum Columellæ recte & ordine*
reposuisse declarat .

Post hæc tertium gradum facit earum Celsus quæ sæcunditate sola com-
mendantur , ut tres *Helvenaciæ* , quarum &c. At *Spionia dapsilis musto* —
ut *Oleaginea* , ut *Murgentina* , eademque *Pompejana* , ut *Numisiana* , ut
Venucula eademque *Scirpula* , atque *Sticula* , ut *nigra Fregellana* , ut
Merica , ut *Rhetica* . Quando hac formula ut tot Vitium genera com-
plectitur Columella , ut *Spionia* scribendum est . De nomine quoque
ambigi potest , quod in tribus codicibus Lipsiensi , Medicæ quo usus
creditur Politianus , & Goesiano ut *Scipionia* notatur , vel a gente Cor-
nelia , ut in Oleis Liciniana , Sergia ; in Piris Aniciana , Dolabellia-
na , Næviana , Turrana : vel ab uvarum longitudine .

Commemoratis Vitium generibus , posteaquam de earum sæcundita-
te , atque utilitate multa generatim auctor disputavit , & de malleolo-
rum electione & fatu præcepta congeffit , quod genus ipse maxime pro-
baret , tandem addidit capite VII. hoc exordio : *Sed certum habeo* ,
P. Silvine , jamdudum te tacitum requirere , *cujus generis sit ista sæc-*
cunda Vitis , quam nos tam accurate describimus , ac ne de iis aliqua
significetur , quæ vulgo non habentur feracissimæ ; plurimi namque *Bitu-*
ricam , multi *Spioniam* , quidam *Basilicam* , nonnulli *Arcelacam* laudibus
effecerunt . Dissimili modo separanda existimo , receptis ex Goesiano &
Lipsiensi codicibus *anne pro ac ne* , & Goesiano *nuut* (quod in vulga-
ris est *non*) in *num* verso : *Sed certum* — *describimus ? Anne de iis*
aliqua significetur , quæ vulgo nunc habentur feracissimæ ; plurimi nam-
que *Bituricam* , multi *Scipioniam* , quidam *Viliscam* , nonnulli *Arcelacam*
laudibus effecerunt ?

Videbis etiam quomodo se habeant hæc capite IX. comprehensa : *Ni-*
bil enim dubium est , quin ipsa natura sobolem matri similem esse volue-
rit . Unde etiam pastor ille in *Bucolicis* ait , sic *Canibus catulos simia*

les, sic matribus Hædos, noram. Unde. Quam vellem optaremque esse hoc exemplo: *Nihil — voluerit* (ut etiam pastor ille in *Bucolicis* ait)

Sic Canibus catulos similes, sic matribus Hædos.

Unde. Certe illud *noram*, quod probatissimi codices, & priora impressa rejiciunt, ex Virgilio videtur translatum. Porro unde ortum arbitror librariorum vitio, alterius citius secundum unde dictantis, alterius tardius ut scribentis, quæ cum in id tempus inciderent, primum ut posterius unde evasit.

Cognitis iis quæ de Vitium fecunditate tradenda erant, earum cultum capite X. exequens Columella, quæ in eligendis feminibus sequenda sunt, & quæ vitanda, declarat. Et primum veterum agrorum institutum, qui ultimum & productissimum flagellum in malleolos secabant, pangebantque, improbaturus, ostendit summa sarmenta recepta ab antiquis & probata, quia de tenero citantur, quia uvis exuberant, & materiæ amplitudine præstant, non ex palmitis indole, sed ex loci opportunitate talia videri, quoniam quidquid a stirpe recto cursu ad summa impellitur, protruditurque, ibi consumitur & cessat. Propter quod etiam in crure Vitæ uberrima sarmenta reperiuntur. *Sed hæc stirpes quæ e duro citantur, duplici ex causa probatæ sunt, quod a foetu vacant, quodque ex proximo terræ integro atque illibato succo aluntur: & illæ fertiles ac firmæ, quia e tenero prorepunt, & quidquid, ut supra dixi, ad eas alimenti pervenit, individuum est.* Hujusmodi materiæ quia e duro proveniunt, quia fructu carent, quia largiori succo assuetæ ut primum a matre recisæ sunt, atque uberi humori destitutæ, cito retorrescunt, *duplici ex causa probatæ sunt?* A quibus probatæ? Ab antiquisne? At hi extrema flagella quæ de productissima Vitæ profiliunt, legebant, vitantes, ut Columellæ dicam verbis, *quod e duro trunco enatum, quod pampinarium vocant.* Nam colonus hoc solum præceptum a magistris accepit, *ne pampinariam virgam deplantet.* A librariis igitur. Negandi itaque particulam necessariam esse vides. In Politiani libro scriptum est: *citantur ac duplici;* unde suspicio fit ac quid amissum indicare ceu *haud, non,* vel quid item. Verumtamen nescio quid aliud menti mihi obversatur; illud enim *vitantur*, sive Goesianum *utantur* fuisse *vitantur* reor, & illa: *probatæ sunt* insititia habeo, *vitantur* jam depravato, excogitata. Nam hanc esse propositæ disputationis clausulam animadverto, non esse scilicet deponenda flagella quæ de summa Vitæ enascuntur, quia, quamvis fertilia sint, & quamvis de tenero proveniant, cum nimio humore alantur, in de-

teriori

teriori loco posita celeriter deficiunt ; unde etiam præstantissimus vates *summa flagella* ne peterentur inculcavit : similiter non pangenda illa quæ de duro nata circa *Vitis* crus nutriuntur ; quippe fructu vacua , & nimio alimento læta sunt , & tanquam faginata . Medias autem materias esse macerrimas , quia *transcurrit hinc parte aliqua interceptus , illinc a se tractus humor* . Quapropter quæ e duro propter radices emittuntur , vitantur duplici de causa , infœcunditate , & nimia ubertate : quæ vero de summo & tenero , una , nempe loci opportunitate . Cur itaque ita eduntur : & *illæ fertiles & firmæ , quia e tenero prorepunt , & quidquid , ut supra dixi , ad eas alimenti pervenit , individuum est ?* Nemo in ferendo rejicit , quod e tenero nascitur , & quod fertile est ; sed id rejicitur atque improbatur , quia *loci ubertate in fructum cogitur* . Ex duplici itaque causa altera ex antiquis impressis removetur : quæ tenero prorepunt , propter quam nullum sarmentum in fatione vitatur : alteram ut habeamus , audendum est : *eo quod quid , ut supra dixi , ad eas alimenti pervenit , individuum est* . Repetamus itaque cuncta qua nostris conjecturis , qua codicibus expolita : *Sed & hæc stirpes quæ e duro , vitantur duplici ex causa ; quod a fœtu vacant , quodque ex proximo terræ integro atque illibato succo aluntur : & illæ fertiles ac firmæ quæ e tenero prorepunt ; eo quod , quid (sive eo quod quidquid) ut supra dixi , ad eas alimenti pervenit , individuum est . Mediæ sunt macerrimæ , quas transcurrit hinc parte aliqua interceptus , illinc ad se tractus humor* .

Igitur id sarmentum quod media Vite situm non importuna quidem parte deficit . Immutatur non Politiani manu in nec , sed melius censendum ne Goesianum , videlicet : ne in deteriori quidem loco fatum degenerat , quia parvo assuetum .

Quare magnopere censeo in eligendis seminibus adhibere curam , ut fructuosa parte *Vitis* palmites legamus eos , qui futuram fœcunditatem jam toto fructu promittunt . Stipes & caudex videtur , quicumque Goesiana non amplectitur : qui futuram fœcunditatem , jam dato fructu promittunt . Prorsus de ejus fœcunditate dubitari non potest , quæ jam fructum attulerit .

Videlicet quasi semper sit parentum fœcunditati proles responsura . Quam dissimilia , verumtamen optima ex Politiani , Goesii , ac Lipsiæ codicibus afferuntur : *Videlicet quia semper speret parentum fœcunditati prolem responsuram !* Nec secus existimaveris , si cum proximis conjunges : *An non opilionem laudabimus ex ea matre sobolem propagantem , quæ geminos enixa sit , & caprarium submittentem fœtus earum pecudum , quæ*

trigemino partu commendantur? Videlicet quia semper speret parentum foecunditati prolem responsuram.

Quæ eo diligentius animadvertenda sunt, quo frequentius quadam occulta vi a pristina natura semina desciscunt, ut in leguminibus contingit. *Quod non tantum de seminibus leguminum, sed in totam agricolationis rationem dictum esse intelligendum est.* Secundum membrum si cum Goesianis contuleris, dissimile quondam fuisse videbis: *Sed de tota agricolatione spatiorum dictum esse intelligendum est.* Ubi spatium artis magnitudinem declarat, ut in Juvenalis Sat. IV.

Spatium admirabile Rhombi.

Ut in Plinii libro VIII. *Quod sit hominum spatium a vestigio ad verticem.* Ut denique in Gellii libro I. *Facile intellexit modum spatiorumque plantæ Herculis ratione proportionis habita.*

De terræ vinealis qualitate, ejusque passinatione nonnulla tibi commemorare possem, quæ capitibus XII. & XIII. continentur, nisi in magna rerum indagine aliquid consulto prætermittendum esset, quo brevior fierem, & minori molestia tuam patientiam fatigarem. Quare unum notasse cap. XII. satis habeo, quod lectorem non moratur solum, sed etiam in errorem trahit, cum ita Aldi opera proditum sit: *Sed ne nunc per infinitas terreni species evagemur, non intempestive commemorabimus Julii Græcini conscriptam velut formulam, ad quam posita est limitatio terræ vinealis.* Non difficile assequi poterit, qui antiqua exempla recognoverit, *limitatio* ab Aldi editionibus emanasse, quod prioris impressi, Goesianique *imitatio* comparatione evanescit. Hoc autem *imitatio* Lipsiensi *æstimatio* (quod ex alio codice etiam Politianus memorat) præferre non dubitabo; quoniam cum infinitæ sint terreni species, ex Græcini formula exemplum capiendum est, & similitudo.

Ad caput XIV., & ad rationem veniamus. Cum ferendi tempora duo præcipua a colonis observentur, vernum & autumnale, vernæ positionis *dies fere quadraginta sunt ab idibus Februarii usque in æquinoctium: rursus autumnalis ab idibus Octobris in cal. Decembres.* Ab idibus Febr. in a. d. VIII. cal. April. ubi æquinoctium vernum ex Augusti tabula constituitur, intervallum dierum XL. perficitur: alterum autem ab idibus Octobr. ad calend. Decembr., in XLVII. producitur. Autumno igitur scripsisse Columellam in a. d. VII. cal. Decembr. quo die Brumalia festum agebant Romani, furculis deponendis sine imposto. Sic dierum XL. spatium habebimus, quod hac etiam ætate ferendis arboribus, & Vitibus agricolæ determinant, maximeque probant.

Et quoniam duo sunt ferendarum Vitium genera, malleolus & viviradix,

radix, pluribus dotibus hæc præstat; nam minus interit, cum & calorem, & frigus, & cæteras tempestates propter firmitatem facilius sustineat: deinde adolescit maturius, ex quo evenit, ut celerius quoque sit tempestriva edendis fructibus: tum etiam nihil dubium est sæpius translatum. Potest tamen malleolus protinus in vicem viviradicis conferri soluta & facili terra. Cur tot tibi exscribam, nolito mirari; his enim incurata ulcera celantur. Quare medicinam prospicienti cuncta membra noscenda sunt, quo facilius in antiquam formam restitui possint. Quæ facilis nunc mihi patet; nam sæpius in semen converso, omnia integra existimo, & clara futura. Siquidem viviradicis quæ de vituario in paratam sedem transfertur, natura & qualitas ante, quam fereretur, a vinitore explorata est, & probata. Quod in legendis & protinus deponendis feminibus polliceri non est, cum plerunque ab operis malleolos legentibus peccetur. Præterea multæ Vites reperiuntur, quæ vel foliis vel materia, vel colore cujus sint generis, se ostendunt; ideoque quod alienum in vitarium irrepsit, cognoscitur atque extirpatur. Quapropter non dubia est radix quæ transfertur.

In ferendo autem servandum est Magonis præceptum quo agricolis suadet, ut vinacea permista stercore in scrobes ingerantur; quod illa provocent, & eliciant novas radículas: hoc per hiemem frigentem & humidam scrobibus inferre calorem tempestrivum, ac per æstatem virentibus alimentum & humorem præbere valeat. Cum diversa & varia ab antiquis proferantur, nempe: per hiemem frigentem ut humum scrobibus inferre calorem, tempestrate ac per æstatem, stultissimi hominis est Aldo assentiri, qui hieme frigidiora aut approbavit, aut ab aliis meditata extulit. Verum dices, quid faceret Aldus aut Jucundus, cum in tam vitiata incidissent? Quid facerent? Non in promptu erat, & ante oculos vel per hiemem frigentemque humum; vel per hiemem frigente humo? Illud vero tempestrate qua de causa in tempestrivum mutatum? Quid opus erat id transformare quo ostendit Columella, tranquillo tempore, hoc est temperato (quale vernum & autumnale) ac per æstatem (quod tempus minime temperatum est) sterco Vitibus nutrimentum & succum ministrare? Hoc maxime modo per singula anni tempora sterco ratio feminibus utilis futura declaratur. Porro tempestrate tranquillum & placidum tempus aliquando significari non te præterit, cui Cæsar, M. Tullius, Virgiliusque exempla suppeditant.

Depositis jam ordinariis feminibus, quis porro his capituli XVI. delectabitur: in eadem linea in qua viviradix, obtinebit ordinem suum, præsidii causa, quorum ex numero propagari possit in locum demortuæ Vi-

is . Quinque malleoli pangendi sunt per spatium pedis : isque pes a medio interordinio sumitur , ut ab utraque parte paribus intervallis distent ? Sententia dissipata , & prave distorta ut suis numeris insistat , partim ex Goesianis , partim ex primis impressis , aliisque etiam editionibus , recentibus exceptis , ordinanda videtur , atque adeo purganda , ut infra exscripsi : *In eadem deinde linea in qua vivradix . obtinet ordinem suum , praesidii causa quorum ex numero propagare (sator nempe vel agricola , vel tu , si possis legeris) possit in locum demortuae Vitis , quinque malleoli pangendi sunt per spatium pedale ; isque pes ita a medio interordinio sumitur , ut ab utraque Vite paribus intervallis distent .* Utrinque enim a satis Vitibus malleoli V. qui inter ordines panguntur , pari spatio removendi sunt , cum pes quo finiuntur , medium interordinium teneat .

Cum Julius Atticus insignis agricolationis magister , praetorto capite & recurvato , malleolos demergeret , de hac fatione ita capite XVIII. reprehenditur a Columella , ut in re summa ipsum turpissime errasse demonstraret . Non nostri est instituti ea referre , quibus Græcini opinionem & factum auctor infirmat , atque evertit . Hoc unum commemorabo , non ut maximum , & ad hanc sententiam labefactandam præcipui momenti , verum tale , quale si unquam suspicatus esset Columella , pudore afficeretur . Quomodo tandem ? Dicam Columellæ verbis , ut vulgus editorum opinatur : *Ita evenit , ut quod in salicæ conferendo vitaveramus , id sequatur in ejusmodi malleolo , quem necesse est facere longiorem .* Damnaveram in hoc loco *salicæ* quo totius sententiæ vis extinguitur , tum quia libro IV. de Salice serenda & colenda Columella agere instituit , tum etiam quia Salix hanc culturæ diligentiam non polcit , cum palo pangatur ; ideo de *farmento* substituendo illi cogitaveram . Nunc ex antiquis editionibus ubi excusum est *salicæ* , non totum farmentum , sed ipsius partem , hoc est *sagittam* intelligo ab auctore constitutam esse , hoc pacto : *in sagitta non serenda vitaveramus .* Nam a fatione sagitta rejicitur ; quoniam *omnis fecundus pampinus intra quintam aut sextam gemmam fructu exuberat* , reliqua parte quamvis lætissima vel cessat a fructu , vel minus responder . Qui igitur malleolum detorquet , breviorum reddit ; ideoque , fructuariis gemmis humo depressis , infima sagittæ pars quæ extra solum recedit in propaginem secatur , ex qua racemarii pampini propter quos sagitta non ferebatur , gignuntur . Cur igitur , inquit Columella , a fatione sagitta repudiatur , si , detorto malleolo , pars ex sagitta nunquam fructuaria sumenda est ?

Hæc ad superiorem malleoli partem pertinent : quæ sequuntur capi-

te XIX. , ad inferiorem : *nam in clivosis , ubi terra decurrit , potest palmipedalis deponi . Vallis & uliginosi campi situ serimus etiam trigemmem .* Triplici modo istud serimus in vetustis memoriis delineatur : in Politiani *sentiur* : in Lipsiensi *sternitur* : in Goesiano *situs patitur* , quod præ cæteris amplecterer , videlicet : *Vallis & uliginosi campi situs patitur etiam trigemmem .*

De Vitium deponendarum generibus extremo capite XIX. quæstionem Columella proponit , & quid in ferenda Vitæ attendere expediat , capite proximo declarat , & decernit . Quæstio vero hoc initio instituitur : *Sed illud etiam quod nondum tradidimus , antequam disputationi clausulam imponamus , dicendum est , an plurium generum Vites habendæ sint , eæque separatæ , & distinctæ specialiter , an confusæ , & mixtæ cætervatim .* Primum constituit utrum unius , an plurium generum Vites habere utile sit , idque capitis XX. principio statim exequitur , dicens prudentis esse agricolæ Vitæ quam præcipue probaverit , *nulla interveniente alterius notæ stirpe conferere , numerumque quam maximum ejus semper augere .* Quæstionis itaque caput , quod ex Goesiano libro restitutam , desideratur : *Dicendum est uniusne , an plurium generum Vites habendæ sint .* Extant etiam apud Politianum hujus reliquiæ : *ne an plurium , deperdito unius .*

Hæc etiam capitis XXI. quæ ad secundam quæstionis partem attinent , in dubitatione vertuntur : *Sed omitto illud quod in descriptis etiam Vitibus contingere potest .* Delectationem quam capit dominus , dum ad vineæ suæ spectaculum venit , ubi singula genera separatim versicoloribus racemis collucet , haberi etiam non negat Columella in eo agro , in quo Vites confusæ variis fructibus exuberant ; hæc enim varietas oculis spectantium plurimum blanditur . Quare videndum sitne potius *indiscretis* , quam *in descriptis* , aut *in descriptis* , quod recens prodiiit . Nam , si *discreta semina* hoc capite vocat Vites Columella , quæ separatæ digestæ sunt , cur non *indiscretæ* quæ confusæ & mixtæ panguntur ?

Sed inanis voluptas plurimis incommodis comparatur , ex quibus maximum est , ex diversæ notæ Vitibus vetustatem non ferens vinum fieri ; *atque adeo necessitas cogit agricolam musti annonam expedire .* Si auctoritas nobis deesset , qua tamen non destituimur , cum præcis editoribus , & codicibus Goesiano ac Lipsiensi maxima habenda sit , non dignius Columella censeremus *annonam experiri* , quam eandem , ut depravavit Jucundus aut Aldus , *expedire* ? Illud autem commune pretium tentare est , ut imperium experiri apud Livium , & extrema experiri apud

apud Terentium, dum pater familiæ vinum, quoniam recens, vili vendere cogitur, cum plurimum pretio accedat, si venditio vel in annum, vel in æstatem certe differri possit.

Ab eodem Aldo excusa hæc etiam quæ paulo post leguntur, esse autumo, quosdam nempe Vites meridiano axe convalescere, quia rigore vitiantur, quando priora impressa, quia sunt calidiores ostendunt. Neque dissimiles codices nisi verbo sunt, quod in Politiani codice mos scribitur, in Lipsiensi nisi. Ideo si antiquum ducerem vitiantur, & de eodem non ambigerem (quoniam Aldi persona mihi semper suspecta, qui tam temere a priscis editoribus aberravit) nobiliorem sententiam tibi compararem, videlicet: quia, nisi calidior, vitiantur.

De III. volumine hæc erant, de quibus ad te scribendum censui; minuta enim despiciere a principio decrevi, sive quia prudentem lectorem non morantur; sive quia magis editoris quam emendatoris operam reposcunt. Vale.

Dabam Patavio IV. Id. Septemb. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A LVIII.

Illustratur emendaturque Columellæ liber IV.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Nondum tibi persuadere potui necessitudini nostræ, ac familiaritatis neque consentaneum esse, neque honestum, neque æquum, cum ad me scribis, hæc præfari: *ἔτι χαρίζοιο ἄν μοι*, quæ ad illos spectant, inter quos epistolarum usus tantum, non inveteratæ amicitiae ac mutæ benevolentiae consuetudo intercedit? Quare, si me amas, & omni studiorum officiorumque genere, atque arctissimo amoris vinculo tecum conjunctum ducis, illis tandem missis, his utitor non arrogantiae titulo, sed amicitiae jure: *ἔτι βέλομαι γένεσθαι ὅπως ἄλλως μὴ εἶσαι, καὶ τὴν χάριν*. Quod sic mandaveris, alacrius curabo. Attamen quæ modo jussisti, non prætermittam. Quod in extrema pagina addis nostras epistolas tibi esse jucundissimas, amorem tuum erga me agnosco; minori enim rædio quæ ab amica manu veniunt, legentem afficiunt,

ciunt, quam quæ aliunde mittuntur. Sed conjectanea nostra tibi maximi ponderis videri, id me vehementer delectat. Perpetuo ut gaudeam, velim.

Ad IV. Columellæ librum aggredimur, cujus initio se reprimi inducit auctor tradentem singulis feminibus singula adminicula esse necessaria, cum Celsus atque Atticus doceant *minore sumptu gemmis diductis duo continua per ordinem vestire pedamenta*. Qui *gemmis diductis* prava esse censent, eorum opinioni non repugno; prava enim sunt: emendantibus vero *geminis diductis* assentiri nullo modo possum. Cur enim reprimatur Columella, dum idem præcipit, atque alii tradunt; nam singulas viviradices singulis palis contribuere, & geminas duobus cum idem sit opus, eodem sumptu peragitur? Alia itaque ratione verum inquirere oportet. Permittebat Celsus & Atticus, ut capite proximo explanatur, minori impensa duos palos *binis unius feminis flagellis* maritari; quia major sumptus requiritur cum gemina femina totidem palis adminiculantur, quam unicum semen cum ad duos palos propagatur. Quare illi ad binos palos unam viviradicem pangebant: Columella ad singulos singulas. Quoniam igitur quid Columellæ vitio vertebant, tenemus, emendationem ex Goesio proferamus: *minore sumptu geminis materiis ductis duo continua per ordinem vestire pedamenta*, quod est, ut paulo ante dicebam, *binis unius feminis flagellis* duo pedamenta frequentari.

Hoc primum Columellæ imprudentiæ dabant. Dictis quoque eundem carpebant; quod femina vineatica profundius quam Celsus atque Atticus decernebant, immergeret ferendo. De qua re cum apud Silvinum se purgaret, ex repastinatione argumentum petebat: *quod repastinata humus, dum est recens soluta laxaque, velut fermento quodam intumescit*. De quibus quid scribam? Putabisne hic inter Columellæ verba me recepturum *laxaque*, cum in Goesianis & primis impressis *laxataque* videam, qui jam pridem de *relaxa* lib. XI. sine auctoritate dubitaveram?

Diluit etiam capite II. auctor, quod in ejus scriptis reprehensum primo loco protuli; nam qui unica viviradice duos palos esse maritandos censent, alterum incommodum plerunque patientur, necesse est: *sive enim caput ipsum demortuum est, duo viduantur statumina: sive vivit, & ut sepe venit, vel nigri est generis, vel parum fertilis, non in uno, sed in pluribus pedamentis fructus claudicat*. Miraberis fortasse qui nostra legere soles, tam claram & apertam istius *venit* emendationem nostram tanquam dubiam ab aliis negligi. Sed magis miraberis ita vili habi-

tam esse Goesianam vetustatem, qua illa confirmatur. Quos ne imitemur, non modo *evenit* pro *venit* ab hoc summæ fidei libro sumendum esse rati sumus, verum & *tenuit* pro *vixit*. Quid interest, dices? Idem *tenuit* & *vixit*, cum de stirpibus loquimur, significat. Non nego: tamen utrunque ex probatissima antiquitate non affertur. Nobis enim, ut sæpe dicere soleo, quantum de auctorum sententiis, tantum de verbis laborandum est, ut non similia, sed eadem unicuique reddamus.

Quorum utrunque præstandum est capite III. extremo, ubi ex Græcino relatum est Paridium quendam eisdem fructus ex tertia agri parte percipere solitum, postquam in duabus reliquis filias nuptui collocasset, quos antea ex toto agello. *Quo quid coniiicit? Nisi melius scilicet postea cultam esse tertiam illam fundi partem, quam antea universam.* Quis igitur hoc ex eo quod narratum est, coniiicit? Græcinus an Columella? Ille quidem, ut in impressis est: in manu tamen scriptis Goesiano & Lipsiensi id ambiguum relinquitur hac forma. *Quod quid convincit?* Quæ non propter antiquitatem tantum vulgatis præferre non vereretur, verum propriis etiam dotibus & bonis præstantiora iudicaret; quippe inter coniecturas non est, imo evidentem intelligitur ex reditu *melius scilicet postea cultam esse tertiam illam fundi partem, quam antea universam.*

His velut cohortationibus ad ferendas Vites paratis animis, earum cultum per partes Columella capite IV. exequitur. Ante omnia imperat, ut, *facta in pastinato scrobe, Vitis a media fere parte sulci prosternatur, & ad frontem ejus ab imo usque recta materia erigatur, calamoque applicetur.* Non tibi insulsam & frigidum videtur *rectam materiam erigi?* Obviamus itaque inter fordes dum concalescat, restituto ex libris Goesii & Politiani *erigatur*, quod est ab imo ad summum *recta* extrahatur, sive, ut infra auctor repetit, in summum perducatur.

Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis fossor studet, obliquam Vitem plerunque sauciat. Quo mihi hujusmodi fortitudo quæ plebejorum morem imitatur? Abeat *fortius*, veteribus Goesii & Politiani monumentis jubentibus. Si tamen eo delectaris, & ibi habere mavis, alia veste induito, ut *altius* fiat, quo in Oleis colendis lib. V. utitur Columella, ubi *altis gyris* arbores ablaqueari jubet.

Abeat etiam *malleoli* ab his: *sic enim malleoli, & viviradices, & reliqua semina, quæ deposuerimus, convalescent;* atque ipsius sedem repetat Goesianum *optime*, quod *optimi* primi editores maluerunt. Nam post *viviradices* *malleolos* qui inter ordines panguntur, *reliqua semina*
non

non comprehendunt? Tamen proxima: *si mollis & tenera humus nullis herbis irrepentibus, humorem stirpibus præbuerit, ex Politiani & Lipsiæ codicibus ad hunc modum exornarem: si mollis simul ac tenera.*

Caput quoque VIII. nos propter Aldum moratur: *Sequens deinde tempus (ut prodidit Celsus & Atticus, quos in re rustica maxime nostra ætas probavit) ampliorem curam deposcit.* Nam dum Aldus (quis enim alius illa: *in re rustica* primo excudit, quorum locum in prioribus impressis libris & manu scriptis jure obtinet?) Celsum & Atticum in rustica re extollere cupit, in cæteris artibus & disciplinis inglorios reddit atque inhonoros. Tamen Celsus plurimarum scientiarum doctrina clarus habetur, & fortasse Atticus non in agricolatione sola, sed & in aliis emicuit. Scribamus itaque: *quos jure maxime nostra ætas probavit.*

Multis deinde posthabitis quæ editorum potius diligentiam, quam nostram exigunt, in his capitibus XV. velut in cursu ostendam: *id quod a matre abscissum recens erit* ab Aldi editionibus *recens erit* originem habere, quod primis editoribus erat *recessit*. Neque ab hoc Lipsiensis codex abhorret, quamvis librarii culpa scribatur *recessor*.

De ordinanda Vite, & de jugo simplici vel multiplici possem nonnulla tibi ex capite XVII. commemorare, si iis præfidiis quæ ex veteribus monumentis habemus, penitus acquiescerem; quibus enim mihi non satisfacio, iisdem tibi satisfacturum nunquam sperabo. Declinemus itaque quousque firmiora nacti erimus. Ne tamen frustra te in hoc loco interpellatum queraris, auctor tibi ero, ut locis calidis & siccioribus in omnem partem jugum porrigas, quo melius undique densati pampini palmitisque matrem adversus calores obumbrent: *contra frigidis & pruinosis regionibus simplices ordines* instituas. At de pluviosis quæ siccis opponuntur, nihil traditur? Habeo quid, sed antiquatum situque oblitum: *contra pluviis & frigidis & pruinosis regionibus*, quod de antiquis libris exscriptum est; formis enim impressa eo privantur. Itaque si tibi haud alienum esse id videbitur, in pristinas tenebras redeat, caveto.

Hæc de novella Vite formanda tradita sunt: de veteri autem reparanda jubet auctor capite XXII. eandem extirpari, & denuo referi, *si modo soli bonitas suadebit. At si cum ejus vitio consenuit, nullo modo restituendam* censet. Quam juvat eadem ex antiquis impressis & manu exaratis libris prolata reformare ad hanc sententiam: *suadebit. Cujus cum vitio consenuit, nullo modo.*

In putatione autem hæc quæ capite XXIV. traduntur, custodire de-

bebis, ut, ab imo crure ducto initio, circumspicias diligenter, ne pampinari palmities aut furunculi relinquantur: *si vero trunci pars secta solis afflatu peraruit, aut aquis noxiisve animalibus, quæ per medullam irrepunt, cavata Vitis est, dolabella conveniet expurgare quidquid emortuum est.* Ut primum cognovi *secta* in Politiani libro esse *fenecta*, in Lipsiensi, *evecta*, statim adverti fuisse: *si vero trunci pars fenecta vel solis afflatu peraruit*; senio enim membra in stirpibus emori atque exficari sæpenumero videmus.

Plagæ quas in duro Vitis accipit, oblique rotundæque fieri debent; nam citius convalescunt. Quid tandem in hac putatione sit, quod aliud quam est, esse cupiam, si me rogabis, dicam extremum *convalescunt* malle esse *coalescunt*. Quod Columellianum esse pro certo habeo, si antiquis editoribus, si Goesianis memoriis, denique si ipsi Columellæ scribenti hoc capite plagas levatas, & terra cum amurca subacta linitas celerius coalescere, habenda est fides. Prave quoque libro V. capite XII. excusum est: *convalescet Ficum cum Olea*; nam in Goesianis est *coalescet*; & proxime sequuntur: *quarto anno ubi bene coierint.* Quid quæris? Libro *de arboribus* qui pleraque libri V. repetit, *coalescet* tueretur.

His procuratis, *circumspiciendus est furunculus, qui quamvis angustissime præcisus in modum verrucæ, proximo anno materias exigit.* Ubinam gentium gemmam (nam gemma furunculus, & quidem angusta & brevis) putari & præcidi vidisti? Vitium ergo *præcisus*? Sic autumo: id in Politiani scriptis *percisus* dicitur, ex quo *percitus* deducebam, videlicet protrusus; materiam enim, & palmitem citari & excitari, id est emitti sæpe apud Columellam leges.

Et quoniam de gemmis agimus, animadvertere convenit *gemmo* & *gemmasco* ab antiquis sæpe pro *germino* usurpari, sæpius a librariis pro eodem confundi & misceri, ut capite XXVII.: *antequam gemment per divortium veris atque bicinis quam altissime fodiendæ vineæ sunt*; *antequam enim gemment* vulgaret Aldus, *germinent* excudebatur. Item: *si palmis incipientibus progemmantibusque fossorem immiseris*, duo idem significantia comprehendunt; quippe *incipientibus palmis* prima est gemmarum explicatio. Quid porro *palmis incipientibus* mihi videatur, si quæris? Frigidum quiddam, rigens, non rei, non stirpibus, non auctori conveniens. Nobis igitur illudunt, qui, remoto Politiani *incipientibus*, *incipientibus* Columellæ recoquunt. Neque tamen in hoc acquiesco; quin *incipientibus* desidero, quod dum elegantiae plurimum præferret, loci proprietatem apposite demonstrat. Sed ad alia. Capite etiam XXIV. *gem-*

mantem cœcare oculum habemus, quod proprie germinantem dixeris; nec secus ibidem locutum auctorem iuvenio, dum præcipit, ne putando gemma lædatur, propter quod palmes, quem mox in germinatione citaverit, imbellis, ac minus fructuosus erit. Capite autem XXIX. recte motus in stirpibus significatur, si Goesium ex veteri libro exscribentem sequimur: cum & gemma se, & cortex naturaliter movet; nam qui vulgata: cum & gemmas & corticem naturaliter movent, amplectuntur, meras nugas agunt, cum Aldum non Columellam intueantur. Equidem quis alius quam Aldus hæc excudit formis, cum prius ederetur cortex, & movet? Stirpes itaque gemmare & gemmascere proprie dicuntur, cum Quintili ferme mensè, ut Virgiliano metro dicam,

Se medio trudent de cortice gemmæ.

Germinare autem est cum arbor, ut divinus poeta canit,

Trudit gemmas, & frondes explicat omnes.

Hæc tamen, ut dicebam, a veteribus confunduntur; ideo circumspècta mente perpendenda sunt omnia, nequid temere rejiciatur, quando exploratum non est, an tales motus in stirpibus, qui multum a physicis habent, antiquis noscendi curæ fuerit, & si fuerit, an distinguere, & quæque suis temporibus semper accommodare maluerint, quam indiscreta & confusa relinquere. Inter ea tamen quorum ratio mihi neque comperta, neque provisâ est, ex M. Tullii libro III. *de Oratore* excipio: *gemmare Vites, luxuriam esse in herbis, letas segetes; & gemere Vites* constituerem, propterea quia gemitus, luxuria, lætitia ab animalibus ad ea quæ animæ expertia sunt, transferuntur, cum *gemmare* quantum est cunctis arboribus commune, tantum ab homine alienum. *Gemere* autem in Vitibus, ut rustici adhuc dicunt, humorem fundere est, ut gementibus excidunt lacrymæ, quas imitatur Vitis a putatore vulnerata.

Redeamus in viam. De pampinatione extremo capite XXVII. hæc contenta tibi adnotabo eo consilio, ut quæ me dubia cogitatione sollicitant, tuo iudicio ad me expedita remittas: *Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ causa, vel e dura parte aut a trunco surgentes pampinos submovere oportebit, nisi ad renovandam Vitem unus aut alter servandus est, tum e capite quidquid inter brachia viret, explantare, atque eos qui per ipsa duramenta steriles nequicquam matrem occupant, palmites detergere, cujuslibet vel pueri est officium. Ut igitur a facilioribus incipiamus, verbum oportebit eximendum censemus, quod cum a primis editoribus omittatur, nec minus a Politiani & Lipsiæ codicibus absit, unde Aldus sumpserit, nisi forte ab Jucundo, incertum est.*

est. Deinde illa: *vel e dura parte, aut a trunco surgentes pampinos submo-
 uere, nisi*, ad pauciora esse redigenda existimamus, videlicet: *vel du-
 ra parte trunci sitos pampinos submo- uere, nisi*; quæ enim dura pars in
 Vite, nisi truncus & brachia, de quibus singillatim tractat Columella?
 Audacissimum facinus esse talia sine auctoritate fingere exclamabis: nec
 immerito. Tamen auctoritate ducimur, & temperamur, ut ordine ex-
 ponemus. Etenim in prioribus excusis hæc inveniuntur: *tum dura par-
 te vel trunci suos pampinos removerent, nisi*. Posthabetur itaque e ante
dura, deinde *aut a trunco sit, vel trunci*, quorum cum reliquis ex Po-
 litiani manu tale est exemplum: *trunci si post pampinos summoverent,
 si*. Age: dic mihi, o bone, quis tibi audacior videtur? Aldusne qui
 de *suos* Jensonii, vel de *si post* Politiani *surgentes* effecit; an ego qui
sitos cogito? Minus itaque ego audax; nihilominus audax; quoniam cul-
 pa quæ aliorum exemplo minuitur, non aufertur. Attamen per codicem
 Lipsiensem omni licentiæ suspitione absolvor; ibi enim legitur; *vel dum
 parte trunci sitos pampinos summoverent, nisi*. Restat ut extrema *ut: ex
 submo- uerent cum si* Politiani componas, constituaque levi inmutacione
submo- uere, nisi. Neque in his solis Aldi fides, cujus officium erat ve-
 tera excusa noscere, perpendere, atque imitari, non exitit; quis enim
 istud *occupant* probavit? Aldus. Quis in Columellam recepit? Aldus.
 Quis formis primus excudit? Aldus. Nam antea ab Jensonio *optant*
 fuerat expressum, quod in *opacant* tribus codicibus Politiani, Goesii,
 Lipsiensi auctoribus, facile explicatur; quippe propter opacitatem qua
 fructus læditur, inutiles pampini palmitisque a duramentis detrahun-
 tur.

Quibus perspectis, tempestivum est ut ad caput XXIX., atque ad
 inferendas Vites te ducam, ubi quo melius quæ a Columella præci-
 piuntur, in agrum transferre possimus, de dubiis & obscuris inter præ-
 cipua est quarere; nemo enim quod non planissime intelligit, recte imi-
 tari valet. Communicabo itaque tecum nonnulla quæ prima oculorum in-
 tentione ab auctore discrepare visa sunt. Tradiderat Julius Atticus a cal.
 Novembr. ad cal. Junias Vites tuto inferi posse: contra negabat Colu-
 mella hiberno tempore prudentis esse Vites secare, & inferere, quam-
 vis nonnunquam brumali fidere insita comprehendant. Nihilominus non
 quod perraro fit, & fortuito, verum quod plerunque & certa ratione
 contingit, discentibus est ostendendum. Etenim *si exiguo numero pericli-
 tandum sit, in quo major cura temeritati mœdetur, possum aliquatenus
 committere: cum vero vastitas operis etiam diligentissimi agricolæ curam
 distendit, omnem scrupulum submo- uere debemus*. Quæro a te, utrum ma-
 jor

ior cura censenda sit quæ propter operis vastitatem agricolæ diligentiam detinet ; an illa quæ in exiguum numerum infumitur , & consummatur ? Illa certe ; igitur : *in quo minor curæ temeritati medetur* , scribamur , quoniam ad exiguum numerum referuntur .

Insitionis deinde opus aggressi , furculos quos ad inferendum sumimus , ita temperare debemus , ut calamo non absimiles sint . *Calamus autem non amplius tribus digitis debet allevari , æquabiliter ex ea parte qua raditur , ut sit levis* . Hæc ab Aldo ; codices vero & inter se , & ab Aldinis differunt ; *æquabiliter* tamen ab omnibus repudiatur . Itaque a Politiano exscriptum est : *allevari , atque is ex ea parte* : a Goesio : *atque is ex ea parte qua raditur ut sit ab ea parte levis* , quæ in Lipsiensi monumento etiam leguntur . Refert item perpendere prima excusa , in quibus *æquabiliter* locum hæc obtinent : *atque is ab ea* . Prima igitur quæ simillima , recipiamus non hæsitantes , cum reliqua quamvis dissimilia in re clara & nota neque nos impediunt , neque morentur ; qualia enim fuerint propius assequi conjectura opinamur , quam quæ oculis cernimus , scilicet : *atque is ab utraque parte qua raditur , ut sit levis* . Quæ confirmare tibi præsertim qui in agricolatione excellis , etsi supervacuum videam , tamen ut intelligas vel verba reddere auctori me connixum esse , quæ de eadem insitione lib. *de arboribus* docentur , huc evocabo : *farmentum quo ad inferendam Vitem usus es , infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuissime scalpello acuto , ita ne medullam lædas , adradito* . Quæ magis probabis veteri forma , qua naturalis , non ab Aldo vel Jucundo fucata sententia nitet : *cunei tenuissimo scalpello acuto ita , ne medullam lædas* . Cognosce nunc alia ex libro V. deprompta : *& furculos ex utraque parte derasos demittito* . Similiter de Oliva inferenda : *cacumina deinde Olive , sicut matri coherent , ex utraque parte adrade , & ita fissuræ Fici infere* .

Ab insitione ad insitum paulo infra cura traducitur ; nam insitus furculus *cum excrevit , nepotibus orbandus , nisi si propter penuriam & calvitium loci sumitur in propagine autumnus* . Deinde *falcem maturis palmis admovent* . Opinatus sum (neque ab hac opinione quid me retraheret , nondum nactus sum) *autumnus* fuisse *alumnus* , qua voce cap. XXVII. ad eandem rem significandam utitur auctor , cum dicit evenire ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent , quibus binos detrudere oportet , quo commodius *singulos alumnos educent* . Equidem furculus qui per insitionem alienæ matri tanquam nutrici traditur alendus , proprie *alumnus* appellatur , & , cum filius matri substituendus sit , propter
ejus

ejus orbitatem alumnus in propaginem per mergum submittitur. Modo tamen video placuisse membra fecare hoc pacto: *in propagines: Autumnus deinde*, quod veri specie blanditur. Sed quibus? Quibus infitorum natura incomperta est atque ignota. Nam cum infita tardius germinent quam quæ infita non sunt, tardius etiam infitorum sarmenta maturefcunt. Quomodo igitur autumnus maturis palmitibus falcem admovebit, quando in hiemem maturitatem solent infita distrahere & differre? Non jubet Columella capite XXIII. circa idus Octob. auspicari putationem, si *sarmenta justam maturitatem ceperint*? Quæ igitur sub hiemem perficiuntur, autumno non sunt putanda, sed vere. Itaque cum semper a teneris pampinis ferrum abstinere oporteat, hoc præcipue in infitis quæ propter imbecillitatem quod velut novercali ubere alantur, quamvis levissimam injuriam reformidant, observandum esse inculcatur.

De infitione quæ cuneatis furculis fit, satis: est altera quæ peragitur terebrando. Qua cognita, & terebra Gallica ad hunc usum parata; quoniam lanuginem *excitabat antiqua terebra, igitur secundum æquinoctium perfectam Vitium infitionem habeto*, locisque aridis & siccis *nigram Vitem inserito*, humidis *albam*. Neque est ejus propagandi necessitas. Hæc vel ex libro *de arboribus* huc translata sunt, ut lacunam quæ in hoc capite erat, explerent: vel hic ex eadem causa inventa sunt & culta; barbara enim, & falsa quæ de uvarum discrimine memorantur, esse cognoscis. Quis namque pro terræ dissimilitudine has differentias servat? Quin in uliginosis locis si vineta ponantur, melius nigræ uvæ quam albæ stirpes respondent; quippe alba uva propter teneritudinem facile putrescit. At in sicco agro utraque probatur. His igitur sepositis alia quæ ad locum redintegrandum magis idonea censibus, ex eodem libro repetamus, & perpetua junctura ordinemus: *excitabat antiqua terebra*. Itaque *cavatam foramen cum purgavimus, undique adrasos furculos inserimus, atque ita circumlinimus*. Talis infitio *facillime coalescit, neque est ulla ejus propagandi necessitas*; quoniam infita propagantur quæ imbecillitatem ostendunt, aut quæ tarde & difficulter coalescunt.

Post vinearum cultum subjiciuntur illa quæ propter Vites habenda sunt, ceu vimina, pedamenta, & jugamenta; hæc enim vinearum dos appellantur. Qua itaque ratione Salices, Genistæ, Arundines, Castanæque nuces colendæ sint, atque educandæ, diligenter docetur. Et quoniam Salices geminæ sunt naturæ, quod alia viminalis dicitur, perticalis alia; hanc pampinari non minus quam vinea purgatur, tradit capite XXXI. Columella, *ut in longitudinem ramorum potius, quam in latitudine*.

tudinem evocetur. Quibus contraria confundi quis non videt? Ramus enim quid aliud quam arboris latitudo, quæ pampinando prohibetur? *Ramorum* igitur, quod Politiani liber omittit, abundat, coque exempto, cætera suum ordinem consequuntur.

Nunquam ferme Aldus vel Jucundus rusticis nostris manum admovit, quin vulnus aliquod infligeret, vel his capitibus XXXII. (quis crederet?) latus profunde aperuit. *Arundo minus alte pastinatur, melius tamen bipalio feritur.* Editum erat apud antiquos: *minus alte pastinato*, hoc est minus profunda pastinatione, melius tamen bipalio feri. Vetera itaque retineamus, recepto a Politiano *alto* pro *alte*. Quare, ut in Plinio viget Populum albam feri bipedaneo pastinatu, ita in Columellane *Arundo minus alto pastinato* deposita deficiat nobis, posterisque, curabis.

Arundineto vix egressi, in alias Aldi tricas capite XXXIII. incidimus: *Castanea Roboribus proxima est, & ideo stabiliendis vineis habilis.* Ejus enim in repastinato nux posita celeriter emicat, & post quinquennium *caesa more saliculi recreatur, atque in palum formata fere usque in alteram castionem perennat.* Nam ejus enim Aldus sevit, quorum sedem in primis impressis & calamo scriptis libris obtinuit tum; siquidem *Castanea nux primum duritie Roboribus proxima, deinde utilitate stabiliendis Vitibus accommodata, tum celeritate proveniendi, demum diuturnitate a Columella commendatur.* De hac tamen non convenit inter peritos, si in palum efformata pangatur; quod enim humo infigitur, cito putrescit; ideo ad radicas habilior, quod (ut ipse fatetur Columella) *genus fissilis adminiculi manet diutius, quam teres palus.* Quamobrem illa atque in palum cum Politiano scribamus neque in palum.

Ut Castaneæ cultum, librumque IV., atque epistolam claudamus; etsi parum interest, utrum: *at quæ radicibus exempta, an: at quæ radicitus exempta* sequamur, tamen si Columelliana malumus, quam Aldina, illa quæ codicibus & primis excusis probantur, meliora censemus, cum *radicitus* ab Aldo in Columellæ castaneto esse ceperit. Vale.

Dabam Patavio III. Id. Septembr. MDCCCXXXV.

E P I S T O L A L I X.

Emendatur, illustraturque Columellæ liber V.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

TAm crebras & tam refertas tabellas nostras quotidie ferme tibi reddi nolito mirari; omnibus enim posthabitis, nocte atque die tibi obsequor. Verum tantulas a te nisi quotidianas, putasne me æquo animo laturum? An ignoras cujus generis animal sim, ejus scilicet quod facile in via decumbit, nisi agaso ipsum subinde excitet, atque exstimulet? Quapropter, si eo quo jubes, me cito venturum cupis, quotidie incitamenta (dummodo tuo commodo fiat) admoveto. Incitatus ad metam decurram.

Ad V. Columellæ volumen nunc te voco, atque inter geometricas rationes, quas ad metiendos agros capite I. auctor instituit, te primum exercebo. In hoc cernere est stadium quod *habet passus CXXV. id est pedes DCXXV.*, quæ octies multiplicata efficit mille passus. Ista: quæ octies multiplicata ad quid referantur, non clare definitur: eadem cum Goëstianis collata statim quid sint, intelligo, ubi hoc modo scribuntur: *Quæ octies multiplicata mensura efficit mille passus.*

Sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager, tanquam in subiecta forma quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum, pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Quid, amabo, opus erat iterum eadem ponere: quæ facit angulum rectum? Jam non expressit Columella eam formam quæ habet rectum angulum, in exemplum subjicere? Merito igitur illa in prioribus impressis, & codicibus Politiani, & Lipsiensi non inveniuntur. Quare Aldo restituamus Jucundove.

Hæc pauca de agrorum dimensionibus inter scribendum nobis obversabantur, quæ silentio transeunda non erant, cum veritati investigandæ operam demus. Ad provincialium vinearum cultum divertamur. Supervacuam esse pastinandi curam asserit capite IV. Columella, ubi *solum putre, & per se resolutum,*

Namque hoc imitatur arando,

ut ait Virgilius, quod etiam *pastinando*. Tam *pastinando* quam *arando* terra resolvitur, & fit putris: Propterea vel: *idem etiam pastinando*, ut primi editores prodidere, & Lipsiensis codex tuetur, esse revocandum opinor: vel melius: *ideft etiam pastinando* Politiani & Goesii scripto comprobatum constituendum; Aldina enim est vulgata scriptura.

Deinde multa transgressus in capite V. obiter indicabo: *que uno jugo superponitur*, esse oportere: *que uni jugo*; neque dissimiles primi impressi, & Goesianus libri.

Hæc de vineis: sequitur arborum cura quæ ad sustentandas Vites parantur, quæque arbutum constituunt. Hujus duo genera novimus, Italicum & Gallicum quod rumpotinum vocant. Ante omnia tamen res exigere videtur hoc loco, quoniam de arbutto Italico sum scripturus, ut ejus imaginem (Gallici enim expressam formam in iis habes quæ Lipsiam excudenda miseram) & simul Draconis, ac *lati sarmenti* quam jamdudum tibi reconditam terro, addam. Quæ quidem in manus tibi tradere decreveram, si istac, ut statueram, iter fecissem.

Arbutum Italicum quod Columella affabre exprimit, quodque in meis fundis excolendum curavi, figura prima adumbrat, quale putator exornat, digestis per tabulata Vitium brachiis, & palmitibus in fructum demissis. Tab. XXXVII.

Altera figura *latum sarmentum* refert, quod libro V. Viti demendum tanquam inutile Columella præcepit. Id quid sit, quoniam vulgo ignoratur, noscere oportet, & qua ratione in latitudinem extensum sic vocetur. Latum igitur sarmentum ex binis plerunque, sed proximis oculis, cum geminus coles fit, per medullam coalescit; ideo non teres, verum compressum & late expansum gignitur, quousque separetur. Nonnunquam ex unica gemma, sed animalculi vulnere læsa protruditur. Hoc tamen, etsi optimum locum teneat, in materiam non submittitur; quoniam sterile & pampinarium habetur, sed dejectur putando.

Draconem tertia ostendit, de quo fit mentio apud Plinium lib. XVII. ubi *palmes emeritus* vocatur, plurimis annis induratus. Porro Draco (cujus nomen jam Italis defecit, quamvis usus in agris retineatur) productissimum est sarmentum de extrema palma excultum, gemmis, capreolis, ac nepotibus circumcisis, cacumine tenus, qua parte, quatuor vel quinque gemmis relictis, in totidem capita prælongatur; ex quibus in annum insequentem flagella emittit, quæ proximi vacuque arbuti statumina exornant.

Sæpenumero, ut etiam memorat Plinius, non per arboris tabulata

digeritur Draco , sed ad imum truncum in demortuæ Viris locum demittitur , effossaque terra , in mergum obruitur , flagellis binas gemmas extollentibus . Hac via ex demersis oculis citissime elicatur radix . Sin autem vetus materia , id est e Draconis corpore humo tegitur , quoniam de duro non facile citantur radices , corticem deradere , & minutissimis ietibus cultri cuspidè circum incidere arboratores solent . Sic recisæ fibrillæ extra materiam elongantur , atque in radicem crescunt .

Draconem in mergum curvatum , & a Vite , remota arbore , productum quarto & quinto loco tibi tabula ostendet . Cujus tamen cultus non perinde fit , & fieri debet , ac per Plinium , ut in vulgatis est , docetur ; primo enim anno totius Draconis alimento propaginem nutriendam relinquunt : altero prope solum Draco ad medullam secatur : tertio demum totus Draco tam a mergo , quam a Vite unde productus fuerat deciditur , abjiciturque . At Plinium docentem faciunt : *Hunc præcisum quam maxima amplitudine tribus partibus longitudinis de-raso cortice quatenus obruatur (unde rasile vocant) deprimere sulco ; reliqua parte ad arborem erecta , ocyssimum in Vite .* Nam si palmes annotinus & brevis in scrobem depresso matri per duos annos alendus committitur , cur Draco tam crassus , oblongus , & vetus , plurimis præterea sarmentis onustus statim a stirpe distringitur & separatur ? Non scriptum est hoc loco a Plinio *traducem bimum* præcidi , cum oneratis melius sit donare tempus ? Et quid materiæ amplitudine gravius laborat , quam Draco ? Expedit itaque non *præcisum* positum esse a Plinio credere , sed vel *præcipuum quam maxima amplitudine* , vel *præcelsum* , vel *præcipitem* , vel quid item quod proposita ratio poscit . Cæterum Tabulæ explicationem absolutæ epistolæ subnectam .

Ad Columellam redeamus . Tres capite VI. ad arbuſtum constituendum a Columella arbores probantur , Ulmus , Opulus , Fraxinus . Ulmum tamen nemo sanus in agro vineaque retinebit , siquidem circumundique ex radicibus in silvam surgit , arvumque totum ita occupat , ut mirum quidem sit tale incommodum a veteribus non animadversum . Opulus in pingui maxime agro (in gracili enim & jejuno cito deficit) laudatur ; quoniam Vitem utiliter nutrit , nec fronde densa uvam opacat & corrumpit . *Oppio* vulgus nostra consuetudine appellat , *Bauhinus Acer minus & campestre* . De eadem arbore iterum in arbuſto Gallico agit Columella dicens : *huic rei maxime videri idoneam Opulum , ea est arbor Corno similis ; quin etiam Cornus , & Carpinus , & Ornus , nonnunquam & Salix a plerisque in hoc ipsum disponitur .* Atqui quænam inter Opulum & Cornum interest similitudo ? Quare illa : *ea est arbor*

arbor *Corno similis* redundantia & aliena censēbis . Fraxinus Ornus est in arbutis valde probata ; quia Vitem commode sustinet , uvasque optime educit & percoquit , nec in lato solo luxuria exuberat , neque in macro jejunitate confesescit . Nihilominus cum ad imum truncum virgas crebras fundat , a nonnullis repudiatur .

Sed Ulmorum duo genera traduntur , majus & minus ; illud *Atinia* dicebatur ; hoc *vernaculum* & *nostras* ; *Atinia* autem *Ulmus* jucundiorē quam *vernacula* , frondem bubus præbet , qua cum assidue pecus paveris , & postea generis alterius frondem dare institueris , fastidium bubus affert . Non patiemur *Goefiano* afferes sententiam opportunius absolvi ? Necnon *areas* in his quæ ad Ulmorum seminarium spectant : terram diligenter occatam & resolutam verno tempore in aream componemus , ex eodem fonte non magis probabimus , quam excusum aream ? Illud quidem in proximis viget : injiciemus areis , & eas totas seminibus spisse contegemus : stramentisque areas cooperiemus : ipsas quidem areas ita anguste compositas habebimus .

Æstate deinde priusquam sol oriatur , aut ad vesperum seminaria conspergi potius quam rigari debent . Constat *Aldum* ab hoc priorum editorum sepius ad illud potius primum discessisse , quod mox cuncti sectati sunt . Non possem tamen jure id reprehendere , nisi a *Politiano* *seminus* haberem , ex *cominus* , ut puto , depravatum ; nam germinantia semina *cominus* aqua aspergenda sunt , ne , si altius descendat , mota terra , germina radicitus convellantur . Adde *Tertullianum* ostendere *cominus* apud veteres comparandi vim habuisse .

Sciunt præterea qui *circumculco* & *circumcalco* quæ paulo infra leguntur , *Latina* putant , & *Columellam* auctorem laudant , non firmo loco inniti ; nam *circumculcari* in *Goefiano* libro *circum calcari* est .

Igitur in resoluta terra ternum pedum quoquo versus faciendi scrobes : at in densa sulci ejus altitudinis qui arbores recipiant , præparandi . Ex *Goefiano* libro ad vocem *altitudinis* cum notatum videam & *latitudinis* , id sic accipio , ut utrunque amplectendum censeam ; quia utrunque necessarium judicatur , tertia mensura in sulco contenta .

Arboris autem *perpetua* cultura est , non solum ante diligenter eadem disponere , sed etiam truncum circumfolere , & quidquid frondis enatum fuerit , alternis annis aut ferro amputare , aut astringere , ne *emula umbra* *Viti* noceat . *Arboris* cultus est , eandem primum diligenter disponere ; deinde sedulo colere ; ideo ante dispositionem nulla impenditur opera . Istud itaque ante quod in prioribus impressis autem erat , nisi a *Goefiano* codice rejiceretur , non ad tempus , sed ad ordinem posset referri .

referri. Tamen cum certum sit post Aldum in Columella esse cepisse, id non necessario interpositum censendum est. Deinde ex iisdem primis editoribus restituto *eandem pro Aldino eadem*, Goesiana: *ne nimia umbra Viti noceat*, statuere oportet, *amula* enim puerile blandimentum auctorem extenuat atque enervat.

Cum deinde arbor vetustatem fuerit adeptæ, propter ramum vulnerabitur ita, ut excavetur usque in medullam, qua sit exitus humori, quem ex superiori parte conceperit. Solent arbores vetustate cariøsæ fieri cavæque frequentius trunco quam ramis; ideo propter quem ramum vulneranda erit terebrando, si inferiore parte corrupta invenitur? Goesius vetustam scripturam posterram attulit, quam ex duobus post *arvam* coaluisse arbitror, sed hoc depravatum. Rem quodammodo assequi video, quamvis verba non pollicear. Mos enim agrorum est qua finis erosioni est, arbores perforare, ideo post erosionem *vulnerabitur ita, ut excavetur usque in medullam, deturque exitus humori*. Nam & extrema quæ Goesiana sunt, meliora esse quam vulgata *qua sit exitus humori*, ratus sum, quibus proximæ etiam reliquæ a Politiano allatæ *que exitus*, ævo detrito verbo, inveniuntur.

In arbuſto Italico quibus hærerem, & ancipiti animo distraherer, tibi significavi: nunc ad vera investiganda quæ de arbuſtiva Vite tradita sunt, niti oportet. Etenim *qui bonitati vini student, in summas arbores Vitæ promovent, ut quæque materiæ se devehæ in celsissimum quemque ramum extendunt*. Hæc ab Aldo: meliora nuper prodidit: *ut quæque materiæ se dabit*. Optima tamen ex Goesiano codice petenda sunt, *ut quæque materia sedebit, ita*, a quibus non valde dissimilia prima excusa: *materia sed evetita, nempe sedevet ita*, hoc est *sedebit ita*. His eleganter declarat auctor materias inferiori loco natas ad summa esse promovendas. Eodem sensu *Sedeo* effert Lucanus hoc carmine:

Mediisque sedent convallibus arva.

Eodem Silius, dum canit:

Campo Nola sedet.

Cætera putationis ratio talis est, ut veteres palmites quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur: novi, circumcisis undique capreolis & nepotibus qui ex his nati sunt, amputati committantur. Prioribus libris quid in Vite esset nepos, cum a Columella abunde declaratum sit, inutilia & insititia hæc *qui ex his nati sunt amputati*, esse primo obtutu existimabis; nepotis enim expositio erat, in libri extremitate signata. Propter quod, neque Palladius qui reliqua exscripsit, quic-

quicquam ex illis commemoravit ; neque Plinius qui ab eodem Columella ista refert : *De cætera putatione omni , flagella quæ proxime (fructum) tulerint , recidantur : nova , circumcisis undique capreolis , spargantur in tabulatis .*

*Sed ipsorum palmitum duo genera sunt : alterum quod e duro provenit , quod quia primo anno plerunque frondem sine fructu affert , pampinarium vocant : alterum quod ex anniculo palmitate procreatur , quod quia protinus creat , fructuarium appellant . Cujus ut semper habeamus copiam in vinea , palmitis partes ad tres gemmas religande sunt . Quæ non ita probo , ut cæteri ; creat enim vacat , ideo in antiquis Politiani & Goesii memoriis posthabetur . Hoc remoto , eadem existit sententia : quod e duro nascitur , insequente anno fructum affert , quod ex anniculo farmento , protinus . At dices , ex quo colligis in anniculo farmento protinus gigni fructum , creat sublato ? Interrogabo te quoque vicissim , si id retineamus , quid procreabit anniculus coles ? Fructumne , an id quod præcedit , frondem sine fructu ? Fructum quidem . Ex quo hoc deducitur , nisi ex his : quia fructuarium appellant ? Quare conjectura est opus , sive servetur creat , sive non . Propterea siquid addendum est , id addere oportet , quo sententia absolvatur , nempe : *quia protinus fructum creat .* Sin vero imperfectus est locus relinquendus , quid refert nova & aliena adjicere ? Abundat etiam in vinea sive in ea Politiani & Lipsiensis codicum . Ubi enim fructuarii palmitis , nisi in vinea ? Verum quid ratiocinamur ? In optimo omnium libro Goesius non vidit . Proximum autem palmitis esse oportere palmitum tum ex Goesiano libro , in quo non alio modo repertum est , atque ex Politiani & Lipsiæ codicibus palmitem pro palmitum exhibentibus ; tum ex auctoris mente comprobatur ; siquidem , ut fructuarii sit copia , palmitibus qui in fructum submittuntur , ad tres gemmas religatis , opportuno loco materiæ citantur .*

Quisquis autem pampinus loco natus in exputando , vel alligando fractus est , modo ut aliquam gemmam habuerit , extolli non oportet . Quis amens fractum pampinum extolleret , & quo extollendus est ? Non esse ad codicem adradendum docet Columella , quoniam proximo anno vel validiorem materiam ex una creabit . Cur igitur inter sordes optimum scriptorem esse patimur , cum ex veteri libro nobis Goesius ministret : ex toto tolli non oportet ?

Validam ergo Vitem in ramos diducere censeo , & traducibus dispergere atque diradiare , cæterosque vinarios coles præcipitare , & , si nimis luxuriabitur , solutas materias relinquere , ea ratione Vitem feraciorem facere . Quoties , te jubente , ad rustica monumenta me confero , toties

vix me continere valeo, quin mihi bilis commoveatur, & ferveat; dum undique egregia Aldi facta occurrunt, ceu in his quæ tibi proposui, duo, primum *diradiare* est, quod neque a prioribus excusis sumpsit, neque ab antiquioribus & probatis libris exscripsit; in illis, itemque in Politiani codice & Lipsiensi *durare* existit. A quo igitur didicit? Qua auctoritate novum verbum posteris imposuit? Qua impudentia elegans, & Vitibus proprium *durare* ita neglexit abjecitque, ut alienum & barbarum in ejus locum subrogaret? Numquid *durare* proprie de Vitibus non dicitur, cum in ramos diductæ confirmantur, & stabiliuntur, undique digesto humore, & pari momento viribus libratæ? An ab hoc Vitium brachia *duramina*, & *duramenta* non vocantur? Quare qui in ramos Vitem diducit, traducibusque dispergit, nonne eandem durat, cum in brachia, idest in duramenta distribuit, & per æqua partitur? Hoc autem figurate dicunt, quoniam Vitis quæ imputata luxu diffluit, & nimia germinatione corrumpitur, si a putatore ferro compescitur, & immodica frondendi libidine cohibita, ex certis tantum partibus, quæ ab eodem constituuntur, germinare imperatur, ad frugalitatem reducitur, &, dum, ut ait Plautus, *parce & duriter se habere* incipit, duratur. Tum priscum excusum *si minus* macula idem Aldus contigit, ut *si nimis* esset, eoque optimum Columellæ monitum depravavit. Nam luxurianti Viti solutæ materiæ relinquendæ non sunt, sed idoneis toris humoris cursus cohibendus est, idemque qua in nova flagella quæ citra vinculum nascentur, qua in demissum palmitem separandus. Ubi igitur minus luxuriantur Vites, libera flagella relinquuntur. Qua enim alia de causa præcipientes coles tanta ubertate in fructum se induunt, nisi quia in duro ligantur, neque vimine propter fibrarum duritiem succus divertitur, aut retardatur? Hæc duo ad Aldum vel Jucundum pro certo referrem. Reliqua ut *cæterofque coles*, atque *ea ratione* — *facere* antiquiorem corruptorem invenisse credo. Itaque *certosque* non *cæterosque*, Goesiano & Lipsiensi codicibus exhortantibus, scribamus; nam pauciora & opportuno loco luxuriosæ & validæ Viti sarmenta censebat auctor in fructum esse servanda. Necnon extrema ad antiquam imaginem redigamus: *ea ratio Vitem fervaciorem faciet*; non enim hoc opinabatur Columella, verum ex iis quæ facienda jubebat, consequebatur. Nolo tamen ad meum judicium hæc adscribi. Trium codicum Politiani, Goesii, & Lipsiensis consensu comprobantur.

Et quoniam, ut ait præstantissimus Poeta,
omnia fatis

In *pejus ruere*, & *retro sublapsi*: referri

solent, & multa quotannis deperire, propterea arbuſtum rareſcere, atque a priſtino reditu vineas deficere videmus. *Quod ne fiat*, diligentiſſis patriſfamilie eſt primam quamque arborem ſenio deſectam tollere, ut in ejus locum novellam reſtituere Vitem queat, nec tam virviradice frequentare (ea etſi ſit facultas) quam (quod longe melius) ex proximo propagare. Jam olim a nobis rejeſtum atque emotum Vitem, quod utique Lipſienſis codex præterit, non te fugit; quippe de arbuſtis, non de Vitibus id juſſerat Columella. Modo alia conabor totum locum ita componendo; *senio deſectam tollere*, & *in ejus locum novellam reſtituere*, neque eam virviradice frequentare (ea etſi ſit facultas) ſed (quod eſt longe melius) ex proximo propagare. Quorum rationem tibi deſideranti afferre nequaquam ſuperſedebo. Primum quo conſilio ut in & vertam, ex Politiani commentariis apparet: idcirco ut poſterioribus librariis in mentem venit. Quo immutato, verbi *queat* uſus, & vis evaneſcunt. Id tamen quid fuerit quondam, ſi forte ſcire deſideras, ex Lipſienſi codice cognoſcere potes; refertur enim ex illo hac ſcriptura: *querar*, hoc eſt: querat paterfamilie novellam arborem quam emortuæ ſubſtituat. Sed tale monitum cui tribuemus, niſi ſtudioſo cuidam in libri ora commentariolos ſcriptitanti? Reliqua *eam pro tam*, ſed *pro quam* ab antiquis editoribus accepi, atque in ſua ſede collocaſſi, repudiatis Aldinis.

Sequitur capite VII. Rumpotinetum ſive arbuſtum Gallicum. Id a *rumpis* deducitur, hoc autem a *ρῦπεῖς*, ideſt *lora*, quia hujus generis arbuſta per traduces hinc inde demiſſas inter ſe connectuntur, propter quod Plinius refert ex Græca origine etiam *funeta* appellari. Eadem *tirella* a vernaculo *tirando* in hac Ciſalpina Gallia ubi rumpotineti frequentiffima coluntur, ruſtici vocant. De hoc arbuſto, iis exceptis quæ de Opulo ſcribebam, leviora addam, ut: *tum omnes pene virgæ ne umbrent eo tempore quo Vitis putatur*, *abraduntur*, quæ ſeparanda ſunt: *tum omnes pene virgæ ne umbrent*, *eo tempore quo Vitis putatur*, *abraduntur*. Et in extremo capite: *quod an expediat patriſfamilie facere*, *cultus docet*; nam *cultus* Aldus excudit, cum in prioribus editionibus eſſet *diſtu*. Diu quoque in Lipſienſi codice inventum eſt, in Goſſiano autem ſuperiori verbo annexum *facereditus*. Autumo *reditus*; quippe ex reditu impenſæ ponderantur.

De tota Vitium ratione puto tibi multa (nam omnia exhaurire noſtræ non erat facultatis) oſtendiſſe tam a veritate diſcrepare, quam a Columella: De reliquis arboribus videndum eſt, & primum

de Olea, quæ inter arbores probatissima atque uberrima habetur. Hujus capite VIII. multa referuntur genera, *ex quibus bacca jucundissima est Pausiæ, speciosissima est Regiæ, quæ potius escæ quam oleo est idonea.* Verum ut perspicias, cum ex Goesianis post literam H quæ Regiæ subjicitur, his geminis H H inter varias lectiones quæ Lipsiæ editæ sunt, signetur & *utraque*, quod ad quæ pertinere reor, connectere ne te pigeat: *Regiæ, & utraque potius escæ quam oleo est idonea.* Etenim utraque conditiva est, ut libro XII. ostenditur, & jucundissima Pausiæ bacca vocatur, quia cibalis. Quæ autem sic sunt, minus flunt; ideo oleo minus idoneæ.

Pausiæ tamen oleum saporis egregii, dum viride est, vetustate corrumpitur. Duo extrema ab Aldo judico, qui, quamvis quod locus poscere videbatur, a Palladio acceperit, non est laudandus. Dissentiunt vetera: *Jenſoniana: nam rumpitur; Lipsiensis: ima rumpitur: Goesianna (quæ magis laudo & probo) in annum rumpitur, videlicet depravatur, & a pristina qualitate recedit. Rumpere porro depravationem significare antiqui jurisperiti testantur, unde corrumpo.*

Ab Oleæ generibus tranſeo capite IX. ad solum quod hæc arbor desiderat. *Id genus terræ fere nigræ est, quam cum in tres pedes pastinaveris, & alta fossa circumdederis, ne aditus pecori detur, fermentari finito. Tum ramos novellos & nitidos quos comprehensos manus possit circumvenire (hoc est manubrii crassitudine) feracissimos arboribus adimito. Quid est, dices, in his quod tibi displiceat? An illa: hoc est manubrii crassitudine? His tamen nos sublevavit Lipsiensis editio eadem repudiando. Quin de iis nihil laboro; germana & antiqua autumo, cum & capite IV. & libro de arboribus scriptum sit legenda esse pomorum semina: *ne minus crassa quam manubrium est bidentis.* An de feracissimos ambigis, quod Urſinus feracissimis censebat fuisse, & esse oportet? Hoc item sequar; nam scire utrum rami in Oleis quarum natura neque cognita, neque probata est nobis, sint feraces, an contra, mortalium nemini puto contigisse; idcirco, cum de furculis ad insitionem legendis loqueretur Columella, præcepit, ut ex qua arbore inferere vis, & furculos ad insitionem sumpturus es, animadverteres, ut eadem esset tenera, ferax, nodisque crebris. Quid ergo suspicaris? Dicam: cum illa: *detur, fermentari finito. Tum ramos*, alio exemplo inter priora excusa videam, nempe: *detur infracturi ramos*, alio inter manu exarata quæ Policianus ita expressit: *ater. Erecturi ramos;* & Goesius ita: *pecoria ter inferetur*, vulgata & recepta tanquam falsa despicio, atque excludo. Tam vitiata igitur suscipienda sunt? Nequaquam;*

quam ; nam Goefiana nullo negotio emendantur : *pecori detur , inferatur . Ramos*. Etenim subacta & probe culta ac parata terra , ac mace-riis vel fossa munita quid aliud expectat , nisi fermen ?

Parato feminario , & recifis taleis , oportet *totas eas immergiri , ut putris terra quatuor digitis alte superveniat* . A quo istud *immergiri* ? A quo ? Ab Aldo ; nam priscum *impressum immederi* , & non impres-sum Lipsiense *immediri* . Ergo Aldi auctoritate *immergio* Latina civita-te donatum est . At quid *immederi* , aut *immediri* , nisi forte *humo dari* , hoc est *inbumari* , nescio . Hoc adhibet Plinius libro XVII. ad id opus significandum , dum asserit : *non inbumare taleis aut siccare prius , quam ferantur , utilius esse compertum* . Ubi *siccare* habebis *secare* ; quod dum feruntur taleæ , recentissimas ab arbore esse expedit .

Truncus autem aptior translationi est , qui brachii crassitudinem habet . Nemo hæc in dubium revocat , quamvis ab Aldo , aut Jucundo , vetera

Quandoquidem iste circumvestit dictis , sepi sedulo .

Apud priscos editores erat : *truncos* . *Gratus autem magis est qui* . Eadem ex codice Politianus retulit hac forma : *Gratus autem maturis qui* ; eadem ex Lipsiensi libro scribuntur tali ratione : *truncos gratus autem maturis est , qui* . Quo igitur auctore istud *translationi* effinxe-runt ? Quanto laudabilius erat veteris scripturæ vestigia sequi , iisdem-que Columellæ sententiam statuere vel hoc pacto : *Truncus autem aptus magis is est , qui brachii crassitudinem habet* .

Atque ea ratione stercorebitur olivetum , quam in secundo libro propo-sui , tamen segetibus prospicietur . At si ipsis tantummodo arboribus satis servaveris , singulis stercoreis caprini sex libræ , stercoreis sicci modii sin-guli , vel amurcæ in singulis congius . Stercus autumnno debet injici . A quibus discedere haud alienum censebis cogitans usque modo probatum *servaveris* vitiosæ abundantia per Goesium de optimo libro *servari* pro-mentem argui & repudiari . Quid porro commodi *servari* præbeat , la-tius non disceptabo ; nam , diligentius collocatis membris , atque in suos articulos distinctis , recta sententia procedit : *At , si ipsis tantum-modo arboribus , satis servari singulis stercoreis caprini sex libras , sterco-ris sicci modios singulos , vel amurcæ in singulis congium . Stercus autu-mno debet injici* . Haud secus Palladius qui Columellam imitatur , signi-ficat , affirmans caprini stercoreis sex libras uni arbori sufficere . Itaque , si tam arboribus quam frugibus ferendis prospicietur , ea ratione ster-corebitur ager , qua libro II. indicatum est ; si folis arboribus , satis erit in singulas eam stercoreis & amurcæ mensuram quam auctor descri-bit , condi & servari . Etenim in hunc usum custodiri amurcam scitum

est; & stercus si aridum spargitur, ut de sicco loco conditum depromatur, necesse est. Fateor quidem nonnullas verborum inflexiones quas locus ipse poscebat, mutasse. Cum enim animadverterem ex primo impresso conditum factum ab Aldo *congius*, & ab antiquioribus librariis qui *servaveris* delectabantur, reliquos modos recto casu esse inflexos, mihi quoque plus quam solco, indulsi, ne ego solus, inventis frugibus, glande vescerer.

Extremum de Olea hoc erit, de quo olim me dubitasse non nego: *cujus utriusque* (urinae scilicet atque amurcae) *modus servatur; nam maxime arbori, ni tantundem aquae misceatur, urna abunde erit.* Legebam tunc: *si tantundem aquae misceatur, non invita Minerva.* Nunc ex Goesiano codice

Moniti meliora sequamur.

Ibi enim *ut*, non *ni* habetur, quod pro *dummodo* nonnunquam in Latio adhiberi testatur M. Tullius in V. Verrin. *In jugero, inquit, Leontini agri medimnum fere Tritici seritur, perpetua atque aequabili satione; ager efficit cum octavo, bene ut agatur; verum, ut omnes dii adjuvent, cum decimo.*

Post Oleas de pomiferis aliis arboribus agit capite X. Columella; ex quibus quae mihi dubia videri solent, continuo tibi indicabo. Pomarii locum maceris, sepibus, vel fossa esse muniendum inter prima docet Columella, ne pecori, neve homini aditus detur; *quoniam si saepius cacumina hominis manu tractata, aut a pecoribus praerosa sunt, in perpetuum semina incrementum capere nequeunt.* Ostenderam iis quae Lipsiam transmiseram, prave vitioseque *tractata* scribi, & antiquius habendum esse vel *prae fracta* ex libro *de arboribus* sumptum, vel *detracta* Jensonianum. Hoc Goesiani codicis testimonio confirmari video. Cujus auctoritas quanta sit, & apud omnes esse oporteat, etsi saepius tibi perscribo, tamen animadvertas velim, cur stirpis cacumina sint manu tractanda; si enim ut emendentur, id non modo stirpi non nocet, sed vel maxime prodest: sin vero, ut inutilibus frondibus & virgis spolientur, nemo non videt in arboris incrementum hoc etiam plurimum conferre. Id igitur nullis munimentis prohibendum est. Quare de tractatu nulla hic esse potest quaestio. Sibi itaque habeat *tractata* Aldus; secum quoque *hominis* retineat, quod cum *manu* primus conjunxit, veritus, credo, ne manus pecoribus attribueretur. Nullum certe *hominis* vestigium in antiquis excusis; nullum in calamo impressis libris; nullum denique in libro *de arboribus*, in quo eadem non dissimili sententia traduntur.

Ante annum arboribus scrobes parato, ut pluviis, sole, & gelicidiis resolvantur, ac macerentur. *At si eodem anno & scrobem facere, & arbores ferere voles, minimum ante duos menses scrobes fodito.* Undenam gentium voles arcessitum dixerim, quod in Politiani commentariis, & Lipsiensi codice prohibes est, in Goesianis peribis? Certe ex libro de arboribus. Verum quid peribis? Properabis primigenio significato, ut in Plinio pereundo. Sed perire facere quis dixit? Nemo meæ memoriæ succurrit: verum de simplici ire exempla suppetunt ex Terentiō Hecyr.

Nostra illico

It visere ad eam.

Ex Propertio in Elegis:

Ibat & hirsutas ille ferire feras.

Ex Varrone de Ennio

Ibant viere veneriam corollam.

Semina lege crassa non minus quam manubrium bidentis, recta, levia, proceras, sine ulceribus, integro libro. Ea bene & celciter comprehendent. Si ex veteribus ramis sumes, de iis quoque qui quotannis bonos & uberes fructus afferunt, eligito, ac illos magis qui sunt contra solem, quam qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed antequam arbusculas transferas, nota quibus ventis antea fuerant constituta. Plura exscribimus, quo diligentius de iis quæ incerta videntur, inquiramus. Arborum semina quæ in pomariis collocantur, quatuor modis distinguuntur; aut enim de semine surgunt in seminariis fato; aut plantæ sunt a terra de matre evulsæ, aut stolones, quæ omnia radicata feruntur; aut de ramis dempta, atque, ut radicem capiant, humo concredata. De radicatis itaque primum verba facit Columella: deinde de iis quæ sine radice panguntur. Ergo de his: *si ex veteribus ramis sumes, de iis quoque qui quotannis bonos & uberes fructus afferunt, eligito, quis stipes vel fungus non dubitabit, præsertim cum libro de arboribus scriptum legerit: semina si ex arboribus sumes?* Non negabo hominum stupiditati plurimum indulgisse Aldum, qui primus quoque excudendo interposuit, quasi femina prima essent ex novellis ramis desumpta, secunda ex veteribus. Non est igitur cur ab ea opinione removear qua imbutus quondam legebam: *si ex arboribus ramos sumes.* Numquid hanc clausulam paulo infra non ponit Columella: *omnium generum ramos circa cal. Mart. in hortis distribuendos esse?* Si itaque radicata semina non habueris, atque ex arboribus ramos sumes, de iis quæ quotannis bonos & uberes fructus afferunt, eligito. Hæc vitis purgata recte arborum generi convenire videmus: hæc autem quæ sequuntur, ad arboris partes ex quibus semina car-

carpenda sunt, spectant: ac illos magis qui sunt contra solem, quam qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Cum in Politiani & Lipfienfi codicibus prima sint: ab illa qui; in libro autem de arboribus, ab humeris, fortasse non alia fuit scriptura quam quæ libro de arbor. continetur. De hac tamen, ut tibi libebit, ita opinaberis, dummodo reliqua ut ad antiquam formam, remotis Aldinis, revocare permittas, videlicet: quam qui ramis aut plantis ponentur. Hoc vero ex Gocfiano Jenfionianoque conentur levi licentia constitui, quod quantas turbas in re rustica excitaverit, operæ pretium est cognoscere. Id quo celerius effici possit, ad librum de arbor. digrediamur; ibi enim ista miscentur: *Observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas. Si cum radice plantam posueris, incrementum ejus futurum, quod & cæteris quas severis, arboribus. Arbor insita fructuosior est, quam que insita non est, id est quam quæ cum ramis aut plantis ponitur. Prius quam arbusculas transferas. Quæ dum ad librum V. traduco, ubi reliqua iterantur, hæc desunt, dumque ibi multa vetustate perditæ esse suspicor, quod in utroque loco esse oportere videbatur, neutri vulgata convenire deprendo. Quid enim est: si cum radice plantam posueris, incrementum ejus futurum, quod & cæteris quas severis arboribus? Facilius quidem radicata stirps comprehendit, quam quæ sine radice pangitur. At & cæteris arboribus idem contingit? Quibus? Illisne quæ non radicata ponuntur? Inutile itaque & supervacaneum cum radice plantam ponere, si æqualiter vivit & provenit radicata quam radicibus destituta. Illa vero: *arbor insita fructuosior est quam que insita non est, id est quam que cum ramis aut plantis ponitur* quo accipiemus modo? Cur enim Olea aut ramis aut plantis feritur? Cur Vitis malleolis aut propaginibus? Cur Ficus virgis? Cur pomifera arbor surculis vel stolonibus? Quæ tamen fieri docet Columella, & infœcunditatem insitione emendandam esse non addit; quippe omnia cum sint fœcundi seminis partus, maternam indolem retinent, & generositatem. Fallum igitur præceptum, & Columellæ doctrinæ ac confessis experimentis contrarium. Porro hæc: *incrementum ejus futurum quod & cæteris quas severis arboribus* ab Aldo in quandam veri & elegantix speciem exornata non excusa sunt, cum codices & prima impressa hoc modo ostendant: *incrementum ejus fuerit (fuit ex Politiano) que cæteris, senties?* Qua forma barbarum consarcinatorem facilius declarant & produunt, quam illa fucata. Quæ tamen si emendare statueris, cum veritate conjungi possunt hoc exemplo: *incrementum majus fore quam cæteris, senties.* Sed quid est? Nasum contrahis; quia ista: *quam que cum ramis aut plantis**

tis ponitur, non rejicio? Numquid a Columella non sunt prodita, et si a sua sede divellantur, quibus neque Aldus pepercit, appposito *cum*, quo Lipsiensis codex caret, & impressa primitus carebant? Atqui si verum attingere cupis, ex libro V. quæ supra animadvertēbam, repete: *quam qui ramis aut plantis ponuntur*. Nonne eadem atque ista: *quam que ramis aut plantis ponitur*? Connectantur itaque, ut in sua membra conveniant: *Observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eadem (nempe semina quod etiam Urfinus censebat) decerpas potius, quam que ramis aut plantis ponuntur*. Verbi igitur pono dubia significatio ad tot ambages & circumductiones librarios detorsit. Indicare autem nonnunquam *consistere* & *contineri* quo validiori testimonio confirmabo quam M. Tullii in *Oratore* scribentis, *in eo positas esse fortunas Græciæ*: item pro Quintio perorantis *vitam in alterius manu positam esse*? Quid quæris? Latius se diffudit sparfitque malum, & a fœdato Columella dira contagione Palladium invasit. Incredibilia memorabo, sed vera. Ecce tibi auctoris verba quibus pomiferarum arborum cultum qualem Columella elaboravit, in compendium redegerat, quo sint statu: *Si truncos ponere volueris, supra terram prope tribus pedibus erigantur. Ubi duas in una scrobe plantas deponis, cavendum est, ne se contingant; nam vermibus interibunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores sunt, quæ seminibus, hoc est nucibus suis, quam que plantis ponuntur aut ramis*. Non cernis *quæ seminibus, hoc est nucibus suis* quam sint vitiosa & falsitatis plena? Quare si *hoc est nucibus suis*, quæ in antiquis libris non inveniri admonet Politianus, demantur; & *seminibus* fiat *inferuntur*, quod ex pravo Columellæ loco desumptum est, teneamus. Cum igitur falsum sit feraciores esse stirpes quæ inferuntur, quam quæ ramis aut plantis pangi solent, fructuosiores Columella tradente esse quæ de apricis ramis, quam quæ de opacis humeris detrahuntur, hoc exscripsisse Palladium existimo; ejus tamen verba librorum protervitas fœdavit, sententiamque imminuit & corrupit.

In viam redeamus. *Sed ante quam arbusculas transferas, nota quibus ventis antea fuerant constituta. Postea manus admoveto ut de clivo & sicco in humidum agrum transferas*. Cum in antiquis impressis non fuerant (quod ab Aldo esse cepit) sed erunt videam, & *constituta* in Politiani & Lipsiensis libro *constitui possit* scribatur, præterea *nota quibus ventis antea* ab Aldo quoque originem habere suspicer, quæ ab Jensonio in vulgum prodita fuerant hoc modo: *notabis ventos quibus antea, ad priscam formam puto esse scribendum: notabis ventos quibus antea steterant, ut iisdem constitui possunt*. Ex Lipsiensis similiter codice: *nota*
in

in ventis quibus, brevius sententia reparabitur: nota, ut ventis, quibus antea steterant, constitui possint. Hoc exemplo cum iis etiam quæ in libro de arbor. memorantur, conveniunt; ibi enim legitur: *signato ut iisdem ventis quibus antea steterunt, constituas eas*. Verum quid de reliquis (posthabito postea quod ex *possint* depravatam duco) manus admoveo, ut de clivo & sicco in humidum agrum transferas? Prudentia opus est, ut ex deteriori loco in meliorem semina differas, non manu. Quem igitur his exitum expediemus? Facilem partim ex Goesiano codice ex quo traditum est *adhibeto* pro *admoveo*; partim ex libro de arborib. ubi extat: *curamque adhibeto*.

Pirum autumno ante brumam serito, ita ut minime dies XXV. ad brumam supersint. Quæ Plinius in librum XV. transtulit recensens ex communi Italiæ consuetudine tempora sationi attributa, ut *Piro autumnum, ita ut brumam XV. nec minus diebus antecedant*. Quæres utri justum numerum servaverint librarii? Neutri, credo; nam ille nimis produci- tur; hic nimis contrahitur. Cessantibus ab omni rustica opera diebus XX. ante brumam colonis, eandem notam in utroque auctore desidero.

De insitione quoque, nisi abnuis, nonnulla tibi ex capite XI. indicabo, quod opus opportune peragitur, cum *primum germina tuncbunt*. *Apage te*, inquires, cum huiusmodi præceptis; quis enim tam rationis expers in furculorum germinatum insitionem distulerit? Age, si Aldina displicent, accipe ex primis impressis, tribusque codicibus Politiani, Goesii, Lipsiæ veriora: *cum primum germinatum ibunt*. Etenim primus temporis articulus inferentibus attendendus est, quo in stirpibus succus in motum incipit cieri, silentibus adhuc gemmis. Hanc igitur scripturam tanta auctoritate confirmatam fuisse quondam in libro de arboribus, non est cur dubitemus.

Commune quoque in utroque libro erratum est, *cum deinde truncum recideris*; hoc enim in Goesii libro V. *truncam reddideris*, scribitur, id pariter in Politiani codice de arbor. notatur; ad arborem enim refertur.

Optime itaque inseritur Caprifici ramus, Quæ vitiata esse ex libro de arbor. facili conjectura assequimur; in eo enim hoc modo scribuntur: *Optime itaque ea inseritur tali ratione*. Dicet tamen aliquis: qui probas eadem esse in utroque libro constituta? Goesiano codice, ex cuius libro V. allatum est: *ea carifici ratione inseritur*; namque *cari* fuerat *tali*: *Fici* autem petium esse extrinsecus, ubi in adnotamentis erat *Fici insitio*, par est putare.

De ultimo inferendi genere, quod Columella primus agricolis ostendit,

dit, usuque comprobavit, hæc perpendamus; quod antiqui *illam quasi fruitionem qua nos paulo ante usi sumus, velut quandam legem sanxerint, eos tantum furculos posse coalescere qui sint cortice, ac libro & fructu consimiles iis arboribus, quibus inferuntur*. Constituerat paulo ante Columella optime arbores inter se per insitionem misceri quæ sunt cortice, libro, & fructu consimiles & suppare, quod tanquam legem veteres olim sanxerant; quoniam quicquam quod ab hac discreparet, non experti erant dissimilia inferendo. Ex eo igitur quod ex universali sententia, tritaque consuetudine Columella definiverat, lex antiquitus quædam constituta erat. Ex Aldinis hoc minus dilucide constat; & si constaret, tamen mallet vera quamvis obscura, quam perspicua, & clara, sed aliena. Ad vetera itaque redeamus tam formis quam manu expressa: *Et ex illa definitione qua. Hæc si quis ad librum de arbor. transtulerit, spero fore, ut ejus industria & diligentia ab omnibus commendentur.*

Præcipua quæ de arboribus redargui poterant, perfolvimus, si de Cytiso nonnulla ex capite XII. addamus; hujus enim cura superat, quo liber V., & arborum cultus definitur. *Cytisum in agro esse quam plurimum maxime refert, quod Gallinis, Apibus, Capris, Bubus quoque, & omni generi pecudum utilissimum est*. In his censebat Urfinus *Apibus in Ovibus* esse vertendum: nos utrunque necessarium esse ex Goesiano libro, necnon ex libro *de Arbor.* tibi affirmamus, qui haud ignoras *Apibus* vel maxime idoneum esse *Cytisum*, qua de causa ipse Columella de *Apum* cultu agens inter præcipuas stirpes apiariis *Cytisum* recenset.

Quod ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet Ovibus. Reponenda videtur prisca lectio: *præbet Ovis*; ad *Ovium* enim pabulum præcipue ab Aristomacho Atheniensi, ut auctor est Plinius, *Cytisus* laudatur.

Potest etiam ante Septembrem satis commode ramis Cytisus feri. Profecto, ut Columellæ dicam verbis, *si semen non habueris, cacumina Cytisorum vere deponito*. Irrepsit igitur vitium ex libro *de arbor.* Porro codices dissimiles, Politiani: *circa septem agri commode*; Goesii: *circa septem agri commode*. Hæc ut optima tibi laudo & probo; ideo: *potest etiam circa septem agri commode feri*; tum quia *facile comprehendit*; tum etiam quia virgultorum, spinarum, herbarumque *injuriam sustinet*.

Dum arborum Vitiumque cultum absolvere gestio, longiori fermone te sum moratus. Sed proximo biduo quo ad alia traducor, te bene feriatum sinam. Vale.

Dabam Patavio Id. Septemb. CIO IOCC XXXV.

Y y y

Tabu.

Tabulæ XXXVII. explicatio

- Fig. I. *Arbustum italicum exprimit.*
 a a a a a *Arbustum.*
 b b b b b *tabulata.*
 c c c c c *Vites.*
 d d d d *Tori.*
 e e e e *duramenta.*
 f f f f *brachia.*
 g g g g *flagella in fructum demissa.*
- Fig. II. *Latua sarmentum ostendit.*
- Fig. III. *Arbustum Italicum quale*
 Fig. I. refert.
 a a a *Draco.*
- Fig. IV. *Vitem arbutivam, remoto ar-*
busto, imitatur.
- Fig. V. *Arbustum, remota Vite, re-*
presentat.
 b b b *Draco qui ad viduatum*
arbustum C C promittitur, &
in mergum curvatur.
 c c c c *flagella Draconis que*
in serobem hinc & hinc ad
arbustum in propaginem hu-
mantur.
 d d d *summa pars flagello-*
rum qua extra terram attol-
luntur cum gemmis.

E P I S T O L A LX.

Emendatur, illustraturque Columella liber VI.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
 AMICO SUO S. D.

TE quoque, magna Pales, & te memorande canemus
 Pastor ab Amphryso, vos silvæ amnesque Lycæi.

Quid enim vetat de pecore quid me dicturum a divino carmine auspicia capere, quo te mihi dulcissimo eloquio attentio- rem parem, & quo melius a molestissimo isto aliena vitia investigandi studio uterque nostrum paulisper recreemur? Ex iis namque epistolis quas ad te tam crebras & refertas dedi, nisi rusticarum rerum satietatem ceperis (quod non arbitror; quia te plurimum delectant) certe eorum per quos a pristino statu dejectæ sunt, non mediocri fastidio te esse affectum puto. Mihi quidem non semel atque iterum sed quotidie id usu venit, quamvis me excitem, atque exstimulem, ut tibi morem geram. Quare properamus peregrinantium instar, qui itineris difficultate atque æstu fatigati non ad diverforia, & fontium blandimenta respiciunt, sed ad patrios penates, hoc est ad laborum finem magno animo contendunt. Terræ itaque & stirpium absoluto cultu, transit Columella ad animalia quæ ruri aluntur, sive operum nostrorum, laborisque socia, ut Boves, Equi, Muli, Asini; sive custodiæ causa; aut reditus, voluptatisque,

tisque , ut Oves , Capræ , Sues , Canes , Apes , pisces , aves , & ferae nonnullæ ; universamque disciplinam in IV. libros digere , primo qui ordine VI. , majora complectitur ; altero qui VII. , minora ; III. sive VIII. aves & pisces ; IV. eodemque IX. silvestrium pecudum & Apum tutelam . Ex his quid dubium mihi occurrerit , te in consilium advocabo , tuamque sententiam quam mihi significaveris , non minus sequar , quam prudentiam ac doctrinam .

Et quoniam primum decus in Italia ab antiquissimis atque Heroicis temporibus semper Bubus datum est , a quibus etiam nomen accepit , ab iisdem exordium sumamus . Perpendentes enim *in ea urbe cujus in mœnibus condendis mas & fœmina aratro terminum signaverunt* , velut *pecus* , dum Aldinum *pecus* rejicimus , de lacuna ambigimus , & quo genere explenda sit , ignoramus . Sententia quidem ex historia liquet quam Varro illustrat dicens : *Tauro & Vacca qui essent muri & portæ definitum* . Propter quod videtur Columella (nam Varronem sequi constat) addidisse quos terminos arando definissent , *velut murum & portam* . Hujus vestigium in vetustis libris formis vel calamo expressis superest , nempe pro *pecus petani potum* .

Rubros Boves usquamne vidisti ? Non existimo : tamen *Umbria vastos & albos eademque rubros* ea tempestate generabat , qua librarii caput II. corrumpebant . *Robii* autem vel *rubei* nascebantur , quales etiam nunc inveniuntur , cum hæc in literas Columella referret , Goesio ex optima antiquitate testimonium perhibente .

Ad domandos juvencos diem *quo domituram auspiceris , liberum a tempestatibus , & a religionibus matutinum eligito* . Quæ auspicia si minus sequi placet , novitia enim sunt , neque augurata , ex primis editoribus & codicibus antiquiora indicabo : *quo domituram auspiceris , bonum tempestatibus & religionibus matutinum eligito* . Nam *bonum* in auspiciis esse indicat Ovidius dum canit :

Ite bonis aribus .

Cannabisque funibus cornua juvencorum ligato . Sed jaculi quibus copulantur , lanatis pellibus involuti sint , ne tenera fronte sub cornua ledantur . Nescio quo fato eveniat , ut homines circa falsa misere laborent , velut illi qui *jaculi* quod vel Aldus peperit , vel quis alius , illustrare commentariis conantur , cum *laquei* in antiquis sit sive excusis , sive calamo efformatis libris . Reliqua partim ex Politiani , partim ex Goesii scriptis ita scribenda sunt : *quibus capulantur , lanatis pellibus involuti sint , ne teneræ frontes sub cornua ledantur* .

Jam domito Bovi *ramus illigatur , & temonis vice trahitur* ; quæ u-

nico spiritu in antiquis proferuntur : ramus illigatus temonis vice trahitur.

Hæc observanda sunt , cum placidi erunt juveni : contumaces vero atque efferati inter duos veteranos jungantur , cui nulla est jussa detrectandi facultas ; nam seu consistit , duobus gradientibus etiam obsequitur . Eripuit ævum invitus quod inter Goesiana servatur , nempe : etiam invitus obsequitur .

De Boum cibariis , deficiente fœno , ista capitis III. memini dubia mente perpendisse : vel si non , modius viridis laureæ & iligneæ frondis ; quippe non ad mensuram , verum affatim viridis frons præsertim quæ non optima , est præbenda . Nunc tanquam Aldina rejicere non verebor , veteribus impressis revocatis : modo juris (viris ex Politiani manu) laureæ & ligneæ quæ frondes , & hac ratione emendatis : modo viridis laureæ iligneæque frondes ; quod est , si fœni copia non suppetit , saltem frondes virides objiciantur .

Iligneæ tamen vel melior est querneæ , sed ejus generis ; quod spinas non habet ; nam id quoque , uti Juniperus , respuitur a pecore propter aculeos . In his similiter nimis audax Aldus tenetur , collatis antiquis , ut Jensonianis : nam id quod Juniperus (quæ item ex Lipsiensi codice exscripta sunt) ut Goesianis : nam id quod eruis ; ut his quæ protulit Politianus : nam id quod juperius . Hæc autem facilem sui emendationem præbent : nam id quod asperius , respuitur a pecore propter aculeos .

Hæc in sano armento præstanda sunt : ne vero ægrotet , docet caput IV. medicamentum , quod componitur pari pondere triti Lupini , Cupressique , & cum aqua nocte una sub divo habito . Hoc extremum habetur est in Goesianis & primis impressis , hoc est , quod componitur &c. & quod habetur .

At cum Bos jam ægrotat , & in cruditatem incidit , multa atque exquisita remedia tibi caput VI. indicabit . Si nec hæc profuit res , caprifici aridæ conteruntur , & cum dodrante aquæ calidæ dantur . Quæ in librum III. digessit Vegetius , sed hoc exemplo : si rardius proficit , tres partes Lauri conteruntur , & cum duplici aquæ calidæ dantur . Quamnam medicinam sequemur ? Hinc Caprificus , hinc Laurus laudatur , etiam Catone ad Boum remedia tria Lauri folia commendante . Meus animus ad Columellam inclinat , cum etiam Goesius ex probatissimo libro offerat : si nec hoc profuit , tres Caprifici aridi conteruntur . Quid autem tres caprifici ad Bovem ? Dicit quispiam vicissim : Quid tria Lauri folia Catoniana ? Ut tibi videbitur , Goesiana quidem , quibus vulgata Columelliana confirmantur , non sunt contemnenda .

Est

Est etiam inter remedia, ut Bos ægrotans concitate agatur; deinde post alias potiones, ut currere cogatur; demum, aliis adhibitis medicamentis, ut *citatus Bos agatur*. Non vides extremo cursum accelerandum esse magis atque magis? Itaque, ut in Goefianis, ut *citatus Bos agatur*.

Torminibus laboranti Bovi remedia capite VII. auctor suggerit, deinde ab hoc morbo ad graviores descendit, quem sic describit: *Quod si neque ventris restiterit citata proluvies, neque intestinorum ac ventris dolor, cibosque respuet, & prægravato capite, si sæpius quam consuevit, lacrymæ ab oculis, & pituita a naribus profluent*. Quorum prima ex Vegetio per Morgagnum nostrum recte emendata dum existimo, de reliquis diligentius considerandum est. Primum animadvertere est, neque *si* ante *sæpius*, neque *quam* aut edidisse Jenfonium, aut Goesium de veteri monumento exscripsisse, cum uterque *lacrymaque* amplificaverit. Propter quod suspicio fit *consuevit* quo tota sententia evertitur, aliena manu esse interpositum; quandoquidem Boves sani lacrymas emittere non consuecunt. Quo sublato, cuncta ad Vegetii exemplar ita conveniunt, ut quid amplius desiderari non possit. *Quod si neque ventris erit citata proluvies, neque intestinorum ac ventris dolor, cibosque respuet, & prægravato capite, sæpius lacrymaque ab oculis, & pituita naribus profluent*. Nunc quæ ex Vegetio sunt, recognosce: *Quod si neque proluvies ventris erit, neque intestinorum dolor, recusat tamen cibos, & prægravato capite erit; lacryma quoque oculis & pituita naribus currit*.

Ad caput XII. & ad suppurationem nunc venio, quam sanguis circa pedes tumens facit; hic enim *nisi emissus fuerit, saniam creabit, qui si suppuraverit, tarde procurabitur*. Non opus his *saniam* non convenire ostendere, postquam Morgagnus noster literis ad me datis, id abunde præstitit. Quid ergo? Ad *famicem* Politiani me libenter converto, a quo non valde alienum scriptura *ramicem*, quod in Vegetii codice Sambucus reperit, quodque in Vegetii libro IV. integrum legitur, & denique quod Pseudogargilius inter Boum mala vel ex Vegetio vel ex Columella desumpta recipit, & sale atque aceto cum axungia curat, quibus utitur etiam Columella. At quid *famix*? Sinus quidem atque abscessus propria appellatione a Veterinariis usurpatus videtur, & fortasse ab ea origine, ex qua *phyma*, v in *a* verso, ut *κόλιξ calix*.

Ex capite XIV. hæc continuo perpendamus: *Interdum & tumore palati cibos respuit, crebrumque suspirium facit, & hanc speciem præbet,*
ut

ut *Bos in latus pendere videatur*. Quæ excudit Aldus; nam prima excusa, Goesianusque liber, & Vegetius qui a Columella exscribit, tumor ostendunt. Illa quoque ut *Bos in latus* neque ut vera, neque ut Columelliana recipio, quæ ab Aldo originem ducunt, excudentibus editoribus primis ut *Bos latus*. Hæc autem sic intelligo, ut *Bos* optimi habitus mæstus, & animi demissi esse appareat; siquidem *pendere* dubium esse accipio, dum *Bos* a cibo & ruminacione cessat.

Si in opere collum contusum erit, presentissimum erit remedium sanguis de aure emissus, aut, si id factum non erit, herba que vocatur Avia, cum sale trita & imposta. Restituito ex primis editoribus, Goesioque, ac Vegetio contunderit, & rejecto Aldino contusum erit, statim ad istud *Avia* me verto, de quo quamvis multa scripserim, nunquam tamen destiti aut cogitando, aut inquirendo in verum coniti. Id quid sit, invenisse, ethi in dubiis rebus nequaquam prudentiæ esse videatur polliceri, nihilominus tibi spondebo, & *Lamium* sive *Lamia* esse debere testabor. Qua fiducia hoc audeam asserere, si me rogabis, Plinium producam libro XXII. scribentem: *Lamium mederi cum mica salis contusis, incussis, inujtis, & strumis, tumoribus, podagris, vulneribus.* Nonne contra contusiones *Avia* cum sale a Columella laudatur? Nonne eadem ex Cornelii Celsi præcepto tumentis cervici imponitur? Adde a veteris scripturæ *amati, ama, habia* vestigiis non valde remotum videri *Lamium*, præferim si etiam *Lamia* a Latinis appellabatur. Nomen a Græco est *λαμῶς*, quoniam flos late in duo labella diducitur, expanditurque. Sic *Lamiæ* ab antiquis appellatæ, quod hianti ore infantibus insidiarentur.

Ad intumescens collum etiam *hac compositione sic utendum est*. Cum disjungitur ab opere, in ea piscina, ex qua bibit, tumor cervicis aqua madefactus subsiccatur. Quonam mentis veterno occupatum Aldum dicemus, qui vetustum impressum *subjicitur* reddidit *subsiccatur*, quasi madefieret tumor, ut eodem tempore siccaretur? Recipiamus igitur *subjicitur*? Nequaquam; verum ex Goesiano *subjicitur subigitur* efformatum amplectemur.

Clavorum qui fere cervicem infestant, minor molestia est; nam facile operanti lucerna instillatur. Secundo membro nihil puto ab homine dici posse stultius. Probari autem id post Aldum ab omnibus, & in cunctas editiones recipi humanam stultitiam prope superat. Quasi vero, inquires, a primis editoribus fuerint optima prodita, quæ sunt: *nam facile operantem lucernam instillato*? Nemo certe talia ut sincera tibi probabit: tamen longe quam Aldina meliora vel eo nomine quod *fucis* carent, ego tibi asserere possum. His tamen missis, ex Goesianis:

nis: nam facit eo per lucernam medentem instillatio paratior est, sententia redintegratur hac ratione: nam facile, oleo per lucernam ardentem instillato, reparatio est, nempe molestiæ. Quorum probationem ex Vegetio dabo: nam facile sanantur per ardentem lucernam oleo instillato.

Pergamus ad alia. Scriptum est capite XVI.: sepe etiam vel gravitate longioris vel cum in proscindendo aut duriori solo, aut obviæ radici obluatur, convelli armos. Majori nixu dum conatur Bos, armos convellit: quod evenit vel plaustra trahendo, vel ducendo aratrum. Vehendo quidem plaustrum, cum via salebrosa est, & prærupta, aut erecta nimis; item cum cænosa, & profundius immerguntur rotæ: arando vero, cum in durum solum, aut in radicem vel saxum impingitur aratrum, vehementius connitentibus Bubus, ut superent impedimentum. Quare non longi laboris sequi juvat pro longioris; nam aratio assiduus & continuus est labor, sed gravitate longi itineris, ut Vegetius invenit, aut duriori solo, aut obviæ radici obluatur, convellit armos.

Adversus Viperæ morsus caput XVII. remedia commemorat; nam Personatæ radix contusa prodest, vel Simonianum Trifolium quod invenitur confragosis locis, efficacissimum traditur. Si tanta vi contra editorum librorumque audaciam valuisset Trifolium ἀσφαλτῶν, quanta adversus Viperæ ictus valere proditum est, nunquam Simonianum factum esset. O literarum pestis! Sic sacratas memorias corrumpere juvat, ut emptorem decipias? Sed quid præterita & barbara tempora increpo, quæ summis ignorantiae tenebris obsita erant, penitusque demersa? Nostra potius culpanda sunt, quæ sapientiæ titulum sibi assument, cum tanta luce hic locus ex Goesiano libro perfundatur. En tibi quantum vera a falsis differant: prodest, vel si montanum Trifolium invenitur, quod confragosis locis efficacissimum nascitur. Neque tantum in Columella si montanum in Simonianum transit, sed in Vegetio quoque Siler montanum peperit, deinde superceterans ex vitiato Columella altero partu Simonianum reddidit.

Si vero herbam anni tempus negat, semen in usum recipitur, radicesque cum suo caule tritæ & farina ac sale commistæ ex aqua mulsæ scarificationi superponuntur. Quibus ex Goesianis addere oportet Ordeacea, quod olim egregius Morgagnus ex Vegetio reposcebat. Neque tamen in reliquis integrior Vegetius qui radices cum succo caulis tritas scarificationi imponendas jubet; quo enim tempore herba viridis non reperitur, neque cauli succus inest. Itaque, ut in Columella, cum suo caule. Sed cur in his quæ in Columella antecedunt: atque ipsa
folia

folia cum sale trita malagmaticis more scarificationis intenditur; eundem *amicum nostrum qui emendavit intenduntur*, inhonorum posthabemus? Non enim id solum & verum ac necessarium existimamus, sed & *more* tanquam Aldinam propaginem abjiciendum esse censemus, cum in primis impressis, & duobus codicibus Politiani & Lipsiensi legatur *malagmaticis incendunt vel*. Ex qua scriptura non aperte patet *incendunt vel fuisse intenduntur*, & *more* ab Aldi vel potius Jucundi moribus emanasse, itemque *scarificationi*, quo & codex Lipsiensis & prima excusa utique carent?

Inter venenatorum animalium morsus & remedia confunduntur nonnulla oculorum vitia, eademque inter se miscentur. Ideoque *epiphoram* *supprimit polenta conspersa mulsæ aqua*, & *in supercilia genasque imposita*, *Pastinacæque agrestis semina*, & *succus armoraciæ cum melle conlinita oculorum sedant dolorem*. Separanda sunt: *Epiphoram* — *imposita*. *Pastinacæ quoque agrestis semina*. Quod per se satis clarum, ex Vegetio ac Goesiano exemplari illustratur. Verum quid *conlinita*, quod in antiquis excusis *conlevata*, in Vegetio *trita*? Non potius *conlevata*, quam Aldinum *conlinita* judicaveris?

De Bubus generatim satis me scripsisse videbar: de Tauro eligendo hoc curandum manet; Taurus enim laudatur, si sit *ventre paulo substriktiore*, *qui magis reclus*, & *ad incundas fœminas habilis sit*. Quid *reclus* dices? Id Goesianum est *treus*, Lipsiense *reus*. An probas *strenuus* per contractionem scriptum *strens*?

Post pecoris probationem sequitur pascendi disciplina, de qua quod mihi dubium obversabatur, in Lipsiensibus commentariis habebis. Nam illud capituli XXIII. de revocandis buccina armentis, quod ita facile recognosci possunt, dum in unum conveniunt, numerusque recensetur, *si veluti ex militari disciplina intra stabularii castra manserint*, satis est, ut quis Goesianum ac Lipsiensem codices, in quibus *stabulorum* legitur, inspiciat, quo celerius se *stabularii* pœniteat approbasse.

De fœtura hinc capite XXIV. loquitur Columella, & de Vitulorum educatione, cujus gratia illa fit. Itaque & *fœtæ Cytisus viridis*, & *torrefactum Ordeum maceratunque Ervum præbetur*, *vel tenero olere commisto torrido molitoque Milio*, & *per unam noctem lacte macerato salivatur*. Quantum in his innovatum sit, ordine ostendam. Primum illud *vel tenero olere ex primis impressis & tenerius olus*; deinde ex Cæsenate codice: & *teneruit olus*; demum ex Palladio exscribente: *ipsis autem vitulis tostum molitunque Milium cum lacte misceatur salivati more præbendum*, esse oportere: & *tener vitulus olim demonstravi*. Nunc reli-

reliqua in Aldina editione corrupta purgabimus hoc modo : *Et tener vitulus torrido molitoque Milio & permisto cum lacte salivatur*. Etenim Aldus ut hæc superioribus adnecteret , primum & in *vel* mutavit , posthabito *torrido* quod in antiquis excusis , & manu impressis *vitulus* proximum statuebatur . Deinde *per unam noctem lacte* (quorum primum in Goe-
fianis est *permisto*) *per unam noctem lacte* effinxit , idque ut probabile redderet , *macerato* quo cuncta exemplaria & priora excusa privantur , exornavit .

Capite etiam XXVI. cum ostendisset Columella in vituli castratione extremam testiculorum partem esse relinquendam , ne in totum effœminaretur , adjectum est : *formaque servata maris generandi vim deposuit* . At a quo ista ? Ab Aldo , aut ab Jucundo potius , cui in votis erat , ut egregius Polenus noster ex Viruvio ostendit ,

Pulchra Laverua ,

Da mihi fallere ;

Columella enim , ut a priscis editoribus & Gœsio discimus , scripserat *formamque servat maris , cum generandi vim deposuit* .

Quoniam de Bubus & de iis quæ dubia aut vitiata esse rati sumus , tractavimus , ad caput XXVII. , & ad Equos accedamus . *Quibus cordi est educatio generis equini , maxime convenit providere auctorem industrium , & pabuli copiam , que utraque vel mediocria possunt aliis pecoribus adhiberi ; summam sedulitatem , & largam satietatem desiderat equinum pecus* . Propter Aldi munera tibi hæc exscribebamus ; nam extremum *pecus* præter necessitatem Aldus apposuit , quod nos veterum editorum & codicum fidem secuti abjiciemus . Præterea cum inter Gœfiana sit *equitium* non *equinum* , id ipsum tibi notum esse volumus , ne negligas , si ita videbitur .

Ad admissuram deinde conversi dabimus operam , cum Equabus *generosis circa vernal æquinoctium mares jungentur , ut eodem tempore , quo conceperint , jam letis & herbidis campis post anni messem parvo cum labore fœtum educent* . Visne ex hoc semine tibi pullos creari , qui , quoniam mensibus XV. in materno utero morantur , perfectissimi erunt , & maxime diuturni ? Aldo subblandiri oportet , qui Equarum partum circa vernal æquinoctium conceptum *post anni messem* producit ; nam messis circa solstitium peragitur , & solstitium a primo æquinoctio per dies XCIV. removetur . Non igitur id ab antiquis sumpsit ? Non per Jovem ; primis editoribus *post anni mensē* exhibentibus , codicibus *post annum mensē* . Ex hoc conjicio *post annum mensē* ; quoniam eodem ferme tempore quo concepit Equa , partum fieri

ri expressit Columella , hoc est circumactio anno . Non me latet Pal-
ladium qui Columellam transcribit , eniti Equas libro IV. docere *spa-*
tio duodecimi mensis . Hæc tamen mendo non carent , promente ex co-
dicibus Politiano : *spatio XIII. mensis* .

Isque admissarius potest trimus adhiberi , & usque ad annos viginti
plerunque idoneus esse . Hæc etiam vitiata Aldus excudit , cum a prio-
ribus editoribus haberet : *isque admissuræ potest usque in annos viginti* .
Quæ tamen tibi non probo ; siquidem potest ex duobus post trimatum
corruptum videtur . Vestigium ex Lipsiensi codice affertur : *posterrima* .
Attamen ex Goesianis integra omnia & perfecta nacti sumus : *Isque*
admissuræ post trimatum ad annos viginti plerunque idoneus est , quæ ca-
pite XXVIII. repetuntur . Unde igitur illud *adhiberi* accepit Aldus ?
Ab Jucundo fortasse .

Quod si admissarius iners in venerem est , odore perfricatur , deterfis
spongia fœmine locis , & admota naribus : rursus si Equa marem non
patitur , detrita Scilla naturalia ejus liniuntur . Quanto ornatior atque
elegantior Goesiana scriptura : *Quod si admissarius iners in venerem est ,*
odore proritatur , deterfis spongia fœminæ locis , & admota naribus :
Equa rursus , siqua marem non patitur , detrita Scilla naturalia ejus
liniuntur .

Admissura jam peracta , matribus prospiciendum est , curandumque ,
ne cursu exerceantur , neque frigori committantur , nec in angusto clauso-
re , ne aliæ aliarum conceptum elidant . Demenda est *clauso* particula
re quam Aldus largitus est , cum prima impressa eam omittant , nec-
non liber Goesianus . *Clausum* autem locus est circumseptus & muni-
tus , quod sapius usurpat Columella , ut lib. VII. de Capris : *sed nu-*
merum hujus generis majorem quam centum capitum sub uno clauso non
expedit habere . Lib. VIII. de Columbibus : *quæ clauso continentur* . De
Pavonibus : *ne extra clausum fœtum edant* . De Apibus lib. IX. *Quibus*
intra clausum aluntur . Lib. XII. *Ovium ceterarumque pecudum fœtus at-*
que fructus clauso custodienda erunt .

Ab enixis Equabus ad pullos cura traducitur , quorum pulchritudi-
nem ex capite XXIX. notabis , si sint *æqualibus atque altis rectisque*
cruribus . Igitur qui crure inæquali nascuntur , pulchritudine non com-
mendantur ? Quin monstrum erit quod inæquali crure incedit . Quare
hoc signum non ad pulchritudinem , verum ad naturalem modum spe-
ctat . Cur igitur inter pulchritudinis notas recenset & laudat Columel-
la , quod abesse , integro corpore , non potest ? Quem putas hujus si-
gni auctorem ? Columellam ? Apage te cum istiusmodi suspicionibus .

Aldus

Aldus id excudit ; nam primi editores , & Goesianum exemplar non *æqualibus* , sed *mollibus* tuentur , quo Columella Virgilium imitatur de eodem pullo canentem :

Continuo pecoris generosi pullus in arvis

Altius ingreditur , & mollia crura reponit .

Hinc intelliges ex quo fonte in Varronem pro *introverseis* translatum fuerit *æqualibus* , ex vitiato nimirum Columella .

Hujusmodi item pulli laudantur , qui sunt ex placido concitati , & ex concitato mitissimi ; nam hi ad obsequia reperiuntur habiles , & ad certamina laborum patientissimi . Hic etiam tenetur Aldus . Undenam patientissimi , quod prima excusa , & Lipsiensis codex non memorant , quodque Goesianus liber promptissimi esse ostendit , suscepit ? Propter quod Goesium excipientem ad certamina laboremque promptissimi , sequamur .

A sanis Equis gradum facit capite XXX. Columella ad morbosos ; & quoniam sæpius frigore morbos contrahunt , frigori , inquit , fomenta adhibentur , caputque & spina tepenti adipe vel vino liniuntur . Plura remedia adversus hoc malum tibi ex Goesianis commemorabo : Frigori fomenta adhibentur , & calefacto oleo lumbi rigantur , caputque & spina tepenti adipe vel vino liniuntur . Quæ ex proximis vera statues : si urinam non facit , eadem fere remedia sunt ; nam oleum immistum vino super ilia & renes infunditur .

Solent etiam vermes quasi lumbrici nocere intestinis . Quibus dubitationis multum adjiciunt codices Goesianus & Lipsiensis exhibentes non quasi , verum in qua . Itaque dum in Vegetii libro I. duo vermium genera quibus interanea infestantur commemorari video , vermes lumbricos , & tineolas , in illo in qua hoc secundum tineolæ in Columella desidero hoc exemplo : solent etiam vermes tineolæ & lumbrici nocere intestinis .

Interdum & fastidio ciborum languescit pecus . Ejus remedium est genus feminis , quod Gith appellatur ; cujus duo cyathi adjunguntur olei cyathis tribus , & vini sextario . Nemo erit tam inconsideratus qui multo præstabiliora non duxerit antiqua partim formis , alia manu effecta , quam vulgata & probata cunctis : Interdum fastidio ciborum languescit pecus . Ejus remedium est genus feminis quod Gis appellatur ; cujus duo cyathi triti diluuntur olei cyathis tribus , & vini sextario .

His de Equorum medicina curiosè pensitatis , in Mulorum genere vitia rimabimur . Ad hoc institutum genus procreandum , ut capite XXXVI. præcipitur , Equam convenit in annos decem , quousque amplissi-

mæ atque pulcherrimæ formæ sit , membris fortibus patientissimam laboris eligere . Quod monitum etsi Columella tradat , tamen quando Aldi manus interpolavit , non pluris faciam , quam alia posteriorum ingeniis elaborata . Reponamus itaque prisca Goesiana : Equam convenit in annos decem amplissime atque pulcherrimæ formæ , membris fortibus , patientissimam laboris eligere .

Hæc quoque ex aliena industria : *ut quæ peracto anno mense tertio decimo vix eduntur* , pleniora sunt , quam illa quæ Columella præstitit , si Goesiana intuemur : *ut quæ mense tertio decimo vix eduntur* . Quod enim mense tertio decimo vix maturatur , in alterum annum incidere insipientis est declarare .

De materno Mulorum sanguine hæc facile veteri adminiculo suffulsi transigimus : in paterno genere probando major est labor ; *quoniam sæpe judicium probantis frustratur experimentum . Multi admiffarii specie tenuis mirabilissimam sobolem forma vel sexu progenerant . Ex his quid doceat Columella , non perfecte assequor : ex infrequentibus melius colligo : quod quidam admiffarii contempti ab aspectu pretiosissimorum seminum favaces sunt . Ideo : multi admiffarii specie tenuis mirabilissimi sobolem forma vel sexu degenerant , sive — mirabili pessimam sobolem forma vel sexu progenerant . Hoc est , mares pulcherrimi partum degenerant , forma quidem , cum parvi corporis , aut aspectu turpis & contemptilis Mulas procreant ; sexu vero , cum plures mares qui veteribus erant viliores quam femina , fingunt .*

Hujusmodi mari sensim magistri submovere debent generis ejusdem feminam , quoniam similia similibus familiariora fecit natura ; ita enim efficitur , ut ejus obiectu , cum mas etiam superjectu eblanditus est , velut incensus & obcecatus cupidine , subtracta quam petierat , fastiditæ imponatur Equæ . In quibus falluntur multi qui tanquam cuncta Columelliana & edunt & probant , cum Aldinis misceantur . Vetera & germana ex prioribus impressis & codicibus repetita in hanc sententiam ordinanda censemus : Hujusmodi mari sensim magistri subadmota generis ejusdem femina (quoniam similia similibus familiariora fecit natura) itaque obiecta , cum superjectu eblanditi sunt , velut incensum & obcecatum cupidine , subtracta quam petierat , fastiditæ imponunt Equæ .

Quo semine generatus Mulus animo & forma præstantissimus capite XXXVII. commendatur . *Quaquam possit huic aliquatenus comparari quod progenerat Onager , nisi & indomitum , & servitio contumax silvestri more strigosum patris præferat habitum . Aptior sententia conflatur , si Politiani & Lipsiæ codices unde habemus : strigosum quæ , & priscum excusum*

culum præferret, secuti legamus: *strigosumque patris præferret habitum*.

Jamdudum tacitum te quærere puto qua forma eligendus sit admiffarius Afinus, cujus femine tam pretiofum apud veteres animal figuratur. *Ab aspectu non aliter probari debet, quam ut sit ampliffimi corporis, cervice valida, robustis ac latis costis, pectore musculofo & vasto, feminibus lacertosis, cruribus compactis coloris nigri vel maculofi, nam murinus cum fit in Afino vulgaris, tum etiam non optime respondet in Mula.* Omnia quidem optima signa, quanquam de colore maculoso possit dubitari; quandoquidem, *si discolores pilos Afinus in palpebris, aut auribus gerit, sobolem quoque frequenter facit diverfi coloris, qui & ipse, etiam si diligentiffime in admiffario exploratus est, saepe tamen dominum decipit.* Quare maculofi vitium est. Prima impressa id in macilis mutant, Goefianus liber in *magilis*. Quapropter, cum in hoc admiffario Palladius qui plerunque Columelliana intuetur, tres colores nigrum, murinum, & rubeum commendet, perpendes utrum illa *vel magilis*, aut *macilis* scribenda sint, *vel magis rubei*, hoc est, vel potius rubei; an quid aliud habenda.

Rejeto Aldino *maculofi*, hæc etiam ab eodem Aldo excusa reiicere oportet: *quam ut avitus color primodii feminis mistu reddatur nepotibus, & repetere antiqua impressa eademque Goefiana: primordiis feminum mistus reddatur nepotibus.*

Igitur quem descripsi Afellum cum est a partu statim genitus oportet matri statim subtrahi. Cum Aldina mihi semper dubia sunt & suspecta, tum ista magis, quæ in antiquis dissimilia sunt; nam pro *partu* excusum est ab Jensonio *proti*, idque in Politiani & Lipsiensis libro *protri* scribitur, ex quo quis colligere potest *protinus*, nempe *protinus genitus*. Porro *statim*, vitiato *protinus*, ex proximo repetitum videtur.

Subductus igitur matri Afininus pullus, Equæ alendus subiicitur; *nam, obscuro loco partu ejus amoto, prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus insuevit Equa, semper postea destinanti præbet ubera.* Anne in his quoque quid Aldinum? Nihil quidem; tamen duo video, quæ Columella digna non arbitror, tollamque alterum *destinanti*, præbente Goefio *desideranti*; alterum vero *prædictus*, quod *prælectus* esse malo, tuo iudicio expendendum trado.

Ex admiffario Afino unum atque alterum superest, quod propter editorum levitatem dubium atque incertum ad te perscribam. Ante admiffuram Afinus *deseflo viridi pabulo, & largo Ordeo firmandus, nonnunquam etiam salivandus erit.* Quo morbo incitatus Aldus vetustum impressum *salivandus* in *salivandus* verterit, nunquam sum affectus.

Video

Video ex Varrone talem marem Ordeo & fœno nutriri, & ante admissuram largius, quo ad laborem sustinendum vires augeantur. Video apud Columellam Equum sub admissuræ tempus, affatim dato fœno, Ordeo, Ervoque saginari, *ut hęc sagina hilaris plurimis fœminis sufficiat*. Tu siquid habes, quod Aldi factum confirmet, mittito; nam cur improbem, vides.

Alterum proximum subsequitur, ne teneræ fœminæ committatur; nam nisi prius ea marem cognovit, *adfilientem admissarium calcibus proturbat*. Vetus his subest vitium; in cunctis enim impressis eadem leguntur. At in Goefiano libro *cognovit est concivit*, in Lipsiensi *concuivit*. Quid dicam? Goefianum verum existimo. Non est admovendus Asinus Equæ, nisi prius marem ea in venerem concivit, sive concupivit; ea enim est brutorum animalium natura, marem calcibus & morflu a se propulsare, dum gravida sunt, aut æstu venereo vacua, sed maxime immatura. Equidem vulgata reiiciunt quæ sequuntur: *id ne fiat, degener & vulgaris Asellus admovetur qui sollicitet obsequia fœminæ, neque tamen is inire finitur*. Quare non *cognovit marem*, quæ a coitu prohibetur. De teneræ quoque ambigi potest tanquam de temere depravato. Quo constituto, opportunum admittendi tempus esse attendendum in univèrsum docetur.

De Mularum medicina pauca capite XXXVIII. attingit Columella; quoniam plerique morbi qui hoc genus invadunt, cum Equis communes inveniuntur. In paucis tamen reperit Aldus, quæ deteriora redderet, ceu: *Febrienti Mule cruda Brassica datur*, cum scripsisset Columella: *Equienti Mule Brassicam crudam esse præbendam*, ut ex prioribus impressis, & codicibus Politiani, Goefii, & Lipsiæ certior fies. Paulo post, ut ex iisdem libris intelligitur, adversus languorem & nauseam docente Columella potionem *quæ recipit semunciam sulphuris, orumque crudum, & myrrhæ pondo denarii*. Hęc trita vino admisceri, eandem depravavit egregius Aldus ad hunc modum: *quæ recipit semunciam triti sulphuris orumque crudum, & tritæ myrrhæ pondo denarii; Hęc trita vino*.

In VI. Columellæ volumine quæ aperte improbabam, reiiciebamque, item quæ præ veteribus contemnebam, cum has literas legeris, cognosces. Quæ apud te si ineptiarum titulum evitaverint, nihil in eo non egisse videbor. Vale.

Dabam Patavio XVI. cal. Octobr. CIO IOCC XXXV.

EPI.

EPISTOLA LXI.

Illustratur emendaturque Columellæ liber VII.

JULIUS PONTERA ANDRÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

BInas epistolas heri a te accepi, non eodem tempore datas: id non tibi, sed tabellariis culpæ verto, qui sæpe minus assidui in officio sunt, dum epistolas accumulunt, quo minori labore quotidianum opus alternent. In utraque tua epistola Aldi nomen abominatum video; quin in recentiori ejus editiones ita a te contemptui haberi significas, ut quas possides, nisi cum melioribus commutare licebit, aut alia ratione distrahere, sis donaturus. Quod consilium non improbarem, si optimæ facile possent comparari. Quotus enim quisque editor inventus est, qui diligentiae titulo famam sibi acquirere non studuerit, Aldina exemplaria imitando atque exprimendo? Verum quid præterita commemoro? Numquid nostra ætas quamvis optima vel ab antiquis excusa, vel ex privatis libris exscripta habeat, ad Aldi nomen ita non respicit, ut ab eodem edita tanquam oracula de tripode missa non sequatur; quoniam Aldi pictura emptor facile invitatur capiturque? Porro quæ de Aldo ejusque editione hætenus scripsi, & sum scripturus, sic accipias velim, ut pleraque cum Jucundo Veronensi, a quo rem rusticam interpolatam Aldus edendam suscepit, communices. Quia omnia Jucundo attribuenda esse censerem, si imperitus editor, non Aldus literis exornatus istud opus ut excuderetur, curasset. Etenim Aldi erat perpendere omnia & ponderare diligenter, eademque cum antiquis editionibus & manu exaratis libris conferre, tum collata cum peritis communicare, quæve prava & quæ fucata offendebat, a rectis & sinceris fecernere, demum horrida potius, inculta, obscura, qualia a primis editoribus habemus, edere, quam nitida, compta, & collustrata sed falsa in publicum usum emittere. Quapropter sive Jucundo fidem adeo temere adhibuit, ut ejus deliramenta suo judicio confirmaverit; sive ipse quoque operi emendando studium & curam impendit, materiamque quam ignorabat, alienis & falsis immiscuit, quis Aldum ab reprehensione & noxa eripere poterit, cujus opera rustica disciplina, quæ humano generi utilissima est, cognituque summe necessaria, tam diu in cæno ver-
fata

fata est, & adhuc versatur? Verumtamen de futuris gentibus melius sperare licet, confido enim fore, ut homines aliquando resipiscant. Nos quod mandasti, interim videamus.

A majoribus animalibus ad minora descendit lib. VII. Columella, & de minore pecore, inquit, *dicturus, P. Silvinae, principium tenebit minor Arcadiae vilis hic vulgarisque Asellus*. Exemplo Aldino *dicturus*, & restituito ex primis impressis *dicturis*, videndum quid ex Politiani scripto: *minor minora Arcadiae*, statui possit in eo loco qui obscuritate implicatur. Opinabar itaque non minor commode conjectare licere, cum in Arcadia Asinus inter præcipua celebraretur. Effet etiam non valde contemnenda hæc lectio: *majus inter minora*, quando capitis proximi tale exordium habetur: *Post majores quadrupedes ovilli pecoris secunda ratio est*.

Quibus dubitanter propositis, alia ulcera veteri medicina ad cicatricem perducam. Habemus ex antiquis qualicumque pabulo Asinum esse contentum, *vel obiecto fasce sarmentorum. Paleis vero que pene omnibus regionibus abundant*, etiam glisci. In quibus non conquievit Aldus, sed intemperantia quadam ingenii, non necessitate a Columella recessit excludens: *Paleis vero, quibus pene omnes regiones abundant*. Deinde ex his repudiavit *instrumentum* ab Jenfonio expressum, & comprobatum a Goesiano codice: *Quare omne rus tanquam maxime necessarium instrumentum desiderat Asellum*. Haud enim nescis semivocale ruris instrumentum dici a Varrone Asinum, quo nomine cætera jumenta atque armenta, quibus ad agrî cultum, & familiæ commoda utimur ruri, complectitur; nam ubi facilis est terra, arando inservit, cum etiam non *minio pondere vehicula trabat*, ut ait Columella, sive melius ex Goesiano libro: *non minima pondera vehiculo trabat*.

Ad Asini laudem etiam spectat, quod *imprudens custodis negligentiam fortissime sustinet*. Quæ si cupis cum Politiani scripto: *negligentiam que fortissime sustinet*, conferre, facile opinaberis quondam fuisse: *imprudens custodis, negligentiamque fortissime sustinet*.

De ovillo pecore subultim nunc agamus. Primum capite III. in Virgiliano carmine:

Cum tonsis illotus adhaesit

Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres,

prisca scriptura, ut in codicibus retinetur, fiat *illutus*, ex quo *illuvies* a *luo*, *lavo*; nam luere peccatum figurate dicitur, cum antiqui ob scelus aliquod se flumine ad dissolvendam pœnam lavarent. Ex altero carmine deducit Columella procul a vepribus, & spinosis saltibus esse pascen-

scendas Oves ; quoniam quotidie minuitur lana , vel potius : *lanæ fructus* , ut in Goesianis est. *Molle vero pecus etiam velamen* , quo protegitur , amittit , atque id non parvo sumptu reparatur . Sed istud reparatur Aldinum habebis ; id duplici modo in antiquis scribi vidi . in Lipsiensi codice requiritur ; apud primos editores consistit . Quod exopto .

Post fœturam deinde longinquæ regionis pascua petiturus Opilio fere omnem sobolem pascioni reseruet suburbanae : villicus enim teneros agnos , dum adhuc herbe sunt expertes , lanio tradit . Quid de istis Aldinis lenociniis censebis , si , demptis fucis , pristinam formam ex primis editoribus tibi expressero : *regionis opilio fere omnem sobolem pascioni reseruat : suburbanae teneros agnos &c.* Docet Columella Opilionem qui in longinqua regione degit , fere omnem sobolem submittere , & pascendo nutrire : qui vero in suburbana gregem pascit , agnos lactentes lanio tradere ; quoniam & parvo sumptu debebuntur , & iis submotis , fructus lactis ex matribus non minor percipitur . Quæ fuerit Columellæ sententia , intelligis : quæ Aldi , Aldina sequentes videant .

Submitti tamen etiam in vicinia urbis quandoque oportebit ; nam veruaculum pecus peregrino longe est utilius : nec committi , ut totus grex effœtus senectute dominum destituat . Ubicunque est grex , non quandoque , sed quotannis delectus faciendus est , segregatis inutilibus , & submissis in propaginem novellis . Nihilominus , quoniam præceptum est in suburbanis expedire domino fructus Ovium ære distrahi , attenuatur , minuiturque monitum , & *quintum quemque* (ita enim in Goesianis est pro *quandoque*) agnum esse ad gregis perennitatem submitendum concedit .

Enitenti Ovi præsto esse oportet pecoris magistrum veterinarie medicinæ prudentem , ut si res exigat , vel integrum conceptum cum transversus hæret locis genitalibus , extrahat : vel ferro divisum , citra matris perniciem , partum educat . Quibus etiam imperitam manum admovit Aldus , cum in prioribus excusis esset : *partibus educat* , nempe per partes ferro divisum conceptum eximat . Quod codices confirmant .

Quoniam autem viridia pabula , dum pascuntur petudes , quodam fastidio afficiuntur , occurrendum est præbito sale , quod velut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum , cum e pastu redierint Oves , lambunt . In tribus codicibus Politiani , Goesii , Lipsiæ illa : *velut ad scribuntur : vel atque ac* , fortasse : *quod vel æque ac pabuli condimentum* .

De sicci autem pabuli genere hæc habemus : *Ordeum* , vel *fresa cum suis valvulis Faba* , vel *Cicercula sumptuosior est* , quam ut suburbanis re-

gionibus exiguo pretio possit præberi: sed, si vilitas permittit, haud dubie sunt optima. Visne hæc Aldinis nugis codicum & priorum editorum ope purgemus? *Ordeum, vel fresca Faba, Cicercula sumptuosior est, quam ut suburbanis regionibus salubri pretio possit præberi: sed, si ejus vilitas permittit, haud dubium est optimæ.* In quibus hoc tantum mihi sumpsi, ut ex Politiani *cubilitas*, Goëstique *jubilitas* constituerem: *ejus vilitas*, reliqua antiquitate firmantur. Neque quisquam cum Aldo offendi debet *salubri pretio*, quod idem atque utili pretio, ut M. Tullius *pro Domo* usurpat dicens *sententiam Reipubl. saluberrimam* se pronunciaffe. In Livii quoque libro II. laudatur: *res salubrior meliorque inopi quam potenti.* Itaque ut *sententia Reipubl. saluberrima*, & *res inopi salubrior*, sic *patrifamiliæ salubre pretium.*

Observandum quoque est *Canicularibus diebus, ut ante meridiem grex in occidentem spectans agatur, & in eam partem progrediatur: post meridiem in orientem; siquidem plurimum refert, ut pascentium capita sint obversa soli.* Hæc Aldina; codicibus & primis impressis ostendentibus: *ne pascentium capita sint adversa soli; quorum alterum recens excusum video, cum utrunque necessarium videatur, ut Columellæ verba habeamus.*

De pastoris officio extremo capite præcepta traduntur, quæ sequentes eum pastorem eligemus, qui sit *circumspectus & vigilans, idemque duci propior quam domino, & in cogendis recipiendisque Ovibus adclamatione ac baculo minetur.* Quibus Aldus sive Jucundus a veteribus aberrans se ineptissimum, hebetemque declaravit; quid enim pastor *propior duci, quam domino?* Numquid mercenarius quis, aut mancipium gregi melius prospiciet, quam dominus gregis? His itaque explosis, vetera sunt repetenda. Primæ editiones *duci* carent; & illis: *quam domino*, substituunt: *quia silent &*, quæ in codicibus etiam cernere est; in Lipsiensi quidem hac forma: *quæ silent & inducendis*; in eo vero quo utebatur Politianus, hoc modo: *quæ silent etiam agendis.* Hinc ista ad Columellam puto pertinuisse: *idemque propior, quia silent; & in agendis recipiendisque Ovibus adclamatione ac baculo minetur.* Silere autem pro cessare, quiescere, nihilque agere notum omnibus; ideo *Oves silent, quæ decumbunt, & a pascuo cessant.*

Ex hirtis Ovibus hæc vitia eademque pleraque Aldina indicasse juvat: in mollibus ac teētis alia capite IV. patefacere conabor. Hoc genus cum sit mollissimum, *nullam domini, aut magistrorum inertiam sustinet, multoque minus avaritiam; nec æstus nec frigoris patiens. Raroforis, plerumque domi alitur, & est avidissimum cibi, cui si detrabitur*

frat-

fraude villici, clades sequitur gregem. Quorum prima cura esse debet; ut divulsa membra in suos articulos connectantur; propterea enim quod pecus istud frigoris atque æstus est impatiens, domi alitur, non foris. Altera ut Aldina eximantur, ceu *inertiam*, quod *ineptiam* est in cunctis codicibus, atque excusis priscis; itemque: *cui si detrabitur*, quod in impressis erat: *cum detrabitur*. Quo tamen melius Goesianum tibi spondeo: *cum quid detrabitur*; siquidem cibi pars villici fraude potest detrahi, non omne quod a domino præbetur, subduci. Habebis itaque Columelliana tali ratione: *nullam domini aut magistrorum ineptiam sustinet, multoque minus avaritiam. Nec æstus, nec frigoris patiens raro foris, plerunque domi alitur; & est avidissimum cibi. Cum quid detrabitur fraude villici, clades sequitur gregem.*

De sanis Ovibus hæcenus: in morboſo grege capite V. adverto quid præstandum sit, cum porrigo & scabies gregem corripit: *cui primo quoque tempore occurrendum est, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipue Oves contagione vexentur.* Ad morbi celeritatem, non ad medicinæ hæc & quidem celeriter referuntur, si Goesiana veriora, quam vulgata, existimaveris: *siquidem celeriter cum alia pecora, tum præcipue Oves contagione vexantur.*

Est etiam insanabilis sacer ignis quam pusulam vocant pastores. Perſpice etiam in hoc unde orta Latina lingua, & quam profundas in Græciam radices agat; nam *πύσουλ* & *pusula* ἀπὸ *φυσάω*.

Ab ovili ad caprile capite VI. te ducam; quoniam Ovibus cognatum est caprinum genus. Cui apti ad pabulandum frutices laudantur, ceu *Arbutus, Alaternus, Cytisusque agrestis, nec minus Ilignei Quernique frutices qui in altitudinem non profiliunt.* Verane hæc? Si ab Aldo vacarent, non omnino essent improbanda. Sed hic quoquo se miscet, neque a Capris abſtinet. *Profilierunt* priscum erat excusum, idemque Goesianum, quod in *profiliunt* contraxit Aldus, quasi Quercus atque Ilex in altitudinem non profiliant, cum ad summam proceritatem ascendant. Apti itaque Capris frutices Ilignei & Querni qui in altitudinem non profilierunt, sive quia in cædvis filvis nati, sive quia ab armentis teneri depasti sunt.

Huic pecori nocet æstus, sed magis frigus, & præcipue fæte, que gelicidio hiemis conceptum fecit. Diverſa fit sententia ex Goesianis: *quia gelicidior hiemis conceptum vitiat.* In codice item Lipsienſi *gelicior* est, necnon in illo quem laudat Politianus, *quia gelicior.* Quid igitur constituendum? *Quia gelicidior hiemis conceptum vitiat;* non enim omnis hiems, sed frigidior gravidis nocet, cum per hiemem semper gelicidia

contingant; ideoque quotannis abortus in Capris hiberno tempore uterum ferentibus fierent. Sequitur itaque apud Iensonium: *nec tantum ea sola* (nempe hiems sævior) *creat abortus*, cum *creant* ab Aldo habeamus. At *hiemis* pro *hiems*? Ita videtur: etiam capite III. in codicibus Lipsiensi & Goesiano extat: *si plerunque, est atrocior hiemis*. Capite etiam proximo ubi vulgo excusum est: *nec tamen ante quam pestilens tempus anni, sive id fuit hiemis, vertatur æstate; sive autumnii, vere mutetur*, in Politiani & Lipsiensi libris *hiemis* rectus esse casus cognoscitur hac forma: *sive autumnum verum utetur*, scilicet: *sive autumnum, vere mutetur*; nam *autumnus* & *autumnium* apud veteres fuisse Charisius & Nonius ostendunt.

In extremo capite qualem esse oporteat Caprarium, luculenter declaratur, acrem nempe, durum, strenuum, *qui non ut alterius generis pastores, sequatur, sed plerunque ut antecedit gregem*. Quibus subiicitur ab Aldo: *Quare cum esse maxime strenuum opus est. Capellæ dum dumeta pascunt, capris cedunt*. Hæc a primis editoribus ad pauciora contrahuntur: *strenuum pecus est: Capellæ Capræ cedent*. Nempe mobile, vagum, procurrens pecus istud est; quippe Capellæ Capris præeunt, cum in aliis gregibus mares antecedant, & duces se præbeant. Ex quibus itaque fontibus tot alia hausit Aldus, ad hoc tempus nesciebam. Propterea ut dubia & incerta extra Columellam seponerem, dum fidelioribus libris comprobentur; Aldi enim editio cuius esset fidei, sæpius declaravi. Sed inquires, probasne *Capellæ Capræ cedent*? Non adeo desipio: sed, *præ* ad *cedent* apposito, media explerem hac ratione: *Capellæ Capris præcedent*.

De morboſis pauca ex capite VII. perpendamus: *alia namque genera pecorum cum pestilentia vexantur, prius morbo & languore marcescunt; sole Capræ quamvis optimæ atque bilares subito concidunt*. Si enim quis Aldina sequi cupit, his utatur: *ſi germana & antiqua expetit, ex primis editoribus & codicibus pro marcescunt repetat macescunt, pro optimæ optimæ*.

Cum vero ſingula domo laborabunt. Opinatus ſum, & adhuc opinor domo eſſe oportere *dummodo*, & vitium propter librarium conciſe ſcribentem ortum; nam prius de iis morbis locutus eſt Columella, quibus univerſus grex Caprinus afficitur; deinde de illis qui per partes invadunt. Si hoc reſpuiſi, invertantur ſyllabæ, & fiat *modo*.

Ad multram nunc te voco, ut lac & caſeum capite VIII. depuremus. Caſeus, *qui tenui liquore conſicitur, quam celerrime vendendus eſt, dum adhuc viridis ſuccum retinet: ſi pingui & opimo, longiorem patitur*

custodiam. Age Aldina demamus; *pingui* enim & *optimo* nonne idem? Ergo abiecto *optimo*, antiquum impressum *optimo* reponatur. Jam vero *longiorem patimur custodiam* non scripsit Columella, si primis editoribus fides non derogatur? *Pati* autem pro *sinere*, *permittere*, *concedere* sumi quot veterum exemplis non declaratum est probatumque? Respuamus itaque *patitur* tanquam Aldinum.

Sed caseus *lacte fieri debet sincero, & quam recentissimo; nam requietum vel mistum celeriter acorem concipit*. Ex requieto lacte caseum fieri qui cito acefcat, nemo negabit: item ex misto vitiosum, deterio-rem, ævi non patientem componi quis non concedet, cum acidum ex mistura gigni in confesso non sit? Falsum igitur scripsit Columella? Bona verba quæso: Aldus scripsit, non Columella. Ubi enim in Columella ante Aldum *vel mistum* invenies? In prioribus impressis est: *nam requietum maximum celeriter acorem concipit*: in Goesianis: *nam requietum quam maximum celeriter acorem concipit*. Hæc itaque sincera, si *maximum* in *maxime* vertatur. Quanquam ne hoc quidem necessarium, cum *minime* & *minimum* etiam adverbialiter usurpetur. Quid prohibet igitur credere *maxime* & *maximum* in usu fuisse? Non posuit in *Mustelaria* Plautus:

Atque ille exclamat derepente maximum?

Hoc si horridum atque incultum in Columella te offendit, lætam & nitidam sententiam habebis conjungens: *quam maximum acorem celeriter concipit*.

Protinus in suillo pecore quæ meliora fieri exopto, capite IX. tibi persequar. *Nam in omni genere quadrupedum species maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri similior est progenies, quam matri. Quare in suillo pecore probandi sunt totius quidem corporis amplitudine eximii*. Non opus est declaratione, cur Goesiana his anteferam; tanta enim est codicis probitas, ut summam auctoritatem etiam in dubiis sibi assumat. Hic autem cum imperfecta sententia sit, quis fidem ab optimo libro detraxerit? Itaque: *quoniam frequentius — pecore mares probandi sunt totius quidem corporis amplitudine eximii*.

Paulo post de scrofis senescentibus, quibus vulvæ candenti ferro exulcerantur, ne sint genitales, conjeceram legendum: *quod facere non intelligo*, idque nunc Politiani & Goesii libris confirmatum video. Quod tibi propterea commemoro, ne, cum Lipsiensia legeris, nos actum egisse putes.

Exinde nonnulla referam quæ non dubiis signis Aldina esse possumus cognoscere, ut cum arboribus quæ suillo pecori cibum ministrant, adiici-

adiicitur istud *tamaricibus*, quod damnaveram vel eo tempore quo in codicibus Lipsiæ & Goefii esse *termitibus* quale in excusis primis videbam, ignorabam. Nunc autem optimo jure vulgata & recepta reiicere non verebor. Inter easdem arbores pomiferas *Pinus* ab Aldo recensetur, ab antiquis editoribus & Lipsiensi codice *pampinus*, quem aptum esse Suiibus pabulum constat. Idcirco qui nuces Pineas propter porcos colendas esse nobis excudit, neque inter frugales colonos habendus est, neque inter peritos editores.

De subulco item idem Aldus affert, ut sit industrius & navus; quoniam *omnium quas pascit, & matricum & juniorum meminisse debet*. In quibus duo vetera & probata *nutricum* & *minorum* mutare in *matricum* & *juniorum*, & mox ad verbum *curat* apponere *maxime*, cujus nullum in prioribus impressis vestigium reperitur, summa est editorum audacia, & summa omnium stulticia, qui, posthabitis veris, Aldina venerantur.

Nunc inter fuillos morbos & remedia tibi vitia quæ naturaliter non contingunt, sed hominum culpa fiunt, capite X. expediam. *Febricitantium notanda sunt capita quam in partem proclinentur, ut ex adversa parte de auricula sanguinem mittamus*. Quæ recte curata esse nemo non dabit. Nos tamen qui novitiam istam medicinam, nisi necessitate coacti non admittimus, secus sentimus, & judicamus. Itaque etiam in his vetustati potius obsequimur, & cupimus *proclinent* Goesianum, quam vulgatum *proclinentur*, nec minus priscum impressum idemque Goesianum *diversa*, quam Aldinum *adversa*.

De cænosa quoque suis volutatione ab Aldo esse editum video: *Quod si locorum situs repugnat, ne ita fieri possit*. Dum enim verbi *repugno* vim considero, priora impressa reposco: *repugnat, ut ita fieri possit*. Hoc modo propter locorum naturam id non posse fieri accipio: illo posse; quod Columellæ sententiæ adversatur.

Pulmonarius autem morbus *optime sanatur auriculis inserta Confiligine*. Istud *inserta* Columellianum esse Ovium medicina declarat, verum in utroque loco eandem vocem a Columella non esse adhibitam Goesianus liber declarat, in quo *exarcta* nempe *exacta* legitur, ut in Seneca habemus:

Eat per artus ensis exactus meos.

Quis porro redarguere Aldinam editionem poterit, dum de fuillo genere ostendit *pecus insatiabile* esse? Attamen id merum commentum esse dependitur, cum codices, & prima excusa *inexitiabile* servant. Hoc nihil refert, inquires, numquid immaculati sunt codices? Etiam, quin

quia maximis erratis scatent: nihilominus *inexitiabile* operarum mendum non arbitror, quod rationi consentaneum invenitur. Nam *exitium* ab *exitu* descendit, idem etiam veteribus significans; *exitiabile* igitur quod *exitum* & finem habet; *inexitiabile* contra. At quod extra finem & terminum vagatur, nonne immodicum, atque immoderatum? Qui itaque in edendo modum non servat, sed extra naturalem necessitatem percurrit, *inexitiabilis* dicendus est.

Sunt quedam Scrofe que mandunt fetus suos: quod cum fit, non habetur prodigium. Nam Sues ex omnibus pecudibus impatientissime famis sunt, ita ut aliquando, si indigeant pabuli, non tantum alienam (si liceat) sobolem, sed etiam suam consumant. Quæ quamvis exacte, & pulchre compra sepones, restitutis veteribus exculis, quæ utique in Lipsiensi codice habentur: nam Sues ex omnibus pecudibus impatientissime famis aliquando sic indigent pabuli, ut non tantum alienam (si liceat) sobolem, sed etiam suam consumant.

Ex minori pecore ultima Canum educatio superat. Horum tria cum sint genera, villaticum, pastorale, & venaticum, hoc posthabito quod ad rusticam professionem nihil confert, nigrum colorem in villatico laudat capite XII. Columella, album in pastorali, varium in neutro. *Pastor*, inquit, *album probat, quoniam est feræ dissimilis, magnoque opus interdum discrimine est in propulsandis Lupis subobscuro mane vel etiam crepusculo, ne pro bestia Canem feriat.* Hæcne satis perspicua? Quid? Antiquane & vera? Cur non, quæ a primis editoribus traduntur, & cum Goesianis conveniunt? Quid igitur secutos editores impulit ad alia inferenda, immutanda alia? Nosti quæ per cuncta volumina ab Aldo ad nos descenderint: *crepusculo, ne, si non sit albo colore conspicuus, pro Lupo Canem feriat.* Proculdubio necessarium non erat addere discrimen, sive potius repetere, quando probari album Canem scribit Columella, quoniam magno discrimine opus est subobscura nocte, ne pro bestia Canis faucietur.

Nec modo color in Cane pecuario maximopere quærendus est, verum etiam status corporis longior & productior, ut agilis & promptus ad curlum respondeat; siquidem *nonnunquam necessitas exigit celeritate bestiam consecrandam. Ceteri artus.* Cum quibus conferre juvat quæ a Politiano ex veteri exemplari exscripta ad nos pervenere: *exigit celeritatem n. celeritate bestii consecram dicere artus*, quæ emendari posse arbitror tali pacto: *exigit celeritate celeritatem bestie consecrandi. Ceteri artus.* Ex quibus *consecrandi* etiam ante Aldum exculum fuerat, idque Lipsiæ in codice reperiri narratur.

De Canum fœtura . Venus , *si teneris conceditur* , *carpit & corpus & vires animosque degenerat* . Meliora ex Goefianis ostendam : *conceditur , carpando corpus ac vires , animos degenerat* . In his nihil aliud mihi sumpsi quam *veteres* (quod etiam inter Politiani memorias est) commendare , idque in *ac vires* vertere .

Caput XIII. de Canum morbis & medicina tractat . Itaque adversus scabiem vera remedia noscere valde opportunum est ; quippe ista in Aldi officina parata : *Cytisi & Sisami tantundem conterito , & cum pice liquida permisceto* , mihi magis quam stomachum movent . Apud antiquos editores talis prostat compositio : *Gypsi* (quod etiam inter Goefiana invenio) *& Sesami tantundem conterito* , quorum alterum reprimendi vim habet , detergendi alterum . Nam Cytisum ad lactis copiam præberi ex Columella scimus , *sifamum* vero quid esset , neque ex Columella , neque ex alio scriptore nondum perspeximus .

Octavus liber jam in vestibulo adest , admonens ut septimum dimittam . Pareo igitur , atque epistolam obfigno . Vale .

Dabam Patavio XIV. cal. Octobr. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A L X I I .

Emendatur , illustraturque Columellæ liber VIII.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆE MARANO

A M I C O S U O S . D .

QUOD præter expectationem tuam Antonius Bergaminus ad te venerit , tibi mirifice gratulor ; sed non mihi gaudeo ; quin strabo repente sum factus . Tantum bonum tibi soli contigisse non æquo animo fero . Velim itaque ut tuo munere recte fungaris , & , cum scitum sit , omnia amicorum esse communia , me quoque tuæ felicitatis participem facias . Quare amicum te non ducam , nisi Bergaminium recta ad me adduxeris : neque hominem habebo , si tantulum iter ab eodem impetrare non potueris . Hoc igitur mihi præsta , geminoque beneficio me cumula . Quidvis potius patiar , quam in hac re desiderium meum falli . Ego interea , quo melius cœna amicum excipias , nonnulla ex Columella ad hanc rem attinentia tibi indicabo .

De villaticis passionibus quæ in capita XVII. distrahuntur , acturus Co.

Columella, nonnullis, quæ ex hoc rustico ministerio in usum & commodum patrifamilix cedunt, commemoratis, sic capite I. propositum constituit: *Quare de hoc quoque genere pastionis dicendum censui*. Prima ex Politiani & Goesii scripto sunt: *Quo de hoc genere*. Non alius Varro libri II. initio: *Qua de re pecuaria breviter & summatim percurram*. Sed Varro antiquum morem servat, qui & *quoad* pro *quoad* usurpat. *Quo* autem loco *quare*, ut apud Terentium Andr. *Quo æquior sum Pamphilo*, & apud Ciceronem II. *dè Orat. Quo etiam feci libentius*.

Ex iis avibus quæ in villa & circum villam nutriuntur, prima dignitas & prima sedes capite II. Gallinaceo generi assignantur, in quo fœminæ Gallinæ proprie dicuntur, mares Galli, femimares Capi qui hoc nomine vocantur, cum sint castrati libidinis abolendæ causa. Nec tamen id patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candente calcaribus instructis. Castrandi Galli eum morem qui hac ætate solus usurpatur, Goesiana scriptura ex Columellæ libris non excludit, qua proditum est: *nec tantum id patiuntur*.

Mercari oportet fœminas, quæ sint rubicundæ vel fuscæ plumæ, nigrisque pennis. Deinde multis interpositis: *sint ergo matrices probi coloris*. Si istud *probi coloris* quod a primis editoribus omittitur, in Goesiano vero libro scribitur *robii coloris*, perpenderit, *probi* ab Aldo primum excusum intelliges. Color itaque rubeus, sive robius laudatur, quo Varro Gallinas etiam commendat. Tamen apud Palladium qui Columellam sequitur, Gallinæ *precipue nigre, aut flavi coloris* describuntur. Sed *flavi* vitium credo, & *rubei* fuisse opinor. Equidem Petrus Marinus qui vernacula consuetudine Palladium interpretatus est (liber prodit Senæ ann. CIO IOC XXVI. Simeonis de Nicolais opera) vel id invenit, vel *rubicundi*; ita enim reddidit: *specialmente vogliano esser negre & rosciarde*.

In Gallinariis cellis hoc primum vereor ne vitiatum sit: *ut semper noctibus claudantur, quo tutius aves maneant*; in Goesiano enim libro *tutius* video esse *quotius*, idque pristina forma, *quietius* duco. Nam fatis tutæ sunt aves cum clathris fenestrx muniuntur, nequa possint noxia animalia irrumperere.

Deinde de his quæ ab Aldo habemus, minus dubito quin protinus repudiem: *ut illustria sint loca, quo commodius habitent*. *Aviariusque subinde debet speculari aut incubantis, aut parturientis fætum*. Quæ multo lumine administranda sunt; ideoque cellarum illastratio ad Gallinas non spectat, quæ primo diluculo in cohortem progrediuntur, & vespere appropinquante, in gallinarium ad quietem se congregant, & com-

ponunt . Ad aviarium igitur magis refertur ; propter quod ad priora excusa redeamus : *quo commodius habitet aviarius , qui subinde .*

In pullorum quoque educatione ad pristinum modum contraham quæ capite V. exuberare deprendi . Æstivam pullationem post solstitium improbari affirmat Columella ; propterea quia justum incrementum , quamvis facile educentur , non capiunt pulli : In locis tamen suburbanis , *ubi a matre pulli non exiguis pretiis veneunt , nec plerumque intereunt* , probari . Non censeo illa : *nec plerumque intereunt* interposita esse a Columella , non solum quia in Goesiano libro prætereuntur , verum etiam quia minus conveniunt . Quæ enim ubique facilem educationem habent , utique in suburbanis commode aluntur .

Quoniam autem solet pituita pullis plurimum nocere , *sunt qui spicas Allii tepido madefactas oleo , faucibus inferant* . Cujus amplitudinis pullorum guttur putas quod *Allii spicas* quas neque ipse gregis dux & parens Gallus deglutire facile poterit , admittit ? Hoc incommodum removetur legentibus *micas* quod in Goesii & Politiani libris reperitur , non *spicas* . Id confirmat Palladius a Columella edoctus dicens , Allii micam tritam cum oleo faucibus pullorum esse inferendam .

Quo adjumento Fæcinia uvæ¹ , Helvenacæ , Apiæ , Græcæque , quibus pretiosi gustus vina paras , a cohortalibus avibus defendantur , docebo te paucis . Labruscam uvam de vepribus immaturam legito , *quæ cum farre triticeo minuto cocta objicitur esurientibus , ejusque sapore offensa aves omnem aspernantur uvam* . At , inquires , ubi Far triticeum mihi comparabo ? Apud Aldum facile ; nam alibi aut legisse aut vidisse non reminiscor . Primi editores *ordeo* non *farre* excudunt , quod etiam inter Goesiana invenio . Hinc arbitror scriptum esse a Columella : *cum ordeo trito minute cocta* ; sive : *cum ordeo triticeo minute cocta* .

Ovorum quoque custodia qua ratione fiat , ex capite VI. indicabo . Multi ut per hiemem ova servant , *salibus integris adoperiunt* : alii *muria tepesacta durant* . Istud *durant* dignitatis expers dissimile esse in codicibus ostendam ; in Politiani scribitur *adveant* , in Lipsiensi *coagregant* , in Goesiano *adudant* . Hoc sententiam perficit , nempe *valde humectant* .

Quamquam quotidianæ popinæ gulosius sercula condiendi magistros hac ætate non requirant , tamen tu antiqua frugalitate contentus ea pendere non recusabis , quæ olim industrii patresfamilia ad augendum patrimonium in faginandis avibus observabant . Offis ex ordeacea farina optime Gallinaceum genus gliscere tradit capite VII. Columella ; *æ tamen primis diebus dari parcius debent , dum plus concoquere con-*
sue-

suescant : Quoniam cibus insolitus præbetur , & maximi nutrimenti , fieri potest , ut scripserit Columella non *plus* , verum *prius* . Hoc tu , quantulumcunque est , pro tua prudentia videbis .

De Columbibus etiam alendis duo tibi ex capite VIII. commemorare possum , quæ ad Columellam non æquo animo refero . Primum est : nutriri Columbos minore impensa , si liber egressus in agros permittatur ; ideoque duobus tantum hibernis mensibus aut tribus esse *conditicia cibaria* necessaria . Qui in Latinos *thesauros* istud *conditicius* recipiunt , hujus loci auctoritatem sequuntur . Hæc tamen optimi codicis Goesiani scriptura infirmatur ; ibi namque *conditiva* est , quo usum esse Columellam libro VII. videmus . Alterum de farctura : præcipit auctor , ut diligenter a motu pullos prohibeas , infractis cruribus , *præbeasque copiosum cibum parentibus* . Quorum ultimum Goesianus codex in *parentibus* vertit . Dicit tamen quis vulgatum *parentibus* Varronis scripto confirmari , ex quo habemus *matribus* hoc est *parentibus* , uberius ut cibo uti possint , esse obijciendum . Quid doceat Varro , in Varrone sequar , & suspiciam ; in Columella nullam video esse causam , quæ me a Goesiano codice revocet . Appositius enim habendum est Columellianum *parentibus* , quam Varronianum *matribus* aut *parentibus* , quod illo uterque parens , nempe tam mas quam fœmina continetur ; siquidem in plerisque avibus , sed maxime in Columbibus tam mas quam fœmina pullos nutrit . Propter quod utrique largius cibus præbendus est , quo (ut addit Columella) *et se* , *et eos* (pullos) abundantius alant .

Pavonino genere te quoque delectatum quondam audiui , quem etiam capite XI. tetrico rustico Columella concedit captanti *undique voluptates acquirere* , *quibus solitudines ruris eblandiantur* . Hic locus luculentius textitur ex Goesiano scripto : *quibus solitudini rus eblandiatur* , sive *subblandiatur* . Vetus autem lectio : *quibus solitudini ruseblandiantur* , & hoc ex Politiano : *seublandiatur* .

Hic optimi Goesiani Codicis finis ; quo destitutus , velut in procelloso mari sine malo & anchora nauclerus , me plane desero atque destituo . Quapropter perlibenter reliquam disquisitionem abjicerem , si quidquam ex mea voluntate esse statuendum viderem . Sed quando tuis mandatis inserviendum est ; ita pergam , ut plurima fidelissimo præsidio orbatus in incerto relinquam . Quin etiam quæ tibi præscribam , non modo ut vera mittam , sed etiam certa conjectura eadem non persequar . Omnia tanquam ambigua , dubia , incerta atque obscura agam . Tu quod voles , statuito . Me nihil interponam . Itaque , ut librum octavum absolvam , duo de Piscium cultu tibi perpendenda subijciam .

Primum sine controversia Aldinum non modo propter auctorem despicendum, verum etiam quia præ se vitium fert. De piscinarum structura scribit capite XVII. Columella vivarium ita esse constituendum, ut *in pedes novem desodiatur piscina, & infra duos a summa parte cuniculus rivi perducatur, curandumque est, ut quam largissime veniant.* Cui enim annectemus vel duos vel veniant? Repellitur malum quod invexit Aldus, ex primis editoribus excudentibus: *& intra duos a summa parte cuniculos rivi perducantur.* A mare per cuniculos agendi sunt in piscinam rivi, *ut rivis, per quos exundat piscina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, quibus impediatur fuga piscium.*

Alterum de piscium cibatu intra suspensiones nostras habebis: *Ficus quidem arida semper objicitur, eximia si sit (ut Baticæ Numidiæque regionum) larga.* Planior fit sententia, si legamus: *Ficus quidem arida semper objicitur eximia, si sit (ut Baticæ Numidiæque regionibus) largitas.* Neque tamen quicquam præter largitas pro larga nobis concessimus; nam *regionibus* ex primis excusis reposuimus.

Nolui de hoc libro plura mittere, ne ab jucundissimo hospite longius te avocarem. Bergaminio plurimam salutem meis verbis dicito: te quoque ut valeas, & festines, maxime rogo.

Dabam Patavio XII. cal. Octobr. CIO DCCC XXXV.

E P I S T O L A LXIII.

Emendatur illustraturque Columelle liber IX.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO

AMICO SUO S. D.

XII. Cal. Octobr. ante quam meæ literæ infausto omine missæ tibi redderentur, repentino nuncio domum accitum Bergaminium ad portam te profectum esse significas. O fallax nostra spes quo cecidit! Cum totus in desiderio vestri essem, & jam ocreatus vobis obviam prodire festinarem, in medio spatio mea vota fortuna fregit atque evertit. Æquo tamen animo quidquid extrinsecus nobis accidit, ferendum est; neque enim imprudenter usurpabant veteres: *multa inter* *es & offam.* Ad Columellianam itaque villam redeamus, ut venatione

ne curam relaxemus : nam tertium de villaticis passionibus volumen quod expendendum expectas , feris pecudibus atque Apibus nutriendis apta præcepta ministrat . De illis pauca : de his plura tibi persequat diligenter .

Quare ut ferarum prohibeatur fuga , vel muro ampla silva montiumque tractus circumdantur , vel vacerris , quod sic appellatur genus *clathrorum* , idque fabricatur ex Robore , Quercu , vel Subere . Quæ cum Aldus capite I. ita texeret , Plinium potius , quam Columellam esse eundem secutum putabis , Plinio Robur a Quercu separante ; quod illud minorem glandem ferat , hæc maximam . Utiturque Plinius Cisalpinæ Galliæ consuetudine , ubi hac quoque ætate minoris glandis Quercum *Rovere* vocant . At Columellæ Robur genericum nomen est , quo glandiferas arbores , ut Quercum , Ilicem , Cerrum , Suber , Fagum includit & finit . Ideo cum robustea glans Suibus peculiaris sit , inter arbores quæ huic pecori cibum ministrant , Robur non recenset , dum libro VII. scribit nemora esse Suillo generi convenientissima , *que vestiuntur Quercu , Subere , Fago , Cerris , Ilicibus* . Quod propter arboris utilitatem nunquam prætermisisset , nisi Robur eo numero esset comprehensum . Idque clarius lib. IX. de quo loquimur , explanatur . Etenim cum Apros *frugibus roburneis* opus habere docuisset , quo minori impensa in vivario alerentur , maxime ad hunc usum laudari saltus dixit , *qui sunt feracissimi quernæ glandis , & ilignæ , nec minus cerreæ* . Igitur fruges roburnæ glandes sunt quernæ , ilignæ , & cerreæ . Et quoniam ex glandiferis (si Fagum & Suber excipias) dura materia paratur , Robur pro firmo ligno sæpe ab antiquis adhibetur , unde cecinit divinus Vates :

Sicubi magna Jovis antiquo robore Quercus

Ingentes tendat ramos .

Quem morem tuetur Columella hoc loco , si ad prima impressa , codicesque Politiani & Lipsiensium oculos animumque referamus : *Idque fabricatur ex robore Querceo vel Subereo* .

Nec plura de ferarum vivariis habebam , quæ ad te perscribenda opinarer . Ad alvearia paranda & curanda veniam , quorum cultum a te minime negligi indicant alvei longo ordine in tua villa constituti . Itaque curabo , ut ea quæ tibi ex Columella usuenire poterunt , dubiis exsolvam , erroribusque extricem , ne in opere hærendo rei mature agendæ opportunitatem amittas . Itaque primum istud capituli II. *mutila* quod mutilavit Aldus , primis editoribus *mutilata* excudentibus , ut Columellianum habeas , caveto . Deinde *Euthronium* Apes natas Erichthonii

nii temporibus in monte Hymetto scripsisse nolito credere. *Euphronius*; ut meus fert animus, hujusmodi fabellas prodidisse videtur, quem inter Atticos scriptores qui rem rusticam illustrarunt, laudat lib. I. Columella, & Varro, quemque Plinius lib. I. inter auctores, ex quibus librum XI., ubi de Apibus agitur, contexuerat, recenset.

Ad III. caput transeamus. Apum ætatem annis X. circumscribi non te latet; ideoque *decimo ab internicione anno gentem universam totius alvei* consumi narrat Columella. *Ab internicione* ne? Utique; si editoribus fides habenda est; sin vero sententiam spectamus, *intromissione* malumus, decimo nempe anno ex quo novam progeniem in alveum intromisimus.

Alveorum foramina plura potius quam magna esse oportere etsi neminem fugiat, tamen auctor capite VII. docere non prætermittit, quoniam Lacerti Apibus prodeuntibus insidiantur, *cæque pauciores intercunt, cum licet vitare pestis obsidia per aliud vadentibus effugium*. Frigidius mihi erat, quam Columellæ stilus postulat, *cæque pauciores*, & cogitabam *eoque pauciores* opportunius esse scribendum. Si res ipsa id ferat, tuum est statuere.

Porro silvestria examina si investigaveris, quæ plerunque in cava arbore sedem habent, latebras diligentius percrutator, ut capite VIII. perscribitur; *nam & aut extat ramus quem obtinent, aut sunt in ipsius arboris trunco*. Tunc si mediocritas patitur, *acutissima serra, quo celerius id fiat, præciditur primum superior pars que ab Apibus vacat, deinde inferior*. Quibus tamen vetera non respondent; antiqua enim excusa: *aut ipsius trunci si*; antiquiora autem vel a Politiano expressa: *aut ipsius truncis in eo sunt, si*, vel Lipsiæ in codice servata: *aut ipsius trunci si in eo sunt, mediocritas*. Quid ergo statuendum, præsertim cum prima etiam *& aut extat ramus*, vitiata existimem? Numquid ramus semper non extat, qui extra truncum eminet, & late promittitur? Vacat igitur *extat*, quo subducto, facile reparatur locus: *&*, *aut ramus quem obtinent, aut ipsius trunci (si in eo sunt) si mediocritas patitur, acutissima serra, quo celerius id fiat, præciditur primum superior pars, que ab Apibus vacat, deinde inferior*. Tum recusus truncus, *si quibus rimis hiat, illinitur, & ad locum perfertur*. Quæ si minime probas (Aldina enim sunt) certiora ex primis excusis ostendam; *si quibus rimis hiat, illitis, ad locum perfertur*. Paulo post ad capiendas silvestres Apes præcipiente Columella necessarium esse (quod ex primis impressis & manu exaratis intelligitur) ut alveos odoratis herbis quibus Apes delectantur, ita perfricent, *ut odor & succus va-*
sis

sis inbareat, Aldo visum est *vasis* non *vasis* ponere, quod secuti editores tanquam optimum & probatissimum amplexi sunt, non animadvertentes sequentia non convenire: *que deinde mundata exiguo melle respergant*, & *per nemora non longe a fontibus disponant*, *eaque cum repleta sunt examinibus*, *domum referant*. Ad quæ enim dirigunt, quibusve annectunt *mundata*, *eaque*, *repleta*? Ad alveos, credo, traducunt. Tamen qui ita cogitant, veritatem ludibrio habent. Nihil certius est, quam eadem cum *vasis* copulari.

His quasi artis principiis constitutis, culturam Apum capite IX. auctor ingreditur. Et prima diligentiae laus est, examen fugam prohibere: Itaque *boni curatoris est vernis temporibus observare alveos in octavam fere diei horam*, *postquam non temere se nova proripiunt agmina*; *eorumque egressus regressusque ut diligentius custodiat*; *nam quædam solent cum subito evaserunt, sine cunctatione se proripere*. Offendebatur his Urfinus: *eorumque egressus — custodiat*, & malebat *diligentius custodire*. Per Politiani codicem dubitandi causa detrahitur: *eaque regressus diligenter custodiat*, prætermisso etiam *egressus*, quo liber Lipsiensis utique caret. Quod tamen necessarium videtur; nam tam egredientes quam regredientes Apes attendendæ sunt, ut fuga prohibeatur.

Neque solum Apum fuga prænotanda est, & cavenda, verum etiam rixæ, tumultus, & bella componenda & sedanda; ideoque ubi plures seditiosi reges alveum discordia consumunt, *duces seditionum interficere curabis*. Quibus constitutis, cum in pugnam Apes se proripiunt, & custodis sonitu territæ de summa arbore glomeratæ pendent, *diductas Apes scrutaberis, donec auctorem pugnae reperies*. His satis cognitis, num, quid de ducibus statuendum sit, dubitas? Esse interficiendos jam præceptum est. Tamen Aldus contra codicum & priorum editionum auctoritatem alia addere ausus est, videlicet: *diductas Apes scrutaberis, donec auctorem pugnae quem elidere debes, reperias*. Idem repetit capite XI.: *sunt qui seniores potius regem submoveant, quod est contrarium*; *quippe turba vetustior, si elidatur, velut quidam senatus junioribus pareat necesse est*, & *siquæ sint imperia validiorum contumaciter spernentes, pœnis ac mortibus afficiuntur*. Etenim prisca libri sive formis sive manu impressi *si elidatur* prætermittunt. Illa etiam: & *siquæ sint imperia validiorum* ita deteriora ipse Aldus reddidit, cum excusum esset prius: *atque imperia validorum*. Nam hæc: *pareat necesse est* ante Aldum fuisse vitiosa codex Lipsiensis ostendit, ex quo est *parere necesse est*. Emendantur per Politiani scriptum: *parere non cessent*, nimirum: seniores Apes junioribus parere in animum sibi non inducent.

Neque

Neque proxima intacta reliquit Aldus : *illud tamen incommodum juniori examini solet accidere , cum antiquarum Apium relictus a nobis rex senectute deficit , quod , tanquam domino mortuo , familia nimia licentia discordat : cui facile occurritur .* Quæ ab antiquis editoribus posteris tradita sunt hoc exemplo : *illi quidem incommodo quod juniori examini solet accidere — discordat , facile occurritur .* Quibus interpositum a nobis quod ante juniori , cum sit necessarium , a te reiici non opinor .

Tertium incommodum cum propter pestem aliquam aliumve morbum vexantur examina , facile capite XI. emendatur , Apiumque paucitas ex aliis alveis reficitur ; *nam ubi cognita est clades infrequentis alvei , quos habeat favos oportet considerare : tum deinde cere que semina pullorum continet , partem recidere , in qua regii generis proles animatur .* Ex qua alvo , dices , hæ favorum partes proliferæ defumendæ sunt ? Ex infrequente , ut excusum est , an ex frequente ? Ex hac quidem : Politiani igitur scripturam appone , ut sciamus : *nam ubi cognita est clades , frequentis alvei , quos habet , favos oportet considerare .* Quæ quamvis certa & probata , tamen ex Palladio Columellam exscribente confirmantur : *Si velis ,* inquit lib. VII. , *alvearium , cui per aliquam pestem multitudo subducta est , populi adiectione reparare , considerabis in aliis abundantibus ceras favorum , & extremitates quæ pullos habent .*

Hæc de bene valentibus Apibus . Sequuntur capite XIII. earum morbi & medicinæ . Verno alvi profluvio corripuntur ; quoniam Tithymalli & Ulmi *primitivis floribus illectæ avidè vescuntur post hibernam famem , nil alioquin citra satietatem tali nocente cibo .* Si stirpium naturam calluisset Aldus , atque animadvertisset sequentia , nempe Tithymallo etiam majorum animalium ventrem solvi , ut Ulmo Apium , nunquam a prioribus excusis & codicibus tam temere recessisset , interposito *nil* , cujus vestigium nullum in illis habetur , & quo Columellæ sententia invertitur , atque in contrarium mutatur . Inter necessaria quoque est de Ulmi floribus addere , *fameram , quæ est Ulmi semen , & quæ fere eodem tempore quo flos , prodit , a Palladio pro flore accipi , si ista lib. IV. recta intelligentia legamus : nam post hiberna jejunia Tithymalli & Ulmi samaris floribus qui prius nascuntur , avidius appetitis , in solutionem ventris incurrunt .* In vulgatis enim *amaris floribus* extat , cum nihil amarum ab Apibus tangatur . In errorem lapsus est Palladius dum ista Columelliana : *quo Tithymalli floret frutex , & quo fameram Ulmi promunt ,* indiligenter imitatur ; nam cum promunt fameram Ulmi , simul florent .

In his quoque nolim Columellæ esse attributum quod ad Hyginum pertinet :

tinet : nam illud quod Hyginus majores secutus auctores prodidit , ipse non expertus asseverare non audeo , volentibus tamen licebit experiri . Itaque revocato pristino audet , & seposito Aldino audeo , tam Hyginus reprehensione liberatur , qui sua asseveratione , & experientia adeo turpe mendacium non confirmaverat , revirescere nempe mortuas Apes anno remenso ficulneo cinere obrutas , quam Columella qui hujusmodi fabellis tentandis vacare noluit , cum æque peccet qui talia experitur , atque ille qui fingit . De se prodidit : nos magis , ne intereant , quæ deinceps dicturi sumus , agris examinibus adbibenda censemus .

Deinde capite XIV. per singula anni tempora Apium cura digesta , inter custodis sive curatoris officia primum est , ut infra exscripsi : *Verum maxime custodiendum est curatori qui Apes nutrit , cum alvos tractare debet , uti pridie castus sit ab rebus veneris , neve temulentus , nec nisi lotus ad eas accedat , abstineatque fere ab omnibus redolentibus esculentis .* Toties in hoc libro *curatoris* facta est mentio , ut quid sit , & quo munere præditus , nemo ignorare debeat . Tamen extitit barbaris temporibus , qui id in libri ora adnotaverit , nempe : *qui Apes nutrit* , quod mox inter Columellæ verba receptum adhuc omnia volumina coinquinat . Hoc itaque primum removendum censeo . Ab Aldinis reliqua purgata ad vetera exemplaria sic componam : *Maxime vero custodiendum est curatori , cum alvos tractare debet , uti pridie castus ab rebus veneris , neve temulentus , nec nisi lotus , ad eas accedat , abstineatque omnibus redolentibus esculentis .*

Exortis Vergiliis matutino , *progenerantur in extremis partibus farorum amplioris magnitudinis fetus quam sint cæterarum Apium .* Hæc quoque nemo mihi ita commendaverit , ut antiquis & manu & formis impressis anteponam . Quid enim in his : *amplioris magnitudinis quam sunt cæteræ Apes* , ab Jensonio proditis improbandum invenit Aldus ? A quo *fætus* mutuum sumpsit ? Quo auctore : *sunt cæteræ Apes in sint cæterarum Apum* vertit ? Numquid ignorare poterat quæ scripsit de eadem re Plinius lib. XI. *nascuntur aliquando in extremis favis Apes grandiores quæ cæteras fugant . Oestrus vocatur hoc malum ?*

Peracto solstitio , *pariter frumenta & favi demetuntur . Sed ii quemadmodum tolli debeant , mox deinde , cum de confectura mellis præcipiemus .* Siquis forte invenitur , qui *mox deinde* deleatur , suo jure eodem fruatur : ego Lipsiensis codicis scripturam amplectar : *mox dicitur , cum de confectura mellis præcipiemus .*

Alterum percipiendi mellis tempus circa autumnæ æquinoctium observatur ; nam a Canicula ad Arcturum , qui Columellæ nonis Septembr.

mane exoritur, *irroratis floribus Thymi & Cunila Thymbraeque Apes mella conficiunt: idque optimæ notæ enitescit autumnæ æquinoctio*. Quod proponebam, ex his quæ tanquam Columelliana exscripsi, te intellecturum non arbitror. Quod non Columellæ, verum Aldi fit culpa qui antiquum verbum *enitescit*, quo autumnali hora maturefcere mel significaverat Columella, & editum ab Jenfonio, & in codicibus retentum in *enitescit* mutavit. Ex quo evenit, ut ista quæ paulo post leguntur: *Post arcturi exortum circa æquinoctium Libræ (sicut dixi) favorum secunda est exemptio*, non intelligantur.

Ab hoc tempore ex floribus *Tamaricis & silvestribus frutetis Apes collecta mella cibariis hiemis reponunt*. Quæ non propter vitium aliquod tibi commemoro, verum quia his alia vitiata deteguntur, ut Palladii liber XII. ubi Columelliana relata video in hunc modum: *Apes ex Tamarisci floribus reliquisque silvestribus mella conficere, que auferenda non sunt, quia servantur hiberno*. Nam liquet scribendum *Tamaricis*, cujus argumentum etiam affert Lipsiensis lectio *Tamarici*. Capite item Columellæ IV. quo de Apium pabulo inter arbores laudatur *Amaranthus*, & *Amaranthini flores*, hujusmodi stirpes represas ab aliis nos quoque rejecimus monentes esse scribendum *Tamarix* ac *Tamaricini*; quippe *Amaranthus* herba, non arbor est, eademque Apibus parum commoda. Cæterum quæ nostra ætate *Tamariscus* vocatur ad *Tamaricem* revocanda non videtur, quod illa prima ætate, hæc inter autumnæ æquinoctium, Vergiliarumque occasum matutinum sive autumnali spatio floret: illa insuper decidua, hæc perpetua fronde viret.

Ab occasu Vergiliarum ad brumam *jam recondito melle utuntur examina, coque usque ad Arcturi exortum sustinentur*. Ultimum membrum neque Politianus in manu scriptis libris legit, neque primi editores invenere, apud quos id frustra investigaveris. Ecquis igitur Columellæ affixit? Aldus quidem, verumtamen qua auctoritate fretus, me fugit. Certe a Columella id doceri negant ejus scripta, quibus asserit quidquid est repositi mellis post Brumam diebus XL. ab Apibus consumi, eademque in ortum Arcturi vespertinum vacuatis ceris jejunas accubare, Plinio etiam libro XI. prodente a bruma ad Arcturum diebus LX. sine ullo cibo vivere Apes.

Quæ per singulas anni partes ab Apium curatore agenda erant, cum præcepisset Columella, addidit ex Celso: *paucis locis eam felicitatem suppetere, ut Apibus alia pabula hiberna, atque alia præbeantur æstiva*. Hæc me perpendiculariter, & diligenter animo retractantem suspicari subit quid detrimenti esse passa; quandoquidem hiberno tempore nullæ regio-

regiones (fervidam enim plagam hieme etiam ornatam floribus hic excipimus, cui præcepta non dat auctor) Apibus pabula præbent. Existimo itaque esse legendum: *pabula verna, atque alia præbeantur æstiva*. Id etiam proxima requirunt: *Quibus locis post veris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, sed, vernis temporibus passionibus absumptis, in ea loca transferri, quæ serotinis floribus Thymi & Origani, Thymbræque benignius Apes alere possunt*.

Redeo nunc ad eam disputationem, quam cumulatius accuratiusque se esse habiturum professus erat Columella, cum mellis confecturam polliceretur. Id capite XV. exequitur. Mellis igitur maturi signum ex Fucis capitur, *quod est genus amplioris incrementi simillimum Apis, &, ut ait Virgilius, ignavum Fucum pecus, & sine industria sævis assidens*. Quæro itaque a te, qua de causa Aldus veteres editiones ita contempserit, ut ante *sine excusum & immune* posthabuerit? Quod tamen antiquum esse Politiani codex ostendit, quamvis vitiatum exhibeat: *& jam rure*. Cogitabam etiam illa *sine industria* aliena irrepsisse tanquam ignaviæ explicationem. Porro tam ignaviam quam immunitatem & vacationem continuo explicat Columella; ideo immune, *quod non congerit alimenta: ignavum, quod ab aliis inveccta consumit*.

Hi itaque Fuci *ad fovendam, & educandam novam prolem familiarius admittuntur*. Ad educandas Apes curam impendere Fucos non facile in animum mihi inducere possum, cum expresse significet Columella, *exclusis pullis, extra tecta* arceri Fucos. Dubitemus igitur de isto *educandum*, & jure ac merito quod Politiani exemplar excludit. Sed de Fucis satis: ad mellis vindemiam veniamus.

Ne Apes mel legentibus molestæ sint, fumo ad superiorem, & anteriorem alveorum partem, ubi vestibula hiant, abigantur. Quem veritus est Aldus reprehensionis gradum, qui tale opus tanta socordia ita obscuravit, ut quid tradat Columella, profus ignoretur? Peream, si hac forma, qua Columelliana per omnia volumina circumferuntur, quisquam intelliget: *Sed ubi a posteriore parte nullum vestibulum patefactum habuerit alveare, fumum admovebimus factum galbano, vel arido fimo*. A posteriorene parte vestibulum panditur, an ab anteriore? Quid? Fumus, cum vestibulum sit nullum, qua impelletur, & quo? At vetus scriptura & formis impressa & manu designata quam clara, quam perspicua, & manifesta: *Sed ubi a posteriore parte qua nullum est vestibulum, patefactum fuerit alveare, fumum admovebimus factum Galbano, vel arido fimo*.

Nec minore obscuritate idem Aldus ea involvit quibus instrumentum

describitur, quo ad Apes fumigandas prisca ætas uti solebat. *Idque vas ansatum simile angustæ ollæ figuratur, ita ut altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera latior, & ore patulo, per quam possit afflari.* Ex quo enim antiquo libro Columelliano eruit *patulo*, & in Columellæ editionem protulit, quod in codicibus paulo latiore dicitur, in prioribus editionibus *patientiore & latiore?* Illud itaque recipiamus, abiecto *patulo*, & reliquis in antiquum exemplum restituis. *Idque vas ansatum simile angustæ ollæ figuratur. Itaque altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera latior, & ore paulo latiore, per quam possit afflari.*

Sunt alia Aldo attribuenda, quæ persequi longum est, ut: *ubi potestas facta est liberius inspiciendi; nam facta non necessarium a primis editoribus posthabetur. Ut: siqui tandem pullos continent, ut examini prognerando referrentur, in quibus tandem esse oportere tamen vides, & tale ante Aldum fuerat in excusis, atque Lipsiæ in codice existit. Ut: Itaque ex iisdem rebus fumus, etiam in aditu loci faciendus est, qui propulset intrare tentantes; nam aditu floccifacio, cum habeam a prioribus libris abdito. Monuerat quippe Columella, ut mel lectum in cerum locum statim deferretur, linitis parietum & fenestrarum foraminibus; quoniam Apes sagacius rapta investigant, & inventa diripiunt. Præterea cum fumus molestus sit Apibus, addidit, in eodem abdito esse faciendum fumum, quo propulsetur intrare tentantes. Ut tandem in extremo libro: *Quæ reliqua nobis rusticarum rerum pars superest, quibus de olerum cultu continuo se scripturum auctor pollicetur. Sed quid ad Jensonianum subest Aldinum superest?* Illud instare est, ut diem comitiorum subesse scribit pro Milone M. Tullius.*

Satis multa de libro IX. me quæsiuissè sentio, si ad tuam patientiam respicio: pauca si editorum indiligentiam atque audaciam specto. Olerum quorum nonnulla dissipata atque inculta video, cura ad se vocat. Id in crastinum differam. Vale.

Dabam Patavio X. cal. Octob. CIO IOCC XXXV.

E P I S T O L A L X I V .

*Emendatur, illustraturque Columellæ liber X.*JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

HIs duobus proximis diebus levioribus quidem, verum crebris occupationibus distentus nullas ad te literas mittere posse permolleste ferebam. Modo solutus, eorum exemplo qui propter malas tempestates omissum iter ut reparent, ante lucem viæ se committunt, obscura etiam tum nocte ad lucernam hæc ad te dabam. Ad horti quem eleganti carmine exornavit Columella, vestibulum superioribus literis te reliqui sperans cito te intromissurum. Quod serius ac statueram, cum factum sit, nunc introgressum sine cunctatione ad omnia circumducam, quo celerius ad Columellianam villam te jam fessum restituum animoque relaxem. Prius tamen auctor quæ præfatur, audire expedit.

Superioribus novem libris hæc minus parte debitum, quod nunc persolvo, tradideram. Audisne hæc: Quod nunc persolvo? Ab Aldi officina lenociniis omnibus referta egrediuntur. Prisca & vera Columellæ ore prolata fuerant: Quod mature persolvo; ita veteres editiones testantur.

Accipe alia eadem manu compta: *superest ergo cultus hortorum insigniter neglectus quondam veteribus agricolis. Quid de isto insigniter judicas? Probum, inquires, verbum. Hoc non quæro. Et sententiæ valde aptum. Aisne sententiæ appositum? Cui? Columellæ, an Aldi? Hujus quidem; nam Columella, si cõdicibus primisque editoribus intemperate fides manet, scripserat: segnis ac, videlicet: segnis erat veteribus hortus; quippe cum ea quæ ad epularum usum spectabant, vili compararentur, pretiosis dapibus, ut addit Columella, neglecto olere, æque pauperes ac divites utebantur. Ideo inutilis hortus ac neglectus, ut a Virgilio segnis appellatur Carduus, qui nullo usu insignis inter fata subcrevit. Secuta autem ætate, incensa propter libidinosas cœnas annona, a lautis cibis ad hortenses herbas inopes compulsi sunt. Cum itaque rusticis plurimus esset herbarum usus, de iisdem diligentius, quam a majoribus accepisset, se scripturum profitebatur Columella, idque profa oratione prioribus libris annexurum. Nihilominus, amicis postulanti-*

Et ipse Virgilius significaverat posteris post se memorandas relinquere, ab-
solveret, propositam materiam versificationis legibus implicavit. Hoc
propositum fuit Columellæ, cum olerum cultum doceret: Aldo autem,
ut id bis repeteret; nam qui quid relinquit posteris, nonne post se id
relinquit, & contra? Alterutrum ergo vacat, & primum quidem quod
primæ editiones neglexerunt.

Atqui cum paucarum herbarum cultus hortensis materia ea tempesta-
te esset, quæ hoc tempore ingens opus evalit, de re tam exili agens
Columella, quæ in consummatione totius agricolationis particula annu-
merari poterat, per se vero, & quasi suis finibus terminata nullo modo
speciose confici, exiguam laudem se consecuturum sperabat. Dices, quo
pertinet ista commemoratio? Quo? Ut confici Lapponica nive frigidius
eximam, & locum expleam antiquo conspici, quod ex Politiano, &
Liphsensi codice nuper didici. Jam per horti areas spatari licet.

Qui hortum instituere cupit, ante omnia explorare debet, quæ sit
foli natura, pinguisne, an macra; densa, an soluta; sicca, an irrigua:
atque oleribus quæ & pinguedine & humore lætantur, alendis apta in-
venta, viva sepe, aut alto muro, vel maceria locum muniri oportet,
ne furibus, aut animalibus aditus præbeatur. Autumnali deinde sidere

*Tum mihi ferrato versetur robore pala
Dulcis humus, si jam pluviis defossa madebit.*

Quibus sententia pervertitur; si enim ante autumnum defossa erat
terra, iteranda erat autumnum, non prima vice, si pluviis madida, ef-
fodienda. Attamen veteretum eligitur, quæ terra

*Sponte sua frondosas educat Ulmos,
Palmitibusque feris letatur, & aspera silvis
Acrados, aut Pruni lapidosas obruta pomis
Gaudet, & injussi consternitur ubere Mali.*

Erratum igitur defossa, & repetendum ex Politiani monumento de-
fessa, quod iterum hoc carmine auctor contexit:

Pabula nec pigeat fesso præbere novali.

Deinde prima hieme, transeunte jam jam e Scorpione sole in Sagit-
tarium, denuo fodiatur hortus. Itaque:

*Tu gravibus rastris cunctantia perfode terga:
Tu penitus latis eradere viscera marris
Ne dubita, & summi frequentia cespite mista
Ponere.*

Claudicare metrum fentis, quod alii ante nos observarunt. Non no-
stra igitur, sed veterum diligentia corrigatur. In antiquis editis & sum-
mo

mo invenitur, in Lipsiensi libro *frondenti*. Quibus receptis, carmen constat:

Et summo frondenti cespite mista.

Quod auctoritate simul ac veritate confirmatur; frondentem enim cespitem tum illa indicant, quæ præcedunt:

Jam virides lacerate comas, jam scindite amictus.

Tum quæ sequuntur:

Durataque summa pruinis

Æquora dulcis humi repetat mucrone bidentis.

Mox bene cum glæbis vivacem cespitis herbam

Contundat marræ, vel fracti dente ligonis.

At nimix licentiæ est repudiare *frequentia* per tot annos retentum & probatum? Videlicet Aldi aut Jucundi ingenium ad nova semper paratum nos ita vereri debemus, ut ipsius nugas fidelibus libris & veritati anteponamus? Nam, si nescis, hi primi in Columellæ carmen *frequentia* intruferunt, cum *frequenti*, ex quo *frondenti* facilius reparatur, excusum haberent: Idem Aldus etiam *frigora* quod apud antiquos editores *frigore* erat, hæc carmina infecit:

Post, ubi Riphææ torpentia frigora brumæ

Candidus aprica Zephyrus regelaverit aura.

Etenim *torpentia* vel ad terræ *viscera* quod prope videmus, vel ad *æquora* refertur. Quid? *Satures* nonne ejusdem Aldi opera nunc in Columella legitur, quod *saturet* scribebatur, & scribendum esse censemus. Exscribantur versus, ne temere id coarguisse videamur:

Rudere tum pingui, solido vel stercore Afelli,

Armentive fino satures jejunia terræ

Ipse ferens olitor diductos pondere qualos,

Pabula nec pigeat fesso præbere novali.

Quis etiam tibi perluaserit Columellam hoc carmine in Virgilianæ laudis societatem accessisse:

Tunc quoque trita solo splendentia sarcula sumat?

Cur potius Aldum non laudant, cui pars illa debetur: *quoque trita solo*? Namque Columella, ut præcæ editiones ostendunt, id texerat hac ratione:

Tunc tritura solum splendentia sarcula sumat.

Quibus ad resolvendas glæbas olitorem hortatur. Possum quoque tibi alia ostendere, in quibus nullam inveni causam, ob quam ab antiquis editoribus Aldus discreparet, ut

Et Turni lacus, & pomosi Tyburis arva,

Brutiæ quæ tellus, & mater Aricia Porri,
quæ ab illis prodita erant hoc modo:

Brutiæque, & tellus & mater Aricia Porri.

Ut:

*Alma suum tellus jam pandet, adultaque poscens
Semina depositis cupiens se nubere plantis.*

Numquid antiqua excusa cupiens denubere codicum etiam fide nixa adeo contemptui sunt, ut frangi debeant & debilitari? Verumtamen, ne semper adversus Aldum insurgere videamur, libet alia interponere, quæ antiquiora ulcera ostendunt:

*Aggere præposito cumulatis area glæbis
Eminent, sicco ut consuescat pulvere planta,
Nec mutata loco siccos exhorreat æstus.*

Ultimus versus mihi visus est commodius in Lipsiensi libro describi hoc pacto:

Nec mutata loco sitiens exhorreat æstus.

Ecce tamen iterum ad Aldum revolvimur; hujus enim Jucundive fordes scrutantibus occurrunt hæc carmina:

*Maximus ipse deus, posito jam fulmine, fallax
Acrisioneos veteres imitatur amores,
Inque sinus matris violento depluit imbre.*

Neque enim mihi *depluit* placet, neque id poterit tuo consilio & prudentiæ videri melius, quam antiquum excusum *defluit*, quod in codicibus adhuc custoditur.

Atque hæc mihi visus sum certa ratione ad te misisse, dum non mea judicia scribebam. Sed in eos locos nunc incidimus, quibus opitulari frustra nitimur, veterum præsiidiis destituti. Eos tamen tibi perscribemus, ut, si ex tua sententia conjecturæ nostræ successerint, gaudeamus: sin minus, ut nostram diligentiam saltem laudes, qui rati sumus nihil tibi astute esse reticendum.

*Mox ubi sanguineis se floribus induit arbor
Punica, quæ rutilo mitescit tegmine grani,
Tempus haris satio, famosæque tunc Coriandrea
Nascuntur.*

Carmen aperte vitiatum est, sive *haris* retineas, sive in *Aris*, ut visum est nonnullis, vertas; sed ex hoc deterius fiet; Arum enim, si modo inter olera cultum unquam nactum est, extremo autumnoprodit, exarescit prima æstate, antequam Punica malus florem emittat. Ideo si ferendum, utique, transcunte in Libram sole, ferendum. Verum,

ut

ut ante dicebam, quis stipes Arum severit, quod ubique nascitur, quodque palatum propter acrimoniam respuit? Cum itaque neque *havis*, neque *Aris* forbere & percoquere possem, de Apio cogitare cepi, quod nobilissimum inter olera habetur, videlicet: *tempus Api satui*; hujus siquidem cultum diligentissime auctor lib. XI. prosequitur, dum, quæ carmine complexus est, soluta oratione retrahat, ejusque rationem optimam esse post idus Majas usque in solstitium, quo tempore Punica arbor floret, confirmat. Et revera Apium æstivum est olus. Verumtamen hoc ne me fallat, videbis.

Cognosce nunc alia in hanc sententiam circumferri solita:

Jam Phrygiæ Loti gemmantia lumina promunt,
Et coniventes oculos Violariæ solvunt,
Oscitat & Leo, & ingenio confusa rubore
Virgineas adoperta genas Rosa præbet honores.

Quæsitum est a nonnullis quid esset Phrygia Lotus, quibus resellendis immorari non est nostri; neque enim sum tam desipiens, ut putem quemquam sanæ mentis ab illis deceptum arborem esse Lotum Phrygiam, aut stirpem aquaticam suspicari. Quamobrem imperita turba de hac herba opinetur, ut cuique libitum est. Mihi aliud fert animus, qui Caltham esse credo, quam etiam paulo ante cum Leucoiis atque Antirrhino (nam Leo Antirrhinum est, Violaria Leucojum) conjungit Columella, dum canit:

Candida Leucoja, & flaventia lumina Calthæ,
Narcissique comas, & hiantis sæva Leonis
Ora feri.

Illud opportunius perpendendum est, utrum *Lote* (nam *Loti* Aldinum est) quod in codicibus & prioribus impressis video, an *Calthæ*, mox in *Lote* depravatum, legendum sit. Hoc amplecterer, non ignorans nullam esse herbam quæ *Lota* a veteribus vocetur. Cæterum (quod facilius a te mihi concedi spero) a primis editoribus præstat loco Aldini præbet desumere ne recusa.

Quamquam hoc amplectens recti specie non valde falsus videtur Aldus: at edidisse:

Jam Rhamni sponte virescunt,
 cum apud principes editores esset *Thami*, verane attingere voluisse dicemus, an eadem ferme comprehensa inter falsa deserere ac repudiare? Quis enim Rhamnos inter olera atque herbas recipit, cum sint frutices? Quis etiam muria & aceto conditas est, ut silentes flores Tamni, Vitis Albæ, Asparagi, Rusci in usum colligi, eademque conditura ser-

vari lib. XII. docet Columella? Tamnus autem a nostris Bryonia nigra dicitur, ejusque caulis tenellus in rusticas cœnas adhuc legitur, & *tanno* antiqua consuetudine appellatur.

Quid vero de *hirsuta* in hoc versu dicemus:

*Hirsuta sepes nunc horrida Rusco
Prodit?*

Quod vitium non modo ab Aldo, verum etiam ab iis qui Aldum sequuntur, vitari nullo negotio potuit, & caveri. Equidem scire velim cui istud *hirsuta* attribuant? Si *Rusco*, grammatici; si *sepes*, poetæ quo animo tulerint? *Hirsuto* igitur scribemus? Nullo modo, quia *Rusco* tenello levique, priusquam in ramos & folia se spargat, quo tempore aptus ad conditionem laudatur, non convenit. Quid igitur ad historiæ fidem accommodatum? Quod fortasse prodidere primi editores; *thyrsuto*; nam *thyrsus* in novello *Rusco* aliisque similibus herbis id nuncupatur, quod in *Corruda* asparagus, in *Vite Alba* flos silens, quæ omnia condiri solent, & generatim *thyrsi* dici, ut auctor est *Plinius*, ejus verba ex libro XIX. huc traducam: *inventum thyrsos, vel folia Lactucarum prorogare urceis conditos, ac recentes in patinis coquere.*

Non subtraham etiam aliud erratum quod cum *Aldinis* collatum leve judicabis; per se vero perpensum, maximum habebis. Tria *Persicorum* discrimina his versibus complexus est vates:

*Quin etiam ejusdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant mitescere Persica malo,
Tempestiva manent, quæ maxima Gallia donat;
Frigoribus pigro veniunt Asiatica foetu.*

Quid erat, quæso, propter quod vetus impressum *mudent* in *manent* verteretur? Quæ *Gallia maxima Persica* nutrit, suo tempore maturantur; neque enim præcocia sunt, neque serotina. *Mudent* autem poma cum mitescunt; quippe maturitatis signum est, cum humore multo referta sunt naturalem amplitudinem nacta. Sic *Virgilius* de leguminibus cecinit:

Et quamvis igni exiguo properata maderent.

Quod enim hic vi ignis fit, illic solis virtute peragitur, cum succum fructibus arbor, & arbori humus ministrat; leguminibus autem olla supeditet. Tria igitur a *Virgilio* desumpsit *Columella*, *exiguo*, *properant*, & demum *mudent*.

Jam horto egrediamur hac clausula moniti:

*Hactenus arborum cultus, Silvæ, docebam
Siderei vatis referens præcepta Maronis.*

Quam

Quam tamen inhonoram non prætermittam; quamvis enim Aldinum *arvorum* pro Jenfoniano *agrorum* suppositum non reprehendam, cum utrunque despiciam rejiciamque, nihilominus cogito esse oportere *hortorum*, quorum cultum Virgiliti præcepta referens auctor docebat, non *arvorum* aut *agrorum*. Neque sane aliud se traditurum pollicitus fuerat Columella, cum tali exordio hunc librum auspicaretur:

*Hortorum quoque te cultus, Silvine, docebo,
Atque ea quæ quondam spatiis exclusus iniquis,
Cum caneret lætas segetes, & munera Bacchi,
Et te, magna Pales, necnon cœlestia mella,
Virgilius nobis post se memoranda reliquit.*

Vale.

Dabam Patavio VII. cal. Octobr. CIO IOCC XXXV.

EPISTOLA LXV.

Emendatur illustraturque Columellæ liber XI.

JULIUS PONTEDERA ANDREÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

TUam epistolam heri accepi pridie datam, sed ita aqua madidam, ut ex vitiatis literis pauca intelligerem. Id ægre tuli, quod epistolæ argumentum non plane perspexi. Quare, siquid mihi imperabas, denuo imperes: sin vero de iis quæ nuper miseram, quid statuebas, tua judicia iterum ut ad me deferantur, rogo.

De decem Columellianis libris, ut tibi mea officia atque operam navare potui, quæ conjectando sum affecutus, summatim perscripsi. Tres supersunt, quorum primum nunc evolvam. Is cum in tres partes distribuatur, quarum prima de villici officiis in universum agit; altera ea quæ a villico per singulos menses vel in agro vel in villa faciendæ sunt, recenset; tertia olerum cultum qui utique villico cedit, explicat; in singulis quæ aut ficta & simulata ornandi gratia, aut negligentia corrupta animadvertero, continuo ordine mittam, ut infra exscriptum est.

Villicus itaque *somni & vini sit abstinentissimus, quæ utraque sunt ini-*

micissima diligentia; nam & ebrioso cura officii pariter cum memoria subtrahitur; & somniculoso plurima effugiunt. Quæro igitur qualis tibi visurus sim, si: somniculosum plurima effugiunt, scripsero? Num barbarus? Non puto; nam hoc me fugit tritum est in Latio. Nihilominus a priscis editoribus id sumam. Ergo Aldum in oculis feremus, qui nos a sacra via revocat, & per invia impellit? Abeat potius bonus dux. Cui propterea neque fides habenda est, dum recta docet, ceu de eodem villico hæc: Tum etiam sit a veneris amoribus aversus, quibus si se dederit. Proba quidem sententia, & probe enunciata, non tamen Columellæ verbis, excudentibus prioribus: quibus si se dederit. Cum enim dare se literis, amoribus, otio Latini usurpent, quid amplius requiram? Num per omnes vicos & plateas vagari oportet unumquemque rogando utrum hoc an illud nobiscum permutare velit?

Hæc ad villici mores: ad imperandi munus quæ sequuntur: plurimum affert mali, si operario meretricandi potestas fiat. In quibus recte providisse videtur Fulvius Ursinus, qui meretricandi primus rejecit, novitium enim apparet, promente Jenfonio metricandi, & Politiano tricandi. Opinabatur vero Ursinus, meridiandi esse scribendum; sed ejus judicio locus repugnat. Custodire, inquit Columella, oportet villicum, ne statim a prima luce familia cunctanter, & languide procedat. Procul dubio antequam ad opus progrediantur operarii, siquis ignaviæ indulget, primum segniter e lecto surgit, deinde dum se vestit, dum crebro oscitat, dum instrumenta vel quid aliud rimatur, dum cibaria petit, tempus terit, & comites moratur. Hoc esse prohibendum præcepit auditor; nam in agrum cum producti sunt omnes, minus segnitæ locus subest; quoniam in conspectu familiæ res agitur, & præsentem villico. Quare videto, utrum, nobis mane tricandi legentibus, Columellæ sententia debilitetur extenueturque, an existat integra.

Posthabitis deinde quæ minutioris diligentia visa sunt, ad secundum caput transitum faciam. De quo cum ad te multa in annorum ratione scripserim, brevitate, siquid reliquum erit, complectar.

VI. cal. Febr. Leonis quæ est in peltore, clara stella occidit. Nonnunquam significatur hiems bipertita. Quæ codicum ope nunc expendam; nam bipertita scriptum est in Politiani libro bipertitur, in Lipsiensis codice divertitur. Quare ut XI. cal. Maii ver bipertitur, ita VI. cal. Febr. hiems. Itaque distinguamus: nonnunquam significatur. Hiems bipertitur.

Post cal. Febr. repetendam esse Vitium arborumque putationem monet Columella, sed ita ne matutinis temporibus Vitis saucietur; quoniam
prui-

pruinis & gelicidiis nocturnis adhuc rigentes materia ferrum reformidant. Itaque dum hæ regelare sinuntur. Extremum membrum, nisi primi editores admonerent, quis in dubium revocaret? Hæc autem illis excusantibus: itaque dum hæ religatæ siccantur, nemini obscurum est esse oportere hæ regelatæ siccantur; quippe convenit inter peritos, neque gelu rigentes materias, neque madidas ferro esse tangendas.

Inter calendas quoque atque idus Februarias alia bene multa colonis agenda sunt; nam *vitiaria diligenter faciendæ, malleolisque quam recentissimis curiosissime pangendæ. Populos & Salices & Fraxinos prius quam froudeant, plantasque Ulmorum nunc ponere utile est, aut ante satas nunc exputare, & circumfodere, ac summas earum æstivas radículas amputare. Sarmenta quoque (vineis nondum fossis) atque arborum ramos e segetibus, aut Rubos, & quidquid denique jacens fodientem, vel alio genere terram molientem potest impedire, nunc egerere, & ad sepem applicare oportet. Quæ a nobis commemorantur, ut veterum editionum & codicum auxilio ab Aldinis purgemus. Cum enim malleolus non modo in vitiario ponatur, ut fiat viviradix, sed etiam protinus in vineas ordinetur, cur antiqua despiciam: Malleolusque quam recentissimus curiosissime pangendus? Deinde an tanti faciam Aldinum aut etiam, quanti præcum ante etiam; aut radículas potius ducam quam radices, quod illud adultis arboribus minus convenit? Non hercle; neque in reliquis ab Aldo lectorem diutius falli patiar, sed vetustia reponam: *sarmenta vineis nondum fossis, atque arboribus & segetibus ramos, aut Rubos, quidquid denique facile vel fodientem, vel alio genere terram molientem potest impedire, nunc egeri, & ad sepem applicari oportet. Quæ tibi confirmare, & meliora quam Aldina esse ostendere prætermittam; satis enim constat illa esse admittenda, quia antiqua: hæc, nempe Aldina rejicienda, quia nova.**

XIII. & XII. cal. Martii Favonius vel Auster cum grandine & nimbis. Videtur tibi tam insolens, & præter naturæ leges inauditum primo vere spirare aliquando ventos cum grandine & nimbibus? Non ædepol credo; id enim sæpe fieri observamus. Aldus tamen tanquam portentum cum in codicibus & prioribus excusis id scriberetur, rejicit, subrogato nimbis.

Antequam ad alia gradum faciam, te monitum volo, cum excusas Lipsiæ lucubrationes nostras rusticanas legeris, quibus in perpendendis Columellianis scrobibus tertiam mensuram subdixi, ne me avaritiæ infimules. Animadverteram enim altitudinem ad veras notas detegendas minime conferre, imo certam rationem ineunti plurimum obesse. Nam
humus

humus quo profundius effoditur, inferior pars quippe durior operas diutius quam summa, moratur: deinde terra quo de altiori loco projicitur, quia majori nixu fossor contendit, eo longius temporis spatium requirit. Propter quod, hac mensura, quæ quo magis descendit, eo incertior habenda est, posthabita, ex reliquis quæ certæ & definitæ videbantur, rationem institui.

Peracto Februario, inter calendas & idus Martias multa ferenda esse jubet Columella, inter quæ Orthocissum atque Hederam: illa, ut nomen indicat, per se sine ridica firmo trunco stat: hæc vel parieti vel arbori adhaerens sustentatur. Naturane differant, an cultu, me fugit, neque sine dubitatione Plinium audio libro XVI. scribentem: *Est & rigens Hedera que sine adminiculo stat sola omnium generum, ob id vocata Ciffo.* Hæc tamen vetustate noxam ceperunt; ideo haud dubitabis, quin esse oporteat *Orthociffo*, quod etiam Melchior Sessa ann. **CIO IO XIII.** Venetiis in margine excudit.

Paulo post ubi in Columella *nonas Apr.* Favonium aut Austrum spirare legeris, id culpæ operis dabis. De hoc te admonitum volui; quoniam denuo recens excusum vidi.

Mensis Majus Ovium tonsura insignis habetur, quo *& pecoris nasti aut amissi ratio accipitur.* Ecquænam capitis amissi, ex quo nullus fructus, ratio iniri potest? Sacis est patrifamiliæ deperditarum pecudum numerum recognoscere, & ad calculum revocare. Propter quod ad Politianum me verto ex antiquo libro exscribentem: *pecoris nasti, ut mulsi ratio accipitur.* Etenim soboles vel ære distracta est, vel submissa; idcirco vel pecunia domino depromenda est, vel natorum numerus ostendendus. Præterea *mulsi*, idest lactis & casei habenda ratio. *Ut vero loco aut* quam deceat, apud probatos scriptores sæpe intuiti sumus.

Eo intervallo quod inter calendas Junias atque idus interjicitur, hæc fœde divulla jacent: *Vinearum quoque cultus quibus major est modus iteratus esse debet. Ante solstitium pabulum (si facultas est) vel nunc, vel etiam superioribus XV. diebus qui fuerint ante calendas Junii, pecori præberi oportet.* In sua membra conveniunt, si scribamus: *iteratus esse debet ante solstitium. Pabulum;* hoc enim inter idus Majas idusque Junias terminatur. Quin etiam extremo capite præceptum est Majo mense pabulum pecori præberi, Junio frondem in extremum autumnum.

Circa solstitium quod conficitur VI. calend. Julias alvei castrandæ sunt, *quas subinde nono quoque aut decimo die ad calendas Majas considerare & curare oportet.* Hæc quamvis primo obtutu vitiosa se ostendant, vitiosiora tamen deprenduntur, si cum libro IX. conferantur;

tur; ibi enim traditum est a solstitio ad æquinoctium Libræ decimo quoque vel nono die curanda esse alvearia. Quapropter cum extremo Octobri æquinoctium contingat, usque ad cal. Novembr. opus producitur.

Post idus Sextiles priusquam vineæ pulverentur, si perexilis est vel rara ipsa Vitis, Lupini modii tres vel quatuor in singula jugera sparguntur, & innocantur. Quibus meliora assequimur quæ ab Jenfonio & Politiano afferuntur, amplexi: si perexilis est terra, vel rara ipsa Vitis — spargantur, ita occantur; quippe exile solum hoc velut pabulo gliscit, dummodo rara sit Vitis; nam si densa, quoniam arando uva discutitur, & laceratur, ferere non expedit.

Sed ad vindemiam properamus. Hujus opportunitas cognoscitur, cum vinacea acinis expressa jam infuscata sunt, & propemodum nigra, præsertim cum ita media parte acinerum sint, ut ea a sole æstivante, & a ventis protegatur. Itane agitur, inquires? Quocum protegatur conglutinas? Cur me interrogas? Eos editores interrogato, qui antiquum protegantur ita detruncant, ut cum vinaceis amplius convenire non possit. Eorum opera etiam germanum æstivante in æstivante degeneravit, omniaque volumina infecit. Idem quoque in causa fuerunt, ut proxima: humorque ipse non patitur ea percoqui, aut infuscari, nisi suaapte natura, posteritas facile contemneret. Humorne solis vi aut ignis in motum actus prohibet, ut circumposita & contenta percoquantur? Væ miseris coquis, quo alio genere suum munus adimplebunt? Præcipi, o ignava turba, ut prima impressa & codices declarant, non percoqui scripsit Columella, idest præoccupari a sole ea quæ humore continentur.

Non pari tamen fiducia farraginarum quod eodem tempore quo Vitis de arbore descendit, spargitur per agrum, cuiquam noto editori reprehensionem dabo. Later auctor vitii, quaravis vitium nemini lateat. Locum, quo melius nostram sententiam interponere valeam, exscribam: farraginarum quoque pecori futura per hiemem presidio; itemque Siliquam, quod rustici Fœnum Græcum vocant, nec minus in pabulum Vicia nunc demum conferuntur. Quid ergo Farraginarum? Verborum monstrum, quod ex duobus, ut reor, coaluit, Farrago ordearia sive ordeacea. De eadem auctor lib. II. ita loquitur: Pabulorum genera complura, sicut Medicam & Viciam, Farraginem quoque ordeaciam & Avenam, Fœnum Græcum, nec minus Ervum, & Cicera (l. Ciceram, ut cum reliquis consentiat) ferenda censemus. In hoc etiam libro XI. paulo post: farraginis ordeaceæ modios septem vel octo spargendos monet: Item de Boum

Boum pabulo hiberno, Januario mense *Farragineum ordeaceam siccam* dandam esse colono inculcat. De his tamen haud intempestive te monitum volo, Politiani codicem *siccam* carere, eodemque carere debere volumina omnia Columelliana; siquidem *frigoribus* (utar Columellæ verbis ex eodem libro II. depromptis) *cum alia pabula defecerunt, ea Bubus cæterisque pecudibus optime desecta præbetur, & si depascere sapius voles, usque in mensem Majum sufficit*. Idcirco viridis datur. De *Farriginaria* itaque quid censeam, habes: de proximo *Siliquam* grammaticos consules qui hirtis superciliis *Siliqua* scribendum esse exclamabunt, ut par fiat ratio cum *Farrago ordeacea, Vicia, & conferuntur*.

Porro codicis Lipsiensis auctoritas te ne his decipiat, cavebis: *Septimo decimo cal. Decembris Aquilo, interdum Auster cum pluvia*; abundant enim, quæ die hinc tertio traduntur: *Quintodecimo cal. Decembris Aquilo, interdum Auster cum pluvia*. Quid? Non ostendimus ex Eudoxo XVII. cal. Decembr. exoriri mane Fidiculam, & postridie ex Pseudoptolemæo Leoniceno spirare Aquilonem aut Austrum cum pluvia?

De Boum annuo pabulo hæc capitis II. extrema tibi subnectam: *Decemb. frondem aridam vel paleas cum Ervi semodio macerato, vel Lupini quod ex semodio macerato exierit*. Si de verbo *exierit* dubitaveris, scito ab Aldo emanasse, *exegerit* primis editoribus tradentibus. Hoc autem dum plurimum in ponderibus & mensuris significandis valet, quam dilucide, quam eleganter, quam apposite sententiam perficiat, Tullianum illud in *Verr. III. exigere pondus Margaritarum* declarat. Quare Bubus objici oportet, quod villicus ex macerati Lupini semodio dimetietur. Propterea, cum Lupinus & cætera femina macerando augeantur, non quantum ad macerandum sumpsimus, sed quantum maceratum semodium implet, Bubus singulis est præbendum.

Præceptis annuis operibus, protinus olitoris officia quæ item villico demandantur, retractat capite III. Columella. De his multa dicenda haberem, si editionum depravationem spectarem: sed cum videam, cui scribam, pauca confectabor. Primum Apium villicus, si *velit lati folii facere, quantum seminis possint tres digiti comprehendere, raro luteolo illiget, & ita in areolas dispositum releget*. Quid tibi vult, inquires, *releget*? Si Aldi patrocinium suscipis, docebo, nempe, ita dispositum in areolas transferat. Probum igitur verbum? Ita est, quamvis huic loco non aptum. At Columellianum? Quis id nobis spondebit, dissentientibus primis editoribus & Politiani codice? Ab illis *religet* habemus, ab hoc *liget*. Ex illo, una literula mutata, fit *rediget*, quod dum sententiæ convenit, veteri scripturæ utique non adversatur.

Quam-

Quamvis neque Chærephyllo, neque Atriplice delectaris, tamen, si utrunque in villa habere desideras, semina a nobis petito; nam cultum Columellæ verbis tibi indicabo: *Post idus Februarias semina differenda sunt, suaque de sede partienda*. At non annuæ naturæ hæ stirpes? Utique, & exilis radice. Non ergo transferendæ. Recte admones: Aldo itaque illud de remittamus, & recepto ex Lipsiensi codice *sede pacienda*, scribamus: *suaque sede patienda*, sive: *suaque in sede pacienda*, hoc est, relinquenda sunt in eo loco ubi severis.

Remittamus quoque Aldo *madidum* quod ad Asparagi cultum transtulit, cum prius *validum* ederetur. En tibi locus quem cuncti amplectuntur: *eaque* (spongiæ sive radicum implicationes) *post quatuor & viginti menses in locum apricum, & bene madidum, stercoreosumque transferri convenit*. Etenim si solum madidum Asparagi natura posceret, terreni discrimina propter ejus cultum auctor non commemoraret dicens: *in siccis locis partibus sulcorum imis deponenda esse semina: in uliginosis e contrario in summo porcæ dorso collocanda, ne humore nimio laedantur*.

In Caparum vero cultura antiquius vitium nactus sum, quod vel mediocriter attendentibus manifestatur. In harum rationem ex cal. Nov. proscindi solum debet, ut hiemis frigoribus & gelicidiis putrescat, *intermissisque quadraginta diebus, tum demum iterari, ac protinus stercoreari, mox bidentibus equaliter perfossam in areas disponi, deletis radicibus omnibus*. Quasnam hiemali tempore delendas esse radices putas? Annuasne, an perennes & repentes? Certe perennes: hæ autem qua ratione delentur, nisi lectæ atque extra hortum exportatæ? Legendæ igitur prius, deinde exsiccatæ vel comburendæ, vel alio modo exterminandæ. Propterea: *delectis radicibus omnibus*, quod in Politiani codice est: & *lectus*.

Ab eodem Politiani libro exscriptum est Napos Rapasque ferentibus cavendum, *ne propter siccitates Culex adhuc tenera folia prorepentia consumat*. Idque ut vitetur, *pulvis qui supra cameram invenitur, vel etiam fuligo, quæ supra focos tectis inhaeret, colligi debet*. Vulgo enim quasi alia mala præcedant, edunt: *Id quoque ut vitetur*.

Ex iis quæ villici officia obscurare atque obruere videbantur, hæc discernere nostri judicii erat. Quæ si leviora & contemnenda judicaveris, scito apud te non ingenii, sed benevolentia laudem me quaerere. Vale.

Dabam Patavio V. cal. Octobr. CIO IDCC XXXV.

E e e e

E P I

EPISTOLA LXVI.

Emendatur, illustraturque Columellæ liber XII.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

CUM villicam Columellianam ad te mittere statuissem, ut ex proximis tuis literis id te velle intellexeram, cumque affabre piætam, fucoque oblitam, & madentem, præterea unguentis omnibus delibutam fluentemque, ac meretricia specie compram offendissem, veritus fui, ne ea forma pudicam alioquin mulierem domo prohiberes. Itaque toto hoc biduo dedi operam, ut faciem spongia detergerem, unguenta effingerem, aliena ornamenta demerem, antiqua reponerem, quibus, cum apud heram suum degeret, uti solebat. Curavi etiam ut tam incessu quam habitu ad antiquas imagines se componeret, mores pristinos indueret, & se potius anum, dummodo probam, quam juvenem, sed adulteram ostentaret. Quid quæris? Meliuscula evasit, non perfecta tamen. Adhuc alienum odorem, quo tandiu imbuta fuerat, redolet; adhuc vitia multa occultat; adhuc rimis quæ cera obducta erant scædatur. Quæ omnia in tuum flumen abluta cito deponet. Quare ad te alacrius venit, nostris literis tibi maximopere commendata. Nunc tuum erit ordine ei recensere, & mandare sedulo quæ in villa & circum villam ab eadem agenda sunt. Ego, ne quid te fugiat, & ut scias quid imperandum sit, quæ quondam huic demandata erant, Columellæ verbis tibi commemorabo.

Exordium autem capiente a conjugii utilitate Columella, nos a conjugii incommodis initium tumemus. Conqueritur auctor de matronali fastu, cum *pleraque sic luxu & inertia defluant, ut ne lanificii quidem curam suscipere dignentur, sed domi consecræ vestes fastidio sint, perversa- que cupidine pretiosiores maxime placeant.* Quid est in his priorum editorum & codicum fide probatis, quod nos repudiemus? Cur igitur quæ infra extēribam vel de Jucundi larrinis ab Aldo deprompta, vel ab eodem ficta sequimur, & attoniti ingenii ludibria miramur: *dignentur, sed domi sedentes consecræ vestes fastidio habeant, perversa- que cupidine pretiosiores alias a viris pelliciant?*

Proxima etiam partim in codicibus servata, partim ab antiquis editori-

toribus excusa quis contempserit: *easdem ruris & instrumentorum curæ gravari, gravissimumque negotium ducere paucos dies in villa morari?* Aldus tamen inventus est, qui, nonnullis immutatis, hæc subrogaret: *ducere paucorum dierum tempus in villa morari.* Nam *sordidissimumque pro gravissimumque ante Aldum in Columellam receptum Aldo non re- lego: tantum ut vitium repudio; quippe sordidum non est paucos dies in villa manere, præsertim nihil agentibus: sed grave theatris, circis, conviviisque assuetis.*

Istud etiam capituli II. Aldinum *diuturna* in his nos moratur, nec ad alia pergere finit: operarios quibus in villa aliquid agendum erit, intra parietes continere debet villica; atque animadvertere, *ne diuturna cessatione frustrentur opera.* Ad breve enim spatium tam codices, quam excusi libri primi operariorum cessationem contrahunt, videlicet ad *diurna.*

Ex iis quæ M. Tullius ex Xenophontis libro qui *Oeconomicus* titulum fert, in Latium traduxit, *ei, solet cum ponerent* convenire non videntur. *Hæc, inquit, ipsa ei qui uti solet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonstravimus.* Propter quod priora excusa revocarem. *Hæc ipsa (iis) qui uti solent, tradidimus.* Sunt alia ejusdem generis quæ ad Aldum referuntur, ceu promo quæ tradita sunt, cum *loca singulis demonstravimus, & cuique sua annumeravimus, atque annumerata ipsi exscripsimus, eumque admonuimus.* Quoniam itaque *singulis, & cuique sua* custodi & distributori repugnant, repetenda sunt antiqua excusa: *loca omnium demonstravimus, ei (sive ex Politiani libro &) omnia annumeravimus.*

Reversus deinde ad villicæ officia Columella, multa præcipienda, multa cognoscenda, multa accuranda ipsi mandat, ut *interesse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut fætus Ovium aliarumque pecudum subrumantibus, tonsuris vellerum quoque interesse, & lanas etiam diligenter percipere, & vellerum ad numerum pecoris recensere.* Undenam effluxisse inconstantiam istam & dissimilitudinem dicemus, cum alia, sed optima apud præfatos editores habeamus: *tonsuris vero earum utique interesse?* Ab eo scilicet fonte, ex quo tot alia rejecimus, ab Aldo.

Sunt alia plura ejusdem notæ. Tamen nos præcipua degustamus, & tibi percoquenda mittimus, quibus si forte stomachus commovebitur, ad acetum confugito, idque acerrimum ut habeas, ex Columella curabo. Multa ad ejus confectioem capite V. laudantur, ut fermentum, Ficus aridæ, Ordeum tostum, nuces Juglandes ardentes, Mentha viridis. *Quidam ferri massas exurunt, ita ut ignis species habeat, easque in eandem misturam demittunt. Tum etiam, exemptis nucleis, ipsas nu-*

ces Pineas vacuas numero quinque vel sex incendunt, & ardentes eodem demittunt. Alii nucibus sapineis ardentibus idem faciunt. Hæc igitur res inventu faciles optimum acetum tibi dabunt. Profecto, si *nuces sapineæ* unde gentium comparari possint, indicabis. Sapium atram Carpinum vocari novimus: hæc tamen non nucem, sed semen vesicula exceptum producit. Ex Lipsiensi codice quid sint, ostendam; ibi enim non *sapineis*, verum *sex pineis* legi tradunt. Id confert plurimum non ad Columellam intelligendum, sed ad vitium declarandum. Non proxima sunt ista: *Tum etiam, exemptis nucleis, ipsas nuces Pineas vacuas numero quinque vel sex incendunt, & ardentes eodem demittunt?* Horum igitur compendium ultimum membrum habebis, velut interpretationem in margine positam, & mox inter Columellæ verba collocatam, nempe: *alii nucibus sex Pineis ardentibus idem faciunt.*

Parato aceto quo optimi generis Pira misturis temperari possint, Pira nobiliora recensebo; ea sunt *Dolabelliana, Crustumina, Regia, Veneria, Volema, Nerviana, Lateritiana, Decumana, Laureæ, Myrappia, Prunæ purpureæ.* Hæc tamen cuncta in Columellæ fundo lecta non arbitror; nam *Decumana* in Aldi pometo insita sunt, prius *Decimiana* vocata, ut codices & primi editores ostendunt, necnon Plinius, a quo etiam *Pseudodecimiana* celebrantur. At vero *Prunæ purpureæ* credimusne cum Piris nullo habito discrimine a Columella facta, & in eadem fidelia Piris immista composita? Ne sim salvus, si talia Columellæ attribuerem. Ex quo ergo *Prunæ*? Ex depravato *Myrappia*; sic enim scriptum est in Politiani codice: *myra prima, purpureæ.* Quare *Myrappia, Purpureæ*, ut in Lipsiensi codice sine vitio extat. Purpureis autem haud ignobili Pirorum generi non ultimam sedem Columella libro V., & Plinius libro XV. inter Pira assignant.

Multa deinde transgressus ad cellam vinariam cap. XVIII. te sistam, a qua Villicæ per vindemiam minime recedendum est, *ne furi locus detur presentem fructum intercipiendi.* Cujus generis fures istos existimas, qui, si custos paulisper cessat, uvam, mustum, vinum intercipiunt? Cave, inquit, talia suspiceris: quid e fructu intercipi potest, negligentibus custodibus, non omnis vindemia rapi, nisi latronum legio irrumpat. Id clare exponit Columella, si antiquiora vel manu expressa, vel formis excusa legeris: *ne furi locus detur partem fructuum intercipiendi.* Aldus igitur fures multiplicavit. Certe hic homo agricolas ad insaniam redigit.

Sed quando in cellam vinariam te duxi, contemplator qua ratione prisca ætas dolia picare solebat: *Cum picem in fundum destillavit, sublata*

lata lampade , rutabulo ligneo , & ferrea curvata radula ducitur quod destillavit , aut quod in lateribus hæsit . Quis picem destillat? Lampas? Nullo modo : Sed pix propter ardentem lampadem dissolvitur & stillat . Antiqua igitur ex Lipsiensi codice suscipiamus : Cum pix inum in fundum destillavit ; nam pix est quæ ex lampade destillat , quæ radula ducitur , quæ in lateribus hæret .

Procuraris doliis , ad sapam conficiendam legenda est uva , ut capite XIX. docetur , eaque ex Amineo genere , vel si ex alio , de vetustissima Vite , & minime uliginosa . Tum observabimus decrefcentem lunam cum est sub terra , & sereno siccoque die uvas quam maturissimas legemus , quibus proculcatis mustum quod defluerit ante quam prelo pes eximatur , satis de lacu in vasa defrutaria deferemus . Siquis hac scriptura delectatur : ante quam prelo pes eximatur , magno in errore eundem versari oportet ; non enim optimum & primum mustum de lacu sumit , verum ultimum & deterrimum quod tortivum appellant . Prudenter ab eadem Fulvius Urfinus se avertit , conjectans esse scribendum : ante quam prelo pes exprimatur . Nos quoque aliorum locorum similitudinem secuti , hunc declarare hac forma tentabimus : *mustum quod defluerit ante quam prelo pressum sit , eximatur statim de lacu : in vasa defrutaria deferamus .* Sic capite XXVI. legitur : *cum uvam legeris , & calcaveris prius quam vinacea torculis exprimantur , mustum in corbent defundas .* Sic capite proximo : *antequam prelo pressum sit , quod in lacum musti fluxerit , tollito .* Sic cap. XXIX. : *antequam prelo vinacea subjiciantur , de lacu quam recentissimum addito mustum in amphoram novam .* Sic cap. XLI. *Mustum lixivium de lacu statim tollito ; hoc autem erit quod destillaverit ante quam nimium calcetur uva .* Sed hic nimium repudiabis , recepto a Politiani codice *minimum* . Scire etiam est apud Palladium lib. XI. : *mustum sub pedibus raptum* (ita enim in prisca editis , & Lugdunensi codice scriptum est , cum *de sub pedibus Aldi Aldique sectatorum munus sit*) ab eo non differre quod defluit ante quam prelo pressum sit ; raptum enim est de calcatoris pede , hoc est statim de lacu exemptum . Nam de vinaceorum pede id accipere qui possumus , cum tortivum mustum deterrimæ notæ sit , neque aptum ad musteorum fermentum parandum ? L. quoque Florus hujusmodi sordibus , ut mihi videtur , aspergitur lib. II. , ubi scriptum est : *Quippe jam Ligures , jam Insuæ Galli , necnon & Illyrici lacefcebant . Sic de sub Alpibus , idest de sub ipsis Italiæ faucibus , gentes deo quodam assidue incitante , ne rubiginem ac situm arma sentirent .* Quis enim primo obtutu sincera a vitiatis & alienis non dijudicat ? An

non barbari cujusdam declaratio illa : sic : de sub Alpibus , idest de suo ipsis Italiae faucibus , quibus amotis , reliqua perfecte conveniunt , & inter se connectuntur : Quippe — laceffebant , gentes deo quodam assidue incitante , ne rubiginem ac situm arma sentirent ? Namque horum populorum sedes & domicilia mox egregie auctor describit : Ligures , inquit , imis Alpium jugis adhaerentes (en tibi unde de sub Alpibus) inter Varum & Macram flumen , implicitos dumis silvestribus major aliquanto labor erat invenire , quam vincere . Gallis Insubribus & his accolis Alpium animi ferarum , corpora plus quam humana erant . Illyrici seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt inter Arstum Citiunisque flumen . Illud etiam Columellianum capituli XXXIV. de aceti Scillitici confectioe : sed mustum de sub massa , & limpidum sit autumo scribendum : sed mustum defluit massae , ut limpidum sit , hoc est ex lixivii genere , quod destillat ante quam uva calcetur . Massa autem uva in composita coacervata , ut massa picis , qua voce ad rerum congeriem declarandam vulgo etiam utimur .

In hoc itaque musto ad sapam coquendo curandum est dum codices & vastiora ligna subjiciuntur , ne vasis fundum contingant : quod nisi vitatum fuerit , saepe vas ipsum pertundetur , vel , si factum non erit , utique aduretur mustum . Haec prisca sunt , sed neglecta : haec autem Aldina , & ab omnibus probata : vel vas ipsum , quod aliquando contingit , pertundetur ; vel si id factum non erit . Utra meliora sint , indicando tempus non teram ; nota , testata , manifesta res defensorem recusat .

A Sapa ad defrutum , & ad caput XX. veniamus . Defrutum medicantes multa ex aromatis commiscere solent , neque rasam quod est genus crude picis , praetermittunt . Quod nomen rusticis haud evanuit vel obsolevit , cum rasi quidquid de Ceraso , Amygdala , Malo Persica , Pruno resinofum emanat , & mox induratur , adhuc appellant .

Defructo autem sic commisto utebantur antiqui ad vini condituras , Sal coctum & tritum adjicientes ea ratione quam Columellae verbis ex capite XXI. tibi declarabo : & ita coadjicitur in binas urnas ligula cumulata , vel mensura semunciae bene plene salis cocti & triti . Sal autem quam candidissimus conjicitur in urceo siccili sine pice , qui urceus cum recipit salem , diligenter totus oblititur luto paleato , & ita igni admoveatur , ac tandiu jam torretur , quamdiu strepitum edit . Atque ista quae Columellae nomine exseribebam , sic velim expurges , ut primum coadjicitur Aldo restituas , veteri excuso eo adjicitur contentus ; deinde : vel mensura semunciae bene plene inutilem atque inanem ligulae cumula-

te interpretationem eximas, & perdas; tum *jam* ante torretur abjicias, quo Politiani liber merito carebat.

Idem Aldus, capite proximo cum editum esset: *dum quæ ea addideris, in pice colliquescant*, nempe: *quæ* eo, corrumpit edendo: *dum ea quæ*.

Properantibus porro occurrit caput XXV. quo aqua falia ad vini condituras paratur: hæc vel naturalis est, videlicet marina: vel e cœlesti, immisto sale, fit: *Quoniam*, inquit Columella, *quidam, imo etiam fere omnes Græci aqua salsa vel muria mustum condiunt, eam quoque partem curæ non omittendam putavi.* In his etiam nos a cursu Aldus retrahit, & invitos moratur, objecto *muria*, quod in codicibus & p ioribus impressis fuerat *marina*. Neque est quod quisquam hoc apud te reprehendat; nam primum de aqua sale medicanda loquitur Columella, deinde de marina, cum ex utraque muria conficiatur. Ipse Aldus pro antiquo *imo enim* subjicit *imo etiam*, quasi enim apud Plautum in *Casina* scribentem: *te uxor ajebat tua, me vocare. St'*. *Ego enim vocare jussi*, Columellæ imitari vitium fit.

Præterea etiam capite XXVIII. quam pueriliter Aldus in his nugatur: *omne vinum cum condieris, nolito statim diffundere, sed finito in dolis liquefcere: postea cum de dolis, aut seriis diffundere voles, vere, florente Rosa, defæcatum quam liquidissimum in vasa bene picata & pura transferto, dum antiquum & probatum liquefcere quod est defæcari ac depurari, in quiescere mutat, & quam liquidissimum in quam limpidiissimum, tanquam liquidum dubia significatione a limpido removeatur.*

Mustum quoque capite XLI. amaritudine aspergitur non modo post Aldum, verum etiam ante. Sublato de lacu musto lixivio, ac diligenter cum melle permisto reconditoque in lagena, talis scriptura connectitur: *eamque protinus gypsobis, jubebisque in tabulato reponi, si plus volueris facere, proportione qua supra mel adicies. Post trigessimum & alterum diem, lagenam aperire oportebit, & in aliud vas mustum eliquatum oblinire, atque in furnum reponere.* Quod primum in controversia est, ab Aldo repeto: *in tabulato reponi*. Id cum in codicibus & præcis editionibus sit: *in tabulatum poni*, concipere animo non possum, quid a veteri exemplo Aldum avocaverit. Nam numerum *vigesimum* proditum ab antiquis devitasse, de quo nulla esse potest quæstio, & subjecisse *trigessimum* summæ intemperantiæ est tam librorum religionem, quam hominum credulitatem ludificantis. Illud vero quod ex incerto venit: *in furnum reponere* emendatum ab Ursino, substituto *in furnum reponere*, quod ex Lipsiensi codice tibi confirmare possum, cur adhuc inter excusa occurrat, me fugit.

Mulso alia compositio fit, cui titulum Aldus præponit: *conditura ex Cydoniis fit hoc modo*. Id jure meritoque apud primos editores posthabetur; nam confectio non solis Cydoniis fit, imo Malis Punicis, Sorbis cum Rore Syriaco, quibus omnibus cohibendi vis inest, miscetur. Quare & a mulso hoc medicamentum separandum est, & aliquid præmittendum, cujus gratia paratur, ac quo admoneatur lector, silente in reliquis auctore. Utrunque in codicibus Medicæo & Lipsiensi peragitur; novum enim caput hinc incipiunt, novoque argumento id decorant: *Compositio medicamenti ad tormina*.

Caput etiam XLIII. quo de servandis uvis docemur, detruncatum jacet, integrum tamen ex iisdem codicibus prodit hoc pacto: *Uvas ut sint virides usque ad annum, sic custodiemus*. Virides autem dicuntur non propter colorem, verum ob integritatem, nempe succosæ, recentes, & quasi modo de arbore maturæ lectæ. Sic capite XII. *Ficus viridis quam maturissima* a Columella vocatur, hoc est integra & perfecta. De qua voce alias ad te scripsisse memini. Sed quæres fortasse, numquid ex sua segete per hoc caput Aldus disperferit? Quid dicam? Liberalis homo cuique sua munera conferre non cessat. In hoc tamen satis moderate & parce se gessit. Addidit que his: *tum vinaceorum pes bene prelo expressus proruitur, & modice separatis scopionibus resolutaque intrita folliculorum in dolio sternitur*, quo codices & prima impressa privantur. Et merito quidem privantur; cui enim annectitur *substernitur*, sive vetustum *sternitur*, nisi illi *resoluta intrita folliculorum*, cum ex pede separati sint scopiones? Mitto autem *intercalari* (ex quo *intercalco*, referente Aldo, in Romanam civitatem receptum est) pro *intercalari*, quondam a priscis excusio, & codicibus confirmato. Mitto *expleturque secundum tabulatum* pro *explentque secundum tabulatum*, quod ad illos qui primum tabulatum fecerunt, refertur. Mitto denique *vinaceæ condensantur* pro *vinacea condensantur*, quæ omnia apud priscos editores antiquitatem tuentur.

Capite XLV. de Malis Cydoniis melle servandis præceptum est, *ne que in melle custodire volueris, immatura mala condantur; quoniam cruda si lecta sunt, ita indurescunt, ut usui non sint*. Communi pervulgataque consuetudine edoctus Aldus priscum excusum *grossa* codicum etiam auctoritate insigne in *cruda* vertit. Ego autem cum a puero didicerim *grossos* in Fico fructus immaturos a Latinis vocari, veterum librorum consensum non ita temere contemnerem, ut in aliis acerbis pomis id usurpatum inficiarer.

Necque Cydonia tantum, verum etiam alia poma melle custodiuntur:

Sed

Sed quia videntur in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium saporem conservare, arcule fagineæ vel etiam tiliagineæ, quales sunt in quibus vestimenta forensia conduntur, huic rei paulo ampliores preparari debent. Ut ex minimis sæpe magna errata crescunt, sic Aldus levissima licentia usus Columelliana in contrarium detorsit, atque alia fecit. Exceperat auctor ea mala quæ in melle condita nimis dulcia fiunt, & propterea deteriora, eaque arculis opportunius fervari jussit: Aldus, mutato antiquo que in quia, cuncta sine discrimine a melle rejecit.

Capite similiter XLVIII. cernens in olivis condiendis ea negligi quæ primi editores ex codicibus sumpserunt, Aldi qui omnes Jucundi sordes potius quam prisca monumenta spectasse deprenditur, confusum ingenium & turbulentum nunquam in his laudabo: *mundaque spongia salem, ne permaneat, deterges.* Tradidit Columella, ut primum superposito copioso sale omnis amurca de olivis exstillaverit, in alveum esse olivas diffundendas, spongiaque detergendum salem, *ne perveniat*, nempe, ne olivas sequatur. Dicit quis, utrunque in id convenire. Fatemur: verumtamen utrunque Columellianum non est. Verum sequimur, &, omnibus posthabitis illecebris, pro virili consecretamur. En unquam quisquam contenderit *permaneat* quod Aldi opera viget, esse potius quam *perveniat*, quod duobus codicibus Medicæo & Lipsiensi, primisque excusis innititur? At etiam codices secutus est Aldus? Quos, amabo? Illos videlicet quos Jucundus ex Stercutii penetralibus deprompsit, unde toties alieno odore tibi nares vellicavi. Quamvis itaque *permaneat* defendi possit, a vulgatis & probis editionibus leviter recedendum non erat; quippe nunquam ejus industria laudabitur, qui diligentiam in supervacuis affectat. Dic mihi quid est in his eodem capite contentis, quod jure reprehendi possit: *Quidam cum olivam nigram legerunt, eandem portione qua supra, saliant, & sic collocant in qualis, ut immistis seminibus Lentisci, alterna tabulata olivarum, & similiter supra salis usque in summum componant?* Attamen Aldus *eandem* in *eadem* vertit, & *similiter supra* exemit abiecitque. Cur ausus veteres memorias tam inverecunde temerare? Atqui, si tanta ardebat scriptorum sententias permiscendi cupiditate, cur paulo infra hæc *massulis salis mistis* a barbaro nescio quo, ut reor, inserta non delevit? Imperat Columella, ut in singulos olivarum modios ternæ salis triti & non moliti heminæ admisceantur, & post dies XL. olivæ in alveum diffusæ, & a sale tantummodo separatæ, *sic ne spongia detergeantur, sed, ut exemptæ erunt, massulis salis mistis, in amphoram condantur, & spissamenti impositis ad usum in cellam reponantur.* Qua de causa per dies XL. eo salis modo

maceratæ olivæ aliud sal requirunt, præsertim non spongia deterfæ, sed tantummodo a sale separatæ? In aliis quidem condituris cum iterum sal in olivas dimittitur, spongia prius olivæ detergentur, nequid salis adhæreat, & nequid in nova medicamina perveniat. Quapropter cum suspectum & dubium istud *massulis* mihi sit (quod etiam capite XXXVIII. percoquere nequeo, & *offula* malo, ut proxima ostendunt: *ne altera offa super alteram perveniat*) tum maxime de nova salura me dubitare fatebor. Talia tamen conicere licet, statuere autem tanquam vera, quoniam nulla auctoritate ducimur, periculolum.

Supereft in hoc capite alia olivarum conditio, in qua Aldi hallucinationem dissimulare non est nostri. Scribit Columella, ut excudit Aldus, olivas duobus vel tribus locis viridi Canna sectas triduo in aceto esse macerandas, condendasque in novum vas, substrato Apio & modica Ruta. *Concisit deinde pleno vase olivis, immitte defrutum usque ad os*. Uiquamne concidi olivas ad condituras audisti? Hic tamen ab Aldo conciduntur, cujus manu totus concitus jacet Columella, & quotidie ab Aldi suffragatoribus conciditur & dilaniatur. Nec levi conjectura impulsæ hæc dolemus. Editum est a primis editoribus, quorum fidelitas summa: *Conchis deinde, vase pleno olivis, immitte defrutum usque ad os*. Conchæ autem sunt, ut capite L. exponitur, quibus oleum depletur, & quæ ad defrutum immittendum etiam idoneæ inveniuntur.

Ultimam olivarum condituram ex capite XLIX. afferam, quæ recipit *Carenum, Cuminum, semen Fœniculi, Anisum Ægyptium*. Quibus etiam Aldus se immiscuit; apposito *Carenum* quod *Carpum* apud priscos editores erat. Hoc tamen irem adulterinum codices Medicæus & Lipsiensis demonstrant, *Careum* esse probantes, quod cum Fœniculo, Aniso, Cuminum optime convenit, & sociatur. Sunt nihilominus qui *Carpum Carreo* anteponant, quod inter barbara Fœni Græci vocabula apud Dioscoridem legatur. His vero quis assentietur non ignorans ea omnia aliena & translaticia haberi, ab Jano Saraceno seposita & *notba* appellata? Qua labe & Plinium depravatam invenimus.

Ad olivitatem ventum est, quam mecum capite L. percurrere, ut, si quid vitiose administratur, emendetur. Primum tabulatum occurrit, ubi reponuntur olivæ, cui novam structuram aptavit Aldus. Cum enim editum esset: *canalem lapideum* esse oportere per quem defluat amurca, Aldus *carcum lapidem* substituit, quamvis paulo ante esse cerneret: *omnis humor per canales aut fistulas disfluat*. Perpendamus alia: *oleo conficiendo molæ utiliores sunt quam trapetum, trapetum quam canalis & solex. Molæ quam facillimam patiuntur administrationem, quoniam pro ma-*
gni-

gnitudine baccarum vel submitti, vel etiam elevari possunt. Quibus molarum utilitas per Aldum infringitur, & debilitatur. En tibi quantum excusa priora excellant: *administrationem, tum pro magnitudine*, hoc est primum utiliores sunt molæ quia facile administrantur, deinde quia ad olivarum modum attolli vel deprimi possunt. De molis hæc etiam adduntur: *sed est optima molarum, tum etiam trapeti*. Quid de his tibi videtur? De molarum utilitate jam dictum est: cur iteratur optimas esse molas? Hæc igitur ab Aldo? Nequaquam: altiorem radicem habent, cum in antiquis excusis videam: *sed & optima molarum*. De vitii itaque auctore inquirere definamus. Medicina quærenda est, quæ ex Lipsiensi codice parata est: *Sed & optima molarum opus est, tum etiam trapeti*, videlicet, uti oportet optimis molis optimoque trapeto, ne opera frustrentur factores, atque impensas.

Hæc tamen de molis ut Aldina accipienda sunt: *baccam oportet integram in fisciis novis includi, prelisque subiici, ut quantum possit, paulisper exprimatur; postea, resolutis corticulis, emoliri debebunt, adiectis binis sextariis integri salis in singulos modios, & aut regulis, si consuetudo erit regionis, aut certe novis fisciis sampsæ exprimi*. Rectene tibi procedit ex prisco excuso *emoli*, aut *& moli* Lipsiensis codicis *emoliri* Aldinum, præsertim cum in eodem libro *corticulis* sit *torculis*? Mihi non quid scribi possit, sed quid debeat, ponderanti aptius videtur: *resolutis torculis & molis, debebunt, adiectis — sampsæ exprimi*.

De fervando oleo: *Villica debet adhibere curam, ut siquæ faeces, aut amurcæ in fundis vasorum subsederint, statim emudentur, & non calidissima lixivía, ne vasa ceram remittant, sed semel atque iterum eluantur*. Summa Jucundi intemperantia deceptus Aldus *sed* interposuit, nec minus ille quisquis fuit, qui *ex ea* quæ à Lipsiensi codice jure absunt, his adiecit: *Cavendum est itaque ne ex ea fiat oleum cibarium*. Etsi enim cibarium oleum infimæ notæ sit, quoniam familiæ, id est fervis reservabatur, cur tamen ex olea quæ concaluit, & amurcæ plus concipit, oleum vel deterius ne fiat, cavendum? Ne ipsa oliva deterior evadat, apta tantum oleo cibario parando ut caveat villica, curandum est, non ut ex prava oleum cibarium conficiatur. Quare totam Lipsiensem lectionem amplectamur: *Cavendum est utique, ne fiat oleum cibarium* oliva.

Id uno modo vitari poterit, si protinus illata de agro bacca commolita & expressa erit, quæ sic administrata fuerit, ut supra diximus. Quæ antiquum vitium a nemine ostensum occultant, quamvis paulo diligentius attendentem non lateat. Etenim nisi me vetusti codices in conje-

Etando fallunt, a quibus prodit, pro erit, *cera*, puto pristinae scripturae hoc fuisse exemplum: *si protinus illata de agro bacca commolita & expressa, ceteraque sic administrata fuerint, ut supra diximus.*

Sequitur deinde Catonianum praeceptum quo vetus quidem, sed nostra aetate adhuc recens agricolarum opinio falsitatis coarguitur existimantium in tabulato oleum crescere. Error oritur, quod corrugata oliva mensura decrescit, exsucca amurca; ideo ut factum impleat villicus, ex alio acervo modium supplet: *coque facto videtur plus olei quietæ quam recens bacca reddere.* A nullo admonitos interpretes hæc ab Aldo affabre pieta & compta in dubium non revocasse quis mirabitur? Sed afferentibus primis editoribus, pro olei, esse, pro quietæ & recens bacca, quiete (quod Lipsiensis codex emendatum reddit quietæ) & recentis bacca, quis erit tantæ mansuetudinis, ut tam insolens Aldi ingenium tamque perversum æquo animo ferre possit? Numquid vetera jure labefactari poterant: *coque facto videtur plus esse quietæ, quam recentis bacca reddere?* Non hoc Latine dicimus: *videtur esse nostri plus tibi scribere, quam aliorum?* Pari modo videtur esse quietæ bacca plus reddere, quam recentis.

Atque utinam eadem providentia possem sequentia reparare & perficere: *Attamen, si id maxime verum esset, nihilominus ex pretio viridis olei plus quam multitudine mali numorum contrahitur.* Aldina sunt, ut codices & primæ editiones declarant, *si pro ut, esset pro esse.* Verbum itaque deperditum reor, ceu: *Attamen, ut id maxime verum esse concedamus, nihilominus.* Sic igitur ex antiquis coniecimus. Sed quoniam id, esset servato, facilius consequimur, si ut retineatur, esset non morabimur.

Annectuntur: *Sed & Cato dixit: & sic quidem quidquid ponderis aut mensura oleo accedit, si portionem velis in factum adiectæ bacca existimare, non proventum, sed detrimentum senties. Quapropter.* His Græculum imitatus est Aldus, qui, ut in fabulis est, pavoninis pennis se exornavit. Retrahamus itaque aliena, veteri forma vel ex primis editis, vel ex codicibus restituta: *Sed & Cato dicit: & sic quidem quicquam ponderis aut mensura oleo accedit, si porciones velis in factum adiectæ bacca existimare. Quapropter.* Talis quidem vetus est species, sed imperfecta. Perficitur vero, & ante sic in nec verbo.

De oleo quod ad cibum perficitur, fatis me scripisse (nisi tu potius plura existimaveris) opinabar: restat capite LI. ejus ratio quod in medicamentum cogitur. Oleum Gleucinum est quod ex musto atque aromatis miscetur. Oportet autem aromata leniter confracta in reticulum

Junceum aut lineum adjici, & ita cum saxi pondusculo in olei atque musti partem demitti. Sint autem iis portionibus pensata quas infra subjicimus. Quorum antiquam imaginem si quæris, ex primis exculis & codicibus expressam dabo: confracta in reticulum junceum, aut linteum adjici, & ita in olei atque musti partem demitti. Sint autem iis portionibus pensata atque infra subjicimus. Incaßum itaque laborasse Jucundus invenitur, dum ad suas præstigias & fallacias omnes novitate captos concurrere & convenire curabat.

Imbuto aromatis & fole macerato medicamine, post septimum diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picato cado reponito. Nam si id non exhauseris medicamentum, dabitur potatum imbecillis Bubus. Nolo ob hæc quicquam Aldo detrahi, quamvis excusum vetus oleo depleto, (quod item ex Lipsiensi codice exscriptum habemus) & exhauserit in oleum depleto atque exhauseris converterit. Potius superiora tempora in culpam revoco, per quæ exacuerit & potandum in exhauserit & potatum defluerunt. Lipsiensis igitur codicis beneficio ad pristinum decus antiqua revocemus, quoniam quid est tam cuique proprium, quam vino acefcere? Post septimum diem, oleo depleto, quod reliquum est musti picato cado recondito; nam si id non exacuerit, medicamentum dabitur potandum imbecillis Bubus.

Hactenus de oleo abunde diximus. Tale initium capiti LIII. fecit Aldus, cum apud prilcos editores hoc esset: Hactenus de oleo abunde dixisse satis est. Id si rejicis, repete tertium ex codicibus Medicæo & Lipsiensi: Hactenus de oleo dixisse abunde est. Hoc loco auctor ad minora descendit, ex quibus suilla falsura est. Ergo sitientem (Suem) cum occideris, bene exoffato; nam ea res minus vitiosam, & magis durabilem falsuram facit. Ex qua officina extiterit vitiosam quod ab Jensonio proditum est incinnosam, idque in Lipsiensi codice incynosam scribitur, non plane perspicio. Neque antiqua quo spectent, assequor, dum mendosa reputo. Verumtamen cum salita caro circa ossa vermes gignere soleat, propter quod in eas partes quibus ossa relicta sunt, largum salem infarciendum esse jubet Columella, colligerem minus carnem tineosam, vel sinuosam, aut quid item.

His tibi propositis quæ villicæ officia adjuvare existimabam, nonnulla de argumentis addere inter præcipua esse video; neque enim illis assentior qui omnia rejiciunt; neque contra illis adhæreo, qui sine discrimine cuncta amplectuntur. Modum adhibendum esse judico; nam tam vitiosum inutilia congerere, quam necessaria repudiare. Dicit quis, quomodo aut illud devitare poterò, aut hoc sequi, cum utrumque ex incer-

to veniat, & non auctoritate, sed conjectura ponderetur? Vera, si me audis, ancipitem disquisitionem non habent, præsertim illa quæ propter necessitatem petuntur. Falsa autem in ambiguo versantur, eademque posthabita vel rejecta neque sententiam infirmant, neque rem de qua agitur, obscurant. Quod itaque abesse potest, cur arcessendum? contra quod locus postulat, & sententia exigit, cur non probandum & admittendum, præcipue quod non amissum, verum sepositum habeamus? Quapropter hujusmodi argumenta repetere, & in antiqua sede collocare sine controversia esse videtur. Igitur capiti V. quod incipit: *In vini vapidi ut acre fiat, sextarius — adjicito*, prima in titulum rejecta: *Quemadmodum ex vino vapido acetum fiat*, cur non apponam? Item IX. *Conditura Laduceæ*, quo remoto, omnia ferme quæ in eo capite continentur, prius perlustranda sunt, quam quid facere oporteat, quaque de re agatur, cognoscas. An capiti XXI. cujus initium est: *Mustum quam dulcissimi saporis decoquatur ad tertias*, quid addendum esse necessario non existimaveris, ut quæ docet Columella, sciamus? *De defruto quod adjicitur in vinum ad vetustatem*, si repolis, acquiesco. Neque capita XXII. & XXIII. inhonora habeas, velim, cum illud sibi requirat: *Picis liquidæ alterum medicamen quo mustum condias*: hoc: *De pice qua utuntur Allobroges ad condituras*. Capiti etiam XXIV. principium exopto: *De pice Nemeturica ad condituras*. Quod insequenti magis necessarium existimo: *De aqua salsa, vel muria ad vina condenda*. At capitis XXVI. principium cum legeris: *In quo agro vinum acescere solet*, non remedium continuo desiderabis, quo damnum evitetur? En tibi: *Remedia acescentis vini*. *In quo agro*. Quid te aliud de capite XXX. censere existimem, quod sic detruncatum exordiuntur: *Ab eo tempore quo primum dolia operculaveris, usque in æquinoctium vernum?* Accipe igitur propter quæ caput legendum est: *Optima vini curatio: & remedia languentis vini*. Multis deinde posthabitis, ad XXXVII. caput te voco, ut quæ in eo facienda sunt, mihi explanes: uvas tradit maturissimas legere, eademque calcare, & mustum excipere ac sale condire. Hoc non quæro: cur hoc fiat, aveo scire. Ut vinum Græco simile facias. Ubi id latet? In indice. Et quisquam erit qui: *vinum simile Græco facere* a capite evellet, & tam obitcurum & imperfectum corpus relinquat? Pergamus ad alia, quæ ut paucis transigam, capiti XLIII. adderem. *Uvæ ollares quemadmodum servantur*; L. *Oleum quomodo fiat*; LIII. *De salsura suille carnis*; LIV. *Rapa & Napos quomodo condias*; LV. *Sinapim quemadmodum facias*; LVI. *Oleris atris & Siferis radicem quemadmodum condias*;

dias ; demum LVII. *Moretum* , *Oxyporrum* (*ut alii*) *Oxygarum* quem admodum componas .

De universa ruris disciplina quam Columella expolivit , credo abunde ad te scripsisse : omnia tamen quæ in quæstionem cadere poterant , pertractasse nego ; multa enim consulto prætermisi , quoniam quocum loquerer , videbam ; multa obscura & dubia posthabui , quousque certum consilium de iis capere possem . Ut Columellæ libros absolvam , de illo qui *de Arboribus* inscribitur , seorsumque habetur , subest cura . Qui quoniam integram epistolam exigit , in perendinum propositum differo . Vale .

Dabam Patavio Prid. cal. Octob. CIO IDCC XXXV.

EPISTOLA LXVII.

*Emendatur illustraturque Columelle liber qui
de Arboribus inscribitur .*

JULIUS PONTEDERA ANDRÆ MARANO
AMICO SUO S. D.

Hic dies rusticarum rerum mihi , molestiæ vero tibi , qua te tam diu maceravi , finem dabit ; nonnulla enim quæ libris III. , IV. , V. traduntur , repetenda sunt ex libro qui *de arboribus* titulum fert , diligentiusque ad illorum exemplar pensitanda . Nam , ut minime ignores , cum primum ad rustica studia se contulit Columella , eaque exornanda suscepit , bina volumina , alterum de terræ , de stirpium cultu alterum , in publicum emisit , quæ , secuto tempore , accuratius retractans , primum in binos libros diduxit , alterum in tres diffudit & propagavit . De illo quid evenerit , curiosius perquirere desinamus : cum minus necessarium haberetur , amplificata posteriori diligentia materie , fepositum primum , deinde jacuit extinctum . Alterum fortuna ab interitu eripuit , & in posteros transmisit . De hoc itaque nunc videndum .

Capite I. docente Columella semina ex vicino agro esse petenda ; quoniam *quod ex longinquo petitur , parum familiariter nostro solo venit , propter quod difficilius convalescit alienum exteræ regionis* , duo extrema *exteræ regionis* eximenda esse judicamus , quæ *alieni* declaratio videntur ,

De

De terra deinde vineali quæ seminario destinatur, dum præcipitur uliginosos agros possidentibus seminarium esse oportere simili loco, & Vitem largo consuefcere humori; *namque exilis cum in aquosum agrum transfertur, utcumque putrescit, rejecto Aldino exilis, receptoque ab Urfino ex exili, velim perpendas utcumque item Aldinum, quod in antiquioribus excusis est utrunque, in Lipsiensi codice utrinque, si forte utique apposite scribi possit.*

Tum, prætermisso capite II. in quo nostra industria parum proficit, ad tertium veniamus, ubi in eligendis seminibus animi pendeo, diligentius his pensitatis: *Optima semina habentur a lumbis; secunda ab humeris; tertia summa in Vite lecta, quæ celerrime comprehendunt, & sunt feraciora, sed & quam celerrime senescunt.* Cuiam probanda ista semina sunt, quæ quamvis & comprehendant facile, & fœcunditate commendentur, tamen cito deficiunt? Dicet quis non cuncta celeriter senescere, sed ea quæ de summa Vite leguntur; propter quod libro III. veterum agricolarum consuetudinem hujusmodi malleolos legentium reprehendit Columella. Cur igitur legenda & pangenda, si improbantur? Cur cum optimis habenda? Quantum igitur ex vulgatis editionibus Columellæ existimationi detrahatur, clare cognoscis. Quare ad codices redeamus de auctoris fama solliciti. In Medicæo extant: *tertia summæ Vite vita lecta aquæ*, a quibus Lipsiensis discrepat extremo *lectæque*. Hæc non difficulter in hanc sententiam explicantur: *tertia summæ Viti vita lecta, quæ, videlicet vita vel vitato summæ Viti detracta flagella memor Virgiliani oraculi: neve flagella summa pete.* Nec quisquam mirabitur summa flagella inter semina recenseri repetens antiquum vinitorum institutum, quod modo referebam.

Sed alia vitia excutiamus: *Plantaria facito ab oriente, & a decima luna, & a vigesima.* His non tantum Varro qui ab exorta luna ad nonam Vitem pangendam esse monet, repugnat, verum etiam antiquiores memoriæ adversantur; in editis enim prioribus & ante a decima subtrahitur, & Politiani codex addit post a vigesima ad ericesimam. Quapropter hæc convenire crediderim: *Plantaria facito ab oriente ad decimam lunam, & a vicefima ad tricesimam.*

De satione quæ in seminario fit, satis: de terræ vinealis generibus deinceps differendum. *Aptissima Vitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor; probus consimilis ager, cui subest topus.* Utrunque genus suffragatorem facile inveniet: at tertium: *æque utilis congesta & mota terra*, vereor ne plurima ingenia torqueat. Quo enim congerenda, & ubi movenda terra? Atqui congesta & mota humus nonne sum-

mum

num genus, idest optimum constituit? quoniam nisi læta & pinguis; in agrum non infertur. Qua igitur de causa inter tophum & proximum sabulonem argillamque statuitur? Ne sim sanus, nisi aliquid deperditum est, ceu *glarea* vel *silex*, nimirum *æque utilis glarea, congesta & mota terra*. Si in hoc fallimur, duce Columella fallimur libro III. scribente: *simili quoque de causa probari solutam glaream, calculosumque agrum, & mobilem lapidem, si tamen hæc pingui glæbe permixta sunt.*

Proxima est animadversio de vinearum discrimine: *Vinearum*, inquit, genera fere in usu tria sunt, *jugata, humi projecta, & deinde tertia (quæ est a terra subrepta) more arborum in se consistens*. Quæ uncis lineis circumscriptimus, efficta ab Aldo atque in Columellæ sententiam coacta perversam speciem in antiquis nacta sunt; nam in Jensonianis & Lipsiensi codice *Aponi usurpata* scribuntur: in Politiani libro: *Aponi surpata*. Quid hoc fuerit, si me interrogas, vereor ne citra veritatem mihi conjectura procedat. Tamen cum sciam te omnia in bonam partem accepturum, expediam quod mihi ex Varrone succurrit. Narrat hic tertium istud vineæ genus apud Hispanos usurpari, ex quo opinor scripsisse Columellam: *Hispanis usurpata*. Hæc nostra opinio si in se parum fructus habet, tuum erit providere, nequis nostra credulitate decipiatur.

Interim ad Vitium sationem transeamus: *scrobes ternarios idest quoquo versus pedum trium una opera facit XVIII., vel sicui cordi est laxius Vites ponere, scrobes quaternarios, idest quoquo versus pedum quaternum una opera XII. facit*. Credemulne laxius ponere Vites qui scrobes profundius agit, non producto intervallo, an *altius*? Hoc quidem propius vero crediderim, non solum quod Politianus id ex Medicæis affert, verum etiam quod ratio & communis intelligentia confirmat.

Post hæc vinearum cultum docet Columella. Itaque *si jugatam erimus facturi, unam materiam submittito, ita ut duas gemmas quæ sunt proximæ a terra, falce acuta radas*. Si unquam peritum putatorem spectasset Aldus, aut quæ præcepit Columella, diligenter attendisset, nunquam antiquum excusum vel hic, vel capite XVI. in his: *ad imam virgam redigito*, repudiasset, *unam* subrogato. Similiter primi editores: *jugatam erimus facturi*, non approbassent, cum proximum esset *submittito*, si a Politiano exscriptum, *jugata eris*, illis innotuisset. Ex quo gemina oritur emendatio; prima: *si jugata erit futura*, ut de altero vineæ genere habemus: *sin autem Vitem in se consistere voles*; altera: *si*

jugatam eris facturus. Hoc modo magis concurrunt reliqua: *radas*, *relinquas*, *amputes*, *voles*, *patieris*, *dabis*.

Admonet præterea hic locus, ut tum similitudine tum auctoritate confusus, maculam de capite III., quod modo percucurri, eximam; editum enim est, malleolum acutissima falce juxta nodum, *sic ne gemmas ledas*, esse amputandum. Despicio *ledas* dum ex Politiano *vidas* specto, atque optimum ex Lipsiensi codice *radas*, quod supra ad eandem rem jubendam usurpatur.

Redeunti mihi ad putationem obviam fiunt dispersa quædam vitia, quorum præcipua indicasse conveniet, ut in his: *sed ita ne codicem lædas*, quibus Politiani *corticem* aptius videtur; quippe prius exteriora læduntur, quam interiora. Ut *propius* Aldinum, quod *protinus* fuerat, edentibus priscis: *quæ protinus abraditur*, hoc est, continue usque dum cohæret, abraditur. Sic Virgilius laudatur, dum de Italia & Sicilia quondam inter se connexis canit:

cum protinus utraque tellus

Una foret.

Ut *per brumam* quod Aldus his princeps immiscuit: *possunt etiam soles per brumam cædi*; vacat enim quod tempus jam declaratum est. Quin veteri agricolarum consuetudini adversatur; quoniam *per brumam* neque arbor cæditur, neque Vitis purgatur. Contra *per brumam*, peracta ablaqueatione, stercus Vitibus esse injiciendum excuderunt antiqui editores; quia ante *brumam* ablaqueandum est. Quare editum ab Aldo *ante brumam*, ubi *per brumam* erat, repudiabo libenter.

Sed ecce caput VI. in manibus, in quo veterem formam sæpe requiro. Puram ab omni labe sententiam priscæ editiones & codices conservant. *Novella vinea quæ ex refecatione renata fuerit, vim inutilem habebit, prima parte terræ natantibus radicibus, neque fructum uberem percipies, & nihilominus celeriter consenescet*. Tamen Aldus, cui primas majores nostri inter Latinos editores dabant, quanta in ea innovavit, & pervertit? Perspice, quæso, dum verba verbis paria reddere conatur, quam longe a librarii fide abit, cujus officium est vetera non qualia esse debeant, sed qualia inveniuntur, exprimere atque imitari: *novella vinea quæ ex refecatione enata fuerit, vim inutilem habebit, summa parte terræ natantibus radicibus. Quamobrem neque fructum*. Abjicitur ergo *refecatio* quod antiquum in Columellæ libris vigebat, & qua auctoritate, Dii boni, abjicitur! *Prima* autem in *summa*, convertitur, & *renata* in *enata* nulla necessitate. Tum *quamobrem* interponitur, quod locus non necessarium postulat; quæ enim stirps

stirps vix terræ adhæret, neque fructifera esse potest, neque perennis.

Proximis etiam: *ejusmodi itaque vinea si non aridos in corpore habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optime sternitur*, si ad antiqua exempla retuleris, pristinam speciem ab Aldo desiderabis. Namque illud in corpore totum Aldinum est, quod apud primos editores in opera erat. Sed & hi in cruda membra vetustam imaginem adumbrarunt. Prodit hoc modo ex Politiano: *vineas inoperari habent runcos*; neque secus de Lipsiensi codice: *vineam inoperari habent truncos*. Ex his sententiam quis explere poterit? Nemo sanus pollicebitur. Verba tanquam dimensa & paria ut illis respondeant, vel ego præstabo hoc exemplo: *Ejusmodi itaque vinea, si non peraridos habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optime sternitur*. Lumen hæc ex insequentibus accipiunt: *sin autem usque eo exaruerit, ut curvari non possit*. His tamen utut usus fueris, ne capillo quidem minus apud me eris.

Redeamus ad Aldum, a quo extremum his vetus verbum reposco: *Quæ sequenti anno, scrobibus inter ordines factis, propagabis*. Quod verbum, inquires? *Propaginabis* (unde superest apud Tertullianum *propaginati*) ex *propagibus*, quo sententiam priores editi libri, & non editus Lipsiensis absolunt, retexerem opportunius.

Iisdem auctoribus hæc etiam fidentius contemnam: *ac deinde per triennium post, dum convalescet, sæpius fodies*; ab illis enim proditum est: *deinde triennio, cum (leg. dum) convalescat, sæpius fodies*.

His capiti VI. consuluisse juvabit: accedamus ad VII., in quo etiam quædam notari & cognosci oportet. *Ne in summo radices Vitis ciet*, exceptis quatuor imis quæ latent terra, reliquas gemmas propagini esse abradendas docet Columella, neque dissimili sententia Aldus expressit. Verba deficiunt, si vulgata cum antiquis conferantur. Antiqua sunt: *ne summa radix vitifcat &*. Fortasse: *ne summa radix Viti scaeat*. Quæ si tuæ prudentiæ minus respondent, ex Lipsiensi codice addam: *ne in summo radix Vitis sit*.

Expendamus item cum ipsa Vitis in mergum sternitur, si incorrupto & sincero iudicio vetera idem Aldus imitatus est: *sin autem ipsam Vitem sternere voles, juxta radicem, ita ne ipsam lædas, curiose effodito, & Vitem ita supplantato, ne radicem abrumpas: cum eam straveris, & videris quousque possit pertingere, sulcum facies unum, in quem Vitem integram demittas*. Age: subnectamus vetera ex codicibus eruta: *sin — Vitem ita supplantato, ne (ab) radice abrumpas: cum eam straveris quousque possit pertingere, sulcum facies unum*. Quoniam, ut

ajunt, sæpius nimium, quam parum offendit, alienas sententias super-
vacaneis implicare quis æqui bonique fecerit? Detruncare autem verba
quæ tibi ignota sunt, & ad alium significatum, a quo longe abfuit scri-
ptoris mens, detorquere immoderatæ intemperantiæ esse non videtur?
Itaque jubente Columella, Vitem quæ in diversas partes ad quas per-
tingere non potest, per longitudinem secari, qui vetustum *diffluatur*
aut *diffluviatur* reprehendit ac rejicit, vel id excogitari debet quod pa-
riter extremum terminetur, sententiamque adæquet; vel hoc tantum
spectare mediocri licentia usus, ceu *diffundatur*. In Aldo qui substi-
tuit *diffluat*, neque sententiæ perfectio est, neque terminationis adum-
bratio.

Ita ad caput VIII. & ad insitionem paulatim reuerti fumus. Hanc
ingredientibus considerandum est, ne vetustatis aut Aldi vitiis decipia-
mur. Locus de quo dubitari potest, sic vulgo circumfertur: *atque lu-
to subactō paleato oblinito, operitoque plagam, & ita alligato, ne aqua
ventusque penetrare possit: deinde supra lutum Muscum imponito, & ita
relicato: ea res præbet humorem, nec inarescere sinit*. Idem apud pri-
scos editores planior & brevior, quæ nihil attinent, excludit: *luto sub-
actō paleato oblinito plagam, & alligato ne aqua ventusque penetrare
possit*. In reliquis conjectura ductus suspicatus sum jam olim *prohibet
humorem*, quod in *præbet humorem* defluxit; propterea luto oblinitur,
& Muscus imponitur, ac libro superposito, vimine relicatur, *ne aqua
ventusque penetrare possit*. Nostræ suspicioni favet vetus excusum *mar-
cescere*, & Politiani lectio, quamvis una litera imperfecta, *marescere*;
idcirco probatum *inarescere* (quod tamen de excluso vento potest acci-
pi) Aldus constituit, cui *præbere humorem, nec marcescere sinere* inter
se convenire non videbatur.

In extremo etiam capite sædius ulcus fovetur, cui non hoc tempo-
re solum medicinam adhibere conati fumus. Sed quoniam in dies do-
cemur, & quotidie cogitando in melius proficimus, novis misturis id-
ipsum nunc tentabimus linire. Verum cum late serpat malum, totum
tibi sub oculos ponam, ut quid rescindendum, quid inurendum, quid
liniendum, quid denique luxatum in suos articulos revocandum sit,
uno obtutu cognoscas: *At si quæ fructum quem ostendunt, ad maturi-
tatem non perducunt, sed priusquam mitescant uve, inarescunt, hoc mo-
do emendabuntur: Cum scipiones amplitudinem acini habuerint, radise te-
nus Vitem præcidito, plagam acri aceto pariter ac lotio veteri permista
terra linito, eodemque radices rigato, sæpe sodito. Hæc materias citant,
utraq; succum perferunt*. Nunc quod proposui, exequar, recisis alie-
nis:

nis : *At si fructum quem ostendunt , ad maturitatem non perducunt , sed prius quam mitescant , uvæ inarescunt , hoc modo emendabuntur : radice tenus Vitem præcidito , — sæpe fodito . Materias citat Vitis , quæ fructum perferunt .* Quibus si tibi nimis audax videbor , animadvertas æstivo tempore , imo ferme canicularibus diebus cum acini amplitudinem habent , Vitem , quæ radice tenus amputatur , ita affligi , ut sæpe intereat . Sed faciamus non interire . Quas materias , dic mihi , tam brevi germinationis spatio exhibere poterit , quæ ante hiemem confirmetur ? Quare , silente stirpe , hoc opus administrandum puto , non germinante . Incerti itaque auctoris hæc existimabam : *cum scipiones amplitudinem acini habuerint ; nam antiquum cum insitione , vel cum insitione si , quod Aldus in cum scipiones detorsit , non cernis esse cujusdam studiosi notam , si scribatur : cum incisione , hoc est , emendatur Vitis vitium incisione , si amplitudinem acini non habuerint ?* Superfunt extrema ex prioribus editionibus sumpta , atque ex Lipsiensi codice expurgata .

His ambagibus soluti , ut uvæ sine vinaceis nascantur , docebimus : *Malleolum scindito ita ne gemmæ lædantur , medullamque omnem eradito , tum denuum in se compositum colligato , sic ne gemmas allidas .* Extremum nunquam tibi in dubium revocarem , nisi & Aldinum esset , & ab antiquo *alliges* significatione discreparet , quo monemur ne ea pars cui subest gemma , colligetur ; siquidem , ne lædatur , allidaturque gemma , abunde præceptum est .

In capite XIII. volo hoc a te perspici , quamvis cognitione indignissimum , & magis puero vel mulieri quam gravissimo auctori attribuendum . Adversus nebulam & rubiginem *palearum acervos inter ordines verno tempore positos habeto in vinea . Cum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris , omnes acervos incendito .* Quibus dum Columellianum morem intueor , opto *incefferit* , contemnoque intellexeris , quo ineptum remedium fit ineptius .

Hæc dum tecum recurso , Oleæ cultus ad se , & ad caput XVII. me vocat , quod inutilibus aut vitiosis conabor depurare . *Melius autem truncis quam plantis olivetum constituitur . Magoni autem placet siccis locis Olivæam — feri .* Ex Magone ferendi tempus desumitur , deinde quid ea ætate agricolæ Itali de ea re censebant , subnectitur . Quare quæ de Oleæ seminibus proponit auctor , ad ferendi tempus non spectant . Redundat igitur *autem* , quo etiam priora excusa desituuntur , codicesque Medicæi , & Lipsiensis . Redeat itaque ad Aldum . Redeat etiam oportet ex his : *arbusculam autem a tempestatibus tueri diligenter oportet adminiculando , & terræ quæ in scrobem reponitur , stercorea immiscen-*

miscendo. Etenim hæc superioribus hoc ordine annectuntur, accuratiusque ex veteribus libris explicantur: *Oportet autem scrobem Oleæ quoquo-versus pedes quaternos patere, in imum scrobem lapidem glareamque abii-cere, deinde super terram quatuor digitorum iniicere, tum arbusculam deponere ita rectam, ut quod scrobe extiterit, in medium sit: arbuscu-lam autem a tempestatibus tueri diligenter adminiculando, & terram quæ in scrobe reponitur, stercoli immiscere.*

Paratis scrobibus, quod genus ferendum sit, auctor declarat. *Opti-ma, inquit, est Olea Liciniana, Pausia secunda oleo, escæ Orchis. Sunt & Regia & Radii quæ neque specie, neque oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus. Ex his mihi nonnulla molesta sunt; neque enim patior sine specie jacere Regiam Olivam, quam ex libro V. bacca scimus esse speciosissimam, neque animo æquo fero a cibus tam Regiam quam Radium repudiari, quæ, quamvis minus gratæ sint, quam Orchis, ta-men a mensis non sunt rejiciendæ. Quare velim mihi des hanc veniam, si quid amplius, quam veteres memoriæ exhibent, mihi fumo: Orchis, sicut & Regia & Radii quæ non sine specie, neque escæ, neque oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus. Quanquam exiguum est quod mihi condono: sicut pro sunt scripsi, ut, quæ communi consue-tudine conjunguntur, non separarentur; tam enim Orchis quam Regia, & Radius habentur cibales. Escæ restitui, quod locus poscebat, & pri-mæ editiones argumentum dabant bis neque ostendentes. Non demum iisdem præsidis, & Lipsiensi codice adiutus constitui.*

Si nostram industriam in his laudabis, proxima quæ tibi etiam in consultationem mitto, libentius audies. Inter Oleam & Quercum non convenire naturam quis ex antiqua historia non didicit? Quare, *si Oleam posueris eo loco, unde Quercus effossa est, morietur.* Ex quibus nul-la oritur controversia; nam & libro V. memorat auctor Quercus viro Oleam necari. Non tamen ejusdem conditionis est, quod hinc infertur: *ideo quod vermes quidam sunt qui in radice Quercus nascuntur, & edu-cantur, iique maxime semina Oleæ consumunt.* Equidem nemo inter La-tinos melioris notæ scriptores meæ memoriæ suecurrit qui Oleam Quer-nis vermibus perire tradiderit, cum prudentissimi qui de hujusmodi re-bus scripsere, sicut Varro & Plinius, quandam velut inimicitiam atque odium inter Oleam & Quercum intercedere doceant, quod Columella, ut modo referebam, vim quandam malignam & virulentam esse acce-pit, quæ de Quercu manans Oleam corrumperet. Quapropter hæc om-nia dubia mihi accidunt, non illa ætate elaborata, sed inferiori & barbara; cum homines pingui stilo philosophabantur. Nolo tamen opi-

nionis meæ arbitrio aliquid statui : aspice antiqua excusa ab Aldo non linita : *ideo quod vermes qui sunt educati in radice Quercus, nascuntur, iique maxime semina Oleæ consumunt.* Aspice antiquiora ex Medicæo codice, & Lipsiensi : *ideo quod vermes qui sunt, educantur in radice Quercus, nascunt eique maxime.* Si ad superiora tempora procedendum esset, nullus dubito quin tibi ex qua sentina eruta fuerint, pateret.

Transeamus capite XVIII. in pomarium, quod alta maceria, vel fossa, aut sepe viva munire prius oportet, ne homini vel pecori transitus sit ; *nam si prius cacumina manu perfracta, aut a pecore prærosæ fuerint, quam adolescant, in perpetuum corrumpuntur.* Exposui Aldina : nunc accipe vetera excusa duobus codicibus quos sæpe laudare soleo, confirmata : *si sæpius cacumina manu perfracta, aut a pecore prærosa fuerint, in perpetuum corrumpuntur.* Satisne clara & aperta, atque iis quæ libro V. scribuntur, similia ? Cur igitur Aldum sequimur, qui auctorem pigmentis oblitit ?

Veruntamen de pomarii tutela fatis : ad caput XIX., & ad fatiorem veniamus : *Scrobs clibano similis esse debet, imus quam summus patentior, ut laxius radices evagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æstate vaporis per angustum os terræ admittant.* Seligamus Aldina : istud esse debet quod principes editiones ad est contrahunt, Lipsiensis autem codex ad & quis tulerit ? Non fatis antiquitatem & Columellæ decus tuemur scribendo : *scrobs clibano similis, & imus quam summus patentior ? At terræ admittant probasne ? Non reor, nulla auctoritate.* Et nulla adest auctoritas ; prima enim excusa teneant proferunt, codices tentavit. Igitur ex libro V. penetret quod hic in tentavit præceps ruit, repetamus.

Sed quis vitiorum modus ? Ecce alia ex capite XX. perfluunt : *cum semina depones dextra ac sinistra singulis usque in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachii humani crassitudine deponito.* Ex antiquis exculis non est difficile cognoscere, unde & quibus istud *singulis* Aldus conglutinaverit : invenerat *si vis quousque*, remoto *usque*, ex reliquis illud compegit. Attamen ex Politiano docemur *si vis* esse librariorum erratum, cum in codice Medicæo legatur : *si nis quousque*, primis literis ex *sinistra* vitio repetitis. Quare hoc delete, quo ad suam sedem redeat, fiatque *dextra sinistraque usque*. Nec secus libro V. factum videmus.

De Ficis capite proximo hæc tibi subtrahenda non judico : *Ficorum genera etiam si sapore atque habitu differunt, tamen uno modo, sed dispari differentia agri seruntur.* De horum integritate jam pridem me dubitas.

birasse, & diuturna cogitatione nondum mihi satisfacisse non dissimulo : Neque propter Aldina iudicium sæpe variavi, & in contrarium verti. Prima excusa mihi animum vellicabant, & adhuc vellicant : *Sed dispari differentia pari loco seruntur* ; video enim ex insequentibus pro differentia agri deponi Ficos natura dissimiles, velut præcoques locis frigidis, atque autumnali tempore aquosis : serotinas autem locis calidis. Quid igitur sequar? *Dispari ne differentia?* Quo id accipiam modo? Num specie dissimiles? At hæc discrimina non pari loco seruntur. Perpendamus antiquiora Lipsiæ in codice servata : *sed dis — ro differentia agri pari loco servetur*. Quæ dum paulo ordinatius disponere conor, majores turbas commoveo. Esto *dispari pro differentia agri*. Cui ergo *dispari* assignabimus? An *modo*? Qui possumus? *Uno modo* cuncta genera seruntur. Quid de reliquis : *pro differentia agri pari loco*? Quod differt, par non est. Quapropter undique odiosa cura, cum movere quid circa hunc locum æque tædeat, ac desperatione deserere. Sed tamen hoc magis præstiterit, quam præposteris inventiunculis exultare, atque ingenii specie tibi improvide blandiri, præsertim cum quid doceat auctor, tenere existimem, videlicet : *tamen uno modo, sed pro differentia (generis nempe) dispari loco seruntur*.

Ficis proximæ sunt capite XXII. nuces, ex quibus Tarentinas quæ fragili operimento pomum claudunt, appellatas animadverto. Has tamen humana industria tales fieri posse male opinati sunt antiqui, cum genus per se existat. Quorum placita sequens Columella scribit : *Nucem Græcam & Avellanam Tarentinam hoc modo facere poteris*. Quæ Politiani codex melius distinguit : *Nucem Græcam & Avellanam Tarentinas hoc modo facere poteris*. Ita ad utrumque genus ars pertinet. Quæ si ad tuum arbitrium conveniunt, non alio modo quæ libro V. de eadem re traduntur, habenda duces.

Verumtamen cur leviam confector, gravioribus posthabitis? *Ternas nuces in trigonum statuito, parsque acutior inferior sit, quia inde radices mittit*. Quis ista feret? Ex acutiori parte stilus emicat, de obtusâ radix protruditur. Igitur : *parsque obtusior inferior sit*. Quod virium antiquissimum esse cognoscitur; quippe eo deceptus scribit Palladius nucum cacumina esse deprimenda.

Malus Punica si acidum aut minus dulcem fructum parit, stercore fuillo atque humano, humano item lotio capite XXIII. emendatur : *ea res & fertilem arborem reddit, & primitivos annos fructum vinosum, postea vero etiam dulcem, & apyrenum facit*. Si Aldinum postea in excusum olim post vertero, non concedes aliquid esse amissum, nempe quin-

quen-

quennium, quod libro V., ubi reliqua exscripta sunt, existit?

Si tibi pomarium instituenti semina deficiunt, ex capite XXV. qua ratione plantas pares, indicabo: *Omniium generum ramos circa cal. Mart. in hortis, ubi subacta & stercoreata terra est, per pulvinos arearum disponere convenit; deinde cum creverint, danda est opera, ut dum teneros ramulos habent, velut pampinentur, & ad unum stilum primo anno semina redigantur.* Non contemnenda exscripti, quamvis cuncta libro V. non afferrentur: tamen meliora ex codicibus Politiani & Lipsiæ effulgent; prius enim comprehendere, deinde crescere solent plantæ, præsertim quæ primo anno ad unum stilum redigendæ sunt. Quapropter: *deinde cum tenuerint.*

Cum de infitione ex libro V. ad te scriberem, excidit mihi, prima capitis XI., quæ & ibi & hic capite XXVI. simillima legimus, tibi commemorare, tuamque super his rogitarè sententiam. Id nunc præstabo: *Omnis furculus, inquit Columella, omni arbori inferi potest, si non est ei cui inferitur, dissimilis cortice.* Sicut enim plura & redundantia sequi cordi est, ista Aldina amplectatur: sin pauciora, & necessaria tantum, vetera excusa repetenda sunt non absimilia iis quæ ex codicibus afferuntur: *omnis furculus inferi potest, si non est arbori cui inferitur, dissimilis cortice.* In utroque pariter libro discrepat ab antiquis editoribus Aldus, qui *furculos quos inferere voles, falce acuta ab una parte eradendos* excudit; ab *ima* enim, ut ab illis proditum fuerat, rectè eraduntur. Eadem macula Palladii liber III. quo de inferendo præcepta continentur, depravatur. Sunt alia quæ non sine tædio apud Aldum, cæterosque editores qui ab Aldo rusticam rem formis expresserunt, lego, Aldinis cum præcis exemplis collatis. Hoc unum de infitione non posthabebo: *materia quam inferueris, si sobolem vel superiores ramos habebit, omnia præcido.* Istud enim *superiores ramos* transtulit huc Aldus ex libro V.; quoniam in codicibus præcisque editis legitur *supra ramos*. Quare ubi propria & certa inveniuntur, aliena ac dubia aliunde arcessere non oportet.

Ut Columellam absolvam ad montes properans, multa alia præteribo tuæque conjecturæ relinquam. Quamobrem epistolæ modus de serendo Cyriso hic capitis XXIX. sic: *cum terram bene subegeris, in modum horti areas facito.* Si velis existimare qua ratione *in modum horti* areæ parentur, non difficile id te affecuturum scio: sin autem earum column informatoremque cognoscere cupias, nolito eum longe ab Aldo repetere, præcis editoribus: *in modum Ervi* excudentibus; sic semen Violæ *sicut olerum, in areis feritur*, ut ait Columella.

H h h h

Tua

Tua mandata pro temporis angustiis ut potui, non ut volui, exequens, hæc de re rustica a Columella prodita ad te scribenda existimavi. Quæ si tibi ex desiderio tuo prudentiaque successerint, recte opera posita videbitur: sin minus, quantum meo iudicio fœcordiæque dabis, tantum amoris & benevolentia largiaris velim. Perendie profectio nostra decreta est, & jam buccinatum est, ut vasa colligantur. Te, me absente, diligentissime cura, & coquus etiam tuus ut valeat, dabis operam; ineunte enim hieme, me apud te hospitem habebis etsi minime edacem, edacissimo tamen famulatu circumseptum, qui vel naribus totum tibi carnarium sorbere poterit. Etiam atque etiam, mi Andrea, vale.

Dabam Patavio V. non. Octobr. CIO IDCC XXXV.

E P I S T O L A LXVIII.

De pomo; deinde nonnulla in Plinio et Theophrasto emendantur, illustranturque.

JULIUS PONTEDERA ANDRÆ MARANO
A M I C O S U O S. D.

TUÆ literæ quas heri scripsisti, me domi sedentem non invenissent, nisi tanta aquarum vis nudius tertius facta esset, qua non modo Patavio egredi sum prohibitus, verum etiam ex Horto. Itaque dum delabuntur aquæ, cælumque componitur, quod etiam tum, me hæc scribente, valde perturbatum erat, hærebo domi, tibi que operam meam locabo mutuam, ut tua, cum redibo, fidentius utar; nam scribis, siquid a te velim, ut ante discessum meum mandem. De nonnullis igitur quæ heri non in summo tantum orio, verum etiam in solitudine legendo animadvertēbam, eo animo dubitationem meam tecum communicabo, ut omnia explorata, aperta, & certa a te reditus meus expectet. Hæc propterea ut mihi absenti tua prudentia expedias, quamvis modeste committam, tamen maxime rogo.

Sed quid est? Serione de pomo sentis, quæ scribis; an me lepide ludis, qui proximis literis nucem pomum dixerim? Num hoc mihi imprudenter exciderit, rogitas? Quid imprudenter? Certa ratione du-

Æus

Etus scribebam, larius enim pomi significatio diffunditur, quam in vulgum fertur. Nam quidquid ex stirpe ut malum estur, id pomum appellari video, ceu Nuces, Glandes, Ficus, Uvas, caulem tenellum, corticem, & radicem. Quæ omnia auctoritate confirmabo. Nuces, inquit Isidorus, dicantur omnia poma recta cortice duriori, ut *Pineæ Nuces*, *Avellane*, *Glandes Castaneæ*, *Amygdalæ*. Propterea de Nuce Juglande canit Ovidius:

Annua cultori poma referre suo.

De eadem scribit Plinius solum hoc pomum a natura compactili operimento claudi. Macrobius quoque affirmat nuces & mala sic distinguere, ut *nuces dicant omne pomum, quod foris duro tegatur, & intus habeat quod esui est: malum quod foris habeat quod est esui, & durum intus includat*. Nota etiam reor esse tibi de nucibus Pineis Martialis carmina:

*Poma sumus Cybeles, procul hinc discede, viator,
Ne cadat in miserum nostra ruina caput.*

Habes de nucibus: sequuntur alii fructus, ut Ficus, Uva, quæ cum nucibus Paulus jurisperitus ita conjungit: *Qui fundum, inquit, vendidit, pomum recepit, nuces & ficos, & uvas dumtaxat duracinas, & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci προζίυς, id est comestibiles appellarent, recepta videri. Quibus barbaram illam id est comestibiles τῶ προζίυς interpretationem eximas, velim*. Quapropter scribente libro III. Columella Vitem ad escam vel ad effusionem deponi, ad escam autem non expedire instituere vineta, nisi cum tam suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum mercatoribus velut pomum vendere, quis non videt velut pomum esse scribendum, quod etiam in excusis est, & quod utique Isidorus ex Columella ostendit? Neque fructus tantum poma dicuntur, verum etiam aliæ stirpis partes quæ teneræ manduntur, ut cortex Amygdalarum nucum qui vere cum nucleis acerbis estur, ut refert Plinius: *Floret, ait, prima omnium Amygdala mense Januario, Martio vero pomum maturat*. Siquis enim de matura nuce id acceperit quæ Junio extremo vel Quintili perficitur, falsus erit. Jam vero ab eodem Plinio non habemus: in Papyris, Ferulis, Spinaque alba *caulem ipsum pomum esse?* Hac de causa caulis in Acetosa, pampinus in Vite, thalamus in Cinara poma dicenda sunt & habenda. Nec minus radix in Fœniculo, in Apio dulci, in Pastinaca, in Cinara. Fungi item & Tubera pomi genere comprehenduntur, canente Martialis musa:

Rumpinus atricem tenero de cortice terram

Tubera, Boletis poma secunda sumus.

Nam Fungi caules habentur, radices Tubera. Nihil itaque nobis obstat nucem appellantis pomum, quod nomen tam late & longe diffunditur & propagatur.

Tranſeamus ad Plinium, cui depurando illuſtrandoque hoc otiolum quod nobis propter malas tempeſtates inſperatum contigit, dabimus. In ejus libro XVII. capite XXI. quoddam inferendi genus quo uvæ forma & colore inter ſe diſſimiles gignuntur, ex libro Columellæ de Arboribus exſcriptum eſt; ubi illa Columelliana: *donec gemmas agant*, obſcurantur librarii vitio; ita enim in excuſis expreſſum habemus: *Humefcunt hoc modo*, cum mihi potiora ſint: *Gemmefcunt hoc modo*.

Libro etiam XXI. capite XVI. de ſpinofis herbis traditum eſt: *quædam in iis multicaulia ramaſque eſſe, ut Carduus: uno autem caule nec ramoſum, Cnecos*. Singularis quidem Cneci caulis de ſemine furgit; idem tamen in plures ramos dividitur ſpargiturque; Quare: *uno autem caule, ſed ramoſo, Cnecus*. Redintegrato Plinio, ad Theophratum oculos convertamus, in cujus libro περι φυτῶν ἱſtop. VI. reprehendunt: *πὶ μὲν πολύκαυλα εἶναι καὶ ἀποφυῆτας ἔχειν, ὡς περὶ ὁ κνήκῳ*; Cnecum enim multicaulem eſſe merito negant. Verumtamen ſcire refert caulem non modo id quod a radice producitur, ſed etiam ramum ſive caulis partem a Theophrasto nuncupari, ut ex Ferulæ hiſtoria quam tibi auſtoris verbis ſubiiciam, cognofceſ: *ἐξ ἀκρῶ δὲ ſχιζέται, καὶ ἔχει πινὰς ἐμμεράλους καύλους*. Idcirco πολύκαυλον in Cneco ramoſum habebis. Et quando optima eſſe quæ de Cneco a Theophrasto docentur, oſtendimus: in iis quæ de Corruſa eodem libro ſcribit, mendum facile detegemus: *ἕτως ἀποτραχέεται καὶ ἐξανθεῖται προῖός τις τῆς ὄρας*; neque enim ἐξανθεῖται a Theophrasto autumo, verum ἐξακαυθεῖται. Prava ſimiliter eſſe quæ de Carduis & congeneribus deinde præcipit, tum ex ſtirpium natura, tum ex Theodori Gazæ interpretatione indicabo: *πὸ δ' ὅλον, ὡς ἀπλῶς εἶπῶν, ἀπαντα ἀκαυθικὴ φύσις, ἐπίκαρπῳ*. Iſtud namque ἐπίκαρπῳ cum reddat Gaza *fructus ſerotina, ὀψικάρπῳ* ſe inveniffe declarat.

Redeo ad Plinium de Ramno libro XXIV. capite XIV. hæc proſentem: *Inter genera Ruborum Ramnos appellatur a Græcis candidior & fruticosior. Is floret, ramos ſpargens vellis aculeis, non, ut cæteri, aduncis, foliis majoribus. Alterum genus eſt ſilveſtre nigrius, & quodammodo rubens*. In quibus a Plinii editoribus veterem ſcripturam *In ſepibus ciret*, quæ in librorum margine adnotatur, neglectam & repudiatam, vana & abſona reſoſita *is floret*, quali cæteri Rubi florem non fundant, ſepenumero admiratus ſum, & adhuc admiror. Nam illud fo-

liis

liis majoribus ad primum genus translatum, quod ad alterum spectat : *Foliis majoribus alterum genus est silvestre*, librariorum negligentiae condono. Etenim Ramnus, ut memorat Dioscorides, a quo Plinius accepit, *περὶ φραγμῆς φύμενον*, φύλλα μικρὰ ἔχει. Quæ ad primum genus Plinianum pertinent ; ad alterum quæ sequuntur : *καὶ τρίτη μελάντερα ἔχουσα πρὸ φύλλα, καὶ πλατύτερα σὺν τῷ ἡρέμα ἐρυθραίνεσθαι*.

A stirpibus ad animalia transitum faciens de Spongiis quæ modo animalibus, modo stirpibus assignantur, & promiscuam naturam habere creduntur, hæc ex Plinii lib. IX. cap. XLV. tibi consideranda proponam : *viventibus idem, qui madentibus nigricans color*. Quæ apud Aristotelem lib. *de Animalibus* V. legimus tali exemplo : *ἄπλυτοι δὲ ὄντες καὶ ζῶντες αἰσι μέλανες*. Quare si spongiæ tam illotæ, quam viventes nigrae, non madentibus in Plinio esse scribendum opinabar.

De Vespertione ab eodem Plinio lib. proximo cap. LXI. proditum est : *eidem coxendix una traditur*. Non una, sed binæ coxendices Vespertioni datæ sunt ; ideo *eidem coxendix uni traditur*, ut Maximi quondam Romæ formis excudendum curarunt.

De Colubro lib. XXXII. c. V. inenio : *Coluber est in aqua vivens : hujus adipem, & fel habentes qui Crocodilum venantur, mire adiuvari dicunt*. Præmittendum credo *Enhydris*, nempe : *Enhydris coluber est in aqua vivens*, tum ex D. Isidoro qui eadem a Plinio refert, tum ex alio Plinii loco : *Enhydris vocatur a Græcis coluber in aquis vivens*.

His paucis de animalibus perpensis, de lapidibus & gemmis plura restant, quæ libris XXXVI., & XXXVII. continentur. Prius tamen indicare convenit de sale & ferro quæ librariorum indigentiam ostendunt. Definitum est a Plinio lib. XXXI. cap. VII. *aliud (falis) genus ex aquis maris sponte gigni, spumam in extremis litoribus ac scopulis relictam. Hic omnis rore densatur*. Malo enim, pro rore, sole ; quippe qui sale parant, in areas marinam aquam derivant, eandemque calidioribus anni mensibus foli exsiccandam relinquunt. Sic sal coit. Præterea Isidorus unde accepit nisi a Plinio, quæ tibi exscribam : *Nam aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis litoribus vel scopulis relicta, & sole decocta* ?

De ferro autem lib. XXXIV. cap. XIV. hæc offendi, in quibus minime acquiesco : *stricturaque vocantur hæ omnes, quod non in aliis metallis, a stringenda acie vocabulo imposito*. Quæ tua prudentia perpondera, & renuntia retinendane sint, an exemplum ab Isidoro propositum revocandum : *stricturae vocantur hæ omnes, quod non in aliis metallis, a strin-*

a stringendo apte vocabulo imposito; stringere enim proprie de ferro dicitur, ut Seneca lib. de beneficiis II. testatur: *Gladius idem & stringit, & transforat: quam presso articulo venerit, refert*; ut Columella lib. IV. Jam vero *Muscus qui more compedis crurum Vitium devicta comprimit, situque & veterino macerat, ferro distringendus, & deinde: Quoniam ferre conjunctam gerit ab latere gemmam, cui consulendum est, ne falce distringatur.* Ut Virgilius in *Æneid.*

Hunc primum levis hasta Camillæ

Strinxerat.

De lapidibus gemmisque jam hinc agendum. Et primum quid *Lygdini* lapides fuerint, mihi aperias explanesque velint, quos Plinius lib. XXXVI. cap. VIII. describit in hanc sententiam: *Paulum distare ab eo in unguentorum fidem multi existimant Lygdinos in Paro repertos amplitudine qua lances craterasque non excedant.* Etenim mihi *Lychnites* fuisse hæc ab Isidoro prolata demonstrant: *Parius candoris eximii Lychnites cognomento. Hic apud Parum insulam nascitur, unde & Parius nuncupatus. Magnitudo ejus qua lances craterasque non excedat. Unguentis & ipse aptus.* Quibus si nondum satis cernis quod tam claro argumento lucet, afferam ex ipso Plinio quæ supra cap. V. comprehenduntur, clariora: *omnes autem tantum candido marmore usi sunt e Paro insula, quem lapidem cepere Lychnitem appellare, quoniam ad lucernas in cuniculis cæderetur.*

In eodem capite hæc male distrahuntur. *Magnus & duobus contrarie inter se naturæ bonos: Coralico in Asia reperto.* Conjungenda sunt: *bonos Coralico in Asia reperto.*

In capite XXIII. de calce paranda præceptum est, ne calx ex vario lapide coqueretur; nam *ex albo melior, quam e duro, & structuræ utilior: quæ ex fistuloso testoriis.* Quæ sic accipio, ut probem hoc exemplo: *Ex albo melior atque e duro, & structuræ utilior: quæ ex fistuloso, testoriis.* Hæc ex Palladio facile confirmantur: *Calcem (ait lib. I.) quoque ex albo saxo duro, vel Tiburtino, aut Columbino fluviali coquemus, aut rubro, aut spongia, aut marmore. Postremo quæ erit ex spisso & duro saxo structuris convenit: ex fistuloso vero aut molliori lapide testoriis adhibetur utilius.* Sed clarius ex Isidori lib. XVI. in quem multa a Plinio sumpta congeruntur, & de calce in eandem rationem hæc: *Calx e lapide albo & duro melior structuræ: ex molli utilis testoriis.* Porro si primum fontem, a quo hausit Plinius, cognoscere vis, Vitruvium inspicio lib. II. hæc docentem: *De calce diligentia est adhibenda, uti de albo saxo aut silice coquantur; & quæ erit ex spisso*

spisso & duriore, erit utilior structure, quæ autem ex fistuloso in tectoriis.

Ad gemmas postremo descendam, de quibus ultima cura Plinius lib. XXXVII. commentatus est. Itaque in Smaragdis Bactrianis quos in commissuris saxorum colligere dicuntur Etesis flantibus; tunc enim tellure internitent, quia his ventis maxime arenæ moventur, arbitratus sum quid vetustate vel negligentia interiisse, exscribente Isidoro: tunc enim tellure decoperta intermicant, & Solino: tunc enim, detecto solo facillime internitent. Quapropter antiqua lectio reponenda videtur: tunc enim tellure versa nitent. Sed hoc amplius vellem: colligere dicunt.

Post Smaragdos proxima dignitas datur Sardonychi; *Sardonyches* autem olim, ut ex nomine ipso apparet, intelligebantur candore in sarda, hoc est velut carnis ungue hominis imposito, & utrinque translucento. De quo etymo plura Isidorus, eademque a Plinio deprompta: *Sardonyx*, ait, ex duorum nominum societate vocata est. Est enim ex *Onychis* candore & *sardo*. Hinc suspicatus sum fuisse in Plinio: intelligebantur ex *Onychis* candore, & *sarda*. Usus item earum plurimum commendabatur; quoniam, ut addit Plinius, solæ prope gemmarum scalptæ ceram non auferrent. In quibus perfectam sententiam desiderabis, nisi ex Isidoro sumpseris in signando, vel signando, nimirum: ceram signando non auferrent. Nam Isidorus hanc gemmæ naturam & proprietatem sic determinat: *Hec sola in signando nihil cere evellit.*

Chelidoniae duorum sunt generum *Hirundinum* colore, & altera parte purpureæ nigris interpellantibus maculis. Cum duo genera constituentur, unum tantum video, ab una parte *Hirundinum* colore, ab altera purpureum cum maculis nigricantibus. Hoc ipsum commemoratur ab Isidoro, sed dilucidius. *Chelidonia* ex *Hirundinum* vocata colore, & duorum est generum, quarum una ex altera parte purpurea, & alia purpurea, nigris intervenientibus maculis. Quare utrunque genus ab una parte *Hirundinis* coloris credo, altera vero parte primum purpureum, alterum purpureum, maculisque nigris varium. Quæ ad Plinium emendandum transferre nemo vetat, præsertim cum in antiquis editionibus inveniam & alia parte purpurea pro altera parte purpureæ, ut in Isidoro.

Dracontites sive *Dracontias* e cerebro fit *Draconum*: sed nisi viventibus abscisso nunquam gemmescit. Existimo abscissa esse scribendum, ut in manu exaratis libris servatur. Idem etiam Solinus commemorat, & tradit non esse lapidem nisi viventibus detrahatur; ideo, somno obfopitis *Draconibus*, e capitibus exsunt lapides. Idem refert Isidorus dicens: nisi viventibus abscissa fuerit, non gemmescere.

Hormesion inter gratissimas aspicitur, ex igneo colore radiante auro portante

tante secum in extremitatibus candidam lucem. Hic lapis in Ifidoro *Er-
mifcion* vocatur. Vocis vestigia secutus cogitabam de *Hormifcion* ἀπὸ
τῆς ὀρμίσου, & quasi parvum monile habebam.

Chalcophonos nigra est, sed illisa æris tinnitum reddit. Hoc exem-
plum vulgo probatur. Refertius est quod prodidit Ifidorus: *sed lapidi
illisa æris tinnitum reddit.*

*Brontia capitibus Testudinum similis, & cum tonitruis cadens (ut
putatur) fulmine ic̄ta restinguit, si credimus.* Veteres editiones diffe-
runt: *Bronica* (hoc est *Bronte a*) *capitibus testudinum similis, & to-
nitrua cadentia, ut putant, restinguit, & fulmine ic̄tu restinguit, si
credimus.* In antiquis vero Ifidori libris forma impressis: *Brontia a ca-
pite testudinum e tonitruis cadi putant, & restinguere fulminis ic̄tus.* Re-
cte igitur Harduinus ex veteri exemplari restituit: *Bronte e capitibus
testudinum tonitribus cadit, putantque ea restingui fulmine ic̄tum, si cre-
dimus.* Adhuc tamen mendum restare judico: vana enim opinio fere-
batur, hunc lapidem contra tonitrua valere, eundemque fulminis ic̄tus
restinguere. Propterea *fulmine ic̄tum in fulminis ic̄tum* mutarem.

Ostraciti Ostree nomen & similitudinem dedere. Scribendum est ex ve-
teribus editionibus *Ostracidi*: nam *Ostracites* sive *Ostracias* alia est gem-
ma, de qua supra loquitur Plinius.

Melichloron est geminus parte flavus, parte melleus. Cum flavum quo-
que sit mel, unde Lucretius:

Nam veluti pueris Absinthia tetra medentes

Cum dare conantur, prius oras pocula circum

Contingunt mellis dulci flavoque liquore:

idem est, ac si dicas, parte melleus, parte melleus, aut partim flavus,
partim flavus. Equidem Ifidorus in antiquis secus atque habemus, inve-
nit, cum scribat hanc gemmam bicolorem esse ex una parte viridem,
ex altera melli similem. Quare opinabitur quis fuisse in Plinio: *parte viri-
dis, parte melleus*, ut nomenclatura docet. Nomen quoque non uno mo-
do editum est; in vetustis forma expressis: *Melichros* (quod vitium ex
proximis *Melleus Melichrota*, quæ rectius *Melleus Melichros*, emanavit) in
posterioribus: *Melichloron*. Verum optime in Ifidoro *Melichloros* habetur.

Plura mihi meditant, diductis nubibus, offulget sol, ac mutati ven-
ti serenitatem, & tutum iter in crastinum promittunt. Aquas quoque
ab iis locis qua transiturus sum, recessisse nunciatum est. Quamobrem,
posthabito Plinio, ocreas cras induam, & pro calamo flagellum capiam.
Tu interea etiam atque etiam cura ut perpetuo valeas.

Dabam Patavio Nonis Octobr. CIO IOCC XXXV.

F I N I S.

I N D E X

Rerum Præcipuarum, & Verborum.

A

- Abellana*, ab oppido Abella, *avellana*. 72.
- Acaruanes & Cares usi sunt anno semestri. 283
- Achaicus annus. 278
- Acta D. Polycarpi emendantur. 274
- Acus unde dicatur. 24
- Acutus* olim *acutus*. 15
- Ad præpositio quæ ex *a* cum *d* constat, retinebatur in compositis ab antiquis scriptoribus. 11
- Ad vertebat etiam *d* in *u*. 11
- Adedo*. 493
- Adudo* valde humecto. 562
- Æditumus* cur dicatur. 8
- Æstiva* de stabulis dicuntur. 481
- Ætolicus annus. 278
- Aetius Chaldaicam astronomiam sequitur. 182.
- Aetius emendatus. 183. 184. 185. 186. 187. 188.
- Agmen* unde existat. 12
- Agrna* olim *acna* five *acna*. 96
- Agnomen*, cognomen, ignominia a *gnomen* veteri pro *nomem*, & illud a *γνώμη*. 12
- Agnosco*, *cognosco*, *dignosco*, *ignosco* ab antiquo *gnosco*; hoc autem a *γινώσκω*.
- Agricultor* dubium est in *Columella*. 475
- Ai* pro *æ* tam in ultimis quam in primis mediisque syllabis positum. 9
- Alalcomenius mensis III. Ætoticus. 237
- Alias*, *alteras* quid. 18
- Aliquis* ex quibus constet. 16
- Amoenus* unde. 8
- Ancilia sacra. 329
- Angryipa. 418
- Anni Macedonici discrimina. 271
- Anni discrimina VII. apud Italos. 287
- Anni iniriæ quot fuerint Romæ post Numam ad J. Cæsarem. 323
- Anni Attici discrimina. 230
- Annus antiquitus in hiemem & æstatem apud Græcos divisum. 209
- Annus Atticum dierum CCCLX. non fuisse Athenis popularem. 222
- Annus lunarem etiam Homeri atque Hesiodi ætate notum fuisse. 233
- Annus Metonicum aut Callipicum nusquam apud Græcos fuisse popularem. 243.
- Annus solari minor quos usus præstet. 283
- Annus Ægyptius vetustissimus primum ex I. mense, deinde ex II., tum ex IV. 283.
- Annus Ægyptiacus ex quo Julius annus desumptus est. 362. 363. 364. 365. usque 371.
- Annus Ægyptiacus & Chaldaicus qua ratione inter se referantur. 369. 370.
- Annus Ægyptius civilis vagus unde principium sumebat. 180
- Annus Æoliæ X. mensibus definitus. 280
- Annus Albanus. 280. 293
- Annus Arcadum trimestris. 283
- Annus Atticus civilis. 221. 227. 237. 238
- Annus Atticus cum Bœotio collatus. 238
- Annus Atticus solaris. 214
- Annus Bithynicus. 276
- Annus Bœoticus. 200
- Annus Chaldaicus solaris vernus. 188
- Annus Chaldaicus solaris canicularis. 188
- Annus Corinthius, idemque Syracusanus. 263.
- Annus magnus Callippicus. 241
- Annus Callippicus solaris. 253
- Annus qui Gregorianus vocatur, & quo nunc utimur, antiquissimus ostenditur, & ad Callippum autorem refertur. 245.
- Annus intercalaris Romæ. 328. 329. 330
- Annus Julius five Julianus. 352
- Annus qui *Confusionis* vocatur, dies complexus est CCCXLVII., & menses XV. 350
- incepit, sole Libræ XV. partem collustrante. 350
- Annus Pompilius quo a Numa ad extremum Reipubl. tempus usi sunt Romani, Chaldaicus erat. 310. 311. 312.
- Annus Lavinius. 287. 288.

I N D E X.

Annus magnus Metonicus .	239	<i>Audio</i> cur dicatur .	21
Annus Lacedæmonius .	266	Averruncus Deus cur dictus .	164
Annus Olympicus .	259	<i>Avia</i> herba ex quo corrupta .	542
Annus Macedonicus , exoriente Arcturo ,		<i>Aula olla</i> idem .	9
inceptus .	271	<i>Aurata & orata</i> idem .	8
Annus Macedonicus post Alexandri magni		<i>Aurichalcum & Orichalcum</i> idem .	9
victoriam ad Granicum inceptus XVI.		<i>Auriga</i> qui .	434. 435
cal. Novembr.	272	<i>Autumnus autumnus</i> .	556
Annus Macedonicus solaris a Dio mense			
inceptus .	273	B	
Annus solaris Macedonicus Julianus qua-		B iceps triceps cur dicantur .	19
lis .	272	Bendixus Bithynius mensis VII.	276
Annus solaris Syromacedonicus .	272	Boedromion Atticus mensis III.	221. 222
Annus Romuleus .	280	Bœotia Altronomia .	200
Annus Thebanus .	278	Bœotia Dieteris qua ratione cum Attica	
Annus ut dividitur ab Hippocrate , & ab		componatur .	236
Euripide .	209. 227.	Bœotii incipiebant annum die VIII. Atti-	
Anthellæron Atticus mensis VIII.	221.	corum .	236
226. 227. 237. 238.		Bœotii utuntur Atticis mensibus in anno	
Apellæus mensis II. & IV. Macedonum .		Bœotio .	238
272. 273. 274.		Brumalia sacra .	508
Aphrodisius mensis Bithynicus XI.	276	Brutus quandiu consul vixit .	324
<i>Apiacon</i> in Catone vitium esse .	84	Bucatius mensis V. Bœotius olim Lenæon .	
<i>Apica</i> quid .	421	237.	
Apicius de re culinaria emendatus .	452	Bucatius mensis I. Thebanus .	278
Apollonius mensis I. Olympicus .	260		
<i>Apud pro ad</i> .	455	C	
Arbustum Italicum quid .	523. 524.	C alendarum usus .	289. 292
<i>Arceo</i> unde originem habeat .	11	Calendarium Rusticum Farnesianum	
<i>Arcesso</i> unde .	11	Falsum esse monumentum .	393. 394
<i>Arcus</i> cur dicatur .	11	Calendarium quo Ovidii Fastos illustrant ,	
<i>Arflare</i> vernaculum ab antiquo <i>arflare</i> or-		barbarum esse .	398
tum .	11	Calendarium quod ad Constantini Magni	
Arius mensis Bithynicus IX.	276	tempus referretur , falsum esse & barba-	
Aristoteles emendatus .	228	rum .	399
Artemisius mensis VII. & IX. Macedo-		<i>Calidus pro calidus</i> , & vernaculum <i>calido</i> .	
num .	272. 273. 274	157.	
Artemisius Lacedæmonius mensis VIII.		Callippicus annus solaris .	253
269.		Callippica astronomia .	254
<i>Articularius</i> quid .	85	Callippus emendatus .	257. 258
<i>Aruspex</i> cur dicatur .	18	<i>Capior pro impediior</i> .	427
<i>Arvum</i> cur dicatur .	125	Carpinus atra hodie Ostrya .	46
vocatur ea pars fundi quæ arari & se-		<i>Capus</i> impeditus .	424
ri solet .	129. 130. 131	Carneades natus III. non. Maii.	279
<i>Ara</i> unde descendit .	11	Carnia sacra apud Spartanos .	267
Asconius Pædianus emendatur .	321	Carnius mensis Corinthius , Syracusanus ,	
<i>Assatura Assa</i> .	452	& Spartanus .	264
Attica Astronomia .	213. 214. 215. 216.	Carnius <i>diurnos</i> mensis Intercalaris Syra-	
217. 218. 219.		cusanus .	264
Attici cur extremo anno non intercala-		<i>Carpum pro sæno</i> Græco barbarum est .	594
bant .	231. 232.	<i>Cascale</i> vitium esse in Columella .	498
Auctor <i>Catalest.</i> emendatus .	103	Cato de R. R. emendatur .	5. 6. 7. 8. 9.
Audinus mensis III. & V. Macedonum .			10.
272. 273. 274.			

I N D E X.

10. usque ad pag. 90. 151. 170. 171.	<i>Cremia</i> ligna a <i>cremo</i> , postea appellata <i>gre-</i>
<i>Caria</i> ex quo vernaculum <i>gabbia</i> , & <i>ca-</i>	<i>mia</i> . 171
<i>riares hosiæ</i> .	<i>Culina</i> pro <i>colina</i> vitium esse. 102. 103
459	<i>Cuna</i> a <i>coenire</i> . 8
9	<i>Cunacula</i> sive <i>cunabula</i> ex quo existunt. 14
<i>Caulis</i> non solum de frumento, sed etiam	<i>Cunire</i> apud veteres <i>cunire</i> . 8
de legumine, nempe pro culmo & sca-	<i>Cunus</i> a <i>cunire</i> unico r apud antiquos .
po adhibetur. 163	8.
<i>Cautus</i> olim <i>cavitus</i> . 15	D
<i>Cedo</i> pro <i>co</i> . 167	D Litera in fine. 15. 16. 17.
<i>Celsus</i> Jurisconsultus emendatus. 320	<i>Dæsius</i> mensis VIII. & X. Macedo-
<i>Cepos</i> unde vernaculum <i>cesso</i> . 19	num. 272. 273. 274
<i>Cestus</i> ex quo vernaculum <i>cesso</i> . 44. 94	<i>Damatius</i> mensis IV. Bæotius. 237
<i>Chaldaica</i> astrorum ratio. 182. 183. 184.	<i>De sub</i> barbarum ostenditur. 589
185. 186. 187. 188.	<i>Dehaurium</i> olim <i>deoritum</i> quid. 83
<i>Chaldaei</i> qua ratione annum secabant. 175	<i>Deliro</i> cur dicatur. 133
<i>Cibalis</i> , & <i>cibilis</i> . 443	<i>Demetrius</i> Bithynicus mensis XII. 276
<i>Cicera</i> quid. 459	<i>Demetrium</i> Argivus mensis. 264
<i>Circumcalco</i> barbarum videtur in Columel-	<i>Democritus</i> emendatus. 206. 249. 403
la. 520	<i>Depeigo</i> olim <i>deipeigo</i> . 88
<i>Circumcalco</i> scribendum in <i>Columella</i> cir-	<i>Deffitus</i> non <i>diffitus</i> in Varrone. 120
cum <i>calco</i> . 525	<i>Dicor</i> pro <i>jubeor</i> . 424
<i>Cis</i> vel <i>gis ulsue</i> . 441	<i>Didymus</i> emendatus. 368
<i>Civis</i> ex quo dicatur. 15	<i>Dieteris</i> Attica. 230. 231
<i>Clam</i> unde. 14	<i>Dieteris</i> Bæotia. 210. 237
<i>Clausum</i> , <i>clausf</i> . 549	<i>Dieteris</i> , Chaldaica. 174. 175. 176. 181
<i>Clavola</i> quid. 155	<i>Dieteris</i> Romana a Cal. Jan. 228 335. 336
<i>Clepo</i> & <i>iraclepo</i> . 439	<i>Dieteris</i> Romana Eudoxi fastis exornata .
<i>Codex</i> & <i>caudex</i> idem. 8	338.
<i>Coenum</i> a <i>coenire</i> . 8	<i>Dieteris</i> Romana a cal. Mart. 340
<i>Cohors</i> unde existit. 21	<i>Digamma</i> Æolicum cum o veteres con-
<i>Coitio</i> pro <i>cogo</i> . 455	jungebant. 5
<i>Colo</i> quid. 21	<i>Dionysia</i> & <i>Liberalia</i> eodem tempore a-
<i>Columella</i> emendatus. 93. 142. 183. 184.	ta. 227
186. 187. 205. 216. 217. 248. 249. 250.	<i>Dionysius</i> Halicarn. emendatus. 235. 236
254. 255. 256. 258. 355. 356. 357. 358.	<i>Dionysius</i> Bithynicus mensis IV. 235
359. 360. 361. 372. 373. 374. 375. 377.	<i>Dioscorus</i> mensis intercalaris apud Mace-
378. 389. 390. 403. 429. 432. 435. 451.	dones, & Chaldaeos. 182
467. 468. 469. 470. usque ad pag 612	<i>Diradio</i> barbarum esse in <i>Columella</i> . 528
<i>Cominus</i> comparandi vim habet. 525	<i>Displodo</i> quid significet. 433
<i>Cometo</i> quid. 450	<i>Diu</i> quid. 18
<i>Commistura</i> in Catone vitium esse. 83	<i>Divaro</i> ex quo <i>varus</i> . 429
<i>Commuro</i> quid. 435	<i>Divortium</i> cur dicatur. 5
<i>Concha</i> quid in <i>Columella</i> . 594	<i>Dius</i> Bithynicus mensis VI. 276
<i>Conditicius</i> barbarum esse. 563	<i>Dius</i> mensis I. & III. Macedonum. 272.
<i>Confacco</i> quid in Varrone. 104	273. 274.
<i>Confert</i> & <i>confertur</i> . 487. 488	<i>Divinus</i> quid. 18
<i>Consulatus</i> initia Romæ. 323. 324. 325.	<i>Domnus</i> pro <i>dominus</i> . <i>Donno</i> , <i>donna</i> ver-
326. 327.	nacula. 443
<i>Consules</i> primi quo anni tempore inive-	<i>Draco</i> in <i>Vite</i> quid. 523. 524
runt honorem. 323. 324	<i>Dum</i> pro <i>dummodo</i> . 75
<i>Cornelius</i> Nepos emendatus. 234	<i>Duro</i> & <i>deduro</i> pro <i>persevero</i> , <i>permaneo</i> . 439
<i>Cornu</i> de <i>ungula</i> . 199.	<i>Duro</i>
<i>Cornus</i> , <i>caurus</i> . 8.	

I N D E X.

<i>Duro de Vite</i> quid .	528	<i>Focus , focula , foculus</i> instrumenta coqui-	
<i>Dystrus</i> mensis V. & VII. Macedonum .		naria .	66. 67
272. 273. 274.		<i>Forda</i> quid .	14
E		<i>Fornax</i> unde existit .	51
E <i>A</i> pro eo .	457	<i>Fornix</i> unde .	51
<i>Educo</i> <i>educis</i> , <i>alo</i> & <i>nutrio</i> .	437. 438	<i>Forsassian</i> <i>forstian</i> .	450
<i>Ejuncidus</i> pro <i>juncidus</i> .	421. 441	<i>Forsax</i> quid .	51
<i>Elaphebolion</i> Atticus mensis IX. 221. 227.		<i>Fraces</i> ex quo dicantur .	104
228. 231. 237. 238.		<i>Fris</i> barbarum videtur .	163
<i>Elaphius</i> mensis Olympicus IX. 261		<i>Fronto</i> de R. R. emendatus .	440
<i>Enim</i> cur dicitur .	19	<i>Fruentum</i> quid dicatur .	163
<i>Epidromum</i> dubium videri in <i>Carone</i> .	39	G	
<i>Epistata</i> in <i>Carone</i> improbat .	61	G <i>Ante n</i> positum .	12
<i>Epule</i> quid .	420	<i>Gamelion</i> Atticus mensis VII. 221.	
<i>Equiria</i> .	318	226. 227. 231. 237. 238.	
<i>Erice</i> sive <i>Sisara</i> .	458	<i>Gargilii</i> <i>Martialis</i> inscriptum fragmentum	
<i>Et eo</i> sive <i>ea</i> pro <i>ideo</i> .	559	falsum esse & barbarum .	466
<i>Euctemon</i> emendatus . 215. 216. 217. 218.		<i>Gemmo</i> , <i>gemmasco</i> .	516. 517
219. 250.		<i>Gerastius</i> <i>Lacedæmonius</i> mensis IX. 269	
<i>Eudoxus</i> emendatus . 200. 202. 205. 206.		<i>Germino</i> .	516. 517
207. 208. 250.		<i>Glabra</i> olim <i>clava</i> unde existit .	125
<i>Eutropius</i> emendatus .	341	<i>Glitus</i> .	56
<i>Exigo</i> <i>produco</i> , <i>extraho</i> .	514	Γλώσσα sive γλώττω cur dicta .	20
<i>Experior</i> <i>sento</i> .	511. 512	<i>Gnatus</i> cur scribatur .	12
<i>Experior</i> <i>expedio</i> , <i>libero</i> .	85. 86.	<i>Gorpiæus</i> mensis I. & XI. Macedonum .	
<i>Experius</i> olim <i>experitus</i> .	86	172. 173. 174.	
F		<i>Granatus</i> , <i>ius</i> , barbarum est .	61
F <i>Abarix</i> <i>calende</i> .	314. 346	<i>Græcorum</i> anni, menses, & dies qua	
<i>Famix</i> quid .	541	ratione cum Latinis componantur .	277
<i>Farraginata</i> barbarum recrementum .	583	<i>Græci</i> ab <i>Ægyptiis</i> astronomiam acceperunt .	
<i>Farrago</i> olim <i>ferrago</i> .	139	365. 366.	
<i>Fasti</i> consulares quo anno incipiunt .	324	<i>Guberno</i> a qua origine .	24
<i>Fasti</i> <i>Siculi</i> emendati .	274	<i>Guttur</i> unde existit .	20
<i>Fasti</i> triumphales notant annum quo trium-		H	
phans consul creatus est, diem quo		H <i>Hecatombæon</i> Atticus mensis I. 221.	
ductus est triumphus .	326	222. 229. 237. 238.	
<i>Fasti</i> <i>Ovidii</i> illustrantur . 400. 401. 402.		<i>Hecatombæus</i> mensis <i>Lacedæmonius</i> X.	
403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410.		271.	
411. 412.		<i>Hærundulatio</i> barbarum videtur .	94
<i>Feralia</i> .	319	<i>Hæusus</i> & <i>hostus</i> idem .	9
<i>Festus</i> <i>Avienus</i> emendatus .	162	<i>Heraclius</i> <i>Bithynicus</i> mensis V. 276	
<i>Festus</i> <i>Sext. Pompejus</i> emendatus . 118.		<i>Hereus</i> <i>Bithynicus</i> mensis I. 276	
435.		<i>Hermæus</i> mensis VI. <i>Bæotius</i> .	237
<i>Fibræ</i> folia angusta .	64	<i>Hermus</i> <i>Bithynicus</i> mensis II. 276	
<i>Fiscina</i> olim <i>fascina</i> ex quo vernaculum		<i>Herodotus</i> emendatus .	176
<i>fascina</i> .	51	<i>Hefychius</i> emendatus .	209. 210
<i>Florentinus</i> rerum rust. auctor emenda-		<i>Hexæteris</i> <i>Romulea</i> . 284. 285. 286. 304.	
tur . 246. 247. 355. 360. 428. 429.		305. 306.	
<i>Florus</i> emendatus .	589	<i>Hexæteris</i> <i>Albana</i> .	295. 296.
<i>Fossilis</i> & <i>resfossilis</i> cur dicantur .	67	<i>Hibernacula</i> de <i>stabilis</i> .	481.

I N D E X.

<i>Hiemis recto casu?</i>	555. 556	Jugum agri modum fuisse apud Hispanos.
Hippodromius mensis Bœotius XII. ostenditur.	237	76.
Hippocrates emendatus.	234	Julius Cæsar quæ de stellarum ortu atque occasu, ipsarumque significatione Græce scripserit. 372. 373. 374. 375. 376. 377.
<i>Humor olim amor ab ἠμωρός.</i>	13	Julius Firmicus emendatus.
Hyacinthia sacra Spartana.	270. 271	385
Hyperberetæus mensis II. & XII. Macedonum.	272. 273. 274	<i>Justus</i> quondam <i>justus</i> .
		14

I

J Longum qua ratione scribatur a veteribus.	6. 7	
Jana luna quid.	146	
Jani signum qua ratione anni dies digitis ostenderet.	314	
Idem quid.	16	
Idus quid essent.	289. 292	
Illicio, <i>illicium</i> olim <i>illicio</i> , <i>illicium</i> .	109	
<i>Illuvies</i> a <i>luo lavo</i> .	552	
<i>Imbecillis</i> cur dicitur.	15	
Immergio barbarum verbum.	531	
<i>Impunis</i> olim <i>impænis</i> .	8	
In olim indu.	11	
Indulgeo quibus componatur.	11	
Indoles quibus constat.	11	
Indolesco quibus fit.	11	
<i>Inexitiabilis</i> pro <i>insatiabilis</i> .	558	
<i>Infidus</i> , <i>bifidus</i> , <i>trifidus</i> .	127	
<i>Inquinatum</i> olim <i>incunatum</i> a <i>cuire</i> .	8	
Intercalabatur Romæ alternis annis mensis.	319. 320. 328. 329 330. 331. 332. 333. 334.	
modo peractis Terminalibus, modo peracto Regifugio.	329	
Intercalares calendæ priores apud M. Tullium quid.	351	
Interculco barbarum videri in Columella.	592	
Interdiu pro interdium.	441	
Interdum cur dicitur.	19	
Interea quid.	17	
Interim unde ortum.	17	
Intertaleo barbarum esse verbum.	154	
Intra ex <i>entera</i> .	17	
Inrus quid.	18	
Ipse cur dicitur.	19	
Is, ea, id.	16	
Isthmia instaurata Olympiade XLVIII.	263. 264.	
Istrius, a, um olim <i>instrius</i> , quod caret striis.	133	
Jugulas hoc est Orionem male ab Julio Firmico <i>Asellos</i> dici.	198	

L

L Abium olim <i>labia</i> etiam.	42	
Lar & Larunda.	23	
<i>Lamie</i> cur dicantur.	542	
<i>Lanium</i> cur vocatur.	542	
Legumen qua ratione distinguatur a frumento.	163	
<i>Lepus</i> unde dicitur.	455	
<i>Liberius</i> & <i>libertia</i> antiquitus <i>liberatus</i> & <i>liberata</i> .	14	
Libri qui inscribuntur <i>Largi Designatiani</i> , <i>Plinii de re medica</i> , <i>Prisciani</i> item, & <i>Sorani Ephesi</i> nullius pretii habendi sunt, sed barbari.	399. 400	
Librum Ptolemæi titulo <i>de stellarum significationibus</i> quem Nicolaus Leoniceus latinitate donavit, rotum ferme ex <i>Columella</i> esse contextum.	183	
Librum Ptolemæi titulo qui inscribitur <i>φάσεις ἀπλάτων δημοκρασιών</i> falsum esse.	412. 413. 414. 415. 416.	
Lingua Bubula quid in Carone & Plinio.	53	
<i>Locuplex</i> cur scribatur.	19	
<i>Lora</i> cur dicitur.	45	
<i>Lotus</i> vel <i>Lota Phrygia</i> corrupta pro <i>Caltha</i> .	577	
Lous mensis Macedonum X. & XII.	272. 273. 274.	
L. Accius emendatus.	66. 126. 127	
Lucilius emendatus.	88	
Ludi Apollinares.	262	
<i>Ludus</i> ex qua origine.	312	
Lupercalia & Lycæa eadem sacra.	281	
<i>Lygdinus</i> lapis legendus <i>Lychnites</i> .	614	

M

M <i>Mellus</i> , a, um a <i>mallo</i> , hinc vernaculum <i>mallo</i> ; quoniam amentes plerumque sensim evadunt, ideo <i>mallo</i> , in quo aucta est amentia.	49	
Macrobius falsitatis coarguitur scribens,		
K k k k		flore-

I N D E X.

florente republ. Saturnalia uno die fini- ta.	348. 419	<i>Neus</i> & <i>gneus</i> cur idem.	12
<i>Madeo</i> pro <i>misefco</i> .	578	<i>Nimum</i> .	24
Maximæterion Atticus mensis IV. 221. 223. 224. 225. 237. 238.		<i>Nobilis</i> antiquitus <i>gnobilis</i> , unde <i>ignobilis</i> , <i>ignobilitas</i> .	12
<i>Magnitudo</i> de numero dicitur.	426	<i>Nomenclator</i> antiquitus <i>nomen calator</i> .	14
Manilii astronomia, ejusque annus cæle- stis.	193. 194. 195	<i>Non</i> antiquitus <i>nenu</i> .	19
Manilius emendatus.	198. 199	Nonarum usus.	289. 290. 292
<i>Marors</i> cur dicatur.	6	Nonius Marcellus emendatus.	154. 166
<i>Mearpte</i> , <i>suapte</i> , <i>tuapte</i> , <i>nostrapte</i> .	16	<i>Norale</i> quid.	478
Melchros gemma.	66	<i>Nubilar</i> non <i>nubilarium</i> scribendum in Co- lumella.	483
Mena piscis, vulgo <i>menola</i> .	43	<i>Nucleus</i> antiquitus <i>nucleus</i> .	15
Menses Albani. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303.		Numa anni Romani auctor.	313. 314
Menses antiquissimis temporibus a dextra in sinistram computabantur.	289	ab Hetruscis edoctus.	313
Menses Attici.	220. 221	regnare cepit anno U. C. XXXIX. 323.	
Menses Latini qui ab imbre vocabantur. 301. 302.		qua ratione superiora tempora per- fecerit.	307. 335
Menses Romulei.	281	O	
<i>Mercedinus</i> intercalaris.	191. 219. 220	O <i>Buro</i> & <i>turunda</i> unde existant.	20
<i>Meretricor</i> barbarum verbum.	580	<i>Occare</i> ab <i>obccare</i> .	135
Mergus, & ejus genera.	150	<i>Osteateris</i> Attica.	235
MERK quid in antiquis fastis significet. 352		<i>Osteateris</i> Lacedæmonia.	269
Metagitnion Atticus mensis II. 221. 222. 237. 238.		<i>Osteateris</i> Macedonica ab arcturi exor- tu incepta.	272
<i>Μετιγίτιον</i> & <i>Ὀστρόπιον</i> quid Græci vo- cant.	276	<i>Osteateris</i> Macedonica incepta, prodeun- te vespere Vergiliarum sidere.	272
Metrous Bithynicus mensis III.	276	<i>Osteateris</i> Olympica.	260
Mina Ovis que.	421	<i>Osteateris</i> Eudoxi.	212. 213.
<i>Mium</i> ex quo vernaculum <i>mio</i> .	19	<i>Osteateris</i> Syracusana & Corinthia.	264
<i>Mania</i> cur dicantur.	8	<i>Osteateris</i> Thebana.	278
Mulier unde existit.	10	Oleam alternis annis ferre fructum. 166.	
Multa que nunc per o scribimus, vetu- stissimi per u scribebant, & contra. 7. 8.		Olympia & Mysteria Romana.	331. 332
Multa quid.	418. 419	Olympia Julia vulgo <i>bissexum</i> .	334
Munychion Atticus mensis X. 221. 223. 224. 225. 237. 238.		Olympiades.	260
N		<i>Operarius</i> , & <i>opera</i> antiquitus <i>oberarius</i> , & <i>obara</i> .	107
N <i>Arus</i> a <i>narro</i> olim <i>gnarus</i> , unde <i>ignarus</i> , <i>ignorantia</i> , <i>ignoro</i> .	12	<i>Ὀπίρη</i> quid sit.	276
<i>Natio</i> olim <i>gnatio</i> , ex quo <i>pregnatio</i> , & <i>pregno</i> .	12	Opulus vulgo <i>Oppio</i> .	524
<i>Naviter</i> olim <i>gnaviter</i> , ex quo <i>ignaviter</i> . 12.		<i>Origa</i> quid.	434. 435
<i>Narus</i> antiquitus <i>gnarus</i> , ex quo <i>igna- via</i> , <i>ignavus</i> .	12	Orthocissos.	582
<i>Negotium</i> quid.	19	Ostracis gemma.	616
Nemea sacra.	264	Ou pro u usurpatum a veteribus antiqui- tus.	9
		Ovidius emendatus. 392. 405. 406. 407. 470	
		P	
		P <i>Abulum</i> antiquitus <i>Fabulum</i> cur di- catur.	35
			palla-

I N D E X.

Palladius de R. R. emendatus. 247. 502.	Por unde <i>Marcipor</i> , <i>Caipor</i> .	23
535. 546. 561. 568. 570. 580. 609.	<i>Porca</i> quid.	76
<i>Pallor</i> unde fit.	<i>Porcus ferarius</i> quis.	80
Panathææ instituta anno Olympico CCXI.	Porfenna unde dicitur.	23
acta extremo mense Hecatombræone.	<i>Porto</i> , <i>Porticus</i> , <i>Porta</i> cur dicantur.	51
266.	<i>Porus</i> unde appellatur.	15
Panemus I. mensis Bœotius.	Posideon Atticus mensis VI. 221. 226. 237.	237
Panemus mensis IX. & XI. Macedonum.	238.	
272. 273. 274.	Posideon alter mensis intercalaris Atticus.	
Parthenius mensis Olympicus XII.	231.	
Participia apud antiquos verborum in is	<i>Positus</i> olim <i>postus</i> a quo vernaculum <i>po-</i>	
secunda inflexione desinentium, e in u	<i>sto</i> .	14
mutant.	<i>Post</i> cur dicatur.	17
<i>Partim</i> pro <i>præcipue</i> .	<i>Postea</i> antiquitus <i>postidea</i> .	17
<i>Pavimentum</i> etiam materia ex qua fit.	<i>Posthabeo postmisso</i> .	17
482.	<i>Posthac</i> quid.	17
Paulus jurisconsultus emendatus.	<i>Posthumus</i> cur dicitur.	17
Pausanias emendatus.	<i>Postilla</i> quid.	17
<i>Pello</i> .	<i>Postquam</i> & <i>postea quam</i> quid.	17
<i>Pereo</i> ultro citroque eo.	<i>Postridie</i> unde dicitur.	18
145. 535	<i>Præ præpositio</i> olim <i>pri</i> .	16
Peræpius Bithynicus mensis X.	<i>Præcipio</i> , <i>præceptum</i> , <i>præceptor</i> prisco si-	
Peritius mensis IV. & VI. Macedonum.	gnificatu.	76. 77. 583
272. 273. 274.	<i>Prælium</i> ad Plataeas quo cæsi fugatique Per-	
Perpenna unde.	sa a Græcis, evenit IV. cal. Sext.	236
<i>Pervio</i> .	<i>Præfens</i> quis.	16
448	<i>Præfites</i> unde dicantur.	16
<i>Pes pedis</i> antiquitus <i>pes petis</i> .	<i>Præsul</i> unde originem habeat.	18
<i>Pes</i> in architectura.	<i>Præsum</i> ex quo efformetur.	16
480	<i>Pridem</i> cur dicatur.	16
<i>Petiolus</i> cur dicitur.	<i>Pridie</i> ex prisca significatione.	18
88	<i>Princeps</i> quibus componitur.	16
Philiassus Lacedæmonius mensis IV.	<i>Prius</i> , <i>prior</i> , <i>primus</i> .	16
269	<i>Priscus</i> unde deducitur.	16
<i>Piaculum</i> quid, cur & sacrificium, & de-	<i>Prislinus</i> ex qua origine.	16
lictum.	<i>Promedius</i> .	450
<i>Pius</i> atque <i>impius</i> unde existunt.	Prostarerius mensis Bœotius VII.	237
<i>Plaudo</i> & <i>plodo</i> idem.	<i>Protinus continue</i> .	602
9	Ptolemæus emendatus.	178. 242
Plato natus X. cal. Jun.	Publ. Clodii interitus.	320. 321
279	Pugna navalis ad Salaminam contra Per-	
<i>Plaustrum</i> & <i>plostrum</i> idem.	tas evenit VI. cal. Sept.	267
9	<i>Pugno</i> ex qua origine.	24
<i>Plautus</i> & <i>plotus</i> idem.	<i>Pugnus</i> a πῦνξ.	12
Plautus emendatus.	<i>Purgo</i> antiquitus <i>purigo</i> sive <i>purico</i> .	15
80	<i>Purifico</i> cur dicatur.	15
<i>Pleraque</i> , <i>plerunque</i> unde dicuntur.	<i>Pyanepsia</i> sacra.	274. 275
23	Pyanepstion Atticus mensis V. 221. 223.	
Plinius <i>Nat. Hist.</i> emendatus. 27. 35. 47. 48.	224. 225. 237. 238.	
52. 53. 55. 56. 57. 59. 151. 169. 183. 184. 185.	Pythius I. mensis Delphicus.	262
186. 200. 202. 203. 215. 216. 218. 228.	Pythia sacra.	262
355. 356. 357. 358. 359. 360. 365. 366.		
367. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378.		
379. 380. 383. 384. 385. 386. 387. 388.		
389. 390. 391. 392. 430. 438. 504. 505.		
524. 531. 536. 582. 594. 612. 613. 614.		
615. 616.		
<i>Plus</i> pro <i>plus</i> , & <i>amplus</i> pro <i>amplus</i> .		421
Plutarchus emendatus.		267. 307
307		
<i>Pæna</i> , a <i>pænio</i> pro <i>punio</i> .		8
Polybius emendatus.		324
<i>Pomum</i> quidquid ex stirpe ut malum estur,		
vocatur.		610. 611. 612
<i>Ponor contineor</i> , <i>confisso</i> .		53

Q

QU pro *en* utebantur veteres . 12
Qua & *quo* pro qua ratione. 417.
 421. 561.

Qui communis generis fuit. 157
Quidam ex quibus constar. 16
Quidem quibus componitur. 16
 Quinquatria sacra. 406
 Quintilii de R. R. scriptores emendantur.
 246. 248. 249. 250. 251.
 Quirinalia sacra ante Romulum instituta .
 281
Quotidie quibus fit, & quare. 18
Quoties, toties, aliquoties olim *quotiens, to-*
tiens, aliquotiens, & qua de causa. 20

R

R Litera extrema in compositione un-
 de originem habeat. 23
Rafis quid. 590
Redimiculum quibus componitur. 16
Redimio unde existit. 16
 Regifugium a. d. VIII. cal. Jun. quo Tar-
 quinii in exilium pulsi sunt. 323. 324
 Regifugium antiquitus prid. cal. Mart. aut
 prid. cal. Interc. quo Tarquinii debel-
 lati sunt. 324
Reiicole Oves rejiciuntur de fundo Varro-
 niano. 420. 431
Resfringo pro *relaxo* & *resolvo*. 489
 Rex sacrificulus Græcorum exemplo crea-
 tus Romæ. 290
 R obigalia sacra quo anni tempore age-
 bantur. 314. 336
Robur pro firmo ligno & duro. 565
Robur multas stirpes complectitur. 565
 Robur Quercus dicitur minoris glandis .
 565.
 Roma cur dicatur Palilibus condita . 304.
 305. 306.
 --- quo anni tempore ceperit. 306. 307.
 308.
 -- -- quo anno Olympico. 307. 308
 R omani scribendo & loquendo Nonas post
 Idus ponebant . 292
 R omani usi sunt anno Eudoxi fastis exor-
 nato. 339. 340
 Romulus quot annis regnavit, & quo an-
 ni tempore decessit. 307
 Rubigo Dea. 164
Rumic, Rumen mamma. 445

Rumna & Rumina Dea. 445
Rumpo depravo. 530
Rumporinetum quid. 529
Runca in Columella quid. 494

S

S Non geminabatur apud vetustissimos.
 10.
 Sabinarum raptus. 418. 419
 Sacra multa apud Romanos repeti con-
 suevere, & quare. 281
 Salix & Salictum ex qua origine. 49
Salvus. 49
Saluber pro *uili.* 554
 Sarmenum latum quid. 523
 Saturnalia. 348. 349
 Saturnus cur dicitur. 23
Scipionia Vitis non *Spionia.* 505
 Scirophorion Atticus mensis XII. 221. 229.
 230. 231. 237. 238.
Scrivo unde originem habeat. 14
Scrotum olim *serantum.* 8
Scrupulum in ponderibus & mensuris non
 dici, sed *scriptulum.* 97. 98
Sedeo inferiori loco sum. 526
Seget dicitur ea pars fundi quæ arari &
 feri solet. 125. 126. 127. 128
Semen quid significet. 22
 Semen appellatur Far adcoreum. 496
 Seminis genera. 148. 149. 150. 151. 152.
 153. 154.
 Semivocales literæ non geminabantur apud
 antiquos. 10
Seniosus quid in Carone. 86
Septembona barbarum, & vitium. 83
Sex, septem, serpullum, super a Græcis
 veniunt. 18
Sica & *ficarius* a *sico* pro *seco.* 10
Sistor quid. 77
Sileo, cesso, quiesco. 554
 Siligo quid. 492
Simonianum Trifolium nullum esse. 543
Simulis pro *similis.* 434
Sisamum vitium esse pro *Sesamum.* 560
 Sisara quid. 453
 Sifenna quibus componitur. 23
 Sifera quid. 459
Soboles olim *suboles* ex quo originem ha-
 beat. 11
Sodes olim *si audes.* 8
Solidum antiquitus *foldum*, unde vernacu-
 lum *foldo.* 14
Somnus cur dicatur. 18

I N D E X.

<i>Soracte, Soractis, Sauvactis</i> idem.	424	T. Livius emendatus.	291. 329. 347. 348
Sorbus & Sorba antiquitus <i>sorvus, sorva</i>		<i>Tollo</i> quid significet.	437
qua origine.	35	<i>Tracio</i> verbum.	48
<i>Sorex</i> olim <i>saurax</i> .	8	<i>Trans</i> veteri consuetudine <i>tra</i> . Fit a <i>πέρα</i>	
<i>Spaium</i> pro magnitudine.	508	<i>ωπῶ</i> .	12
<i>Spica</i> in Allio quid.	63	<i>Trebula</i> olim <i>treble</i> .	14
<i>Spira</i> antiquitus <i>spera</i> pro <i>sphæra</i> .	69	<i>Trepido</i> pro <i>festino</i> .	460
Stercore quarundam avium vivere anima-		Trieteris Lavinia.	287. 292. 293. 294
lia.	147. 148	Triticum <i>Robus</i> appellatum quid.	492
<i>Stipendium</i> pro <i>impensa</i> vitium esse in Co-		Triticum trimestre.	492
lumella.	488	Troja incensa IV. idus Jun.	235
<i>Stipula</i> antiquitus <i>sipla</i> .	14	Tuber Leonis quid.	357. 358
<i>Stolo</i> , & ejus genera.	150	Tullius Marc. Cicero emendatus.	135.
Strategius Bithynicus mensis VIII.	276	291. 319. 321. 322. 345. 517.	
<i>Strictor</i> quid.	77	<i>Tum</i> quid.	19
<i>Stringere</i> pro decerpere.	166	Tusci Lydii generis.	312. 313
<i>Stringere</i> de ferro.	614	non ludicris tantum artibus, sed	
<i>Substramentum</i> vitium esse in Catone.	89	etiam liberalibus instructi.	313.
<i>Sudor</i> cur dicatur.	18		
<i>Sulphur</i> ex qua origine.	18	V	
<i>Superbia</i> quibus constat.	22	V <i>Acerra</i> ex quo.	15.
<i>Superlativa</i> nomina per <i>u</i> veteres scribebāt.	7	<i>Vacillo</i> undè existit.	15
<i>Susum</i> antiquitus non <i>sursum</i> , unde vernaculum <i>suso</i> .	13	<i>Vacio</i> verbum.	22
Syromacedonum menses & anni.	272. 273	<i>Vacuus</i> quid.	15
T		<i>vaser, vasellus</i> ex quo.	15
T <i>Abula</i> Augusti qua annum Julium		<i>valde</i> olim <i>valide</i> .	14
correxit. 381. 382. 383. 384. 385		<i>Valisca</i> Vitis non <i>Basilica</i> dicenda.	504
Tabula Cæsaris Dictatoris.	352	<i>Vapersus vapersuro</i> .	14
<i>Tagliare</i> vernaculum ex quo ortum.	154	<i>Vaporo</i> ex quo.	15
<i>Talea</i> ex qua origine.	154	<i>Vapulo</i> ex quo ortum.	15
Tamarix non est Tamariscus.	570	Varro de L. L. emendatus.	289. 318
Tamnus vulgo <i>Tanno</i> Bryonia nigra.	577	Varro de Vita P. R. emendatus.	102
<i>Tegumen</i> non <i>tegmen</i> in Columella.	483	Varro de R. R. emendatus. 5. 6. 7. 8.	
<i>Tempestivo</i> pro <i>tempestive</i> .	62	9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 18. 19. 20.	
Tempora apud Romanos discreta, ut a-		33. 36. 37. 38. 90. usque 172. 355. 356.	
pud Chaldaeos.	315	359. 360. 362. 416. usque 463. 547.	
Tempus unde dicitur.	13	Varro eodem anno de R. R. & de L. L.	
<i>Tenco prohibeo</i> , vel <i>defendo</i> .	435	volumina scripsit.	317. 318
Terminalia sacra ante Numam.	312	<i>Vasto</i> ex quo existit.	15
ultimus anni dies.	312. 316. 317	<i>Vasum vasi</i> .	461
Terra olim <i>tera</i> a terendo.	22. 27	<i>Vecors recordia</i> unde.	15
Tetraeteris Attica.	235	Vegetius de R. militari emendatus. 392.	
Tetraeteris Olympica.	260	393.	
fit ex geminata dieteride Chaldaica.		Vegetius de R. veterinaria emendatus.	543.
260.		<i>Vegrandis</i> quid.	15
Thargelion Atticus mensis XI. 221. 229.		<i>Vehemens, vehementia</i> quid.	21
237. 238.		<i>Veho</i> , & <i>vehiculum</i> unde.	21
Theophrastus emendatus. 142. 145. 148.		Veientes cur appellati Sardiiani.	313
152. 228. 612.		<i>Vellimina</i> antiquitus <i>vellimna</i> .	14
<i>Thyrsumus</i> quid.	578	Ver quot dies Romæ continebat.	315.
<i>Olus</i> quibus fit.	425	343.	
		<i>Veredus</i> ex quo.	15
		<i>Ver-</i>	

I N D E X.

<i>Fervaculum</i> quibus componitur.	22	<i>Vortex</i> & <i>vertex</i> ab antiquo <i>vorro</i> natum	
<i>Vestibulum</i> ex quibus.	15	discriminis causa a politioribus distin-	
<i>Veteretum</i> quid.	477. 478	ctum.	
<i>Vexillum</i> quibus fit.	15	Uriatini populi ab Uria Appulie oppido.	5
<i>Vexo</i> ex quo.	15		95.
<i>Vicere</i> apud antiquos pro <i>vincere</i> .	118	<i>Urruncus</i> cur dicitur. Vitium est frugum	
Villicus idemque actor.	469	<i>Nebbia</i> vulgo appellatum.	164
Vinalia rustica.	314. 318	<i>Us</i> pro <i>vel</i> .	110
Vinalia priora & <i>Προίγυα</i> tempore quo a-			
gebantur, convenire inter se.	226. 227		
<i>Vinctus</i> us cur dicatur.	169. 170		
<i>Violentia</i> & <i>major vis</i> idem.	474		
Virgilii Georg. emend.	153. 479		
<i>Virgultum</i> antiquitus <i>virulentum</i> cur.	423		
<i>Viride</i> quid proprie dicatur.	35		
<i>Vis</i> <i>cisve</i> vel <i>gisve</i> .	441		
Vocales simplicium dictionum in compo-			
sitis non mutatae.	9. 10		

X

X Anthicus mensis VI. & VIII. Macedonum. 272. 273. 274.

Y

Y *Λιμῶς*.

456

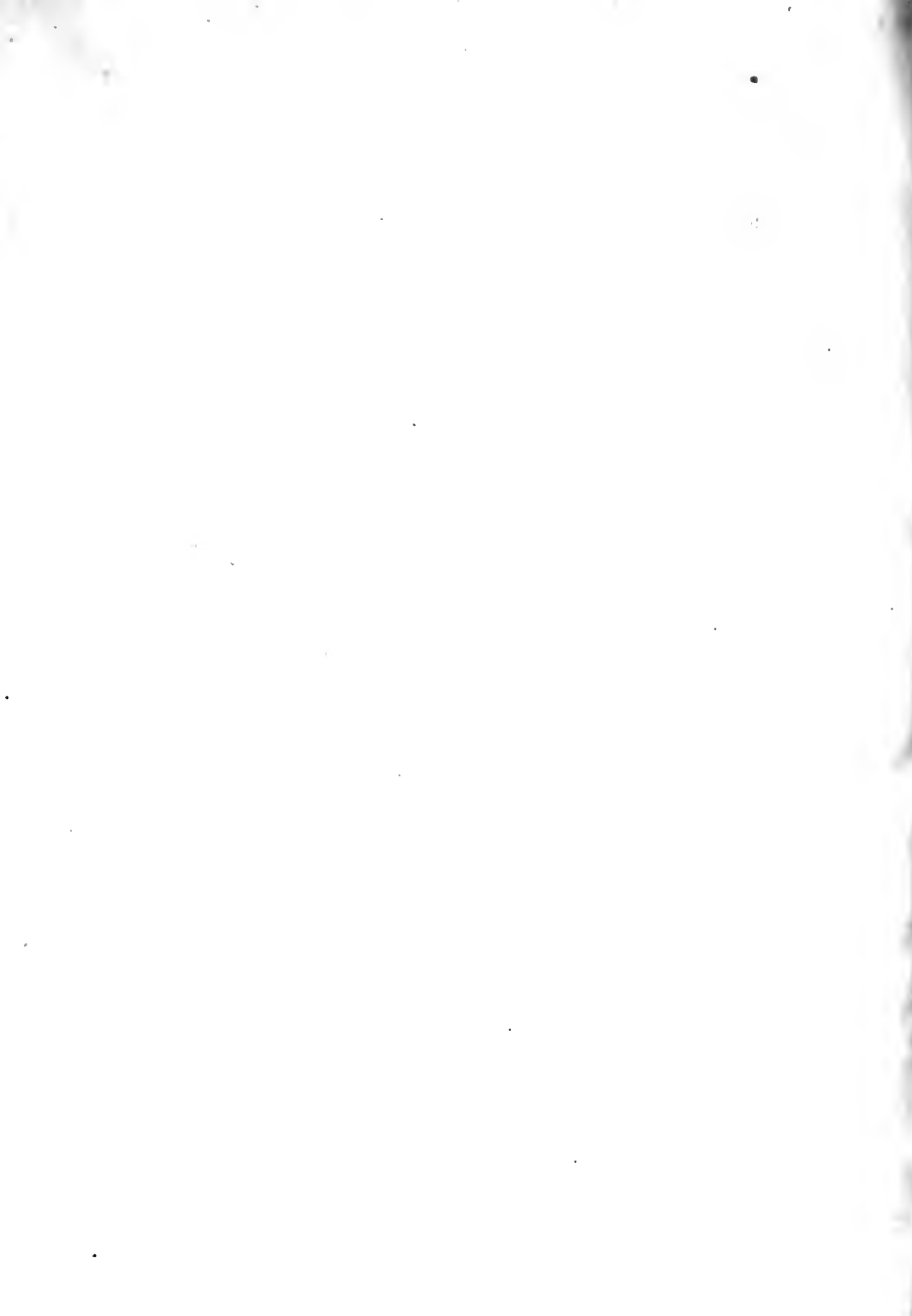
F I N I S.

Vitia nonnulla quæ in hoc opus irreperunt, sic eximenda sunt.

Pag. 5. versu 26. *doorfom*.
 Pag. 10. vers. 17. *molitani*
 Pag. 14. vers. 21. *leutus*
 Pag. 16. vers. 15. id
 Pag. 34. vers. 38. *suppeditent*,
 Pag. 38. vers. 26. *ferreas*
 Pag. 53. vers. 19. it aque
 Pag. 57. vers. 28., 29. ut terra superveniat
 vers. 32. li. & lli.
 Pag. 60. vers. 24. *caelebs*.
 Pag. 123. vers. 25. *stationes*
 Pag. 148. vers. 33. *ἀντὸ ματος*
 Pag. 176. vers. 18. dcc. dl

 Pag. 183. vers. 24. τῷ ἀντὶ κγλ
 Pag. 192. vers. 21. prætendantur
 Pag. 198. vers. 11. *flammis*
 Pag. 205. vers. ult. τίφανος
 Pag. 206. vers. 30. προπήν
 Pag. 207. vers. 38. γαλάνα
 Pag. 208. vers. 18. *Pleiades*
 Pag. 222. vers. 6. τάλαντα
 Pag. 226. vers. ult. Prodiit
 Pag. 235. vers. 16. CIJ CIJ DCC CCXX,
 Pag. 246. vers. 1. & alibi ubi καλανδῶν
 Pag. 257. vers. 30. ἐπι τέλλων
 Pag. 279. vers. 15. cal. Jun.
 Pag. 305. vers. 7. repetam
 vers. pen. C VIII.
 Pag. 337. vers. 7. XLII.
 Pag. 375. vers. 17. Ptolemæus
 Pag. 384. vers. 8. post cæteris
 Pag. 412. vers. 9., 14. φάσις
 Pag. 493. vers. 21. *posset*
 Pag. 495. vers. 9. tutiusque
 Pag. 526. vers. 11. *arram*
 Tab. XXXI. vers. 17. d. XXCIX.
 Tab. XXXV. dies III. inter Caniculæ ex-
 ortum & Etefiæ

deleatur, aut transferatur ad pag. 8. vers. 33.
 eximatur.
 leg. *locitus*
 leg. idem
 leg. *suppeditent?*
 scrib. *ferreas*
 scrib. itaque
 leg. terram supervenire
 scrib. LI. & LII.
 scrib. *caelebs*
 leg. *stationes*
 scrib. ἀντὸματος
 scrib. DCC. DL. & id sic intelligatur de simi-
 libus, ubi literæ d & l pro D & L a typo-
 grapho adhibitæ sunt.
 scrib. τῷ ἀντὶ κγ'
 scrib. prætendantur.
 leg. *flammis*
 leg. στίφανος
 leg. προπήν
 leg. χαλάνα
 scrib. *Pleiadas*
 leg. πέντε τάλαντα
 leg. Prodidit
 scrib. CIJ CIJ DCCCCXXII.
 scrib. καλανδῶν
 scrib. ἐπιτέλλων
 leg. cal. Jan. sic pag. 362. vers. 22.
 leg. repetendum
 scrib. CVIII.
 scrib. XCII.
 leg. Pseudoptolemæus
 addantur: si horas excipiamus.
 scrib. φάσις
 leg. *posset*
 leg. tutius me
 scrib. *erram*
 scrib. d. XXCIX.
 habendus est tertius.

SPECIAL -1E-B
4581

